

B. 1150

B.B.E.

THEOLOGIA

CHRISTIANA

DOGMATICO-MORALIS

Del Colegio AUCTORE *del Sr. Pablo*

F. DANIELE CONCINA

de la Comp. de S. Fr. de Granada

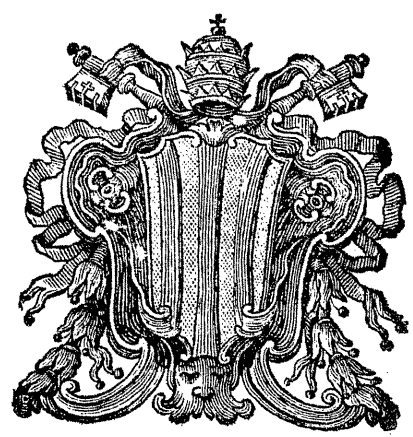
ORDINIS PRÆDICATORUM.

B.B.E.

EDITIO NOVISSIMA.

TOMUS SEPTIMUS.

DE IUSTITIA ET IURE.

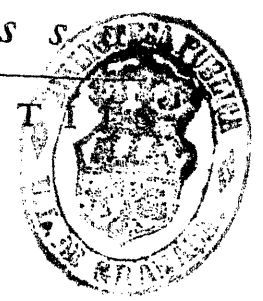

ROMÆ, MDCCLXIII.

SUPERIORUM PERMISSIS

PROSTANT VENALES VENETI

APUD SIMONEM OCCHI.

PRÆLOQUIUM.

Uemadmodum nullus in homine appetitus impotentior, atque efferatior rerum cupiditate, quæ civitates & regna perturbat, seditiones excitat, turbas accendit, societatis fœdera dissolvit, subditos in Principes commovet, servos in dominos, filios in parentes, fratres in fratres provocat, armat, instigat; ita nulla virtus est quæ æque his, ceterisque malis fugandis, exterminandisque opem ferat, & præsidium, atque iustitia, quæ omnium fere virtutum conciliatrix est, & quasi domina. Hæc humani generis societatem moderatur, respublicas temperat, imperia sustinet. Hæc cuique, quod aliqua debetur causâ, tribuit: benemeritis civibus dignitates, & præmia impertitur: vitiosis scelerisque pœnas infligit, & supplicia. Hæc mater æqui & boni, quæ cives civibus, urbes urbibus, regna regnis reconciliat, illata damna refarcit, ablata restituit, pacta, conventa, fœdera custodit, defendit, & suisquemquam contentum esse debere iubet. Ne multa: iustitia divinus animi ornatus est, qui homines, propriæ cupiditatis dominos, erga Deum pios, in proximos æquos, pro patria fortes, adversus fraudes, dolos, iniurias, vigiles, experrectos, constantes efficit. Tam amplo imperio dominatur in homine, ut omnes eiusdem affectus moderetur, appetitiones coerceat, adversos fortunæ casus sustineat, in calamitatibus animos erigat, in bonorum partitione confirmet, & quibusque iura sua asserat. Arpinatibus, inquit M. Tullius *Lib. 1. Offic. cap. vi.* agrum Arpinatem, Tusculanis Tusculanum, Sabinis Sabinum, Romanis Romanum vindicat, & quæ naturæ communia erant, prout cuique obtigere, possidenda iubet. Da mihi hominem revera iustum; & ego illum tibi cælo proximum, Deo devinctum, societati amicum, civitati carum, omnium ore exaltatum, superisque similem censeo. Contra homines iniusti reprobationis characterem in fronte præferunt; civitates perturbant, inferiores opprimunt, pauperum sanguinem emungunt, pelles excoriant, carnem populi comedunt. Fieri nequit ut salutis portum assequantur, nisi divitias, quas aliorum detrimento deglutierunt, evomant, & iniurias, damna, molestiasque illatas æqua compensatione refarciant. Quæ omnia ab hominibus iniustis præstari, vix desiderare, nedum sperare experientia edocti valemus. Respondet enim virtutis sublimitati oppositi vitii pravitas; & animum, quem iustitia tanta bonorum copia divitem, & propemodum divinum efficit, iniustitia omnium fere vitiorum lue inquinat, depravat, mancipiumque inferni constituit.

Verum enimvero quo eminentior, atque splendidior est virtutis iustitiæ maiestas, & amplitudo, eo difficilius aut ingenio allequi, aut orationis facultate exornare eiusdem officia, prærogativas, & effectus valemus. Quid de

oppositi vitii pravitate dicam? Quis fraudes, dolos, fucos, lenocinia, effugia, rimas, technas, quibus occultatur, retegere poterit? Quis versuta commenta, subtilissima paradoxa, quæ nova opinandi ars invexit, quæ probabilistica benignitas exquisita dexteritate adornavit, dispellere, & pro dignitate profligare valet? Homines ambitiosi, petulci, vanique, superbia fastum, pompæ apparatus, mercatorum, artificum, mercenariorumque sudoribus, & sanguine fovent, alunt, ostentant. Crudelem iniustitiam, immanemque superbiam honestant proprii status sustinendi obtentu. Debitorum, atque mercedum solutionem de die in diem, de mense in mensem, de anno in annum differunt, quin creditorum lacrymis, & calamitatibus quidquam commoveantur.

Alii distribuentis iustitiæ præmia dividunt, non meritorum ratione spectata, sed intercessorum supplicationibus, & munusculorum præstigiis obcæcati. Illi pro tribunali lites dirimunt, scientia necessaria destituti. Ab istorum iustitiæ procuracione, familiarum, civiumque fortunæ pendent. Et quasi de rebus nihili iudicium, sententiamque rogarent, vix sibi religioni vertunt vitium ignorantia; qua legitimos possessores bonis spoliant, iniustosque postulatores opulentos efficiunt.

Ex his paucis quæ delibavi, nemo non videt quam sit perdifficilis, odii, invidiæque plena ex una parte, quantæque necessitatis, atque utilitatis ex altera, causa quam orandam aggredior. In omnium controversiarum genere extrema sunt perniciofa. Verum in iustitiæ causis dirimendis, finiendisque quæcumque a rerum medio, & recti iustique scopo declinatio, præter conscientia noxam, onus refarciendæ partis lætæ imponit. Quamobrem non modo diligentia maior, severius studium, maturitas cautior requiruntur; sed ferventiore oratione, iugibusque precibus opus est, ut cæleste, divinumque lumen assequamur, quo mente illustrata viam veritatis, & iustitiæ ingrediamur, atque pie, iuste, & sobrie in Domino vivamus.

I N D E X

Librorum, dissertationum, capitum, paragraphorum, & questionum, quæ in hoc Tomo continentur.

LIBER SECUNDUS.

DE IUSTITIA, ET IURE.

DISSERTATIO I.

CAPUT I.
Iuris notiones variae. Quale ius sit iustitiæ materia, & obiectum. Pag. 1.

CAPUT II.
Iustitiæ generatim acceptæ finitio, eiusque divisio. 2.

CAPUT III.
Quid sit iustitiæ generalis, seu legalis. 4.
Quæst. I. Iustitiæ legalis est ne rigorosa iustitiæ? ibid.
Quæst. II. Iustitiæ legalis quæ est in Principe, differt ne specie a iustitiæ legali quæ est in subditis? 5.

CAPUT IV.
De iustitiæ distribente, commutante, & vindicante, & de vitiiis eidem oppositis. ib.
Quæst. I. An iustitiæ commutativa distinguatur a vindicativa? ib.
Quæst. II. Iustitiæ commutativa distinguitur ne specie a iustitiæ distributiva? 6.
Quæst. III. Quænam sint vitia iustitiæ opposita? 8.

CAPUT V.
De dominio, eius divisione, & honorum partitione. ib.

CAPUT VI.
Dominii utilis variae acceptiones. Utrum in rebus usu consumptibilibus dominium ab usu distinguatur. 10.
Quæst. I. Quænam sint fructus quibus frui ususfructuarius potest? ib.
Quæst. II. Quid præstare ususfructuarius debet? ib.
Quæst. III. Potest ususfructuarius alteri suum ius usus vendere? ibid.
Cæc. Theol. Tom. VII.

Quæst. IV. Distinguitur ne dominium ab usu rerum unico usu consumptibilium? 11.

CAPUT VII.
De possessione, & modo eam comparandi, amittendique. 12.

CAPUT VIII.
Quænam sint dominii capaces, & quænam bona subiaceant dominio. 13.

CAPUT IX.
De dominio quod in animalia homo habet. 14.
Quæst. I. Animalia natura sua mansueta capere ne alicui licet? ibid.
Quæst. II. Cuius sunt animalia, humana industria facta mansueta? ib.
Quæst. III. Animalia silvestria sunt ne primi occupantis? 15.
Quæst. IV. Cuius est fera ab uno vulnerata, & ab alio capta? ib.
Quæst. V. Cuiusnam est fera, vel avis in laqueum lapsa?

CAPUT X.
De piscatione, aucupio, venatione: quando, & quibus hæc licita sint. ib.
Quæst. unic. Quodnam crimen committunt qui contra edictum Principis, aut communitatis in locis prohibitis venantur, piscantur, aucupantur? 16.

CAPUT XI.
Qua via silvarum, montium, & pascuorum dominia acquirantur. 17.

CAPUT XII.
De rerum inventarum dominio. ib.
Quæst. I. Cuiusnam sint bona derelicta? 18.
Quæst. II. Bona naufragantium sunt ne primi occupantis? ibid.
Quæst. III. Quibus applicanda sunt bona vacantia? ibid.
Q. IV.

- Quaest. IV. Cuius sint bona perdita ab uno, & ab alio inventa? ib.
 Quaest. V. Cuiusnam sunt bona inventa, quorum dominus post adhibitam diligentiam non reperitur? 19.
 Quaest. VI. Cuiusnam sunt thesauri inventi? 20.
 Quaest. VII. Quisnam sit dominus fundi, cui thesaurus vel casu, vel industria inventus debeatur aut in totum, aut in partem? 21.
 Quaest. VIII. Thesaurus inventus in agro empto debetur ne emptori, aut venditori? ib.

CAPUT XIII.

De dominio acquirendo vi alluvionis, accessionis, specificationis, commixtionis confusio- nis. 22.

CAPUT XIV.

- De modo acquirendi domini per prescriptionem, seu usucapionem. 23.
 Quaest. I. Quot sunt conditiones ad legitimam prescriptionem necessariae? 24.
 Quaest. II. Praescriptio suis conditionibus ornata acquirit ne praescribenti dominium non modo in foro externo, verum etiam in conscientia? 26.
 Quaest. III. Qui dubitans possidet, malam ne fidem habet, quae prescriptionem impediatur? 28.
 Quaest. IV. Qui ignorantia iuris, vel facti laborat, amittit ne fidem bonam requisitam ad prescriptionem? 29.
 Quaest. V. Mala fides antecessoris nocet ne successoribus bonae fidei, ne praescribere eis valeat? 30.

CAPUT XV.

De patria potestate in filios, seu de rerum dominio quo potiuntur filii patriae potestati subiecti. ib.

DISSERTATIO II.

De restitutione.

PRÆLOQUIUM. 31.

CAPUT I.

- Propositiones damnatae, & laxae in materia iustitiae 23.
 §. I.
 Propositiones proscriptae ab Alexandro VII. & Ven. Innocentio XI. quae iustitiae virtuti adversantur. ib.
 §. II.
 Opiniones laxae plurimum Moralistarum. ib.

CAPUT II.

Variae restitutionis acceptiones. Eiusdem vera notio, & principia unde proficiscitur, explicantur. 42.

CAPUT III.

Quomodo restitutio necessaria ad salutem sit, & quomodo statim peragenda. Debitorum dilationes perniciose. Quot peccata perpetrent debitores procrastinantes. Confessarii, ne istos absolvant, admonentur. P. Viva, & Tamburini opiniones reselluntur. 43.

- Quaest. I. Qui conducunt operarios, astringuntur ne statim mercedem solvere? 44.
 Quaest. II. Quodnam peccatum perpetratur illi qui conducunt operarios ad laborandum, si pecunia careant qua mercedem solvant? 45.
 Quaest. III. Quodnam peccatum peccent debitores divites qui debitorum solutionem differunt? ib.
 Quaest. IV. Admittende ne sunt excusationes quibus debitores fucare dilatare debitorum solutionem solent? ib.
 Quaest. V. Quo in periculo, vel peccato versantur illi qui ad mortem usque restitutionem differunt, heredibusque solvenda debita relinquunt? 46.
 Quaest. VI. Quot peccata committant debitores qui sunt in mora solvendi? ib.
 Quaest. VII. Absolvi ne potest qui nolit statim, cum potest, restituere? 48.
 Quaest. VIII. Absolvi ne a Confessario possunt debitores qui promittunt se statim restituros, & re ipsa non restituunt? 49.
 Quaest. IX. Quomodo se gerere Confessarius debet, vocatus ad audiendam confessionem divitis, seu magnatis, qui distulit debitorum solutionem, proximumque oppressit? 50.
 Quaest. X. Confessarius qui culpabiliter obligare penitentem omittit ad restituendum, astringitur ne ille restituere? 51.

CAPUT IV.

Qualis sit iniustitia ex qua restitutionis debitum inferitur. ibid.

CAPUT V.

Sola culpa theologica, opposita iustitiae commutanti, extra contractum, vel officium, onus inferat restitutionis. Quae culpa in officio, vel contractu inferat restitutionis debitum. Plures quaestiones resolvuntur. 53.
 Quaest. I. Ex culpa theologica levi, seu veniali,

- niali, oritur ne restitutionis debitum? 54.
 Quaest. II. An culpa levis, aut levissima, animo nocendi perpetrata, inducat obligationem restitutionis? ib.
 Quaest. III. An qui exercent artes, aut professiones, teneantur ad restitutionem ex culpa levi, vel levissima? 55.
 Quaest. IV. Quenam culpa iuridica requiratur in contractu, ut inducat restitutionis debitum? 56.

CAPUT VI.

- De restitutionis onere, quo obstringitur possessor bonae, aut male fidei ob rem alienam acceptam? 58.
 Quaest. I. Ad quid tenetur possessor bonae fidei qui rem alienam consumpsit? ib.
 Quaest. II. Qui res usu consumptibiles bona fide a latrone emit, receptivae, tenetur ne restituere rem, si extet, aut id in quo dicitur factus est, si fur restituere potens sit? 59.
 Quaest. III. Qui alienam rem usu non consumptibilem possidet, nempe equum, librum, picturam &c. bona, aut mala fide, tenetur ne eandem rem, si extet, reddere, aut eiusdem pretium? 60.
 Quaest. IV. Ad quid tenetur possessor male fidei? ib.
 Quaest. V. Si fur rapiat rem quae apud dominum periisset, tenetur ne eandem restituere, si illam conservet, aut pretium, si perit? ib.
 Quaest. VI. Si rem alienam ex incendio eripias, & post elapsum periculum illam retineas, & apud te pereat, non perenda apud dominum; teneris ne ad restitutionem? 61.
 Quaest. VII. Ad quid tenetur ille qui rem alienam mala fide surripuit, quae melior futura erat, si eam ante augmentum consumat? ib.
 Quaest. VIII. Cuinam crescit res furto sublata? 62.
 Quaest. IX. Si res in viliori statu furto sublata, & melior effecta, postea ad deteriorum statum redigatur, quid restituendum est? ib.
 Quaest. X. Quomodo possessor dubiae fidei rem alienam restituere astringatur? 63.
 Quaest. XI. Qui bona fide rem emit, si post emptionem dubitat rem esse alienam, ad quid tenetur? ib.
 Quaest. XII. Qui bona fide rem accipit, evaditque dubius possessor, tenetur ne animum paratum habere restituendi totum pretium

rei vendite domino compratori? ibid.
 Quaest. XIII. Si post adhibitam diligentiam dubium perseveret, sintque validiores rationes, rem esse alienam, quid restituendum est? 64.

CAPUT VII.

- Quos fructus restituere possessor bonae, & male fidei debet?
 Quaest. I. Quos fructus restituere tenetur possessor bonae fidei? ibid.
 Quaest. II. Qui bona fide rem alterius locavit, quae locari non solent, tenetur ne locationis pretium domino, detrahis expensis, reddere? ibid.
 Quaest. III. Quos fructus restituere possessor male fidei debet? 65.
 Quaest. IV. Fur non percipiens fructus qui percipi e re possunt, tenetur ne ad compensationem? ib.
 Quaest. V. Quas expensas detrabere possessor sive bonae, sive male fidei debet in alienae rei restitutione? ibid.
 Quaest. VI. Qui rem furtivam emit fide bona, valet ne eam reddere furi pretium repetendo, an restituere debet domino sine pretio? 66.
 Quaest. VII. Qui mala fide rem alienam emit a latrone, valet ne latroni reddere, & non domino, ut pretium suum repetat? 67.
 Quaest. VIII. Qui bona fide rem emptam a latrone vendit alteri, tenetur ne domino pretium reddere, an emptori? ibid.
 Quaest. IX. Qui monetam falsam accipit, & alteri eam exponendo in contractu tradit, ad quid tenetur? 68.
 Quaest. X. Qui rem alienam maiori pretio vendit, tenetur ne incrementum istud domino reddere? 69.
 Quaest. XI. Si vendis rem tuam furi, a quo in pretium bona fide pecunias furtivas accipias, teneris ne ad restitutionem? ib.

CAPUT VIII.

- Quomodo ad restitutionem astringatur is qui alium impedit ne aliquod bonum assequatur. ib.
 Quaest. I. Qui efficax impedimentum adiicit, ne quis assequatur beneficium ad quod ius habet sive in re, sive ad rem, obnoxius ne restitutioni est? ib.
 Quaest. II. Ad quid tenetur qui impleri promissionem factam impedit? 70.
 Quaest. III. Qui absque fraude, dolove alii cui persuadet ne bonum indebitum Petro

conferat, animo pravo nocendi, astringitur ne restitutioni? 71.
 Quæst. IV. Qui absque vi, fraude, dolo, sed solis precibus impedit ne bona communia destinata in singulorum subditorum commodum, illis applicentur, quid restituere debet? 72.
 Quæst. V. Ad quid tenetur qui impedit collatorem ne beneficium ecclesiasticum digniori conferat? ib.
 Quæst. VI. Cuiam facienda est restitutio ob lesionem iustitiae in bonorum communium distributione? 74.

CAPUT IX.

De causis cooperantibus ad damnum alterius, ibid.

§. I.

Nonnullæ quaestiuiculae resolvuntur. 75.
 Quæst. I. Qui non paratum ad inferendum damnum movet ut illud inferat, tenetur ne ad restitutionem, si alius re ipsa induxisset executorem ad tale malum irrogandum? ibid.
 Quæst. II. Qui alium paratum ad malum committendum movet ut celerius illud exequatur, ad quid tenetur? ibid.
 Quæst. III. Quando dubium occurrit, num aliqua ex recensitis cooperationibus, in duobus versibus contentis, causa efficax damni fueris, teneris ne ad restitutionem? 76.
 Quæst. IV. Qui suo exemplo pravo causa est ut alii malum perpetrent, tenetur ne ad restitutionem? 77.

§. II.

De iussione, consilio, consensu, quibus iniuste damnificationi quis cooperatur. 78.

§. III.

De iis qui negative cooperantur, nempe mutus, non obstitans, non manifestans. 82.

§. IV.

Quem servare ordinem debeant cooperantes actioni iniuste. 83.

§. V.

Quomodo omnes recensitæ causæ restituere in solidum teneantur. 84.

CAPUT X.

De obligatione ex turpi promissa, vel stipulatione orta. 85.

CAPUT XI.

Paucis exponitur sententia nostra: & quid de quaestus meretricii restitutione decernendum sit, exponitur. Opiniones laxæ P. Lessii, & aliorum refelluntur. 90.

Quæst. I. Scorta sive publica, sive occulta tenentur restituere pretium receptum ob turpem concubitus a Religioso? 92.
 Quæst. II. Cuiam restituere uxor turpem quæstum adulterio comparatum debet? ib.
 Quæst. III. Si vir femina donet, ut extorqueat consensum flagitiosum, potest ne donum femina retinere, usu corporis non concesso? 93.
 Quæst. IV. Implenda ne est prodiga promissio femina facta ob eiusdem corporis usum? ib.

CAPUT XII.

Plures quaestiuiculae de restituendis rebus acceptis aut ex donatione illicita, aut pro ommissione actionum quæ fieri iure debent. ibid.

Quæst. I. Recipiens aliquid ex donatione illicita, reprobata per legem positivam, tenetur ne illud restituere? ibid.
 Quæst. II. Qui accipiunt, ut actionem bonam quam exerceere tenentur, peragant, & ut abstineant a malo quod omittere debent, tenentur ne accepta restituere? 95.
 Quæst. III. Quando iustitia pro utraque parte dubia, seu probabilis est, tenetur ne iudex restituere munus acceptum ut pro hac potius quam pro alia parte sententiam ferat? ibid.
 Quæst. IV. Iudices, & alii ministri qui pretium accipiunt non ab eo cui ex iustitia actus debetur, sed ab extraneo, tenentur ne ad restituendum acceptum? 96.
 Quæst. V. Qui pretium accipiunt ut id prestent quod ex caritate agere debent, sunt ne restitutioni obnoxii? ib.
 Quæst. VI. Quando id quod restituitur, in manus creditoris non pervenit, astringitur ne debitor denuo restituere? ibid.
 Quæst. VII. Quo in loco, & cuius expensis fieri restitutio debet? 97.

CAPUT XIII.

De illis quibus fieri restitutio debet. 98.
 Quæst. I. Cuiam restitui res debet accepta a possessore bonæ fidei? ib.
 Quæst. II. Si restitutio perniciofa sit domino, facienda ne eidem est? ibid.
 Quæst. III. Fieri ne restitutio debet bonorum, quando prævidetur dominus iis ad peccandum abusus? 99.
 Quæst. IV. Cuiam facienda est restitutio, quan-

quando dominus est ignotus? 99.
 Quæst. V. Quibus pauperibus distribuenda sint bona incerti domini? 100.
 Quæst. VI. Utrum solutio facta non creditori tuo, sed alteri, cui tantumdem creditor tuus debet, sit valida? ibid.

CAPUT XIV.

Quis ordo servandus in solvendis debitis creditoribus, seu quomam horum præferri aliis debeant? 101.
 Quæst. I. Debita certa, in propria specie non exstantia, præferenda ne sunt debitis incertis? 102.
 Quæst. II. An creditoribus privilegiatis præferri debeat venditor rei, dum res in specie extat apud debitorem? ib.
 Quæst. III. Qualis ordo servandus est inter debita aut ex contractu oneroso, & gratuito, aut ex contractu, & ex delicto? 103.
 Quæst. IV. Quomodo creditores hypothecarii præferendi aliis sint? ibid.
 Quæst. V. Quanam prælatio sit inter creditores privilegiatos simplices, seu personales? 104.
 Quæst. VI. Qualis ordo servandus inter creditores simplices non privilegiatos? 105.
 Quæst. VII. Inter eiusmodi debitores personales præferendus ne pauper est? ibid.
 Quæst. VIII. Potest ne debitor uni ex creditoribus solvere integrum debitum, si impotens hinc evadat solvendo cetera debita? ibid.
 Quæst. IX. Potest ne debitor admonere amicam creditorem, ut prior petat, eique integrum debitum solvere cum aliorum detrimento? 106.

CAPUT XV.

Quanam sint causæ ob quas omitti, aut differri restitutio licite possit. ibid.
 Quæst. I. Astringitur ne debitor bona inferioris ordinis restituere cum detrimento bonorum ordinis superioris? 109.
 Quæst. II. Que præstare debet qui ære alieno gravatus in creditur Religionem? 110.
 Quæst. III. Longo ne tempore, iure naturæ spectato, debet quis remanere in saculo, quando spes adsit solvendi debita? ibid.
 Quæst. IV. Quid ordinarunt Sixtus V. & Clemens VIII. circa debita ingredientium Religionem? 111.

CAPUT XVI.

De compensatione occulta. Probabilissimi pergrina inventa recensentur. ib.
 Conc. Theol. Tom. VII.

Quæst. I. Petrus, cui denegatur legatum ei relictum ex testamento minus solemniter, potest ne occulta compensatione tantumdem surripere heredi ab intestato? 112.
 Quæst. II. Ad licitam compensationem sat ne est debitum esse tantum probabile? ib.
 Quæst. III. Peccat ne mortaliter qui occulta utitur compensatione, quando absque gravi detrimento repetere in iudicio rem suam possit? 114.
 Quæst. IV. Utrum quis cum opinione probabili, quod res sibi debeatur, possit uti compensatione occulta? ib.
 Quæst. V. Potest ne quis in compensationem accipere rem quam debitor dono mittit ad alium? 116.
 Quæst. VI. Potes ne accipere in compensationem pecuniam quam Petrus mittit Paulo in solutionem debiti? 117.
 Quæst. VII. An qui se obligavit ad debiti solutionem sub iuramento, possit uti compensatione, non solvendo debitum? ib.
 Quæst. VIII. Utrum valeas uti compensatione præsentis pro debito futuro? 117.
 Quæst. IX. An qui per occultam compensationem sibi compensat, possit iurare se nihil accepisse? ib.
 Quæst. X. Qua via famuli compensatione uti possunt post damnatam propositionem? ib.
 Quæst. XI. An famuli queant uti compensatione, si plus laboris impendant quam conventum cum dominis sit? 118.
 Quæst. XII. Officiales qui minoris iusto opera sua locant, possunt ne compensatione uti? ib.
 Quæst. XIII. Ministri, famuli, officiales, exiguo stipendio contenti, ut dominorum gratiam obtineant ad consequenda beneficia, uti ne compensatione valent, si domini negligant iisdem patrocinari? ib.
 Quæst. XIV. An in debitis ex iustitia dari possit compensatio cum bonis, vel obsequiis gratuitis? 119.
 Quæst. XV. An compensatio sit valida in foro conscientiae, etiamsi adsint creditores anteriores? ib.
 Quæst. XVI. An compensatio occulta locum habeat in celebratione Missarum? 120.
 Quæst. XVII. An famulus Principis, cui ultra stipendium, dabatur hordeum pro uno equo, valeat hordeum accipere, dum equum non habet? ib.
 Quæst. XVIII. An sartores magistri valeant retinere fragmenta vestium in compensationem maioris stipendii sibi debiti? ibid.
 Quæst. XIX. Famuli sartores possunt ne furari

rari suis magistris sartoribus partem frag-
 mentorum in compensationem exigua mer-
 cedis ? ib.
 Quæst. XX. An non solum in pecuniis, sed
 etiam in fama restitutione compensatio lici-
 ta sit ? 121.
 Quæst. XXI. Utrum compensari infamia pos-
 sit occulta pecuniarum retentione, vel surre-
 ptione ? 122.

DISSERTATIO III.

De restitutione in particulari.

CAPUT I.

De restitutione propter homicidium, vel mu-
 tilationem. 123.
 Quæst. I. Occisor, vel mutilator tenetur ne
 compensare iniuriam personalem bonis for-
 tunæ ? ibid.
 Quæst. II. Quæ damna compensare interfe-
 stor debet ? 124.
 Quæst. III. Quid restituere provocatus ad pu-
 gnam debet, si mors provocantis sequatur ?
 125.
 Quæst. IV. An ex homicidio casuali oriatur
 debitum restitutionis ? 126.
 Quæst. V. Quibus facienda compensatio sit
 damnorum quæ homicidium consequuntur ?
 ibid.
 Quæst. VI. Homicida tenetur ne debita solve-
 re creditoribus occisi ? 127.
 Quæst. VII. Si occisus, antequam decedat,
 remittat occisori damna, liber ne is eva-
 dit a restitutionis debito ? ibid.

CAPUT II.

De restitutione ob flagitium perpetrati stupri,
 seu virginis defloratæ. ibid.
 Quæst. I. Si vir solis precibus repetitis, mu-
 nusculis, promissis virginem pertrahat in
 consensum, ad quid tenetur ? 128.
 Quæst. II. Qui sub matrimonii promissione
 virginem violavit, ad quid tenetur ? ibid.
 Quæst. III. Qui ligatus castitatis, aut ingre-
 diendæ Religionis voto virginem violavit,
 data matrimonii ineundi promissione, ad
 quid tenetur ? 129.
 Quæst. IV. Ad quid tenetur deflorator, si fi-
 lius ex corrupta virgine nascatur ? 130.

CAPUT III.

De restitutione ob adulterium. ib.
 Quæst. I. Quando adulterium partus consequi-
 tur, quid restituere adulter debet ? ib.
 Quæst. II. Quando adultera duos admittit eo-

dem tempore si ignoretur cuiusnam proles
 sit, quisnam istorum compensationi obnoxius
 est ? ib.
 Quæst. III. Adulter certo sciens ex adulte-
 rio procreatam prolem esse suam, quid red-
 dere tenetur filiis legitimis ? 131.
 Quæst. IV. Quid prestare tenetur adultera ob
 prolem susceptam ex adulterio ? ib.
 Quæst. V. Debet ne adultera se prodere, ut
 filiorum damna evitet ? ib.
 Quæst. VI. Filius adhibere ne fidem debet
 matri testanti ipsum esse spurium ? 132.
 Quæst. VII. An mulier cum vitæ, fameque
 periculo teneatur filium spurium manife-
 stare, quando hac via certo evitaret filii
 legitimi damna ? ibid.

LIBER TERTIUS

DE CONTRACTIBUS UNIVERSE, ET PARTITE.

PRÆLOQUIUM. 134.

DISSERTATIO I.

De contractibus univere.

CAPUT I.

Contractus finitio, eiusque causæ, atque proprietates. 135.

CAPUT II.

Contractuum partitiones varis. 137.

CAPUT III.

Quomodo perficiantur contractus, & obliga-
 tionem inducant. 141.

CAPUT IV.

De contractu ex gravi metu celebrato. 142.

CAPUT V.

Dolus, error, blanditiæ, adulatio, importunæ
 preces efficiunt ne contractus irritos ? 144.

Quæst. I. An error, sive dolus antecedens ir-
 ritet contractum ? ib.
 Quæst. II. Dolus, sive error concomitans circa
 rei qualitatem efficit ne contractum ina-
 nem ? 145.

Quæst. III. Dolus circa qualitatem, si caus-
 sam det contractui civili, nullum ne eum-
 dem efficit ? ibid.

Quæst. IV. Dolus antecedens efficit ne nullos
 contractus tum bonæ fidei, tum stricti iu-
 ris ? 146.

Q. V.

Quæst. V. Num adulatio, blanditiæ, impor-
 tunæque preces contractus irritent ? 147.

CAPUT VI.

De contractibus initiis sub causa, modo, de-
 monstracione, conditione. ib.

Quæst. I. Quid significat inire contractum
 sub causa ? ibid.

Quæst. II. Quid sit modus contractui addi-
 tus ? 148.

Quæst. III. Quid sit demonstratio in contra-
 ctu ? ibid.

Quæst. VI. Quomodo circumstantiæ ista vi-
 tiant contractum ? ib.

Quæst. V. Quomodo interpretandus est contra-
 ctus ad diem, & sub disiunctione ? ib.

Quæst. VI. Quomodo obliget contractus con-
 ditioni illigatus ? ib.

CAPUT VII.

De iis qui valide, & licite inire contractus
 valent : & de solemnitate iuris ad contra-
 ctus necessaria. 149.

Quæst. I. An pupilli, & minores de aliqui-
 bus bonis, inconsultis tutoribus, & curatoribus,
 disponere valeant ? 150.

Quæst. II. An pupilli, & minores, contra-
 hentes absque tutoris, & curatoris licentia,
 de iis de quibus cum eorundem facultate
 contractus inire valent, maneant saltem na-
 turaliter obligati ? ibid.

Quæst. III. Quæ iuris solemnitas ad contra-
 ctuum valorem necessaria est ? 151.

Quæst. IV. Contractus qui absque iuris so-
 lemnitate substantiali celebratus, nullus
 est, valet ne in joro conscientiæ ? 152.

CAPUT VIII.

Quomodo iuramentum confirmet contractus iure
 nature, vel positivo irritos. 154.

Quæst. I. An iuramentum vel dolo, vel me-
 tu extortum, quamvis contractum cui adii-
 citur, non confirmet, validum sit, & ser-
 vandum ? ib.

Quæst. II. Utrum iuramentum contractum nul-
 lum efficiat validum ? 155.

CAPUT IX.

De restitutione in integrum, & de iis qui
 hoc beneficium competat. ib.

Quæst. I. Quibus in casibus petere minor possit
 beneficium restitutionis in integrum ? ib.

Quæst. II. Quibus in casibus carent minores
 privilegio restitutionis in integrum ? 156.

Quæst. III. Restitutio in integrum compre-
 hendit ne fructus perceptos ex merce ven-

dita, aut donata ? ib.
 Quæst. IV. Minor cui solutio illegitime facta
 est, uti ne tuta conscientia potest privile-
 gio restitutionis in integrum ? ib.
 Quæst. V. Sunt ne alii quibus præter mino-
 res concessum privilegium sit restitutionis in
 integrum ? ib.

DISSERTATIO II.

De emptione, & venditione.

PRÆLOQUIUM. 157.

CAPUT I.

Notiones contractus venditionis, & emptionis.
 Quomodo vi huius contractus rerum domi-
 nium transferatur. ib.

Quæst. I. In contractu venditionis, & emptionis
 transfertur ne ante rei traditionem domi-
 nium ? 158.

Quæst. II. Merx vendita duobus emptoribus,
 cuiusnam tradenda est ? ib.

Quæst. III. Res vendita, sed nondum tra-
 dita, cuiusnam perit ? ib.

Quæst. IV. An quem pertineat fructus rei
 venditæ, antequam pretium solvatur ? 159.

Quæst. V. Possunt ne contrahentes pactum
 inire, ut emptor fructus rei, aut eorundem
 pretium reddat venditori, donec pretium sol-
 verit ? ib.

Quæst. VI. Cuiusnam sunt fructus medio
 tempore percepti, quando venditionis contra-
 ctus dissolvi contingit ? ibid.

CAPUT II.

De iis qui emere, & vendere iure valent :
 & quæ sint res venales. An PROBABI-
 LISMUS sit materia venditionis, & em-
 ptionis. 160.

Quæst. I. An quis cogi ad rei suæ vendi-
 tionem possit ? ibid.

Quæst. II. Quæ vendi, & emi licite va-
 lent ? ib.

Quæst. III. Quæ pecuniis alienis emuntur,
 fiunt ne emptoris, an pecuniarum domini ?
 161.

Quæst. IV. Valida ne sit rei aliene vendi-
 tio ? ib.

Quæst. V. Utrum licita sit venditio earum
 rerum quæ adhibentur in pravos usus ? ib.

Quæst. VI. Quæ pœna lata est in eos qui
 conficiunt, aut evulgant libellos famosos ?
 ibid.

Quæst. VII. Peccant ne qui venena, fu-
 cos muliebres, chartas aleatorias, idola, &
 cetera

ib.
cetera id genus divendunt?
 Quæst. VIII. Utrum PROBABILISMUS
 sit materia venditionis? 163.

CAPUT III.

De negotiatione, & de iis quibus ea veti-
 ta, vel quibus permiffa est. Plures qua-
 stionule de Religioso negotiatore a Casu-
 istis excitatae.

Quæst. I. Sic ne Clericis, & Religiosis ve-
 rita negotiatio? 265.

Quæst. II. Peccant ne mortaliter Clerici, vel
 Monachi qui semel & iterum negotian-
 tur? 166.

Quæst. III. Licitum ne Clericis, aut Reli-
 giosis est negotiationem exercere necessitate
 urgente? ibid.

Quæst. IV. An Clerici, vel Monachi nego-
 tiari, sine per se, saltem per alios possint?
 ib.

Quæst. V. Utrum omnis negotiatio, etiam
 non rigorosa, vetita Clericis, & Monachis
 sit? 167.

Quæst. VI. Quot modis negotiatio fiat illi-
 cita etiam laicis? 168.

Quæst. VII. Qui mercatura artem exercent,
 licite ne vendere carius merces valent quam
 ii qui negotiationem non exercent? ibid.

Quæst. VIII. Licita ne sit mercatura qua
 frumentum emitur dum minus valet, ut
 carius postea vendatur? ibid.

CAPUT IV.

De monopolis licitis, & illicitis. ib.

Quæst. I. Licitum ne venditoribus est conspi-
 rationem inire non vendendi merces nisi
 pretio summo? 169.

Quæst. II. Constituto semel monopolio a mer-
 catoribus vendendi merces pretio summo in-
 iusto, alii, qui monopolii istius participes
 non fuerunt, peccarent ne contra iustitiam,
 si prefato pretio nunc corrente suas ven-
 derent merces? ib.

CAPUT V.

De venditione, & emptione cum pacto retro-
 vendendi, & retrovendendi, & de contractu
 mohatra. 171.

Quæst. I. Licitus ne est retractus gentilitius?
 ib.

Quæst. II. Licitus ne est contractus mobu-
 era? 172.

Quæst. III. Qui merces vendendas a domi-
 no suscipiunt, aliquid ne sibi retinere va-
 lent, si plures vendant quam fuit a d-
 mino prescriptum? 173.

CAPUT VI.

De iusto rerum pretio, & de peccatis, ac
 fraudibus qua in eiusdem excessu commit-
 ti solent. 174.

Quæst. I. Qui rerum pretia augent, vel di-
 minuunt, sunt ne restitutioni astricti?
 ibid.

Quæst. II. An qui fraude, mendacijsve in-
 ducit aliquem ad emendum maiori pretio
 quam emisset, licet intra latitudinem iusti
 pretii, peccet, & teneatur ad restitutio-
 nem? 175.

Quæst. III. Sunt ne cause aliquæ ob quas
 licitum sit aut pluris vendere, aut minoris
 emere quam merx absolute valeat? 176.

Quæst. IV. An liceat pluris vendere mer-
 cem, quia emptori est valde utilis, grata,
 vel necessaria? ib.

Quæst. V. Pictura, & statua singularis ar-
 tificii, gemma pretiose, aves raræ, & alie
 similes merces, qua ad victum, commer-
 ciumque humanum haud sunt necessariae,
 quaque pretium definitum non habent, ven-
 di ne, aut emi quocumque arbitrario pre-
 tio possunt? ib.

Quæst. VI. Quæ in subbatione exponuntur
 venalia, emi ne, aut vendi possunt quo-
 cumque pretio, sive vili, sive summo? 177.

Quæst. VII. Unde desumatur pretium vulga-
 re, seu naturale; & quanam sint illius
 augendi cause? ib.

Quæst. VIII. Quanam sint circumstantia,
 in quibus rerum pretia decrescant? 178.

Quæst. IX. Possunt ne mercatores pretio cur-
 rente merces vendere, dum sciunt brevi mer-
 cium copiam superventuram, atque adeo
 earum pretium diminuendum? ib.

Quæst. X. An is qui lege Principis monetam
 interdictum iri, aut minuendam eius æsti-
 mationem prescit, queat ante promulga-
 tionem suam distrahere pecuniam? 179.

Quæst. XI. Quæ notanda, & servanda sint
 circa pretium publica potestate definitum?
 180.

Quæst. XII. Qui vendit triticum pretio taxa-
 to, potest ne emptori onus imponere ut ven-
 dat eidem hordeum, vinum, aliamque mer-
 cem eodem pretio? 181.

Quæst. XIII. Venditor cogere ne emptorem pot-
 est ut taxatum pretium solvat tali pecunia
 aurea, argentea &c.? ibid.

Quæst. XIV. Licitum ne est vendere ultra
 pretium taxatum merces exquisitoris boni-
 tatis? ib.

Quæst. XV. An exquisitoribus mercibus im-
 misce-

misceri viliores possint, & taxato pretio ven-
 di? ib.

CAPUT VII.

De pretii augmento ob dilatam, vel anticipa-
 tam solutionem rei vendite? 182.

Quæst. I. Mercator potest ne mercem carius
 vendere ob dilatam pretii solutionem? ib.

Quæst. II. Licitus ne contractus est quo in
 Hispania, & alibi certa merces communi-
 ter credito venduntur maiori pretio quam
 vendi pecunia numerata soleant? 183.

Quæst. III. Licita ne emptio est mercium
 anticipata solutione viliori pretio quam valeant
 tempore traditionis? 184.

Quæst. IV. Licitum ne est emere credita, seu
 chirographa minori pretio quam valeant, ob
 anticipatam solutionem? 186.

CAPUT VIII.

De obligatione, & venditoris patefaciendi
 defectus mercium, & emptoris manifestan-
 di earumdem bonitatem. 188.

DISSERTATIO III.

De mutuo, & usura.

PRÆLOQUIUM.

193.
 CAPUT I.
 Mutui finitio, eiusque proprietates. ib.

CAPUT II.
 Vera usura notio tum ex Theologis, tum ex
 Scriptura, & Patrum traditione adversus
 vulgi, & hæreticorum commenta. Diversa
 usure acceptio. 195.

CAPUT III.
 Omnis usura, parva, & magna, & a quo-
 cumque accepta, sive a paupere, sive a di-
 vite, divino iure vetita est. 95.

CAPUT IV.
 Traditione Sanctorum Patrum, Conciliorum,
 & omnium Theologorum eadem veritas con-
 firmatur. 198.

CAPUT V.
 Usura iniustitia iure naturali demonstratur. 203.

CAPUT VI.
 Lutherani Scriptores moderni, usura moderate
 defensores, Lutheri, Bucerii, Brentii, Me-
 lancthonis, & Chemnitii auctoritate redar-
 guuntur, tamquam hæreticæ doctrinæ pro-
 pugnatores. Quid de quibusdam scitulis,
 qui Calvinistarum lue in hac de usura con-
 troversa tincti, pro usuris pugnant. 210.

CAPUT VII.
 Detur ne materia parvitas in usura peccato. 217.

Quæst. unic. Datur ne materia parvitas in
 usura peccato? ibid.

CAPUT VIII.
 Sit ne pecunia numerata presens æstimabilior

absente, & titulus accipiendi aliquid ultra
 sortem. 218.

CAPUT IX.

Licitum ne est aliquid supra sortem accipere
 ob molestiam ortam ex privatione pecunie mu-
 tuo tradite? Festiva opinio Caramuelis. 219.

CAPUT X.

De potestate pecunie ad lucrandum. Licitum
 ne est ex mutuo aliquid exigere ob pote-
 statem pecunie ad lucrandum? 211.

CAPUT XI.

Licitum ne est in mutuo aliquid ultra sortem
 exigere ratione vel periculi amittende sor-
 tis, vel expensarum que faciendæ timentur
 in sorte recuperanda? Singularis doctrina
 Cardinalis de Lugo, & Tamburini. 212.

§. I.

Periculi notio, & diversitas. Omni mutuo
 insitum periculum illud est, vi cuius iun-
 res purgare ab usura lucrum perceptum &
 mutuuario contendunt. ibid.

§. II.

Confirmatur nostra sententia ex cap. Navi-
 ganti. 226.

§. III.

Cardinalis de Lugo, & Tamburini rationes
 peculiare reiciuntur. 227.

§. IV.

Ob nullum periculum facti, sive probabile, si-
 ve ordinarium, sive extraordinarium, lici-
 tum est ex mutuo lucrari. Patrum, &
 Evangelii testimonio id evincitur. Ethnico-
 rum de hac controversia doctrina. 229.

§. V.

Theologorum auctoritate nostra sententia con-
 firmatur. Adversariorum opinio pluribus
 absurdis obnoxia est, & conscientias tor-
 quet. 231.

§. VI.

Diluuntur obiecta. 233.

CAPUT XII.

Liceat ne aliquid exigere supra sortem ratione
 laboris in numeranda, vel asportanda pecu-
 nia, mensurando tritico &c. 236.

CAPUT XIII.

An pro voluntate mutuandi, vel obligandi se
 ad mutuandum, aut ad mutuum non repe-
 tendum infra prescriptum tempus, liceat quid
 exigere supra sortem. ibid.

CAPUT XIV.

De damno emergente, eiusque conditionibus. 239.

§. I.

Conditiones requisitæ ad verum damni emer-
 gentis titulum. 240.

§. II.

Licitum ne est inire pactum de certa quanti-
 tate

tate solvenda initio contractus pro futuro damno emergente? *ibid.*

Quæst. I. Licitum ne est pacisci de accessione certa, & determinata solvenda supra sortem pro damno vero & reali, puta quinque in 100. quodcumque tandem erit damnum, sive maius, sive minus? 224.

Quæst. II. Periculum damni emerfuri est ne verus titulus vi cuius possit fieri conventio aliquid supra sortem solvendi? 242.

§. III.

De damno emergente ob moram mutuatarii, & de pena conventionali. *ibid.*

Quæst. I. An licitum sit pactum pæne conventionalis, adiectum initio contractus, ut debitor aliquid supra sortem solvat, si tempore præstitutio sortem non reddat, quin interveniat damnum emergens, aut lucrum cessans? 243.

Quæst. II. Licitum ne est pactum pæne conventionalis, initio contractus initum, propterea quod mutuatariorum id interest? 244.

§. IV.

Enucleantur conditiones quas pro licito pacto pæne conventionalis Theologi assignant, selectis titulis damni emergentis, & lucri cessantis. Laxa opinio Emanuelis Sa, & Thomæ Tamburini reiicitur. 245.

CAPUT XV.

De lucro cessante, eiusque conditionibus necessariis, ut sit iustus titulus aliquid percipiendi præter sortem. 248.

§. I.

Quid sentiat S. Thomas de lucro cessante ratione mutui spontanei, exponitur. 249.

§. II.

Mutuator qui mutuum pecuniam sponte offert, fenerator est, si paciscatur de lucro cessante. Laxa Martini Bonacinæ opinio refellitur. 250.

§. III.

Mutuator paratus ad mutuum tradendum cuique petenti, nequit aliquid præter sortem recipere ratione lucri cessantis. 251.

Quæst. unic. Quid dicendum de opinione Lessii, Molinæ, Lugo, & aliorum, qui mutuatori ultroneo concedunt lucri cessantis exactioem? 252.

§. IV.

Proponuntur rationes quas adducunt Auctores propugnantes, mutuatores precibus rogatum posse recipere compensationem lucri intercepti, seu cessantis? 253.

§. V.

Due rationes potissimæ, quæ titulum lucri cessantis honestare interdum valet. 254.

§. VI.

Conditiones necessarie ad iustum lucri cessantis titulum. 256.

§. VII.

Præmissæ conditiones, quod lucrum debeat esse verum & reale, examen. Licet debitor sit morosus, exigi lucrum nequit, si reipsa non cessat. *ibid.*

§. VIII.

Sensus secundæ conditionis, quæ vult pecuniam expositam esse negotiationi. Laxæ opiniones Leonardi Lessii, Bonacinæ, Tamburini, Laymani, Sporer, & aliorum refelluntur. 257.

Quæst. I. Ad verum lucri cessantis titulum sat ne est quod quis in lucris negotiosis, seu in emporiis pecunias habeat ad lucrandum? *ibid.*

Quæst. II. Ad verum titulum lucri cessantis satis ne est quod quis pecuniam destinatam habeat negotiationi, si occasiones emendi occurrerint? 258.

Quæst. III. Quid dicendum de opinione P. Tamburini, asserentis Mercatorem posse aliquid exigere titulo lucri cessantis, etiamsi is dubitet num pecuniam sit applicaturus negotiationi? *ibid.*

Quæst. IV. Quid de opinione Bonacinæ asserentis ob solam probabilitatem, quod pecunia sit negotio destinanda, posse aliquid exigi? *ibid.*

Quæst. V. Probabilis ne est opinio P. Lessii, Laymani, Tamburini, asserentium, ad lucrum cessans sat esse, si mutuator dicat: Vellem negotiari, nisi multi peterent mutuum? 259.

§. IX.

Tertia conditio, quod mutuator non habeat aliam pecuniam otiosam, expenditur. Laxæ opiniones plurimum iuniorum refutantur. 260.

Quæst. I. Probabilis ne est opinio Tamburini concedentis titulum lucri cessantis mutuatori habenti pecuniam superfluum? *ibid.*

Quæst. II. Quid de opinione Lugo, qui distinguit lucrum in genere causæ finalis, & efficientis? 261.

§. X.

Examen quartæ, & quintæ conditionis, nempe quod debitor moneatur de lucro cessante, & quod initio contractus exigi nequeat. Opiniones Lessii, Azorii, Lugo, Tamburini, Carameuelis, Salas, Baumii, & aliorum laxæ. 262.

Quæst. I. Licita ne est exactio lucri cessantis initio traditi mutui? *ibid.*

Quæst. II. Probabilis ne est opinio Azorii, asserentis licitam esse initio contractus lucri

compensationem, dummodo non pecunia, sed diversa merce fiat solutio? *ibid.*

Quæst. III. Iusta ne sunt artificia ad honestandum lucrum cessans, solutum initio contractus mutui, quæ invenerunt P. Leonardus Lessius, Carameuel, & Tamburinus? 263.

Quæst. IV. Quid dicendum de iudicio P. Diana super his artificijs Azorii, Lessii, Salas, & Tamburini? 265.

Quæst. V. Quid dicendum de opinione P. Baumii, qui absque ullo artificio vult statim lucrum solvi occasione mutui? *ibid.*

§. XI.

Ceteræ conditiones necessaria ad iustum titulum lucri cessantis. *ibid.*

Quæst. I. Ut mutuator queat licite lucrum cessans exigere, debet ne lucrum velle potius ex negotiatione quam ex mutuo? *ibid.*

Quæst. II. Quid de lucro quod ex negotiatione cessat, detrahi debet, ut iustus titulus sit in mutuo? *ibid.*

Quæst. III. Quid de duabus ultimis conditionibus dicendum? 266.

§. Ultimæ.

Pauca lectori consideranda preponuntur Auctoris consilium. *ibid.*

CAPUT XVI.

De peccato feneratoris mentalis, seu quamvis spes lucri constituat usura peccatum. Cæciani, Serra, Pradi, Molinæ, Tamburini, & aliorum opiniones periculi plene. 270.

Quæst. I. Licet ne intendere, & sperare aliquid ex mutuo? 271.

Quæst. II. Licet ne lucrum sperare ex mutuo tamquam ex gratitudine debitum? *ibid.*

CAPUT XVII.

Falsa, & laxa est opinio Emanuelis Sa, Lugo, Tamburini, Tanneri, Sporer, La-Croix, Diane, & aliorum, qui docent, eum qui bona fide celebravit contractum usurarium, qui poterat celebrare contractum iustum, posse, quod acquisivit, retinere, etiam cognito postea usure crimine. 272.

CAPUT XVIII.

Quinam debeantur fructus pignoris traditi mutuatori in assecurationem sortis. Quid de usuris pupillaribus, & dotalibus? 274.

Quæst. I. Licitum ne est pactum legis commissorie in pignorum traditione? *ibid.*

Quæst. II. Quid de usuris pupillaribus, & dotalibus dicendum? *ibid.*

CAPUT XIX.

Resolvuntur plures quæstionculæ de pactis quæ mutuo adici solent. Laxæ opiniones Tamburini, Laymani, Sporer, & aliorum re-

felluntur. 275.

Quæst. I. An in pactum deduci possint amicitie, iniuriarum condonationes, & quæ sunt debita vel ex caritate, vel ex religione, vel ex iustitia? *ibid.*

Quæst. II. Fenerator ne est qui mutuum dat, ut beneficium, vel officium, vel munus a lingua, ab obsequio, a manu assequatur? 276.

Quæst. III. Qui mutuum dat cum pacto ut ad eius molendinum, officinam &c. mutuatariorum accedat, fenerator ne est? *ibid.*

Quæst. IV. Usura ne committitur, quando duo mutua officia inter se exercent? 277.

Quæst. V. Licet ne mutuum dare cum pacto ut alter imposterum remutuet? *ibid.*

Quæst. VI. Fenerator ne est mutuator qui obligat mutuatariorum ad reddendum eamensuræ, vini, olei &c. mensuram, si pretium auctum sit? *ibid.*

Quæst. VII. In restitutione pecunie mutuatariorum valor ne, an species consideranda? 278.

Quæst. VIII. Quid dicendum de mulierculis, quibus quinque in centum concedere videtur P. Tamburinus? *ibid.*

Quæst. IX. Quid de mutuo locorum piorum? 279.

Quæst. X. Probabilis ne est opinio Tamburini, qui non committi usuram docet, dum mutuatariorum in fideiussorem eligit mutuatores? *ibid.*

Quæst. XI. Probabilis ne est opinio quam defendit Lugo, inquitens, fideiussionem fictam purgare lucrum ab usura? 280.

Quæst. XII. Probabilis ne est opinio Layman, & Sporer, qui mutuatori accipienti pignus a mutuatariorum, simul lucrum concedunt? 281.

CAPUT XX.

De montibus pietatis. 283.

Quæst. I. An qui pauperes reveræ non sunt neque ob paupertatem levandam mutuum pecuniam a sacro monte accipiunt, peccent, & ad restitutionem teneantur? 284.

Quæst. II. Probabilis ne est opinio Pasquali, asserentis eos qui collocant pecuniam in his montibus, posse recipere accessionem, dempto titulo? *ibid.*

CAPUT XXI.

De contractu trino, familiari, & frequenti usura pallio. 288.

§. I.

Contractus trini descriptio, & conditiones eius origo, & progressus. *ibid.*

§. II.

§. II. Auctoritate tum iuris civilis, tum Romanae Sedis, tum Episcoporum, commentum triplicis contractus exploditur ut manifestum usurae pallium. 288.

§. III. BENEDICTUS XIV. feliciter regnans declaravit, contractum trinum damnatum esse a Sixto V. Inaudita paradoxa Lessii, Gibalini, & aliorum. 290.

§. IV. Luculenta rationum momenta, quae evincunt contractum trinum esse merum figmentum casuisticum, spectatis dumtaxat contractuum naturis mutuo pugnantis. 293.

§. V. Dno contractus a securitatis, & venditionis lucri incerti maioris pro minori certo, adiecti contractui societatis, figmenta sunt. 294.

§. VI. Iniustitia triplicis contractus evidenter demonstratur. 295.

§. VII. Contractus trinus larvata usura pollutus. Dominici Soto argumentatio luculenta. Responso Navarri, Lessii, Gibalini vana. Theologorum, & Canonistarum auctoritate confirmatur sententia nostra. 297.

§. VIII. Diluuntur adversariorum sophismata. Argumentationes P. Lessii, & P. Viva expenduntur. 298.

CAPUT XXII. Contractus trinus immigravit in chimeram contractus intentionalis. Nova contractuum implicitorum intentionalium, lucrandi omni meliori modo, inventio, de mundo omnes usuras tollit. Docent hanc opinionem VIRI PROBI, ET PII: ergo probabilis. Sophisma vanum est. 301.

§. I. Chimera contractuum implicitorum, seu intentio lucrandi omni meliori modo quem excogitarunt aliqui Moralista, sensui communi repugnat. 302.

§. II. Intentio pia virtualis lucrandi omni meliori modo iuxta piam mentem DD. error est perniciosissimus, omnes de mundo usuras auferens. 305.

§. III. Alio ex capite profligatur sophisma istud seditiosum. Docent hanc opinionem VIRI PROBI, PII, ET DOCTI: ergo probabilis: ergo non est proscribenda. 306.

§. IV. Nonnullae aliae opiniones Molinae, Lugo, Gibalini, & LaCroix exploduntur. 308.

§. V. De duplici societatis contractu, & societate animalium. 310.

Quaest. I. Licitus ne contractus societatis duplex, in quo aut capitale, aut lucrum assecuratur? ibid.

Quaest. II. Quid de societate animalium dicendum? 313.

CAPUT XXIII.

Sint ne feneratorum domini rerum quas fenore acquisiverunt. Quinam praeter feneratores ad restitutionem teneantur usurarum? ibid.

Quaest. I. Consulentes feneratores, aut eisdem pecunias praebentes, tenentur ne ad restitutionem? 314.

Quaest. II. Qui deponunt pecunias apud feneratores, quos sciunt eisdem ad fenora abusus, peccant ne contra iustitiam? ibid.

Quaest. III. Rectores, supremae potestates, iudices, advocati qui aliquo statuto in causa sunt ut usurae solvantur, peccant ne contra iustitiam? ibid.

Quaest. IV. Ministri qui dominorum nomine usuras percipiunt, tenentur ne ad restitutionem? 315.

Quaest. V. Potes ne accipere a feneratore in solutionem tui crediti quae eidem ab alio tertio debentur vi usurarum? ibid.

Quaest. VI. Peccant ne qui mutuuum petunt sub usuris? ibid.

Quaest. VII. An qui emit mercem a venditore avaro, iniusto, & crudeli, pretium magnopere iniustum exigente, sit eiusdem iniustitiae particeps? 316.

Quaest. VIII. Peccant ne qui petunt mutuuum ad ludos, vel ad pompas superfluas a feneratore parato? 317.

Quaest. IX. Quoniam sunt poena feneratoribus infligenda? ib.

CAPUT XXIV.

Aliquae observationes pro negotiatione exercenda, & pecunia applicanda absque fenore. ib.

DISSERTATIO IV.

De cambiis, censibus, locatione, conductio- ne, ludo, & sponione, promissione, & donatione, ceterisque contractibus.

PRÆLOQUIUM. 319.

CAPUT I.

De cambio, eiusque divisione, & conditionibus. 320.

Q. I.

Quaest. I. Quo titulo licitum est cambium manuale? 321.

Quaest. II. Licitum ne est cuilibet privato cambium hoc minutum exercere? ib.

Quaest. III. Quo titulo licitum est privato cambium locale cum lucro? 322.

Quaest. IV. Exigere ne pignus potest campfor, prius tradens pecunias campfaris, alibi sibi restituendas? ibid.

Quaest. V. Campfor valent ne monetarum pretium Principis auctoritate definitum variare? 323.

CAPUT II.

De cambio cum recambio, vulgo con la riorca. Opinio Lessii, Lugo, & Tamburini exploditur ut laxa. ib.

CAPUT III.

Constitutio S. Pii V. Conditiones in eadem contentae. Commenta quibus Lessius, Lugo, Tamburinus, La-Croix, & alii eludunt hanc constitutionem, pretextu non acceptationis, refelluntur. 325.

CAPUT IV.

De cambio ad nudinas, seu ad terminum: & de cambio civico, quod in eadem civitate consummatum. De iniquitate proxenatarum. 327.

CAPUT V.

De bancariis, recipientibus pecunias mercatorum in deposito, & de quibusdam pactis quae cambiis adici solent. 329.

CAPUT VI.

De nova cambii inventionem valde mirifica. 330.

CAPUT VII.

Pauca pro tuta Cambiorum praxi. Consilium Ioannis Dominici PERI mercatoris Casustis pluribus magnopere perpendendum. 331.

CAPUT VIII.

Quid sit census, & quotuplex. 332.

CAPUT IX.

Iustitiam census realis probarunt Martinus V. Calixtus III. S. Pius V. Integra exhibetur S. Pii V. constitutio. 333.

CAPUT X.

De censu personali. 336.

§. I.

Testimonia Theologorum qui scripserunt ante constitutionem S. Pii V. de censu personali utrimque redimibili. P. Leonardii Lessii dignum ponderatione interpretamentum. ibid.

§. II.

Auctores praecipui qui post S. Pii V. constitutionem censum personalem utrimque redimibilem propugnant. 337.

§ III.

Rationes sententiae defendentis censum personalem absolute, & etiam utrimque redimibilem. 339.

§. IV.

Juniorum doctrina de censu personali, sive redimibili, sive irredimibili, eadem omnino videtur ac doctrina Calvini, Molinae, Salmasii, aliorumque qui propugnant usuras moderatas licitas. 340.

§. V.

S. Pius V. damnavit censum personalem. Commenta plurimorum adversus constitutionem Pianam penitus labefactantur. 343.

CAPUT XI.

Conditiones quas pro censibus celebrandis praescripserunt summi Pontifices Martinus V. Calixtus III. & S. Pius V. 345.

CAPUT XII.

Animadversiones in conditiones praescriptas a S. Pii V. constitutione. 346.

CAPUT XIII.

Nonnullae quaestiones de censibus resolvuntur. 348.

Quaest. I. Iure naturae spectato, licitum ne pactum est quo obstringitur censuarius ut redimat censum ad arbitrium emptoris? ibid.

Quaest. II. Obligari ne venditor iuste potest ut redimat censum eadem moneta in specie qua

qua emptus est? 149.
 Quæst. III. Licitum ne pactum est quo obligetur venditor ut, si redimere censum velit, totum simul, & non per partes dividat? ibid.
 Quæst. IV. Pereunte fundo supposito censui, perit ne census iure natura? ibid.
 Quæst. V. Licitus ne census est cui ampliores fundi, parte non designata, subiiciuntur? ibid.
 Quæst. VI. Licitus ne est census vitalitius? 350.
 Quæst. VII. Licitus ne est contractus, vulgo dictus A godere? ibid.
 Quæst. VIII. Quomodo distinguatur census a livellis? 351.

C A P U T XIV.

De ludo, & iocis. Quomodo tum in sermone, tum in scriptura adhibendi ioci, & facticia sint. ibid.

C A P U T XV.

Nonnullæ quæstionculæ de ludo lucroso, alearum, & sponione. 353.
 Quæst. I. Ludus propter lucrum principaliter intentus vitiosus ne est? ib.
 Quæst. II. Qui principaliter ludunt propter lucrum, peccant ne saltem venialiter? ib.
 Quæst. III. Quæ conditiones requiruntur ut ludus lucratorius sit licitus? 354.
 Quæst. IV. Licitus ne est ludus aleatorius, seu fortune? 355.
 Quæst. V. Qui exponunt publicas mensas ad ludendum, & in propriam domum volentes ludere recipiunt, peccant ne mortaliter? 357.
 Quæst. VI. An peccent artifices taxillorum, & chartarum? ibid.
 Quæst. VII. Sponiones, vulgo scommesse, licita ne sunt? ibid.

§. Unicus.

P. Caesaris Calini opiniones de ludis lucratoriis qui ex industria & fortuna pendent, refelluntur. 358.

C A P U T XVI.

De asscuracione. 364.

C A P U T XVII.

De fideiussione, pignore, hypotheca, & transactione. 365.

C A P U T XVIII.

De emphyteusi, feudo, commodato, precario, & deposito. 366.

C A P U T XIX.

De locatione, & conductione. 368.

Quæst. I. Peccant ne qui locant res illis quos provident eisdem abusuros ad mala officia exercenda; puta, dum locant gladium, aut alia arma ad duellum, domos ad meretricandum, ad ludos alearum, ad usuras perpetrandas? 369.
 Quæst. II. Utrum opinio quam P. Sanchez Lib. I. Consiliorum cap. VII. dub. 2. docet, pauperem nempe qui ius mendicandi in urbe obtinuit, posse hoc ius viro non pauperi locare, probabilis sit? 370.
 Quæst. III. Conductor qui impeditur ab usu, vel fructu rei conductæ, astringitur ne pensionem solvere? ibid.
 Quæst. IV. Quot modis desinat locatio? 371.
 Quæst. V. Nuntius, conductus a Caio ut Romam pergat, potest ne, re dissimulata, sinere se conduci a Titio ad eandem civitatem, ab utroque integra mercede accepta? ibid.

C A P U T XX.

De promissione, eiusdem acceptatione, & obligatione. ibid.

Quæst. unic. Promissio acceptata inducit ne obligationem gravem ex iustitia? 373.

C A P U T XXI.

De donationibus, earumque conditionibus. 374.

Quæst. I. Quinam donare valeant? 375.
 Quæst. II. Quas ob causas revocari donatio inter vivos valida, & acceptata possit? 376.

D I S.

DISSERTATIO V.

De testamentis, & ultimis voluntatibus.

P RÆLOQUIUM.

377.

C A P U T I.

Quid, & quotuplex sit testamentum: & quæ solemnitates ad eiusdem valorem requirantur. 378.

Quæst. I. Quæ solemnitates requirantur ad testamentum nuncupativum? 379.

Quæst. II. Quanam solemnitates requirantur ad valorem testamenti scripti, seu clausi? ibid.

Quæst. III. Testamentum ad pias causas quæ solemnitates postulat? ib.

Quæst. IV. Quæ solemnitas requiritur ad valorem testamenti cacorum, militum, & parentum inter liberos? 380.

Quæst. V. Quæ solemnitas ad codicillorum valorem necessaria est? ib.

C A P U T II.

De testamento imperfecto, & de iis qui condere testamentum valent. ibid.

C A P U T III.

De iis, qui possunt, vel non possunt, heredes, aut legatarii in testamento institui. 382.

Quæst. I. Quomodo parentes teneantur alimenta præbere filiis naturalibus, & spuriiis? ibid.

Quæst. II. Quomodo filii naturales, & spurii succedant patri? 383.

Quæst. III. Quomodo filii naturales succedant matri? 384.

Quæst. IV. Fideicommissarius, institutus heres a patre cum onere tradendi hereditatem filio spurio, licite ne tradere illam valet? ibid.

C A P U T IV.

De heredibus necessariis, eorumque exheredatione. 385.

Quæst. I. Quomodo filii patribus, & patres filiis succedant, tamquam heredes necessarii? 386.

Quæst. II. Quomodo ascendentes succedant

in hereditate descendentibus? ibid.
 Quæst. III. Quibus de causis exheredari filii a parentibus, & parentes a filiis valeant? 387.

C A P U T V.

De heredibus ab intestato. 388.

C A P U T VI.

De substitutione vulgari, pupillari, exemplari, fideicommissaria, reciproca, compendiosa. 390.

C A P U T VII.

Quomodo testamentum valida revocari, & per interpositam personam condi valeant? 392.

Quæst. I. An, si testator iuraverit se non revocaturum testamentum, valeat aut licite, aut valide revocare? ib.

Quæst. II. Secundum testamentum solemniter conditum revocat ne reipsa primum? 393.

Quæst. III. Quando duo simul condunt testamentum, in quo disponunt de propriis bonis, potest ne unus, altero mortuo, revocare suam dispositionem de propriis bonis? ibid.

Quæst. IV. Valet ne dominus revocare testamentum ab altero ex eiusdem domini beneplacito conditum, mortuo testatore? 394.

C A P U T VIII.

Quam obligationem habeant heredes, & executores testamentarii. ib.

Quæst. I. Utrum defunctus detrimentum patitur ex protracta debitorum solutione? 396.

Quæst. II. Quanam sit obligatio, qua obstringuntur executores testamentarii? ib.

C A P U T IX.

De legatis, eorumque diversitate, & fructibus. ibid.

Quæst. I. Legatum, relictum ad nubendas virgines orphanas, viduasve, valet ne tradi puellis Religionem ingredientibus? 398.

Quæst. II. Legatum relictum pro nubendis puellis, conferri ne nuptis potest quæ sine dote, aut cum exigua nupserunt? 399

Q. III.

Quaest. III. Legatum, relictum puellis nubendis, tradi ne viduis potest, secundas nuptias celebrantibus? ib.
 Quaest. IV. Legatum destinatum pro naturalibus alicuius loci, tradi ne extraneis potest? ib.
 Quaest. V. Legatum relictum pro nubendis orphanis, tradi ne potest puellis habentibus parentes inutiles, & pauperes? ib.

Quaest. VI. Legatum relictum pro nubendis virginibus, tradi ne potest puellis corruptis? 400.
 Quaest. VII. Qui ordo servandus sit in legatis implendis? ib.
 Quaest. VIII. Valet ne aliquis testamentis, & legatis derogare? ib.
 Quaest. IX. Quando ex legatis deduci Falcidia possit? ibid.

F I N I S.

LIBER SECUNDUS

DE IUSTITIA ET IURE.

DISSERTATIO PRIMA.

CAPUT I.

Iuris notiones variae. Quale ius sit iustitiae materia, & obiectum.

I. DE variis iuris acceptionibus libro superiore disputavi. Pauca hic adicienda sunt. De iuris origine dissident Isti. Ulpianus a iustitia ius arcessit. Gerardus Noodt *Lib. I. tit. 1. de iustit. & iur.* advertit, iuxta praecipua Grammatices iustitiam a iure, ius a iubendo appellari: quia improbabile non est veteres, nondum reperta littera R, *iussa* pro *iura* dixisse. Ulpianus autem, missis Grammaticis qui verborum origines sectantur, Philosophos qui rerum non vocum principia considerant, imitatus, ius a iustitia appellatum esse existimat; additque, ius esse artem boni, & aequi. Audiamus quid hac de re scripserit S. Thomas 2. 2. qu. LVII. artic. 1. ad 1. *Consuetum est (inquit) quod nomina a sui prima impositione detorqueantur ad alia significanda; sicut nomen medicinae impositum est primo ad significandum quod praestatur infirmo ad sanandum; deinde tractum est ad significandam artem qua hoc fit. Ita etiam hoc nomen ius primo impositum est ad significandum ipsam rem iustam, postmodum autem derivatum est ad artem qua cognoscitur quid sit iustum; & ulterius ad significandum locum in quo ius redditur, sicut dicitur aliquis comparere in iure, & ulterius dicitur etiam, quod ius redditur ab eo ad cuius officium pertinet iustitiam facere, licet etiam id quod decernit, sit iniquum.*

II. His, aliisque acceptionibus missis, tripliciter Theologi cum S. Thoma ius usurpant. Primum pro lege definiente quid cuique ex iustitia tribuendum sit: qua de causa lex ipsa ius dicitur, seu iuris regula; & hoc pacto acceptum tribuitur in ius naturale, divinum, gentium, humanum, canonicum, & civile, publicum, & privatum, de quo fufe superiore libro disputavi. Secundo modo ius significat potestatem, seu facultatem ad ali-

quid agendum, exigendum, recipiendumque, ut cum quis rem suam vendit, creditum exigat, bona sua defendit, iure suo fungi dicitur. Tertio tandem modo ius usurpatur pro aequalitate inter rem & rem, seu inter creditum unius & debitum alterius.

III. His tribus modis ius pertinet ad iustitiam. Primo modo est norma, quae praescribit quid cuique ex iustitia competat. Secundo modo est conditio necessaria, ut dicatur quidquam alicui vi iustitiae deberi. Si quidem ei qui ius non habet ad aliquid exigendum, nihil ex iustitia debitum est. Tertio modo est materia, seu obiectum, quod directe & per se iustitia spectat. Eo enim iustitia tendit ut aequalitatem constituat inter rem & rem, personam & personam. De iure primo modo accepto nihil in praesenti, cum satis enucleatum illud fuerit libro superiore. Secundum iuris modum nunc, postea tertium explicabo.

IV. Communis iuris notio in secunda acceptione haec est: *Potestas legitima ad aliquid assequendum, vel ad aliquam functionem, vel quasi functionem, cuius violatio iniuriam constituit.* Haec potestas aut est activa ad aliquid agendum, retinendum, petendumque; vel passiva ad aliquid recipiendum, ut alimenta, servitutem; vel repugnans, ne aliquis aedificet in tali loco, ne aperiat fenestras, ne fabricam altius efferat. Vocatur legitima, nempe concessa a lege, vel naturali, ut potestas ad victum, & vestitum; vel a divina, ut potestas ad suscipienda sacramenta; vel ab humana, ut potestas ad capiendam hereditatem, legatum &c.

V. Ius sub hac consideratione tribuitur in *ius ad rem*, & *ius in re*. Hoc actionem realem tribuit, nempe in personam, & in rem, quae ubicumque sit, ad dominum pertinet. Quare *ius in re* illud proprie est quod habent homines in res quas possident, valentque vendere, alienare, permutare, locare &c. *Ius ad rem* est in personam, & non in rem, seu tribuit actionem personalem, non realem. Vendis rem tuam alteri, quae traditione illius fit.

Emptor habet ius in hanc rem: tu retines ius ad rem, seu habes actionem in personam ad exigendum pretium pro illa re pactum. Ius in re devinctam sibi rem habet; ius ad rem, devinctam, seu obligatam personam retinet. Non ergo fat est ad ius in re titulus transferendi dominium vendendo, donando; sed insuper requiritur quod res tradita sit, & a domino accepta. Emisti equum, agrum &c. Ante traditionem habes ius ad rem: facta traditione, & accepta re, ius habes in re quæ tibi devincta est. Communia hæc sunt, & certa penes omnes.

VI. Ius istud potestativum, seu activum dividi rursus solet in ius quod vocatur *iurisdictionis*, & in ius quod appellatur *proprietas*. Illud definitur: *Potestas, non eius cui inest, sed eius qui illi subest, utilitati, ac felicitati promovendæ devincta*. Hoc iure potiuntur Principes, Prælati, superiores in proprios subditos. Idcirco asseritur, hanc potestatem non sistere in habente illam; sed felicitatem, & utilitatem subditorum spectare. Ius proprietatis est quo quis potitur in rem suam.

VI. Ius ultimo modo acceptum est æqualitas inter rem & rem. Ius istud aliud *legale*, aliud *morale*. Legale nuncupatur, non præcise quia est secundum leges: hoc enim omnibus virtutibus commune est quod ad leges conformentur: sed quia leges, & iura obstringunt ut hoc iustum, seu ius reddatur cui debetur. Morale ius est quod in honestate operationis fundatur, & spectat ad alias virtutes distinctas a iustitia, ut docet S. Thomas 2. 2. quæst. lxxx. art. 1. *Duplex debitum, scilicet morale, & legale . . . Debitum quidem legale est ad quod reddendum aliquis lege astringitur; & tale debitum proprie attingit iustitia, quæ est principalis virtus. Debitum autem morale est quod aliquis debet ex honestate virtutis*. Hoc ius legale aliud est *simpliciter tale*, quod etiam *politicum* nuncupatur; & tres exigit condiciones: prima, ut simpliciter debeatur secundum leges: altera, ut servet æqualitatem rei ad rem: postrema, ut sit simpliciter ad alterum. Aliud est ius legale *secundum quid*, seu minus proprium, quia aliqua ex enumeratis conditionibus eadem deficit; ut est ius illud quod reperitur in omnibus virtutibus potentialis iustitiæ, in religione, pietate, observantia, veritate &c. quæ aut non reddunt prorsus æquale, aut non supponunt debitum legale simpliciter tale.

VIII. Iustitiæ materia remota sunt res quæ commercio deserviunt, pecunia, agri, merces, domus, animalia &c. Materia proxima

sunt actiones exteriores quibus res venduntur, commutantur, alienantur. Obiectum vero iustitiæ formale est ius illud quod æqualitatem, seu iustum constituit in his actionibus, seu inter rem & rem, & personam cui respicienda debetur ex debito legali. Duo itaque postulat ius quod est obiectum formale iustitiæ, videlicet debitum legale in uno, & ius illud exigendi in altero. Porro voluntas iusta eo spectat ut expleat, & adæquet ius alterius. Exemplo illustratur doctrina. Tu mihi agrum vendidisti pacto pretio. Ius tibi inest exigendi pretium; & mihi debitum ad est illud solvendi. Hac ergo pretii solutione æqualitas, seu iustum, sive ius constituitur inter me & te, inter rem & rem, seu inter meum debitum & tuum ius. Plura hac de re Scholastici Theologi disputant, quæ missa facio, quod in mera sistant speculatione.

C A P U T II.

Iustitiæ generatim acceptæ finitio, eiusque divisio.

I. **D**E iustitia qua iusti homines apud Deum fiunt, late disputatur alibi. Sita est iustitia hæc in omnium virtutum ornatu: & hæc est iustitia quam anhelant & sitiunt sancti viri Dei. *Beati qui esurunt, & sitiunt iustitiam: Matth. v. Clamaverunt iusti, & Dominus exaudivit eos: Psalm. xxxiii. Beati qui persecutionem patientur propter iustitiam.* Hæc iustitia maior aut minor, perfectior aut imperfectior splendens in caritate, ut advertit S. Augustinus Lib. de nat. & grat. cap. xxxviii. *Caritas inchoata inchoata iustitia est: caritas magna magna iustitia est: caritas perfecta perfecta iustitia est.* Nullus mihi in præsens de hac iustitia, quæ non virtus peculiaris, sed omnes comprehendit virtutes, sermo est.

II. Iustitiæ quæ peculiaris virtus est, finitio quam tradit Ulpianus ff. de iust. & iur. l. iustitia, adoptatur communiter tum ab Iuris, tum a Theologis, tum a S. Thoma, qui eam refert 2. 2. quæst. lviii. artic. 1. estque sequens. *Perpetua & constans voluntas ius suum unicuique tribuendi*. Voluntas primum locum occupat, affecta constantia & perpetuitate: quia iustitia non est actus transiens, sed constantiam & perpetuitatem secum adfert. Ideo non est actus, sed habitus, qui definiri per actum solet. Perpetua autem est iustitia non ex parte actus, qui durat ut in Deo perpetuus est; sed ex parte obiecti, quatenus non ad tempus, sed perpetuo vit ius suum

suum cuique secundum æqualitatem tradere. Et ideo (concludit S. Thomas loc. cit.) *prædicta definitio est completa definitio iustitiæ, nisi quod actus ponitur pro habitu, qui per actum specificatur. Habitus enim ad actum dicitur. Et si quis vellet eam ad debitam formam definitionis reducere, posset sic dicere, quod iustitia est habitus secundum quem aliquis constanti, & perpetua voluntate ius suum unicuique tribuit.*

III. Paucis perstringam quæ S. Thomas pluribus articulis loc. cit. tradit. Et primum art. 2. constituit iustitiam ad alterum esse, & quidem hominem, ut excludat partem eiusdem hominis. *Non enim, inquit, proprie dicitur quod manus percutiat, sed homo per manus: neque proprie dicitur, quod calor calefaciat, sed ignis per calorem . . . Iustitia ergo proprie dicta requirit diversitatem suppositorum, & ideo non est nisi unius hominis ad alium.* In eodem igitur homine iustitia esse nequit, licet in eo diversæ partes sint, & potentia, ut ratio, concupiscibilis, irascibilis &c. in quarum ordine & subiectione iustitia proprie accepta non reperitur. Sed addit S. Thomas ibi: *Metaphorice in uno & eodem homine dici potest esse iustitia, secundum quod ratio imperat irascibili, & concupiscibili; & secundum quod hæc obediunt rationi; & universaliter secundum quod unicuique parti hominis attribuitur quod ei convenit.*

IV. Constituit S. Doctor art. 3. iustitiam esse virtutem, & quidem inter morales, quæ in appetitu resident, adducta auctoritate M. Tullii, inquitis huic virtuti maximum inesse splendorem. Subdit art. 4. non in intellectu, sed in voluntate existere: quia non illum ad cognoscendum illuminat, sed hanc dirigit, ut reddat unicuique quod suum est. Aliæ virtutes morales quæ hominem perficiunt, sunt in appetitu sensitivo qui dividitur in irascibilem, & concupiscibilem. In illo fortitudo, in hoc temperantia sedem habet.

V. Distinguitur autem virtus iustitiæ a ceteris virtutibus moralibus, quod hæc rationis, illa rei medium respiciat. Quod ut clarius explicetur, advertendum est, omnes quidem virtutes morales medium rationis spectare, atque ideo etiam iustitiam; sed respectu iustitiæ ratio præscribit tamquam medium æqualitatem inter rem & rem; in aliis autem virtutibus ratio non curat hanc æqualitatem inter rem & rem; sed coercet passiones, subtrahitque materiam, vel auget, quatenus homini plus & minus convenit. Medium enim rationis variabile est: nam respe-

ctu temperantiæ aliud medium ratio præscribit in homine sano, aliud in homine valetudinario. Medium autem rei invariabile est. Exemplis doctrina illustrabitur. Temperantia consistit in medio rationis, videlicet ne plus comedas quam ratio præscribit. At ratio non præscribit ut omnes homines eandem cibi mensuram sumant, sed ut quisque tantum edat, quantum exigit proprii temperamenti conditio. Ratio ergo etiam in aliis virtutibus spectat rem, & medium ponit; sed medium modo maius, modo minus iuxta diversam hominum conditionem. Communi enim fertur proverbio, virtutem absolute acceptam medium inter excessum & defectum constituere, ut liberalitas medium servat inter avaritiam & prodigalitem. In ceteris itaque virtutibus ratio medium rerum temperat, diminuit, auget, spectata hominum, & circumstantiarum diversitate: idcirco dicitur, ceteras virtutes medium non rei, quia hoc semper idem est, ut dixi, sed medium rationis, quod modo augetur, & modo diminuitur, respicere. Contra vero iustitia medium rei spectat: quia ratio præscribit semper æqualitatem vel arithmeticam, ut in iustitia commutante, vel geometricam, ut in iustitia distributive, servandam esse.

VI. Ex quibus colliges id quod docet S. Thomas loc. cit. art. 9. ad 2. eandem actionem ad duas spectare posse virtutes, videlicet ad liberalitatem, & iustitiam. Unde (inquit Angelicus) *surreptionem alienæ rei iustitia impedit, in quantum est contra æqualitatem in exterioribus constituendam; liberalitas vero, in quantum procedit ad immoderata concupiscentia divitiarum.* Adulterium parit concupiscentia; & secundum hanc rationem virtus temperantiæ illud corrigit. Sed quatenus adulterium ius alterius violat, ab iustitia oritur, & ad iustitiam pertinet ius læsum reparare. Igitur ceteræ virtutes passiones interiores coercent, dirigunt, subduntque rationi; iustitia contra actiones exteriores moderatur, & inter eandem medium rei constituit.

VII. Iustitia hæc presse accepta tribuitur in *commutantem, distribuentem, & legalem* ex diverso respectu quem unaquæque habet. Nam prima est partis ad partem, altera est totius ad partem, tertia est partis ad totum. Commutativa itaque iustitia est inter duos homines æquales in ratione emendi, & vendendi, quamvis secundum personales prærogativas alter Princeps, alter subditus esset. Inter has duas partes, ementes, vendentes, commutantes, locantes, & quoscumque con-

tractus ineuntes, æqualitatem constituit. Distributiva est totius ad partes, nempe Principis ad subditos, quæ præmia, dignitates, & bona communia dispensat unicuique secundum merita, & conditiones singulorum. Legalis est partis ad totum, nempe subditorum ad Principem, quatenus omnes & singuli tribuant quod communitati convenit, eique se subdant, media legum observatione. Tres hæc iustitiæ partes dispiciendæ sunt.

CAPUT III.

Quid sit iustitia generalis, seu legalis.

I. Iustitia generalis a fine suam fortitur denominationem, cuius est bonum commune promovere, & conservare, ac ceteras alias virtutes ordinare, & dirigere in hoc commune bonum; ut docet S. Thomas 2. 2. quæst. lxxiii. artic. 5. *Prædicto modo generalis dicitur iustitia legalis, quia scilicet per eam homo concordat legi ordinanti actus omnium virtutum in bonum commune.* Iustitia legalis est qua partes communitatis perfectæ ordinantur ad conservationem boni communis. Partes istæ respiciunt bonum commune, sicut partes singulæ corporis non modo invicem uniuntur, sed potissimum ad totius conservationem ordinantur. Aliæ virtutes etiam bonum commune spectant, sed peculiari & propria ratione. Pietas bonum commune patriæ spectat ratione originis, quemadmodum pietas erga parentes ob beneficium acceptæ vitæ movet ad cultum iisdem præstandum. Iustitia autem legalis respicit homines ut sunt membra & partes componentes communitatem; easque dirigit ad bonum promovendum, avertendumque communitatis malum. Hæc iustitia legalis nuncupatur, non quia sit secundum leges, id enim cuique iustitiæ commune est; sed quod eiusdem officium sit in omnium legum observationem incumbere, curare ut ab omnibus ferventur, cavere ne in desuetudinem declinent, neque enerventur. Quin non modo media legum observantia iustitia hæc promovere bonum commune debet, verum etiam aliis mediis quæ huic fini servando conducunt, etiam si opus fuerit vitam ipsam exponere, quando id boni communis servandi necessitas postularet. An non videmus brachium naturali impetu ferri ad avertendum istum capiti imminentem? Et quanquam hæc iustitia generalis dicatur, nihilominus virtus simul peculiaris est; quemadmodum

caritas virtus generalis dicitur, quatenus omnes alias virtutes dirigit in bonum divinum. Ita S. Thomas 2. 2. quæst. lxxiii. art. 6. *Iustitia legalis dicitur esse virtus generalis, in quantum scilicet ordinat actus aliarum virtutum ad suam finem, quod est movere per imperium omnes alias virtutes. Sicut enim caritas potest dici virtus generalis, in quantum ordinat actus omnium virtutum ad bonum divinum; ita etiam iustitia legalis, in quantum ordinat actus omnium virtutum ad bonum commune.* Virtus autem particularis iustitia legalis est, quia spectat ius speciale, seu æqualitatem in bono communi servandam, & defendendam.

II. Illud etiam animadvertendum quod initio indicavi, sæpe homines secundum unam rationem, partis, secundum alteram, totius rationem sustinere. Civitas potest habere rationem totius respectu civium; & potest etiam habere rationem partis; ut quando cum cive aliquem contractum celebrat, tunc consideratur civitas velut unus civis cum altero cive. Similiter Princeps, Rex, Magistratus, Gubernator, electi a populo, a Republica, ut eam administrant, defendunt, dirigunt, non modo ex iustitia legali, verum etiam ex iustitia commutativa hæc præstare officia obstringuntur: quia tum se habent ut partes ad partes, contractumque locationis, & conductionis ineunt. Conducit enim Respublica ministros, Principesque pacto stipendio; & Principes locant opera industriamque suam Republicæ.

III. Quæst. I. *Iustitia legalis est ne rigorosa iustitia?* Resp. Negant Salmanticenses tract. xii. cap. 1. punct. 3. num. 2. cum Castropalao, Lessio, Bonacina, & aliis: quia non est absolute, & in toto rigore ad alterum, cum sit inter partem & totum. Pars autem est aliquid totius. Ergo non est omnino ad alterum.

IV. Opposita sententia quæ ex principiis S. Thomæ eruitur, nobis probabilior est. Tres quippe ad veram & rigorosam iustitiam conditiones requiruntur. Prima est debitum verum, & legale. Altera æqualitas inter debitum unius & ius alterius. Heinc observantia, religio, pietas a ratione iustitiæ declinant: quia Deo, parentibus, & magistris nunquam ad æqualitatem reddere valemus. Tertia, quod sit omnino ad alterum. Iustitia legalis has tres conditiones sibi vendicat. Ergo vera iustitia est. Et ad primam quod attinet, debitum cuiusque civis erga communitatem gravius fortiusque est debito quod habere potest cum quocumque particu-

lari

lari cive; cum vitam ipsam exponere pro bono communi servando astringatur, & iure summo id exigere communitas potest. Æqualitas autem quam vera iustitia exigit, est, quod quisque reddat quantum debet. At quisque vi iustitiæ legalis reddere quantum debet tenetur. Quando autem subditus solvit quantum Princeps, vel communitas exigit, reddit quantum debet. Tertia tandem conditio, quod sit omnino ad alterum, etiam patet: quia aliud est ius communitatis, aliud singulorum civium. Quando autem iura sunt diversa, tum est rigorosa, ut dicitur, alteritas inter hæc duo iura.

V. Ratio quam opponunt Salmanticenses, nulla est. Quia tum inter partem & totum non est vera alteritas, quando iura non sunt diversa, ut inter patrem & filium; at quando iura diversa sunt, ut illa communitatis, & singulorum civium, tum iustitia quæ ponit inter hæc iura æqualitatem, est omnino ad alterum. Quid quod ipse filius, licet pars patris sit, & hac ratione non sit inter eosdem vera iustitia, tamen quoties filius peculiare ius habet in aliqua bona, tum rigorosa iustitia exerceri inter patrem & filium valet? Nec obest aliud quod opponi solet, nempe violationem iustitiæ legalis non inferre restitutionis debitum: quoniam restitutio est effectus dumtaxat violationis iustitiæ commutantis; neque inter conditiones ad veram iustitiam necessariæ computatur restitutio. Quare quod transgressio iustitiæ legalis non inducat restitutionis debitum, id tantum efficit quod hæc iustitia non sit commutativa; minime vero tollit quin vera iustitia legalis sit.

VI. Quæst. II. *Iustitia legalis quæ est in Principe, differt ne specie a iustitia legali quæ est in subditis?* Resp. Negat probabilior opinio. Nam tam Principis, quam subditorum iustitia idem bonum commune, seu obiectum per actus debitos exæquandum spectat. Tota vero distinctio iustitiæ quæ est in Principe, a iustitia quæ est in subdito, diversitatem tantum materialem personarum respicit; cum utraque revera in idem formale obiectum, nempe bonum commune societatis, tendat. Discrimen solum est quod Princeps bonum commune spectat leges condendo, & subditi leges istas exequendo. Utrique Princeps per regulas, rationesque universales respicit commune bonum; at hoc non infert distinctionem specificam formalem: quemadmodum quod Doctores Theologi per principia universaliora, altioresque rationes, & divinis Scripturis, & traditionibus arcessitas de fidei arcanis iudicent, non efficit quod istorum fides

Conc. Theol. Tom. VII.

diversa sit ab idiotarum fide. Non negamus tamen diversitatem materialem inter utramque iustitiam; cum in Principe hæc iustitia sit quasi architectonice, & in subditis veluti ministerialiter, ut inquit S. Thomas. Nec tanti momenti quæstio hæc est, ut severius postulet examen.

CAPUT IV.

De iustitia distribvente, commutante, vindicante, & de vitis eidem oppositis.

I. Iustitia distribvens est quæ bona communia distribuit inter partes communitatis iuxta meritorum proportionem. Definitio vix declaratione eget. Voluntas recta requiritur quæ in distributione bonorum communium, personarum merita expendat. Hæc iustitia residet potissimum in superiore, ad quem eiusmodi distributio pertinet; in subditis vero reperitur, quia huic distributioni acquiescere debent. Ita S. Thomas 2. 2. quæst. lxxi. art. 1. ad 3. *Actus distributionis, qui est communium bonorum, pertinet solum ad præsentem communibus bonis. Sed tamen iustitia distributiva est etiam in subditis quibus distribuitur, in quantum scilicet sunt contenti iusta distributione.*

II. Medium rei quod iustitia distributiva respicit, non est æqualitatis arithmeticæ, sed geometricæ, seu proportionis: quæ proportio versatur inter merita & bona distribuenda. Præmium distribuendum est ut sex. Candidatorum alter habet merita ut sexdecim, alter ut octo. Illi dandum est præmium ut quatuor, huic ut duo: quia quæ proportio est quatuor ad duo respectu sex, eadem est sexdecim ad octo. Quare iustitia distributiva plures respicit personas, quarum merita comparet cum præmio distribuendo. Quando vero præmium impertiendum individuum est, tum digniori conferri debet, si plures sint candidati. Si vero casu plures non sint, sat est ut hic sit dignus; quemadmodum contingit in distributione cathedræ, beneficii, alteriusve gradus.

III. Quæst. I. *An iustitia commutativa distinguatur a vindicativa?* Resp. Iustitia commutativa est, ut iam ex S. Thoma 2. 2. quæst. lxxi. art. 3. illa quæ reddit unicuique rem suam secundum ius quod habet illam exigendi. Pone siquidem æqualitatem inter debitum & creditum, quæ oritur ex emptio-nibus, venditionibus, mutuis, ceterisque contractibus; item in furtis, in homicidiis,

A 3

aliis-

aliisque iniuriis, quorum damnum compensandum est. Præcipuus istius iustitiæ actus est restitutio.

IV. Iustitia vindicativa spectari potest in iudice, vel Principe, aut in privatis personis læsis quæ postulant vindictam. Secundum priorem considerationem est actus veræ iustitiæ commutantis; in personis autem læsis non est vera iustitia, sed pars potentialis eiusdem, ut docet S. Thomas 2. 2. qu. lxxx. art. unic. ad 1. *Vindicta quæ fit auctoritate publicæ potestatis secundum sententiam iudicis, pertinet ad iustitiam commutativam; sed vindicta quam quis facit proprio motu, non tamen contra legem, vel quam quis a iudice requirit, pertinet ad iustitiam adiunctam.*

V. Ratio prioris partis evidens est. Quoniam iudex vi iustitiæ commutantis astringitur non modo communi bono prospicere, sed etiam subditos ab iniuriis, & oppressionibus defendere, atque in eos animadvertere qui turbant societatem, ordinemque partium infringunt. Adest insuper medium rei: quia iudex tenetur infligere pœnam æquantem ius læsum personæ offensæ. Iustitia denique hæc ad alterum est: quia iudex alius est a persona læsa. Igitur officium quo iudex ulciscitur iniurias illatas subditis, est actus iustitiæ commutantis, imperatus a iustitia generali, seu legali propter bonum commune.

VI. Altera vero pars etiam patet ex sequenti S. Thomæ doctrina, qui 2. 2. quæst. cviii. artic. 2. ad 1. ait: *Sicut recompensatio debiti legalis pertinet ad iustitiam commutativam; recompensatio autem debiti moralis, quod nascitur ex particulari beneficio exhibito, pertinet ad virtutem gratiæ: ita etiam punitio peccatorum, secundum quod pertinet ad publicam iustitiam, est actus iustitiæ commutativæ; secundum autem quod pertinet ad immunitatem alicuius personæ singularis, a qua iniuria propulsatur, pertinet ad virtutem vindicationis.* Si tamen iniuria eiusmodi sit quæ remitti sine aliorum detrimento nequeat, ut si homo læsus sit persona publica, vel aliæ personæ, quarum fama est aliis obligata; tunc petitio vindictæ, & executio eiusdem in iudice est actus veræ iustitiæ commutantis. Et hoc in casu personæ læsæ compelli ab illis possunt quorum interest, ut iniuriam illatam resarciri petant.

VII. Oppones, punire iniurias ad distributivam potius quam ad vindicativam iustitiam pertinere. Nam eiusdem virtutis est largiri præmia benemeritis, & delicta pravorum civium castigare. Ad distribuentem autem iustitiam spectat præmia pro meritis

rependere. Ergo ad eandem etiam spectabit pœnas pro sceleribus infligere. Resp. Argumentatio laborat falso supposito. Nam iustitia distribuens tribuit præmia quæ respondent meritis non laborum ministerii præstiti in Reipublicæ bonum, sed meritis qualitatum personalium. Iustitia hæc spectat doctrinam, habilitatem, talenta, paupertatem, nobilitatem candidatorum; & iuxta mensuram maiorem aut minorem harum qualitatum personalium præmia, seu munera, officia, & dignitates distribuit. Meritis vero laborum quos pro communi bono perferunt subditi, iustitia commutativa vicem rependit, quæ æqualitatem arithmeticam tum in præmiis, tum in pœnis servare debet. Iustitia commutativa respicit quid boni, aut mali subditi egerint; contra iustitia distributiva spectat quid boni, quid habilitatis, quid capacitatis candidati subditi habeant ad sustinendam dignitatem, gradum &c.

VIII. Quæst. II. *Iustitia commutativa distinguitur ne specie a iustitia distributiva?* Resp. Adfirmat communis, & vera sententia. Quandoquidem virtutum diversitas ab obiectorum diversitate formali suam specificam capit distinctionem. Atqui utraque hæc iustitia diversum obiectum formale spectat. Ergo inter utramque diversitas specifica intercedit. Secunda propositio evincenda est. Obiectum iustitiæ est ratio iuris, seu æqualitatis constituendæ inter ius unius & debitum alterius. Porro diversa est iuris ratio quam commutativa, ab ea quam distributiva iustitia respicit. Illa quippe æqualitatem arithmeticam, hæc geometricam, seu proportionalem spectat. Ius commutantis iustitiæ est ius rigorosum, seu proprietatis, quod alio nomine dicitur ius in re, vel ad rem, fundamentum in venditione, emptione, locatione, aliove contractu inter partem & partem, inter unum & alterum. Contra, ius iustitiæ distributivæ imperfectum est, fundamentum in debito dignitatis, convenientiæ, & habilitatis personalis. Ne multa: commutativa constituit ordinem inter hominem & hominem; distributiva inter hominem & Principem. Illa venditiones, emptiones, commutationes, & commercia; hæc distributiones graduum, & dignitatum ordinat. Prima rei pretium, altera personæ prærogativas spectat. Hanc doctrinam tradit S. Thomas 2. 2. quæst. lxi. art. 2. *In distributiva iustitia datur aliquid alicui private personæ, in quantum id quod est totius, est debitum partii. Quod quidem tanto maius est, quanto ipsa pars maiorem principalem habet in toto. Et ideo in distributi-*

va iustitia tanto plus alicui de bonis communibus datur, quanto illa persona maiorem habet principalem in communitate. Quæ quidem principalitas in aristocratica communitate attenditur secundum virtutem, in oligarchica secundum divitias, in democratica secundum libertatem, & in aliis aliter. Et ideo in iustitia distributiva non accipitur medium secundum æqualitatem rei ad rem, sed secundum proportionem rerum ad personas; ut scilicet sicut una persona excedit aliam, ita res quæ datur uni personæ, excedat rem quæ datur alii. Et ideo dicit Philosophus, quod tale medium est secundum geometricam proportionalitatem, in qua attenditur æquale non secundum quantitatem, sed secundum proportionem; sicut si dicamus, quod sicut se habent sex ad quatuor, ita se habent tria ad duo, quia utrobique est sesquialtera proportio, in qua maius habet totum minus, & mediam partem eius; non autem est æqualitas excessus secundum quantitatem, quia sex excedunt quatuor in duobus, tria vero excedunt duo in uno. Sed in commutationibus redditur aliquid alicui singulari personæ propter rem eius quæ accepta est; ut maxime patet in emptione, & venditione, in quibus primo invenitur ratio commutativa. Et ideo oportet adæquare rem rei, ut quanto iste plus habet quam suum sit de eo quod est alterius, tantumdem restituat ei cuius est. Et sic fit æqualitas secundum arithmeticam medietatem, quæ attenditur secundum parem quantitatis excessum; sicut quinque est medium inter sex & quatuor, in unitate enim excedit, & exceditur. Si ergo a principio uterque habebat quinque, & unus eorum accepit unum de eo quod est alterius, unus (scilicet accipiens) habebit sex, & alii relinquentur quatuor. Erit ergo iustitia, si uterque reducatur ad medium; ut accipiat unum ab eo qui habet sex, & detur ei qui habet quatuor: sic enim uterque habebit quinque, quod est medium.

IX. Obiicies. Sæpe iustitia commutativa non servat æqualitatem rei ad rem, sed rei ad personam; quod est proprium iustitiæ distribuentis. Nam si debitor pluribus creditoribus obnoxius sit, & nequeat omnium credita æquare solutione, pro ordine personarum solvere astringitur, & quidem vi iustitiæ commutativæ. Ergo hæc duæ iustitiæ specie formali non distinguuntur. Idque confirmatur ex eo quod Princeps a Republica constitutus distributor bonorum communium, violator iustitiæ commutantis est, si præfata bona iuxta partium prærogativas non partiatur; puta, si nobiliori, aut doctiori minus, si indocto aut ignobiliori plus tribuat:

quin restitutioni astrictus est, si quid in hac distributione peccaverit. Casus frequens est in testamento in quo bona distribuenda legentur inter pauperes, viduas, doctosque. Dispensator bonorum ex iustitia commutativa astringitur eadem distribuere iuxta proportionem qualitatum eiusmodi personarum.

X. Resp. Iustitia distributiva indivisibilem habet fere semper iustitiam commutativam. Quandoquidem in omni iustitia proprie dicta requiritur debitum legale fundamentum in iure quod quis vel in re, vel ad rem habet. Hoc autem debitum solvendum est ex iustitia commutativa, cuius violatio onus restitutionis inducit. Porro in recentis casibus iustitia distributiva coniunctam habet iustitiam commutativam. Munia tamen utriusque iustitiæ distinguenda sunt. Officium distribuentis iustitiæ est personarum qualitates expendere, & iuxta qualitatum mensuram maiorem aut minorem præmia, seu legata, sive beneficia distribuere. Exemplum subiiciam. Teneris vi testamenti legatum inter pauperes, orphanos, viduasque dividere. Istorum omnium egestatem, conditionem, morumque integritatem metitur iustitia distribuens. Deprehendit in hac vidua, filiarum numero onusta, centum gradus egestatis, in orphano quinquaginta, in paupere triginta: designat viduæ centum, orphano quinquaginta, pauperi triginta argenteos, proportionem geometricam servata inter gradus egestatis & bona distribuenda. Hætenus iustitia distributiva munus suum explevit. Succedit iustitia commutativa, quæ re ipsa destinata bona impertitur. Si dispensator partitionem factam diminueret ex arbitrio, si vel unum argenteum retineret post designationem factam; læderet iustitiam commutantem, & restitutioni esset obnoxius. En æqualitatem arithmeticam quam ponit iustitia commutans. Comparat ergo iustitia distributiva paupertatem unius cum paupertate alterius, proportionem geometricam servata. Qua proportione facta, distributio bonorum secundum proportionem geometricam confurgit. Et postea iustitia commutativa tribuit, æqualitate arithmetica servata, bona quæ huic viduæ, aut orphano, aut nobili conveniunt.

XI. Ex quibus colliges, iustitiam distributivam esse veram iustitiæ speciem, ut conceptis verbis definit S. Thomas 2. 2. quæst. lxi. art. 1. *Et ideo duæ sunt iustitiæ species, scilicet commutativa, & distributiva.* Negant Salmanticenses tractat. xii. quæst. 1. pun. 4. num. 32. & citant Dicastillum, &

alios: quia, inquit, non est hæc iustitia omnino ad alterum, cum sit totius ad partes: idque confirmant testimonio S. Thomæ loc. cit. ad 2. *Sicut pars, & totum quodammodo sunt idem, ita id quod est totius, quodammodo est partis. Et ita cum ex bonis communibus aliquid in singulos distribuitur, quilibet aliquo modo recipit quod suum est.* Mirum est, hoc opponi testimonium potuisse ex solutione ad secundum argumentum data, postquam S. Doctor in corpore articuli definiit, duas esse species iustitiæ, commutativam nempe, & distributivam. In laudata quippe responsione loquitur de debito, & alteritate comparative ad iustitiam commutativam. Nam ius iustitiæ commutantis est ius proprietatis, & domini; ius vero iustitiæ distributivæ est fundatum in personarum prærogativis per modum congruitatis, modo supra explicato. Utiq; partes sunt quodammodo totum; at hoc non impedit quominus partes habeant sua iura particularia distincta. Iustitia ergo distributiva omnes condiciones possidet necessarias ad veram iustitiam. In Principe enim communitatis reperitur debitum legale distribuendi bona communia. Unaquæque communitatis pars ius habet ut pro sui conditione præfata bona sibi tribuantur; atque adeo & hæc iustitia est absolute ad alterum. Æqualitas etiam reperitur, non arithmetica, sed geometrica. Quæ ibidem opponunt Salmanticenses, id dumtaxat evincunt quod iustitia distributiva non sit æque perfecta atque commutativa, minime vero quod non habeat condiciones veræ iustitiæ. Utiq; iustitia distributiva non servat æqualitatem arithmetica, non infert se sola debitum restitutionis. Quæ, & cetera omnia inferunt iustitiam distributivam non esse commutativam, secus vero non esse veram iustitiam. Quod subdunt Salmanticenses, S. Thomam asserere, distributivam, & commutativam esse duas iustitiæ species coniunctas, secus separatas, arbitrarium prorsus effugium est. Nam rerum species non ex coniunctione unius cum altera, sed ex obiectorum diversitate distinguuntur. Coniunctio unius speciei cum altera non infert, sed supponit obiectorum diversitatem. Ergo si duæ sunt iustitiæ species coniunctæ, duæ sunt iustitiæ species absolute consideratæ.

XII. Quæst. III. *Quenam sint vitia iustitiæ opposita?* Resp. Ceteræ virtutes duo vitia habere contraria solent, alterum per excessum, alterum per defectum. Iustitiæ opponitur tantum defectus, quatenus quis

non reddit quod debet. Excessus reddendi plusquam debetur, cum aliis virtutibus, secus cum iustitia pugnat; nisi nocumentum alteri inferatur. Vitium autem oppositum iustitiæ est iniustitia: quæ duplex est, inquit S. Thomas 2. 2. quæst. lxx. art. 1. *Una quidem illegalis, quæ opponitur legali iustitiæ: & hæc quidem secundum essentiam est speciale vitium, in quantum respicit speciale obiectum, scilicet bonum commune quod contemnit; sed quantum ad intentionem est vitium generale. . . Alio modo iniustitia dicitur secundum inæqualitatem quamdam ad alterum, prout scilicet homo vult habere plus de bonis, puta divitiis, & honoribus; & minus de malis, puta laboribus, & damnis: & sic iniustitia habet materiam specialem, & est particulare vitium iustitiæ particulari oppositum.*

XIII. Quomodo ergo iustitia in varias tribuitur species; ita iniustitia alia vocatur legalis quæ leges relaxat; alia quæ opponitur iustitiæ distribuendi, & est acceptio personarum in distributione bonorum communium. Iustitiæ commutanti opponuntur ea vitia quæ proximum lædunt sive in honore, sive in bonis externis, sive in vita; ut sunt furtum, rapina, calumnia, homicidium, iudicia iniusta iudicum in iudicando, falsæ actorum accusationes, advocatorum imposturæ in defendendo, aut confutando, fraudes in emptionibus, & venditionibus, aliisque contractibus, usuræ &c. Iniustitia est secundum se peccatum mortale, & ex parvitate materiæ, vel ex indeliberata intentione tantum veniale.

C A P U T V.

De dominio, eius divisione, & bonorum partitione.

I. **D**ominii vocabulum plures excipit significaciones. Primum exprimit quancumque rem in quam ius habemus. In hac acceptioe Principes dominium habent in res publicas, cives in flumina, pontes, vias publicas, parentes in filios. In hoc amplo significato exprimit quancumque facultatem sive proprietatis, sive iurisdictionis. Dominio iurisdictionis potiuntur superiores ad gubernandos subditos, ad iudicandos, puniendos, & ab eisdem tributa exigenda: quod dominium aliud sacrum, aliud civile est.

II. Dominium proprietatis, quod proprie dominium est, definitur *facultas utendi re tamquam propria in omnes usus a lege permisos in suum commodum.* Facultas exprimit ius,

ius, seu potestatem utendi. Particulæ *propria, & suum commodum*, excludunt ius *usuarii, hypothecarii, tutorum*, qui non disponent de re tamquam propria, neque in suum commodum. Quare hæc particula *in suum commodum* est differentia quæ distinguit dominium proprietatis a dominio iurisdictionis: quia hoc in subditorum, illud in proprium commodum, & utilitatem ordinatur. Dicitur *in omnes usus a lege permisos*, quia nulla datur potestas, nullum ius in vius lege vetitos. Heinc licet primogeniti sint domini primogenituræ, & pupilli hereditatis; non tamen hæc bona distribuere valent in usus lege prohibitos. Similiter debitor dominus est pignoris, quod tamen distrahere nequit, lege conventionis cum creditore prohibente. Particula *lege prohibente* intelligenda est de lege quæ reddit actum invalidum, secus de lege quæ reddit actum illicitum. Nam re ipsa plures domini distrahunt bona sua in usus turpes.

III. Proprietatis dominium, de quo nobis in præsentia sermo est, aliud *perfectum* seu *plenum*, aliud *imperfectum* seu *semiplenum*. Illud olim dicebatur *mancipium*, quod manu caperetur; estque dominium in substantiam rei, eiusque commoda: & propterea dicitur etiam dominium in solidum, quia non solum habet proprietatem, vi cuius dicitur dominium *directum*; sed etiam commoda, & usus rei, iuxta quam rationem dicitur dominium *utile*. Dominium vero *imperfectum* recensita duo separat, nempe proprietatem rei ab usu eiusdem rei. Nam sæpe Titius habet proprietatem rei sine rei usu; & vocatur dominus directus, seu *Proprietarius*. Sempronius sæpe habet rei usum, seu usufructum sine proprietate; & vocatur *Usufructuarius, Emphyteuta, Vassallus, Feudatarius*. Primum itaque dominium appellatur *directum*, secundum *utile*. Hæc divisio domini in *directum* & *utile* vocari solet *obiectiva*, seu ex parte obiecti, seu materiæ quæ cadit sub dominio. Datur dominium directum *semiplenum* etiam ex parte *subiecti*. Sempronius habet dominium ex parte *obiecti* plenum, nempe proprietatem, & usum; sed ex parte *subiecti* est semiplenum, quia habet socios; ut quando plures emunt eandem mercem inter se dividendam.

IV. Advertendum tamen, dominium *directum* non carere omni utilitate. Distinguitur nihilominus ab utili, quia caret fructibus qui produci a re propria solent. Ceterum dominium directum plures parit utilitates. Prima est, quod dominus proprietarius valet rei proprietatem alienare. Altera, quod domi-

nus proprietarius accipit canonem, seu pensionem ab usufructuario, vel emphyteuta. Tertia, quod sæpe dominium utile redit ad proprietarium. Quarta, quod absque licentia domini directi dominium utile alienari nequit. Quinta, quando cum licentia proprietarii fit alienatio medio novo contractu, isti *laudemium*, seu pensio solvenda est. Tandem aliud est dominium *altum* quo Principes de bonis subditorum ob bonum commune disponunt; aliud dominium *humile* quo privati potiuntur in propria bona.

V. Dominium transfertur vel titulo, vel traditione rei. Qui enim præbet rei titulum, seu ius alteri, in hunc transferre dominium intendit. Hæc autem translatio domini describi solet, quod *fit transmissio rei ab eo qui legitime possidet, in alterum qui incipit esse dominus*. Triplex istius translationis principium. Primum Dei voluntas, quæ aut revelatione ipsius Dei fit, in sacris Scripturis manifestata; ut iure naturali nobis constat. Alterum est voluntas hominis, qui rem suam transferre in alium valet. Tertium est voluntas Principis, qui de bonis civium propter bonum commune disponere valet.

VI. Prima autem radix domini transfereendi a rerum divisione proficiscitur. Hæc rerum partitio primum facta est occupatione, seu acceptioe bonorum quæ erant omnino communia. Hæc autem divisio nec iure divino, nec iure naturali investa est. Et ad ius divinum quod attinet, nullum occurrit Scripturarum testimonium quod eiusmodi partitionem præcipiat. Iure porro naturali communia omnia erant; & ad hanc rerum communionem natura ipsa inclinatur, si spectetur præcisa a suis passionibus, cupiditate nempe, superbia, negligentia &c. Ceterum considerata natura eiusmodi turbatis appetitionibus subiecta, necessaria erat præfata divisio.

VII. Communi itaque sententia iure gentium introducta est. Non omnia tamen iure gentium partita sunt. Nam plura adhuc remanent communia, ut viæ, plateæ, aer, civitates, mare, flumina, feræ &c. Quin, extrema urgente necessitate, ipsa partita bona communia sunt quantum ad usum. Sola vero generalis rerum divisio iure gentium investa est; ceteræ particulares divisiones regnorum, provinciarum, agrorum, particularibus peractæ sunt iuribus.

CAPUT VI.

Domini utilis variæ acceptiones. Utrum in rebus usu consumptibilibus dominium ab usu distinguatur.

Dominium utile, ut iam diximus, est ius utendi, & fruendi aliena re, salva eiusdem substantia. Ius aliud dicitur usus iuris, aliud usus facti. Usus facti non est ius, sed iuris executio. Ius proprium, est ius utendi, quod distinguitur ab aliis iuribus quæ nullum præbent usum; quale est ius depositarii in rem depositam, creditoris in pignus. Additur & fruendi, quæ particula distinguit usum fructum ab usu nudo. Nam usufructus licet valeat in proprium commodum re uti, minime tamen potest in alterum talem usum transferre. Contra usufructuarius utrumque potest, & re uti, & eiusdem fructus vendere, locare, alienare in alterius utilitatem, salva rei substantia. Porro usufructuarius distinguitur a domino directo, qui potest & fructus, & vivum, seu capitale, alteri vendere, locare, oppignorare. Usus fructus alius legalis, alius conventionalis. Ille lege, hic conventionione, donatione, aliove privato contractu præscriptus est.

II. Quæst. I. Quinam sint fructus quibus frui usufructuarius potest? Resp. Quidquid fundus parit, & ex eo percipi potest, nomine fructus comprehenditur. Fenum, segetes, uvæ, arbores cæduæ, fructus omnium arborum. Fructiferæ tamen arbores domini proprietarii sunt, easque cædere, secare, eradicare nequit usufructuarius; sed earumdem dumtaxat fructus colligere. Pecorum fructus sunt fetus, lac, lana, pili. Servorum fructus sunt industriæ opera, & operum mercedes. Proles tamen non venit nomine eiusmodi fructuum. Advertendum tamen, usufructuarium dominium fructuum non acquirere, etiam si isti maturi sint, donec fuerint collecti. Quare si usufructuarius moriatur ante fructuum collectionem, tum ad dominum proprietarium fructus pertinent. Quandoquidem usquedum fructus fundo, aut plantis hærent, sunt fundorum partes. Ergo illius sunt cuius est fundus. Qui tamen fructus furto eriperet, antequam colligerentur, usufructuario, non domino directo, restituere deberet: quia usufructuarius actionem adversus furem habet.

III. Quæst. II. Quid præstare usufructuarius debeat? Resp. Astringitur rei substantiam conservare; cum procurator, non destructor sit rei alienæ. Usufructuarius gre-

gis, si aliqua moriantur capita, aut inutilia reddantur, alia fructifera substituere; similiter, arescentibus vinearum vitibus, agrorum plantis, alias plantare; reparare quoque ædes mediocribus, secus magnis expensis debet. Sublata vero eiusdem negligentia, si res, aut rerum partes fortuito pereant, ut gelu, grandine, aut furto eripiantur, ad nihil tenetur.

IV. Quæst. III. Potest ne usufructuarius alteri suum ius usus vendere? Resp. Potest, consentiente, secus repugnante domino proprietario. Quod si absque domini directi licentia hoc attentet, spoliatur iure suo, quod continuo transit in dominum proprietarium. Valet tamen sine eiusdem consensu vendere, aut locare utilitatem nomine suo percipiendam: quia tum non amittit ius usufructuarii.

V. Emphyteusis contractus est quo in perpetuum, vel ad tempus non brevius decennio, fundus alicui traditur fruendus cum onere pensionis solvendæ domino directo in domini recognitionem. Convenit Emphyteusis cum usu, quia re utitur aliena; & cum usufructu, quatenus utitur, & fruitur re aliena, salva substantia. Differt vero, quia dominium utile cessat morte usufructuarii, & usufructuarii; & præterea usus, & usufructus in rebus mobilibus, emphyteusis autem in solis immobilibus constituitur; nec morte emphyteutæ extinguitur, sed transit ad heredes. Potest emphyteuta, domino directo incscio, emphyteusim per decennium alteri locare: immo valet absolute in alium transferre, prius tamen domino directo admonito; ut si emere eundem ille velit, ceteris præferatur.

VI. Feudum definitur quod sit concessio rei immobilis, translato dominio utili, & retento directo apud proprietarium, cum onere fidelitatis, & obsequii personalis exhibendi. Differt ab emphyteusi feudum, quod emphyteuta solvat pensionem realem domino directo; feudatarius vero, sive vassallus teneatur ad obsequium personale certo tempore præstandum infeudatori seu in aula, seu in bello. Confunditur interdum feudum cum emphyteusi, quando nempe loco obsequii personalis constituitur pensio realis. Modus conferendi feudi duplex. Primus realis & personalis, cum nempe feudatarius inducitur in corporalem feudi possessionem. Secundus appellatur investitura abusiva, quando scilicet traditur annulus, ensis, pileus in signum traditi feudi, & potestatis, qua ipse feudatarius capit rei feudo subiectæ possessionem. Feudatarii sunt Principes, Duces, Marchiones, supremo Principi subditi.

VII.

VII. Quæst. IV. Distinguitur ne dominium ab usu rerum unico usu consumptibilium? Resp. Quæstiuncula hæc, nullius alioquin momenti, aut utilitatis, innumeras excitavit turbas, & non modo Theologorum ingenia exercuit, sed ipsam etiam Cathedralam pontificiam fatigavit. Plures quippe pontificiæ constitutiones super eadem emanarunt. Ego paucis rem expediendam. Duplex, ut iam dictum est, iuris usus: alius facti, alius iuris. Usus iuris, seu utendi iuxta omnes a dominio utili inseparabilis est: hic quippe usus includit activam facultatem utendi re: quæ facultas revocari absque utentis iniuria nequit. Usus facti situs est in simplici rei alienæ usurpatione, ab alieno nutu pendente; quæque absque utentis iniuria revocari potest. Usus hunc in rebus non unico actu consumptibilibus separabilem a dominio esse, convenit penes omnes. Disputatur ergo de rebus unico actu consumptibilibus, ut sunt omnes res comestibiles: utrum nempe si quis mihi in cibum panem porrigat, usus tantum sit penes me, dominium vero apud datorem. Sola quæstionis expositio eiusdem inutilitatem prodit.

VIII. Disputandi occasionem dedit summa illa Franciscanæ Religionis paupertas, quæ quodlibet tum in particulari, tum in communi dominium excludit: quam paupertatem revera mirabilem, & heroicam probarunt suis constitutionibus Gregorius IX. Alexander IV. Innocentius IV. Clemens V. & potissimum Nicolaus IV. Ioannes vero XXII. constitutionem Nicolai IV. interpretatus est de rebus non unico actu consumptibilibus in sua Extrav. Ad conditorem, in qua hæc habentur. Dicere siquidem, quod in talibus rebus usus iuris, vel facti separatim a proprietate rei, seu dominio possit constitui, repugnat iuri, & obviat rationi: nec Prædecessoris nostri prædicta fuisse videtur intentio, Romanæ Ecclesiæ talium bonorum dominium reservare. Ratio autem adeo luculenta videtur, ut nullam solidam responsionem excipiat. Nam usus a dominio distinctus necessario includit quod rei utilitas spectet ad utentem, salva rei substantia pertinente ad dominum directum. Porro dominus directus mihi comedendum panem porrigit. Peracta panis comestura, seu panis utilitate percepta, quid rei substantiæ remanet penes datorem? Nihil profecto; nisi dicere velimus, quod caro, panis cibo producta, ad dominum directum attineat.

IX. Ut tamen controversia magis fiat perspicua, distingui potest, immo debet, usus habitualis ab actuali; seu distinguendæ sunt res comestibiles, ut aptæ ad consumptio-

nem, & ut actu consumuntur. In priori statu Religiosi habent habitualement capacitem ad eiusmodi res consumendas. Et quod eiusmodi habitualis usus sit a dominio separabilis, extra controversiam videtur in Religiosis evangelico-monasticam paupertatem profitentibus. Quis namque inficias iverit, posse Prælatum res cibarias, Religiosis concessas ad usum pro arbitrio revocare, quin Religiosi aliquam patientur iniuriam, aut reclamare valeant? Porro inclyta Franciscanorum Religio hoc in sensu res etiam comestibiles ad purum putumque usum, omni dominio reiecto, acceptant. Aliæ vero Religiones dominium in communi earumdem rerum assequuntur. Et hac etiam ratione Franciscanorum paupertas excellentior est. Quæ omnia adeo vera sunt, ut dominium non consistat in actuali usu, qui effectus potius domini est, sed in habituali facultate, & iure utendi rebus: quo iure carent Religiosi omnes in res illis ad usum concessas.

X. In posteriori autem sensu, quod nempe actualis panis, carnis, piscis &c. cibus non sit a dominio separabilis, adeo certum mihi videtur, ut superfluum existimem probationibus id demonstrare; cum, ut inquit Ioannes XXII. per talem usum, id est utendi actum, & ipso actu, & cum tali actu res consumatur huiusmodi, ac in ipsius rei exercetur substantia, nec sine rei ipsius consumptione esse valeat usus talis. Ex quo patet quod usus talis nec simplex, nec separatus a dominio potest dici.

XI. Nec responderi potest, verum hoc esse, quando usus est independens, secus cum dependens fuerit. Quoniam hoc dumtaxat evincit usum habitualement, seu capacitem ad consumptionem separabilem a dominio esse; quod ultro fatemur. Ceterum quod actualis consumptio substantiæ rei separabilis ab eiusdem rei dominio sit, paradoxon apparet, quod ius tum civile, tum theologicum improbat. Nam l. Si vini ff. de usufructu hæc statuuntur. Si vini, olei, frumenti usufructus legatus erit, proprietatis ad legatarium debet transferri: idem quoque de rebus quæ usu consumuntur, intelligimus. In rebus usu consumptibilibus idem est usus & usufructus; adeo ut sicut legari ad usufructum nequeunt; ita neque ad usum nudum facti res consumptibiles, respectu actualis consumptionis, possunt.

XII. Hanc doctrinam confirmat S. Thomas, cui Theologi ceteri subscribunt, 2. 2. quæst. lxxxviii. art. 1. Sciendum est, quod quæ-

quædam res sunt quarum usus est ipsarum rerum consumptio; sicut vinum consumimus eo utendo ad potum, & triticum consumimus eo utendo ad cibum: Unde in talibus non debet seorsim computari usus a re ipsa; sed cuiusque conceditur usus, ex hoc ipso conceditur res. Et propter hoc in talibus per mutuum transfertur dominium. Si quis ergo seorsim vellet vendere vinum, & vellet seorsim vendere usum vini, venderet eam rem bis, vel venderet id quod non est: unde manifeste per iniustitiam peccaret. Et simili ratione iniustitiam committit qui mutuatur vinum, aut triticum, petens sibi duas recompensationes, unam quidem restitutionem æqualis rei, aliam vero pretium usus, quod usura dicitur. Tam luculenta doctrina est, ut interpretatione non egeat.

CAPUT VII.

De possessione, & modo eam comparandi amittendique.

I. Possessio dominium in re comitatur. Eiusmodi originem aliqui repetunt a pedum sessione l. 1. ff. de acquirenda possessione: quia qui fundos acquirunt, pedes intra ipsos immittunt. Alii eam arcessunt a potestate, quod idem est ac potens: & sedeo, videlicet cum potestate sessio. Sed, misa nominis etymologia, possessio definitur quod sit detentio rei, corporis, & animi, iurisque adminiculo. Possessio appellatur detentio, sive iusta, sive iniusta. Rei, sive corporalis, sive spiritualis. Isti addunt corporalis, quia putant res spirituales non possideri; sed falluntur: nam beneficia, dignitates, quin ipsa gratia, & beatitudo æterna possidentur. Ceteræ particulæ, corporis, & animi adminiculo, duo iuncta produnt, quia nec solo animo, nec solo corpore possessio acquiritur. Sola corporalis detentio ab Istis asinina appellatur. Nec sola animi intentio sufficit. Requiritur ergo ad veram possessionem assequendam ut quis animo, & corpore, modo a iure præscripto, nempe manibus, pedibus, oculis, aliave formula in lege definita, rei possessionem capiat. Quamobrem tutor, depositarius, commodatarius proprie non possident bona pupillaria, deposita, commodata: quia animo eadem sibi non appropriant, sed alieno nomine detinent. Hæc animi, corporisque apprehensio ad inchoandam, secus ad continuandam possessionem requiritur. Tandem ad possessionem assequendam sat est partem aliquam rei possessæ attingere aut præsentia

personali, aut per procuratorem, servum, aliumve; ut ex leg. General. ff. de acquirenda possessione constat. Quisquis nostro nomine, nobis volentibus, sit in possessione, veluti procurator, amicus, hospes, nos possidere videmur. Ultima particula iuris adminiculo indicat ut ius positive non repugnet, seu non reddat talem possessionem nullam: neque enim necesse est ut faveat. Heinc possessiones iniustas, & malæ fidei hæc definitio non excludit.

II. Possessio duplex. Altera iusta, seu iuris simul, & facti; altera iniusta, & facti tantum. Illam hoc pacto definiunt: *Insistentia, seu detentio rei tamquam suæ, cum iure detinendi*. Hanc e contrario: *Detentio rei tamquam suæ, sine iure detinendi*. Possessio iusta oritur ex iusto titulo, qui parit ius, & potestatem detinendi rem contra quemcumque invasorem. Iniusta possessio, nullo legitimo titulo parta, nullum ius tribuit detentionis, ideoque vocatur possessio facti tantum. Iura ergo resistunt iniustæ possessioni; non tamen invalidam eam reddunt: quia possessio agri absolute licita est, & valida. Si addit iniustitia, hæc a iure improbat, & non est possessio iuris; est tamen possessio facti.

III. Rursus dividitur possessio in naturalem tantum, quæ in corporali detentione rei quam alius civiliter possidet, sita est; & in civilem tantum, quæ solo animo rem detinet; & in civilem & naturalem simul, quæ corpore, & animo simul rei detentionem importat.

IV. Quatuor sunt possessionis prærogativæ, seu privilegia. *Prima* est bona fides, quæ parit præscriptionem. *Secunda*, si dubitatio inturgat super rei iure seu dominio, possessoris conditio melior est: in pari enim casu possessor alteri præfertur. *Tertia*, quod in iudicio auctori, non possessori, probatio incumbat, quia possessio secum dominii præsumptionem affert. *Quarta*, quod possessori concessum sit suam defendere possessionem iustam, cum moderamine tamen inculpatæ tutelæ. Casuistæ amplificaverunt hanc defensionem etiam ad ea bona quæ actu non possidemus, immo etiam ad ea quæ possidere speramus, respectu quorum ius inchoatum habemus; quam doctrinam damnavit Innocentius XI. duabus propositionibus proscriptis. 32. *Non solum licitum est defendere defensione occipiva quæ actu possidemus, sed etiam ad quæ ius inchoatum habemus, & quæ nos possessuros speramus*. Altera est 33. *Licitum est tam heredi, quam legatario contra iniuste*

impedientem ut vel hereditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut & eius habenti ad Cathedralam, vel Præbendam contra earum possessionem iniuste impedientem.

V. Possessio tribus modis obtinetur, nempe apprehensione vera, ficta, civilissima. Apprehensio vera tum est, quando manibus, ut rem mobilem, pecuniam, merces &c. pedibus, ut rem immobilem, domum, agrum assequeris. Apprehensio ficta est, dum quis accipit claves domus, scripturam, instrumentum in quo ius continetur ad fundum, agrum &c. Apprehensio civilissima executioni demandatur sola dispositione legis, nullo sive corporis, sive animi adminiculo; ut quando maioratus, primogenitura &c. transeunt ad legitimum heredem, ipso etiam nesciente.

VI. Res possessæ mobiles amittuntur. 1. Voluntate possessoris, sui compotis, & absoluti domini. Heinc pupilli, & furiosi absque tutoris consensu nihil alienare valent. 2. Per furtum & rapinam. 3. Fortuita perditione, puta crumenæ, annuli, gemmæ &c. Animalia perduntur fuga, nisi ex illorum genere sint quæ redire solent. Servus autem fuga non perditur; ut leg. Pomponius 13. ff. de acquir. & amitt. possess. Res immobiles amittuntur. 1. Longa absentia possessoris, qui nec per se, nec per alium protestetur, se nolle rem dimittere. Quam absentiam alii limitant ad decentiam, alii ultra extendunt, alii prudentem arbitrio relinquunt. 2. Cum dominus rem suam ab alio possideri scit, & recuperare eandem negligit. 3. Quando res ita occupatur ab alio, ut non sit probabilis spes eandem recuperandi. 4. Per oblivionem longam, ut colligitur ex l. Furtum ff. de usucapionibus; aut si dominus ignoret rem esse suam, vel eam inter sua bona non computet: deest enim tum animus possidendi.

VII. Advertas tamen velim, remanere dominium posse, etiam perdita possessione. Dominium tamen non acquiritur communiter nisi apprehensione rei vera, vel ficta, ut clare colligitur ex l. Traditionibus cod. de patris, ubi hæc habentur: *Traditionibus rerum dominia, non nudis pactis transferuntur*. Quare dum res tibi venditur, etiam soluto pretio, dominus non evadit ante traditionem; immo si eadem res alteri vendatur, simulque tradatur, hic tibi præfertur in utroque foro. Si tamen emptor mala fide processit, sciens nempe tibi rem venditam fuisse; tum actionem haberes ad rem vindicandam. Excipiuntur tamen casus aliqui in quibus dominium absque apprehensione acquiritur; ut quando bona venduntur, aut donantur Ec-

clesiis, hospitalibus, monasteriis, captivis redimendis, aut piis operibus impendenda. Qui enim hæc bona vendita, aut donata locis piis præfatis emeret ante traditionem, sive bona, sive mala fide, dominium non acquireret. Similiter beneficiorum dominium acquiritur sola collatione, & acceptatione sine apprehensione. Tandem in hereditate, in legatis, aliisque casibus sola acceptatione dominium acquiritur.

CAPUT VIII.

Quinam sint domini capaces, & quænam bona subiaceant dominio.

I. SOLA natura intellectualis, Deo, Angelis, & hominibus communis, domini capax est. Deus solus supremum absolutumque in omnia creata dominium habet. Quare Deus vocatur solus Dominus. Hoc vel ipsi Ethnici agnovere. Narrat quippe Suetonius, quemdam larvatum hominem Octavianum Augustum Dominum appellasse. Quem titulum ægre ferens Imperator iussit ne impofterum Dominus, sed diminutione adiecta Dominus appellaretur; ut indicaret, solum Deum Dominum appellandum esse. Angeli dominio præditi sunt in proprias operationes, secus in res huius universi corporales, quibus tantum præsidet.

II. Homines vero dominio potiuntur in res corporales inferiores. Univerfa quippe propter hominem Deus condidit, ut inquit Rex David Psal. VIII. *Omnia subiecisti sub pedibus eius, oves, & boves universas, insuper & pecora campi*: Item Gen. I. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: & præsit piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestiis, universæque terræ... Replete terram, & subiicite eam, dominamini piscibus maris, & volatilibus cæli*.

III. Omnes itaque homines, peccatores, infideles, hæretici, vero pollutentur dominio, ut Scriptura divina testatur: *Reddite ergo omnibus debita, cui tributum tributum, cui vestigal vestigal*. Et in Concilio Constantiensi definitum est adversus *Vicleffum*, & *Ioannem Hus*, Prælatos peccatores, Reges, & Principes infideles veros dominos esse. Neque enim peccatum ius aufert ad propria bona, & famam.

IV. Pueri ante usum rationis domini capaces sunt. Quoniam ad dominium sat est voluntas capax utendi re tamquam propria. Pueri autem hac voluntate præditi sunt; licet per accidens nequeant pueritiæ tempo-

re exercere. Nec semper requiritur consensus ad dominium assequendum; sed legis dispositio supplere hunc actualem consensum, & acceptationem valet. Supplere quoque hunc consensum possunt curatores, & tutores a Republica destinati.

V. Bona dominio humano subiecta, sunt omnes res sublunares. Homines itaque quicumque sunt capaces dominii in hæc terrestria bona. Licet autem cæli & astra sint in commodum hominis condita, tamen iisdem ad libitum uti nequit: idcirco dominus illorum non est. Neque alterius hominis homo dominium habet: iure quippe naturæ omnes homines sunt sui iuris, cum omnes ab eodem parente proficiscantur, eademque natura donati sint.

VI. Dominium tamen homo in alterum hominem acquirere potest iure gentium, & civili, & quidem pluribus titulis. Primo iure belli iusti. Secundo nativitate: quippe qui ex serva nascitur, servus est. Tertio iusta condemnatione: iudices enim ad servitutem damnare reos valent. Quarto venditione: homo enim suæ libertatis dominus est, & vendere seipsum valet, emptorque dominus evadit. Quamobrem licitum servis haud est fugam arripere, ut statuitur *l. 1. cod. de servis fugit.* ubi hæc habentur. *Servum fugitivum sui furtum facere, & ideo non habere locum nec usucapionem; nec longi temporis præscriptionem manifestum est.* Nec obest quod sint servi infidelium. Quoniam & his servanda fides est naturæ iure. Si tamen ad fidem & religionem deserendam tentarentur; tum licita fuga esset. Servi porro eiusmodi non ita subditi domino sunt, ut hic possit eos aut occidere, aut lædere, aut mutilare: immo nec homo suæ vitæ dominus est, uti fufius ostensum fuit in sextum Decalogi mandatum. Qua vero ratione suæ famæ dominus sit homo, similiter dixi in octavum Decalogi mandatum *dissert. de Detraht.*

VII. Non solum honorum temporalium, sed etiam spiritualium dominus homo est. Possidet enim bona interiora gratiæ, virtutes, & dona cælestia ipsi a Deo infusa, sicut & bona exteriora quæ sunt spiritualibus coniuncta, ut beneficia, & dignitates ecclesiasticas. Priorum honorum dominium inde homo habet, quod auxilio divino præventus ad eadem se disponat, sintque effectus cooperationis gratiæ. Porro eorum homo dominus est quæ sua industria, gratia divina adiutus, comparat. Si merus custos charismatum cælestium homo esset, quoties a gratia decideret, duo peccata patrarat, alterum

iniustitiæ, alterum contra præceptum quod transgreditur. Qui fornicaretur, præter flagitium fornicationis, iniustitiæ quoque reus esset: quod falsum est, ut communiter Theologi docent. Non minus certum est hominem dominium habere in bona spiritualibus annexa. Pontifex sui Pontificatus, Episcopus sui Episcopatus, & ceteri Pastores suorum Beneficiorum dominium habent: quia facultate potiuntur iisdem utendi in commune beneficium gregis. Redituumvero temporalium quæ his beneficiis sunt annexi, dispensatores, non domini sunt, ut alibi demonstravi: Illud etiam advertendum, Pontificem sui Pontificatus; Episcopum sui Episcopatus dominos esse, secus aliorum Beneficiorum, quorum omnium sunt tantum dispensatores.

C A P U T IX.

De dominio quod in animalia homo habet.

I. **H**Atenus de dominio rerum in communi. In præsentia de dominio rerum particularium, & de modis, seu titulis quibus res acquiruntur, instituendus sermo est. Plura enim sunt adhuc indivisa; aut dominium, quem habebant, amiserunt. Eiusmodi bona occupatione, inventione, alluvione, accessione, commixtione, præscriptione comparantur.

II. Quæst. I. *Animalia natura sua mansueta capere ne alicui licet?* Resp. Animalia natura sua mansueta sunt boves, canes, oves, gallinæ, fues &c. Hæc si egrediantur e domini custodia, longiusque discedant, domini semper remanent; & nemini licet eadem sibi usurpare: & qui eadem caperet, præter peccatum grave, restitutioni esset obnoxius. Quare si contingat hæc animalia domestica vel fulmine percuti, vel a feris discerpi, vel alio modo perire, quidquid reliquum manet, domini est; ut habetur *l. Pomponius ff. de acquir. rer. domin. s. Gallinarum, Instit. de rerum divisione.*

III. Quæst. II. *Cuius sunt animalia humana industria facta mansueta?* Resp. Aliqua animalia natura sua fera sunt, sed hominum industria mansuescunt, ut accipitres, cervi, apes in alveariis reconditæ, pisces in stagnis dominorum inclusi, sub dominio possessoris manent, nec possunt ab aliis usurpari. Cum vero e custodia egrediuntur, nullaque sit regressus spes; tum recuperant nativam libertatem, sunt communia, illorumque dominus evadit qui primus eadem cepit. Quid vero

vero requiratur ut nulla adfit revertendi spes, non una est omnium sententia. Nam alii dicunt sat esse ut bis aut ter consueto tempore non revertantur. Alii subdunt id prudentum iudicio relinquendum esse. Si perdices, aves phasianæ ad montes avolent; si ruptis repagulis pisces e stagno in mare, aut flumina irruant; si fracto muro cervi, damæ ad silvam redeant; dubio procul pristinam recuperant libertatem, & fiunt communia. Excipi aves venaticæ solent, ut falcones, milvi, & similes, quas vi consuetudinis restituendas esse communiter Auctores docent: idemque statuunt de avibus musicis magni pretii, reddito tamen pro captura præmio debito. Qui columbas, cuniculos escæ, illecebris, aliave fraude divertere, & in propria columbaria pertrahere studet, peccat, & restitutionis onere gravatur. Possunt utique omnes e propriis campis hæc animalia expellere, ne damnum inferant. At cum damnum istud publica consuetudine toleretur ob bonum publicum, nemo in eiusmodi damni compensationem præfata animalia impedire iure valet ne ad sua columbaria, aut garenas redeant. Si tamen columbæ alienæ tuis se immiscerent, & sponte in tua ingrederentur columbaria, sublata omni fraude, tuæ fierent. Apes ex alveario tuo egressæ tandem sub tua manent potestate, quamdiu facile easdem capere vales: at a tuo conspectu avulsæ, sunt primi capientis.

IV. Quæst. III. *Animalia silvestria sunt ne primi occupantis?* Resp. Adfirmant omnes. Sunt enim hæc natura sua communia, & tamdiu sunt capientis, quamdiu eiusdem custodiæ subiacent; ut colligitur ex *l. 5. ff. de acquir. rer. dom. s. Fera.* Quando feras has in alieno fundo quis capit, sunt capientis, non domini fundi. Possunt utique fundorum domini prohibere ne quis in proprios fundos ingrediatur; & ingredientibus contra hæc dominorum mandata damnnum quod fundis inferunt, compensare astringuntur: at captarum ferarum etiam in his fundis alienis domini evadunt, quia domini fundorum nullo in feras potiuntur dominio.

V. Quæst. IV. *Cuius est fera ab uno vulnerata, & ab alio capta?* Resp. Si vulnus ita letale fuerit, ut absolute fugere fera nequiverit, est vulnerantis. Si fera vulnerata fugere pergat, & vulnerator eam insequatur, moraliter certus quod sit eam capturus; tunc quoque est vulnerantis. At si vulnus non sit letale, nec vulnerator spem valde probabilem habeat eam capiendi; tum fera vulnerata est capientis. Et hoc docent

omnes; & eruitur ex *§. Illud quæsitum est, Inst. de rer. divis.* Si tamen vulnus causa peculiaris sit cur ab alio capiatur; ratio naturalis præscribit ut utilitas inter vulnerantem & capientem dividatur.

VI. Quæst. V. *Cuiusnam est fera, vel avis in laqueum lapsa?* Resp. Aliqui contendunt esse capientis; idque eruitur ex *l. In laqueum ff. de acquir. rer. dom.* Verum ex præfata lege tantum eruitur, feram esse capientis, quando hæc ita in laqueum incidat, ut se expedire, fugamque facile arripere queat. Ceterum si fera ita laqueo irretita fuerit, ut ad fugam difficile aditus pateat, tum ad eum pertinet qui laqueum paravit.

C A P U T X.

De piscatione, aucupio, venatione: quando, & quibus hæc licita sint.

I. **P**iscatio, aucupium, venatio, iure naturæ spectato, semper, & omnibus communia sunt. Tamen iure positivo aliis quibus temporibus, locis, & personis hæc vetantur ob bonum commune, aut decorem personarum. Feras venari tempore quo gravidæ sunt, vetitum est. Alicubi nivis tempore permittum haud est venari lepores, cuniculos, perdices, columbas: quia, cum nimis tum temporis facilis sit illorum captura, cito talia deficerent animalia. Retes quoque nimium spissæ quibus parvuli pisces capiuntur; & escæ quibus inficiantur, & illarum estu moriantur, iure vetitæ sunt. Qui habent prædia, fundosque in quibus sunt lacus, silvæ &c. iure vetare possunt ne quisquam in his locis piscationem, aut venationem exerceat. Quamvis enim animalium dominium non habeant, iure tamen potiuntur ne quisquam ingrediatur proprios fundos. Princeps autem vetare iure valet ne in prædiis quæ ad communitatem spectant, venationem, piscationem, aucupium quisquam peragat, quando Princeps cum onere prædia communitati, aut privatis personis impertit.

II. Disputant Doctores, valeat ne Princeps in fundis, prædiisque quæ omnino sunt alicuius civitatis, venationem, aucupium, piscationem prohibere, & hæc sibi soli reservare aut ad honestam recreationem, aut ad congruam sustentationem? Et communiter adfirmant quia congruit, inquit, Principum splendori & maiestati ut loca eorum solamini, & recreationi destinata, sint aliis occlusa. Quin addunt, hoc privilegium posse Prin-

Principem alicui Magnati de principatu optime merito impertiri. Tres tamen adiiciunt limitationes. Prima est, ut Princeps, præfatorum locorum habitatores compenset aut tributorum diminutione, aut concessione privilegiorum. Quoniam licet ius Princeps habeat ea a subditis exigendi quæ ad sui sustentationem, splendorem, & honestam oblectationem necessaria & congrua sunt; ea tamen ab omnibus subditis exigere æquali, proportionem servata, distributione tenetur; nec hos præ illis gravare licite potest. Secunda limitatio est, ne Princeps damna inferat habitatoribus, aut nimia multiplicatione ferarum quæ vicinia loca devastent; aut venationis perniciosæ exercitio. Quare omnia damna quæ heinc subditorum furidis, agris, vineis eveniunt, refarcire & compensare ad æqualitatem Princeps astringitur. Officium quippe Principis est subditos a damnis, iniuriis, & oppressionibus tueri, eorumque bona sacra testata custodire. Quare duplex peccatum Princeps committit, dum subditos plus iusto gravat, eorumque fundos, segetes, oliveta, vineasque devastat: alterum contra proprium officium & munus; alterum contra proximum, tametsi subditum, quem gravandi plus æquo ius non habet. Tertia tandem est, ne Princeps pœnam nimium severam, puta capitis, mutilationis, flagellationis, imponat contra piscantes, venantes, & aucupantes in eiusmodi locis. Quia tales actiones non sunt tantorum suppliciorum severitate dignæ.

III. Quæst. unic. *Quodnam crimen committunt qui contra editum Principis, aut communis in locis prohibitis venantur, piscantur, aucupantur?* Resp. Qui piscantur, aut venantur tempore vetito, aut contra editum Principis, hos non peccare mortaliter communiter Auctores docent: tum quia editum Principis est mere pœnale; tum quia etiam si præceptivum esset, desuetudine cessavit; tum tandem quia materia levis est. Piscatio enim, & venatio communiter, etiam temporibus vetitis, magnum afferre nocuum non solent. Si autem magna animalium strages fieret, aut si escæ in flumen missæ inquinarent aquas, ex quibus haustis homines morerentur; tum peccatum grave contingeret, & piscatores damnorum restitutioni essent obnoxii. Qui vero in privatorum locis circumseptis piscantur, venantur, peccant mortaliter, & capta animalia restituere, ac damna refarcire locorum dominis tenentur. Si tamen loca ita ampla essent, ut piscium piscatio, & ferarum captura difficilis foret, quo in casu dominus locorum domi-

nium in feras, & pisces non haberet; tum non capta animalia, sed damna tantum illata refarcire piscatores, & venatores deberent. Similiter graviter peccant, & restitutionis onere stricti sunt qui satos agros, qui vineas, segetes, plantas venatione devastant, quando heinc gravia locorum dominis damna sequuntur.

IV. Personæ quibus venatio prohibita est, sunt Clerici, & Monachi. Non tamen omnis venatio vetita istis est, sed clamoris plena, quæ scilicet canum, equorum, armorumve strepitu peragitur: tum quod similis venatio personis Deo sacratas dedecet; tum quod occasio sit in canes, accipitres, equosque dilapidandi bona quæ in pauperes distribuenda essent. Venatio absque strepitu, & clamore, nisi sit frequens, & immoderata, non videtur iisdem vetita iure communi, Episcopi tamen absolute Clericis suis prohibere eandem valent. Monachis quorum Monasteria vivaria, & saltus habent, in quibus feræ existunt, non est prohibitum eandem feras occidere; ut indicare videtur Clemens V. cap. *Ne in agro* de Statu Monach. §. *Porro a venationibus*: dummodo tamen, subdit Pontifex, *infra Monasteria, seu domos quas inhabitant, aut eorum clausuras venaticos canes non teneant, nec venationi præsentiam exhibeant*. Absolute tamen dedecet hunc statum tam sancta professione Deo sacratum, ferarum sanguinem fundere; nec honestari recreationis prætextu valet, cum oblectationis qualitas congruere statui monastico debeat. Excipe casus fortuitos, & raros.

V. Quando autem Clerici operam dantes venationi clamorosæ peccant mortaliter, definiti absolute non valet; sed prudentum arbitrio remittendum est. Spectandæ sunt circumstantiæ, frequentia, tempora &c. Episcopi venantes modo dicto, suspendi tribus mensibus a communione, Presbyteri duobus, Diaconi ab omni officio iubentur; ut constat cap. *Quorundam dist. xxxiii. & cap. de Cleric. venat.* Tempora quibus venatio interdicta est, sunt dies festi, & esuriales. Præciso tamen scandalo, si sacrum audiat, & ieiunia serventur, docent communiter non esse peccatum mortale venationem a Clericis his diebus peractam. Sed circumstantiæ, & frequentia potissimum spectari debent. Piscatio tamen moderata nec Clericis, nec Religiosis absolute interdicta est, cum Apostoli, etiam post nomen Christo datum, eandem exercuerint. Piscationem diebus festis exercere necessitatis causa, consuetudine invecum est; licet absolute

colligitur ex cap. *Licet de feriis*, inter opera servilia piscatio ex officio frequentata computetur. Quoniam Pontifex in *cit. cap.* cum aliquibus dispensavit ut festis diebus piscarentur, addita obligatione eleemosynæ in pauperes erogandæ.

CAPUT XI.

Qua via silvarum, montium, & pascuorum dominia acquirantur.

I. Silvarum, pascuorum, & montium dominia sunt populi quibus hæc viciniora sunt, iure gentium spectato. Nec qui dominantur in hos populos, sibi præfata adiudicare valent, nisi peculiari aliquo titulo eadem acquirerint. Quare si damna his locis gravia intulerint, non secus ac oppidani, refarcire eadem debent. Possunt vero, quemadmodum cives, & privati omnes, immo potiori iure, in his locis ligna cedere, animalia ad pascua mittere. Sunt etiam montes, silvæ, pascua inter conterminos vicinosque populos communia: & tum quisque populorum cedere arbores, armenta ad pascua ducere iure potest; cum eiusmodi fructus sint primi occupantis ex illis populis.

II. Principes tamen populorum, aut communitates ipsæ prohibere valent, pœnis adiectis, ne certis temporibus ligna cædantur, animalia ad pascua immittantur, ob bonum commune; ne maior lignorum quantitas e silva transferatur, ne talis speciei arbores scindantur, aut nonnisi postquam adoleverint, & ad tantam grossitiem, & magnitudinem pervenerint. Quia hæc omnia tendunt ad conservationem silvarum, nemorum, & pascuorum. Præciso hoc fine, fieri prohibitio nequit: quia singuli ius habent ad eiusmodi communium locorum fructus capiendos; & hoc iure spoliari nequeunt, ipsis non consentientibus. Heinc est quod, ut advertunt communiter Theologi, pœnæ quæ prohibitioni addi a communitate, aut Principe contra transgressores solent, debeant esse moderatæ, & leves, ac culpæ respondentes. Quare sicut gravis, absolute loquendo, & præciso aliquo ingenti damno, non est violatio similitum edictorum; ita adiectæ pœnæ graves esse non possunt ad proportionem cum delicto servandam.

III. Communiter Theologi docent, ut mox indicavi, non peccare mortaliter oppidanos, civesque qui contra præfata edicta armenta in pascua immittunt, & ligna cædunt; nisi ligna magni valoris essent, & publicis ædifi-

ciis necessaria, graveque damnum inferretur publico bono: tum enim & peccatum grave foret, & refarciri pro viribus damnum deberet. Similiter plurium oppidorum populi, qui contigua pascua, silvasque habent, non peccant, dum ligna cædua quandoque promiscue scindunt, aut armenta reciproce in pascua immittunt; nisi adsit fraus, aut ingens damnum, quod raro accidit. Spectanda tamen sunt pacta, conventiones, & consuetudines populorum.

IV. Peccant tamen illi qui armenta mittunt ad pascua distantium oppidorum, quorum incolæ nequeunt, aut non solent vicissim propria animalia in eorundem pascua conducere, aut ligna cedere: quia tum nulla est mutua compensatio, nec tacitus consensus. Idem potiori iure dicendum de iis qui in privati alicuius domini pascuis, & silvis animalia pascunt, aut ligna cædunt. Isti pro materiæ gravitate peccant mortaliter, & ad restitutionem obstricti sunt. Ad restitutionem tamen quod attinet, attendendæ sunt circumstantiæ. Nam damnum illatum pascuis, aut silvis amplis, & communibus, non erit obnoxium restitutioni; quod esset, si illatum pascuis, vel silvis alicuius privati fuisset.

CAPUT XII.

De rerum inventarum dominio.

I. Pura discutienda propositus titulus exhibet, quæ ego distinctis quæstionibus explicabo. Et primum omnium doctrinam S. Thomæ, quæ paucis omnia fere enucleanda comprehendit, præmitto. Hæc autem ille 2. 2. quæst. lxxvi. art. 5. ad 2. constituit. *Quædam sunt quæ nunquam fuerunt in bonis alicuius, sicut lapilli, & gemmæ, quæ inveniuntur in littore maris: & talia occupanti conceduntur. Et eadem ratio est de thesauris antiquo tempore sub terra occultatis, quorum non extat aliquis possessor; nisi quod secundum leges civiles tenetur inventor dare medietatem domino agri, si in alieno agro invenerit. Propter quod in parabola Evangelii dicitur Matth. xiii. de inventore thesauri absconditi in agro, quod emit agrum, quasi ut haberet ius possidendi totum thesaurum. Quædam vero res inventæ fuerunt de propinquo in alicuius bonis: & tunc si quis eas accipiat non animo retinendi, sed animo restituendi domino qui eas pro derelictis non habet, non committit furtum. Et similiter si pro derelictis habeantur, & hoc credat inventor, licet sibi eas retineat, non committit furtum: alias au-*

tem committitur peccatum furti. Unde Augustinus dicit in quadam homil. & habetur XIV. quæst. v. Si quid invenisti, & non reddidisti, rapuisti. Tria distinguit S. Thomas bonorum genera. Alia quæ nemo unquam possedit, ut gemmæ, aut margaritæ in mari exstantes; aut si aliquando dominum habuerunt, amissa fiere, & pro derelictis reputantur, sicutque primi occupantis. Alia sunt thesauri, qui licet iure naturæ sint inventoris, iure tamen positivo eorum dimidia pars domino agri debetur. Tertii generis sunt bona perdita, quæ de propinquo dominum habent; & inventor, qui sibi eadem retinet, furtum committit, si domini notitiam habeat, aut habere possit. Si tamen de propinquo dominum non habeant, sed longo tempore eo caruerint, ut sunt illa quæ pluribus annis fuerint submersa in fundo maris, aut fluvii, & fortuito inde extracta, aut ea quæ dominus nolit amplius in suo habere dominio; pro derelictis reputantur. His præmissis, sequentibus quæstionibus tota materia explanabitur.

II. Quæst. I. Cuiusnam sint bona derelicta? Resp. Antequam de bonis derelictis verba facio, in memoriam revoco doctrinam S. Thomæ, inquietis, bona quæ numquam dominum habuerunt, fieri primi occupantis, iure naturæ spectato. Possunt tamen Principes circa piscationem margaritarum, & lapillorum leges condere, quibus conditiones præscribant, & tributa imponant præfata capientibus.

III. Ad interrogationem itaque respondeo, bona derelicta esse primi occupantis, ut idem S. Doctor affirmat. Tunc autem vocantur derelicta, quando ex certis signis eruitur, nullum ea habere dominum. Signa vero sunt, si eadem dominus, cum possit, recuperare negligat, ita ut ratione longioris temporis, & distantiae nullo modo possit illa iterum assequi.

IV. Quæst. II. Bona naufragantium fiunt ne primi occupantis? Resp. Negant omnes. Quoniam eiusmodi bona pro derelictis a nemine habentur. Nec enim illorum domini voluntarie eadem in mare proiciunt, sed necessitate aut vitæ servandæ, aut vitandi maioris mali. Quare qui eadem inventa sibi usurpant, peccant mortaliter, & ad restitutionem tenentur. Et in Bulla Cænæ excommunicationi subiiciuntur illi qui Christianorum naufragantium bona in littore inventa sibi usurpant, animo eadem non restituendi. Et si quæ sunt leges quæ præscribant præfata bona applicanda esse locorum dominis, in-

iustæ reputantur ab omnibus, & iniustæ. Si quis tamen eadem bona capiat, animo illa restituendi domino, & is, cum possit, eadem non repetat, & bonorum repertor dominum ignoret, nequeatque illum debita adhibita diligentia reperire; tum ea pro derelictis habentur. Idem dicendum de bonis quæ incendio, aut alio periculo pereunt. Neque hæc inter derelicta computantur; sed domino reservanda sunt, etiam si in totum peritura essent. Quare si flammis bona furripis, etiam si absumenda fuissent, non propterea tua, sed domini sunt, pretio tibi pro labore, & periculo soluto. Nec est quod cavilleris: Nisi mea industria salva facta fuissent, omnino bona illa periissent. Verum habet. Quid vero inde? Bona aliena, non tua, servasti. Neque hæc conservatio efficit ut aliena tua sint. Industria, periculum quod suffers, iusta stipendia merentur. Ceterum quidquid adversæ fortunæ superfit, domini est; ut si e faucibus feræ eripias ovem, aliudve animal, ad dominum attinet, etiam si absumendum sine tua industria fuisset. Communia hæc omnia sunt penes Auctores. Quæ vero ex fluminum inundatione colliguntur, utrum inter derelicta collocanda sint, ex circumstantiis iudicandum est; ut si pretium exiguum foret, si industria capientis parum distaret a rei captæ valore, si dominus nimis distans esset, aliisque accidentibus. In dubio tamen semper est in domini favorem præsumendum.

V. Quæst. III. Quibus applicanda sunt bona vacantia? Resp. Quæ qui moriens sine testamento relinquit, nisi habeat heredes necessarios, bona vacantia nuncupantur. Hæc bona applicari fisco solent, nisi leges peculiare eadem destinant in pia opera distribuenda. Quemadmodum bona peregrinorum, decedentium sine testamento, Episcopus erogare in opera pia debet; ut declaravit Authentica Omnes peregrini, cod. comman. de success. Si peregrinus intestatus decesserit, ad hospitem nihil perveniet; sed bona ipsius per manus Episcopi loci, si fieri potest, heredibus tradantur, vel in causas pias erogentur. Si tamen in hospitali peregrinus decesserit, habeatque xenodochium privilegium quo eidem adiudicentur bona peregrinorum sine testamento decedentium; tum hospitale heres esset.

VI. Quæst. IV. Cuius sint bona perdita ab uno, & ab alio inventa? Resp. Qui invenit rem alienam, puta annulum, crumenam, vestem, & cuiusque generis sint, dominis restituere tenetur: alioquin furti crimen per-

pe-

petrat. Si dominos ignoret, adhibere diligentiam debet maiorem aut minorem iuxta maiorem minoremve rei inventæ valorem, ut eorumdem assequatur notitiam. Curandum illi est ut e suggestis res inventa denuntietur, aut publicis locis assignenda folia sunt, in quibus inventa bona, cautionibus adhibitis, manifestentur. Qui moralem diligentiam omittunt, qua domini rerum inventarum admoventur, furtum committunt præfata bona retinentes. Si plures compareant domini rerum inventarum, & colligi ex signis nequeat quisnam sit verus dominus; tum tribuenda bona illis sunt, ut iacta alea eadem inter se dividant. Neque inventor petere quidquam a domino pro inventione iure valet; nisi in custodia rei inventæ aliquid expendisset, aut laborem, & incommodum passus esset. Accipere tamen potest munus, quod dominus ob lætitiâ repertæ rei, & in grati animi argumentum repperit. Verum si ingratus dominus esset, nihilque donare vellet; teneretur adhuc inventor bona reddere. Ut & inventores rerum facile restituant, & domini liberales evadant in remunerando inventore, lubet transcribere quod S. Augustinus narrat ser. XIX. de verb. Apostol. Pauper (inquit) invenit sacculum (nisi forte me numerus fallit) cum solidis ferme ducentis. Memor legis proposuit pittacium publice: Qui solidos perdidit, veniat ad locum illum, & quærat hominem illum. Ille qui plangens circumquaque vagabatur, invento, & lecto pittacio, venit ad hominem: & ne forte quæreret alienum, quæsit signa; interrogavit sacculi qualitatem, sigillum, solidorum etiam numerum. Et cum omnia illi fideliter respondisset, reddidit quod invenerat. Ille autem repletus gaudio, & quærens vicem rependere, tamquam decimas obtulit solidos viginti; qui noluit accipere. Obtulit vel decem: noluit accipere. Saltem rogavit vel quinque accipere: noluit ille. Stomachabundus homo protexit sacculum. Nihil perdidit, ait: si non vis aliquid a me accipere, nec ego aliquid perdidit. Quale certamen, fratres mei! Qualis pugna! Qualis confictus! Theatrum mundus, Spectator Deus. Ubinam hac tempestate eiusmodi Christianorum genus? Quam sint iniqui inventores qui absque mercede reddere inventa nolunt; quam ingrati domini qui inventoribus munera donare recusant, ex hoc collige exemplo.

VII. Quæst. V. Cuiusnam sunt bona inventa quorum domini post adhibitam diligentiam non reperiuntur? Resp. Inventores sibi retinere possunt præfata bona, asserunt non pauci Theo-

logi: quia nec iure naturæ; nec iure positivo eiusmodi bona distribuenda pauperibus sunt, nec in pia opera eroganda. Cum ergo vero domino restitui nequeant, eo quod is ignoretur, communia evadunt. Si communia, ergo primi occupantis. Hanc opinionem defendunt Soto, Medina, Bannez, Cardinalis Gotti, & alii. Opposita sententia mihi probabilior est, videlicet eiusmodi bona inter pauperes distribuenda, aut piis operibus applicanda. Nam licet eorum dominus ignoretur, re ipsa tamen est aut vivus, aut mortuus, ad quem illa attinent, & ad eum clamant. Eo igitur quo fieri potest modo eidem restituenda sunt. Porro tametsi eidem in persona restitui nequeant, possunt tamen in eiusdem beneficium, & commodum expendi ac distribui. Quis ire incicias potest quemquam dominorum velle suis bonis frui aut corpore, aut anima? Nequit corpore frui: ergo anima. Ergo si reddi corpori nequeunt, animæ reddenda sunt. Animæ restituntur, dum in pauperes, aut in pia opera erogantur. Ergo hoc pacto distribui præfata bona debent. Accedit hominum piorum consuetudo & praxis, quæ eiusmodi bona in pios usus distribuunt. Moratorum quippe hominum consuetudo veræ legis interpres est. Quæ in huius sententiæ probationem diximus, confirmat S. Thomas 2. 2. quæst. LXXI. art. 5. ad 3. Si ille cui fieri debet restitutio, sit omnino ignotus, debet homo restituere secundum quod potest, scilicet dando in elemosinas pro salute ipsius (sive sit mortuus, sive sit vivus) præmissa tamen diligentia inquisitione de persona eius cui est restitutio faciendâ. Neque obstat quod opponit Cardinalis Gotti quæst. VI. dub. 3. §. 3. ex S. Thoma loc. citat. quæst. LXXI. art. 5. ad 2. quod bona inventa si pro derelictis habeantur, & hoc credat inventor, licet sibi ea retineat, non committit furtum: alias autem committitur peccatum furti. Unde Augustinus dicit: Si quid invenisti, & non reddidisti, rapuisti. Vera hæc sunt. At confundi non debent bona inventa cum bonis derelictis. Hæc præsumuntur re ipsa derelicta esse a domino, ut capitis initio dixi: secus inventa bona, quæ licet perdita a domino sint, ad dominum tamen semper clamant, nisi signa occurrant unde colligatur, eadem dominum abieciisse. Non peccat ergo ille qui bona inventa prudenter credens esse derelicta, sibi applicat. Peccat vero inventor, si bona inventa quæ pertinent ad dominum, sibi retineat. Et tum censenda sunt pertinere ad dominum, quando gravia signa non adsint illa dominum abieciisse; quod raro accidit. Sententiæ nostræ

accidunt Salmanticenses *tract. xii. cap. ii. punct. 8. §. 2. num. 85.* ubi pro eadem laudant *Caetanum, Rebellum, Castropalaum, Tapianum, Lessium, Lugo.* Nec oppositæ sententiæ ratio consistit; immo ex iis quæ dicta sunt, corrui. Nam iure naturæ restituere vero domino bona sua tenentur inventores eo modo quo possunt, ut declaravi.

VIII. Auctores laudati advertunt, res inventas tandiu servandas esse, quamdiu ipse adfit veri domini reperiendi. Si res diuturnam conservationem non patiantur, vendi debent, ut pretium fervetur. Contendunt etiam, posse inventores a summo Pontifice bullam impetrare compositionis, & domino non comparente, bona composita sibi retinere. Verum ego, nisi peculiaris urgeat causa vera, eiusmodi *componenda* non admitterem: quia nempe frequenter veræ causæ non sunt quæ summo Pontifici exponuntur. Quandoquidem si inventores veri pauperes sint, domino non reperto, applicare sibi bonorum partem, immo omnia iuxta gradum egestatis, & bonorum quantitatem possunt. Qua in re prudentis viri iudicium adhibendum est, conferendo paupertatis statum cum bonorum valore. Si enim pars bonorum sat est ad levandam paupertatem inventoris, in alios pauperes alteram partem erogare inventor asfringitur. Ultimo loco concludunt, facta distributione in pauperes, domino comparenti nihil restituendum esse, postea bonorum consumptione. Quid, si pauperes bona in specie conservent? Negant restituenda esse domino comparenti Salmanticenses *loc. cit. num. 87.* cum *Soto, Ledesma,* & aliis: quia eleemosynam acceptam restituere pauperes non tenentur. Adferunt vero *Castropalaus, & Laymanus.* Sed circumstantiæ pauperum, dominorum, rerum valoris, & qualitatis spectandæ sunt. Si enim pauperes facti ditiores essent, & bona illius generis forent quæ valde cara dominis essent; tum pro bono & æquo componi negotium deberet. Si inventor ipse bona fide rem consumpsit, tenetur ne domino apparenti tantundem restituere? Si factus ditior sit, eum restitutionis oneri subiectum esse, adfirmant communiter Theologi; si vero ditior factus non sit, & revera bona fide totum consumpsit, ad nihil teneri subdunt. Sed etiam hic spectandæ circumstantiæ sunt quas mox indicavi.

IX. Quæst. VI. *Cuiusnam sunt thesauri inventi?* Resp. Duplex thesauri genus communiter distinguitur. Thesauri minus proprie accepti nomine intelliguntur magnæ divitiæ, & rerum pretiosarum cumulus. Quæ divitiæ,

resque pretiosæ, si metus causa, puta tempore belli, vel ad maiorem securitatem, & custodiam sub terra, in sepulcris, aliisque locis abscondantur, vocantur thesaurus improprie dictus. Qui hunc thesaurum invenit, furtivus est, nisi totum domino, aut heredibus restituat. Thesaurus proprie dictus, de quo loquitur S. Thomas, initio capituli superioris citatus, definitur *ff. de acquir. rer. domi. l. Numquam §. 1. hoc pacto. Thesaurus est vetus quædam depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, ut iam dominum non habeat: sic enim fit eius qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucrum causa, vel metus, vel custodiæ condiderit sub terra, non est thesaurus, cuius etiam furtum fit.* His ultimis verbis indicatur id quod dictum modo est, nempe thesaurum non esse pecuniam, aut quamcumque aliam rem, metus, aut custodiæ causa absconditam. Ad veram itaque thesauri rationem requiritur quod sit *vetus depositio*, cuius non extet memoria; atque adeo nullus dominus reperiatur, nec domini heredes.

X. Descriptus thesaurus naturæ iure est inventoris, ut lege citata definitum est, docetque S. Thomas *loc. laud.* quia inter bona derelicta, & communia thesaurus reputatur, quæ sunt primi occupantis. Plures tamen leges positivæ prodire quæ statuunt, quibus applicandus, & quomodo distribuendus thesaurus sit. Si arte magica thesaurus inventus fuerit, totus fisco est applicandus ex *l. unica C. de thesaur. l. Nemo C. de maleficio.* Thesaurus in proprio fundo, aut domo casu, aut industria repertus, iure communi est inventoris. Si casu in domo, aut fundo alieno inventus thesaurus fuerit; media pars inventoris, & media pars loci domino adjudicatur. Si ex industria in possessione aliena thesaurus quæsitus fuerit; totus domino debetur, ut communiter docent omnes. Addunt tamen, inventorem thesauri ex industria in fundo alieno non teneri reddere domino loci thesaurum repertum ante iudicis sententiam: quia lex vetans fodere in alieno fundo pœnalis dumtaxat est. In pœnam quippe delicti fodiendi in solo alieno decretum est, thesaurum ex industria quæsitum tribuendum fundi possessori. Thesauri tamen casu reperti in alieno fundo dimidiam partem tribuendam esse domino ante iudicis sententiam docent: quia lex ista partitionem præscribens, non pœnalis, sed in æquitate fundata est; atque adeo in conscientia servanda, nulla expectata iudicis sententia. Ita docent *Bannez 2. 2. quæst. lxxii. dub. circa 3. conclus.*

conclus. conclus. 4. Lessius Lib. II. cap. v. num. 59. Castropalaus disp. unic. punct. 17. num. 2. Laymanus cap. v. num. 23. Lugo disp. vi. sec. ii. Salmanticenses tract. xii. cap. ii. punct. 8. §. 3. num. 93. Non video cur pœnalis tantum dicenda lex sit quæ in alieno solo fodere vetat. Nemo ius habet soli alieni invadendi, fodiendi, vertendique. Iure ergo eiusmodi actiones vetantur; immo quia æquitati, & iustitiæ repugnant, sub pœna restituendi thesauri fundi domino prohibetæ sunt. In conscientia igitur obligant: & pœna adiecta est, ut severius observentur. Quare in utroque casu ante iudicis sententiam servandæ leges sunt, ut ego quidem arbitror. Verum hæc raro accidunt. Et si interdum contingant, spectandæ circumstantiæ sunt. Vix autem contingere casus potest in quo thesauri repertor, sive casu, sive industria illum quæserit, excludi a partitione prorsus debeat.

XI. Qui ex domini consensu in eius fundo thesaurum quærit, invenitque, domino reddere debet; si certo sciens esse ibidem thesaurum, nihil domino manifestavit. Si autem coniecturis dumtaxat imixtus, consensum fodiendi obtinuit; tum nihil reddere præter damni illati compensationem domino tenetur. Verum in hac materia bona incedendum fide est, & pacta cum fundi domino statuentia, ut iustitiæ integritas consistat, & conscientiæ tranquillitati consulatur.

XII. Quæst. VII. *Cuiusnam sit dominus fundi, cui thesaurus vel casu, vel industria inventus debeat aut in totum, aut in partem?* Respond. Non iurisdictionis, sed proprietatis dominus est cui thesauri inventi pars debetur. Quare thesaurus sive in via, sive in platea, sive in quocumque loco publico, quocumque modo, casu, industriave repertus, totus est inventoris; nihilque reddere Rectori, Gubernatorive loci debet. Si tamen thesaurus in locis quorum dominium Respublica habet, ut in silvis, pratis, nemoribus, quorum dominus proprietatis Princeps est, repertus sit; tum servandæ sunt leges de tali inventionem latæ. Quid, si dominium divisum sit, & alter directum, alter dominium utile habeat? Tum pars thesauri casu inventi debita domino dividenda inter dominos proprietatis, & usufructus est; ut in feudo, & emphyteusi. Si industria quæsitus thesaurus sit, totusque debeat domino, altera pars danda est domino directo, altera domino usufructus. Si vero inventor thesauri sive casu, sive industria fuerit dominus directus, tum tres partes in ventori domino directo, & quarta usufructuario adjudicanda

Conc. Theol. Tom. VII.

est. Excipiunt citati Auctores maritum usufructuarium dotis, thesaurique inventorem, de quo *l. Divortio §. Si fundus ff. Solutio matrimonio statutum est, thesaurum inventum in fundo dotali in quo vir habet usufructum, non deberi viro, sed uxori cuius est fundus: quia thesaurus non est fructus furtivi.* Hunc ego textum reperire haud potui. Quin *ff. 24. tit. 3. Solutio matrimonio, l. Fructus 7. §. 12.* statuitur: *Si fundum viro uxor in dotem dederit &c. sub finem §. additur: Si thesaurus fuerit inventus, in fructum eius non computabitur; sed pars eius dimidia restituetur, quasi in alieno inventi.* Ex quo colligitur, dimidiam thesauri inventi partem uxori, alteram marito inventori deberi.

XIII. Quæst. VIII. *Thesaurus inventus in agro emptio debetur ne emptori, aut venditori?* Resp. S. Thomas, ut patet ex allata eius doctrina, & communiter Theologi, ac Icti adiudicant emptori, sive is ignoraverit, sive sciverit ante emptionem reperiri in agro thesaurum. Quoniam post emptionem emptor absolutus agri dominus est. Thesaurum itaque invenit non in alieno, sed in suo fundo. Ergo totus est inventoris. Et hoc confirmat parabola evangelica *Matth. xv.* quam adducit S. Thomas, cuius textum sub capituli initium exhibui. Similiter qui in sacco empto, avena, aliave re pleno, nummos aureos invenit, non tenetur restituere venditori: quia venditor, inquit *Gotti quæst. vi. dub. 2. num. 11.* cum ignoraret in sacco latere aurum, propter ignorantiam non est effectus auri dominus. Sed distinguendum est. Si nummi aurei sint venditoris, aut alterius domini, & nummi fortuito inclusi, mixtique fuerint in merce vendita; tum dubio procul domino restituendi sunt. Si nummi inter bona derelicta computari queunt, tum sunt inventoris, ut de thesauro reperto in agro empto dictum est. Hæc vi legum, & communis doctrinæ dicta sunt: ceterum quicquid propriæ patriæ, & principatus leges circa thesauri inventionem latas consulere debet, eisque parere.

XIV. Similiter dicendum est de mineralibus, venisque metallicis, quæ iure naturæ sunt primi occupantis. Ceterum iure positivo humano hæc omnia ad Principes, & Respublicas pertinent, quæ iure sibi eadem reservare potuerunt.

CAPUT XIII.

De dominio acquirendo vi alluvionis, accessionis, specificationis, commixtionis, confusiois.

I. Alluvionem flumina inducunt, dum uni prædio partem terræ decerpunt, & alteri adiciunt. Quod duplici contingit modo. Primo sensim sine sensu, dum flumina paulatim quid terræ corrodunt ex una ripa, & in alteram fere occulte important. Secundo, dum sensibilem prædii portionem avellunt, eamque alio transferunt. Alluvionis insensibilis ille dominus est cui prædium augetur. Alluvionis vero sensibilis, seu patens dominium manet penes prædii a quo demta terra est, dominum; nisi hic avulsam terram pro derelicta habeat; aut nisi tam longo tempore alieno solo terra avulsa hæreat, ut arbores cum terra translata ibidem radices egerint, ut declaratum est in *Instit. de rer. divis. §. Præterea* de rerum divisione, hoc pacto. *Præterea quod per alluvionem agro tuo flumen adiiicit, iure gentium tibi acquiritur. Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adiiici quod ita paulatim adiiicitur, ut intelligi non possit quoquo momento temporis adiiiciatur. Quod si vis fluminis de tuo prædio aliquam partem detraxerit, & vicini prædio attulerit; palam est eam tuam permanere. Plane si longiori tempore fundo vicini tui hæserit, arboreque quas secum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicino fundo acquisita esse.*

II. De insula vero aut in mari, aut in flumine comparente, hoc statuitur ff. de acquir. rer. dom. l. Adeo quidem §. 3. *Insula quæ in mari nascitur (quod raro accidit) occupantis fit, nullius enim esse creditur. In flumine nata (quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cuiusque prædii, quæ latitudo prope ripam fit. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum qui ab ea parte prope ripam prædia possident.*

III. Accessio est quæ rei tuæ quidquam aggerit. Duplex est. Altera naturalis, ut in partu ancillæ, in fetibus pecorum, & plantis, quæ in tuo fundo nascuntur. Altera industrialis, seu artificiosa, qualis est quæ fit per picturam, per inædificationem, inscriptionem, intexturam, plantarum insitionem &c.

Dominus accessionis per nativitatem est dominus rei. Dominus ancillæ est dominus partus ex eadem nati, tametsi pater liber sit, eo quod partus sequatur ventrem. Dominus pecoris dominium habet fetuum. Dominus fundi est dominus arborum ibi nascentium. Accessionis industrialis hæc statuta sunt in *Instit. de rer. divis.*

Quidquid plantatur, seritur, vel inædificatur,

Omne solo cedit, radices si tamen egerit.

IV. Si tuam gemmam alieno auro ornaveris, tuoque vau lapides pretiosos inferueris, sive bona, sive mala fide, dominus evadit. Dominus tamen rei adiectæ tuæ actionem conditionis ad repetendum pretium habet, quando bona fide id peregeris. Si enim fides mala fuit, tum dominus furti actionem contra te habet. Heinc si in tuo solo ex aliena materia ædificium construxeris, dominus es ædificii: quia quod solo inædificatur, solo cedit, ut statutum est in *Instit. de rer. divis. §. Cum in suo*. Duplum tamen solvere pretium ædificator debet. Contra si quis ex propria materia in alieno fundo ædificet, ille eius est dominus cuius est solum. Immo ipsius materiæ dominium acquirit dominus soli: quia qui sciens, & volens in alieno fundo ædificat, voluntarie alienat materiam suam. Qui vero in alieno fundo ædificat, quem fide bona putat esse suum, si verus dominus fundum repetit, solvere materiæ pretium, & operariorum labores debet: quia nemo ditari cum possessoris bonæ fidei detrimento licite potest. Plantæ alieno solo insertæ, si radices nondum egerint, sunt illius qui plantat. Si vero radices egerint, ad fundi dominum attinent, ut definitur Lib. II. *Instit. §. 31. Si Titius*, ubi hæc habentur. *Si vicini arbor ita terram Titii proserit, ut in eius fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus. Ratio enim non permittit ut alterius arbor esse intelligatur quam cuius in fundum radices egerit. Ex ideo prope confinium arbor posita, si etiam vicini radices egerit, communis fit.*

V. Litteræ in aliena charta, vel membrana exaratæ, non scribentis, sed domini chartæ sunt. Contra vero tabula picturæ cedit, maxime si excellens pictura fuerit, ut habetur ff. 41. tit. 1. l. *Qua ratione §. 1. Litteræ quoque, licet autæ sint, chartis, membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea quæ ædificantur, aut seruntur. Item §. 2. Sed non uti litteræ chartis, membranisque cedunt, ita solent picturæ tabulis cedere; sed ex diverso placuit tabulas picturæ cedere. Utiq;*

tamen

tamen conveniens est domino tabularum adversus eum qui pinxerit, si is tabulas possidebat, utilem actionem dari, qua ita efficaciter experiri poterit, si picturæ impensam exsolvat; alioquin nocet ei mali doli exceptio. Vide plura ibi. Pictor tenetur pretium tabulæ solvere domino.

VI. Alter modus acquirendi domini est specificatio, quæ tunc est, quando ex alterius domini materia nova rei species coalescit, ut ex uvis vinum, ex olivis oleum, ex argento vas. De his Lib. II. *Instit. tit. 1. §. 25.* sius habetur sermo, & hæc regula statuitur. *Si ea species ad priorem, & eadem materiam reduci possit, eum videri dominum esse qui materiæ dominus fuerit. Si non possit reduci, eum potius intelligi dominum qui fecerit: ut ecce, vas constatum potest ad eandem materiam æris, vel argenti, vel aurii reduci. Vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest: at ne nullum quidem ad vinum, vel mel resolvi potest.* Quando ex duobus fit unum tertium, vocatur confusio; ut in adducto exemplo mellis, & vini: & tum dominium evadit commune. *Commixtio* autem est, cum res ita miscentur, ut partes eadem permanentes consent unum tertium; ut cum pecunia, frumenta &c. permiscantur. Quando corpora mixta discerni, & separari valent; tum attinent ad suos respective dominos. Quando e contrario præfata corpora ita miscentur, ut nec discerni, nec separari valeant; dominus eorundem evadit: pretium tamen alienæ rei tuæ permixtæ solvere aringeris.

CAPUT XIV.

De modo acquirendi domini per præscriptionem, seu usucapionem.

I. Implicatam quæstionem discutiendam agredimur. De præscriptione, vi cuius dominia transferuntur, lato calamo utriusque iuris Doctores disputant. In *Instit. Lib. II. tit. VI.* totus est de usucapionibus. *Cod. VII. tit. XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. & seqq.* de præscriptionibus sermo est. Pauci tamen, porissimum ex Casuillis, accurate argumentum istud illustrarunt. Communiter Theologi, & Iur. a iure civili præscriptionis initia repetunt; sed altius illa suam arcessit originem.

II. Distinguenda itaque primam omnium est præscriptio quæ a iure naturali, divino, & gentium proficiscitur, a præscriptione

quæ iure positivo tum canonico, tum civili circumscripta est. De illa primum, mox de altera mihi sermo erit.

III. Præscriptionem ut iniquam detestantur hæreticorum septemtrionalium non pauci. Cuiacius ipse, alioquin celeberrimus Ictus, eam reiicit. Doctiores tamen inter ipsos Protestantantes præscriptionem defendunt, tanquam iuri naturali, divino, & gentium consentaneam. Hugo Grotius de *I. B. & P. Lib. II. cap. IV.* Samuel Pufendorfius de *iur. nat. & gent. Lib. IV. cap. XII.* Vitriarius *Instit. iur. nat. & gent. Lib. II. cap. IV.* ut mittam innumeros alios.

IV. Ab eodem fonte unde rerum dominia manarunt, profecta usucapio est. Recta ratio bonorum partitionem invexit ad pacem, & tranquillitatem populorum servandam. Porro rerum dominia, & partitiones occupatione, & possessione cœperunt. At non minus tranquillitati, & paci expedit præscriptio rei occupatæ quam ipsa rerum divisio. Si enim rerum possessor, bonæ fidei securus non esset post longioris temporis occupationem, omnia iurgiis, diffidiis, & litibus parerent, nisi præscriptionis beneficio iuvaretur. Ergo illud ipsum ius naturale quod congruam populorum tranquillitati iudicavit bonorum partitionem, præscriptionem quoque insinuavit, vi cuius rerum occupatores, & possessores contra invalores securi forent.

V. Quid quod ipsi Ethnici hanc doctrinam tradunt? Plato *Lib. II. de leg.* inquit: *Rem mobilem, palam, & publice possessam, anno usucapi: si clam possideatur, ea res triennio quidem, sed in urbe; at in agro palam quinqueennio, occulte vero decennio usucapi.* In fragmentis XII. *Tabularum tit. XXIII.* hæc habentur. *Lex iubet usum, & auctoritatem furti esse biennium, ceterarum rerum annus est usus.* Marcus Tullius *Lib. II. offic. cap. XVI.* suæ hæc de re scribit. *Quam autem (inquit) habet æquitatem ut agrum multis annis, aut etiam sæculis ante possessum, qui nullum habuit, habeat; qui autem habuit, amittat?* Ibidem narrat Aratum Sicyonium, recuperata sua urbe, non æquum arbitratum esse, possessores quinquaginta anno rum bonis spoliare. Quare, soluta pecunia, possessiones antiquis dominis restituit.

VI. Præscriptio itaque ab ipso naturæ iure, ut fatentur Grotius, Pufendorfius loc. cit. & innumeri alii tum ex hæreticis, tum ex Catholicis, tuam arcessit originem; & iure gentium evidentius cum ipsa rerum partitione confirmata fuit, tanquam basis, &

praesidium tranquillitatis, & pacis mutuae inter homines fervandae. Neque enim deferre divisa rerum dominia concordiae reciprocae potuissent, nisi diuturna possessio bonorum securus faceret possessores, occupatoresque. Sublata quippe hac securitate usufructu acquirita, incerta semper haerent dominia, & suspensa. Bonorum domini semper anxii, semper incerti, semper litibus, aggressionibus, & deturbationibus obnoxii forent.

VII. Tandem divino iure confirmatam praescriptionem esse clare colligitur ex ipsa divina Scriptura. Haec quippe habetur Iudic. cap. II. *Quare TANTO TEMPORE nihil super hac repetitione tentastis?* Israelitae iusto belli titulo Amorrhæorum terram possidebant. Porro Iephte praeter hunc titulum, alium praescriptionis allegavit, nempe trecentorum annorum possessionem. Haec autem praescriptio non potuit tantum iuris civilis esse: quia, ut infra dicturi sumus, talis praescriptio solam gentem obligat illius principatus a quo investita est, secus populos alterius Republicae. Praescriptio itaque quam Iephte opposuit, universalis fuit, atque ad eorum gentium investita. Si enim civilis iuris fuisset, illam ut inanem rejicerent Ammonitae.

VIII. Praescriptio haec de qua haecenus locuti sumus, nullas condiciones determinatas habet praeter longævam possessionem, & fidem bonam. Temporis longitudo iure tum gentium, tum naturali indeterminata est, & solo prudentum arbitratu definitur potest. In qua temporis definitione & antiqui domini, & recentis possessoris ratio habenda est, ut advertit vel ipse Pufendorfus cit. Lib. II. cap. XII. §. 9. ne scilicet ille nimis prope a sua investiganda, & recuperanda re excludatur, & ne ille post diurnam possessionem fortunis suis spoliatur. Ipsa aequitatis ratio postulat longius inter absentes quam inter praesentes, & respectu rei immobilis quam mobilis intervallo requiri.

IX. Haecenus de praescriptione universali, a iure naturali, gentium, & divino proficiscente: nunc praescriptio a iure civili introducta explananda est. Haec autem sic communiter finitur. *Est acquisitio domini, & iuris alieni peremptio, cum continuatione possessionis bona fide tempore a lege praescripto; ut habetur ex l. 3. ff. de usufructu.* Dicitur praescriptio, quia res per longævam possessionem quasi inscribitur possidenti: sic usufructus ab usu, & capio nuncupatur, quia longo usu res capitur ab occupante. Distin-

guunt aliqui usufructum a praescriptione, quod haec res mobiles, illa immobiles de uno ad alterum transferat; sed communiter easdem confundunt, & unam pro altera accipiunt Auctores. Ut autem quid allata definitio significet percipias, scias velim, quod praescriptio, ut tibi dominium adiudicet, perimatque ius alienum, debet secum adferre continuatam possessionem, bona fide inceptam cum titulo aut reali, aut praesumpto, & tempore a lege praefinito. Decem aut viginti annorum spatium agrum possidisti, fide bona credens esse tuum: vi talis possessionis inceptae, & continuatae cum bona fide, dominus effectus es; & prior dominus ius in agrum illum amisit. Possessio, ut supra diximus, animum includit possidendi. Qua ratione neque furiosi, neque depositarii, neque is cui res traditur in pignus, neque commodatarii, neque usufructuarii, neque tutores, neque coloni, neque emphyteutae, neque feudatarii, neque conductores, neque religiosi privati, praescribere valent: quia his animus deficit possidendi rem ut suam.

X. *Quaest. I. Quot sunt conditiones ad legitimam praescriptionem necessarias?* Resp. Quatuor enumerari communiter solent. Prima est possessio, de qua nunc dixi. Triplicem possessionem supra distinximus, naturalem, civilem, & mixtam ex naturali, & civili. Prima non sufficit, ut ex dictis patet. Requiritur ergo civilis, aut mixta. Quare nemo ex his quos modo enumeravi, praescribere iure valet; cum non possideant nomine proprio, sed alieno. Similiter res quae possidentur, talis conditionis sit oportet, ut praescriptioni subiaceat. Res enim sacrae, decimae, iurisdicção spiritualis praescribi a laicis nequeunt.

XI. Secunda conditio est titulus probabiliter praesumptus. Si enim verus & certus titulus adsit, praescriptione opus non est. Sufficit ergo titulus coloratus, seu probabiliter reputatus. Exemplum perhibetur Institut. Lib. II. tit. VI. §. 4. *Si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existens hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit; quin is qui acceperit, usufructu possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit, quum utique heres, qui bona fide tamquam suam alienaverit, furtum non committat.* Qui tamen commodato rem accipit, tamen si per errorem se emisit putet, eam non praescribit: quia, ut dicitur in Institut. loc. cit. *error falsae causae usufructum non capit.*

velut si quis, cum non emerit, emisit se existimans possideat. Quemadmodum nec ignorantia iuris, & facti prodest. Sola vero ignorantia facti non obest praescriptioni. Plura disputant Auctores de hoc titulo. Paucis nos rem expediemus. In omni praescriptione aliquis titulus semper requiritur, aut coloratus qui probari queat, aut praesumptus qui probari non possit. Coloratus nuncupatur, ut modo dixi, qui puratur verus, licet sit falsus re ipsa; ut in allato ex Institut. exemplo patet. Heres res commodatam defuncto, putans bona fide esse hereditariam, vendit. Emptor habet titulum pro se emptionis, qui titulus, licet vitium in re empta habeat, sufficiens tamen est ad praescribendum eas res quae tribus, ut res mobiles, aut decem vel viginti annis, ut res immobiles, praescriptioni subiectae sunt. Infra itaque hoc spatium viginti aut triginta annorum titulus coloratus probandus est; & nisi probetur, praescriptio non admittitur. Post vero quadraginta, sexaginta, vel centum annos, titulus non probatur, sed praesumitur. Et hic titulus praesumptus sat est in sola praescriptione longissimi temporis, puta sexagenarii, aut centenarii: tanta enim temporis longitudo fundamentum praebet praesumendi titulum percessisse, qui memoria exciderit. Quare etiam antiquus dominus post longissimum tempus titulum antiqui domini allegaret contra possessorem, non propterea is re possessa privaretur. Quoniam tanta temporis longitudo sat est ad praesumendum, possessorem titulum habuisse, & oblivione perisse adversus titulum quem opponit antiquus dominus. Titulus ergo coloratus semper adesse debet, vel qui probari possit, ut in praescriptione temporis ordinarii infra decem, viginti, aut triginta annos; vel qui praesumi debeat, ut in possessione longissimi temporis, quin probetur, ob facilitatem, quod talis titulus oblivione deleatur tempore adeo longo. Ita ratiocinantur Isti. Verum dum antiquus dominus verum titulum demonstrat possessionis fundi, adiudicatur antiquo domino titulum producenti. Plura nobis exempla porrigunt huius inviduae Republicae Venetae tribunalia.

XII. Tertia conditio est temporis quantitas, de qua iam dixi, & circa quam Doctores in varias partes abeunt. Communior sententia haec docet. Ad usufructum rerum mobilium tres anni inter praesentes, & quatuor inter absentes requiruntur, excepta Romana Ecclesia sola, contra quam, sive in rebus mobilibus, sive in immobilibus, nulla admittitur praescriptio, nisi post longissimum

tempus centum annorum; ut habetur in Authentica, Quas actiones cod. de sacrosanctis Ecclesiis &c. & cap. Cum a nobis caus. XIV. de praescriptionibus, & cap. ult. caus. XVI. qu. III. ubi haec leguntur: *Usufructu triennii, vel quadriennii praescriptione in suo robore durantibus, sola Romana Ecclesia gaudente centum annorum spatio vel privilegio.* Praescriptio ordinaria rerum immobilium decem annos inter praesentes, & viginti inter absentes requirit. Extraordinaria vero praescriptio rerum immobilium pertinentium ad alias Ecclesias, praeter Romanam, ad hospitalia, ad pias causas, triginta inter praesentes, & quadraginta inter absentes exigit annos; ut communiter Auctores docent.

XIII. Adversus pupillos, quamdiu pupilli manent, nulla currit praescriptio, sive mobilium, sive immobilium rerum; ut l. Sicut in rem, cod. de praescriptione triginta annorum in favorem illius aetatis statutum est. Si minor sit, qui non habeat 25. annos expletos, praescriptio extraordinaria, nempe triginta inter praesentes, & quadraginta inter absentes annorum, necessaria est; ut colligitur ex l. ultim. cod. In quibus causis. Praesentes vocantur qui domicilium in eadem provincia habent. Bona quae civitates, provinciae, regna titulo aut legati, aut donationis, aut emptionis, aut fideicommissi, aut hereditatis possident, non subiacent praescriptioni, nisi post tempus immemorabile, quod excedat hominum memoriam, quale est centum annorum; ut habetur in cod. de sacrosanctis. Eccl. l. Ut inter divinum. Quae vero bona aliis titulis possident, quadraginta annis praescribi valent.

XIV. Tempus istud ad praescriptionem requisitum, continuum sit necessarium est. Porro istius temporis continuatio dupliciter deficere valet. Primo, dum iuxta lectos praescriptio dormit. Secundo, dum per actus oppositos interruptitur. Dormire praescriptionem asserunt, dum propter impedimenta aliqua currere illa nequit, quibus impedimentis sublatis, veluti expergefata sumum resanantur, eumque cum priore coniungit. Tempore belli, pestisque, quo silere tribunalia solent, dormit praescriptio. Similiter tempore quo Ecclesia caret Episcopo, Rectore, aut si hi inutiles sint ad defendenda propria iura, praescriptio dormit; sicuti dormit, quando hi contra quos praescriptio currit, agere nequeunt; ut filii respectu bonorum adventitiorum, uxores respectu bonorum dotialium. Quoties ergo bona subiecta praescriptioni legitimo defensore carent, praescriptio dormit.

XV. Interrumpitur autem præscriptio naturaliter, cum post præscriptionem recte inceptam deficit una ex conditionibus necessariis, ut possessio, titulus, bona fides. Civiliter interrumpitur iurisdictione, seu actu iuridico, nempe per litis contestationem, citationem &c. Discrimen inter primam & secundam interruptionem est, quod illa effectum suum habet respectu omnium adversariorum; ita ut si interrumpatur respectu unius, interrupta sit respectu omnium qui ad bona præscripta habere iura poterant: hæc e contrario interrumpitur dumtaxat respectu illius qui litem movet. Si ceteri qui ius habent ad bona præscriptioni subiecta, fiant; respectu istorum præscriptio currit: & si ipsis silentibus tempus definitum elapsum fuerit, præscriptio completa censetur, solumque qui litem movit, eam interrumpit. Si qui litem intentat possessori, causa cadit, præscriptio non interrumpitur; sed tempus a die litis intentatæ currit in favorem præscriptantis. Si tamen actor litem moveat, eamque prosequi desinat quin iudicium proferatur, præscriptio interrumpitur. Illud demum advertendum, ad temporis continuationem necesse haud esse ut possessio maneat penes unam eandemque personam; sed per plures de una in aliam continuari valet.

XVI. Ultima & potissima conditio est bona fides, ita ut quis prudenter persuasus sit rem quam possidet, iure ad se pertinere; aut saltem ignoret esse alienam. Si tamen ignorantia crassa esset, vel iuris, non faveret præscriptioni. Hæc bona fides continua sit oportet toto præscriptionis tempore. Possessor enim malæ fidei nullo unquam tempore præscribit. Ius civile solum initio possessionis bonam fidem requirebat, secus continuationis tempore: quem errorem correxit ius canonicum in Concilio Lateranensi sub Innocentio III. cap. xli. *Quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est, synodali iudicio definitum ut nulla valeat absque fide præscriptio tam canonica, quam civilis, cum sit generaliter ei constitutioni, seu consuetudini derogandum quæ absque mortali non potest observari peccato. Unde oportet ut qui præscribit, in nulla temporis parte rei conscientiam habeat alienæ.* Disputant aliqui, num solum peccatum veniale tollat hanc bonam fidem. Verum disputatio hæc nullius momenti est. Peccata quippe venialia infringere bonam fidem nequeunt: alioquin vix daretur præscriptio. Quis enim ex possessoribus liber est ab omni negligentia & inconsideratione in examinanda suarum rerum possessione? Quis ex-

pers cuiusquam indeliberationis? Solum ergo peccatum mortale bonam fidem præscriptioni necessariam aufert. Conditionibus iustæ præscriptionis expositis, sequentes difficultates resolvuntur.

XVII. Quæst. II. *Præscriptio suis conditionibus ornata acquirit ne præscribenti dominium non modo in foro externo, verum etiam in conscientia?* Resp. Antiqui quidem Theologi, inter quos S. Raymundus, docuere, legitimam præscriptionem in foro tantum externo, secus in interno conscientia, dominium parere. Heinc necessario inferebant, comparante antiquo domino, restituendam eidem fore rem legitime præscriptam. Adrianus VI. & quidam alii defendunt, tum præscriptionem legitimam in foro etiam interiori conscientia dominium acquirere præscribenti, cum culpa præcessit in illo contra quem præscriptum est, quia videlicet graviter negligens fuit in rei suæ investigatione: quandoquidem ob istam gravem culpam iure Principes animadvertere in eundem valent, reque sua privare, & eandem in alium transferre. Secus vero, si nulla in isto culpa præcessit: tum enim Principes ius minime habent spoliandi legitimos dominos bonis suis. Tandem Alanus de Insulis, & P. Franciscus Farvacques docent, præscribentem titulo oneroso, qui videlicet pro re præscripta aliquid dederit, ut si pretium solverit, tum non esse astrictum restitutioni, domino comparante post elapsum tempus requisitum. Illum contra ad restituenda bona præscripta obligant, cum titulo solo lucratorio eadem præscribit, potissimum si nulla præcessit culpa in antiquo domino. Tres istæ opiniones falsæ sunt, & communiter tam a Theologis, quam ab Ictis improbatæ.

XVIII. Communis ergo sententia docet, in utroque foro tum externo, tum interno legitimam præscriptionem ius & dominium præscribenti asserere adversus dominum post completam præscriptionem comparantem. Sententia hæc ex iis quæ supra diximus, manifesta est. Præscriptio ab ipso iure naturæ ortum ducit, iureque gentium, & divino confirmata est, tamquam bono publico, paci, & tranquillitati populorum consentanea, Coæva est ipsi rerum divisioni, veluti eiusdem præsidium, & supplementum. Hanc præscriptionem leges tum civiles, tum canonicæ confirmantur, adiectis conditionibus, seu clarius explicatis. Quæ leges, cum sint veluti confirmationes, & declarationes illius præscriptionis quæ originem suam a iure naturæ, gentium, & divino repetit, obligant omnes homines. Rationum momenta quæ iura

iura ipsa civilia in favorem præscriptionis allegant, exceptionem non admittunt. Ab lata quippe præscriptione, incerta, & suspensa hærent dominia: resonarent sine fine litibus fora: anxii, meticulosi, & undique angustiis pressi possessores viverent, si antiqui domini quocumque tempore repetere a possessoribus bona sua possent. Et tandem negligentes in bonis suis custodiendis fierent homines, si ius retinerent eadem repetendi a possessoribus tempore quolibet. Hanc doctrinam conceptis verbis tradit S. Thomas quodlib. xii. art. 24. *Si quis præscribat bona fide possidendo, non tenetur ad restitutionem, etiamsi sciat alienum fuisse post præscriptionem: quia lex potest aliquem pro peccato privare, & negligentia punire in re sua, & illam alteri dare, & concedere.*

XIX. Obiicies 1. Iura & canonica, & civilia præscriptioni obviunt. Nam reg. 48. in 6. hæc statuit. *Locupletari non debet aliquis cum alterius iniuria, vel iactura.* Altera regula 207. iuris civilis est: *Iure natura equum est neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorum.* Præscriptio autem locupletiores homines efficit cum alterius detrimento. Ergo illicita. Resp. Hac ratione dicendum foret, rerum divisionem effecisse occupatores & possessores opulentos cum detrimento aliorum. Lex præscriptionis bonum commune spectat, non secus ac rerum divisio: idcirco omnes eidem subiecti sunt. Et sicut ex divisione rerum alii sunt opulenti, alii pauperes; nec propterea iniustitiæ argui divisio potest: ita ex præscriptione alii commodum, alii detrimentum patiuntur; neque heinc iniusta lex præscriptionis est: quoniam ratio boni communis hanc exposcit diversitatem.

XX. Obiicies 2. Præscriptionis lex pœnalis est, videlicet ad puniendam segnitiam, & torporem dominorum in rerum suarum custodia. Ergo cessante negligentia in priore domino, cessare lex præscriptionis debet: & hoc declaravit Alexander III. cap. Vigilanti, de præscriptione. Resp. Oppositio hæc ex ignorantia legis præscribentis proficiscitur. Nam, ut demonstravi, præscriptio bonum commune spectat, tranquillitatem societatis, securitatem dominorum. Heinc postea consequitur puritio negligentium hominum in custodiendis rebus suis; sicut quælibet lex pœnam aliquam indiget torpidis, & transgressoribus. Quare tam Alexander III. quam Auctores communiter assignare solent inter præscriptionis instituendæ rationes etiam pœnam infligendam negligentibus rerum suarum

dominis. Et præfatus Pontifex improbat dumtaxat præscriptionem illegitimam possessorum malæ fidei, quam leges civiles probabant.

XXI. Oppones 3. Mala fides ante tempus præscriptionis elapsum obligat ad restitutionem. Ergo etiam mala fides post completam præscriptionem, eandem inducit obligationem. Resp. Argumentatio hæc cavillatoria est. Qui scit rem esse alienam ante tempus ad præscribendum constitutum, eam titulo præscriptionis retinere nequit. At præscriptio completa, tum eiusdem beneficio fruitur, scitque eiusmodi legem iustam esse, iusteque illa uti posse.

XXII. Oppones 4. Qui emit infra medietatem iusti pretii, non habet actionem contra deceptorem iuxta civiles leges; & tamen in conscientia venditor restituere id quod est ultra iustum pretium, debet; nec temporis longitudine excusatur. Ergo quamvis leges civiles denegent actionem antiquo domino contra præscribentem, non propterea præscribens liber a restitutione est. Similiter si iudex adiudicat per errorem Titio rem Sempronii, cognito errore, astringitur bona reddere vero domino. Ergo etiam bona fide præscribens, cognito errore, tenetur antiquo domino rem suam restituere. Resp. Quando emptor mala fide emit infra, aut venditor vendit supra iustum pretium, ambo tenentur ponere æqualitatem in contractu; sicut & qui mala fide præscribit, restitutioni obnoxius est. Quando autem contrahentes bona fide vilius emunt, aut carius vendunt, errore deprehenso, resarcire partem læsam debent; licet leges civiles actionem decepto emptori non concedant contra deceptorem, quando deceptio est tantum citra iusti pretii medietatem, quia leges istæ permissivæ sunt. Lex autem præscriptionis positiva est. Ratio discriminis inter has leges ex se patet. Iniustitia pretii sua natura mala est, nullaque honestari lege valet. Idcirco leges civiles numquam approbare tantum vitium possunt, ideoque permissivæ nuncupatur, dum ad evitandas lites, & diffidia actionem præfato decepto denegant. Contra, quod bona maneat penes bonæ fidei possessorem, ne suspensa & incerta dominia hæreant, res est suapte natura non mala, sed potius bona: idcirco lex præscriptionis præceptiva nuncupatur. Iudex secundum allegata & probata ferre iudicium debet: idcirco cogere Titium tenetur, ut aliena quæ per errorem iudicii possidet, restituat. Lex autem præscriptionis supra iudicem extat, & gentium consensu appro-

probata est: atque adeo paritas nulla est. XXIII. Quæst. III. *Qui dubitans possidet, malam ne fidem habet, quæ præscriptionem impediatur?* Resp. Dubitatio aut initio possessionis, aut post inceptam possessionem, & præscriptionem suboriri valet. Sermo est de dubio prudenti, probabilibus partio rationibus: dubitatio quippe levis, vanis nixa coniecturis, quæ scrupulus dici solet, contemnenda est, quia hæc impedire bonam fidem nequit: idcirco eiusmodi dubitationes deponendæ sunt prudentis viri consilio, & directione.

XXIV. Certum penes omnes est eum qui dubio prudenti & gravi incipit possidere, non fieri bonæ fidei possessorem. Possessio tali dubitatione affecta parere præscriptionis legem nequit: bona enim fides dubitationem prudentem non admittit, sed reiicit. Qui bona fide possidet, tranquilla, & recta conscientia fruitur; at qui anceps dubiusque prudenter est, sine res sua, an aliena, conscientiam anxiam, perplexam, vulneratamque habet. Is ergo præscribere nullo modo potest.

XXV. Difficultas est de dubio prudenti superveniente possessioni, quam fide bona inchoaverat ille qui præscribit. Recentiores Theologi defendunt, dubitationem supervenientem possessioni bona fide inceptæ, præscriptionis motum non abrumpere, dummodo diligenter debita præcedat dubii repellendi. Quoniam, inquirunt, ad continuandam possessionem fat est quod absit mala fides, nempe scientia rei alienæ. Porro qui dubitat, non scit evidentem rem esse alienam. Confirmant hanc sententiam legum auctoritate. Regula quippe 65. hæc decernit: *In pari delicto, vel causa melior est conditio possidentis.* Nemo ergo abdicare rem suam debet ob solum dubium, cum in dubio melior sit conditio possidentis. Adferunt aliam auctoritatem S. Augustini ex *Lib. de fide, & bonis operibus* relatam cap. Si virgo 34. quæst. 1. ubi hæc habentur. *In iure prædiorum tamdiu quisque bonæ fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum; cum vero sciverit, nec ab aliena possessione recesserit; tunc malæ fidei possessor perhibetur, tunc iuste iniustus possessor vocatur.* Ille igitur malæ fidei possessor habendus est qui in possessione perseverat cum scientia rei alienæ. Sed qui in inchoata cum bona fide possessione perseverat, alienæ rei scientiam non habet, sed tantum dubium. In casu autem dubio nemo se res sua spoliare astringitur: quia dubium istud

non interruptit præscriptionem. Hanc sententiam defendunt Bannez 2.2. præamb. ad quæst. lxxi. Sanchez *Lib. II. de matr. disp. 41.* Castropalaus *disp. unic. punct. 22.* Tapia *Lib. V. quæst. xxiii. art. 6.* Lessius *Lib. II. cap. vi. dub. 3.* Lugo *disp. vii. sect. 3.* Laymanus *Lib. III. sect. 5. tract. 1. cap. viii.* Salmanticenses *tract. xii. c. ii. punct. 9. §. 2. num. 114.* Cardinalis Gotti *quæst. vi. dub. 6. §. 3.* & alii communiter.

XXVI. Non leve mihi faceffit negotium opinio hæc, quæ germen videtur probabilisticæ plantæ. Quæ mihi verisimiliora videntur, sapientum iudicio submitto. Extrema semper, sed potissimum in hac gravissima iustitiæ materia, declinanda sunt. Igitur qui post bona fide inchoatam possessionem dubitare gravibus, non levibus nixis rationibus incipit, non continuo astringitur rem possessionem abdicare; sed eam retinere valet usque dum post adhibitam diligentiam deprehenderit rem esse alienam. Paratum tamen habere semper animum debet ad eandem restituendam. Porro si omni morali adhibita diligentia, dubium grave & prudens perseveret ante completam præscriptionem; tum, ut nobis videtur, præscriptio abrumpitur, & rem totam retinere possessor nequit, sed pro rata dubitationis parte dividenda res est; ut colligi videtur ex cap. Inquisitioni, de sentent. excommunic. ubi Pontifex summus ad alterum coniugum, qui, inito bona fide matrimonio, de eiusdem valore dubitare incipit, respondet: *Utrum alter coniugum pro certo sciat impedimentum coniugii, per quod sine mortali peccato non valet carnale commercium exercere, quamvis illud apud Ecclesiam probare non possit? An non sciat pro certo, sed credat? In primo casu debet potius sententiam excommunicationis humiliter sustinere quam per carnale commercium peccatum operari mortale.* In secundo distingui-mus, utrum habeat conscientiam huiusmodi ex credulitate levi & temeraria, an probabilis & discreta? Et quidem ad Pastoris sui consilium conscientia levis & temeraria credulitatis expulsa, licite potest non solum reddere, sed etiam exigere debitum conjugale. Verum cum conscientia pulsat animum ex creantitate probabilis & discreta, quamvis non evidente, & manifesta; debitum quidem reddere, sed postulare non debet, ne in altero contra legem coniugii, vel contra iudicium conscientie committat offensam. Ut vides, quando dubium discretum & probabile est, seu grave & prudens, nequit coniug dubitans debitum petere, sed tantum reddere.

dere. Idem ergo dicendum de possessore dubitante.

XXVII. At respondent adversæ sententiæ patroni, deponendum tum pratico distamine dubium, quod melior sit conditio possidentis. Sed hac regula, ut ego quidem arbitrator, abutuntur adversarii. Melior est conditio possidentis. Non repugno, sed approbo. Et in controversia super rei dominio, probatio domini adversario incumbit, non possessori. Quare leges vetant ne possessione deturbentur possessores, donec adversarii evidenter ostenderit rem ad se pertinere. Hinc iudices fori externi adiudicare possessoribus bona solent, etiam si possessores certo, & evidenter sciant rem esse alienam, quando actores probationibus destituti sunt quibus evincant rem ad illos pertinere. Et tamen possessores tum nequeunt illam rem sibi a iudice adjudicatam retinere, cum certo sciant esse alienam. Iudex enim ignorat occultam possessoris malam fidem; & ideo secundum ea quæ extrinsecus apparent, iudicat. At possessor iudicium suum formare debet, non ex iudicis sententia, sed ex privata sua cognitione. Porro si hæc dubitationibus circumfusa est, nequit possessor certo definire rem esse suam. Possessio titulus est qui favet possessori. Verum si omnibus expensis, & spectato possessionis titulo, adhuc dubius possessor manet & anceps, ut mea præfert opinio, totam retinere sibi rem nequit. Si rationum momenta æqualia forent, & insuper possessor pro se possessionem haberet, ita ut ex gravioribus fundamentis elicere posset iudicium quo probabilius definiret rem ad se attinere; tum deponendum dubium esset, & tranquilla conscientia res possidenda foret. Ceterum si non obstante possessionis titulo, adhuc mens anceps & dubia ex gravibus fundamentis est, non video qua ratione deponere dubitationem valeat. Quid ergo tum? Componendum inter partes negotium videtur, & pro rata dubii dividi res debet prudentum iudicio. Melior utique est possidentis conditio. Quid heinc? Ergo totam sibi reservare rem potest? Nequaquam. Sed in rei partitione melior seu maior rei portio tribuenda possessori est. Titulo possessionis præferendus est adversario possessor. Ceterum ex præfata regula inferri nequaquam potest totam rem esse possessori adjudicandam; sed solum maiorem illi possessionis titulo portionem tribuendam, quando omnibus expensis dubium perseveret.

XXVIII. Neque negotium ingerit auctoritas ex Augustino supra adducta. Utique pos-

essor bonæ fidei habendus ille est qui ignorat rem esse alienam; sed negamus illum ignorare rem esse alienam qui probabiliter dubitat esse alienam. Neque enim verbum illud *ignorare* ad solam notitiam evidentem restringitur; sed comprehendit notitiam tum certam, tum dubiam. Qui enim probabiliter dubitat, dici nequit quod ignoret. Alioquin virgo non esset adultera quæ nuberet viro de quo dubitat, sit ne alteri coniugi copulatus.

XXIX. Quæst. IV. *Qui ignorantia iuris, vel facti laborat, amittit ne fidem bonam requisitam ad præscriptionem?* Resp. Sermo est de inculpata & invincibili ignorantia. Criminosam enim & vincibilem ignorantiam cum bona fide pugnare compertum est. Porro ignorantia invincibilis alia est iuris, alia facti. Illa legem, hæc facti circumstantiam nescit. Tibi Sempronius mercem vendidit non suam. Si tibi persuasum foret, Sempronium iure vendere mercem tibi quam iniuste possidet, iuris ignorantia laborares. Si contra bona fide crederes, iuste mercem illum possidere; facti ignorantiam haberes. Qui credit pupillum bona sua alienare posse, ius ignorat; si nescit esse pupillum, facti ignorantia tenetur. Animadvertendum quoque est, ius aliud certum, aliud dubium interdum esse. Si dubium ius fuerit, & probabiliores præscribenti rationes faveant, tum præscriptio non interruptitur. At si æquali rationum pondere pressius intellectus hæreat, tum præscriptionem interrupti existimo. Facti vero ignorantiam non impedire præscriptionem, convenit penes omnes; & statutum id est *ff. de iuris, & facti ignorantia*, ubi hæc habentur: *Iuris ignorantiam in usucapione negatur prodesse; facti vero ignorantiam prodesse constat.* Quid quod omnis præscriptio in facti ignorantia fundatur? Quilibet enim præscribens bona fide credit esse sua quæ possidet, quæ tamen aliena sunt. Quandoquidem si sua reapse essent, præscriptione non indigeret. Huc ergo difficultas recidit, num ignorantia invincibilis iuris clari præscriptioni oblit.

XXX. Duplex super præfata difficultate reperitur sententia. Prima negat, eamque defendit Lugo *disp. vii. sect. 3. num. 32.* Medina *cod. de restitut. quæst. xvii.* Castropalaus *disp. unic. punct. 22. §. 7. num. 7.* & alii: quoniam, inquirunt, idcirco leges statuerunt, ignorantiam iuris non favere præscriptioni, quia præsumunt bonam fidem non habere eum qui hac ignorantia laborat: & ne cavillis ac litibus locus pateat, ideò

in foro exteriori ignorantiam iuris clari obesse præscriptioni definiunt. Verum in foro interiori hæc ignorantia præscriptionem non interrumpit.

XXXI. Altera sententia adfirmat, ignorantiam invincibilem iuris clari præscriptionem impedire in utroque foro, interno, & externo. Quoniam sic definitum est ff. xxii. tit. 6. l. 4. *Iuris ignorantiam in usucapione negatur prodesse; facti vero ignorantiam prodesse constat.* Item l. Numquam 31. ff. de usucapionibus hæc leguntur. *Numquam in usucapionibus iuris error possessoribus prodest.* Leges istæ non modo in foro externo, sed etiam in interno locum habent. Arbitraria prorsus est adversariorum distinctio, qua aiferunt, leges istas in primo, secus in secundo foro astringere. An leges civiles iustæ, & æquæ non obligant in conscientia? An præscriptio ipsa, a civili iure inuenta, iusta non est in conscientia? Vana ergo est distinctio præfata. Nonne adversarii probant, ignorantiam facti præscriptioni non officere, quia id leges definiunt? At quemadmodum leges statuunt facti ignorantiam non obesse, ita definiunt iuris ignorantiam præscriptioni non prodesse. Ergo iuris ignorantia præscriptionem impedit. Hæc sententia mihi probabilior est, eamque defendunt Lessius *Lib. II. cap. vi. dub. 5.* Dicastillus *Lib. II. tract. 1. disp. 1.* Salmanticenles *tract. xii. cap. ii. punct. 9. §. 2. num. 116.* Excipiunt citati Auctores rusticos, mulieres, & milites, in quibus errorem non obesse præscriptioni aiunt, si debitam in investiganda veritate adhibuerint diligentiam; quoniam in his non præsumitur mala fides, tamen iuris clari ignorantia laborent. Excipiunt quoque præscriptionem extraordinariam quadraginta annorum, & supra. Tertio loco tandem contendunt, hanc clari iuris ignorantiam officere quidem præscriptioni fundi, putavineæ, secus fructibus inde collectis. Quæ sane limitatio arbitraria est, nullo mixta fundamento. Qui enim fieri potest ut quis malam fidem habeat circa vineam, & bonam fidem circa fructus? Ignorantia iuris impedit ne præscribatur vinea: & hæc eadem ignorantia efficit ut præscribantur vineæ fructus? Credis pupillum tibi vendere vineam posse, inconsulto tutore? Ignorantia istius iuris impedit ne vinea præscriptioni subiiciatur: hæc vero ignorantia efficit ut præscribantur fructus eiusdem vineæ? Paradoxa hæc mihi videntur. Quin nec duæ præcedentes limitationes mihi probantur: quia leges absolute loquuntur; &

ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus.

XXXII. Quæst. V. *Mala fides antecessoris nocet ne successor bonæ fidei, ne præscribere valeat?* Resp. Emis a fure bona fide vineam quam mala fide possidebat: recipis hereditatem, legatum a possessore malæ fidei. Numquid istorum mala fides obstat ne tu præscribere hæc bona valeas, dum bona fide eadem accipis? Si sermo sit de herede, is dum bona fide aliquid accipit ab auctore malæ fidei, præscribere numquam potest, ut communis sententia docet ex *Lib. II. Inst. de usucap. §. de divo. f. temp. præf.* ubi hæc leguntur. *Cum heres in ius omne defuncti succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit.* Heres enim personam defuncti refert, unamque personam cum eodem constituit: & sicut iura & commoda, ita onera & obligationes suscipit. Porro cum hereditatis auctor ob iniustitiam, malamque fidem restituere rem mala fide possessam deberet, hanc contrahit obligationem heres: idque confirmatur cod. de acquir. & retinen. poss. *Vitia possessionum a maioribus contracta perdurant, & successorem auctoris sui culpa comitatur.* Contra qui bona fide ab auctore malæ fidei alio titulo præter hereditatem, puta emptionis, legati, donationis, &c. rem accipit, præscribere eam valet, ut communiter Auctores docent, etiam tempore ordinario. Si tamen res furtiva aut immobilis fuerit, aut vi possessa; tum ad præscribendum tempus extraordinarium, seu immemorabile requiritur. Similiter si is contra quem præscribitur, ignorat rem suam ab alio possideri, triginta anni requiruntur. Quæ de herede dixi, intelligenda sunt de herede proximo, & immediato; secus de mediato, seu de herede huius heredis. Si enim heres mediatus bona fide procedit, potest tempore ordinario usucapere: quia mala fides primi heredis non extenditur ad secundum heredem fide bona procedentem.

CAPUT XV.

De patria potestate in filios, seu de rerum dominio quo potiuntur filii patriæ potestati subiecti.

I. **D**E filiorum obedientia parentibus præstanda, & de istorum in filios potestate fusius scripsi in *iv. Decalogi mandatum.* In præsentia dominium quo filii potiri in bona valent, non consentientibus parentibus, sub examen adduco. Quatuor sunt bono-

bonorum genera quæ ad filios familias pertinere interdum possunt, nempe *castrensis, quasi castrensis, adventitia, & profectitia.* Bona castrensis a bello seu castris nomen capiunt. Stipendia quæ filiifamilias titulo militiæ sive maritimæ, sive terrestri acquirunt, prædæ de hostibus, munera illis a Ducibus impertita, testamenta, aut legata militiæ causa obtenta, bona a parentibus ad bellum, seu militiam proficiscentibus data, bona castrensis nuncupantur. Similiter quæ filii in Principis aula, in arcis custodia, etiam pacis tempore, comparant, & fructus qui ex his bonis propria industria colliguntur, inter bona castrensis recensentur. Quæ tamen in bello iniusto comparantur, bona castrensis non sunt.

II. Bona quasi castrensis sunt quæ filiifamilias officium publicum exercentes assequuntur; quæque vi privilegii, veluti in politica militia acquisita, quasi castrensis bono dicuntur. Officia autem publica sunt professiones Advocati, Tabellionis, Medici, Procuratoris, & quarumcumque artium, non mechanicarum, sed liberalium. Stipendia quæ ex his artibus comparantur, licet a privatis viris accipias, veluti publica habentur. Immo inter bona quasi castrensis collocantur quæ filii dono accipiunt ab Imperatore, Principe, Regina, Rege; quæ titulo Beneficii ecclesiastici, aut clericali privilegio acquirunt; & patrimonium, non a parentibus, sed ab alijs pro sacris Ordinibus suscipiendis constitutum.

III. Quæ filiifamilias hereditatis, aut legati, non intuitu patris relictæ, negotiationis, successionis avorum maternorum titulo indipiscuntur, bona adventitia sunt; sicut ea quæ casu inveniunt, uti thesauri, & munera donata vel ab ipsis parentibus, tamquam præmia meritorum. Quæ vero filijs parentum intuitu primario & immediate obveniunt, profectitia sunt; dummodo filii sub patria potestate sint: si enim fuerint emancipati, bonis profectitijs non accensentur.

IV. Filii sub patria potestate constituti pleno potiuntur dominio in bona sive castrensis, sive quasi castrensis, non solum directo, sed etiam utili; eaque administrare, distrahere, donare, alienare possunt, inconsultis parentibus, post affectam pubertatem; ante pubertatem vero habent utique eorumdem bonorum dominium, & usumfructum; sed administratio est apud tutores, vel parentes, quibus inscijs, vel invitjs eadem alienare nequeunt. Dominio directo, secus utili fruuntur filii in bona adventitia, quorum ususfructus est apud parentes qui eadem administrant, nisi parentes ipsi ususfructum, & administrationem filijs cedant; aut nisi aliqua filijs donata fuerint, adiecta conditione, ut filii ipsi, non parentes eadem administrarent; aut nisi filijs aliqua donentur, revente patre. In bona profectitia parentes tum directum, tum utile dominium habeant. Neque aliam afferunt filijs similia bona utilitatem, nisi quod ob patris delictum publicari nequeant.

DISSERTATIO III.

DE RESTITUTIONE IN COMMUNI.

PRÆLOQUIUM.

SI qua est in universa Theologia christiana disputatio quæ severo examine, maturo iudicio, & exquisita prudentia egeat, ea sane est quam dispiciendam in præsentia aggredimur. Hactenus contra iniustitiæ crimen longius certavimus: nunc ipsam iniustitiæ arcem invadimus, & hostem qui usquequaque grafiatur, & ubique pauperum sanguinem fundit, propius adorimus. Aliena retinere, debitorum & mercedum solutionem in dies, & ad calendas græcas protrahere in more fere homines habent, quin id sibi vel vitio vertant. Restitutio rei alienæ ea virtus est quæ iuris æqualitatem inter partes constituit. De hac ergo restitutione cum in communi, tum in particulari sermo nobis erit. Capita plura unde restitutionis onera dimanant, præfaciam, & omnia pleno in lumine pro viribus collocabo.

CAPUT I.

Propositiones damnatae, & laxae in materia iustitiae.

Methodo nostrae inhærentes, primum omnium propositiones a summis Pontificibus proscriptas, deinde plures alias ex Moralistarum libris qui communiores & magis ad manus sunt, decerptas exhibemus. Monitum alibi sæpius datum in memoriam revoco, me scilicet non censoris, sed Theologi personam in hoc negotio sustinere. Si opiniones, quas ego laxas, & falsas reputo, aliis veræ, & evangelicæ morali conscientia apparet, suo illi utantur sensu, suaque aliter iudicandi ac ego sentio, libertate fruantur. Sed idem ius mihi quoque concedant. Varia quippe sunt hominum ingenia, & anticipationes, quæ diversa, & opposita iudicia pariunt.

§. I.

Propositiones proscriptæ ab Alexandro VII. & Vener. Innocentio XI. quæ iustitiæ virtuti adversantur.

1. **Q**uando litigantes habent pro se opiniones æque probabiles, potest iudex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius præ alio. Est 26. Alexandri VII.

2. Licetum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus. Est 42. Alexand. VII.

3. Permissum est furari non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi. Est 36. Innocentii XI.

4. Famuli, & famulae domesticæ possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam maiorem iudicant salario quod recipiunt. Est 37. Innocentii.

5. Non tenetur quis sub poena peccati mortalis restituere quod ablatum est per pauca furtiva, quantumcumque sit magna summa totalis. Est 38. Innocentii.

6. Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati. Est 39. Innocentii.

7. Contractus Mobatra licitus est etiam respectu eiusdem personæ, & cum contractu retrovenditionis prævio inito cum intentione lucrari. Est 40. Innocentii.

8. Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, & nullus sit qui non maioris faciat pecuniam præsentem quam futuram; potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatorio exigere, & eo titulo ab usura excusari. Est 41. Innocentii.

9. Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur tamquam ex benevolentia, & gratitudine debitum, sed solum si exigitur tamquam ex iustitia debitum. Est 42. Innocentii.

CAPUT II.

Opiniones laxæ plurimum Moralistarum.

I. **P** Thomas Tamburinus Lib. III. Method. Confess. cap. IV. num. 5. „ Si prævideat Confessor pœnitentem non restitutum, si illi detegatur nullitas tituli quem pro se adesse pœnitens putat, non erit ex Sanchez talis nullitas illi a Confessario non interrogato patefacienda, „ quamvis sit in præiudicium tertii, qui suo carebit. „ Quam sit principium istud iustitiæ, negotiationi, & societati perniciosum, quisque iudicet.

II. P. Dominicus Viva quæst. I. artic. 5. numer. 2. „ Quod si ex opinione probabilis pœnitens putet hic & nunc se non teneri, debet Confessarius accommodare se opinioni pœnitentis, si vere talis opinio sit probabilis, quamvis ipse contrariam sententiam sequatur. Ratio est, quia quando pœnitens est rite dispositus, debet absolvi. Est autem rite dispositus, si opinionem probabilem sequatur, quod non debeat restitui. Ergo tunc absolvi debet. „

III. Tamburinus Lib. III. Method. Confess. cap. IV. num. 5. „ Si prævides pœnitentem non restitutum, quamvis item advertas id esse in damnum publicum, cur tu sis obligandus ad admonendum, quandoquidem prævides adhuc tua accedente monitione illum non fore restitutum, atque adeo non fore amovendum damnum publicum? Certe frustra erit talis monitio, immo nocens ipsi admonito, bono autem publico nequaquam favens. . . . Atque hæc omnia ex de Lugo etiam procedunt, quando Confessarius iperaret pœnitentem suscepturum quidem monitionem; sed tamen advertit remedium esse difficillimum. . . . Unde etiam inferitur idem esse dicendum, quando pœnitens sub peccato mortali tenetur ad aliquid adeo difficile, ut non credatur tunc æquo animo recepturus, & alia vice melius suscepturus esse iudicetur: „ po-

DISSERTATIO II. DE RESTIT. IN COMM.

poterit enim tunc prudens Confessor relinquere illum in sua bona fide, quæ a peccato excusat, & monitionem in tempus opportunius differre, ne scilicet territus pœnitens a confessione se abstineat, maiusque detrimentum patiat. Et hoc notetur permaxime pro Confessariis mercatorum, & Principum. „

IV. P. Leonardus Lessius Lib. II. de iustit. cap. XIV. dub. 8. num. 52. „ Et si opus malum, pro quo dedit, non sit æstimabile pretio, qua malum; tamen qua delectabile, vel utile uni, & alteri detrimentosum, periculosum, laboriosum, inter homines pretio æstimatur: ergo quod hac ratione pro eo est acceptum, non est restituendum, nisi forte quis existimationem exceperit; ut si meretrix quæ usuram sui concedere solet uno aureo, ab aliquo iuvene extorserit 50. tamquam pretium. Hoc tamen locum non habet in eaque putatur honesta; ut si matrona aliqua, vel filia 100. aureos pro usura corporis accipiat ab eo qui dare poterat, RETINERE POTEST. NAM TANTI ET PLURIS POTEST SUAM PUDICITIAM ÆSTIMARE. Res enim quæ certum pretium non habent, nec ad vitam sunt necessariae, sed voluptatis causa quærentur, arbitrio venditoris possunt æstimari; ut probabiliter docet Petrus Navarra, & alii. „

V. P. Leonardus Lessius Lib. II. de iustit. cap. XIV. dub. 8. n. 55. „ Dices. Divus Augustinus epistola quinquagesima quarta ad Macedonium ait, sceleratius accipi pecuniam pro sententia iniusta quam pro iusta, pro testimonio falso quam testimonio vero. Atqui pecunia accepta pro sententia iusta est restituenda: ergo & pro sententia iniusta. Ita Sotus. „

Resp. negando consequentiam. Non enim quia aliquid est sceleratius, ideo magis, vel æque obligat ad restitutionem. Hæc enim obligatio non sequitur magnitudinem sceleris, sed damnum per iniuriam datum. At qui accipit pro sententia iniusta, nullam infert iniuriam danti, sicut is qui pro iusta. Porro illud est sceleratius quam hoc: tum quia peius est ferre sententiam iniustam (ad quam ferendam iam habet animum qui pecuniam accipit) propter iniuriam quæ fit alteri parti, quam accipere pecuniam pro sententia iusta ferenda: tum quia (ut ibidem Augustinus ait) sceleratius datur pro iniusta quam pro iusta; quamvis detur voluntarie, & libenter. Loquitur enim de sententia ferenda. Ad Conc. Theol. Tom. VII.

de, ibidem Augustinum significare, pecuniam istam, etli sceleratius acceptam, non esse opere impleto restituendam, dum dicit datam a volentibus. Volenti enim non fit iniuria. Secus si data sit pro sententia iusta, quæ censetur data coacte metu sententiæ iniustæ. „

VI. P. Lessius Lib. II. cap. XIX. dub. 3. n. 22. „ Tertio, si heres ab intestato retineat hereditatem, & legata, possunt illi quibus aliquid per tale testamentum erat restitutum, uti occulta compensatione: nam revera res erat ipsorum. Silvester v. Hereditas. „

VII. P. Dominicus Viva Curs. Theolog. Tom. I. part. III. quæst. VI. art. 5. num. 12. „ Tertio docent multi cum Lessio cap. XIX. dub. 3. Molina, Granados, & aliis, quod qui ex testamento minus solemniter habere debet legatum, possit illud sibi retinere, vel compensationem facere, eo quod probabilis sit sententia quod iure naturæ huiusmodi testamentum sit validum, atque adeo in foro conscientia debeantur legata in eo facta; quamvis contraria opinio sit satis communis, & probabilis. „

„ Quarto docet Lessius ibidem, posse heredem ab intestato uti compensatione occulta contra eum qui bona defuncti possidet ex testamento minus solemniter: quia probabilis est sententia, quod ea bona debeantur heredi ab intestato, cui opinioni potest se conformare. „

VIII. P. Lessius loc. cit. num. 30. „ Tertio heres ab intestato potest illud retinere: & si alter possidet, repetere in iudicio. Quarto, quod si non possit ob potentiam adversarii, uti potest occulta compensatione. „

IX. P. Antoninus Diana Tom. VI. tract. III. ref. 149. „ Qui ex testamento minus solemniter legatum debet habere, cum sit opinio probabilis deberi in foro conscientia ea legata, licet contraria sit satis communis, & probabilis; potest tamen legatum detinere, vel de novo accipere; aut occulte compensare, ut fatetur Granada, Molina. Lessius addit, heredem ab intestato posse etiam uti compensatione occulta contra eum qui bona defuncti possidet ex testamento minus solemniter: quia contraria etiam sententia probabilis est, cui se potest conformare. „

X. P. Diana loc. cit. „ An in compensatione occulta facienda debitum debeat esse liquidum & certum? Ex his Eminentissimus Cardinalis de Lugo propositam quæ-

tionem late pertractat Tom. I. de iustit. disput. XVI. sect. 5. a num. 94. usque ad num. 107. & negativam sententiam cum distinctionibus ab ipso adductis valide & docte, ut semper solet, firmare conatur. Afferit itaque, quod quando opinio probabilis æque, vel probabilior favet creditori volenti facere compensationem quæ versatur non circa factum, sed circa ius, videtur non probabile quod possit creditor, antequam res ad iudicium deducatur, positis aliis conditionibus ad licitam compensationem supra requisitis, sibi compensare occulte suum debitum. Hanc conclusionem probare videntur argumenta supra facta, & exempla supra adducta, in quibus exemplis Auctores ipsi compensationem admittunt; cum tamen in iis procedat solum opinio probabilis, ut in compensatione pecuniæ profama ablata, & in legatario vel herede ex testamento minus solemnī, & similibus. Ratio enim supra adducta id videtur probare: quia in prædicto casu, non obstante possessione debitoris, iudex profert sententiam, vel certe proferre posset pro creditore, amplectendo sententiam probabilē, vel probabiliorē, quæ ipsi favet. Item quando affert pro se bonos Doctores certificantes, quod in his circumstantiis iura ei favent, & reus debet condemnari, iam offendit iuxta illorum Doctorum sententiam, causam suam non esse parem, sed meliorem quam sit causa rei. Cur ergo ipsemet creditor, quando sine incommodo gravi non potest ad iudicem recurrere, non poterit amplecti eandem sententiam quam iudex amplecti debuisset, vel potuisset, & compensare sibi debitum?

XI. P. Diana loc. cit. Nec obstat quod iniquum videtur, debitum certum cum debito incerto compensare: qui autem solum habet probabilitatem quod ipsi aliquid Petrus debeat, cui ipse tantum certo debet, si compensatione utatur, videtur iam debitum certum cum incerto compensare, atque ideo solutione certa debitum incertum extinguere. Respondetur, hoc idem argumentum, si aliquid probat, probare non solum contra compensationem, sed etiam contra solutionem, quod scilicet habens ius solum probabile ad petendam rem tibi debitam, non posses petere, nec accipere illam a debitore: quia tunc etiam iniquum esset solutionem certam, & integram, ac rem certam pro debito incerto petere. Unde neque in iudicio liceret unquam agere, nisi cum evidenti iure. Sicut ergo licitum

est petere debitum probabile, & a debitore solvenie accipere; sic licitum erit cum probabilitate proxima de qua locuti sumus, facere compensationem, & accipere rem certam. Ratio autem in utroque casu eadem est, quod scilicet rationes illæ probabiles, auctoritas Doctorum, & opinio illa, licet in se sit probabilis, non tamen habet pro obiecto probabilitatem, sed solutionem, vel compensationem certam: non enim dicit debere, vel posse fieri solutionem, vel compensationem probabilem; sed probabiliter dicit debere, vel posse fieri solutionem, vel compensationem certam, quod sufficit ad illam petendam, vel faciendam, sicut in aliis materiis. Sic enim opinio probabilis circa ieiunium, vel circa officii recitationem, facit quod possis sumere cibum non probabilem, sed certum, & ponere omissionem certam officii divini. Ratio vero oritur ex principio supra posito, quod ad operationem licitam sufficit probabilitas proxima, qua probabiliter iudicas licitum esse taliter operari. Cum ergo habeas probabilitatem proximam, qua probabiliter iudicas te habere hic & nunc ius ad tantam pecuniæ summam, totam illam poteris accipere: quia non potest esse ius ad illam accipiendam, nisi sit ius ad illam certo accipiendam.

Et hæc omnia, & plura alia pro hac firmanda sententia adducit ubi supra Eminentissimus Cardinalis de Lugo; licet posita in fine num. 106. ab ultimo iudicio circa illam absterneat.

XII. PP. Salmanticenses tract. XIII. cap. I. dub. 19. num. 318. Utrum quis cum opinione probabili, quod sibi debetur, possit uti compensatione occulta? . . . Resp. num. 319. Dicendum itaque est, quod in generali, & in genere, ut sic loquamur, id est pro omnibus casibus licitum non est uti compensatione occulta, cum solum datur opinio æque probabilis pro utraque parte, debitoris scilicet, & creditoris; sed in casibus particularibus id licet. Et etiam licet in omnibus, quando datur maior probabilitas ex parte creditoris, quod tale debitum sibi debetur.

XIII. PP. Salmanticenses loc. cit. n. 322. Sed ecce difficilis obiectio: quia si in hoc casu particulari, & in illo licet talis compensatio, ergo in omnibus erit licita: quia a singularibus ad universale valet inductio. ne argumentatio. . . . Hac obiectione (me iudice) probatur recte quod loquendo per principia intrinseca, vel est dicendum, quod

in

in omnibus casibus in quibus datur probabilitas facti quod res debetur, est licita compensatio, & sic dari probabilitatem iuris, & proximam; vel est negandum in casibus particularibus, & sic merito Eminentissimus Cardinalis Lugo dixit Auctores inconstanter, & inconsequenter procedere. Fateor me non capere disparitatem. Sed non inficior apud viros sic doctissimos esse aliquas speciales rationes ob quas moverentur ad id asserendum in uno casu, & non in alio; & quæ apud me latet, apud illos patefcere: & ideo assero, quod probabilitate extrinseca, desumpta ex Doctorum auctoritate, licitum est in casibus illis in quibus dantur Auctores classici sufficientes ad efficiendam opinionem probabilem, & compensationem uti cum probabilitate debiti.

XIV. An qui se obligavit ad debiti solutionem sub iuramento, possit uti compensatione non solvendo debitum?

XV. P. Diana Tom. VI. tract. III. resolut. 151. inquit: Casus est quotidianus, & tres circa illum invenio sententias. Prima negat. . . . secunda sententia affirmat; & ideo asserit iurantem solvere pecuniam posse compensare sine metu periurii. Tertia opinio distinguit. . . . Quid ego sentiam, dicam breviter. Omnes istas tres opiniones existimo probabiles. Secundæ vero tanquam probabiliori adhæreo.

XVI. Cardinalis de Lugo Tom. I. de iustit. & iur. disput. IV. num. 117. tertiam amplectitur sententiam hac distinctione. Si promissisti non uti compensatione, addito iuramento solvendi debitum, non potes compensationem uti; si vero absolute iurasti te solviturum debitum, uti poteris compensatione. Quoniam, inquit, licet iuramentum additum promissioni novum obligationis vinculum inducat, non tamen obligat ad aliud obiectum novum. Solum enim confirmat promissionem: ergo ad id solum obligat quod erat obiectum promissionis. Promissio autem solvendi non excludit compensationem. Nam qui compensat, vere solvit.

XVII. Utrum valeas uti compensatione præsentis pro debito futuro?

XVIII. Cardinalis de Lugo loc. cit. sect. v. num. 93. respondet. Aliquando tamen licet creditori prævenire, & compensare sibi nunc pro eo quod Petrus nondum debet, sed debeat post mensem v. g. & prudenter creditor timet non sibi solvendum; affirmat Tannerus 2. 2. disput. IV. quæst. VI. dub. 14. num. 406. Diana resolut. 48. . . .

Ceterum, quidquid sit de foro externo, in quo lex illa procedere videtur, in foro interno probabilis videtur sententia illorum Doctorum ut possit creditor compensare sibi ante tempus pro debito FUTURO, duplici conditione posita.

XIX. P. Diana Tom. VI. tractat. III. resolut. 150. num. 5. recensitam opinionem quam prius docuerat, confirmat his verbis. Ita ego olim docui, & novissime, me citato, docet Eminentissimus de Lugo, & etiam, me citato, Machadus.

XX. An qui per occultam compensationem surripit quod sibi debetur, possit iurare se nihil accepisse?

XXI. P. Thomas Tamburinus Lib. VIII. tract. II. cap. v. §. I. n. I. respondet. Non esse in conscientia furem, nec peccare, nec in excommunicationem incidere quæ forte sit contra furantes imposita, & posse iurare etiam coram iudice nihil accepisse, intelligendo quod sibi non debetur; certum iam hodie est apud omnes, etiam si res quam usurpat, fuerit ipsi in depositum a debitore consignata. Vide Molinam, Lessium, de Lugo, aliosque mox citandos, quibus adde Dicastillum.

XXII. P. Didacus de la Fuente Hurtado diff. XXIII. cap. I. n. 5. Hæc omnia demonstrant quam confuse & indigeste illa propositio (scil. 37. damn. ab Innoc. XI.) fuerit tradita, tot diversos casus comprehendens pari regula, cum sint valde dispares; & quantis additamentis, limitationibus, fulcisque indigeat, ut ad praxim secure revocetur.

XXIII. P. Dominicus Viva in Trut. theolog. in hanc prop. 37. num. 7. Quod in hac thesi proscibitur, est, posse famulos occulte compensare id quod ipsi iudicant ex iustitia sibi deberi in salarium. . . . Idcirco ad occultam hanc compensationem faciendam requiritur iudicium viri docti simul & periti.

XXIV. Salmanticenses tract. XIII. cap. I. punct. 19. §. 2. num. 316. Similiter si dominus occupat famulum vel alius horis, vel in aliis ministeriis quam conventum est, potest famulus uti compensatione, si a domino id non compensatur: quia illud obsequium est pretio æstimabile, ad quod famulus ex vi conventionis non obligatur.

XXV. P. Patritius Sporer Tom. II. tract. v. in. 7. præcept. Decal. cap. v. sect. 3. §. 4. num. 83. Famulus, vel officialis qui ob errorem, necessitatem, vel aliam similem causam, operam suam minoris iusto locavit, quia saltem secundum quid involuntarius fuit,

adeoque animum donandi non habuit, potest erit defectum stipendii iure exigere, & si aliter habere nequeat, occulte compensare. Et dominus sibi imputet. XXVI. Gars: Lessius apud Matthæum Mo-ya Tom. II. select. qq. tract. VI. Misc. disp. IV. quæst. III. „ Quando famulus nihil petit stipendii, immo expresse respuit in suo corde omnem intentionem petendi, & servit sperans a domino aliquod officium, vel beneficium sibi procurandum, quando dominus id procuraverit, etsi nihil obtinuerit, non potest quidquam petere, vel compensare. Si vero dominus nihil procuraverit, quia vitandæ labis simoniacæ causa procurare noluit, aut ob alias causas, potest petere stipendium more patriæ consuetudinis; & si non det, licite sibi consulat honesta compensatione. Ita Lessius cap. illo XXIV. dub. 4. num. 26. prope finem. . . . Secunda pars probatur: quia etsi habuerit intentionem non petendi quidquam; tamen cum ea intentio non sit votum, per eam non ademit sibi potestatem acquirendi id ad quod ius habet. XXVII. An in debitis ex iustitia dari possit compensatio cum bonis, vel obsequiis gratuitis? P. Diana Tom. VI. tract. III. ref. 152. respondet affirmative. „ Quando volui cum dono gratuito satisfacere obligationibus ex iustitia quas debere sciebam; sed difficultas est, an quando præbui donum, vel obsequium, ignorabam debitum ex iustitia, an possim tunc facere compensationem? Et affirmativam sententiam probabilem esse putat ex Rodriguez, Egid. Trullench. in Decal. Tom. II. Lib. VII. cap. IV. dub. 5. ubi sic asserit. Ego debeo tibi ex iustitia centum aureos, & postea gratis præsto obsequium eiusdem valoris, aut æquivalens tibi confero titulo donationis: manebo ne exemptus ab obligatione iustitiæ? Respondeo, si quando contuli illud donum, eram memor obligationis ex iustitia, & nolui per illam rem, seu donum obligationi ex iustitia satisfacere, sed gratis rem illam præstare; certum est me non satisfacisse obligationi ex iustitia, nec posse postea uti compensatione, quia res illa scienter fuit gratis donata & liberaliter. . . . Quid, si quando contulit obsequium, ignoraverit debitum ex iustitia? Rodriguez in Summa Part. II. cap. XLV. concl. 2. non improbabiler asserit, postea, quando debiti ex iustitia recordatur, posse facere compensationem per rem illam donatam cum tali ignorantia: quia præsumitur quod non fuisset tam liberalis, si debiti

fuisset memor. At Sanchez Lib. I. oper. mor. cap. XIII. num. II. & cum aliis Bonacina probabilis censent contrarium. . . . Nihilominus tamen, ut dixi, sententia Rodriguez non est improbabilis, cui favet Layman citatus a nobis. Hucusque Trullench. XXVIII. An compensatio sit valida in foro conscientiæ, etiam si adsint creditores anteriores? Respondet P. Diana loc. cit. ref. 153. „ Hic casus multum practicabilis est, & his diebus præteritis accidit in morte cuiusdam argentarii: & tunc multi viri docti negative responderunt, quia debitor in tali casu accipit rem alteri obligatam; & ita docent communiter Doctores. Sed EGO contrariam sententiam PROBABLEM existimo. Quid, si creditor possideret rem debitoris iure depositi? Ego puto probabiliter cum Tannero. . . qui citat Navarrum, & Lessium, illam legem (depositi) & alias spectare solum ad forum externum, vel certe intelligendas, si aliter obtineri possit compensatio. Unde in nostro casu non solum creditor iuste faceret compensationem, existentibus creditoribus anterioribus, ut dictum est, sed etiam contra Comitolum licite possideret rem iure depositi. XXIX. P. Dominicus Viva Tom. I. part. III. quæst. V. num. 9. „ Sequitur quarto posse Sacerdotem qui pecunia credita decem Missas celebravit, si non possit pecuniam hanc recuperare, oblatis deinde decem carolenis pro aliis decem Missis, pecuniam hanc retinere, & alias Missas NON celebrare, ut notat Peierinus apud Tamburinum Lib. III. de sacrific. Missæ cap. I. §. 3. dummodo tamen vitet damnum tertii, videlicet aut animæ purgantis, aut infirmi &c. XXX. P. Didacus Hurtado de la Fuente Theolog. reformat. diss. XXXIII. cap. V. num. 41. „ Quæ autem de famulis diximus, & ad quosvis alios stipendiarios extendimus, servata proportione, locum habent in Sacerdotibus qui Missas celebrant: in vinea namque Domini operantur, & sicut alii operarii digni sunt sua mercede. Quapropter si merces iusta, & recepta lege, consuetudine, aut conventionione taxata, eis non persolvatur, optimo iure se se compensare poterunt, & quod iusto deest, sibi occulte accipere ex aliis pecuniis eius qui ipsis Missas commendavit, servatis his quæ in istis compensationibus ab aliis servari debent. XXXI. Idem P. Didacus Hurtado ibid. num. 43. „ Gravis tamen insurgit difficultas, num scilicet is Sacerdos cui recompensatio ex

iustitia debebatur, supplementumque exigui stipendii, possit se indemnem servare non offerendo tot Missas, quot promissit iniquo contrahenti, sed pauciores, & eas solum quæ diminutis stipendiis simul sumptis respondent iusto stipendio? . . . (Post multa quæ brevitate studio omittuntur, respondet.) Sicut alii operarii iniuste læsi in contractu locationis circa stipendii iustitiam, bifariam sibi consulere possunt, cum alia media deficiunt: nempe vel exhibendo totam operam promissam, dignam maiori stipendio, & sibi accipiendo occulte quod iusto stipendio deest, saltem usque ad gradum infimum: vel potius minuendo operas, nec præstando, nisi illas quibus ad æqualitatem correspondet stipendium quod tribuitur: ita pariter huic Sacerdoti similiter iniuste læso circa stipendium Missarum licebit sibi consulere, quocumque ex prædictis mediis: neutrum enim est iniustum &c. Num. 45. Negotium tamen faceffunt decreta S. Congregationis auctoritate specialiter Urbani VIII. &c. . . . Responderi tamen potest, decretum non loqui in casu. Vide ibi plura laxissima. XXXII. P. Leonardus Lessius Lib. II. cap. II. dub. 25. num. 133. „ Si tu alium iniuste infamasti qui te antea infamaverat, non teneris ei ad restitutionem, si ipse tibi restituere nolit; sed potes uti compensatione, servata tamen æqualitate, quantum fieri potest. XXXIII. Idem P. Leonardus Lessius loc. cit. num. 136. huic quæsito, utrum compensari infamia possit occulta pecuniarum retentione, vel surreptione? respondet. „ Probabile est hanc compensationem fieri posse: quia probabilis est ea sententia quæ asserit, infamiam pecunia esse compensandam, quando in suo genere non restituitur. XXXIV. P. Ludovicus Molina de iustit. & iur. Tom. IV. disput. XLIX. num. 5. „ Quando unus alterum iniuste infamavit, neque, ut tenebatur, vellet eam famam illi restituere, tunc iniuste infamatus, qui damnum in fama alteri non dedisset, possit in pecunia compensare damnum famæ, in quo est, idque non solum non solvendo debitum antiquum occultum, quantum ad æqualitatem sufficere indicaretur ad competentem compensationem famæ, in qua est: sed etiam occulte accipiendo de novo quantum satis esset ad eandem compensationem, dummodo non interveniret scandalum, & alter commode obtinere non possit. Conc. Theol. Tom. VII.

set restitutionem suæ famæ, & denique dummodo intervenirent conditiones omnes requisitæ, ut licite in conscientiæ foro fiat occulta compensatio debiti. XXXV. P. Dominicus Viva Tom. I. part. III. quæst. VII. artic. I. num. 2. „ Qui invasus ab altero sive armis, sive contumeliis, si potest fugere, & malum declinare, non tamen fugit, sed cum debita moderatione se defendit, non tenetur ad restitutionem. Ratio est: quia quamvis aliquando non fugiendo peccet contra caritatem, si scilicet sine dispendio honoris fugere poterat; at non peccat contra iustitiam. Ergo non tenetur ad restitutionem. XXXVI. PP. Salmanticenses tract. XIV. cap. I. punct. 6. num. 52. „ Cum ergo utraque dicta sententia probabilis sit, qui primam sequi vellet, poterit, si heres, aut legatarius instituat testamenti minus solemnibus, hereditatem, vel legatum procurare, & si adipiscatur, retinere; & idem est de aliis contractibus. Et secundum nostram sententiam poterit heres ab intestato non dare hereditatem, aut legatum testamenti minus solemnibus: quia secundum illam invalidum manet testamentum etiam in foro conscientiæ: ideoque succedit heres ab intestato, ac si contractum non esset. Sed quia probabilior diximus hanc sententiam, poterit dictus heres uti occulta compensatione, si legatarius, aut heres institutus aliqua via legatum, aut hereditatem adierit: quia, ut diximus (tractat. XIII. cap. I. punct. 19. §. 3.) datur locus compensationi, quando est probabilior sententia quod sibi talia bona debentur. Sed hoc non poterit heres, aut legatarius facere, si heres ab intestato nolit reddere quod in testamento minus solemnibus redditum est, etiam si conformare se velit alienæ opinionioni, nisi eam iudicet probabilior: quia, eo quod sit probabile aliquid deberi, locus compensationi non datur, ut ibidem §. 3. num. 319. probavimus. Sed adhuc posse, utramque sequendo opinionem solum ut probabilem, tenent Villalobos, & Lessius. XXXVII. P. Dominicus Viva Tom. I. part. IV. quæst. II. art. 2. „ Quare licitum est vendere aleas, & taxillos, quamvis ademptores iis male uturos: possum etiam vendere Iudæis agnum, & flores, possum vendere fucos, & ornamenta metricibus, cibos iis quos scio violaturos ieiunium. XXXVIII. PROBABILISMUS materia ne venditionis est? P. Thomas Tamburinus Lib. C 3 VIII.

VIII. in Decal. cap. VII. §. 3. num. 13. proponit hanc quæstionem sub hoc titulo: *Venditio sententiæ probabilis*: & eam his verbis exponit. „ Occurrit hic non absimilis „ difficultas ac in iudice. Supponamus probabilem esse eam opinionem de qua late „ dixi Lib. I. cap. III. quam præter ibi citatos sequitur Dicastillus Lib. II. de iust. tract. 1. d. 5. dub. 7. licere iudici ex duabus opinionibus æque probabilibus unam eligere, & iuxta illam proferre sententiam. Iam inquiri, licite ne, & iuste accipiet iudex pecuniam, ut potius illam eligat quæ mihi favet, quam illam quæ meo adversario? (Respondet se improbasse hanc opinionem; at subdit:) *Eam tamen legat qui velit apud Lessium Lib. II. cap. XIV. dubit. 9. num. 64. Valentiam 2. 2. quæst. LXIII. artic. 4. d. 5. quæst. VII. part. IV. Salon. 2. 2. quæst. LXII. art. 4. contr. 2.* „

XXXIX. P. Leonardus Lessius Lib. II. cap. XIV. dub. 9. num. 64. „ Si aliquid accipiat „ (iudex) ut hanc potius quam illam in iudicando sequatur, videtur non peccare . . . Quia non tenetur ad alteram determinate; sed liberum ei est sequi quam maluerit. Ergo si aliquid accipiat, ut hanc sequatur potius quam illam, non facit ulli iniuriam. Consequentia patet. Quia cum res non est debita, non est contra iustitiam (si solum ius naturæ spectemus) exigere pro ea pretium, si alioquin pretio sit æstimabilis. Tertio. Quia non accipit pretium pro iustitia sententiæ: sed quia in hac causa hanc opinionem præfert isti, ad quod nullo modo tenebatur. Hæc autem est pretio æstimabile: tum quia utilissimum est parti; tum quia sequendo hanc opinionem amittit favorem alterius partis, cui potuisset gratificari. „

XL. Cardinalis de Lugo Tom. II. de iust. disp. XXVI. sect. 13. n. 208. „ Infertur tertio, neque reddi iniustum hunc contractum (*mobatræ*) ex natura rei, per hoc quod venditor suam intentionem manifestet emptori dicendo: Ego libere tibi credito vendo has merces; si tamen volueris eas postea viliori pretio vendere ad habendam pecuniam præsentem, ego paratus sum ad eas emendas. „

XLI. P. Leonardus Lessius Lib. II. cap. XXI. dub. 16. n. 131. „ Adverte tamen, hunc modum contrahendi sæpe non carere culpa in mercatore, qui ex COMPOSITO ita vendit, ut pretio infimo redimat. Nam primo peccare potest contra caritatem; ut

si cogat miserum aliquem hominem emere merces quibus non eget, magno illius dispendio, cum possit illi facile, & absque suo incommodo mutuum dare. Secundo peccat, re potest præbendo malum exemplum. Nam contractus ille habet speciem mali, & suspicionem usuræ. Tertio seipsum, & suos infamando. *Non tamen tenetur ad restitutionem, ut inquit Navarrus: quod intellige non teneri ex iustitia.* „

XLII. Salmanticenses tractat. XIV. cap. II. punct. 9. §. I. num. 84. quærun, peccent ne venditores, & emptores contra iustitiam, dum mendacis, & periuriis se decipiunt, ut augeatur, aut diminuatur pretium intra gradus præfinitos? Negant: quia hæc, inquit, sunt communia mendacia vendentium, & ementium, & homines communiter norunt, hæc esse stratagemata negotiatorum, quibus fidem non præstant; & si fidem incaute præstent, sibi imputent, quia faciles sunt ad credendum. „

XLIII. Caramuel Lib. II. Theol. mor. disp. XIV. num. 778. „ Distinguo molestiam a periculo, vel a damno emergente, & a lucro cessante. Est vere aliqua recreatio in videndis rebus pretiosis, cur non & possidendis? Pro audienda comœdia, vel videnda bestia datur pretium; & nemo contradicit: cur non pro videndis, vel possidendis optimis auri partibus? Ratione ergo huius molestiæ, a carentia pecuniæ subortæ, præcisò omni alio periculo, posse quid supra sortem accipi, affirmat Medina: & D. Thomæ interpretes qu. LXXVIII. art. I. iudicant speculative probabile. Sed Dicastillus contradicit, & inquit: Mihi hæc sententia & speculative improbabilis, & moraliter in praxi videtur perniciofa. *Videte CENSORIUM CATONEM severo suspensio doctrinam condemnantem. Audite tamen n. 154. sibi contradicentem.* Unum solum superest, inquit, sane difficile, nempe tristitia ex carentia rei quam amabat, & de qua habita apud se delectabatur. *Non hæc restat; sed de hac unica disputatur: & respondet.* Recentiores aliqui docent, eam tristitiam sufficienter recompensari per recompensationem rei similis conditionis. . . . Verum enimvero carentia illa non videtur recompensari per redactionem rei similis, sed ex solutione rei mutuatæ iterum redit delectatio; quam delectationem, si non mutuasset, mutuans & consueque habuisset quo caruit, & modo etiam haberet. Ergo non fatisset præteritæ tristitiæ per præsentem lætitiæ: quia „ hanc

hanc etiam haberet, si non mutuasset. „ Ideo probo posse in hoc casu aliquid ultra sortem recipere, si id a principio deduxit in pactum, & declaravit mutuatario iuxta dicta in superioribus: atque in eo eventu vera est sententia Medinæ. „ (Hæcenus Dicastillus: & Caramuel hoc pacto refert sermonem.) „ *Parturiunt montes, & nascetur parviculus mus. Cur illa dicta prius? Sententia quæ a paucis lineis erat speculative improbabilis, practice perniciofa, iam tandem asseritur vera. Veritas enim est veritas, & tamen aliis ideis præventus eam condemnes, tandem affulget, & te ipsum condemnans eius sinceritatem propugnabit.* „

XLIV. P. Leonardus Lessius Lib. II. cap. XX. dub. 14. *Utrum ratione carentiæ pecuniæ, seu obligationis non repetendi ante certum tempus aliquid exigi possit? . . . Num. 123.* „ Tertio probatur hæc sententia. Quia sicut aliis rebus, & oneribus potest aliquid pretium imponi, ita etiam oneri CARENDI sua pecunia tanto vel tanto tempore. Cum enim pecunia sit instrumentum negotiandi; & privare se instrumento suæ artis sit pecunia æstimabile: cur non etiam mercatores poterunt carentiæ pecuniæ pretium aliquod communi consensu imponere, præsertim si ratio boni communis id postulet? „

XLV. P. Claudius La-Croix Lib. III. part. II. de usura num. 854. „ Sylvius, Sera, aliique apud Mendo in statera disput. VI. art. 2. num. 88. docuerunt, SEMPER esse periculum fortis, quando datur mutuum: id eoque ratione periculi SEMPER posse aliquid exigi. „

XLVI. P. Thomas Tamburinus Lib. VIII. tract. III. cap. VIII. §. 4. num. I. „ Quando rationabiliter timetur periculum, vel difficultas, vel expensæ in recuperando mutuo, atque hæc oriuntur ratione personæ mutuatarii, potest aliquid exigi proportionatum supra sortem. . . . si pericula timeantur ex sola pusillanimitate, negant plerique. . . . Verum de Lugo innuit posse, licet denique aliorum iudicio relinquat. „ Ratio est. . . . angor & molestia quæ mutuans passurus est, toto v. g. anno propter timorem amittendi sortem, quæque subire ipse non obligatur sine pretio. Atque hæc iam in eo pusillo adfunt: ergo &c. „

XLVII. Cardinalis de Lugo Tom. II. de iust. disp. XXV. sect. 6. num. 81. „ Ceterum cum hoc stat quod ipsum periculum sit da-

mnium diversum a sorte, & pro quo possit aliquid ex pacto præcedenti exigi. Negari enim non potest quod licet debitum potest recuperetur, molestiam tamen mutantem non attulerit periculum illud, & timor amittendi sortem. Sicut ergo mutuum quod dari non potest sine corporis, vel mentis labore, vel molestia, assertit tulum ad exigendum ultra sortem pro illo labore, vel molestia, & timore amittendi sortem; poteris pro hac molestia subeunda aliquid exigere. „

„ Ratio autem a priori est: quia labor & dolor mentis licet non sit in genere bonorum fortunæ, & ideo iniuriæ circa illos illatæ non obligent ex se ad compensandum pecuniis, sunt tamen aliquid quod in pactum deduci potest, ut pecuniis compensetur. Sicut enim pro labore corporis potes pretium exigere, ita & pro labore mentis: & sicut potes exigere pretium, ut aliquis sit tibi dolor capitis, quanti doloris illius molestia æstimari possit; ita pro molestia, & angore mentis subeundo poteris pretium exigere, cum non minus, sed magis aliquando crucietur quam dolor corporis. *Si ergo posses ultra sortem exigere, quando mutuum futurum tibi esset causa doloris capitis, poteris etiam exigere, quando mutuum futurum tibi esset causa doloris, & timoris interni propter periculum sortis amittendæ: quia dolor ille, & timor, prout contradistinctus a sorte ipsa, est aliquid quod in pactum possit pro pretio afferri.* „

XLVIII. Idem Cardinalis de Lugo loc. cit. num. 85. „ Cum enim ratio licite exigendi aliquid propter periculum, sit, quia mutuans non potest hic & nunc mutuare quin subeat molestiam illam, & timorem parum videtur referre quod res ipsa, vel indoles mutantis, & eius dispositio talem molestiam afferat. *Quia si ego, quia claudus v. g. sum, debeo subire peculiarem molestiam, ut pecuniam ex domo afferam ad tibi mutuandum, quam molestiam alii non subirent; possum bene (N. B.) peculiare pretium exigere pro illa molestia a me subeunda. Si ergo similiter, quia meticulosus sum, & pavidus, non possum tibi mutuare sine magno angore, & timore amittendæ sortis, videtur quod possum aliquid exigere pro hac molestia, & onere sine quo ego tibi mutuare non possum. Hoc tamen aliorum iudicio relinquo.* „

XLIX. P. Thomas Tamburinus Lib. VIII. in Decal. cap. VIII. §. 6. num. 18. *Dixi iam posse*

posse pro hoc titulo promissionis non repetendi pecuniam mutuam pro quolibet anno licite in nostra hac ætate PECUNIOSA exigere quinque pro centenario. Ita Caramuel.

L. P. Leonardus Lessius Lib. II. cap. xx. dub. 10. num. 74. Adverte tamen, si vera ex mutuo 100. aureorum certo sis accepturus detrimentum aureorum decem, non erit usuræ peccatum, etiam si, non monito mutuuario de hoc damno, paciscaris tibi reddendi 100.

LI. Idem Lessius loc. cit. dub. 11. n. 90. Tertius modus est. Si pecuniam destinaram negotiationi, non absolute, sed dumtaxat sub conditione, ut si dicam, Velle negotiari, nisi multi mutuum peterent: de quo modo est difficultas. Quidam enim doctissimi viri putant etiam tunc posse aliquid exigi ratione lucri cessantis. (Post quinque rationes in præfidium huius opinionis allatas sic concludit num. 95.) Ob has rationes hæc sententia

nisi olim visa est probabilis, & etiam nunc videtur, præsertim speculative considerata, modo ille non exigat amplius quam spes illa lucri, detracta laborum, & expensarum æstimatione, valebat; & semper retineat animum negotiandi, si mutuum non peteretur. In praxi tamen ob periculum palliandi usuras non est facile admittenda. Eandem opinionem docent P. Tamburinus Lib. IX. cap. III. §. 4. num. 8. Laymanus Lib. III. tract. IV. cap. XVI. n. 8. Sporer tract. VI. in 7. præcept. cap. IV. sect. 2. num. 44.

LII. P. Thomas Tamburinus Lib. IX. tract. I. cap. III. §. 4. n. 2. Si habes domi aliam pecuniam otiosam, hanc tamen quam mutuas, negotiationi destinaveras, adhuc potes, si hanc destinatam mutues, exigere lucrum cessans: quia revera ratione mutui cessat tibi eiusmodi lucrum ex hac destinata pecunia. Eandem defendit Lib. VIII. cap. VIII. §. 3. num. 11. ubi profè citat Aragonium, & Valentiam Tom. III. disp. v. quæst. xx. part. II. Quia, inquit, hæc tibi fructificatura erat, & non alia. Hæc eadem verba Tamburini de more transcribit Patritius Sporer tract. VI. in 7. præcept. cap. IV. sect. 2. §. 3. num. 44. ubi citat Molinam, Lessium, Laymanum, Lugo.

LIII. P. Claudius La-Croix Lib. III. part. II. n. 861. Si quis aliam pecuniam quam habet, exponere non audeat, sed ex nimia etiam sollicitudine reservet familiæ, poterit petere lucrum cessans pecuniæ mutuatæ: quia mutuator seipsa fuit causa

lucri cessantis. Molin. Pirh. Lugo disput. xxv. num. 90. Si autem ideo præcise pecuniam aliam reservavit, nolens ad negotiationem exponere, ut semper haberet ad manum pro casu quo quis mutuum peteret, docent Mol. Laym. Lugo, Tambur. Haunold. Illiung. num. 438. etiam posse petere lucrum cessans: quia mutuatio partim præterita, partim futura videtur fuisse causa; & voluntas præsumpta etiam eorum qui mutuum sunt petaturi, movet ad non exponendum pecunias negotiationi, ex quo cessat lucrum.

LIV. De Lugo disput. xxv. sect. 6. §. I. n. 91. Circa eandem conditionem quaeritur secundo, an dicatur lucrum cessare causa mutui, ita ut pro eo possit aliquid a mutuuario exigere, quando aliquis servat aliquam pecuniam apud se, quam ideo noluit ad negotiationem applicare, ut haberet ad manus pecuniam pro iis qui mutuo peterent.

Lessius num. 88. & sequentibus hunc casum dividit in alios duos.

Primus est, quando scio te postea petiturum mutuum, & in gratiam tui subtrahis pecuniam negotiationi, ut possis mihi, ut possim tibi postea mutuare: in quo casu dicit, posse ultra fortem exigere.

Secundus casus est, quando non scis de aliquo in particulari mutuum petituro; sed quia multi postea mutuo indigebunt, subtrahis pecuniam negotiationi, ut possis mihi, quicumque sint, mutuare: quo casu dicit probabile videri quod possit postea exigere lucrum cessans, præsertim speculative loquendo, si animus retineatur negotiandi, si pecunia illa non mutuo daretur &c.

Claritatis gratia possumus primum casum in alios duos subdividere. (Post multa respondet n. 93.) Unde ad rationem dubitandi dicere possumus, etiam tunc mutuum esse causam lucri cessantis, quod dupliciter explicari potest.

Primo in genere causæ finalis: ideo enim a negotiatione & lucro præsentis cessas, ut postea possis mihi mutuare. Nec videtur requiri quod mutuum sit causa efficiens & antecedens PRIORITATE REALI cessationem lucri; sed videtur sufficere quod in genere causæ finalis sit causa cessandi a lucro: sicut etiam NOSTRA SALUS ET IUSTIFICATIO dicitur causa

causæ PASSIONIS CHRISTI, quia fuit finis propter quem Christus mortuus est. Nec minus gratus esse debeo ei qui damnatus patitur, ut me liberet, quam si me petens

22. 16.

te ut patiar; licet in primo casu mea liberatio sit causa finalis, & in secundo meæ preces sint causa moralis efficiens. Secundo addere possumus, voluntatem mutuarii futuram prævisam esse causam moralem efficientem desistendi a lucro negotiationis. Nam licet non movearis a mutuo prævisio futuro absolute ad subtrahendam pecuniam; non enim ideo desistis a negotiatione, quia mutuaturus es; sed ideo mutuaturus es, quia desistis a negotiatione: sed tamen moveris a prævisio voluntate mea futura petendi mutuum. Quare vere mea voluntas, & petitio mutui est causa moralis cessantis lucri; quod sufficit ad exigendum interesse &c.

LV. Idem de Lugo loc. cit. n. 94. His suppositis circa utramque partem prioris casus dicendum videtur consequenter, in posteriori etiam posse exigere lucrum cessans, quando nullus in particulari prævidetur petiturus, sed aliqui in communi, in quorum gratiam pecuniam a negotiatione subtraxisti; prout absolute, & sine scrupulo concedit Malderus... Ratio ex dictis colligi potest: quia inter hunc secundum casum & primum ea sola differentia esse videtur, quod in primo ego in particulari prævisus fuerim mutuum petiturus; in secundo autem non sum ego prævisus in particulari, sed aliqui in confuso, & indeterminati. Hoc autem ad propositum parum referre videtur... Quod explicari potest exemplo supra adducto PASSIONIS CHRISTI. Licet enim Christus ante voluntatem patiendi non prævidetur determinate peccatum futurum huius hominis; sed aliquos homines mortaliter peccaturos, ad quorum iustificationem voluit sanguinis pretium solvere: adhuc vere dicitur, peccatum huius hominis fuisse causa ut pateretur. Ratio autem est, quia sub illa distinctione cognoscuntur omnia futura disiunctim; & ita volendo mori pro his liberandis qui peccaturi erant, voluit mori pro hoc, si hic de facto peccasset. Si ergo vis reservare pecuniam pro illo qui petiturus est, quicumque ille sit, prævidens aliquem petiturum, pro illo de facto voluisti reservare, quamvis indeterminate cognoscere.

LVI. P. Ioannes Azorius III. Part. Lib. V. cap. v. quæst. III. An lucrum cessans possit solvi anticipata solutione? Respondetur ex communi consensu non posse. Sed notandum est, hoc intelligi sic. V. g. mutuatur Titius Caio centum, & quia conve-

nit inter eos ut ratione lucri cessantis Caius solvat Titio quinque, dicitur anticipata solutio, si Titius det Caio nonaginta quinque, & ratione lucri cessantis retineat quinque. Hoc omnino est illicitum: quia est usura manifesta. Nam perinde est ac si mutuet nonaginta quinque, ut postea sibi reddantur centum.

At vero non est illicitum, si anticipata solutio intelligatur sic. Mutuat Titius centum Caio, & convenit inter eos ut ratione lucri cessantis Caius solvat Titio quinque, v. g. certam portionem olei, vini, frumenti, vel parvia gallinarum, quæ dat Caius ratione illorum quinque de quibus solvendis convenit inter eos ratione lucri cessantis.

LVII. P. Thomas Tamburinus Lib. IX. c. III. §. 3. Nos aliqua remedia, seu iustitia artificia, tradidimus Lib. VIII. in De cal. tract. III. cap. VIII. §. 3. num. 16. quorum auxilio aliquid anticipato summi possit. (Artificia iusta tradita loc. cit. hæc sunt.) Caramuel Lib. II. Theol. Moral. num. 755. tollit sic difficultatem. Fiant duo contractus, alter mutationis, alter venditionis; sic poterit mutuanus sumere nunc decem, seu saltem octo, vel sex. Exemplo (inquit Tamburinus.) Mutuanus nunc mutuatur centum aureos cum spe ut recipiat hinc ad annum ex lucro licito præter sortem alia decem. Vendat nunc anticipato hanc spem denarii lucri ipsi mutuuario, quæ spes valebit v. g. omnibus ab experto viro expensis, sex vel octo aureis, nam statim nunc poterit sine labe usuræ hos sex, vel octo aureos sumere, non quidem ex vi mutui, sed ex vi venditionis sperati a se lucri, & venditi mutuuario.

LVIII. Idem Tamburinus ibidem num. 18. Lessius Lib. II. cap. xx. dub. 11. num. 100. ab eadem difficultate sic se liberat. Mutuet quis tibi centum, ita ut mutuet cum interesse solum 91. & 9. sine interesse. Nam mox hæc 9. reddere mutuantii poteris sine ulla ipsius iniustitia pro interesse debito illis 91. Tunc enim tu mutuarius non solves lucrum ex ipsa summa mutuata cum interesse, sed ex alia: quo pacto plus æquum non gravaberis. Dices: Gravabor ex eo quod anticipato solvo quod nondum debeo. Respondeo sic pro Lessio. At certo debetis & ex alia parte molestia dandi nunc: quod debebis postea, compensari sufficienter videtur ex eo quod mutuans gratis mutuatur tibi, & sine interesse illa novem.

LIX. P. Antoninus Diana Tom. VI. tract. III. resol. 47. num. 3. Ostendam Confessa-

23. 115.

riis duos modos in quibus poenitentes mutuo possunt pacisci ut statim sibi lucrum reddatur ex illo mutuo. Primus est Leonardus Lessii &c. Secundus modus est Ioannis de Salas, & Ioannis Azorii, scilicet non accipiendo illum lucrum cessans ex ipsa summa pecuniæ, vel ex aliqua re frugifera, sed v. g. in tanta quantitate olei, frumenti, vini &c. *Notabunt hæc Confessarii, & in praxi se expediunt. Ad tollendas occasiones peccatorum his MONITIS UTANTUR.*

LX. *An sit usura, ut mutuarius initio mutui solvat lucrum occasione mutui?* Sccluso scandalo, negative respondet Baunius in Theolog. Moral. Tom. V. Lib. III. quæst. xxii. (apud Dianam loc. cit. reg. 48.) Primo quia est tempus quidpiam usuræ extrinsecum: ergo ab eo lucri cessantis solutio non trahit usuræ maculam, ac vitium. Secundo simul ac aliquid est debitum, illud solvere non est malum; at est mutuanti lucrum cessans illico debitum ac fit mutuum: solvere ergo tum poterit.

LXI. P. Paulus Layman Lib. III. tract. IV. cap. XVI. num. II. Civis maiore anni parte pecunias paratas habet, ex quibus indigentibus officibus, præsertim textoribus, mutuum dare possit, relicto ipsi in securitatem solutionis pignore, v. g. tela. Cum autem, recepto pignore, solutio facienda est, post annum medium in singulos flores mutuo datos auctarium adiiciendum est, v. g. unus paxius. Considerandum enim est auctarium istud non accipi ratione mutui, sed ratione obligationis, oneris, ac curæ quam civis ille ob gratiam textorum in se suscipit, ut toto ferme anno pecunias pro illis in promptu habeat, quocumque tempore in domum suam adventantes intronit, pecunias numeret &c. quæ obligatio pretio æstimabilis est.

LXII. P. Leonardus Lessius Lib. II. cap. XXI. dub. 16. num. 130. Quidam DD. existimant id esse iniustum, & palliatam usuram, quando idem redimit qui vendidit. Sed verius est non esse iniustum, etiamsi revendat ipse venditor, modo infra limites iusti pretii consistat. Ratio est: quia & venditio prima iusta est, cum fiat iusto pretio quamvis summo: & secunda etiam iusta est, quia eadem merces revenduntur. Nec refert quod hæc revenditio fiat pretio infimo: tum quia pretium infimum est etiam iustum, præsertim in numerata pecunia: tum quia merces quæ a venditore ingeruntur, vilescunt. Nec etiam

refert quod idem sit emptor qui ante erat venditor. **QUIA SIALIUS QUIVIS POTERAT ILLO PRETIO EMERE, CUR NON ET ILLE QUI VENDIDIT?**

LXIII. P. Thomas Tamburinus Lib. IX. tract. III. cap. V. §. I. num. 6. Primus titulus est, quia emptor carebit pecunia quam tibi ipse tradit, post tres vel plures menses: unde privabitur, etiamsi non sit mercator, opportunitate, & libertate aliquid lucrandi cum illa pecunia a te reddenda per alias forte negotiationes se se offerentes.

LXIV. P. Leonardus Lessius Lib. II. cap. XXXIII. dub. 9. num. 85. Petes, utrum id quod campforibus debetur ratione provisionum & interesse, possit ab ipsis continenter adici sorti, ut cambium augeant? Resp. id fieri non posse, nisi moraliter certi sint se illud potuisse aliis statim ad recambium dare, & per illud lucrari. Tunc enim ratione lucri cessantis possunt illud sorti unire ad cambii augmentum.

LXV. PP. Salmanticenses tract. XIV. cap. IV. punct. II. §. 4. Res non supponuntur, ut ex ipsis necessario census solvatur; sed ut ipsa solutio securior sit: & ideo supponuntur ut pignus, & hypotheca, non ut fundamentum census; sed sic est quod, etiamsi pignora pereant, vel hypotheca, non cessat obligatio, leg. Advers. Cod. de act. & oblig. Ergo nec pereuntibus rebus censui suppositis census evanescit.

LXVI. P. Thomas Sanchez Lib. I. Confil. moral. cap. VII. dub. 2. An qui habet licentiam Papæ vel Episcopi ad petendam elemosynam uno anno per se, vel per alium, ut suæ necessitati consulat, possit hoc ius locare alteri pretio aliquo. Secunda sententia probabilior dicit posse, nec causari obligationem restituendi: quia expresso aliquo iure non prohibetur locare; nec fit inhabilis ad pretium locationis recipiendum; & locat illud ius quod habet, estque contractus fortunæ, quo uterque lucrari, & iacturæ periculo exponitur. Sic Henriquez Lib. VII. de indulg. cap. IV. num. V.

C A P U T II.

Variae restitutionis acceptiones. Eiusdem vera notio, & principia unde proficitur, explicantur.

I. **R**estitutionis nomen varios prodit significatus. Primum *restitutio* idem valet ac reddere quidquam alteri sive ex liberalitate, sive ex iustitia, sive alio titulo.

Secundum hanc acceptionem dicere solent homines, se in patriam, in pristinam sanitatem, in amissam dignitatem restituere. Theologi in præsentia *restitutionem* accipiunt pro iustitiæ officio, seu actu quo damnum alteri irrogatum aufertur, & inter partes iustitia, sive æqualitas constituitur. Differt a satisfactione, quod hæc damni, honoris, vel famæ læsæ, illa damnorum quæ fortunæ bonis inferri solent, reparationem spectet. Satisfactio reddit pro illatis offensis compensationem secundum quamdam proportionem, habito respectu ad personam offensam; restitutio bona reddit secundum æqualitatem rei ad rem, omni respectu præcise. Quod discrimen assignat S. Thomas in IV. dist. XV. quæst. I. art. 5. quæstiunc. I. *Restitutio est reparatio inæqualitatis existentis in rebus. Reparatio autem inæqualitatis existentis in actionibus, & passionibus, satisfactio nominatur.* A solutione quoque distingui restitutio solet. Etenim illa non supponit damnatum illatum creditori, sed solvit quod iure debet; ut cum quis Deo vota reddit; hæc vero damnum quod illatum creditori supponit, reparat. Verum hæc duo frequenter pro eodem usurpantur.

II. Restitutionis notionem perhibet S. Thomas 2. 2. quæst. LXXII. art. I. his verbis. *In restitutione attenditur æqualitas iustitiæ secundum recompensationem rei ad rem; quod pertinet ad iustitiam commutativam. Et ideo restitutio est actus commutativæ iustitiæ, quando scilicet res unius ab alio habetur vel per voluntatem eius, sicut in mutuo, vel deposito, vel contra voluntatem eius, ut in rapina, vel furto.*

III. Principia unde restitutionis onus proficitur, duo sunt, *iniusta acceptio*, & *res accepta*; ut docet idem S. Thomas loc. cit. art. 6. Iniustæ acceptionis nomine res quæcumque intelligitur, non modo furto, aut rapina ablata, sed etiam quælibet iniuria irrogata famæ, vel honori per adulterium, calumniam, diffamationem. Et quodcumque damnus oppositum iustitiæ commutanti cuius ius violatur, reparari restitutione debet ad æqualitatem. *Ex re accepta* restitutio dicitur, quando res aliena apud te est, sive iuste, sive iniuste. Hæc duo principia rei acceptæ, & iniustæ acceptionis interdum coniuncta reperiuntur, ut in fure, qui & ex re accepta quam possidet, & ex iniusta acceptione quam alienam abstulit, restitutioni obnoxius est. Interdum separata occurrunt; ut quando quis bona fide rem alienam retinet; putans esse suam. Hic, si rem bona fide con-

sumpsit, vel res absque illius culpa perit, non tenetur restituere, nisi id in quo factus est ditior. Combussisti silvam alienam, putans esse tuam, ad nihil teneris. Consumpsisti bona fide fructus alieni agri, si tantumdem consumpsisses ex tuis, id reddere in quo factus ditior es, debes; seu omne emolumentum quod percepisti ex re aliena, restituere astringeris. Contra si ex iniusta acceptione rem alienam possedisti, etiamsi absque tua culpa perierit, nihilque emolumentum inde ceperis, ad eundem restitutionem urgeris. Tandem hoc aliud discrimen est inter hæc duo, quod ex iniusta acceptione restitutio illico cum primum fieri potest, peragi debet. Ex re accepta solum tempore præfinito inter partes reddenda est; ut patet in mutuo, depolito, pretio pacto &c. Si tamen ultra tempus præfinitum, invito domino, differas reddere rem acceptam, seu rei acceptæ valorem; reparare damnus inde ortum astringeris.

C A P U T III.

Quomodo restitutio necessaria ad salutem sit; & quomodo statim peragenda. Debitorum dilationes perniciosæ. Quot peccata perpetrent debitores procrastinantes. Confessarii, ne istos absolvant, admonentur. P. Vtrua, & Tamburini opiniones refelluntur.

I. **S**ub initium dissertationis argumentum grave momenti versandum suscipio. Eo quippe pertinet ut divitum in solvendis debitis crudelem iniustitiam, variis technis, & fucis testam, improbet. Quod antequam præsto, pauca præmitto. Restitutionem ad salutem necessariam esse docent omnes, nemine excepto. S. Augustinus epist. LV. cuius verba referuntur XIV. quæst. VI. can. I. hæc scribit. *Si res aliena, cum reddi potest, non redditur, poenitentia non agitur, sed fingitur. Si autem veraciter agitur, non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. Sed, ut dixi, cum restitui potest. Si enim non habet unde restituat, huic certe non possumus dicere: Redde quod abstulisti.* S. Gregorius Papa similia docet, cuius verba referuntur can. Falsas de poenitent. dist. VI. *Qui bona alterius iniuste detinet, agnoscat se veram poenitentiam non posse peragere, per quam ad æternam vitam pervenire valeat, nisi bona quæ iniuste abstulit, restituat.* Hoc idem confirmat S. Thomas 2. 2. quæst. LXXII. art. 2. *Cum ergo conservare iustitiam sit de necessitate salutis, consequens est quod restituere id quod iniuste ablatum est alicui, sit de necessitate salutis.*

II. Communiter Theologi docent restitutionem necessariam esse, non necessitate medii, sed præcepti. Præceptum porro istud naturale, divinum, & humanum est. Eadem quippe naturalis lex quæ vetat rem alienam auferre, præcipit ablatam restituere. Lex autem divina pluribus Scripturarum textibus patet. Exodi cap. xxii. *Si læserit quisquam agrum, vel vineam, & dimiserit iumentum suum ut depascatur aliena... pro damni estimatione restituet.* Idem habetur Ezechielis cap. xxxiii. ubi non conceditur venia, nisi rapina reddatur. Item Tobie cap. ii. *Videte ne furtivus sit, reddite eum dominis suis, quia non licet nobis edere ex furto.* Iterum Lucae cap. xxii. *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari.* Et S. Paulus ad Rom. viii. *Reddite omnibus debitum.* Iura humana obvia sunt.

III. Disputant Theologi, sit ne affirmativum, an negativum præceptum istud. Bonacina disp. i. quæst. i. punct. 2. Lessius Lib. II. c. xix. n. 49. Bannez 2. 2. quæst. lxxii. art. 2. dub. i. & alii contendunt esse positivum, privativo oppositum, eo quod illud actum exercere, istud ab actu abstinere iubeat. Porro mandatum restitutionis iubet ut debitum reddatur, atque adeo actum exercere imperat. Ergo positivum est. Accedit quod præceptum positivum omissione, privativum actu frangitur. Præceptum autem restitutionis omissione solutionis violatur. Ergo positivum est. Tandem præceptum negativum obligat semper, & pro semper. Præceptum restitutionis obligat dumtaxat opportunitate data. Ergo non est privativum.

IV. Opposita sententia probabilior, & ut ego quidem arbitror, certa, defendit, præceptum restitutionis re ipsa esse negativum; licet, attento verborum cortice, affirmans videatur. Quoniam retinere rem alienam, invito domino, furtum est. Furtum autem præcepto negativo vetatur: *Non furaberis.* Et tamen definitur a S. Thoma, cui Theologi communiter subscribunt, quod sit *acceptio rei alienæ invito domino.* Per actum ergo positivum præceptum istud frangitur. Primum enim quod mandatum iubet, est quod non retineas aliena: ex quo consequitur ut actu positivo aliena reddere debeas. Quare præceptum istud semper, & pro semper obligat, ut animum paratum habeas ad restituendum aliena, opportunitate data.

V. Ex iis quæ breviter delibavi, necessario consequitur restitutionem statim faciendam esse cuiuscumque rei quæ invito domino possidetur. Quandoquidem non minus est

contra iustitiam rem alienam invito domino possidere quam furripere; ut docet S. Thomas 2. 2. quæst. lxxii. art. 8. *Sicut accipere rem alienam est peccatum contra iustitiam, ita etiam detinere eam: quia per hoc quod aliquis detinet rem alienam invito domino, impedit eum ab usu rei suæ; & sic ei facit iniuriam.* Manifestum est autem quod nec modicum tempus licet in peccato morari; sed quilibet tenetur peccatum statim deserere secundum illud Eccles. xxi. *Quali a facie colubri fuge peccatum.* Et ideo quilibet tenetur statim restituere, si potest, vel petere dilationem ab eo qui potest usum rei concedere. Quibus constitutis, sequentes quæstiunculæ resolvuntur.

VI. Quæst. I. *Qui conducunt operarios, astringuntur ne statim mercedem solvere?* Resp. Ex doctrina allata S. Thomæ responsio affirmativa necessario consequitur. Et quoniam inter omnia debita solvenda operariorum mercedes promptam, & celerem solutionem postulant; idcirco primo loco de eisdem quæstiunculam proposui. Contra divites in mercedum solutione negligentes clamant Scripturæ ipsæ divinæ. Levit. xix. *Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane.* Item Tobie iv. *Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue: & merces mercenarii tui apud te omnino non remaneat.* Vehementius adversus mercedum defraudatores invehitur Deus Iacobi v. *Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit.* Audistin? Vindictam in divitum caput merces operariorum defraudata ante formidandum divinæ maiestatis tribunal implorat. Tum autem defraudatur, cum aut retinetur, aut immittitur, aut eiusdem solutio differtur. Audi Auctorem commentarii vulgo D. Thomæ adscripti in epist. Iacobi cap. v. *Fraudata est a vobis, scilicet non reddendo, sed diminuendo, vel differendo reddere.* Fraus ergo tribus modis contingit in operariorum mercede. Primo quia non redditur: secundo quia diminuitur: tertio quia non statim redditur, sed differtur. Porro delictum istud adeo enorme est, ut Salomon comparet illud homicidio. Eccli. xxxiv. *Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.* Sed cur dicitur, mercedem quæ voce caret, & non pauperem mercenarium clamare ad Dominum? Quia, respondet citatus Auctor, aliquando pauperes, divitum, nobiliumque minis perterrefacti, vix hilere, nedum clamare audent; merces autem nullo timet. Idcirco si pauper non audet divitem obiur-

obiurare tamquam crudelē, trucem, atque inhumanum, tum merces ipsa vindictam vociferatur. Hæc sunt præfati Auctoris verba loc. cit. *Et dicit, Merces clamat, non pauper: quia quandoque contingit quod pauper non audeat præ timore divitis. Nec talis clamor caret effectu: unde sequitur: Et clamor eorum, operariorum defraudatorum, in aures Domini Sabaoth, id est exercituum hominum, & Angelorum, qui potest vindicare, & vult, introivit. Hoc dicit ad terrorem divitum, ut sciant, Deum esse tutorem, & defensorem pauperum... Notandum vero, quod quatuor sunt peccata quæ præ sui enormitate dicuntur clamare ad Dominum: scilicet homicidium. Gen. iv. Ecce vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra. Secundo peccatum contra naturam. Gen. xviii. Clamor Sodomitum venit ad me... Tertio oppressio iustorum. Exod. iii. Clamor filiorum Israel venit ad me... Quarto pauperum defraudatio, ut hic.*

VII. Quæst. II. *Quodnam peccatum perpetrant illi qui conducunt operarios ad laborandum, si pecunia caveant qua mercedem solvant?* Resp. Fures isti sunt, latrones, & grassatores, qui mercenariorum fundunt sanguinem, ut dicitur in Ecclesiastico. Sciunt se non esse solvendo; & tamen operariorum pellem exoriant. Istorum scelus furti iniquitatem superat: quoniam fures periculo vitam exponunt; hi vero impune, & omni sublato periculo, pauperum labores furantur. Ille (inquit S. Ioannes Chrysostomus) *noctu facinus suum tentando multum facinoris præcidit; hic vero qui, abiecto omni pudore, quæ aliorum sunt rapit, simul fur existit atque tyrannus.* Quid ergo isti impotentiam solvendi allegant, ut Confessario absolutionem eripiant? Impotentia hæc voluntaria est. Experrecti itaque sint Confessarii in istorum examine.

VIII. Quæst. III. *Quodnam peccatum peccent debitores divites qui debitorum solutionem differunt?* Resp. Restitutionis, seu solutionis debitum, ut iam indicatum est, ex iniusta acceptione, & ex re accepta, seu ex contractu oritur. Iniusti acceptores, seu qui ex contractu debita contrahunt, tempore inter partes præfinito rem solvere debent. Si hi ultra præfinitum tempus solutionem protrahant, iniusti retentores efficiuntur. Æque autem furtum est, ut ex doctrina S. Thomæ vidimus, furripere, ac retinere alienam rem. Quoties itaque debitores, elapso præfinito tempore, solutionem differunt, continuo iniusti retentores efficiuntur, atque in continuo versantur furti peccato; nisi aut vera

& realis impotentia excuset, aut creditores assentiantur dilationi.

IX. Quæst. IV. *Admittendæ ne sunt excusationes quibus debitores fucare dilatam debitorum solutionem solent?* Resp. Coniuncti debitorum prætextus ad excusandas excusationes in peccatis, sunt sequentes. Solvemus, inquiunt, quamprimum opportunitas occurrerit. In præfens prospiciamus oportet rebus nostris. Nobiles proprii status splendorem servandum, filiorum, uxoris, famulorumque sustentationem obtrudunt. Debitorum solutio, inquiunt, ad mendicitatem nos detruderet. Mendicare autem erubescimus. Mendicare erubescis? clamat S. Ioannes Chrysostomus. Propterea igitur efficis ut alii mendicent? Esuriem ferre nescis, & ideo alios in famem conicis? Esurire neque turpitudinem habet, neque culpam; alios vero in hæc conicere, non solum culpam, sed infamiam adfert extremam. Porro si qui filios habent, excusationem non habent, quid illi dicent qui circa divitiarum accumulationem tumultuantur? Hæc totidem fere verbis Chrysostomus, quantum memoria suppetit. Locum enim operis oblitus sum, nec inquirendi otium adest.

X. Pressius has debitorum hallucinationes discutiamus. Debita solvere differunt, invitatis creditoribus, ut status sui gradum vel augeant, vel sustineant, nihil innocentum creditorum decoctiones, iacturamque curantes. Individuus ne istorum status? An status formam mutarent, si uxorum pompas, luxum, & fastum, si famulorum, equorum, mulorumque numerum imminuerent, si mensarum expensas, si domorum apparatus reformarent, & coercerent? Quid præfata cum statu honesto; si tam pugnant cum homine christiano quam cum religione pagana pugnat christiana religio?

XI. Divites, seu qui bonis abundant, communiter debitores sunt. Pauperibus nemo res suas fidit. Sed mercatores, opificesque illis qui solvendo sunt, merces, & opificia dividendunt. Promittunt hi promptam solutionem; sed postea aut avaritia, aut prodigalitate acti, impotentiam solvendi iactant. Quod mendacium detestatur Deus Eccli. xxv. *Tres species odit anima mea... Pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuum.* Quis, quæso, dives mendax? Respondet Augustinus, præfatum textum interpretans. *Dives mendax est qui in iis quæ ad Deum, & proximum spectant, toties dicit, Non possum. Potest enim in his quæ vult, & in iis quæ non vult, non potest. Ideo mendax est, & Deo invisus.* Potest in iis quæ vult, nempe opipa-

opipara convivia instruere, ludos tum theatrales, tum pecuniarios frequentare, omnia infanientis mundi oblectamenta consecrari, itinera arbitraria arripere, omnesque appetitiones explere. Non potest autem operariis mercedem, mercatoribus pretium, opificibus, & famulis stipendia reddere. Mendaces itaque divites isti sunt, & Deo invisi: quia habent pecunias quibus aut avaritiæ, aut prodigalitati faciatis; eisdem carent, ut debita solvant. Et hos divites mendacissimos Deus odio habet. Vanæ enim futilesque sunt istorum excusationes, dolosæ technæ, versuta effugia. Proposita, & sponiones impotenter solvendi deceptiones sunt, & præstigia, quibus fucum facere interdum Confessariis minus peritis solent. Nulla itaque promissis eiusmodi, tamen repetitis, adhibenda fides est.

XII. Quæst. V. Quo in periculo, vel peccato versantur illi qui ad mortem usque restitutionem differunt, heredibusque solvenda debita relinquunt? Resp. Isti non modo in periculo, sed in continuo statu peccati versantur, dum debita solvere, etiam cum gravi incommodo valentes, & de die in diem procrastinantes, ad mortem usque solutionem protrahunt. Quin nec in ipso mortis articulo restitutionem executioni mandant ipsi, sed heredibus id præstandum imponunt. Quo incredibilior, eo frequentior est cæcitas hæc qua divitum plures obducuntur. Labet isthuc transcribere doctissimi P. Dominici SOTO verba, quibus Lib. IV. de iust. & iure quæst. VII. art. 4. hanc debitorem dementia dixerim, an malitiam describit. „ Ex his facile colligas, in quam „ aperto versentur periculo, immo in quam „ manifesto iaceant peccato, qui restitutionem usque ad mortis articulum procrastinant. Imprimis enim certum est quod quicumque pro comperto habet se ære gravari alieno, & non habet propositum restituendi ante mortem, licet firmissimum habeat tunc restituendi, aut restitutionem in testamento præcipiendi, perdurat in peccato mortali, neque est absolutionis beneficio donandus. Et ratio est, quia habita opportunitate, per nullum tempus licet retinere alienum, invito domino. Quare si subita morte fuerit correptus (qualiter solet) in statu decedit damnationis. Et idem est censendum de illis qui ambigentes, an id quod habent, alteri debeant, nolunt, superstiti illis vita, in iudicio decernere; sed satis dicunt in testamento id heredi suo demandare. Atque idem omnino de illis iudicandum qui sub mortis ar-

ticulum, cum ipsi per se possint restitutionem facere, id renuunt, arbitantes satis esse id heredibus iubere: quoniam illi vera non habent sincerum & candidum animum restituendi. Nam qui tunc non restituunt, iudicium apertum perhibent quod neque si vixerint, restituent: atque adeo restituendi intentio illis non est, nisi conditionalis, si moriantur; quæ profecto ad poenitentiam non sufficit. Atque periculum istud potissimum in magnatibus imminet, quorum testamenta numquam, aut fere numquam heredes complent; sed satis se fecisse arbitrantur, ut quam restitutionem avus patri, & pater sibi testamento præcipit, eandem ipse, aliis recentibus debitis onustam, filio iubeat, quam ipse postea committit nepoti. Nescio ergo, an hic sit legitimus illius verbi evangelici sensus: „ Impossibile est divitem intrare in regnum caelorum. „ Dives regno caelorum ineptus ille dicitur qui divitiarum mancipium est, qui plus iusto divitias amat, qui spiritus paupertate caret. Spiritu quippe pauperes sint oportet omnes illi qui caelorum regnum assequi volunt. Et quia pauci inter divites reperitur qui hac spiritus paupertate præditi sint, qui possideant divitias tamquam non possidentes, qui utantur mundi bonis tamquam non utentes, qui gaudent tamquam non gaudentes; idcirco impossibilis, idest difficillima, divitum salus a Christo Domino declaratur.

XIII. Quæst. VI. Quot peccata committant debitores qui sunt in mora solvendi? Resp. Omnes communiter docent, in statu damnationis eum versari qui, cum restituere commode possit, libere omittit. Is enim est in continuo statu peccati, quod rem alienam retinere invito domino pergat. Idque comperitur ex doctrina S. Thomæ, supra relata, est. Illud disputari a Theologis solet, quot peccata numero distincta hic morosus debitor perpetret. Et communis sententia docet, tot hunc debitorem peccata committere numero diversa, quot ipsi occasiones opportunæ restituendi occurrunt, idque præstare libere negligit. Subdunt tamen, diversitatem hanc peccatorum physicam esse posse, quæ unum in morali æstimatione consistet gravius peccatum; quemadmodum ille qui interimere hostem decrevit, tot peccata physice multiplicat, quot vicibus arma sumit, propositum renovat, iter aggreditur. Tamen hæc peccata physice interrupta, cum eodem pertineant, unum morale gravius crimen efficiunt.

XIV. Illud in disputationem vocant, quomodo hæc peccata moraliter interrumpantur.

Prima

Prima sententia docet, hæc peccata moraliter non interrumpi, etiam si debitor per annum & amplius in voluntate non restituendi persistat; quamvis eo tempore plures occasiones occurrant restitutionis, vel plura repletantur proposita non restituendi, vel externe bona consumantur, & alienentur: quia physica solum iudicanda est talis interruptio, & unum moraliter peccatum non interrumpit, quoties prima voluntas prava non retractatur: si enim voluntas iniqua retractetur, & rursus eadem admittatur, tum peccata moraliter interrumpi, & multiplicari asseritur. Hanc opinionem defendunt Salmanticenses Scholastici Tom. III. tract. II. de bonitat. & malit. disp. IV. dub. 5. num. 4. & Salmanticenses Morales tract. XIII. de rest. cap. I. punct. 14. num. 264. Aragon. 2. 2. quæst. VI. art. 2. Lugo de poenit. disput. XVI. sec. 14. n. 548. Petrus Navarra de rest. Lib. IV. cap. IV. Diana I. Part. tract. VII. resol. 58. & alii. „ Unde (concludunt Salmanticenses Morales ibi) quia diuturnitas temporis non est nisi circumstantia notabiliter aggravans, & tales circumstantias non esse necessario in confessione detegendas diximus tract. VI. de poenit. cap. VII. punct. II. consequenter dicendum est, non esse necessarium detegere in confessione tempus quo in mora culpabili fuit; sed satisfacere dicendo, se culpabiliter non restituisse rem alienam & quoties propositum pravum retractavit, & ad illud iterum rediit.

XV. Multis opus non est, ut quisque deprehendat quam a veritate aberret recentia opinio. Non sunt patefacienda Confessario repetita proposita iniustæ detentionis alienæ rei? non speratæ opportunæ occasiones restituendi? non ingentia mala quæ tam diuturnam dilationem consequi possunt, & calamitates quibus creditores iniuste vexati sunt? Quis, dum talia serio perpendit, se commoveri non experitur? Quare opposita sententia mihi unice probatur. Defendit hæc toties peccata moraliter interrumpi, quoties actus interni non restituendi deliberate repetuntur, aut exterius renovantur actus, aliena distrahendo, aut consumendo; aut creditor debitum petit, & postulatio iusta reiicitur. Hanc sententiam defendunt Suarez Tom. IV. in III. Part. disp. XXII. sec. v. Vasquez I. 2. quæst. lxxv. cap. III. Tapia Lib. V. quæst. xxxi. art. III. n. 5. Bannez 2. 2. quæst. lxxii. art. 8. dub. I. ad 3. Bonacina disp. I. quæst. VI. Prado cap. XVII. quæst. VII. num. 3. & alii plures. Non est terendum tempus, ut evincam, præfata peccata moraliter multiplicari; sed quod

proxim spectat, admonendum. Eiusmodi debitores status pravitatem manifestare Dei ministris obstringuntur, tempus dilationis, proposita repetita, occasiones contemptas restituendi, mala, damna, calamitates quas passi sunt creditores ob diuturnam dilationem. Confessarius statum debitoris poenitentis colligere debet. Non sit scrupulosus, neque importunus in supputando peccatorum numero; sed gravitatem morbi in ægroto sanando consideret, ut congrua remedia applicare valeat. Extrema declinanda sunt. Prior opinio quæ propugnat, nihil horum patefaciendum esse, nimis laxa nobis apparet; altera vero, prout explicata est, ipsi communi sensui, & confessionis sinceritati consonat.

XVI. Obiicies 1. adversus sententiam quæ probatum est, debitorem restituere statim debere. Nemo astringitur statim poenitentiam agere de commisso peccato. Ergo neque statim restituere. Resp. Quidquid sit de antecedenti, de quo suo loco, negatur consequentia. Quoniam præceptum restitutionis, quamquam secundum verborum formam appareat affirmativum, reapse tamen negativum est. Quod luculentius declarat S. Thomas in Supplem. quæst. VI. art. 5. ad 3. inquit: Retentio rei alienæ, invito domino, contrariatur præcepto negativo, quod obligat semper, & ad semper: ideo tenetur semper ad statim reddendum. Secus autem est de impletionem præcepti affirmativi, quod obligat semper, sed non ad semper. Unde non tenetur aliquis ad statim implendum.

XVII. Obiicies 2. Homo peccator non tenetur statim Deo restituere per confessionem. Ergo neque homini statim restituere astringitur per restitutionem. Resp. Negatur consequentia. Discrimen est quod restitutio homini facienda in bonum eiusdem creditoris cedit. Quare si statim non peragatur, iniuria eidem irrogatur, cum invitus re sua privetur. Restitutio quæ Deo fit per confessionem sacramentalem, non in Dei, sed in ipsius peccatoris commodum dirigitur; ut perspicue habetur Iob cap. xxii. Quid prodest ei, si iustus fueris? & cap. xxxv. Si peccaveris, quid ei nocebis? Et si multiplicata fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum? Porro si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? Homini, qui similis tui est, nocebit iniquitas tua, & filium hominis adjuvabit iniustitia tua.

XVIII. Obiicies 3. contra ultimam sententiam. Absurdum videtur quod differens restitutionem multiplicet singulis momentis peccata. Respond. Absurdum istud ex ingenio fingitur. Si debitor in eodem proposito persistat non

non restituendi, unum peccatum peccat, gravius quidem, prout fuerit diuturnius. Si contra proposita interna retinendi rem alienam renovet, & repetat, aut actus exteriores multiplicet re aliena utendo, consumendo, aut creditori eam petenti denegando; tum multiplicari peccata dicimus: & hoc adeo manifestum apparet, ut vix possit in disputationem vocari. Addo, cum *statim* restituendum esse docuerimus, intelligendum est moraliter in sensu, nempe cum in mentem tibi venit rem alienam te possidere, continuo proponere, opportunitate data, restitutionem faciendam debes. Restitutio enim, cum actio exterior sit, temporis opportunitatem postulat ut executioni demandetur. Præcepta negativa duplicis generis sunt. Alia quæ a temporis circumstantiis minime pendunt; ut non mentiendum, non odio habendum &c. & hæc singulis momentis obligant. Alia sunt quæ temporis circumstantias pro executione postulant: eiusmodi est præceptum non retinendi rem alienam.

XIX. Quæst. VII. *Absolvi ne potest qui non sit statim cum potest, restituere?* Resp. Negant omnes. Quoniam ex reg. iur. in VI. *non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum.* Qui enim deliberat rem alienam retinet, in peccati statu versatur. Eiusmodi autem absolutionis capaces non sunt. Similiter qui partem, & non totum, cum potest, restituere vult, non est absolvendus. Frequenter contingit ære alieno gravatos debita sua solvere per partes. Grave se pati incommodum dicunt, si totum debitum simul solvant. Quare, ut consulant rebus suis, modo unam, modo alteram partem restituere student. Ex hac autem truncata, & dimidiata solutione grave subeunt detrimentum creditores, qui nequeunt re sua uti, eamque negotiationi exponere. Quare minime absolvendi illi sunt qui præfinito tempore totum debitum solvere recusant. Spectari tamen circumstantiæ debent, nempe conditiones tum debitoris, tum creditoris. Ceterum communiter creditores inviti sunt; & damnum ex tali restitutione per partes, præsertim si sint opifices, mercatoresque, patiuntur. Quoties ergo Confessarius deprehendit debitores re ipsa posse, si velint, licet cum incommodo, totum debitum restituere, ad integram simul solutionem eosdem cogat; & si recusent, absolutionem eisdem suspendat. Comparent creditoris, & debitoris incommoda, ac ex utriusque consideratione colligant quam sint iniusti debitores qui aliena re suis consulere commodis audent, dum creditores ob rei propriæ

privationem gravia perferunt detrimenta: Creditoribus semper favendum, nisi evidens ratio oppositum suadeat. Communiter divites creditores nimis severi, & sæpe inhumani sunt in exigendis a debitore paupere creditis suis. Creditorem illum evangelicum imitantur, de quo hæc scribit S. Matthæus cap. XVIII. *Egressus servus ille invenit unum de conservis suis qui debebat ei decem talenta, & tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et prociens conservus eius rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit: sed abiit, & misit eum in carcerem, donec redderet debitum.* Quot sunt hodie similes creditores, divites, potentes, qui pauperum debitorum iugulum petunt, ut ea reddant quæ vix ad vitam alendam habent? Interim ipsi debita sua, ad luxum, & pompas fovendas contracta, ad mortem, & post mortem solvenda protrahunt. Hi similes sunt creditori alteri evangelico, de quo idem Evangelista loc. cit. hæc scribit: *Cum non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius venumdari, & uxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.* Quænam iustitia hæc? Uxor ne ob mariti debita, quin & filii vendi, ut debitum solvatur, debent? Quid ad uxorem, si maritus debita contrahit? Audi insignem interpretem P. Hieronymum Oleastrum, inter Dominicanos qui Concilio Tridentino interfuere, factis celebrem, in hunc locum. *Magna, inquit, debita uxoris, & filiorum gratia contraxerat: ideo iussit eum dominus venumdari. Non enim timuit aliena rapere, ut uxorem, & filios pompose indueret.* Quot divites obiurgare cum S. Ioanne Chrysofomo non possumus? Mulorum quibus uxor vehitur, auro plurimo splendent frontes. Currus, & lecticæ tuæ undique sunt obornatæ; & creditores tui, pauperesque necessario alimento potiri nequeunt. Truces isti sunt, & efferati tum in debitoribus suis suffocandis, tum in creditoribus opprimendis. Ex illis sanguinem exprimunt; istis proprium reddere sanguinem nolunt. Cautus itaque prudensque sit Confessarius oportet in debitorum divitum regimine. Debitores pauperes facillime, quocumque volueris, ut plurimum vertes. Contra, divites aut avari, aut prodigi, ambitione, superbia, fastuque tumentes, difficillime aliorum consiliis & suasionibus parent: quia, ut inquit Scriptura divina, *sapiens sibi videtur vir dives.*

XX. Heinc minime mihi probatur doctrina quam tradit P. Dominicus Viva q. 1. art. 5. n. 2. his verbis. „ Quod si ex opinione probabilis pœnitens putet, hæc & nunc se non

„ teneri, debet Confessarius accommodare se „ opinioni pœnitentis, si verè talis opinio „ sit probabilis; quamvis ipse contrariam „ sententiam sequatur. Ratio est, quia quan- „ do pœnitens est rite dispositus, debet ab- „ solvi. Est autem rite dispositus, si opi- „ nionem probabilem sequatur quod non de- „ beat restituere. Ergo tunc absolvi debet. „ P. Claudius La-Croix de offic. Confess. quæst. „ xxxvi. fuso calamo quæstionem veriat, num „ Confessarius possit, & debeat contra pro- „ priam sententiam absolvere pœnitentem? Il- „ lius paradoxa probabilistica alibi refellam.

XXI. En unum ex potissimis probabilisticae plantæ-furculis. Confessarius iudicis personam sustinet, magistri, & medici. Pœnitens ut reus sicutur tribunal a criminibus solvendus, sententiamque iudicis auditurus. Si naturæ lumen, si communem sensum spectemus, cuius in mentem venit, iudicem debere, propria sprete doctrina, in sententiam rei decidere, eiusdemque opinioni se se accommodare? In quonam tribunali similis iudicandi ratio & methodus? Vix unus debitorum est qui probabilitatis prætextu fucare solutionis dilationem non studeat; quinimmo non contendant, opinionem vere probabilem se habere protrahendæ restitutionis. Ex hac P. Viva doctrina ansam arripiunt debitores differendæ restitutionis; & Confessarii, minus periti Theologi auctoritate nixi, faciles sunt in absolvendis debitoribus morosis, ut experientia compertum est. Loquitur P. Viva de opinione probabilis pœnitentis in conspectu probabilioris. Porro quod Confessarius probabilis persuasus debeat se se accommodare pœnitentis opinioni minus probabilis, paradoxon mihi est. Particula adiecta a P. Viva, quod opinio sit *vere probabilis*, fucus est probabilisticus; ut evidenter probant omnes Antiprobabilistæ. Numquam enim fieri potest ut in conspectu probabilioris opinio minus probabilis sit *vere probabilis*. Accedit, communiter debitores iudicare, se opinionem vere probabilem habere pro honestanda solutionis dilatione: & has opiniones probabiles expiscantur in Diana, Tamburino, & La-Croix.

XXII. Longe magis a veritate aberrare existimamus doctrinam P. Thomæ Tamburini, docentis *Lib. III. Method. Confes. cap. iv. num. 5.* „ Hinc item si prævideat Confessor „ pœnitentem non restitutum, si illi de- „ tegatur nullitas tituli quem pro se adesse „ pœnitens putat, non erit ex Sanchez „ talis nullitas illi a Confessario non inter- „ rogato patefacienda; quamvis sit in præ- „ iudicium tertii, qui suo carebit. „ Con- „ Conc. Theol. Tom. VII.

„ fessarius ex officio suo astringitur non iudi- „ care modo, verum etiam docere, & in- „ struere pœnitentem, ut fufius suo loco de- „ monstrabitur. Sed pergit ultra P. Tamburi- „ nus, additque, paucis interpositis. „ Si „ prævides, pœnitentem non restitutum, „ quamvis item advertas id esse in damnum „ publicum; cur tu sis obligandus ad admo- „ nendum, quandoquidem prævides, adhuc „ tua accedente monitione, illum non fore „ restitutum; atque adeo non fore amo- „ vendum damnum publicum? Certe frustra „ erit talis monitio, immo nocens ipsi ad- „ monito; bono autem publico nequaquam „ favens. . . . Atque hæc omnia ex de Lu- „ go etiam procedunt, quando Confessarius „ speraret pœnitentem susceptorum quidem „ monitionem; sed tamen advertit reme- „ dium esse difficillimum. . . . Unde etiam „ infertur, idem esse dicendum, quando pœ- „ nitens sub peccato mortali tenetur ad ali- „ quid adeo difficile, ut non credatur tunc „ æquo animo recepturus, & alia vice me- „ lius susceptorum esse indicetur: poterit „ enim tunc prudens Confessor relinquere „ illum in sua bona fide, quæ a peccato ex- „ cusat, & monitionem in tempus oppor- „ tunius differre, ne scilicet territus pœni- „ tens a confessione se abstinere, maiusque „ detrimentum patiat. Et hoc notetur per- „ maxime pro Confessariis mercatorum, & „ Principum. „ Eadem docet P. Sanchez, „ Consule *Hist. Probabilismi, & Rigorismi diff. „ i. cap. v. §. 2.* Non est opus ut hæc refellamus quæ seipsis corruunt: nam quisque prudens lector deprehendit quam sint a veritate aliena, & cum Christi Evangelio pugnantia.

XXIII. Quæst. VIII. *Absolvi ne a Confessario possunt debitores qui promittunt se statim restitutos, & re ipsa non restituunt?* Resp. Quando debitores sunt revera impotentes, absolvi proculdubio debent; si dispositi aliunde sint, proponantque se statim ac valebunt, restitutionem peracturos. Qui contra restituere, licet cum incommodo, possunt, absolvi minime debent, nisi prius restituant. Dum pœnitentes ad Confessarium accedunt ante debitorum restitutionem, argumentum est illos minime dispositos esse. Si enim vere pœniterent, prius iustitiæ debita solvissent. Siquidem omnis dilatio restitutionis invito domino actuale crimen est. Cum debitor differt solutionem, dum potest, licet cum incommodo, solvere, actu peccat. Ergo absolutionis capax non est.

XXIV. P. Dominicus Viva loc. cit. cum aliis

aliis docet, absolvendum pro prima vice esse debitorem, quando tamen sincere promittat statim se restituendum; & restitutio alioquin cito fieri nequeat ob aliquam circumstantiam: si enim fieri statim restitutio possit, hæc præire debet absolutioni. Huic doctrinæ nec ipse repugno, dummodo re ipsa Confessarius prudens, & doctus deprehendat debitorem sincere paratum esse ad solutionem, cum primum fieri poterit. Addit P. Viva, posse etiam secundam vice absolvi, etiamsi debitor non restituerit; dummodo appareant doloris signa, & firmum propositum statim restituendi. Quin subdit ex Valentia, Ledesma, Sayro, Navarra, & aliis, quod possit eiusmodi debitor absolvi tertia, & quarta vice: quia memores simus oportet, inquit ille, fragilitatis humanæ. Fatetur tamen in praxi rarissime hac doctrina utendum esse. Addo ego, numquam: & uti nam eam P. Viva natalitiis tenebris sepultam reliquisset.

XXV. Regula ergo generalis esto. Quoties moraliter possibilis est restitutio, priusquam debitores absolvantur, peragenda est. Quemadmodum non est concubinarius, nisi prius concubinam eiiciat, absolvendus; ita neque debitores, nisi prius restituant aliena. Prius pauperum debita, & mercenariorum labores solvant, & tunc ad Confessarium redeant, & absolvantur: inquit S. Thomas de Villanova ser. vi. Dom. III. Quadrag. Similia docent S. Carolus Borromæus in Synodo I. Mediolanensi, & plurima alia Concilia; immo Patres, & graviores Theologi omnes.

XXVI. Quæst. IX. Quomodo se gerere Confessarius debet vocatus ad audiendam confessionem divitis, seu magnatis, qui distulit debitorem solutionem, proximumque oppressit? Resp. Frequens, an rarus sit propositus casus, ceteri iudicent. Finge divitem magnatem, a pluribus annis ære ingenti alieno gravatum, qui mercenarios vexavit, operarios oppressit, qui hunc verberari iussit, illum exulare coegit. Is gravi correptus morbo, te ad excipiendam sacramentalem confessionem vocat. Quid ages? Quo te vertes? Unde initium spiritualis curationis arcesses? Angustia sane undique. En curationis formam quam ego servarem. Antequam tribunal aperirem pœnitentiæ, extra confessionem, quæ contra iustitiam peccavit, scire vellem. Tum iuberem ut virum prudentem, gravem, probum, amicum coram se venire curaret pœnitens, eumque constitueret veluti procuratorem, vulgo commissarium, rei suæ, cum plena facultate vocandi omnes creditores, omnesque oppressos, læsos, vexatos, da-

minoque ab se affectos, eosque ad iustitiæ leges, & prudentiæ amissim compensaret, debita solveret, & illata damna resarciret. His breviter peractis, tum illius audirem confessionem. Methodum difficillimam me præscribere respondes. Ultra fateor: At Christus clamat: *Impossibile*, idest, difficillimum, est divitem intrare in regnum cælorum. Publicanus Zachæus inquit: *Si aliquem defraudavi, reddo quadruplum*. Difficilis ne præscripta curationis forma? Facilis ne similitudo debitorum, defraudatorum, oppressorumque æterna salus? Si divites ob sola divitiarum præstigia in maximo versantur damnationis periculo; quid, si divitiarum scopulis accendant fraudes, oppressiones, rapinæ? Non ergo medicinæ amaritudinem, neque curationis severitatem, sed morbi accusare gravitatem debes. Præstitutam methodum temperare, moderari pro circumstantiarum diversitate poteris. Verum, quoad fieri potest, nullum non movere lapidem debes, ut antequam similes debitores constentur, ea expleant, quæ iustitiam commutantem spectant. Quod si circumstantiæ id non permittant; saltem curare debes ut peculiari scripto bona pœnitens designet solvendis debitis, & compensandis proximo illatis damnis congrua. Numquam permittas ut hoc onus heredibus in testamento demandetur: quia experientia compertum habemus, heredes id raro implere. Ut procuratorem peculiarem constituat tanto oneri exequendo idoneum, efficere debes. Quod si hoc præstare pœnitens recusaverit, tu eidem tamquam obstituto absolutionem suspendito. Audi iterum sanctum Archiepiscopum Thomam de Villanova ser. vi. post xv. Domin. Quadrag. Prius ergo vadat, & concubinam a domo pellat, pecuniam alienam restituat, contractus usurarios rumpat, famam proximi læsam, prout potest, resarciat, mercenariorum labores, & pauperum debita solvat, offenso fratri reconcilietur, & veniam petat; & tunc ad Confessarium redeat, ut absolvatur. Subdit continuo: *Hic rectus est ordo. Hic in Lazari suscitatione a Domino servatus est. Hunc ordinem ne transgrediaris. O medice, cur scitentem solvis? Cur indigno veniam promittis? Cur cui absolutionis beneficium exhibeas, non discernis?* Absolveres ne concubinarius, si heredibus in testamento impetraret ut post suam mortem concubinam eiicerent? Minime, inquis. Ecce ergo eum absolvis qui non nisi post mortem scelestiorem concubinam, avaritiam, iniustitiamque, eiiciendam heredibus præcipit? Considera utramque concubinam. Prior quæ sexto præcepto

ad-

adversatur, mala utique est, perniciose est fornicatori, & quibusdam humanæ infirmitatis, ac propensionis in propagandum humanum genus præstigiis obducitur. At altera concubina contra septimum præceptum truculenta est, pauperum, viduarum, mercenariorum, mercatorumque cruore, & lacrymis madens, furtis, rapinis, oppressionibus, spoliisque onusta. Ergo hæc potiori iure ante mortem eiicienda est, ut pœnitentiæ argumentum habeatur.

XXVII. Quæst. X. Confessarius qui culpabiliter obligare pœnitentem omittit ad restituendum, astringitur ne ille restituere? Resp. Adfirmant omnes, Confessarium teneri ad restituendum, si ipse mala fide positive pœnitentem ab onere restituendi liberet. Si vero solum omittat monere pœnitentem si ex malitia, intendens ne pœnitens restituat, si ve ex ignorantia crassa, si ve ex negligentia, & lata culpa, tum eum non astringi docent Bonacina disp. i. quæst. II. punct. 2. Valentia, & alii. Idque probabile esse concedit P. Viva loc. cit. num. 7. etiamsi Confessarius Parochus sit, qui ex officio, & iustitia teneatur instruere pœnitentem. Quoniam, inquit, non tenetur ex iustitia bonum temporale creditoris curare, sed solum bonum spirituale pœnitentis.

XXVIII. Communior & vera sententia docet, astrictum esse Confessarium Parochum restitutioni, quoties mala fide omittit monere pœnitentem ut restituat. Siquidem hic Confessarius ex iustitia tenetur morbos curare sui pœnitentis, bona fide ad ipsum accedentis, ut animæ sanitatem assequatur. Ergo effectus malos ex sua omissione secutos compensare astringitur. Nec obest quod damnatum temporale non in pœnitentem, sed in creditorem recidat. Quoniam in primis hoc damnatum temporale cedit indirecte saltem in ipsum pœnitentem, qui salutem spirituales animæ consequi nequit, nisi ab hoc temporali damno liberet creditorem suum. Præterea Confessarii constituti Reipublicæ christianæ iudices sunt, sedentque in tribunali, ut æqualitatem, & iustitiam inter partes conservent, læsamque resarciant. Parochi itaque, & Curati, qui delecti sunt ad gregis christiani regimen, strictiori vinculo astringuntur ad animarum salutem curandam, atque adeo ad efficiendum ut pœnitentes damna illata compensent, debita solvant, aliena restituant. Ceteri omnes Confessarii, tamen caritatis titulo officium exercent, tamen aperto semel tribunali pœnitentiæ, & admissio ad iudicium pœ-

nitente, tum iustitiæ debito devincti sunt ea omnia præstare quæ ad munus suum implendum requiruntur. Peccant itaque adversus iustitiam, si culpabiliter omittant monere pœnitentem debitorem, ut aliena restituat. Si contra iustitiam delinquant; ergo iustitiæ vi obligati sunt solvere quæ illorum culpa sui pœnitentes restituere neglexerunt. Nullum itaque discrimen est Curatos inter & ceteros Confessarios, nisi quod illi gravius peccent: ceterum omnes ex iustitia astringuntur operam dare ut pœnitentes ea præstent quæ necessaria sunt ad salutem. Ergo omnes tenentur ex iustitia compensare ea quæ ob illorum gravem culpam non sunt pœnitentes executi. Antequam tamen Confessarii restitutionis oneri subiiciantur, plura spectanda sunt, & caute iudicium suspendendum, donec clare constet malitia, & reatus gravitas. Severius rem hanc expendam, dum de officio Confessarii sermo erit. Nunc dumtaxat colligere Confessarii debent, quanta vigilantia, sollicitudine, & zelo peragere munus suum debeant, & in sacram doctrinam incumbere, ut possint ea scire quæ ad recte fungendum officio suo necessaria sunt.

CAPUT IV.

Qualis sit iniustitia ex qua restitutionis debitum inferitur.

I. EX sola iniustitia opposita iustitiæ commutanti, debitum oritur restitutionis. Pro eodem accipi debent iniustitia, & iniuria. Porro iniuria, seu iniustitia violatio alieni iuris dicitur, cui opponitur iustitia, quæ ius suum cuique tribuit. Quare actiones contra virtutes caritatis, misericordiæ, pietatis, aliasve nullam pariunt restitutionis obligationem.

II. Iniustitiæ culpa quæ debitum parit restitutionis, alia est *theologica*, alia *iuridica*. Culpa *theologica* peccatum est mortale, aut veniale. Culpa *iuridica*, seu civilis, est omisso debiti diligentia, qua quis astringitur ad cognoscendum, cavendum, providendum, vel agendum aliquid, unde damnatum sequitur. Quod autem hæc omisso contineat nec ne malitiam, non attenditur. Culpa hæc triplex est. Lata, levis, levissima. Lata est omisso illius diligentia quam adhibere communiter prudentes solent homines eiusdem professionis, seu status. Hæc culpa vocatur etiam *latissima*, ut est dolus manifestus, puta dum custos rei alienæ dormit, aut fingit se dormire: & *latior*, estque dolus præsumptus, ut dum quis

sciens, & potens impedire, non impedit tamen quominus fur rem apud se depositam auferat. Culpa *levis* est omisso vigilantia, & diligentia quam prudentiores, & diligentiores adhibere consueverunt; ut si quis rem depositam relinquat in cubiculo feris non clauso. Culpa *levissima* est omisso diligentia quam adhibent solertissimi, & prudentissimi in rebus eiusdem naturae. Quis cubiculum claudit, at manu non pulsatur ianuam, ut experiatur num clausum sit; hic reus est culpae levissimae. Haec culpa iuridica interdum coniungitur cum culpa theologica, interdum separatur.

III. Quando nulla ex his culpis patrat, nullum occurrit restitutionis debitum. Si relinquit puteum apertum, in quo cadere homines non solent; si laqueum paras ad feram capiendam in loco remotissimo, in quo nec homines, nec animalia transeunt; aut si sagittam similiter emittis in eiusmodi locis: ad nihil teneris, etiamsi casu homo, aut animal in puteum, aut laqueum incideret, aut sagitta laesus periret. Contra, si culpae latae iuridicae, & theologicae reus, damnum inferres; puta, si ignem accenderes prope domum, fegetes, aut aliam rem alterius, neglecta diligentia necessaria ad evitandam combustionem, totum damnum inde secutum resarcire deberes.

IV. Excipiuntur tres casus in quibus absque culpa lata, levi, levissima teneris ad restitutionem. Primus est: si animal tuum alterius animal occidat, aut laedat, aut fegetes conculet, prosternatque, aliudve damnum inferat; teneris aut animal tradere, aut damnum compensare. Tit. *Si quadrupedes in Instit.* Si tamen animal tuum esset invasum, liber ab onere restitutionis esses; sicuti si ad feram quam ligatam tenes, accederet animal, & occideretur, vel si latro domum tuam invadens, a canibus laceraretur, ad nihil astrictus esses. Secundus casus est: si mancipium tuum absque tua culpa alterum laedat, aut damnum culpabiliter inferat; aut mancipium tradere, aut damnum compensare debes, ut statuitur in *Instit. §. Domino*. Si tamen servus tuus inculpabiliter damnum inferat; nec ille, nec tu ad quidquam teneris. Tertius casus est: si e domo tua aliquid in viam proiciatur, & non fuerit proclamatum, ut transeuntis periculum evitent; etsi damnum absque tua culpa secutum fuerit, si caput domus es, ad duplum teneris; si damnum accidit capiti hominis, expensas solvere curationis debes, & omne aliud damnum compensare. Si aliquid in domo tua appensum sit quod nocere queat, & reipsa nocuit; ad

restitutionem, seu compensationem damni astringeris: si vero non nocuit, is qui illud apposuit, solvere decem aureos debet propter periculum; si caput domus vidit, aut scivit, & non removit quod appensum est, alios decem solvere tenetur, *l. i. ff. de his qui deiciunt, vel offendunt*. Haec autem non obligant in conscientia, nisi post iudicis sententiam: quia sic usu receptae sunt leges istae. Exceptis autem his tribus casibus, si res aliena fortuito in domo tua periit, ad nihil teneris: quia casus fortuiti extra humanam diligentiam sunt; ut si equus mutuo acceptus moriatur, aut domus locata igne comburatur, absque tua culpa, *l. Si in rebus, ff. Commodati*; nisi tu casus fortuitos libere suscipere resarciendis. Iniri enim contractus potest, servatis iustis conditionibus, vi cuius obligeris pro damno ex casibus fortuitis proficiente.

V. Qui rei illicitae dat operam, si sit causa damni nec praevius, nec intenti, nec ex illa causa derivati, ad nihil tenetur: quia damnum per accidens secutum nequit culpae verti, atque adeo nec ad poenam imputari: actio quippe eiusmodi damni illativa nullo modo voluntaria est; quemadmodum ad resarciendum damnum illatum ex ignorantia antecedenti, seu omnino invincibili non astringeris in conscientia: quia talis actio est prorsus involuntaria. Quid, si ignorantia sit dumtaxat concomitans? Iacularis sagittam, omni adhibita diligentia, ut damnum quodlibet evitares; ita tamen affectus, ut si homo transiret, eum occideres. Sagittam proiicias, homo transit, eumque occidis. Quid tum? Ad nihil te teneri docent Salmanticenses *tract. xlii. cap. i. punct. 2. §. 2. n. 15.* & citant Dicastillum, Lessium, Bonacinam, & alios. Quoniam, inquit, actio haec non est causa iniusta mali alieni; ut si gauderes de malo alieno, non influens in illud. Et licet homicidium hoc non sit contra voluntatem, tamen non est ex voluntate cum cognitione finis. Haec opinio mihi non probatur. Uti que actio, licet mala, quae non sit damni causa, non inducit restitutionis debitum, ut est internum gaudium de alterius detrimento. At negatur, praefatam actionem non esse damni causam. Tu ita paratus es, ut hominem occideres, si transiret. Reipsa illum transeuntem occidis. Ergo actio tua occisiva est. At, inquit, omnem adhibet diligentiam qua evitet homicidium: voluntas autem illa interna est, quae non influat in homicidium. Haec omnia in praxi commenticia sunt. Qui enim fieri potest ut omnem adhi-

adhibeat diligentiam ad evitandum homicidium qui paratus est hominem occidere, si transiret? At ponamus hypothese, quod reapse hanc praemittat diligentiam. Quid heinc? Non aliud nisi quod, homine non transeunte, reus non esset damni illati. At quoties cum voluntate parata ad occidendum homicidium sequitur, tum habetur & damnum illatum, & voluntas quae illud intulit. Ergo concurrunt ea quae restitutionis debitum inducunt. Et licet non sit expressa cognitio, est tamen implicita.

CAPUT V.

Sola culpa theologica, opposita iustitiae commutanti, extra contractum, vel officium, onus inferat restitutionis. Quae culpa in officio, vel contractu inferat restitutionis debitum. Plures quaestiuiculae resolvuntur.

I. **C**ulpa theologica alia interna, externa alia. Illa numquam obligationem se sola inducit restituendi, quia numquam laedit ius alienum. Sermo itaque est in praesentia & de culpa theologica exteriori contraria iustitiae commutanti, & de restitutione ex iniusta acceptione orta, praecisus titulis rei acceptae, vel contractus, & officii. Porro nemo ex iniusta acceptione restituere tenetur, nisi iniustitiam committat. Iniustitiam autem non committit, nisi sciat, aut scire debeat, velitque proximum laedere, ut docet S. Thomas 2. 2. q. lxx. art. 2. *Si aliquis faciat aliquid quod est iniustum, non intendens iniustum facere (puta cum hoc facit per ignorantiam, non existimans se iniustum facere) tunc non facit iniustum per se & formaliter loquendo, sed solum per accidens, & quasi materialiter faciens id quod est iniustum. Unde & talis operatio non denominatur iniustificatio.*

II. Cum actio coram Deo omni culpa caret, caret quoque respectu proximi. Ergo tamen si damnum inferatur, ad nihil tenetur qui istius damni causa moralis non fuit. Damnum enim, consequens actionem physicam, est praeter intentionem & voluntatem agentis. Nemo itaque restitutionem ex iniusta acceptione ortae subiectus est, si ab omni culpa theologica contraria iustitiae commutativae immunis sit. Sicut pro actione inculpabili nemo Deo satisfacere astringitur, ita neque proximo satisfactionem exhibere tenetur.

III. Obiicies 1. Culpa iuridica lata inferat debitum restitutionis. Sed culpa iuridica lata absque culpa theologica reperiri valet. Ergo falsum est ex sola culpa theologica debi-

tum oriri restitutionis. Resp. Culpa iuridica lata inferat debitum restitutionis, si fuerit iuncta culpae theologicae, secus separata ab illa; nisi interveniat peculiaris contractus iuxta leges quae ad id obligent, ut dicitur *n. vii. & seqq.*

IV. Obiicies 2. Dominus *Exod. xxi.* haec praescribit. *Si quis aperuerit cisternam, & foderit, & aperuerit eam, cecideritque bos, vel asinus in eam, dominus cisternae reddet si pretium umentorum.* Similia repetit *cap. xxii. Si egresus ignis comprehenderit acervum frugum, sive flammis fegetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit.* Resp. Leges istae praeposunt negligentiam, seu culpam theologica. Quod si quis hoc neget; subdistinguitur leges iudiciales esse, sicut sunt aliae ibidem recentitae, ut lex talionis, reddendi oculum pro oculo, dentem pro dente, quarum observationi nemo astringitur.

V. Obiicies 3. Gregorius IX. *c. Finali de iniuriis*, haec statuit. *Si culpa tua datum est damnum, vel iniuria irrogata . . . aut haec imperitia tua, aut negligentia evenerunt; iure semper his satisfacere oportet. Neque ignorantia te excusat, si scire debuisti ex facto tuo iniuriam verisimiliter posse contingere, vel iniuriam. Quod si animalia tua nocuisse proponas, nihilominus ad satisfactionem teneris, nisi ea dando passis damnum, te ipsum liberare velis; quod tamen ad liberationem non sufficit, si fera animalia, vel quae consueverunt nocere, fuissent, & quam delueras, non curasti diligentiam adhibere. Sane licet qui occasionem damni dat, damnum dedisse videatur; secus tamen est in illo dicendum qui, ut non occideret, de contingentibus nihil omisit.* Resp. Pontifex summus confirmat sententiam nostram, cum aperte culpam theologica ad restitutionem requirat. Distinguit primo loco culpam latissimam, latiore, & iniuriam eadem irrogatam, a negligentia quae ex culpa lata provenit, ut colligitur ex his verbis: *Nec ignorantia te excusat, si scire debuisti ex facto tuo iniuriam verisimiliter posse contingere.* His verbis aperte declarat Pontifex summus se loqui de culpa lata, in omissione illius diligentiae quam homines communiter adhibent, sita. De animantibus quae consueverunt nocere, ad aequalitatem resarciendum damnum illatum docet, quando negligentiae culpa in iis custodiendis praecessit. Si vero id non consueverant, tum non ad aequalitatem, sed aliquid satisfactionis vi humani iuris, ad poenam, non ad culpam obligantis, praebendum est, post, non ante iudicis sententiam. Ultimo loco concludit compensandum damnum

quod iis eventibus illatum est quos præcavere viri prudentes solent, & ex culpa lata non præcauentur.

VI. Obiicitur 4. Si culpa theologica restitutionem præcedere semper deberet, neque medici, neque iudices restituere damna tenerentur, sola omissione exactioris diligentiae illata. Resp. Concedunt hoc Lessius, Vasquez, Lugo, & alii. Sed oppositum nos defendimus. Culpam theologicam requiri ad restitutionem dicimus, præcisis titulis officii, vel contractus; ut infra explicabimus.

VII. Quæst. I. Ex culpa theologica levi, seu veniali oritur ne restitutionis debitum? Resp. Culpa venialis alia est talis ex materiae parvitate, alia ex imperfecta deliberatione. Culpa venialis contra iustitiam ex materiae parvitate inducit restitutionis obligationem. Quoniam res aliena, licet parva, cum invito domino retinetur, eiusdem lædit ius. Ergo vi iustitiæ refarciendum est. Quia tamen materia levis est, levis quoque extat obligatio restitutionis. Si sit venialis ratione inadvertentiæ, seu imperfectæ deliberationis; tum restitutionis obligationem non inducere communior docet opinio, neque sub veniali, si leve fuerit damnum inde secutum. Quid, si damnum fuerit gravissimum? Alii sustinent cum Dicastillo Lib. II. tract. II. disp. III. Henrico a S. Ignatio Lib. IX. cap. cxvi. hoc in casu debitum esse restitutionis, & quidem sub gravi culpa. Alii negant. Quoniam actio moralis indeliberata nequit esse causa moralis perfectæ obligationis. Obligatio enim sequitur culpam. Si culpa sit levis, non potest obligationem gravem parere; immo nequit inferre obligationem levem culpa venialis indeliberata: quia quando materia gravis est apta natura sua parere obligationem gravem, nequit inferre obligationem levem: sed aut gravem, aut nullam parit: gravem inducere nequit: ergo neque levem. Et hoc patet in votis Deo, & promissionibus homini factis, quæ dum ex imperfecta deliberatione procedunt, nullam, ne levem quidem, inducunt obligationem. Quænam ex his duabus opinionibus verisimilior sit, fateor me ignorare. Nam restitutio non solum ex gravitate culpæ, sed etiam ex gravitate damni metienda est. Aqua ergo mihi inter utramque hæret: & cum sim dubius, securiorem partem eligerem: quoniam, inquit Sanctus Thomas 2. 2. q. lx. art. 4. ad 3. cum debemus aliquibus malis adhibere remedium, sive nostris, sive alienis, expedit ad hoc, ut securius remedium asponatur. Addo, vix in præsti accidere ut sola culpa veniali ingens

malum inferatur proximo: siquidem inconsideratio, quæ in levi negotio levis est, in gravissimo negotio in quo de tertii sorte, fortuniisque agitur, evadit gravis. Deinde quis definit deliberationem esse imperfectam, & venialem, cum nec ipse damnificator id certo scire valeat? In dubio autem, utrum deliberatio fuerit nec ne imperfecta, tutior eligenda pars est.

VIII. Quæst. II. An culpa levis, aut levissima, animo nocendi perpetrata, inducat obligationem restitutionis? Resp. Ut proposita quæstioni clarius fiat, exemplo eam explico. Advocatus adhibet omnem diligentiam ad quam tenetur, & quam adhibere communiter solent similes professores; noluit tamen maiorem adhibere ex odio, & invidia contra clientem, ut inde iactura litis sequatur. Secuto damno, tenetur ne ad restitutionem? Negant Sanchez Lib. I. Consil. cap. iv. dub. 5. Navarra de restitut. Lib. II. cap. x. diff. 9. Lessius Lib. II. cap. vii. dub. 6. & alii. Quia quando actio externa iniusta non est, nulla restitutionis obligatio oritur. Porro illa negligentia levis, aut levissima non est iniusta. Ergo non parit restitutionis debitum. Idque patet tum in indice ex odio occidente reum, tum in interfessore iniusti invaloris, simili odio percito, tum in quocumque alio qui adhibeat omnem diligentiam ne malum occurrat, optat tamen ut aliunde malum accidat.

IX. Opposita sententia probabilior, & ut ego quidem arbitror, vera est: quam defendunt Salmanticenses tract. XIII. cap. i. punct. 2. §. 2. n. 18. & apud ipsos Molina, Lugo, & alii plures. Illam aperte docet S. Thomas 2. 2. q. lxxii. art. 2. ad 4. ubi hæc habet. *Aliquis potest impedire aliquem ne habeat præbendam multipliciter. Uno modo iuste, puta si intendens honorem Dei, vel utilitatem Ecclesie, procurat quod detur alicui personæ digniori; & tunc nullo modo tenetur ad restitutionem, vel ad aliquam recompensationem faciendam. Alio modo iniuste, puta si intendat eius nocumentum, quem impedit propter odium, vel vindictam, aut aliquid huiusmodi. Et tunc si impedit ne præbenda detur digno, consulens quod non detur, antequam sit firmatum quod ei detur, tenetur quidem ad aliquam recompensationem, pensatis conditionibus personarum, & negotii, secundum arbitrium sapientis.*

X. Ex hac angelica doctrina eruitur, eandem actionem exteriorem ex sola affectuum, animorumque diversitate in uno, secus in altero, debitum parere restitutionis. Quæ doctrina

strina confirmatur ff. 39. tit. 3. l. 2. §. 9. Idem Labeo ait, si vicinus flumen, torrentem avorterit, ne aqua ad eum perveniat, & hoc modo sit effectum ut vicino nocatur, agi cum eo aqua pluviae arcendæ non posse: aquam enim arcere, hoc esse curare ne insuat: quæ sententia verior est; si modo non hoc animo fecit ut tibi noceat, sed ne sibi noceat. Ratio itaque luculenta sententiæ nostræ hæc est. Dantur effectus qui absolute non ita cum causa connexi sunt, ut qui causam velit, eo ipse velit effectum. Non vult quis diligentiam in aliquo negotio adhibere quam exequi diligentiores, aut diligentissimi consueverunt. Effectus consequens hanc exactioris diligentiae omissionem non est cum eadem absolute connexus: potest enim quisque ex iusta causa hanc extraordinariam, insolitamque diligentiam prætermittere; verum similiter potest ex pravo animo, odioque nocendi præfatam omittit diligentiam; & tum damnum consequens omissionem, pravo animo nocendi affectum, coniungitur cum ipsa omissione prava. Damnum absolute non est connexum cum omissione insolitæ diligentiae: at pravis nocendi animus nexus est qui hæc duo, nempe effectum cum causa, coniungit. Ergo dum quis omittit hanc maiorem diligentiam, ad quam adhibendam absolute non est astrictus, eo animo ut alteri noceat, iam nocumentum istud ratione pravi affectus coniungitur cum tali omissione; quæ absolute spectata levis est, & gravis evadit ob animi malitiam. Ergo eiusmodi omittens refarcire nocumentum tenetur. Doctrina exemplis illustratur. Deus tentat homines, ut eisdem probet, firmetque in virtute. Lapsus hominis tentati non adscribitur Deo. Tentat diabolus homines, ut seducat. Seductio demoni imputatur. Idem itaque effectus ob animi, & affectus diversitatem revocatur, & non revocatur in causam. Cœnat quis præter temperantiæ regulas, calida vina epotat, nulla libidinosa intentione percitus. Eandem comessionem præstat alter ex affectu & animo ad pollutionem. Uterque pollutionem patitur. Secundo, secus primo, pollutio imputatur ob affectuum diversitatem. Qui latronem in domo recipit animo fovendi latrocinia, restitutioni obnoxius est; qui vero illum suscipit aut caritatis, aut correctionis animo, ad nihil tenetur. Quibus exemplis manifestior fit doctrina S. Thomæ.

XI. Adversæ opinionis argumenta nullum faciunt negotium: ex iis enim quæ dicta sunt, penitus evanescent. Utiq; negligentia levis, aut levissima suapte natura non ef-

ficit opus externum iniustum; illud vero iniustum reddit, si addatur affectus pravi, animusque nocendi: vi quippe pravi huius animi damnum secutum connectitur cum eiusmodi negligentia, evaditque voluntarium. Porro damnum voluntarium actioni exteriori etiam levi, vel levissimæ iunctum, restitutioni obnoxium est. Ceteri duo casus perperam opponuntur. Nam qui occiditur vi sententiæ iustæ, ius non habet ad vitam, quemadmodum nec iniustus invalor ius habet ne ab invaro cum moderamine inculpatae tutelæ repellatur. In proposita autem quæstione nostra quilibet ius habet ne tu ponas aliquid eo animo ut damnum eiusdem sequatur. Quare si causa exterior, quantumvis levissima, deliberate ponatur in eum finem ut proximus tuus damnum subeat, hoc damnum voluntarium profus est, atque adeo restitutionis obligationem parit.

XII. Heinc qui delictum perpetraret prævidens ex hoc alteri secuturum damnum, idque animo intenderet; ad omnium damnorum restitutionem teneretur. Si vero id nullo modo intenderet, licet prævideret alter imputandum ex hominum malitia; tum non videtur absolute loquendo debitum restitutionis oriri: quoniam talis imputatio ex aliorum malitia, non ex perpetratione delicti, ut suppono, dimanat. Perpetratio quippe delicti hoc in casu est mera occasio, quæ nullum influxum habet in damnum illud. Quapropter qui hominem occidit, licet deprehendat alteri imputatum homicidium, videatque innocentem ad mortem rapi, non tenetur cum vitæ suæ dispendio se prodere. Si vero quis alterius aut pallio coopertus, aut gladio eiusdem utens homicidium commiserit, & ex his signis innocens damnaretur ut homicida: tum necessaria esset restitutio universi damni inde secuti.

XIII. Quæst. III. An qui exercent artes, aut professiones, teneantur ad restitutionem ex culpa levi, vel levissima? Resp. Iam dictum est supra, neminem theologica culpa carentem, extra officium, vel contractum, subiectum esse restitutioni. Nunc quæritur, num artifices qui ex officio construunt opera, medici, qui accepto stipendio curant infirmos, advocati, qui pacto pretio defendunt clientes, consultores, iudices, custodes, qui ex officio consulunt, decidunt, custodiunt &c. astringantur restituere ob culpam levem, aut levissimam. Communis sententia absolute negativa est. Quoniam præfati omnes non tenentur ratione rei acceptæ, ut supponitur; neque ex iniusta acceptione, siquidem iniusta accep-

ptio non reperitur absque culpa lata iuncta culpæ theologicæ; nec tandem ex contractu, quia nemo sive artificum, sive aliorum professorum sese obligat ad exercendam artem suam maiori diligentia quam adhibere prudentes earundem professionum homines solent. Ex sola culpa lata iuridica, connexa cum culpa theologica, oritur in his restitutionis debitum.

XIV. Hæc omnia vera sunt absolute & per se. At si præfati professores promitterent maiorem diligentiam quam adhibere communiter solent ceteri earundem artium prudentes viri, tum astricti essent restitutioni, etiam ex culpa levi, aut levissima; prout magis aut minus promiserunt, & secundum quod negotii gravitas postulat. In quibusdam enim negotiis, & operibus summi momenti exigitur summa vigilantia, & maxima cautio. Quare in his non raro levis negligentia potest fieri gravis, & debitum inferre restitutionis.

XV. Animadvertas tamen velim, culpam quæ levis est in privatis hominibus, feri latam, & gravem in iis qui ex officio consulere, defendere, custodire aliena bona tenentur. Quare dici solet, quod isti professores ex culpa levi astricti sunt restituere respectu privatorum qui ex officio non obligantur: quia negligentia quæ in privatis levis est, potest esse lata, seu gravis culpa in his qui ex officio negotia peragunt. Quamobrem Advocati, Confessarii, Parochi, Concionatores, Iuriconsulti, ceterique professores qui in artibus suis consilia præbent, ex culpa lata restitutioni obnoxii sunt. Quoniam hi ex officio eam adhibere diligentiam debent quam communiter prudentes solertesque earundem professionum viri adhibere consueverunt. Non raro, utinam non frequenter, ad restitutionem isti tenentur ob culpam ignorantiam, seu ob negligentiam addiscendi ea quæ vi suæ professionis scire tenentur. Docet enim S. Thomas 1. 2. quæst. lxxvi. art. 2. *Omnes sci-re tenentur ea quæ sunt fidei, & universalis iuris præcepta; singuli autem ea quæ ad eorum statum vel officium spectant.* Excusantur tamen a restitutione, quando non decretorie, sed caute responderent se ita sentire, aut dubitare, aut sibi ita videri. Quoniam si consulentes tum consilium exequantur, imprudentiæ propriæ imputare secutum damnum debent. Cauti ergo sint professores omnes in consiliis dandis, præsertim in materia iustitiæ, in contractibus, in negotiis. Si inculpate veritatem ignorant, inculpate non agunt, dum se consiliis dandis immiscere audent. Re-

gula iuris 62. in 6. *Nullus ex consilio, dummodo fraudulentus non fuerit, obligatur*, hunc prodit sensum: Qui bona fide consilium dat in iis quæ ad proprium officium non pertinent. Nomine autem fraudis culpa lata intelligitur. Fraudem quippe committunt Confessarii, Theologi, Istei, ceterique qui profitentes peritiam artium, easdem ignorant. Et Christiani bona fide ad istos ut ad peritos in arte accedentes decipiuntur, fraudemque patiuntur, qui consilium se accipere a sapientibus putant, dum reipsa ignorantes, atque adeo deceptores consulunt. Pro certo habere volo, neminem mala fide, & expressa fraude consulentes decipere; sed revera decipiunt, dum profitentur se peritos esse in arte, cum reipsa non sint, ob omissionem addiscendæ scientiæ necessariæ.

XVI. Quæst. IV. *Quenam culpa iuridica requiratur in contractu, ut inducat restitutionis debitum?* Resp. Duplex occurrit sententia. Altera, quæ docet, te ex culpa levi, aut levissima teneri ad restitutionem, si contractus cedat in solam utilitatem tuam, ut in commodato, pereatque res, aut fiat deterior. Et hæc est dispositio iuris ff. 13. tit. 6. l. 18. *In rebus commodatis talis diligentia præstanda est, qualem quisque diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet.* Et hæc iuris dispositio æquitati naturali congrua videtur, ut nempe qui aliena re gratis utitur, summam in custodia adhibeat diligentiam. Nisi enim diligentissimus sis in hoc contractu, quandonam eris? Ipse communis hominum sensus dicitur ut maiori diligentiam commodatarius quam ceteri astrictus sit. Si ergo ceteri tenentur restituere ex culpa lata, hic astrictus erit ex culpa levi, aut levissima. Excipitur precarium, in quo solum ex dolo, aut culpa lata, qui accipit, tenetur. Quia dominus quocumque tempore rem precario concessam repetere valet. Si contractus utriusque parti utilis sit, ut in contractibus locationis, conductionis, pignoris; uterque subiectus est restitutioni ex culpa lata, & levi, non vero ex levissima. Ita iura disponunt l. 5. §. Commodato, & reg. 23. de reg. iur. Qui accipit ergo alienam rem in propriam utilitatem, ex ipsa naturali æquitate diligentiam peculiarem qua utuntur solertes homines in similibus rerum custodia, adhibere debet. Domestici qui ex officio res domini custodiunt, artifices qui accepto stipendio in re aliena laborant, resarcire damnum debent ex culpa levi; si tamen res sint magni momenti, & fragiles. Hinc conducti ad ferendas columnas, & res similes, quæ facillime franguntur, te-

nentur ex culpa levissima: quia hæc culpa quæ in aliis rebus curandis esset levis, aut levissima, in his gravis reputatur.

XVII. Si contractus cedat in utilitatem solius dantis, ut accidit in deposito, qui accipit, ex culpa lata tantum, & dolo tenetur: idque æquitas naturalis dicitur, ut qui alienam rem custodit in commodum domini, ea utatur diligentia qua uti diligentes solent. Quare si depositum pereat absque culpa lata, nullum est restitutionis debitum, nisi in his casibus. 1. Si pactum præcessisset maximæ diligentia. 2. Si depositum tecum detulisses per loca periculis exposita. 3. Si in mora fuisses, non reddendo tempore debito, cum posses. 4. Si mercedem accepisses pro depositi custodia. 5. Si ipse promississes diligentissimam custodiam. Tunc enim tenereris ex culpa levissima.

XVIII. Cum in legibus indicatis asseritur, depositarium obligari solum ex dolo, non ex culpa, sciendum est, in iure dolum latæ culpæ æquiparari; ut habetur l. 222. §. de verb. oblig. *Magna negligentia culpa est magna: culpa doli est.* Cum itaque leges definiunt dolum dumtaxat præstandum esse, non culpam, id est culpam levem, aut levissimam. Doli autem nomine lata culpa intelligitur. Dum vero in contractibus iura decernunt culpam esse præstandam; nomine culpæ intelligunt culpam levem, aut levissimam iuxta materiam diversitatem.

XIX. Tandem præfata sententia defendit, damnum secutum in contractibus ex culpa iuridica sine culpa theologica in conscientia resarcendum esse. Quoniam qui ex contractu rem alienam accipit, sese obligat ad eam servandam cum onere a legibus præscripto, seu ad eam præstandam diligentiam quæ legibus præstituitur; præsertim cum leges istæ æquitati naturali conformes sint. Porro præfatae leges obligant ex culpa levi, aut levissima; ut patet ex cap. ult. de commodato, ubi statuitur: *Cum gratia sui quis commodatum accipit, de levissima etiam culpa tenetur.* Nequeunt autem eiusmodi leges in negligentia levissima culpam mortalem præsumere. Obligant ergo ex culpa iuridica. Sed qui contrahit, sponte libereque vi contractus obligat sese ad præstandum id quod leges decernunt. Leges autem decernunt te obligatum esse ad resarcendum damnum ex culpa levissima secutum. Ergo dum hoc onus legale vi contractus libere suscipis, iam in conscientia te obligas ad id præstandum quod leges præscribunt. Hanc sententiam defendunt Covarruvias, Navarrus, Molina, Lessius, Vas-

quez, Antoine, & alii, qui vocant eam commutinem.

XX. Oppositam sententiam defendunt Salmanticenses tract. XIII. cap. 1. punct. 2. §. 4. num. 32. & pro eadem citant *Filiucium, Dianam, Sotum, Ledesnam, Tapiam*, aliosque. Hæc opinio contendit, te non esse obligatum in conscientia, nisi ex culpa lata connexa cum culpa theologica, saltem in foro interiori; sive contractus sit in tui commodum tantum, ut est commodatum; sive in commodum utriusque, ut est pignus; sive in solius dantis, ut est depositum. Ex sola culpa iuridica, sive levi, sive levissima, in aliquo istorum contractuum commissa, negat oriri restitutionis debitum. Prima huius sententiæ ratio repetitur a paritate precarii, in quo quis tenetur solum de culpa lata, aut dolo: quæ ratio nulla est, cum precarium ad nutum dantis repeti queat.

XXI. Potissima autem istius sententiæ ratio hæc est. Nemo iure naturæ astringitur restituere ex culpa levi, aut levissima. Probat antecedens. Nemo ex contractu tenetur maiorem adhibere diligentiam in rei alienæ quam in propriæ conservatione. Sed in propriæ rei custodia solum quisque tenetur de culpa lata, aut dolo, seu ad eam ponendam diligentiam qua diligentes & prudentes adhibent: & ad hanc solum diligentiam quisque vi contractus sese astringit. Neque maior obligatio a iure positivo imponitur: nam iura quæ adducuntur, vel non sunt recepta quantum ad obligationem in foro conscientia, vel solum spectant exteriorem pacem & tranquillitatem, solumque obligant in foro exteriori.

XXII. Expensis utriusque sententiæ fundamentis prior mihi probabilior est, quod solidiores sint rationes quibus innititur. Fori quippe internum, ut ab ultimi secundæ opinionis fundamenti examine incipiam, conformari externo debet, quando istud & naturali æquitati conforme est, & falsæ præsumptioni non inhæret. At leges quæ obligant ad restituendum ex culpa levi, aut levissima in contractu cedente in solam accipientis utilitatem, falsæ præsumptioni non innituntur; & sunt ex alia parte æquitati naturali consonæ. Ergo qui iuxta has leges contractum ineunt, ad earundem observantiam sese astringunt. At leges istæ, iniquæ, non imponunt obligationem in foro interiori. Esto. Cum tamen contractum celebras ad istarum legum præscriptum, cum ipse in conscientia te obligas ad id præstandum quod leges præcipiunt.

XXIII. Paucis rem totam perfringo. Communiter omnes ex culpa lata coniuncta cum culpa theologica tenentur ad restitutionem. Porro ipsum naturæ lumen dicitur, suggeritque strictiori vinculo eos urgeri ad rei alienæ custodiam qui ad id ex officio quam qui vi solius communis iuris obligati sunt; fortius vero graviusque eos qui ex contractu devincti sunt. Si igitur primi ex culpa lata; posteriores, & postremi ex culpa aut levi, aut levissima astricti sunt. Quis te diligentius esse debere in custodienda re commodata non reputabit quam alterum tali titulo non devinctum? Quis dixerit, te non debere maiore diligentia uti in custodienda re in tua utilitatem concessa quam in re servata in solius dantis commodum? Nulla ne maior diligentia necessaria erit in rei pretiosæ, ingentisque valoris quam in alterius levioris rei custodia? Ergo secunda opinio quæ in omnibus casibus requirit culpam latam iuridicam cum theologica culpa coniunctam, minus coneruit rationi.

XXIV. Salmanticenses, qui præfatam secundam opinionem propugnant, in nostram tandem concedunt sententiam *loc. cit. §. 5. num. 37. & seq.* Animadvertunt & ipsi quod supra indicavi, culpam dupliciter levem, aut levissimam nuncupari posse. Primo absolute, secundo respectiva. Culpa quæ in uno casu reparatur levis, in altero gravis æstimatur. Irreverentia in filio respectu patris gravis erit, quæ in aliis levis foret. Culpa quæ in homine mundano levis est, in Sacerdote, in Parocho, in Episcopo gravis etiam potest. Quibus positis, concludunt præfati Auctores, neminem vi officii, aut contractus teneri ad restitutionem, nisi ex culpa lata coniuncta cum culpa theologica. At subdunt, eisdem simul obstringi quandoque ex culpa levissima: quia licet hæc culpa levissima sit, absolute spectata; respectu tamen illius qui ex officio, vel contractu astringitur, evadit lata & gravis. Tunc enim culpa lata contingit, quando homines eam non adhibent diligentiam quæ a solertibus præstari solet. Sed homines diligentes, officii, aut contractus vinculo ligati, adhibent maiorem diligentiam quam ceteri a simili vinculo soluti. Ergo hoc in sensu utraque sententia eodem recidit, nempe homines vi contractus teneri aliquando ex culpa levissima, quæ spectatis circumstantiis evadit lata, & gravis in utroque foro. Ut negligentia sit gravis in custodia depositi, plus requiritur quam in custodia commodati. Ne multa: ex subiecta materia, & circumstantiarum diversitate gra-

vitæ, aut levitas culpæ colligenda est: & pro culpæ diversitate debitum restitutionis inferendum.

C A P U T VI.

De restitutionis onere quo obstringitur possessor bonæ, aut malæ fidei ob rem alienam acceptam.

I. **U**Na ex radicibus restitutionis est recepta, seu aliena, extans apud possessorem: quod contingere potest absque iniusta actione, ut in possessore bonæ fidei re ipsa accidit: hic enim accipit, aut retinet alienam rem bona fide existimans esse suam. Interdum vero res aliena iniusta actione occupatur; ut evenit in fure, raptore, & debitore moroso. Hi alienam rem retinent, quam per iniustam actionem occuparunt.

II. Itaque possessor bonæ fidei ille est qui rem alienam, invincibiliter existimans esse suam, possidet. Possessor malæ fidei ille dicitur qui scienter rem alienam vel occupat, vel retinet; aut ignorantia vincibili, vel affectata in rei alienæ possessione persistit. Possessor bonæ fidei rem alienam vendere, consumere, donare, prout illi visum fuerit, potest, usquedum in bona fide perseverat. Continuo vero ac advertit rem esse alienam, restitutioni obnoxius est. Si enim in mora sit, possessor malæ fidei evadit. Quoties enim certo cognoscit rem alienam esse, ignorare debitum restitutionis invincibiliter non potest. Si tamen lex præscriptionis impleta esset, tum eiusdem præscriptionis vi a restitutionis onere inanimis foret; si vero lex præscriptionis non suffragatur, tum restituere rem domino debet, quocumque titulo, sive donationis, sive emptionis, affectus illam fuerit. Si enim rem emerit, a domino repetere solum pretium nequit, sed a venditore: quia dominus ius habet ad rem suam, & hæc ad dominum semper clamat. Pretium ergo pro eadem recuperanda solvere dominus non debet. Communia, & vera hæc sunt.

III. *Quæst. I. Ad quid tenetur possessor bonæ fidei qui rem alienam consumpsit?* Resp. Si bona fide rem oratione contumpsit; si illa etiam ex illius culpa perierit; si eam distraxit, vendidit eodem, vel minori quo emerat pretio: nullus occurrit titulus vi cuius restituere quidquam debeat. Non ex iniusta actione, quia bona fide auctoris rem est, ut supponitur: non ex re quæ extet apud ipsum. Ergo ex nullo titulo. Advertendum

tamen, dupliciter extare alienam rem posse apud possessorem bonæ fidei, videlicet aut in specie, aut in æquivalente. Porro licet res non existat in se, si tamen in æquivalente existat, quatenus possessor bonæ fidei ditior factus sit, seu emolumentum perceperit; tum restituere tenetur id in quo factus ditior est, seu id quod in æquivalente ex re aliena apud ipsum reperitur. Exemplis rem illustro. Rem alienam comedisti, putans esse tuam, & tuam conservasti. Res aliena virtute existit in tua. Restituere igitur eam debes. Si nihil ex tua comedisses, ad nihil tenereris, quia in nulla re factus esses ditior. Alieno equo iter egisti, parcens expensis quas facere debuisses in equo conducendo: has expensas restituere domino equi debes. Si pedibus iter arripuisses, ad nihil tenereris. Similiter si frumentum, si vinum alienum consumpsisti, tuo servato; si veste aliena usus fuisti loco tuæ: restituere omne emolumentum debes quod ex consumptione alienæ rei apud te extat. Si vero nihil: tuarum rerum consumpsisses, ad nihil tenereris: quia tum res aliena nec in se, nec in æquivalente apud te existeret. Quid, si dubium occurrat, sis ne ex aliena re factus ditior? Tum pro rata dubii, ut supra diximus, componendum negotium est sapientum arbitrio. Quid, si in ludo, in convivio, aliisque diverticulis in quibus nihil tui infumpsisses, rem alienam consumpsisti; si splendidius quam solitus eras vixisti? Ad nihil tum teneris: quia nihil apud te rei alienæ existit nec in virtute; nec in specie. Immo si ob hereditatem obtentam quid plus expenderit quam in absentia hereditatis expendisses de tuis bonis, in restitutione hereditatis detrahere illud plus quod intuitu obtentæ hereditatis consumpsisti, tibi que reservare poteris; ut etiam advertit P. Soto *Lib. IV. quæst. VII. art. 2. concl. 4.*

IV. *Quæst. II. Qui res usu consumptibiles bona fide a latrone erit, recepit, tenetur restituere rem si extet, aut id in quo ditior factus est, si fur restituere potens sit?* Resp. Recepisti, aut emisisti fide bona a latrone pecuniam, vinum, oleum, vestem, triticum, & id genus usu consumptibilia. Intervenisti ad cenam ex cibis furto surreptis in aliena domo, tantumdem comesturus in domo propria. Si fur impotens factus sit ad restituendum; omnes fatentur, te restituere rem debere, si extet vel in se, vel in æquivalente, seu in quo ditior factus es. Disputant vero Theologi, num restituere tu vero domino rem debeas, quando fur ipse ha-

beat bona quibus compensare dominum valeat? Sermo est de possessore tam bonæ, quam malæ fidei. Ad hoc enim quod attinet, pares sunt. Si res extet, uterque totum restituere tenetur. Si non extet, uterque pretium æquivalens reddere debet cum solo discrimine, quod possessor bonæ fidei id tantum in quo ditior factus est, malæ fidei vero possessor totum restituere astringitur. Quod ergo de uno, idem de altero resolvitur. Triplex Theologorum hac de re occurrit sententia.

V. Prima adfirmat, utrumque possessorem sive bonæ, sive malæ fidei, cum solo assignato discrimine, ad restitutionem teneri. Ratio obvia, & perspicua est. Res ubicunque sit, clamat ad dominum suum. Is ius habet eam repetendi, sive in se, sive in æquivalente extet. Res ista, ad quemcumque possessorem transeat, secum indivisum defert restitutionis onus. Hanc sententiam defendunt Martinez a Prado *Tom. II. cap. XVII. quæst. II.* Vasquez *de restitut. cap. IX. §. 2. dub. 5.* Lugo *Tom. II. cap. XVII. num. 7.* & alii.

VI. Altera sententia negat, hoc præcipuo fundamento nixa. Dominus ius non habet repetendi a fure eandem numero pecuniam, idem oleum, frumentum &c. sed quid simile eiusdem pretii, quod extet apud latronem. Ergo accipiens, seu emens rem a latrone restituere domino non tenetur; sed hunc remittere ad latronem valet. Quoniam si latro non astringitur restituere eandem pecuniam ipsam furtivam, sed aliam eiusdem valoris; cur emptor astringetur restituere eandem pecuniam furtivam, cum alia eiusdem valoris extet apud latronem?

VII. Tertia inter utramque media est. Hæc considerat res de quibus disputatur, in duplici statu. Primo antequam permisceantur cum aliis latronis bonis. Furatur hic pecunias, vinum, oleum, triticum &c. Separatim has res conservat. Secundo permiscet pecunias, vinum, frumentum &c. furto sublata cum suis pecuniis, oleo, vino, frumento. In primo casu cum prima sententia asseritur, emptorem teneri ad restitutionem ob rationes adductas. In secundo casu cum altera sententia absolvitur emptor ab onere restitutionis: quia facta permixtione pecuniarum quas furripuit latro cum suis pecuniis, tum dominus omnium evadit, quamvis oneri restituendi subiectus sit. Ergo qui eandem accipit, nihil prioris domini recipit; sed omnia quæ recipit, aut emit, sunt latronis, qui per commixtionem dominus fa-

Aut omnium earumdem rerum est. Equum alienum bona fide vendis. Antequam pecunias in pretium venditi equi acceptas cum tuis permisceas, advertis equum esse alienum; restituere tum pecunias astringeris: quia tum equus alienus in æquivalenti extat apud te. Permixtis pecuniis pro equi pretio acceptis, cum tuis, antequam rescias equum esse alienum, ad nihil astringeris.

VIII. Secundæ opinionis fundamenta nullius sunt momenti. Res enim usu consumptibiles, quamdiu impermixtæ extant, semper subiectæ sunt restitutioni. Et ideo hæc primum restituendæ sunt, ubicunque reperiantur. Verum utique est, necessarium haud esse quod res usu consumptibiles eadem numero restituantur, sed sat esse restitutionem fieri in æquivalenti. Attamen dum impermixtæ servantur, semper ad dominum verum clamant, & dominus ius retinet ad illas repetendas. Nec hoc ius ille amittit per hoc quod substitui aliæ pecuniæ possint pro restitutione. Immo debitum substituendi alias pecunias pro restitutione declarat ius in priores pecunias impermixtas.

IX. Hanc tertiam sententiam defendunt Salmanticenses *tract. XIII. cap. I. punct. 3. §. I. num. 46.* & pro eadem laudant Rebelum, Dicastillum, Sanchez, & alios. Hæc mihi probabilior est; non tamen secuta, aut tuta. Tuta mihi sententia est, emptorem teneri ad restituenda aliena quæ usu consumuntur, sive mixta, sive impermixta reperiantur apud emptorem. Nec enim video cur hæc permixtio tantæ virtutis sit, ut spoliare priorem dominum possit iure quod habet, fatentibus Theologis citatis, in res impermixtas. Emptor vero a latrone potente solvere repetere pretium debet. Nonne in illo cumulo permixtarum pecuniarum reperiantur pecuniæ veri domini? Quod respectu nostri non possit discerni, quænam sint pecuniæ emptoris a latrone, & quænam veri domini, propterea ne illæ pecuniæ acceptæ a latrone in seipsis, & realiter non clamant ad dominum? Propterea ne dominus ob illam confusionem perdit ius verum, & reale quod habet in partem pecuniarum illius cumuli? Hæc mihi tuta sententia videtur. Verum quia auctoritas Theologorum obstat, & ratio mea in conspectu aliarum rationum evidens mihi non est; ideo sapientiorum iudicio sententiam istam subiicio. Dum enim veritatem me ignorare sentio, a ferendo iudicio abstinere, iuxta S. Thomæ saluberrimum monitum. Propterea nemini auctor essem ut sibi præfatas pecunias permixtas retineret,

X. Quæst. II. *Qui alienam rem usu non consumptibilem possidet, nempe equum, librum, picturam &c. bona, aut mala fide, tenetur ne eandem rem, si extet, reddere, aut eiusdem pretium?* Resp. Communis sententia est eandem rem restituendam esse: quia hæc, dum extat, ad dominum suum clamat; neque loco eiusdem substitui pretium valet. Accedit, dominum peculiari interdum affectu erga eandem rem ferri. Contingere tamen casus possit in quo gravis culpa non esset, pretium loco rei solvere: quod arbitrio prudentum relinquatur.

XI. Quæst. IV. *Ad quid teneatur possessor malæ fidei?* Resp. Possessor malæ fidei est, ut dixi, qui alienam rem furatur, rapit, retinetve, domino invito. Is rem, si extet; si eam vendidit, vel consumpsit, aut si res perierit etiam absque illius culpa, pretium eiusdem totum restituere debet. Præterea omnia damna quæ dominus ob rei propriæ privationem passus est, rescarcire iniustus raptor, aut retentor astringitur. Rapuisti, aut retinuisti pecunias mercatoris, quas si ille habuisset, negotiationi exposuisset, aut imminetia damna impedivisset, ultra restitutionem pecuniæ raptæ, damna, & lucra non obtenta ob eiusdem pecuniæ privationem compensare debes.

XII. Quæst. V. *Si fur rapiat rem quæ apud dominum periisset, tenetur ne eandem restituere, si illam conservet, aut pretium, si perierit?* Resp. Duo certa sunt apud Auctores. Primo, si dubitas, periisset ne res apud dominum, restituere rem debes, aut pretium eiusdem; etiam absque culpa tibi perierit, ut minus secundum dubii æstimationem. Idem dicendum de depositario, aut debitore, qui fuerit in mora restituendi res alienas. Secundo, quamvis certum esset quod res apud dominum periisset iniuste, puta quia fur surrepturus illam fuisset, restitutioni obnoxius es: quia furtum alterius tuum furtum non excusat.

XIII. Illud ergo in disputationem vocatur, num quando tu certo sciens rem apud dominum casu fortuito, nempe incendio, vel naufragio perdendam, illam eripueris, tenearis ad restitutionem? Respondeo, te ad restitutionem teneri, si res, vel eiusdem pretium apud te extet. Quin si res apud te casu perierit, debes illius pretium reddere; licet eodem modo, & tempore apud te pereat quo periisset apud dominum. Rem incendio consumendam liberasti, quam per aliud incendium, vel naufragium perdidisti; restituere eiusdem pretium debes. Ratio evidens est; quia rem illam

illam rapuisti, non ut domino servares, sed in tuum commodum. Ergo rapuisti cum onere restitutionis. Si igitur rem hanc infumas, aut distrahas, semper restitutionis onus tibi remanet. Quod vero casu apud te res hæc perierit; tibi imputare debes. Cum enim res ista onere restitutionis gravata sit, hoc onere non exiit, propterea quod pereat; sed immo quia res restitutionis oneri subiecta perierit, tu astringeris tantumdem reddere. Id solum advertendum, quod res tempore periculi, puta belli, non tanti valent, quanti alio tempore. Quare circa taxationem pretii circumstantiæ spectandæ sunt.

XIV. Quid, si res eodem tempore, & eodem ipso periculo pereat apud te quo periisset apud dominum? Negant te ad restitutionem astringi Salmanticenses *tract. XIII. cap. I. punct. 3. §. 2. num. 52.* Castropalaus *disp. unic. punct. 24.* Lessius *Lib. II. cap. XIII. dub. 15.* & alii. Quoniam, inquiunt, non teneris rem alienam in meliorem statum reducere, ut inde commodum colligat eiusdem dominus. Id quippe ordo iustitiæ dumtaxat postulat ne tu actione tua damnum inferas proximo. At si res eodem modo apud dominum peritura fuisset, nihil damni eidem inferas. Nihil ergo ei restituere debes. Alioquin commodum ille ex tua colligeret actione.

XV. Contraria sententia mihi est probabilior, & verior. Iniusta acceptio intrinsecum atque indivulsum secum desert restitutionis debitum: quia natura sua & per se infert damnum domino rei acceptæ. Hæc iniusta acceptio evadere iusta nequit per subsequentem fortuitum casum. Ergo semper restitutionis onere gravata manet. Quid? An iniusta acceptio non infert iniuriam domino? An iniuria semel illata a debito restitutionis immunis constituitur per subsequentem fortuitum eventum? Fortuitus futurus eventus efficere nequit ut fur, vel iniustus possessor damnum domino non intulerit. Eventus futurus casualis id solum efficit quod damnum illatum a fure, vel ab iniusto possessore, ab alia causa inductum fuisset. Nonne omnes fatentur restitutionis debitum esse, etiam si furto eadem res auferenda fuisset? Quod autem furto, aut incendio res illa perdenda sit, perinde est respectu furis rem illam surripientis.

XVI. Oppositæ sententiæ fundamenta solida non videntur, & ex iis quæ dicta sunt, omnino corrumpunt. Quoniam iniusta acceptio natura sua iniuriam infert restitutione auferendam. Quod res illa fuisset perdenda fortuito eventu apud dominum, non impedit

quominus illata iniuria fuerit. Aliud quod ex l. ult. §. *Ad legem Rhod.* opponunt, similiter nullum est. Quoniam ibi nec verbum habetur de iniusto raptore, vel possessore, sed solum de duabus navibus, quæ si ambæ perierint, ad nihil nauta tenetur; secus, si una portum attigerit.

XVII. Exempla plura adduci solent, ut allata doctrina illustretur. Rem incendio flagrante furatus es certo comburendam. Si apud te extet, aut pretium eiusdem, vel si alio incendio, aut quocumque fortuito casu perierit; teneris ad restitutionem. In urbis vastatione alienam rem furaris, quæ ab aliis furibus surripienda certo erat; eam domino reddere astringeris, si extet, aut pretium, si vendidisti illam. E faucibus feræ bovem eripuisti; ad restitutionem astringeris. Contra vero, si furandi animo erepta ovis iterum a fera apprehendatur, aut si res in bello furto surreptæ ab hostibus auferantur; ad nihil te astringi docent Auctores prioris sententiæ. At nobis oppositum, iuxta ea quæ diximus, probabilius videtur. Navigabas cum Petro, inquiunt: eiusdem rem pretiosam furatus es, quæ eadem navigatione naufragio perdenda erat: ad nihil te teneri docent præfati Auctores. At oppositum nos sentimus: quia per actionem furtivam constitutus es debitor eiusdem rei; nec subsequens naufragium efficit ut iniuria, & iniustitia illata non fuerit. Furatus es equum morbo insanabili laborantem, qui sine tua culpa moritur: furatus es vini dolium in acetum conversi, eodem modo corrumpendi apud dominum: furatus es tempore incendiis vestem, quæ postea perierit, eo quod flammæ pervenerunt ad locum ubi vestem absconderas: ab onere restitutionis te liberant citati Auctores. Contrarium tamen probabilius iuxta dicta mihi videtur.

XVIII. Quæst. VI. *Si rem alienam ex incendio eripias, & post elapsum periculum illam retineas, & apud te pereat non perdenda apud dominum; teneris ne ad restitutionem?* Resp. Afirmant omnes: quia licet bono animo abstuleris, si tamen differas restitutionem, iniuriam inferas domino. Ergo si apud te perierit, non perdenda apud dominum, iam tibi onus incumbit eandem restituendi.

XIX. Quæst. VII. *Ad quid tenetur ille qui rem alienam mala fide surripuit, quæ melior futura erat, si ante augmentum consumat?* Resp. Furatus es pullum equinum, vitulum &c. incendisti segetes, vineam devastasti tempore quo valebant quinquaginta; tempore vero collectionis valitura erant centum: quod

quodnam pretium restituendum est? Respondent Valquez *opusc. de rest. cap. v. §. 1.* Layman *Lib. III. tract. 11. cap. 1v.* Salmanticensis *tract. XIII. cap. 1. punct. 3. §. 2. num. 54.* & alii apud ipsos. Si dominus in priori statu consumpturus rem erat, minimeque ad meliorem servaturus; tum teneris ad restitutionem secundum valorem quem habebat in priori statu. Quia si dominus vendidisset vitulum in eo statu in quo illum rapuisti, solum passus esset damnum valoris quo in tali statu vitulus constabat. Si vero dominus servaturus res surreptas erat usque ad statum maioris pretii; non obstringeris restituere pretium, secundum valorem illum quem haberent res servatæ usque ad statum meliorem, sed quantum iuxta prudentum æstimationem valet spes illas servandi: quia dominus talis spei valore tantum privatus est. Cui sententiæ non repugno.

XX. Quæst. VIII. *Cuinam crescit res furto sublata?* Resp. Si res vilior furto sublata crescat apud furem, & cum tali incremento extet; cum hoc incremento restituere eam fur debet, etiam si dominus ad hoc tempus servaturus eam non fuisset. Igitur si extrinsecus res crescat, si extrinsecus, ut eam pretium augetur ob emptorum multitudinem, secundum hunc valorem restitui, si extet, debet. Quia semper res hæc sub iure domini manet; atque adeo tum extrinsecus, tum intrinsecus domino crescit. Surripuisti vitulum qui apud te evasit bos, & extat. Furatus es triticum tempore quo decem valebat, & apud te extat tempore quo valet viginti. Accepisti alterius monetam tempore minoris, & extat apud te tempore maioris valoris. Restituere hæc omnia debes secundum pretium quod habent tempore maioris valoris, ob rationem datam: quia hæc bona, usque dum extant, ad dominum pertinent. Quare si restitutionem culpabiliter differas, & res pretio decrescat, aut apud te pereat, reddere pretium debes secundum incrementum præfatum.

XXI. Quæst. IX. *Si res in viliori statu furto sublata, & melior effecta, postea ad deteriorum statum redigatur, quid restituendum est?* Resp. Abstulisti vitulum, crevit in bovem robustum, post debilis claudusque factus est. Furatus es triticum tempore quo valebat decem, crevit usque ad triginta, post decrevit ad decem. Restituendus ne valor est secundum augmentum? Duo certa sunt. Primum, si dominus servaturus rem esset usque ad tempus incrementi, & tunc eam consumpturus; teneris secundum hoc incre-

mentum reddere. Nam si res illa apud te decrevit, apud dominum tale decrementum minime susceptura, restitutio facienda est secundum incrementum quod apud te habuit: damna quippe emergentia, & lucra cessantia resarcienda domino sunt. Secundo, si tempore vilioris pretii vendidisti, aut consumpsisti rem, quam simili pretio dominus erat venditurus, aut consumpturus, hoc, & non maius restituere pretium debes. Quoniam ad amplius non obstringeris ratione rei alienæ, quam non existere suppono. Restitutio ergo facienda est ex iniusta vel acceptance, vel detentione. Hæc autem ad mensuram damni illati, & non amplius obligat. Porro in positione facta damnum illatum est tantum in valore infimo. Ergo hic, & non maior restituendus est.

XXII. Illud in disputationem vocatur, an si tu tempore incrementi rem vendidisti, aut consumpsisti, quam dominus usque ad illud tempus conservaturus non erat, sed tempore inferioris pretii venditurus, teneris restituere iuxta æstimationem incrementi, aut vilioris pretii. Res autem crescere possunt, aut intrinsecus, ut vitulus, ovis &c. aut extrinsecus, ut pecuniæ, vinum, triticum &c. ob multitudinem emptorum.

XXIII. Prima sententia defendit, in casu explicato te non teneri nisi ad restituendum pretium illud vilium quo res valebat tempore venditionis, aut consumptionis faciendæ a domino. Hanc defendunt *Molina, Vasquez, Laymanus, Diana*, eamque probabilem vocant Salmanticensis *tractat. XIII. cap. 1. punct. 3. §. 2. num. 58.*

XXIV. Probabilior mihi opposita sententia est, nempe te obstrictum restitutioni rei esse secundum valorem maiorem si extrinsecum, si extrinsecum, quando tu tempore maioris huius valoris præfatam rem vendidisti, aut consumpsisti; quamvis dominus ad hoc maioris valoris tempus eam non fuisset servaturus. Quoniam valor rei rem ipsam comitatur. Ergo sicut res domini est, ita & rei valor. Rem vendis, aut consumis tempore maioris valoris. Ergo hic valor restituendus domino est. Cedo: nonne tempore quo rem iniuste acceptam vendis, teneris domino eam reddere? Porro pretium rei est æquivalenter ipsa res. Ergo si maiori illam pretio vendis, hoc maius pretium restituendum domino est.

XXV. Obiiciunt adversarii. Restitutio faciendæ est iuxta quantitatem damni domino illati. Sed quantitas damni illati metienda est ad normam pretii vilioris quod dominus per-

percepturus erat ex venditione eiusdem rei. Dominus autem venditurus rem erat pretio viliori. Ergo istud, & non maius restitui debet. Resp. Propositio prima vera est; secunda falsa. Quoniam quantitas damni ex quantitate iniuriæ, seu iniustitiæ irrogatæ domino defumenda est. Iniuria autem irrogatur domino tempore maioris pretii, dum res illius eo invito venditur, & consumitur. Ergo iuxta quantitatem istius iniuriæ, seu iniustitiæ restitutio fieri debet.

XXVI. Obiiciunt 2. Rei venditio hoc aut illo tempore, & maiori pretio, fructus industriæ est. Fructus autem industriæ furis, non domini, sunt. Ergo maior valor ad furem, non ad dominum, attinet. Resp. Prima propositio falsa est. Maius quippe pretium rei, non industriæ, fructus est. Industria vendendi hoc aut illo tempore conditio dumtaxat est. Pretium maius non industriæ, sed rei meliori per industriam servatæ respondet: quia res, usque dum existit, semper suo domino fructificat, ut mox dicturi sumus.

XXVII. Obiiciunt 3. Si mutuo pecuniam, aut triticum accipis tempore maioris valoris, sat est ut eandem quantitatem & qualitatem rei mutuo acceptæ reddas tempore etiam minoris valoris. Ergo idem dicendum in casu proposito. Resp. Negatur consequentia. Discrimen est quod natura mutui id proprium habet, ut eadem res in specie restituatur. Hæc & mutuatori, & mutuatorio crescere, aut decrecere potest.

XXVIII. Quæst. X. *Quomodo possessor dubiæ fidei rem alienam restituere astringatur?* Resp. Dubiæ fidei possessor duplici in statu spectari potest, nempe & initio possessionis, & in progressu eiusdem. Qui dubitans rem esse alienam, eandem emit, vero domino tradendam, non modo non peccat, sed negotium domini agit. Si casu fortuito, vel absque culpa lata, & gravi res illa perit, ad nihil tenetur. Antequam eam domino tradat, pretium expensarum iure exigit. Adhibere diligentiam debet ut verum dominum inveniat. Si adhibita diligentia dominus non appareat, possessor bonæ fidei evadit, verusque rei dominus. Qui rem alienam esse dubitat, eamque emit, ut sibi retineat, fur est, & tenetur ad restitutionem, tum ratione acceptæ rei, tum ratione iniustitiæ; etiam cum periculo amittendi pretium quod solvit: huic enim periculo voluntarie se se exposuit. In id ergo incumbere diligenter debet ut inveniat dominum cui rem emptam tradat. Si post moralem diligentiam adhibitam dominum non invenit, dubiumque cesset; possessor bo-

næ fidei evadit, remque sibi retinere iure valet. Si dubium practicum perseveret, dividenda inter pauperes res est, retento tamen pro rata dubii pretio in emptione soluto. Nec illa suffragatur regula: *Melior est conditio possidentis.*

XXIX. Quæst. XI. *Qui bona fide rem emit, si post emptionem dubitat rem esse alienam, ad quid tenetur?* Resp. Debet omnem adhibere diligentiam ut dominum inveniat. Quid si adhibita diligentia dominus non occurrat, dubiumque persistat? Rem totam sibi retinere posse docent Salmanticensis *tract. XIII. cap. 1. punct. 3. §. 3. num. 63.* cum ceteris Probabilistis, illi regulæ innixi: *Melior est conditio possidentis.* At dubium bonam fidem excludit: ideo pro rata dubii tribuenda pauperibus res est. Quid, si debitam negligat diligentiam in domino quærendo? Etiam tum rem totam sibi retinere posse docent Probabilistæ non pauci, tanquam quid probabile. Sed hæc opinio laxa, & falsa est. Quare hic restituere tam rem, quam fructus perceptos debet pro rata dubii, & fere dicerem absolute omnia, tam rem, quam fructus. Quia ommissio diligentiam quam ex iustitia adhibere tenetur, suapte natura causa esse potest cur dominus non reperiat. Deliberate te huic periculo exponis. Ergo ut minus pro rata dubii distribuere rem, & fructus in pauperes teneris. Ut minus, dixi: quia, si definirem omnia distribuenda esse, fortassis a veritate non abluerem.

XXX. Qui bona fide emit, & postea dubitare incipit, sit ne res aliena, tempore quo dominum investigat, uti re nequit quæ usu consumitur. Illudoria quippe investigatio foret, si possessor rem consumeret. Res tamen usu non consumptibiles adhibere potest, animo parato solvendi pretium talis usus vero domino, detractis alimentorum expensis. Quid, si post inquisitionem dubium maneat? Respondent Salmanticensis *loc. cit. num. 65.* posse dubitantem rem vendere, monito emptore de hac conditione, ut comparente domino damnum compensetur: quia hac conditione affecta minus valet. Quod nisi admoneat, tenetur damnum secutum emptori resarcire; si tamen moralis spes sit reperiendi domini: qua morali spe cessante, liber a monitione est. Citant pro hac opinione *Castropalaum, Sanchez, Bannez.* Hæc mihi minime probantur; sed pro rata dubii persistentis, ut alias dictum est, res pauperibus distribuenda debet.

XXXI. Quæst. XII. *Qui bona fide rem accipit, evaditque dubius possessor, tenetur ne animo paratum habere ad restituendum totum pre-*

pretium rei venditæ domino comparenti? Resp. Negant communiter Probabilitæ. Sanchez *Lib. II. Consil. cap. XIII.* Salmanticenses *loc. cit. num. 66.* Lessius *Lib. II. cap. XIV. dub. 4.* & alii: docentque solum restituendum esse id in quo factus est ditior possessor, si dominus compareat. Quia hic bona fide rem possidet, & vendit. Sed possessor bonæ fidei, solum tenetur rem, si extet, aut si non extet, id in quo ditior factus est, reddere. Hanc opinionem improbabilem reputo. Quia dubium lædit bonam fidem. Ergo comparenti domino rem totam, aut totum pretium restituere astringitur. Et si animum paratum ad totum restituendum non habet, perseverante dubio, in statu peccati versatur.

XXXII. Quæst. XIII. *Si post adhibitam diligentiam dubium perseveret, sintque validiores rationes rem esse alienam, quid restituendum est?* Resp. Ad nihil te teneri docent *Fil. Iuicis, Lugo, Layman, Diana, Bonacina, Casparypalans,* & alii: quia in dubio melior est conditio possidentis; & illæ validiores rationes animum inclinantes ad iudicandum rem esse alienam, non æquivalent titulo possessionis, qui fortior est. Altera sententia docet, aliquid restituendum esse pro illa maiori inclinatione: quia licet melior sit possidentis conditio, tamen hoc in casu non est æqualis causa: solum autem in pari casu melior est conditio possidentis. Hanc defendunt *Sanchez, Coninch, Ledesma, Valentia, Salmanticenses* *loc. cit. num. 67.* ubi utramque opinionem probabilem de more iudicant.

XXXIII. Utramque opinionem ego improbo. Primam existimo falsam, & improbabilem: quia dubium vacillantem reddit bonam fidem. Sed bona fides vacillans, & fluctuans titulum possessionis ut minus extenuat. Quando vero potiores rationes inclinant animum ad iudicandum rem esse alienam, tum fortius infringitur possessionis titulus. Neque secunda mihi probatur, quatenus asserit aliquid dumtaxat restituendum esse: quia dum fortiores rationes suadent rem esse alienam, ultra medietatem reddenda res est, aut distribuenda in pauperes, domino non invento.

C A P U T VII.

Quos fructus restituere possessor bonæ, & malæ fidei debet.

I. Explicata obligatione restituendæ rei quam possessores & bonæ, & malæ fidei retinent, nunc expono debitum restituendi fructus ex re aliena perceptos. Fru-

ctus alii naturales, alii industriales, alii mixti. Fructus naturales rem consequuntur, sublata omni humana industria; ut herba pratorum incultorum, quercuum glandes, & plures fetus. Industriales sunt effectus solius humanæ industriæ; ut lucrum ex negotiatione pecuniæ, ex asportatione rerum, & id genus similia. Mixti sunt fructus vinearum, segetes, fructus agrorum cultorum, fetus, lac, lana animalium, vecturæ navium, iumentorum, & alia plura, quæ sine humana industria non colliguntur. Quando in his fructibus mixtis natura prævalet, naturales; quando maior est industria, industriales reputantur; iudiciumque ferendum secundum regulas fructuum industrialium, & naturalium. Quando de horum fructuum natura dubium occurrit, arbitrio prudentis in foro interno, in externo sententia iudicis definiendum est.

II. Quæst. I. *Quos fructus restituere tenetur possessor bonæ fidei?* Resp. Omnes fructus naturales reddere, deductis expensis, debet, si extent; si consumpti fuerint, id in quo ditior factus est. Quoniam res fructifera domino fructificat. Idque verum habet, etiamsi dominus rem illam incultam & infructiferam relinqueret: siquidem cum res illa domini sit, id quod eidem adhæret, eamque consequitur, semper ad dominum attinet. Ergo sicut possessor bonæ fidei reddere tenetur rem domino comparenti, ita & fructus rem ipsam naturaliter consequentes. Fructus vero industriales retinere sibi iure valet, quia hi non rei, sed industriæ effectus sunt, immo hos fructus industriales non modo possessor bonæ, sed etiam malæ fidei retinere potest. Pecunias alienas negotiationi exposuisti, alienum triticum asportasti, alieno penicillo picturam delineasti, semen alienum in agro seminasti; lucra, seu fructus tui sunt, quia industriales; siue bonæ, siue malæ fidei possessor sis. Contra, alienam domum locasti, equum, bovem alterius conduxisti, etiamsi dominus nec locaturus, nec conducturus hæc esset, prætia locationis, & conductionis restituenda sunt, si extent; secus, id in quo ditior factus es, si bonæ fidei possessor fuisti; nisi beneficium præscriptionis suffragetur. Nam pro fructuum, & rerum mobilium retentione suffragari præscriptio valet, licet non pro fundi retentione, ut alias diximus libro superiori. Et hæc communia inter Auctores sunt.

III. Quæst. II. *Qui bona fide rem alterius locavit, quæ locari non solet, tenetur ne locationis pretium domino, detractis expensis, reddere?* Resp. Negant plures recentiores; quia

quia pretium istud fructus industriæ est. Fructus autem industriales non sunt restituendi. Falsa mihi est opinio hæc: quæ si vera foret, non minus pro malæ quam pro bonæ fidei possessore concluderet; cum ambo valeant fructus industriales retinere. Dico itaque, possessorem bonæ fidei debere restituere totum pretium, si extet; & si non extet, id in quo ditior factus est. Malæ fidei vero possessor reddere totum debet. Sed explicanda est, priusquam sententiam evinco, materia locationi subiecta. Locas torquem aureum, equum, & id genus similia, quæ reipsa locari possunt, & solent. Porro cum res eiusmodi sint locabiles, pretium perceptum non industriæ, sed ipsarum rerum locatarum fructus est. Quod domini divites res istas non essent locaturi, non efficit ut pretium res ipsas non consequatur. Quod dominus non colat agrum suum, propterea ne, si tu illum colas, liber es a fructibus restituendis? Deducendæ tamen sunt expensæ, & industriæ valor iuxta prudentem existimationem compensandus. Hanc sententiam docent *Salmanticenses loc. cit. §. 4. num. 70.* & citant *Lugo, Prado, Sanchez, Lessius.*

IV. Quæst. III. *Quos fructus restituere possessor malæ fidei debet?* Resp. Omnes fructus naturales, & mixtos, deductis expensis, restituere possessor malæ fidei debet, siue extent, siue non extent; siue factus ditior fuerit, siue secus; siue rem ipse retinuerit, siue alienaverit: quia omnes eiusmodi fructus rem consequuntur, atque adeo ad dominum attinent. Idem dicendum de possessore bonæ fidei conscio facto rem esse alienam: is enim si differat post talem notitiam restitutionem, evadit debitor morosus, & tenetur restituere omnes fructus quos percipit, & compensare damna emergentia, & lucra cessantia, cum sit malæ fidei possessor. Heinc qui furatur pecunias negotiationi expositas, vel, cum debeat, solvendo in mora sit; qui artificio instrumenta furtiva sine quibus laborare nequit; omnia damna, & lucri privationem restituere tenetur. Idem dic de eo qui pecunias aut negotiationi, aut colendis, emendive agris, aut refarciendis domibus, & instrumentis artis destinatas furatur. Fructus autem industriales nec bonæ, nec malæ fidei possessor restituere astringitur.

V. Quæst. IV. *Fur non percipiens fructus qui percipi e re possunt, tenetur ne ad compensationem?* Resp. Si dominus percepturus ex re sua fructifera fuisset fructus; dubio procul fur ad eorundem compensationem astringitur, etiamsi nihil ipse collegerit: quia

damnum iniusta actione, & detentione intulit domino. Si vero dominus nullos ex re sua fructus percepturus erat, nec latro reipsa eisdem percipit; tum ad istorum restitutionem, seu compensationem minime astringitur: quoniam in hac positione nullum dominus subit detrimentum, & latro ex alia parte nullum experitur commodum. Ergo nihil restituere ex fructibus qui percipi poterant, & non sunt percepti, astringitur. Si vero fur fructus percipiat quos dominus percepturus non erat, aliqui contendunt, tunc furem ad restitutionem non teneri. At sententia mihi vera docet, teneri furem ad hos fructus reddendos domino ob regulam generalem, & certam, quod res domino fructificat: atque adeo sicut res, ita fructus rem consequentes ad dominum pertinent. Siue ergo extent, siue non extent, siue ditior, siue non factus sit latro, omnes perceptos fructus reddere debet in æquivalenti. Quid, si fructus pereant antequam fur sit in mora solutionis? Tum solum tenetur reddere id in quo factus ditior est: quia tum solum astringitur ex re accepta, respectu horum fructuum, non ex iniusta acceptione, cum in mora solutionis non sit.

VI. Quæst. V. *Quas expensas detrabere possessor siue bonæ, siue malæ fidei debet in alienæ rei restitutione?* Resp. Expensarum aliæ necessariæ, ut agrorum cultura, animalium alimenta, & custodia, domorum instauratio, sine quibus res aut detrimenta patiuntur, aut fructus non pariunt. Aliæ utiles, quæ eo pertinent ut res aut meliores fiant, aut augeantur; ut arborum plantatio, gregis multiplicatio &c. Aliæ voluntariæ, ut viridaria, picturæ, ornatulque, & cetera id genus, quæ neque ad conservationem, neque ad augmentum requiruntur, nec res meliores efficiunt; sed dumtaxat recreationi, & voluptati deserviunt. Industria, labor, incommodum in fructibus colligendis, in rebus conservandis nomine expensarum veniunt.

VII. Omnes expensæ utiles, & necessariæ ab utroque possessore factæ, detrabendæ in restitutione sunt: & dominus in foro conscientiæ relinquere, seu computare eas debet debitoribus utrisque. Ratio est, quia dominus ex alienis laboribus, & impensis reportare commodum iure nequit. Si tamen dominus sine his expensis propria industria res suas conservaturus fuisset; tum possessori iniusto reddendæ non sunt, sed tantum possessori bonæ fidei. Si expensæ excederent fructus, non teneretur dominus illas omnes solvere, neque bonæ, neque malæ fidei possessori:

feffori: quia hoc in eius utilitatem non cedit, cogreturque rem suam carius emere. Tandem illæ tantum expensæ deducendæ sunt quas reipsa uterque possessor fecit, prout eorum labor, & industria æstimatur; quamvis rei instauratio plus valeat: quia rei melioratio ad dominum pertinet. Non ergo rei valor, sed id quod impensum est, æstimari debet.

VIII. Disputant Auctores super restitutione expensarum quæ voluntariæ dicuntur. Aliqui contendunt, eas utrique possessori solendas esse, quando dominus cum adiecto ornatu recipere res suas velit. Negant alii, si separari nequeant absque rei detrimento: quia tales impensæ non augent rei valorem, sed voluptati deserviunt. Porro hanc voluntatem pretio comparare dominus non astringitur, sibi que imputare fur debet, quod incio domino has fecerit expensas. Potest tamen uterque possessor ornatus, materiamque abstrahere, si fieri absque rei detrimento id valeat. Ceterum, ad praxim quod attinet, prudentium arbitrio transigenda hæc sunt. Si dominus sentit commodum recipiendo domum auctam picturis, viridario, aliisque ornatus; cur ab onere impensarum liber omnino esse debet? Regulæ itaque æquitatis consulendæ sunt.

IX. Quæst. VI. *Qui rem furtivam emit fide bona, valet ne eam reddere furi pretium repetendo, an restituere debet domino sine pretio?* Resp. Si emptor moraliter certus sit furem restitutum domino rem; dubio procul rescindere cum eo contractum potest, pretiumque repetere. Difficultas in hoc vertitur, queat ne licite emptor contractum rescindere, quando prudenter iudicat latronem non esse domino rem illam restitutum; neque valeat emptor a latrone, nisi eidem rem alienam reddat, pretium obtinere. Si enim recuperare a fure pretium emptor potest; certum est restituendam domino rem esse. Similiter rem furtivam tibi a fure donatam, domino iuxta omnes reddere astringeris.

X. Prima sententia negat, emptorem teneri rem domino reddere; sed posse contractum rescindere, pretiumque repetere a fure. Et hanc opinionem ut probabilior defendunt Salmanticenses tract. xii. cap. i. punct. 3. §. 6. n. 83. & citant pro hac opinione Prædum, Ledesmam, Dianam, Malderum, Rebellum, aliosque.

XI. Sententia quam ego veram iudico, atque adeo unice probabilem, defendit, emptorem bonæ fidei debere domino rem suam reddere, nec posse ullo modo rescindere cum

fure contractum, ut pretium repetat. Eam evinco primum auctoritate S. Thomæ 2. 2. quæst. lxxii. art. 6. *Circa illum qui rem alienam accipit, duo sunt consideranda, scilicet ipsa res accepta, & ipsa acceptio. Ratione autem rei tenetur eam restituere, quamdiu eam apud se habet: quia quod habet ultra id quod suum est, debet ei subtrahi, & dari ei cui deest secundum formam commutativæ iustitiæ.* Emptor igitur habet ultra id quod suum est: quia res empta a fure, sua non est, sed domini. Huic ergo reddi debet. Nequit eiusmodi emptor rem hanc alteri vendere: quia vendi aliena res non potest invito domino. Ergo neque furi qui eam redditurus domino non est. Accedit, quod emptor vendens rem furi non restituro, furti particeps evadit: cooperatur quippe iniustæ acceptioni, & iniustæ detentioni.

XII. Præterea emptor eiusmodi rem furtivam, in meliori statu media emptione constitutam, nequit in deteriore statu reddere. Qui incendio, aut naufragio rem subduxit alienam, valet ne tuta conscientia iterum in flammam, aut in mare proicere? Porro qui rem furtivam e furis manibus sublatam, furi restituit, eandem veluti in ignem, vel mare proicit. Quid, si furi longe distanti, aut mortuo reddere nequiret emptam mercem, nonne tunc iuxta omnes reddere illam domino deberet nullo accepto pretio? Porro quid ad debitum restitutionis confert distantia, aut mors latronis? Nonne extranea hæc sunt iustitiæ obstringenti emptorem ad restituendam domino rem emptam? Res ergo illa clamat ad dominum, non ad furem: ergo domino, non furi reddenda est. Nemo enim, ut in proverbio fere est apud Ictos, locupletari cum alterius iactura debet. Tandem nonne iudex adigeret emptorem ut domino rem emptam a fure restitueret? Cur? Quia res aliena domino suo restitui debet.

XIII. Obiiciunt i. Nullam iniuriam emptor bonæ fidei domino intulit: ergo nihil ei restituere debet. Poterit ergo absque iniuria in eo in quo reperiebatur statu, denuo rem illius collocare, ut proprium evitet detrimentum; sicuti qui rem in platea inventam accipit, potest in eadem reponere, ut damnum evitet. Resp. Hoc est primum argumentum Salmanticensium, & aliorum. Emptor bonæ fidei non tenetur reddere domino rem ex iniusta acceptione, vel iniuria, sed ex re accepta. Dum rem furi reddit, in deteriore statu eam proicit: quoniam per emptionem in meliorem statu revocata res erat, a quo illam deicere non est amplius in potest.

testate emptoris, quia hic melior status rei alienæ adhæret. Utique meliorem hunc statum per emptorem res acquisivit. At quid inde? Alienum agrum coluisti. Numquid semel cultum in deteriore statu redigere statum vales? Qui rem in platea inventam accipit, suamque bona fide facere intendit, ut in casu nostro, non potest, domino cognito, iterum in platea reponere, sed domino reddere illam debet. Si quis vero rem in platea inveniret, & timens sibi grave damnum eam retinendo, in eadem denuo collocaret, casus est peculiaris, in quo occurrere circumstantiæ possunt ob quas dominus ipse consentire iuste deberet. Quare circumstantiæ ipsæ spectandæ sunt.

XIV. Obiicies 2. In pari casu innocentiae emptor sibi potius quam domino consulere debet. Sed sicut dominus habet ius ad rem, ita emptor habet ius ad pretium; & ambo fuerunt innocentes. Ergo emptor consulere sibi poterit, repetendo suum pretium a fure media restitutione rei emptæ. Resp. Purum putumque sophisma istud est. Utique emptor ius habet ad pretium, sicut & dominus ad rem. Clamat pretium ad emptorem, & res clamat ad dominum. Domino ergo restituenda res est, & pretium emptori. Æqua hæc omnia sunt. At fur restituere pretium refugit, nisi res illi reddatur. Quid inde? Recuperare ne tuum pretium poteris, rem alienam furi reddendo? Res illa clamat ad dominum suum. Ergo nullo pacto restitui furi potest.

XV. Obiicies 3. Contractus cum fure vel est involuntarius in possessore bonæ fidei, atque adeo nullus, vel est iniquus, & ideo rescindendus a possessore malæ fidei. Resp. Quod contractus sit aut nullus, aut iniquus, id solum infert, emptores ius habere repetendi pretium a latrone, minime vero restituendi latroni rem alienam. Res hæc clamat ad dominum suum; idcirco nequit emptor absque iustitiæ violatione eam in deteriore statu conicere, reddendo latroni. Neque obest quod emptor rem hanc ad meliorem, quem nunc habet, statum reduxerit: quia, ut dixi, hoc non tollit quin res, in quocumque statu sit, clamet ad dominum. Neque ex quo recte operatus emptor est, rem ad meliorem statum revocando, inferri potest, iniuste operari eum posse in deteriore statu rem eandem deducendo. Accedit, quod emptor sive bonæ, sive malæ fidei, præter voluntatem, domini causam egit, existimans propriam promovere, dum rem emit in suam utilitatem. Quid itaque? Quod

nolens meliorem fecit rem domini; ideone volens, & sciens deteriore faciet, in latronis fauces rursus coniciendo? Hoc ne iustitia permittet?

XVI. Insiunt. Si a fure rem auferam alienam, animo eam restituendi domino; & fur vicissim mihi rem meam furetur, quam restituere nolit, nisi aliena recepta: possum licite reddere rem alienam furtivam, ut rem meam assequar. Resp. Sophisma quoque hoc vanum est. Dum fur rem alienam a te repetit, animo eam retinendi, actionem iniustam operatur. Ergo huic iniustitiæ tu cooperaris, si possessor factus alienæ rei, hanc illi restituas, vel tuo assensu illam furripi permittas. Dum tu a fure rem alienam furripis, ut restituas, actionem iniustam exerces, eo quod nullum ius ad illam habeas. Ideo fur contra te actionem habet. Paritas ergo futillis est.

XVII. Quæst. VII. *Qui mala fide rem alienam emit a latrone, valet ne latroni reddere, & non domino, ut pretium suum repetat?* Resp. Adfirmant Lugo, Diana, & alii. Citatur etiam S. Antoninus; sed immerito, ut animadvertit Petrus Ballerinus in not. ad II. Part. tit. i. cap. xii. §. 16. Ex iis quæ diximus in superiori sententia nostra confirmanda, patet falsitas istius opinionis. Quare ipsi Salmanticenses, qui defendunt, emptorem bonæ fidei posse rescindere contractum, remque furtivam domino reddere, id negant de emptore fidei malæ: quoniam sibi imputare malæ fidei emptor debet, quod sciens, & volens rem alienam sibi usurpaverit pretio soluto. Quare hic non solum ex re accepta, sed etiam ex iniusta acceptione tenetur domino rem suam reddere. Perinde enim est rem immediate domino furari, & furto sublatam a latrone scienter emere.

XVIII. Quæst. VIII. *Qui bona fide rem emptam a latrone vendit alteri, tenetur ne domino pretium reddere, an emptori?* Resp. Aliqui docent, nec domino, nec emptori restituere debere, nisi id in quo ditior factus sis. Quia non teneris nec ex re accepta, nec ex iniusta acceptione. Salmanticenses cit. tract. xiii. cap. i. punct. 3. §. 6. num. 89. defendunt, venditorem hunc debere non domino, sed emptori pretium reddere, quando ex hoc contractu passurus ille damnum sit. Si vero, inquiunt, emptor in longinquas regiones abierit, a quo nec ille, nec dominus repetere rem valeat; tum venditor bonæ fidei nec domino, nec emptori restituere pretium debet. Quandoquidem, subdunt, primum contractus nullus fuit: quia si emptor

scivisset rem esse alienam, non emisset: tum secundo quia si rem vitiatam bona fide venderes emptori, ut argentum pro auro, teneris emptori damnum, quod passus esset, compensare. Ergo si rem alienam ut propriam vendidisti, quam emptor cogitur reddere domino, vel timetur quod cogendus sit, astringeris hoc damnum resarcire; si autem non timetur hoc damnum, ad nihil teneris. Pro hac opinione citant *Bonacinam, Lessum, Dicastillum, & alios.*

XIX. Opposita sententia mihi probabilior est. Præfatus bonæ fidei venditor, si rem alienam apud se retineret, cognita veritate quod sit aliena, domino, non furi reddere illam deberet. Ergo vendita re pretium restituere tenetur. Quoniam pretium loco rei substituitur, & eidem æquivaleret, & pro eodem hæc duo, res, & pretium accipiuntur. Sub alio aspectu propono rationes istius sententiæ. Tu bona fide rem furtivam emis, & eadem bona fide vendis. Quando vendis rem illam, rem alienam vendis. Accepto pretio ex re aliena locupletior evadis, & plus habes quam habere deberes. Ergo hoc plus detrahendum tibi est, & vero domino restituendum: quia hic minus habet quam habere iure deberet. Præterea emptor rei huius intendit vero rei domino pretium solvere. Ergo istius pretii dominium transfert, non in te venditorem, qui talis rei dominus careres, sed in verum dominum, qui solus ius habet in rem illam. Ergo pretium illud retinere tu nequis, cum verus dominus non sis. Rursus, in hac venditione revera tu non transfers dominium in emptorem, cum hoc dominium careas. Ergo emptor dominium re ipsa non acquisivit. Rursus emptor resciscit rem esse alienam, restituere vero domino illam debet. Ergo & tu restituere in hoc casu emptori pretium debes, ut illum indemnem servas. Ergo si emptor rem non restituit, tu restituere pretium domino debes. Tandem si res aliena apud te fructificasset, nonne fructus istos reddere domino debuisses? Pretium est fructus rei. Pretium istud apud te extat. Ergo reddere illud domino debes.

XX. Paucis rem totam explico. Verus dominus semper ius habet in rem suam; & hæc semper clamat ad eundem dominum. Ergo aut tu, qui hanc rem furtivam emisisti, aut fur, aut emptor dominum resarcire astringimini. Hæc luculenta videntur. Primus qui tenetur dominum resarcire, fur est. Secundus es tu, qui rem furtivam emisisti, posito quod fur restituere nolit. Porro sicut fur respectu tui solus restitutioni obnoxius

est, quia primus reus; ita tu respectu emptoris, qui tertio loco succedit, prior es in restitutionis onere. Ergo si emptor restitueret rem domino, tu emptori reddere pretium debes. Contra si emptor non restituit vero domino rem emptam, tu astringeris rei venditæ pretium domino restituere. Hæc rationum momenta mihi valde luculenta videntur.

XXI. Rationes oppositæ sententiæ, licet speciosæ appareant, nostras non infringunt, nec diluunt. Prima quam opponunt *Salmanticensis*, se ipsa corrumpit. Contractus nullus est: quia si scivisset emptor, non emisset. Recte & bene. Ergo tu pretium emptori, & emptor tibi rem, & tu domino eam reddere teneris. Secunda ratio imbecillior est. Si rem vitiatam vendidisses, resarcire sane emptorem deberes; & sic resarcire cum debes, si domino rem restituat, quia tum hic damnum pateretur. At nisi rem restituat, nullum patitur damnum. Ergo tu in hoc casu, cum locupletior factus sis ex re aliena, pretium restituere domino astringeris. Quod enim præfati Auctores subdunt, ad nihil te teneri, si emptor tuus in regiones longinquas abierit, cum tunc nullus sit timor ut cogatur ad restituendam vero domino rem emptam, mihi improbable apparet: quia res, seu pretium loco rei, semper ad dominum clamat.

XXII. Oppones. Qui emit bona fide rem furtivam, eamque bona fide vendit, non tenetur nec ratione rei acceptæ, nec ratione iniustæ acceptionis. Nec ditior factus est, cum non maiori quam emerat, pretio vendiderit. Resp. Præfatus emptor rei furtivæ tenetur ratione rei acceptæ quæ apud ipsum extat, non in se, sed in pretio. At pretium ipse solvit furi. Audio. Sed illud pretium amisit continuo ac rescivit rem esse alienam.

XXIII. Oppones. Si emptor præfatus rem donasset, aut consumpsisset, vel perdidisset, ad nihil teneretur: quia in nihilo factus esset ditior. Sed neque in casu nostro factus ditior est: quia quanti emit, tanti vendidit. Resp. Concesso antecedenti, negatur consequentia: quia factus ditior est, dum ex re aliena pretium accepit. Si enim rem illam donasset, amisisset, consumpsisset, aliam suam non consumpturus, in nihilo factus ditior esset. At dum pretium accepit, factus ditior est: quia pretium latroni solutum illico re ipsa recepit.

XXIV. Quæst. IX. *Qui monetam falsam accipit, & alteri eam expendendo in contrarium tradit, ad quid tenetur?* Respond. Diana cum aliis respondet, eum qui bona fide monetam falsam expendit, ad nihil teneri, etiam si

iam si postea resciat fuisse falsam; astringi vero, si mala fide illam expenderit. At vera sententia docet, in utroque casu hunc teneri ad damnum illatum compensandum. Numquid si plumbum loco argenti in pretium rei emptæ solvis, five bona, five mala fide deceptus, non teneris ad damni illati restitutionem? Nemo ergo monetam falsam, etiam si deceptus accipiat, potest distrahere, sed continuo proicere, seu destruere eam debet.

XXV. Quæst. X. *Qui rem alienam maiori pretio vendit, tenetur ne incrementum istud domino reddere?* Resp. Prima sententia astringit venditorem ad reddendum hoc incrementum domino, deducto aliquo valore pro industria. Quoniam tum venditor ditior factus est ex re aliena. Porro restituere debet totum id in quo ditior factus est. Secunda sententia negat, restituendum esse hoc incrementum, si sit intra latitudinem iusti pretii: quia hoc incrementum fructus industriæ est, non rei.

XXVI. *Salmanticensis* optime distinguunt *loc. cit. n. 92.* Quando incrementum proficiscitur ab ipsa re, immutata manente tam in substantia, quam in circumstantiis loci, & temporis, quia videlicet res nec reservata est in aliud tempus, nec translata ad alium locum; tum restituendum est incrementum domino: quia hoc in casu incrementum istud non est industriæ, sed rei fructus. Si autem res illa industria possessoris asportata sit in alium locum, aut reservata in aliud tempus opportunum, ubi, & quando pluris valet; tunc incrementum est purus industriæ fructus, atque adeo restitui non debet. Quare merces quæ in manu mercatorum, & opificum reperiuntur, habere solent incrementum peculiare, præter illud pretium quod habent in se ipsis. Fructus rerum consumptibilium, pecuniæ, frumenti, olei, vini, industriæ, non eisdem rebus, adscribendi sunt.

XXVII. Quæst. XI. *Si vendis tuam rem furi, a quo in pretium bona fide pecunias furtivas accipias, teneris ne ad restitutionem?* Resp. *Salmanticensis loc. cit. num. 94.* cum aliis adfirmant, si pecunias impermixtas habeas, te, cognita veritate, & domino comparente, restitutioni obnoxium esse; secus, si pecuniæ acceptæ cum tuis confusæ sint. Quia in primo casu pecuniæ sub dominio adhuc sunt domini, a quo fuerunt surreptæ. In secundo autem casu sub tuum dominium ratione permixtionis translatae sunt. Ego iam supra meam prodidi opinionem. Quando certus es, in tuo pecuniarum cumulo alienas

Comp. Theol. Tom. VII.

pecunias reperiri, non video qua fieri ratione valeat ut hæc permixtio cum tuis tibi acquirat dominium. Neque latro eadem numero pecunias restituere domino astringitur. Porro permixtio id solum impedit ne tu reddere eadem numero, secus ne similes pecunias valeas. Teneris ergo ad restitutionem ratione rei acceptæ, cum re ipsa in tuo cumulo alienæ pecuniæ extant. Quare falsum reputamus quod ex *P. Layman* addunt *ibidem* præfati Auctores. Si quis, inquit, fraude pecunias lucratus est, quarum partem amico, fraudis conscio, non tamen cooperatori, dedit; non tenetur amicus has pecunias fraudem passo reddere, si pecunias illas cum suis propriis miscuerit. Tantum ne efficacitatis habet mixtura hæc, ut rem alienam in propriam convertat? Qui hanc perdiscunt doctrinam, diligentiores erunt in permiscendis pecuniis, potissimum bona fide acceptis, cum propriis, ut periculum restitutionis declinent, si temporis tractu cognoscatur eas esse alienas. Quid quod præfatus amicus fraudis conscio bona fide eiusmodi pecunias non accipit? Ergo tum ex re accepta, tum ex iniusta acceptione ad restitutionem astringitur, ut ego quidem arbitror: & nisi me amor fallit, communis sensus id dicit. Et sane, si sola naturalis ratio consuleretur in pluribus quæstiunculis tanta contentione in utramque partem agitatis, veritas facilius appareret.

C A P U T VIII.

Quomodo ad restitutionem astringatur is qui alium impedit ne aliquod bonum assequatur.

I. **D**upliciter quis impedire alterum potest ne beneficium assequatur: vel iure, seu iuste, quia indignus est, & ineptus ad tale beneficium; vel iniuria, seu iniuste, quatenus absque iusta causa impedimentum adiicit. Similiter duplici ratione potest quis beneficium, commodum, gradumque sperare: primo ex sola conferentis liberalitate, absque ullo iure ad illud; secundo ex iure aut in re, aut ad rem ad illud; utpote ex iustitia illi debitum. Qui iuste aliquem impedit ab assequendo beneficio sive precibus, aut consilio, sive vi, dolo, aut fraude, ad restitutionem non tenetur: quia nullum ius hic habet, cum indignus tali beneficio sit. Quibus positis sequentes quæstiunculæ resolvuntur.

II. Quæst. I. *Qui efficax impedimentum adiicit ne quis assequatur beneficium ad quod*

ius habet sive in re, sive ad rem, obnoxius ne restitutioni est? Resp. Admittit communis sententia, sive hoc impedimentum fraude, dolo, vi, sive precibus, suasionem, donisque apponatur. Advertendum tamen, quod si collator constanter decreverat conferre beneficium, teneris totum datum retrahere; si contra ambiguus aliquo modo collator hærebat, restitutio facienda est secundum ipsi gradum. Impedimentum quoque, inducens restitutionis debitum, efficax sit oportet, seu quod reipia sequatur tale impedimentum effectus. Si enim causa non fuit efficax, vel quia collator determinatus non erat ad beneficium conferendum, vel ex alia causa datum secutum non sit; nullum est restitutionis debitum.

III. Sententiam hoc modo explicatam evincit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxi. art. 2. ad 4. *Dicendum, quod aliquis potest impedire aliquem ne habeat præbendam multipliciter. Uno modo iuste; puta, si intendens honorem Dei, vel utilitatem Ecclesiæ, procuret quod detur alicui personæ digniori: & tunc nullo modo tenetur ad restitutionem, vel ad aliquam re-compensationem faciendam. Alio modo iniuste; puta, si intendat eius nocumentum quem impedit propter odium, vel vindictam, aut aliquid huiusmodi: & tunc, si impedit ne præbenda detur digno, consulens quod non detur, antequam sit firmatum quod ei detur, tenetur quidem ad aliquam compensationem, pensatis conditionibus personarum, & negotii secundum arbitrium sapientis; non tamen tenetur ad æquale: quia illam nondum fuerat adeptus, & poterat multipliciter impediri. Si vero iam firmatum sit quod alicui detur præbenda, & aliquis propter indebitam causam procuret quod revocetur, idem est ac si iam habitam ei auferret: & ideo tenetur ad restitutionem æqualis, tamen secundum suam facultatem.*

IV. Rationibus quoque sententia confirmatur. Qui impedit vi, dolo, fraude ne quis assequatur beneficium ad quod ius sive inchoatum, sive consummatum habebat, iniuriam illi irrogat: quia violat ius quo is potiebatur ne dolo, vi, fraude, minifve impediretur a talis beneficii assecutione. Qui vero consilio, & suasionem impedit consecutionem, lædit iustitiam & distribuentem, & computantem: quia utriusque iustitiæ vi conferre tenetur collator beneficium habenti ius ad illud. Tenetur itaque impediens resarcire aut totum, aut partem damni, secundum qualitatem iuris maioris, aut minoris quod candidatus ad beneficium habebat.

V. Si vero ipsum candidatum precibus,

consilio, suasionem a petendo beneficio avertis, ad nihil teneris: quia volenti, & consentienti non fit iniuria. Contra, si vi, fraude, dolo, minus illum retrahis, restitutioni obnoxius es. Si impedis aliquem vi, fraude, dolo ab obtinendo beneficio quod illi non debebatur, in spe tamen erat ad illud consequendum; restitutio facienda est iuxta spei gradum. Sublata vi, aut fraude, nullum est restitutionis debitum. Quandoquidem in primo casu licet candidatus iure destitutus sit ad beneficium obtinendum, iure tamen potitur ne quis vi, dolo, fraude, minifve retrahat collatorem ab impertiendo tali beneficio. Ergo dum hoc modo impedis, resarcire iuxta ipsi gradum detrimentum debes. In secundo autem casu collator liber manet ad conferendum aut suspendendum beneficium.

VI. Quid, si collatori secreto detegeres crimen occultum, sed verum, vi cuius candidatus beneficio privaretur? Ad nihil te teneri probabilis sentio. Quoniam boni publici ratio postulat ut in his casibus indigni manifestentur. In hunc finem informationes occultæ postulari, & haberi solent. Delictum tamen eius generis sit oportet quod minus dignum reddat candidatum. Si enim crimen esset quod nihil obfaret candidati dignitati, seu aptitudini ad beneficium, revelandum non foret; & si revelares, restitutioni damni esses subiectus. Immo ipsum occultum delictum quod indignum reddit candidatum, caute, prudenterque manifestandum est, ne sequatur infamia. Si enim ob tuam imprudentem manifestationem candidatus infamaretur, ad infamiæ damnum resarciendum astringereris; secus ad compensandum damnum secutum ad beneficii privationem, quando a collatore beneficium denegatum fuit non ob publicam infamiam, sed ob delictum in seipso spectatum.

VII. Quæst. II. *Ad quid tenetur qui implevi promissionem factam impedit?* Resp. Si promissio acceptata a promissario sit, quocumque modo, sive fraude, sive consilio, impedias executionem, resarcire damnum debes: quia promissarius ius habebat ad rem sibi promissam. Si acceptata non fuerit promissio, & precibus, sublata fraude, impedias; ad nihil teneris: quia promittentis voluntatem preces, & suasionem non mutant. Si vero fraude, dolo, calumnia divitem retrahis a conferenda elemosyna huic aut illi pauperi; resarciendum talis elemosynæ damnum est. Si testatori decumbenti, qui destitavit relinquere legatum Sempronio, aut illum heredem instituere, consilio, precibus-

ve

ve suafisti ut tibi potius, aut amico, Sempronio neglecto, bona legaret, & hereditatem relinqueret; nec te peccare, nec ad restitutionem teneri, docent communiter Auctores. Ego ne umquam id facias, definio. Excipiunt casum *Clement. de privilegiis*, ubi cavetur ne Religiosi sub mortis æternæ pœna retrahant testatores, etiam absque vi, aut fraude, a legandis bonis Ecclesiis matricibus. Lugo tamen contendit *disp. xviii. sec. 5. n. 95.* secus agentes peccare utique contra positivum hoc Pontificis mandatum, non contra iustitiam; adeoque ad restitutionem non teneri. Immo tam Lugo, quam Sanchez addunt, neque peccare eos contra hoc præceptum, si zelo salutis testatorem illum retrahant a destinatis legatis. Zelus iste timendus est, atque cavendus, tamquam suspectus. Si legata, vel hereditates præfatis Ecclesiis destinata læderent iustitiam, aut iura succedentium, aut imprudentiæ labe aspersa forent; tum suadendum testatori esset ut iustitiæ leges, & sanguinis iura, & prudentiæ, atque convenientiæ leges servaret. Summa prudentiæ, ac sinceritatis in similibus negotiis opus est. Mandatum *Clement. supponit*, testatores iuste absque salutis propriæ detrimento legare præfatis Ecclesiis bona. Quare qui zelo salutis testatores dirigunt ut legata iuste distribuant, contra pontificum mandatum non agunt. Libet hic adicere saluberrimum S. Augustini monitum *serm. ccclv. alias iv. de diversis cap. iv. Quicumque vult, exheredato fito, heredem facere Ecclesiam, querat alterum qui suscipiat, non Augustinum. Immo, Deo propitio, neminem inveniat. Quam laudabile factum sancti & venerandi Episcopi Aurelii Carthaginiensis, quomodo implevit omnibus qui sciunt, os laudibus Dei? Quidam, cum filios non haberet, neque speraret, res suas omnes, retento sibi usufructu, donavit Ecclesiæ. Nati sunt illi filii, & reddidit Episcopus, nec optinavit, quæ illi donaverat. In potestate habebat Episcopus non reddere; sed viure fori, non iure poli. Arrigant aures Confessarii, & huc animum Religiosi intendant qui testamenti condendi pœnitentibus suis auctores sunt, consultoresve. Recogitent, nihil efficacius sæculi odium, invidiamque adversus Religiosos concitare quam testamenta a Confessariis pœnitentibus suggesta in suarum Ecclesiarum, seu domorum favorem. Hæc derisionem, hæc contemptio-nem, abominationemque constant. Hæc odium, hæc invidia summo opere devitanda est: quoniam hæc impediunt ne Religiosi animabus lucrands idonei reputentur. Nihil ve-*

ro faciant odium illud, invidiamque quantum publica veritatis evangelicæ defensio parit. Verum hæc obiter, plura dicturus suo loco.

VIII. Qui fraude impedit ne Paulo digno beneficium conferatur, ut alteri æque digno detur, tenetur Paulo resarcire damnum pro quantitate ipsi ad illud obtinendum beneficium: quia ius habebat ne fraude & dolo impediretur a tali obtinendo officio, vel beneficio. Si solis precibus impedimentum adicias, aut si Paulus indignus sit, nullum est restitutionis debitum.

IX. Quæst. III. *Qui absque fraude dolore alicui persuadet ne bonum indebitum Petro conferat, animo pravo nocendi, asringitur ne restitutioni?* Resp. Odio ardes contra Petrum. Ut eidem damnum inferas, persuades testatori absque fraude ne illi legatum relinquat. Te peccare mortaliter fateatur omnes contra caritatem, quin etiam contra iustitiam ob animi pravitatem; at non propterea te obligant ad restitutionem plures Theologi; immo maior iuniorum pars te a restitutionis onere liberat: quia animus pravus, & iniustus, ab opere externo seiunctus, non inducit restitutionis debitum.

X. Probabilior sententia mihi est, te ad restitutionem teneri. Utique solus animus pravus internus non infert restitutionis onus. Verum opus externum, licet in se, & absolute spectatum innocens sit, ut sunt preces, consilia, suasionem; tamen copulatum cum pravo animo vitiosum evadit, atque adeo debitum infert restitutionis. Hanc sententiam conceptis verbis docet S. Thomas 2. 2. quæst. lxxi. art. 2. ad 4. *Alio modo iniuste (impedit,) puta, si intendat eius nocumentum quem impedit propter odium, vel vindictam, aut aliquid huiusmodi.* Nec satisfacit interpretatio Cardinalis Gotti, iniquentis, S. Thomam loqui de eo qui habet aliquod ius ad bonum distribuendum. Nam qui talem habentem ius ad beneficium impedit etiam absque pravo animo, restitutioni subiectus est. Sententiam S. Thomæ defendunt Caietanus 2. 2. quæst. lxxi. art. 2. ad 4. *Sotus Lib. IV. quæst. vi. art. 3. ad 6.* Lugo *disp. xviii. sect. 5. n. 98.* Bannez 2. 2. quæst. lxxi. art. 2. dub. 12. *Salvanticenses tract. xiii. cap. i. punct. 4. n. 103.* Quid quod adversarii ipsi hoc exemplum admittunt? Si dignus bona fide sibi procuraret beneficium in conspectu dignioris, sua merita absque fraude, & dolo collatoribus exponendo, a restitutione liber esset, obtento beneficio, vel officio, aut dignitate; quia ipse non tenetur electoribus consilia præbere ut digniorem promoveant.

E 4

At

At contra si pravo animo impediret exteri-
us ne dignior beneficium assequeretur, tum
fatentur, hunc teneri ad refarciendum da-
mnum illatum digniori. Ergo pravus ani-
mus iunctus cum opere externo, ceteroquin
absolute licito, inducit debitum restitutionis.

XI. Qui impedit ne bona fisco applicentur,
quæ ob aliquod crimen applicanda forent post
iudicis sententiam, ad restitutionem tenetur;
fecus ante sententiam prolatam: quia post
latam sententiam fiscus ius ad eiusmodi bona
habet, minime ante. Similia enim bona
fisco addicuntur propter poenam crimini debi-
tam; poena autem solum post iudicis senten-
tiam infligitur. Quare qui impediunt ne iudicis
sententia proferatur, etiam si mendaciis,
falsisque testibus id præstent, non tenentur
ad restitutionem. Heinc mulier adultera,
cuius dos post iudicis sententiam marito
applicanda esset, si se defendat etiam falsis
testibus ne sententia proferatur, marito
dotem dare non tenetur.

XII. Quæst. IV. Qui absque vi fraude, dolo,
sed solis precibus impedit ne bona communi-
a, destinata in singulorum subditorum
commodum, illis applicentur, quid restituere
debet? Resp. Si distributio bonorum pendeat
ex sola voluntate collatoris, nullum est resti-
tutionis debitum, dummodo absque fraude,
solutique consilii impedimentum interponatur;
ut ex iis quæ dicta sunt, constat: quia
tum nulla persona ius habet ad eiusmodi bona.
Si vero distributio bonorum non pendeat
ex sola voluntate distributoris, sed bona
distribuenda sint inter huius civitatis per-
sonas, e. g. legata sunt plura bona, distri-
buenda inter virgines huius familiae, istius
loci, huius civitatis, aut habentes tales præ-
rogativas: tum qui aliquam istarum impedit
etiam absque fraude, & dolo, sed solis
precibus a consecutione bonorum, tenetur
ad restitutionem: quia præfatae personæ
ius habent ad eiusmodi bona. Et collator
non modo ex iustitia distribuente, sed
etiam ex commutante, hæc bona dividere
astringitur inter tales, & non alias personas.

XIII. Quæst. V. Ad quid tenetur qui impedit
collatorem ne beneficium ecclesiasticum
digniori conferat? Resp. Quæstio proposita
gravissima est, suamque sedem habet in tra-
ctatu de Beneficiis. Pauca nunc edisseram,
veluti præter institutum. Et primum eligendum
esse digniorem pro certo habeo; cum
Concilium Tridentinum id expresse sess. xxiv.
cap. 1. definiert: *Eosque alienis peccatis commu-
nicantes, mortaliter peccare, nisi quos dig-
niores, & Ecclesie magis utiles ipsi indica-*

verint &c. Respondet P. Thomas Tamburinus
Lib. VIII. in Decal. tract. III. cap. IV. §. 4.
Tridentinum Concilium vel primo videtur
per hoc digniores non aliud significare
velle nisi dignitatem eligendorum, sumpto
comparativo pro positivo: vel secundo locutione
minus propria ponit digniores, ut excludat
indignos, non vero dignos. . . vel tandem ter-
tio loquitur, quando fit concursus. Et adducit
auctoritatem Laurentii Valla, asserentis
iuniorem, aut seniorem accipi pro iuvene,
aut sene. Hanc Tamburini, & aliorum Probabilistarum
opinionem damnavit Innocentius XI. in hac
proposit. 47. *Cum dixit Concilium Tridentinum, eos alienis peccatis communicantes
mortaliter peccare qui nisi quos digniores, &
Ecclesie magis utiles ipsi indicaverint, ad
Ecclesias promovent, Concilium vel primo videtur
per hoc digniores non aliud significare velle
nisi dignitatem eligendorum, sumpto comparativo
pro positivo: vel secundo locutione minus
propria ponit digniores, ut excludat indignos,
non vero dignos: vel tandem loquitur tertio
quando fit concursus.* Ut vides, hæc
propositio totidem verbis decerpta ex Tamburino
est: quod ideo assero, ut caute hunc, & alios
similes Auctores qui ante damnatas propositiones
scripserunt, legas. P. Dominicus Viva in
Commentariis ad hanc propositionem n. 10. de
more commentum quo damnatæ propositionis vim
extenuet, excogitavit. Qui docerent, inquit,
in aliis beneficiis ab Episcopatu fat esse eligere
dignos in conflictu digniorum, non incurrerent
poenas latas contra tuentes aliquam ex
thesibus confixis. Quia Tridentinum loquitur
solum de Episcopatu, non de aliis beneficiis
curatis. Hæc sunt consueta blandimenta
quibus P. Viva delinire opinionum laxarum
damnationem solet. Propositio proscripta
absoluta est: & quamvis mentio ibidem fiat
Tridentini Concilii; non propterea locus est
interpretationi P. Viva, ut ego quidem sentio.
Thesis proscripta loquitur de Sacerdotibus
qui ad Ecclesias regendas, nulla aut Parochorum,
aut Episcoporum mentione facta, promoventur.
Sed hoc fustus suo loco.

XIV. Ad quæsitum ergo propositum dico,
tam collatorem, quam cum qui hunc impedit
ne digniori conferatur beneficium ecclesiasticum,
ad restitutionem teneri. Hanc sententiam
expresse docet S. Thomas 2. 2. quæst. lxxi.
art. 2. ad 4. cuius verba supra descripsi.
Pauca ex pluribus adducam. Qui lædit
iustitiam tum distribuente, tum commutante,
tenetur ad restitutionem. Sed beneficia
ecclesiastica vi utriusque iustitiæ de-
ben-

bentur digniori. Ergo qui talem collationem
aut negligit, aut impedit, restitutioni obnoxius
est. Propositio prima penes omnes certa est;
altera vero paucis ostenditur. Hæc beneficia
duo spectant, & bonum commune, seu
utilitatem Ecclesie, & ministrorum merita.
Porro qua parte spectant utilitatem Ecclesie,
eligi ministri magis idonei debent, qui
sacramenta administrant, doctrinæ evangelicæ
panem populo frangant, & in spiritualibus
rebus omnibus opem ferant. Porro cum vix
ab imbecillitate nostra discerni possit quinam
sint reipsa ministri revera digni, & optimi
ad hæc altissima munia obeunda; ideo vel ipsa
naturalis ratio dicit ut in tanta obscuritate
ii eligantur qui nobis digniores ad sancta
mysteria tractanda apparent. Ex alia parte
hæc beneficia ministrorum merita spectant,
nempe litterarum, virtutis, probitatis. His
meritis stipendia rependuntur, ut magis
Ecclesiastici alliciantur ad litteras addiscendas
sacras, ad virtutum exercitia peragenda.
Hæc enim via Ecclesia abundat ministris
doctis, probis, aptisque ad sua mysteria
tractanda. Ergo Ecclesie procuratores, seu
distributores beneficiorum ex iustitia commutativa
(qua parte astringuntur promoveri bonum
universale Ecclesie) debent eligere aptiores,
& digniores ministros, qui augere hoc bonum
commune valeant. Quatenus vero hæc beneficia
sunt præmia quæ merita respiciunt, conferri
cum proportione ad merita debent. Ergo qui
maioribus meritis præditi sunt, ius præ aliis
minus benemeritis habent, ut præferantur
in beneficiorum collatione. Dum igitur
beneficium confertur digno, posthabito digniore,
violatur iustitia distributiva. Accedit, electores
Ecclesie hanc dignitatem, seu munus eligendi
ministros, accipientes, obstringi iuste & recte
ut exerceant iustitiam distributivam conferendo
beneficia pro meritorum diversitate. Ergo dum
violant iustitiam distributivam, impertiendo
beneficia minus dignis, violant simul reipsa
iustitiam commutativam, vi cuius se se obligarunt
distribuere præmia iuxta regulas iustitiæ
distributivæ, cum proportione scilicet ad merita.
Et revera in distributione beneficiorum, &
honorum sive Reipublicæ, sive Ecclesie numquam
violatur iustitia distributiva, quin simul lædatur
iustitia commutans.

XV. Innumera afferre sacrorum canonum
monumenta possem, quibus evincerem gravissimum
hoc debitum eligendi digniores, & aptiores
ministros. Sed, ut dixi, id nunc pro-

certo habeo, solumque ex hac constituta veritate
infero debitum restitutionis illati damni in iis
qui aut omitunt, aut impediunt electionem
digniorum ad hæc beneficia.

XVI. Obiicies 1. Hæc beneficia sunt instituta
principaliter in bonum commune Ecclesie, &
secundario in commodum ministrorum particularium.
Porro vi iustitiæ commutativæ electores tenentur
solum dignum ministrum Ecclesie dare; vi autem
iustitiæ distributivæ solius quæ respicit merita
candidatorum, astringuntur eligere digniores.
Sed qui violat iustitiam distributivam solum,
non tenetur ad restitutionem. Ergo sive omit-
tens, sive impediens electionem dignioris,
non est restitutioni subiectus.

XVII. Ratio isthæc, quæ unica fere est
oppositæ sententiæ, evidenter falsa est, &
falso supposito laborat. Supponit enim, in
distributione bonorum communium solam lædi
iustitiam distribuentem posse; quod falsum
prorsus est. Peccant omnes administratores,
sive supremi sint, ut Rex in regno, Pontifex
in Ecclesia, sive inferiores, contra iustitiam
commutantem, dum in partitione bonorum,
officiorum, graduum violant iustitiam distribuentem.
Distinguenda sunt bona privata a bonis
communibus. Potest Pontifex, Republica de bonis
privatis, & patrimonialibus disponere, & cui
voluerit, nullo ad merita, ad prærogativas
habito respectu, plura bona conferre, quin
aliquam iustitiam violet. At dum beneficia,
dignitates, gradus, officia, præmia, bona
Ecclesie, Regni, Reipublicæ distribuunt,
semper dum violant iustitiam distributivam,
lædunt quoque iustitiam commutantem. Quod
ut evidentius percipias, in memoriam revoces
velim doctrinam quam supra tradidi, nempe
distributores bonorum communium Principatus
duplici ex capite violare iustitiam commutantem
posse in bonorum communium partitione.
Primo contra ipsam Rempublicam, seu
Ecclesiam, cui vel expresse, vel tacito pacto
obstrinxerunt se se ad fideliter, iuste, &
æque distribuenda bona publica. Secundo
contra subditos, qui dum pro communi bono
adlaborant, fideles spererunt, merita habent
quibus ex iustitia commutativa præmia
destinata pro Reipublicæ, vel Ecclesie benemeritis
debentur. Iustitia distributiva respicit
dumtaxat prærogativas quæ personam afficiunt,
puta scientiam, doctrinam, probitatem,
prudentiam, idoneitatem, & similes dotes,
quæ constituunt subditos utiliores, aptiores,
atque adeo digniores ministros, ut Reipublicæ,
vel Ecclesie inserviant. Ex-

dit etiam meritorum mensuram, gradum, quantitatem. Quo munere expleto, succedit iustitia commutativa, quæ rependit iuxta dispositionem factam a iustitia distributiva stipendia, gradus, officia, beneficia, iuxta diversitatem & meritorum, & prærogativarum, quæ efficiunt candidatos digniores. Hac doctrina sola posita, quæ a nemine negari iure valet, in sumum dehiscunt omnes adversariorum obiectiones.

XVIII. Obiicies 2. Si beneficium deberetur digniori, Episcopus eligens Paulum quem reputat digniorem in conspectu Petri, cognito errore, quod Petrus dignior sit, a Paulo deberet hoc auferre beneficium, illudque conferre Petro. Accedit in hac positione licere digniori convenire cum digno, illique pecuniam offerre, ut desistat a concursu. Tandem dignior nullum habet ius ad hoc beneficium. Ergo nulla restitutio facienda est sive a collatore, sive ab impediente.

XIX. Resp. Obiectiones istæ, & aliæ similes, quas congerere adversarii solent, ex doctrina data corruunt. Quando Episcopus, & quilibet alius elector elegit eum quem, præmissa debita diligentia, existimavit digniorem, functus officio suo est. Iuxta enim fuit electio. Ergo ad nihil amplius elector tenetur. Aliud absurdum vanum est: tum quia nemo candidatorum iudex est propriæ habilitatis (quisque enim digniorem sese reputat) tum etiam quia: tunc solum licet offerre pecuniam ad redimendam vexationem, ut docet S. Thomas 2. 2. quæst. c. art. 2. quando iam titulus, vel possessio beneficii habetur. Ad redimendam enim vexationem non sufficit ius ad rem, sed requiritur ius in re. Candidatus dignior ante collationem beneficii ius meritorum habet ad rem, non in re; ideo vetitum illi est offerre pecuniam digno. Simoniam enim manifestam hoc in casu committeret. Quod ultimo loco oppositum est, seipso corrui. Licet enim dignior non habeat ius in re, habet tamen illud ad rem. Et qui hoc ius lædit, iuxta prudentum æstimationem refarcire damnum debet.

XX. Quæst. VI. *Cuiam facienda est restitutio ob læsionem iustitiæ in bonorum communium distributione?* Resp. Communis sententiæ docet, restitutionem faciendam esse tum digniori prætermisso, tum Ecclesiæ, sive communitati, vel Reipublicæ. Nam quando eligitur dignus, prætermisso digniore, iniuria fit tum Ecclesiæ, tum digniori. Ergo utraque pars læsa refarcienda est. Quod Ecclesia, sive Respublica, sive Communitas læsa sit, evidens est. Nam Ecclesia hoc pacto, ut mi-

nus implicito, facultatem contulit Episcopis, ceterisque bonorum communium administratoribus ut sibi de dignioribus ministris provideant. Ergo qui hoc pactum gravissimum cum Republica, sive Ecclesia in iuribus violat, iustitiam commutantem infringit. Quid quod adversarii ipsi fatentur, electores eligentes indignum, prætermisso digno, teneri ad restitutionem? Sed dum eligunt dignum, prætermisso digniore, reapse indignum eligunt: dignus enim in conspectu dignioris indignus evadit; quidquid in oppositum dicant Probabilistæ. Ergo æque in secundo ac in primo casu ad restitutionem tenentur tum collatores omittentes, tum impediens digniorum electionem. Plura prætereo, in tractatu de beneficiis explicanda.

C A P U T IX.

De causis cooperantibus ad damnum alterius.

I. **H**actenus de iis qui, ne bona conferantur hominibus, impediunt, actum est. In præsentia de illis sermonem habebimus qui ad damna proximo inferenda concurrunt aut opem ferendo, aut non obstant. Nam plures influere causæ solent in alterius malum, & damnum. Aliæ principes sunt, & proximæ, quæ damnum exequentur; aliæ quæ mediate tantum concurrunt. Nunc non de executoribus damni, sed de cooperantibus dumtaxat. Novem personarum genera Theologi recentent, quæ in alterius damnum aut positive, aut negative cooperari valent.

II. Primum omnium præmittere interest doctrinam quam habet S. Thomas 2. 2. quæst. lxxii. art. 7. *Ad restitutionem tenetur aliquis, non solum ratione rei alienæ quam accepit, sed etiam ratione iniuriæ accepti. Et ideo quicumque est causa iniuriæ accepti, tenetur ad restitutionem. Quod quidem contingit dupliciter; directe scilicet, & indirecte. Directe quidem, quando inducit aliquis alium ad accipiendum: & hoc quidem tripliciter. Primo quidem modo ex parte accepti, movendo ad ipsam acceptiorem; quod quidem fit præcipiendo, consulendo, consentiendo expresse, & laudando aliquem quasi strenuum de hoc quod aliena accepit. Alio modo ex parte ipsius accipientis, quia scilicet eum accipiat, vel qualitercumque ei auxilium fert. Tertio modo ex parte rei acceptæ, quia scilicet particeps est furti, vel rapinæ, quasi socius maleficii. Indirecte vero, quando aliquis non impedit, cum possit, & debeat impedire: vel quia subtrahit præceptum, sive consilium impediens furtum, vel*

vel rapinam; vel quia subtrahit suum auxilium, quo posset obistere; vel quia occultat post factum: quæ his versibus comprehenduntur.

Iussio, consilium, consensus, palpo, recursus, Participans, mutus, non obstant, non manifestans.

Sciendum tamen, quod quinque præmissorum semper obligant ad restitutionem. Primo iussio: quia scilicet ille qui iubet, est principaliter movens, unde ipse principaliter tenetur ad restituendum. Secundo consensus, in eo scilicet sine quo rapina fieri non potest. Tertio recursus, quando scilicet aliquis est receptor latronum, & eis patrocinium præstat. Quarto participatio, quando scilicet aliquis participat in crimine latrocinii, & in præda. Quinto tenetur ille qui non obstat, cum obstat tenetur: sicut Principes, qui tenentur custodire iustitiam in terra, si per eorum defectum latrones increscant, ad restitutionem tenentur: quia redditus quos habent, sunt quasi stipendia ad hoc instituta ut iustitiam conservent in terra. In aliis autem casibus enumeratis non semper obligatur aliquis ad restituendum. Non enim semper consilium, vel adulatio, vel aliquid huiusmodi est efficax causa rapinæ. Unde tunc solum tenetur consiliator, aut palpo, id est adulator, ad restitutionem, quando probabiliter estimari potest quod ex huiusmodi causis fuerit iniusta acceptio subsecuta.

III. Nonnulla quæ penes omnes certa sunt, præmitto. Qui alicui parato ad malum inferendum, sublato omni consilio, & suasionem, annuit, peccat quidem contra caritatem, secus contra iustitiam. Idcirco a restitutione liber est. Quia tunc nullo modo influit in damnum; cum executor paratus, & firmiter determinatus esset ad illud malum exequendum. Igitur ut quis restitutioni subiectus ratione hæc causæ efficacis fuerit, habueritque influxum in malum alterius, ut clarius patebit infra. Et quoniam argumentum propositum amplum aperit disputandi campum, idcirco caput istud in plures tribuo paragraphos.

§. I.

Nonnullæ quæstiunculæ resolvuntur.

IV. **Q**uæst. I. *Qui non paratum ad inferendum damnum movet ut illud inferat, tenetur ne ad restitutionem, si alius reipsa induxisset executores ad tale malum irrogandum?* Resp. Suades Petro mi-

nime parato ad furandum, ut furetur, & furatur reipsa; tamen si tu non consulisses; alius induxisset Petrum ad tale committendum furtum: astringeris ne tu restitutioni? Adfirmat communis sententia. Ratio evidens est. Tu revera tuo consilio, suasionem, aut mandato causæ efficacis es illati damni. Quod executor ab alio iniusto consultore, aut suo favore inducendus ad hocce malum perpetrandum fuisset, efficit ne ut tu reipsa ad malum exequendum furem non induxeris? An non potest a diversis causis divisive, ut dicitur, idem proficisci effectus?

V. Quæst. II. *Qui alium paratum ad malum committendum movet ut celerius illud exequatur, ad quid tenetur?* Resp. Caietanus, Soto, Tapia, Lessius, Bonacina, Ledesma docent, consultorem hunc ad totum damnum refarciendum astringi. Salmanticenses tract. xiii. cap. i. punct. 5. num. 112. negant hunc ad totum malum compendandum teneri, sed solum ad illud amplius in quod suo consilio influit: & citant pro hac sententia S. Thomam, S. Antoninum, Prado, Dianam, Layman, Lugo, & alios.

VI. Præcisus circumstantiis, si res absolute spectetur, prior sententia mihi probabilior est. Quoniam qui movet malefactorem paratissimum ad furandum, ad occidendum &c. ut celerius furetur, occidatve, non solum modi seu accelerationis, sed ipsius actionis, seu substantiæ pravitatis causæ est: quandoquidem modus actionis ab ipsius actionis substantia separabilis non est. Ergo qui consulit, suadet, præcipit ut Petrus citius furetur, non modo in accelerationem, sed in ipsam substantiam actionis influit. Id autem quod mihi probabilior hanc reddidit opinionem, est quod dum tu suades ut Petrus hodie perpetraret furtum, homicidium, quod ille post hebdomadam, post mensem, sive etiam post unum & alterum diem perpetraturus erat, reipsa totius damni causæ es. Quoniam Petrus infra hoc spatium mutare pravum animum, & ad meliorem se se revocare frugem posset.

VII. Respondent Salmanticenses, se loqui in hypothesi, quod nulla sit spes consilii mutandi. Si enim spes ista, inquirunt, adit; dubio procul totum refarciendum damnum est. Verum hypotheses istæ arbitrariæ sunt, & chimericæ. Casus qui in praxi succedunt, modo resolvimus. Porro si praxis spectetur, quid humano animo mutabilius? Quo fundamento definiri & statui potest, Petrum paratum ad furandum, vel occidendum, firmiter perseveraturum in hac prava delibe-

ratio-

ratione? Humanus animus suapte natura mutabilis est. Fingere hypothesas contra id quod natura sua evenit, quid aliud prodit quam arbitrarias chimæras? Perperam ergo secundæ opinionis Auctores obtrudunt, se loqui in hypothesi quod nulla sit mutandi consilii spes: quoniam concipi eiusmodi spes prudenter nequit, cum humanus animus natura sua mutabilis sit. Ergo qui consulit, suadet, præcipit ut Petrus hodie committat furtum quod cras, aut alio die, vel post mensem perpetraturus erat, causa totius damni est: ergo integrum refarcire astringitur damnum istud.

VIII. Absolute igitur prior sententia mihi probatur, quoties inter executionem & consilium tantum temporis spatium interfluit quo humanus animus moraliter mutari possit. Contra, si in procinctu Petrus esset furandi, occidendi &c. & tu consilio tuo instigares ut illico malum perpetraret; tum iuxta circumstantiarum diversitatem disputari, & deliberari posset, quantum damni refarciendum a te foret. Absque fundamento pro contraria, quam confutavi, opinione Salmanticensis S. Thomam citant. Nam S. Doctor in IV. dist. xv. quæst. v. art. 5. ad 3. duo requirit ut consulens teneatur ad restitutionem, videlicet ut probabiliter credat consilium suum fuisse efficacem; & quod sine eo iniusta ablatio non esset commissa. His ultimis verbis nostram firmat sententiam S. Thomas: nam quoties inter executionem & consilium tempus congruum aptumque ad mutandum consilium interfluit, definitur minime potest quod, sublato consilio, mali executio successisset.

IX. Omnes ergo adfirmant, restitutioni subiectum eum esse qui alterum movet ad malum inferendum: & oppositam doctrinam damnavit Ven. Innocentius XI. in hac 39. prop. Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati. Verum quamvis in hac explodenda doctrina absolute convenient, tamen pluribus quæstiunculis eam implicat: si enim dubitatio accedat, num consilium tuum influxum habuerit in malum reipsa secutum, continuo te Probabilistæ a restitutionis onere liberant. Sed eiusmodi vana commenta alibi profligavi.

X. Quæst. III. Quando dubium occurrit num aliqua ex recensitis cooperationibus in duobus versibus contentis causa efficax damni fuerit, teneris ne ad restitutionem? Resp. Explicanda quæstiuncula est. Dubitare potes, num consulueris, iusseris, mandaveris &c. aut certus de consilio, iussione, mandato, dubitas num malum secutum sit; vel

dubitas, an tuum consilium, mandatum &c. causa efficax fuerit damni secuti. Salmanticensis tract. XIII. cap. I. punct. 5. num. 113. absolute, nulla facta distinctione, negant te restitutioni obnoxium esse: & citant pro hac opinione Dicastillum, Bonacinam, Sayrum, Rebellum, & alios, immo ipsum D. Thomam. Et nituntur illi regulæ: In dubio melior est conditio possidentis. Sed istius regulæ abusus fuisse labelactum in tractatu de conscientia, nempe in Tom. II. Apparatus ad Theologiam Christianam.

XI. Dico itaque 1. Quando dubitas, dederis ne consilium, mandaveris, iusseris &c. a restitutione liber es. Quoniam nemo præsumitur malus, nisi probetur. Idcirco leges hoc in casu non præsumunt, ut habetur l. 2. ff. condition. ob turpem causam.

XII. Dico 2. Quando certus es de consilio, iussione, mandato &c. dubitas vero secutum ne damnum sit; tum pro gradu dubii, seu incertitudinis damnum compensare astringeris. Siquidem dum certo constat causam suapte natura inferentem damnum esse positam, & dubium est, secutum ne damnum sit; tum periculum est ne reipsa damnum inflatum fuerit. Periculum ergo est te iniustitiam commisisse. Ergo subducere te huic periculo debes. Nullum quippe ius, five naturale, five divinum, five humanum, permittit ut in tanto periculo permanes, quemadmodum alibi demonstravi. Quid quod leges ipsæ humanæ iubent ut venditor iacturæ, si iacere noluerit, præstet æstimationem eventus incerti? l. Si iactum, 12. ff. de act. empt. Si iactum retis emero, & iactare recte piscator noluit, incertum eius rei æstimandum est. Tenetur hic piscator ex iniustitia? Ergo & malefactor tenetur ex iniustitia actione posita.

XIII. Dico 3. Quando certus es & de consilio pravo, mandato &c. & de damno secuto; dubitas vero, num tuum consilium, mandatum &c. fuerit efficax causa damni secuti, restitutioni te obnoxium asserunt aliqui pro rata dubii, & incertitudinis. Plures alii, nempe Molina, Covarruvias, Bonacina, Lessius, Sanchez, Merola, aliique ad totius damni compensationem te obligant. Idque evincunt, quia iuris præsumptio observanda est, quando veritas non patet. At quoties constat te posuisse causam suapte natura inducentem furtum, homicidium, si ve quodlibet aliud damnum, iura præsumunt damnum illud ex tali causa profectum esse. l. Qui in aliena s. 4. ff. de acquirend. heredit. ubi præsumitur mandatarius egisse ex mandantis

dantis præcepto. Et reg. iuris 45. in 6. Inspicimus in obscuris quod est verisimilius, vel quod plerumque fieri consuevit. Sed dum mandatarius mandantis imperium exequitur, verosimilius est vi talis mandati egisse: quia sic plerumque evenit. In quo tribunali admitteretur exceptio, damnum secutum non esse vi mandati, quando certo constaret damnum esse secutum, & mandatum impostum fuisse? Et reipsa cap. Ad audientiam 12. & cap. Significasti 18. homicida, & irregularis præsumitur is qui certus est se vulnerasse, dubius autem hæret, num ex tali vulnere secuta mors sit. Et ratio quæ ibi assignatur, est, quod in dubiis semitam eligere debeamus tutiorem. Ergo quemadmodum tutius est in hoc casu se gerere tamquam homicidam, & irregularem; ita tutius est in casu nostro restituere: pro eo quod, inquit Innocentius III. cap. Significasti, in altero nullo, in reliquo vero magnum periculum timeatur. Hanc eandem sententiam confirmare videtur S. Thomas 1. 2. quæst. lxxii. art. 7. ubi inquit: Tunc solum tenetur consiliator, aut palpo, id est adulator, ad restitutionem, quando probabiliter æstimari potest, quod ex huiusmodi causis fuerit iniusta acceptio subsecuta.

XIV. Tò probabiliter S. Doctor in suo vero, & genuino sensu accipit, pro morali scilicet persuasione & certitudine. Illo enim tempore triæ probabilistæ nondum obscuraverant christianam Theologiam. Quando itaque adest certitudo moralis, damnum ex recensitis causis secutum esse; tum restitutio totius damni necessaria est.

XV. Ceterum, ut colligant Casuistæ, me in severiora non propendere, sed in veritatem; licet laudati Probabilistæ contendant, consulentem, mandantem &c. teneri ad restitutionem totius damni secuti; mihi tamen probabile valde est, hunc teneri dumtaxat pro rata dubii: quia non videtur eodem onere, & pœna multandum esse eum de quo solum dubitatur, & ex dubio probabiliter tantum præsumitur causam fuisse damni secuti, ac alterum quem certo constat reipsa causam fuisse damni. Et sane omnia tribuna mitius puniunt reum criminis tantum præsumpti quam reum criminis certo probati.

XVI. Hæc tamen ex pluribus circumstantiis pendere certum est: nam tales occurrere coniecturæ possunt, ut præsumptionem elidant, & infringant. Nam si homicida antecederet ad consilium odio in occisum ardebat, paratusque ad occidendum, aptusque erat ad executionem, utpote audax,

& fortis; si consilium datum neglexerit, & novis exortis inimicitias, deliberaverit occisionem: tandem si homicida ipse testetur se alterius consilio, aut mandato motum non fuisse &c. hæc, & aliæ coniecturæ, quæ occurrere possunt, in formando iudicio expendi serio debent, ut iustum decernatur.

XVII. Quæst. IV. Qui suo exemplo pravo causa est ut alii malum perpetrent, tenetur ne ad restitutionem? Resp. Plures videntes Sempronium furantem, alterius vineam devastantem, adulterantem &c. moventur hoc exemplo ad hæc mala patranda. Tenetur ne Sempronius qui suo iniquo exemplo illos excitavit, hæc refarcire mala? Negat communis, & vera sententia: quia exemplum pravum licet occasio illis sit, causa tamen influens in eiusmodi mala non est. Porro sola causa quæ in damnum illatum influit, debitum infert restituendi. Ergo cum exemplum pravum nullo modo influat in hæc damna, nullum ex eo oritur restitutionis debitum. Peccat quidem Sempronius contra caritatem, qui malo suo exemplo alios excitat ad mala perpetranda, secus contra iustitiam. Addunt plures, Sempronium non teneri ad restitutionem, etiam si animo iniquo voluisset suo pravo exemplo provocare alios ad malum. Quia restitutio fundatur in actione iniusta externa: quæ doctrina absolute spectata vera est. At supra diximus, actionem externam quæ ex se non est absolute causa efficax damni, iunctam animo pravo fieri efficacem posse, & inducere restitutionis debitum. Diceretur fortasse, exemplum pravum nullo modo causam esse, sed solum occasionem aliis mali committendi, & ideo nullum ex eo prodire restitutionis onus. At communi proverbio fertur, exempla plusquam verba movere. Utique Christus Dominus admonet Matth. xxiii. Omnia, quæcumque dixerint vobis, servate, & facite; secundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt. At neque eorum prava consilia exequenda sunt; tamen si consulunt, iubent, suadent &c. ad restitutionem tenentur. Quare si quis animo pravo intenderet alios excitare suo externo exemplo ad malum inferendum, ego securum hunc asserere non auderem a restitutionis debito. Quoniam exempla coniuncta pravæ intentioni nocendi, moralem influxum conferunt in damnum illatum. Sint exempla meræ occasiones absolute spectata; tamen quando ab iniquo homine adhibentur hoc pravo animo, ut sint media impellentia ceteros ad malum, ego, ut dixi, non auderem hunc immunem pronun-

nuntiare a restitutionis debito. Neminem tamen urgeo ut hanc meam opinionem amplectatur; sed quisque suo in sensu abundet.

S. II.

De inssione, consilio, consensu, quibus iniuste damnificationi quis cooperatur.

XVIII. **N**ovem, præter executores, personarum genera quæ ad malum concurrunt, reperiri supra dictum est duobus versibus comprehensa. Sex positive influunt: suntque *inssio, consilium, consensus, palpo, recursus, participans*. Alia tria negative, & indirecte: suntque *mutus, non obstant, non manifestans*. Ut vero restitutionis debitum inducant, debent (& hæc est regula generalis) efficaciter in secutum malum influere.

XIX. *Inssio* eos omnes comprehendit qui iniustitiam fieri mandant, ad quam exequendam paratus alter non erat. Hoc mandatum imponi aut expresse, aut tacite potest, si ve a domino, si ve a quolibet alio qui potestatem imperandi non habeat. Quando vi istius mandati sequitur actio iniusta, mandans semper ad restitutionem tenetur. Tacite imponi hoc mandatum variis modis valet. Quid? inquit dominus, aut amicus suis servis, amicitive. Nemo vestrum meam ulciscitur iniuriam? Summam mihi gratiam faceret qui inimicum meum occideret. Simili fere modo conquerebatur Henricus II. Rex Angliæ, se videlicet cum uno Sacerdote pacem habere non posse. Cuius lamentationis efficacia per moti nefarii ministri, ab Rege gratiam se inituros sperantes, sanctum Antifitem trucidarunt: & homicidii reum Regem reputant omnes. Antequam tamen definiatur, indicatas loquendi formulas vim taciti mandati habere, circumstantiæ tum mandantis, tum mandatarii expendendæ sunt, ut onus restitutionis colligatur.

XX. Si mandatum datum, antequam sequatur executio, revocetur, idque innotuerit mandatario; evanescit restitutionis debitum. Si enim animo tantum mandatum revocet, vel etiam exterius, sed ad mandatarii aures non perveniat; a restitutionis obligatione minime absolvitur. Quid, si mandatarius mandati limites excedat? V. g. si inssum fuit ut decem furetur, & ille centum surripuerit; ut leviter percutiat, & ille graviter vulneraverit, aut occiderit? Tum merienda restitutio est iuxta mandati qualitatem absolute loquendo. Ceterum in praxi, quando

constat mandatum impositum fuisse, graveque secutum damnum, difficile casus occurret in quo mandans a toto resarciendo damno liberetur. Quare cap. xv. Qui mandat, *de homicidio in 6.* statuitur, eum qui iubet verberationem, ex qua sequatur homicidium, respectu mandantis fortuitum, seu non intentum, subiaccere irregularitati. *Is qui mandat aliquem verberari, licet expresse inhibeat ne occidatur ullatenus, vel membrum aliquod mutiletur, irregularis efficitur, si mandatarius fines mandati excedens mutilet, vel occidat; cum mandando in culpa fuerit, & hoc evenire posse debuerit cogitare.* Hæc ratio perspicue evincit, vix umquam mandantem liberum esse a toto resarciendo damno quod mandatarius perpetraverit. Quandoquidem licet mandans limites præscribat, tamen in praxi mandatarii nunquam intra eosdem se continent: tum quod plures inopinati eventus non permittunt; tum quod ipsi mandatarii propria pravitate impulsu gloriæ quodammodo sibi vertunt mandati limites prætergredi. Quæ omnia cum obvia sint, prævidere mandans tenetur. Quare qui mandatum imponit mali perpetrandi, eo ipso obnoxium se libere constituit ad resarciendum totum id quod mandatarius executus fuerit. Si tamen mandans quidquam licitum præciperet, ex quo nullum consecuturum malum prudenter prævideri posset, tum licet malum non prævisum, quodque prævideri non poterat, sequeretur, a restitutionis debito foret immunis. Hinc Innocentius III. cap. *Dilectus* Capellanum liberum a censuris declarat, quod equus cui infidebat, fracto freno, & deiecto fessore, irruit in mulierem, & infantem quem illa gestabat, oppressit. *Mandamus, quatenus, si ita est, cum idem Capellanus nec voluntate, nec actu homicidium perpetravit, nec decit operam illicitæ rei, non impedias quominus divina possit officia celebrare.* Spectanda ergo potissimum est res licita cui datur opera, ut rectum formari iudicium valeat.

XXI. *Consilium* significat eum qui precibus, suasionibus, muneribus alterum rogat, instruit, persuadet, blanditiis allicit, ut damnum inferat, quod inferre paratus non erat. Hunc, qui scienter, aut culpabiliter ignoranter talia consulit, ad restitutionem damni secuti teneri docent omnes. Advertendum tamen, *consilium* tunc debitum restitutionis inducere, cum consulens dolo, fraude, seu malo animo malum committendum suadet; secus si innocenter, imprudenterve, vel ex animi levitate consilium det,

ex

ex quo sequatur præter eiusdem intentionem alteri malum. Excipitur casus in quo quis ex officio, tamquam minister ad id designatus, consilium daret, ut diximus de Confessario, de medico, de iudice &c. Et hoc colligitur ex cap. Si culpa tua datum est damnum... aut hæc imperitia tua, si ve negligentia evenerunt, iure super his satisfacere te oportet: nec ignorantia te excuset, si scire debuisti, ex facto tuo iniuriam verosimiliter posse contingere, vel iacturam. Spectandæ tamen circumstantiæ sunt. Quando consilium est de malo perpetrando, tunc consiliator, nisi evidens circumstantia obstitat, resarcire secuta damna tenetur: quia tum adesse fraudem, dolumve præsumitur.

XXII. Disputant Auctores, num consiliator, revocato consilio, restitutioni obnoxius sit, quando nihilominus qui consilium petiit, executus malum fuerit, etiamsi exploratam habuerit revocationem. Duplicis generis consilia distinguunt. Aliud falsum, seu falsæ nixum narrationi; aliud nixum pravo animo. Sit exemplum. Sempronius consilium a te petit, num restituere astringatur. Falso respondes eum liberum esse. Deprehendis consilii dati falsitatem: illud revocas: eum demones, te deceptum falsum dedisse consilium, subiectumque ipsum declaras restitutioni. Si is, non obitante tua revocatione, prius consilium falsum exequitur; tu liber es a restitutione. Item si eidem consilium des ut occidat Petrum, quia hic occidit Fratrem Sempronii; quod factum falsum est: qua falsitate cognita, revocas datum consilium: si Sempronius, non obitante revocatione, homicidium perpetraret, ad nihil teneris; cum ex sola malitia Sempronii secutum homicidium sit. Disputant ergo, quando consilium datur, non ad veritatem aliquam manifestandam; sed quando quis consulit malum, puta furtum, homicidium, ostendens id conveniens esse, utile, & decorum, imprimendo in mente consulentis doctrinam, & dictamina quibus persuasus re ipsa vi talis consilii malum exequitur.

XXIII. Prima sententia adfirmat, consiliatorem, adhuc post revocationem consilii, restitutioni damni illati subiectum esse. Hoc enim istius opinionis Auctores discrimen inter mandatum & consilium statuunt: quod mandatarius in solius mandantis commodum malum perpetrat; qui vero consilium petit, in gratiam sui malum exequitur. Mandatum extrinsecum omnino est, nihilque in mente mandatarii imprimi quod post re-

vocationem superfit. At consilium imprimi in mente illius qui consilium petit, doctrinam, dictamina, suasionem, quæ etiam post revocationem superfiunt, veluti semina in anima impressa: & vi horum dictaminum, ac suasionum postulator consilii operatur. Quam opinionem defendunt *Bannez, Tapia, Lessius*, & alii. Altera sententia negat, in descripto casu debitum esse restitutionis: & hanc defendunt *Salmanticenses tract. XIII. cap. 1. punct. 5. §. 2. num. 17.* & citant *Bonacinam, Reginaldum*, aliosque: & hæc mihi probabilior apparet, quando consiliator sincero animo, & efficaci eloquio abducere conatur consulentem a priori consilio. Admitto discrimen inter mandatum, & consilium. Sed quando consiliator contrariis, & veris rationibus dissuadere studet suo clienti, nihilque intentatum relinquit ut a malo consulto eum abducatur, licet superfiunt physice in mente priora dictamina, moraliter tamen deleta sunt & abrogata. Ex sola quippe malitia clientis qui consilium accepit, dictamina illa moraliter influunt in malum secutum. Spectandæ tamen circumstantiæ sunt, nempe efficacitas revocationis, conditio accipientis consilium, & alia plura quæ occurrere possunt. Ceterum casus rarus est: & ideo plusquam satis dixi.

XXIV. Tenetur ne consiliator, aut mandans resarcire damna tum illata tertio, tum superventientia mandatarii, & consilia accipientibus? Communiter omnes liberant consiliatorem a resarciendis damnis obvenientibus ei qui consilium petiit: quia in istius potestate erat consilium respuere. De mandante vero distinguunt. Aut mandans est dominus, & superior; & tunc tenetur compensare damna quæ probabiliter prævideri poterant superventura mandatario: quia superioris imperium quamdam vim, & coactionem inducit. Si contra mandans non sit superior, sed pacto stipendio iubeat mali executionem, liber est ab omni compensatione malorum quæ supervenire possunt mandatario: qui hæc omnia sibi imputare debet, cum sponte locet industriam suam accepto stipendio ad malum perpetrandum. Quare sponte & libere se subicit periculo eorum quæ accidere valent.

XXV. Quid si nomine tuo quis occidat, furetur, nullo a te accepto consilio, vel mandato? Astringeris ne restitutioni, si ratum habeas malum perpetratum? Negant communiter Auctores: quia rati habitio nullum præbere influxum moralem potuit in malum prius commissum. Quare non teneris nec

ex

ex re accepta, nec ex iniusta actione; sed solum ad satisfaciendum Deo pro gravi culpa perpetrata. Quid, si ex tua rati habitio- ne, & complacentia executor induceretur ad omittendam restitutionem damni irrogati? Tum restitutioni obnoxius fores, quia moraliter influeres in talem omissionem.

XXVI. *Consensus*, inducens restitutionis debitum, non est mera complacentia de alterius malo: quoniam hæc, cum malum supponat, illud non inferat, nullum inducit restitutionis debitum. Consensus inducens onus restitutionis ille est qui efficaciter influit in malum refarciendum. Subscribis iniustæ liti, suffragium præbes ad bellum iniustum, ad furtum, ad homicidium peragendum, ad ministrum indignum eligendum; restitutioni secuti damni obnoxius es.

XXVII. Disputant Auctores, num teneantur restitutioni illi qui latæ sententiæ subscribunt, & suffragium pro eligendo indigno ferunt. Et distinctione utentes docent, ad restitutionem teneri, si suffragium necessarium fuerit ad valorem vel sententiæ iniustæ, vel electionis indigni: quia tum suffragium fuit causa efficax in malum influens. Idem resolvunt de illis qui cum possent impedire electionem indigni, aut sententiam iniustam, ferre suffragium in Capitulo, in Congregatione ad impediendam talem electionem omiserint. Similiter dum omnes conspirant ad electionem indigni, aut ad iniustam sententiam, quorum omnium suffragia necessaria sint, ad restitutionem omnes tenentur: quia omnes astringuntur malum futurum impedire. Si vero suffragium unius vel alterius non sit necessarium, & iam suffragia necessaria ad sententiam, ad electionem præcesserint; tum nullum est restitutionis debitum: quia suffragium nullo modo influit in effectum; cum causa efficax eiusdem iam præcesserit: non tamen liberatur a culpa qui malum approbat proprium suffragium conferendo. Quid, si hic prior suffragium ferat, licet prævideat ceteros laturos suffragium in electionem indigni, aut sententiam iniustam? Teneri hunc ad restitutionem, communiter Auctores docent: quia cum hic prior influxum habuerit in actionem iniustam, prius iste quam ceteri restitutioni obnoxius est. Quid, si suffragium publice ferendum sit, prævideatque, qui ferre posterius suffragium debet, ceteros qui suffragium iam dederunt, mutatuos animum, videntes istius oppositum votum? Restitutioni certo astringitur, si ferre suffragium negligat: quia in hoc casu istius suffragium

conspirat ad malum inducendum: cum, eo denegato, malum non fieret. In dubio autem non est præsumendum, alios non mutatuos consilium, dum sanum istius consilium audirent: quia in dubiis præsumi crimen non debet. Quid, si dubites, an suffragium tuum fuerit ex prioribus necessariis ad ponendam actionem iniustam? Te teneri ad restitutionem, probabiliter asserunt. Quia quando certe de malo constat, debitum restitutionis certum est. Porro cum dubium occurrit, num suffragium tuum fuerit ex prioribus necessariis ad electionem, seu sententiam, idem dubium de aliis oriri potest. Ergo si tu ratione dubii immunis a restitutione esses, eadem ratione liberi ceteri forent; & sic nemo ad restitutionem mali secuti teneretur; quod falsum esse omnes admittunt.

XXVIII. *Palpo* eos indicat qui laudibus, præconiis, & plausu aliquem ad malum patrandum, aut conviciis, irrisionibus ad vindictam capiendam irritant, impelluntque. Exprobras marito, quod toleret uxoris adulterium; Sempronio, quod patiatur iniuriam sibi irrogatam. Isti tuis derisionibus, & improperiis perciti occidunt uxorem, conviciatorem, offensorem. Tu causa efficax es secuti mali. Ergo restitutionis debito gravatus. Nec est quod opponas, te hoc malo animo non peregrisse, nec vindictam, aut homicidium intendisse. Quoniam fat est exteriorum sermonem tuum concitasse, atque induxisse audientes illos ad malum exequendum. Num ignorantia, inadvertentia, aliæque circumstantiæ interdum excusare valeant, prudentum iudicio relinquo.

XXIX. *Recurfus* significat acceptatores furum, atque malefactorum, quibus præbent refugium, securitatem, commoditatem ad perpetrandum, aut continuandum malum. Hi omnes ad restitutionem tenentur: quia re ipsa cooperantur, & influunt in malum. Audi S. Augustinum epist. lrv. *Illud vero fidentissime dixim, eum qui pro homine ad hoc intervenit ne male ablata restituat, & qui ad se confugientem, quantum honeste potest, ad restitutionem non compellit, socium esse fraudis, & criminis. Nam misericordius opem nostram talibus subtrahimus quam impendimus. Non enim opem fert qui ad peccandum adiuvat, ac non potius subvertit, atque opprimit. Advocatos & iudices qui turpibus blandiuntur, & malefactoribus patrocinantur, vellat, atque perstringit Doctor sanctus. Quare viri potentes, magnates, qui famulos suos videntes rapinas, damna, oppressiones exer-*

cere,

cere, non reprimunt, non coercent, tenentur ad restitutionem: quia nebulones isti, dominorum protectioni, & patrocinio fidentes, hæc mala perpetrant, a quibus absterent protectionis scuto destituti. Qui furta, latrones, eorumque instrumenta custodiunt, qui occultant, qui asylum præbent, ad restitutionem tenentur.

XXX. Qui vero post patrata furta, homicidia, ceteraque mala recipiunt, & occultant fures, malefactoresque misericordiam titulo, ut eos ad fugam arripiendam adiuvent, non ut ad mala patranda excitent; a restitutione liberi sunt: quia hi nullo modo influunt in mala. Immo qui hac ratione eosdem recipiunt etiam ante mala commissa, ad restitutionem non tenentur; ut caupones, stabularii, alique, qui solum hospitalitatis, aut amicitiae titulo eosdem excipiunt.

XXXI. *Participans* ille est qui aut aliquid prædæ percipit, aut aliquod auxilium ad furandum, malumque patrandum confert. Quare participans dicitur aut iniustæ actionis, aut rei acceptæ. Iniustæ actionis participantes dicuntur omnes qui ad malum concurrunt; ut fabricarii claves falsas furibus fabricantes, exploratores, qui excubias agunt, ut fures securius bona furripiant, qui scalas admovent ad ingrediendum domos, qui res furto sublatas custodiunt, occultant, emunt, vendunt latronum nomine. Hi omnes ad restitutionem tenentur, & quidem ad totum id in quod influxerunt, si malefactores ipsi restituere omittant, astringuntur.

XXXII. Qui vero sunt participantes tantum rei furto sublatae, nulloque modo concurrerunt ad malum patrandum, tenentur solummodo id restituere quod perceperunt. Si quis bona fide, ignorans rem esse alienam, aliquid accepit, id quod extat, reddere debet, seu id in quo factus est ditior, iuxta ea quæ superius dicta sunt. Contra, qui mala fide participat de re aliena, semper, si res extet, sive secus, restituere talis rei pretium tenentur.

XXXIII. Quid, si servus, aut alius quisque, minis domini, seu malefactoris perterritus, gravique timore percutis, concurrat ad actionem pravam? Antequam respondeo, propositionem damnatam 51. a Ven. Innocentio XI. transcribo. *Famulus qui submissis humeris scienter adiuvat herum suum ascendere per fenestras ad stuprandam virginem, & multoties eidem subservit deferendo scalam, apertendo ianuam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id faciat metu notabilis detrimenti, puta ne a domino ma-*

Cons. Theol. Tom. VII.

le tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo expellatur.

XXXIV. P. Dominicus *Viva* in commentariis ad hanc propositionem plura docet quæ alibi consutavi. Pauca nunc delibabo, ut propositam difficultatem illustrem. Regulam P. *Viva* proponit num. III. a suis lectoribus servandam, ne errent in moralium librorum lectione. „ Verum (inquit) ne in iis „ legendis erretur, advertere oportet, quod „ in præsentis thesi proscribitur, videlicet suffi- „ cientem causam in famulo ad adiuvan- „ dum in iis actionibus herum volentem stu- „ prare virginem, *Ne male tractetur, Ne „ torvis oculis aspiciatur, Ne domo expella- „ tur*, quibus verbis videntur locuti nonnulli „ li apud Dianam Palas tamen ibi „ adductus non docet sufficere solum quod „ aliter famulus e domo expelleretur, sed ad- „ dit etiam quod expulsus cogeretur mendicare, aut penuriam pati; quod in hac thesi „ si non proscribitur explicite. “

XXXV. P. *Viva* principem causam, in propositione expressam, in sua regula silentio obvolvit. Et heinc immerito, ut ego quidem arbitror, excipit opinionem *Palas* a censura; & quod potissimum est, lectores suos non satis cautos reddit in Auctorum moralium lectione. Princeps autem causa in propositione proscripita hæc est, *Si id faciat metu notabilis detrimenti, puta ne a domino male tractetur* &c. Notabile ergo detrimentum pro causa adiuvandi herum ad stuprandam virginem assignabant Auctores propositionis damnatae. Utique hoc *notabile detrimentum* explicarunt subiectis ibidem exemplis. At propterea ne propositio a censura immunis est; si ob aliud *detrimentum notabile* asseratur, famulum posse adiuvare herum suum ad constuprandam virginem, ad furandum, ad aliud malum perpetrandum? Si famulus eiectus alium dominum cui interviret, continuo acquireret: quodnam detrimentum notabile perferret? *Penuriam pati* non proscribitur in hac thesi? Quid ergo prodit *notabile detrimentum*, nisi penuriam, & quidem *notabilem*? Mendicatio panem querere notabile est in famulo detrimentum. At asserere, quod, ut hoc notabile detrimentum famulus declinet, possit adiuvare herum ad fornicandum, ad furandum, concupis verbis proscribitur. Plura tamen subdit P. *Viva* ibidem quæ temperant citatam suam regulam. Nam addit, mendicitatem famuli debere esse gravissimam, & morte amariorum, ut possit dominum famulus adiuvare ad ingrediendum fenestram virginis stuprandæ, in sententia illorum qui hanc actionem

F

nem

nem inter indifferentes collocant. Ipse enim cum Sanchez probabilius cenſet, eſſe hic & nunc intrinſecus malam. At, ut mihi videtur, ſatis implexe propoſitionem exponit, & vi probabiliffimam aperit theſim proſcriptam magnopere extenuandi.

XXXVI. Ut autem preſius propoſitam quaſiunculam diſpiciamus, fatentur omnes, illicitum eſſe concurrere ad actionem pravam, etiam cauſa mortis vitandæ. At conſuetis diſtinctionibus metaphyſicis rem implicant. Contendunt, has actiones, nempe tenere ſcalam per quam herus ingrediatur cubiculum virginis violandæ; aperire ianuas, infringere ſeras, fabricare claves furi &c. eſſe abſolute ſpectatas indifferentes; quod verum habet. An non ſunt actiones indifferentes quod mulier denudet ſe, quod in lectum aſcendat ut iaceat, quod ſub hac corporis poſitura ſe diſponat? Quid, ſi ſuprator iubeat, ut ſe denudet, ut in lectum ſe conſitiat, ut ſub tali corporis ſtatu ſe conſtituat qui aptus ſit ad ſuam explendam libidinem? Indifferentes ne actiones iſtæ erunt? Quis aſſeruerit? Spectari ergo actiones iſtæ debent ſuis circumſtantiis involutæ, & ut morales: quoniam ut tales obiectum ſunt Theologiæ Chriſtianiæ. Quid ergo obtrudunt, actiones eiufmodi ſecundum ſe, & præciſas a circumſtantiis, eſſe indifferentes ad bonum, & ad malum? Etiam coniunctio maris cum femina indifferentes eſt ad bonitatem, & ad malitiam: nam bona in coniugatis eſt, mala in ſolutis. Ergone ob timorem mortis vitandæ licitum erit fornicari, quia actio illa ſecundum ſuam metaphyſicam notionem indifferentes eſt? Nihil itaque ineptius quam eiufmodi argumentationes ab actione morali ſuis implicata circumſtantiis ad actionem metaphyſicam eiſdem denudatam: quia ſub hac ratione ad Metaphyſicam, ſub altera ad moralem Theologiam pertinet.

XXXVII. Ex adducta doctrina neceſſario conſequitur, neminem poſſe metu cuiuſcumque damni, etiam mortis, cooperari actionibus quæ in praxi malæ ſunt licet, præciſæ a circumſtantiis indifferentiam ſolam prodant. Non licet ergo ob cuiuſcumque damni metum nec ſervis adiuvere herum tenendo ſcalam ad ſuprandam virginem; nec aurigis rheda deferre dominum ad amafiam, ſeu concubinam; nec ruſticis pecora a ſtabulis dominorum abigere, fores infringere, instrumenta præbere ad furta patranda, aut prædas furto ſublatas vehere: quia hæc omnia hic & nunc ſunt intrinſecus penes Theologiam moralem iniuſta, & iniquitatis plena.

Franciſcus Sylvius in 2. 2. quaſt. lxxi. art. 7. verb. *Participante*, excuſat ruſticos, coactos metu gravis damni, deferentes prædas militum furto ſublatas: quia præſumi non potest in his anguſtiis dominum eſſe invitum. Negat vero, licere eiſdem ruſticis fores infringere, pecora abigere. Verum aut in nullo, aut in utroque caſu domini non deberent eſſe rationabiliter inviti. Quia æque cooperantur furto qui deferunt alio bona furto ſublata, ac qui fores infringunt, instrumenta præbent, ſcalas tenent ad furta patranda. Hac eadem ratione non mihi probatur altera diſtinctio qua dicitur, Chriſtianos Turcarum captivos non poſſe explodere tormenta bellica adverſus Chriſtianos; poſſe vero in bello adverſus eoſdem remigare: nam tam iniuſta eſt actio remigandi quam explodendi præfata tormenta bellica. Omnes enim hæc, & ſimiles actiones ob iniuſticiam belli hic & nunc intrinſecus malæ ſunt. Verum de his omnibus egimus in diſſertatione de ſcandalo: idcirco a ſuſiore ſermone abſtineo.

S. III.

De iis qui negative cooperantur, nempe mutus, non obſtans, non manifeſtans.

XXXVIII. **S**ub una generali regula comprehenduntur tres indicati *mutus, non obſtans, non manifeſtans*: quia eodem modo, indirecte nempe, & negative, cooperantur malefactori ad malum patrandum, videlicet non clamando, non impediendo, non manifeſtando, cum poſſint, & ex iuſta cauſa non excuſentur, & alioquin ex iuſticia ad id teneantur. Hi omnes reſtitutioni ſubiecti ſunt: quia cum poſſint, & ex iuſticia devincti ſint ad malum impediendum, & non impediunt, cenſentur illud interpretative, & in morali æſtimatione velle. Qui ſolum ex caritate tenentur, peccant quidem non impediendo; at reſtitutioni non ſunt ſubiecti. Ex iuſticia illi tenentur qui ex contractu, aut officio ad id deſtinati ſunt.

XXXIX. Quare ad reſtitutionem obligati ſunt gubernatores, miniſtri publici, medici, chirurgi, tutores, curatores qui non impediunt ea mala quæ eorum reſpective officia conſequuntur; nautæ qui navis ſubmerſionem non impediunt; patresfamilias qui filiorum, famulorumque malis non obſtant; belli duces qui milites ab iniuſtis prædis non retrahunt; Principes qui homicidia, latrocinia, monopolia non impediunt. Qua de re hæc ſcribit S. Thomas loc. cit. *Quinto tenetur ille qui*

qui non obſtat, cum obſtare teneatur; ſicut Principes, qui tenentur cuſtodire iuſticiam in terra, ſi per eorum deſectum latrones increſcant, ad reſtitutionem tenentur: quia redditus quos habent, ſunt quaſi ſtipendia ad hoc inſtituta ut iuſticiam conſervent in terra. Omnes itaque qui publicum miniſterium exercent, quique ex contractu, aut officio impedire debent damna, reſarcire eadem aſtringuntur. Secus dicendum de aliis qui ex nullo iuſticiæ debito, ſed ſolum ex communi caritatis titulo aſtricti ſunt obſtare proximi malis, ut docet idem Angelicus loc. cit. ad 3. *Non ſemper ille qui non manifeſtat latronem, tenetur ad reſtitutionem, aut qui non obſtat, vel qui non reprehendit; ſed ſolum quando incumbit alicui ex officio; ſicut Principibus terræ, quibus ex hoc multum imminet periculum: propter hoc enim poteſtate publica potiuntur ut ſint iuſticiæ cuſtodes.*

XL. Quid de iis qui pravo animo non obſtant, cum obſtare malis proximi valent? Quando ſolo caritatis titulo devincti ſunt, ad nihil tenentur. Quia debitum reſtitutionis ſupponit iuſticiæ læſionem. Iſti ex iuſticia impedire non ſunt obligati. Ergo nullum eſt reſtitutionis debitum. Quid, ſi iſti reciperent munera a fure, ne clamarent? Reſpondeo, tunc eos teneri ad reſtitutionem: quia hac pecuniæ acceptione influunt in furtum: ſunt enim tunc fures animoſiores, & maiori audacia, ac ſecuritate latrocinia perpetrant. Immo ſi abſque ullo pretio, vel munere, ſed ſola promiſſione ſe ſe obligarent furi ad non clamandum, ad non obſtandum, reſtitutioni ſubiecti eſſent. Quare nullo modo mihi probatur reſponſio Salmanticenſium, qui tract. XIII. cap. 1. punct. 5. §. 3. num. 153. cum aliis defendunt, iſtos, etiam accepta pecunia pro ſervando ſilentio, non teneri ad reſtitutionem. Siquidem, inquit illi, ſi poſſunt tacere ſine pretio, cur non poterunt accepto pretio? Næ hæc egregia ratio! Quia accepto pretio influunt in furtum, & velut feædus ineunt cum latrone ad furtum patrandum.

XLI. Servi qui videns extraneos bona domini furantes, ad reſtitutionem tenentur, ſi taceant, ſi pro viribus non obſtent: quia ratione famulatus ex iuſticia cuſtodire, & defendere ab extraneis inſaſoribus res dominorum debent. Si fures domeſtici ſint, diſtinguendum. Primo famuli qui vident, aut ſciunt a domeſticis ſurripi bona propriæ cuſtodix concredita, tenentur ad reſtitutionem, ſi taceant, ſi non obſtent, ſi non manifeſtent: quia titulo iuſticiæ hæc res cuſtodire aſtricti ſunt. Reſpectu aliarum rerum communium

peccant, ſi taceant; at a reſtitutionis onere liberi ſunt; cum nec ex officio, nec ex iuſticia cuſtodire præfatas res contra fures domeſticos teneantur. Spectandæ tamen circumſtantiæ ſunt, præſertim pacta, & conſuetudines: nam valde infideles eſſent famuli illi qui videntes dominorum bona prodigi, ſurripi, dilapidari, ſilerent.

XLII. Cuſtodes agrorum, vinearum, prætorum, montium, ſilvarum, conſtituti pacto pretio a domino, ut invigilent, cuſtodiantque præfata bona a quocumque inſaſore, reſarcire damna tenentur, ſi taceant, ſi non reſiſtant pro viribus. Idem dicendum de cuſtodibus a Principe conſtitutis, ne merces aut extrahi, aut importari ſinant, gabellis non ſolutis. An vero teneantur etiam pœnam ſolvere quam luere rei debuiffent, ſi accuſati a cuſtodibus fuiſſent, non una eſt Auctorum ſententiæ. Adſerunt aliqui. Sed probabilior videtur ſententiæ negans: quia præfati cuſtodes non videntur ex iuſticia devincti ad reos accuſandos, ut multis Princeps dicitur. Spectandæ tamen ſunt circumſtantiæ, pacta inita inter cuſtodes, & dominum vectigalium. Nam ſi hæc accuſationes in pactum deductæ eſſent, dubio procul teneantur ad reſtitutionem. Spectanda eſt quantitas damni illati, & alia plura, antequam vel liberentur, vel iudicentur reſtitutioni obnoxii.

S. IV.

Quem ſervare ordinem debeant cooperantes actioni iniuſta.

XLIII. **Q**uæ certa ſunt præmitto. Quando plures ad furandum concurrunt, illi primi omnium reſtituere tenentur in quorum manibus bona ſurrupta inveniuntur aut in ſeiſis, aut in eorundem pretio. Quoniam iſti tum ex iniuſta acceptione, tum ex re accepta reſtituere debent. Qua reſtitutione peracta, ad nihil ceteri tenentur. Quin ſi aliquis iſtorum quidquam reſtitueret domino ante, vel poſt integram plenamque reſtitutionem factam a fure, reddenda tunc huic a domino eſſet: quia ex furto ſibi facto locupletari dominus non debet. Ceteri enim tum obligati ſunt reſtituere, cum principales nolint, & reſiſta implere proprium debitum omittant. Si res furto ſublata in manus pervenerit bonæ fidei poſſeſſoris, is rem, ſi exret, reddere debet, ſi non exret, id in quo ditior factus eſt: & ſi rem a fure, ſoluto pretio, accepit, actionem habet contra eundem.

XLIV. Quando bona non extant, quia nihil furreptum est, sed damnum tantum irrogatum, resarciendum est ab illis primum qui principales fuerunt ad damnum inferendum, ab aliis vero in istorum defectu. Quod si principales restituant, & res ablata extaret apud socios, reddenda esset illis qui restitutionis debitum solverunt. Illi autem dicuntur causæ principales qui iubent, qui dirigunt, qui incitant, provocantque alios ad malum patrandum. Immo qui minis, dolis, fraudibus alios inducit ad malum inferendum, si quid isti restituerent, compensandum illis esset a principali instigatore, qui solus mali causa est. Post causam principalem tenetur executor furti, aut damni irrogati. Executor restituente, liberi ceteri sunt. Deficientibus causa princeps, & executore, debitum restituendi subeunt ceteri socii, qui fuerunt causæ positivæ minus principales, ut consentientes, consulentes, palpones, participantes. Causa tamen principalis semper onere gravatur compensandi istos, si solverunt in defectu illius; ut docet S. Thomas *loc. cit. ad 2. & art. 6. ad 3.* Quando vero plures causæ æque principales, aut plures æque secundariæ ad totum damnum concurrunt; tenentur singulæ, secundum quod commodum reportarunt. Quod si una restituere negligat, tum singuli tenentur in solidum; & ceteri compensare semper astringuntur illos, aut illum qui restitutionis onus implevit.

XLV. Ceteræ causæ minus principales, deficientibus causa principali, & executore, nullum invicem ordinem servant; sed omnes eodem modo tenentur, quando eodem modo in damnum illatum influxerunt, primum quidem causæ positivæ; & quando aliquæ refugiant debitum solvere, tum singulæ tenentur in solidum, si ad totum damnum concurrerint. Causis positivis nolentibus restituere, succedunt in restitutionis debito causæ negativæ, quæ in solidum restituere debent plus minusve iuxta maius aut minus debitum impediendi damna illata. Ordo in istis servandus, est, ut in primo loco teneantur superiores, qui impedire neglexerunt; secundo custodes rerum; tertio testes, qui iuridice interrogati poterant mala impedire; quarto qui ex officio tenebantur monere, clamare, resistere, & hæc præstare neglexerunt. Semper tamen observandum est, quænam ex his causis arctius & proximius astricta erat ad impedimenta præstanda ne mala sequerentur.

5. V.

Quomodo omnes recessitæ causæ restituere in solidum teneantur.

XLVI. Sermo est de pluribus causis exequentibus idem furtum, seu damnum, non de pluribus participantibus de eadem re furto iam sublata. Nam certum est te invitatum ad cœnam furtivam, seu rei furto ablatæ, teneri dumtaxat ad restitutionem solius partis quam comediisti. Quando plures ingrediuntur ad vineam devastandam, nulla habita invicem conspiratione, sed alius alterius ignorans consilium, & quisque damnum ex se inducit; tum tenetur quisque resarcire tantummodo damnum a se illatum, cum nullum influxum moralem in aliorum damnum contulerit. Immo etiam si simul concurrant ad furandum, singuli restituere debent propriam partem furto sublata, maiorem aut minorem. Certa hæc sunt. Illud in disputationem revocatur, utrum si quatuor concurrant ad furtum, teneantur singuli in solidum, ita ut deficientibus tribus quartus debeat totum restituere.

XLVII. Quando plures ad idem malum, puta furtum patrandum concurrunt, si unus sit principalis motor, is primum in solidum restituere debet. Sic Principes, & eius consiliiarii resarcire damna belli; duces, tribuni damna militum: quia hi sunt principales motores, & causæ morales omnium damnorum quæ ex belli iniustitia proficiuntur. Milites inferiores in defectu principalem ea compensare damna debent, quia ipsi mediare exequentur. Quod causæ principales, & moventes teneantur in solidum restituere, in discrimen revocari haud potest; cum sint causæ morales influentes in totum malum, cum dirigant causas exequentes, & moraliter applicent ad damnum inferendum. Istæ autem causæ applicatæ secundariæ singulæ tenentur ad resarciendam partem damni illati, quando istud dividuum est, nec una causa excitavit, aut induxit alteram, sed quilibet seivntem moraliter damnum intulit.

XLVIII. Quando ad damnum individuum, videlicet ad eandem navim, aut domum incendendam, ad eundem hominem necandum, ad eundem gregem abigendum, ad eundem indignum eligendum plures concurrunt, tenentur ne singuli in solidum? Negat prior sententia: quia quando plures socii, quorum nullus est principalis, eundem effectum simul producant, singuli tenentur ad partem.

partem respondentem damno illato. Quando enim plures navim trahunt, quorum unus impotens est ad eam trahendam, singuli non sunt causa totius effectus. Et reipsa mercedem singuli recipiunt pro laboris parte, dum navim trahunt in commodum domini. Ergo si, cum profunt, singulis non debetur totum stipendium mercedis; similiter, cum nocent, singulis imputandum non est totum damnum, sed cuilibet sua respondere pars debet.

XLIX. Communis & vera sententia docet, omnes in solidum teneri ad damnum compensandum quod communi consensu, & conspiratione induxerunt. Nam tamen si a singulis physice partialiter malum inducatur, moraliter tamen totum a singulis inferitur: quia ratione mutui consilii, & reciprocae conspirationis omnes socii sunt una causa moralis totius damni. Singulæ utique causæ partem illati damni resarcire debent. At ratione moralis coniunctionis singulæ, deficientibus, aut refragantibus ceteris, in solidum tenentur: quia cuique totum imputatur damnum.

L. Socius qui nescit, aut dubitat, utrum alter socius qui fuit damni illati causa princeps, restituerit, tenetur ne totum restituere? Et eadem est quæstio, quando dubitatur, num socii propriam partem damni resarcierint. Accedit ad Confessarium unus sociorum, paratus restituere suam damni partem; dubitat vero, utrum ceteri socii id præstiterint, aut præstare parati sint. Quomodo se gerere Confessarius debet?

LI. Salmanticenses *trahat. XIII. cap. 1. punct. 5. §. 5. num. 152.* casum proponunt, inquietes frequentem esse, neminemque vidisse illum proponentem. Respondent vero, hunc, si nesciat socios propriam resarcisse partem, ad nihil præter id quod debet, teneri: quia præsupponere debet ceteros suæ satisfecisse conscientiæ; cum nemo præsumendus malus sit, nisi probetur, aut constet malum esse. Si vero dubitet, tum adhibenda diligentia est ad veritatem inquirendam. Si autem post adhibitam diligentiam perseveret dubium, contendunt, hunc non teneri nisi ad suam partem: quia ad alias damni partes non astringitur nisi in defectu aliorum. Porro si dubium est de tali defectu, dubium est de tali obligatione: & cum obligatio non possideat, sed libertas ab obligatione; consequitur, nullam esse respectu aliarum partium obligationem, iuxta commune axioma: *Melior est conditio possidentis.* Potissimum quod in dubio non est alterius peccatum præsumendum.

Conc. Theol. Tom. VII.

LII. Hæc doctrina mihi non probatur, utpote probabilistica; immo vix probabilis mihi apparet. Nam certa & evidens est obligatio in solidum. Admissa præfata doctrina, hæc obligatio certa & evidens in nihilum abiret. Quandoquidem sicut hic socius dubitat de alterius satisfactione; ita alter dubitare potest de alio. Quare contingere casus potest ut una dumtaxat pars ingentis damni domino restituatur. Singuli enim sociorum præsumere poterunt ceteros satisfecisse. Dominus autem ius certum & compertum habet a quolibet sociorum exigendi totum damnum. Ius istud certum, etiam iuxta doctiores Probabilistas, elidi a dubia solutione nequit. Præfato axioma, favente possessori, abutuntur frequentissime Probabilistæ. Dominus possidet ius certum & inconcussum. Ergo istius conditio melior est. Certum insuper est singulos teneri in solidum, nempe ad totum damnum resarciendum. Ergo iuxta vel ipsos Probabilistas hoc certum debitum prævalere dubio debet. Durum & amarum est obligare poenitentem ad totius damni compensationem. Periculum est ne socius monitus a Confessario id prætermittat, pluraque peccata perpetret. Vera hæc omnia sunt. At numquid ex his absurdis vera doctrina falsa evadet? Socius ergo iste certior fieri debet, usquedum dubium deponat: & si dubius existat, compensare integrum damnum debet. Hoc mihi probabilis est, & tutius. Tutiora autem in dubiis amplectenda sunt.

CAPUT X.

De obligatione ex turpi promisso, vel stipulatione orta.

I. **N**on minus gravem quam impeditam & valde litigiosam dispiciendam suscepi quæstionem. Digna tamen hæc est ut diligenti studio, & interpretatione expendatur. Primum omnium eiusdem perspicuam intelligentiam expono. Sempronius, ut virginem ad stuprum, uxorem alterius in adulterium, puerum ad nefarium crimen, sicarium ad homicidium patrandum illiceret, mercedem certam promissit. Disputatur, utrum ex hoc flagitioso promisso obligatio oriatur, actiove aut solvendi promissi, aut flagitandi? Hæc est prima quæstio disputanda. Altera de restitutione lucri turpis postea discutietur.

II. Convenit penes omnes, ante admissa scelera nullum esse promissum, atque adeo rescindendum ab utroque stipulatore. Nemo

quippe aut sibi, aut alteri pacto aliquo vel conventionem imponere peccandi necessitatem valet. Quare omnis promissio, etiam iuramento firmata, de re turpi nulla est, & inique impletur; sicuti Herodes scelerate implevit iuramentum puellæ saltatrici factum. Docent quoque omnes, vel ipsi Probabilistæ, pretium promissum ob turpem actionem patranda nullum inducere solvendi debitum, si malum, puta homicidium, patratum non sit. Disputant vero, num talis promissio implenda sit, malo patrato?

III. Respondent Salmanticenses tractat. x. i. cap. i. punct. 6. num. 154. his fere verbis. Sit regula generalis. Attento iure naturæ, perpetrato opere illicito (ut homicidio, sacrilegio, maleficio, incantatione, fornicatione, falsa sententia) de quo patrandum in initu contractus erat; vel promissio, tenetur promittens solvere pretium, & recipiens non tenetur ad restitutionem talis pretii. Quia sicut alter in contractu oneroso implevit quod promiserat, par est ut alter etiam quod promiserat solvat. Tum. Omnis promissio implenda est, cum licite impleri potest. Sed posito alterius opere illicito, licite impleri promissio valet, licet non ante illud. Ergo implenda. Denique res illicita est pretio æstimabilis, tum ratione laboris, & periculi, cui se executor committit; tum voluptatis & delectationis eius qui rem illicitam fieri curavit. Est communis sententia Doctorum.

IV. Communem hanc esse Theologorum sententiam, verum habet. Non desunt tamen Theologi, & quidem graves, qui oppositum sentiant. Porro quoties quæstio gravis est, & quæ in utramque partem a Theologis disputatur, vix ego meam ferre sententiam audeo ob errandi periculum, nisi evidens & luculenta ratio occurrat, quæ sane in hac quæstione mihi non splendet. Illud tamen fateri debeo, fortius me premere argumenta quæ præfatæ stipulationis valorem negant. Igitur ut mihi, & lectori meo caveam, utriusque partis argumenta dabo: qui vero longius vident, quid sentiendum sit, definiant.

V. Oppositam itaque opinionem propugnant Adrianus in IV. derestit. §. Restat inquirere. Ioannes Medina Cod. de restit. Navarrus in Manual. cap. xvii. num. 38. Wigers tractat. v. de Contract. cap. ii. dub. 6. Paulus Comitulus Lib. III. quæst. v. Henricus a S. Ignatio Lib. IX. cap. xlii. Continuator Turnely Part. III. de restit. sect. 4. Auctor Collat. Paris. Tom. IV.

VI. Argumenta quæ evincunt, omnia pa-

cta, promissa, stipulationes quæ pro scelere patrando facta fuerunt, nulla esse, sive ante, sive post sceleris executionem, hoc ordine recensebo. Primo ea promissa quæ præfata pacta absolute, missa distinctione temporis, ante & post factum, damnant. Deinde exponam ea quæ stipulationem nullam ostendunt etiam post patratum flagitium.

VII. Et primum iura tum sacra, tum civilia absolute decernunt, stipulationes ob turpem causam initas nullius esse momenti, nullam habere vim, pro infectis habendas. Gregorius IX. cap. Pactiones, hæc statuit: *Iuxta legitimas sanctiones, pactum turpe, vel rei turpis, aut impossibile, de iure, vel de facto nullam obligationem inducit.* Glossa in illa verba *Rei turpis.* „Nulla rei turpis est obligatio.“ Item regula *Non est obligatorium in 6. de regul. iur. Non est obligatorium contra bonos mores præstitum iuramentum.* Plura alia allegat Comitulus, quæ prætereo. Iura civilia in l. Generaliter, 26. ff. de verbor. obligat. tit. i. *Generaliter novimus, turpes stipulationes nullius esse momenti.* Item in l. Mercedem Cod. de condict. *Ob turpem causam ex stipulatione contra bonos mores interposita deneganda esse actiones, iuris auctoritate demonstratur.* Item l. Pacta quæ. Cod. de pactis: *Pacta quæ contra leges constitutionesque, vel contra bonos mores sunt, nullam vim habere indubitati iuris est.* Plurima alia prætermitto.

VIII. Paulus Comitulus loc. cit. contendit, hanc esse omnium Doctorum sententiam, duobus (inquit num. 2.) exceptis, Soto, & Caietano. Idcirco subdit num. 5. prudentis disputatoris esse, superfedere a Doctorum testimoniis in hac causa. Sed quoniam (subdit) *res agitur cum pertinacibus adversariis, hoc genus probationis haud prætermittendum est.* Laudat subinde plures iuris pontificii interpretes. Fallitur Cl. Comitulus, dum oppositam sententiam Soto, & Caietano tantum adscribit. Compertum quippe est maiorem Theologorum partem in eandem concedere opinionem. Et nisi factum manifestum esset, Auctores promerem. Sed ultra pergere satius duco.

IX. Altera igitur propositæ quæstionis pars evincenda est, videlicet etiam post peractum maleficio, & flagitium nullam in promittente obligationem, nullam in malefico actionem repetendæ pactæ mercedis superesse. Sit itaque primum argumentum. Si post factum, solvendum pretium promissum est, vim aliquam stipulatio habet. At nullam habere leges declarant. Præterea omnes etiam

iam adversarii fatentur, eiusmodi stipulationes rescindendas omnino esse. Nullius ergo momenti, & obligationis sunt. Si enim vinculum quodpiam inducerent, non essent omnino rescindendæ; nec leges & iura omnia clamarent, pro infectis habendas, ut inutiles improbandas. Sed ut ad incitas adversarii redigantur, sic argumentor. Si stipulatio hæc post factum vim habet, eam profecto non habet ex novo pacto, seu conventionem inter contrahentes; sed ex pacto quod factum præcessit. Alterutrum ergo fateantur adversarii necessum est: aut stipulationem hanc validam esse ante, & post factum, aut nullam esse tum ante, tum post factum. Nulla hic ad effugium rima patet.

X. Accedit quod stipulationis contractus in contrahentium verbis quæ eorundem consensum prodant, situs est. Sed stipulatio solveudæ mercedis pro re turpi nullam retinet consensionem; cum hæc mutua consensio prava & scelerata sit. Ergo nullam retinet contractus formam. caret itaque omni obligatione, & actione, sive quæ factum antecedit, sive quæ consequatur. Cedo: numquid obligatio, sive conventio semel extincta, aliquando reviviscit? Negant omnes. Ergo multo minus obligatio quæ numquam fuit ante factum, immo pro infecta ab omni iure naturali, divino, & humano habetur, aut reviviscet, aut existet. Confirmant hoc tria quæ sequuntur argumenta. Primum. Lex, ratio, Deus infensus oderunt, severiusque puniunt iniquitatem patrati sceleris quam patrandi. Ergo si propter turpitudinem rei nondum factæ vim obligationis a stipulatione auferunt, multo magis auferre eam debent ob rei factæ pravitatem. Alterum. Obligationes quæ ad malum impellunt, sceleraque fovent, tolerari minime debent. Sed si stipulationes, & pacta solveudæ mercedis pro flagitio committendo servanda forent, peccandi licentia impudentius grassaretur, & aditus ad infinita scelera patefieret. Tertium. Vota, & iuramenta, quæ nos Deo devinciunt, plus roboris habent quam promissiones humanæ. Sed vota, & iuramenta ex communi Theologorum sententia pro peccato patrando nulla sunt. Ergo multo magis promissiones humanæ.

XI. Ultimo loco P. Comitulus post argumenta quæ paucis demptis recensui, hæc ex Durando adducit, quæ totidem referre verbis lubet. Postrema, inquit, ratio est Durandi, cui nullus refragabitur, non pravi animi contentione proventus. Sic enim argumen-

tatur in III. dist. xxxix. quæst. iv. Iusiurandum quod turpi conditione conceptum est, ubi ea extiterit, non est necessario servandum. Qui votum facit inhonestæ conditione pollutum, si post conditionis eventum illud cogitur solvere, accidere id non potest, nisi quia furtum v. g. e sententia evenit. At ob id votum solvere est novo se impietatis scelere obligare. Quare qui aiunt, postquam extitit conditio, voto satisfacere debere eum qui ad votum turpem conditionem adiunxit, quamvis non ex conditioe id fieri debere dicant, aientia, & negantia eodem tempore fateri coguntur, inquit Durandus. Quæ argumentatio in omnia promissa, & conventiones valet, quæ aut conditionis inhonestæ, aut flagitii adiunctione inquinantur; ut, Tantum tibi dabo, si plagium, si necem feceris, si alio quopiam scelere obsecutus mihi fueris. Iuramentum, inquit S. Thomas in III. dist. 39. quæst. i. art. 3. quod de necessitate ad peccatum obligat, ab alia obligatione evacuat: quod cadit in omnem aliam promissionem non iuratam, cuius minus arctum est vinculum.

XII. Ex his omnibus serio consideratis, matureque expensis colligitur, contractus, pactiones, stipulationes, promissa quæ cum honestate morum, cum sanctitate legum pugnant, nullam parere obligationem quæ ex contractu sit; sed obligationem tantum ex maleficio, quæ efficit ut contrahentes æternis pœnis apud Deum, & apud homines etiam ultimo supplicio digni sint. Vere enim, concludit P. Comitulus, illud a D. Thoma editum est in IV. dist. 17. quæst. ii. art. 3. quæst. ii. ad 1. quilibet peccator non solum æterna, sed etiam temporali morte dignus est.

XIII. Contrariæ sententiæ argumenta, quæ iam supra ex Salmanticensibus indicavi, iterum proponenda, & expendenda sunt. Prima atque præcipua quæ opponitur ratio, hæc est. In flagitiis eorum qui ad scelerate agendum aut corpora, aut operas suas locant, distingui duo debent, & secerni. Unum est actionis pravitas, Deique offensio; alterum voluptas, delectatio, entitas actionis, molestia, periculum, cui flagitiosus exponitur. Primum venale esse nequit; secundum natura sua & per se vendibile est.

XIV. Respondet P. Comitulus, hac ratione vendibilem Deum esse, Angelos, animam rationalem, gratiam divinam, sacramenta, quatenus entia sunt. Quid quod hæc distinctio metaphysica perperam adduci videtur ad morum quæstiones dirimendas? Præfata maleficia & flagitia sub con-

tractum & venditionem non cadunt, quatenus entia intellectus præcissione abstracta, sed ut suis conditionibus involuta. Voluptates quæ insunt flagitiis, scelestæ sunt & improbæ. Ergo si flagitia ipsa venalia non sunt, neque voluptates quæ flagitia comitantur, vendi poterunt. Quandoquidem voluptates quæ improbas sceleratasque consequuntur actiones, improbas & ipsas esse, atque illarum actionum naturam induere, nemo inficiari valet. Ergo voluptas quæ est scelestis comes, & ipsa scelerata est. Ergo quemadmodum scelus ipsum nullo tempore venale est, ita neque eiusdem comes voluptas. Quid quod sceleratior voluptas quam substantia operis cui inhæret, est? Voluptas quippe est veluti improbi operis lenocinium, eidem famulatur, & inservit: illud appetibile, diuturnius, iucundiusque efficit. Cur tanto impetu homines feruntur in flagitia, & veluti equi, ac muli libidinibus sese inhurgitant nisi ob voluptates? Numquid voluptates istæ separari ab actione valent? Quis umquam voluptatibus, & non operibus flagitiosis pretium pendit? Opera autem flagitiosa cum apud Deum, tum apud homines non pretium, sed supplicia mereri, quis est qui inficietur? Idque luculentius evincitur. Si voluptas operis vitiosi venalis foret, pretioque digna; diligere sane posset, & desiderari. Quis vero ita desipiat, ut asserat diligere absque nova culpa posse voluptatem quæ opus flagitiosum comitatur? Postremum, si opus vitiosum aut ratione entis, aut ratione voluptatis, aut ratione molestiæ, laboris, periculive pretium meretur, & mercedem, venale absolute est. Ergo æque ante factum ac post emi, vendi, & stipulatio, atque conventio fieri de eo potest. Negant adversarii, fieri id ante factum posse. Ergo negent eadem ratione necessarium est, licitum id post factum esse. Si periculum cui sicarius subiacet, venale est; venale erit periculum æternas subeundi poenas: quo quid absurdius dici valeat, non video. Primum itaque, atque potissimum oppositæ sententiæ fundamentum omni ex parte corrui videtur.

XV. Altera istius sententiæ ratio eiusmodi est. Stipulatio cum meretrice inita de pretio ob turpem concubitus pendendo, saltem post factum, valet, cogiturque ab indice scortator conventum pretium solvere. Siquidem licet meretrix turpiter agat, eo quod meretrix est, non tamen turpiter accipit, ut est in *l. 4. ff. de condition. ob turp. caus.* quam legem secuti sunt Theologi omnes.

XVI. P. Comitulus, qui totidem verbis hoc sibi proponit argumentum, perdocte tria distinguit. Primum, num stipulatio inter scortatorem & scortam valeat? Secundum, utrum turpiter accipiat? Tertium, utrum iure sibi debitum capiat quod capit? Primum ex iis quæ dicta sunt, penitus corrui. Nemo quippe Catholicorum in discrimen vocat, meretricium coitum opus esse flagitiosum, iure naturali, divinoque interdictum, ac scelus æternis suppliciiis puniendum. Ergo si stipulationes de turpi opere patrandum nullæ sunt, & improbæ, non est cur conventiones de opere meretricio factæ valere debeant.

XVII. Secundum caput duplici responsione diluit præfatus Comitulus. Meretrix turpiter accipit, si accipiat vel propter stipulationem, quæ criminosa est, vel propter scortationem, quod crimen est. Cum enim acceptionis causa turpis sit, turpem quoque acceptionem esse necessarium est, novoque crimine contaminatam. Si vero tanquam munus, & quid gratuito donatum, & ut Navarrus ait, tanquam quid derelictum accipiat; tum non turpiter accipit: vel, ut subdit Comitulus, si accipiat tanquam lucrum sibi a lege tributum, legeque iubente sibi additum.

XVIII. Tertium caput infirmius esse contendit P. Comitulus, nec multorum, nec gravium Auctorum habere approbationem. Et quidem Navarrus in *Manual. cap. xvii. num. 38.* & Medina *cap. de Res. quæst. xx.* & Adrianus *loc. cit.* evincunt, huic luparum gregi nihil ex iustitia deberi. Comitulus duo hæc distinguit: meretricem turpiter non accipere, & promissam mercedem iure persequi. Nam turpiter non accipit, si eo quo dictum est modo accipiat. Turpiter vero accipit, si vel propter flagitiosam stipulationem, vel propter flagitium accipiat. Quandoquidem in stipulatione, & flagitio nulla est obligatio, nisi ex maleficio. Restat igitur, pergit P. Comitulus, ut quemadmodum iure pactum fœde libidinis pretium petere meretrix possit, exquiramus. Refert Bartolum, Cynum, eiusque affectatores, docentes, ideo meretricem iure petere, quia principio stipulatio rata fuit; quod improbatum supra est. Alii ius petendi in eo agnoscunt, quia actus venereus vendibilis est, aut ut ens, aut ut voluptuarius; quam distinctionem quoque reiecit.

XIX. Post aliorum pronuntiata suam promittit Comitulus sententiam: cuius expositio, inquit, vereor ne novitate ipsa minus alicui probabilis videatur. Tria ille distinguit.

Unum

Unum est, civitatum Principes, & legislatores necessitate adductos meretricum genus, quæstumque meretricium permittere, ut hoc minore malomaiora mala, & scelera caveantur. Nam si meretrices ab hominum coetibus abigerentur, eodem tempore in civitates stupra, incestus, adulteria, sacrilegia, aliaque innumera flagitia infunderentur: quæ sapientis rectoris est nulla ratione in hominum vita tolerare. Alterum est, ceterorum flagitiorum quæ legibus puniuntur, lucra sicut sibi vindicare ex *l. Lucius ff. de iur. fisco.* Lucrum autem ex peccato meretricio relinqui meretrici *l. 4. ff. de condit. ob turp. caus.* idque ob multa commoda quæ civitatibus, hominumque societati comparantur. Tertium, legem iuste in eum posse animadvertere qui cum vulgari scorto volutatur; & quia peccat, iuste ei multam irrogare. Qua lege posita, pactum pretium, nulla iudicis expectata sententia, solvendum scorto est. Pretium ergo meretrici deberi, P. Comitulus concludit, non ex iusto aliquo contractu, non propter peccatum eius, sed scortatoris, quem lex, & communis iudiciorum consuetudo ad hanc subeundam multam, seu poenam damnat. Et hæc quæ dicta sunt, concludunt etiam de ceteris feminis quæ viros non habent.

XX. Opponunt tertio loco. Sponsalia inita cum muliere ea conditione, si sui corporis copiam fecerit sponsori, valent. Contractus etiam matrimonii turpis conditionis accessione, modo unum aliquod e tribus matrimonii bonis non evertat, ratus est. Resp. Pactiones istas ratas Ecclesia habet ex sua peculiari constitutione, qua propter bonum commune spirituale, dum favere sponsalibus, & matrimonio decrevit, turpes conditiones tamquam non adiectas declaravit. Quamobrem oppositio facta, inquit P. Comitulus, nostram confirmat sententiam. Nam Ecclesia, ut rati sint contractus isti, conditionum turpitudinem submoveret, & nudum contractum considerari desinivit. Quam responsionem confirmat hac præceptione Durandi in III. Sent. dist. 39. quæst. iv. *In promissionibus, obligationibus, legatis, contractibus, quæ sunt hominis ad hominem, iura possunt ponere, vel tollere obligationem in poenam delinquentis, & in favorem innocentis, seu in favorem status contractus. Ita conditio impossibilis, vel inhonestæ, quæ non est contra bona matrimonii, habetur pro non adiecta ult. cap. de cond. appof. Et in legatis conditio mala habetur pro non adiecta.*

XXI. Quarto loco opponunt. Iuda si-

lius Iacob, cum Thamar hædum sponso diffet, si ea potitus esset, postquam cum ipsa consuetudinem habuit, ne mendacii cogrueretur, hædum misit. Ergo Iudæ exemplo, quod scorto promittitur, efficiendum est.

XXII. Sola expositione facti, quod *Genesis xxxviii.* narratur, evanescit obiectio. Thamar vestitu mutato, operataque facie, ne a Iuda suo socero agnosceretur, confedit in bivio. Illic advenientem Iudam præstolatur. Quam conspicatus Iudas, cum scortum esse suspicaretur, num secum commiscere corpus vellet, sciscitatur. At illa: *Quid mihi dabis, ut fruaris concubitu meo? Dixit: Mittam tibi hædum de gregibus. Rursumque illa dicente: Patiar quod vis, si dederis mihi arrhabonem, donec mittas quod polliceris. Cui petenti dedit annulum, armillam, & baculum. Misit autem Iudas hædum per pastorem suum, ut reciperet pignus quod dederat mulieri: qui cum non invenisset eam, interrogavit homines loci illius: Ubi est mulier quæ sedebat in bivio? Respondentibusque cunctis: Non fuit in loco isto meretrix: reversus est ad Iudam, & dixit ei: Non inveni eam. . . . At Iudas: Habeat sibi: certe mendacii arguere nos non potest. Ego nisi hædum quem promiseram. . . . Ecce autem post tres menses nuntiaverunt Iudæ, dicentes: Fornicata est Thamar nurus tua. . . . Dixitque Iudas: Producite eam, ut comburatur. Quæ cum duceretur ad poenam, misit ad socerum suum, dicens: De viro cuius hæc sunt, concepti: cognosce, cuius sit annulus, & armilla, & baculus. Qui, agnitis muneribus, ait: Iustior me est.*

XXIII. In hac narratione, inquit P. Comitulus, quid est, obsecro, quod causam non magis opprimat quam erigat adversariorum? Primum fontis hominis nobis exemplum proponitur, ex quo ius sumi non oportebat. Deinde nos de meretricularum lucris, quæ sine fraude, & mendacio suo corpore merentes faciunt, differuimus: quibus mulieribus ius omne ignoscit. Isti pro meretrice incestam mulierem, quæ fraudem capitalem admisit, & cui nulla parcat lex, & cui turpia lucra adimit, nobis obtrudunt, concludit totidem verbis Comitulus: qui advertit, Chrysostrum, Augustinum, Hieronymum culpæ fontes damnare tum Iudam, tum Thamar; quamvis opposita sententia arrideat Theodoro, & Ambrosio. Ceterum Iudas hædum misit, non tam ut mercedem solveret, quam ut pignora sua redhiberet. Denique Iudas hædum mittendo, non tam ius ex stipulatione turpi, quod nullum erat, spe-

spectavit, quam ne mendacii insimulari a muliere possit.

XXIV. Ultimo loco opponunt. Non est viri boni mentiri. Sed qui promissi fidem non liberat, mentitur. Ergo implendum promissum scorto factum. Reip. Aliud est mentiri, aliud promissum non servare. Illud nunquam licet. Hoc sæpe est necessarium. Insimulandus ne fuisset periurii Herodes, si iuratum puellæ saltatrici promissum non servasset? Fidem ad peccandum adhibitam non esse fidem appellandam, decernit Sanctus Augustinus; & res ipsa declarat.

CAPUT XI.

Paucis exponitur sententia nostra: & quid de quaestus meretricii restitutione decernendum sit, exponitur. Opiniones laxæ P. Lessii, & aliorum refelluntur.

I. **H**Astenus quæ docet P. Comitulus, paucis adiectis, & paucis demptis, recensui. Nunc quæ sentio ipse, paucis expono. Omnis conventio, pactio, promissum pro actione natura sua turpi & scelesti (ut sunt homicidia, furta, falsa testimonia &c.) patranda, iure naturæ, demptis legibus positivis, quæque ante factum iuxta omnes illicita, & invalida sunt, talia quoque reputari etiam post factum debent. Argumenta quæ pro hac confirmanda sententia capite superiore ex P. Comitolo retuli, adeo mihi luculenta sunt, & ineluctabilia, ut nulla eludi tergiversatione queant. Rationes quæ in oppositum obruduntur, ut ego quidem arbitror, nullam vim habent. Quod homicidium patratum non ratione criminis, sed ratione periculi, molestiæ, laboris; quod fornicatio ratione non malitiæ, sed voluptatis consensus dati possint vi alicuius promissi, & sponsonis, seu conventionis, & stipulationis (sublata positiva lege) pacta mercede redimi; quod actio detur in executore facinoris, & obligatio in promittente petendi, & solvendi pactam mercedem &c. hæc omnia paradoxa, & mera figmenta mihi videntur. Quoniam si venalia, & pretio digna hæc essent, æque ante ac post factum talia forent. Nec est quod opponas, ideo ante factum esse invalida, & criminosa, quia ad malum patrandum impellunt. Nam obvia responsio est, nempe stipulationes eiusmodi respicere voluptatem, molestiam, & periculum, etiam ante factum. Nam æque ante ac post factum intellectus hæc omnia a malitia ope-

ris sua præcisione seingit. Quod si reponas, ante seingi non posse, bene vero post; pugnantia loqueris. Neque enim in suis præcisionibus a temporis intervallo animus pendet. Verum ut ad incitas adversarios redigam, quæro: Unde eiusmodi stipulationes post factum vim accipiunt? Non a novo pacto, ut supponitur. Ante factum, te faciente, nulla erant. Nulla ergo absolute & ante, & post factum dicenda sunt.

II. Illud nunc est reliquum ut decidamus, num turpe lucrum restituendum sit. Et primum communis sententia defendit, quaestum nempe meretricium non esse restitutioni obnoxium, nisi sit immoderatus, aut fraude, dolove quaesitus, aut ab illis solutus qui alienandi ius non habent. Hanc doctrinam tradit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxii. art. 5. ad 2. *Alio modo aliquis illicite dat, licet ipsa datio non sit illicita: sicut cum quis dat meretrici propter fornicationem. Unde & mulier potest sibi retinere quod ei datum est.* Similia habet quæst. xxxii. art. 7. & in *IV. distinct. xv. quæst. ii. artic. 4. quaestione. ii.* Animadvertas duo velim. Unum est, semper Doctorem sanctum, dum de turpi lucro loquitur, exemplum subiicere quaestus meretricii; nullibi vero asserere, ex alio turpi flagitio quaesitum lucrum a restitutionis onere liberum esse. Alterum est, nullibi explicare ius vi cuius hoc lucrum meretricium debeatur; sed solum docere, quod *datio non sit illicita*, atque adeo neque acceptio.

III. Dico igitur, meretricem posse repetere, & retinere hoc pretium, non ob suum in flagitium consensum, non ob voluptatem, non propter periculum aliquod, non denique quod sui corporis copiam locare queat, non ob aliquam stipulationem, vi legis naturalis obligantem; sed quia leges, ob maiora vitanda mala, scorta permittentem, hac multa puniunt scortatores, ut mercedem solvant. Qua siquidem ratione permittunt scorta, eadem plectere hac multa scortatores iure valent, ut in poenam patratæ sceleris solvant scorto mercedem. Addo, leges permittentes meretrices, humanas esse, quarum iustitia nobis luculenta non est. Leges istæ permissivæ sunt. Leges humanæ humanam spectant societatem; & plura, ut dixi, minora mala permittunt, ut graviora declinent. Utrum apud Deum iustæ semper sint, nobis non constat. Quare meretrices omnes sincero poenitentiae spiritu tactas, ut proiicerent hæc flagitiorum monumenta, ego adigerem. Prudentia tam-

men

men opus est, & pro circumstantiarum diversitate earundem sustentandæ vitæ providendum. Hæc de publicis scortis.

IV. Quid de ceteris feminis, de virginibus, de monialibus, de uxoribus, quæ publicæ meretrices non sunt, dicendum est? P. Comitulus quæst. v. hæc de his feminis pauca verba scribit *num. 13.* Quæ vero a me de meretricibus dicta sunt, de illis quæ viros non habent, dicta sunt. Nec verbum ibi aliud habet. Quæstione autem 6. casum proponit, num quod publicis meretricibus ius concedit, consuetudinis, & iudiciorum mos, ut quaestum faciant sibi, hoc idem privatis, occultisque meretricibus largiatur? Antiquiores Canonistæ, & Theologi negantem sententiam defendunt. Angelus, Cynus, Abbas, Adrianus, Navarrus, Panormitanus, Medina, Ostiensis, Ricardus, Paludanus, Innocentius, aliique, qui communem sententiam appellant hanc, quæ occultas meretrices, & multo magis virgines, uxoratas, Moniales ad restituendum turpem quaestum, ex flagitioso concubitu acquiritum, astringit. Argumenta quibus hæc nititur sententia, ea sunt quæ indicavimus supra. Opus peccati nihil nisi poenam æternam meretur; nec ullum ei debetur pretium. Titulus enim quo aliquid pro crimine datur, ipso naturæ iure nullus est. Ergo dominium non transfert. Et postremo pretium pro actione quam quis suscipere gratis deberet, datum, restituendum danti est. Ergo multo magis restitui pretium debet quod quis pro actione improba solvit.

V. Ideo publica scorta reddere turpem quaestum non debent, quod leges ob maiora vitanda mala, ut diximus, ea permittentem, multant scortatores ad hanc poenam pecuniariam solvendam. Leges autem istæ nec virginibus, nec uxoratis favent. Nullus ergo titulus adest quo eiusmodi femine retinere pretium istud valeant. Idque confirmari hoc pacto potest. Vir quaesitus a femina ut secum concubant pacto pretio, neque exigere, neque retinere illud iure possit, quod nulla lex hanc mercedem probet. Non me latet, Dominicum Soto *Lib. IV. quæst. vii. art. 1.* docere, potiori iure exigere virum a muliere flagitiosi concubitus pretium, quia plus ille præbet. Qua ratione contendit, repetere Alexandrum Magnum iure naturæ potuisse a Regina Amazonum, quæ suscipiendæ prolis gratia illum convenit, oblatum pretium. Sed hanc opinionem ut laxam, & nimiam a cuiuscumque legis honestate & æquitate exor-

bitantem, respicimus. Similiter nimium laxa mihi videtur sententia P. Leonardi LESSII, qui *Lib. II. de iust. cap. xiv. dub. 8. n. 52.* hæc scribit. „Etsi opus malum, pro quo dedit, non sit æstimabile pretio quæ malum; tamen qua delectabile, vel utile uni, & alteri detrimentosum, periculosum, laboriosum, inter homines pretio æstimatur: ergo quod hac ratione pro eo est acceptum, non est restituendum; nisi forte quis existimationem exceperit; ut si meretrix quæ usuram sui concedere sollet uno aureo, ab aliquo iuvene extorserit 50. tamquam pretium. *Hoc tamen locum non habet in ea quæ putatur honesta; ut si matrona aliqua, vel filia 100. aureos pro usura corporis accipiat ab eo qui dare poterat, RETINERE POTEST. NAM TAMEN TI, ET PLURIS POTEST SUAM PUDICITIAM ÆSTIMARE.* Res enim quæ certum pretium non habent, nec ad vitam sunt necessariæ, sed voluptatis causa quaeruntur, arbitrio venditoris possunt æstimari; ut *probabiliter* docet Petrus Navarra, & alii. „Nisi scilicet fucio isto probabilistico fascinatae mentes essent, audire ne sine horrore talem doctrinam possent? Quid? Filiae christianæ, matronæ catholicæ splendidissimam castitatis virtutem ingeniori vendere pretio valent? Quid, si M. Tullius, si Seneca, si Plutarchus tam portentosa audissent commenta? Quid declamatoris, inquit; personam agis? Utinam Tulliana præditus eloquentia essem, ut validius refellere tam inaudita paradoxa possem. Petrus Navarra, citatus a P. Lessio, laxarum opinionum patronus, nullius est auctoritatis. Cedo: Quo iure, qua lege, quo prudentum iudicio, turpissimum pretium, & quidem uberius, pendendum est virginibus puellis, honestisque matronis, si se scortatoribus prostituunt? Undenam tam lutulenta doctrina? Ex sentina probabilistica, ex novo opinandi modo improbato ab Alexandro VII. Quod opponunt, artificem die festo laborantem, pactam mercedem exigere, & retinere posse, nullius momenti est. Opus enim labore, & arte partum, natura sua venale est, & pretio dignum. Circumstantia extrinseca temporis ab opere ipso pretii valorem minime tollit. Pluresque rationes occurrunt quæ opera diebus festis peracta honestent. Perperam ergo hæc obruduntur.

VI. Sed, missis argutationibus, quid ipse sentiam, paucis expono. Virgines potissimum adigendæ a prudenti Confessario sunt ut flagitiosam mercedem continuo in pauperes

res

res conferant. Per quæ quis peccat, per eadem torqueri merito debet. Mulieres, si-ve virgines, si-ve viduæ, si-ve uxoratæ, ut luxum, pompas, fastum, ambitionem foveant, castitatem venalem faciunt: flagitiis flagitia alunt, & scelera sceleribus accumulunt. Radix ergo pudicitia vendendæ præcidi primum omnium debet. Numquam, ut danti mercedem restituant, cogantur. Homo flagitiosus, qui pecuniæ illicio virginem, viduam, Monialem attraxit in scelestum commercium, merito privatione solutæ iniquæ mercedis plectitur. Quod possint eiusmodi mulieres hanc mercedem tamquam donum sponte datum ab eo qui alienandi sua iure potitur, retinere, ut communior docet sententia, non repugno. At dico, quod pœna opportuna, ne dicam necessaria, feminis istis imponenda, est distributio eiusmodi donorum inter pauperes. Privari hoc iniquo pretio debent, ne aniam inde peccandi capiant, & ut pro patrato scelere pœnas luant. Nulla quippe validior medicina ad pestem expellendam quam id auferre per quod pestis, animam ingressa, castitatem labefactavit. Si pretia hæc iniquitate quæsitæ, sanandæ castitati, & a futuris flagitiis præferandæ necessaria fuerint; Confessarii prudentis partes erunt id decernere quod mulieris saluti opportunius expedire cognoverit. Sed cavendum ne ambitio larva paupertatis se contegat, providendumque ne acceptorum donorum retentio patrati flagitii memoriam, & amorem sensum sine sensu foveat, accendatque. Indas ipse divenditi Magistri divini pretium Principibus Sacerdotum restituit, qui ex eo agrum in peregrinorum sepulturam emendum decreverunt. Vel ipsius Iudæ animum sanguinis pretium perterrefecit, quod proditiōnis crimen ob oculos referebat. An Christum venalem non faciunt feminæ, dum corpora sua quæ templa sunt Spiritus sancti, scortatoribus, pacta mercede, exhibent polluenda, & scedanda? An pretia accepta non sunt flagitiosi congressus monumenta, quæ patratum scelus in memoriam revocant, atque ad animi suscepta vulnera refricanda ianuam aperiunt? Missis itaque disputationibus, quo iure, qua lege valeant eiusmodi occultæ meretriculæ turpem retinere mercedem, in id incumbendum ut illarum sanetur animus; & quid agere debeant, ut salvæ fiant, serio expendendum est.

VII. Quæst. I. *Scorta si-ve publica, si-ve tenentur occulta ne restituere pretium receptum ob turpem concubitum a Religioso?* Resp. Similes non excitarem quæstiunculæ, odii,

invidiaque plenas, nisi excitatas legerem a novis Theologis. Pellizarius in *Manual. Reg. tract. IV. cap. II. sec. 4. quæst. III.* Machadus *Tom. II. Lib. V. p. 2. tract. I. docum. II. Lugo disp. III. sect. 3.* Ioannes a Cruce *Lib. I. de stat. Relig. cap. III. dub. 1.* & alii opinionem negantem defendunt. Quoniam, inquit, quando Religiosus facultatem obtinet a superiore disponendi de bonis sibi ad usum concessis, dum in turpes res ea distrahit, licet in modo alienandi contra superioris voluntatem agat, ipsa tamen alienatio valida est: & in hanc alienationem absolute spectatam superior consentit.

VIII. Hæc mihi opinionum portenta apparent, quæ mirum in modum patefaciunt quo laxitatis novus opinandi modus pertrahat humanam mentem. Dico ergo, mulieres quaslibet, si-ve virgines, si-ve meretrices, tenei restituere turpem mercedem ab eiusmodi Religiosis acceptam. Evidentius hoc est quam probatione egeat. Invalida quippe est & nulla quæcumque istorum alienatio absque superioris facultate peracta. Porro superior nullus licentiam impertiri pendendi pretium pro usu turpi valet. Anne superioris arbitrio solemnibus voti paupertatis observantia subiecta est? Custodes votorum, & sacri disciplinae depositi sunt Religionum Prælati. Nihil concedere Religiosis valent quod istorum saluti oblit, aut in bonum Religionis non cedat. Si expressam facultatem Prælati facerent solvendi pro nefario concubitu mercedem, nulla talis facultas esset; & tam Prælati concedentes, quam subditi hac licentia utentes, peccarent. Quoniam Religiosorum nemo, nisi ad usus necessarios, & honestos, quidquam expendere iure valet. Nec opposita opinio quæ communem sensum offendit, fusius refellenda est. Si Religiosus virginitatem puellæ auferret; quid agendum? Possit ne eidem succurrere, aut filios ex eadem susceptos alere? Hæc monstra legem non habent, nec regulam. Uno monstro parto, plura necessario consequuntur. Quid tum agendum sit, definiri nequit; sed quod, circumstantiis spectatis, ius ipsum naturæ præscribit, prudentum iudicio exequendum est.

IX. Quæst. II. *Cuinam restituere uxor quæstum turpem adulterio comparatum debet?* Resp. Marito respondent plures, quod is dominus sit uxoris corporis. Porro res quæque proprio domino fructificat. Ergo nefarius quæstus tali corpore partus, mariti est. Idque confirmant paritate Monachi, cuius bona turpiter quæsitæ, Monasterio acquisita sunt. X. Falsam & hanc opinionem reputo.

Quid?

Quid? Maritus ne in corpus uxoris ad adulterandum dominium habet? Ius ne marito inest uxoris corpus adulteris tradendi? Uxor ergo receptam turpem mercedem in pauperes erogare astringitur. Negatur turpiter a Monacho acquisita Monasterio acquiri. Ideo & hæc aut dominis, aut pauperibus danda sunt.

XI. Quæst. III. *Si vir feminae donet, ut extorqueat consensum flagitiosum, potest ne donum femina retinere, usu corporis non concesso?* Resp. Si pactum implicitum aut explicitum præcessit, restituenda munera donatori sunt, ut omnes fatentur. Si nullum pactum præcessit, sed donum gratuitum sit; retinere illud posse, etiam non concesso corporis usu, docent Salmanticenses *tract. XIII. punct. 6. num. 165.* cum Molina, Prado, Dicastillo, aliisque Neotericis. Ego restituendum totum assero donatori ad scandalum vitandum. Quis honestam castamque iudicare puellam, mulieremve potest quæ dona retinet ob finem illius castitatis labefactandæ collata? Mulieres quæ eiusmodi munera accipiunt, vasa habentur, & effrontes, omni pudore, & honestate destitutæ. Ut has infamiae notas declinent, pecunias, & cetera munuscula omnia amantius reddant, hoc S. Petri imperio redarguentes donatorem: Pecunia tua, munera tua tecum sint in perditionem. Hoc dicit christiana doctrina, missa casuistica Ethicæ, oppositum suggerente, & propugnante.

XII. Quæst. IV. *Implenda ne est prodiga promissio feminae facta ob eiusdem corporis usum?* Resp. Duo asserunt recentiores. Primum, ut certum penes omnes, nempe retinere mulierem posse dona prodige concessa ab eo qui dominus absolutus bonorum est. Alterum, astringi virum ad implendum turpe promissum, licet non sit iuramento firmatum, & potiori iure, si iuramentum accedat: quoniam promissio acceptata obligat, servarique debet, quoties res promissa dari potest sine peccato. Sed clarius accipe speculationem quam parit novus opinandi modus. Promissio, inquit Lugo *disp. XVII. sect. 2. num. 61.* aufert malitiam prodigalitatis ab eiusmodi dono. Prodigum donum est, atque adeo vitiosum. At posita promissione iam donum evadit debitum vi eiusdem promissionis, & conferendum mulieri est. Hanc eandem opinionem defendunt Filliucius, Sanchez, & alii.

XIII. Recensita opinio falsa, & cavillatoria nobis apparet. Prodigia promissio vitiosa est; & executio promissionis prodigæ bona erit? Obligatio orta ex promissione vitiosa efficit ut istius promissionis observantia bo-

na sit? Distinguant alii rem promissam dividuam, & individuam. Si individua, absolvunt omnino promittentem. Si dividua, ab excessu, secus a iusta parte, liberant promissorem. Hæc omnia ut falsa relictimus. Quoniam omnis promissio facta ob turpem finem, nulla est, ut supra demonstratum, & quidem evidenter, fuit. Promissio prodiga duplici ex capite scelerata est, & quia prodiga, & quia ob turpem actum facta. Nulla ergo ex omni parte est.

C A P U T XII.

Plures quæstiunculæ de restituendis rebus acceptis aut ex donatione illicita, aut per omissionem actionum quæ fieri iure debent.

I. Quæst. I. *Recipiens aliquid ex donatione illicita, reprobata per legem positivam, tenetur ne illud restituere?* Resp. Plures sunt donationes a legibus improbatæ; ut sunt omnes quæ fiunt iudicibus ob iniustas sententias, advocatis ob iniustam defensionem, si clientum, testibus ob falsum testimonium, sicariis ob homicidia perpetranda, ceterisque pravis hominibus, ut peccata committant, ut fornicentur, vota violent, ieiunia frangant, bona opera ex præcepto debita omittant. Hæc omnia leges improbant. Ergo quidquid recipitur istorum operum patrandorum intuitu, restituendum est aut fisco, aut dantibus, aut Ecclesiæ, aut pauperibus. Quæ ob simoniam realem completam donata sunt, in pia opera eroganda sunt, lege sic præscribente.

II. Salmanticenses *tract. XIII. cap. I. punct. 7. num. 169.* primo loco statuunt tamquam certum, eiusmodi promissas donationes, iure naturali spectato, validas esse; & promittentem teneri illas implere; ac promissarium a rebus acceptis restituendis immunem fieri, posito flagitioso opere. Idque a nemine negatum asserunt. Hoc quod primo loco tamquam certum statuunt Auctores isti, ex iis quæ diximus supra, scilicet promissiones eiusmodi iure naturali nullas esse, falsum evincitur.

III. Quæstio itaque est, utrum vi legis positivæ prohibentis eiusmodi promissiones, & donationes, restitutio fieri debeat? Duplex reperitur opinio, quam utramque probabilem reputant laudati *Salmanticenses*. Prior negat restitutionis debitum: quia tales leges in foro tantum exteriori obligant, secus in foro conscientia: Hæc opinio mihi improbabilis est; & opposita sententia sola probabilis, ac vera.

vera. Quoniam leges istæ, cum iustæ, & æquæ sunt, ipsique naturæ iuri nixæ, obligant in foro conscientiæ. Hanc sententiam conceptis verbis docet S. Augustinus *epist. lrv. ad Macedonium. Sed non ideo debet vendere iustum iudicium, aut testis verum testimonium, quia vendit advocatus iustum patrocinium, & Iurisperitus verum consilium. Illi enim inter utramque partem ad examina adhibentur; & isti ex una parte consistunt. Cum autem iudicia, & testimonia, quæ nec iusta, nec vera vendenda, iniqua & falsa venduntur, multo sceleratius utique pecunia sumitur: quia scelerate etiam, quamvis a volentibus, datur. Qui vero pro iniquo iudicio dedit, vellet quidem repetere, nisi timeret, vel puderet emisse. . . . Verumtamen si iustitia sincerius consulatur, iustus dicitur advocato: Redde quod accepisti, quando contra veritatem stetisti, iniquitati assuisti, iudicem fefellisti, iustam causam oppressisti, de falsitate vicisti. Adeo hæc comperta sunt, ut vel ipsi Vasquez, & Lugo disput. xviii. sect. 5. num. 57. fateantur, hanc esse Augustini sententiam; nihilominus ipsi oppositam propugnant. Iuniores sæpe dicunt, SS. Patres non dispexisse morum questiones. Cum autem illorum sententias in medium afferimus, una distinctiuncula non pauci eadem deludunt.*

IV. Et ne gratis hæc a me dici aliquis suspicetur, en quæ P. Leonardus Lessius *Lib. II. de iust. cap. xiv. dub. 8. num. 55.* scribit. „ Dices: Divus Augustinus *epistola* quinquagesima quarta ad Macedonium ait, *sceleratius accipi pecuniam pro sententia iniusta quam pro iusta, pro testimonio falso quam pro testimonio vero.* Atqui pecunia accepta pro sententia iusta est restituenda. Ergo & pro sententia iniusta. Ita Sotus.

„ Resp. negando consequentiam. Non enim quia aliquid est sceleratius, ideo magis, vel æque obligat ad restitutionem. Hæc enim obligatio non sequitur magnitudinem sceleris, sed damnum per iniuriam datum. „ *At qui accipit pro sententia iniusta, nullam infert iniuriam danti,* sicut is qui pro iusta. Porro illud est sceleratius quam hoc: tum quia peius est ferre sententiam iniustam (ad quam ferendam iam habet animum qui pecuniam accipit) propter iniuriam quæ fit alteri parti, quam accipere pecuniam pro sententia iusta ferenda: tum quia (ut ibidem Augustinus ait) sceleratius datur pro iniusta quam pro iusta, quamvis detur voluntarie, & libenter. Loquitur enim de sententia ferenda. Adde, ibidem Augustinum significare pecuniam istam, etsi

sceleratius acceptam, non esse opere impleto restituendam, dum dicit *datam a volentibus.* Volenti enim non fit iniuria. „ Secus si data sit pro sententia iusta, quæ censetur data *coacte* metu sententiæ iniustæ. „

V. Si in explicando aliquo fidei articulo hac libertate, & vanissimo distinctiuncularum involucrio quis SS. Patrum sententias implicaret, deluderet, & in sensus arbitrarios detorqueret; actum de pluribus fidei articulis esset. Et quia Patrum sententiæ in morum controversiis vanis cavillationibus adulterantur, idcirco relaxata est morum Theologia. Dum Lutheranus, & Calvinianus improperamus, minus reverenter ab iis Patrum sententias suscipi, nobis illi exprobrant libertatem Moralistarum nostrorum, qui & Scripturarum, & Patrum dicta pro ingenio finiendis casuisticis controversiis accommodant. Verum P. Lessius non modo S. Augustini doctrinam manifeste deludit, & cavillatur; sed falsam doctrinam etiam imponit S. Thomæ ibidem *num. 52.* ubi hæc scribit. „ Dico primo. Si solum ius naturæ spectetur, acceptum ob turpem causam, seu propter opus quod est peccatum, opere impleto, non necessario est restituendum, five illud opus sit contra iustitiam, five non. Colligitur ex D. Thom. *quæst. xxxii. art. 7. in corp. & quæst. lxxii. art. 5. ad 2.* ubi docet, posse retineri id quod propter opus malum est acceptum. Nec distinguit, sit ne opus illud contra iustitiam, an non. „ Attente legi loca citata; & verba quæ P. Lessius S. Doctori tribuit, non inveni. Porro qua dignum censura sit assignere pro arbitrio sancto Ecclesiæ Doctori verba, ut in propriam sententiam concedere lectoribus persuasum fiat, iudicent æqui rerum arbitri. Immo, quod plus est, non modo verba non reperi, sed neque doctrinam; cum utrobique S. Thomas solum meretricibus retinere pretium turpe concedat, limitibus tamen adiectis.

VI. Persequitur S. Augustinus ibidem suam increpationem contra advocatos. *Quis tandem advocatus, aut ex advocato, ita vir optimus facile reperitur qui suscepto suo dicat: Recipe quod mihi cum tibi male adesset, dedisti, & redde adversario tuo quod, me agente, inique abstulisti? Et tamen quem prioris non rectæ vitæ rectissime poenitet, etiam hoc facere debet, ut si ille qui inique litigavit, non vult admonitus corrigere iniquitatem, eius tamen iniquitatis nolit iste habere mercedem: nisi forte restituendum est alienum quod per furtum clanculo auferitur; & restituendum non est alienum* quæst.

quod in ipso foro, ubi peccata puniuntur, decepto iudice, & circumventis legibus, obtinetur.

VII. S. Augustino subscribit de more S. Thomas 2. 2. quæst. xxxii. artic. 7. ad 2. *Apud illos qui sunt huiusmodi legibus obstricti, tenentur universim ad restitutionem qui lucrantur.* Quam doctrinam repetit quæst. lxxii. art. 5. ad 2. *Et quia etiam ille qui accipit, contra legem accipit, non debet sibi retinere.* Hæc satis sunt pro nostra sententia, quæ etiam penes ipsos iuniores communior est. Disputatur dumtaxat, cuiam sit restituendum turpe lucrum? At, missis plurium placitis, verosimilius mihi est eiusmodi turpia lucra non esse dantiibus restituenda, qui iuste privantur eiusmodi bonis inique distractis; sed eroganda esse aut in pauperes, aut in pia opera.

VIII. Quæst. II. *Qui accipiunt, ut actionem bonam quam exercere tenentur, peragant, & ut abstineant a malo quod committere debent, tenentur ne accepta restituere?* Resp. Sermo nunc potissimum est de ministris iustitiæ, de iudicibus, de suffragia exhibentibus, electoribus &c. Iura omnia clamant contra recipientes munera, etiam sponte oblata, pro iustitia administranda. In hos invehitur Isaïas cap. i. *Principes tui infideles, socii furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Puppillo non indicant, & causa viduæ non ingreditur ad illos.* Item Eccli. cap. xx. *Xenia, & dona excæcant oculos iudicum.* Rursus Deuteronomii cap. xvi. *Non accipies personam, nec munera, quia munera excæcant oculos sapientum.* Adverte, Deum asserere, quod munera excæcant oculos non pauperum modo, & hominum iniquorum, sed etiam sapientum. Admonet idem Salomon: *Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius. . . . Multos enim perdidit aurum & argentum, & usque ad cor Regum extendit, & convertit.* Viden? Splendor argenti, & auri ipsorum Regum, & Principum animum emollit, mentem fascinat, & convertit, idest pervertit in iniustitiæ prævaricationem. Innumeræ sunt leges civiles quæ tantam prohibent pravitatem. ff. de offic. Præsidis l. Plebiscito, & ff. de offic. Proconsul. l. Solet, & aliæ, quas prætereo. Sed lubet transcribere verba M. Tullii Lib. II. de offic. cap. xvi. *Caput autem est in omni procuracione negotii, & muneris publici, ut avaritiæ pellatur etiam minima suspicio. Utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora fortuna me servasset, & tunc essem natus, quando Romani dona accipere cepissent: non essem passus diutius eos imperare. Næ illi quidem sæcula expectanda*

fuorunt. Modo enim hoc malum in hanc Rempublicam invasit. Itaque facile patior tunc potius Pontium fuisse. . . . Nullum igitur vitium tetrius. . . quam avaritia, præsertim in Principibus, & Rempublicam gubernantibus. Habere enim quæsiui Rempublicam non modo turpe est, sed sceleratum etiam & nefarium. Itaque hæc munera iniqua esse, nemo negare audeat; cum fieri nequeat quominus inflectant iudicum mentes, ut faveant donatoribus, corrumpantque animum ad iustitiam vendendam.

IX. Restituenda esse munera ista accepta ab iis qui aut facere quidquam, aut omittere ex iustitia tenentur, certa & vera sententia docet. Auctor operis de Regimine Principis, quod S. Thomæ adscribitur, *Lib. IV. cap. iv.* inquit: *Sicut enim iniustus esset qui cappam meam mihi vendere vellet, iniustus est qui iustitiam quam debet gratis ex officio facere, non vult facere nisi accepto munere.* Iudices igitur restituere munera debent accepta, vel ut iustam sententiam proferant, vel ut abstineant ab iniusta; similiter testes corrupti, ne dicant verum, aut ut taceant falsum testimonium; electores qui ut eligant digniorem; sicarius qui ut non occidat; fur qui ut non furetur, munera, seu stipendia accipiunt, restituere hæc omnia tenentur. Pariter ceteri ministri Principis, notarii, tabelliones, si ultra taxatum stipendium; item qui bonis ex legato, vel testamento in pias causas distribuendis deputati sunt, pacto stipendio, si quid pro solutione, seu distributione accipiant, ad restitutionem astricti sunt: quia non libere, sed coacte, & ad vexationem redimendam hæc omnia donantur. Ceterum si certe constaret quod aliquis omnino gratis, & liberaliter his ultimis donaret, tum restitutionis debitum nullum esset. At perraro eiusmodi liberales donationes contingunt: ideo raro ab onere restitutionis liberandi præfati ministri sunt.

X. Quæst. III. *Quando iniustitia pro utraque parte dubia, seu probabilis est, tenetur ne iudex restituere munus acceptum, ut pro hac potius quam pro alia parte sententiam ferret?* Resp. Ex Probabilistis plures adfirmantem sententiam propugnant. P. Diana citat pro hac opinione Lessium *Lib. II. cap. xiv.* Fa-gundez in *præcept. Decal. Lib. VIII. cap. xxvi.* Trullench *Tom. II. Lib. VIII. cap. i. dub. 6.* & alios. Sed hanc opinionem damnavit Alexander VII. in prop. 26. *Quando litigantes habent pro se opiniones æque probabiles, potest iudex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius præ alio.* Verum hanc damna-

inationem, ad restitutionem quod attinet, facile eludunt iuniores. Inquiunt, Pontificem summum invalidam non declarare eiusmodi donationem, sed solum illicitam; cum nullo verbum eam irritans occurrat in illa proscriptione, aut definiens recipientem inhabilem esse ad acquirendum dominium. Aliunde, subdunt, iure naturali attento, non est ratio cur iudex restituere hanc munerem debeat. Nam neutri parti debita ex iustitia sententia est, cum iustitia dubia existat pro utraque parte. Iudicis ergo est, quam mavult, eligere sententiam. Nemini itaque iniuriam facit, si munus accipiat, ut uni præ altera parti faveat.

XI. Vera sententia docet, iudicem restitutioni obnoxium esse. Quoniam iudex in citato casu id quod tutius est, definire astringitur. Quare Innocentius XI. hanc alteram Casuistarum opinionem proscripsit. *Probabiliter existimo iudicem posse iudicare iuxta opinionem etiam minus probabilem.* In qua opinione damnatum esse Probabilissimum evidenter, nisi me amor fallit, demonstravi in *Hist. Probabil. Tom. I.* quod obiter dictum sit. Igitur iudex nihil accipere, ut iustitiæ munus exerceat, potest. Quia iure naturæ, dum pro tribunali sedet, hoc officium gratis præstare tenetur. Neque ex arbitrio unam præ altera eligere sententiam valet; sed eam præferre astringitur quam tutiorem agnoscit.

XII. Quæst. IV. *Iudices, & alii ministri, qui pretium accipiunt, non ab eo cui ex iustitia actus debetur, sed ab extraneo, tenentur ne ad restituendum acceptum?* Resp. Extranei nomine intelligitur ille qui non est coniunctus cum eo cui facienda iustitia est, ut est filius respectu patris, frater respectu fratris, maritus respectu uxoris. Hanc quæstionem examinandam suscipio, quia in utramque partem disputatam invenio. Ceterum adeo evidens mihi est restitutioni istos astrictos esse, ut superflua omnino videatur discussio. Nam merus fucus est quem prætexunt illi qui defendunt, non teneri iudicem ad restitutionem, dum recipit munus a Paulo, ut iustitiam faciat Petro. Quid? Paulus ne munera iudici dabit, ut ferat sententiam in favorem Petri, si nulla ei cum Petro necessitudo intercedat? An præsumptio obvia non est, quod Petrus Pauli manu munera iudici offerat? Quin hæc fere semper aliena manu, & lenone medio peraguntur. Et tandem, quod caput est, iudex ex officio præstare iustitiam tenetur gratis. Idcirco a nemine recipere quidquam valet.

XIII. Quæst. V. *Qui pretium accipiunt, ut id præstent quod ex caritate agere debent, sunt ne restitutioni obnoxii?* Resp. Qui aliqua munera recipiunt, ut alliciantur ad bona opera peragenda, ut filii quandoque a parentibus recipere munuscula solent, ut Missam devote audiant, ut alia pietatis opera exerceant, restitutioni non sunt astricti. Disputatur autem, an dum quis recipit pretium ut id faciat quod facere, vel omittere ex caritate tenetur, ut medicus, quando debet ex caritate pauperem infirmum curare, advocatus, dum tenetur ex eadem caritate pauperem clientem defendere, aut qui ex eadem caritate ab incendio, aliove periculo astringitur liberare proximum suum: disputatur, inquam, utrum in his casibus isti restituere urgeantur pretium acceptum, dum sine pretio præfata opera agere negligunt. Duplex occurrit sententia. Prior affirmat, restituenda esse hæc accepta pretia, quod illorum acceptio illicita sit: ergo & retentio. Altera sententia negat, munera accepta propter opera quæ ex caritate debentur, esse restituenda. Et ratio valde urgens est. Quoniam ex solius iustitiæ violatione debitum oritur restitutionis. Porro acceptio horum munerum nullo modo iustitiam lædit. Ergo nullum restituendi debitum infert.

XIV. Secunda sententia absolute considerata vera est, eiusque ratio evidens. At quamvis præfati possessores vi iustitiæ ad restitutionem proprie dictam non astringantur; ego tamen eos vix absolverem, nisi eiusmodi pretia pauperibus dispensarent. Hi siquidem eleemosynam impertiri recensitis indigentibus tenebantur; eamque illis denegantes, caritatis præceptum violarunt, animumque produnt nihil eiusmodi mandatum curantem. Si enim urgente præcepto isto, propriæ industriæ eleemosynam elargiri recusarunt, multo minus crumenam propriam aperire se paratos perhibent, ut pauperibus succurrant. Instruendi ergo isti sunt, & cogendi ut officia misericordiæ impleant. Spectandæ tamen circumstantiæ sunt. Videndum, num ipsi pauperes sint, & num perfecta habeant officia caritatis quæ præstare Christianus debet.

XV. Quæst. VI. *Quando id quod restituitur, ad manus creditoris non pervenit, astringitur ne debitor denno restituere?* Resp. Plura occurrere possunt quæ in mediatam restitutionem impediunt: quibus in casibus aliena fieri manu debet, aut Confessarii, aut alterius personæ. Porro in manu huius delatoris aut fortuito, aut latronum rapina, aut mali-

malitia eiusdem, res restituenda perire potest. Si persona designetur a creditore, vel si is delectionem istius personæ relinquat arbitrio debitoris qui bona fide eligit personam dignam; convenit penes omnes, tunc rem restituendam perire creditori. Similiter quando persona hæc designatur a iudice. Disputatur itaque, quando debitor ex se eligit hanc personam. Porro debitor potest esse aut malæ, aut bonæ fidei.

XVI. Prima opinio contendit, furem non esse novæ restitutioni subiectum, postquam homini fideli rem restituendam consignavit. Quoniam fur occultus non tenetur se prodere; sed restituere ablata solum tenetur per viros prudentes, fideque dignos, quales sunt Confessarii, aliique viri probi. Qui modus restituendi consuetus est, & eum vel ipse creditor rationabiliter improbare nequit. Hanc opinionem defendunt Soto, Ledesma, Gabriel, & alii plures.

XVII. Opposita sententia probabilior est, nempe hunc debitorem novæ esse restitutioni obnoxium, si res pereat, antequam ad creditoris manus perveniat. Siquidem restitutionis munus est constituere æqualitatem læsam per iniustam surreptionem. Numquam hæc æqualitas redintegratur, usquedum res ablata non redit in manus sui domini. Ergo fur, quocumque casu res pereat, dominum resarcire astringitur. Et re ipsa possessor malæ fidei etiam de casu fortuito obligatur. Quamobrem si pecunia restitutioni destinata, furto auferatur, aliam substitui tenetur. Tandem quamdiu res extat in manu delatoris, reputatur in manu debitoris illam mittentis. Oppositæ sententiæ rationes facile diluuntur. Utique fur prodere seipsum non debet; at non propterea liber est a reparanda æqualitate læsa per suam iniustam ablationem. Utique creditor consentit ut res sua per virum fidelem restituatur; sed servata iustitia, ut si res pereat, non sibi, sed furi pereat. Quoniam hic in causa est istius mali eventus ratione iniustæ ablationis. Ex quo aliena surripuit, eiusmodi periculis se se exposuit, debitumque contraxit restituendi ablata in manu domini in quocumque casu.

XVIII. Si res restituenda mittatur per virum probum a possessore bonæ fidei, qui eandem rem aut invenit, aut apud se habebat; is a nova restitutione, si pereat, liber est. Quia non tenetur neque ex iniusta actione, ut supponitur; neque ex re accepta, cum eam non habeat. Quando autem res restituenda debetur ex contractu mutui,

depositi, pignoris, commodati, distinguunt Auctores res quæ in specie restituendæ sunt, ut hæc vestis, hic equus, hoc aurum, hæc moneta, a rebus quæ debentur in genere, ut tantundem tritici, vini, pecuniæ. Res quæ eadem numero restitui debent, quæque vi depositi, aut commodati custodiebantur, si mittantur per virum probum, pereunt creditori. Quoniam semper res perit domino suo. Res autem præfata individua sub dominio semper fuerunt creditoris. Ergo ipsi pereunt, sublata debitoris culpa. Contra statuunt, si res restituendæ in genere debentur: quia hæc sunt sub dominio debitoris. Ergo ipsi, non creditori pereunt. Hinc si mittas equum quem commodatum accepisti, per amicum ad dominum, simulque pecunias mutuo acceptas, & hæc omnia furto auferantur per viam, aut amicus, vel famulus fugam cum his bonis arripiat, restituere denno pecunias debes, secus equum: quia equus erat domini, pecuniæ tuæ. Hæc communia sunt.

XIX. Quæst. VII. *Quo in loco, & cuius expensis fieri restitutio debeat?* Resp. Possessor bonæ fidei eo in loco restituere rem debet ubi res ipsa extat. Si dominus fuerit absens, admonendus, & eiusdem incommodo, ac expensis deferri ad illum res debet. Si tamen bonæ fidei possessor, postquam alienam esse rem cognovit, alio transfulerit; tum propriis expensis ad dominum rem transmittere tenetur, iis dumtaxat deductis quæ impendere dominus debuisset in asportatione expriore loco. Quod si id fecisset, causam domini agens, ut nempe securiorem rem efficeret; tum domini absentis expensis restitutio facienda esset. Si dominus tam absens fuerit, ut moneri nequeat, conservanda res est, usquedum occurrat aut monitionis, aut restitutionis occasio: vel pro circumstantiarum varietate alicui loco pio, servanda usque ad domini adventum, tradi poterit, vel parentibus consignari; aut tandem, si maxime res parvi valoris fuerit, inter pauperes erogari.

XX. Contra possessor malæ fidei proprio incommodo restituere domino rem debet eo in loco ubi extaret res, si ablata non fuisset. Quid, si maiores sumptus impendendi essent in asportatione rei restituendæ quam valeat res ipsa? Caietanus, Navarrus, Covarruvias, Valentia, & alii etiam hoc in casu faciendam restitutionem docent: quia raptor rei alienæ sibi imputare hoc incommodum debet, cui iam inde se subiecit, quando furtum perpetravit; nec dominus ob-

alterius pati delictum detrimentum debet. Negant alii: quia non est præsumendum, dominum velle cum tanto incommodo restitutionem sibi fieri. Verum hæc præsumptio non videtur admittenda. Siquidem ultra restitutionem penam etiam in foro exteriori luere deprehensus fur. Quid ni & in foro interiori hoc gravamen, ut perpetratum delictum expiet, subibit? Quare probabilior est prior opinio absolute spectata. Circumstantiæ tamen occurrere possunt quæ dilationem restitutionis permittant, ut tale detrimentum vitetur, potissimum si dominus non valde egeat re sua, & debitor pauper sit. Si creditor alio suum transfuisset domicilium, detrahendæ tum expensæ forent quas insumere debuisset dominus in rei suæ asportatione.

XXI. Restitutio ex contractu debita, ubi celebratus contractus est, fieri debet; cum hic sit locus utrique parti communis, nisi aliter a contrahentibus ipsis statuatur, ut re ipsa definitur solet. Quid, si alter contrahentium alio post initum contractum discedat? Tum debitum solvendum est ab eo in cuius commodum peractus contractus est. Mutuum commodum afert accipienti: idcirco istius expensis restituenda pecunia est. Depositum est in commodum deponentis: hic propriis expensis repetere rem suam debet. Semper tamen videndum ne ex aliqua parte fraus contingat.

C A P U T XIII.

De illis quibus fieri restitutio debet.

Primum omnium restitutio illi faciendâ est cui ablata res fuit, sive dominus, sive custos rei ablata sit. Quare si surripias ab eo qui commodatam, locatam, oppignoratam, aut depositam, aut administrandam habebat, eidem fieri restitutio debet. Quoniam, inquit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxii. art. 5. *per restitutionem fit reductio ad æqualitatem commutativæ iustitiæ, quæ consistit in rerum adæquatione . . . Huiusmodi autem rerum adæquatio fieri non posset, nisi ei qui minus habet quam quod suum est, suppleretur quod deest: & ad hanc supplementationem faciendam necesse est ut ei fiat restitutio a quo acceptum est.* Si tamen nihil intereret possessori, nullamque perferret iniuriam; tum domino restitutio fieri immediate posset. Ceterum quia vix absque iniuria privari homines possunt possessionis iure, quo fruuntur; ideo communiter resti-

tutio fieri possessori, non domino, debet. Tum solum domino restitui ablata bona possent, cum in manu possessoris periculo alienationis, dilapidationisque essent exposita. Quando vero aufertur res ab eo qui nullo iusto titulo eam possidebat, idque certo, & non dubitanter constat; domino, non iniusto possessori, fieri restitutio oportet. In dubio autem iniustæ possessionis restitui possessori ablatum debet: quia tum valet regula, *Melior est conditio possidentis.*

II. Quæst. I. *Cuinam restituere debet, accepta a possessore bonæ fidei?* Resp. Domino restituenda est, quia res semper clamata ad dominum suum. Ex quo possessor bonæ fidei rescit alienam esse rem, eam retinere nequit. Cum ergo nec tu, qui eam accepisti, retinere illam valeas, domino restituenda est, quando contractu lucrativo accepta fuit. Excipitur casus in quo rem ex contractu depositi, commodati, vel pignoris accepisses: quia contractus isti privilegiis donati sunt, postulantque ut res ei a quo accepta fuit, reddatur. Monendi tamen tum possessores, ut reddant; tum domini, ut repellant; pro circumstantiarum varietate. Si vero contractu oneroso, nempe per venditionem, rem accepisti; tum restituendam esse possessori plures docent, ut pretium recuperes tuum. Si tamen a iusto possessore reperere pretium nequeas; domino restituendam rem esse, etiam cum pretii iactura, fatentur. Quod repetere a venditore pretium valeas, nemo negat. Ceterum restituendam esse rem domino, & non possessori, iam supra demonstravi: quia res semper ad dominum clamata; nisi certus esses de restitutione faciendâ a possessore. Quoniam tunc perinde est quod a te, vel a possessore restitutio fieret. Si is cui faciendâ restitutio est, mortuus sit, heredibus vel ex testamento, vel ab intestato reddenda bona sunt. Non possunt hæc bona aut in pauperes, aut in pia opera distribui, dum heredes eiusmodi existunt, quibus deficientibus tantum, succedunt pauperes, aut pia loca. Quod si bona accepisti a Religioso, a minore, a filiofamilias, ab uxore; non istis, sed dominis, eadem reddere debes. Bona Religiosorum Monasterio, minorum tutoribus, filiorum parentibus, uxorum maritis reddenda sunt; nisi constaret de consensu dominorum in eiusmodi alienationes.

III. Quæst. II. *Si restitutio perniciofa sit domino, faciendâ ne eidem est?* Resp. Hæc est responsio quam S. Thomas 2. 2. quæst.

XIII.

xlii. art. 5. ad 1. exhibet, cui omnes Theologi subscribunt. *Quando res restituenda apparet esse graviter nociva ei cui restitutio faciendâ est, vel alteri, non ei debet tunc restitui: quia restitutio ordinatur ad utilitatem eius cui restituitur. Omnia enim quæ possidentur, sub ratione utilis cadunt. Nec tamen debet ille qui detinet sic rem alienam, sibi appropriare; sed vel reservare, ut congruo tempore restituat, vel etiam alibi tradere tutius conservandam. Quamobrem arma apud te deposita reddere haud debes furioso, aut alteri quem prævides eisdem abuturum in sui, vel aliorum perniciem. Quod si redderes, non modo caritatem, sed etiam iustitiam læderes, & ad damnorum inde proficuentium restitutionem astrictus esses: quia qui instrumenta præbet ad mala patranda, cooperator est, & inluit in eadem; ut habetur l. 54. Si pignore §. 4. ubi hæc præscribuntur. *Qui ferramenta sciens commoda verit ad effringendum ostium, vel armarium, vel scabias sciens comoda verit ad ascendendum, licet nullum eius consilium principaliter intervenerit ad furtum faciendum, furii tamen actione tenetur.**

IV. Quæst. III. *Fieri ne restitutio debet bonorum, quando prævidetur dominus iis ad peccandum abusus?* Resp. Ex caritate evitari tunc, & differri restitutio potest, & debet; secus ex iustitia. Quis petit pecunias suas, in comestationes, ludisque dilapidandas: illas ex iustitia denegare non astringeris. Quoniam pecuniarum retentio non est medium idoneum impediendis mali spiritualibus, sed correctio fraterna; & quisque dominus est suarum actionum spiritualium.

V. Quæst. IV. *Cuinam faciendâ est restitutio, quando dominus est ignotus?* Resp. De restitutione rerum inventarum, domino ignorato, dictum est supra. Nunc de restitutione bonorum quæ furto, aut alia via ablata sunt, vel reperiuntur apud possessorem, sermo est. Primo certum est omnem adhibendam esse diligentiam ut dominus, vel eius heredes reperiantur. Et eo maior est necessaria diligentia, quo pretiosior est res restituenda. Si dubium occurrat, sit ne res restituenda Petri, an Ioannis; tunc prorata dubii dividenda inter istos duos est. Quando vero dominus omnino ignotus est, hoc præbet responsum S. Thomas 2. 2. quæst. lxxii. art. 5. ad 3. *Si ille cui debet fieri restitutio, sit omnino ignotus, debet homo restituere secundum quod potest, scilicet dando elemosinas pro salute ipsius, si sit mortuus, si sit vivus, præmissa tamen diligenti in-*

quisitione de persona eius cui est restitutio faciendâ. Si vero sit mortuus ille cui est restitutio faciendâ, debet restitui heredi eius, qui computatur quasi una persona cum ipso. Si vero ille sit multum distans, debet sibi transmitti quod ei debetur; & præcipue si sit res manû valoris, & possit commode transmitti: alioquin debet in aliquo loco tuto deponi, ut pro eo conservetur; & domino significari. Quæ doctrina S. Thomæ habetur in iure canonico cap. Cum tu de usuris, & in 6. cap. Cum sit de Iudæis: ubi licet sermo de bonis sit acquisitis per simoniam, & usuram, communiter tamen doctrina hæc extenditur ad omnia bona ex delicto debita quorum dominus ignoratur.

VI. Disputant vero Auctores, num; præcis legibus positivis, & spectato solo naturæ iure, bona ista pauperibus eroganda sint? Adfirmant plures: quia ita prudenter præsumitur dominum velle in commodum suum spirituale hæc bona applicari, in pauperes erogando. Ergo cum res aliena modo possibili restituenda domino sit, præfata restitutio pauperibus faciendâ est in utilitatem spiritualem domini. Negant alii, contententes hæc bona iure naturæ ad statum pristinum devolvi in quo erant ante divisionem iure gentium inventam. Horum vero dominos esse Reges, Republicam, Communitatem, summum Pontificem, qui valet eadem in usus bono communi utiles convertere. Ius quippe naturæ solum præscribit ut bona restituantur dominis, quando id possibile est. Quod si hoc fieri nequeat, non iubet ut applicentur hæc bona pauperibus, cum non sint hi legitimi domini, & heredes. Et reapse Principes, ac Pontifices summi hæc bona applicant in quos sibi expedire usus iudicant. Hanc opinionem defendunt Salmanticenses tract. XIII. cap. I. punct. II. §. 3. num. 211.

VII. Neutra sententia evidens est. Tamen si coniecturis indulgendum est, prior præferenda videtur. Et primum iuris naturæ legitimus interpret est ipsa consuetudo, seu communis hominum sensus. At consuetudo, & communis hominum sensus re ipsa hæc incerta bona pauperibus adiudicat. Leges indicatæ, & S. Thomas cum ceteris sui ævi Doctoribus in pauperum favorem hoc ius naturæ interpretantur. Qui enim melius quæ sunt iuris naturæ rationalis interpretari valent quam ii qui in hac natura præstantiores fuerunt? Rerum partitio iure gentium inventa est. Num ius istud, seu hominum consensus integram pauperum

G. 2.

homi-

hominum rempublicam a bonorum communium participatione penitus reieccere? An pauperes homines non sunt? An ad bona communia ius & ipsi ante divisionem æque ac alii non habebant? Unde ergo colligendum, quod populosa hæc pauperum respublica a iure participandi de eiusmodi bonis exclusa penitus sit? Exclusa autem omnino esset, si neque in bonis incertis succederet. Quare verosimilius apparet eiusmodi bona incerta ad pauperum communitatem pertinere, naturæ iure spectato. Ius quippe naturæ omnes homines ad bonorum communionem admittit. Ius gentium, iuris naturæ interpres, bona dividit absque pauperum præiudicio. Nulla adest ratio præsumendi, exclusos esse pauperes a iure succedendi in his bonis, immo iuris æquitas præsumendi rationem exhibet, hæc bona incerta esse portionem pauperum communitati destinata. Summi Pontifices, Principes, Reges sunt pauperum parentes, & tutores, qui ipsa hæc bona applicare pauperibus solent. Quod si interdum illi, ut custodes, interpretes, & administratores publici iuris, in quemlibet alium usum hæc bona destinant; nihil officit sententiæ nostræ. Nam casus respectu cuiusque legis occurrere possunt in quibus supremi interpretes, & domini id delibent quod magis communi bono convenire iudicant.

VIII. Ex secundæ, quam refutavi, opinionis principiis inferunt Castropalaus *disp. I. punct. 18. §. 8. num. 1.* Dicastillus *Lib. II. tract. II. disp. IX. dub. 14.* Lessius *Lib. II. cap. XIV. dub. 6.* Petrus Navarra *Lib. IV. cap. II. num. 4.* Layman *Lib. III. tract. I. cap. IX.* possessores qui præfata bona possident fide bona, licite sibi appropriare posse, quin teneantur eadem pauperibus distribuere: quam opinionem probabilem reputant Salmanticenses *tract. XIII. cap. I. punct. II. §. 3. num. 213.* Quoniam cum hæc bona ad priorem statum devoluta sint, iam, inquit, sunt primi occupantis; quemadmodum feræ, pisces &c. Leges positivæ solum iubent in pauperes erogari bona ex delicto acquisita, secus bona quæ vi contractus, iustique tituli possidentur.

IX. Hæc opinio ex iis quæ dixi, improbatâ manet, & communi sensui repugnat. Nam leges quæ bona per simoniam, & fenora acquisita, distribuenda pauperibus statuunt, communi consuetudine, & consensu extenduntur ad omnia bona quæ dominis carent. Et præter leges ipsas probavimus iure gentium ad pauperum communitatem pertinere recensita bona.

X. Quæst. V. *Quibus pauperibus distribuenda sint bona incerti domini?* Resp. In pauperum communitate maior, & minor paupertas reperitur. Caritas, quæ ordinata est, pauperioribus primum omnium subsidia confert. Sed hæc prælatio consilii est, non necessitatis, absolute loquendo. Sat enim est quod præfata bona inter vere pauperes distribuuntur. Illud dumtaxat primo loco advertunt Soto, Tapia, & alii, quod si iniuria facta sit alicui communitati, aut illius parti, ignorenturque domini læsi, tum restitutio faciendâ est communitati, ut ab hac modo quoad fieri potest meliori partes læsæ refarciantur. Quando vero læsum est ius particularis personæ ignotæ: tum fat est quibusque pauperibus erogare bona restituenda. Quando vero emptores alicuius oppidi, communitatis, & cuiusque loci læsi fuere minutis venditionibus, & ignorantur determinatæ personæ; tum compensandi sunt talis loci emptores, vilius iisdem vendendo.

XI. Tutor via distribuendi præfata bona incerta, est consilium petere ab Episcopo, vel Parocho, qui sunt pauperum tutores. Multi iuniores suggerunt Bullam compositionis. Sed caute observandum est ne fraus, dolusque in expositione contingat. Videndum, utrum hæc Bulla impetretur proprii commodi gratia, & in præiudicium pauperum. Sinceritate, caritate, & prudentia opus est in hac bonorum distributione.

XII. Quæst. VI. *Utrum solutio facta non creditori tuo, sed alteri cui tantumdem creditor tuus debet, sit valida?* Resp. Tu debes Petro centum. Totidem ille debet Paulo fratri tuo. Huic tu debitum solvis. Disputant, sis ne liber ab ulteriori solutione Petro faciendâ? Adfirmant Lessius *Lib. II. cap. XVI. dub. 5.* Castropalaus *disp. I. punct. 18. §. 10.* Layman *Lib. III. tract. II. cap. IX.* Bonacina *disp. I. quæst. V. punct. I.* qui citant Molinam, Valentiam, & alios, quibus subscribunt Salmanticenses *tract. XIII. cap. I. punct. II. §. 4.* Quoniam, inquit, nullum hæc solutio damnum Petro infert; cum liber ille evadat ac debito solvendo Paulo. Porro liberare aliquem a debito solvendi centum idem est ac totidem illi dare. Idque confirmant hac paritate. Si ego tibi debeo centum, tu totidem mihi: ego uti compensatione possum, & a solutione abstinere.

XIII. Negat altera sententia, quæ magis mihi probatur. Quandoquidem Petrus creditor tuus ius habet exigendi a te suum debitum. Paulus vero Petri creditor nullo potitur iure a te repetendi quidquam. Quæ ergo

ergo ratione pervertere hæc iura vales? Quis te Petri creditoris tui curatorem, procuratoremve constituit, ut illius debita solvas? Anne a Petro bona illius furripere vales quibus debita eiusdem solvas? Nemo id asseruerit. Cur ergo centum quæ illi debes, quæque illius sunt, solve re creditori suo poteris? Solutio ista iura perturbat. Quid, si Petrus tuus creditor indigeat pecunia quam tu illi debes; Paulus vero Petri creditor forte non indigeat, sed possit diutius expectare debiti solutionem, ut Petrus negotiis suis providere valeat? Tandem omnia tribunalia tales solutiones quæ iuris ordinem pervertunt, damnant.

XIV. Adversæ sententiæ argumenta nullo negotio diluuntur. Nego, nullum inferri damnum Petro, dum omittis solvere quæ illi debes, ut eadem solvas illius creditori. Nam hac solutione violas ius quod Petrus habet exigendi suum creditum. Pervertis iustitiæ ordinem, & ea præstas quæ iura prohibent. Paritas quæ obtruditur, vana est. Quando debes centum Petro, & totidem ille tibi; ius tibi est repetendi a Petro centum: & ideo si ille solutionem recusat suam, merito tu solutionem tuam omittis. At Paulus Petri creditor nullum ius habet repetendi a te centum; neque tu aliquo astringeris iure quidquam ei solvendi. Pervertis ergo iura omnia, dum, denegata solutione debiti faciendâ Petro, pro arbitrio eandem tradis Paulo.

CAPUT XIV.

Quis ordo servandus in solvendis debitis creditoribus, seu quinam horum præferri aliis debeant.

I. DE ordine servando inter personas quæ restituere debent, & compensare illata mala; satis iam dixi supra. Nunc ordo explicandus est qui servari in debitorum solutione debet, quando debitor omnibus satisfacere nequit. Nam si is omnibus reddere quod debet, valeat, nulla disputatio est. Nemo quippe negat, omnibus creditoribus tum satisfaciendum esse, nullo servato ordine. De hac creditorum prælatione fufius isti magis Theologi tractant. Quin Theologi regulas certas, quæ omnibus deserviant, præscribere minime valent; cum diversæ leges hac de re pro nationum, & statuum diversitate occurrant. Quare cauti sint Theologi oportet in consiliis dandis, dubiisque decidendis.

Conc. Theol. Tom. VII.

II. Disputatur itaque, quinam creditores præferendi sint, quando debitor omnibus solvendo non est. Et primum aliqui creditores sunt qui iure naturæ omnibus præferri, nullo habito ad leges respectu, debent. Aliqui legum beneficio prælatione fruuntur; & vocantur creditores *privilegiati*. Alii neque iure naturæ, neque legum titulo prælatione gaudent. Alii vocantur creditores *personales*, quia ius tantum in personam habent, secus in bona, nisi *indirecte*: quia nulla bona determinata obligata habent. Alii sunt *hypothecarii*, qui præter ius in personam bona sibi devincta habent, media hypotheca. Quæ hypotheca duplex est. Alia tacita, quæ vi legum adiecta est, ut bonis dotalibus addita est hypotheca bonorum mariti; & bona eorum qui conducunt gabellas, vel tributa, hypotheca fisco adiecta sunt. Quando omnia bona indiscriminatim sunt obligata, dicitur *hypotheca generalis*. Quando vero *hypothecæ* subiicitur tantum aliquod stabile, puta hæc vinea, illud pratum, dicitur *hypotheca specialis*. Hypotheca specialis efficacior est: quia si stabile subiectum huic hypothecæ transeat ad alios emptores, semper manet subiectum primo creditori, cui titulo hypothecæ fuit adscriptum. Bona vero quæ subiacent hypothecæ generali, si ad alios transeant dominos, evanescit hypotheca facta primo creditori.

III. Disputant Theologi primum omnium, utrum leges civiles, & canonicæ, quæ ordinem statuunt servandum in creditorum prælatione, obligent in conscientia. *Diana, Marchantius, Machadus, Trullenchus, Serra*, probabile esse contendunt præfatas leges non obligare in conscientia; nullam tamen rationem adducunt: solum asserunt, plures esse leges mere pœnales, quæ id statuunt quod est consentaneum paci, & tranquillitati tuendæ: quas leges servare iudices in tribunalibus debent, secus privati. Salmanticenses *tract. XIII. cap. I. punct. 12. num. 227.* hæc scribunt. „ Sed in gratiam eorum qui sibi debita præoccupant, non servato ordine „ iuris, non desinam hic adnotare, non esse „ improbabilem sententiam illorum qui asserunt, tales leges in conscientia non obligare. „ Salvo officio quod perdoctis viris profiteor, hic opinandi modus ille mihi videtur quem improbat Alexander VII. Quid? In gratiam eorum qui debita, reclamantibus legibus, sibi usurpant, opiniones probabilissimæ obtruduntur? Quænam? Non improbabiles. Cur non improbabiles? Quia a nonnullis Casuistis propugnantur. Defendunt & ipsi Salmanticenses contrariam, & veram opinionem;

nem; at vi Probabilissimi, qui ubique serpit, improbabilem non existimant quam recensui opinionem: & ideo in gratiam, non veritatis, sed probabilitatis, quæ cupiditati favet, illam recordantur iis qui præfatas servare leges recusant.

IV. Dico itaque, leges sive civiles, sive canonicas quæ prælationem creditorum statuunt, obligare in conscientia ante omnem iudicis sententiam. Nam leges illæ omnes quæ spectant publicam humanæ societatis pacem, & tranquillitatem, & commerciorum æquitatem, conscientiam obstringunt. Huc pertinent præfate leges. Ergo servandæ in conscientia sunt. Et hæc est communis, & vera sententia.

V. Quibus constitutis convenit penes omnes, illos creditores præferendos omnibus iure naturæ, & positivo esse, quorum bona in specie existunt apud debitores, & quorum dominium transfatum in istos non est; ut sunt pigora, deposita, commodata: quia eiusmodi bona non sunt debitoris, sed creditoris. Quod verum est, etiamsi ignorentur domini. Quare quando constat bona apud debitorem esse aut commodata, aut oppignorata, aut deposita, licet domini essent occulti, hæc bona extrahi debent: quoniam inter bona debitoris non computantur; & reddenda sunt aut Ecclesiæ, aut pauperibus iuxta ea quæ supra statuta sunt.

VI. Quæst. I. *Debita certa in propria specie non extantia, præferenda ne sunt debitis incertis?* Resp. Negat prima opinio, aliquem servandum esse ordinem, & prælationem, quando bona debitoris non sufficiunt pro omnibus; sed omnia pro rata solvenda esse: quia non videtur æquitati consentaneum ut ille qui furtis, & rapinis patrimonium auxit, solvat debita in integrum illis quibuscum contractus inivit, nihil pro his furtis & rapinis restituendo. Neque lex aliqua reperitur quæ in integrum solvi priora debita certa præscribat, insolutis omnino debitis incertis.

VII. Altera sententia, quæ communior est, defendit, debita certa incertis præferenda esse. Incerta dicuntur ea debita quorum domini ignorantur; ceteroquin debita certa sunt. Rationes istius sententiæ hæc sunt. Restitutio aufert inæqualitatem, seu iniustitiam proximo illatam. Sed si non solvantur debita certa in integrum, non aufertur iniustitia determinatæ personæ irrogata. Contra, dum non solvantur debita incerta, nulli determinatæ personæ fit iniustitia. Quandoquidem creditores certi ius, ex iustitia commutativa ortum, habent ad bona debitoris. Pau-

peres vero tale ius non habent in bona incerta debitoris: quapropter in iudicio repetendi eiusmodi bona actionem non habent. Sed creditor cui ex iustitia commutativa aliquid debetur, præferendus est ei qui tali iure non potitur.

VIII. Quænam ex his duobus opinionibus præferenda sit, vix teneo. Quod creditor ditari debeat ex bonis, furtis, spoliis, rapinisque sublati, tutum in conscientia non videtur. Fac bona debitoris quæ supersunt, usuris, furtisque parva esse maiori ex parte, idque certo constare. Ut debita certa in integrum solvantur, præfata bona, turpi quæstu quæsit, ingredi solutionem debent. Quis vero Christianorum qui sincero suæ æternæ salutis amore flagret, vellet in solutionem sui debiti talia recipere bona? E contrario pauperum communitas succedit naturæ iure in bonis incertis, ut supra dixi. Porro an succedat in hoc casu, quando scilicet solvenda sunt debita certa, non videtur adeo comperitum. Maxime quod pauperes actionem in iudicio non habent, sicuti creditores certi. Utrisque ergo aqua hæret. Neque quid tutius sit, video. Ex una parte securius videtur favere pauperibus; ex altera tutius apparet præferre eos qui iura certa possident. Quapropter sapientum iudicio, quid definiendum sit, relinquo. Ego creditoribus certis consulerem ut ipsi litem dirimerent acceptando pauperes in societatem solutionis, ut docet prima sententia; sed tanta mihi evidentia rationum non est, ut eosdem ad id urgere debeam. Quid? Sic suspensos relinquis lectores tuos? Theologi munus est definire præcise quid agendum, aut omittendum sit. Et ego repono, Theologi christiani esse ea quæ ignorat, indefinita relinquere. Probabilistæ, qui pondera probabilistica habent, quibus utrique opinioni oppositæ gradum tribuant honestatis, similia definire probabiliter valent.

IX. Quæst. II. *An creditoribus privilegiatis præferri debeat venditor rei, dum res in specie extat apud debitorem?* Resp. Excipiunt communiter Auctores bona Ecclesiæ, minorum, & fisci, quorum dominium non transfertur in emptorem, usque dum pretium solutum re ipsa non sit. Quæstio itaque est de aliis creditoribus qui merces vendunt emptori, eique pretium credunt: num videlicet isti, quando merces venditæ extant in specie, pretio non soluto, debeant omnibus aliis creditoribus, etiam privilegiatis, puta hypothecariis, præferri? Negat prima sententia: quia in contractu venditionis, designa-

ta merce emptori, & pretio ei credito, dominium omnino transfertur in emptorem. Idque patet: quia si emptor solvere pretium velit, venditor actionem repetendi mercem venditam non habet; sed solum ius retinet exigendi pretium. Ergo merces licet in specie extant, sunt cum aliis eiusdem debitoris bonis confundendæ, & omnibus creditoribus pro rata satisfaciendum.

X. Altera opinio affirmat, eiusmodi creditores præferendos esse: quia licet dominium translatum sit (quod aliqui tamen negant) pretio non soluto; nihilominus merces quæ extant in specie, manent, suntque veluti hypothecæ pretii solvendi. Quare si pretium non solvatur, est ipsi contractui veluti insita conditio, ut emptore pretium non solvente redeant merces in manus venditorum: idque æquitati naturali videtur magis consentaneum, ut dum res venditoris existit in propria specie, non applicetur aliis extraneis, ipso domino, seu venditore invito. Hæc opinio communior est, & fori etiam externi usus videtur conformior.

XI. Quæst. III. *Qualis ordo servandus est inter debita aut ex contractu oneroso, & gratuito, aut ex contractu, & ex delicto?* Resp. Debita ex contractu oneroso, nimirum ex venditione, permutatione, locatione &c. præferri omnino debent debitis ex liberali promissione etiam acceptata, ex legato, testamento &c. Idque verum habet, etiamsi debitum contractum sit ob promissionem dotis solvendæ filiæ, legati donandi Ecclesiæ, pauperibus &c. Quoniam Deus sacrificia ex rapinis oblata non acceptat. Idque declaratum est ff. de re iudicata, l. Inter eos §. Is quoque, ubi hæc habentur: *Qui ex causa donationis conventitur, in quantum facere potest, condemnatur: & quidem is solus deducto ære alieno.* Inter æs alienum computantur debita ex contractu oneroso. Quare aliena promittit qui solvendo debita sua non est. Sententia communis est.

XII. Disputant vero Auctores, num debita ex delicto, præferri debeant debitis ex contractu oneroso? Prior opinio docet, præferenda esse debita ex delicto, quando in contractu non fuit adiecta hypotheca, vel non existat res in sua specie: quia debita ex delicto duo secum onera deferunt, nempe iniuriam irrogatam domino, & iniustitiam contra æqualitatem. Qui vero ex iusto contractu debet, æqualitatem dumtaxat reparare tenetur. Quare prius quæ ex rapina quam quæ ex furto, & prius quæ ex furto quam quæ ex licito & honesto contractu debentur,

solvenda sunt. Altera opinio, directe huic opposita, contendit, prius esse solvenda quæ ex contractu quam quæ ex delicto debentur. Tertia sententia defendit, nullum esse in eiusmodi servandum ordinem, sed omnibus pro rata solvendum: quoniam nulla lex aliquam prælationem constituit inter eiusmodi creditores. Aliunde iure naturæ hæc prælatio non apparet. Salmanticensis tract. XIII. cap. I. punct. 12. §. I. num. 234. referunt has tres sententias, aiuntque omnes esse probabiles, & tutas in praxi. Verum cum una sola vera sit, nescio quomodo tutæ omnes esse queant. Sperandum est, eum qui fallam eligit fide bona, excusandum a culpa esse. Ceterum securitatem ego nec mihi, nec aliis spondeo; sed in quolibet opinionum conflictu, quando veritas non se prodit, anceps paveo, & contremisco, & securiora suadeo. Sed non raro, ut hic contingit, quid sit tutius, deprehendi vix potest. Si quod ipse sentio, exprimere in re valde implexa liceat, dicerem, pro conscientie foro videndum esse quæ debita prius contracta sint, sive ex delicto, sive ex contractu: & quando certo constaret debita ex delicto, aut contra debita ex contractu a debitore prius contracta fuisse, dicerem, quæ prius contracta sunt, esse solvenda. Ratio est: quia dum debitor priora debita contraxit, erat, ut supponitur, solvendo; & creditor ius certum, ac legitimum in bona debitoris habebat. Porro hoc ius certum, & legitimum lædi nequit per debita posteriora: quia dum hæc contrahuntur, debitor non habet unde solvat; cum omnia sua bona obligata sint anterioribus creditoribus. Et hoc mihi videtur certum. Si autem id non constaret, sed incertum esset quæ prius, quæ posteriora contracta fuerint; tum dicerem, omnes creditores forti obnoxios æqualiter esse, & ex bonis debitoris omnibus pro rata solutionem faciendam. Hoc mihi videtur probabilius. Idque magis constabit ex dicendis.

XIII. Quæst. IV. *Quomodo creditores hypothecarii præferendi aliis sint?* Resp. Hypotheca præbet ius in bona quæ eidem subiciuntur. Quare creditores quibus bona debitoris designata sub hypotheca, sive speciali & expressa, sive tacita & generali, sunt, præferri aliis creditoribus personalibus, etiam privilegiatis, debere asserunt omnes; quia creditores hypothecarii non in personam modo, verum etiam in bona hypothecata ius habent. Ceteri vero creditores simplices ius dumtaxat habent in personam. Ergo illi istis anteposendi sunt. Inter creditores vero

hypothecarios qui habent hypothecam sive specialem, sive generalem, nulla datur prælatio, nisi sit privilegium quod aliquos excipiat; sed inter eos illa iuris regula servanda est, *Qui prior est tempore, potior est iure*. Idque verum asserunt communiter omnes, tum comparata hypotheca expressa priori cum expressa posteriori, tum expressa priori cum tacita posteriori, tum generali cum speciali. In his omnibus valet præfata iuris regula: quæ etiam confirmat ea quæ nunc ero præcedenti dicta sunt. Quoniam dum constat debitum prius esse contractum, iure naturæ bona debitoris gravata, & ut ita dicam, hypothecata remanent pro debiti solutione.

XIV. A dicta regula excipiunt hypothecas privilegiatas, quæ tametsi tempore sint posteriores, aliis non privilegiatis præferri contendunt. Verum quando aliqua bona expressa hypotheca gravata sunt, per posteriorem hypothecam gravari nequeunt. Quare neque per supervenientem hypothecam dotalem infringi potest prior hypotheca expressa. Auctoritas quæ ex Cod. *Qui potiores, l. Assiduis*, opponitur, solum infert hypothecam dotalem præferendam esse hypothecæ generali, & tacitæ, secus expressæ, & peculiari. Neque enim præsumi nullo modo potest, leges ea præcipere quæ expresse pugnant cum naturæ iure. Porro quoties bona semel sunt hypotheca expressa, & speciali gravata, sunt veluti alienata. Bona aliena nulla lege valent in dotem assignari. Privilegium igitur legis solum prælationem dare potest, quando nulla mariti bona sunt peculiari expressa hypotheca obligata. Si tamen bona dotalia in specie existerent, tum uxores, earumque descendentes præferri omnibus creditoribus, etiam hypothecis expressis, & specialibus, deberent. Hæc eadem doctrina valet respectu fisci. Debitorum quippe fisci obligant omnia bona sua cum privilegio prælationis respectu omnium creditorum antecedentium qui hypotheca expressa & peculiari non gaudent. Eadem enim fisci, & dotis privilegia sunt. Quare dum super bonis fisci, & dotis lites excitantur, valet iuris regula, *Qui prior est tempore, potior est iure*.

XV. Qui pecunias conferunt expendendas in domus ædificio, in colendo agro, in redimendo, aut emendo stabili, quæ bona hypotheca gravantur in securitatem creditorum qui expresse postularunt hæc bona sibi obligari, præferendi sunt creditoribus anterioribus habentibus hypothecam tantum generalem. Immo qui pecunias conferunt ad conservanda bona, vel ad eadem instauranda,

expressa & speciali hypotheca gravata, præferendi sunt creditoribus anterioribus ius habentibus in eiusmodi bona vi dictæ specialis, & expressæ hypothecæ; nisi fraus deprehendatur: quia eiusmodi expensæ sunt in commodum creditoris hypothecarii. Perissent quippe bona hypothecata, nisi instaurata, aut præservata fuissent. Plures aliæ quæstiunculæ moveri solent super prælatione inter creditores fisci, dotisque, & creditores quos nunc recensui. Verum lites eiusmodi a diversa fori praxi & consuetudine, & a variis legibus municipalibus pendunt. Idcirco nihil certi statui potest. Præferunt etiam Auctores communiter creditores qui pecunias expendunt militiæ sustentandæ causâ, omnibus aliis creditoribus anterioribus. Item hypotheca, publica scriptura stipulata, præfertur hypothecæ privata scriptura exarata, quod in privata fraus præsumatur. Ceterum si ius naturæ spectetur, certoque constat nullam intervenisse fraudem, tum nulla faciendâ prælatio esset. In foro tamen exteriori communiter instrumentum publicum præfertur privatæ scripturæ. Tandem quando pecunia pupilli expenditur in emptione alicuius stabili, prædii, domusve, præferri solet cuicumque hypothecæ generali tacitæ, vel expressæ, nisi ob sit aliquod privilegium speciale, ut est illud favens creditoribus qui militiæ causâ pecuniam conferunt.

XVI. Quæst. V. *Quenam prælatio sit inter creditores privilegiatis simplicibus, seu personales?* Resp. Post creditores hypothecarios qui actionem habent in bona debitoris, nedum in personam, succedunt creditores simplices, seu personales, qui destituti omni hypotheca sive generali, sive speciali, actionem habent tantum in personam; ideoque personales nuncupantur. Inter istos præferuntur illi qui funerum causâ expendunt. *f. de relig. & sumpt. funer. l. penult. & l. Ære alieno*, ibi. Funerum nomine expensæ veniunt factæ in infirmitate curanda, nempe in medicinis dandis, in medicis, & chirurgis solvendis. Debita hac causâ contracta præferri omnibus debent. Sponsa tradens dotem ante matrimonium, matrimonio non secuto, contrahit creditum privilegiatum præferendum aliis creditoribus personalibus, qui non habeant tacitam, aut expressam hypothecam. Creditum enim dotis non fit hypothecarium, nisi post contractum matrimonium. Qui deponit pecunias apud publicum depositarium, vel nummularium, usura non percepta, præfertur omnibus creditoribus personalibus eiusdem publici depositarii, *f. de privilegiis credit.*

dit. l. Si ventri: secus autem, si usuram perciperet: quia tunc non deponens, sed mutans est. Si Princeps sit creditor, vel Respublica, præfertur creditoribus non hypothecariis. Inter creditores vero privilegiatos ille præferendus est qui potiori causa fruitur.

XVII. Quæst. VI. *Qualis ordo servandus inter creditores simplices non privilegiatos?* Resp. Prælatio inter eiusmodi creditores ad iuris naturæ regulas revocanda est; cum nihil ius positivum expresse statuerit. Duæ sunt sententiæ directe oppositæ super hac quæstiuncula. Prior contendit, nullam admittendam esse prælationem inter hos creditores non privilegiatos; sed partienda esse debitoris bona, & omnibus pro rata temporis esse solvendum. Quoniam sola debitoris persona obligata est, secus bona, his creditoribus. Sed persona eadem est, & quamvis devincta priori creditori, potest alteram subire obligationem.

XVIII. Altera sententia defendit, inter hos creditores illum præferendum esse qui prior est tempore. Quandoquidem qui prior est, ius acquirunt in debitorem, quod per posterius infringi, aut attenuari minime valet. Et quamquam hoc prius ius personam ipsam immediate spectet, tamen ad ipsa bona indirecte extenditur. Neque persona ipsa in servitute venditur; sed obligat se debitor ad solvendum mediis bonis suis. Quod confirmatur ex iuris regula allata, *Qui prior est tempore, potior est iure*: quæ licet expresse lata sit pro creditoribus hypothecariis, quia litis conditio tunc ita postulabat; tamen principia quibus nixa est, æque concludunt respectu omnium creditorum, nisi privilegia obstant. Et hæc sententia probabilior est. Probabilistæ de eorum utramque probabilem iudicant. Nos eam solum probabilem putamus quæ probabilior est in conspectu minus probabilis.

XIX. Quæst. VII. *Inter eiusmodi debitores personales præferendus ne pauper est?* Resp. Inter hos creditores alii divites, alii pauperes sunt. Sermo non est de paupere extreme, aut graviter indigente, cui tam debitor, quam creditor debeat ex caritate succurrere. Sermo itaque est de creditore indigente, qui ex privatione integri crediti damnum grave patiat; cum divites creditores vix sentiant incommodum ex crediti diminutione. Prior sententia adfirmat: quia restitutio eo tendit ut damnum evitet. Porro pauperes creditores damnum grave patiuntur ex crediti diminutione. Ergo isti ceteris præferendi videntur, Sententia alte-

ra negat hanc prælationem: quia nec a lege positiva, nec a lege naturæ colligi valet. Nulla sane lex positiva tribuit creditori prælationem; iure autem naturæ spectato, in iis quæ ad iustitiam commutantem pertinent, omnes sunt æquales; & perperam allegatur aut paupertas, aut opulentia; ut quæ iuris naturæ sunt, immutentur. Extranea prorsus hæc iustitiæ sunt. Aliunde pauperibus succurrendum est. His itaque missis, id spectandum quod iuris est. Ius autem præscribit ut prior tempore sit potior iure, nullo habito sive ad pauperem, sive ad divitem respectu. Et hæc secunda sententia mihi est probabilior, id est unice vera. Consuli dumtaxat potest, ut creditores divites sinant, si velint, pauperes præferri; cogi mea sententia nequaquam possunt: nec ipsis incisi liberum est debitoribus pauperes præferre.

XX. Quæst. VIII. *Potest ne debitor uni ex creditoribus solvere integrum debitum, si impotens hinc evadat solvendo cetera debita?* Resp. Plura sunt iura quæ favent primis petitoribus. Qui primum in iudicio petit creditum suum, obtinetque sententiam in sui favorem, dubio procul hic præferendus est; ut statuitur *f. de possess. l. Si hominem s. Quoties*. Quod si alii creditores, antequam executioni demanderent prior sententia, ipsi & sententiam, & executionem opere compleant, isti præferendi priori sunt; nisi aliter iura præscribant. Varia quippe ad hoc quod attingit, iura sunt. Quare quisque propriæ patriæ leges spectare debet. Illud autem in disputationem vocant Auctores, num quando debitor sponte solvit uni creditorum non petenti integrum debitum cum præiudicio aliorum, valeat creditor iste tuta conscientia retinere hanc solutionem, quin partem restituat creditoribus præiudicatis? Quod debitor id præstando peccet, quod, si ad meliorem assurgeret sortem, compensare præiudicatos teneretur, certum est.

XXI. Adfirmant plures factum tenere, & creditorem tuta retinere conscientia posse integrum solum pretium. Quandoquidem, inquirunt, bona soluta non sunt aliis creditoribus hypothecata, ut supponitur. Creditor iste alia ex parte id tantum recipit quod sibi debetur. Non est ergo unde onus restitutionis inferatur. Et huic opinioni favere leges videntur, quæ declarant solum tenere. Hanc opinionem defendunt *Lessius, Dicalillus, Machadus, Villalobosius, Diana*, qui monet Confessarios ut istius benignæ doctrinæ recordentur, qua a scrupulis & per-

perplexitatibus liberare suos pœnitentes valeant. Quia, inquit, fieri vix potest ut creditores posteriores, habentes in manibus solutum pretium, illud solvant creditoribus anterioribus. Hanc opinionem referunt Salmanticenses *tract. XIII. cap. 1. punct. 12. num. 250.* nec eam refellunt. Sed quisque deprehendit, quam sit ab evangelica simplicitate hic opinandi modus alienus. Difficile creditores restituent solutum pretium? Esto. Ideo ne relaxanda iustitiæ iura?

XXII. Opposita sententia probabilior est, & unice amplectenda, nempe dum creditores æquale ius habent in bona debitoris, eum teneri ad restitutionem qui integram crediti solutionem recipit cum aliorum damno. Siquidem nulla lex positiva declarat validam hanc solutionem. Quandoquidem, cum iure naturæ omnes creditores sint æquales in iure exigendi, necessario consequitur ut sint quoque æquales in solutione; & ut pro rata singulis solvatur quod ex bonis debitoris singulis competit. Neque iura creditorum a debitoris arbitrio pendent, ita ut is queat unum alteri præferre. Hæc mihi certa videntur: & hanc opinionem sustinent graviores Theologi, eamque ut probabiliorum propugnant Salmanticenses *loc. citat.*

XXIII. Quæst. IX. *Potest ne debitor admonere amicum creditorem, ut prior petat, eique integrum debitum solvere cum aliorum detrimento?* Resp. Adfirmat P. La-Croix *Lib. III. part. II. num. 405.* his verbis: *Secundum sententiam probabilem, quod prior petens præferendus sit, poterit debitor admonere creditorem sibi amicum, quod ipsi prius petenti possit prius solvere; & sic procul dubio alter movebitur ut petat.* Quin addit ex Lugo, quod si dedisset non petenti, possit reperere, & tum reddere petenti. Fraudibus, & dolis hæc mihi plena videntur. Et re ipsa dolent creditores hæc frequenter contingere in mercatoribus decoctis. Amicis, & patronis, a quibus futura subsidia sperant; integra debita solvunt cum gravissimo detrimento aliorum creditorum, qui sæpe sunt anteriores. Opus haud est ut multis refellam doctrinam hanc: se ipsa enim corrumpit, & manifestæ fraudis vitium prodit. Quare sæpe inculco caute legendum esse P. La-Croix.

XXIV. Quamobrem monitum oppositum illi quod ex P. Diana indicavi supra, Confessariis exhibeo. Imbuant hi suos pœnitentes, ut christiana simplicitate, & sinceritate sese gerant in his peragendis negotiis, ne post amissa terrena bona, æterna subire tormenta cogantur. Sint iusti & æqui er-

ga omnes creditores, quocumque humano respectu abscisso. Fixum memoriæ habeant, iniustitiæ peccata remitti non posse, nisi restituatur ablatum. Quid, si peccent in ipsa præpostera restitutione? Ex iis quæ dicta sunt, colligant, nihil recipi posse sive testamenti, sive donationis titulo ab usurario, aut a quocumque donatore qui non est solvendo. Filii debitoris peccant, si in creditorum fraudem ambitionem, aut luxum foveant, si propria industria sustentari valeant, idque præstare recusent, bona parentis debitoris comedendo cum detrimento creditorum. Idemque dicendum de uxoribus, si plus æquo insument de bonis mariti in damnum creditorum; immo ad restitutionem tenentur. Peccat quoque debitor, si donationem, hereditatem, aut legatum recusent, quo possit sua debita solvere creditoribus. Quia omni via possibili fatigare debitor astringitur ut exequi debitorum solutionem valeat.

C A P U T XV.

Quenam sint causæ ob quas omitti, aut differri restitutio licite possit.

I. **P**lures sunt causæ ob quas aut omitti, aut differri restitutio licite valet. Prima est impotentia, inquit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxii. art. 8. ad 2. *Quando aliquis non potest statim restituere, ipsa impotentia absolvit ab instanti restitutione facienda; sicut etiam totaliter a restitutione absolvitur, si omnino sit impotens.* Hanc eandem doctrinam prius tradiderat S. Augustinus epist. lrv. ad Macedon. *Plerumque enim qui aufert, amittit, sive alios patiendo malos, sive ipse male vivendo, nec aliud habet unde restituat. Huic certe non possumus dicere, Redde quod abstulisti; nisi cum eum habere credimus, & negare.*

II. Impotentia excusans a restitutione statim faciendâ duplex. Altera est physica, de qua nulla disputatio: ad impossibile enim nemo teneretur. Altera moralis, quæ gravissimam, aut gravem difficultatem peculiarem includit. At initio advertas velim, difficultatem cuique restitutioni insitam veluti esse ob hominum cupiditatem, & avaritiam, ad quam superandam difficile inducuntur. Hæc difficultas nullo modo excusatur a restitutione faciendâ. Nomine ergo difficultatis quæ moralem impotentiam constituit, intelligitur aut extrema egestas, aut notabile graveque malum, quod ipsius restitutionis causa subeundum debitori esset. Ut plures

resolvare casus valeas, transcribere huc inter est quæ docet S. Antoninus II. *Part. vii. cap. viii.* „ Quidam circa istam „ materiam dicunt, & meo iudicio satis rationabiliter, quod in certis casibus non „ tenetur quis ad statim restituendum actualiter, etiamsi habeat modum aliquem restituendi, & ab eo cui tenetur, invenire „ non possit nec remissionem, nec dilationem, sed subitam velit sibi fieri restitutionem: quando videlicet ea restituendo „ statim sequeretur evidens, vel probabile „ damnum spirituale, vel temporale notabile ipsius restituentis, vel aliorum quod „ præponderaret damno eius qui debet habere ex carentia ipsius rei.

„ Potest autem tale damnum esse triplex, scilicet periculum mortis, infamia gravis, „ seu scandalum notabile, & periculum probabile mortalis culpæ. Ratio huius, quod „ scilicet talis restitutio possit differri, est „ quia secundum Scotum creditor, idest qui „ debet habere, magis debet velle in huiusmodi casibus ut maximum incommodum, „ seu damnum eius qui debet restituere, evitetur in modica restitutionis dilatione, „ quam suum incommodum modicum, vel „ damnum ex carentia ad tempus suæ rei.

„ Et si obiiciatur, quod restituere est actus „ negativi præcepti: quia reducitur, seu explicatur per hoc quod est non retinere „ alienum: sed præceptum negativum obligat semper: responderetur secundum Scotum, „ quod alienum iniuste, & invito domino retinere simpliciter prohibetur; & ideo semper, & pro semper necesse est saluti alienum non retinere. Sed quando quis habet „ propositum, & voluntatem restituendi alienum pro tempore opportuno, ex tunc „ retinet, domino rei volente, idest velle debente. Vult autem hoc dominus rei, et si „ non actu elicito, tamen actu debito, & „ honesto: quia debet velle quod qui suum „ habet, retineat, quousque poterit opportune restituere.

„ Et si dicat: Dominus rei hoc agit invito, & quia non vult quod per quantumcumque tempus suum retineatur: dicendum secundum Scotum, quod domino inordinate volente statim rehabere suum, „ & per consequens contra rectam rationem nolente proximum retinere suum, tunc tenens non est retentor iniustus. Nam & „ depositum debet redditione strictissima, cum repetitur, reddi, ut *Cod. Depositum lege finali*; & tamen, invito domino voluntate inordinata, cum repetitur, ut cum

„ eo malum faciat sibi, vel alteri, potest „ retineri: & Augustinus dicit, quod multa bona sunt præstanda invitis, dum eorum potius utilitati quam voluntati consulitur.

III. Collige ergo primo, debitorem posse differre restitutionem, quando imminet periculum gravis damni; puta, si creditor abusus re sua esset in damnum boni communis, vel proximi; si debitor ipse grave detrimentum subiret statim restituendo, creditor vero parum aut nihil incommodi patiretur. Ratio eruitur ex eiusdem restitutionis natura. Hæc enim ad servandam æqualitatem inter partes ordinata est. Non esset autem æqualitas, quando debitor cum tanto dispendio restituere ereditori deberet, si hic vix incommodum sentit propter dilationem. Nec est quod opponas, numquam licitum esse rem invito domino retinere: quia, ut dixit S. Antoninus, irrationabiliter invito dominus esset.

IV. Colliges secundo, non urgere præceptum restitutionis, quando eam præstando prudenter timeres grave periculum spirituale; puta, si inde prævideres furta committenda, vel alias iniustitias, & damna, videlicet si nec te, nec uxorem, nec filios, filiasque alere posses; si uxoris, aut filiarum pudicitia prostituenda foret ob necessitatem acquirendi victum, & vestitum.

V. Non teneris vendere agrum, ut illico solvas debitum; nec artifex instrumenta artis suæ, quibus laborando ad victum necessaria acquirit. Debet tamen artem exercere, ut debita solvere queat. Nobilis non teneretur artem manuariam, si quoque statui incongruam exercere, nec statum suum omnino mutare, ut debita solvat; teneretur tamen minuere famulos, mensam, vestitum, pompas uxorum, filiorumque restringere, & ad mediocrem statum se reducere, ut debita solvat. Si status iniuste acquisitus sit, nempe usuris, furtis, rapinis, oppressione, aliisque illicitis viis, deponere eum debet, & ad pristinam descendere conditionem, ut debita solvat, aut ut mala illata compenset; immo filii, & heredes istorum ab hoc statu, ad quem iniustitiis, furtis, usuris evecti sunt, sponte se abdicare debent ut aliena restituant. Nec enim minor iniustitia est aliena retinere quam eadem usurpare.

VI. Colliges tertio, quando creditor, nisi recipiat, æquale damnum patitur ac debitor, si restituat, tum restitutionem faciendam esse: quia in pari causa innocens præferendus est. Si vero gravi necessitate pre-

matur

matur debitor, secus creditor, tum differri restitutio potest: quia caritatis lege obstringitur creditor in hanc consentire dilationem. In extrema autem necessitate omnia sunt communia quantum ad usum. Et si uterque tam creditor, quam debitor hac premeretur penuria, conditio possidentis prevalere deberet, ut ego quidem sentio.

VII. P. Castropalaus *disp. 1. punct. 17. §. 1. num. 4.* non modo restitutionem differri licite posse contendit in gravi necessitate, sed etiam furti aliena: quam opinionem defendunt ut probabilem Bonacina, & Trullenchus; sed eam proscriptit Romana Sedes, ut alibi ostendi. Aperit quippe viam hæc doctrina iniustitiis, furtis, & rapinis. Si vero ambo creditor, & debitor eadem gravi necessitate laborent, antefendus creditor est. Quamquam vix occurrat in utrisque idem necessitatis gradus. Quare in praxi communiter præferendus creditor est.

VIII. Colliges quarto, quod quamvis ad evitandum grave malum liceat differre restitutionem, dilatio tamen licita non est ad comparandum lucrum, potissimum si creditor ex dilatione damnum patiat. Spes lucrandi frequenter debitores decipit. Hac hallucinatione illusi debitores solutionem differunt, ut & sibi providere valeant, & debita solvere absque incommodo. Et frequentissime nec debita solvunt, nec lucra comparant: aut si lucra assequuntur, tum avaritiæ præstigiis infatuati tenaciores fiunt, & inhumani, & solutionem longius differunt. Spectandæ tamen semper circumstantiæ sunt: nam sæpe debitor re ipsa congrua restitutionis dilatione & sibi, & creditoribus providere potest: & si tam creditor, quam debitor sincere agerent, & christiana caritate arderent, ambobus res bene cederet.

IX. Colliges quinto, maxima cautione opus esse cum debitoribus. Quoniam homines proni sunt ad retinendum aliena. Idcirco S. Antoninus *loc. cit.* admonet Concionatores, ne ex alto prædicent licitam restitutionis dilationem, tametsi in aliquo casu iusta sit ob peculiarem circumstantiam. *Hæc non esse prædicanda*, inquit, *ne pareatur via detentioni alienorum, ad quod nimis persona sunt inclinata; sed cum magna discretionem in confessione, & consiliis tractanda, & cum multis circumstantiis considerando quæ honestent factum.*

X. Colliges ultimo, debitorem ex delicto teneri, præter debiti restitutionem, ad compensationem lucri cessantis, damni que emergentis; debitorem vero ex contractu, qui

ob iustam causam solutionem differt, liberum esse ab hoc onere. At si hic in mora solvendi fuisset culpa sua, tum & ipse damnum emergens, ac lucrum cessans compensare astringeretur.

XI. Aliæ præter impotentiam occurrunt causæ a restitutione excusantes: quarum princeps est libera creditoris condonatio: qua posita, ablata est omnis inæqualitas, & nihil retinetur invito domino. Tum autem libera, & valida reputatur condonatio, quando non minis, dolis, aut fraude extorta est; sed ab eo qui potestatem remittendi debitum habet, sponte procedit. Requiritur etiam ad istius condonationis valorem, ut non sit per ius positivum prohibita; quemadmodum sunt condonationes factæ a pupillo, a furioso. Et Tridentinum Concilium irritat condonationes distributionum factas Canonicis qui non interfunt divinis officiis; sicuti irritat remissionem omnium eorum quæ Episcopis visitantibus Ecclesias dantur præter sumptus necessarios. Quin tenentur Episcopi duplum eius quod receperunt hoc titulo, intra mensem reddere sub interdicti pœna ab ingressu in Ecclesiam, ipso facto subeunda; ut statuitur *cap. Exigit de censibus, & exactionibus*. Condonatio quoque facta ab ebrio, aut metu gravi, aut importunis precibus obtenta, nulla est. Donatio enim omnino libera sit necessum est, ut valida dicatur. Quare si debitor dolo, fraudeve inducat creditorem, ut sibi debiti partem remittat, cum alioquin solvere re ipsa totum posset, nulla est remissio: quia sæpe creditor partem remittit, ne totum perdat. Contra si absque culpa, & fraude debitoris creditor, eisdem videns indigentiam, remittat partem debiti, tum valida condonatio est.

XII. Mercatores illi decocti, alii que debitores qui publico se subducunt commercio, in Ecclesiam, aliaque asyla se recipiunt, ut rem transigant cum creditoribus, si fraude, aut dolo id peragant, latrocinii, & rapinarum fontes sunt: & quamvis creditores in transactionem, seu compositionem assentiantur, consensus iste coactus est, ne totum amittatur: idcirco ad restitutionem, si solvendo sint, decoctores isti tenentur.

XIII. Non semper requiritur ut voluntas creditoris condonantis debitum, aut consentientis in dilationem, sit expressa; sed interdum fat est præsumpta. Sic non raro præsumitur voluntas patris condonantis filiis restitutionem eorum quæ secreto abstulerunt. Domini quoque præsumuntur sæpe con-

consentientes, dum famuli, & domestici aliqua esculenta, & poculenta furtim, in condonationem restitutionis. Circumstantiæ tamen expendi debent.

XIV. Quando creditor cui plures debitores ob iniustam læsionem restituere tenentur, uni eorum remittit debitum, non propterea liberi alii sunt a restitutione; nisi debitor iste fuerit causa princeps, ut mandans, consulens, dirigens latrocinium, aut damnum illatum. Huic enim condonato debito, ceteri liberi sunt: quia solum tenentur in istius defectum. Si vero plures fuerint æque principales, aut æque secundarii; condonatio uni facta non extenditur ad alios.

XV. Quæst. I. *Astringitur ne debitor bona inferioris ordinis restituere cum detrimento bonorum ordinis superioris?* Resp. Bonorum alia spiritalia, alia temporalia. Rursus hæc in triplicem ordinem tribuuntur. Alia infimum, alia medium, alia supremum locum obtinent. Res familiares, seu venditioni, & emptioni subiectæ, infimum; honor, & fama medium; virginitas, membra corporis humani, vita, libertas supremum gradum habere censentur. Aliqui vitæ præferunt honorem, & famam. Communis sententia docet, restitutionem bonorum inferioris ordinis differri, aut prætermitti posse, quando absque gravi iactura bonorum ordinis superioris fieri nequeat. Hæc sententia nititur huic evangelicæ doctrinæ: *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, eadem & vos facite illis*. Porro nemo vellet ad restitutionem rei familiaris infimi ordinis cogi cum detrimento gravi propriæ famæ, honoris, vitæ, mutilationis membrorum, aut salutis spiritalis animæ. Ergo censendi creditores sunt consentientes in omissionem, vel dilationem eiusmodi restitutionis, quando peragi ea nequeat nisi cum ditorum bonorum iactura. Et si creditores recusarent consentire, irrationabiliter, tum lege evangelica, tum naturali repugnante, inviti essent. Si tamen levis esset honoris læsio, fieri restitutio deberet. Quare fur diffamatus ob alia furtiva, reddere aliud furtum deberet, etiam cum aliqua nova famæ iactura: quia hæc famæ læsio in fure exigua foret. Occurrere aliæ circumstantiæ possunt in quibus debitor debeat cum detrimento proprii honoris aliena restituere: puta, si creditor ob omissionem ingentis summæ sibi debitæ a proprio statu cadere cogere, aliamve infamiam subire; tum debitor astringeretur cum iactura proprii honoris solvere debitum: quia in pari casu creditor præferendus est debitori.

XVI. Neque heinc sequitur, feneratores, oppressores, raptoresque ad altiorem statum evectos, a restitutione liberos esse, & a dimittendo altiore statu. Nam vel notum mundo est, statum illum comparatum fuisse furtis, usuris, iniustisque oppressionibus, aut non. Si primum, nihil honoris amittunt, cum sint publice diffamati; sed acquirunt potius verum honorem, cum proximo virtutis, & iustitiæ exempla heroica, & digna christiano viro perhibeant. Si secundum, restitutio fieri per Confessarium potest, si damnum alicui privatæ personæ irrogatum fuerit; si vero damna illata sint personis incertis, tum piis locis relinquere bona possunt. Quot Christiani pietate, & caritate insignes integrum patrimonium in pia opera erogant, non iustitia, sed misericordia, & divino amore impellente? Accedit quod restitutio fieri per partes, & paulatim possit, ut admiratio, & cuiusque mali suspicio evitetur. Ne multa: innumeræ viæ patent restituendi absque famæ læsione, quando sincerum, & fervens ardeat æternæ salutis assequendæ desiderium.

XVII. Nemo se tenetur vendere in servum, ut bona aliena restituat, quemadmodum inquit communiter Auctores. Christus Dominus tamen *Matth. xviii.* ad servitutem damnavit debitorem qui non habebat unde redderet: nam *iussit eum dominus eius venditari, & uxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat*. Quæ sententia ostendit quam gravis sit reparandæ iustitiæ obligatio. Ceterum in praxi vix unquam occurrit ut media servitute possit quis ingentem summam solvere. Nec creditores æqui, & vere christiani consentiunt, debitores mancipia evadere, ut propria debita solvant. Ad carceres interdum damnantur, instantibus creditoribus, ob bonum publicum, ut nempe ceteri homines a contrahendis debitis quæ solvere nequeunt, abstineant, & ut delicta impunita non maneant. Quid de femina quæ adulterio filium concepit cum ingenti aliorum filiorum detrimento in hereditate capienda? Tenetur ne se proderet, ut iniustitiam filiis irrogandam evitet? Negant communiter Auctores: idque colligitur ex *cap. Officii de penitentis, & remissionibus*. Certum est uxorem hanc, si habeat bona dotalia, aut dimissoria libera, teneri ad compensandos filios præiudicatos. Cum gravi autem vitæ, vel famæ periculo, absolute loquendo, non videtur se debere proderet. Nullum tamen non movere lapidem debet, nullamque intentatam relinquere viam.

ut damna legitimæ prolis evitentur. Sed alibi difficultatem hanc severius expendam.

XVIII. Quæst. II. Quæ præstare debet qui ære alieno gravatus ingreditur Religionem? Resp. Primum convenit penes omnes, eum qui deliberat Religionis ingressum, debere omnia sua debita, cum possit, solvere. Et si domini incerti sint, debet bona sua prorata in pia opera distribuere, ut compenset illata detrimenta. Si vero omnino impotens fuerit, nec spes adit restituendi, is ingredi, & profiteri Religionem valide, & licite potest. Si autem brevi tempore, puta infra biennium, spes adisset faciendæ restitutionis; tum differre Religionis ingressum deberet, nisi ingens periculum foret prolabendi in peccatum, aut aliud grave discrimen immineret. Ita docent plures iuniores. S. Thomas 2. 2. quæst. cxxxix. art. 6. ad 3. hæc habet. *Unde licite potest exhibitis rebus suis Religionem ingredi, nec tenetur in sæculo remanere, ut procuret unde debitum solvat.* Nec interpretatio Salmanticensium tractat. xiii. cap. 1. punct. 18. num. 286. consistit, videlicet S. Thomam loqui de eo qui impotens sit solvendo, nisi longo tempore in sæculo remaneat. Hoc quippe gratis asseritur: nam sententia S. Doctoris absoluta est; & principium cui innititur, similiter universaliter concludit. Præmittit enim ibidem: *Propter pecuniam autem persona liberi hominis securum iura civilia non obligatur, sed solum res: quia persona liberi hominis superat omnem æstimationem pecuniæ.* Spectandæ solum circumstantiæ sunt, debitorum summa, creditorum conditio, & ingredientis Religionem status. Dilatio ad biennium, & ut aliqui volunt, ad triennium, nimis prolata est, & rejicienda. Difficultas reduci ad unum aut alterum mensem plus minusve possit, omnibus expensis circumstantiis. Neque hæc temporis intervalla definiri determinate valent. Illud solum advertendum, quod parum pro nihilo reputatur. Et si intra breve spatium absque periculo gravi fraudandæ vocationis ad religiosum statum restitutio fieri possit, tum differendus ingressus esset.

XIX. Qui ex liberali promissione debitis gravatus est, cedere bona sua promissariis debet, eaque sibi retinere quæ necessaria sunt ad Religionis ingressum, & continuo Religionem ingredi, quin vel breve tempus teneatur ingressum differre, ut debita ex liberali donatione contracta solvere queat: quoniam in gratuita donatione semper includitur hæc rationabilis conditio, nisi meliorem statum amplexus fuero.

XX. Quæst. III. Longo ne tempore, iure naturæ spectato, debet quis remanere in sæculo, quando spes adit solvendi debita? Resp. Quamvis ex iis quæ dicta sunt, istius quæstionis decisio pateat; tamen quia iuniores eam suo calamo versant, paucis eam explicare iterum lubet. Adfirmantem opinionem defendunt Suarez Tom. III. de Relig. Lib. V. cap. vii. Castropalaus Tom. III. tract. xvi. Molina Tom. III. disp. cclviii. Medina cod. de restitut. quæst. iii. Valentia 2. 2. disp. xv. quæst. vi. punct. 7. & alii. Quoniam, inquit, solutio debitorum præscripta est iure naturali, & divino. Ergo non extinguitur per ingressum in Religionem; cum ingressus iste opus consilii sit, non præcepti. Et re ipsa filius nequit ingredi Religionem, patre indigente eius subsidio, quo sustentetur. Et hac ratione mancipium ingredi Religionem nequit, repugnante domino.

XXI. Recensita argumenta nullo modo elidunt rationem S. Thomæ, quam iam dedi. Quoniam persona hominis liberi non est creditoribus obligata, sed tantum eiusdem bona. Ergo his sublatis liber homo est, ut Religionem ingredi valeat. Utique adlaborare homo tenetur, omnemque industriam adhibere ut fieri potens valeat ad debita solvenda; dummodo tamen grave periculum vel amittendæ libertatis, vel gravis facturæ spiritualis subeundæ non imminet. Longa autem remansio in sæculo respectu hominis sincera vocatione impulsus ad profitendam Religionem, si apte natura hoc inducit periculum, suamque libertatem graviter lædit.

XXII. Responsio ad opposita argumenta obvia est. Solutio debitorum iure omni debita est, quando fieri potest. Impossibilis autem moraliter reputatur quod fieri nequit absque detrimento propriæ libertatis, & salutis animæ. Perperam obtrudunt filiorum paritas: quia istorum personæ, nedum bona, obligatæ parentibus sunt, ut loc. cit. docet S. Thomas; sicuti & personæ mancipiorum devinctæ dominis sunt. Alia levioris momenti obijciunt, nampe ex doctrina S. Thomæ consequi, etiam debitores remanentes in sæculo non teneri ad laborem, ut debita solvant. Quæ conclusio falsa est: nam laborare in sæculo non lædit libertatem; neque periculum animæ labor iste secum defert, sicuti impedimentum ingrediendæ Religionis.

XXIII. Opponunt etiam auctoritatem eiusdem S. Thomæ, qui loc. cit. inquit: Si aliquis sit obligatus ut alicui rationem ponat, vel ut certum delictum reddat, non potest hoc licite prætermittere, ut Religionem ingrediatur.

Lo-

Loquitur hic Doctor sanctus de eo qui solvendo est, ut patet ex verbis quæ immediate præcedunt adductum textum: inquit enim: *Ille qui est obligatus ad aliquid certum, non potest illud licite prætermittere facultate existente: & ideo si aliquis sit obligatus &c.* Accedit, argumentum quod sibi proponit solvendum Angelicus, esse de illis qui sunt publicis rationibus obligati, de quibus mox dicam. *Facultate itaque existente, nemo potest prætermittere debitorem solutionem, ut Religionem ingrediatur.* Verum persona, inquit S. Doctor, est supra æstimationem pecuniæ. Nec alicuius momenti est quod regeant, ex hac doctrina consequi, posse quempiam in sæculo manentem se addicere xenodochio alicui inserviendi pauperibus causa; & sic subterfugere debitorum solutionem. Nugæ hæc sunt. Quoniam qui xenodochiis inserviunt, in sæculo morantur, nec aliquid novum statum suscipiunt, ut animarum pericula evitent. Qui virginem deflorat sub spe matrimonii, personam, & libertatem suam obligat. Quare, ea deflorata, nequit Religionem ingredi. Quæ omnia semper intelligenda sunt, fraude omni sublata: ut quando debitor, non causa vitandæ restitutionis, sed revera se ad Religionem vocatum divinitus experitur. Hæc autem in praxi raro revera contingunt.

XXIV. Disputant recentiores, teneatur ne Religiosus professus laborare, ut sua industria pecunias conquirat quibus debita contracta in sæculo solvat? Adfirmant plures, addentes debere Prælatum dare licentiam subdito religioso in hunc finem. Alii negant, Prælatum astrictum esse ad hanc licentiam impertiendam: quia Prælatum nihil debet creditoribus. Plura hac de re scribit Cardinalis de Lugo Tom. I. disput. xxxi. sect. 6. Verum, omnibus missis, dico, admissio semel licito ingressu, & professione valida emissa, ad nihil amplius Religiosum teneri. Suam enim personam, industriam, talenta, & omnia Deo vi professionis suæ consecravit. Quare quidquid acquirit, Deo, & Religioni acquirit: nihilque in sua potestate retinet. Nec Prælatum, nisi Monasterium in acceptione candidati ante professionem se obligaverit ad solvenda eiusdem debita, impertiri licentiam debet, aut potest, ut laboret pro debitis solvendis: quia Prælatum est purus administrator bonorum quæ Religiosi acquirunt; nec facultate potitur impertiendi Religiosis licentiam ut pecunias lucrentur, quibus satisfaciant oneribus in sæculo ante professionem contractis. Repugnant hæc omnia

professioni Regularium, & solemnium pauperum voto.

XXV. Quæst. IV. Quid ordinarunt Sixtus V. & Clemens VIII. circa debita ingredientium Religionem? Resp. Summus Pontifex Sixtus V. motu proprio anno MDLXXXV. ordinavit ne gravati alieno ære ad Religionem admitterentur, nullamque istorum professionem declaravit. Clemens VIII. revocavit alio motu proprio decretum Sixtinum, ad invalidam dumtaxat professionem quod attinet; in ceteris vero ratum habuit. Sixti V. autem decretum non comprehendit Moniales, nec eos qui aut bona habent quibus successive solvere debita valeant, aut sunt omnino impotentes ad solvendum. Eos ergo dumtaxat comprehendit qui, dilapidatis bonis in ludis, libidinibus, crapulis, non sunt in præsentia solvendo, erunt vero futuro tempore. Verum pluribus opus non est: quoniam singulæ Religiones, antequam candidatum ad Religionem admittant, hæc omnia præcavent mala, neminemque acceptant ære alieno gravatum.

C A P U T XVI.

De compensatione occulta. Probabilissimi peregrina inventa recensentur.

I. Fuse hanc dispexi controversiam Lib. IV. in septimum Decalog. mand. cap. vi. Ne actum agam, illuc te remitto. Ancipitem me & ambiguum ibi reperis superlicito occultæ compensationis usu. Urgent ex una parte rationes quæ omnem occultam compensationem damnant; ex altera parte stat Theologorum, non Probabilistarum modo, verum etiam graviorum auctoritas. Promiseram ibi, ex instituto, & fusius hanc controversiam hic me discussurum. At, ut ingenue fatear quod verum est, nihil novi excogitare potui, quo propositæ difficultati lucem afferrem. Rationum momenta quæ omnem occultam compensationem damnant, mihi luculenta sunt, quæ dissolvere penitus ignoro. Ex altera parte auctoritas Theologorum non leve mihi fecisset negotium. Ut in re tanti momenti tuto incedas, monita quæ loc. cit. dedi, in memoriam revoco. Quandoquidem licet defendi absolute possit, licitam esse compensationem suis omnibus limitationibus munitam; tamen quia in praxi quam rarissime conditiones omnes servantur, idcirco perquam raro compensatio occulta licita in praxi est, etiam iuxta communem sententiam. Quod itaque ad controversiæ examen

examen pertinet, nihil in præsentia addendum occurrit præter ea quæ loc. cit. dicta sunt. In præsentia vero quæstiunculas propono discutiendas, quas invexit modus opinandi a simplicitate evangelica alienus, ut Romana Sedes loquitur voce Alexandri VII. Dum modus iste probabilisticus, in sua metaphysica abstractione innumerabilium distinctiuncularum præsidio obseptus, propugnatur, vix, ut alias adverti, deformitatem suam prodat. Verum dum illos verborum anfractus & antra prætergreditur, dum in lucem, & ad morum regulas inflectendas erumpit, tum, larva captionum posita, nativum vultum patefacit. Quæstiones ergo Probabilismi velamine tectas, ipsorum Probabilistarum verbis referam, ne invidiam illis creare videar. Ex his colliges, quo usque Probabilismus *occultæ compensationis* doctrinam amplificaverit, dilataveritque.

II. Quæst. I. *Petrus, cui denegatur legatum ei relictum ex testamento minus solemniter, potest ne occultæ compensatione tantumdem surripere heredi ab intestato?* Resp. Adfirmant plures Probabilistæ, quos inter P. Lessius *Lib. II. cap. XIX. dub. 3.* ubi fuso calamo prius ostendere nititur, testamentum destitutum conditionibus a iure positivo præscriptis validum esse; atque ideo in foro conscientiæ posse Petrum media compensatione occulta surripere Paulo heredi ab intestato, cui iudex adiudicavit hereditatem, tantumdem legati sibi relictæ. Hæc sunt verba P. Lessii *num. 22.* ubi in margine hæc præmittit. *Si iudex adiudicet heredi ab intestato retineat hereditatem, & legata, possunt illi quibus aliquid per tale testamentum erat relictum, uti occultæ compensatione: nam revera res erat ipsorum. Sylvester v. hereditas.*

III. Contraria opinio, quæ docet, testamentum minus solemniter, conditionibus a lege præscriptis carens, nullum esse, communior est. Quid inde? Audi. Potest Paulus heres ab intestato, vi istius opinionis probabilis uti compensatione occulta contra Petrum legatarium, possidentem bona ex testamento minus solemniter. Ne constare odium videar Probabilismo, referam doctrinam P. Lessii, faventem tum legatario, tum heredi, verbis ipsius P. Viva, qui ita scribit in suo *Curs. theolog. Tom. I. part. III. quæst. VI. art. 5. num. 12.* „Tertio docent multi cum Lessio *cap. XIX. dub. 3.* Molina, & Grados, & aliis, quod qui ex testamento minus solemniter habere debet legatum, possit illud sibi retinere, vel compensationem

facere, eo quod *probabilis sit sententia*, quod iure naturæ huiusmodi testamentum sit validum, atque adeo in foro conscientiæ debeantur legata in eo facta, quamvis contraria opinio sit satis communis, & probabilis.

Quarto docet Lessius *ibidem* posse heredem ab intestato uti compensatione occulta contra eum qui bona defuncti possidet ex testamento minus solemniter: quia *probabilis est sententia*, quod ea bona debeantur heredi ab intestato: cui opinioni potest se conformare. Verba P. Lessii *loc. cit. num. 30.* hæc sunt, *Tertio heres ab intestato potest illud retinere; & si alter possidet, repetere in iudicio. Quarto. Quod si non possit ob potentiam adversarii, uti potest occulta compensatione.*

IV. Audistin' miram efficacitatem modi opinandi, qui irrepit, S. Sede dolente, in christianam Theologiam? Tam *legatarius*, quam *heres*, vi contrariæ probabilis mutuo se furtis spoliare, seu compensare valent. Hæc pugnancia paradoxa non Auctoribus, qui pia intentione scripsere, sed ipsi opinandi modo, seu systemati, Christianorum moribus sancti exitioso, adscribenda sunt. Verum hæc duo quæ recensui, sunt prima consecratoria præfati modi probabilistici. Heinc enim, veluti ex primis furculis, alii rami, & propagines consequuntur; idcirco alia quæstio proponitur.

V. Quæst. II. *Ad licitam compensationem sat ne est debitum esse tantum probabile?* Resp. P. Diana *Tom. VI. tract. III. resol. 149.* ut resolvendæ huic quæstioni viam sibi pareret, in medium adducit supra descriptam doctrinam P. Lessii his verbis. „Qui ex testamento minus solemniter legatum debet habere, cum sit opinio probabilis deberi in foro conscientiæ ea legata, licet sit satis communis & probabilis contraria, potest tamen legatum detinere, vel de novo accipere, aut occulte compensare, ut fatetur Grano, Molina, Lessius... addit, heredem ab intestato posse etiam uti *compensatione occulta* contra eum qui bona defuncti possidet ex testamento minus solemniter. *Quia contraria etiam sententia probabilis est, cui se potest conformare.*

VI. Quis non manibus tangit, quam iniustæ sint quorundam Probabilistarum lamentationes, quibus vociferantur apud vulgus, nos acrius quam par sit probabilisticum modum opinandi insectari? An hæc opiniones quæ mutuis furtis, fraudibus, rapinis viam aperiunt latissimam, seipsis horrorem non ingerunt? Porro ex his opinionibus alia consecratoria

staria peiora colligunt alii. Nolo mihi fidem adhibeas. Audi P. Dianam, qui *loc. cit.* proponit hanc quæstionem. *An in compensatione occulta faciendæ debitum debeat, esse liquidum & certum?* Et recensitis aliis opinionibus pro sententia quæ negat debitum debere esse *liquidum & certum*, sed sat esse quod sit *probabile*, hæc scribit *num. 4.*

VII. Ex his Eminentissimus Cardinalis de Lugo propositam quæstionem late pertractat *Tom. I. de iust. disp. XVI. sec. 3. a num. 94.* usque ad *num. 107.* & negativam cum distinctionibus ab ipso adductis valide, & doctè, ut semper solet, firmare conatur. Afferit itaque, quod quando opinio *probabilis æque*, vel *probabilior* favet creditori volenti facere compensationem, quæ versatur non circa factum, sed circa ius, videtur *probabile* quod possit creditor, antequam res ad iudicium deducatur, positis aliis conditionibus ad licitam compensationem supra requisitis, sibi compensare occulte suum debitum. Hanc conclusionem probare videntur *argumenta supra facta*, & exempla supra adducta, in quibus exemplis Auctores ipsi compensationem admittunt; cum tamen in iis præcedat solum opinio *probabilis*, ut in *compensatione pecuniæ pro fama ablata*, & in legatario, vel herede ex testamento minus solemniter, & similibus. Ratio enim supra adducta id videtur probare, quia in prædicto casu, non obstante possessione debitoris, iudex proferret sententiam, vel certe proferre posset pro creditore, amplectendo *sententiam probabilem*, vel *probabilior*, quæ ipsi favet... Item quando assertor pro se *bonos Doctores, certificant* quod in his circumstantiis iura ei favent, & reus debet condemnari, iam ostendit iuxta illorum Doctorum sententiam, causam suam non esse parem, sed meliorem quam sit causa rei. Cur ergo ipsemet creditor, quando sine incommodo gravi non potest ad iudicem recurrere, non poterit amplecti eandem sententiam quam iudex amplecti debuisset, vel potuisset, & *compensare sibi debitum?*

VIII. Quam sit doctrina hæc communi naturæ sensui repugnans, & humanæ societati exitiosa, nemo non videt. Debitum incertum est, & solo probabilitatis colore vestitum: & hac probabilitate fultus creditor furtum certum, compensationis furo tectum, perpetrare valet? Quænam comparatio, quænam proportio certi cum incerto? Obviam oppositionem sentiunt vel ipsi Probabilistæ patroni istius opinionis. Sed hoc præbent ref-

ponsum, quod his verbis continuo præbet P. Diana *num. 5.*

IX. „Nec obstat quod iniquum videtur, debitum certum cum debito incerto comparare: qui autem solum habet probabilitatem, quod ipsi aliquid Petrus debeat, cui ipse tantum certo debet, si compensatione utatur, videtur iam debitum certum cum incerto compensare; atque ideo solutione incerta debitum incertum extinguere. Respondetur, hoc idem argumentum, si aliquid probat, probare non solum contra compensationem, sed etiam contra solutionem, quod scilicet habens ius solum probabile ad petendam rem tibi debitam, non posses petere, nec accipere illam a debitore: quia tunc etiam iniquum esset solutionem certam & integram, ac rem certam pro debito incerto petere. Unde neque in iudicio liceret unquam agere, nisi cum evidenti iure. Sicut ergo licitum est petere debitum probabile, & a debitore solvente accipere; sic licitum erit cum probabilitate proxima, de qua locuti sumus, facere compensationem, & accipere rem certam. Ratio autem in utroque casu eadem est, quod scilicet rationes illæ probabiles, auctoritas Doctorum, & opinio illa, licet in se sit probabilis, non tamen habet pro obiecto *probabilitatem*, sed solutionem, vel compensationem certam: non enim dicit debere, vel posse fieri solutionem, vel compensationem probabilem, sed *probabiliter dicit debere*, vel posse fieri solutionem, vel compensationem certam, quod sufficit ad illam petendam, vel faciendam, sicut in aliis materiis. Sic enim opinio probabilis circa ieiunium, vel circa Officii recitationem facit quod possis sumere cibum non probabilem, sed certum, & ponere omissionem certam Officii divini. Ratio vero oritur ex principio supra posito, quod ad operationem licitam sufficit *probabilitas proxima, qua probabiliter iudicis licitum esse taliter operari.* Cum ergo habeas *probabilitatem proximatam, qua probabiliter iudicis te habere hic & nunc ius ad tantam pecuniæ summam, totam illam poteris accipere*: quia non potest esse ius ad illam accipiendam, nisi sit ius ad illam certo accipiendam.

Et hæc omnia, & plura alia pro hac firmata sententia adducit ubi supra Eminentissimus Cardinalis de Lugo; licet postea in fine *num. 106.* ab ultimo iudicio circa illam absteineat.

X. Prolixa sunt quæ transcripti, sed ad

prodendam mirificam vim probabilistici fermenti, passim morum doctrinam corrumpentis, satis opportuna. Probabilitas hæc efficit ut debitum incertum certum evadat. Paucis perstringamus ratiocinium Cardinalis de Lugo exscriptum a Diana. Probabile est testamentum minus solemne validum esse in conscientia. Ergo legatarius iure valet titulo compensationis occultæ furari Paulo heredi ab intestato, cui iudex adiudicavit hereditatem, tantumdem legati relictæ. Et quia probabile quoque est, testamentum minus solemne esse nullum, poterit Paulus heres ab intestato occulte furari Petro legatario tantumdem legati quod possidet. His exemplis animos resumat Probabilissimus, & ultra extendit ratiocinia, ac iura sua. Ius ergo probabile ad legatum iustam reddit compensationem occultam. Ergo debitum quoque probabile ius præbet ad compensationem certam. Quid? Debitum ergo incertum & probabile evadet certum? Certum est quod accipis; incertum vero quod tibi debetur. Quænam autem æquitas, ut incerta certis compensentur? Retulso ingenio es, & mirificæ probabilistis ignarus. Distinguas oportet probabilitatem iuris a probabilitate facti, & continuo difficultas evanescit. Probabilitas iuris tibi reddit debitum certum, quod erat tantum probabile probabilitate facti. Exemplo argumentatio coruscabit. Probabile est te immunem esse a ieiunio. Hæc probabilitas tibi porrigit cibum certum. Quidni & pecuniam certam? An non accedis ad tribunalia, ut petas solutionem crediti quod tibi tantum probabiliter debetur? Ecce ergo non poteris, positis aliis conditionibus, ut iudex in propria causa, tibi adiudicare compensationem certa quod tibi tantum probabiliter debetur? Alterutrum ergo. Aut improbanda sunt ad ducta exempla opinionum probabilium, quas propugnant gravissimi Probabilistæ Molina, Lessius, Granado, Diana, & alii; aut admitrenda sententia hæc, quæ defendit debitum probabile posse occulto, certoque furto compensari. Aut detestandum systema probabilisticum; aut probanda descripta sententia. Sentiunt & ipsi Probabilistæ plures ex una parte vim ratiocinii contra modum opinandi probabilisticum, & ex altera parte opinionis præfatæ absurditatem, & immania quæ inde proficiuntur consecraria. Nam tribunalia de medio auferuntur, privati homines iudices in propriis causis fiunt, societates perturbantur, & omnia furtis, rapinis, fraudibus replentur. Hæc, & plura alia sunt illa opinionum portenta quæ modus opi-

nandi probabilisticus in humanum genus invexit.

XI. Quæst. III. *Peccat ne mortaliter qui occulta utitur compensatione, quando absque gravi detrimento repetere in iudicio rem suam possit?* Resp. Una ex conditionibus ad licitam compensationem necessariis est quod compensator nequeat in iudicio rem sibi debitam repetere absque detrimento, & quidem gravi. Nam consueta tribunalium incommoda, expensæ, dilationes, & cetera fori communi mala nequaquam licitam efficiunt compensationem. Alioquin omnes litigantes dirimere lites possent mutuis furtis occultis.

XII. P. Diana tamen, ut Probabilissimi confinia amplificet, hanc quoque conditionem reiicit, pluribus aliis Probabilistis faventibus. Inquit enim *loc. cit. resol. 150.* „ Adfirmativa sententia est communis . . . Sed ego olim probabiliter negativæ sententiæ adhæsi, quam tamen non videtur approbare Eminentissimus Cardinalis de Lugo . . . Sed absolute nostram sententiam tamquam probabiliter videtur admittere Machadus . . . Et novissime, me etiam citato, Trullenchus. “

XIII. Hanc laxam Dianæ opinionem defendunt quoque Salmanticenses *tr. XIII. cap. 1. punct. 19. n. 312.* & præter citatos Auctores a Diana laudant Bassæum, Villalobosium, & Lugo. Contendunt ergo isti, licitam esse compensationem, quoties commode apud iudicem repeti debitum nequeat. S. Thomas hanc laxam opinionem in antecessum labefactavit 2. 2. quæst. lxxvi. art. 3. ad 3. *Qui vero furtim accipit rem suam apud alium iniuste detentam, peccat quidem, non quia gravet eum qui detinet (Sed ideo non tenetur ad restituendum aliquid, vel ad recompensandum) sed peccat contra communem iustitiam, dum ipse sibi usurpat suæ rei iudicium, iuris ordine prætermisso.* Quam doctrinam omni iure tum profano, tum sacro, & omnium Theologorum, ante natum Probabilissimum, suffragiis confirmatam, sic deludunt præfati Salmanticenses num. 313. *Sed conditio a S. Doctore assignata intelligitur quando quis commode potest suum debitum per interpellationem iudicii, vel etiam petitionem recuperare.* Atqui numquam apud tribunalia commode repeti debita valent: innumera quippe incommoda, expensæ, molestæ dilationes, rabularum fraudes fora comitantur. Ergo iuxta regulas Probabilissimi de medio tollenda publica iudicia sunt; & singuli erunt in suis causis iudices. Et ecceturbata societas, pax, & tranquillitas.

XIV. Quæst. IV. *Utrum quis cum opinione*

pro-

probabili quod res sibi debeat, possit uti compensatione occulta? Resp. Hæc quæstio sub aliis terminis discussa supra est. Verum quia materia ista summi momenti est, quam innumeris propemodum captionibus implicat aliqui iuniores, idcirco nulla in hac controversia prolixitas superflua est reputanda. Perdocti Salmanticenses fuso calamo hanc quæstionem versant *loc. cit. §. 3. num. 318.* Et quia istorum auctoritas sicum imperitis facere valet, ideo paucis rem iterum sub examen inducere lubet. Fatentur Auctores isti, omnes Theologos, præter unum solum, negare in communi, & absolute, quod licita compensatio sit in casu æqualis probabilitatis pro utraque parte. Ipsi tamen subdunt, in aliquibus casibus licitam eandem esse. Quod ut evincant, confugiunt ad illam probabilitatis præfatis, & speculativæ distinctionem, quæ est familiare iuniorum asyllum, quamque huic controversiæ prius aptavit Cardinalis de Lugo. Probabilitas, inquit, altera remota, & facti, quæ dicitur *speculativa*; altera iuris, & proxima, vocaturque *præctica*. Homo hac probabilitate præctica non solum iudicat hoc vel illud esse probabile; sed iudicat probabile esse licere cum tali probabilitate operari. Exemplo distinctionem exornant. Probabile est hoc vel illud esse meum, vel mihi debitum. Hæc est probabilitas facti, remota, & speculativa, quæ non sufficit ad operationem honestam. Requiritur insuper probabilitas iuris præctica, & proxima, qua ego iudicem probabiliter mihi licere alienum accipere cum opinione probabili facti de eo quod est meum, aut mihi debetur. Hactenus Salmanticenses. Quam doctrinam a Cardinali de Lugo acceperunt. Si Terillum, aliosque iuniores Probabilistas legissent, duobus verbis, probabilitatis *diversæ*, & *reflexæ*, rem consecissent omnem.

XV. Hac distinctione præmissa, inferunt Salmanticenses num. 320. non licere in omnibus casibus compensationem occultam, licere vero in aliquibus. Quænam discriminis ratio? Quia, inquit, tametsi in omnibus casibus inveniatur probabilitas facti, seu speculativa; non tamen invenitur probabilitas iuris, & præctica. Cur? Quia Auctores negant primum, & adfirmant secundum. Egregia sane ratio. Vix credent lectores, hanc a viris atque perdoctis proferri ratiocinationem. Et tamen veritas facti manifesta est. Referunt tria exempla istius probabilisticæ compensationis. Primum de eo qui potest occulta compensatione pecuniaria sibi latam læsam resarcire. Alterum de illis

qui, cum mutuo se infamarint, mutuo se compensare valent. Tertium de testamento minus solemni, de quo supra dictum est. In his tribus casibus Auctores citati, quos gravissimos vocitant, defendunt, vi solius probabilitatis licitam esse compensationem. Ergo probabilitas efficit ut etiam in aliis quibusdam casibus licita occulta compensatio sit; licet debitum non sit liquidum & certum, sed tantum probabile.

XVI. Sentiunt & docti viri istius ratiocinii futilitatem: ideo num. 322. sibi opponunt hoc pacto. „ Sed ecce difficilis obiectio: „ quia si in hoc casu particulari, & in illo „ licet talis compensatio: ergo in omnibus „ erit licita: quia a singularibus ad universale valet inductione argumentatio. (Et post pauca respondent.) Hac obiectione (me iudice) probatur recte, quod loquendo per principia intrinseca, vel est dicendum, quod in omnibus casibus in quibus datur probabilitas facti, quod res debetur, est licita compensatio; & sic dari „ probabilitatem iuris, & proximam: vel „ est negandum in casibus particularibus; & „ sic merito Eminentissimus Cardinalis Lugo „ dixit, Auctores inconstanter, & inconsequenter procedere. “

XVII. Tandem post pauca, quæ brevitate gratia omitto, sic concludunt. „ Fateor me non capere disparitatem. Sed non infior, apud viros sic doctissimos esse alios, quas speciales rationes ob quas moverentur ad id asserendum in uno casu, & non in alio: & quæ apud me latent, apud illos patescere: & ideo assero, quod probabilitate extrinseca, desumpta ex Doctorem auctoritate, licitum est in casibus illis in quibus dantur Auctores classici sufficientes ad efficiendam opinionem probabilem, compensationem uti cum probabilitate debiti. “

XVIII. Cedo. Doctissimi ne erant Auctores isti? Dubio procul. Perspectam ergo habuerunt argumentationem a particularibus sufficienter enumeratis ad universale. Clarior. Aut deprehenderunt vim paritatis, aut fecus. Si primum, illorum erat discriminis rationem assignare. Si alterum, paululum dormitarunt Homeri isti. Hæc dicis gratia. Ceterum in quod malum abripit vis illa incredibilis modi opinandi probabilistici? Dum principia intrinseca, seu rationes luculentissimæ evincunt iniustitiam occultæ compensationis debiti incerti, vi probabilitatis proximæ & remotæ, iuris & facti largita testi, confugiunt ad auctoritatem Doctorum.

rum de Lugo, Trullenchi, Villalobosi, Malderi, Diana. Hi ne, aut his similes, tantæ auctoritatis, ut in illorum obsequium renuntiare sensui communi debeamus? Errarunt illi, ad hoc quod attinet, sicut errare ceteri valent homines. Eorum nunc ego, alii meos corrigent lapsus: quod ut præsent, & quidem severissime, enixe rogo, atque obtestor. Eidem quippe mensuræ qua metimur alios, libentissime subiaccere cupimus, ut alias sæpe dixi, & sæpe repetam.

XIX. Ceterum recensita paradoxa non tam doctis viris, quam modo opinandi probabilistico tribuenda sunt. Si Aristoteles, si Plato, si Socrates, si sapientum sapientissimi modo probabilistico ratiocinati fuissent, similia peperissent paradoxa. Non est quod Salmanticenses dicant, doctissimos iuniores arcanas habuisse rationes, quæ nos lateant. Phantasmata hæc sunt, quæ, mea sententia, doctrinæ theologicæ Tractatores haud decet. Quod subdunt laudati Salmanticenses loc. cit. num. 325. ex Magistro Prado, licitam esse compensationem, quando probabilis est rem esse debitam; minus quidem absurdum est, ad non propterea admitti debet. Dum Theologi docent, debere certum esse debitum, ut compensationi subiaceat, certitudinem intelligunt quæ in disputationem adduci nequeat. Quando in utramque partem disputatur utrum aliquid mihi debeatur, licet probabiliores rationes mihi faveant, non inde sequitur me certitudinem ad compensationem habere necessariam. Quoniam, ut dixi, extra disputationis aleam sit necessum est creditum illud cuius uti compensatione valeam, mihi deberi. Utique iudex secundum sententiam probabiliorum ad iudicare rem mihi valet. Quid inde? Propterea ne ego iudex in propria causa sedebam? Iudex liber præsumitur ab iis affectionibus quibus ego in causa propria obnoxius sum. Hæc animi cupiditates probabilis præsentare valent rem mihi deberi; alteri vero oppositis affectibus subdito, minus probabile id ostendent. Idcirco paritas iudicis, qui potest secundum magis probabilem iudicare, perperam adducitur, ut idem ego in causa propria iudicare valeam.

XX. Quæst. V. Potest ne quis in compensationem accipere rem quam debitor dono mittit ad alium? Resp. Hanc quæstionem instituit P. Vasquez opusc. de rest. cap. v. §. 1. dub. 8. num. 4. Et opinionem adfirmantem defendit: quia, inquit, licet nequeas per vim, & fraudem impedire donationem quam Petrus facere Paulo vult; tamen non propter-

ea impeditis uti iure tuo. Uteris autem iure tuo, dum od occulte furrpis qui est sub dominio debitoris tui. Porro res dono destinata est donantis ante acceptationem donatarii. Addit enim P. Vasquez, te furrpere posse rem dono missam Paulo ante, non post acceptationem. Hanc opinionem recensui, ut pateat, quomodo pedetentim iura compensationis amplificentur. Nec tempus tero in illa refellenda. Compensatio enim quæ in aliquo raro casu licita esse potest, debet a damno tertii immunis esse. Licet autem ante acceptationem Paulus non habeat ius ad rem; ius tamen habet ne alter impediatur bonum sibi faciendum a donante. Quare si compensatio faciendæ esset, alia bona accipi deberent. Quid, si gravissima esset creditoris necessitas, & alia compensandi via non pateret? Necessitas extrema legem non habet. In communibus vero necessitatibus perquam raro occurrunt omnes conditiones ad iustam compensationem necessariæ.

XXI. Quæst. VI. Potes ne accipere in compensationem pecuniam quam Petrus mittit Paulo in solutionem debiti? Resp. Quæstionem versat Cardinalis de Lugo vir acutus, & doctus, qui sua ingenii subtilitate non raro probabilis velo æquo molliores opiniones tegit. Adfirmat ergo, te posse accipere hanc pecuniam a Petro missam Paulo ad debitum solvendum. Quoniam (inquit Tom. I. de iust. disp. xvi. sect. 6. num. 111.) licet P. Vasquez hoc neget, tamen ex doctrina P. Thomæ Sanchez Lib. IX. de matrimon. disp. iv. colligitur oppositum. Siquidem pecunia præfata, antequam perveniat in manus Pauli, est sub dominio Petri: ergo accipere iure vales: uteris quippe iure tuo. Fatetur tamen Lugo, te debere indemnem reddere Paulum, si potes. Hæc opinio omnia iura pervertit, & fraudibus, ac violentis furtis viam aperit; ideo reiicienda.

XXII. Quæst. VII. An qui se obligavit ad debiti solutionem sub iuramento, possit uti compensatione, non solvendo debitum? Resp. Casus est, inquit P. Diana ref. 151. Tom. VI. tract. III. quotidianus. Audistin? Quod debitor, iuramento dato solvendi debitum, utantur compensatione sine metu periurii est quotidianum. Tres circa illud, subdit, invenio sententias. Prima negat. Secunda sententia affirmat: & ideo asserit iuramentum solvere pecuniam, posse compensare sine metu periurii. Tertia distinguit. Quid ego sentiam, dicam breviter. Omnes istas tres opiniones existimo probabiles. Vin' amplius? Viæ dire-

æc.

æ oppositæ, quarum una tendit ad septentrionem, altera ad meridiem, tertia ad occidentem, vi Probabilissimi reflexi omnes ducunt ad orientem. P. Molina Tom. II. disp. 560. Cardinalis de Lugo loc. cit. num. 117. tertiam amplectuntur opinionem, distinguentes. Si promissisti non uti compensatione, addito iuramento solvendi debitum, non potes compensatione uti; si vero absolute iurasti te soluturum debitum, uti poteris compensatione. Quandoquidem, inquit Eminentissimus de Lugo, licet iuramentum additum promissioni novum obligationis vinculum inducat, non tamen obligat ad aliud obiectum novum: solum enim confirmat promissionem: ergo ad id solum obligat quod erat obiectum promissionis. Promissio autem solvendi non excludit compensationem. Nam qui compensat, vere solvit. Peregrinie. Ergo qui accipit, dat? Qui furatur, restituit? Festiva hæc videntur, si vim dialecticæ spectes: si sacrosancti iurisiurandi religionem consideres, paradoxa lugenda mihi apparent. Executio promissionis veritas est, ceu materia iuramenti promissorii: ergo quoties hanc subtrahis materiam, seu veritatem, periurus evadis. Quare non modo in iustitiam, verum etiam in religionem peccat compensator iste.

XXIII. Quæst. VIII. Utrum valeas uti compensatione præsentis pro debito futuro? Respond. Quæstio, ne mihi succenseas, quod paradoxa nimis inaudita disputanda proponam. Nam docti iuniores acriter de hac re disputant. Cardinalis de Lugo loc. cit. sect. 5. num. 93. hæc scribit. „Aliquando tamen licere creditori prævenire, & compensare sibi nunc pro eo quod Petrus nondum debet, sed debet post mensem v. g. & prudenter creditor timet non sibi solvendum: affirmant Tannerus 2. 2. disp. iv. quæst. vi. dub. 14. num. 496. Diana ref. xlviii. “ P. Diana lætatur, quod a tanto Cardinali in suffragium probabilis adducta sit propria auctoritas: quare in nova sua editione Tom. VI. tract. III. ref. 150. num. 5. hanc opinionem secundis curis recognoscens, scribit. Ita ego olim docui, & novissime, me citato, docet Eminentissimus de Lugo, & etiam, me citato, Machadus. Magnam vim probabilis deprehendit P. Diana in Tò Me citato. Cardinalis de Lugo opponit contra suam opinionem auctoritatem desumptam ex ff. de comp. l. Cum militi, §. ult. Verum hoc ad forum externum pertinere asserit, inquiens. Ceterum, quidquid fit de foro externo, in quo lex illa procedere Conc. Theol. Tom. VII.

videtur, in foro interno probabilis videtur sententia illorum Doctorum, ut possit creditor compensare sibi ante tempus pro debito FUTURO, duplici conditione posita. Prima conditio est, quod, si ob anticipatam solutionem aliquid emergens damnum, aut lucrum cessans adveniat debitori, teneatur compensator resarcire. Altera, quod periculum sit morale, debitorem non soluturum debitum.

XXIV. Paradoxon istud præ ceteris aliis luculentius patefacit, quam sit humanæ societati exitialis Probabilismus. Etiam pro futuro debito præsentanea compensatio licita est? Quinam hæc venissent in mentem, nisi iuniores Probabilistæ eadem excogitassent? Nulla itaque earum efficacior confutatio quam eorumdem sincera expositio. Erunt qui dicturi sint, nos acri silo aliorum opiniones carpere. At spero fore ut sapientes omnes qui harum opinionum absurditatem expenderit, responsuri sint, nos mitissima oratione veritatis causam orare. Sed ultra pergamus.

XXV. Quæst. IX. An qui per occultam compensationem sibi compensat, possit iurare se nihil accepisse? Resp. Adfirmant Probabilistarum plures. Brevitatis gratia transcribam verba P. Tamburini, qui hæc scribit Lib. VIII. tract. II. cap. v. §. 1. num. 1. „Non esse in conscientia furem, nec peccare, nec in excommunicationem incidere, quæ forte sit contra furantes imposta, & posse iurare etiam coram iudice nihil accepisse, intelligendo, quod sibi non deberetur, certum iam hodie est apud omnes, etiam si res quam usurpat, fuerit ipsi in depositum, a debitore consignata. Vide Molinam, Lessium, de Lugo, aliosque mox citandos, quibus adde Dicastillum. “ P. Tamburinus Probabilista ingenuus est. Suas opiniones candide promittit. Fatetur recensitam opinionem hodie esse certam penes Probabilistas plures, quos citat. Ab initio autem non fuit sic. Et quia nos doctrinas quas ab initio Christus Dominus docuit, amplectimur; ideo reiicimus istam quam hodie, seu nudius tertius excogitarunt Theologi iuniores. Iurare se nihil accepisse potest vir christianus qui reapse accepit? In caritatem ne peccabimus, si has opiniones scandali plenas esse dixerimus?

XXVI. Quæst. X. Qua via famuli compensationem uti possunt post damnatam propositionem? Resp. Summus Pontifex Innocentius XI. inter propositiones proscriptas quas hodie novus opinandi modus invexit, hanc damnavit: Famuli, & famulæ domesticæ possunt occulte heris suis surripere ad compen-

sandam operam suam, quam maiorem indicant salario quod recipiunt. P. Didacus de la Fuente Hurtado *dissert. xxiii. cap. i.* plurimos exponit casus, & difficultates quibus obnoxia est hæc propositio, & postea *num. 5.* sic inquit, "Hæc omnia demonstrant, quam confuse, & indigeste illa propositio fuerit tradita tot diversos casus comprehendens pari regula, cum sint valde disparæ; & quantis additamentis, limitationibus, fulcrisque indigeat, ut ad praxim secure revocetur. " Si his loquendi formulis quas hic Probabilista adversus S. Sedem adhibet, nos adversus Probabilitatem uteremur, acrimoniam, & mordacitatis nos postularent reos, Quid? Indigeste proposita fuit opinio hæc? Indigestam ergo confusamque sententiam damnavit Innocentius XI? Nihil ergo Pontifex damnavit. Scilicet, inquit. Quoniam nemo Probabilistarum, subdunt, sic indigestam docuit sententiam. Qui ergo illam docuere? Abissini, Ethiopes, Persæ, Sinenses?

XXVII. P. Dominicus Viva in Trut. Theolog. in hanc *prop. 37. num. 7.* hæc scribit. " Quod in hac Theſi proſcribitur est, posse famulos occulte compensare id quod ipsi indicant ex iustitia sibi deberi in salarium. . . . Idcirco ad occultam hanc compensationem faciendam requiritur iudicium viri docti simul & periti. " At quis Confessariorum, vel Casuistarum non doctus, non peritus? Abiit ut aliquem unum indotum, imperitumve pronunties. Ut maledicum te, & detractorem improprium propinabunt. Experti loquimur. Iudicium ergo Confessarii docti & periti sat est ad famulorum licitam compensationem? Confessarii ergo, & Casuistæ periti iudices sunt, destinati ad definienda pretia famulis debita? Isti sunt iudices instituti ad transferenda dominorum bona, iisdem incisi? Periti & docti Confessarii iudicium, sententiamque pronuntiant iuxta ea quæ famuli, & famulæ repræsentant. Exaggerant isti labores, operas, & industrias suas. Si iniusta est famulorum narratio; iusta ne erit Confessarii sententia? Nequeunt famuli esse iusti iudices. Ergo neque iusti testes, ad quorum expositionem proferre Confessarius sententiam debeat, parte altera inaudita. Neque enim ex aliis principiis peritus doctusque Confessarius formare iudicium suum valet quam ex narratione famulorum. Ergo vi iusti ratiocinii eadem est opinio P. Viva, ac damnata a Pontifice. En quam verum sit plures iuniores Probabilistas aut delu-

dere, aut extenuare pontificia decreta. XXVIII. Quæst. XI. An famuli queant uti compensatione, si plus laboris impendant quam conveniunt cum dominis sit? Respond. Domini conducunt famulos sæpe pro hoc aliove servitio. Ceteroquin in pluribus occupari solent quæ in contractu expressa non sunt. Salmanticenses hac de re sic scribunt *tract. xiii. cap. i. punct. 19. §. 2. num. 316.* " Similiter si dominus occupet famulum vel aliis horis, vel in aliis ministeriis quam conventum est, potest famulus uti compensatione, si a domino id non compensatur: quia illud obsequium est pretio æstimabile, ad quod famulus ex vi conventionis non obligatur. Navarra *cap. xvii.* & Castropalaus *num. 8.* " Hæc opinio non minus falsa est quam sequens.

XXIX. Quæst. XII. Officiales qui minoris iusto opera sua locant, possunt ne compensatione uti? Resp. Communis prætextus, & focus quo officiales, sive famuli qui inserviunt dominis, Magnatibus, Principibus, furta compensationis titulo honestant, est pactio stipendii minoris æquo stipulati ob necessitatem. Maiori stipendio digna esse opera sua pro certo habent. Si quæras, cur convenierint cum dominis de minori pretio: reputant: Inopia, necessitas, timor amittendæ occasionis, & alia id genus ad consentiendum pretio iusto minori nos coegere. Quid ad hæc Casuistæ? Respondet his verbis P. Patritius Sporer *Tom. II. tract. v. in 7. præcept. Decalog. cap. v. sect. 3. §. 4. n. 83.* " Famulus, vel officialis qui ob errorem, necessitatem, vel aliam similem causam operam suam minoris iusto locavit, quia saltem secundum quid involuntarius fuit, adeoque animum donandi non habuit, potest erit defectum stipendii iure exigere; & si aliter habere nequeat, occulte compensatione, re. Et dominus sibi imparet. " Ambæ duæ opiniones quas hic recensui, falsæ sunt, & in propositione damnata, ut mihi quidem videtur, evidenter continentur. Eas in medium adduxi, ut ab eisdem incautus lector caveat. Involuntarium secundum quid sat est ad iustam compensationem? Frequentissime servi, officiales, ministri, locantes operas suas, illas maiori convento pretio dignas reputant; sed egestate pressi consentiunt in pactum pretium. Vix unum invenies qui quadam animi repugnantia in pretii stipulati quantitatem non consentiat. Si ergo involuntarium secundum quid sat esset ad iustam compensationem; vix officialis, minister, aut famulus foret qui uti licite

cite compensatione non posset. Sed faceffat e medio Christianorum hæc Casuistarum doctrina, similesque exulent opiniones, ab Ecclesia reipfa proscriptæ.

XXX. Quæst. XIII. Ministri, famuli, officiales, exiguo stipendio contenti, ut dominorum gratiam obtineant ad consequenda beneficia, uti ne compensatione valent, si domini negligent iisdem patrocinari? Resp. Multi inserviunt Episcopis, Magnatibus, Cardinalibus, Principibus spe obtinendi eorundem favore & patrocinio pensiones, gradus, beneficia: & ob hanc spem contenti sunt minori stipendio. Disputant iuniores Casuistæ, num si domini negligent favorem illis præstare, queant ministri, seu famuli tantundem accipere pecunia titulo compensationis. P. Matthæus Moya *Tom. II. select. q. tract. vi. Misc. disp. iv. quæst. III.* refert Doctorem Garſi sic loquentem. " Quando famulus nihil petit stipendii, immo expresse respuit in suo corde omnem intentionem petendi, & servit sperans a domino aliquod officium, vel beneficium sibi procurandum; quando dominus id procuraverit, etsi nihil obtinuerit, non potest quidquam petere, vel compensare. Si vero dominus nihil procuraverit, quia vitandæ labis simoniacæ causa procurare noluit, aut ob alias causas, potest petere stipendium more patriæ consuetum, & si non det, licite sibi consulat honesta compensatione. Ita Lessius *cap. illo xxiv. dub. 4. num. 26.* prope finem. " Secunda pars probatur: quia etsi habuerit intentionem non petendi quidquam, tamen cum ea intentio non sit votum, per eam non ademit sibi potestatem acquirendi id ad quod ius habet. " Opinio isthæc adeo laxa est, ut nec ipsi P. Moya arrideat. Quid enim concipi absurdus valet quam quod spes famulorum inducat in dominis debitum iustitiæ procurandi iisdem beneficia? Modus opinandi probabilisticus huc malorum trudit, ut ex sola spe aliquid obtinendi vi alterius patrocinii ius oriatur compensationis. Sed quid in absurda refellenda opinione tempus prodigo?

XXXI. Quæst. XIV. An in debitis ex iustitia dari possit compensatio cum bonis, vel obsequiis gratuitis? Resp. Hanc quæstionem proponit P. Diana *loc. cit. resol. 152.* & respondet affirmative. " Quando volui (inquit) cum dono gratuito satisfacere obligationibus ex iustitia, quas debere sciebam. Sed difficultas est, an quando præbui donum, vel obsequium, ignorabam debitum ex iu-

stitia, an possim tunc facere compensationem? Et affirmativam sententiam probabiliter esse putat ex Rodriguez *Egitius Trullenchi in Decal. Tom. II. Lib. VII. cap. iv. dub. 5.* ubi sic asserit. Ego debeo tibi ex iustitia centum aureos, & postea gratis præsto obsequium eiusdem valoris, aut æquivalens tibi confero titulo donationis: manebo ne exemptus ab obligatione iustitiæ? Respondeo, si quando contuli illud donum, eram memor obligationis ex iustitia, & nolui per illam rem, seu donum obligationi ex iustitia satisfacere, sed gratis rem illam præstare, certum est me non satisfacisse obligationi ex iustitia, nec posse postea uti compensatione: quia res illa scienter fuit gratis donata, & liberaliter. Quid, si quando contuli obsequium, ignoraverit debitum ex iustitia? Rodriguez in *Summa Part. II. cap. xlix. concl. 2.* non improbabiler asserit, postea, quando debiti ex iustitia recordatur, posse facere compensationem per rem illam donatam cum tali ignorantia: quia præstatur quod non fuisset tam liberalis, si debiti fuisset memor. At Sanchez *Lib. I. oper. moral. cap. xiii. num. II.* & cum aliis Bonacina *probabiliter* censent contrarium. . . . Nihilominus tamen, ut dixi, sententia Rodriguez non est improbabilis, cui favet Layman citatus a nobis. Huculque Trullenchus. "

XXXII. Hæc totidem verbis rescribere volui ex Diana, qui lectorum arbitrio eligendam, beneficio Probabilissimi, tam laxam proponit opinionem. At Probabilistarum plures buccinabunt, nos non posse similes opiniones detestari, quia libere disputantur inter Catholicos. Verum nos pro Catholicorum honore pugnantes, dicimus, hæc esse opinionem portentosa, quæ modus opinandi probabiliter, non improbabiler, minus probabile, magis probabile in dies parturit, quæque docti Catholici omnes improbant. Quid, malum monstrosius excogitari valet? Favorem, gratiam, obsequium quis impertit, etiam immemor debiti centum aureorum: præstito obsequio recordatur istius debiti: & tunc potest substituere hoc obsequium pro debiti solutione? Potest hoc debitum ex iustitia gratuito obsequio compensare? Quod scandalum non subirent ingenui Christiani, hæc si rescirent?

XXXIII. Quæst. XV. An compensatio sit valida in foro conscientie, etiamsi adsint creditores anteriores? Resp. Casus iste, inquit P. Diana, multum practicabilis est: & multi

docti viri negative respondent. Sed ego, subdit, contrariam sententiam *probabilem existimo*, etiam si debitor possideat rem in compensationem accipiendam iure depositi. Quia, inquit, lex quæ vetat acceptionem depositi, forum externum spectat, secus internum. Verum hæc opinio communiter improbat vel ab ipso de Lugo. Quia creditor qui servat depositum debitoris, nullo titulo fruitur, cuius gratia præferri ceteris creditoribus anterioribus debeat. Nam ei non favet titulus possessionis: quia deposita non possidet nomine suo, sed nomine debitoris. Ergo nullus occurrit titulus cur anteferatur ceteris creditoribus, possitque cum eorum damno compensatione uti.

XXXIV. Quæst. XVI. *An compensatio occulta locum habeat in celebratione Missarum?* Resp. Sacerdos celebravit decem Missas iussu Petri pecunia credita. Petrus, debito non soluto, offert eleemosynam pro aliis decem Missis. Potest Sacerdos sibi retinere hoc stipendium pro compensatione non soluti debiti, & alias Missas non celebrare. Ita docet P. Viva *Tom. I. part. III. quæst. VI. art. 3. num. 9.* ubi citat Tamburinum, & Peierinum; dummodo tamen vitetur damnum tertii, videlicet animæ purgantis, aut infirmi. Si enim pro istis Missis petantur, & non pro ipso debitore, non videtur id licere; quidquid dicat, inquit Viva, P. Fuente Hurtado. Iste Hurtado celebris Probabilista est, qui & ipse valde extenuare studet damnationem propositionum. Porro ea scribit de compensatione occulta faciendâ a Sacerdotibus pro non solutis eleemosynis, quæ satius iudico silentio præterire quam confutatione redarguere. Raro, immo rarissime, & vix unquam in aliis contractibus licita est occulta compensatio. In Missarum celebratione, diminuendo Missas celebrandas, nunquam admittenda. Adeo sancta, & sublimis est istius & mysterii, & ministerii sanctitas, ut quamcumque fraudis speciem detestetur.

XXXV. Quæst. XVII. *An famulus Principis, cui ultra stipendium daturur hordeum pro uno equo, valeat hordeum accipere, dum equum non habet?* Resp. Hanc quæstionem proponit Cardinalis de Lugo *disp. XVI. sect. 5. n. 82.* & narrat affirmative responsum esse a multis Magistris Salmanticensibus. Ecce hoc? Quia, inquiunt Magistri Salmanticenses, hordeum non videbatur dari cum obligatione habendi equum, sed ut possit habere equum. Hæc ne præsumptio rationalis? Principes belli ducibus stipendia dant pro tot militibus, non ut illos habeant, sed ut pos-

sint habere? Pecuniæ ergo, non milites pugnabunt?

XXXVI. Quæst. XVIII. *An sartores magistri valeant retinere fragmenta vestium in compensationem maioris stipendii sibi debiti?* Resp. Adfirmant P. Thomas Sanchez *Lib. I. consilior. cap. VII. dub. 2. num. 4.* & Cardinalis de Lugo *disp. XVI. sect. 5. num. 84.* Quin, addunt, hæc fragmenta retineri a magistris sartoribus possunt, non modo quando ita parva sunt, ut domini pro derelictis eadem habeant, nolintque illa sibi restitui; verum etiam quando sunt maioris valoris. Ratio est, inquit Cardinalis de Lugo, quia sartores timoratae conscientiæ testantur, minus iusto esse pretium quod a dominis solvitur. Nec obstat, subdit acutus Cardinalis, hinc sequi, quoslibet famulos posse uti compensatione titulo stipendii minoris iusto illis soluti. Quoniam sunt aliqui contractus in quibus pretium, alioquin iniustum, iustificatur propter aliquam conditionem quæ communiter inest iis contractibus, prout communiter fiunt. Domini sciunt retineri communiter a sartoribus fragmenta illa: idcirco diminutum pretium solvunt. Quod non contingit in aliis contractibus famulorum. Consulenda tamen experientia est, & conscientia sartorum. Hæc est doctrina Sanchez, Lugo, & aliorum.

XXXVII. Hæc sententia falsa est, & ut ego quidem arbitror, in damnata famulorum propositione contenta. Fundamentum cui innititur, commentitium. Domini scientes a magistris sartoribus fragmenta retineri, pretium diminuunt? Domini ergo sponte constituunt sartores iusti pretii solvendi pro vestium opificio iudices & arbitros? Præsumi ne prudenter hoc potest? Ex doctrina Sanchez, Lugo, & aliorum sequitur præsumendum esse, omnes dominos, omnes venditores minus pretium taxare, ut servi, officiales, emptoresque pro arbitrio illud ad iustam normam augeant. Rationalis ne præsumptio hæc? Quantumvis timoratae conscientiæ sartores supponantur, semper tamen insita cupiditas pretium ultra æquitatis confinia augere studet. Nemo unus dominorum, sartorum arbitrio pretii taxationem remittere intendit. Magistri sartores nolunt se subiicere pretii quantitati definitæ a dominis: & domini libere consentient ut sartores hanc pretii quantitatem constituent? Nulla vel levis coniectura occurrit quæ id præsumendi fundamentum præbeat. Quare ut falsam præfatam relicimus sententiam.

XXXVIII. Quæst. XIX. *Famuli sartores possunt ne furari suis magistris sartoribus partem*

tem fragmentorum in compensationem exigua mercedis? Resp. Negant Sanchezius, & Villalobosius: quia illud stipendium reputari iustum debet quod communiter dari solet. Si famuli invenire apud aliquos magistros sartores maius pretium possent, profecto his suas locarent operas. Verum Eminentissimus de Lugo hos Auctores minus sibi constare merito asserit *loc. cit. num. 85.* Quid? Magistri sartores uti compensationem possunt, quia minus iusto pretium solvi a dominis solet. Ecce idem præsumi in sartorum famulis non debet? Cur similes prudentis præsumptionis in famulorum favore coniecturæ occurrere nequeunt? Quemadmodum enim domini minus pretium solvere magistris sartoribus solent, quod sciant retinenda ab istis esse fragmenta in compensationem iusti pretii; sic magistri sartores minus iusto pretium famulis suis solvunt, scientes quod isti retineant partem fragmentorum compensationis titulo. Quis hoc inficias iverit? Quare cum Lugo asserimus minus sibi in doctrina constare laudatos Probabilistas, negantes compensationis beneficium famulis sartoribus, illudque concedentes magistris sartoribus. Verum & contra eosdem, & adversus Cardinalem de Lugo dicimus, tam in primo, quam in secundo casu iniustam esse quamcumque occultam compensationem. Furti rei sunt tum magistri, tum famuli sartores retinentes dominorum fragmenta.

XXXIX. At, inquiunt benigni iuniores, compensationes sartorum frequentissimæ sunt. Accedunt isti ad Confessarios, se se de his fragmentis acceptis accusantes. Nullum emendationis propositum experimento inveteratæ iam consuetudinis, nullum restitutionis faciendæ animus deprehendunt ex una parte Confessarii; ex altera vident fragmenta vilioris pretii haud esse, quæ pro derelictis a domino habeantur; immo tanti esse valoris agnoscunt, ut domini pro reficiendis vestibus habere eadem vellent. Quid quod factores passim consulunt, curantque dominos aliquot palmos, vel ulnas panni non necessarij emere, ut compensandi sibi materiam habeant? His pressis angustiis docti Confessarii quo se vertent? Cui viæ insistent? Si magistros, vel famulos factores ad abstinendum in posterum a futuris furtis, & ad restituenda ablata adigant, denegentque absolutionem, nil hæc restituere parati sint, in desperationis barathrum trudent miseris magistros factores cum suis famulis. Si absolutionis beneficium impertiant, sacrilegiis tum pœnitentes, tum sacri ministri inquinantur,

Quid ergo agendum? Ad inferna ne damnabimur tum Confessarios, tum pœnitentes omnes? Hæc sunt amoris proprii præstigia, & terriculamenta. Prævidebat Deus a paucis servandam fore legem suam: propterea ne eiusdem laxavit rigorem? Sartorum aliquos hac de re examinavi ipse, qui mihi testati sunt, plurimos utique suæ artis eiusmodi perpetrare furta, compensationis; velo tecta; secus illos qui vere Christiani sunt, suæque æternæ salutis sinceri amatores. Si isti, cur non illi abstinere ab eiusmodi furtis queunt? Artifices, mercatores, officiales, ministri, & communiter omnes qui civile commercium exercent, occultæ compensationis allegare prætextum solent. Si his cur non illis licita compensatio erit? Quapropter, ut paucis rem totam concludam, horum nemini permittenda compensatio est ob iniusti pretii solutionem. Omnes quippe non coacti, sed spontanei locant operas suas, tum magistri, tum famuli factores, pacto pretio. Si hoc iusto minus est, cur contractum ineunt? Quia nolunt domini iustum persolvere pretium? Cogentur ad iustum pretium, quando factores recusabunt vestes conficere. At, si ego recuso locare operam, centum occurrunt qui levissimo pretio locant operas suas. Excusatio hæc ineptissima est. Numquid quia alii fures esse volunt, tu quoque latro esse vis? Non te despiciet divina providentia, si ob iustitiam servandam respuas iniustum pretium. Immo quo maior erit æquitatis tuæ fama, eo plures ad officinam tuam concurrent.

XL. Quæst. XX. *An non solum in pecuniis, sed etiam in famæ restitutione compensatio licita sit?* Resp. Caius, & Sempronius mutuo se infamarunt. Caius resarcire læsam Sempronii famam renuit. Poterit ne Sempronius omittere restitutionem famæ faciendam Caio, atque adeo compensatione uti? Disputant in utramque partem docti iuniores. Negant illi, adfirmant isti. P. Lessius sic respondet *Lib. II. cap. XI. dub. 25. num. 133.* „ Si tu „ alium iniuste infamasti, qui te antea infama- „ maverat, non teneris ei ad restitutionem, „ si ipse tibi restituere nolit; sed potes uti „ compensatione, servatâ tamen æqualitate, „ quantum fieri potest. “ Si ergo Caius persistat in obstinatione non resarciendi læsam famam, Sempronius in eadem poterit improbitate perseverare? Non debent ergo hi duo infamatores mutuo se amore amplecti, ut salutem assequantur? Evangelica ne doctrina isthæc? Quis dixerit, istos infamatores se vicissim amare, usquedum nolint mutuo læsam famam sibi restituere? Et quia unus obiti-

obstinate renuit restitutionem exequi, ideo alter idem poterit agere? Aut ego nihil capio, aut Evangelio repugnat opinio hæc. Servanda est æqualitas, quantum fieri potest? Plus, minusve nonne? Si fieri nequit ut servetur hæc æqualitas, non propterea omittenda compensatio erit iuxta hanc opinionem. Difficillimum autem est æqualitatem servari, potissimum dum infamatio est in delictis diversi generis. Porro inquit P. Viva III. Part. quæst. vi. art. 3. *Nonnulli Doctores volunt, etiam in delictis diversi generis licitam esse compensationem.* Hæc omnia nos rejicimus.

XXI. Quæst. XXI. *Utrum compensari infamia possit occulta pecuniarum retentione, vel surreptione?* Resp. Sempronius te infamavit, dixit, *Tu es curruca*, aut aliam gravem injuriam tibi impexit. Disputant iuniores, utrum, hoc infamatore renuente famam tuam redintegrare, tu possis tantum pecuniarum ejusdem retinere, vel accipere, quantum tibi famæ abstulit. Respondet P. Lessius Lib. II. cap. xi. dub. 25. num. 136. „*Probabile est*” hanc compensationem fieri posse: quia *probabilis* est ea sententia quæ asserit, infamiam pecunia esse compensandam, quantum in suo genere non restituitur. „*Quam* opinionem pluribus ibidem explicat.

XXII. Verum luculentius præ ceteris hanc opinionem explicat P. Ludovicus Molina de iust. & iur. Tom. IV. tract. iv. disp. xlix. numer. 5. pag. 492. edition. Colon. Allobrog. his verbis. „*Quando unus alterum iniuste infamavit, neque, ut tenebatur, vellet eam famam illi restituere; tunc iniuste infamatus, qui damnum in fama alteri non dedisset, possit in pecunia compensare damnum famæ, in quo est, idque non solum non solvendo debitum antiquum occultum, quantum ad æqualitatem sufficere iudicaretur ad competentem compensationem famæ, in quo est; sed etiam occulte accipiendo de novo quantum satis esset ad eandem compensationem, dummodo non interveniret scandalum, & aliter commode obtinere non posset restitutionem suæ famæ, & denique dummodo intervenirent conditiones omnes requisitæ ut licite in conscientia foro fiat occulta compensatio debiti.*” Conditiones

requisitæ sunt ut infamia sit certa, ut nequeas commode alia via famæ restitutionem antequam, ut damnum tertii, & scandalum vitetur.

XLIII. Hæc opinio præ ceteris quas recensui, mihi videtur cum Evangelio pugnare. Evangelium Christi nos docet orare pro persecutoribus, & calumniatoribus nostris. Contra novus opinandi modus nos instruit posse furari pecunias, ut læsam famam relarciamus. En quam verum sit id quod sæpe diximus, nempe modum opinandi probabilistæ cum paradoxa, & opinionum portenta paritur. Perdocti, & pii Theologi confectaria quæ ex recensitis opinionibus necessario proficiscuntur, fortasse non præviderunt. Sed, admissis opinionibus quas rescripti, quæ furta, quæ fraudes, quæ rapinæ non consequerentur? Horrorem mihi ingerit potissimum ultima. Nam famuli frequentissime a dominis impropria, & convicia sustinent. Vis aliquis illorum famæ læsæ restitutionem implet. Poterunt ergo famuli tantum surripere, quantum sat erit ad injuriarum compensationem? Clamabunt contra me Probabilistarum plures, quod nimis libere labefactare studeam ejusmodi paradoxa: quod eadem Probabilissimi confectaria esse definiam. Verum mirari illi modestiam, & æquitatem meam deberent, quod ut excusare pro viribus nitar Auctores, ipsum opinandi modum de medio auferendum fudeam. Ipsi fateri coguntur, solius Probabilissimi beneficio recensitas honestari a suis patronis opiniones. Continenter enim repetunt, *Probabile* est, *improbabile* non est. *Probabilis* est illa opinio: ergo *probabilis* est hæc altera. Hæc sunt phrasæ quæ passim insonant. Rogo ergo, obtestorque adversarios ut serio perpendant, me contra opiniones quas falsas, & christianæ sanctitati contrarias existimo, calanum, acere: venerari autem, officioque suspicere earundem Auctores, qui bona fide id scripserunt quod humanæ imbecillitati sanandæ suavius reputarunt. Alii me accusabunt, quod nimis frequenter has excusationes repetam. Sed malo nimis esse in obsequio præstando, quam vel remotam ansam præbere me traducendi tamquam iniuriosum doctis iunioribus.

DISSERTATIO III.

DE RESTITUTIONE IN PARTICULARI.

CAPUT I.

De restitutione propter homicidium, vel mutilationem.

I. **R**incipia restitutionis generatim acceptæ hæctenus exposui. In hac dissertatione quædam peculiaria capita, unde onus restitutionis proficiscitur, declarabo. Et primum omnium quid ob homicidium restituendum sit, explicandum est. De homicidii crimine satis dictum est circa quintum mandatum Decalogi. Nunc de onere compensandi ea quæ tantum scelus consequuntur, sermo nobis erit. Homicidium aliud involuntarium, & a crimine immune, quale illud est quod ob necessariam defensionem, & præter omnem intentionem, accidit: aliud voluntarium, & flagitiosum. Hoc, non illud, debitum restitutionis inducit.

II. Porro duo sunt damna quæ spectari in quolibet homicidio voluntario debent. Primum ablatio vitæ, mutilatio membrorum personæ læsæ. Alterum est quod ex ipsa sive vitæ ablatione, sive membrorum mutilatione evenit aut ipsi læso, aut eiusdem filii, familiarique. Qui alteri homini vitam aufert, aut membrum, contra iustitiam commutantem peccat. Vita autem semel erepta, aut membrum recisum restitui nequeunt. Quid ergo agendum ut læsa iustitia reparetur? Primum, si iudex occisorem, aut mutilatorem punit, nulla alia satisfactio necessaria est: quia iudex omnia quæ ex iustitia reparanda damna sunt, iubet ut reapse reparentur. Et cum nullum de hoc sit dissidium, ad alia pergo. Illud ergo in disputationem vocatur, quid restituere occisor, aut mutilator debeat tum ob vitæ, membrive ablationem, tum ob damna inde secuta. Ut argumentum citariis dispiciatur, in sequentes quæstionculas illud tribuo.

III. Quæst. I. *Occisor, vel mutilator tenetur ne compensare iniuriam personalem bonis fortunæ?* Resp. Ut indicavi, duo considerantur in occasione, mutilatione, vel læsione, nempe ipsa iniuria personæ occisæ, mutilatæ, aut læsæ infligta; & damna tempora-

lia quæ inde consequuntur. Nunc primum, post secundum discutiendum est. De primo duplex opinio est inter Theologos. Prima affirmat, ipsam iniuriam personalem refarcendam esse. Hanc defendunt Caietanus in *Sum. v. Restitutio. Sotus de iust. & iur. Lib. IV. quæst. vi. art. 3. ad 3. Aragon. 2. 2. quæst. lxxii. art. 2. Petrus Tapia Lib. V. quæst. xxv. art. 1. Azorius III. Part. Lib. V. cap. III. quæst. iv. Valentia Tom. III. quæst. v. punct. 5. §. 1. Molina Tom. IV. tract. III. disp. lxxxviii. Prado quæst. II. §. 2. & plures alii, qui evincunt suam opinionem primum auctoritate sacræ Scripturæ. Siquidem Exodi xxi. hæc habentur. *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prægravantem, & abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno, quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri iudicaverint. . . . Si percusserit quispiam oculum servi sui, aut ancillæ, & luscus eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit.**

IV. In hanc quoque sententiam concedere S. Thomas videtur 2. 2. quæst. lxxii. art. 2. ad 1. *Dicendum, quod in quibus non potest recompensari æquivalens, sufficit quod ibi recompensetur quod possibile est. . . . Et ideo, quando id quod est ablatum, non est restituibile per aliud æquale, debet fieri recompensatio, qualis possibilis est; puta, cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare vel in pecunia, vel in aliquo honore, considerata conditione utriusque personæ secundum arbitrium boni viri.*

V. Ratione insuper evincitur sententia hæc. Qui alterum occidit, mutilat, lædit, peccat contra iustitiam commutantem. Ergo iustitiæ transgressionem reparare debet ea via qua fieri potest. At quamvis possibilis non sit restitutio vitæ, membri &c. potest tamen hoc malum bonis fortunæ compensari. Ecce ergo præstandum id non erit? Qui restituere mille debet, & non potest nisi centum, liber ne a restitutione iudicabitur huius partis, quia nequit reddere totum? Hoc verum est, inquit, quando creditum, & debitum sunt eiusdem, secus quando sunt diversi ordinis. Ita ne vero? Offensa illata Deo per peccatum, est supremi ordinis; satis-

satisfactio vero poenitentiae inferioris: non est ergo Deo reddenda, quia non est eiusdem ordinis? Quod ad quantitatem compensationis attinet, non potest alia certa assignari regula praeter eam quam S. Thomas constituit, nempe hoc prudentum arbitrio definiendum esse, omnibus conditionibus expensis tum personae laesae, tum occisoris, aut mutilatoris.

VI. Altera sententia negat quidquam restituendum esse ob solius vitae aut ablationem, aut laesionem: idque evincere contendunt ff. de his qui effuder. vel deiecer. l. finali, ubi haec praescribuntur. *Cum liberi hominis corpus, ex eo quod deiectum, effusumve quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedes medicis praestitas, ceteraque impendia quae in curatione facta sunt. Praeterea operarum quibus caruit, aut cariturus est ob id quod inutilis factus est. Cicatricum autem, aut deformitatis nulla fit aestimatio: quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.* Nec est, inquit benignioris Ethices patroni, quod respondeatur, hanc legem denegare actionem in foro externo, secus in foro conscientiae. Quoniam lex absolute definit nihil pro his damnis deberi, quod sint supra omne pretium. Nihil frequentius reponunt Auctores isti, dum honestare occultas compensationes student, quam leges quae easdem vetant, vim habere in externo, secus in interno foro. Quia vero iura civilia ipsis favere nunc videntur, in utroque foro vim habere clamant. Ratio quam pro sua sententia promunt, illa ipsa est quam iam indicavi. Vita, & membra hominis sunt superioris ordinis: ergo nullis fortunae bonis refarciri valent. Alioquin bona spiritualia refarciri bonis terrenis deberent. Accedit quod vita, aut membra hominis non sunt pretio aestimabilia. Solve millia, decem millia aureorum pro hominis vita, immo centum millia. Quid inde? Omnia haec nullius sunt pretii respectu humanae vitae ablatae.

VII. Utraque sententia sua fruitur probabilitate, quia neutra evidens est. Prior tutior est, quia securius prospicit conscientiae homicidae. Rationes quoque quibus nititur, validiores videntur. Nam potissimum fundamentum secundae opinionis fatis exile apparet. Quandoquidem licet vita, & membra humana sint superioris ordinis respectu bonorum fortunae, tamen sunt intra idem genus rei temporariae. Et re ipsa homines vitam suam locant ad laborandum, & ad servitutem. Vita humana superat omne pretium. Sed quid inde infertur? Non sane aliud

nisi quod restitutio ad aequalitatem fieri nequeat. At non propterea elicitur, occisorem liberum esse ab omni compensatione. Spiritualia temporalibus compensari nequeunt, quia non modo sunt ordinis superioris, sed omnino diverfi, & disparati; nullaque est inter illa & temporalia proportio.

VIII. Tandem, ad praxim quod attinet, vel ipsi adversarii suadent Confessario ut homicida praeter compensationem tum lucri cessantis, tum damni emergentis, faciendam heredibus occisi, aliquid largiatur pro vita ablata. Auctoritas legum quae opponitur, nihil sane concludit. Quoniam verum habet, vitam hominis esse omni pecuniarum pretio superiorem. At propterea ne ruit luculenta S. Thomae doctrina, quae docet, id tunc restituendum esse quod possibile est? Rapuisti thesaurum omne excedentem pretium. Ergo ab eo quod potes, reddendo liber eris? Stat itaque S. Thomae doctrina; videlicet, in iis quae omne pretium excedunt, ut est humana vita, id restituendum esse quod & hominum conditio, & circumstantiae permittunt.

IX. Prudens igitur Confessarius curabit ut homicida, praeter damnorum compensationem, de qua mox dicam, sacrificia, elemosynas, & alia pia opera Deo offerat in suffragium animae occisi hominis. Deinde ut eiusdem uxorem, filios, & universam familiam maestam afflictamque pro virili solari, adiuvere, protegere studeat, pecunias etiam, prout facultas permiserit, impertiendo. Saepe occisores procuratorum favore, obsequii, & pecuniarum praestigiis iudicum mentes deludunt, animosque inflectunt; & occisi heredes qua minis, qua fraudibus ad condonandam iniuriam inducunt. Iustitia vindicante humana placata, nil amplius curant interfecti hominis viduam uxorem, filios, familiamque. At miseri non recogitant se minime Dei iram evasuros, quamvis vindicantis hominum iustitiae poenas declinaverint.

X. Quaest. II. *Quae damna compensare intersector debet?* Resp. Una omnium sententia est, cuncta damna quae intersector, vel mutilator, vel percussor sua iniusta actione parit, refarcienda ab eodem esse. Siquidem quilibet istorum praeter iniuriam personalem, videlicet vitae privationem, membri amissionem, aut laesionem, multa bona impedit, & plura damna inducit, quorum omnium compensatio necessaria est. Et primo restituendae sunt expensae in curatione morbi factae. Lucra quae proxime consequi arte, negotiatione, industria occisus, aut

mutilatus poterat, refarcienda sunt; dummodo filii, uxor, sorores, alique coniuncti sint qui talia damna patiantur ex iniusta actione occisoris, aut mutilatoris. Si enim nemo sit qui ex occisione damna subeat, nulla est restitutio facienda. Plura autem consideranda sunt in metienda sive lucri, sive damni refarcienda quantitate. Nam supputandae sunt expensae quas facturus fuisset occisus, aut mutilatus; lucra, ut erant in spe, non re ipsa: quoniam lucrum in spe, cum impediri pluribus modis valeat, minoris aestimationis est quam lucrum in re. Quare omnibus serio perpenfis, loci, temporis, personae, aetatis, habilitatis, aliisque circumstantiis definienda est lucri restituendi quantitas.

XI. Nonnulli Auctores, ut *Diana, Molina, Rebellus, Lessus*, & alii, contendunt, habendam esse rationem laboris, molestiae, & incommodi quod vulneratus, aut occisus subire debebat in suae artis exercitio, ut inde diminuatur iuxta laboris perferendi mensuram lucri restituendi quantitas. Ex qua opinione nihil restituendum consequitur. Nam pretium iustum labori respondet. Si iuxta laboris aestimationem diminuendum sit pretium, nihil restituendum erit. Quicumque alium fraude, dolo, vi impedit ne laboret, pretium quod impeditus laborare assequi poterit, totum restituere astringitur. Ergo similiter qui vulnerando artificem, mercatorem, & quemcumque alium ineptum reddit ad officium, artemve suam exercendam, totum compensae tenetur quod sua industria, labore, & arte lucrari poterat.

XII. Navarrus, Ostiensis, & alii designant pretium restituendum ob damna occisi hominis: illudque ad summam 50. aureorum reducunt. Idque asserunt nisi l. r. ff. de his qui deiecer. vel effud. Sed falluntur: quia ibi solum taxatur multa qua plectendus occisor est; secus pretium quo refarcienda sunt lucra, & damna occisi. Alii disputant, quantum temporis assignandum sit vitae hominis occisi, ut colligatur quantitas pretii restituendi. Et plures docent, computationem instituendam esse iuxta legem *Computationum ff. Ad legem falcidiam*, ubi vitae humanae curius 60. annis circumscriptur. Igitur, si occisus sit 25. annorum, computandi erunt 35. si 45. 25. si 55. 5. anni, si 60. nihil. Quae opinio falsa est. Laudata lex pro alimentis definiendis, minime vero pro damnis occisi compensandis instituta fuit. Homo 60. annorum robustus esse valet, ab eiusque industria, & arte universae familiae sustentatio pendere. Quare communiter definiunt

alii, computum hunc prudentum iudicio faciendum esse, valetudine, arte, robore, aetate, ceterisque circumstantiis spectatis. Si vero membrum recidatur, aut vulnus infligatur, non est habenda ratio vitae ducendae; sed solvendum erit lucrum quod iuxta prudentum iudicium vulneratus sibi comparaturus erat. Si occisus proxime morte naturali moriturus fuisset, aut iuste iudice imperante occidendus, nihil praeter illud quod brevi tempore quo vixisset, lucraturus fuisset, restituendum foret. Contra, etiamsi iniuste occidendus ab alio fuisset, quicumque occisionem praeveniret, compensare ea omnia deberet damna quae mortem consequerentur. In hac facienda restitutione habenda est ratio communis consuetudinis. Nam occisiones inter nobiles nulla compensari restitutione solent. Similiter quando occisor, aut vulnerator esset in gravi necessitate constitutus, tum regulae generales restitutionis servandae forent. Expensae funebres restituendae non sunt, cum etiam in morte naturali faciendae sint. Denique si occisor, aut vulnerans restitutioni obnoxius moriatur, ad restitutionis executionem eiusdem heredes astringuntur.

XIII. Disputant Auctores, utrum casu quo homicida poenam talionis subiret, essent heredes restitutioni obnoxii? Adfirmant plures: quia licet fur poenas luat, tamen restituere ablata debet. Rationabilius negant alii: quia, poena mortis infligta, omnia remissa censentur: & ita communis obtinet consuetudo. Si alicubi oppositus mos vigeat, servandus est. Et sane si heredes occisi pauperes essent, & occisoris successores divites, tum naturalis aequitas diceret ut prudentum iudicio aequalis compensatio fieret, maxime si iniuriam illatam christiano animo condonassent: contra si ad istorum petitionem iudex ad talionis poenam reum damnasset, nullum esset restitutionis onus.

XIV. Quaest. III. *Quid restituere provocatus ad pugnam debet, si mors provocantis sequatur?* Resp. Nihil restituere debet, si servato inculpatae tutelae moderamine provocantem occiderit; immo etiamsi quidquam in moderamine servando excessisset. Si vero graviter limites moderaminis excessisset, tum restitutioni esset obnoxius. Minus tamen restituere astringeretur quam si nulla praecedente provocatione occisionem perpetrasset. Si mutuo sese provocaverint ad pugnam, nihil ex occisione restituendum est: quia uterque cessit iuri suo. Si unus alterum provocaverit cum iniuria, & notam ignaviae, ac vilis animi in-

inuendo, provocatus occisor non tenetur ad restitutionem, inquit iuniores plures: quia sine dedecore respuere duellum non poterat. Hæc ratio pugnare cum Evangelio videtur. Quoniam gloriæ, & religioni sibi vertere Christianus debet talem respuere provocationem. Quamobrem laxa mihi videtur sequens opinio P. Viva, qui *Tom. I. part. III. quæst. VII. art. 1. num. 2.* inquit: „Quamvis aliquando non fugiendo peccet contra caritatem, si scilicet sine dispendio honoris fugere poterat; at non peccat contra iustitiam. Ergo non tenetur ad restitutionem.“ Aliquando ergo contra caritatem peccat? Quando? Quando *sine dispendio honoris fugere potest*. Si ergo periculum sit honoris mundani apud vulgus perdendi, nullum perpetrat peccatum nec contra caritatem, nec contra iustitiam? Hunc nos peccare & contra caritatem, & contra iustitiam asserimus: quia fugam arripere, dum via patebat, astringebatur.

XV. Quæst. IV. *An ex homicidio casuali oriatur debitum restitutionis?* Resp. Titius vulneravit Sempronium vulnere minime letali. Negligentia chirurgi, aut medici Sempronius moritur. Titius compensare tenetur damna non quæ mortem, sed quæ vulnus consequuntur. Si tamen Sempronius ex vulnere, etiamsi sua natura non mortifero, decedat, quia chirurgus non reperitur qui vulnus fanet; tum restituere Titius vulnerator debet omnia damna quæ ex ipsa morte sequuntur. Similiter nihil restituendum est ex homicidio per accidens, secuto ex actione sive licita, sive illicita. Clericus venationem vetitam exercet: omnem diligentiam adhibet, ut declinet quodlibet homicidium. Hoc si sequatur, nihil restituere tenetur. Si tamen ita negligens fuisset in præcavendo homicidio, ut ex negligentia graviter culpabili homicidium sequeretur, tum restituenda omnia damna essent. Hinc qui prævideret se ebrium, aut somniantem hominem læsurum, aut occisurum, restitutioni esset obnoxius, nisi necessariam diligentiam adhiberet ad id præcavendum. Qui gravi iniuria affectus alterum occidit, aut vulnerat, liber a restitutione est secundum non paucos iuniores. Oppositum mihi videtur esse dicendum, ut iam supra innui: quia accepta iniuria ius non præbet ad vindictam sumendam; sed a legitimo iudice compensatio perenda est.

XVI. Quæst. V. *Quibus facienda compensatio sit damnorum quæ homicidium consequuntur?* Resp. Facienda est heredibus, non liberis, sed necessariis. Quis occidit patremfa-

miliam, qui suam domum, nempe parentes, uxorem, filios, nepotes alebat. Parentibus, uxori, filiis, & nepotibus compensanda damna sunt. Heredibus liberis, uti sunt fratres, & consanguinei, qui licet succedant ab intestato, non tamen necessarii reputantur, nulla facienda est restitutio damnorum quæ ex morte succedunt. Heredes quoque liberi, quibus nulla debetur restitutio, sunt illi omnes quos occisus sua sponte instituit. In damnis refarciendis ex morte succedentibus distinguenda sunt debita realia contracta ab occisore ante mortem occisi, ut sunt expensæ factæ in curatione vulnerum, aut ea quæ occisor contraxit ob iniuriæ remissionem, & similia, quæ quibuslibet heredibus, sive liberis, sive necessariis, solvenda sunt. Quæ vero restitui debent heredibus necessariis, sunt alimenta secundum conditionem status personæ occisæ. Ratio communis est: quia parentes, uxor, filii, nepotes sunt una veluti persona moralis cum homine occiso. Aliqui iuniores contendunt, non teneri occisorem compensare hæc damna, quando heredes necessarii non indigent. Sed hæc opinio absolute falsa est. Quoniam debitum restitutionis non fundatur in egestate heredum, sed in reparatione iustitiæ commutantis, læsæ per iniustam occisionem. Excipitur casus in quo ipsi heredes necessarii nihil vellent sibi refarciri.

XVII. De fratribus, consanguineis, familiaribus in varias partes disputant Auctores. Aliqui contendunt, compensanda esse ea omnia quæ occisus subministrare solebat ex liberalitate etiam illis qui non sunt heredes necessarii, sive consanguinei sunt, sive non; dummodo tamen probabilitas adsit quod occisus, si viveret, istis etiam alimenta præberet. Quandoquidem isti ius habent ne impediantur beneficium sibi conferendum. Alii docent, homicidam debere, præter parentes, uxorem, filios, & nepotes, alere etiam fratres occisi, si ab eodem isti alimenta accipiebant: quia fratres actionem habent adversus homicidam. Quæ ratio nihil evincit: quia omnes propinqui actionem habent ad petendam homicidæ pœnam: nec propterea hinc inferunt restitutionis debitum.

XVIII. Probabilior sententia docet, ut advertunt Salmanticenses *tract. XIII. cap. 1. punct. 8. num. 107.* homicidam minime teneri ad restituendum sive fratribus, sive consanguineis, sive ceteris quibus ex liberalitate occisus conferre bona consueverat: siquidem fratres nec sunt heredes necessarii, nec habent ius ad alimenta; ceteri vero consanguinei,

nei, vel propinqui, aliique qui ex mera liberalitate beneficia accipiebant ab occiso, nullum omnino ius habent ad compensationem: quia hæc omnia per accidens iisdem contingebant; cum occisus ex iustitia non teneretur hæc illis conferre. In eo solum casu homicida astringeretur hæc damna refarcire, in quo data opera, & pravo animo intendisset occidere benefactorem, ut hæc damna inferret. Tum enim causa quæ per accidens erat, ratione huius pravi animi fit causa moralis, influens in hæc mala. Ex quibus patet solutio ad argumenta prioris sententiæ. Qui impedit vi, fraude, dolo ne aliquis beneficia accipiat, causam ponit quæ directe hanc beneficiorum privationem inducit: ideo ad restitutionem tenetur. Homicidium vero perpetratum absque animo inferendi damna, est causa omnino per accidens, quæ natura sua non influit in mala quæ contingunt heredibus non necessariis.

XIX. Quæst. VI. *Homicida tenetur ne debita solvere creditoribus occisi?* Resp. Adfirmat prima sententia, quando occisor præviderit creditores ex tali occisione amissuros sua credita, secus si non præviderit. Altera sententia absolute docet, occisorem teneri ad hæc debita solvenda, quando occisus, si vitam duxisset, soluturus eadem fuisset. Communior sententia absolvit occisorem ab hac solutione: quoniam nulla datur actio creditoribus adversus occisorem, aut mutilatorem in foro externo; immo nec in foro conscientie communiter interrogari occisor solet, num occisus, aut læsus debita solvenda habuerit. Creditores enim ius dumtaxat habent in personam, & bona creditoris. Sublata persona, bona subiacent solutioni. Et ideo soli heredes occisi solvere illius debita tenentur, dummodo in hereditate bona sint quibus solvi debita valeant. Hæc opinio videtur probabilior absolute spectata. Circumstantiæ tamen considerandæ sunt, & sapientum consilia audienda, dum similia facta occurrunt, ut in gravissimis delictis quid securius sit definiri valeat.

XX. Quæst. VII. *Si occisus antequam decedat, remittat occisori damna, liber ne is evadat a restitutionis debito?* Resp. Primum certum est, remissionem iniuriæ non inferre remissionem eorum quæ iniuriam consequuntur. Vulneratus vi caritatis evangelicæ debet condonare iniuriam sibi illatam: quæ tamen condonatio non impedit quominus iudex valeat reum plectere; immo sæpe nequit absque iustitiæ læsione id omittere, quamvis vulneratus enixe roget ut percussor im-

munis ab omni pœna evadat. Secundo communis sententia est, occisorem liberum omnino esse a restitutionis onere, si vulneratus remittat omnes expensas, & damna omnia quæ ex morte sua succedent: quia hic pleno potitur iure præfata omnia remittendi. Si tamen filii, uxor, nepotes, parentes graviter indigerent; tum peccaret contra caritatem vulneratus, si cum tanto istorum præiudicio expensas, & damna condonaret. Valida tamen, ut dixi, esset condonatio.

CAPUT II.

De restitutione ob flagitium perpetrati stupri seu virginis defloratæ.

I. DE stupri crimine in sextum Decalogi mandatum sermo fuit: nunc de restitutione quæ illud consequitur, agendum est. Duobus modis quis constuprare virginem potest. Primo quis vi, fraude, blanditiis importunis, pollicitationibus, aliisque modis virginem seducit. Secundo illa consentiente, vel etiam sollicitante. Quando virgo sponte consentit, nullum est restitutionis debitum, ut communiter Auctores docent: quoniam domina est suæ integritatis violandæ aut copula matrimoniali, aut coitu flagitioso, quantum attinet ad iustitiæ forum. Quare nec ipsi puellæ, nec eiusdem parentibus quidquam restituendum est in conscientie foro. Forum quippe civile defloratorem cogit vel dotare, vel ducere in matrimonium stupratam virginem: quia leges civiles eam præsumunt aut vi, aut blanditiis illectam fuisse & deceptam. Ceterum quando re ipsa nulla intervenit fraus, dolus nullus, iustitia læsa non fuit; idcirco nullum consequitur restitutionis onus.

II. Vera hæc sunt, spectato iustitiæ rigore. Ceterum vix umquam in praxi absolverem stupratorem virginis ab onere vel eam dotandi, vel ducendi in uxorem: quia vix est virgo quæ prodigat suam virginitatem, nulla spe allesta, nullis blanditiis, & munusculis seducta. Et si qua est tanta percita libidine, ac dementia, ut ipsa virum aggrediatur; tunc vir illius stultitia commoveri, & a tanto naufragio eam subducere debet. Quod si ambo eodem furore abripiantur, & pereant, ambo se adiuvari tenentur, ut in tuto se collocent aut matrimonii vinculo, aut pecuniæ beneficio. Quare cauti sint Confessarii, ne eiusmodi defloratores absolvant, nisi prius virginibus defloratis providerint. Si sint dispa-

ris status, expeditior, & securior via erit, deflorem eidem dotem præbere, qua vel matrimonium contrahere possit, vel se in aliquem pium locum (quod tutius sane erit) recipere, ibique fletu, ieiuniis, & precibus amissæ virginitatis flagitium, & offensam Deo, ac parentibus irrogatam expiare.

III. Plures autem circumstantiæ considerandæ sunt in eiusmodi criminibus. Nam si defloratio est publica, minis, & fraude peracta; tum non solum compensanda est corruptæ virginitatis macula, sed etiam infamiæ nota parentibus & familiæ iniusta. Advertunt etiam Auctores, deflorem non teneri integram conferre dotem; sed eam quæ a parentibus debetur, augere. Virgini, antequam corrumpere, a parentibus debebatur dos mille ducatorum (quæ summa fat erat ad eam honeste collocandam) &c, contracta macula deflorationis, necessaria est dos ter mille ducatorum, ut possit honestum iniri matrimonium: hoc augmentum conferre deflorator tenetur. Si corrupta sit ita pauper, ut nullam habeat dotem præter suam honestatem; tum integra dos danda a stupratore est. Si stuprator nobilem se finxit, cum non esset, dum vi, aut fraude decepit virginem; hæc non astringitur cum eodem nubere, si ipsa sit nobilis; sed ad dotem dandam cogi ille potest. Verum, ut dixi, regula generalis præscribi non potest; sed circumstantiæ spectandæ sunt.

IV. In dubio an virgo deflorata, fuerit nec ne antea constuprata, tutior pars eligenda est: quia nemo præsumitur malus, nisi probetur. Quare etiam in tali dubio compensanda omnia damna sunt. Quid, si re ipsa virgo non erat, talis tamen reputabatur, & stuprator suo concubitu eam diffamavit? Etiam tum omnia damna quæ inde illa passa est, compensanda sunt, id est aut ducenda, aut dotanda, spectatis circumstantiis. Si tamen ex tali coitu nullam passa est infamiæ, nihil restituendum est. Quod dictum est de virgine, idem dicendum de honesta vidua. Illud etiam advertendum occurrit, quod si virgo deflorata æque aut nubere, aut profiteri Religionem possit, ac si deflorata non fuisset; tunc ad nihil deflorator tenetur, nisi pactum præcessisset dandi talem summam: quia in hoc casu ratione promissionis solvendum debitum est, non ratione damnorum, cum nulla supponantur. Subdunt tamen Auctores, quod si nupta, cognito vitio defloratæ virginitatis, male a marito tractaretur, eius-

modi damnum refarciendum esset. Si virgo deflorata ante nubendi tempus moriatur, ad nihil deflorator tenetur, nisi aut iudicis sententia, aut privato pacto obligatio dandæ dotis contracta fuisset: quo in casu parentibus, seu heredibus solvendum esset id quod taxatum erat.

V. Quæst. I. Si vir solis precibus repetitis, munusculis, promissis virginem pertrahat in consensum, ad quid tenetur? Resp. Ab omni restitutionis onere deflorem hunc liberant communiter Auctores, nisi cum precibus iunctæ fuerint minæ, aut metus reverentialis; ut si deflorator esset dominus, aut vir summæ auctoritatis, cui resistere virgo non auderet. Quoniam, inquit, eiusmodi preces, munuscula, promissa libertatem non adimunt. Si tamen preces adeo fuissent importunæ, & blanditiæ adeo assiduæ, ut violentiæ æquivalerent; tunc ad damna compensanda teneretur. Verum quod mihi probabilius videtur, est deflorem obnoxium esse compensationi damnorum, etiam si solis repetitis precibus, munusculis, & blanditiis virginem sollicitaverit, adduxeritque ad concumbendum. Utique hæc non tollunt libertatem absolute; at, spectata maxima virginis fragilitate, & imbecillitate, adeo extenuatur libertas eius, & tam vehementi tentationum impetu obsidetur, stimulisque urgetur illius animus, ut portentum redoleat, nisi labatur. Quid, si oscula, si amplexus, si expressionum præstigia illa accessissent quæ eiusmodi amatorculi adhibere solent? Quis talem deflorem a restitutionis onere liberaret? Tot exantationibus provocare, urgere, impellere virgines ad prodigendum omnium thesaurorum pretiosissimum isti petulci, & libidinosi homines solent, ut heroica opus esset virtute pro tanta insidiarum victoriæ assequenda. Quare neminem ego istorum a onere compensationis absolverem. Circumstantias utique expendendas mature esse iam admonui; sed versutos quoque istos vafrosque virginum ieductores compensationis multa plectendos esse similiter docui, nisi evidens ratio oppositum suadeat.

VI. Quæst. II. Qui sub matrimonii promissione virginem violavit, ad quid tenetur? Respond. Quicumque sub matrimonii promissione virginem defloravit, eandem in matrimonium ducere astringitur, sive fiste, sive sincere id promiserit. Hæc quippe promissio contractus onerosus est, utramque astringens partem. Ergo si ex parte virginis impleta est virginitatis violatæ conditio, ponenda

da est altera ex parte viri conditio matrimonii promissi. Quamvis enim contractus de re turpi, ut est virginitatis violatio, nullus absolute sit; tamen subeunda est admissi sceleris pœna, qualis est obligatio virginis ducendæ. Si impedimentum dirimens superveniat; ut si vir Religionem profiteatur, si sacris Ordinibus inicietur, si fiat affinis: tum damna omnia reparanda sunt. Si puella matrimonium respuat, dum vir paratus eam ducere est; ad nihil tenetur. Liber quoque ab implenda promissione homo est, si puella alium hominem post promissionem cognoverit. Similiter ad nihil homo tenetur, si puella, virginem se se effingens, talem vir non reperiat, sed defloratam experiat. Non astringitur eam ducere: quia per priorem copulam femina causam iustam dirimendæ promissionis posuit, ut fustus de matrimonio dicemus. Nec tunc compensare damna vir tenetur: quia secunda copula iacturam non infert virginitatis; sibi que imputare mulier debet, quod virum deceperit, fingens se virginem esse. Debet tamen certo constare defloratam virginem fuisse: nec satis sunt coniecturæ, & indicia. Quid, si puella virum non decipiat; sed vir, putans esse virginem, promissione matrimonii data, eam cognoscens, virginem non inveniat? Nulli tunc restitutioni obnoxium virum esse, docent Auctores communiter, nec ad eam ducendam teneri. Quod eam ducere non sit obligatus, cum fornicatio solvendorum sponsalium legitima causa sit, patet. A compensatione vero damnorum liber est: quia nullum damnum ex illa copula secutum supponitur. Si tamen hæc secunda copula virginem diffamasset, tunc aut ducere, aut dotare eam vir deberet.

VII. Quæst. III. Qui ligatus castitatis, aut ingrediendæ Religionis voto virginem violavit, data matrimonii ineundi promissione, ad quid tenetur? Resp. Si compertum virgini viri votum fuerit, liber est vir ab ea ducenda: quia tum virgo libere se decepit, atque in flagitium consensit. Similiter quando virgo violata contenta est dotis acceptione, implere votum homo tenetur. De eo acriter Theologi disputant, utrum teneatur vir matrimonium contrahere, quando virgo corrupta matrimonii spe, votum viri ignoraverit, respuatque dotem, & omnem aliam satisfactionem quam exhibere vir potest?

VIII. Adfirmat prima sententia: quia votum non est iniquitatis vinculum. Effet autem huiusmodi in casu proposito; cum observatio talis voti gravem virgini iniuriam inferret.

Præterea votum obligare desinit, mutatis circumstantiis talibus, quæ votum ipsum inquinant, & vitiosum efficiunt. Porro hæc circumstantiæ contingunt in hoc casu. Observantia quippe voti graviter iustitiam læderet. Iustitiæ autem debitum prævalet religionis obligationi. Quamobrem qui vovit erogare pauperibus centum, non debet votum implere, si hæc eleemosyna impediatur solutionem debitam creditoribus. Ergo neque votum ingrediendæ Religionis implere tenetur ille qui debitum iustitiæ, ducendæ nempe in matrimonium corruptæ virginis, contraxit. Hanc opinionem defendunt Lugo, Lessius, Candidus, Trullenchus, & alii. Dissident vero istius sententiæ patroni circa debitum petendæ dispensationis ab implendo voto, cum commode possit, nullumque in mora periculum sit. Nam Lessius, Candidus, Trullenchus defendunt, nullam esse impetrandæ dispensationis necessitatem: quia illicita evasit voti executio, atque adeo eiusdem obligatio cessavit: imperationem tamen consulunt, ut petere vir qui votum castitatis emisit, debitum possit. Alii, ut Prædus, Basilius, Lugo, docent necessario petendam dispensationem esse, quando impetrari commode potest: quia sic facile utrique obligationi & voti, & matrimonii ineundi fit satis.

IX. Contraria sententia defendit, virum hunc implere votum debere, & violatam virginem dotare, eique meliori quo fieri modo potest, providere. Quandoquidem talis promissio futuri matrimonii nulla est, ratione voti eam præcedentis. Prior quippe est obligatio voti quam obligatio ineundi matrimonii, & iuxta regulam iuris in 6. qui prior est tempore, potior est iure. Porro promissio nulla nullam parit obligationem. Idque evidentius constat ex eo quod, si sola promissio absque virginis violatione intervenerit post emissum votum, nulla esset omnibus fatentibus. Quod autem accedat virginis constupratio, hæc alia via compensari debet. Neque hæc violatio aut promissionem infringit, aut voti promissionem quæ suapte natura nulla est, ut dixi, validam efficere potest.

X. Argumenta prioris sententiæ solum evincunt, iustitiæ debitum solvendum esse: quod omnes fatentur. At negatur quod solo matrimonii contractu compensari hoc debitum queat. Nam damnum irrogatum virgini defloratæ refarciri media dote valet. Siquidem præfatus vir observare promissionem nullo modo astringitur, cum hæc promissio nulla

fit. Porro si nulla præcessisset promissio, non teneretur deflorator determinate virginem ducere; sed vel ducere, vel dotare. Ergo cum revera promissio non præcesserit, quia data promissio post votum nulla est, consequitur nullum esse matrimonii in eundi debitum. Tenetur ergo dumtaxat deflorator damnum illatum virgini defloratæ compensare, eidem congruam dotem præbendo, qua aut nuptias celebrare, aut in pium locum se recipere possit. Hæc opinio absolute mihi probabilior est. Si vero tales occurrerent circumstantiæ in quibus nullo modo provideri virginis corruptæ decori, & honestati posset, nisi solo matrimonii sacramento; tunc prudentum arbitrio impetrari emissi voti dispensatio posset pro nuptiis celebrandis. Sed hæc raro occurrunt.

XI. Quæst. IV. *Ad quid tenetur deflorator, si filius ex corrupta virgine nascatur?* Resp. Si vi, aut fraude in flagitium stupri virginem homo pertraxit, tenetur expensas ventris solvere, omnia secuta damna reparare, & filium nutrire ex iustitia usque ad tempus quo filius aptus sit necessarium sibi alimentum comparare. Si virgine, seu virgine consentiente, copula peracta fuerit, mater tribus primis annis alere filium debet; postea vir, usquedum filius queat sibi de necessariis providere. Et hæc communia sunt apud omnes.

C A P U T III.

De restitutione ob adulterium.

I. **C**Rimen adulterii exposui in commentario sexti Decalogi mandati. Dictum ibi est, adulterium præter fornicationis malitiam includere iniustitiam ipsi matrimonio, & marito adulteræ irrogatam: usurpat enim adulter rem alterius, cum uxor non habeat sui corporis potestatem. Hæc tamen iniustitiæ violatio non infert restitutionis debitum, nisi proles succedat, ut communiter Auctores fatentur: nec adulteræ maritus pro sola copula habita pecuniariam compensationem exigit. Disputatur itaque quid adulter, aut adultera restituere in casu susceptæ proles debeant.

II. Quæst. I. *Quando adulterium partus consequitur, quid restituere adulter debet?* Respond. Quando ex ceteris signis evidenter constat prolem conceptam fuisse ex congressu cum adultero, vel quia maritus absens, vel quia æger, vel quia impotens erat; tum compensanda sunt damna omnia quæ

maritus passus est a tertio ætatis anno in puero alendo. Primo enim triennio mater, post usque ad tempus quo providere sibi filius potest, pater alere filium tenetur. Si vero dubium fuerit, cuius sit proles, mariti, an adulteri; ad nihil restituendum teneri adulterum, docent *Casropalaus, Lugo, Sanchez, Lopez, Trullench, Lessius, Tapia, & alii*, quos citant, & sequuntur *Salmanticenses tract. XIII. cap. III. punct. 2. §. 1. num. 30.* quia in dubiis melior est conditio possidentis; idque affirmant *Salmanticenses*, etiam si ex coniecturis probabilibus colligatur prolem esse adulteri.

III. Quæ mihi probabiliora videntur, sunt sequentia. Primo, quando adulter, & adultera mutuo consensu adulterium perpetrarunt, ambo tenentur prolem alere pro rata, & damna compensare marito, aut heredibus legitimis. Si unus deficit, alter tenetur in solidum. Contra si adulter provocavit adulteram, eamque blanditiis, & munusculis in copulam pertraxit; tum adulter solus, utpote causa principalis, compensationi obnoxius est. Deficiente tamen adultero, obligatur adultera: quia licet provocata & illæta, libere tamen consensit; & causa, licet minus principalis, malorum fuit.

IV. Quando vero dubitatur, cuiusnam sit proles, adulteri, an mariti, in favorem matrimonii potius iudicandum est. Titulus possessionis est una ex coniecturis quæ iudicium favens matrimonio suadet. Idcirco dicitur: *In dubiis melior est conditio possidentis*: quia possessio est titulus qui aliis coniecturis adiunctus meliorem efficit possessoris conditionem. Verum si, his non obstantibus, adhuc æque probabiles, aut probabiliores rationes suaderent prolem esse spuriam, & adultero adscribendam; tum existimarem pro rata dubii compensationem faciendam esse, salvo semper meliori iudicio: quoniam in iis versamur quæ definiti certo nequeant. Idcirco facillime illorum iudicio assentimur qui sapientiores sunt, & prudentiores.

V. Quæst. II. *Quando adultera duos admittit eodem tempore, si ignoretur cuiusnam proles sit, quisnam istorum compensationi obnoxius est?* Respond. Utrumque liberant a restitutionis onere *Lugo, Lopez, Trullenchus, Villalobosius, Sanchez, Sotus, & alii*, quos citant, & sequuntur *Salmanticenses loc. cit. num. 32.* quia uterque dubitat de sua obligatione: & quamquam mala fide accesserint ambo ad adulteram, ambo tamen bona fide sua retinent. In dubiis vero melior est conditio possidentis. In foro ipso externo, re-

non probata, reus absolvitur. Cum ergo in proposito casu dubia res sit, neuter obligatur ad alimenta, multoque minus ad alia damna. Nec est quod opponas iniquum esse quod filius hoc in casu parentum subsidio privetur. Quoniam licet certum sit alterutrum esse patrem, tamen ignoratur, quisnam determinate sit: & cum innocens penas luere non debeat, ambo liberi ab onere restitutionis sunt. Suo itaque infortunio tribuere filius debet, quod ob patris incertitudinem alimentis careat. Hanc opinionem propugnat quoque Cardinalis Gotti *quæst. II. de restit. dub. 6. §. 2. num. 6.*

VI. Recensita sententia falsa, & improbabili mihi est. Quid? Certum est alterutrum esse parentem: ambo ex vi copulæ peractæ onus paternitatis susceperunt: & ambo liberi erunt? Iniquum est ut innocens damnetur. Fateor. At quis istorum innocens, cum uterque adulterium perpetraverit? Si uterque homicidium intentasset, licet ignoraretur, quis illorum reipsa hominem occidisset, in quo foro uterque liber evaderet? En quam frequenter abutantur iuniores illa iuris regula: *Melior est conditio possidentis*. Itaque cum uterque actionem procreantem prolem exercuerit, uterque causa damnorum est. Neuter innocens, licet unus solus filium genuerit; sed ambo rei sunt, cum quilibet id posuerit quod fat erat ad filium procreandum. Ergo uterque pro rata alere filium, & compensare damna astringitur. Nec responsum meretur contrariæ opinionis argumentum falso supposito nixum. Nemo quippe istorum innocens est. At, inquit *Salmanticenses, & Gotti*, si occisus reperitur in via, ignoreturque, an a Francisco, vel a Paulo homicidium perpetratum fuerit, iniquum erit utrumque punire; licet certum sit alterutrum criminis reum esse. Perperam hoc obtruditur: quia si certo constaret utrumque homicidio operam dedisse, uterque puniretur iuxta prudentis æquitatis regulas. In casu nostro uterque cognovit adulteram: uterque periculo generandæ proles, & succedentium damnorum se se exposuit. Ergo uterque pro rata alere filium, & refarcire damna debet. Quia duo sunt rei, non unus; idcirco innocens filius necessariis privari alimentis debet? Communi humanitatis sensui hoc repugnat. Ambo ergo pro rata tenentur; & uno deficiente, alter in solidum astringitur.

VII. Quæst. III. *Adulter certo sciens ex adulterio procreantem prolem esse suam, quid reddere tenetur filiis legitimis?* Resp. Diana,

Henriquez, Sotus, Ledesma, & alii propugnant, adulterum non teneri compensare damna quæ subeunt filii legitimi in portione hereditatis, aut legatorum quæ accipit spurius reputatus legitimus, quando ille adulteræ non suavitur spurii suppositionem. Quæ sententia communiter improbat, & quidem merito. Communis enim opinio docet, adulterum non minus quam adulteram debere compensare omnia damna quæ obveniunt filiis legitimis ratione filii spurii; tametsi adulter non suaverit suppositionem. Ratio evidens est: quia uterque, tam adulter, quam adultera, fuit causa cur ille filius reputetur legitimus. Per se quippe adulterinum coitum consequitur quod procreata proles mariti reputetur. Cuius enim, nisi mariti, uxoris filii credi debent? Causa autem erroris tam adulter est, quam adultera. Ergo uterque causa damnorum quibus subiacent filii legitimi; atque adeo ambo in solidum compensare omnia damna astringuntur. Distinctio adversariorum, qua cavillantur, si adulter suaverit suppositionem, tunc eundem obnoxium esse compensationi, secus si eandem suppositionem non suaverit, commentitia omnino est. Qua suavione opus est ut filius spurius marito supponatur? Eo ipso quod filius procreatus sit ex adulterio, mariti reputatur. Neque uxor præstare quidquam debet ut filium spurium supponat. Sed hæc suppositio necessario consequitur coitum adulterinum. Immo non potest uxor hoc impedire, nisi semetipsam pandat, infametque. Ut quid ergo obtruditur suasio in iis quæ vitari moraliter nequeunt? Tam adulter ergo, quam adultera in solidum tenentur compensare damna quæ filiis legitimis undecumque obveniunt ob adulterinam prolem.

VIII. Quæst. IV. *Quid præstare tenetur adultera ob prolem susceptam ex adulterio?* Resp. Primum, omnem movere lapidem debet, nihilque intentatum relinquere ut legitimæ proles damna evitet, dum id absque dispendio vitæ, sive famæ potest. Si habet bona paraphernalia, aut alia quæcumque libera; ea filiis legitimis dare debet. Tenetur expensas, & sumptus minuere, laborare, quantum proprii status conditio fert, ut pro viribus damna compenset. Suadere filio spurio poterit ut Religionem amplectatur, si idoneus fuerit, atque in fratrum commodum hereditatem renuntiet. Difficillima hæc sunt, & singulari prudentia opus est. Sæpe uxores adulteræ bonis carent quibus damna compensent. Quid tum?

IX. Quæst. V. *Debet ne adultera se prode-
re, ut filiorum damna evitet?* Resp. Si ad-
ultera spem moraliter certam non concipiat
præcavendi damna quæ filiis legitimis im-
minent ob prolem ex adulterio procreatam,
non tenetur filio spurio crimen detegere; et-
iam si illa compensare damna nequeat: quia
imprudenter prodigeret famam suam, dum pru-
denter dubitat sui criminis manifestationem
nihil profuturam. Nec est quod opponas, in-
famatores debere cum suæ famæ dispendio re-
vocare quæ dixit, etiam dum dubitat suam
revocationem non profuturam. Quandoquid-
em infamator proximum læsit in fama; &
ideo in eodem genere debet cum suæ famæ
dispendio famam denigratam refarcire. At
mater adultera non in fama, sed in pecunia,
damna intulit filiis. Quare dum in genere
pecuniæ compensare damna nequit, non vi-
detur adstringenda, ut cum famæ honorisque
dispendio eiuſmodi damna refarciat.

X. Quæst. VI. *Filius adhibere ne fidem
debet matri testanti ipsum esse spurium?* Resp.
Negant communiter Auctores, etiam si ma-
ter cum iuramento adfirmaret, ipsum esse
spurium: quia dictum unius testis non indu-
cit necessitatem credendi. Idque maxime
verum habet, dum testis propriam pandit tur-
pitudinem cum præiudicio eius qui credere
debet. Accedit quod filius, cum sua, & com-
muni persuasione reputetur legitimus, iure
non potest hereditate privari, nisi certis te-
stibus constet, & evincatur ipsum esse spu-
rium. Porro testimonium matris adulteræ,
quæ, sicut marito fidem datam violavit cum
tot damnorum periculo, ita fundamentum
suspiciendi præbet, mendacium illam pro-
nuntiare, ut alteri filio magis sibi dilecto fa-
veat, fidem non promeretur. Amore quip-
pe, odioque mulieres, veluti furentis ma-
ris undæ, modo huc, modo illuc abripiun-
tur, & volvuntur. Occurrere tamen signa,
& argumenta talia urgere valent, ut filius
adhibere fidem quandoque cogatur. Si enim
constaret maritum toto ventris tumentis in-
tervallo abfuisse, aut graviter ægrotasse,
aut carcere inclusum fuisse, aut alio ma-
nifesto impedimento irretitum, non ob mu-
lieris testimonium, sed ob manifesta argu-
menta fides præstanda esset. Et quoniam
regulæ adhibendæ, vel denegandæ fidei mu-
lieri, tale testimonium perhibenti, præscribi
nequeunt, filii consulere prudentes, doctosque
viros debent, ut possint, dum hæc acci-
dunt, suæ conscientiæ providere. Serio pon-
derandæ sunt matris qualitates, & tempus
quo tale pandit flagitium. Si enim conste-

ret mulierem probam esse, vitamque poeni-
tentem, modestam, pudicam post perpetra-
tum crimen duxisse, sacramenta frequentas-
se, a mendaciis alienam fuisse, & instante
mortis articulo flagitium suum revelaret cum
propriæ famæ iactura; si probus, doctusque
Confessarius mulieris testimonium confirma-
ret: non video cur filius fidem denegare ma-
tri posset.

XI. Quæst. VII. *An mulier cum vitæ, fa-
mæque periculo teneatur filium spurium ma-
nifestare, quando hac via certo evitaret filii le-
gitimi damna?* Resp. Si mulier inferioris con-
ditionis sit, & exiguæ famæ, ingens vero
hereditas a spurio capienda; tunc fatentur
communiter omnes, revelandum crimen esse.
Mulier quippe parvæ famæ facile induci ad
eiusdem iacturam faciendam potest. Potest
autem exigua esse illius fama, aut quia vi-
lis est eiusdem conditio, aut quia fama ipsa
adducta est in discrimen, & in communi
existimatione valde dubia est. In his cir-
cumstantiis adulteram mulierem debere cri-
men detegere, quando grave filiis legitimis
damnum immineret, communiter Auctores
docent. Similiter quando maritus, & filius
prudentes probique essent, qui silentio cu-
stodirent uxoris manifestationem proprii cri-
minis, quin eam probris, aut contumeliis
vexarent, pandere crimen deberet mulier,
si præcavendi damna spes adesset. Serio
ergo est de uxore honesta, quæ publica fa-
ma potitur, & ab omnibus ut talis reputatur.

XII. Communior opinio docet, feminam
honestam fama que clarâ non astringi cum
vitæ, & famæ dispendio crimen suum de-
tegere absolute loquendo, etiam si ingens
hereditas a filio spurio capienda esset: quo-
niam fama, utpote ordinis superioris, præ-
stat pecuniis, bonisque naturæ. Dominicus
Soto *Lib. IV. de iust. quæst. VII. art. 2. ad*
*2. concedit, non astringi plerumque mulie-
rem cum vitæ, famæque dispendio revelare
crimen suum. At si principatus, vel regnum
capiendum a spurio esset, tum cum vitæ
discrimine docet debere mulierem pandere
crimen suum, si certa spes adesset mali aver-
tendi. Quam opinionem defendunt Paluda-
nus, Ledesma, Adrianus, Covarruvias, Mo-
lina, & alii. Quia, inquiunt, bonum infe-
rioris ordinis potest esse ita magnum, ut su-
peret bonum ordinis superioris. Nec licet
mulieri suæ famæ consulere cum detrimento
adeo ingenti legitimi heredis. At reponunt
alii: si ingens foret hereditas, ut principa-
tus, aut regnum, mater adultera Regina
esset, eiusque fama excellens, & clarissima,
atque*

atque adeo non apparet evidens excessus he-
reditatis supra mulieris famam, & publi-
cam existimationem. Quo enim maior here-
ditas est, eo magis crescit mulieris fama &
honor. Quare liberant hi feminam hanc a
debito revelandi criminis cum vitæ, famæ-
que dispendio; licet ingens & ampla sit he-
reditas, ut principatus, vel regnum capi-
endum a spurio. Hanc sententiam defen-
dunt Caietanus, Prado, Lessius, Bannez,
Trullenchus, Toletus, & alii, quos citant
Salmanticenses *loc. cit. num. 42.* ubi quoque
allegant S. Thomam *2. 2. quæst. XLII. art. 6. ad 2.* Sed nec verbum habet Doctor san-
ctus ibi hac de re. Casus propositus adeo ra-
rus est, ut severiore examine non egeat.
Quoniam quis fidem Reginæ adulteræ, pan-
denti spurium, adhiberet, quando de regni
translatione negotium ageretur? Quare ab-
solute subscribimus secundæ opinioni, quod
talis mulier non teneatur pandere crimen
suum.

XIII. Advertunt tamen præfati Auctores,
quod si immineret grave boni communis pe-
riculum, ut si filius spurius pravæ indolis
esset, qui in administrando regno, vel prin-
cipatu subditos esset oppressurus, aut reli-

gioni præiudicium allaturus; tum deberet mu-
lier adultera etiam cum vitæ, famæque dis-
pendio crimen manifestare, ut filius legiti-
mus, & bonæ indolis regno administratio
succederet. Verum, ut dixi, regula genera-
lis præscribi nequit. Quandoque enim here-
ditas adeunda tanti pretii est, ut præstet fa-
mæ mulieris; & interdum fama mulieris ex-
cedit hereditatis valorem. Quandoque spes
adeit mali avertendi, criminis manifestatio-
ne; & sæpe spes ista deest. Et vix omnia
occurrunt quæ requiruntur ad criminis ma-
nifestationem cum vitæ, famæque dispen-
dio. Et ob istam circumstantiarum varieta-
tem dissident Auctores. Quare maturo, &
gravi sapientum consilio relinquenda deci-
sio est.

XIV. Quæ de famæ, honorisque restitutio-
ne dicenda hic essent, iam explicuimus in
expositione octavi Decalogi mandati. Simi-
liter agendum esset de restitutione a Reli-
giosis peragenda. Sed de paupertate Religio-
forum duo integra volumina edidi. Quare
ut repetitionis vitium declinem, ad præfata
loca te remitto, ubi ea invenies quæ ad
utriusque argumenti enucleationem necessa-
ria sunt.

LIBER TERTIUS

DE IUSTITIA ET IURE.

ubi

DE CONTRACTIBUS

universæ, & partitæ.

PRÆLOQUIUM.

De eas tandem iuris & iustitiæ præceptiones tradendas pervenimus, quæ promissa, pacta, & contractus in hominum commerciis valde frequentes dirigunt, & moderantur. Sunt vero contractus veluti comparandarum divitiarum instrumenta, quibus disponendis aptandisque tota defudat hominum cupiditas. Non abluam a veritate, si dixerò, in his contractibus suam fixisse sedem avaritiam, sualque exercere vires omnes, quibus circumvenire leges, pervertere iura, fucare iniustitias, honestare fraudes incredibili veritate pertentat. Videbis eundem contractum sola verborum diversitate oppositas induere formas, alteram iustitiæ, fenoris alteram. Videbis alios contractus nominatos, alios innominatos, ut vocant, ita iustitiam obsidere, ut deprehendi eiusdem nativa facies vix ab experrectioribus possit. Disputatio de contractibus universe spectatis non adeo impedita est, ut magnum facescat negotium. Verum dum eosdem ad praxim, hominumque societates, & commercia redactos, dispiciendos aggredimur, aona hæret, undique difficultates, & quidem gravissimæ, ac scopuli non infrequentes occurrunt, a quibus declinare vix concessum est. Quare si in via immunita, totque salebris plena aberrare non raro contigerit, facilius æqui rerum æstimatores veniam dabunt. Ut mihi, & lectoribus, quoad fieri potest, caveam, operam dabo ne incerta, & obscura decretorie definiam; sed quoties lumen non affulserit, doctiorum iudicio dirimendam subiiciam controversiam. Neque enim in difficilioribus fateri ignorantiam meam pudebit, ne mei causa ceteri errent. Siquidem Auctoris aberrationes in quacumque materia plurimum perniciosæ sunt; verum in iis quæ iustitiam commutantem spectant, maxima pariunt absurda, & restitutionis debitum inducunt. Idcirco in eiusmodi controversiis peculiari opus est cautione & diligentia. Divitiarum augendarum cupiditate ardent homines. Cuiuscumque Auctoris opiniuncula sat illis est ut contractus quos lucro comparando idoneos reputant, pro iustis licitisque habeant. Ne itaque lectoribus aberrandi anfa præbeatur, maiori qua fieri potest perspicuitate contractuum iustitia exponenda est, & veluti ob oculos referenda. Quod ut præstetur, divinum auxilium demississimo animo implorandum est.

DIS-

DISSERTATIO I.

DE CONTRACTIBUS UNIVERSE.

CAPUT I.

Contractus finitio, eiusque causæ, atque proprietates.

L Arias contractus finitiones Theologi, & Icti exhibent. Gerfonius II. Part. quaternario 3. considerat. 9. situm contractum docet in conformitate ad leges civiles. Hanc finitionem Conradus tract. 1. quæst. xvi. merito reiicit, eo quod omnes fere contractus iure gentium, non civium legibus sint introducti. Hanc alteram finitionem Conradus tradit. *Contractus est actus qui est re, litteris, verbis, vel consensu celebratus, quo transfertur res de uno in alium quoad aliqualè dominium, vel usum, vel etiam aliam speciem iuris definiti: vel si debens transferre non transferat, obligatio succedit ad interesse.* P. Paulus Comitulus S. I. celebris Theologus hanc Conradi definitionem, ut nimium verborum, & redundantem, iure improbat.

II. Contractum bifariam considerant Icti, late, & præse acceptum. Illum pro pacto accipiunt, & ex Ulpiano l. Labeo 2. ff. de verb. signif. definiunt, quod sit duorum, vel plurium consensus, atque conventio. Contractum præse acceptum ex eodem Ulpiano hac definitione explicant: *Est ultro citroque obligatio.* Cuius finitionis sensus non est, quod contractus sit ipsa obligatio, quæ effectus eiusdem contractus est; sed quod sit conventio inter duos, ex qua obligatio oritur. Si contractus perfectus sit, & absolutus, utrimque; si imperfectus, ex una tantum parte obligatio oritur. Contractus venditionis, emptionis, locationis, mutui, alique absoluti sunt, & perfecti, utrimque obligantes. Contractus late accepti comprehendunt contractus gratuitos, aliosque, in quibus ex una dumtaxat parte obligatio datur; ut contingit in promissione, in donatione ante acceptationem, in deposito, in pignore &c.

III. Ut contractuum naturam penitus inspiciamus, eorundem causæ explicandæ sunt. Harum porro princeps est, inquit P. Paulus Comitulus Lib. I. cap. iv. causa finalis,

quæ causam effectricem excitat, provocatque ad procreandum effectum, mediæque paranda quibus finis obtineatur. Porro contractuum finis est civitatum, & humani generis bonum. Contractibus quippe sublatis, civitatum, & humani generis societas concidit. Idque probat citatus Comitulus ex ipso Aristotele, qui in VII. Politicæ Reipublicæ optime ordinatæ formam exprimit, sexque complectitur, quibus carere civitas nequit, nempe alimenta, opificia, arma, habendæ, conflandæque pecuniæ facultatem, rei divinæ cultum, & sacrificium. Valeant hæretici, inquit P. Comitulus, eosque pudeat, dum in Ecclesia christiana a Sacerdotio verum ablegant sacrificium; cum ipse ethnicus Aristoteles noluerit suam Reipublicam sacerdotio carere, & sacrificio. Ultimo loco iudicium requirit pro utilitate, & iustitia contrahentium.

IV. Ad hunc finem assequendum commercia inventa esse, sodalitates, conjugia, & amicitias, subdit P. Comitulus ex eodem Aristotele III. Polit. cap. vi. Amicitiam omnibus civitatum bonis præfert Aristoteles II. Polit. cap. iii. Nam amicitia civitates continet: & supervacanea essent iustitiæ tribunalia, si amicitia inter cives vigeret. Quandoquidem idcirco in civitatibus erecta tribunalia sunt, quia aliorum bona alii invadabant, famam, & existimationem vexabant, nec liberis, & uxoribus parcebant: quæ mala, amicitia inter cives dominante, exulant. Hæc siquidem non modo aliena non rapit, sed sua liberaliter elargitur; nec solunt alterum nulla afficit iniuria, sed etiam de suis detrahit ornamentis, ut alienæ dignitatis, honorisque opes augeat: concludit ex Aristotele Comitulus. Quæ sane doctrina mirifice exaltat christianæ Reipublicæ regimen mutuo amore nixum: ab hac quippe reciproca dilectione universam legem suam pendere divinus Legislator Christus testatur. Porro, qua ratione necessaria est inter cives amicitia, eadem necessaria sunt contractis, quibus cives mutuas sibi tradant operas, & auxilia, & necessario quondam æquitatis ac naturæ voluntario iure sua inter se communicent; & ultro citroque datis & acceptis

I 4 rebus

rebus tum singulorum, tum omnium, bono, & incolumitati provisum fit: inquit citatus P. Comitulus.

V. Causa efficiens contractus est humana voluntas, duplici instructa dominio, rationis nempe, quod est liberum arbitrium; & rei, idest proprietatis. Alterutrum si desit, contractus nullus est. Quamobrem contractus amentis, furiosi, infantis, rati non sunt. Contractus enim actus humanus est, qui ab electione, seu libero arbitrio necessario dependet. Vi autem istius electionis, inquit S. Thomas I. P. *quest. lxxxiii. art. 3. ad 3.* domini sumus nostrorum actuum. Præter dominium rationis requiritur dominium rei, seu ius transferendi dominium rei cuius sumus domini, in alterum aut in totum, aut in partem. Nemo enim transferre in alterum potest id quod suum non est.

VI. Notio igitur essentialis contractus est *duplicis voluntatis, dantis, & recipientis, de re quapiam agenda, vel non agenda, signo aliquo exteriori manifestata, deliberata consensio.* Quatuor igitur sunt quæ in quolibet absoluto perfectoque contractu requiruntur. Primum est istius duplicis voluntatis declarata consensio. Prior voluntas appellatur offerens, provocans, & laceffens. Posterior recipiens, provocata, & laceffita. Voluntas illius qui merces suas venales exponit, offerens est, & provocans, quia offert, & provocat voluntatem ementis; voluntas vero ementis recipiens est, & provocata: tamen interdum e contrario accidat, ut nempe qui emit, offerat, & provocet. Alterum est consensus, seu duplicis istius voluntatis, provocantis, & provocatæ, copulatio & coniunctio. Tertium obligatio. Quartum actio efficax, qua uterque contrahens debitum suum explet. Contractus itaque prior est obligatione, & hæc actionem præcedit. Obligatio, & actio altera est civilis, naturalis altera. Civilis eget aut testium, aut tabularum, aut chirographi, vel singraphæ probatione. Naturalis mentis, & conscientiæ testificatione contenta est. Duplex itaque in quolibet contractu considerari forma potest. Prima essentialis, quæ semper, & ubique apud omnes gentes comitatur. Altera adventitia, seu accidentaria, quæ in iure alicuius populi, aut Principis constituta est. Ex quatuor ergo recensitis contractus prærogativis duæ primæ ad formam contractus pertinent. Nam contractus est de re aliqua agenda conventio. Sed homines convenire de re aliqua agenda, vel non agenda nequeunt, nisi mutua concordia signo aliquo exteriori declaretur.

Hanc vero reciprocam voluntatum concordiam obligatio consequitur, tamquam formalis effectus.

VII. Materia proxima contractus sunt actus humani ad iustitiam attinentes. Conveniunt quippe homines contrahentes simul & consentiunt aut de aliquo factò, aut de aliquo actu humano. Hinc omnes contractus ad hos quatuor quos innominatos vocant, eo quod proprio peculiari nomine careant, revocantur. *Do, ut des: Do, ut facias: Facio, ut des: Facio, ut facias.* Hi contractus, dum executioni mandantur, aliquam speciem, seu formam determinatam induunt: quod apprime notandum est ad fraudes, & fenora præcavenda. Ut enim contractus aliquis ab iniustitia purgetur, & a mutui natura extrahatur, revocari ad aliquem contractum innominatum solet; ac si rerum genera absque aliqua specifica differentia executioni subesse possent. Verum de hoc infra.

VIII. Ex constituta doctrina hanc eruit P. Comitulus definitionem. *Contractus est minimum duarum voluntatum, provocantis, & provocatæ, quæ dominio rationis, & rei præditæ sunt, legitima consensio ad rem aliquam agenda, vel non agenda, externo aliquo signo declarata, atque ad civitatum, humanique generis bonum instituta.* Finitio isthæc, etsi collatata & diffusula videatur, nihil tamen redundans, nihil non necessarium includit; ut contendit P. Comitulus, cui prorsus subscribo: immo cum eodem assero, eas definitiones esse laudabiliores quæ luculentius rerum naturas patefaciunt. Porro definitiones quæ omnes rerum causas expriment, rerum naturas declarant luculentius quam definitiones quæ solo genere, & differentia constant; ut ex ipso Aristotele, qui in *VIII. Metaphysic. tex. 6.* effert Architæ definitiones, eo quod in rebus definiendis necessarias causas includebant, evincit citatus P. Comitulus.

IX. Præfatam contractus finitionem duodecim consequuntur proprietates, quas idem P. Comitulus enumerat, suntque sequentes. Necessitas, utilitas, libertas, contraria pactio, bona fides, soliditas, iustitia, honestas, benignitas, expressam, vel tacitam habens donationem, obligatio, actio, domini translatio. Duæ primæ ex fine proficiscuntur, qui est civitatum, & humani generis bonum. Necesse tamen haud est ut in quolibet contractu bonum publicum civitatum occurrat; sed sat est quod eidem contractus non repugnet. Ceteræ quæ proxime sequuntur, ex

caussa efficiente erumpunt, nempe ex duplici voluntate, laceffente, & laceffita, duplici dominio prædita, rationis, & rei. Sexta e materia emergit: siquidem contrahentes non de ficta & simulata, & mente tantum cogitata, sed de re vera quæ in rerum natura existat, aut existere valeat, paciscuntur. Postremæ sex ex forma, seu ex reciproca consensione, signo exteriori manifestata, oriuntur. Proprietates istæ non eodem modo contractum afficiunt. Nam duæ primæ quæ finem spectant, extrinsecus accersitæ sunt; quæ tamen a contractu iusto non sunt distractæ. Quæ materiam, causam efficientem, & formam consequuntur, proxime attingunt contractus naturam.

X. Istarum proprietatum connexio, & convenientia satis aperta est. Et primum, quod est necessarium, utile quoque est. Deinde quemadmodum id quod est valde difficile, impossibile fere reputatur ab Aristotele in *I. de celo text. 3.* ubi duplex distinguit impossibile: alterum quod numquam erit; alterum, quod neque facile, neque cito, neque fiet: & M. Tullius in *Partitionibus Oratoriis* inquit: *Quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt ac si effici non possint:* sic quod est valde utile in hominum vita, reputari necessarium debet, ut ibidem subdit Cicero: *Quod per magni interest, pro necessitate sæpe habetur.* Utilitas rationem advocat actionum humanarum moderatricem. Rationi inest dominium in potestate deliberandi, & eligendi constitutum, cui dominio rationis iunctum est dominium rei. Libertas rationis comitem habet contrariam pactioem. Dicitur contraria pactio, quatenus contrahentes pacta adicere contractui libere valent, opposita proprietatibus naturalibus, non intimis, quæ ab iustitia, & honestate contractus abesse nequeunt; sed eis quæ ab Istitis naturales vocantur, quarumque ablatio neque iustitiæ, neque honestati, neque legibus repugnat, ut fufus infra declarabitur. Sequitur bona fides, quæ nulla violari pactioem debet. Ad bonam fidem siquidem attinet cavere ne quid in contrahendis rebus nequiter fiat, neve ficta rei imago nullibi existens commercio subiiciatur: idcirco bonam fidem rei contrahendæ soliditas comitatur. Porro cum res suas cum aliis commutare minime deceat, nisi ex præscripto iustitiæ, & honestatis; ideo has duas proprietates iure humanum contractum efficere dictum est. *Convenit autem* (inquit Cicero Lib. I. offic.) *in omni re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, æquum & facilem ef-*

se. Quamobrem in exercendis commerciis benignitas quædam, & facilitas, quæ diiuncta a donatione semper esse non debet, inventa est. Tandem cum iura omnia naturalia, divina, & humana servare iustas conventiones iubeant, merito tres extremæ proprietates positæ sunt, obligatio, actio, domini translatio. Hæc pauca ex præfatio P. Comitolo delibavi, pluribus omissis. Integrum librum ipse occupat in singulis proprietatibus exponendis; sed instituti mei ratio orationem adeo prolixam non patitur. Quæ tamen maioris sunt momenti, infra sub examen inducam.

CAPUT II.

Contractuum partitiones variæ.

I. Multiplices sunt contractuum partitiones, quas pluribus capitibus exponit P. Paulus Comitulus *Lib. III.* ex quo celebriores hic tantum perstringam. Contractus dividuntur primo ex parte causæ finalis: & sub hac ratione alius contractus est necessarius, alius non necessarius; alius utilis, alius non utilis. Quod si adeo inutilis sit, ut lædat aut publicam, aut privatam utilitatem, nullus est. Ex causa efficiente quidam contractus liber est, cui nulla vis, nullus metus extrinsecus allatus causam dedit; coactus alius, quem extorsit probabilis & iustus metus, quo commoveri vir fortis & constans potest. Et quoniam voluntas alia est absoluta, alia conditionalis; alia imperfecta, alia perfecta; seu alia deliberata, alia indeliberata: contractus quoque alius absolutus, alius conditionatus; alius perfectus, alius imperfectus; alius deliberatus, alius indeliberatus. Ex forma, sive mutuo consensu, signo exteriori declarato, manat partitio Aristotelis in *V. Ethic. cap. 11.* ubi inquit. *Contractuum quidam sunt voluntarii, quidam involuntarii. Voluntarii quidem sunt hi, verbi causa venditio, emptio, mutuum, fideiussio, commodatum, depositum, locatio, conductio. Voluntarii vero dicuntur, quoniam contractuum principium est voluntarium. Non voluntariorum autem quidam sunt clandestini, ut furtum, adulterium, veneficium, servi alieni deceptio, aut corruptio, cædes dolo commissa, falsum testimonium. Alii violenti, ut verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio corporis, maledicentia, contumelia.* Difficilis apparet hæc divisio; cum contractus esse nequeat, iis quibuscum contrahitur, non consentientibus. Quis autem dixerit, in

cæde, in rapina, in veneficio consensum intercedere eius qui hæc invitus patitur? Ut partitionis clara habeatur intelligentia, sciendum, contractum actionem esse iustitiæ commutantis, cuius natura in æqualitate dati, & accepti sita est. Illi igitur contractus hoc nomine appellandi sunt qui hanc. tuerentur æqualitatem: & in istis facile intelligitur amborum contrahentium ultro citroque consensus: qui contra ab hac æqualitate recedunt, præfatam excludunt consensionem. Numquid in nece violenta, quæ iniuste mortis cum vita commutationem habet, morientis consensus reperitur? Merito itaque Philosophus involuntarios contractus appellat, in quibus utraque pars consensum non præbet, ut sapienter interpretatur S. Thomas *loc. cit. l. 4.* At forte dicet, ultimas quas enumerat actiones Philosophus, nullo modo denominandas contractibus esse. Sed falleris. Nam apud Isthos omnis obligatio pro contractu usurpatur, ut perspicue statuitur leg. *Omnes obligationes ff. de iudiciis*, cuius legis verba hæc sunt. *Omnes obligationes pro contractu habendam existimandum est, ut ubicumque aliquis obligetur, & contrahi videtur, quamvis ex crediti causa videatur.* Porro ex maleficio, cæde, & qualibet iniuria naturalis suboritur obligatio pœnæ subeundæ. Quam obligationem non consensus voluntarius delinquentis, sed auctoritas legis vindicantis inducit. Quælibet autem obligatio pœnalis involuntaria est, ut docet S. Thomas *l. p. q. 2. art. 2. l. 1. art. 5.* cui omnes subscribunt. Ex utraque igitur parte præfati contractus sunt involuntarii, ut patet.

II. Ex parte materiæ finitimæ & proximæ emergit, ut alias dixi, partitio quatuor illorum contractuum qui proprio carent nomine: *Do, ut des: Do, ut facias: Factio, ut des: Factio, ut facias.* Ex parte materiæ remotæ oriuntur ceteri omnes contractus qui propria nomen habent, ut *emptio, venditio, mutuum, permutatio singularis, cambium, commodatum, locatio, conductio, emphyteusis, feudum, pignus, societas* &c.

III. Isti partiuntur contractus in dividos, & individos. Ille est cuius materia dividitur, hic cuius materia divisionem non patitur. Dupliciter autem res aliqua dividua, aut individua est, naturaliter, & intrinsecus; & civiliter ex legis ac iuris præscriptione. Ad cognoscendos autem contractus dividos, aut individos hanc tradunt regulam. Ea res civiliter dividua dicitur individua cuius pars non tantam adfert utilitatem pro ratione partis, quantum totum pro ratione

totius. Quatuor vero modis docent contractus dici dividos, aut individos posse. Primo obligatione, & promissione: deinde divisione, seu distributione inter heredes: post solutionem: postremo liberationem, & solutionem. In contractu qui omnibus his modis dividos est, reperiuntur res quæ numero, pondere, & mensura consistunt. Contractus omnino individi sunt servitutes reales rusticæ, ut iter, actus, via, aquæductus; servitus etiam urbana, ut servitus altius effe-rendi ædes. In his enim pars tantum servitutis deduci in obligationem nequit. Qui enim promittit iter per fundum suum, nequit itineris partem, sed totum promittat necessum est; ut clare declaratur in *l. Vie, itineris ff. de servitutibus*, ubi hæc habentur. *Vie, itineris, actus, aquæductus pars in obligationem deduci non potest: quia usus eorum indivisus est.* Notandum, magnum esse discrimen inter viam, actum, & iter. Nam iter est hominum, actus pecudum, via vehiculorum. Quare qui habet viam, etiam habet actum, & iter; & qui habet actum, habet quoque & iter. Aliam contractuum divisionem tradunt Isth, penes quos alius est contractus qui re, alius qui rei interventu, alius qui verbis perficitur. Ii contractus re fieri dicuntur in quibus qualitas, & quantitas obligationis ex re ipsa perspicitur; ut sunt contractus mutui, commodati, depositi, alii-que. Illi vero contractus rei interventu fieri dicuntur in quibus vis & pondus obligationis trahitur ex solo convento & pacto contrahentium. Contractus qui verbis celebratur, contractus est stipulationis.

IV. Ex tertia proprietate hæc oritur divisio. Contractus alius est liber libertate consilii, & electionis: alius libertate præditus est opposita vi, & metu; aliud vim habens, & metum. Quæ divisiones sunt effectivæ a causa efficiente, quæ est humana voluntas; a proprietate vero formaliter. Ab hac quoque sequentes manant divisiones. Contractus alius est dolosus, seu fraudulenter: alius per errorem, & incertiam factus; alius absque errore, & incertiam initus. A quarta proprietate hæc oritur divisio. Contractus alius habet actiones oppositas naturalibus proprietatibus: alius eandem non habet. Uterque autem potest esse iustus & ratur, ut supra explicatum est.

V. Quintam proprietatem hæc consequitur partitio. Contractus alius bonæ, alius malæ fidei est: de qua divisione fufius infra. Sexta proprietate hæc comitem habet divisionem. Contractus alius solidus & verus; alius adumbratus

bratus & simulatus: alius inanis & cassus, cuius nullum in rerum natura extat fundamentum. Ad septimam proprietatem hæc referuntur divisiones. Contractus alius est legitimus: alius contra legem seu divinam, seu humanam, seu naturalem, qui contractus vi devinciendæ conscientiæ caret: alius est rerum æqualitatem conservans, alius ab eadem recedens: alius est cum severitate iuris, alius cum lenitate iuris: alius solemnitate iuris ornatus, alius eadem solemnitate carens. Ratione octavæ proprietatis contractus alius honestus, alius turpis, & improbus, cum morum honestate confli-gens, qui nullius momenti est. Benignitas, nona proprietas est, quæ tacitam conditionem, seu donationem comitem secum habet eius exuperantiæ quæ in æstimatione, & pretio rerum sita est, & contrahentibus ignorata, quamque ipsi libenter inter se largiuntur. Qui hanc largitionem alteri negaret, inhumanus esset & barbarus. Ex hac itaque proprietate contractus alius est humanus & benignus: alius inhumanus & barbarus.

VI. Ex obligatione, quæ est decima proprietas, alius contractus est proprius; alius improprius; alius maxime improprius. Proprius utrimque habet obligationem; uti emptio, venditio, permutatio, locatio, conductio, societas &c. Alius improprius, qui ex altera tantum parte obligationem inducit; ut promissio acceptata ab eo cui facta est. Alius maxime improprius, in quo nulla est obligatio, sed potius obligationis extinctio; ut in accepti latione. Ad undecimam proprietatem, quæ est actio, hæc referuntur divisiones. Alius habet actionem in foro civili; alius in eodem foro actione privatur: alius qui in foro conscientiæ, & Dei ius habet: alius qui in neutro foro iure potitur: alius qui in utroque, ut sunt ii omnes in quibus legitimæ iustæque obligationis probationes ad-sunt. Ex duodecima & postrema proprietate, quæ in translatione domini sita est, hæc sequuntur divisiones. Contractus alius domini actu transfert, alius secus. Transfert qui coniunctam habet traditionem: alius non transfert, qui hac caret traditione. Alius transfert dominium omnino & perfecte; ut is in quo transfertur proprietas, usufructus, usus, & ius universum quod quis habet in re sua. Alius imperfecte, in quo pars tantum domini transit ad alterum; ut usus, usufructus, possessio, habitatio.

VII. Ex multiplici iure alie sequuntur divisiones. Alius contractus est iuris naturæ; ut matrimonium, de quo suo loco. Fuerit

ne alius contractus in statu inviolatæ naturæ, res incerta est. In eodem fuisse, aut saltem potuisse esse, non improbabile videtur P. Comitolo, duos innominatos, & tres nominatos. Innominati erant, *Do, ut des:* ad quem revocabitur matrimonium. Alter innominatus potuisset esse, *Factio, ut facias:* qui contractus maxime inter viros & uxores obtinuisset tum in re domestica curanda, tum in educanda prole. Contractus nominati fuissent matrimonium, societas, stipulatio. De matrimonio patet: de societate etiam: & societatem consequitur stipulatio. Sed de his quisque in suo sensu abundet.

VIII. Ex iure divino primus contractus est matrimonii. Alii sunt contractus, etli non instituti, probati tamen, & declarati, saltem consule, & generatim; ut colligitur ex Apostolo I. ad Theſſal. cap. iv. *Ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum.* Contractus mutui perspicue probatur. *Mutuum date, nihil inde sperantes:* Luc. vi. Contractus locationis in parabola vineæ locatæ agricolis homicidis & flagitiosis, Luc. xx. & contractus conductionis in parabola de conductis operariis perspicue indicatur. Contractus emptionis probatur Gen. xlvii. ubi Iosephus emit Ægypti prædia, & eadem certa conventa mercede locavit Ægyptiis. Plures alii contractus emptionis, & venditionis recensentur in divinis Scripturis.

IX. Ex iure gentium omnes fere contractus suam ducunt originem; ut habetur in leg. 5. de iust. & iur. his verbis. *Ex hoc iure gentium introducta sunt bella, discrete gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, ædificia collata: commercium, emptiones, venditiones, conductiones, obligationes instituta, exceptis quibusdam quæ a iure civili introductæ sunt.* Ex iure civili, & canonico plures præscriptæ sunt leges pro contractu celebratione. Contractus civiles vocantur distincti a contractibus ex iure gentium, qui ad præscriptum earundem legum celebrantur; ut sunt contractus emphyteuticus, sponsalitiæ largitatis, & alii. Contractus canonicus nuncupatur qui est ad normam legis ecclesiasticæ. Alii contractus canonici sunt non re, sed sanctione, quatenus Ecclesia leges præscriptas servandas in horum contractuum celebratione, ne Christiani errent, violentque iustitiam, ut sunt census, cambium, societas, & alii. Denique alii contractus sunt iurati, alii iniurati; alii impliciti, alii expliciti.

X. Hactenus divisiones contractuum universè spectatas dedi ex citato P. Comitolo: nunc

nunc assignandæ sunt divisiones contractuum in suas extremas infimæque species, quas Græci atomas appellant. Variæ sunt de eiusmodi divisionibus Theologorum sententiæ. Triginta species designat Conradus *quest. xvii.* Quam partitionem improbat Dominicus Soto *Lib. VI. de iust. & iur. quest. ii. art. i.* ubi contractus nominatos in tres digerit ordines, & ad septem species omnes revocat. Primus ordo eorum est quibus rei dominium transfertur. Secundus eorum quibus usus fructus. Tertius eorum quibus usus. In primo ordine collocat liberalem donationem, cambium, emptionem, venditionem, mutuum. In secundo emphyteusim. In tertio commodatum, locationem, & conductionem, quas sub unico contractu includit, sicut venditionem, & emptionem. A speciebus contractuum removet depositum, pignus, fideiussionem.

XI. P. Comitulus & ipse peculiarem divisionem contractuum in species ultimas tradit. Primo partitur contractus in gratuitos, & non gratuitos. Primi rei gratis in alium transferunt, nulla pacta mercede, seu pretio. Non gratuiti, seu onerosi sunt ii in quibus res pro re traditur, sive res sit rei proprietatis, sive usus, sive usufructus, sive pecunia, sive opera. Primi generis contractus benevolentia, amicitia, naturalique caritate nituntur. Secundi generis contractus iustitia quas commutantur, & commercia moderantur, parit, in quibus æqualitas dati, & accepti requiritur. In primo genere duo sunt in quibus transfertur dominium, donatio, & mutuum. In donatione transferri dominium potest vel in totum vel in partem: concedi vel proprietatis, vel usus, vel usufructus rei donatæ valet. Gratuitum mutuum vocatur, non quia res data quæ usu consumitur, reddi non debeat; sed quia gratis conceditur eiusdem usus, & ius eandem pro libito adhibendi, seu conceditur liberum dominium ad tempus. In eodem primo genere duo sunt in quibus usus dumtaxat conceditur, nempe commodatum, & precarium. Primum a secundo discrepat, quia in illo usus conceditur tempore præfinito; & antequam elabatur, revocari concessus usus nequit. In precario nullum præstituitur tempus; sed revocari ad nutum concedentis potest. Ambo hi contractus versantur in iis rebus quæ usu non consumuntur. In genere contractuum non gratuitorum sunt permutatio, emptio, venditio, locatio, conductio, emphyteusis, permutata commodatio. In permutatione transfertur dominium rei uti-

lis pro dominio rei utilis. In venditione, & emptione dominium rei utilis; dominium rei utilis commutatur. In societate dominium, & usus rerum communicantur, sed non abdicantur; periculo tamen amittendi exponuntur. In locatione, & conductione pecunia, operæ, vel rerum usus commutantur. In emphyteusi usufructus rei immobilis, & corporeæ conceditur cum mercede certa solvenda. Emphyteusis verbum græcum est, quod aliqui latine reddunt hac barbara voce *melioratio*. P. Comitulus græce doctus emphyteusim insitionem significare asserit, quod fluat a verbo *ἐμφορῆσις*, quod est interio, fortasse quia in eo qui emphyteuticariam possessionem habet, aut ius fructuum inseritur, aut etiam dominium utile, si perpetuus est contractus. Permutata commodatio est, quando usus unius rei alterius usu commutatur; ut cum tibi commodo librum, ut tu quoque alium librum, aliamve rem mihi commodes. Ex hac divisione undecim atomæ species contractus colliguntur. Quinque sunt gratuiti, donatio, mutuum, commodatum, precarium, depositum. Non gratuiti sex, permutatio, venditio & emptio, societas, locatio & conductio, emphyteusis, permutata commodatio. Venditionem & emptionem unum, locationem & conductionem alterum efficere contractum, cum Dominico Soto, & citato P. Comitolo asserimus: quia sunt partes unius & eiusdem contractus venditio & emptio, locatio & conductio.

XII. Depositum a ratione contractus extrahendum videtur; cum in eo nihil transferri appareat: non dominium, non usus, non usufructus. Sed revera transfertur ius rei depositæ custodiendæ, & eiusdem possessio actualis: & hoc fat est ad veram contractus speciem. Opponi etiam potest, designatas contractuum species non esse atomas, seu ultimas; cum quilibet contractus versetur in rebus specie discrepantibus. Emptioni enim subiiciuntur agri, domus, equi, boves, vinum, triticum, & plura alia, quæ plulquam specie differunt. Inanis tamen est oppositio hæc: quia res recensitæ, & aliæ recensendæ non sunt venditionis materia, ut naturales, & specie differentes, sed ut vendibiles. Porro esse vendibile induit unicam rationem specificam cunctis rebus communem. Quare res præfatæ respectu venditionis differunt specie materiali, secus formali. Specie itaque contractus differunt, non ex diversitate materiæ quæ iidem subest, sed ex modis diversis quibus rerum transferuntur dominia, aut usus.

C A-

CAPUT III.

Quomodo perficiantur contractus, & obligationem inducant.

I. Duplex in primis distinguitur in contractibus perfectio. Substantialis una, adventitia seu accidentaria altera. Habetur illa, quando ea omnia apponuntur quæ ad speciem contractus necessaria sunt. Sic venditio quantum ad speciem, seu substantiam perfecta est, simul ac inter emptorem & venditorem conventum de pretio est: mercis autem traditione accidentaliter, & quantum ad integritatem contractus perficitur. Quatuor modis perfici substantialiter contractus solent. *Consensu*, signo exteriori declarato. *Verbis*, seu determinata verborum forma. *Scriptura*, quando necessario requiritur. *Rei traditione*, sine qua aliqui contractus non consistunt. Consensione, exterius declarata signo aliquo, perficiuntur illi contractus qui mutuum contrahentium conventionem significant; ut sunt emptio, venditio, locatio, conductio. Scriptura, seu instrumentum, quod post conventionem mutuum contrahentes conficiunt, non ad naturam, sed ad probationem contractus requiritur. Alii contractus determinatam verborum formam postulant; ut in *stipulatione* fit, in qua uno interrogante, *Spondeo mibi mille? reponit alter, Spondeo: Dabis mibi librum? dabo*. Quæ forma verborum, licet olim apud Romanos obtinuerit, nunc penitus obsolevit; & fat est ut quibuslibet verbis consensus prodatur contrahentium. Scriptura perficiuntur emphyteusis, alique contractus, qui antequam a notario scribantur, vim non habent, sic consuetudine, vel lege obtinente. Possunt quoque contrahentes pro libito suspendere in ceteris contractibus suum consensum, usquedum Scriptura conficiatur. Rei traditione perficiuntur mutuum, donatio, commodatum, depositum, permutatio, pignus. Hi ante traditionem non reputantur perfecti, sed nuda pacta.

II. Obligatio proprietatis est, ut supra dixi, cuiusque contractus perfecti. Contractus qui solo reciproco consensu perficiuntur, ita consequitur obligatio, ut alter contrahentium sine alterius consensu resilire nequeat a conventionem facta. Qui vero scriptura complentur, non ante, sed post scripturam obligationem contrahentes obstringentem inducunt. Idem dicendum de iis contractibus qui

rei traditione perficiuntur. In omnibus tamen contractibus potissimum contrahentium conventio, & intentio spectanda est, & consuetudo, ut inde eruatur obligatio quæ eisdem devinciat. Quoniam ut in explicatione quartæ proprietatis dixi, contrahentes expresse pactiones adicere possunt reciproco consensu, oppositas communi modo contrahendi, quibus standum est; dummodo turpes non sint, & cum æquitate pugnantem.

III. Quid, si contrahens verbis exterius celebraret contractum absque interiore animo contrahendi? Adfirmant aliqui, contractum consistere. Verum si interior animus desit, contractus nullus est; cum libera voluntas necessaria sit ad cuiusque contractus substantialem perfectionem. In foro tamen exteriori deceptor ad contractum implendum merito adigitur, quia consensus præsumitur; immo plectendus decernitur, tamquam humanæ societatis interurbator. Disputant iuniores, an ille qui animum haberet contrahendi, secus se obligandi ad contractum implendum, devinctus maneret? Sed disputatio vana est. Qui enim deliberate contractum vult, velle quoque debet obligationem quæ contractum necessario consequitur. Mirifica est, & penitus vana distinctio quam P. Claudius La-Croix *Lib. III. part. ii. num. 610.* comminiscitur, de voluntate directa, & reflexa: quam alibi refutabo velut inanem.

IV. Paucis in præsens explicabo eiusdem obligationis naturam, variamque potestatem, & acceptationem. Obligatio itaque vinculum est quo quis sese obstringit ad aliquid præstandum. Apud Ictos alia est antidotalis, rei honestate nixa, qua quis gratus est suo benefactori. Istius obligationis debitum morale nuncupatur, non ex iustitia præceptum. Alia obligatio fundatur in lege præcipiente; appellaturque debitum legale, quod oriri vel a caritate, vel a iustitia, vel a religione, vel ab obedientia, vel ab alia virtute potest. Sola obligatio ex iustitia erumpens parit onus restitutionis, si violetur. Hæc obligatio ex iustitia manans, alia naturalis tantum, quæ in foro conscientie vim inducit; in foro vero exteriori non dat actionem, sed exceptionem dumtaxat: alia solum civilis; ut quando quis secundum allegata & probata evincitur debitor, qui re ipsa non est, & cogitur ad solvendum. Alia obligatio simul naturalis, & civilis est, quæ in utroque foro tum interno, tum externo devincit. Hæc ex contractu, aut quasi contractu, ex delicto, & quasi

quasi delicto proficitur, ut alias dictum est.

CAPUT IV.

De contractu ex gravi metu celebrato.

I. Plures conditiones requiruntur ut metus dicatur gravis, qui superare viri constantiam valeat. Prima est, ut malum quod imminere prævidetur, grave sit. Altera est, ut adsint fundamenta probabilia, & non levia, timendi malum: vir quippe constans ex levibus rationum momentis non movetur. Tertia, ut metum incutiens possit, & soleat intentatas iminas executioni mandare. Quarta, ut nequeat vir timore percussus declinare mala vel per se, vel per alios, quæ sibi imminere præcognoscit. Quodnam autem grave dicatur malum, non una est Auctorum sententia. Mala mortis, exilii, carceris, mutilationis, amissionis status, stupri sive in viro, sive in femina, penes omnes gravia existimantur. Disputant vero, num mala infamiæ, excommunicationis, & amissionis bonorum reputanda sint ita gravia, ut incutiant metum moventem virum constantem. Negant plures; sed maior pars affirmat. Famæ enim bonum præstat divitiis multis, teste Salomone Prov. xxxi. *Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ.* Si tamen aliqua via repellit infamia possit, non esset malum turbans constantem virum. Timor quoque excommunicationis iniuste lætæ, gravis, & aptus commovere virum constantem communius existimatur: quia tamen iniusta excommunicationis non liget in conscientia, ligat tamen in foro exteriori, remouetque hominem a divinis officiis, a sacramentis, a communicatione fidelium, ob scandalum vitandum; quod grave profecto malum est. Amissionem ingentium bonorum similiter grave malum, quod commovet viri constantiam, iudicant graviores Theologi. Malum quod timetur, non modo absolute, & in se, sed etiam respectu illius qui timet, spectari debet. Quod enim leve est huic, grave malum est alteri. Iterum consideratur metus ut a causa naturali intrinseca manans, sicut a naufragio, ab infirmitate, ab incendio, & similibus causis. Ut mala hinc proficitur homo evitet, libere sibi imponit aliquod debitum exequendum: idcirco ab intrinseco proveniens metus iste dicitur. Ab extrinseco vero nuncupatur, cum a libera causa incutitur: & hoc evenire dupliciter

potest: iuste nempe, cum ob iustam causam; vel iniuste, cum absque ulla ratione, sed iniuria; mera iniicitur. Tandem potest metus incuti ad contractum extorquendum, aut ad alium effectum; & metum patiens contractum eligit ut medium quo malum declinet.

II. Quibus constitutis, Theologi acriter disputant, utrum metus gravis, cadens in virum constantem, iniuste incussus ad contractum extorquendum, nullum contractum reddat; etiamsi metum patiens internum consensum præbeat. Nam si consentiat tantum sicut externis signis, intrinsecus animo renuente, ut invasorem deludat, planum est contractum esse nullum. Disputant autem, iure naturæ spectato. Nam quid positiva iura præscribant, infra dicitur.

III. Prima sententia nullum iure naturæ docet contractum præfatum. Quoniam ad contractus valorem liber consensus necessarius est. Metus autem gravis, cadens in virum constantem, libertatem aufert. Ergo contractum efficit nullum. Heinc qui metu cogitur ad promissionem, eidem implendæ non astringitur. Plures afferuntur leges quæ hanc positionem confirmant. I. 9. *Metum autem præsentem, s. Licet. ff. de eo quod metus causa*, ubi statuitur, dominium non transferri ab eo qui vim patitur, his verbis. *Quia res in bonis eius est qui vim passus est.* In contractu autem necessaria est domini translatio. Hanc sententiam propugnant Soto de iust. & iur. Lib. VIII. quæst. 1. art. 7. ad 3. Rebellus II. Part. Lib. VIII. quæst. v. Malderus de iust. & iur. tract. v. capit. 1. dub. 3. quæst. 2. Molina Tom. II. disp. cccxxvi. Sylvester, Medina, Azorius, & alii non pauci.

IV. Validum, iure naturæ spectato, propugnat altera sententia eiusmodi contractum, sive is gratuitus sit, & lucrativus; sive non gratuitus, seu onerosus. Hanc sententiam veram iudico, quia conceptis verbis eam tradit S. Thomas 1. 2. quæst. vi. art. 6. ubi statuit ea quæ sunt ex metu, esse *voluntaria simpliciter, involuntaria autem secundum quid. Unumquodque enim simpliciter esse dicitur, secundum quod est in actu. Secundum autem quod est in sola apprehensione, non est simpliciter, sed secundum quid. Hoc autem quod per metum agitur, secundum hoc est in actu secundum quod fit... Sic autem hoc quod fit per metum, est voluntarium, in quantum scilicet est hic & nunc... Unde manifestum est quod simpliciter voluntarium est.* Quæ angelica doctrina patet evidentius in eo qui ex metu trans-

transgreditur aliquod divinum præceptum. Hunc sane a culpa metus non purgat. Ergo evidens est metum non auferre libertatem necessariam sive ad peccandum, sive ad celebrandum contractum. Porro contractus a libera voluntate proficitur validus est.

V. P. Paulus Comitulus Lib. III. Ref. mor. quæst. 11. & Lib. II. de contr. univ. cap. x. defendit, contractus initos ex metu in constantem virum cadente, nullos esse iure conscientiæ; validos vero iure civili, sed rescindendos officio & auctoritate iudicis. Rescindendi sunt iure civili? Ergo utroque iure tum conscientiæ, tum civili validi sunt. Quod enim non est, non rescinditur. Rescinduntur contractus isti. Ergo antecederet ad rescissionem consistunt. Alioquin non rescinderentur; sed nulli ad summum declararentur. Mirum est, P. Comitolum, virum ceteroquin acutum, cespitalse in re adeo aperta. Solus tamen non est in hac sententia; sed plures socios tum ex Ictis, tum ex Theologis in eadem habet.

VI. Plures tamen contractus sunt quos ius positivum declaravit nullos, quoties celebrantur ex metu cadente in virum constantem. Sunt autem sequentes. Matrimonium, & etiam sponsalia, professio religiosa, dotis promissio, vel solutio, electio Prælati, tutorum auctoritas, promissio, aut traditio rerum ecclesiasticarum, vota Deo facta ex metu incusso ab homine, iurisdicctio, aut prorogatio iniusto metu extorta, absolutio ab excommunicatione; quamquam de duobus ultimis dissideant nonnulli Theologi.

VII. Dissidium quod inter Theologos de hac quæstione versatur, nullius fere momenti est, si praxis spectetur; ortumque ducit ex æquivoca libertatis intelligentia, seu ex confusione libertatis cum iniuria, & iniustitia. Qui metum incutit, iniuriam irrogat patienti illam, quam & is repellere potest, & ille refarcire tenetur. Ceterum cum metus externus sit, nequit voluntarium auferre; cum hoc internum sit, & a principio intrinseco manans. Evidens itaque est metum patientem libere contractum inire; atque adeo contractum libertate ad sui valorem necessariam præditum esse. Verum quia metum incutiens iniuriam irrogat, & iniuste inducit alterum ad contrahendum, licet ius acquirat in contractum, tamen quia est vi extortus, eidem cedere tenetur. Quare contractus eiusmodi iudices rescindunt tamquam iniuste partos. Nec est operosius hac de re contendendum. Quæ enim contrariæ sententiæ patroni opponunt, ex iis quæ

diximus, dehiscunt. Metus extrinsecus incussus pugnat cum voluntario omnino libero, secus cum voluntario essentialiter libero. Et quia aliquid voluntarii admittit, ideo actio oritur in metum patiente ad contractum rescindendum. Leges quæ rescindendos contractus eiusmodi decernunt, supponunt non esse nullos. Plures vero asserunt, eosdem nullius momenti esse, quia rescindibiles sunt.

VIII. Quid, si metus levis sit? Rescinduntur contractus debent? Adfirmant communiter Auctores. Quoniam etiam metus levis iniuriam infligit. Ergo qui iniuriam patitur, actionem habet ad contractus rescissionem postulandam: & qui iniuriam intulit, in conscientia eandem compensare astringitur. In foro exteriori ad lites vitandas admitti actio non solet pro irritandis contractibus ex metu levi celebratis. Si, celebrato contractu ex metu gravi iniuste incusso, merx transierit ad tertium possessorem, potest qui metum passus est, rem suam in iudicio petere: quia eiusmodi merx gravamine iniuriæ affecta est, ubicumque reperitur. Qui tamen quemcumque metum incussit, ad compensationem tenetur.

IX. Contractus matrimonii, & professionis monasticæ celebrati ex metu levi, sunt ne rescindibiles? Hos duos contractus semel initos rescindi non posse, communiter Auctores docent. P. Comitulus cit. Lib. III. Ref. moral. quæst. 111. contendit cum aliis non inferioris subfellii Auctoribus, contractus omnes ex metu levi celebratos, iure naturæ nullos esse, illo principio nixus, quod iniuria parere ius nequeat. Qui incutit metum, iniuriam infert. Ergo ius indisplicisci hac via nemo valet. Porro metum incutiens in genere libertatis lædit alterum. Ergo pro infecto habendum quidquid læsa libertate celebratum est. Quæ argumentatio ex dictis corrumpit. Negatur enim, libertatem simpliciter, & absolute lædi. Utique iniuria ius non parit. Sed cum metum patiens libere absolute contractum celebret, consensus iste simpliciter voluntarius ius præbet, & dominium transfert: quo tamen iure privandus est ille qui metum incussit in pœnam iniuriæ irrogatæ, ut perspicue docet S. Thomas 2. 2. quæst. lxxxix. art. 7. ad 3. Et re ipsa Ecclesia ratum habet matrimonium levi metu contractum; ut clare colligitur ex cap. Veniens 2. de spons. ubi solus metus in virum constantem cadens excipitur. Nec quidquam ad hanc Decretalem P. Comitulus respondet quod soliditatem præferat. Quod dixi

dixi de matrimonio, & de professione monastica dicendum est.

CAPUT V.

Dolus, error, blanditiæ, adulatio, importunæ preces efficiunt ne contractus irritos?

I. **A** Pud antiquos dolus bono in sensu etiam usurpabatur; sed temporis decursu pro vitiosa animi actione cœpit intelligi, ut notavit Festus. *Doli vocabulo nunc tantum in malis utimur. Antiqui etiam in bonis rebus utebantur. Unde adhuc dicimus sine dolo malo, nimirum quia solebat dici & bonus.* Ulpianus in l. 1. ff. de dolo malo, inquit: *Veteres dolum etiam bonum dicebant; & pro solertia hoc nomen accipiebant, maxime si adversus hostem, latronemve quis machinaretur.* In sacris litteris sæpe dolum, & dolosus detestabiles esse compertum est. *Virum sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus: Psalm. v. Disperdet Dominus universa labia dolosa: Psalm. x. Ulpianus ex Labeone dolum hoc pacto describit. Dolus malus est omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. Calliditas concipitur animo; tacendo; ut si venditor sciens rem quam vendit, esse alteri obligatam, taceat: fallacia inest mendacibus verbis: machinatio in verborum artificio. S. Augustinus tractat. vii. in Ioannem enucleans Christi Domini verba, In quo dolus non est, hæc de dolo scribit. Dolum Dominus dicit; & omnis qui verba latina intelligit, scit quia dolus est, cum aliquid agitur, & aliud fingitur. Dolus fraus est, simulatio est: quando aliquis aliquid in corde tegit, & aliud loquitur, dolus est, & tamquam duo corda habet. Sanctus Thomas 2. 2. quæst. lv. art. 4. probat dolum peccatum esse, & astutiæ satellitem his verbis. Ad astutiam pertinet assumere vias non veras, sed simulatas, & apparentes ad aliquem finem prosequendum vel bonum, vel malum. Assumptio autem harum viarum potest dupliciter considerari. Uno quidem modo in ipsa excogitatione viarum huiusmodi; & hoc proprie pertinet ad astutiam; sicut etiam excogitatio restarum viarum ad debitum finem pertinet ad prudentiam. Alio modo potest considerari talium viarum assumptio secundum executionem operis, & secundum hoc pertinet ad dolum. Et ideo dolus importat quamdam executionem astutiæ. Luculentius iterum hæc omnia explicat 2. 2. quæst. cxi. art. 3. ad 2. Sic-*

ut supra dictum est, prudentiæ directe opponitur astutia, ad quam pertinet adinvenire quasdam vias apparentes, & non existentes, ad propositum consequendum. Executio autem astutiæ est proprie per dolum in verbis, per fraudem autem in factis: & sicut astutia se habet ad prudentiam; ita dolus, & fraus ad simplicitatem. Dolus autem, & fraus oritur ad decipiendum principaliter, & quandoque secundario ad nocendum. Unde ad simplicitatem pertinet directe se præservare a deceptione. Fraudem in dolo esse, tamquam speciem in genere, plures tradunt. Fraus tamen dolo deterior est; cum numquam in bono accipitur sensu. Dolus autem aliquando sano in sensu acceptum vidimus, vel in ipsis Scripturis sanctis, Paulo testante II. Cor. xii. Cum essem astutus, dolo vos cepi. Lege quæ de fraude docet Angelicus 2. 2. quæst. lv. art. 5.

II. Dolus itaque in præsens accipitur pro fallacia, seu calliditate qua unus contrahentium alterum decipit. Dolus, sive error (pro eodem enim nunc accipiuntur) afficere vel substantiam, vel adventitia rei de qua fit mutua conventio, potest. Afficit substantiam, quando una res loco alterius substituitur: ut si nubas Catharinæ, existimans ducere Annam; aut si emas plumbum, putans emere argentum. Afficit adventitia, seu accidentaria, quando, salva substantia, accidentalia variantur; ut si in matrimonium ducas Lucretiam, quam credis divitem, aut virginem inviolatam, & est pauper, aut violata. Dupliciter quoque dolus, vel error influere in contractum valet, concomitanter nempe, & antecedenter. Primo modo non dat causam contractui; sed æque contraheres, deprehensio ac cognito errore, dolo ve. Tum dicitur error antecedens, quando dat causam contractui, seu quando in causa est cur tu contractum celebres; quem si adverteres, a contractu abstineres. Error iste vel ab ignorantia, vel a fraude contrahentium, vel ab aliquo tertio proficisci valet. His positus.

III. Quæst. I. *An error, sive dolus antecedens irritet contractum?* Resp. Communis sententia est, errorem, sive antecedentem, sive concomitantem, si sit circa substantiam rei, a quocumque, & quomodocumque oriatur, efficere contractum irritum, & inanem. Quoniam error, seu dolus eiusmodi aufert omnino consensum voluntarium, & liberum, quem necessarium omnes affirmant ut contractus subsistat. Quare si vendas vitrum, putans esse gemmam, argentum, existimans esse aurum, & quamcumque aliam mercem,

in substantia diversam ab ea quam vendere, aut emere intendis, contractus iure naturæ nullus est. Si igitur error sit antecedens, nulla est difficultas. De errore concomitanti disputandi ansam quis arripere possit. Quoniam error concomitans non dat causam contractui; cum contrahens sit ita dispositus, ut etiam si sciret defectum substantialem mercis, eam nihilominus emeret. Adest itaque in hac dispositione habituali consensus interpretativus. Paucis verbis S. Thomas dissolvit hanc difficultatem 1. 2. quæst. vi. art. 8. *Concomitanter quidem, quando ignorantia est de eo quod agitur; tamen etiam si sciretur, nihilominus ageretur. Tunc enim ignorantia non inducit ad volendum, ut hoc fiat; sed accidit simul esse aliquid factum, vel ignoratum: sicut in exemplo posito, scilicet cum aliquis vellet quidem occidere hostem, sed ignorans occidit eum, putans esse cervum. Et talis ignorantia non facit involuntarium, ut Philosophus dicit: quia non causat aliquid quod sit repugnans voluntati; sed facit non voluntarium, quia non potest esse actu volitum quod ignoratum est.* Nullus ergo actualis, sive expressus, sive interpretativus, consensus adest, cum rei substantia ignoratur; sed solum adest, ignorantia sublata. Hic error concomitans non inducit involuntarium positivum, inquit Doctor Angelicus; sed involuntarium negativum, seu non voluntarium. Ut vero contractus obligationem inducat, necessarium est voluntarium positivum actuale, sine quo nullus contractus omnis est. Nihil quippe volitum quin præcognitum.

IV. Quæst. II. *Dolus, sive error concomitans circa rei qualitatem efficit ne contractum inanem?* Resp. Negat communis sententia. Quoniam in hac positione habetur consensus voluntarius, & liber in substantiam rei de qua fit conventio. Error enim circa qualitatem, quique contractui causam non præbet, cum contrahens æque perficeret contractum, si qualitatis defectum sciret, nullo modo lædit consensum voluntarium in contractus substantiam. Solummodo enim, habita qualitatis notitia, minueret mercis pretium; minime vero a contractu abstineret. Puta, emis equum quinquaginta aureis, existimans esse velocem & frenuum: emerens quoque, etiam si tardum, minusque robustum agnosceres, at minori pretio. Si ignorantia qualitatum quæ merces comitantur, nullos efficeret contractus, vix unus confisteret. Illud tamen verum est, quod si dolus sit, & error in pretio ultra medietatem, tum qui dolum erroremve patitur, actionem habet

Conc. Theol. Tom. VII.

ad compensationem petendam, & ad rescindendum contractum. Si deceptio sit infra dimidium; actio in foro exteriori denegatur, ne tribunalia litibus replentur. In foro vero conscientiaæ pretii quantitas ad æquitatis, legumque normam moderanda est.

V. Quæst. III. *Dolus circa qualitatem, si causam det contractui civili, nullum ne eundem efficit?* Resp. Negat communis sententia: quia dolus, sive error circa rei qualitatem non tollit consensum voluntarium in substantiam rei, seu contractus. Actus ergo simpliciter voluntarius est, atque adeo validus, & consistens. Idque confirmatur ex eo quod si deceptio sit a proxeneta, seu ab aliquo tertio, contractus validus est. Ergo similiter, si deceptio sit ab uno contrahentium.

VI. Hæc sententia, tamen si inter iuniores valde communis, non leve mihi facessit negotium, & non levi æquivocatione laborare mihi videtur. Nam qualitas quæ rem afficit, tamen si esse physico sit quid adventitium, & accidentarium, in ordine tamen civili, seu morali substantiaæ rationem induere respectu contrahentium potest. Itaque si dolus structus ab alterutro contrahentium sit, causamque præbeat ut alter emat quod sine dolo certe nunquam emisset, contractum hunc nullum, & inanem ego reputarem. Nam eiusmodi dolus improbe adiunctus animum eius qui dolo circumvenitur, & a ratione contrahendi, & ab obligatione profus avertit. Nam adversarii in hac positione disputant in qua dolus det causam contractui. Perro dum causam contractui dat, qualitas quæ in genere physico accidentaliter mercem afficit, in ordine civili rationem formalem induit respectu illius qui dolo circumvenitur: qua ratione sublata, nullus contractus est ob liberi consensus defectum. Quid frequentius in commerciis quam quod qualitas huius aux illius mercis sit causa princeps, emptoris voluntatem permovens? Hac sublata causa, consensus voluntarius deficit. Ergo quoties error dat causam contractui, licet error iste sit circa qualitatem physicam rei, nihilominus, ut mihi videtur, nullum efficit contractum civilem. De contractu matrimonii nihil in præsentia; sed suo loco discutietur, quomodo error qui recidit in personam, impediatur nec ne matrimonium, quod natura sua indissolubile est.

VII. Adfirmant omnes, contractus civiles quibus conficiendis dolus causam dedit, cum natura sua rescindibiles sint, ad naturam eius qui dolo circumventus fuit, rescindi debere, sive dolus ab ipso proficiscatur, sive ab altera

K

altera parte. Si damna sequantur, qui dolum struxit, eadem compensare tenetur. Si proxeneta doli auctor sit, & causa fallax contrahendi, valere contractum plures docent. At quando dolo causa princeps sit contrahendi, ut explicuimus, a quocumque dolo proficitur, nullam esse contractum ego dicere: perinde enim liberum consensum aufert dolo, sive a proxeneta, sive a contrahentibus manet. Quando contractus nullus est ratione doli, non solum qui dolum patitur, sed etiam qui eundem struxit, resilire a contractu potest. Quando vero validus contractus est, dolo circumventus petere rescissionem potest; secus doli auctor, qui ratum habere contractum debet, si ille qui dolum pertulit, stare eidem velit.

VIII. Quæst. IV. *Dolus antecedens efficit ne nullos contractus tum bonæ fidei, tum stricti iuris?* Resp. Hæc distinctio contractuum qui bonæ fidei, & stricti iuris nominantur, ex iuris medietate erutam esse advertit P. Comitulus Part. II. cap. v. Bona fides pro ea virtute usurpatur quæ fraudi, dolo, & mendacio opposita est. Quare dum respondentem ad prodendam sincere veritatem urgere volumus, sic compellere eum solemus: *Dico bona fide*: & italice: *Di da fede di galantuomo*. Accipitur etiam pro bono nomine, & vulgo Itali dicunt *buona detta, buon pagatore*. Et ipse M. Tullius dixit: *Ego hoc sum assecutus, ut bonum nomen existimer*; epist. lxxiii. Sumitur tandem bona fides pro ea æquitate qua in nonnullis contractibus uti iudici permissum est, secus in aliis qui stricti iuris nuncupantur. Prolixam hac de distinctione texit Covarruvias disputationem in IV. *Decretalium part. 2. §. 6.* ubi refellit commentum Zafii, afferentis contractus bonæ fidei inde repetiisse originem quod in templo bonæ fidei celebrarentur, nemine adstante; nisi ipsa dea Fide. Ipse vero hanc distinctionis præfatæ originem tradit. Prætor, qui Romæ legum custos erat, eis que emendandis, temperandisque operam dabat, quando iudicibus inferioribus causas delegabat, interdum formam a se conceptam iudicandi tradebat, a qua nec transversum unguem discedere fas erat: & hæc iudicia stricti iuris nuncupabantur. In ceteris, ipsis iudicibus ex æquo, & bono sciendæ controversiæ potestatem faciebat. Postremum addit, strictum ius ab Ictis illud conferri quod est prædium, exactum, asperum, rigoris plenum, quod quidem æquitati, bono, & æquo opponitur, a quo non licet ne latum quidem unguem discedere, nihilque addi, aut detrahi

possit quod scriptura loquitur: & hoc summum ius a veteribus nuncupatum fuit, de quo Cicero Lib. I. offic. *Exsunt etiam sæpe iniuriæ calumnia quadam, & nimis callida iuris interpretatione: ex quo illud, Summum ius, summa iniuria, factum est tam tritum sermone proverbium.* Ius istud summum, severum, stabile, quod æquo, & bono opponitur, non est ius quo reguntur, & indicantur contractus. Contractus bonæ fidei sunt, inquit Comitulus Part. III. cap. v. *emptio, venditio, locatio, conductio, negotiorum gestorum, mandati, depositi pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitiæ, familiæ hereditariæ, communi dividundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hereditatis petitio, quæ sunt septem & decem actiones.* Iudicis est cognoscere, & statuere quid, quale, & quantum bona fides iudicet esse præstantem in eiusmodi contractibus; cum id sæpe latere contrahentes possit. Siquidem res ipsæ, ut advertit P. Comitulus loc. cit. quæ contrahuntur, & id quod contrahentium interest, quanti sit, quantamque habeat æstimationem, nequaquam ostendunt. Quare benigna iudicis, & æqui æstimatoris interpretatio necessaria est. In eiusmodi contractuum genere non solum servari id debet de quo peracta conventio expressa est; sed etiam id quod æquo & bono consentaneum iudici apparet. M. Tullius orat. pro Cæcina Scævola iuris peritorum Principem laudat tamquam Romanæ civitatis oraculum in his iudiciis ferendis. *Quintus quidem Scævola Pont. Max. summam vim esse dicebat in omnibus arbitris, in quibus adderetur ex fide bonæ fideique bonæ nomen existimabat manare latissime, idque versari in iustis, societatis, fiduciis, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur. In his magni esse iudicis statuere, præsertim cum in plerisque essent iudicia contraria, quid quæque cuique præstare oporteret.*

IX. His præmissis, ad id quod proposui, respondendum est. Plures docent, dolum contractus stricti iuris non perimere, nullos vero reddere contractus bonæ fidei. Quod si iuri civili præduro & severo, de quo supra, standum esset, defendi opinio posset. Ceterum mihi sententia illorum aridet qui docent, omnes contractus bonæ fidei esse: & utrumque contractuum genus prorsus dolum, & fraudem irritum fieri. Siquidem dolo antecedens, & irruens in contractus stricti iuris, quales esse contractus mutui, stipu-

stipulationis, depositi, donationis, testamenti, legati, emphyteusis &c. plures afferunt, tollit consensum voluntarium non minus ac dolo antecedens in contractibus bonæ fidei. Ergo eodem modo utriusque generis contractus perimit. Non nego tamen, in contractibus stricti iuris exactius inhærendum esse verborum, & expressionum formulis quibus expressus contractus est: ideo enim stricti iuris nuncupantur, quia verborum rigori standum est, habito tamen semper respectu ad æquitatem, quæ anima est cuiuscumque iuris.

X. Quæst. V. *Num adulatio, blanditiæ, importunæque preces contractus irritent?* Resp. Nihil tam facile mentes hominum corrumpit quam adulatio, inquit S. Thomas 2. 2. quæst. cxv. ubi duobus articulis vitii huius rursitudinem exponit. Peccatum grave est, dum caritatem lædit; dum alterius flagitium laudat, vel alteri inferre nocumentum intendit, eique delinquendi viam aperit. Transcribenda sunt aurea verba M. Tullii ex dialogo de amicitia. *Sic habendum est, nullam in amicitia potestatem esse maiorem quam adulatorem, blanditias, assentationem. Assentatio vitiorum adiutrix procul amoveatur, quæ non modo amico, sed ne libero quidem digna est. Cuius autem aures clausæ veritati sunt, ut ab amico vera audire nequeat, huius salus desperanda est. Scimus esse illud rationis: multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri quam eos amicos qui dolores videantur: illos verum sæpe dicere, hos numquam. Sed nescio quomodo verum est quod in Andria familiaris meus Terentius dixit: Obsequium amicos, veritas odium parit. Molestia veritas est, siquidem ex ea nascitur odium, quod est venenum amicitie; sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens præcipitem amicum ferri sinit. Benevolentiam civium blanditiis, & assentationibus colligere turpe est.*

XI. Ad quæstionem itaque respondeo, quod assentationes, blanditiæque non impediunt, sed contra illicunt, prolestantque animos contrahentium. Concupiscentia enim, inquit S. Thomas 1. 2. quæst. vi. art. 7. non minuit, sed auget voluntarium. Assentationes autem, & blanditiæ concupiscentiam titillant, demulcent, provocantque. Sed duplex assentationum, & blanditiarum genus distinguendum est. Blanditiæ, & assentationes aliæ sermonis comitate, gestus lenocinio, vocum suavitate, fallacitate & fraude exclusis, animos permulcent, atque delectant. Hoc assentationum,

& blanditiarum genus non elidere contractus, convenit penes omnes. Blanditiæ aliæ veritatis, malitiosæ, fraudibus, mendaciis, fallendique artibus instructæ, quæ animum & a virtute, & a veritate detorquent. Illarum vis, & efficacia tanta est, ut multos quos nec minæ, nec terrores, nec capitis pericula, nec vitæ discrimina, nec cruciatus inflectere valuerunt, fractos blanditiis, & a veritate abductos legamus. Civiles contractus hoc blanditiarum, & assentationum genere perimere nemo inficiari iure valet, quando contractui causam dent, cum voluntarium omnino tollant. Num vero eiusmodi dolosæ blanditiæ matrimonium vitient, in eisdem tractatu explicabitur.

XII. De precibus importunis plura Auctores disputant, quæ in præfato de matrimonio commentario suam habent sedem propriam. Ad præsens institutum quod attinet, dico primum, preces importunas suapte natura non efficere contractus inanes. Numquid pro infestis, aut non impetratis habemus quæ importunis precibus a Deo ipso obtinemus? An divinæ Scripturæ nos non admonent, Deum ipsam precum assiduitate, & importunitate molliari, nostro intelligendi modo spectato? Quid quod fere omnes se rogari, & repetitis precibus commoveri cupiunt, ut rogatoribus impetrata concedant? Si vero quis ad preces importunas composita addat mendacia, confutisque dolos, ut alteri auctor sit ineundi contractus; tum contractum creati nullum, patet ex iis quæ hætenus dicta sunt.

CAPUT VI.

De contractibus initis sub causa, modo, demonstratione, conditione.

I. Quæst. I. *Quid significat inire contractum sub causa?* Resp. Tum sub causa celebrari contractus dicitur, cum causa proditur qua quis inducitur ad contrahendum. Causa duplex: finalis una, impellens altera. Finalis ita permovet contrahentem, ut, illa sublata, non contraheret. Impellens allicit contrahentem, ut facilius contrahat; contraheret tamen, etiam illa sublata. Sempronius paupertate pressus effingit se tum esse consanguineum, ut ad secum contrahendum de aliqua merce te inducat. Eo animo contrahis, ut si scires Sempronium haud esse talem, abstineres omnino a contractu. Hæc causa finalis nuncupatur; quia permovet, & inducit ad operis

executionem. Si vero, etiam consanguinitate non existente, contractum inires, quamvis non ita facile, diceretur causa impulsiva. Vafet in posteriori, nullus in priori casu contractus est. In dubio præsumendum est causam fuisse impellentem, non finalem.

II. Quæst. II. *Quid sit modus contractui additus?* Resp. Modus contractui adiectus, enus quoddam est, implendum ab eo qui contractum suscipit, & acceptat. Modus iste non suspendit, ut conditio, sed perfectum contractum supponit. Peccas tamen iuxta impositi oneris gravitatem, nisi id præstes quod tibi impositum est. Modus exprimi his particulis solet, *ut, pro, ne*, aliisque id genus. Lego tibi mille aureos, *ut* construas mihi domum, vel *pro* reficienda domo, aut *ne* tibi pecunia desit ad eleemosynam erogandam. Modus maximam cum conditione propinquitatem habet. Discrimen utriusque ex dispositis mente erudendum est. Si de mente disponentis ambigitur, sub conditione interpretanda dispositio est.

III. Quæst. III. *Quid sit demonstratio in contractu?* Resp. Contractus *sub demonstratione* celebratur, quando aliquid indicatur vel rei de qua fit dispositio, vel eius cum quo contrahitur; ut si dicatur: Vendo tibi equum, quem emi Patavii, tui gratia. Tecum contractum: in eo, quod amicus meus sis.

IV. Quæst. IV. *Quomodo circumstantiæ istæ vitiant contractum?* Resp. Præfatæ circumstantiæ communiter contractum non vitiant: quia contractui causam non dant. Ut enim dicatur, aliquam circumstantiam dare causam contractui, non sufficit quod contrahens abstinuit a contractu, si talem agnovisset circumstantiam: alioquin omnes fere contractus nulli essent; cum frequentissime, peracto contractu, aliquid in merce deprehendatur, quod si cognitum antea fuisset, absterruisset contrahentem a contractu incundo. Pauperes ostiatim stipem petentes, maiorem qua premitur paupertatem ementiuntur; nec propterea ad restitutionem tenentur: quia licet eleemosynam non erogasset dives, cognita minori egestate; tamen causa princeps movens non fuit illa ficta maior egestas, sed caritas. Quare, ut distinguatur causa finalis a causa impellente, circumstantiæ spectandæ sunt. Et potissimum hæc distinctio ab agentis voluntate pendet, qui potest sibi præstitueri pro causa finali id quod respectu alterius est tantum causa impulsiva.

V. Quæst. V. *Quomodo interpretandus est*

contractus ad diem, & sub disiunctione? Resp. Si dies designatus determinate sit, eodem præstituto die celebrandus contractus est. Debitor non tenetur illum ante præfinitum diem complere, nec post illum diem eundem procrastinare valet. Si dies non præfinitus, sed incertus sit conditioni annexus; tum expectanda conditio est. Si nulla adiecta conditio fuerit, arbitrio prudentum præfigi tempus determinatum debet, circumstantiis inspectis. Disiunctio potest comprehendere diversas species; ut si dicas, Promitto tibi equum, vel quinquaginta aureos; ambæ species sub obligatione manent, sed disiunctive; & electio in arbitrio est promissoris, ut habetur in regul. 70. iur. in 6. *In alternatis debitoris est electio, & sufficit alterum adimplere.* Una specie pereunte, alteram quæ superest, exhibere debitor tenetur. Si promissisti bovem, vel equum, pereunte equo, bovem dare astringeris; nec pretium substituere vales, reuente creditore. Si alternativa efficiat eandem rem secundum magis vel minus, plus aut minus temporis; ut si dicas, Promitto quinquaginta, vel quadraginta, hoc, vel altero annodanda; tum quod minus est, eligere debitor valet, ut statuitur l. 109. ff. de verbor. signifi. ubi hæc habentur. *Si ita stipulatus fuero, Decem, aut quindecim dabis, decem debentur.* Item, si ita: *Post annum, aut biennium dabis; post biennium dabis: quia in stipulationibus id servatur, ut quod minus esset, quodque longius esse videretur, in obligatione deductum intelligatur. Quod si per errorem manus datum fuerit, restitui debet.*

VI. Quæst. VI. *Quomodo obliget contractus conditioni illigatus?* Resp. Conditio contractui adiecta spectat tempus aut præteritum, aut præsens, aut futurum. Conditio quæ duo priora tempora respicit, non est propria conditio; cum non suspendat contractum, sed absolutum efficiat. Quia aut conditio impleta est; & tum contractus perfectus est: aut conditio non fuit posita; & tum nullus est contractus: ut si dicas: Do tibi quinquaginta aureos, si negotium meum peregeris: si peractum negotium est, valet; si secus, nullus contractus est. Conditio igitur proprie accepta futurum tempus spectat.

VII. Porro conditionum aliæ necessariæ sunt vel natura sua, ut Si cras sol sit exoriturus; aut ex divina præfinitione, ut Si iudicium universale futurum sit. Aliæ generales, quæ omnes comitantur contractus, ut Si vixerimus, si consenserimus. Aliæ sunt impossibiles vel ex ipsa rei natura, ut

Con-

Contractum tecum inibo, si volaveris ad cælum; vel ex iure positivo, ut Contraho tecum, si claustrali licet absque Superioris facultate contractum celebrare. Aliæ sunt impossibiles ex ipso facto; ut Contraho tecum, si virgo sis, quam corruptam agnoscit. Aliæ tandem sunt contingentes. Et harum aliæ sunt honestæ, aliæ turpes, quæ impleri absque peccato nequeunt.

VIII. Conditiones intrinsecus necessariæ non suspendunt contractum, quando ut tales cognitæ a contrahentibus sunt. Aliquando conditiones eiusmodi ponuntur pro temporis designatione; & tunc differtur contractus executio usque ad tempus designatum; ut si dicas: Contraho tecum pro tempore quo cras oriturus sol est. Quando conditiones non cognoscuntur a contrahentibus ut necessariæ, suspendunt contractum, quia illis sunt contingenter futuræ. Idem dicendum de conditionibus ex divina præfinitione determinatis. Similiter conditiones generales quæ omnibus insunt contractibus, eosdem non suspendunt: quia reputantur, ac si non essent adiectæ. Conditiones impossibiles, cognitæ a contrahentibus, contractum nullum efficiunt, etiam matrimonii, quando deliberate apponuntur. Quia tum nolunt reipsa contrahere. Quando tamen non constaret contrahentes scienter & deliberate voluisse contractum illigare conditioni impossibili; in contractu matrimonii, & ultimis voluntatibus reiiciuntur eiusmodi conditiones. Expectati iuris dispositione, ut suo loco explicabitur; quemadmodum in his duobus contractibus turpes conditiones pro non adiectis habentur. Conditiones vero turpes, & impossibiles, ceteris adiectæ contractibus, eosdem in utroque foro nullos reddunt. Consensio quippe sub conditione quæ aut impossibilis est, aut apponi sine peccato nequit, nulla est. Et si consensus est nullus, contractus similiter nullus evadit. Conditiones contingenter futuræ, & honestæ contractum suspendunt usque ad earum eventum, quando adiectæ sunt ab alterutra parte ante, vel in ipsa contractus celebratione; aut si etiam post initum contractum adiiciantur ex reciproco contrahentium assensu. Sicut enim possunt ex mutuo assensu contractum civilem rescindere; ita valent pro arbitrio conditiones apponere. Excipitur matrimonium, quod semel peractum nec potest mutuo consensu dissolvi, nec conditionibus gravari.

IX. Disputant Auctores, utrum contractus conditione honesta contingenter futura suspensus, statim perficiatur ac conditio ad-

Conc. Theol. Tom. VII.

venit, sine novo consensu. Plures requirunt novum consensum. Alii adfirmant, sufficere priorem iam datum. Mihi probabilius est, novum requiri consensum. Quoniam prior consensus non fuit absolutus, & perfectus. Contractus vero absque absoluto, & perfecto consensu non valet. Neque eventus conditionis perficere priorem consensum valet; cum actus voluntatis sit iam elapsus. Quid quod conditio, exterior cum sit, nullo modo efficere valet ut interior voluntatis consensus liber, & voluntarius absolute evadat? Verum de hoc fusius in tractatu de matrimonio. Si conditio tempore præfinito apposita non fuerit, nullus ipso facto contractus est.

C A P U T VII.

De iis qui valide, & sicite inire contractus valent: & de solemnitate iuris ad contractus necessaria.

I. **O**Mnes, & soli qui usu rationis, & bonorum suorum libera administratione præditi sunt, inire contractus absolute valent. Hinc infantes ante rationis diltulū, amentes, furiosi, ebrii, dormientes, omnesque rationis luce destituti ad contractus celebrandos inepti sunt. Similiter prodigi, pupilli ante decimum quartum annum, minores ante vigesimum quantum sine respective curatorum, & tutorum assensu contrahere nequeunt. Ad hoc tamen ut prodigus ineptus sit ad contrahendum, necesse est ut iudicis sententia declaratus prodigus sit. Hac iuridica declaratione facta, prodigus eo ipso, absque novo decreto, ineptus ad contractus celebrandos evadit. Servi naturalem obligationem subire valent; quamvis in foro civili non astringantur; at in foro conscientie implere promissa debent quæ absque domini præiudicio exequi possunt. Servi, & domini mutua obligatione naturali sese astringere possunt. Quare valent, lege naturali spectata, inter ipsos conventiones, & pacta libero consensu peracta. Similiter obligatione naturali Princeps implere contractus cum subditis initos astringitur; quamvis cogiviliter a nemine possit. Declarari tamen & Princeps a iudice potest astrictus ad id præstandum quod ex contractu tenetur. Tutores, & curatores nequeunt, durante cura & tutela, cum minoribus, pupillisve contrahere; ut pluribus legibus definitum est. Tandem executores testamentorum nequeunt emere res defuncti, aut de eisdem contractus

K 3

inire,

inire, absque iudicis, aut aliorum omnium executorum voluntate. Neque advocati emere clientum bona, de quibus lites agunt, valent; ut plura iura decernunt. Uxores nequeunt de dote, eiusque fructibus, de bonis familiarum contrahere, maritis invitis: quoniam horum bonorum liberam non habent administrationem. De aliis bonis quæ præter dorem secum detulerunt, disponere valent, ut alibi fufius explicatum est.

II. Quæst. I. *An pupilli, & minores de aliis bonis, inconsultis tutoribus, & curatoribus, disponere valeant?* Resp. Pupillus dicitur annus pubertatis (qui in masculis est quartusdecimus, in feminis duodecimus) non affectus. Ætas proxima pubertati in masculis est annus decimus usque ad quartumdecimum, in puellis est annus nonus cum dimidio usque ad duodecimum. *Minores* autem nuncupantur qui annum vigesimumquintum non impleverunt: post vocantur *Miores*. Ad quæsitum respondeo, pupillos, & minores, quando sunt doli capaces, possunt contractus inire de bonis quorum ipsi liberam habent administrationem, qualia ea sunt quæ ipsi vel a parentibus, vel a tutoribus, amicive conferuntur, ut pro ingenio & libertate iisdem utantur. Ipsi tamen communiter etiam pro hac bonorum dispositione requirunt ætatem proximam pubertati: quod profecto & mihi probatur: quia non ita frequenter ante hoc tempus rationis usu pro ineundis cum hominibus callidis & versutis contractibus potiuntur: nam eiusmodi commercia plus luminis, & rationis requirunt quam plura alia hominum officia.

III. Bona vero immobilia, aut mobilia, quæ servando servari possunt, distrahere minores, & pupilli nequeunt absque iudicis facultate; quæ sine iusta causa concedi non potest. Nullam itaque obligationem, sive civilem, sive naturalem, pupilli, & minores contrahunt implendi promissa de præfatis bonis facta, etiam cum licentia tutorum, & curatorum, si iudicis sententia desit: quia ita iura sanxerunt l. *Quæ tutores* 22. C. de administratione tutor. De bonis mobilibus minor contrahere potest, si curatore careat; & uti beneficio restitutionis in integrum, si lædatur; secus pupillus: quia huic interdicta est bonorum administratio. Valet tamen in sui commodum alium sibi devincire. Habita vero curatoris, & tutoris facultate, tam minor, quam pupillus possunt, de bonis mobilibus quæ servando servari nequeunt contrahere, & obligationem tam civilem, quam naturalem subire. Illa bona mo-

mobilia dicuntur *servando servari posse*, quæ ultra triennium possunt conservari, ut aurum, gemmæ, & cetera eiusmodi. Quæ vero triennium non durant, dicuntur *servando servari non posse*. Si autem absque facultate obtenta contrahant, civiliter saltem devincti non manent.

IV. Quæst. II. *An pupilli, & minores contrahentes, absque tutoris, & curatoris licentia, de iis de quibus cum eorumdem facultate contractus inire valent, maneat saltem naturaliter obligati?* Resp. Sermo est de bonis mobilibus non pretiosis, quæ servando servari nequeunt, & alienari cum tutoris, & curatoris assensu; siquidem de immobilibus, aut mobilibus pretiosis, quæ servando servari valent, neque cum facultate tutoris, & curatoris pupilli, & minores disponere queunt; ut iam dictum est. Pro licita, & valida harum rerum dispositione iudicis decretum necessarium est.

V. Duplex occurrit hac de re sententia. Prima sustinet, pupillum, & minorem contrahentes de præfatis bonis, inconsultis tutoribus, & curatoribus, naturali lege, & in foro conscientiæ obligatos esse, tamen liberi sint in foro civili. Heinc qui cum iisdem contractus inivere, non tenentur ante iudicis sententiam data accipere, contractusque rescindere. Quoniam, inquit Auctores istius sententiæ, pupillus proximus pubertati, & minor viginti quinque annorum doli capaces sunt, liberumque præbere consensum valent. Contractus autem libero, mutuoque consensu nixus, valet. Accedit quod plures leges hanc naturalem obligationem pupillorum, & minorum declarant. Tandem fideiussor minoris obligatur tum civiliter, tum naturaliter, ut communis sententia fert. Ergo supponit obligationem minoris: quia fideiussor non astringitur, quando principalis nullo modo devinctus est. Hanc sententiam defendunt Salmanticenses tract. XIV. cap. I. punct. 5. num. 45. ubi citant Sanchez Lib. VI. de Matrim. disp. xxxviii. Rebell. II. Par. Lib. I. quæst. viii. Lugo disp. xxii. sec. 10. Lessium Lib. II. cap. xvii. dub. 8. num. 61. Castropalaum disp. I. punct. 4. §. 3. Filiucium tract. xxxiii. cap. iii. quæst. iv. Dianam Part. II. tract. v. resol. 44. Layman, Tannerum, & alios.

VI. Contraria sententia mihi probabilior est. Fatentur adversarii, in foro civili nullos esse eiusmodi contractus, initos a pupillis, & minoribus absque curatorum, & tutorum licentia. Cur invalidi? Ex aliqua præsumptione? Minime. Cur ergo? Quia leges

civiles conceptis verbis decernunt, eiusmodi pupillorum contractus nullos esse. Hæc enim habentur I. Inst. §. Quibus alienare non licet. Neque pupillum, neque pupillam, ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse. Nec debitum solvere sine auctoritate tutoris posse: quia id quod solvunt, non fit accipientis: cum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit. Item Lib. II. §. de acquir. rer. domin. hæc habentur. Pupillus quantum ad acquirendum non indiget tutoris auctoritate; alienare vero nullam rem potest, nisi præsentem tutorem auctorem. Plures alios textus prætereo brevitate gratia. Leges civiles legitime iustæque obligant in conscientia. Præfatae leges irritos declarant recentis pupillorum, & minorum contractus, peractos inconsultis tutoribus, & curatoribus. Ergo nulli sunt etiam in foro conscientiæ. Nonne, ut quis in foro conscientiæ valide contrahat, requiritur libera bonorum dispositio? Sed hac pupilli, & minores carent. Ergo nulli sunt in utroque foro tum interno, tum externo recentis contractus. Quid quod adversa sententia in nihilum amandat leges omnes civiles? Alterutrum ergo concedere adversarii coguntur: aut leges civiles non obligare in conscientia; quem manifestum errorem nunquam ipsi admittent: aut si concedunt recentitas leges obligare in foro externo, ultro concedant necessarium est, easdem obligare quoque in foro interno. Fatentur, pupillorum, & minorum contractus nullos in foro civili esse. Ergo nulli quoque sunt in foro conscientiæ. Possent sententiam nostram confirmare ex pluribus antilogis, quibus se conficiunt adversarii. Sed non est operæ pretium. Vanum, & falsum est quod respondet P. Viva quæst. I. art. 5. num. 2. nempe leges civiles prohibere, non autem irritare eiusmodi contractus. Quod ut evincat, allegat l. Marcellus ff. de fideiussoribus. Sed hæc lex perperam omnino obrudatur; cum ibi non examinentur contractus pupillorum, & minorum. Leges quas nos allegavimus, absolute contractus istos, & reipsa in foro civili irritos, ac nullos declarant. Ergo interpretatio P. Viva est arbitrarium commentum.

VII. Adversæ sententiæ fundamenta nullius sunt roboris. Ad primum enim dicitur, utique pupillos proximos pubertati, & minores, doli esse capaces, præditosque libertate ad contrahendum, nisi leges civiles obstant, quæ illorum contractus irritos decernunt. Ad secundum dicitur, aliquas leges civiles obligare pupillos contrahentes sine

tutore in iis in quibus facti sunt ditiores, seu quatenus facti sunt ditiores. Ad tertium dicimus, quod fideiussores pupillorum, cum sciant pupillos nulla facultate poltere ad contrahendum absque vel iudicis, vel tutorum voluntate, dum pro ipsis fideiubent, principalem personam contrahendi induunt; ideoque implere quod spondent, astringuntur. Nam ipsi, cum fideiubent, sciunt se vel a iudice, vel a tutoribus, prout opus fuerit, obtenturos facultatem valide contrahendi: idcirco ipsi fideiubent tamquam persona principalis. Tenentur ergo qui cum pupillis contrahunt absque licentia tutorum, ante iudicis sententiam restituere quod acceperunt.

VIII. Penes omnes convenit, pupillos pubertati proximos posse in proprium commodum sine auctoritate tutoris cum maiore contrahere; non autem in suum incommodum. Hoc quippe privilegio iura teneram pupillorum ætatem donarunt, quo scilicet iisdem in prospere gestis non nocerent, & in adversis succurrerent. Quamobrem si pupillus aliquid emit, inconsulto tutore, nequit venditor pupillum cogere ad pretium solvendum; sed solum ad mercis restitutionem. Contra si pupillus stare contractui velit, urgere civiliter potest venditorem ad mercem pro constituto pretio tradendam. Idemque dicendum de minore. Si pupillus, aut minor accipiat pecuniam mutuam in usus utiles, aut necessarios expendendam, & ex ea factus sit ditior; ad restitutionem tenetur: secus vero, si mutuo acceptam pecuniam prodegerit, & in usus superfluos ac inutiles consumpserit. Si tamen mutuator pecuniam dedit bona fide, existimans pupillum eam in usus utiles consumpturum; naturali æquitate pupillus restitutioni obnoxius est.

IX. Quæst. III. *Quæ iuris solemnitas ad contractuum valorem necessaria est?* Resp. Duplex iuris solemnitas. Altera est accidentaria, quæ non substantiam, sed quasdam formulas in contractibus servandas spectat; ut sunt proclamationes in matrimonio, quibus etiam deficientibus, matrimonium valet, sicut & ceteri contractus omnes validi sunt absque accidentaria solemnitate celebrati. Alia est solemnitas substantialis, quæ essentiam ipsius contractus respicit & qua deficiente contractus nullus est. Si autem percontaris, unde colligi discrimen possit inter solemnitatem accidentalem, & substantialem, respondeo ex legum diverſitate. Nam alia lex prohibet, alia irritat contractum. Lex quæ tantum prohibet aliquem contractum absque hac aut illa formula, modo, conditioneve

non irritat eolipso contractum. Quare communi fere proverbio circumfertur: Multa prohibentur fieri quæ facta tenent. Lex quæ nedum prohibet, sed etiam irritat contractum, nisi sub præscripto ritu celebretur, reddit contractum nullum, si præscripta iuris solemnitate destitutus sit.

X. Quæst. IV. *Contractus qui absque iuris solemnitate substantiali celebratus, in foro exteriori nullus est, valet ne in foro conscientie?* Resp. Convenit penes omnes, contractus matrimonii, & professionis monasticæ nullos in utroque foro esse, si absque solemnitate substantiali celebrentur. De aliis contractibus Auctores disputant in utramque partem. Prima opinio affirmat, contractus celebratos absque solemnitate substantiali, quique in foro exteriori nulli sunt, validos esse in foro conscientie. Quoniam leges irritantes contractus fundantur in præsumptione doli, vel fraudis. Leges autem, eiusmodi præsumptione nixæ, cessante dolo, & fraude, non obligant in conscientia. Siquidem, cessante sine legis, cessat lex. Finis harum legum est declinatio fraudis, doli, & fallaciarum. Ergo dum hæc omnia cessant, contractus validi sunt. Tandem quod lege naturæ validum est, infirmari positiva lege nequit. Quisque autem naturæ lege valet in aliorum dominium ea transferre quorum ipse dominus est. Ergo dum contrahentes permutant merces quarum domini sunt absoluti, eorum contractus in conscientie foro, sublata omni iuris solemnitate, validi sunt. Heinc testamenta ad pias causas valent, etiam si defint iuris solemnities. Hanc opinionem defendunt Sotus *Lib. IV. de iust. & iur. quæst. v. art. 5.* Bannez 2. 2. *quæst. lxxii. Pradus cap. xxvi. quæst. vi.* Serra 2. 2. *quæst. lxxvi. art. 2. conclus. 2.* Sanchez *Lib. IV. consil. cap. 1. dub. 14.* Filiucius *tract. xxxiv. cap. vii.* Reginaldus *Lib. XXV. num. 107.* Lessius, Lugo, Salamancaenses, qui licet oppositam tueantur sententiam, docent de more utramque esse probabilem. Quo probabilistico principio admisso, alterutrum pro arbitrio feligere poteris.

XI. Nos, qui non probabilitatem, sed veritatem investigare pro viribus nitimur, recensitam sententiam ut falsam reiicimus, & oppositam ut veram, seu veritati propinquirem, amplectimur, eamque hoc pacto evincimus. Omnia subditorum bona in ordine ad publica commercia peragenda supremarum potestatum directioni & regimini subiacent. Ergo supremæ potestates formam, & ritum præscribere valent ad quarum normam celebrari contractus debeant, & quibus non

servatis irriti sint. Porro hæc potestas suprema ea præscribendi quæ publicis commerciis, & societati prævidentur opportuna, non modo bono publico & communi expedit, sed apprimè necessaria est. Societas autem, & bonum publicum commerciis potissimum, ac negotiationibus nititur. Ergo Legumlatorum maxime est eas præfinire, & statuere regulas quibus commercia, & negotiationes ordinentur, & regantur, prout opportunius bono communi conferunt. Error ergo manifestus est, societati humanæ, & publico bono infestus, asserere, quod subditi in conscientie foro istarum legum observationi astricti non sint. Error est a divinis Scripturis, præsertim a S. Paulo Apostolo improbatum, his verbis. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi a Deo. Quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt... Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.* Ad Rom. xiii.

XII. Catholicorum nemo aperte, & recta sese opponit doctrinæ Apostoli. Nemo inficari audeat, supremas potestates facultate instructas esse ad subditorum conscientias iustis legibus adstringendas; sed per cuniculos & anfractus adversus eiusmodi leges machinantur non pauci. Arguantur, leges iustas & absolutas utique conscientias urgere subditorum. At leges contractus irritantes, absolutæ non sunt; sed præsumptione doli & fraudis, in contractibus occurrentium, nituntur. Fraudibus ergo sublatis, leges conscientiam non devincunt: quia, cessante sine legis, cessat lex. Quo principio constituto, in fumum occidunt leges omnes. Sophistica cavillatio seipsa corrui, si advertas, legumlatores experimento cognoscentes quam frequenter fraudes in commerciis serpent, regulas & formulas præscripsisse, absolute in omni contractu servandas: & quamvis in hoc aut illo contractu reipsa nec fraudes, nec doli occurrant; tamen ob bonum commune absolute decernunt, nullum esse quemcumque contractum præscripta solemnitate destitutum. Quilibet obtrudere posset, in hoc aut in illo contractu cessare legis finem, nullam adesse fraudem; atque adeo validum esse. Heinc leges maximam inveherent confusionem. Siquidem iidem omnino contractus, solemnitate legum carentes, essent, & non essent nulli; essent, & non essent validi iuxta varia hominum commenta, qui pro ingenio, & commodo leges eluderent, & in propria senta detorquerent. Quare sapientes Legislatores, ut & turbu-

lenta legum interpretamenta, & humanæ societatis confusionem tollerent, absolutas leges rogarunt, quæ ritus & conditiones in contractu celebratione servandas præscribunt. Nonne singuli contrahentes ex arbitrio, mutuoque consensu conditiones, & formulas honestati & naturæ iuri non repugnantes statuere valent, in contractu ineundo exequendas, quibus fractis, inanis contractus sit? Et quod privati præscribere valent, id vetitum supremis potestatibus erit?

XIII. Ex iis quæ dixi, corruunt ad veritatem sententiæ fundamenta. Leges non fraudis, dolive præsumptione nituntur; sed scientia periculi, & fraudum, quæ reipsa occurrunt, & occurrere possunt. Quod periculum absolute semper consistit; tamen istius periculi effectus in hoc aut in illo casu non accidat. Leges quod per se & natura sua accidere solet respiciunt; & ideo absolute aut vetant, aut præcipiunt quod bono communi congruit. Nec solemnitates a legibus præscriptæ iuri naturali obfunt; sed ad eiusdem custodiam, & securiorem observantiam institutæ sunt. Eo quippe pertinent eiusmodi leges ut a fraudibus & dolis ea quæ iuris naturæ sunt, inviolata consistant. Quod ultimo loco opponunt adversarii, falso laborat supposito, ut dicitur. Nam testamentum ad pias causas legum ipsarum beneficio exemptum est ab iis solemnitatibus ritibus quibus subiacent alii contractus: idcirco validum est.

XIV. Quoniam opportuna occasio sese sponte offert patefaciendi lectori meo quæ sit vis modi opinandi probabilistici, qui per universam christianam Theologiam grassatur, transcribo confectarium quod Salamancaenses *tract. xiv. cap. 1. punct. 6. num. 52.* ex utriusque opinionis probabilitate colligunt. Quod antequam præsto, te monitum velim, confectarii laxitatem non tam perdoctis, probisque viris, quos ego magnopere colo, suspicioque, adscribendam esse, quam ipsi modo opinandi probabilistico, quem necessario consequuntur absurdissimæ laxitates, quæ morum integritatem pervertunt. Serio perpende quæ laudati Theologi scribunt; & tute iudex esto.

XV. „Cum ergo utraque dicta sententia „probabilis sit, qui *primam sequi vellet*, potest „erit, si heres, aut legatarius instituitur „testamenti minus solemnibus, hereditatem, „vel legatum procurare, & si adipiscatur, „retinere; & idem est de aliis contractibus. „Et secundum nostram sententiam, poterit „heres ab intestato non dare hereditatem,

„aut legatum testamenti minus solemnibus: „quia secundum illam invalidum manet testamentum etiam in foro conscientie; id „eoque succedit heres ab intestato, ac si contractum non esset. Sed quia probabilior „diximus hanc sententiam, poterit dictus „heres uti occulta compensatione, si legatarius, aut heres institutus aliqua via legatum, aut hereditatem adierit: quia, „ut diximus (*tract. xiii. cap. 1. punct. 19. §. 3.*) datur locus compensationi, quando „est probabilior sententia, quod sibi talia „bona debentur. Sed hoc non poterit heres, „aut legatarius facere, si heres ab intestato „nolit reddere quod in testamento minus „solemni redditum est, etiam si conformare „se velit alienæ opinioni, nisi eam iudicet „probabilior: quia, eo quod sit probabilior „le aliquid deberi, locus compensationi non „datur, ut ibidem §. 3. *num. 319.* probavimus. Sed adhuc posse, utramque sequendo „opinionem solum ut probabilem, tenent *Vilalobos, & Lessius.*“

XVI. Quæ non implerem folia, si omnia persequi vellem furta, fraudes, rapinas, & scandala, quæ inevitabiliter præfatam opinandi modum consequuntur? Verum hæc omnia brevitatis studio prudenti lectori perpendenda remitto. Quid refert quod eiusmodi opinatores iudicent aliquam opinionem probabilior, seu veritati conformior esse; si simul concedunt, tibi licitum esse amplecti alteram contrariam, quam cognoscis a veritate remotior: & iuxta hanc opinandi contrarietatem te posse testamenta, legata, contractus, negotia, commercia ordinare, dirigere, merces dare, retinere, latrocinari, seu occulte te compensare, & alia id genus quæ necessario inde proficiuntur? Præfatum opinandi modum damnatus ab Ecclesia est, dum de controversiis ad iustitiam spectantibus ferenda iudicia sunt: & Probabilistæ eiusdem usum etiam in eiusmodi argumentis adhibendum prædicant. Verum de hoc alias. Nunc collige dumtaxat quas in commercia, in societatem perturbationes, quæ furta invehat Probabilismus, cuius usu heredes ab intestato, & heredes instituti, legatarii, & contrahentes omnes possunt quæ sibi magis favet opinionem eligere, & iuxta opinandi diveritatem clam & occulte bona sibi mutuo surripere. Ultra fateor, frequenter veritatem latitare, & Theologos in contrarias partes abire. At semel posito quod post diligens examen agnoscas opinionem veritati propinquirem, opposita minus probabilis improbanda est, & unica incedendum est semi-

femita; cum una sit via quæ ad vitam ducit. Et illi qui per oppositas ambulare vias contendunt, vereor ut portum sint affecuturi.

CAPUT VIII.

Quomodo iuramentum confirmet contractus iure naturæ, vel positivo irritos.

I. Impedita est quæstio proposita, ideo diligenter enucleare illam debemus, & quæ certa sunt, ab incertis seiungere. Et primo omnes hæc duo distinguunt, nempe iuramenti valorem, & contractus confirmationem. Iuramentum validum est, quando invocatur divinam testimonium in veritatis confirmationem; servandumque est religionis titulo, etiam si is cui iuratur, nullum ius acquirat. Confirmat contractum, quando contractus validus est; & tum non modo religionis, verum etiam iustitiæ debitum inducit, quod transit ad heredes. Iuramentum, si confirmet contractum, siue secus, validum est, quoties impleri sine peccato, & damno alterius potest. Idcirco observandum, quod dum confirmat contractum, dispensationem non excipiat ob tertii damnum; admittit vero eam, iusta occurrente causa, dum contractum non firmat.

II. Excipiunt tamen aliquos casus Auctores in quibus iuramentum non firmat contractum, & servari sine peccato potest, nec tamen obligat. Primus est renuntiatio Novitii, inconsulto Episcopo, vel eius Viario, facta & iurata intra duos menses proximos professioni. Quoniam Tridentinum sess. xvi. cap. xxv. de Reg. irritat tum renuntiationem, tum iuramentum. Secundus casus quem producunt, est, cum quis promissionem facit, eamque iurat in favore tertii absentis, vel præsentis, qui promissum non acceptavit; quia iuramentum sequitur naturam actus cui adicitur. Si promissio facta ob defectum acceptationis nulla est, nullum quoque iuramentum est eam comitans. Ita docent Salmanticenses loc. cit. punct. 7. num. 59. ubi pro eadem opinione citant Sanchez, Lessium, Bonacinam, Trullenchum: qui duo ultimi addunt, promissionem hanc revocari posse, etiam si promissor iuraverit se illam non revocaturum.

III. Sed hanc opinionem ego reputo falsam: quia, ut in tractatu de iuramento dixi, veritas iuramenti promissorii est executio rei promissæ. Ergo quoties promissio non impletur, periurum evadit iuramentum.

Revocari utique promissio non acceptata valet, ordine iustitiæ spectato. At iurata cum sit, ad vitandum periurium impleri debet. Tum solum revocari promissio non acceptata, etiam si iurata, posset, quando promissor iuramentum adiecit, respectu habito ad acceptationem promissarii. Ceterum si absolute iuravit se velle promissionem non acceptatam implere, servandum est iuramentum. Si tibi rigida hæc doctrina est; tu ex illis es qui incauta, & sine necessitate multiplicata Christianorum iuramenta defendunt. Non iurent isti nisi necessitate urgente; & omnis doctrinæ rigor cessabit. Familiarem isti habent continentem iurandi corruptelam. Deinde cum incommoda illis est iuramenti observantia, non erubescunt contendere, ut Theologi opiniunculam inveniant, qua a servando iuramento liberentur. Absurdissima est opinio Bonacinæ, & Trullenchi, asserentium, revocari promissionem posse, etiam si promissor iuraverit se illam non revocaturum. Equi fieri potest ut hoc in casu periurium vitetur?

IV. Quæst. I. An iuramentum vel dolo, vel metu extortum, quamvis contractum cui adicitur, non confirmet, validum sit, & servandum? Resp. Aliqui confundunt iuramentum dolo extortum cum iuramento ex metu facto. Quando dolus, seu error versatur circa substantiam rei, aufert omnino voluntarium, libertatemque consensus. Ideo iuramentum per errorem, seu dolum circa substantiam rei extortum, nullum suapte natura est defectu voluntarii consensus. Simili quippe promissioni per errorem extortæ inest natura sua conditio, nisi deceptio occurrerit: neque iuramentum astringit ultra iurantem intentionem. Qui autem deceptus iurat, nullo modo se se obligare intendit. Tota ergo disputatio est de iuramento metu extorto.

V. Vera sententia, quam propugnandam suscipio, validum iuramentum metu extortum asserit. Eam conceptis verbis Angelicus docet 2. 2. quæst. lxxxix. art. 7. ad 3. In iuramento quod quis coactus facit, duplex est obligatio. Una quidem qua obligatur homini cui aliquid promittit: & talis obligatio tollitur per coactionem: quia ille qui vim intulit, hoc meretur ut ei promissum non servetur. Alia autem est obligatio qua quis Deo obligatur, ut impleat quod per nomen eius promissum: & talis obligatio non tollitur in foro conscientie: quia magis debet damnum temporale sustinere quam iuramentum violare. Potest tamen repetere in iudicio quod solvit, vel

Præ-

Prælo denunciare, non obstante quod contractum iuravit: quia tale iuramentum vergeret in deteriorem exitum: esset enim contra iustitiam publicam. Hæc S. Thomæ doctrina pluribus iuris decretis confirmata est. Siquidem cap. Debitoribus de iureiurando statuitur, iuratas usuras solvendas esse vi religionis iuramenti; quamvis is qui accipit solutionem, restitutioni sit obnoxius. Plura alia iura prætereo, & rationem quam Angelicus adducit, paucis perfringo. Iure naturæ astringimur verum efficere id cuius testem Deum invocamus; ut vitemus iniuriam summam quæ infinitæ Dei maiestati irrogaretur, si testem falsi Deum induceremus. Ex alia parte iuramentum, metu licet extortum, voluntarium est, atque adeo validum. Hanc S. Thomæ doctrinam defendunt Caietanus 2. 2. quæst. lxxxix. art. 7. Sotus Lib. VIII. de iust. & iur. quæst. 1. art. 7. Suarez de Relig. Tom. II. Lib. II. cap. xi. Salmanticenses tract. xiv. cap. 1. punct. 7. §. 1. num. 62.

VI. Quæst. II. Utrum iuramentum contractum nullum efficiat validum? Resp. Primo certum est, iuramentum non firmare contractum iure naturæ nullum: quia contractum naturam, & substantiam mutare, vel supplere iuramentum nequit. Quod ad contractus iure positivo irritabiles pertinet, dum ius irritat, aut rescindibilem contractum declarat in creditoris odium; tum iuramento contractum non firmari certum est: quia tum ius privat creditorem quacumque actione adversus iurantem. Sic si quis iurat latroni, usurario, aliisque quibuscumque ex metu gravi solvere centum; hæc promissio iuramento rata non fit, nec valida; nullumque latrones, feneratores, similesque creditores ius acquirunt adversus iurantem promissorem. Iuramentum tamen ob divini nominis maiestatem, & reverentiam eidem debitam servandum est. Quando contractus rescindibilis a iure decernitur ob bonum publicum, communemque utilitatem, similiter iuramento non firmatur: quia tum contractus est illicitus, & nullus. Iuramentum autem vinculum non est rei illicitæ & pravæ. Nec privatus aliquis renuntiare id potest quod in bonum commune cedit. Et tale iuramentum nullum esset; sicuti nullum est iuramentum quo Clerici renuntiant proprio foro; & iuramentum quo confirmatur matrimonium metu extortum: quia hæc ob publicam utilitatem vetita sunt. Quando vero contractus irritabilis, & rescindibilis decernitur in favorem ipsius contrahentis, seu iurantem, directe & per se iuramentum adiectum con-

tractui eundem confirmat. Quoniam quisque cedere iuri suo potest, seu ei quod in proprium illius commodum introductum est. Porro iuramentum naturam contractus sequitur. Contractus præfatus natura sua validus est, solum iure positivo rescindibilis. Huic iuri renuntiare iurans valet; cum directe & per se illius commodum respiciat. Ergo iuramentum adiectum firmat contractum natura sua validum. Hinc iuramento confirmantur donationes inter patrem & filium familias, inter maritum & uxorem, & quæ sunt a minorensis absque curatoris voluntate. Quando vero contractus quos ius civile irritat, sunt nulli etiam in foro conscientie, ut contractus rerum immobilium minorum, & pupillorum absque iudicis decreto, & contractus prodigi declarati, & ceteri contractus omnes in quibus solemnitas substantialis non servatur: eiusmodi contractus, iuramento etiam adiecto, non confirmantur. Plures aliæ difficultates resolutæ sunt in tractatu de iuramento.

CAPUT IX.

De restitutione in integrum, & de iis quibus hoc beneficium competat.

I. Communis finitio restitutionis in integrum est *pristini status redintegratio iudicis auctoritate facta*. Beneficium institutum est potissimum in favorem minorum; & tunc locum habet, quando contractus, iuris forma spectata, validus ratumque fuit; sed in eo læsus minor est ante completum annum xxv. Idcirco iudicis auctoritate in priorem statum revocatur. Hæc in priorem statum restitutio fit aut contractum rescindendo, aut pretium, in quo læsus minor fuit, augendo, etiam si infra dimidium læsio contigerit. Si minor ante xxv. annum completum læsus fuit, durat hoc beneficium quadriennium post præfatum tempus, nempe usque ad annum xxxix. ut colligitur ex Cod. de tempor. in integr. l. ultim.

II. Quæst. I. Quibus in casibus petere minor possit beneficium restitutionis in integrum? Resp. Primo certum est ad istius beneficii usum necessariam esse læsionem in notabili quantitate. Quandoquidem si prudenter contractus celebratus sit, læsioque parva fuerit, hoc privilegium locum non habet: quia levis læsio in iure pro nihilo computatur. Gravitas autem, vel parvas læsionis colligenda est tum ex damno emergente, tum ex lucro cessante, tum ex tota quantitate negotii quo de agitur. Insuper læsio vi ipsius contractus,

non

non aliunde, derivetur oportet. Hæc revocatio in statum priorem, aut pretii compensatio fieri auctoritate propria nequit, sed tantum iudicis sententia. Quibus delibatis, ad quæsitum respondeo, locum habere hoc privilegium primo in venditionis contractu, si in eo læsus minor sit, vel quia nempe iusto minoris vendidit, aut quia rem vendidit quam vendere non debebat; hoc in casu adversus quemcumque agere possessorem poterit, ut eandem recuperet. Secundo si minor pecuniam mutuo accipiat, eamque prodigat, non tenetur restituere, nisi id in quo factus locupletior est. Tertio si debitor pecuniam minori solvat, inconsulto curatore, solutio civiliter nulla est. Quare si minor eam amittat, inutiliter consumat, si denique non duret aut in specie, aut in æquivalenti, nempe in utilitatem minoris conversa, debitor liber non manet, & cogi per iudicem potest ad novam solutionem. Quarto si in contractu gratuito sit minor graviter læsus, præfatio gaudet privilegio, ut dum rem magni valoris donat absque rationabili causa. Si enim prudens donatio fuerit, & ob honestam rationem, puta ad remuneranda obsequia accepta, quæ remuneratione digna sunt, vel nuptiarum intuitu, personarum qualitate spectata, quibuscum intercedat consanguinitas, aut alia peculiaris circumstantia; valida est, & a privilegio restitutionis in integrum immunis. Postremum si læsus minor sit in quasi contractu, vel quia imprudenter lucrosam hereditatem repudiavit, vel perniciosam acceptavit, vel deteriorem partem elegit, restitutionis in integrum privilegio perstruitur. Heinc collige, quam cauti, & circumspècti esse debeant qui cum minoribus contrahunt.

III. Quæst. II. *Quibus in casibus carent minores privilegio restitutionis in integrum?* Resp. Si contractus celebratus sit iuxta iuris formulas, & æquitatis regulas; ut si rem quam vendere minor valet, iusto pretio vendat; restitutioni in integrum locus nullus est, etiamsi merx pereat. Similiter si contractum inquit in quo æqualiter lucrari ac damnum pati valet, uti dicto privilegio nequit: quia

prudenter initus contractus fuit. Item si contractum in minori ætate celebratum factus maior ratum habuerit, aut si in minori ætate iuramentum contractui adiecerit, privilegio dicto caret.

IV. Quæst. III. *Restitutio in integrum comprehendit ne fructus perceptos ex merce vendita, aut donata?* Resp. Si bona alienata sunt contractu gratuito, aut irrationabili donatione, restitui percepti fructus omnes debent, detractis in iisdem colligendis expensis. Contra si contractu non gratuito, sed oneroso, nempe iusta venditione, alienata bona sunt; nulla fructuum restitutio facienda est. Disputant tamen hac de re Isti: nam plures contendunt restituendos esse fructus, dum alienatio fundi perniciose minori est. Quæ de re iudicium meum suspendo; cum hoc ex fori consuetudine plurimum pendeat. Ceterum absolute loquendo, si restituendus fundus sit, quia detrimentosa fuit minori venditio; satis congruum videtur quod fructus quoque restitui debeant. Quæ de causa dictum est, summo opere circumspèctos esse debere illos qui cum minoribus contractus ineunt.

V. Quæst. IV. *Minor cui solutio illegitime facta est, uti ne tuta conscientia potest privilegio restitutionis in integrum?* Resp. Adfirmant communiter Auctores. Quia lex concedens hoc privilegium non fundatur in fraudis præsumptione, sed in periculo fraudum; atque adeo bonum commune, & universale spectat. Porro cum iusta lex sit, eadem pro libito uti minores possunt. Semper tamen etiam in his æqui & boni regulæ spectandæ sunt, atque circumstantiæ.

VI. Quæst. V. *Sunt ne alii quibus præter minores concessum privilegium sit restitutionis in integrum?* Resp. Sunt Ecclesiæ, monasteria, hospitalia, & alia pia loca. Hæc loca quadriennio a celebratione contractus privilegio præfatio uti valent; immo si Ecclesiæ enormiter læsæ sint, ultra quadriennium extendunt privilegium non pauci: qui tamen advertunt, frui eodem privilegio non posse Ecclesiasticos in suis privatis contractibus quos in proprium commodum celebrant.

DISSERTATIO II.

DE EMPTIONE, ET VENDITIONE.

PRÆLOQUIUM.

UÆ hæcenus de contractibus in communi diximus, levioris momenti sunt, si cum iis comparentur quæ de contractibus sigillatim, & in particulari dicturi sumus. Idcirco ieiune & breviter de illis, fuse & distincte de istis sermo nobis erit. Et primum contractus quos onerosos, seu non gratuitos vocant, enucleabimus. Hos inter venditioni & emptioni, quæ sunt duæ reciprocae unius contractus partes, primum locum tribuimus: sunt enim illæ quibus humanum commercium, & negotiationes potissimum perficiuntur. Istius origo perspicue exponitur ff. 18. tit. 1. l. 1. his verbis. *Origo emendi, vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat numerus: neque aliud merx, aliud pretium vocabatur: sed unusquisque secundum necessitatem temporum, ac rerum, utilibus utilia permutabat, quando plerumque evenit ut quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper, nec facile concurrebat, ut cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia est cuius publica, ac perpetua æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subveniret: eaque materia forma publica percussa, usum, dominiumque non tam ex substantia præbet, quam ex quantitate, nec ultra merx utrumque, sed alterum pretium vocatur.*

S. 1. *Sed an sine nummis venditio dici hodieque possit, dubitatur, veluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus, & Cassius esse venditionem, & emptionem putant: Nervæ, & Proculus permutationem, non emptionem hoc esse. Sabinus, Homero teste, qui exercitium Græcorum ære, ferro, hominibusque vitam emere refert illis versibus:*

Hinc quidem vinum emebant comati Achivi,

Alii quidem ære, alii autem splendido ferro,

Alii vero pellibus, alii autem ipsis vaccis,

Alii autem mancipiis

Sed hi versus permutationem significare videntur, non emptionem; sicut illi:

Hinc rursus Glaucæ Saturnius mentes exemit Iupiter,

Qui cum Tydide Diomede arma mutavit.

Magis autem pro hac sententia illud diceretur quod alias idem Poeta dicit:

. Enit possessionibus suis.

Sed verior est Nervæ, & Proculi sententia: nam ut aliud est vendere, sic aliud est pretium, aliud merx. Quod in permutatione discerni non potest, uter emptor, uter venditor.

S. 2. *Est autem emptio iuris gentium: & ideo consensione peragitur; & inter absentes contrahi potest, & per nuncium, & per litteras.*

Hanc huius contractus originem indicat S. Thomas 2. 2. quæst. lxxvii. art. 1. Nec in ea explicanda diutius immorandum; sed contractus natura, & proprietates explicari diligenter a nobis debent.

CAPUT I.

Notiones contractus venditionis, & emptionis.

Quomodo vi huius contractus rerum dominium transferatur.

I. **R**ures huius contractus notiones exhibent Isti, & Theologi. Communiores hæc sunt. *Emptio est pactio determinati pretii pro merce dandi. Venditio est pactio mercis dandæ pro determinato*

pretio. Hi duo partiales contractus in unum coalescunt, ut dixi supra, qui definiri hoc pacto valet. Contractus onerosus mutuo consensu peractus dandi mercem pro pretio determinato, & pretium determinatum pro merce determinata. Onerosus, & non gratuitus, dicitur contractus: quia vicissim obligatio oritur, in vendente dandæ mercis, in emente pretii solvendi. Mercis nomine veniunt bona mobilia, & immobilia, iura, & actiones, quæ vendi possunt. Pretium est numisma, seu

seu pecunia Principis auctoritate impressa. Determinatum sit pretium necessum est; alioquin si indefinitum sit, si voluntati emptoris determinandum relinquatur, nullus contractus est, usquequod determinatum sit, ut omnes leges constituunt. Sicut pretium determinatum, ita & merx esse determinata debet. Sat autem est quod voluntate, licet non re, determinata sit; ut quando emitur retis iactus, fructus percipiendi, & venationis præda, fructus agrorum, partus pecorum. Hæc omnia sunt pretio æstimabilia, & mutua voluntate determinari queunt. Mutuo denique consensu utriusque contrahentis perficitur quantum ad substantiam contractus hic, ut iam supra declaratum est; ita ut consensu mutuo præstito, resilire neutra pars valeat. Rei autem, pretiique traditione ultimam complementum contractus accipit. Celebrari hic contractus inter absentes potest vel per epistolam, vel per procuratorem; cum solo consensu contrahentium eiusdem natura, & substantia consistat.

II. Solent contrahentes arrham dare in testimonium, & securitatem celebrati contractus. Disputant Auctores, liceat ne resilire a contractu cum eiusdem arrhæ iactura. Respondent communiter, id a consuetudine pendere. Si enim usus sit ut cum solius arrhæ iactura resilire a contractu partes possint; tum consuetudo declarat, dantem arrham nullam aliam obligationem contraxisse præter arrhæ iacturam. Inter *cifos*, vulgo *veturini*, videtur hic obtinere usus locandi vesturam, arrha data, ut eam perdant, nisi initio conductionis contractui stent. Verum absolute dari arrha solet in maiorem initi contractus securitatem. Quare nisi expresse contrahentes patefaciant se nolle aliam subire obligationem præter arrhæ iacturam, dicendum videtur, arrham datam contractus obligationis, & devinctæ conscientiæ testimonium esse.

III. Quæst. I. *In contractu venditionis, & emptionis transfertur ne ante rei traditionem dominium?* Resp. Adfirmant aliqui, si ius gentium spectetur: vi quippe istius iuris, celebrato contractu, transferri dominium contendunt ante traditionem. Negant communiter alii, iure positivo nisi. Siquidem hæc habentur s. *Utiq.* Instit. de empt. & vendit. *Qui nondum emptori tradidit rem, adhuc ipse dominus est.* Emptor igitur ante traditionem ius ad rem eraptam habet, secus eiusdem dominium. Quare si ante traditionem secundus emat, & res tradatur, hic dominium acquirit, nec rem priori em-

ptori reddere astringitur. Ut itaque dominium transferatur, & traditio rei, & pretii solutio requiruntur. Si alterutra ex his duabus conditionibus desit, dominium non transferri, communiter asserunt Auctores C. *de rei vendit.* l. *Quoties.* Quamobrem si emptor rem alienaverit, pretio non soluto, ius venditor retinet eam, ubicumque invenerit, repetendi. Si tamen venditor rem emptori fidat, habeatque pretium pro soluto; tum dominium translaturum est.

IV. Quæst. II. *Merx vendita duobus emptoribus, cuinam tradenda est?* Resp. Communis sententia est, quod si nemini tradita fuerit, debeat primo emptori, qui cum fuerit prior tempore, etiam iure potior sit oportet. Si vero uni fuit vendita, licet priori, & alteri vendita, atque tradita; huic debetur: quia prior ius tantum ad rem, secundus ius in re, eiusque dominium possidet. Si tamen prior emptor sit privilegiatus, ut pia loca, Ecclesiæ, civitates; tum primo emptori debetur, etiam si tradita secundo esset: quia tunc hic secundus emere non poterat, attento privilegio. Eadem sententia est, quando emptori datum pignus est in maioris securitatis testimonium. Hic enim simplici emptori præferendus est. Si tamen emptores privilegiati, aut quibus tradita res sit, fide mala contrahant, quia nempe conscii sunt prioris venditionis; tum ob fraudem præferendus prior emptor est.

V. Quæst. III. *Res vendita, sed nondum tradita, cuinam perit?* Resp. Venditori perire certum est, cum ad eius dominium pertineat: res enim domino perit. Ante traditionem ad dominium pertinet venditoris. Ergo eidem perit. Si contra tradita emptori sit, eidem perit, si pretium habeatur pro soluto. Distinguunt Icti rem venditam determinatam in individuo, ut hic equus, hoc vini dolium; vel determinatam in genere, seu in specie, ut tot oves de grege, tot tritici modii de horreo. Distinguunt pariter venditionem ad corpus; ut quando aliquid determinatum venditur unico pretio; puta dum vendis tuum prædium quingentis aureis: & venditionem ad mensuram, quando non unico pretio res venditur, sed cuilibet mensuræ pretio assignato; ut dum vendis horreum tritici quinque ducatis pro singulis modiiis, vendis agrum centum iugerum septem ducatis pro quolibet iugero.

VI. Lessius *Lib. II. cap. XXI. num. 96. & 97.* docet, peracto contractu venditionis rei determinatæ, emptori perire mercem: quia iure gentium, celebrato contractu, mercis

mercis dominium transfertur in emptorem: & quamvis ius civile istius domini translationem impediatur, non tamen effectus illius, nempe non impedit quin commoda, & incommoda rei venditæ pertineant ad emptorem ante mercis traditionem. Si tamen culpa venditoris res detrimentum subeat, aut sit in mora tradendi; ipsi perit, & deterior sit.

VII. Si vero merx indeterminata sit in individuo, ut dum emis decem modios tritici ex horreo, aut ex messe, tot oves ex grege; vel si emis rem determinatam, sed ad mensuram, puta totum acervum frumenti tribus ducatis pro quolibet modio; tum periculum iacturæ totum pertinere ad venditorem, concedit & ipse Lessius cum aliis. Quia quando res determinata ad mensuram emitur, tum conditio intelligitur, si res tradatur. Periculum tamen pretii, & valoris rei indeterminatæ, vel venditæ ad mensuram, ad emptorem pertinet. Quare si melior merx fiat, aut deterior absque venditoris culpa, ad emptorem commodum, aut incommodum attinet: quoniam venditor onus tantum subivit rei tradendæ talis speciei, illamque emptor emit, quatenus tempore contractus erat. Ideo illi pretium crescit, aut decrescit, secus venditori; dummodo non sit in mora. Plura de hoc Sylvester, verb. *Emptio.*

VIII. Quæst. IV. *Ad quem pertineant fructus rei venditæ, antequam pretium solvatur?* Resp. Si fructus pendeant ex plantis, tempore rei venditæ, certum est pertinere ad emptorem, quia tum sunt pars rei venditæ. Disputatur solum de fructibus futuris, & antequam solvatur pretium. Si enim res tradita sit, pretiumque solutum; nemo ambigit quin futuri fructus emptoris sint. Pretium autem dupliciter spectari potest. Primo quando habetur pro soluto; cum nempe venditor concedit emptori definitum tempus pro solutione: & tunc fructus pertinere ad emptorem certum est: quia hic iam acquisivit dominium rei emptæ; res autem fructus parit domino suo. Secundo consideratur pretium promissum ab emptore, continuo, aut tali tempore solvendum, ita ut venditor pretium istud non habeat pro soluto. Disputant Theologi, ad quem pertineant tunc fructus.

IX. Prima sententia defendit, fructus pertinere ad venditorem: quia hic solus est dominus rei venditæ, antequam pretium vel solvatur, vel habeatur pro soluto. Altera sententia defendit, pertinere fructus eiusmo-

di ad emptorem: quia leges civiles quarum supra meminimus, quæque negant transferri dominium ante pretii solutionem, abrogatæ sunt iure canonico, vetante omnem usuram. Sed facile utraque sententia conciliatur. Nam posito quod celebrato contractu, & tradita re emptor fiat dominus rei, antequam pretium solvat, tum certum est fructus ad emptorem pertinere. Porro tum dominium transferri intelligitur re ipsa quando res tradita perit emptori, eiusque commodo, & incommodo stat res tradita. Et licet sit in mora solvendi, non propterea fructus attinent ad venditorem: quia culpa hæc dilata solutionis non exiit emptorem suo acquisito dominio; sed solum efficit ut teneatur compensare damnum quod ex tali mora secutum fuerit; nullo ad fructus respectu habito. Et quia re ipsa in præfens, celebrato contractu, & tradita re, emptor evadit dominus; ideo ad eum fructus pertinent, etiam si pretium non solverit, sitque in mora solvendi: & solum ad compensandum damnum quod ob dilationem culpabilem intulit, tenetur.

X. Quæst. V. *Possunt ne contrahentes pactum iure ut emptor fructus rei, aut eorumdem pretium reddat venditori, donec pretium solverit?* Respond. Adfirmant Molina *disp. cclxviii. num. 9.* Bonacina *disp. III. quæst. II. punct. VII. s. 1.* Angelus verb. *Emptio*, P. Dominicus *Viva quæst. II. art. 6.* quia venditor, inquit, non tenetur cum suo incommodo vendere. Ergo in pactum deducere valet ut emptor solvat interesse pro fructibus percipiendis.

XI. Præfata sententia falsa est: quia fenestre est pactum istud, mutuamque pallio fucatum. At, inquit P. *Viva*, emptor non solvit propter dilationem solutionis, sed propter lucrum quod cessat venditori ratione protractæ solutionis. Effugia hæc sunt. Si venditor damnum patitur, exigit pretii solutionem, aut rei traditionem differat, usque dum pretium solvatur. Conventio solvendi interesse, donec pretium penderit, seipsa usuræ pravitatem indicat. Si venditor tempus concedit pro pretii solutione, nequit hoc ipso tempore proventum exigere. Si, elapso tempore, morosus in solvendo emptor fuerit, tum illius quod patitur damni compensationem exigere venditor iure valet.

XII. Quæst. VI. *Cuiusnam sunt fructus medio tempore percepti, quando venditionis contractus dissolvi contingit?* Resp. Quatuor modis dissolvi contractus posse, Auctores docent.

cent. I. Quando celebratur contractus cum pacto adiectionis in diem; ut si hoc modo contrahas: Vendo tibi domum hoc pacto ut si intra annum melior mihi occurrerit conditio, domus libera sit: vel si adicias pactum legis commissoriae, puta, si dicas: Vendo tibi domum, ut intra annum pretium solvas, alioquin contractus nullus erit. II. Si venditio celebretur cum pacto retrovendendi; ut si hoc modo contrahas: Do tibi pecunias, ut domum mihi vendas ea lege, ut quoties pecunias reddideris, domum tibi iterum vendam. III. Si mutuo consensu post annum rescindatur contractus. IV. Si contractus sit conditionatus; & conditio non impleatur. Quibus positis, respondent Lessius, Bonacina, Salmanticensis: Si contractus venditionis cum pacto adiectionis in diem, aut legis commissoriae sit expressis verbis tali modo celebratus, ipso facto nullus est: ideoque fructus pertinent ad venditorem, quemadmodum si venditio celebrata non esset. Addunt tamen praefati Auctores, quod si contractus celebratus sit verbis obliquis & indirectis, quibus indicetur, contractum in initum esse validum, sed in posterum irritandum, tum fructus medii temporis ad emptorem pertineant. Quia in hoc casu contractus validus est, & solum rescindendus tempore quo melior occurrerit conditio, aut pretium non solvatur. Similiter si conventio sit affecta, pacto retrovendendi, medii temporis fructus producti a celebratione contractus usque ad tempus quo rescinditur, ad emptorem pertinent. Qui vero retrovenditionis tempore colliguntur, ad venditorem attinere docent. Quia, inquiunt, a tempore venditionis usque ad redemptionem emptor est dominus rei emptae. Fructus autem ad dominum spectant. Si venditio mutuo consensu dissolvatur; ad emptorem pertinent fructus ob eandem rationem, quia contractus ante dissolutionem validus erat, atque adeo emptor dominus rei emptae est. Si denique venditio fuit sub conditione; hac impleta, pertinent fructus ad emptorem; si non impleatur, ad venditorem: quia in secundo casu contractus semper fuit nullus; in primo casu contractus reputatur validus a die peractae venditionis, quando conditio casualis, & fortuita est, atque a voluntate contrahentium non pendens; ut si contrahas hac conditione, Si naves salvae ex India redierint. Secus dicendum, si conditio sit potestativa, ut dicitur, quae a sola voluntate contrahentium pendeat. In hoc casu fructus debentur venditori: quia haec voluntaria conditio adiicitur a vendito-

re, ut emptor moveatur ad celerius contractum perficiendum. Quare ante conditionem hanc liberam suspensus contractus creditur. Ceterum unica horum ratio esse videtur voluntas contrahentium, qui hoc, & non alio modo se devincere mutuo intendunt.

C A P U T II.

De iis qui vendere, & emere iure valent: & quae sint res venales. An PROBABILISMUS sit materia venditionis, & emptionis.

I. **O**Mnes qui apti sunt ad contractus celebrandos, vendere, & emere iure valent. Plures tamen sunt qui contrahere absolute possunt, & nihilominus ob leges positivas hos aut illos celebrare contractus nequeunt: & de his dictum est *dissert. 1.* Tutores, & curatores vendere nequeunt res pupilli, & minoris, nec executores testamentorum emere res defuncti. Circa ea quae iudices, ministri, ceterique officiales emere in propria iurisdictione possunt, leges cuiusque provinciae decreverunt. Monachi sine consensu communitalis, pupilli sine consensu tutoris, minores sine curatoris voluntate, prodigi declarati sine auctoritate iudicis vendere nequeunt; ut diximus *loc. cit.*

II. **Q**uest. I. *An quis cogi ad rei suae venditionem possit?* Resp. Negant absolute omnes. Quoniam contractus ex libero contrahentium assensu pendet. Excipiuntur aliqui casus. I. Tempore famis cogi possunt, & debent a publica potestate subditi ad vendenda frumenta, vinum, & cetera necessaria ad victum. II. Ad vendendum ea quae ad commune civitatis decus conducunt, cogi subditi possunt.

III. **Q**uest. II. *Quae vendi, & emi licite valent?* Resp. Responsum ad quaesitum istud habetur *ff. de contrahenda emptione, tit. 1. l. 34. §. 1.* ubi haec leguntur. *Omnia rerum quas quis habere, vel possidere, vel persequi potest, venditio recte fit: quas vero natura, vel gentium ius, vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est. §. 2. Lilerum hominem scientes emere non possumus.* Lege ibi plura. Ratio patet ex iis quae dixi. In venditione, & emptione dominia transferuntur. Ergo ea vendi, & emi valent quorum dominia acquirere, & transferre possumus. Haec vendi, aut emi res spirituales nequeunt; aut quae spiritualibus annexae sunt, ut beneficia, ius patronatus, olea sancta, Sanctorum reliquiae,

&

& cetera eiusmodi, quae in tractatu de Simonia fusius exponuntur. Res itaque corporeae, & incorporeae, ut actiones, & bona tum praesentia, tum futura vendi queunt. Vetitum est omnia donare, ne quis intestatus maneat; at liberum est omnia vendere, quia quisque testari de pretio valet. Interdicta quoque est venditio hereditatis ante mortem testatoris, & bonis moribus contraria reputatur. Talis quippe venditio aperire viam posset ad infidias testatori fruendas, eiusque mortem tentandam. Insuper talis venditor hereditate privatur, ut habetur *ff. de his quibus ut indignis l. 2.* Licita vero venditio est morte testatoris secuta, vel ante mortem, illo consentiente, & sciente. Bona publica, ut forum, viae, plateae, a nulla vendi privata persona queunt, sed solum a suprema potestate, quae in haec bona dominium habet.

IV. **Q**uest. III. *Quae pecuniis alienis emuntur, sunt ne emptoris, an pecuniarum domini?* Resp. Quandoque sunt emptoris, & interdum pecuniarum domini. Fiunt emptoris, quando hic suo nomine aliena pecunia emit, nulla obistente lege; ut colligitur ex *Cod. de rei venditione, l. 6.* ubi statutum est, eum qui pecunia apud se deposita sibi possessiones comparavit, earumdem dominum fieri. Quando vero bona emuntur pecuniis pupillorum, militum, Ecclesiarum, minorum; tum emptores non sibi, sed Ecclesiarum, militibus, minoribus, pupillis praefata bona acquirunt: quia sic leges statuunt, & Auctores communiter adfirmant.

V. **Q**uest. IV. *Validane sit rei alienae venditio?* Resp. Quantum ad translationem domini pecuniae in venditorem, validam aiunt communiter Auctores: quia *ff. de contrahenda emptione, l. 28.* haec praescribuntur: *Rem alienam distrabere quem posse nulla dubitatio est. Nam emptio est, & venditio. Sed res emptori auferri potest.* Lex ista locum habere nequit nisi in transferendo pecuniae dominio. Emptor quippe pecuniae suae dominium habet. Ergo illud transferre in alium potest. Haec si latro tibi rem alienam vendit, pecuniae tuae dominium acquirat. Eam tamen restituere, & damna inde tibi obvenientia compensare astringitur. Qui vero bona fide rem alienam vendit, id solum in quo locupletior factus est, reddere tenetur. Invalida autem est quantum ad domini translationem. Quoniam id transferre venditor nequit quod non habet. Rei autem alienae dominio non potitur. Ergo transferre illud in alium nequit. Quamobrem dominus repetere rem suam, ubicumque invenerit, potest; nisi

praescriptionis tempus elapsum fuerit respectu possessoris bonae fidei. Doctrina communis.

VI. **Q**uest. V. *Utrum licita sit venditio earum rerum quae adhibentur in pravos usus?* Resp. Quaedam natura sua mala sunt, ut maleficia, libelli famosi, annuli quibus illigata dicuntur daemonia, & id genus cetera. Quod eiusmodi vendi absque peccato nequeant, manifestum est: quia peccandi ceteris occasionem praebent.

VII. **Q**uest. VI. *Quae poena lata est in eos qui conviciant, aut evulgant libellos famosos?* Resp. Libellus famosus, seu infamatorius, ut alias dixi, est scriptura continens alicuius infamiam, ut fiat publica. Qui crimen occultum, tamen verum, deducit medio scripto in publicum, ut de illo Superior inquisitionem instituat, dicitur auctor libelli famosi. Inter auctores libelli famosi etiam recensentur illi qui cornua ad ianuam, aut fenestram alienae domus appendunt, ut uxorem adulteram indicent. Qui evulgant libellos famosos contra Papam, aut contra Cardinales, aut contra Religiosos Mendicantes, excommunicationem incurrunt. Auctor libelli famosi contra laicos poena capitis multatur. *Cod. de lib. fam. l. 1.* Iure canonico caedendus est virgis. *Cap. qui in alterius.* Inventorem libelli famosi peccare mortaliter Auctores docent, nisi eum laceret, comburatur: & reputatur tamquam cooperator, & iustitibus punitur. At quis dixerit peccare eum qui non laceraret libellum famosum typis editum? Tunc enim nihil huius aut illius exemplaris laceratio iuvat. Peccant vero qui eiusmodi libellos famosos typis imprimunt, & bibliopolae qui eos divendunt. Maiestatis laesae reus est qui contra Principem libellum famosum conficit. Lege constitutionem S. Pii V. quae incipit, *Romani Pontificis providentia* &c. anno MDLXXII. editam, ubi plura invenies contra scribentes, retinentes, & non lacerantes libellos famosos.

VIII. **Q**uest. VII. *Peccant ne qui venena, fucos muliebres, chartas aleatorias, idola, & cetera id genus divendunt?* Resp. Venenum non est ita ad malum usum determinatum, ut aliis rebus admixtum nequeat bono usui inservire. Quare qui venena absolute divendunt, nullo emptorum respectu habito, graviter peccant, & puniri, tamquam humanae societatis perditores, debent. Aliena enim manu homines occidunt. Quando vero ex emptoris conditione colligitur prudenter, in bonum usum venenum emi; tunc licita venditio est.

IX. *Fucos mulierum vendi posse docent*

L

Sal-

Salmanticenses tract. xiv. punct. 3. num. 32. Et pro hac opinione immerito citant S. Thomam, qui 2. 2. quæst. clxix. art. 2. ad 2. hæc scribit: *Mulierum fucatio de qua Cyprianus loquitur, est quedam species fictionis, quæ non potest esse sine peccato.* Decretoria hæc verba sunt. Cyprianus loquitur de feminis quæ ad ementiendam, & ostendendam pulchritudinem fucos adhibent. Hæc pulchritudinis fictio sine peccato esse nequit. In doctrinæ suæ confirmationem S. Augustini auctoritatem adducit S. Thomas. *Fucari pigmentis, quo vel rubicundior, vel candidior appareat, adulterina fallacia est; qua non dubito etiam ipsos maritos se nolle decipi, quibus solis (scilicet maritis) permittendæ sunt feminæ ornamenti secundum veniam, non secundum imperium.* Hæc Augustini verba allata a S. Thoma, referuntur, adiectis aliis, canon. *Fucare de consecr. dist. v. P. Carolus Billuart Tom. III. dist. III. art. 8.* cum aliis sine hæsitatione licitam hanc fucorum venditionem obtrudit. Addit ibidem Doctor S. *Sciendum tamen est, quod aliud est fingere pulchritudinem non habitam, & aliud occultare turpitudinem ex aliqua causa proveniente, puta ægritudine, vel aliquo eiusmodi: hoc enim est licitum: quia secundum Apostolum I. ad Cor. XII. Quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantior circumdamus.* Licitum est feminis occultare deformitatem, puta gibbam, cicatricem, & cetera eiusmodi. At vultuum muliebrium deformitates, si quæ sunt, fucis non occultantur. Fuci passim & communiter adhibentur ad pulchritudinis larvam ementiendam. Hic est communissimus usus fucorum in feminis. Pallor, fuscus color non sunt deformitates. Mulieres quæ loco horum colorum rubicundiores, & candidiores mediis fucis se produnt, facti mentiuntur, & peccant. Quod ad fucorum venditores attinet, damnandi absolute non videntur. Si enim eos fucos vendant quorum usus indifferens sit & ad occultandas deformitates, & ad pulchritudinem fingendam; illicita venditio non est, nisi ex ementium personarum conditione constet in posteriorem, non vero in priorem finem adhiberi. Contra vero dicendum, si fuci ex eorum genere sint qui solummodo ad pulchritudinem ementiendam conferre possint: tunc enim licite vendi nequeunt. Idcirco circumstantiæ spectari debent.

X. Aleas, seu taxillos, & chartas aleatorias vendi licite posse, docent laudati Salmanticenses, P. Billuart, & passim iuniores Probabilistæ. Oppositum docet S. Antoninus III. Part. tit. III. cap. xxiii. §. 13. *Vide-*

*tur dicendum de factoribus, vel venditoribus alearum, taxillorum, chartarum, quod quia in pluribus homines utuntur his ad peccatum mortale propter avaritiam, ideo non videntur tales posse excusari a mortali: unde nec absolventi, nisi talia dimittant, de penit. dist. v. can. Falsas, & can. Fratres, & can. Negotium, can. Episcopus dist. v. Quid itaque dicendum? Omnes ne alearum, taxillorumque venditores damnabimus? SS. Thomas, Raymundus, Bonaventura, Antoninus, ceterique sancti, gravioresque antiqui Doctores damnant gravis culpæ ludos fortuitos alearum, & chartarum in illis qui ex instituto eiusmodi ludis operam dant. Ceterum plures sunt chartarum ludi qui ab industria & arte pendent, quique recreationi capiendæ inserviunt. His absque culpa vacare laici possunt. Taxilli ipsi in ludis qui ab industria, & arte pendent, adhiberi possunt. Damnare igitur absolute non possumus culpæ eos qui præfata vendunt; sed hortandi, & suadendi sunt ut talem dimittant mercaturam, & caute tales merces vendant, nempe spectata emptorum conditione. Nam frequentissime hæc ad pravos usus emuntur; & quando hoc prævident, evitare prudenter venditionem debent. Rigida hæc sunt, iniquities. Fateor. Sed rigida, & arcta est via quæ ducit ad vitam. Illi vero qui domos, cubicula, chartasque paratas tenent, locantque illis qui ex instituto fortuitis ludis vacant, dubio procul peccant mortaliter, & ut impœnitentes, dimittendi sunt, nisi re ipsa omittant tam pravam occasionem; ut conceptis verbis docet S. Carolus Borromæus in Instruct. Conf. cap. v. *Nec eos absolvant qui cum peccatis mortalibus simul etiam occasiones vitare plane non proponunt, ut sunt qui domum tenent in hunc finem aliis paratam, ut tabellis chartaceis, vel aleis ludant.* Oppositum docent non pauci iuniores; sed sanctos Episcopos Deus Magistros constituit, & Doctores Christianorum.*

XI. Falsa, & laxa mihi videtur doctrina quam ex pluribus iunioribus docet P. Dominicus Viva Tom. I. part. iv. quæst. II. art. 2. num. 2. his verbis. „ Quare licitum est vendere aleas, & taxillos, quamvis advertant emptores iis male usos: possum etiam vendere Iudæis agnum, & flores: possum vendere fucos, & ornamenta meretricibus, cibos iis quos scio violaturos ieiunium. “ Salmanticenses tract. xiv. cap. 2. punct. 3. num. 33. docent, peccare mercatorem vendentem res indifferentes iis quos prævidet eiusmodi rebus abufuros; sed postea.

stea concedunt non peccare eum qui vendit idolum Gentili, vel agnum Iudæo ad immolandum. Addunt utique ex rationabili causa. Sed quænam hæc rationabilis causa? Lucrum, commodum proprium. Ecquis mercatorum idola, agnos, fucos, ornamenta vana vendit, nisi lucri, & commodi causa? Perinde ergo est dicere, omnes mercatores indiscriminatim præfata omnia vendere absolute posse; cum numquam illorum venditio sit absque hac rationabili causa. S. Raymundus Lib. II. de negotiis sæcularibus §. 6. hæc docet. *Ille peccat, quando ex qualitate personæ, vel temporis cognoscit, vel probabiliter dicit sibi conscientia quod ille non querit rem nisi ad malum perpetrandum: tunc enim non deberet illi vendere contra talem conscientiam.* Quamquam ergo venditio alearum, idoli, agni, & similibus sit absolute indifferens, dum tamen prudenter venditor agnoscit futurum abufum emptorum, abstinere a venditione, ut ego cum viris sanctis arbitrator, debet. Nec lucrum ex venditione capiendum rationabilis causa est quæ honestare venditionem possit. An, urgente gravi necessitate, licita eiusmodi venditio sit, alibi dicam.

XII. Quæst. VIII. *Utrum Probabilismus sit materia venditionis?* Resp. Ne suspicio oriatur me ad constandam Probabilismo invidiam hanc proponere quæstionem sane festivam, admonere lectorem mea interest, P. Thomam Tamburinum hanc disputare controversiam Lib. VIII. in Decal. cap. VII. §. 3. num. 13. ubi hunc proponit titulum. *Venditio sententiæ probabilis.* Et his verbis expositam propositionem discutit. „ Occurrit hic non absumilis difficultas ac in iudice. Supponamus probabilem esse eam opinionem de qua late dixi Lib. I. cap. III. quam præter ibi citatos, sequitur Dicastillus Lib. II. de iust. tract. I. d. 5. dub. 7. licere iudici ex duabus opinionibus æque probabilibus unam eligere, & iuxta illam proferre sententiam. „ Iam inquiri, licite ne, & iuste accipiet iudex pecuniam, ut potius illam eligat quæ mihi favet, quam illam quæ meo adversario? “

XIII. Respondet se improbasse hanc opinionem loc. cit. Eam tamen (subdit) legat qui velit apud Lessium Lib. II. cap. XIV. dubit. 9. num. 64. Valentiam 2. 2. quæst. lxxiii. art. 4. dist. 5. quæst. VII. p. 4. Salon. 2. 2. quæst. lxxii. art. 4. contr. 2. Porro P. Lessius loc. cit. præter Valentiam, Salonem, Dianam, & plures alios, hanc propugnat opinionem, quod nempe iudex pecuniam accipere iure va-

leat pro ferenda sententia iuxta unam opinionem probabilem potius quam iuxta aliam, his verbis. „ Dubitari potest, utrum contra iustitiam peccet, si aliquid accipiat (iudex) ut hanc potius quam illam in iudicando sequatur. Videtur non peccare . . . Quia non tenetur ad alteram determinate; sed liberum ei est sequi quam maluerit. Ergo si aliquid accipiat, ut hanc sequatur potius quam illam, non facit ulli iniuriam. Consequentia patet. Quia cum res non est debita, non est contra iustitiam (si solum ius naturæ spectemus) exigere pro ea pretium, si alioquin pretio sit æstimabilis. „ Tertio, quia non accipit pretium pro iustitia sententiæ; sed quia in hac causa hanc opinionem præfert isti, ad quod nullo modo tenebatur. Hoc autem est pretio æstimabile: tum quia utilissimum est parti: tum quia sequendo hanc opinionem amittit favorem alterius partis, cui potuisset gratificari. “

XIV. Vin' meliora? Probabilismus docet, liberum esse ex duabus opinionibus probabilibus alterutram seligere. Quando occurrunt duæ opiniones probabiles, potest iudex sententiam ferre iuxta illam quæ magis sibi placuerit. Porro quod hanc præ alia seligat, pretio est æstimabile. Ergo vendere hanc unius præ alia opinionis prælationem iure potest. Ergo Probabilismus est materia venditionis, & emptionis. Quid itaque mirum, si merx adeo pretiosa tanto disputationis æstu defendatur? En quam verum sit oraculum Alexandri VII. modum nempe hunc opinandi esse omnium malorum caput. Institui alia quæstio possit, utrum idem præstare possit iudex fori interioris. Sed patet hunc non posse: quia simoniæ crimen perpetraret.

CAPUT III.

De negotiatione, & de iis quibus ea vetita, vel quibus permissa est. Plures quæstiunculæ de Religioso negotiatore a Casuistis excitatæ.

I. Frequens usurarum, fraudum, avaritiæ, & iniustitiæ scopulus negotiatio est. Triplex distingui negotiatio solet. Prima, qua emuntur ad victum necessaria, & quæ supersunt, venduntur. Secunda, qua emitur materia, puta ligna, metalla, & cetera plura, ex quibus artis labore ea conficiuntur quæ vel ad ornatum, vel ad vitæ necessitatem conducunt. Tertia, qua merces emuntur, ut eadem immutatæ carius vendantur. Duæ primæ lato, & minus proprio

senfu negotiationis nomen subeunt. Tertia vera negotiatio est, de qua nobis in præsentia sermo erit. Hanc dolis, fraudibus, periuriis, mendaciis obnoxiam asserunt Scripturæ divinæ, & SS. Ecclesiæ Patres. Dicitur enim Eccli. xxvi. *Dux species difficiles & periculosæ mihi apparuerunt: difficile exiit negotians a negligentia: & non iustificabitur caupo a peccatis laborum.* Difficile mercator negligentia exiit in æternæ salutis negotio: quia augendarum divitiarum cupiditate fasciatur. Hinc continuo subdit Ecclesiasticus cap. xxvii. *Propter inopiam multi deliquerunt, & qui quærit locupletari, avertit oculum suum. Sicut in medio compingis lapidum palus figitur, sic & inter medium venditionis, & emptionis angustabitur peccatum.* Venditores, emptoresque mendaciis, periuriis, dolis ita iniustitiæ peccata arctant, obdidentque, ut evadere nequeant. Rationem prodit S. Paulus I. ad Timoth. vi. *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociva quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes erraverunt a fide, & inseruerunt hæc doloribus multis. Tu autem, o homo Dei, hæc fuge, sectare iustitiam.* En detectam radicem malorum omnium. Cupiditas rerum temporalium, quæ ceteris appetitionibus saturandis conducunt, vitiorum origo est. Incredibili æstu erga divitias rapiuntur homines: quia his veluti intrumentis libidinem, ambitionem, superbiam, avaritiamque explent. Hinc est quod adeo severe adversus divites invehitur Redemptor noster divinus, quorum difficiliorum in paradisum ingressum ait quam cameli transitum per acus foramen. Divitibus æternas minatur calamitates. *Agite nunc divites, plorate ululantes in miseris vestris quæ advenient vobis. Divitiæ vestræ putrefactæ sunt. . . . Aurum & argentum vestrum æruginavit: & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizastis vobis iram in novissimis diebus.* Epist. Iac. cap. v. Tandem Matth. cap. xix. *Iterum dico vobis, facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum celorum. Auditis autem his, discipuli mirabantur valde dicentes: Quis ergo poterit salvus esse? Hæc eadem repetit Marc. cap. x. Et circumspiciens Iesus ait discipulis suis: Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt! (Meditare Christi admirationem, exclamationemque.) Discipuli*

autem obstupescabant in verbis eius. At Iesus rursus respondens ait illis: *Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire? Facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum Dei. Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos: Et quis poterit salvus fieri? Et intuens illos Iesus, ait: Apud homines impossibile est, sed non apud Deum.* Hæc iola Christi IESU doctrina plus instructionis, plus luminis pro mercatorum concientiis moderandis adfert quam omnium voluminum quorundam Probabilistarum lectio. Ideo hæc pauca ex Scripturis sanctis delibavi, ut sacri Pastores præsto habeant divina documenta, quibus instruere gregem suum, & semetipsos experrectos efficere in negotiationis periculis, & dolis detegendis valeant.

II. Patres adeo periculosæ aleæ mercaturam agnoscunt ut quasi illicitam detestentur. Plura de negotiatione scribit S. Augustinus in Psal. lxx. conc. i. *Audiant negotiatores, & mutant vitam. Et si fuerint, non sint, non cognoscant, quod fuerunt, obliviscantur.* Postremo non approbent, non laudent, improbent, damnent, mutantur, si peccatum est negotiatio. Explicat autem quæ ratione peccatum dicatur negotiatio, subdens continuo: *Hinc enim aviditate nescio qua acquirendi, o negotiator, quando damnatus passus fueris, blasphemias. . . . Quando autem pro pretiis rerum quas vendis, non solum mentiris, verum etiam falsum iuras, quomodo in ore tuo tota die laus Dei? . . . Sed ait mihi negotiator: Ecce ego assero quidem ex longinquo merces ad ea loca in quibus non sunt ea quæ attulero, unde vitam, tamquam mercedem laboris mei, peto, ut carius vendam quam emerim. Unde enim vitam, cura scriptum sit: Dignus est operarius mercede sua? Sed agitur de mendacio, de periurio. Hoc vitium meum est, non negotiationis. Neque enim non, si vellem, possem agere sine isto vitio. Non ergo culpam auctor ad negotium transfero; sed si ego mentior, non negotium. Possem enim dicere: Tanto emi, tanto vendam: si placet, eme. Non enim istam veritatem audiens emptor repelleretur, & non omnes potius accurrerent? Quia plus fidem quam mercedem diligerent. Hoc ergo, inquit, me mone, ne mentiar, ne periurem; non ut abiciam negotium, unde me transigo. Quo enim vocas, quando hinc revocas? Forte ad aliquem? Ero sutor, calceamenta faciam hominibus. Mendaces enim & ipsi non sunt? Periuri & ipsi non sunt? Nonne locatis ab alio calceamentis, cum acceperint ab alio pretium, dimittunt quod faciabant, &*

in-

inscipiunt alteri facere, & fallunt eum cui promiserant cito se facturos? Nonne sæpe dicunt, Hodie facio, hodie impleo? Deinde ipsa factura tantas fraudes non faciunt? Faciunt ista, & dicunt ista. Sed ipsi mali sunt, non ars quam profitentur. . . . Quomodo ergo revocas a negotiatione? An, ut agricola sim, & adversus Deum tonantem murmurem, ut grandinem timens sortilegium consulam, ut quæram quid faciam contra cælum, ut optem pauperibus famem, ut hoc possim vendere quod servavi? Ad hoc me adducis? Sed non ea faciunt, inquis, agricolæ boni: nec illa negotiatores boni. Quid enim? Etiam & filios habere malum est: quia quando eis caput dolet, malæ & infideles matres ligaturas sacrilegas, & incantationes quærent. Ista hominum, non rerum peccata sunt. Potest hoc mihi dicere negotiator. Quære ergo, Episcopo, quemadmodum intelligas negotiationes, quas legisti in Psalterio, ne forte non intelligas, & me a negotiatione prohibeas. Mone ergo, quemadmodum vitam. Si bene, bene mihi erit. Unum tamen scio, quia si malus fuero, non negotiatio mihi facit, sed iniquitas mea. Quando perum dicitur, non est quod contradicatur. En quam perspicue S. Augustinus negotiationem præbet, ostendatque nullam esse artem tam honestam, & innoxiam quæ hominum pravitate non possit in malos usus detorqueri. Alia proinde interpretatione exponit illum Psalmi versiculum, Quoniam non cognovi litteraturam, idest, ut alii codices habent, negotiationem.

III. Vehementius in mercatores S. Ioannes Chrysostronus invehitur, cuius verba refert S. Thomas 2. 2. quæst. lxxvii. art. 4. in 1. arg. Sed omnium Patrum doctrinam miræ perspicuitate edisserit Doctor Angelicus ibidem, cuius verba huc transcribere lubet. *Dicendum, quod ad negotiatores pertinet commutationibus rerum insistere. Ut autem Philosophus dicit in I. Polit. . . . duplex est rerum commutatio. Una quidem quasi naturalis, & necessaria, per quam scilicet fit commutatio rei ad rem, vel rerum & denariorum propter necessitatem vitæ: & talis commutatio non proprie pertinet ad negotiatores, sed magis ad economicos, vel politicos, qui habent providere vel domui, vel civitati de rebus necessariis ad vitam. Alia vero commutationis species est vel denariorum ad denarios, vel quarumcumque rerum ad denarios, non propter res necessarias vitæ, sed propter lucrum quærendum: & hæc quidem negotiatio proprie videtur ad negotiatores pertinere, secundum Philosophum. . . . Prima autem com-*

Conc. Theol. Tom. VII.

mutatio laudabilis est, quia deseruit naturali necessitati; secunda autem iuste vituperatur, quia, quantum est de se, deseruit cupiditati lucri, quæ terminum nescit, sed in infinitum tendit. Et ideo negotiatio secundum se considerata quamdam turpitudinem habet, in quantum non importat de sui ratione finem honestum, vel necessarium. Lucrum tamen, quod est negotiationis finis, etsi in sui ratione non importet aliquid honestum, vel necessarium, nihil tamen importat in sui ratione vitiosum, vel virtuti contrarium. Unde nihil prohibet lucrum ordinari ad aliquem finem necessarium, vel etiam honestum: & sic negotiatio licita reddetur: sicut cum aliquis lucrum moderatum quod negociando quærit, ordinat ad domus suæ sustentationem, vel etiam ad subveniendum indigentibus; vel etiam cum aliquis negotiationem intendit propter publicanæ utilitatem, ne scilicet res necessaria ad vitam patriæ desint; & lucrum expetit non quasi finem, sed quasi stipendium laboris.

IV. In responso ad primum argumentum doctrinam Chrysostroni interpretatur de mercatores qui ultimum finem in lucro constituunt. Instruantur ergo negotiatores, ut iuste, & sobrie artem suam exercent. Singulæ artes, natura sua indifferentes, depravari hominum malitia possunt. Facilius delinquent mercatores, quia lucra, & divitiæ quas parere negotiatio solet, fortius cupiditatem accendunt, mentemque excæcant. Ideo negotiatores præ ceteris abundare operibus bonis, eleemosynis, precibus, ieiuniis debent, ut Deum propitium habeant, eiusque gratiam implorent, qua mendacia vitare, & fraudes valeant.

V. Quæst. I. *Sit ne Clericis, & Religiosis vetita negotiatio?* Resp. Plurimi sunt canones qui sub excommunicationis pœna Clericis, & Religiosis negotiationem prohibent. Cap. Secundum: *ne Clerici, vel Monachi: ubi hæc habentur. Sub interminatione anathematis prohibemus ne Monachi, vel Clerici causa lucri negotientur.* Item cap. Consequens 88. dist. Clementina 1. de vita & honestate Clericorum. Cap. Canonum 14. quæst. iv. Pœnæ impositæ per hos canones sunt excommunicatio, & suspensio, quas innovavit, quibusque alias adiecit Tridentinum sess. xxii. cap. ii. Communiter Auctores docent, has pœnas non esse latas, sed ferendas, quas nemo, nisi post iudicis sententiam, incurrit. Leges istæ comprehendunt omnes Clericos in sacris constitutos, immo etiam in minoribus, si Beneficarii sint. Iuniores excipiunt ab hac prohibitione Clericum sæcularem, minoribus tan-

tum ordinibus insignitum; immo probabile id reputant *Salmanticenses* cum aliis, etiam si Beneficiarius Clericus eiusmodi sit. Sed gratis, & sine ullo fundamento: ubi enim lex non distinguit, nec nos distinguere debemus. Omnes affirmant, Clericos, & Religiosos præfatas leges violantes peccare mortaliter; cum sint leges iustæ, & de re gravissima. Super hac lege de more iuniores plurimas institunt quæstiones, quarum præcipuas paucis resolvam.

VI. Quæst. II. *Peccant ne mortaliter Clerici, vel Monachi qui semel & iterum negotiantur?* Resp. Caietanus, quamquam communiter sanioris sit doctrinæ vindex, in præceptis tamen ecclesiasticis interpretandis ea fuit persuasione deceptus, quod hæc, sublato contemptu, & contumacia, non obligent sub mortali. Quare in Summula sua verb. *Clericus* resolvit, non peccare Clericum illa operantem quæ iure tantum ecclesiastico ipsi vetita sunt. Quæ opinio & falsa est, & absurdus viam aperit latissimam. *Salmanticenses tract. xiv. cap. II. punct. 4. §. I. num. 38.* sustinent, Clericum, aut Monachum non peccare mortaliter, si bis, vel ter negotiationem exercent, secluso scandalo. Quoniam qui bis, vel ter negotiatur, non dicitur exercere negotiationem neque, eidem insistere. Et pro hac opinione citant *Dianam, Lugo, Malderum, Villalobosum, Fillincium, & alios.* Qui hominem peccati mortalis damnat, illum æterno supplicio infernali subiicit. Quis vero, nisi culpa evidens sit, in æternas flammis fratrem detrueret? Quis contra innocentem eum pronuntiabit, si dubia culpa sit? Recentitas leges sub letali culpa obligare, fatentur omnes communiter Theologi, Caietano, Michaeli de Palao, & Rodriguez exceptis. Porro quæ ratione asseritur, quod bina, aut terna transgressio legis graviter obligantis non sit mortalis? Cur quarta transgressio letalis erit, & non tertia? Cur quinta, & non quarta? Quia repetiti actus habitum inducunt? Soli ergo qui ex habitu leges violant, letaliter peccant? Illis gratulor qui in promptu has peccati mortalis, & venialis trutinæ habent. Easdem me ignorare fateor, quando res explorata non est. Lex gravissima est, ut fatentur omnes Sit ne parva, an gravis materia, una & altera transgressio, ne latet Unum certo scio, legis transgressionem esse peccatum: sed huius peccati gradus ignoro. Quare super hac, & similibus controversiis non aliud pronuntiare ego soleo, nisi quod servanda lex sit: & si Clericus qui semel le-

gem violasset, ad me accederet, non abolverem, nisi promitteret, se in posterum non negotiatum.

VII. Quæst. III. *Licetum ne Clericis, aut Religiosis est negotiationem exercere necessitate urgente?* Resp. Affirmant communiter Theologi: quia nullum præceptum ecclesiasticum in urgente necessitate obligat. Doctrina vera est, dummodo necessitas vera sit, non quæsitæ; dummodo necessitatis prætextu conquirendis divitiis, & augendis non detur opera. P. Molina, & Cardinalis de Lugo *disput. xxvi. sect. 3. num. 37.* docent, Religiosos in Brasilia (vulgo *Brasile*) ministerio apostolico fungentes, posse mittere in Hispaniam merces, ut illarum pretio comparent sibi necessaria ad victum; cum pecunias quas mittant, minime habeant. Et hoc, inquit Lugo, saltem *per episcopatum* licitum est. Difficile apparet quod in ampla regione Brasilia ea desint quæ apostolicis Missionariis alendis, & induendis necessaria sunt. Si verum est quod historiæ perhibent, nempe aliquos istorum Missionariorum suas habere naves mercatorias quas mittunt in Hispaniam, nescio an beneficio episcopali excusari isti a pœnis in Clericum negotiatorem latis valeant. Sed hæc discutere ad nos non attinet. Videant illi quorum interest.

VIII. Quæst. IV. *An Clerici, vel Monachi negotiari sin per se, saltem vel per alios possint?* Resp. Peccant Monachi, & Clerici, si propriis manibus negotiationi pecunias exponant; secus si has pecunias dent mercatoribus, qui propriis eas immisceant, & negotientur, & lucra cum Clericis dividenda assequantur. Ita docent Molina *Tom. II. tract. II. disp. cccxliii. Lessius Lib. II. cap. xxxi. dub. I. num. 26.* Rebellus *Lib. IX. quæst. ult. sect. 2.* Lugo *disp. xxvi. sect. 3. num. 36.* *Salmanticenses tract. xiv. cap. II. punct. 4. §. I. num. 40.* & alii, qui ibi citantur. Ratio istorum est: quia sacri Canones prohibent negotiationem Clerico a seipso peragendam (hoc enim indecentiam præfert, & distractionem animi secum adfert) secus quando Clerici, & Monachi totam curam alteri relinquunt, & aliorum ministerio mercaturam exercent.

IX. Nisi hæc circumventio legis sit, quænam erit? Prohibentis legis finis, & ut ita dicam, spiritus eo tendit ut Clericos, & Monachos Deo sacros a congregandis divitiis avellat, ut divino cultui totos se dedant, ut Deum & sibi, & populo propitium reddant. Aliquid indecentiæ exterioris detrahatur, quod aliorum opera Clerici negotientur;

tur; sed cupiditatis & avaritiæ pravitas tota viget, alieno induta pallio. Quare præfata opinio falsa mihi est, & circuitionis plena. Immo nec verba legis servant citati Theologi: absolute quippe leges vetant Clericis negotiationem. Distinctiuncula investita per seiplos, & per alios, arbitrarium commentum est ad legem eludendam, quodque cum legis spiritu hostiliter pugnat. Quid quod dum Clerici, vel Monachi mercatorum industria negotiantur, continuis perplexitatibus, curis, sollicitudinibus anguntur? Hinc suspiciones, ne debito lucro defraudentur. Hinc timor iacturæ, illinc spes ingentis lucri animos exagitant, mentesque perturbant, sæpe fortius quam si per se ipsos negotiationem exercent. Quid quod vel ipsi celebriores opulentioresque institores, non seiplos, sed ministrorum industria negotiationem exercent? Quid, amabo te, discriminis hos inter & Clericos, Claustralesque qui mercatorum industria suas negotiantur pecunias?

X. Quæst. V. *Utrum omnis negotiatio etiam non rigorosa vetita Clericis, & Monachis sit?* Resp. Negant communiter Theologi. Illam solam negotiationem iisdem vetitam asserunt qua lucrandi animo aliquid emitur, ut carius vendatur, re immutata manente; aut quæ cum hac affinitatem habeat. Cardinalis de Lugo plurima enumerat quæ exerceri a Clericis, & Monachis possunt, quin legem transgrediantur. Et primo infert *loc. cit. n. 29.* licitum iisdem esse emere animalia, suorum prædiorum pascuis alenda, ut faginata postea, & mutata vendantur. Hoc enim aliud non est nisi propria pascua vendere & fructus propriorum agrorum. Addit, Clericos, & Monachos habere greges posse, ut lac, lanam, & fetus vendant. Et hoc consuetudo quotidiana confirmat. Negat tamen emere eisdem licite posse alienos agros, ut fructus vendant. Quia licet non sit propria negotiatio, est tamen illis specialiter prohibita a Concilio Carthaginensi I. & IV. *relatis XXI. quæst. III. cap. I. & II.* Similiter prohibita iisdem est conducere salinas, & greges, ut sal, & lac, caseum, & lanam vendant. Hæc omnia & mihi vera videntur.

XI. Infert secundo, non esse negotiationem Clericis vetitam; si ferrum ex propria vena etiam per ministros laicos conficiant, ut vendant. Quid, si fodinam in hunc finem emant, ut ex ea laicorum labore metallum conficiant? Negant aliqui licitum id esse. Sed Molina *disp. cccxlii.* cum aliis, quibus accedit ipse Lugo, licitum hoc affirmant, quando cum vena simul prædium emitur. Papæ!

Opulentior tum erit negotiatio. Causa itaque negotiandi licet emere & fodinas, ut laicorum sudoribus metalla extrahantur, & simul prædia, ut fructus vendantur? Quidni? Respondet Lugo. Si prædium cum fodina ex testamento obtineant Religiosi, non possunt laicorum opera omnia vendere quæ inde extrahunt? Quid discriminis est inter rem emptam, & ex testamento habitam? Nullum plane respondet Lugo. Ego contra reputo maximum. Nam cum in finem negotiandi hæc emuntur, lex manifeste violatur. Testator fundos Monasteriis donat, non ut Religiosi negotientur, sed ut alant aut seiplos, aut pauperes; secus ut thesaurizent, & divitias congregent, quarum vi imperare ceteris, & mundum devincire sibi valeant.

XII. Infert tertio, non esse negotiationem prohibitam, si procurator Conventus in principio anni emat pro usibus Conventus, seu Collegii 1000. pecora v. g. vel centum dolia vini, ne periculo se exponat emendi postea carius, si forte, prout evenire solet, aliqua hiberno tempore moriantur, vel aliqua dolia vini acelescant. Quod si hæc mala non contingant, poterit superflua vendere, & quidem, inquit, *cariori pretio: quia pecora meliorata sunt; & vinum etiam vetus pluris venditur.* Facienda tamen hæc sincero animo, subdit. Illa autem spes vendendi carius superflua non est, inquit, finis directus, sed removens prohibens, quatenus, nisi illam spem haberet, non emeret fortasse plura, ne maiores sumptus faceret superfluos de præsentis, sine spe recuperandi illos. Fortasse Procurator domus non percipiet vinum illius distinctionis, nempe quod spes vendendi carius superflua pecora, & dolia vini sit finis *non directus, sed removens prohibens.* Severius hæc discutere non vacat. Si negotiationis finis abesset, posset vinum vetus, cum melius sit, a Religiosis potari, & novum ordinario pretio vendi. Verum hæc a circumstantiis pluribus pendent. Ideo iudicium suspendo. Illud ex Scripturis sanctis, & sacris Canonibus scio, cavendum Religiosis summo opere esse vel ab ipsa mercimoniis specie, & umbra.

XIII. Proponit deinde idem Cardinalis de Lugo hunc casum. Habet domus religiosa Romana pecunias ex propriis redditibus in regno Neapolitano. Nequit easdem Roman, ubi iisdem indiget, adferre sine detrimento: quia moneta Neapolitana minus Romæ quam Neapoli valet. Experrectus Romanæ domus procurator ad declinandum hoc detrimen-

tum curat ut pecunia Neapolitana emantur Neapoli merces, Romæ vendendæ pretio eodem, & fortassis maiore. Ut perspicue respondeat propositæ quæstioni, distinctione utitur. Si pecunia Neapolitana non æquivaleret Romanæ, videtur esse negotiatio illicita; secus, si Iulius Neapolitanus æquivaleret Romano Iulio. Tum enim procurator non emit, ut carius vendat. Emit enim Neapoli 100. Iulii Neapolitanis, qui ibi æquivalent 100. Iulii Romanis. Et quamquam procurator sciret merces illas carius vendendas Romæ, non propterea illicita ei negotiatio esset: quia intentio procuratoris non respicit maius illud lucrum, sed suam indemnitatem a iactura. Et quod maiori pretio vendat, *per accidens est*. Si intentio sola honestam Clericis negotiationem efficit; vix erit mercatura quam exercere licite nequeant. Distinctio adducta arbitraria mihi videtur. Finis intentus a lege prohibente negotiationem Clericis, & potissimum viris religiosi strictiori vinculo Deo consecratis, est ne secularibus negotiis se se immisceant, ne augendis divitiis operam dent, ne a divino cultu distrahantur. Porro hæc omnia, & alia plura quæ prætereo, eveniunt, si Iulii Neapolitani minoris valeant quam Romani, si Romanis æquivalent; si procurator intentionem habeat lucrandi, si servandi se ab iactura indemnem. Quare sophistice ambecillitati meæ apparent eiusmodi distinctiones, ad leges eludendas inventæ.

XIV. Quæst. VI. *Quot modis negotiatio fiat illicita etiam laicis?* Resp. Quamquam licita absolute laicis sit negotiatio, tamen pluribus modis iisdem quoque illicita evadere potest. Et 1. si finis eiusdem sit lucrum solum, tum illa præfert quamdam turpitudinem. 2. Si fraudes, mendacia, perjuria, monopola eisdem immisceantur. 3. Si materia vendibilis non sit, ut res sacræ, aut merces quæ vendi infidelibus prohibentur, ut arma, ferrum, & alia quæ in Bulla Cœnæ numerantur. 4. Si mercatura aut diebus sacris, aut in loco sacro exerceatur.

XV. Quæst. VII. *Qui mercaturæ artem exercent, licite ne vendere carius merces valeant quam ii qui negotiationem non exercent?* Resp. Adfirmant omnes: quoniam mercatorum professio Reipublicæ necessaria est; & hac professione vivere, ac plura gravamina sustinere isti debent, a quibus liberi sunt qui mercatorum artem non exercent. Consueti tamen pretii limites excedere nequeunt. Nec est quod opponant, carius se emisse merces, pluresque fecisse expensas. Quoniam pluribus

ex causis decrescere pretium solet, vel ob mercium copiam, vel ob emptorum penuriam; sicut e contrario crescere propter oppositas causas potest. Et quemadmodum in hoc secundo casu aucto pretio licite vendunt, ita in priori casu diminuto pretio vendere quoque debent. Et hinc est quod negotiatio & iacturæ, & lucro subiecta est.

XVI. Quæst. VIII. *Licita ne sit mercatura qua frumentum emitur, dum minus valet, ut carius postea vendatur?* Resp. Communiter vel ipsi benigniores Casuistæ defendunt, vetitam esse iure tum naturali, tum positivo negotiationem istam. Et quod naturæ legi repugnet, ex eo patet quod eiusmodi frumenti accumulatio, a divitibus facta, pauperibus, & ipsi Reipublicæ sit perniciosa. Nam heinc sequitur quod cives, & pauperes comparare sibi impediuntur merces victui necessarias tempore quo minus valent; & cogantur ab istis avarissimis negotiatoribus altiori pretio easdem alio tempore emere. Sunt proinde mercatores isti civium, pauperumque oppressores, qui ex aliorum penuria, & calamitate augere divitias student. Iure autem positivo, non modo communi cap. *Quicumque* 14. quæst. IV. sed peculiari cuiusque fere regni, talis negotiatio prohibita est.

C A P U T IV.

De monopolis licitis, & illicitis.

I. **M**onopolium Græcum nomen est, a vocabulo *Monos*, quod significat unum, & verbo *Poleo*, quod significat vendere. Describi communiter solet quod sit conventio, seu conspiratio qua plures deliberant de tali merce non vendenda, nisi hoc aut illo pretio ab ipsis designato. Alii quatuordecim, alii duodecim modos peragendi monopolii enumerant; pressius alii ad quatuor genera omnia revocant. Primum, quando unus, aut plures merces conquirunt, & emunt, ut, inducitur inopia, ceteri cogantur ab iisdem emere cariori pretio. Alterum, quando unus a Principe privilegium assequitur, vi cuius ipse solus, ceteris exclusis, vendere tales merces possit. Tertium, quando plures impediunt ne merces exteræ invehantur in civitatem, ut ipsi suas, ex propriis prædiis perceptas, aut aliunde conquistas, distrahere caro pretio queant, cum boni communis damno. Postremum monopolii genus est, quando mercatores una conspirant, statuuntque, merces tanti, & non minoris vendendas esse; aut contra, quando emptores

eandem conspirationem ineunt, non plures merces solvendi.

II. Monopolium primi generis omnes improbant. Secundum probant, quando privilegium a Principe obtentum iustum sit, & bono publico consentaneum. Si enim privilegium arte mala, dolis, & fraudibus obtentum esset, & in præiudicium subditorum cederet; tum iniustum foret, eiusque usus illicitus. Iustas concessionis causas expendere ad Principem attinet, minime ad privatos. Si privilegium venditionem mercium quæ necessariae sunt ad communem, & necessarium vitæ alendæ usum, spectat; tum pretii quantitas taxari a Principe debet. Si ad pompam, ornatum, luxum, merces attineant; tum artificum, & mercatorum iudicio relinqui pretii quantitas potest. Tertium monopolii genus omnes damnant, tamquam iniustum; & monopolas illud exercentes restitutioni subiectos asserunt. Quare qui annonæ præsumunt, si introductionem vini, tritici, olei, & aliarum mercium quæ sunt ad victum necessariae, impediunt, ut ipsi redditus suos carius vendant, aut ut mercatoribus avaris, a quibus in hunc finem munera acceperunt, indulgeant, iustitiam lædunt, & ad restitutionem tenentur. Si tamen ex ingressu exterarum mercium vilescerent domesticae, tum ratio boni communis principatus, vel civitatis, oppidive postulare ut propriarum mercium venditio procuraretur, & impediretur exterarum mercium accessus. Duo habere præ oculis debent qui rem annonariam moderantur, nempe pauperum, & civium commodum, ac proprii territorii mercium venditionem. Duo quippe civitati cuique necessaria sunt, merces, & pecuniæ. In id incumbere Rectores debent, ut his duobus civitas abundet, extremis declinatis. Aliqui in hoc errant, quod nimiam exterarum mercium copiam invehi sinant, ut vili pretio comparare pauperes victum queant; nihilque curent quod e civitate tota exhauriatur pecunia, & domesticae vilescant merces: quod sane extremum perniciosum est, licet nimio pauperum amore testum. Quoniam, cum divites redditus suos congruo vendere pretio nequeant, pecuniaque careant, operarii, artifices, & pauperes ipsi languent: locare enim operas suas nequeunt. Plures in aliud declinant extremum. Exterarum mercium introductionem plus æquo prohibent, ut cariore pretio redditus suos divendant, magno pauperum damno. Ut ambo hæc extrema declinentur, summa opus est vigilantia, æquitate, & boni communis zelo, quo ita tem-

peretur mercium copia, ut evitetur pecuniarum caritas.

III. Quæst. I. *Licita ne venditoribus est conspirationem inire non vendendi merces nisi pretio summo?* Resp. Duplex viget sententia. Altera adfirmat, negat altera: & utraque in hoc convenit quod pretium summum debeat esse intra limites iusti pretii. Sententia adfirmans hoc nititur fundamento. Venditores ius habent ad vendendas pretio summum, ceteroquin iusto, merces suas; & si minori pretio vendunt, liberaliter, & gratis id faciunt. Porro si quis iisdem suaderet absque vi, & fraude ne minori quam summo pretio merces suas venderent, nulla foret iniustitia. Porro non aliud præstant monopolæ se exhortantes ne quisquam illorum merces vendat minori quam pretio summo. Quare licet eiusmodi conventio sit illicita, quia vetita; non tamen est iniusta, restitutionis debitum inferens. Hanc sententiam defendunt Salmanticenses *tract. XIV. cap. II. punct. 5. num. 56.* Tapia *Lib. V. quæst. XVI. Lugo disp. XVI. sec. 13. Lessius Lib. II. cap. XXI. num. 145.* Petrus Navarra *Lib. III. de rest. cap. II.*

IV. Contraria opinio mihi vera est, seu veritati conformior. Quoniam licet pretium summum sit intra confinia iusti pretii; conventio tamen, seu conspiratio non vendendi nisi pretio summo, & non emendi nisi pretio infimo, iniqua est, & Reipublicæ detrimentosa. Exclusa enim hac perverfa conspiratione, plures mercatores & venderent, & emerent pretio modo infimo, modo medio, modo summo: quod in magnum Reipublicæ commodum cederet. Ergo conspiratio quæ hunc perturbat ordinem, & quæ hanc utilitatem, commodumque aufert, iustitiam lædit; atque adeo restitutionis debitum infert. Contrariæ sententiæ fundamentum nullum est. Ius habent mercatores vendendi pretio summo; at iure carent iniquam conspirationis legem statuendi qua omnia pretia præter summum excludantur.

V. Quæst. II. *Constituto semel monopolio a mercatoribus vendendi merces pretio summo iniusto, alii qui monopolii istius participes non fuerunt, peccarent ne contra iustitiam, si præfato pretio nunc corrente suas venderent merces?* Resp. Hæc est decisio Salmanticensium *tract. XIV. cap. II. punct. 5. num. 57.* & pro eadem citant *Dianam, Bonacinam, Reginaldum*, & alios. „ Verior autem est sententia negans peccare tales venditores; etiam si non ignorent incrementum pretii, ortum habuisse ex iniusta conventionione: „ quia.

„ quia istud pretium est commune currens,
„ & vulgare. Quod autem adauctum sit ex
„ iniustitia aliorum, mihi per accidens est. “

„ VI. Hæc sententia mihi falsa est, & la-
„ xa. Quod pretium sit iniustum, tibi per ac-
„ cidens est? Iniustitiam ne pretium istud exiit,
„ propterea quod nunc commune sit? An non
„ peccant monopolæ tale iniustum pretium
„ exigentes? Ais. Cur ergo non peccabunt
„ ceteri qui iniuste constitutum pretium agno-
„ scunt? Quid Tò per accidens confert ad ini-
„ iustitiam depellendam? Hæc sunt distinctiun-
„ culæ quæ frequenter iustas morum regulas
„ pervertunt. Plura alia monopolia ad hoc
„ genus revocantur; ut monopolium quo ar-
„ tifices conspirant ne opera ab uno inchoata
„ ab aliis periciantur; ne operas suas locent
„ nisi hoc aut illo pretio. Quid de illis impo-
„ sitoribus qui navium submersionem falso evul-
„ gant, aut litteras confingunt quibus submer-
„ sionis rumorem spargunt, ut mercium pre-
„ tium augeant? Isti raptores sunt, & prædo-
„ nes. Istis similes illi sunt qui vel vendentes
„ sub hasta fictos licitatores prodire curant qui
„ pretium augeant, ut veri emptores carius
„ emant; vel ementes sub hasta ceteros ab e-
„ mendo avertunt, ut ipsi vili pretio merces
„ obtineant. Iuniores aliqui docent, nullum
„ esse peccatum, si ementes sub hasta absque
„ vi, & fraude, sed solis precibus rogent alios
„ ne in publica licitatione plus certa quanti-
„ tate offerant, ut ipsi infimo iusto pretio mer-
„ cem obtineant. Sed hæc mihi non probantur.
„ Quoniam, cum mercium pretium taxatum
„ non sit, ipsi emptores fiunt pretii infimi iudices.
„ Porro quis in propria causa iustus iudex?
„ Fides, & ingenuitas in his licitationibus
„ necessaria est; & quisque offerre pre-
„ tium suum debet, ceteris libertate facta offe-
„ rendi quod iisdem iustum visum fuerit, pre-
„ cibus, blanditiis, & quacumque arte sublati-
„ s.

„ VII. Audiant, & meditentur benigni iu-
„ niores quod scribit ethnicus M. Tullius Lib.
„ III. Offic. cap. VII. „ Si vir bonus Alexan-
„ dria Rhodum magnum frumenti numerum
„ advexerit in Rhodiorum inopia, & fame,
„ summaque annonæ caritate; si idem sciat,
„ complures mercatores Alexandria solvissse,
„ navisque in cursu frumento onustas pe-
„ tentes Rhodum viderit; dicturus ne sit id
„ Rhodiis, an silentio suum quam plurimo ven-
„ diturus? Sapientem, & bonum virum fin-
„ gimus: de eius deliberatione, & consul-
„ tatione quærimus qui celaturus Rhodios
„ non sit, si id turpe iudicet; sed dubitet,
„ an turpe non sit. In huiusmodi causis aliud
„ Diogeni Babylonio videri solet, magno,

„ & gravi Stoico; aliud Antipatro discipulo
„ eius homini acutissimo. Antipatro omnia
„ patefacienda, ut ne quid omnino quod ven-
„ ditor norit, emptor ignoret; Diogeni ven-
„ ditorem, quatenus iure civili constitutum
„ sit, dicere vitia oportere, cetera sine insi-
„ diis agere: & quoniam vendat, velle quam
„ optime vendere. Advexi, expolui, vendo
„ meum non pluris quam ceteri, fortasse
„ etiam minoris, cum maior est copia: cui
„ fit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex
„ altera parte. Quid agis? Tute, cum ho-
„ minibus consulere debeas, & servire hu-
„ manæ societati, eaque lege natus sis, ut
„ ea habeas principia naturæ quibus parere,
„ & quæ semper sequi debeas; ut utilitas tua
„ communis utilitas sit, vicissimque com-
„ munis utilitas tua sit; celabis homines quid
„ iis adsit commoditatis, & copiar? Respon-
„ debit Diogenes fortasse sic: Aliud est cela-
„ re, aliud tacere: neque ego nunc te celo,
„ si tibi non dico quæ natura deorum sit,
„ quis finis bonorum: quæ tibi plus prodes-
„ sent cognita quam tritici utilitas. Sed non
„ quicquid tibi audire utile est, id mihi di-
„ cere necesse est. Immo vero (inquit ille)
„ necesse est: siquidem meministi esse inter
„ homines natura coniunctam societatem.
„ Memini (inquit ille) sed num ista socie-
„ tas talis est, ut nihil suum cuiusque sit?
„ Quod si ita est, ne vendendum quid quic-
„ quam est, sed donandum. “

„ VIII. Habes utriusque partis expositas ra-
„ tiones, quas acutius urgere Probabilitæ ipsi
„ nescirent. Quid resolvit M. Tullius? Audi il-
„ lius responsum cap. VIII. Quæ diiudicanda
„ sunt; non enim ut quæreremus, exposuimus,
„ sed ut explicaremus. Non igitur videtur fru-
„ mentarius ille Rhodius celare emptores de-
„ buisse. Neque enim id est celare quicquid re-
„ ticeas; sed cum quod tu scias, id ignorare
„ emolumentum tui causa velis eos quorum interfit
„ id scire. Hoc autem celandi genus quale sit,
„ & cuius hominis, quis non videt? Certe non
„ aperti, non simplicis est; non ingenui, non
„ iusti, non viri boni; sed versuti potius, obscu-
„ ri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, vetera-
„ toris, vafri. Hæc tot, & alia plura, nonne
„ inutile est vitiorum subire nomina? Quod si
„ vituperandi sunt qui reticuerunt; quid de iis
„ existimandum qui orationis vanitatem adhi-
„ buerunt? Aliam venditionem sane vafram &
„ callidam narrat ibidem Cicero, inter Pythium
„ & Canium peractam, quam brevitatis causa
„ prætereo. Erunt fortasse qui Rigorismi, &
„ Tutiorismi inculabunt & Antipatrum, & Ci-
„ ceronem. Erunt qui laudibus celebrabunt

Dig-

Diogenem, tamquam benignum, & suavem
Casuistam, qui tam acute rationes excogita-
verit libertati indulgentes. Sed omnes qui
recte sapiunt, intimo sensu tangentur, re-
cogitantes sinceritatem, ingenuitatem, æqui-
tatem, ceteraque virtutes quas ethnici Phi-
losophi in negotiatione servandas proponunt.
Sit nec ne Ciceronis doctrina ex necessitate
fulcipienda; nemo saltem inficias iverit, eam
evangelicæ perfectioni quam maxime acce-
dere, & splendidissimam præferre æquita-
tis imaginem. Hæc sublimis Ethnicorum Phi-
losophia perfundere non levi pudore debe-
ret non paucos Casuistas, qui in explicanda
nostra a Deo revelata Theologia longius a
via iustitiæ, sinceritatis, & æquitatis ab-
eunt. Uberiore huius quæstionis discussio-
nem si cupis, consule quæst. IX. seq. cap.

CAPUT V.

De venditione, & emptione cum pacto retro-
vendendi, & retroemendi; & de
contractu mobilia.

I. P Actum retrovendendi, aut redimendi
adiici potest vel in favorem vendito-
ris, vel in favorem emptoris, aut in favo-
rem utriusque simul. Fit in favorem empto-
ris, quando pactum seu onus imponitur ven-
ditori, ut si emptor statuat: Ego a te li-
brum hoc pacto, ut tempore a me præsti-
tuto tu illum a me redimas. Tum vero con-
ditio additur in favorem venditoris, quando
onere retrovendendi gravatur emptor; ut si
dicas: Vendo tibi hunc librum hac conditio-
ne, ut tempore statuto illum mihi revendas.
Denique in favorem utriusque pactum adii-
citur, cum utriusque facultas relinquatur a
contractu resiliendi.

II. Licitum est eiusmodi pactum in favo-
rem solius venditoris, quando conditiones
nox assignandæ servantur. Hoc patet ex
Levit. cap. xxv. Terra quoque non vendetur
in perpetuum, quia mea est, & vos adventæ,
& coloni mei estis. Unde cuncta regio possessio-
nis vestræ sub redemptionis conditione vende-
tur. Ratio quoque suffragatur: quia onus
conditionis adiectæ in favorem venditoris
compensari potest pretii diminutione. Pactum
adiectum in favorem solius emptoris, in pra-
xi saltem tutum non est. Et ad illius æquita-
tem tot necessariæ essent conditiones quæ
servari re ipsa ab hominibus lucri avidis vix
umquam solent. Do exemplum istius contra-
ctus. Si tu a me vineam emis pretio deter-
minato, hoc pacto, ut ego pro tuo libito

eam redimam eodem pretio. Tu ex ea colli-
gis fructus, & postea ego redimere vineam
debeo. Tunc enim fructus vineæ tu haberes
pro pretio, puta centum aureis, quos mihi
mutuo dedisti. Similiter contractus cum pa-
cto retrovenditionis in favorem utriusque,
emptoris nempe, & venditoris, licet absolu-
te licitus sit, tamen in praxi vix permitti
debet.

III. Prima conditio necessaria in his con-
tractibus est, ut iidem bona fide celebrentur
cum sincero animo vendendi, & emendi,
exclusa omni usura palliata. Usura palliata
dicitur, quando sub alterius contractus pal-
lio occultatur. Emit fenerator domum tuam
mille aureis, pacto adiecto, ut post unum,
duos, aut tres annos tanti redimas: interim
tibi eandem locat quinquaginta aureis in sin-
gulos annos. Latitat hic mutuum fenebre sub
pallio contractus emptionis, & venditionis.

IV. Secunda conditio est, ut pretii quanti-
tas moderetur iuxta conditionem adiecti gra-
vaminis. Iustum enim pretium servandum
est in omni contractu. Porro merces quæ ab-
solute valent decem, pacto retrovendendi gra-
vaturæ, minoris valent; pluris vero, quando
pactum adiiicitur in favorem emptoris. Qua-
re tantum pretii augendum, aut detrahendum
est, quantum iuxta prudentum existimatio-
nem reputatur gravamen adiectum.

V. Conditio tertia est, ut res vendatur
pretio currenti tempore retrovenditionis.
Quare iniustum foret pactum adiectum, ut
eodem pretio retrovendatur quo empta merx
fuit: quia merx quæ nunc venditur cum pa-
cto retrovenditionis, minoris valet quam si
venderetur absolute, sublato pacto. Mer-
ces ergo retrovendi debent pretio quod va-
lent tempore retrovenditionis: quicquid in
oppositum scribant Lessius, Bonacina, &
alii.

VI. Quarta conditio est, quod periculum
rei venditæ, aut commodum reiiciatur in
venditorem, & quod servetur identitas rei
venditæ: ut si vinea vendita cum fructibus
sit, cum fructibus pariter retrovendi debeat.

VII. Quæst. I. Licitus ne est retractus gen-
tilitius? Resp. Retractus iste italice vocatur
ius di recupera; gallice Retrait lignager. Est
autem ius concessum consanguineis venditoris
rescindendi intra præfinitum tempus contra-
ctum venditionis rei immobilis. Mobilia e-
nim, quantumvis pretiosa, retrahi nullo mo-
do possunt. Ius autem retrahendi, seu re-
cuperandi fundos venditos, omnium natio-
num moribus, & Principum legibus firma-
tum, familiarum conservationem, & per-

pe-

petuitatem spectat. Hic autem in hoc contractu ordo servatur. Pretium quo emptares fuit, solvi emptori debet. Ilius recuperationis ius concessum est consanguineo proximiori, & gradatim ceteris. Si proximior consanguineus cedat huic iuri, aut si negligens fuerit, succedit propinquior. Qui hoc ius impedit dolis & fraudibus curando ne consanguinei venditoris revocent ad se res venditas, peccat contra iustitiam. Peccant consanguinei, dum fundos retrahunt, seu recuperant in favorem amicorum, a quibus pecuniam necessariam ad recuperandum accipiunt. Item quando retrahunt, ut maiori pretio vendant. Peccant emptores qui, data opera, pretium augent eo fine ut impediant recuperationem. Quælibet natio suas habet peculiare leges consulendas, & servandas.

VIII. Quæst. II. *Licitus ne est contractus mohatra?* Resp. Contractus mohatra agitur, cum quis, indigens pecunia numerata, emit a mercatore mercem quibus non eget, pretio summo, puta 106. pacto adiecto a mercatore, ut illi retrovendatur ab emptore pretio infimo, puta 100. Contractus iste dupliciter celebrari potest: aut cum pacto expresso, vel tacito; aut absque omni pacto, sive implicito, sive explicito; aut cum eodem, aut cum diverso mercatore. Primo modo feneratorius est, & damnatus ab Innocentio XI. Pontifice summo in hac prop. 40. *Contractus mohatra licitus est, etiam respectu eiusdem personæ, & cum contractu retrovenditionis prævie initio cum intentione lucri.* Duplici ratione reiiciendus est contractus iste cum pacto sive implicito, sive explicito celebratus. Et primo quia mutuum fenestre aperte continet: mercator enim sub pallio ficti contractus venditionis, & emptionis dat mutuo 100. ut accipiat 106. Aurifices vendunt aurea, vel argentea vasa pretio summo, computato artis labore, deinde statim pretio infimo, nulla habita ratione ad pretium operis, & industriæ. Sic vas quod ratione metalli, & operis artificiosi valet 200. hoc pretio vendunt: & postea, detracto pretio operis industriosi, & considerato dumtaxat argenti, aurive valore, redimunt 180. pecunia numerata. Obtenitur verbis contractus venditionis, & emptionis; sed reipsa contractus usurarius est, atque adeo improbus. Accedit quod etiam intra confinia iusti pretii summi, & infimi merx venderetur, onus tamen impositum retrovendendi eandem mercem, gravamen est pretio æstimabile, quod iniustum contractum efficit. Quamobrem in præsens omnes Theologi hunc contractum reprobant.

IX. Cardinalis de Lugo Tom. II. *de iust. disp. xxvi. sec. 13. num. 208.* licet communi sententiæ adhaereat, fibulas tamen dilatat. Docet enim, venditorem habere licite posse intentionem mercis redimendæ, & insuper hanc intentionem suam patefacere emptori. *Infertur, inquit, tertio, neque reddi iniustum hunc contractum ex natura rei per hoc quod venditor suam intentionem manifestet emptori, dicendo: Ego libere tibi credito vendo has merces; si tamen volueris eas postea viliori pretio vendere ad habendam pecuniam præsentem, ego paratus sum ad eas emendas.* Quis dixerit, hunc non esse contractum mohatra larvatum & delictioribus fucis depictum? Adest animus redimendi mercem pecunia numerata, & viliori pretio. Animus proditur emptori. At, inquit, non imponitur emptori onus retrovendendi. Immo continuo subdit citatus Auctor: *Dum tamen aliquod pactum implicitum sub hac manifestatione non includatur.* Hæ sunt consuetæ antilogiæ, quibus benigniores Probabilistæ iugulare non raro se solent. Ut patentem laxitatem quomodo temperent, adiciunt clausulam aliquam quæ pugnat cum facto quod ut licitum proponunt. Quid est pactum? Conventio inter duos. Mercator aperte dicit: *Vendo tibi hanc mercem; si tamen volueris eam mihi revendere viliori pretio, emam.* Assentitur emptor necessitate pecuniæ obtinendæ astrictus. Quid ultra requiritur reipsa ad pactum inendum? Nihil sane. Sed, ut verborum involucre res implicetur, mera vox pacti excluditur, & pactum reipsa conceditur expressum, nedum implicitum. Est pactum, dicent, sed liberum, non onerosum, non necessarium. Physice verum est. At in civili commercio, & moraliter loquendo, totum adest quod ad damnatum contractum mohatra requiritur. Nec feneratoribus facultate potuntur cogendi mutuatarios ad ineundos contractus fenestres. Offerunt pecunias mutuo, libertatem iisdem relinquentes easdem accipiendi, aut respuendi. Quare, ut minus, tamquam periculi plena, improbanda est Cardinalis de Lugo sententia. Laxius hoc de contractu scribit P. Lessius *Lib. II. cap. xxi. dubit. 16. num. 131.* ubi contractum mohatra damnatum docet, inquiens, „ Adverte tamen, hunc modum contrahendi sæpe non carere culpa in mercatore, qui ex COMPOSITO ita vendit, ut pretio infimo redimat. Nam primo peccare potest contra caritatem; ut si cogat miserum aliquem hominem emere mercem quibus non eget, magno illius dispendio, cum

„ possit illi facile, & absque suo incommodo mutuum dare. Secundo peccare potest præbendo malum exemplum. Nam contractus ille habet speciem mali, & suspicionem usuræ. Tertio seipsum, & suos infamando. *Non tamen tenetur ad restitutionem, ut inquit Navarrus: quod intellege non teneri ex iustitia.* Mercator ergo qui ex composito cogit miserum hominum ad emendum pretio summo mercem quibus non eget, ut easdem sibi retrovendat pretio infimo, non peccat contra iustitiam? Si emptor iste sit dives mercator, non peccabit neque contra caritatem. Si autem absit scandalum, nullo modo peccabit. Hæc porro doctrina damnata est.

X. Disputant vero Theologi, an, excluso omni pacto tum implicito, tum explicito, tum scandalo, & periculo infamiæ, quæ ex notitia eiusmodi contractuum contingere solet, licitus præfatus contractus sit? Adfirmant communiter: quia nulla hic iniustitia apparet. Mercator enim vendit utique pretio summo, sed iusto: emptor revendit pretio infimo; sed iusto. Ergo non est unde colligi talis contractus iniustitia possit. Hanc sententiam defendunt Salmanticenses *tract. xiv. cap. II. punct. 7. num. 70.* & citant pro eadem *Toletum, Palatum, Lessium, Reginaldum, Navarrum, Bonacinam;* & reipsa communiter illam docent ceteri Theologi.

XI. Quod ipse sentio, paucis prodo. Si prædictæ conditiones revera concurrerent, talem contractum iniustitiæ nec ego postularerem. Difficillimum tamen, immo impossibile reputo huiusmodi conditionum in praxi concursum. Nam qui fieri potest ut scandalum absit, & periculum infamiæ contrahendæ? Nonne inter duos contractus iste celebratur? An scandalum emptor non patitur, dum necessitate pecuniæ obtinendæ mercem emit eidem mercatori revendendas? Quomodo impediri potest ne notitia horum contractuum evulgetur? Homines, ad malum suspicandum proni, intentionem contrahentium non vident. Pactum non præcessisse ignorant. Ne multa. Contractum mohatra materialem vident, cetera quæ absolute malitiam abstergere possunt, ignorant. Ergo, moraliter loquendo, vix peragi in praxi contractus iste potest, quin scandalum & infamia interveniant. A specie autem mali Christianis cavendum est. Quidquid igitur sit de iustitia contractus absolute spectati, in praxi ego nunquam illum permitterem. Quid quod tam mercatores, quam emptores egentes pecunia, descriptam Theo-

logorum doctrinam scientes, posse nempe licite eiusmodi contractum peragi, excluso pacto tum implicito, tum explicito, talem contractum peragunt reipsa? Nec est quod opponas, posse mercem summe pretio emptam vendi alteri mercatori pretio infimo: quoniam hinc nullum oritur scandalum, nullumque infamiæ periculum. Tandem fallit nos cupiditas nostra, & sæpe nobis fucum facit. Testari extrinsecus possumus nullum nos habere animum ineundi talem contractum; at dum reipsa eundem exercemus, quis certos reddere nos potest, vacuos omnino talis animi esse, nullamque in intimis amoris proprii recessibus latitare pravam intentionem? Quare & ob internas animi nostri insidias, & ob scandalum quod fere necessario consequitur, permittendus talis contractus in praxi non est, ut ego quidem sentio. Unum, quod alias dixi, in mentem revoco, ne scilicet te decipi finas cavillatoris ratiunculis quibus istius contractus mohatrici patroni fucum facere imperitis solent. Quid mali præfert mercem vendere? Quid criminis olet mercem emere? Sophisticæ argutationes eiusmodi sunt, quæ morum regulas abstractas a circumstantiis proponunt, & explicant. Hac enim via plura honestari scelera possent. Quid mali prodit pecunias tuas tangere? Quid mali præfert easdem manu completi? Quid criminis discedere a tuo scrinio? Verum si omnia simul coniungas, furti scelus videbis. At de his plusquam satis.

XIII. Quæst. III. *Qui mercem vendendas a domino suscipiunt, aliquid ne sibi retinere valent, si plures vendant quam fuit a domino præscriptum?* Respond. Aliqua penes omnes certa sunt. Si isti quos *Rigattieros* vocat S. Antoninus *III. Part. tit. VIII. cap. III.* iusti pretii limites excedant in venditione, excessum restituere emptori debent. Similiter dum mercem propria industria ad meliorem statum revocant, incrementum pretii quod propriæ industriæ responderet, retinere sibi valent. Denique si dominus præfinit pretium mercis, & expresse dicat proxenetæ, Si plures vendideris, tuum erit; iuste retinere is augmentum poterit, dummodo limites iusti pretii non excefferit.

XIV. Quibus positis, dico, si eiusmodi proxenetæ, seu internuntii, quibus a domino mercem vendendæ præbentur, supra pretium taxatum a domino vendant mercem, intra confinia tamen iusti pretii; totum incrementum domino reddere astringuntur. Nullo quippe titulo sibi tale incrementum retinere possunt. Non ratione mercis, quia domini

ni est; non ratione industriæ, quia hanc aut sponte, aut pacto pretio domino locarunt. Nec est quod opponas, dominum designasse pretium. Quoniam is designavit tantum vendendam esse mercem, ne viliori pretio vendatur; ceterum nunquam eius intentio fuit ne pluris venderetur, si occasio occurreret. Bona ergo fide rem domini agere interuentii debent, & eam adhibere diligentiam qua in proprio uterentur negotio. Si vendere mercem pretio medio, aut summo possunt; iustitia semper servata, negligere hoc non debent.

XV. Quod dictum de venditione est, idem dicimus de emptione. Interdum ministri, famulive emunt pro domino merces pretio infimo, aut medio; & eas domino computant pretio summo. Ut hoc vero latrocinium honestent, dicunt, mercatores in eorum gratiam, & favorem pretium diminuisse. Qui pretextus futilis est, & inanis. Quoniam rem domini agere isti tenentur. Quare fures sunt factores, dum pannos ad vestes conficiendas ex commissione domini ementes, aliquid sibi retinent, obtentu quod vilis emerint, aut quod cessaverint a labore, & damnum lucri cessantis passii sint tempore insumpto in emptione. Nam sponte obtulerunt domino propriam illam industriam. Nec verum, sed falsum reputo quod docent Salmanticenses cum aliis tract. xiv. cap. II. num. 76. videlicet factores qui, diligentia adhibita, non inveniunt pannum nisi pretio summo, puta 40. & mercator amicus dimittit octo, aut decem, ut in posterum ad ipsum empturi accedant, infideliter quidem agere, detractum pretium retinendo; minime vero peccare contra iustitiam, quia mercator donavit. Falsam, inquam, reputo hanc recensitam opinionem: quia pretextus iste donationis commentitius est. Communiter mercatores aiunt se diminuere pretium, ut alliciant emptores; ceterum infra limites iusti pretii nunquam dimittunt. Et si domini ipsi loco factorum adirent mercatores, eodem ac factores pretio emerent. Quandoquidem mercatores non in factorum, sed in numeratæ pecuniæ gratiam aliquando aliquid pretii detrahunt. Accedit quod præfata opinio viam fraudibus, & furtis aperit. Sartores rem dominorum agunt, illorum pecunias expendunt. Ergo nullum heinc lucrum comparare sibi iure valent.

CAPUT VI.

De iusto rerum pretio; & de peccatis, ac fraudibus quæ in eiusdem excessu committi solent.

I. **C**uncta quæ in mundo sunt, propter quæ hominem Deus creavit. Idcirco ea quæ magis minusve hominis utilitati, & commo- modo intersunt, pluris aut minoris valent. Pretium ergo, non a mercium natura, sed ab earumdem utilitate quam homini afferunt, desumendum est, ut optime observat S. Thomas V. Ethic. lect. ix. *Non enim appetuntur secundum dignitatem naturæ ipsarum, alioquin nusquam quod est animal sensibile, maioris pretii esset quam una margarita, quæ est res inanimata: sed velis pretia imponuntur, secundum quod homines indigent eis ad suum usum.*

II. Pretium iustum duplex est. Aliud legitimum, Principis lege taxatum; & hoc individuum est, quodlibet incrementum, aut decrementum excludens. Aliud naturale, quod iuxta rectam rationem, omnibus circumstantiis spectatis, iustum censetur; & appellatur *vulgare*, quia communi hominum existimatione tale reputatur. Hoc dividuum est in tres gradus, *pium*, *moderatum*, & *rigorosum*, sive, *infimum*, *medium*, & *supremum*. Omnes fatentur, difficile confinia latitudinis istius iusti pretii designari posse. Hanc dumtaxat regulam tradunt, alioquin obviam. Quo res vilior est, eo arctior est latitudo; pretiosior vero ampliore latitudinem habet. A iudicio ergo prudentum, & a communi æstimatione repetenda est pretii iustitia. Si medium alicuius rei vilis pretium sit 5. infimum erit 4. & supremum 6. & sic erit latitudo tantum duorum. Si rei pretiosæ medium pretium sit 100. infimum erit 95. & supremum 105. & tunc latitudo erit 10. Neque ob hoc iustitia medio rei caret: quia medium istud indivisibile non est, sed præfatos gradus excipit. Quando pretium legitimum non est præfinitum, vendi merces debent pretio naturali, seu vulgari.

III. Quæst. I. *Qui rerum pretia augent, vel diminuunt, sunt ne restitutioni stricti?* Resp. Antequam proposito quæsito respondeam, doctrinam S. Thomæ transcribo, quæ in universa hac controversia præ oculis habenda est. Quatuor quippe capita continet, quibus plurimæ resolvuntur difficultates. Hæc autem statuit Doctor sanctus 2. 2. quæst. lxxvii. art.

art. I. *Dicendum, quod fraudem adhibere ad hoc quod aliquid plus iusto pretio vendatur, omnino peccatum est; in quantum aliquis decipit proximum in damnum ipsius. Unde & Tullius dicit in Lib. III. de offic. ... Tollendum est igitur in rebus contrahendis omne mendacium. Non licitatore venditor, nec qui contra se licitetur, emptor apponat.*

Si autem fraus deficit, tunc de emptione, & venditione dupliciter loqui possumus. Uno modo secundum se: & secundum hoc emptio, & venditio videtur esse introducta pro communi utilitate utriusque; dum scilicet unus indiget re alterius, & e converso; sicut patet per Philos. in I. Polit. ... Quod autem pro communi utilitate inductum est, non debet esse magis in gravamen unius quam alterius: & ideo debet secundum æqualitatem rei inter eos contractus institui. Quantitas autem rei quæ in usum hominis venit, mensuratur secundum pretium datum; ad quod inventum est numerum, ut dicitur in V. Ethic. ... Et ideo si vel pretium excedat quantitatem valoris rei, vel e converso res excedat pretium, tolletur iustitiæ æqualitas. Et ideo carius vendere, vel vilius emere rem quam valeat, est secundum se iniustum, & illicitum.

Alio modo possumus loqui de emptione, & venditione, secundum quod per accidens cedit in utilitatem unius, & detrimentum alterius; puta, cum aliquis multum indiget habere rem aliquam, & alius læditur, si ea careat: & in tali casu iustum pretium erit, ut non solum respiciatur ad rem quæ venditur, sed ad damnum quod venditor ex venditione incurrit. Et sic licite poterit aliquid vendi plus quam valeat secundum se, quamvis non vendatur plus quam valeat habenti. Si vero aliquis multum inveniatur ex re alterius quam accepit, ille vero qui vendit, non damnificatur carendo re illa, non debet eam super vendere: quia utilitas quæ alteri accrescit, non est ex vendente, sed ex conditione ementis. Nullus autem debet vendere alteri quod non est suum; licet possit ei vendere damnum quod patitur. Ille tamen qui ex re alterius accepta multum invenitur, potest propria sponte aliquid vendenti supererogare; quod pertinet ad eius honestatem.

IV. Primo ergo docet, eum qui fraude pretium auget, proximum decipere, peccatumque perpetrare. Secundo, etiam seclusa fraude, plus iusto vendere, aut vilius emere quam res valet, est peccatum contra iustitiam. Tertio licitum est vendere supra iustum pretium commune, quando venditor damnum patitur, dum tali se merce privat in favo-

rem emptoris. Quarto, dum venditor damnum non patitur, licet emptor magnam commodum percipiat ex emptione, non propterea licitum est pretium augete.

V. Disputant iuniores, utrum quando unus decipit alterum contrahentem intra latitudinem iusti pretii, teneatur ad restitutionem? Vendis mercem pretio infimo, aut medio: poteris ne emptorem decipere accipiendo super premium? Adfirmarunt Ioannes Medina, & Petrus Navarra, qui postea se retractavit. Opinio hæc falsa omnino est. Quamvis enim contrahentes ante conventionem possint, sublati mendaciis, & dolis, pretium augete usque ad gradum summum, vel diminuere ad infimum, & quisque suum commodum promovere; nequeunt tamen, conventionem facta, quidquam augete, vel diminuere. Latitudo pretii intra tres indicatos gradus absolute iusta est; at designato mutuo consensu uno ex tribus gradibus, licitum minime est vel tantillum ab eodem recedere. Obvia itaque responsio ad quæsitum est, peccare contra iustitiam, & restitutioni obnoxium eum esse qui auget, aut dimittit iustum pretium, sive legale, sive naturale, taxatum ab ipsis contrahentibus.

VI. Advertendum, in foro exteriori non cogi ad restitutionem, nec dari actionem nisi contra eum qui aut ultra dimidium vendiderit, aut infra dimidium iusti pretii emerit. In foro vero interiori, quidquid ultra iustum pretium augetur, vel diminuitur, restituendum est.

VII. Quæst. II. *An qui fraude, mendaciisve inducit aliquem ad emendum maiori pretio quam emisisset, licet intra latitudinem iusti pretii, peccet, & teneatur ad restitutionem?* Resp. Iurat mercator, tanti sibi stare mercem; quod falsum alioquin est. Iurat emptor, tanti potuisse mercem emere; quod verum non est. Tam vendentes, quam ementes utuntur his mendaciis, & fraudibus, ut quisque inducat alterum ad pretium summum. Sublati autem eiusmodi mendaciis, nec ille emisisset nisi pretio infimo; nec hic vendidisset nisi pretio supremo. Salmanticenses tract. xiv. cap. II. punct. 9. §. I. num. 84. docent, hos peccare peccatum mendacii, aut periurii; secus violare iustitiam: quia hæc, inquiunt, sunt communia mendacia vendentium, & ementium; & homines communiter norunt hæc esse stratagemata negotiatorum, quibus fidem non præstant; & si fidem incaute præstent, sibi impitent, quia faciles sunt ad credendum. Et citant pro hac opinione Trullenchum, Bonaciam,

nam, & Rebellum. Quia ergo communia sunt mendacia, periuria, & fraudes inter vendentes & ementes, quibus hi se mutuo pertrahere tentant ad solvendum pretium illud quod alioquin, veritate patefacta, non solvissent; ideo non peccant contra iustitiam? Multitudine ergo peccantium iniustitia defenditur? Opinio mea est peccare istos contra iustitiam, & restitutioni esse obnoxios. Quoniam quisque ius habet ne fraude pertrahatur ad pretium augendum, ad damnum sustinendum, ad lucrum amittendum. Sibi imputare Christianus debet, si fidem iuranti fratri adhibet? At clamat S. Paulus I. ad Thessal. iv. *Scitis quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum . . . ne quis supergreddatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum. Quoniam vindex est Dominus.*

VIII. Quæst. III. *Sunt ne causæ aliquæ ob quas licitum sit aut pluri vendere, aut minus emere quam merx absolute valeat?* Resp. Communis opinio docet, mercem pluri vendi posse quam valeat secundum se, quando venditio damnum venditori adfert, aut eum aliqua commoditate & utilitate privat: quoniam iustum rerum pretium, ut dixi, non taxatur per comparationem ad mercem absolute spectatam, sed circumstantiis vestitam. Porro incommodum quod venditor patitur, & utilitas qua privatur ob talem venditionem, sunt pretio æstimabilia, & cadunt sub dominio venditoris. Ergo sunt iustæ augendi pretii causæ. Communiter quoque augendi pretii iustam causam asserunt lucrum cessans, & damnum emergens; ut si venditor esset conservaturus mercem in tempus futurum, quo probabiliter pluri vendendæ essent, aut periculo exponeretur pretii amittendi. Quod verum est, inquit, tamen pretium esset a Principe taxatum: quia potestas suprema pretium definit, merce spectata secundum se, & circumstantiis præcis. In his tamen casibus manifestare emptori venditor debet augendi pretii causas. Advertendum insuper, tunc venditorem posse augere pretium ob indicatas causas, quando eundem emptor sollicitat, & urget ad venditionem; secus, si venditor ipse ultro mercem suam vendendam offerat: quia tunc emptor non est causa cur venditor patiat incommodum, amittat lucrum, subeatque periculum aliquod ob talem venditionem.

IX. Affectus peculiaris quo venditor afficitur erga mercem vendendam, sufficiens causa augendi pretii communiter reputatur. Tapia tamen contradicit: quia ob talem affectum merx non adfert aliquod incommodum

emptori; sed neque damnum emergens venditoris utile est emptori. Causa augendi pretii non est emptoris utilitas, sed venditoris incommodum, molestia, privatio mercis amara. Ut vero affectus iste iusta augendi pretii causa sit, debet esse rationalis. Tum vero rationalis existimatur, quando res vendenda aliquibus prærogativis ornata est respectu venditoris; ut si dono accepta sit a Principe, si sit antiqua, si sit paterna domus &c. Debet tamen pretium istud moderatum esse iuxta prudentum æstimationem. Sæpe venditores affectum hunc enormi pretio vendere student, dum ab emptoribus necessitate pressis sollicitari se sentiunt. Et sæpe coniungunt, atque confundunt cum proprio affectu commodum, & necessitatem emptoris. Atque tunc graviter peccant, & ad restitutionem tenentur. Ut mox dicemus, nec tantillum augeri pretium iure potest ob emptoris commodum, aut habendæ mercis necessitatem. Solum ergo proprium affectum rationabilem erga peculiarem mercem vendentes spectare debent; & iuxta prudentum iudicium, non iuxta immoderatam cupiditatem augendum pretium est. Venditores ergo aut negent in his casibus mercem venditionem; aut prudentum arbitrio se subiiciant in pretio augendo: alioquin & iustitiam lædent, & restitutioni obnoxii erunt.

X. Quæst. IV. *An liceat pluri vendere mercem, quia emptori est valde utilis, grata, vel necessaria?* Resp. Negat communis, & vera sententia: quia hæc omnia non cadunt sub dominio venditoris; sed emptorem afficiunt. Iniustitia autem manifesta est vendere id quod proprium suumque non est. Revocanda ob oculos sunt verba S. Thomæ supra allata. *Si aliquis multum invetur ex re alterius quam accepit; ille vero qui vendit, non damnificetur carendo illa; non debet eam supervendere: quia utilitas quæ alteri accrescit, non est ex vendente, sed ex conditione ementis. Nullus autem debet vendere alteri quod non est suum, licet possit vendere ei damnum quod patitur.* Qui ergo agrum contiguum, domum contiguam pluri vendunt, quia id perutile emptori est, peccant contra iustitiam, & tenentur ad restitutionem.

XI. Quæst. V. *Picturæ, & statuæ singularis artificii, gemmæ pretiosæ, aves raræ, & aliæ similes merces quæ ad victum, commerciumque humanum haud sunt necessariæ, quæque pretium definitum non habent, vendi ne, aut emi quocumque arbitrario pretio possunt?* Resp. Adfirmant plures, & non ignobiles Theologi, contententes similia vendi

quocumque, quantumvis excessivo, & emi quocumque pretio, tamen vilissimo, posse. Mulier cantatrix, aut saltatrix, inquit, musicus excellens possunt pretio ad libitum ingenti locare operas suas, nempe cantum, saltationem &c. Picturæ antiquæ, statuæ, uniones, & similes merces, cum nullum habeant, sive vulgare, sive legale, determinatum pretium, poterunt, inquit, vendi pretio convento inter partes contrahentes, sive exiguo, sive summo, nullo præstituto limite, iuxta illud axioma: *Tantum valet res, quantum vendi potest: ff. Ad Senat. Consult. l. i.* Siquidem merces istæ, cum non sint necessariæ humanæ vitæ, qui vult eas emere excedenti pretio, libere dat quod alter exigit; & qui easdem vendit pretio vili, libere donat plus illud quod valent.

XII. Opposita sententia probabilior est. Quandoquidem etiam recentissæ merces, aliæque similes suum pretium habent, peritorum æstimatione taxandum. Licet enim necessaria non sint ad humanam vitam, pertinent tamen ad ornatum, & decorem familiarum, & civilis societatis. Immo reipsa sunt artis periti qui talium mercium pretia definire solent, spectatis circumstantiis raritatis, vetustatis, artificii, & pretiositatis earumdem. Illud advertunt omnes, merces quæ vili pretio veneant apud unam nationem, apud alteram summo pretio emi. Vitra, crystalla, specula, & plura alia pretiosa reputantur apud lapones, aliasque orientales gentes. Taxandum ergo pretium iuxta prudentum existimationem peritorum illius regionis in qua merces venduntur. Omnes tamen fateri debent, istarum mercium pretia latiora habere confinia quam merces ceteræ quæ sunt necessariæ humanæ vitæ.

XIII. Quæst. VI. *Quæ in subbatione exponuntur venalia, emi ne, aut vendi possunt quocumque pretio, sive vili, sive summo?* Resp. Communis Auctorum sententia est, merces quæ sub hasta præconis voce venales exponuntur, cum nullum pretium determinatum habeant, posse vendi, & emi quocumque pretio de quo inter partes conventio fiat. Quia publica potestas, quæ hoc forum instituit, simul decernit illud pretium esse iustum quod in emptorum concursu oblatum fuerit. Quare si emptores vilius emanant, aut carius solvant merces, pretium excessus in hoc ludo, seu certamine, ultro, citroque remitti, & condonari censetur. In hunc enim finem publica hæc licitatio instituitur, ut maiori quo fieri potest pretio merces vendantur: & concurr-

Conc. Theol. Tom. VII.

rentes minori, quoad possunt, emere student: & ex emptorum frequentia ac multitudine pretium augetur, & ex eorundem paucitate diminuitur.

XIV. Omnes advertunt, iustum esse hoc inter contrahentes pretium, dummodo fraudes abint. Plures enim committi fraudes solent in eiusmodi licitationibus, potissimum dum venduntur sacrorum montium oppignoratæ merces. Siquidem modo emptores monopolium ineunt non offerendi nisi tantum pretium, ut venditores cogantur vilius vendere; modo venditores & proxenitæ eo tempore merces vendendas proponunt quo sciunt paucos emptores concurrere ad emendum, ut amicis faveant, & quibus voluerint, vendant: & ipsi post venditionem munuscula accipiunt, & amicos sibi faciunt de mammona iniquitatis. Aut contra, ut carius vendant licitatores, apponere, seu immittere fictos emptores solent, qui pretium simulate offerant, provocentque emptores veros ad pretium augendum: aut defectus rerum occultos patefacere negligunt. Omnes fraudes istæ, & similes vitiant contractum, & ad restitutionem obligant. Si quis emptorum alios hortetur ne plus iusto offerant, nullum peccatum est; dummodo sincere, & fraude subita id fiat.

XV. Quæst. VII. *Unde desumatur pretium vulgare, seu naturale; & quænam sint illius augendi causæ?* Resp. Iam diximus supra, pretium istud communi hominum æstimatione constitui; & latitudinem excipere infimi, medii, & supremi. Quæ tamen latitudo non semper constans est; sed variationem admittit propter varias circumstantias temporum, locorum, & personarum. Et quod ad tempus attinet, hoc aut præiens est, aut futurum. Si merx præiens vendatur, pretio tum obtinente vendi debet; si merx futura vendatur, ut fructus nascituri, habenda est ratio pretii quod curret tempore traditionis: quia tum res suam habet utilitatem, cum existit. Quare qui emunt triticum mense Februarii pretio tunc vigente, tradendum postea mense Julio, aut Augusto, quo creditur pluri vendendum, peccant contra iustitiam, & ad restitutionem tenentur. Definendum ergo est pretium iuxta valorem quem merx habet tempore quo tradenda est.

XVI. Altera circumstantia loci in quo merx est, spectari debet. Si existens Venetiis habeat merces Ferrariæ; pretio quo Ferrariæ, non quo Venetiis valent, vendi debent. Si tamen Venetiis esset easdem aspor-

M

ta-

taturus, detractis expensis, pretium quo hic valent, exigere potes: aut si tuo periculo, & expensis in locum ubi pluris valent, conducere velis, eiusdem loci pretio vendere illas licet. Hinc mercatores ementes merces vili pretio in loco uno, possunt vendere pretio currente, tamen altiore, in loco in quem illas transferunt. Augere tamen istius loci commune pretium nequeunt, etiam si ingentes expensas, & gravia pericula subierint, etiam si carius emerint quam valeant in loco venditionis, etiam si magna damna grassatorum, aut piratarum passi sint. Nulla horum habenda ratio est, sicuti nulla habetur, quando vilissimo pretio emerunt, & exiguis expensis merces asportarunt. Negotiatio enim forti subiecta est: idcirco licitum est lucrum. Quamobrem mercatores, siue carius, siue vilis emerint, pretio currente in loco in quo merces traduntur, vendere illas debent; ut communis Auctorum sententia docet. Si vero determinatum pretium, siue legale, siue vulgare, non sit in loco in quo venduntur; tunc haberi ratio potest in pretio constituendo expensarum, & periculorum quæ mercatores passi sunt.

XVII. Tertia circumstantia personarum sufficiens esse causam potest pretii augendi. Personæ istæ sunt mercatores, qui ob Reipublice utilitatem, & commodum ex variis locis merces humanæ vitæ necessarias conquirunt. Hac isti professione, seu arte vitæ sibi comparant. Quare merces in mercatorum manibus pluris quam si ab aliis privatis vendantur, valent ratione artis quam ob commune bonum exercent. Pretium tamen a lege constitutum nec isti excedere possunt: quia qui pretium taxarunt, ob oculos habuere mercandi artem, ceterasque circumstantias. Igitur circumstantiæ istæ temporis, loci, officii, rationes sunt cur pretium siue legale, siue vulgare augeri possit. At semel pretio siue legali, siue vulgari constituto, illius prætergredi limites nequeunt mercatores. Immo alii quoque privati idem ac mercatores exigere pretium possunt; quamquam communiter isti minoris vendant, quia expectare vendendi opportunitatem negligunt, & ultro merces offerre solent, sciuntque emptores minoris istas vendere merces posse; cum liberi sint ab expensis, & incommodis quibus subiecti sunt mercatores. Emptorum multitudo, & mercium penuria causæ quoque sunt cur augeri pretium possit.

XVIII. Quæst. VIII. Quænam sint circumstantiæ in quibus rerum pretia decrescant? Resp. Primo ob emptorum paucitatem, &

mercium affluentiam minui pretia solent, quando non ob aliquam conspirationem iniquam, sed ob varios naturales eventus accidit aut mercium affluentia, aut emptorum paucitas. Secundo minoris quam absolute merx valet, emi potest, quando in gratiam venditoris ultro mercem offerentis emitur, quæ alioquin non emeretur: quia tunc adeo utilis, & commoda merx non est emptori; quemadmodum carius venditur, quando in gratiam emptoris venditur id quod alias non venderetur. Caute tamen modus adhibendus est, & in his circumstantiis ob oculos habenda est sancta fraternitatis regula: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Nemo ex fratris egestate ditescere debet. Minui, vel augeri pretium pro circumstantiarum varietate licite potest; at semper modus rectus servandus. Quando ergo venditores rogant ut merces emantur, aut eas per vicos, & plateas per proxenetas vendendas mittunt, minui dubio procul pretium, & vilis emi possunt; at semper servatis tum in venditione, tum in emptione æquitatis, & caritatis regulis. Tertio ratione donationis factæ vel a venditore, vel ab emptore, minui, aut augeri pretium contingit. Sed hæc donatio maxime inter emptores & venditores extraneos præsumi non potest, nisi urgens, & manifestum id præsumendi signum occurrat. Inter amicos, & consanguineos aliquando id contingere potest. Quarto aliqui Casuistæ cum Diana diminui pretium posse contendunt ob venditoris necessitatem: quia, inquiunt, ex hac necessitate evenit quod merces sint ultroneæ; atque adeo pro media, vel tertia parte vilescant. Sed hæc opinio falsa, & scandali plena est. Tunc solum necessitas est ratio augendi, vel diminuendi pretium, quando est communis, & universalis, ob quam merces absolute ob copiam, aut raritatem crescunt, aut decrescunt. Ceterum personalis necessitas vendentis, vel ementis nunquam ratio legitima esse potest ob quam pretia rerum variantur: alioquin carius pauperibus vendendæ merces essent, quia necessitate coacti emunt: quod iniustitiam, & inhumanitatem præfert.

XIX. Quæst. IX. Possunt ne mercatores pretio currenti merces vendere, dum sciunt brevi mercium copiam superventuram, atque adeo earum pretium diminuendum? Resp. Similem fere casum supra ex M. Tullio de mercatore frumentario Alexandrino enarra- vi. Mercatores ex epistolis acceptis sciunt copiam mercium brevi futuram: sciunt

mer-

merces iam esse in civitate, sed clausas & occultas, brevi tamen exponendas: sciunt legem a Principe brevi ferendam pro pretii diminutione. Et quæstio quæ de venditore proponitur, eadem est de emptore. Prima opinio negat, in his casibus vendi pretio currenti merces posse: quia revera minus valent tunc, quamvis ab omnibus non sciatur. Quare emptores per errorem emunt. Si enim scirent brevi diminuendum esse mercium pretium, non emerent. Ergo si emunt, involuntarie, & per errorem decepti solvunt pretium quod nunc currit. Siquidem iustum rerum pretium ex prudenti peritorum iudicio sumitur, spectatis omnibus circumstantiis præteritis, præsentibus, & futuris. Porro quod in præsentia merces tanti vendantur, ex errore futuræ circumstantiæ, non ex prudentum iudicio evenit. Ergo iustum non est reputandum pretium quod nunc obtinet.

XX. Secunda opinio defendit, licitam iustamque esse venditionem pretio currenti in præfatis circumstantiis, si absque fraude, & dolo id contingat. Fraus autem, & dolo intervenirent, si mercatores mendacis allicerent emptores ad emendum, si proxenetæ inducerent ad persuadendum emptoribus, pretium brevi augendum esse, ut sic ad emendum concurrerent. His, & similibus dolis sublati, licitam esse dictam venditionem pretio currenti, hæc opinio docet. Probant id nonnulli ex cap. XII. Genes. ubi narratur Pharaonem Iosephi consilio tempore ubertatis in sua horrea frumenta congregasse. At minus opportuna auctoritas divinæ Scripturæ hic adducitur. Quoniam, non ut pretium auget, vel ut divitias inde compararet, Pharaon frumenta in horrea sua collegit, sed ut futuræ populi penuriæ provideret. Ratio autem vera istius sententiæ est, quod rerum pretia, sicuti constituuntur communi prudentum iudicio, ita eodem iudicio variantur. Contra, sicuti privatorum iudicium iusti pretii limites non præscribit, ita privatorum notitiæ hos limites non mutant. Accidentarium omnino est, & penitus extrinsecum, quod hic aut ille mercator præsciat futuram mercium copiam, pretiique diminutionem. Si ex privatorum notitiis variari pretia deberent, innumeræ succederent mutationes, & publicum perturbaretur commercium. Iuste igitur mercatores currenti pretio merces vendunt, tamen si privatim sciunt futuram earum diminutionem. Hanc sententiam perspicue tradit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxvii. art. 3. ad 4. Unde venditor qui vendit rem

secundum pretium, quod invenit, non videtur contra iustitiam facere, si quod futurum est, non exponat. Si tamen exponeret, vel de pretio subtraheret, abundantioris esset virtutis; quamvis ad hoc non videatur teneri ex iustitiæ debito. Eandem omnino difficultatem dispicit hic Angelicus quam supra retulimus ex Cicerone, ut patet ex argumento quod sibi obiicit: & solvit, doctrinam Ciceronis ad virtutis perfectionem attinere, secus ad iustitiæ debitum. Rem Christiano dignam ager mercator qui emptorem admoneret futuræ mercium copiam. At ad id manifestandum iustitiæ vinculo non astringitur. Angelici doctrina evidentius confirmatur. Mercator præsciens pretium auctum iri, carius vendere nequit. Ergo quamvis præsentiat imminutum iri, minoris vendere non cogitur. Præterea, quando ambo contrahentes ignari sunt futuræ copiam frumentariæ, nullo modo iustitiam lædunt, si frumentum vendant pretio quo vendi tunc solet. An occurrere circumstantiæ tales possint ob quas saltem caritatis titulo debeat interdum mercator emptorem monere, absolute definiri nequit. Nam si emptor in præfatis circumstantiis integram suæ pecuniæ summam in mercium emptione infumere paratus esset, ut vel in annum sibi provideret, vel ut eadem alio asportaret, causa aliquid lucrandi ad suæ familiæ sustentationem; idque sciret venditor, prævideretque gravem eiusmodi emptorem passurum iacturam ex tali emptione; si sileret, non videretur hoc silentium cum caritatis lege componi posse. Absolute ergo venditores ex debito iustitiæ, ut sapienter Angelicus docet, non astringuntur manifestare futuram mercium copiam, pretiique diminutionem. An vero ex caritate ad id quandoque urgeantur, circumstantiæ consulendæ sunt, & regula evangelica: Alteri fac quod tibi faciendum in simili eventu cuperes. Argumenta quibus prior opinio ex debito iustitiæ astrictum mercatorem evincere contendit, ut moneat emptorem, vel ut minuat pretium, ex iis quæ dixi, diluta remanent.

XXI. Quæst. X. An is qui lege Principis monetam interdictum iri, aut minuendam eius æstimationem præscit, queat ante promulgationem suam distrabere pecuniam? Resp. Ex iis quæ diximus in antecedenti quæstione, patet hoc licitum esse, dummodo fraus absit, & dolo, quo illiciantur ceteri mercatores, aliive ad pecunias accipiendas. Hanc eandem quæstionem proponit, & defendit P. Comitulus ref. mor. Lib. III. quæst. xxxii. ubi

M 2

ubi hunc narrat casum. Venetias scripsit ad amicum ex orientis terris mercator ut emerret ingentem aromatum copiam ob caritatem imminuentem. Venetus mercator lectas litteras contempsit, projecitque. Alter epistolæ frustula collegit, copulavit, & negotio intellecto, undique aromata conquirit, & corrasit. Id cum facere mercator vellet, ad quem datæ epistolæ erant, deprehendit se præventum in emptione ab alio esse. Sero lux inconsiderantiæ se pœnituit, viditque alterum ex inope divitem factum. Communis opinio nihil hunc contra ius egisse de- cernit.

XXII. Alterum proponit casum ibidem. Quidam litteras ad familiarem fictas dat, eum monens ut lanæ, serici, aliarumque mercium, quantum potest, comparet, eandem impendentem caritatem falso præ- nuntians. Is fictionis conscius, expectata op- portunitate, litteras hæc sibi excidere si- nit, eo fine ut ab eo legantur cui nocere studet. Legit ille, & fidem litteris adhibens, ingentem mercium vim coemit, iacturamque subit non levem. Duas opiniones super hac quæstione refert Comitolus, & neutram præ- legit. Primam, quæ ab omni restitutione liberat litterarum simulatores. Alteram, quæ eisdem restitutioni obnoxios asserit. Primam falsam, secundam veram ego re- puto. Quid? Si infidias, si laqueos ex com- posito fratri tuo parares in quos incideret; immanis ne a damnorum compensatione ef- ses? Cur ego liber a restitutione eris, dum ex animi sententia litteras simulas & sin- gis, ut frater tuus iacturam gravem patia- tur? Nimis credulus ille fuit, minusque cau- tus, dum fidem epistolis adhibuit. Verum ha- bet. Quid inde? Semper verum est te fuisse damni causam, & quidem iniquam, quia ex animo nocendi præconceptam. Ergo res- titutioni obnoxius es. Qui enim causa damni est, ad eiusdem reparationem astringitur.

XXIII. Quæst. XI. *Quæ notanda, & ser- vanda sint circa pretium publica potestate de- finitum?* Resp. Penes omnes convenit supre- mas potestates ius habere determinandi re- rum pretia: quia ad has pertinet prospicere & invigilare communi bono. Si enim mer- catorum arbitrio relinqueretur facultas pre- tia definiendi, cum avaritia, & cupiditate nimium abripiantur, frequenter iniusta pre- tia essent. Porro Principes, & superiores omnes qui hoc officio funguntur, serio con- siderare debent omnes circumstantias, nempe mercium copiam, vel penuriam, empto- rum paucitatem, vel multitudinem, expen-

fas, pericula, industriam mercatorum, & istorum moderatum lucrum, ceteraque cir- cumstantias, non possibiles, sed quæ occurre- re probabiliter solent. His omnibus mature expensis, possunt etiam rebus variationi sub- iectis determinatum assignere pretium ob com- mune bonum. Similiter certum est, iustum reputandum esse pretium illud quod superio- res determinant, nisi evidenter oppositum constet. Neque privatorum est iudicia in superiorum leges ferre. Quare licet merx ab- solute pluris valeat, inspecta eiusdem natu- ra, & intimo valore, tamen superiores pote- states ob varias circumstantias possunt pre- tium diminuere, vel augere, prout bono communi expediens visum fuerit. Pretium a Republica taxatum, indivisibile est, ut di- xi. Nullo modo licet illud vel diminui, vel augere: & qui taxationem hanc pu- blicam prætergrediuntur, iustitiam lædunt, & ad restitutionem tenentur; nisi aliqua pec- ciliare circumstantia adsint.

XXIV. Disputant Theologi, expediens ne sit rerum pretia a Principe taxari. Negat Navarrus in *Manual. cap. xxiii. num. 88.* quem plures sequuntur. Istorum rationes eo spectant, ut evitentur plura peccata quæ ob talium legum transgressiones perpetrari solent. Has quippe leges multæ fraudes con- sequuntur. Quæ ratio nullius momenti est. Numquid infinita peccata non perpetrantur contra Dei legem? Supprimere ne Deus de- buit legem suam, ut futura hominum pecca- ta impediret? Conditæ lege qualibet, homi- num malitia fraudes excogitat. Rationes Na- varri, & aliorum evincunt legem omnem de medio tollendam esse.

XXV. Dicendum ergo, quam maxime ex- pediens esse Principes leges ferre, rerum pre- tia taxantes. Hoc evincitur luculentissima ratione S. Thomæ 1. 2. quæst. xcy. art. 1. ad 2. *Dicendum, quod, sicut Philosophus di- cit I. Rhet. . . . melius est omnia ordinari lege quam dimittere iudicium arbitrio. Et hoc propter tria. Primo quidem quia facilius est invenire paucos sapientes, qui sufficiant ad rectas leges ponendas, quam multos, qui requirerentur ad recte iudicandum de singulis. Secundo quia illi qui leges ponunt, ex multo tempore considerant quid lege ferendum sit; sed iudicia de singularibus factis fiunt ex casibus subito exortis: facilius autem ex multis con- sideratis potest homo videre quid rectum sit, quam solum ex aliquo uno facto. Tertio quia legislatores indicant in universali, & de fu- turis; sed homines iudicis præfidentes indi- cant de presentibus, ad quæ afficiuntur amo-*

re, vel odio, aut aliqua cupiditate: & sic eorum depravatus iudicium. Quia ergo iusti- tia animata iudicis non invenitur in multis, & quia flexibilis est; ideo necessarium fuit, in quibuscumque est possibile, legem determinare quid iudicandum sit, & paucissima arbitrio ho- minum committere. Hæc doctrina altius me- moriæ commendanda est, & superioribus om- nibus summopere meditanda. Hi siquidem faciles sunt in dispensandis, seu relaxandis legibus. Porro difficilius est æquum relaxan- dæ quam condendæ legis iudicium formare. Si igitur ad legem condendam exquisita & consummata prudentia opus est; heinc colli- ge quam prudentes, quam circumspècti sint oportet superiores homines qui sunt legum custodes, quam serio expendere omnia de- beant, antequam legem aliquam relaxent. Sed hæc obiter, & per transennam.

XXVI. Ex S. Thomæ allata doctrina cla- re patet, consentaneum esse Principes taxare mercium quæ humanæ vitæ necessa- riæ sunt, pretia. Siquidem sapientes, & pru- dentes pauci sunt: faciliusque est multitu- dinem, & eos quorum interest pretium augeri, errare quam supremas potestates. Superiores pretia definire solent in commodum aut venditoris, aut emptoris, aut utriusque. In commodum emptoris assignantur limites, quos prætergredi venditores nullo modo possunt, solumque minuere infra illos pretium valent: quia hoc pretium est individuum solum penes excessum. In gratiam venditoris pre- tium assignatur, infra quod non licet merces vendere. In favorem utriusque pretium taxatur, quando nec pluris vendere, nec mi- noris emere permittitur; ut in taxatione carnis, piscis, & vini contingit. Quando tamen taxatum pretium est penes magnitudi- nem in favorem emptorum, hi minoris emere valent; sicuti quando taxatio respicit parvitatem in gratiam venditorum, isti plu- ris vendere queunt. Quando tamen merx inferioris conditionis est, non potest vendi- tor taxato pretio illam vendere; sed ita mi- nuere pretium debet, ut æquet mercis defe- ctum. Taxatio quippe facta est, posito quod merces habeant communem valorem, & non sint deterioris conditionis. Insuper qui rerum pretiis definiendis præfident, debent taxatum pretium pro mercium penuria, vel abundan- tia mutare. Et quando negligentibus in hoc essent, & taxatio communi iudicio eviden- ter iniusta esset, non obligaret in consciencia. Non est tamen cuiusque privati iudicium ferre circa legis iustitiam, vel iniustitiam. Tunc vero taxatio facta cessare intelligitur,

Conc. Theol. Tom. VII.

cum a maiore Reipublicæ parte non serva- tur, sciente Principe, & non obstante, cum facile obtare queat. Præterea observandum, sæpe superiores, & ipsas supremas potesta- tes multa dissimulare, & tolerare, ut peio- ra evitent. Quare quod plurimi transgre- diantur legem, non arguit tacitum Principis consensum. Aliæ, & quidem graves, circumstantiæ occurrere debent, ut colliga- tur Principis consensus. His legibus omnes sunt subiecti, tam Laici, quam Ecclesiastici.

XXVII. Quæst. XII. *Qui vendit triticum pretio taxato, potest ne emptori onus imponere ut vendat eidem bordeum, vinum, aliamque mercem eodem pretio?* Resp. Si merx emptoris eiusdem valoris, sive naturalis, sive legalis est, ac merx venditoris; proculdubio iusta est commutatio. Si vero maioris pre- tii sit merx emptoris; tum iniuste cogeretur emptor ad suam mercem commutandam cum merce venditoris, nisi pretii excessus compensaretur.

XXVIII. Quæst. XIII. *Venditor cogere ne emptorem potest ut taxatum pretium solvat tali pecunia aurea, argentea &c.?* Resp. Adfir- mant aliqui, quorum opinio non impro- babilem reputant Salmanticenses. Sed nos falsam illam iudicamus. Quoniam hæc obli- gatio onus est pretio æstimabile, supra ius- tum pretium impositum. Pretium autem taxatum a lege augeri, & gravari nequit.

XXIX. Quæst. XIV. *Licitum ne est ven- dere ultra pretium taxatum merces exquisito- ris bonitatis?* Resp. Probabilior mihi opinio est, quod sicuti merces viliores, & deterio- ris conditionis, licet eiusdem speciei cum mercibus quarum pretium taxatum est, ven- di debent non pretio taxato, sed inferiori; ita merces quæ notabiliter excedunt commu- nes in bonitate, vendi ultra pretium taxa- tum possint. Duo tamen sunt necessaria. Pri- mum, ut excessus perfectionis sit evidens, & notabilis. Secundum, ut augmentum pre- tii respondeat maiori perfectioni mercium. Taxatio pretii respicit merces quæ commu- niter sunt eiusdem plus minusve conditionis: nec enim quilibet excessus fat est ad pre- tium augendum. Igitur vinum vetus duorum, & trium annorum, sanum, & generosum vendi poterit supra taxationem constitutam pro vino communi unius anni. Idem dicen- dum de tritico selecto, puro, & notabiliter commune triticum in perfectione superante. Sicut enim taxatio pretii non comprehendit merces viliores, & deteriores; sic non in- cludit optimas, & exquisitioris bonitatis.

XXX. Quæst. XV. *An exquisitioribus mer-*

cihus immisceri viliores possint, & taxato pretio vendi? Resp. Certum penes omnes est, si vilis triticum coalescat triticum inferius illo quod communiter venditur, te non posse taxato pretio illud vendere; sed minuendum esse pretium, & æquandum cum mercis conditione. Disputant igitur iuniores, num quando merces perfectiores per talem mixtionem reducuntur ad æqualitatem cum mercibus quæ communiter venduntur taxato pretio, possint hoc eodem pretio vendi: præfatæ merces mixtæ. Adfirmans sententia communis ferre est: quia posito quod frumentum optimum, immixtum viliori, sit æque bonum ac frumentum quod communiter venditur, non est eodem pretio vendi nequeat. Verum hypothetis difficilis, & rara est, puta quod vinum generosum aqua mixtum non evadat deterioris conditionis, ac vinum purum vulgare. Accedit quod mixtio hæc fraudibus, & dolis viam aperit, & periculi plena est. Quare improbandas ego censeo omnes eiusmodi mixturas, tamquam sinceritati, bonæ fidei, & civili commercio perniciosas. Si emptor sciret frumentum, quantumvis optimum, immixtum data opera esse tritico viliori, & vinum, licet generosum, aqua dilutum esse; nequaquam ista emeret. Si optimum est triticum, si generosum est vinum, pretium potius augeatur. At difficilior est venditio, inquis. Et ideo mercis pretium decrevit, repono ego. Ut facilius ergo merces optimas vendas, eas immisceas vilioribus, ut inde lucrum captes. Media siquidem mixtione re ipsa ultra commune pretium mercem optimam vendis: quoniam merces viliores inferiori pretio distrahere debuisses, sed optimis immixtas communi pretio vendis. Quamobrem eiusmodi mixtiones omnes, tamquam fraudulentæ, & ab ipsa divina Scriptura improbatæ, vitandæ sunt.

CAPUT VII.

De pretii augmento ob dilatam, vel anticipatam solutionem rei venditæ.

I. **Q**uæst. I. *Mercator potest ne mercem carius vendere ob dilatam pretii solutionem?* Resp. Omnes fatentur, usuram larvatam committere mercatorem qui credito merces vendens ob dilatam pretii solutionem pretium augeat: idque pluries sacri canones definiere. Urbanus III. cap. vi. & x. de usuris hæc statuit. *Consuluit nos tua devotio, an . . . quasi usurarius de-*

beat indicari . . . negotiator qui merces suas longe maiori pretio distrahit, si ad faciendam solutionem proxioris temporis dilatio prorogetur, quam si ei in continenti pretium persolvatur. Verum quid in his casibus tenendum sit, ex Evangelio Lucæ manifeste dignoscitur, in quo dicitur: Mutuum date, nihil inde sperantes. En quomodo ex textu evangelico casus resolvit Pontifex summus. Si sincero affectu servandæ legis, difficultates discuterentur, communiter omnes ex divinis Scripturis decidi possent. Rationem assignat S. Thomas 2. 2. quæst. lxxvii. artic. 2. ad 7. Dicendum, quod si aliquis carius velit vendere res suas quam sit iustum pretium, ut de pecunia solvenda emptorem expectet, manifeste usura committitur: quia huiusmodi expectatio pretii solvendi habet rationem mutui. Unde quicquid ultra iustum pretium pro huiusmodi expectatione exigitur, est quasi pretium mutui; quod pertinet ad rationem usuræ. Similiter etiam si quis emptor velit rem emere vilius quam sit iustum pretium, eo quod pecuniam ante solvit quam possit ei res tradi, est peccatum usuræ: quia etiam ista anticipatio solutionis pecuniæ habet mutui rationem, cuius quoddam pretium est quod diminuitur de iusto pretio rei emptæ. Si vero aliquis de iusto pretio velit diminuire, ut pecuniam prius habeat, non peccat peccato usuræ.

II. Plures titulos allegant communiter Auctores, vi quorum iuste augere pretium mercatores possunt. Celebres sunt duo tituli, lucri cessantis, & damni emergentis: de quibus infra fusius sermo erit. Horum vi augeri pretium iuste posse, communis sententia docet, servatis tamen pluribus conditionibus suo loco explicandis, ob quarum defectum passim tituli isti fictitii sunt. Alter titulus augendi pretii sunt expensæ quas probabiliter facturus mercator est in recuperando pretio solvendo ob merces credito venditas; ut si emptor sit morosus debitor, si sit absens, aut dubiæ fidei. Reputant expensas istas tamquam damnum emergens; quod iuxta omnes compensandum iure est. Admonendum tamen de hoc emptorem docent, cum quo ineundus veluti novus contractus est, in quo illius assensus est necessarius. Advertunt etiam, quod periculum expensarum, molestiæ, laboris sustinendi in recuperando pretio debeat esse prudenter, & probabiliter impendens, non confictum ab avaritia venditoris.

III. Disputant præfati Auctores, an periculum amittendæ pecuniæ in totum, vel in partem, titulus sit legitimus pretii augendi.

De

De hoc periculo infra *differt. seq. cap. x.* nobis sermo erit: ideo nunc ab hac quæstione dirimenda superfedemus. Disputant quoque, num liceat minoris emere anticipata solutione, si merces traditionis tempore minoris valituræ credantur; & contra, carius vendere ob expectatam solutionem, si credatur quod tempore tradendi pretii merces pluris valebunt? In utroque casu adfirmant communiter Auctores, dummodo mercatores servaturi merces fuissent usque ad tempus quo pluris valituræ erant. Negant vero, hac conditione deficiente. Hinc inferunt, licitum esse emere frumentum mense Ianuario anticipata solutione, tradendum mense Augusto, pretio, non currente mense Ianuario, sed quod recurret mense Augusto. Similiter licitum esse carius vendere vinum, tradendum mense Decembri, ob dilatam solutionem ad mensem Maii, inquit Salmanticensis *tract. xiv. cap. II. punct. II. §. I. n. 146.* Idque evincunt ex cap. *Naviganti*, ubi hæc habentur. *Qui dat decem solidos, ut alio tempore totidem sibi grani, vini, vel olei mensuræ reddantur, quæ licet tunc plus valeant, utrum plus, vel minus solutionis tempore sint valituræ, verisimiliter dubitatur, non debet ex hoc usurarius reputari. Ratione huius dubii etiam excusatur qui pannos, grana, vinum, oleum, vel alias merces vendit, ut amplius quam tunc valeant, in certo tempore recipiat pro eisdem, si tamen ea tempore contractus non fuerat venditurus.* Ratio etiam videtur manifesta. Nam merces tum utilitatem, & commodum pariunt, cum traduntur, cum in usum adhibentur, non cum perficitur contractus. Si ergo minoris valebunt merces tempore quo traduntur, pluris vero valeant nunc dum perficitur contractus; licitum erit easdem emere non pretio maiori quo valent nunc cum celebratur contractus, sed illo minori quo valebunt tempore traditionis. Hinc iniustitia manifesta foret viliori pretio emere ob anticipatam solutionem merces quæ pluris tempore traditionis valebunt. Et hac eadem ratione licet carius vendere mercem servandam usque ad tempus quo pluris creditur valitura: quia tunc mercatori, seu venditori utilis, & commoda erit mercis venditio. Detrahendum tamen est de pretio, quanti valent expensæ, molestiæ, labores sustinendi in conservatione mercium usque ad illud tempus. Habenda quoque ratio est periculi mercis corrumpendæ, vel amittendæ, conservationis tempore. Debet quoque emptorem admonere mercator, se usque ad tale tempus servaturam merces, damnumque se pa-

ti, si vendat merces suas pretio nunc currenti. Si vero mercator servaturus merces non erat in aliud tempus, currenti pretio vendere eas debet: quia in hoc casu nullum ipse patitur damnum, vi cuius augere pretium possit.

IV. *Quæst. II. Licitus ne contractus est quo in Hispania, & alibi certæ merces communiter credito venduntur maiori pretio quam vendi pecunia numerata soleant?* Resp. Celebris est contractus iste in Hispania. Illic naves onustæ mercibus Indicis adveniunt. Merces istæ pecunia numerata vendi nequeunt omnes: & quæ venduntur pecunia numerata, minori pretio venduntur. Casum discipiant fusso calamo omnes fere Theologi Hispani, quos inter Navarrus, Guittierrez, Medina, Corduba, Molina, Cardinalis de Lugo, Salmanticensis, & alii. Illorum placita ego referam. Cardinalis de Lugo *Tom. II. disp. xxvi. sec. 7. §. 2.* aliqua præmittit penes omnes certa, suntque eiusmodi. Possunt mercatores intra limites iusti pretii vendere pretio infimo pecunia numerata, & credito pretio summo: quia utrumque pretium iustum est. Similiter licitum est carius vendere merces minutatim quam dum venduntur in magna copia. Et hæc est communis emptorum, ac venditorum praxis: quoniam in minuta venditione multas molestias, & incommoda mercator sustinet, a quibus liber est in copiosa venditione. In venditione ad creditum augeri posse pretium ratione lucri cessantis, vel damni emergentis, adfirmant communiter. Omnes vero negant, augeri posse pretium ob solam dilatam solutionem, ut advertit Sylvester verb. *Usura §. 2.* contra quemdam, inquit Lugo, *Raphaelem Pornasium*, de quo re ipsa scribit Sylvester: *Magister Raphael de Pornasio in isto casu periculose consuluit.* Mirum non est Pornasium istum in re usuraria laxa docuisse, si adeo laxa scripsit de paupertate monastica.

V. *Quæstio itaque est, utrum, sublati omnibus titulis extrinsecis, vendi possint ad creditum præfatæ merces maiori pretio quam venderentur pecunia numerata?* Negant Navarrus in *Man. cap. xxiii. num. 82.* Guittierrez *Can. Qq. cap. xxxix. Valentia 2.2. disp. v. quæst. xx. punct. 2. §. 8.* Garcias *Lib. I. de contr. cap. xxiv.* Medina *Cod. de Res. qu. xxxviii. caus. 1.* Corduba *quæst. lxxxiv.* Bartholomæus a S. Fausto *disp. vi. quæst. xxiv. Rocaful III. P. prax. præcept. 7. Lib. III. cap. III.* Pro hac opinione Lugo citat quoque Caietanum, Sotum, & Mercadum. Quoniam, inquit, pretii incrementum existi-

gitur ob solam dilatam solutionem; quod iuxta omnes usura est. Non enim est unde honestari hoc lucrum possit, nec ipsa ratione lucrari cessantis. Quoniam nisi credito merces vendantur, numerata pecunia vendi nequeunt. Porro tum lucrum cessans habet locum, quando occasione oblata vendendi pecunia numerata, eam venditor relinquit, & vendit credito emptori non habenti pecunias in promptu. Vix unquam hoc contingit in mercatoribus: & ideo vix unquam in eorum venditione ad creditum locum habet titulus lucrari cessantis. Verum de hoc alibi. Quod ad presentem quaestionem attinet, omnes utriusque opinionis Auctores controversiam disputant, praecisis omnibus titulis, ut dictum est. Urgent secundo Auctores citati. Si venditio ad creditum maiori pretio est iusta, emptio minori pretio pecunia numerata erit iniusta. Quandoquidem si pecunia numeretur in praesens, siue in futurum, non efficit ut merces crescant, vel decrescant. Sed emptio, pecunia numerata est iusta, ut concedunt adversarii. Ergo venditio ad creditum maiori pretio est iniusta.

VI. Alteram contrariam opinionem propugnant Bannez 2. 2. *quaest.* lxxvii. *art.* 1. Serra *ibi*. Rebellus *II. Part. quaest.* xiv. Villalobosius *tract.* xxi. *diffic.* 7. Sotus *Lib. VI. de iust. quaest.* vi. *art.* 1. ad 4. Trullenchus *Lib. VII. cap.* xx. *dub.* 8. Lugo *disp.* xxvi. *sec.* 7. §. 2. Sanchez *Lib. II. consil. cap.* vii. *dub.* 15. Lessius *Lib. II. cap.* xxi. *dub.* vi. Palauus *tract.* xxxii. *disp.* v. *punct.* 12. Diana *I. Part. tract.* viii. *ref.* 21. Salmanticenses *tract.* xiv. *cap.* ii. *punct.* ii. §. 2. *num.* 151. Pretia, inquiunt, non definiuntur vel ex numerata, vel ex credita pecunia, sed ex communi hominum aestimatione. Porro sicut communis hominum aestimatio efficit ut tale sit pretium pecunia numerata, ita efficere valet ut maius sit pecunia credita. Sed in venditione praefatarum mercium, seu in casu praesenti introducum est ut carior sit venditio pecunia credita quam pecunia numerata. Ex hoc quippe modo vendendi multiplicantur emptores; & ideo merces pretio crescant. Alioquin si pecunia tantum numerata venderentur, pauci, aut nulli emptores essent; & sic merces vilescerent. Ergo optime concluditur quod iustum sit pretium minus numerata pecunia; & simul quoque iustum sit pretium maius pecunia credita. Tunc igitur committeretur usura, quando supra pretium quo communiter venduntur eiusmodi merces ad creditum, aliquid exigeretur. Haec est ratio quam explicant Lugo, Salmanti-

centes, & communiter istius opinionis Auctores.

VII. Verum ex ratione ista colligi videtur, in omni venditione ad creditum augeri pretium posse. Communiter enim mercatores pluris faciunt pecuniam numeratam quam pecuniam creditam. Si quae ratio, ut ego quidem sentio, hunc contractum honestat, ea est quam prodit Sotus *Lib. VI. quaest.* iv. *art.* 1. ad 4. quamque arceffit ex natura & conditione emptionis factae a mercatoribus talium mercium. Merces istae de quibus sermo est, ex India asportantur plurimis maritimis periculis: & nequeunt nisi in magna copia traduci, quanta sat est ad ingentes naves onerandas. Unde evenit quod inflatores ipsi qui naves onerant, coguntur credito multas merces coemere. Porro sicuti necessitas onerandi naves tanta mercium copia cogit ut plures credito emantur maiori pretio; ita necessitas exonerandi illico naves cogit ut magna saltem mercium quantitas credito vendatur maiori pretio. Peculiares ergo circumstantiae longinuae regionis, ubi conantur merces, & maritimae navigationis, quae cogit ad tantam mercium copiam emendam, quanta sat est ad onerandas naves; unde necessario oritur quod nequeant in Hispania illico pecunia numerata vendi: peculiare, inquam, circumstantiae istae efficere posse videntur ut carius vendantur pecunia credita; seu efficiunt, ut commune prudentum iudicium definire valeat, iustum esse pretium illud maius quod communiter ab omnibus exigitur pecunia credita. Quare concludit prudenter laudatus Sotus. *Verumtamen per hanc concessionem nullam cogitamus porrigere mercatoribus ansam, qui in civitatibus merces distrabunt. Quoniam tota ratio excusans est necessitas vendendi, & emendi tam amplam mercium copiam, quae nequit numerata pecunia vendi, ob idque venditur illis qui pretium inde sunt collecturi. Citra hanc autem necessitatem debent res aestimari pretio praesenti.* Quae ideo transcripti, ne plures Casuistae de more ex paritate istius contractus alios contractus praefatis circumstantiis desitutos honestare praesumant.

VIII. *Quaest.* iii. *Licitum ne emptio est mercium anticipata solutione viliori pretio quam valeant tempore traditionis?* Resp. Absolute omnes improbant talem emptionem; sed peculiaris casus frequens in Hispania disputationi viam aperit. Emuntur ibi lanæ anticipata solutione pretio viliori quam valeant tempore traditionis. Disputant, licita ne emptio ista sit ob peculiare circumstantias eiusdem.

dem. Negant Bannez 2. 2. *quaest.* lxxvii. *art.* 4. *dub.* 1. *concl.* 1. & 2. Pradus *cap.* xxvii. *quaest.* iii. La Cruz *in* 7. *praecip.* *quaest.* v. *dub.* 7. Ioannes Medina *de rest. quaest.* xxxviii. *caus.* 6. Navarrus *cap.* xxiii. n. 82. Guittierez *Canonic. Q. cas.* 39. *num.* 43. Valentia *Tom. III. disp.* v. *quaest.* ii. *punct.* 2. §. 3. Rebellus *Part. II. Lib. IX. quaest.* xi. *num.* 9. Mercadus *Lib. III. de contr. cap.* ix. Medina Dominicanus *Lib. I. Sum. cap.* xiv. §. 23. Evincunt illo principio ab omnibus admisso, nempe quod usura manifesta sit emere vilius mercem ob solam anticipatam solutionem. Sed lanæ reipsa emuntur mense Decembri, vel Ianuario 20. tradendae mense Maio quo valent 30. Ergo pretium minuitur ob solam anticipatam solutionem; quod omnes usurae damnant. Cur enim in antecessum pretium solvitur? Quod pastores, dominique pecorum necessitate pressi indigeant pecunia, qua solvant pretium herbarum, aliasque expensas faciant. Anne in antecessum lanas venderent viliori pretio domini, si pecunias haberent alendi pastores, & satisfaciendi aliis? Nemo hoc dixerit. Ergo evidens quod vilius emuntur ob solam anticipatam solutionem. Nec ullus titulus occurrit quo honestari hoc vilius pretium possit: non periculum aliquod peculiare: non expensae faciendae in lanis assequendis: sed emuntur secundum eum statum quem habebunt tempore traditionis. Ergo ut iusta emptio sit, solvendum est pretium illud quo valebunt traditionis tempore. Sed hoc pretium maius est. Ergo pretium minuitur ob meram anticipationem solutionis. Porro si iste contractus honestatur, quidni honestari poterunt ceteri omnes contractus in quibus vilius emitur ob anticipationem, vel carius venditur ob dilationem solutionis? Nullae quippe circumstantiae peculiare hunc contractum praer aliis efficiunt.

IX. Oppositam opinionem defendunt Sotus *Lib. VI. quaest.* iv. *art.* 1. ad 4. Serra 2. 2. *quaest.* lxxvii. *art.* 1. *dub.* 4. Malderus *tract.* v. *cap.* ii. *concl.* 2. Dicastillus *Lib. II. tract.* ix. *disp.* ii. *dub.* 6. Covarruvias *Lib. II. variar. cap.* iii. Molina *disp.* ccclvii. Lugo *disp.* xxvi. *sec.* 7. §. 3. Trullenchus *Lib. VII. cap.* xx. Castropalaus *disp.* v. *punct.* 13. Sanchez *Tom. I. Consil. Lib. I. cap.* viii. *dub.* 15. Bonacina *disp.* iii. *quaest.* ii. *punct.* 4. Lessius *Lib. II. cap.* xxi. *dub.* 7. Ledesma *Tom. II. tract.* viii. *cap.* 33. Diana *I. Part. tract.* viii. *refol.* 22. Salmanticenses *tract.* 14. *cap.* ii. *punct.* ii. §. 2. *num.* 153. Ratio potissima quam Salmanticenses cum aliis oppo-

nunt, est, quia, inquiunt, non est omnino condemnanda praxis tam continua in Hispania. Et durissimum est condemnare multitudinem talium negotiatorum, qui emunt mense Octobris, vel Novembris 30. aureis v. g. lanam, quae mense Maii, quo est tradenda, valet 40. ob anticipatam solutionem, qua indigent domini ad solvenda pasqua.

X. En, christiane lector, unum ex principiis, unde evangelicae Moralis exitium proficiscitur. Durissimum est condemnare talium negotiatorum multitudinem. Ergo usura non est dicenda usura, ne multi pereant. Humana commiseratione metimur divinas leges. Lata & spatiosa via est quae ducit ad perditionem: & multi sunt qui intrant per eam. Videmus fratres, amicosque nostros per hanc viam ambulantes. Illorum perditio nos commovet, terretque. Ut iidem humanitatis officia, & subsidia impendamus, viam latam dicimus viam angustam, anfractus, & abyssi convertimus carnis affectu in vias planas. At numquid, clamant Augustinus, desideria nostra, commiserationes nostrae efficiunt ut quod falsum est, verum sit; quod curvum est, rectum sit; quod usura est, usura non sit? Quid hic declamatoris personam induis? Quid tu rabula sophisticaris? Perge porro. Durissimum est eos usurae damnare qui non quinque, non octo, non duodecim, sed plusquam viginti in centum exigunt ob anticipatam solutionem. An non plusquam iudaicum, fenus istud? Quae natio tam fera, tam inhumana, ut tantum fenoris honestum habeat? Si enim ob 30. aureos numeratos mense Novembri exigere 40. valet mense Maio: altero quimestri adiecto exigere poteris 50. & sic 20. immo 24. in annum ob solam solutionis anticipationem. Et hoc lucrum non est fenebre? Profecto fenebre dumtaxat non est, sed insuper inhumanum, crudele, & plusquam iudaicum. Indigent domini pecorum pecunia anticipata, ut solvant pasqua, ut pastores alant, ut expensas sustineant. Et mercatores ex istorum egestate, & penuria divitias cumulant? At mercatores lucrari ex arte sua debent, & suae artis proventibus familiam sustentare. Bene habet. Sed hi lucrantur, dum aut lanas emptas aliis vendunt, aut pannos conficiunt, aut ad alias mittunt nationes. Mirum, quod Hispani, ingenio alioquin acri, & acuto praediti, nationis suae pauperum sanguinem exprimant, ut exteris, & etiam infensas nationes ditent. Ipsi lanas suas carminant, digitis torqueant, texant, tingant, pingant. Iste sunt todinae unde aurum, argentumque

possunt extrahere. Hæc est mercatura, unde ingentes valent conquirere divitias. Numerent anticipata solutione pecunias pecorum dominis, ut valeant lanas colligere, aliique vendere; sed pretio quo traditionis, non passus tempore valent. Huc studia sua, missis tot disputationibus de lana caprina, conferre debent.

XI. Si meum iudicium ferre licet in recentitas duas opiniones, paucis dicam, & prima probabilior & tutior est; secunda falsa mihi est, & penitus usuraria. Ea admissa, nullum fenus est quod honestari nequeat. Rationes quas illius patroni obtrudunt, omnes futiles, & inanes, ut mea minima præsertim opinio, sunt. Ipsi Salmanticeses fatentur *num. 152. probabilissimam* esse, & securiorem, & omnino consulendam oppositam sententiam, quæ sola, & unica nobis vera est. Si enim per ipsos probabilissima est sententia nostra; ergo in huius conspectu improbabilis est opposita. Hæc semper fuit legitima argumentatio ante natum Probabilissimum. Sed beneficium huius modi opinandi, a simplicitate evangelica, & a Sanctorum Patrum doctrina alieni, probabilitatis fucis quælibet opiniuncula ab avaritia purgatur. Heinc est quod ipsi Salmanticeses non audent vel proponere ut veram, vel veritati propinquiorem, hanc suam opinionem. Sed inquirunt: *Probat huius sententiæ probabilitas.* En modum opinandi. Sed quænam sunt istius probabilitatis fundamenta? Quod domini ferre nequeant sumptus pascendi tam numerosos preges, nisi præsens subsidium accipiant. Ideo consuetudine investum est ut pretium lanarum iustum sit quod currit tempore solutionis anticipatæ, ut negotiatio tam utilis Reipublicæ conservetur. Ecce unicum probabilitatis fundamentum. Lepida profecto & festiva ratio. Neque rustici possunt arare, occare, pascinare agros, nec artifices texere lanas, neque feminæ illas nere, nisi anticipatum subsidium accipiant. Ergo licitum erit ob anticipatam solutionem 20. in centum accipere, ut negotiatio tam utilis Reipublicæ conservetur? Perniciosissima Reipublicæ est feneratoria negotiatio isthæc. Idcirco omnino tollenda: & opinio quæ illam honestare contendit, penitus explodenda, ut ego quidem arbitror.

XII. Quæst. IV. *Licitum ne est emere credita, seu chirographa minori pretio quam valeant, ob anticipatam solutionem?* Resp. Etiam casus iste frequentissimus est ubique terrarum: circa quem de more sunt duæ probabilitates, quas antequam refero, quæ pe-

nes omnes certa sunt, paucis perstringo. Habet ille chirographum exigendi a Principe, sive alio debitore 100. post annum. Tu hoc emis pretio 95. vel 90. numerata pecunia. Adfirmant omnes, quod si debitum sit ambiguum, & difficilis solutionis; si molestiæ, & sumptus impendendi sint in eiusdem exactione, si interveniat lucrum cessans, aut damnum emergens, tu potes viliori pretio ratione periculorum, molestiarum, & sumptuum hoc creditum emere. Quid, si emptori facilis sit crediti exactio, exclusis expensis, omnique molestia? Etiam tum communiter adfirmant, emptionem minori pretio licitam esse. Quoniam crediti pretium, sicut & cuiusque mercis, sumitur non ex utilitate personæ privatæ, sed ex valore intrinseco, & communi existimatione. Utilitas quippe, & commodum emptoris non cadit sub dominio venditoris, ut cum S. Thoma 2. 2. quæst. 77. art. 1. omnes docent. Videndum itaque quid creditum venale expositum valeat. Porro cum in proposito casu crediti exactio sit obnoxia molestiis, sumptibus, difficultatibus, in communi existimatione minoris valet. Ergo hoc pretio communi existimatione taxato emi creditum iure valet: & fortunæ emptoris vertendum quod absque incommodo illud exigere valeat. Sicuti minori pretio emere equum ferocem, & indomitum quem alii communiter emere recusant, tu emere potes; quamvis arte peculiaris polleas illum facillime coercendi, & moderandi. Hoc tamen negant Salas, Malderus, Molfesius, & alii, ut advertit Lugo: quia debitum minus non valet, nisi ob damnum emergens. Si ergo respectu tui hoc damnum cesset, manere non videtur titulus cur diminui pretium possit. At ex doctrina superius allata respondent alii, diminutionem pretii non fieri propter damnum emergens huic aut illi emptori: sed propter difficultates, molestias, & sumptus quos talis crediti exactio secum adfert. Per accidens autem est quod eiusmodi incommoda cessent respectu huius aut illius creditoris; sicuti patet in exemplo adducto equi ferocis & indomiti.

XIII. Convenit similiter penes omnes quod debitor ipse nequeat emere suum debitum minori pretio, quando solutionis difficultas ab eodem proficitur, qui cum facile & sponte solvere deberet, renuit sine molestia, & sumptibus creditoris; quamvis alii emere minoris valeant: quia isti non sunt difficultatis solutionis causa, neque difficultates solutionis removere tenentur, sicuti astringitur debi-

debitor. Quare si iste solvat 90. partem debiti solvit, non totum, ut debet. Si tamen debitum non esset certum, & liquidum, sed dubium, & sub lite; tunc & debitor ipse transigere cum creditore posset, & conventionem inire, & illo pretio emere quo valere creditum in tali statu constitutum prudentum iudicio reputatur.

XIV. Certum quoque est thesaurarios, & ministros Principis iniustitiam committere, & restitutioni obnoxios esse, quando Principis creditoribus solvere debita recusant, ipsique minori emunt, & integra ipsi a Principe accipiunt. Qua siquidem ratione nequit Princeps minoris sua debita emere, eadem nequeunt eiusdem ministri. Iniustitiæ quoque, & quidem nequissimæ, rei sunt eiusmodi ministri, dum difficiles sese exhibentes in debitorum solutione, suggerunt amicis, ut minoris emant præfata debita, quibus in totum statim solvent, diviso talis emptionis lucro inter semetipsos: quam vasm versutamque iniustitiam ipse communis sensus execratur.

XV. Disputant itaque, num licitum sit emere minori pretio debitum liquidum, certum, & facilis solutionis ob anticipationem solutionis. Adfirmant Caietanus, Rosella, Diana, Sanchez, & alii. Probant vero quia minus est habere actionem ad rem aliquam quam rem ipsam. Sed qui emit eiusmodi chirographa, seu debita, non emit ipsam rem, seu pecuniam, sed actionem ad illam habendam. Ergo minori pretio emi valet. Præterea debita ista sunt merces venales, quemadmodum aliæ, quæ habent suum pretium. Sed in communi hominum æstimatione pretium talium debitorum de præfati solutum minus est quam sit summa solvenda in futurum. Ergo licitum est eadem emere minori pretio. Accedit quod si vitiosa esset eiusmodi emptio, esset ratione usuræ. Sed nulla hic usura esse potest, cum nullum sit mutuum. Ergo immunis ab omni culpa est talis emptio.

XVI. Contraria sententia communis est vel penes ipsos Probabilistas, qui damnant tam iniustam eiusmodi emptionem: tum quia iniustum est pretium, dum pro centum solvuntur 95. tum quia intervenit mutuum virtuale. Quod iniustum pretium sit, patet. Nam debitum liquidum & certum 100. aureorum non potest æquari nisi 100. aureis. Distinctio inter ius ad centum hos aureos & aureos ipsos sophisticata est, & fraudulenta in præfati materia, ad usuram faciendam investa. Quod ut evincam, ponamus debitum 100. aureorum liquidum, certum facilisque solutionis, ho-

die, dum illud emis, esse exigendum absque difficultate. Numquid tum pretium 90. esset æquale, & iustum? Nemo id dixerit. Ergo evidens est quod pretii inæqualitas, seu diminutio est propter temporis expectationem. Ergo plaris facis pecuniam præsentem quam pecuniam futuram. Hoc autem erroneum est, & ab Ecclesia proscriptum. Inistis. Communiter homines minori æstimant hanc debitorum mercem solvendam post annum quam pecuniam præsentem. Verum habet homines avaritia præventos, & pravis vulgi opinionibus occupatos hoc iudicare; seculus homines præiudiciorum expertes, & naturali, divinoque iure imbutos. Quandoquidem si 100. reddenda post annum, non tantum valent, quanti 100. hodie numerata; quidni cogi poterit mutuarius ut pro 100. acceptis hodie reddat 106. post annum? Aut ergo fatendum, pecuniam præsentem plaris valere quam valeat pecunia futura, atque adeo quod usura sit licita; aut concedendum, debita liquida, certa, facilisque solutionis, tanti valere hodie, quanti valent post tres menses, & post annum. Ex quibus constat hunc contractum esse iniustum, tum ob pretii inæqualitatem, tum ob mutuum virtuale, quod virtualiter in eodem includitur, tectum sophistica distinctione inter ius ad debitum exigendum & pecuniam ipsam. Siquidem & mutuator media hac distinctione dicere posset mutuuario. Emo a te ius ad 100. post annum solvenda pro 90. quæ tibi nunc numero. Nec est quod reponas, mutuatorium non posse vendere ius ad 100. post annum solvenda, quin se obliget ad pecuniam ipsam dandam: contra vero venditorem in nostro casu vendere solum ius, minime vero se obligare ad dandas pecunias ipsas. Hæc quoque distinctio merum effugium est. Siquidem & mutuum tegi simili fucis posset. Diceret & mutuarius suo mutuatori: Vendo tibi ius ad 100. post annum reddenda pro 90. quæ nunc accipio. Pecunias autem non ego propria manu numerabo, sed aliena; seu alius, nempe meus debitor, tibi illas tradet. Quis non videt, has esse meras legum circuitiones? Hanc sententiam defendunt S. Antoninus *Part. II. tit. 1. cap. VIII. §. 12.* Sylvester *verb. Usura 2. quæst. 14.* Salas *de empt. dub. 39.* Bannez *2. 2. quæst. 77. artic. 4. dub. 5.* Sotus *Lib. VI. quæst. 14. artic. 3. ad 3.* Tapia *Lib. V. quæst. 16. artic. 13.* Malderus *tract. v. artic. 2. dub. 5. concl. 2.* Lessius *Lib. II. cap. 21. dub. 6. num. 67.* Lugo *disp. 26. sect. 7. §. 1.* Castropalaus *disp. v. punct. 13.* Bartholomæus a S. Faustis *disp. v. quæst.*

quæst. 31. Villalobosius tract. 21. diff. 8. n. 3. Saluaticenses tract. 14. cap. 11. punct. 11. num. 160. Claudius La-Croix Lib. III. part. 11. num. 984. Herricus a S. Ignatio Tom. II. Lib. IX. cap. 64. Carolus Billuart Tom. III. diss. 111. artic. 4. §. 3. Continuator Turnely Part. II. de contract. cap. 1. sect. 3. concl. 2. Gabriel Antoine de contract. cap. v. quæst. 12. Dominicus Viva quæst. 11. art. 3. num. 8.

XVII. Plures alios iuniores laudare possem; sed fat est unus pro omnibus S. Thomas, qui conceptis verbis nostram, & communem docet sententiam opusc. lxxvii. *Ille qui ad certum tempus debet, si ante terminum soluat, ut ei de debito aliquid dimittatur, usuram committere videtur: quia manifeste tempus solutionis vendit. Unde ad restitutionem tenetur. Nec excusatur per hoc quod solvendo ante terminum gravatur; vel quod ad hoc ab alio inducitur: quia eadem ratione possent usurarii excusari omnes.* S. Antoninus genuinum hoc S. Thomæ opusculum reputavit, atque descriptam doctrinam sic exponit II. Part. tit. 1. cap. 8. §. 13. *Sed B. Thomas in opusc. 67... dicit simpliciter hoc esse usuram... Aut debitor ex tali anticipatione solutionis damnum non incurrit, sed solum quia prævenit tempus, vult sibi illa remitti; tunc est usura: & ratio est, quia vendit tempus, & mutuum est ibi implicitum cum lucro intento. Et in hoc casu loquitur B. Thomas.*

XVIII. Cardinalis de Lugo loc. cit. num. 96. contendit, quætionem hanc speculativam esse, non practicam, eo quod vix in praxi eiusmodi debita sint libera ab omni periculo, & molestia exactiois, aut lucris cessantis, vel damni emergentis. Idem docet P. Roncaglia tract. 14. cap. 4. reg. 3. ubi ait, rarissime accidere quod nequeant minoris emi hæc debita. Verum isti, & alii plures Probabilitæ id asserunt, quia fere pro libito lucrum cessans sibi effingunt. Hunc vero titulum rarissime occurrere, nos infra probabimus. Quare contra ego assero, rarissime accidere ut licite hæc debita absque iniustitia emantur. Quando emuntur Principis debita, quinam titulus verus hic occurrit? Ponamus emptorem non esse negotiatorem qui allegare valeat lucrum cessans, & damnum emergens. Quem titulum hic allegabit? Periculum, inquiunt, quod Princeps ob aliquem eventum non fuerit solvendo. Potest enim bellum aliquod oriri ita ut ob ingentes impensas exhauriantur æraria publica. Si revera prudenter emptores hoc periculum probabiliter futurum iudicarent; nullo modo hæc debita anticipata solutione minoris eme-

rent. Sed emunt, quia periculum remotum, & fere vanum reputant. Ut vero fucare, & honestare lucrum valeant, hoc periculum exaggerant Theologis quos consulunt, ut favens consilium extorqueant. Quare cauti sint Theologi, & Confessarii oportet in admittendis eiusmodi titulis, qui simulari facillime possunt, perraro vero reipsa occurrunt.

XIX. Argumenta oppositæ opinionis nulla sunt. Opponere textum solent ex l. Minus ff. de reg. iur. quo probare contendunt, pluris valere rem quam ius ad ipsam. Id utique verum est, quando rei consecutio secum adfert aliquod periculum, vel molestiam pretio æstimabilem; secus autem accidit in casu nostro. Aliam distinctionem, qua dicunt, non emi pecuniam, sed ius ad ipsam, vanam esse, inter disputandum palam feci.

C A P U T V I I I.

De obligatione & venditoris patefaciendi defectus mercium, & emptoris manifestandi earundem bonitatem.

I. Sanctus Thomas perspicue distinguit defectus mercis vendendæ 2. 2. quæst. 77. art. 2. his verbis. *Circa rem quæ venditur, triplex defectus considerari potest. Unus quidem secundum speciem rei: & hunc quidem defectum si venditor cognoscat in re quam vendit, fraudem committit in venditione: unde venditio illicita redditur. Et hoc est quod dicitur contra quosdam Isai. 1. Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aqua. Quod enim permixtum est, patitur defectum quantum ad speciem.*

Alius autem defectus est secundum quantitatem, quæ per mensuram cognoscitur: & ideo si quis scienter utatur deficiente mensura in vendendo, fraudem committit; & est illicita venditio. Unde dicitur Deuteron. xxv. Non habebis in sacco diversa pondera, maius, & minus: nec erit in domo tuam modius maior, & minor: & postea subditur: Abominatur enim Dominus eum qui facit hæc, & averfatur omnem iniustitiam.

Tertius defectus est ex parte qualitatis; puta si aliquod animal infirmum vendat quasi sanum: quod si quis scienter fecerit, fraudem committit in venditione: unde est illicita venditio. Et in omnibus talibus non solum aliquis peccat iniustam venditionem faciendo, sed etiam ad restitutionem tenetur.

Si vero, eo ignorante, aliquis prædictorum defectuum in re vendita fuerit, venditor quidem non peccat, quia facit iniustum ma-

teriali-

terialiter; nec eius operatio est iniusta.... Tenetur tamen, cum ad eius notitiam pervenerit, damnum recompensare emptori.

Et quod dictum est de venditore, etiam intelligendum est ex parte emptoris. Contingit enim quandoque venditorem credere rem suam esse minus pretiosam quantum ad speciem; sicut si aliquis vendat aurum loco aurichalci, emptor, si id cognoscat, iniuste emit, & ad restitutionem tenetur. Et eadem ratio est de defectu qualitatis, & quantitatis.

II. Mutua itaque est obligatio tam venditoris, quam emptoris, vitia, aut bonitatem mercium manifestandi. Si venditor vitium occultum mercis non revelat emptori, non solum pretii quantitatem, si pluris vendidit quam merx tali vitio affecta valebat, restituere tenetur; sed etiam damna compensare debet quæ passus inde emptor est. Triplex, inquit S. Thomas, potest in merce esse defectus. Primus circa substantiam; ut si argentum pro auro, vitrum pro gemma vendas. Ad hunc defectum revocatur mercium diversæ speciei mixtio; ut si frumento hordeum immisceas, vino aquam infundas: quia, inquit Angelicus, quod permixtum est, patitur defectum quantum ad speciem. Quam mixturam detestatur Isaias Propheta cap. 1. *Aurum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aqua.* Alii defectus spectant quantitatem, ut quando mensura minori merces venduntur, & maiori emuntur. Quam mensurarum diversitatem Deus prohibet Deuteron. xxv. *Non habebis in sacco diversa pondera, maius, & minus; nec erit in domo tua modius maior, & minor. Abominatur enim Dominus eum qui facit hæc.* Fraudes istas iterum detestatur Deus per Prophetam Amos cap. viii. *Audite hoc qui conteritis pauperem, & descere facitis egenos terræ, dicentes: Quando transibit mensis, & venum-dabimus merces: & sabbatum, & aperiemus frumentum: ut imminuamus mensuram, & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos, & pauperes pro calcamentis, & quisquilias frumenti vendamus?* Semper fuerunt avaritiæ præda, & pabulum negotiatores plurimi. Clausum in horreis servabant frumentum autumnali tempore, quæ vilius tum pretium erat. Granaria aperiebant mense octavo, nempe Martio, Aprili, & Maio, ut egenos, tunc alimento destitutos altiori pretio opprimerent. Mensuras dolosas supponebant, & ipsas quisquilias frumenti mixti palea, cicere, & avena pauperibus vendebant. Quot negotiatores similia hac tempestate non per-

agunt? Tertium defectuum genus qualitatem mercis spectat, ut dum vendis animal infirmum tamquam sanum, medicamentum vetus ceu recens, vinum Italicum pro Gallico, vel contra, pannum nimis adustum, & male textum, tamquam bonum.

III. S. Thomas loc. cit. art. 3. perspicue declarat quid præstare venditor debeat qui vitium occultum emptori non manifestat. *Venditor autem qui rem vendendam proponit, ex hoc ipso dat emptori damni, vel periculi occasionem quod rem vitiosam ei offert, si ex eius vitio damnum, vel periculum incurrere possit. Damnum quidem, si propter huiusmodi vitium res quæ vendenda proponitur, minoris sit pretii; ipse vero propter huiusmodi vitium nihil de pretio subtrahat. Periculum autem, si propter huiusmodi vitium usus rei reddatur impeditus, vel noxius; puta, si aliquis alicui vendat equum claudicantem pro veloci, vel ruinosam domum pro firma, vel cibum corruptum, sive venenosum pro bono. Unde si huiusmodi vitia sint occulta, & ipse non detegat, erit illicita, & dolosa venditio: & tenetur venditor ad damni recompensationem.*

Si vero vitium sit manifestum, puta cum equus est monoculus, vel cum usus rei, esse non competat venditori, potest tamen conveniens aliis, & si ipse propter huiusmodi vitium subtrahat quantum oportet de pretio, non tenetur ad manifestandum vitium rei; quia forte propter huiusmodi vitium emptor vellet plus subtrahi de pretio quam esset subtrahendum. Unde potest licite venditor indemnitati suæ consulere, vitium rei reticendo.

IV. Quæ dicta sunt de venditore, eadem applicat Angelicus emptori. Si is pretio iniusto, puta vilius infimo, rem emeret, sive mala, sive bona fide, detecto vitio compensare venditorem teneretur, æqualitatem pretii restituendo. Si mercem ut corruptam emeret, quæ revera erat sana; si prædium hypothecatum, quod liberum erat; si aurum pro argento, gemmam pro vitro: hæc omnia venditori, aut ignoranti, aut oscitanti, manifestare emptor debet, & pretium iuxta mercium valorem augere.

V. Si venditor taceat vitium mercis nullo modo noxium emptori, pretiumque diminuat pro vitii qualitate, & quantitate, nullam fraudem committit; dummodo emptor non interroget: quia, inquit S. Thomas, emptor forte plus quam iustum esset, vellet de pretio detrahere, vitio cognito. Si tamen emptor interroget, sic ne in merce hic aut ille defectus; manifestare illum sincere venditor debet. Immo si venditor prudenter prævi-

deret

deret emptorem non empturum mercem, vitio detecto, etiam pretii quantitate detracta; teneretur eundem monere. Sincere enim exercenda negotiatio est iuxta evangelicam regulam: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.*

VI. Quapropter non probo quod docent Salmanticenses tract. xiv. cap. ii. punct. 12. §. i. num. 169. videlicet, si merx inutilis emptori sit ad finem propter quem illam emit, posse venditorem tacere vitium occultum, & mercem inutilem emptori vendere; dummodo pro vitii qualitate partem pretii detrahat, & merx ceteroquin sit absolute utilis ad fines ad quos communiter venditur. Addunt tamen, hoc intelligendum esse de fine extraordinario, intento ab emptore. Immo præfatam doctrinam retractare venditur, dum subdunt, quod, si ex circumstantia personæ appareat, emptorem ad talem finem determinatum mercem emere, debeat venditor mercis defectum ob quem inutilis omnino est dicto emptoris fini, manifestare. Si venderet v. g. vaccam ad arandum emptam ab agricola, quæ inepta esset aratro, deberet monere agricolam inutilem esse vaccam ad arandum, quamvis opportuna macello foret. Itaque si venditores, & emptores christiana sinceritate negotiationem egerint, mutuo sibi mercium, & pretii defectus patefacient. Si avaritiæ æstu perciti se circumvenire studeant, fraudibus se mutuo implicabunt. Memoriam commendanda est S. Ambrosii doctrina Lib. III. Offic. cap. x. *In contractibus vitia eorum quæ veniunt, proditi iuventur, ac nisi intimaverit venditor, quamvis in ius emptoris transcripserit, doli actione vacuantur.* Quam doctrinam exemplo Raguensis illustrat, qui, ne falleret Tobiam, iunioris illius filiam in uxorem petentem, respondit, *lege quidem ipsa eam deberi, tamquam propinquo; sed dedisse se eam iam sex viris, & eos omnes esse mortuos.* Item ibi cap. xiv. *Quam breviter absolvit omnes questiones Philosophorum. Illi de vitis tractant domorum, tegenda, an prodenda a venditore videantur: hic nec filia vitia celanda arbitratus est.* Et quamvis puella amissæ virginitatis maculam celare posset amasio volenti eam ducere, non propterea sequitur, venditorem reticere emptori licite posse vitium mercis occultum: quia illa se diffamaret; iste probum, & æquum virum se proderet. Non decido tamen, licite puellam defloratam posse consensum præbere amasio honesto, eam ducere volenti, occultata amissæ virginitatis macula, quando ex circumstantiis prævideat

fore ut honestus amasius gravi dedecori & ignominia sibi vertat detectam violatæ virginitatis notam. Utique diffamare se illa non astringitur; sed neque decipere in re gravi proximum debet. Certo credit amasius illam esse virginem: & si defloratam sciret, nullo modo eam duceret. Aliunde maculam detegere ille nequit. Lugeat ergo amissam virginitatem puella, amasiumque reiiciat, si patefacere suum occultum vitium refugit. Ita nunc sentio; sed in tractatu de matrimonio serius sub examen difficultatem hanc revocabo.

VII. Opponere quoque solent nonnulli. Emptor non tenetur manifestare venditori thesaurum latentem in campo: ergo neque venditor vitium latens in merce. Similiter qui fasciculum herbarum emit, non astringitur declarare venditori herbam medicinalem magni pretii occultam. Perperam tamen obtruduntur paritates istæ. Thesaurus non est campi pars, neque aliquid ad campum attingens; sicuti neque herba rara in fasciculo inclusa, pluris valet, inspecto usu in quem venditur. Herba quippe in animalium pabulum venditur. Respectu autem istius usus herba rara eiusdem valoris est ac aliæ herbæ usuales. Et omnino casuale est, & accidentarium, quod quis tali herba ad aliquem peculiarem finem indigeat. At defectus sunt intimi ipsis mercibus, & cum usibus pugnant ad quos emuntur. Emitur equus ad communes usus quibus inservire equi solent. Si defectibus laborat qui cum eiusmodi usibus pugnant, ineptus est ad finem intentum. Idem de aliis mercibus dicendum.

VIII. Fraudulenti proinde sunt & dolosi mercatores qui equorum, asinorumque auribus guttam mercurii infundunt, ut celeres, strenui, & generosi appareant, quando natura sua tardi, pigri, & veluti stupidi sunt: qui in suprema superficie facci, vasis, cadi optimum triticum, optimos pisces collocant, ut emptor deceptus credat, ceteras occultas merces esse eiusdem bonitatis; cum sint inferioris conditionis: qui in ea officinæ parte pannum, aliasque merces ostendunt emptoribus, in qua minus lumen resplendet, ne deprehendi occulti defectus possint: qui denique verbis ambiguis occultare defectus mercium, & circumvenire emptores student.

IX. Circa varios defectus mercium vix assignari regula generalis potest respectu tam emptoris, quam venditoris. Nam si vitium non reddat notabiliter minus utilem mercem emptori, diminuto pro vitii proportionem pretio, non tenetur absolute venditor non in-

terrogatus vitium manifestare; ut docet S. Thomas supra citatus. Circumstantiæ tamen occurrere possunt, ut emptoris ignorantia, eiusdem desiderium habendæ mercis optimæ in illo genere, & aliæ eiusmodi, ob quas manifestandus defectus sit. Habenda quoque commercii & negotiationis ratio est. Nam merces eiusdem generis, non omnes eiusdem bonitatis, & qualitatis sunt: & si negotiatores declarare singulos defectus etiam vitiosiores deberent, ac solas perfectas merces vendere, actum de commercio, & mercatura esset. Quoniam etiam emptores sunt frequentissime morosi, & tetrici, qui ob levissimum defectum manifestatum diminuere plus iusto pretium vellent. Servanda ergo bona fides, & ab omni circumventionem cavendum, quoad fieri potest, & quantum patitur publica merciorum, & negotiationum conservatio, quæ Reipublicæ necessaria est. Item si vitium sit ex se manifestum, & facile cognosci possit, venditor non interrogatus non tenetur manifestare, si emptor sit experientus, & suæ notitiæ fidens, venditorem non interroget. Præ oculis semper habenda est doctrina S. Thomæ supra descripta, nempe. *Si vitium sit manifestum, puta cum equus est monoculus, & si venditor propter huiusmodi vitium subtrahat quantum oportet de pretio, non tenetur ad manifestandum vitium rei: quia forte propter huiusmodi vitium emptor vellet plus subtrahi de pretio, quam esset subtrahendum. Unde potest licite venditor indemnitati suæ consulere vitium rei reticendo.* Si tamen venditor deprehenderet emptorem adeo simplicem, & hebetem, ut vel manifestos defectus agnoscere nesciret; tunc pandere ei defectum deberet: quia in his casibus perinde est ac si defectus esset occultus. Tandem non modo quid rigorosa iustitia, sed etiam quid caritas christiana iubeat, spectandum est. Urgentur enim non raro, sin vi iustitiæ, saltem vi caritatis, venditores partes emptoris, & contra emptores partes venditoris agere. Emptores circumvenire sæpe solent venditores continenter clamantes: *Malum est, malum est, dicit omnis emptor: & cum recesserit, tunc gloriabitur.* Proverb. xx. Venditores contra clamant, *Bonum est, bonum est; tametsi merx corrupta sit, aut vitiorum plena.* Et sic vicissim iustitiam obsident, & negotiationem peccatis implent.

X. Qui emit unam mercem pro alia, puta argentum pro plumbo, aut infimo pretio quod pluris valet, tutus ne in conscientia est, si dicat venditori: *Secura conscientia*

emere volo: si pluris hæc merx valeat, donas ne mihi? Etiam si consentiat venditor, ignorans mercis naturam, iustumque pretium, non propterea tutus emptor est: sed ad restitutionem tenetur, & iustum pretium compensare debet. Quoniam consensus iste ex ignorantia aut qualitatis, aut substantiæ mercis, vel pretii eiusdem oritur, ideo involuntarius. Et idem dicendum de venditore respectu emptoris.

XI. Venditores potissimum cavere debent a mercibus permiscendis. Errant quippe, dum existimant quod vinum v. g. generosum aqua perfusum sit eiusdem bonitatis ac vinum commune. Quoniam licet quantum ad gustum sit eiusdem, immo etiam melioris saporis, tamen ob aquam adiectam inficitur, & facilius acescit ac corrumpitur; ideoque vilius vendi debet quam vinum commune, ob intrinsecum defectum mixtionis, ut supra dictum est.

XII. Quando venditores dant unam mercem pro alia, si sit eiusdem utilitatis ad finem intentum, non peccant contra iustitiam absolute loquendo: quia licet sit diversitas substantialis physica, nulla tamen est moralis diversitas, quando æque hæc ac illa fini intento utilis est. Pharmacopolæ quandoque unum pro alio remedio vendunt, cognita postulantis indigentia. Si revera ad finem intentum remedia sint omnino eiusdem efficacitatis, non peccant. Verum decipi interdum possunt in expendenda remedii virtute. Ideo, si remedium quod petitur, non habent, monere emptorem debent. Nec ipsorum est iudicium ferre super medicinarum virtute. Isti frequenter peccant, quod medicinas nimium vetustas pro recentibus vendant.

XIII. Qui vendit mercem aliquo vitio affectam, bona fide, non peccat; sed ubi resciverit vitium, compensare emptorem debet. Si vero venditor emptori declaret se nolle vitii quod revera ignorat, periculum suscipere; tunc ad nihil tenetur, sed pro ratione periculi minuere pretium debet.

XIV. Plura hic dicenda essent de pretio augendo ob periculum exigendi pretii, ob lucrum cessans, & damnum emergens. Verum de his omnibus *dissert. seq.* fufius sermo erit: & has mercatorum larvas quibus vel manifestamin iustitiam tegere solent, enucleabimus; & quam raro occurrant reipsa præfati tituli, vi quorum augeri pretium possit, seu aliquid accipi ultra sortem, palam fiet.

XV. Quid de vitiiis monetarum? Qui monetam falsam pro vera scienter tradit, fur est, & grassator. Si ignoranter id præstet, non

non peccat; sed ubi resciverit, ad restitutionem tenetur. Quid, si moneta deficiens a iusto pondere sit? Quando defectus sit levis, puta unius, aut alterius *grani*, ut vulgo dicitur; communiter pro nihilo reputatur. Ceterum quando tria, vel plura grana desint ex iusto pondere, tunc pro iusto communi pretio distrahi nequeunt. Sed manifestanda venditori cui solvendum pretium est, eiusmodi vitia sunt. Et tamen vix conscientiae sibi vertunt plurimi, immo dexteritati adscribunt, aureos, quatuor, sex, octo grana deficientes, distrahere. Sed hi ad compensationem tenentur, nisi venditores tacite consentiant ob lucrum captum in mercium venditione.

XVI. Quid de iis qui minori mensura vendunt? Penes omnes certum est venditorem teneri ad restitutionem, si aliquid de quantitate mercis detrahit; ut quando mensura, seu pondere fallaci, & aequo inferiori vendit. Disputant autem Auctores, num licitum sit venditoribus mensura minori uti, quando pretium evidenter iniuste taxatum est. Cardinalis de Lugo *disp. xxvi. sect. 8. num. 125.* adfirmat, allegatque Tolerum, Valentiam, Sotum, Vegam, Rebellum, Salas, alioque ab istis citatos, quibus subscribunt Salmanticenses *tract. xiv. cap. 11. punct. 12. num. 175.* Admissa hypothese quod pretii ta-

xatio esset manifeste iniusta, idque evidenter constaret, tunc nec ipse repugnarem. Sed vix hæc iniusta taxatio pretii legalis, seu legitimi evidenter constat. Nam taxatio pretii, facta a Principe, bonum commune spectat, & pauperum solamen. Quare licet ipsa merces mercatoribus pluris stent, & dum taxato pretio illas vendunt, damnum patiantur, non propterea iniustum pretium est, nec mercatores iudices legitimi sunt pretii taxati damnandi. Quare non sunt excusandi qui amphoram vini, qui cetera pondera minuunt, qui unam & alteram unciam detrahunt prætextu iniusti pretii. Quoniam constitutum a Principe, seu a legitimo iudice pretium est: & huic legi parere omnes debent: & si venditores iacturam subeant, id adversæ negotiationis sorti tribuendum. Hæc quippe est mercaturæ conditio, ut lucro, & iacturæ subiecta sit. Si tamen, ut dixi, pretium iniustum esset, ob evidens monopolium emptorum, qui cogere venditorem ad suas merces distrahendas viliori pretio, tum diminuere mensuram venditor posset, quando nulla alia via declinandæ vexationis pateret. Nullus esset disputandi finis, si recensere omnes tamentium, quam vendentium fraudes, fucos, & dolos vellem. Sed hæc quæ diximus, satis sint, cum plurima dicturi sumus *dissert. seq.*

DIS-

DISSERTATIO III.

DE MUTUO, ET USURA.

PRÆLOQUIUM.

RIA hætenus de mutuo, & fenore volumina edidi. Primum inscribitur: *In Epistolam Encyclicam BENEDICTI XIV. adversus usuram Commentarius.* Alterum: *Usura Contractus trini &c.* Hæc typis Romanis prodire in lucem anno MDCCXLVII. Tertium Neapoli, cuius hic est titulus: *Esposizione del dogma che la Chiesa Romana propone a crederli intorno l'usura.* Tam in primo, quam in tertio opere pro dogmate adversus usuram disputatum est. Quamlibet usuram, sive moderatam, sive im-

moderatam, sive a divite, sive a paupere perceptam, omni iure naturali, divino, humanoque veritam, luculentissimis argumentis palam feci. Et ad hoc quod attinet, apud Catholicos dissidium nullum. Verum si Casuistarum plures magnopere laborarunt ut omnium mandatorum delinirent rigorem; ultimos nunc exerunt conatus quibus usuram nativa sua deformitate exuant. Tot illam induunt palliolis, & tanta fucorum varietate depingunt, ut deforme illud & truculentum fenus, quod pauperum sanguinem exprimit, & pellem ipsam detrahit, nullibi iam reperitur. Crudeles usuræ effectus manibus tanguntur; sed usura mentis nostræ aciem fugit. Larvata illa incedit; & eo securius rapit, spoliatur, furatur, quo occultior irrepit, & formosior apparet. Ut alias dixi, constituta mihi sententia erat numquam de usura verba facere. Terrebat me multitudo titulorum, & sophismatum quæ iuniores non pauci cogitarunt ad contractus quoslibet purgandos ab usuræ labe. Suspensus hærebam, & hæc me ratiocinia vexabant. Scripturæ divinæ, Patres sancti, Concilia, & tot sæculorum Theologi in usuram investiti sunt, ceu in scelus quod dominatur inter homines, quod continenter sævit, & grafiatur. Ex alia parte, si veræ sunt opiniones quæ hac tempestate de usura obtinent, quæque plausu communi excipiuntur, nullibi fere usuræ vitium occurrit; sed procul a commerciis, procul a contractibus, procul ab officinis, a nundinis, a mercatorum domibus, a Christianis omnibus exulat. Quid igitur? Numquid adversus tot iuniorum opiniones, & multitudinis præiudicatas sententias vexillum erigam? Consuetudinem ne adeo communem, & tanta auctoritate vallatam de medio tollam, aut damnabo? Hæc mecum serio recogitans, animos desponderam, firmiterque decreveram, silentio obvolvere argumentum impeditissimum, invidiæ, alevæque plenum.

Verum quia præter expectationem, & voluntatem contra usuram ab hæreticis propugnatum scribere cœpi, nunc contra nonnullas recentium Catholicorum opiniones stilum armare cogor. Illud lectoribus meis recorder, quod usuræ crimen vitium est in quod rapitur humana natura, non secus ac in luxuriæ scelus; atque adeo non minus præter propter frequens illud ac istud. Sed hoc periculosius, quod magis recedit a sensibus: & idcirco facile fucatur, variasque suscipit ementitæ iustitiæ formas, & æquitatis colores, sub quibus secure, & impune insidias fruit, animarumque exitium operatur. Ferventius ergo cæleste auxilium implorandum, quo tam vasti, & veteratoris hostis insidias dissipare valeamus.

CAPUT I.

Mutui finitio, eiusque proprietates.

I. **M**utuam communiter dicunt isti quod *ex meo fiat tuum*: quia quod meum est, trado ut fiat tuum in quoscumque volueris usus. Illius vera finitio hæc est. *Mutuam est traditio rei consumptibilis in*

consumptionis usum, & dominum, ut aliquo elapso tempore tantumdem restituatur. Materia subiecta mutuo sua natura consumptibilis est, & in consumptionis usum tradita. Duo hæc necessaria sunt ad mutui naturam. Nam si res usu consumptibilis detur, non ad consumptionem, sed ad pompam, & ostentationem; non mutui, sed commodati contractus inicitur, ut scripsit Ulpianus l. 3. ff.

N

Com.

Commodati, vel contra §. 6. Non potest commodari id quod usu consumitur, nisi forte ad pompam, vel ostentationem quis accipiat. Quare si monetæ aureæ ad pompam traderentur, *commodatum*; si ad custodiam, *depositum*, non mutuum diceretur: quia ad mutui naturam requiritur quod res naturalis sit consumptibilis, & in consumptionis usum tradita. Heinc mutuum discrepat a *commodato*, cuius res usu non consumitur, sed eadem numero restitui debet; & a *deposito*, cuius res non ad consumptionem, sed ad custodiam præbetur. Res quas Theologi *consumptibiles*, isti *fungibiles* vocant, seu quæ in suo genere *functionem recipiunt*, id est consumptionem, seu abusum: abusus enim hic consumptionem significat. Rerum consumptio duplex. Naturalis una, qua res ipsa perit; ut vinum, frumentum, oleum &c. Civilis altera, qua res alienatur; ut pecunia, quæ dum in alterius dominium transit, priori domino perit. Res quæ usu non consumuntur, non sunt materia mutui (quidquid dicant Salmanticenses, & alii) sed *commodati*. Ultima particula, *ut elapso aliquo tempore tantundem restitatur*, significat aliquod interfluere tempus debere traditionem inter & restitutionem. Qui enim mutuatur, obligationem sibi sponte imponit non statim, sed post aliquod tempus repetendi rem traditam. Si temporis punctum constitutum sit, illo elapso, restituendum tantundem rei acceptæ est: alioquin morosus debitor fieret. Si nullus præfixus dies est, spectatis dantis, & accipientis circumstantiis, & repeti, & restitui debet. Præscribi enim certa regula nequit; sed arbitrio prudentum id relinquendum est. Res restituenda debet esse eiusdem valoris cum re accepta, & eiusdem speciei; ut vinum pro viro, frumentum pro frumento, pecunia pro pecunia. In hac tamen restitutione non tam attenditur species physica, nempe quod reddatur idem metallum auri, vel argenti (nisi de hoc conventum fuerit) quam formalis valor. Quare frumentum, & ceteræ res debent esse eiusdem quantitatis, & qualitatis cum rebus acceptis. Res mutuatiua crescit, & decrescit mutuario. Quare si valor monetæ augetur, aut minuitur, eidem, non mutuatori crescit, aut decrescit. Sed de his infra.

II. Explicatam definitionem unanimi consensu probant Catholici omnes, verborum diversitate sublata. Cavillari illam heterodoxi student, illud Deuteronomii cap. xxxiii. obrudentes: *Non fenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet*

aliam rem, sed alieno. Fratri autem tuo absque usura id quo indiget, commodabis. Duas allati textus particulas opponunt. Prima est, *quamlibet aliam rem*: quibus verbis res etiam non *fungibiles* indicari contendunt. Altera, *id quo indiget, commodabis*: quibus quoque verbis *commodatum* pro mutuo, & contra accipi volunt. Sed aperte falluntur, & fallere ceteros conantur. Laudata quippe verba, *quamlibet aliam rem*, res includunt quæ mutuo traduntur, nempe *consumptibiles*. Verba enim Scripturæ non seiunctim & abstracte, sed cum universo textu coniuncta intelligi debent. Res autem in textu recensitæ *consumptibiles* sunt. Ergo & ceteræ omnes quæ ibi indicantur. Transitus iste ad diversum rerum genus cavillatorius est. Quod confirmatur omnibus Scripturæ textibus, in quibus, dum usuræ materies recensetur, semper res *consumptibiles* adducuntur. Exod. xxxi. *Si pecuniam mutuum dedideris populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes.* Iterum in Levitico cap. xxxv. *Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges.* Prætereo alia testimonia tum veteris, tum novi testamenti, quæ solas res *consumptibiles* usuræ subiectas memorant.

III. Potissima mutui proprietas quæ eiusdem natura necessario proficiscitur, est domini translatio. Si enim res mutuo subiectæ usu consumuntur, & vi mutui ad consumptionem dantur; consequitur ut qui res mutuo dat, ius quoque conferat eandem distrahendi, consumendi, alienandi. Pecuniæ quippe sola alienatione consumi valent; ceteræ autem res *fungibiles* consumptione pereunt. Qui mutuo pecunias accipit, eisdem merces emit. Mercium venditor pecuniarum dominus absolutus evadit. Unde is acquirat dominium istud? A mutuario. Hic igitur dominus pecuniarum erat: quia *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet.* l. 54. ff. de reg. iur.

IV. Fatentur vel ipsi Molinæus, Salmasius, & alii hæretici, usurarum patroni, dominium in mutuo transferri; sed distinguit Salmasius nummorum corpora a re quanta. Corporum dominium alienari concedit, fecus dominium quantitatis. Hæc sola festiva, & perridicula distinctio declarat quam sit desperata causa quæ hac cavillatione nititur. Quisque acciperet aureorum corpora, ideali quantitate Salmasio relicta. Metaphysicam distinctionem quantitatis a corpore negotiationi applicant eruditi homines, quæ

Scho-

Scholasticorum veras distinctiones deridere in deliciis habent. Corpora ita quantitate affecta sunt ut alienari sine eadem nequeant. Alienantur corpora. Ergo & quantitas, quæ separari re ipsa a corporibus nequit. Quamobrem amittit mutuator dominium nummorum quæ mutuo tradit; sed retinet ius tantundem quantitatis repetendæ. Ius istud cum dominio nimis crasse confundunt usurarum patroni: quæ duo omnino distincta sunt. Dominium quippe ius in re est, & facultas utendi re pro libito domini. Mutuator hoc dominium rei mutuatiæ caret; sed ius, seu actionem retinet ad repetendum tantundem. Hæc omnia perspicua sunt & luculenta, quæ fusius explicata fuerunt in citatis adversus usuram libris.

V. Altera mutui proprietas est, quod periculum sit penes mutuatarium. Quælibet enim res domino suo stat, aut perit. Qui mutuum accipit, rei mutuatiæ dominus evadit. Ipsi ergo res ista perit, aut stat.

VI. P. Franciscus ZECH, Almæ Universitatis Ingolstadtensis Professor primarius, in suo libello inscripto *Rigor moderatus* &c. duodecim circiter §§. in mutuo describendo infumit. §. 46. mutui *naturalia* explicat: & §. 47. colligit simul eiusdem mutui *substantialia*, & *naturalia*. Ibidem me carpit, quod minus apposite dixerim in citato commentario, ad *naturam* seu *essentiam* mutui non pertinere quod sit gratuitum. Intelligendus est Commentator, inquit Professor primarius, *id non esse de substantia*. Acutissime. Verum si Auctor iste verborum proprietatem penitus introspexisset, aut si Calepinum consulisset, abiecisset forsitan sua vocabula, *naturalia*, & *substantialia*, adhibita in mutuo exponendo; & intelligeret quam futillis & ridicula sit sua interpretatio. Sed his logis, & nugis missis, cur ego dixerim mutuum non esse natura sua gratuitum, paucis prodendum est: cum id ad argumentum nostrum illustrandum maxime conferat. Arguunt hæretici usurarum patroni. *Mutuum gratuitum est. Ergo nos qui pecuniam ad lucrum damus, mutuo non damus. Ergo nec usuram committimus, quæ est lucrum ex mutuo.* Quod vanissimum sophisma sic profligavi. Feneratores omnes lucrum volunt. At dum lucrum volunt, mutuum nolunt; cum hoc natura sua gratuitum sit. Fieri ergo nequit ut feneratores usuræ crimen perpetrent, etiam si velint. Mutuum gratuitum est, si fiat, uti debet, ad lesis tum naturalis, tum divinæ præscriptum; fenebre vero, & onerosum, si ab avaritia modere-

tur. Bonitas perficit quidem, & malitia inficit, minime vero destrunt rerum essentias. Fenoris gravamen inquinat, non destruit mutui naturam. Qui plura cupit, consulat præfatum *Commentarium*, ubi colliget quam acutus criticus sit P. Zech.

VII. Ex his quæ dicta sunt, compertum manet, mutui contractum differre a ceteris contractibus. Nam in emptione, & venditione pretium pro merce solvitur. In permutatione una merx pro altera traditur. Donator totum gratis concedit, nullo sibi servato iure quidquam repetendi. In locatione pro usu rei pretium exigitur. In commodato non transfertur dominium, sed usus, & eadem numero res non *fungibilis* restitui debet. In deposito custodienda res traditur: & pignus securitatis præstandæ causa præbetur absque domini translatione, & cum onere eiusdem omnino rei restituendæ.

C A P U T II.

Vera usuræ notio tum ex Theologis, tum ex Scriptura, & Patrum traditione adversus vulgi, & hæreticorum commenta. Diversa usuræ acceptio.

I. Theologi communi assensione definiunt usuram, quod sit *lucrum perceptum ex mutuo*: maioris explicatione gratia addidere alii *vi mutui*, ut paucis verbis excluderent titulos, qui, si veri sint, ab usuræ labe purgare lucrum valent; cum non sit ex mutuo, sed ex alio capite.

II. Hæc usuræ brevis, & sane perspicua Theologorum definitio, licet non iisdem verbis, re tamen tum in Scripturis, tum in Patribus reperitur. Nam & Scripturæ, & Patres usuram appellant quamlibet supra sortem traditam accessionem, sive parvam, sive magnam, sive a divite, sive a paupere perceptam. Indoctum vulgus constitucere usuram solet in lucri excessu: quem vulgi errorem partim adoptarunt hæretici moderni, partim novis commentis ampliarunt. Carolus Molinæus primus omnium post Calvinum erroneum invexit de usura systema in suo tract. de usur. in quo num. 85. tres hominum gradus distinguit. In primo constituit pauperes qui emendicata stipe vitam agunt, quibus non mutuo, sed eleemosyna providendum docet. In altero indigentes collocat qui hic & nunc egent subsidio; pares tamen sunt tempore opportuno mutuo reddendo. Hos gratuito mutuo levandos ait. In postremo gradu divites, & mercatores

ponit, qui re ipsa nulla reagent, sed patrimonium negotiatione amplificare student. Ab istis ratione mutui exigere posse moderatam usuram contendit. Quem errorem posteriores hæretici, potissimum Calvinistæ, Salmasius, Noodt, Barbeyracus, & alii amplexati sunt. Lutherus, Melancthon, Brentius, Bucerus, primi ab Ecclesia Romano-Catholica apostatæ doctrinam Catholicorum adversus usuram acriter propugnarunt, præcipue Brentius. At in præteritis & Lutherani, suorum Pseudopatriarcharum doctrina repudiata, Calviniano de fenore errori subscribunt.

III. Nonnulli Catholici Calvinistarum de fenore erroneam doctrinam fucare nova distinctione studuerunt. Duplex mutui genus isti excogitarunt. Unum, quod vocant *consumptionis*; traditurque indigentibus, quid eo mutuum pecuniam accipiunt, ut se, familiamque sustentent, ut filiam nuptui tradant, ut aliis necessitatibus provideant. Alterum appellatur *negotiationis*, quod mercatoribus traditur ad amplificandam mercaturam, & augenda negotia, ex quibus ingentes percipiunt proventus. Lucrum quod percipitur ex primo *consumptionis* mutuo, fenore est; quod exigitur ex altero *negotiationis*, a cuiusque usuræ labe est immune; dummodo sit moderatum, & patriæ legibus consentaneum.

IV. Hæc vasa commenta perspicue explodunt tum Scripturæ divinæ, tum Patres. Levitici cap. xxv. hæc habentur: *Ne usuras accipias ab eo, nec amplius quam dedisti.* Hæc verba, *Amplius quam dedisti*, excludunt omnem accessionem, sive minimam, sive magnam, supra sortem. Similiter Propheta Ezechiel cap. xviii. & xxii. hanc eandem usuræ notionem exprimit. *Ad usuram non commodaverit, & amplius non acceperit.* Ecce absolute exclusam omnem accessionem, additam sorti traditæ, per hæc verba, *Amplius quam dedisti*: quæ verba bis repetit. Vates sanctus. Tandem Christus Dominus in Evangelio dicit: *Mutuum date, nihil inde sperantes.* Tò nihil non modo excessum, sed quodlibet etiam minimum incrementum supra sortem reiicit.

V. Hanc eandem usuræ finitionem tradunt Patres omnes. Tertullianus. *Lib. IV. adversus Marcionem cap. xvii.* dicit fenoris redundantiam, quod est usura. Nomine fenoris sortem intelligit. Per verbum *redundantiam* quodlibet augmentum damnat. S. Ambrosius de Tobia cap. xiv. *Quodcumque sorti accedit, usura est. Quod velle ei ne-*

men imponas, usura est. S. Hieronymus in cap. xviii. Ezech. *Usura est, si ab eo quod dederint, plus acceperint.* S. Augustinus in Psalm. xxxvi. serm. iiii. *Si... mutuum pecuniam dederis, a quo aliquid plus quam dedisti, expectes accipere; non pecuniam solum, sed aliquid plus quam dedisti, sive illud triticum sit, sive vinum, sive oleum, sive quodlibet aliud, si plus quam dedisti, expectes accipere, fenerator es.* S. Ioannes Chrysostomus hom. lvi. in Matth. *Tu vero plus quam dedisti, exigis.* Ceteri Patres omnes, & post ipsos Theologi quoque omnes, Canonistæ, & Isti hanc eandem usuræ notionem perhibent. Si plura cupis, consule citatum nostrum Commentarium, & opus de iure divino, & naturali circa usuram, in quo Cl. Auctor, qui in aliis quoque operibus strenue adversus usuram pugnavit, vasta eruditione, & inconcussa doctrina, novum de usura errorem exagitat, & penitus conterit.

VI. Quas hæcenus dedi tum mutui, tum usuræ notiones adversus novam de usura erroneam doctrinam, approbat in sua Decretali BENEDICTUS XIV. Pontifex sapientissimus, qui & usuram in mutuo habere suam sedem decernit: & lucrum omne, sive parvum, sive magnum, sive a pauperibus, sive a divitibus, sive vi mutui consumptionis, sive mutui negotiationis perceptum, tamquam usuraria labe aspersum, damnat. Quam doctrinam luculentius confirmat idem Pontifex summus in suo insigni opere de Synodo *Lib. VII. cap. xlvii.* Consule citatum commentarium nostrum in præfatam Decretalem, ne ego actum agam.

VII. Usuræ multiplex acceptio, ut iam indicavi *loc. cit.* Iplius terræ proventus usuram appellat M. Tullius de senect. num. 15. *Terra... numquam recusat imperium, nec unquam sine usura reddit quod accipit; sed alias minore, plerumque maiore cum fenore.* Heinc usura pro fenore usurpatur. Fenus vero a fetu dicitur: idcirco a Græcis usura vocatur *τοκος*, idest partus. Non pauci diverso in sensu usuram, & fenus accipiunt; sed in præsentia procedem usurpatur.

VIII. R. P. Franciscus Zech in suo opusculo *Rigor moderatus pag. 27.* scribit, me indignari iis qui multa ad vocem usuræ explicandam infarciunt, additque: *Scriptores qui diversa vocum significata vel scire, vel explicare nolunt, suspectos se recedunt. In his partibus sine fisco scribimus, calumniari non intendimus.* Quod Reverentia Sua calumniari non intendat, pro certo habeo. Sed, missa animi intentione, si rem ipsam intueor, id quod

quod verum non est, mihi basilicè imponit. Ego in *Comment. cit. pag. 29. & 30.* Calvinum, Broederfen, alioque eiusdem furfuris redarguo, quod usuram *compensatoriam* cum *lucratoria* confundant, quodque ut usuram moderatam a crimine purgent, ex Dictionariis Italis, Latinis, Græcis, & Hebraicis verba aucupentur, agglomerent, infarciant, ad usuræ vocem non explicandam, sed *implicandam, cavillandamque.* Subdit ibidem *pag. 28.* Professor primarius Ingolstadiensis, usuram secundum varias significationes non prodere vitii nomen. Nam lucrum ex mutuo, ratione damni emergentis perceptum, usura quidem dicitur; non tamen usuræ peccatum est. Deinde adicit: *Verba hæc fere sunt Dominici Soto, sub cuius chlypeo tutus sum, cum eum Beneficium Ordinis a telis Concilianis immunem præstet.* Si Reverentia Vestra, iuxta ac ego, *Ordinis Beneficio* pro afferenda sana morum doctrina, & refellenda Ethice laxiore nuntium remisisset, oh quam felix, faustusque dies coruscaret morum cultoribus! An *telis Concilianis* feriendus Soto est, quod veritate lippis & tonforibus notam doceat? Tibi, & mihi gratulor, R. P. Zech, quod, salvo caritatis fœdere, his diverticulis quandoque amice ludamus, quodque tu in lustrandis operibus meis, ut quidquam vellicandum offenderes, apros in mari, ut Plautino dicto utar, venatus fueris. Hæc levandi animi causa. Ad id quod instat.

IX. Theologi usuram tribuunt primo in *propriam, & impropiam.* *Propria* est quæ immediate ex mutui contractu percipitur, cum aliquid ultra sortem, tamquam debitum, exigitur. *Impropria*, seu palliata in aliis contractibus includitur; ut in venditione, & emptione, quando ob anticipatam, aut protractam solutionem minuitur, aut augetur pretium. Quando in venditione ultra iustos limites pretium augetur, iniustitiæ, non usuræ, peccatum perpetratur. Usura palliata, vera, & propria usura est; quemadmodum homo aliena veste, aut larva occultatus, verus homo est, non secus ac aliter qui nudo vultu apparet.

X. Usuram propriam rursus dividunt in *realem, & mentalem.* Realis accipi potest vel pro ipso contractu mutui usurario, vel pro lucro usurario quod ex mutuo sive expresso, sive implicito exigitur. *Mentalis* est voluntas qua intenditur vi mutui aliquid ultra sortem, tamquam debitum, licet id pacto aliquo non exprimat. Dividi etiam solet usura in *lucratoriam, compensatoriam, & punitivam.* *Lucratoria* est lucrum illud quod vi fo-

lius mutui ultra sortem percipitur. *Compensatoria*, quæ ad damnum quod patitur creditur, compensandum præter sortem exigitur. *Punitiva* est lucrum quod solvendum imponitur mutuuario moroso, qui nempe ultra tempus constitutum reddere sortem negligit. Sola usura lucratoria est usura propriè dicta, & vitiosa: & communiter hæc sola usuræ nomine intelligitur. Tamen leges tum civiles, tum canonicæ etiam lucrum perceptum, non vi mutui, sed ex aliis titulis, vocare usuram solent in latiore significatione: & ut confusio tollatur, adici solent termini restringentes, vel ampliastes; quæ ratione dicitur etiam usura moderata, & immoderata.

XI. Ulterius dividunt usuram in *conventionalem, & necessariam.* Illa ex pacto seu conventionione debetur; hæc ex mora, videlicet ob dilationem solvendi pretium ex contractu emptionis & venditionis, aut etiam ob dilationem reddendi sortem mutuatitiam. Sed hæc usura *punitiva, & moratoria*, ut dixi supra, etiam appellatur. Alii usuram dividunt etiam in *formalem*, seu expressam apertamque, ex mutuo exactam; & in *virtualem*, seu palliatam, quæ aliis contractibus occultatur. Dividitur etiam in usuram *sortis*, & in *usuram usuræ.* Sors est quod vulgo dicitur *capitale.* Lucrum quod percipitur ex sorte tradita, vocatur usura sortis. Usura usuræ est, quando lucrum ex sorte accepta non solvitur, sed constituitur in capitale, seu in sortem, ut iterum usuram pariat. Lucrum igitur ex lucro usurario perceptum, vocatur usura usuræ; & ab Ulpiano dicitur *interusurium*, quod est immanissimum scelus.

XII. Tandem apud Romanos ratione quantitatis dividebatur usura in plures gradus. Maxima appellabatur *centesima*, quam ut sanguinolenta execrabantur: quia singulis mensibus solvebatur centesima pars sortis, seu unum in centum, quod integro anno conficiebat summam duodecim in centum. Et hæc usuræ singulorum mensium Calendis solvendæ erant. Inferiores usuræ erant *deunces*, quæ constabant undecim de centesima, seu in centum. *Dextantes* decem. *Dodrantis* novem. *Bessal* es octo. *Septunces* septem. *Semisses* sex. *Quirunces* quinque. *Trientes* quatuor. *Quadrantes* tres. *Sextantes* duo. *Unctia*, seu unciaræ unum in centum. Aliqui nomine *unclariæ* intelligunt centesimam. *As* quippe *usurarius* constabat duodecim unctis. Ceterum usuræ *unclariæ* communiter habentur pro minimis, cum singulis annis ob fun-

mam centum aureorum unicus aureus solveretur. Si plura cupis, consule Ictos.

CAPUT III.

Omnis usura, parva, & magna, & a quocumque accepta, sive a paupere, sive a divite, divino iure vetita est.

I. Perspicua, & luculenta sunt divinæ Scripturæ testimonia quæ omnem usuram absolute damnant. Exod. xxii. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes. Item Deuteron. cap. xxiii. Non fenerabis pecuniam fratri tuo, nec quamlibet aliam rem. Rursus Levitici cap. xxv. Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges.

II. Adeo comperta hæc sunt, ut vel ipsi hæretici usurarum patroni fateri cogantur usuram vetitam esse, sed a paupere, secus a divite perceptam; cum in recitatis textibus pauperis, non item divitis mentio fiat. Quam cavillationem explodit vel ipse Grotius in cap. xxii. Exodi. Vox pauperis hic non restringit, sed exempli causa posita est: quia plerumque accidit ut illi magis egeant opibus alienæ. Frequentissime divina Scriptura, dum vitia prohibet, personarum meminit in quas eadem perpetrari solent. Exodi cap. xi. Advenam non contristabis, neque affliges. Deuteronomii cap. xxiv. Non negabis mercedem indigentis, & pauperis fratris tui, sive advenæ. Proverbiorum cap. xxxiii. Non attingas parvulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas. Ieremiæ cap. vii. Advenæ, pupillo, & viduæ nolite calumniari. Numquid heinc argumentari licet, recensita crimina prohiberi tantum respectu pupillorum, viduarum, & advenarum, quarum mentio fit? Quia frequentius in has personas eiusmodi peccata exercentur, idcirco illarum fit mentio; minime vero quod leges ad illas solas restringantur.

III. Verum ut hæreticorum ora penitus obstruantur, divina testimonia quæ absolute omnem usuram, nulla pauperum aut egentium mentione facta, vetant, in medium adducam. Propheta Regius Psal. xiv. illum in Dei tabernaculum ingressurum ait, qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera super innocentem non accepit. Luculentius Propheta Ezechiel vitia recenset a quibus cavere vir iustus debet, inter quæ usuram absolute numerat cap. xviii. Vir, si fuerit iustus, &

fecerit iudicium, & iustitiam, in montibus non comederit, & oculos non levaverit ad idola domus Israel; & uxorem proximi sui non violaverit, & ad mulierem menstruatam non accesserit; & hominem non contristaverit; pignus debitoris reddiderit, per vim nihil rapuerit; panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit vestimento; ad USURAM non commodaverit, & AMPLIUS non accepit; ab iniquitate averterit manum suam, & iudicium verum fecerit inter virum & virum; in præceptis meis ambulaverit, & iudicia mea custodierit, ut faciat veritatem. Nulla hic pauperis vel egeni mentio. Absolute usura improbat. Idque repetit ibidem describens virum iniustum. Quod si genuerit filium latronem effundentem sanguinem, & fecerit unum de istis; & hæc quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, & uxorem proximi sui pollutentem, egenum, & pauperem contristantem, rapientem rapinis, pignus non reddentem, & ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem; ad USURAM dantiem, & AMPLIUS accipientem: numquid vivet? Cum universa hæc detestanda fecerit, morte morietur. Iterum tamquam grave delictum, usuram absolute acceptam detestatur ibi. Quod si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui, quæ fecit, timuerit, & non fecerit simile eis; super montes non comederit &c. . . . usuram, & superabundantiam non accepit vita vivet. Hoc idem repetit cap. xxii. improperans civitati Hierusalem: Usuram, & superabundantiam accepisti, & avaræ proximos tuos calumniabaris &c. Dispergam te in nationes &c.

IV. Christus Dominus absolute usuras prohibet Luc. vi. Si mutuum dederitis iis a quibus speratis accipere, quæ gratia est vobis? Nam & peccatores peccatoribus fenerantur, ut recipiant æqualia verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite, mutuum date, nihil inde sperantes: & erit mercus multa, & eritis filii Altissimi: quia ipse benignus est super ingratos, & malos. Duo in hoc textu continentur præcepta. Unum adfirmans, quod mutuum præcribit: Mutuum date. Hoc mandatum, ut cetera adfirmantia, semper, sed non pro semper obligat. Alterum negans, seu prohibens quamlibet usuram: Nihil inde sperantes. Dominicus Soto Lib. VI. de iust. quæst. i. art. i. docet primo hunc textum illa non pollere efficacitate quæ vulgo creditur. R. P. Franciscus Zech in suo cit. Opusc. §. 92. bene vertit Soto, quod professorem Ingolstadtensem non

non egerit. Alioquin, subdit, quot exprobrationes agglomeraret P. Concina, quod eiusmodi Auctor unicum evangelicum textum contra usuras eripiat. Nodum in scirpo querit P. Zech, occasioneque rixandi, & vitiligandi pueriliter (sit venia verbo) aucupatur. Fallitur, fallique lectores, dum scribit unicum evangelicum textum contra usuras Ecclesiæ eripuisse Sotum. Nam, ut adverti in Commentario meo pag. 94 & 95. utique P. Soto a communi interpretatione citati textus primum recedit; sed quasi sui poenitens continuo subdit: Præterea illa evangelica sententia subministrat vim argumenti per locum a maiori, nempe, quod si Christus consuluit ut neque gratuitum donum speremus ab hominibus, quod licite possunt respondere, a fortiori consequitur neque expectandum esse pretium usus, quod iustitia vetat. Hæc ipsa verba in Commentario retuli. Et nihilominus P. Zech non modo scribere ausus est, Sotum eripere Ecclesiæ hunc evangelicum textum; verum etiam in hanc erumpit exclamationem: O si eandem mansuetudinem Fr. Daniel erga alios de Republica Christiana optime meritos viros exhiberet, qualem ostendit erga Dominicum Soto, longe aliam faciem, & Auctore Religioso digniorem, præferrent libri Conciniiani. Referre hæc libuit, ut æqui æstimatores rerum iudicent, quales sint huius Auctoris & indoles, & arguendi ratio. Sotus non eripuit Ecclesiæ textum: ideo haud mihi licuit eidem errore inaptingere, ut hostem fingere quem ferirem. Adversus aliquorum domesticorum aberrationes integra volumina edidi. Hoc imitari exemplum vellem P. Zechium. Mansuetudo qua ille opinioniones humano generi perniciosas regi vellet, falsa est. Num libri Conciniiani faciem præferant Auctore Religioso indignam, iudicet Respublica litteraria, salvo semper me inter & P. Zechium amicitiaæ fœdere.

V. Ut a diverticulo in viam regrediar, Catholici omnes Christum in Evangelio legem adversus usuram confirmasse, atque perfectè adfirmant. Advertunt enim, recitata S. Evangelistæ Lucæ verba ad sermonem quo Christus Apostolos in monte allocutus est, pertinere. Hic sermo partim Luc. cap. vi. partim Matth. cap. v. legitur. Porro Christus Dominus in hoc sermone hæc duo, tamquam capita prima constituit. Nolite putare quoniam veni solvere legem, aut Prophetas: non veni solvere, sed adimplere. Deinde subdit: Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam Scribarum, & Phariseorum, non intrabitis in

regnum caelorum. Legem Moisaicam usuras prohibere fatentur vel ipsi adversarii Molinæus, Salmarius, ceterique gregales. Sed hanc legem Christus confirmavit, perfectique, caeremonialibus, & iudicialibus tantum sublatis. Quæ Moyse ad duritiam cordis illius populi permisit, ut libellum repudii; & quæ Pharisei ex malicia invexerant, arrogavit: idque conceptis verbis expressit. Cetera divinæ legis capita recenset, eaque confirmat, & ad maiorem perfectionem evehit; ut sunt illa de inimicis diligendis, de aliena muliere non aspicienda, de percussione noni repercutiendo, & de usura detestanda. Mutuum date, nihil inde sperantes. Legem itaque contra usuram non abtulit, sed perfecit. Perfecit, inquit nonnulli, quia illam ad consilium reduxit. Egregia profecto perfectio, quæ præcepta abrogat, & consilia libera substituit. Perfectio non destruit, sed id quod perficit, ad meliorem statum extollit. Abundaret ne plusquam Scribarum, & Phariseorum, iustitia Christianorum, si isti exercere usuras possent, secus illi? Apage inepta commenta.

VI. Opponunt parabolam evangelicam qua Christus pignum servum obiurgavit Luc. xix. Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam? Ut perspicuus parabolæ sensus habeatur, segnis servi adversus dominum suum audienda criminatio est Matth. xxv. Domine, scio quia homo durus es: metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti: & timens abii, & abscondi talentum tuum in terra. Quam stultam excusationem indignanter dominus ferens, illius os obstruxit responsione, eiusdem stulticia digna Luc. xix. De ore tuo te iudico, serve nequam. Sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminavi. Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam?

Duo hic crimina relarguuntur. Segnities servi abscondentis pecuniam in terra; & austeritas domini exigentis quod ei non debetur. Porro, ut servi segnitiem confunderet, reposuit. Tu avarum, rapacem, crudelemque asseris dominum tuum? Quare ergo, si honesta negotiatione uti noluit, ut lucrum iustum perciperes, non dedisti pecuniam illius numulariis, ut saltem feneratio lucro eiusdem crudelem avaritiam delinires? Hac responsione non usuram Christus probavit, sed servi calumniam patefecit, eiusdemque dominum non avarum, & feneratorum, sed liberalem declaravit. Siquidem dominus ta-

lentum pigro seruo traditum, non sibi restitui voluit, sed alteri seruo strenuo, & diligent negotiationis cultori consignari iussit. Tollite itaque talentum, & date ei qui habet decem talenta: omni enim habenti dabitur. Hæc interpretatio litteralis est, & obvia. Aliam tradit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxviii. art. 1. ad 1. inquit: *Usura ibi metaphorice accipitur pro superexcrecentia bonorum spiritualium, quam exigit Deus, volens ut in bonis acceptis ab eo semper proficiamus; quod est ad utilitatem nostram, non eius.* Sive ergo litteram, sive spiritum evangelicæ parabolæ spectes, nihil est quod usuræ faveat.

VII. Obiciunt ex veteri testamento Deuter. xxiii. *Non fenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno.* Item cap. xxviii. *Fenerabis gentibus multis; & ipse fenus a nullo accipies.* Respondet S. Thomas loc. cit. ad 2. his verbis. *Iudæis prohibitum fuit accipere usuram a fratribus suis, scilicet Iudæis: per quod datur intelligi quod accipere usuram a quocumque homine, est simpliciter malum. . . . Quod autem ab extraneis usuram acciperent, non fuit eis concessum quasi licitum, sed permittum ad minus malum vitandum. . . . Quod autem in premium promittitur, Fenerabis gentibus multis &c. fenus ibi large accipitur pro mutuo; sicut & Ecclesiast. xxxix. S. Ambrosius aliam præbet interpretationem Lib. de Tobia cap. viii. *Quis erat tunc alienigena, nisi Amalec, nisi Amorrhæus, nisi hostis? Ab illo usuram exige, cui merito nocere desideras: cui iuste inferuntur arma, huic iuste indicuntur usuræ: ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere.* Ergo ubi ius belli, ibi etiam ius usuræ. Usura hæc vera non est. Qui enim exigit quod sibi non ratione mutui, sed alio iustitiæ titulo debetur, usuram committere nequit. Mutuum alienigenis traditum, medium fuit accipiendi extraneorum divitias, quæ populo Iudaico debite erant ex imperio Dei, qui, ut supremus Dominus, divitias hostis populi adiudicavit populo sibi dilecto. Si plura de hoc cupis consule cit. Comment. nostrum.*

CAPUT IV.

Traditione sanctorum Patrum, Conciliorum, & omnium Theologorum eadem veritas confirmatur.

I. Infinitus esset, si omnia SS. Patrum testimononia transcribere adversus usuram vellem. Selectiora aliqua delibabo. Tertul-

ianus Lib. IV. cont. Marc. cap. xvii. hæc scribit. *Hic nunc de fenore, cum interponit: Et si feneraveritis a quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis? Percurre sequentia Ezechielis de eodem viro iusto. Pecuniam, inquit, fenori suo non dedit, & quod abundaverit, non sumet, fenoris scilicet redundantiam, quod est usura. Prius igitur fuit ut fructus fenoris eradicaret, quo facilius assuesceret hominem ipsi fenori sic forte perdendo, cuius fructum didicisset amittere.*

II. Lactantius divin. Institut. Lib. VI. cap. viii. *Pecuniæ quam crediderit, non accipiet usuram, ut & beneficium sit incolume, quod succurrat necessitati, & abstineat se prorsus alieno. In hoc enim genere officii debet suo esse contentus, quem oporteat alias ne proprio quidem parere, ut lonum faciat. Plus autem accipere quam dederit, iniustum est. Quod qui facit, insidiatur quodammodo, ut ex alterius necessitate prædetur.*

III. S. Gregorius Nyssenus hom. iv. in Eccles. *Improbum feneratoris inventum qui latrocinium, & parricidium nominaverit, non procul a vero aberraverit. Quid enim refert an clanculum perfossis muris, prædonis more, aliena habeas, & prætercurtis cæde, te eorum quæ habeas, ædificum constituas: an fenoris necessitate acquiras quæ ad te non pertinent? O malum vocabulum! Fenus fit nomen latrocinii.*

IV. Sed luculentius novissimum errorem eorum qui negant pecuniæ sterilitatem, convellit orat. contr. fenerator. his verbis. *Nihil conatur ea quæ sunt præter naturam, & impossibilia. Nam præterquamquod nihil efficeret, aliis etiam risui, & ludibrio esset. Solum Deus adeo est omnipotens ut ex rebus desperatis & depositis elicere possit non parum emolumentum: quippe qui facit ea quæ præter omnem spem & expectationem esse solent: modo quidem imperans ut ex rupibus aqua profluat, rursus ex cælo quasi pluviam dimittebat panem insolitum & novum, iterumque dulcem efficiens amarum illam myrrham contactu ligni, præterea Elisabethæ infecundum uterum fecundans, Annæque Samuelem, & Mariæ Virgini Primogenitum donans. Hæc solius omnipotentis dextera sunt opera. TU vero ÆRIS, ET AURI, RERUM PARERE NON SOLITARUM, NE QUÆRE FETUM, neque coge pauperem ea quæ divitum sunt, præstare.*

V. S. Basilius, eiusdem S. Gregorii Nysseni frater, fenus, & feneratores pro illa qua pollebat supra ceteros Patres, eloquentia undique

dique exagitat. *Pecuniæ sterilitatem & ipse feneratoribus improperat hom. in famem & sitim his verbis. Dele gravissimum fenorum pactum, ut terra pariat consueta, ac producat. Etenim dum es, & aurum, & ea quæ sterilia sunt, gignunt præter naturam, terra tamen, quæ naturaliter parit, & fecunda est, sterilis redditur, & ad incolas puniendos damnatur infecunditatis.*

VI. Doctrinam hanc confirmat Basilius homil. in illud Luc. *Destruam &c.* ubi hæc habet. *Veri omnia in auri naturam exoptas, atque in id incumbis pro virili. Quid enim non moliris propter aurum? Frumentum fit tibi aurum: vinum in aurum concrevit: lanæ tibi in aurum vertuntur, mercatura omnis, omnis solertia parit tibi aurum: ipsum aurum generat semetipsum per fenora. Audistin aurum generat semetipsum? Sed qua ratione? Per fenora, id est per iniquitatem.*

VII. Tandem homil. in Psalm. xiv. ex instituto usuras, & feneratorum prætextus omnes mirum in modum labefactat. Primum omnium usuræ notionem perhibet. *Ezechiel id in maximis malis recenset, si fenus, & quidpiam ultra sortem accipiatur. Post usuram moderatam infestatur. Hoc quippe pacto feneratores loquentes inducit. Verum ille GRAVES usuras mutui pecuniæ exigit; sed nos profecto aliquid remittimus, & MINORI daturi sumus fenore. Talia confingens, verbisque eiusmodi blanditus misero, ac lenocinatus, ubi illum syngraphis obstrinxit, atque præter urgentem inopiam, libertatem etiam viro abstulit, abijt. Deinde usuras a divitibus exactas convellit. *Argentum qui accipit, primum quidem splendidus ac hilaris est, alieno flore oblectatus, mutatione vitæ inclarescit. Lautæ enim mensa est, vestis pretiosior, famuli splendidiore habitu induti, adulatores, compotatores, fuci domorum innumeri. Sed cum sensim diffiunt pecuniæ, tempusque progrediens secum fenus advehit, tum ei requiem non afferunt noctes, non dies hilaris est, non sol incundus, sed cum vitæ tædet. . . . Quæ in ædibus habes, perscrutantur. Tua diligenter indagant COMMERCIA. Quamquam videmus non necessariorum indigos ad fenus confugere: neque enim sunt qui eis credant: at fenore sumunt pecuniam homines qui se in laxiores impensas, & in luxum inutilem effundunt. . . . Atqui, inquit, multi etiam fenore facti sunt divites. At vero plures arbitrator ad laqueos pervenerunt. Tu vero ditatus quidem respicis, strangulatos vero non numeras. En præclusa omnia effugia, quibus Broederiani, Salmasiani, ceterique usura-**

rum fautores fucare usuras student. Recenset eloquentissimus Pater omnes usuras exactas tum a pauperibus, tum a divitibus nobilibus, tum a mercatoribus, & omnes improbat. *Lucra ex mutuo negotiorum accepta, & damna ex mutuo dato ad consumptionem expendit, & execratur.*

VIII. S. Ambrosius Lib. de Tobia cap. vii. non fecus ac S. Basilius, usuras omni ex latere infestatur. *Nilil nequius feneratoribus, qui aliena damna sua lucra arbitrantur, & dispendio suo deputant quicquid ab illis possidetur. Aucupantur heredes novos, adolescentulos divites explorant, per suos adiungunt, se simulantes paternam, & avitam amicitiam, volunt domesticas eorum cognoscere necessitates. Si quam causam invenerint, accusant verecundiam, pudorem arguunt, quod non ante de se speratum atque præsumptum. Sin vero nullos laqueos alcuius necessitudinis offenderint, intexunt tabulas, aiunt nobile prædium esse venale, amplam domum, accumulantes proventus, annuos redditus exagitant, hortantur, ut eorum. Negant se habere pecuniam: ingerunt suam, dicentes: *Utere ut tua. De fructibus emptæ possessionis pretium multiplicabis, delitum reddes.* Broederiani ut lucum faciant lectoribus, effutiunt, S. Ambrosium mordentes usuras improbare. Quam cavillationem retundit his verbis cap. xiv. *Et quia plerique refugientes, cum dederint pecuniam negotiatoribus, non in pecunia usuras exigunt, sed de mercibus eorum, tamquam usuram, emolumenta percipiunt; ideo audiant, quid lex dicat. Neque usuram, inquit, escarum accipies, neque omnium rerum quæ feneraveris fratri tuo. Fraus enim ista, & circumscriptio legis est, non custodia. Et putas te pie facere, quia a negotiatore velut munus suscipis? Inde ipse fraudem facit in mercium pretio, unde tibi solvit in usuram. Fraudis illius tu auctor, tu particeps: tibi proficit quidquid ille fraudaverit. Et esca usura est, & vestis usura est, & quodcumque sorti accedit, usura est. Quod velis ei nomen imponas, usura est. Si licitum est, cur vocabulum resurgis, cur velamen obtexis? Si illicitum est, cur incrementum requiris? Hæc adeo peremptoria sunt, ut omnia Broederianorum commenta elidant.**

IX. S. Ioannes Chryostomus hom. xli. in cap. xviii. Genes. *Vide humanitatem Domini. In sensibilibus pecuniis prohibuit ne quis usuram acciperet. Quare, & ob quam causam? Quia uterque magno damno afficitur. Nam debitor quidem inopia atteritur; creditor autem peccatorum sibi accumulatur multitudinem.*

non. Proinde ab initio olim Iudæis crassioribus tale dedit præceptum, dicens: Non teneraberis fratri tuo, & proximo tuo. Quæ igitur excusatione digni erant qui Iudæis sunt inhumaniores, & post gratiam, & tantam a Domino lenigentiam, inveniantur illi qui sub lege fuerunt, inferiores, immo peiores?

X. Auctor operis imperfecti homil. XII. in cap. v. Matth. Iubet nos Christus mutuam dare pecuniam, non tamen sub usuris: quia qui sub usuris mutuam dat, in prima quidem facie sua videtur dare, revera autem non sua dat, sed alterius tollit. Nam videtur quidem necessitati succurrere, revera tamen in maiorem mittit necessitatem. De uno vinculo solvit, & multis vinculis alligat, & hoc propter proprium lucrum. Similis enim est pecunia usuraria aspidis morsui. Sicut enim qui ab aspidem percutitur, quasi delictatus vadit in fontem, & sic per suavitatem serpentis moritur; ita & qui accipit sub usuris, pro tempore delectatur, quasi qui beneficium accepit, & sic per suavitatem beneficii non sentit quomodo captivus efficitur. Nam sicut venenum aspidis latenter per omnia membra discurrit, & corrumpit; sic usura per omnes facultates eius discurrit, & convertit eas in debitum. Sicut enim fermentum medicum quod mittitur in multam farinam, totam conspersionem corrumpit, & trahit illam, & facit totum fermentum; sic cum usura domum alicuius intraverit, totam substantiam eius ad se trahit, & convertit in debitum.

XI. S. Hieronymus Lib. VI. Comment. in cap. XVIII. Ezechiel. In Hebraico cunctarum specierum usura prohibetur: in Septuaginta tantum pecunie, iuxta quod & in XIV. Psalmi scriptum est: Qui pecuniam suam ad usuram non dederit. . . . Sed videtur profectum. In principio legis a fratribus tantum fenus tollitur. In Prophetia ab omnibus usura prohibetur, dicente Ezechiele: Pecuniam suam non dedit ad usuram. Porro in Evangelio virtutis augmentum est præcipiente Domino: Feneramini his a quibus non speratis accipere. Sequitur in tertiodecimo loco. Et amplius non acceperit. Putant quidam usuram tantum esse in pecunia: quod prævidens Scriptura divina, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non recipias quam dedisti. Solent in agris frumenti, nulli, vini, olei, ceterarumque specierum usura exigi, sive, ut appellat sermo divinus, superabundantiæ, v. g. ut hiemis tempore demus decem modios, & in messe recipiamus quindecim, hoc est amplius partem mediam: qui in hissum se putaverit, quariam plus accipiet portionem: & solent argumentari ac

dicere: Dedi unum modium, qui satius fecit decem modios: nonne iustum est ut unum modium de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate novum & semis de meo habeat? Nolite errare, inquit Apostolus, Deus non irridetur. Respondet enim nobis breviter fenerator misericors, utrum habenti dederit, an non habenti. Si habenti, utique dare non debuerat; sed dedit quasi non habenti. Ergo quare plus exigit, quasi ab habente? Alii pro pecunia fenerata solent munuscula accipere diversis generis; & non intelligunt usuram appellari, & superabundantiam, quicquid illud est, si ab eo quod dederint, plus acceperint.

XII. S. Augustinus in Psalm. XXXVI. ferm. III. Nolo sitis feneratores; & ideo nolo, quia Deus non vult. Nam si ego nolo, & Deus vult, agite. Si autem Deus non vult, etiamsi ego vellem, malo suo ageret qui ageret. Unde apparet hoc Deum nolle? Dicitur est alio loco. Qui pecuniam suam non dedit ad usuram. Et quam detestabile sit, quam odiosum, quam execrandum, puto quia & ipsi feneratores noverunt. . . . Si feneratoris homini, id est mutuam pecuniam tuam dederis, a quo aliquid plus quam dedisti, expectes accipere; non pecuniam solam, sed aliquid plus quam dedisti, sive illud vinum sit, sive vinum, sive oleum, sive quolibet aliud, si plus quam dedisti, expectes accipere, fenerator es, & in hoc improbandus, non laudandus. Lege eundem in Psalm. CXXVIII.

XIII. Adeo luculenta sunt hæc Patrum sanctorum testimonia, ut vel ipsi, inter hæreticos usurarum patronos, doctiores, Salmasius, Barbeyracus, alique fateri cogantur, Patres usuras improbasse. Sed Patrum auctoritatem nihili faciendam esse blaterant. Nos vero Catholici, ea qua par est veneratione suspicientes sentia illorum quos constituit Deus regere Ecclesiam suam, spreta hæreticorum veiania, usuram omnem cum iisdem Patribus execramur. Patribus enim accedunt Concilia, & Theologi omnes, qui dogma adversus usuram unanimi consensu propugnant. Illorum pauca perstringam.

XIV. Canones qui appellantur Apostolici, usuras damnant can. XLIV. Item Concilium Eliberitanum can. XX. Nicænum can. XVII. Carchaginense I. can. XIII. Arelatense II. can. XIV. Turonense can. XIII. Trullanense, dictum Quini-seximum, can. X. Lateranense generale II. sub Innocentio II. can. XIII. Lateranense generale III. can. XXV. Turonense, cui præfuit Alexander III. can. 2. Lateranense generale IV. sub Innocentio III. cap. IV. Lugdunenense generale II. can. XXVI. & XXVII. Vic-

Viennense generale Lib. V. tit. G. cap. univ. Lateranense generale V. sub Leone X.

XV. Summi Pontifices in hæc eandem concedunt sententiam. S. Leo, Gregorius Magnus, Leo IV. in propriis operibus usuras damnant. Alexander III. in Concilio Lateranensi III. can. XXV. & plura alia decreta edidit contra usuras, quæ inserta sunt Lib. V. Decretal. Urbanus III. can. Consuluit. Innocentius III. can. Quam perniciofa extra de usuris, & cap. Post miserabilem. Gregorius IX. cap. Naviganti. Clemens IV. in epist. ad Episcopum Atrebatensem. Gregorius X. cap. Usurarum, & cap. Quamquam de usuris. Bonifacius VIII. cap. Usurarum. Martinus V. cap. Regimini. S. Pius V. constituit. In eam quæ nostro. Sixtus V. constituit. Detestabilis. Alexander VII. & Innocentius XI. in prop. damn.

XVI. Theologi qui Scholastici nuncupantur, unanimi consensu, & omni ambiguitate sublata, usuras omnes damnant; & contrariæ opinioni hæreticos notam communiter incurrunt. Consensus unanimis Theologorum priorum temporum doctrinam luculenter patefacit, quia nemo unus alterum accusavit, quod doctrinam novam contra usuras invexerit. Siluissent ne omnes, si illorum unus quidquam in controversia adeo gravi populo, & odiosa innovasset?

XVII. Quid quod vel ipsæ civiles leges ab ipsis Ethnicis lætæ, fenora, tamquam civili societati, & commercio perniciofa, infestantur? Marcus Cato Lib. de re rustica in proem. hæc scribit. Maiores nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli oportere. Quanto peiorem civem existimarent feneratorem quam furem, hinc licet existimare. Cornelius Tacitus Lib. V. Annalium. Sane vetus urbi fenestre malum, & seditio-num ac discordiarum causa creberrima, eaque cohibebatur antiquis quoque, & minus corruptis moribus. Nam primo XII. Tabulis sancitum est, ne quis unctario fenore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletum agitaretur: dein rogatione Tribunitia ad semuncias reducta: postremo vetita usura, multisque Plebis citis obviavit fraudibus, quæ toties repressæ miras per artes rursus oriebantur. Artes, colores, & fucos etiam ethnici Romani, non secus ac in præfens, allegabant, quibus fenora honestarent. Genuitius Tribunus plebis legem rogavit qua fenora omnia sustulit. Idem præstitit & Cæsar. Sed prævalente avaritia, cum evellere tantæ pravitate radicem omnino non potuerint, dato tempore fenestrem pestem latis legibus

coercuerunt. Imperatores ipsi christiani leges permittentes fenora ad peiora vitanda mala interdum tulerunt, ut advertit Augustinus epist. IIV. ad Macedonium, & S. Thomas 2. 2. quæst. LXXVIII. art. 1. ad 3. Imperator Basilius Macedo singulari constitutione e finibus imperii usuram quamlibet eliminavit. Sed eius filius Leo Imperator dictus sapiens, hominum malitia victus, iterum usuras permittere coactus fuit. Innumera alia documenta prætereo ad prolixitatem vitandam.

CAPUT V.

Usuræ iniustitia iure naturali demonstratur.

I. AD iuris naturæ tribunal controversiam hæc revocant usurarum Patroni. Documenta quæ ex iure divino in medium attulimus, magnam præferre vim contra fenora, vel ipsi fateri coguntur, necocutire in meridie videantur. At naturæ lumine hæc interpretanda subdunt, non clausis mentis oculis suscipienda: nec enim divinæ leges rationi adversantur humanæ. Videndum itaque, inquit, primum omnium, quid ratio naturalis dicat circa usuram, ut heinc erui germana sacrorum textuum sententia possint. Porro adeo evidentes esse contendunt quidam sæculi nostri Iansenistæ, quorum chorus ducit Broederfen, cum aliis, rationes a naturæ iure accessitas, quæ moderati fenoris honestatem evincunt, ut nulla elidi responsione queant. Quo posito, inferunt iuxta istius naturæ iuris præscriptum divina explicanda esse oracula. Hic sedem figunt, sibi que victorias, & pæanas suavissime canunt.

II. Priusquam usuræ pravitatem cum naturali iure pugnare ostendo, pauca præfari lubet. Ac primum, unde habent fenoris patroni, nihil omnino, nisi quæ iuris naturæ sunt, Christum in lege evangelica confirmasse? Indissolubile matrimonium, consummatum inter fideles, Christus voluit. Et tamen naturæ iure indissolubile semper non est; cum dirimi possit, quoties infidelium coniugum unus, altero repugnante, fidem Christi amplectitur. Polygamia evangelica lege vetita est: quamvis Theologi disputent, licuerit ne illa antiquis Patribus naturæ lege, aut Dei dispensatione. Quidni & fenus interdicti potuit, tametsi licitum naturæ iure esset? Verum, ut ad incitas istos feneratorum patronos redigam, tantumquam certum constituo, Christum Deminum

num nullum veteris legis morale præceptum confirmasse, quod non sit naturæ iure præscriptum, aut vetitum. Quid inde? Propterea ne solius naturæ ratione metienda sunt mandata divina? Propterea ne in sola ratione humana quærenda divina lex est? Sedebit ne humana ratio divini verbi index supremus? Quis hic non videt privatam illum spiritum, quo hæretici hodierni Dei revelationem humano iudicio subiiciunt? Quem hic non miserecitur istorum cæcitatibus, & audacissimæ temeritatis? Legis divinæ iudices fieri istos haudquaquam pudet? Recognoscant paululum miseri homines S. Iacobi in eisdem exprobrationem: *Si autem iudicas legem, non es factor legis, sed index. Unus est legislator, & index.* cap. IV.

III. Verum non modo privatam Lutherarum spiritum promovent usurarum defensores, dum divinam legem contra usuram solius rationis humanæ examini subdunt, sed Pelagianismum quoque in scenam reducant. Alterutrum enim asserant, necessum est. Aut negent oportet dogma catholicum de peccato originali; aut fateantur necesse est, læsam humanam mentem, obscuratum naturæ lumen, extenuatas eiusdem vires. Porro si obvoluta ignorantie caligine humana ratio est, indiget profecto cælesti lumine, quo cognoscere vel ipsius naturalis iuris præcepta evidenter possit. Quid quod, si integritas etiam flarent naturæ vires, adhuc divinæ revelationi subiicienda humana ratio esset? Inferiora enim, ipso naturæ iure, parere superioribus, non e contrario, debent. Et usurarum fautores extollunt humanam mentem, primi peccati vulneribus fauciatam, & undique tenebris circumfusam, ut hæc vel ipsa divina oracula metiri, suoque subdere examini audeant? Dum talia obtrudere illos non pudet, ipsi sane patefaciunt quam acuta sit illorum mentis acies, & quam robusta naturæ vis. Istorum hallucinationem iam pridem explosit S. Thomas I. P. quæst. I. art. I. *Ad ea etiam quæ de Deo ratione humana inveniuntur, investigari possunt, necessarium fuit hominem instrui revelatione divina: quia veritas de Deo per rationem investigata, a paucis, & per longum tempus, & cum admixtione multorum errorum homini proveniret. Quæ hætenus de sola usuræ honestate, & pravitate innumera, & in utraque partem pugnantia commenta homines excogitarunt, luculentius patefaciant humanæ mentis imbecillitatem in illius assequenda natura, si naturale lumen ita evidenter ostendit moderatæ usuræ honestatem, ut*

iuxta eiusdem dictata interpretandæ sint Scripturæ divinæ; cur homines de usura disputantes, eodem perfusi lumine, tam acriter mutuo belligerant? Neque eo hæc pertinent, ut rationis naturalis usum reiiciam, sed ut evincam, humanam rationem divinæ auctoritati, non e contra auctoritatem rationi subiiciendam esse. Ceterum, ne rationis naturalis tribunal, ad quod appellant adversarii, reformidare videamur, ad hoc ipsum tribunal perorandam causam nostram revocamus.

IV. Et ut in ipsa disputationis limine pudore adversarii tangantur, audiant ipsum Aristotelem, contra fenebrem artem solius naturæ ratione disputantem *Lib. I. de Rep. cap. x.* ubi hæc scribit. *Illa autem (ars) quæ in permutatione nummi consistit, merito vituperetur: non enim naturæ consentanea est, sed in ea alter ab altero lucrum aucupatur. Optima ratione omnibus in odio est ratio generatrix, quod ab ipso nummo quæstus fiat, & non ad quam rem paratus est, usurpent: permutationis enim causa natus est. Fenus autem cum auget, & multiplicat: unde etiam nomen hoc invenit. Similia enim sunt ea quæ pariuntur, iis quæ gignunt, & procreant. In fenore autem pecunia pecuniæ partus, & fetus est. Quare maxime omnium quærendæ pecuniæ rationem abhorret hæc a natura.*

V. Seneca *Lib. de Benef. cap. x.* hæc scribit. *Quid fenus, & calendarium, & usura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsitæ nomina? . . . Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? Voluntaria mala ex constitutione nostra pendente, in quibus nihil est quod subici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiæ somnia.*

VI. S. Thomas, cui in iuris naturalis principiis, & eorundem confectariis exponendis parem vidi neminem, quin in cuius conspectu iuniores usurarum patroni, qui ad iuris naturæ forum hanc causam tractandam buccinant, noctuæ coram sole mihi videntur, rationem a iure naturæ arcessitam contra usuræ iniustitiam promit ineluctabilem, 2. 2. quæst. lxxviii. artic. I. *Dicendum, quod accipere usuram pro pecunia mutuata est secundum se iniustum: quia venditur id quod non est: per quod manifeste inæqualitas constituitur, quæ iustitiæ contrariatur.*

Ad cuius evidentiam sciendum est, quod quædam res sunt quarum usus est ipsarum rerum consumptio; sicut vinum consumimus, eo utendo ad potum, & triticum consumimus, eo utendo ad cibum. Unde in talibus non debet

bet seorsum computari usus rei a re ipsa; sed cuicumque conceditur usus, ex hoc ipso conceditur res. Et propter hoc in talibus per mutuum transfertur dominium. Si quis ergo seorsum vellet vendere vinum, & vellet seorsum vendere usum vini, venderet eandem res bis, vel venderet id quod non est. Unde manifeste per iniustitiam peccaret. Et simili ratione iniustitiam committit qui mutuat vinum; aut triticum, petens sibi dari duas recompensationes: unam quidem restitutionem æqualis rei; aliam vero pretium usus, quod usura dicitur.

Quædam vero sunt quorum usus non est ipsa rei consumptio, sicut usus domus est inhabitatio, non dissipatio. Et ideo in talibus seorsum potest utrumque concedi; puta cum aliquis tradit alteri dominium domus, reservato sibi usu ad aliquod tempus; vel e converso, cum quis concedit alicui usum domus, reservato sibi eius dominio. Et propter hoc licite potest homo accipere pretium pro usu domus, & præter hoc petere donum accommodatam; sicut patet in conductione, & locatione domus.

Pecunia autem, secundum Philosophum in V. Ethic. . . & in I. Polit. . . . principaliter est inventa ad commutationes faciendas: & ita proprius, & principalis pecuniæ usus est ipsius consumptio, sive distractio, secundum quod in commutationibus expenditur. Et propter hoc secundum se est illicitum pro usu pecuniæ mutuata accipere pretium, quod dicitur usura. Et sicut alia iniuste acquisita tenetur homo restituere, ita pecuniam quam per usuram accepit.

VII. Hæc sola ratio evidenter concludit fenoris iniustitiam naturalem, & omnia quæ opponi sophismata solent, seipsis in fumum recidunt. In quolibet quippe contractu, si quidpiam exigatur ultra iustum pretium, iniustitia læditur. Porro dum in mutuo quidpiam præter sortem exigit, iustum pretium excedit. Ergo iniustitia læsa manet. Sermo est de mutuo, præcisus omnibus aliis titulis, damni emergentis, periculi &c. de quibus omnibus infra sermo erit. Ut vero hanc S. Thomæ rationem pleno in lumine collocem, ea quæ obici ab adversariis solent, ipsius S. Thomæ verbis diluere iuvat. Nihil enim hætenus excogitarunt Calvinus, Molinæus, Salmasius, Broederfen, ceterique usurarum patroni, quod penitus non labefactaverit Doctor Angelicus, ut evidenter demonstravi in opere inscripto, *Esposizione del Dogma che la Chiesa Romana &c. Lib. II. cap. v.* Quæ ibi suo sermone exposui, paucis hic perstringam.

VIII. Opponunt I. Usus pecuniæ pretio æstimabilis est; ergo moderati lucri exactio pro pecuniæ usu iustitiam non lædit. An non licet pro usu domi, equi, agri pretium exigere? Quidni & pro pecuniæ usu? Hoc sophisma, quod iam supra in excerpta doctrina diluit Angelicus, iterum sibi obicit in *disput. quæst. XIII. de mal. art. 4. num. 4.* his verbis. *Sicut homo habet dominium suæ domus, aut equi; ita etiam habet dominium suæ pecuniæ. Sed homo potest locare domum suam, aut equum pro pretio. Ergo pari ratione potest homo accipere pretium pro pecunia quam mutuatur.*

IX. Respondet. *Ad quartum dicendum, quod quidam dicunt, quod domus, & equus deteriorantur per usum; & ideo pro recompensatione potest aliquid accipi: pecunia autem non deterioratur. Sed ista ratio nulla est. Quia secundum hoc aliquis non potest iniuste accipere maius pretium pro domo sua locata, quam domus inde deterioretur. Est ergo dicendum, quod venditur ipse usus domus licite, non autem pecuniæ propter rationem supra dictam: nempe in corpore istius articuli, ubi hæc habet. *Quædam vero res sunt quarum usus non est consumptio substantiæ ipsarum; sic ut usus domus est inhabitatio. Non est autem de ratione inhabitatiois quod domus diruatur. . . . Et idem dicendum est de equo, & veste, & de aliis huiusmodi. Quia ergo huiusmodi res non consumuntur per usum, per se loquendo; ideo seorsum potest concedi, aut vendi aut res ipsa, aut usus, aut utrumque. . . . Sed in illis rebus quarum usus est consumptio, non est aliud usus rei quam ipsa res. Unde cuicumque conceditur usus talium rerum, conceditur etiam ipsarum rerum dominium, & e converso. Cum ergo aliquis pecuniam mutuatur sub hoc pacto quod restituatur sibi pecunia integra, & ulterius pro usu pecuniæ vult certum pretium habere; manifestum est quod vendit seorsum usum pecuniæ, & ipsam pecuniæ substantiam. Usus autem pecuniæ, ut dictum est, non est aliud quam eius substantia. Unde vel vendit id quod non est, vel vendit idem bis, ipsam scilicet pecuniam, cuius usus est consumptio eius: & hoc est manifeste contra rationem iniustitiæ naturalis. Unde mutuare pecuniam pro usura est secundum se peccatum mortale. Hæc S. Thomæ doctrina omnium Istorum assensu probatur, estque natura sua inconcussa. Cedo. Si levari pecunia, quemadmodum domus, equus, ager potest; cur, sicut hæc omnia iuste locantur pauperibus, locari istiusmodi pecuniam adversarii negant?**

X. Opponunt 2. Usura moderata, a divitiis percepta, commodum & utilitatem adfert tam mutuatori, quam mutuataro. Ergo licita. Hoc argumentum, quod est adversariorum propugnaculum, sibi opponit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxviii. art. 2. num. 2. *Unusquisque tenetur ex quodam delicto honestatis aliquid recompensare ei qui sibi gratiam facit Sed ille qui alicui in necessitate constituto pecuniam mutuat, gratiam facit: unde & gratiarum actio ei debetur. Ergo ille qui recipit, tenetur naturali debito aliquid recompensare. Sed non videtur esse illicitum obligare se ad aliquid ad quod quis ex naturali iure tenetur. Ergo non videtur esse illicitum, si aliquis pecuniam alteri mutuans in obligationem deducat aliquam recompensationem.* Efficacius ne urgeri argumentatio hæc poterat? Hoc idem argumentum sibi obiicit in III. *dist. xxxvii. artic. 6. nam. 2.* Item in *disp. quæst. xiii. de mal. artic. 4. num. 5.* Verba transcribere omitto brevitatibus causa.

XI. Respondet. *Ad secundum dicendum, quod recompensatio alicuius beneficii dupliciter fieri potest. Uno quidem modo ex debito iustitiæ, ad quod aliquis ex certo pacto obligari potest; & hoc debitum attenditur secundum quantitatem beneficii quod quis accepit. Et ideo ille qui accepit mutuum pecuniæ, vel cuiuscumque similis rei cuius usus est ipsa consumptio, non tenetur ad plus recompensandum quam mutuo accepit. Unde contra iustitiam est, si ad plus reddendum obligetur. Alio modo tenetur aliquis ad recompensandum beneficium ex debito amicitie, in quo magis consideratur affectus, ex quo aliquis beneficium contulit, quam etiam quantitas eius quod fecit: & tali debito non competit civilis obligatio, per quam inducatur quædam necessitas, ut non spontanea recompensatio fiat.* Legantur responsa quæ exhibet *loc. cit.* tum in *Sent.* tum in *Disput.* Inde enim quisque colliget, nihil ab adversariis nunc obrudi quod in antecessum labefactatum non fuerit a Doctore Angelico.

XII. Opponunt 3. Alienatio pecuniæ est officium pretio æstimabile. Qui autem pecuniam mutuat, eandem alienat. Ergo ex pecunia mutuatitia pretium exigere potest. Hanc quoque difficultatem sibi obiicit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxviii. art. 2. num. 5. his verbis. *Magis a se pecuniam alienat qui eam mutuando dominium transfert, quam qui eam mercatori, vel artifice committit. Sed licet lucrum accipere de pecunia commissa mercatori, vel artifice. Ergo li-*

cet etiam accipere de pecunia mutuata.

XIII. Responsio quam exhibet, non modo errorem confutat qui pugnat cum dogmate adversus usuras, verum etiam alias laxas opiniones convellit. Inquit ergo: *Ad quintum dicendum, quod ille qui mutuat pecuniam, transfert dominium pecuniæ in eum cui mutuat. Unde ille cui pecunia mutuatur, sub suo periculo tenet eam, & tenetur eam restituere integre; unde non debet amplius exigere ille qui mutuavit. Sed ille qui committit pecuniam suam mercatori, vel artifice per modum societatis cuiusdam, non transfert dominium pecuniæ suæ in illum, sed remanet eius, ita quod cum periculo ipsius mercator de ea negotiatur, vel artifice operatur. Et ideo sic licite potest partem lucri inde provenientis expectare, tamquam de re sua.* Duo hic summopere perpendenda, quæ fructiferam efficiunt pecuniam, nempe vel industria, vel pericula: quia natura sua sterilis est.

XIV. Opponunt 4. Tametsi pecunia natura sua sterilis sit, æquivalet tamen rei frugiferæ. Nam pecunia emuntur prædia, domus, & alia, quæ fructum pariunt. Nec campus parturit pecuniam, seu aurum, argentumque; sed quia parit fructus, ex quorum venditione pecunia colligitur, frugifer dicitur. Similiter licet pecunia non pariat pecuniam, quia tamen pecunia comparantur res frugiferæ, dicenda & illa fecunda, non secus ac campi, domus, & equi &c.

XV. Nugæ hæc sunt, & logi. Tangi pudore adversarii deberent, tam inepta opponentes. Mutuatarius accepta pecunia increscit, campos, & quicquid illi libuerit, emere valet. Cur? Quia est pecuniæ dominus: quia, inquit Angelicus, pecuniæ dominium in eundem translaturum est. Cedo. Si prædium emptum pecunia mutuatitia evictum evadat, aut fluvio absorbeat, si domus igne comburatur, si equus, si ceteræ merces emptæ pereant; cui, quæso, pereunt? Nonne mutuataro? Mutuatori vero integra fors, nempe pecunia mutuo tradita, restituenda est. Edisserant nobis isti, qui plusquam thraonica iactatione ostentant iuris naturalis peritiam eo ipso tempore quo se eiusdem expertes patefaciant, edisserant, quodnam ius naturale præscribat ut qui non sentit damnum, experiri commodum debeat? Omnia mutuataro pereunt, & pecunia mutuatitia, & quicquid eadem pecunia emittitur. Nullum iacturæ istius incommodum subire vult mutuator. Si vero obsecundante fortuna, debitor lucretur, istius lucri partem sibi vindicare mutuans audeat? Quod-

nam

nam ius naturæ, quænam æquitas hoc permittit?

XVI. Opponunt 5. Liciti sunt census reales. Ergo etiam census mutuatitius. Quodnam enim inter utrumque contractum discrimen? Non profecto aliud, nisi quod maior in illo quam in hoc securitas? Resp. Non credebam sophisma istud ab aliquo Catholicorum obiectandum fore. Quandoquidem probat Ecclesia census reales ad suarum constitutionum normam celebratos; damnat vero pensionem ex pecuniæ mutatione perceptam. Si hi duo contractus non discrepant, alterutrum necessarium est. Aut errat Ecclesia census reales probando; aut errat, dum moderatas usuras improbat. Ecclesia nec falli, nec fallere valet, si dum probat census reales, si dum damnat moderata fenora. Ergo evidens est inter utrumque contractum discrimen vi argumentationis factæ. Ceterum alia ex parte diversitas utriusque contractus adeo manifesta est, ut mirum sit acutos adversarios tam disparatam paritatem obiicere potuisse. Census quippe realis, ab Ecclesia probatus, est contractus venditionis, & emptionis alicuius determinati fundi frugiferi. Si fundus obnoxius pensioni solvendæ perit; ipsi creditori, seu emptori perit, quando abest venditoris culpa. Emit quippe talem fundum, cuius usum locat venditori. Vi emptionis dominus evadit qui pecuniam solvit; & iure eidem fundus aut perit, aut parit fructus. Contra in contractu mutui, qui pecuniam credit, dominium amittit, illudque acquirit mutuataro, cui re ipsa perit, aut lucrum parit pecunia. Quis non videt, si cæcus prorsus non sit, inter utrumque contractum discrepantiam? Vel ipse *Ioannes Brentius*, Lutheranae factionis secundum Lutherum facile Princeps, diris usuram quamlibet etiam minimam devovit *homil. lxi. Tomo vero I. in cap. xxxii. Deuteronomii* assignat discrimen inter censum & mutuum. Illius verba dedi in opere inscripto, *Usura contractus trini &c. Append. 2. §. 3. num. 3.*

XVII. Opponunt 6. Quamquam in mutuo alienetur dominium in corpora nummorum, non tamen alienatur dominium quantitatis eorumdem: tantumdem quippe restituere debitor tenetur. Porro in hanc quantitatem dominium mutuator retinet. Idcirco locare pecuniam, quemadmodum domum valet: & lucri partem, quam debitor ex accepta pecunia indispicitur, iure exigere creditor potest.

XVIII. Resp. Futilitas sophismatis iam in-

ter disputandum detecta fuit. Quia autem adversarii hoc, commentum dixerim, an delirium, repetere, & magnificare nullo sibi pudori vertunt; placuit iterum, quam sit vanissimum, patefacere. Et primum distinctio quantitatis a corpore quanto, si in metaphysica abstractione locum habere valet, in mercatura deridendam sese exhibet. Quantitas ne, abstracta per mentem a corpore quanto, est illa quæ locatur? Hoc ius quod creditor habet ad exigendum tantumdem illius quod dedit, est locationis, & conductionis materies? Felices creditores, si hæc doctrina Salmasiana consisteret. Dum exigere sua credita nequeunt, ius, seu actionem quam habent ad eadem exigenda, locare poterunt. Quis unquam talia somniavit deliria? Non iura ad res assequendas, sed res ipsæ materia sunt locationis, & conductionis. Si quid in mutuo locari posset, nummorum corpora, quæ solouui deserviunt, materia essent locationis. At corpora ista alienantur etiam quantum ad dominium, teste Salmasio, & ceteris usuræ patronis. Ergo nihil in mutuo locationi subiacet. Actio quippe, seu ius ad tantumdem repetendum vendi quidem potest, locari vero nequit: nemoque, nisi demens & plane stultus, eiusmodi steriles actiones locandas proponere valet.

XIX. Colliges heinc, quomodo duo quæ constituit S. Thomas, principia, quibus mutui naturam expendit, nempe rei mutuatitiae consumptio, & eiusdem domini translatio, in sumum amandent omnia quæ ab adversariis opponi in favorem usuræ solent. Ex quo enim vinum, frumentum, pecunia usu consumuntur, illa quidem physice, hæc civiliter, seu moraliter sterilia prorsus sunt creditori, solaque industria accipientis fecunda evadunt; ut iam dictum est. Confirmare lubet exemplo satis communi, sed efficaci doctrinam hanc. Latro ingentem pecuniæ summam diviti rapit. Eadem aut prædium, aut merces emit ad negotiandum. Tam ex prædio, quam ex negotiatione fructus, & lucrum assequitur. Cuius sunt fructus isti, & lucra? Domini, cui sublata pecunia est, an latronis? Omnes iuris interpretes, nullo excepto, docent, furem teneri ad pecuniæ raptæ restitutionem, & compensationem, si quid damni passus creditor fuerit; ceterum fructus, & lucra omnia quæ latro pecuniæ negotiatione, seu industria sua comparavit, eiusdem latronis esse, uno ore fatentur omnes. Contra, si quis prædium, animalia, domum raperet, non modo res, sed fructus omnes quos parere eiusmodi fundi solent, restituendi

di

di essent. Quodnam rationis discrimen? Non sane aliud, nisi quod pecunia natura sua sterilis omnino sit, & fructus qui illa comparantur, soli industriæ illa utentis respondeant; ceteræ vero res natura sua fecundæ sunt, ideoque cum suis fructibus restituendæ. Porro si fur reddere domino non debet fructus quos ex pecunia rapta, suæque industria posita collegerit; quanto minus ad id mutuatarium astringetur? In fure aliqua ratio apparere videtur vi cuius restituere fructus deberet. Nam pecuniæ raptæ dominium, non penes furem, sed penes creditorem a quo sublata pecunia est, manet. Res autem proprio domino fructificat. Contra in mutuo dominium penes mutuatarium, non penes mutuatorem residet. Et tamen omnibus fatentibus fur nullo modo tenetur reddere fructus quos pecunia rapta acquisivit. Ergo multo minus eisdem, siue eorundem partem reddere mutuatarium debet creditori suo.

XX. Obiciunt 7. Usura moderata utilis est Reipublicæ. Ea sublata, concidunt commercia, nundinæ, omnia turbantur. Pecuniosi homines gratis mutuari recusant. Tot mercatores, tot artifices negotia sua agere absque pecunia mutuata nequeunt. Tolle moderatas usuras, & negotia sustulisti.

XXI. Respondetur, usurarum patronos vel ipsa prima tum iuris naturalis, ut palam feci, tum evangelicæ legis elementa in hac controversia ignorare. Rempublicam comminiscuntur Platoniam, ab evangelica lege abstractam. Homines considerant ut istius idealis Reipublicæ civilia membra. Ubique buccinant commercia, mercaturam, divitias, ac si Christus Dominus, non homines redempturus a diaboli captivitate venisset, sed ut celebres, divitesque mercatores eos efficeret. Quid ergo? An christiana religio humanam dirimit societatem, civilia destruit commercia, mercaturam, & divitias amplificare interdicit? Nequaquam. Immo hæc omnia ad æquitatis leges revocat, eorumque usum sobrium, moderatumque homini infirmo, & divitiarum siti laboranti permittit. Expergiscantur usurarum patroni, & e tenebris tandem emergant. Hactenus palam feci usuræ iniquitatem, spectato solo naturæ iure, & omni alia circumstantia sublata. Nunc vero aio, quod etiam si usura, omni præcisione facta, liceret, tamen in hoc lapsæ, corruptæque naturæ statu exitiosa humanæ societati, civilique commercio esset, atque adeo prohibenda foret. Ex peccato originali duo, inter cetera, vulnera gravissima contraxit homo, concupiscentiam

carnis, & divitiarum. Tanto impetu in divitias, quibus omnes suas explet appetitiones, abripitur, ut nullum sibi præstituat modum. Finge usuram commodam fuisse homini sano, suarumque cupiditatum absolute moderatori. Propterea ne homini infirmo, vulnerato, & pecuniarum impotenter sitibundo expediet? Salubris est viro sano vini potus; at veneficus, & mortalis esse potest homini ægrotanti. Audiant isti viri christiani Christi IESU severissimas declamationes in sola desideria ditescendi, & thesaurizandi. *Væ vobis divitibus... Agite nunc divites, plorate ululantes. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum caelorum.* Audiant Apostolum Paulum detonantem. *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & in desideria multa nociva, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem.* Aures iterum arrigant intentas. *Radix enim omnium malorum est cupiditas; quam quidam appetentes erraverunt a fide, & inveniunt se doloribus multis. Tu autem, o homo Dei, hæc fuge, sectare vero iustitiam.* I. ad Timoth. VI.

XXII. Hæc Christi documenta, & innumera alia eiusmodi, qua via conciliari possunt cum principis, cum axiomatis quæ continenter effundunt politici fenoris propugnatores? Quid si quæ de mercatura Patres docent, in medium afferrem? Licitam utique artem fatentur; sed, hominum cupiditate spectata, tot scopulis obnoxiam, & vorticibus, ut qui evitare æternum naufragium velint, summa illam exercere vigilantia, & moderatione debeant, sublatis videlicet usuris, & immoderata thesaurizandi cupiditate coercita. Ad hæc prima christianæ religionis principia usurarum natura revocanda est, ut heinc colligatur quid hominibus, immanissima auri argentique siti æstuantibus, expediat. Edisserant nobis iuris naturæ novi buccinatores. Comprehendunt ne ipsi humani generis infirmitatem, vulnera, plagas? Leges, ut iustæ sint, viribus hominum, qui illas servare debent, consentaneæ sint oportet. Nostri ergo politici homines, quid hominum infirmorum ferre humeri valeant, ignorant. Bonum commune, & universale Reipublicæ christianæ penitus eisdem latet. Ergo manifestam produnt audaciam, dum suis ratiociniis leges pro hominum regimine, pro commerciis, pro mercaturis moderandis statuere non erubescunt. Quid, si homines Europæi leges civiles pro regendis populis Japonensibus, aut Sinesibus ferrent? Quid?

Hom-

Homines, quos subditorum inclinationes, indoctos, viresque latent, iisdem leges imponunt? Porro minus Reipublicæ christianæ commune morale bonum callent, minusque læsæ naturæ humanæ vires ad honestatis opera exercenda penetrant adversarii nostri, quam Europæi homines Japonensium, aut Sinesium civiles consuetudines. Non ergo quid civili, & imaginariæ hominum societati, sed quid Reipublicæ christianæ Evangelio subiectæ conveniat, expendendum, prævidendumque est, antequam definiatur, sit ne honesta, an prava usura. Quoniam etsi utilis & commoda hæc foret homini sano; non inde inferri potest, homini infirmo, divitiarum æstu flagranti, avaritiæ morbo laboranti, eandem consentaneam fore.

XXIII. Solus itaque Deus qui intimos hominum recessus penetrat, qui propensiones, desideria, occultasque infirmitates comprehendit, legem ferre potest huic infirmorum hominum societati aptam & consentaneam. Et quoniam hominum effrenatam pecuniarum cupiditatem agnovit, ideo fenora severe prohibuit. Ad hanc divinam legem revocanda sunt ratiocinia humana, secus ad hæc inflectenda lex ipsa. Toto caelo ergo aberrant adversarii nostri, dum divinæ Scripturæ testimonia ad solius rationis naturalis trutinam inflectere audent. Errant, & quidem turpissime: tum quod humanæ rationis acies retusa est, & densissimis peccati originalis tenebris obscurata: tum quod ignorat penitus quid humanæ societati, eiusdem peccati lue infectæ, expediat, quidve noceat. Numquid qui peste hac usquequaque languent, qui earumdem tenebrarum caliginæ circumfusi sunt, eruditi, & opportuni medici pro tanto curando morbo habendi sunt? Conticescant ergo audaces homines, divinæque legi, perspicue fenora improbant, fasces submittant.

XXIV. Sapienter iam pridem Innocentius IV. Rubric. de usuris, animadvertit. *Licet inveniri forte posset casus ubi iure naturali, quod natura huiusmodi indidit, non esset peccatum usura; tamen propter mala, & pericula quæ sequerentur, in omni casu prohibita est.* Rufus mihi habendus sermo esset, si omnia mala quæ usura, spectata humanæ naturæ infirmitate, parit, recensere vellem. Paucis aliqua perstringam magis obvia, & quæ vel ipsi adversarii inficiari nequeunt. Negant ipsi a pauperibus exigendas usuras esse, vel ab ipsi divitibus qui necessitate pressi mutuum petunt. Id repugnare naturæ iuri adfirmant. Frequentiores autem sunt eventus in quibus

Conc. Theol. Tom. VII.

pauperes quam divites mutuis pecuniis egent. Quis vero discernet, utrum pauperes sint qui petunt, an divites: num ad consumptionem, vel ad amplificandas divitias, & mercaturam augendam mutuum postuletur? Mutuatores ab hoc onere severius inquirendi in aliorum statum, & conditionem se immunes reputabunt. Quin lucrandi cupiditas ab hac sollicitudine facillime eisdem liberat. Quid, inquit, scrupulos, & perplexitates mihi ingeris? Meum ne est pericrurari familiarum arcana, & hominum negotia? Bona ego fide pecunias mutuas numero, quas commodo, & utilitati accipientium profuturas credo. Qui vero mutuum petunt, pandere statum suum refugiunt; quin, ut proprii prolabantis status vulnera occultent, opulentiam simulant, dum necessitate premuntur. Quid dicam de æstuantia illa siti qua ardent feneratores? Hi ne intra confinia moderati lucris se coercebunt? En in quot detruduntur laqueos miseri homines, dum honesta iisdem tenerandi professio asseritur, & suadetur.

XXV. Mala quæ in civilem Rempublicam usuræ invehunt, Patres ipsi, potissimum Basilii, & Ambrosius, uberrima eloquentiæ vi patefaciunt. Narras mihi, inquit Basilii, paucos usuris ditatos; siles vero innumeros fenore necatos, atque strangulatos. Oculos intendunt feneratoris in tua prædia, subdit Ambrosius: conspiciunt te luxui, conviviis, ludis, luxuriæ addictum. Quot illicitis, quot proxenetis, ac lenonibus ad mutuas pecunias accipiendas te pertrahunt, gnari quod paucis annis invadent & prædia, & domos, & patrimonium tuum universum? Quot opulentas familias ad paupertatem non redegerunt fenora, nobis videntibus? Communi veluti proverbio circumfertur, ad ruinam declinare siue nobiles, siue mercatores, qui fenibri pecunia sua peragere negotia solent. Manifesta itaque experientia patet, perniciose esse Reipublicæ civili fenora. Quam sint christianæ Reipublicæ exitiosa & funesta, supra ostensum est.

XXVI. Verum, ut huic capiti finem imponam, & omne præcludam adversariis effugium, ab eis percontor. Si lex evangelica in viridi esset; si Christiani ad amissim eandem servarent: necessariæ ne usuræ forent? Mutuum gratuitum & consulit, & præcipit illa. Fidelitatem, sinceritatem, & æquitatem in commerciis iubet. Si homines egentibus gratis mutuas pecunias darent; aut si illas ad negotiationem præberent, futuri lucri, vel iacturæ participes; si qui has pecunias accipiunt, reipsa grati mutuatores

sponte

sponte essent; si lucra ex negotiatione inde-
pente fidelitate summa dividerent cum credi-
toribus; si nulla essent fraudis, iniustitiæ,
& infidelitatis pericula; si exacte servaretur
evangelica regula, *Quod tibi non vis fieri,
alteri ne feceris*: in hypothese horum omnium
egeret ne Respublica civilis fenore? Quid hi-
scis? Absit, inquis. Refugiunt ergo homines,
experientia teste, gratis mutuari, vel pecu-
nias suas mercatorum fidelitati committere;
cum sciant fraudes, furta, iniustitias quo-
quoversum inundare. Bene, & recte. Sed
ex Ore tuo te iudico, serve nequam. Ad-
missa evangelicæ legis exacta observantia,
nulla esset usurarum necessitas. Ergo quia ho-
mines servare legem nolunt, ideo lex ad eor-
um nequitiam detorquenda est? Quia homi-
nes avari, fraudulentis, versuti, vafri, &
iniqui sunt; ideo honestanda fenora, & tan-
quam Reipublicæ necessaria asserenda? In
hunc scopulum sane perniciosissimum impe-
gerunt Casuistarum plurimi. Quia difficul-
tatem experti sunt reformandi humanos mo-
res ad legum amissim, leges divinas, huma-
nasque ad hominum mores detorquere, & in-
flectere benignitatis obtentu, operæ pretium
existimarunt. Hæc quoque sunt acutissima
ratiocinia quibus usurarum patroni utuntur,
ut fenora hominum societati accommodent.
Plurima alia usuræ mala, scandala nempe
quæ religioni christianæ pariunt (nam vel
ipsum Alcoranum fenora execratur) præter-
eo; cum suapte natura manifesta sint.
Conferant acuti Broederliani usuras cum mu-
tuo. Gratuitum mutuum & commodum, &
necessarium est societati; fenus perniciosum.

XXVII. Tandem, ut paucis perstringam
quæ BENEDICTUS XIV. in sua Pastoralis
Encyclicæ definivit, referam interpretationem
quam ipse Doctissimus Pontifex exhibet
in suo insigni Opere de Synodo Lib. VII. cap.
XLVII. pag. 456. n. 10. *Verum quoniam tot
Doctorum auctoritate, & argumentis minime
perterriti, prædictam exoticam rationem non-
nulli iterum reficere non dubitarunt, propterea
Nos ad Petri Cathedram evecti, ne catho-
licæ doctrinæ puritas, cuius depositum Nobis
est a Christo conceditum, hac erroris labe fœ-
daretur, datis ad Italiæ Episcopos encyclicis
litteris sub die prima Novembris 1745. hæc
inter cetera declaravimus. Primo, omne lu-
crum ex mutuo ratione mutui, usurarium,
& illicitum esse: secundo, ad usuræ labem pur-
gandam nullum arcessiri posse subsidium vel ex
eo quod id lucrum non excessivum, & ni-
mium, sed moderatum; non magnum, sed
exiguum sit: vel ex eo quod is a quo id lu-*

*crum, solius causa mutui, depositur, non pau-
per, sed dives existat; nec datam sibi mutuo
summam relicturus otiosam, sed ad fortunas
suas amplificandas, vel novis coemendis præ-
diis, vel quæstibus agitandis negotiis, utilis-
sime sit impensurus: tertio, quamquam una
cum mutui contractu possint quandoque alii ti-
tuli, ut aiunt, forte concurrere, ipsi mutuo ex-
trinseci, e quibus iusta oriatur causa aliquid
ultra sortem; ex mutuo debitam, exigendi;
attamen falso, & temere affirmari diximus,
eiusmodi titulos semper reperiri, ac ubique
præsto esse, ita ut illorum ratione, quotiescum-
que pecunia, frumentum, aliudve id generis,
alteri cuicumque creditur, toties semper liceat
auctarium moderatum, ultra sortem integram,
salvoamque, recipere. Alia præterea ediximus,
atque in contractibus servanda commendavimus
(quæ in episcopales Synodos utiliter inseri pote-
runt) ne usuræ macula inficiantur; sicuti vi-
dere est in præfatis nostris litteris, impressis
Tom. I. nostrar. Constit. 143. quas nuperime
theologico commentario illustravit Daniel Conci-
na Ord. Prædicat. Theologus.*

CAPUT VI.

*Lutherani Scriptores moderni, usuræ moderate
defensores, Lutheri, Bucerii, Brentii, Me-
lancthonis, & Chemnitii auctoritate redargu-
untur tamquam hæreticæ doctrinæ propu-
gnatores. Quid de quibusdam scitulis, qui
Casuistarum lue in hac usuræ controver-
sia tincti, pro usuris pugnant?*

I. **L**utherani Scriptores vix libellum in lu-
cem edunt vel de philosophicis, aut
algebraicis quæstionibus, quin contra fas ius-
que ansam carpenti Catholicos arripiant.
Quare mihi vitio non vertatur parva digres-
sio, ab istorum impudenti dicacitate extor-
ta. Continenter blaterones crepant *Papistas,
& Pontificios*. Quod dum præstant, tam cæ-
ci sunt, ut non videant, se apostatas, de-
sertores, & perduelles detestandos præbere.
Exitit ne unquam vera Christi Ecclesia,
quin Pontificia fuerit? Inficientur, si ausing,
Ecclesia vestra Pontificia non est. Apostatica
ergo synagoga est; cum vera Christi Eccle-
sia semper fuerit Pontificia. Ecclesia nostra
Pontificia est: ergo hoc ex capite splendida
prærogativa insignita fulget. Hucusque argu-
mentatio ineluctabilis est. Num postea istius
veræ Pontificiæ Ecclesiæ, Romanenses, ut
vestra utar phrasi, dogma aliquod adultera-
verint, quæstio alia nos inter & vos est,
alibi dirimenda. Interim certum est Eccle-
siam

DISSERTATIO III. DE MUTUO, ET USURÆ.

fiam vestram antipontificiam satanæ esse con-
ciliabulum. At hoc obiter, & ut palam fiat
quam sit crassa vel in ipsis vocibus quibus
nos mordere tentant, istorum incipientia, ne
dicam stultitia. Sed, ut maiori pudore suffun-
dantur, ad id quod proposui, accedo.

II. Iustus Boehmerus, Franciscus Budæus,
Wolfius, Heinecius, ceterique, qui inter
Lutheranæ factionis nunc emicant, pro usuri-
s moderatis veluti pro aris & focis stylum
acuunt. Nec pudori sibi vertunt in hac gra-
vissima causa terga vertere Beato suo Marti-
no Luthero, semibeatissimo Martino Bucero, Phi-
lippo Melancthonio, Ioanni Brentio, Martino
Chemnitio funestissimæ defectionis principis,
ut in Calvini, Molinæi, Salmasii, aliorum-
que Calvinistarum sinum se se recipiant.
Clamabunt forsitan, me hæc ad conflandam
invidiam fingere. Sed meum est, luce me-
ridiana evidentius demonstrare, præfatos om-
nes Lutheranæ sectæ Auctores, & pseudo-
apostolos usuras omnes, sive immoderatas,
sive moderatas, reiicere, & contrarium erro-
rem, tamquam divino, naturalique iuri op-
positum, damnare. Hoc est quod demon-
strandum assumo.

III. Initium capere a Martino Luthero de-
berem; sed de hoc infra, cum de Martino
Chemnitio sermo erit. In nefario schismate
Martinus Bucerus Luthero inferior non fuit;
sed quo erat illo doctior, atque eruditior,
teste Calvino, eo fuit scelestior. Is primus
omnium novatorum divinam adversus usuram
legem circumvenire, cavillarique cœpit, dum
in Universitate Cantabrigiæ cathedram mo-
derabatur. In Opere de Contractu trino
Append. 2. §. 2. fuscè sententiam Buceri expo-
sui, & palam feci, non nisi in quadam verborum
æquivocatione ab Ecclesiæ catholicæ, a qua
descivit, doctrina recessisse. Lucrum quippe ex
pecunia in societatem negotiationis alteri tra-
dita, usuram appellavit in Commentariis in
Psal. xlv. & tract. de usura, ubi hæc inter
plura alia scribit. *Moderationem enim istius
usuræ sæpissime dixi metiendam esse primum
ex Dei benignitate, apparente in obviente
lucro sancte & æque comparato: tum ex
utriusque, & utentis pecunia aliena, & tra-
dentis eam alii in usum cum necessitate, tum
commodo. Ita ut si Dominus usui pecuniæ non
benedixerit, inde is qui ea usus sit bona fide
(id est, non cessarit in munere suo, nihilque
in lucrum profunderit, nihil temere impende-
rit) non solum nihil lucretur, verum etiam
iacturam faciat, ut tunc ille qui pecuniam de-
dit utendam, PARTICIPET HOC DAMNO,
UTI PARTICIPAT LUCRO, cum Dominus*

*illud dederit. Ad eum modum, si Dominus
large benedixerit pecuniæ exercitio, eo quoque
dixi debere eum benigniorem gratiam fratris
suo creditori, qui eius fuerit pecunia tam felici-
titer usus: ita ut omnia ex æquo & bono com-
pensentur inter credentem, & usurpantem
pecuniam, ET LUCRUM, ET DAMNUM,
eque obtineat æqualitas, quam Spiritus S.
requirit II. Cor. viii. ut utrumque unius abun-
dantia alterius sarciat inopiam: nec sit uni re-
missio, alteri afflictio. Abundans pecunia, com-
moditate autem lucrandi eius usu destitutus,
credat pecuniam cui Dominus dedit facultate
tem pecuniam commode exercendi, pecuniam
vero non dedit. Hic vero abundans lucro, ex
aliena pecunia comparato, impertiat inde ei a
quo pecuniam accepit utendam. His
adiunxi, Christianos quos Dominus vult civi-
libus legibus vivere, bona semper conscientia
uti posse contrahendi inter se rationibus, quas
civiles cuiuscumque civitatis leges comprobant:
SI QUIDEM LEGES ILLÆ NON PU-
GNANT CUM VERBO DEI.*

IV. Tametsi hæc Buceri doctrina nonnisi
voce tenuis discreparet a communi sana do-
ctrina; nihilominus alii Universalitatis Theo-
logi, tamquam novi erroris repertorem, Bu-
cerum continuo obiurgarunt, potissimum
Magister IUNGUS; ut testatur Bucerus ipse
ibidem his verbis. *Hæc cum quanta potui
cautione tractassem, ut nec impiorum avaritiæ
viderer patrocinari, quam toto pectore ex-
ecror; nec etiam bonas imortiorum hominum
conscientias perturbarem iniussu Dei
M. IUNGUS in disputatione quam habuit in
suo Collegio, proposuit inter cetera, accipere
pecuniam pro pecuniæ usu quovis modo esse
usuram prohibitam verbo Dei, & peccatum.
Ad hanc disputationem adfui &c. Ro-
gabam, num liceret nobis hominibus aliquam
actionem condemnare peccati quæ nulli Dei ver-
bo adversetur? Dabat ille non licere. Adieci,
illud genus usuræ, quod supra descripsi, quod
& comparatur pio sanctoque quæstui, absque
ullius fraude, & ita temperatur, ut non mi-
nus damnis quam accipientis detur commodo,
nulli Dei verbo adversari. Plura Scriptura-
rum, & Patrum testimonia præmit Bucerus
in suæ opinionis patrocinium. Nec propter-
ea plene quiescebat Magister IUNGUS, subdit
Bucerus ipse: quia lucrum istud sub usuræ
nomine invehebatur. Post multa (pergit Bu-
cerus) concedebat tamen Iungus, posse credi-
torem aliquid a delictore accipere gratiæ loco,
sed si id liberaliter daretur, & nullo interce-
dente pacto: non enim illud licere a quoquam
stipulari. Contra id obiicebam, me loqui de
usu*

usura quam dare sit opus iustitiæ; iam licere Christianum hominem a proximo suo stipulari omne officium virtutis. Addidi autem, eam stipulationem debere SEMPER in moderatione teneri caritatis, ut si is a quo sit quis iustam alioquin & æquam usuram stipulatus, DAMNUM accipiat ex usu creditæ pecuniæ, tum creditor, UT SUPRA DICTUM EST, EODEM DAMNO PARTICIPE, & usuræ stipulationem remittat. Identidem enim ingeminabam, me eam tantum probare usuram quæ detur non minore commodo dantis quam accipientis: commodum enim, & utile, nemine Christianorum ab honesto & æquo sciungente. Sicque terminata fuit ea disputatio, ut interdum videretur Iungus a me non multum dissentire . . .

In eo autem nostro colloquio cuius memini, fateor me ab illo esse perquam graviter, & tamquam ex singulari auctoritate admonitum, atque etiam increpitum. Dicebat, viderem quantum hac mea de usura doctrina obicerem hominibus offendiculum; me nescire, quam perditum sit hoc regnum usuris, quamque in eo immanes usuræ exercentur. Fuisse in prælectione mea, cum de usura tractarem, qui meam doctrinam arripuerint pro subleuatione suæ conscientiæ, etiam ad fenerationem admodum mordentem. Respondebam, mihi hoc, ut cuique alii, dolere ex animo, omnemque me usuram quæ vel tantillum incommodetur proximo, immo qua non re ipsa ei commodetur, damnare toto pectore. Propterea tamen quod mordentes atque noxiæ usuræ apud multos vigeant, haudquam fas esse ut quod sit verum caritatis, & iustitiæ officium, usuram scilicet commodo dantis, & accipientis coæquantam, noxiæ damnam, & iniquitatis; ac ita contristem bonas conscientias, quas Deus contristari non vult: impios etiam Dei legem ad suam detorquere perniciem, non tantum doctrinam meam.

Cum itaque Iungus non posset, illud usuræ genus quod ego admitto, peccati convincere; hortabatur me, ut cum rursus de hac re agerem, BENE EXPLICAREM eum qui pro usu pecuniæ suæ partem lucri accipiat, quod Dei beneficio innoxium obveniat, COMMUNICET ETIAM DAMNO, si quod ille qui pecunia utitur, contraxerit. Respondi, me hoc PERLIBENTER facturum: nihil enim magis cupere quam, dum non possum ad pietatem hominibus prodesse, caveam ne cui obsum, & obitiam aliquid ad pietatem offendiculum: sed me SEMPER in omni huius rei tractatione inculcasse, & quam studiosissime, NIHIL CUIQUE LICERE USURÆ ACCIPERE A

QUOQUAM, QUOD IS QUI DAT, NON VERO SUO COMMODO DARE POSSIT, ET DEBEAT: SIQUE DAMNUM HIC CAPIAT, TUM ET DAMNO EO PARTICIPARE DEBERE EUM QUI LUCRI PARTICIPE ERAT FUTURUS, SI ILLUD DOMINUS DEDISSET.

Quantum vero potui, egi tum demisse, & cessim cum IUNGO, cupiens ita eum mihi, immo doctrinæ salutari devincere, & ad cetera quæ cum ea eram acturus, aliqua animi eius erga me benevolentia præparare. Iam autem video, eum istam meam demissionem, & comitatem ad nescio quam contra me victoriam, vel factam mei correctionem rapere; quam ipsam tamen correctionem grato animo ab eo reciperem, si ulla in re eam ex Dei verbo præstitisset, vel adhuc præstare posset.

V. Bucerus itaque lucrum quod is percipit qui utendam pecuniam credit, fenus licitum defendit, dummodo sicuti lucri, ita damni & iacturæ participes sit; sique æqua partitio creditorem inter & debitorem lucri, & damni quod pecunia negotiationi a socio debitore applicata parit. Quia vero Bucerus tale lucrum fenus vocabat, quod vocabulum istud adiaphorum reputaret; quamquam iuxta communem intelligentiam fenestre non sit; ideo Magister Iungus cum ceteris Doctoribus Universitatis vocem contra Bucerum exaltavit. Nec ab oppugnatione destitit, donec Bucerus spondit perspicua oratione se inculcaturum auditoribus, se lucrum ex pecunia negotiationi tradita licitum defendere, hac semper adiecta conditione, ut is qui pecuniam socio confert, periculo, damno, & iacturæ subiaceat, si quidquam lucri capere velit. Respondit Bucerus se hanc solam semper, & non aliam propugnasse doctrinam, his verbis. Sed me SEMPER in omni huius rei tractatione inculcasse, & quam studiosissime, nihil cuique licere usuræ accipere a quoquam quod is qui dat, non vero suo commodo dare possit, & debeat: sique damnum hic capiat, tum & damno eo participare debere eum qui lucri particeps erat futurus, si illud Dominus dedisset.

VI. Non me late Lutheranos Buceri, tamen si Lutheri amici, & in confuprandis sacris virginibus, uxoreque ducenda socii, dicta non suscipere omnia: is quippe herbam Luthero porrigere recusavit; sed novus & ipse aquilonaris evadere Solon ambivit. Et re ipsa inter Germaniæ sectarios eruditione & ingenio claruisse Bucerum, testatur Calvinus his verbis. Marinus Bucerus . . . præter reconditam eruditionem, copiosamque

multarum rerum scientiam, præter ingenii perspicaciam, multam lectionem, aliasque multas ac varias virtutes, quibus a nemine fere bodie vincitur, cum paucis est conferendus; plurimos antecellit: hanc sibi propriam laudem habet, quod nullus hac memoria exactiore diligentia in Scripturæ interpretatione versatus est. Utcumque res se habeat, fateri heinc Lutherani coguntur, Ecclesiæ Romanæ primos perduelles, & novi septemtrionalis Evangelii promulgatores usuram omnem improbare.

VII. Verum, ut Lutheranos pressius adriar, IOANNIS BRENTII auctoritatem illis oppono. Is hom. lxi. in cap. vi. Luc. hæc scribit. „ Usura pecuniaria, & illegitima in lege gravissime prohibita est. In Exodo cap. xxxii. scribitur: Si pecuniam MUTUAM dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes: & in Deuteron. cap. xxiii. Non feneraberis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno. Fratri autem tuo id quo indiget, commodabis &c. Nec mirum quod usura pecuniaria prohibita sit scripta lege, quando sit contra ipsam rei numerariæ naturam. Nummus enim non potest natura sua gignere nummum, sicut granum iniectum agro. In usura autem nummus gignit nummum. Quare usura est præter naturam. Unde quia usura nec cum natura, nec cum scripta lege convenit, dicitur in Psalm. Qui pecuniam non dedit ad usuram, habitabit in tabernaculo tuo: & apud Ezechielem: Qui usuram, & superabundantiam non acceperit, non morietur, sed vita vivet. Ergo qui acceperit, is nec habitabit in tabernaculo Dei, nec vita vivet, sed morietur.“

VIII. Nec reponere Lutherani valent, BRENTIUM loqui de fenore mordente. Quoniam iuxta Brentium fenus natura sua malum est, cum repugnet nummum gignere nummum. Quid quod vanam cavillationem conceptis verbis Brentius ipse profligat? Nam Tom. I. in cap. xxxiii. Deuteronom. hæc habet. „ Sciamus igitur, quod usura, præsertim quæ designatur pecunia, maxime pugnet cum natura, & dilectione proximi. Nummus enim non gignit nummum. Unde & Scriptura multum eam detestatur Exod. xxii. Levit. v. Nehem. xxv. Psal. xiv. Ezech. xviii. & Prov. xxviii. . . . Hic quæri solet, num annuus census, quo de centum accipiuntur quinque ex aliquo fundo immobili, sit usura? De hoc nihil decerni potest Conc. Theol. Tom. VII.

ex sacris litteris, sed ex publicis legibus. Certum enim est quod si vel UNUS NUMMUS ULTRA SORTEM ACCIPIATUR IN MUTUO, SIT USURA. Nummus enim non gignit nummum. Aliud est enim mutuum, aliud contractus emptionis. In mutuo committitur usura, cum aliquid ultra sortem accipitur. Contractus autem emptionis iuxta leges est licitus. Itaque qui exigunt legitime quinque pro centum in aliquo fundo, non designant usuram. Qui autem UNUM TANTUM, aut duos nummos ultra sortem accipiunt in mutuo, sunt usurarii. Ceterum quod hæc lex Iudeis permittit ut accipiant usuram ab alienis qui non sunt Israelitæ, dispensat propter duritiam Israelitarum; sicut & postea de libello repudii Deuteronom. xxiv. Nam exacta iustitia tam prohibet usuram ab alieno quam a suo gentili accipere, propterea quod uterque sit proximus, & contineatur nomine proximi.“

IX. Lutherani Brentium venerantur & suscipiunt ceu alterum propriæ sedis Patriarcham. Laurentius MOSHEMIUS Lutheranus, & Abbas uxoratus Cœnobii Vallis S. Mariæ, & scriptor nec inelegans, nec indoctus, prout clima fert, in suis de Theologo non contentioso dissert. in eodem cum Luthero subfello Brentium collocat, eumque & divinæ Theologiæ, & religionis christianæ reformatorem vocat. Sed si scripta Brentii cum scriptis Lutheri comparentur, lorder Lutherus, & emicat Brentius; quamvis ambo a recto tramite toto cælo aberrant. Bacchatur Lutherus, furit, & quidquid in buccam venit, spuit, nullo servato ordine, perspicuitate nulla. Brentius moderatus, & gravis, æquabili stilo suos fundit errores. Porro alter iste Germaniæ hæreticæ coapostolus usuram quamlibet cum verbo Dei pugnare clamat.

X. PHILIPPUS MELANCTHON usuras non secus ac Brentius, divina lege vetitas docet; ut testatur vel ipse Iustus BOEHMERUS Tom. V. Lib. V. tit. ix. §. 33. his verbis. „ Denique Patres ex lege divina, & in primis Salvatoris, omnem usurarum turpitudinem (damnant) quos supra redargui. Nihilominus tamen Philippus Melancthon tempore Reformationis Patres non deterritos esse censuit in responso anno 1553. scripto. Utrum usuræ adversus ius divinum sint puniendæ, aut tolerandæ in Republica christiana? Quod MS. edidit De Ludevig. Tom. V. Iuri divino easdem repugnare censet, additque, Carolum V. in terris suis hereditariis edixisse, se actionem

„*usuris denegaturum*. Ita ergo cum vulgo „*usuras cum iure divino pugnare credidit* „*Melancthon*. „*Quid? Melancthon elegantissimus, doctissimus, & Lutheri magister, & emendator, cuius errores non paucos correxit, cum vulgo erravit? Ut vulgus interpretatus est sanctum Dei verbum? Quis ergo apud vos legitimus Scripturæ divinæ interpretes? Sed de hoc mox.*

XI. MARTINUS LUTHERUS, & MARTINUS CHEMNITIUS hæc quæ sequuntur, docent adversus usuram. Sed, ut laborem declinem revolvendi omnia Lutheri opera, quæ sicut confuse scripta, ita confuse edita sunt absque necessariis indicibus, eius de usura sententiam referam ex isto secundo Martino. Chemnitius igitur, & ipse Lutheranus seditionis antesignanus insignis, Brentio, & Melancthone non inferior, sive acumen, sive scribendi artem, sive eruditionem spectes, Tom. II. de loc. theolog. cap. vi. usuræ controversiam suo calamo versat. Nihilum sophisma, quod Calvinus, Molinæus, Salmasius, Noodt, Broederfen, & Broederfiani fenoris patroni excogitarunt, non labefactat. Pauca ex pluribus perstringam. Explicata usuræ voce, continuo errorem moderati fenoris aggreditur num. 2. his verbis. *Constituendum est ex certis & perspicuis Scripturæ testimonio usuram non esse rem per se & suo genere bonam, nec ita mediam, ut ex usu, vel abusu iudicetur, & moderatio quidem probetur, excessus vero tantum damnetur; sed esse actionem per se & suo genere malam, vitiosam, & damnatam. Multi enim cogitant, sicut in reliquis legitimis contractibus, tantum excessus vitia, & abusus damnantur, ita etiam moderatam usuram non esse peccatum, sed tantum excessum damnari. Potest ne verbis magis perspicuis quæstio explicari? Porro primum auctoritate Ethnicorum evincit usuram omnem improbatam esse. „ Et quidem apud Romanos primo usura simpliciter damnata fuit. Dicit enim CATO de re rustica: „*Maiores nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, furem dupliciter condemnari, feneratorum quadruplo: adeo peiorem existimabant feneratorum quam furem.* „ Deinde plura Ciceronis, Plutarchi, & Atheniensium testimonia contra usuram indicat. Post tum veteris, tum novi testamenti documenta lato calamo expendit, & consuetas Molinæi, Calvinii, Salmasii, & aliorum cavillationes refellit. Patrum, & etiam Lutheri sui auctoritatem in subsidium advocat.*

XII. Præterea non iuri divino modo, verum naturali etiam, usuram adversari evin-

cit. *Dignum est autem (inquit) admiratione, cum in hac naturæ corruptione avaritia varios præterius excegerit, quod etiam ab Ethnicis sanioribus, & Philosophis, & Legumlatoribus usura atrociter damnata est. Et hoc luculentissimum testimonium est, eam pugnare non tantum contra Scripturam, verum etiam contra ipsam legem NATURÆ. Scholasticorum rationes rescribit, & descriptiones, quibus Istei, & Theologi usuræ vitium explicant. Melancthonis quoque, & Lutheri definitiones perhibet. Philippus, inquit, ita definit. Usura est lucrum supra sortem exactum tantum propter officium mutuacionis. LUTHERUS dicit. Qui iuxta præcepta caritatis mutuo dat, & ultra sortem aliquid, vel plus, vel melius exigit, aut recipit, usuram committit. . . . Ad definitionem igitur usuræ pertinet. I. Quod sit contractus mutui. Exod. xxxi. &c. & de substantia mutui sunt hæc quatuor. 1. Quando res ita transfertur, ut fiat accipientis. Mutuum enim inde dictum volunt, quia de meo fiat tuum. 2. Debet esse officium gratuitum: alias enim esset vel venditio, vel locatio. 3. Datur potestas utendi mutuo, non in perpetuum, sed ad certum tempus: alias enim esset donatio. 4. Additur obligatio, ut restituatur, non quidem eadem res numero, sed alia eiusdem vel generis, vel quantitatis, & æstimationis. Psal. xxxvi. vers. 21. Peccator mutuo accipit, & non solvit &c. In huius doctrinæ confirmationem allegat Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, & S. Thomam, inquiens. Et THOMAS recte dicit: Quando commodum aliquod, quod pecunia potest æstimari, propter officium mutui exigitur, usura est. Iterum admonet, Lutherum hanc controversiam optime dispexisse. Animadverti igitur, & observavi in LUTHERO methodum quamdam qua nisi posseæ Aepinius, & Brentius, plane, & perspicue explicarunt hanc doctrinam.*

XIII. Expositis rationibus tum a Scriptura, Patribus, & Scholasticis, tum a iure naturæ arcessitis contra usuram, ad diluenda obiecta accedit. Proponit sibi primo loco argumentum de viduis, & pupillis, quod obtrudere Broederfiani solent. Post multa, quæ brevitatibus causa omitto, inquit. „ Sed hæc quæstio varie disputatur. Si talis, sicut dictum est, mutuo det diviti, qui usum alieni æris potest lucrum facere, & pacificatur aliquid ultra sortem, cum quidem alter sine suo incommodo, & detrimento possit reddere, & alter inde suam sustentationem habeat, cum bona conscientia id fieri possit, an vero sit usura,

„*ra, quam Deus tam atrociter in Scriptura damnat.*

„*Quidam dicunt, non esse usuram damnatam; & utuntur his argumentis. Quia non sit morsus, & aggravatio pauperis; sicut Scriptura de usura loquitur. Et sicut usus domus, ædificii &c. potest vendi, ita ut dominium maneat penes locatorem; ita potest etiam usus pecuniæ vendi, ut dominium repetendæ sortis maneat penes creditorem. Sicut enim propter commoditatem mercatorum necessarius fuit usus nummi; ita ad conservationem civilium negotiorum alieni æris usus necessarius est. . . . Quando igitur non est contra caritatem, non est peccatum &c.* „ Prolixius describit oppositionem, cui sic respondet.

„*Sed illis, & aliis omnibus similibus rationibus opponitur hoc simplex, firmum, & solidum fundamentum. Si Scriptura in descriptione usuræ talem constitueret differentiam, quando in mutuo a paupere aliquid ultra sortem exigitur, esse peccatum; quando vero a divite, esse legitimam, & piam negotiationem, tunc plana esset responsio. Iam vero in genere & simpliciter damnat usuram, & omnem superabundantiam quæ in mutuo ultra sortem exigitur, sine discrimine, a quocumque accipitur, Psal. xv. vers. ult. Ezech. xviii. vers. viii. Luc. cap. vi. vers. xxxv. Quia igitur Deus iuxta verbum patefactum iudicat, certe conscientia non potest certa esse, si absque manifesto verbo Dei ipsa sibi talem differentiam fingat. Qualescumque enim excogitentur rationationes, semper obstrepent generales illius sententiæ. Qui pecuniam suam non dedit ad usuram &c. Quod vero in quibusdam testimoniis pauperum fit mentio, eadem ratione fit, sicut in quinto, & septimo præceptis plerumque nominantur viduæ, pupilli, pauperes, ne illis inferatur iniuria. Sed inde non sequitur: Ergo iniuria quæ fit contingatis, adultis, potentibus, divitibus &c. non est peccatum. Item officium mutui præcipitur præcipue propter pauperes, & egentes: ideo eorum etiam fit mentio in testimoniis Scripturæ. Præterea ad definitionem, & substantiam mutui pertinet ut sit officium gratuitum; & quod recipiens obligetur ut restituat tantundem in genere, seu quantitate. Ergo quando mutuans pacificatur aliquid ultra sortem, hoc fit contra naturam contractus mutui. Igitur non valet. Quodcumque autem nomen ei imponatur, quando ius repetendæ sortis manet penes creditorem, est verum mutuum: & quidquid in mutuo ultra sortem exigitur, est usura. Et Scriptura ideo generaliter prohibet usuram, quia in com-*

„*municatione societatis politicæ non vult omnia esse venalia; sed vult quædam officia esse gratuita, quæ certe deformantur, & depravantur, quando vel tamquam venalia venduntur, vel tamquam mercenaria locantur. . . . Quid igitur faciet is qui ad sustinenda Reipublicæ onera, & tolerandos sumptus æconomicos usu suæ pecuniæ non potest carere? Responso manifesta est ex fundamentis supra monstratis. Sunt enim multi alii legitimi contractus qui in Scriptura approbantur. Illis igitur utatur. Sed inquit: Non possum exercere negotiationem emptionis, locationis, permutacionis &c. Respondeo. Qui legitimos illos contractus fugit hoc nomine quia labores, & pericula non vult subire; sed querit aliam rationem faciliorem, quæ minori cum labore, & nullo cum periculo coniuncta sit, is peccat contra doctrinam de communicatione rerum in societate civili. Regula enim est, ut in politicis illis officiis exercentur caritas: at huic certe non convenit ut alii tantum labores subeant, & pericula sustineant, tu vero otiosus, & indemnus aliorum periculis, & laboribus sagineris. Sed si sit vel valetudinis, vel ætatis, vel conditionis, ut in viduis, vel qui privatis sumptibus Reipublicam gerunt, vel imperitiæ, vel alia honesta ratio, approbati sunt legibus etiam alii quidam contractus; ut qui habent pecuniam, & non possunt ipsi negotiari, possunt honesto, & legitimo usu pecuniæ acquirere unde sustententur, scilicet contractus redemptionis, & societatis.*

XIV. Opponit 2. legem Iustiniani, cui sic respondet. *Quia vero usura pugnat cum iure naturæ, & expressis Scripturæ testimoniis atrociter damnatur; ius civile nunc ita correctum est, quod in vero mutuo non licet pacisci de usura. Explicat deinde plures contractus quibus omnes, & pupilli, & viduæ, & nobiles, & senes, possunt ex pecunia lucrum quærere, sic concludens. Quod si quis dixerit, Contractus redemptionis, nec societatis placet; sed vellet potestatem repetendæ sortis retinere, & de lucro, & de sorte sine periculo ullius damni certus esse, sicut fit in usura; illi, quia non vult secundum caritatem ambulare, non possum aliud consilium dare ex verbo Dei, quam I. Thessalon. iv. vers. 6. Vindex de his omnibus Dominus est.*

XV. Opponit 3. „*Usura in Scriptura hoc nomine damnatur, quia pugnat contra caritatem, & coniuncta est cum dolo, & cum iniustitia: item quia mordet, & prægravat proximum. Ergo quando a divite exigitur usura, non est peccatum. Huius argumenti explicatio supra in definitione*

tradita est. 2. Iustitia commutativa consistit in æqualitate. Sed quando quis ex alterius pecunia magnum fructum capit, & creditori tantum sortem restituit, certe magna est inæqualitas: debitor enim ingens accipit lucrum, creditor vero facit iacturam. Potuisset enim ipse usu suæ pecuniæ suum parare commodum. Ergo usura potest cum iustitia exerceri.

Resp. Vult Deus in societate politica quedam officia esse gratuita, sicut est mutatio; & illa certe gratuita officia iustitia non iubet vendi. Quomodo vero cum tertio ordine hominum in usu æris alieni æqualitas servari possit, non per usuram, sed aliis legitimis rationibus (nempe contractibus societatis, census, redemptionis) supra dictum est. Inde petatur ubertor explicatio.

XVI. Opponit 4. „ Apud Corinthios utpote in magno emporio sine dubio usuræ fuerunt usitate. Paulus vero, cum alia vitia arguat, non facit mentionem usuræ &c.

Resp. Paulus ad Corinthios non meminit homicidii, veneficii, periurii &c. quæ vitia fuisse in magna illa urbe non est dubium. Num ergo dicemus propterea non esse peccata? Paulus enim in utraque ad Corinthios tantum ad ea respondet de quibus certamina apud ipsos orta fuerant, & de quibus consuebatur. Et tamen, cum I. Cor. VI. vers. 10. damnat fures, rapaces, & avaros, sine dubio usuram etiam complectitur, speciem sub genere, sicut in Decalogo fit.

XVII. Opponit 5. „ Regula caritatis est. Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, eadem ipsi facite. Ergo non peccat contra caritatem quando is qui aliquando solet usuras solvere, ab aliis exigit. Item quando cogitat se velle aliis ultra sortem aliquid numerare, si in simili necessitate esset constitutus.

Resp. Ex voluntate per peccatum depravata, quando dissentit a manifesto Dei verbo, non est iudicandum de lege caritatis, ita ut expressis Scripturæ testimoniis præiudicetur. Accusatus coram iudicio vellet se falso testimonio eximi periculo; num igitur, si alteri periurio patrocinetur, non erit peccatum? Et simulatus prætextus est. Nemo enim est qui non mallet gratuito mutuo sublevari in egestate.

XVIII. Opponit 6. „ Magistratus officium est de externis rebus statuere & Christiani politicis constitutionibus bona conscientia possunt uti. Ergo quatenus leges civiles concedunt usuras, possunt sine peccato exerceri.

Resp. Alia est ratio constitutionum politicarum quæ legi naturæ congruunt, & quæ pugnant cum manifesto verbo Dei; ut cum leges dicunt, simplicem fornicationem non esse peccatum. Qua vero ratione, & quo fine leges civiles concedant usuras, ita ut tamen non statuunt aliquid simpliciter contrarium legi divinæ, supra in 1. membro explicatum est.

XIX. Opponit 7. „ Societas politica, quæ nunc sunt hominum mores, non potest esse carere usuris. Est enim usus æris alieni cum alias necessarius, tum præcipue ad conservandas negotiationes. Et nemo vult gratuito dare. Ergo &c.

Resp. Hoc argumento posset tota Scriptura everti. Mundus enim non vult in via mandatorum Dei ambulare. Num igitur dicendum est, non esse peccata quæ in Scriptura manifeste damnantur? Sunt autem varii modi legitimorum contractuum in usu æris alieni, quibus negotiationes necessariæ in societate politica possunt conservari, ut non opus sit propterea usuram iustificare.

XX. Opponit 8. „ Sæpe illis quibus pecunia datur ad usuram, magnum præstatur beneficium. Multi enim hac ratione ditescunt. Ergo est opus caritatis.

Resp. Non dicendum est beneficium, vel opus caritatis, quod fit contra mandatum Dei. Gerson recte dicit: Propter utilitates quæ per accidens possunt evenire, non sunt dicenda bona quæ per se & genere suo mala sunt, ut mendacia, fornicatio &c. Luc. IV. vers. 6. Hæc omnia tibi dabo.

XXI. Opponit 9. „ Pecunia sub usura non obtruditur invitis, sed petitur, & cum gratitudine a debitoribus accipitur.

Resp. Necessitas cogit egenos, ut, cum iuxta præceptum caritatis non subleventur, accipiant ad usuram: mallet autem gratuitum officium. Et si serio petant pecuniam sub usuris, non ideo iustificatur usura damnata in Scriptura. Nam & adulteria, & fornicationes, & mendacia sæpe hoc modo committuntur. Item Saul petebat ut ab armigero suo interficeretur I. Reg. ult. vers. 4. Sed David propterea homicidam non absolvit II. Reg. I. vers. 15. &c. Hæc tamen Martinus Chemnitius.

XXII. Nunc animis adeste Rudæi, Heineccii, Boehmerii, Mosheimii, Wolfii, Burcherii, & omnes Luthericæ factionis asseclæ. Legislatores vestri, beati nempe, & magni illi viri Lutherus, Bucerus, Melancthonius, Chemnitius, Brentius, quos concrepantibus buccis deformatam Theologiæ faciem instaurasse, & prolabantem religionem, ipsamque naturæ ius ad pristinum revocasse splendore

CAPUT VII.

Detur ne materiæ parvitas in usuræ peccato.

I. Disputatum hucusque pro dogmate quod Ecclesia catholica contra usuras defendit. Bellum facile, certa victoria. Difficilius nunc ineundum certamen est contra non paucos catholicos Casuistas, qui senus omne detestantes, tot excogitarunt fucos quibus usuræ deformitatem tegant, tot invexerunt titulos vi quorum ab usuræ pravitate quodlibet ex mutuo lucrum purgent, ut hoc usuræ scelus, in quod tam acriter cuiusque sæculi Patres, & Theologi declamarunt, vix in mundo reperiantur. Si nulli tituli essent qui lucrum ex mutuo perceptum usuræ vacuum redderent; quemadmodum nullæ occurrunt causæ quæ adulteria, fornicationes, mendacia a malitia excusent, levioris momenti disputatio esset, & paucis dirimeretur. At occurrunt, tametsi non ita frequenter ut multi contendunt, tituli vi quorum iustum est ex pecunia mutuatitia lucrari. Porro quandonam hoc liceat, & quando secus, hoc opus, hic labor est definire. Vix aliæ sunt in universa Theologia tam impeditæ, atque involutæ difficultates, quæ negotium ita facestant, torqueantque Theologorum ingenia. Si praxim spectes, quasi dixerim non minus late patere avaritiæ scelus inter pecuniosos homines quam inter iuvenes libidinem. Sed hæc, quia carnalis, facillime suam prodit iniquitatem; contra illa, quia a corporea materia magis distat, varias induit species, & colores, sub quibus latitans serpit, & sensim sine sensu virus diffundit. Facile propterea est ad aliquod extremorum, aut severitatis, aut laxitatis declinare. Ut mihi caveam, si aqua in disputatione hærebit, lectorem monebo ut doctiores consulat, meamque fateri ignorantiam non erubescam. Peccatum quippe istud restitutionem comitem habet: idcirco exquisita opus est diligentia, ne aut astringantur, aut liberentur a restitutionis onere mutuatores. Sinuosos titulos quos iuniores commentum sunt, sigillatim dispiciam, & quod mihi probabilis visum fuerit, patefaciam. Leviosem hoc in capite, quod est proliquisum ad ea quæ dicturum sum, quæstionem dirimam.

II. Quæst. unic. Datur ne materiæ parvitas in usuræ peccato? *Resp.* Non levi contentione versant hanc difficultatem iuniores. P. Thomas Tamburinus Lib. IX. tract. I. cap. 31. num. 4. opinionem adfirmantem constanter

ter defendit : quia , cum usura , inquit , sit contra iustitiam , non secus ac furtum , parvitatem materiam excipit . P. Antoninus Diana refert Alphonsium de Leone qui omnem materiam parvitatem ab usura excludit : & propter istius Theologi auctoritatem nihil definit , ac destrictioribus cogitandum super hac controversia relinquit . Tamburinus hanc Dianæ suspensionem iudicii quasi irridens excipit , subditque . *Sed ne amplius , oro , quis cogitet propter rationem a nobis allatam .* Tamburinus scrupulis non agitabatur in definiendis morum regulis . P. Nicolaus Gennaro in sua *Usura detecta introduct.* 4. opinionem Alphonsi de Leone defendit , allegatque evangelicum textum Luc. vi. *Mutuum date , nihil inde sperantes .* Nihil , inquit , materiam parvitatem excludit . Et hac ratione evincere contendit , gravitatem , aut parvitatem materiam desumendam esse non tam ex obiecto materiali , quam ex oppositione cum ratione formali obiectiva per se inspecta . Porro ratio formalis obiectiva , attacta ab usura , non est res aliena absolute considerata , quia hæc obiectum materiale est ; sed res aliena , acquilita per mutuum cum aliqua vi . Usura enim ad rapinam reducitur , ut dicit S. Ambrosius relatus 14. quæst. iv. *Si quis usuram accipit , rapinam facit .* Mutuatarius enim , ut peripicue docet Angelicus 2. 2. quæst. lxxviii. art. 1. ad 7. & alibi , aliquam vim patitur sibi indebitam , quæ libertatem lædit . Hæc autem ratio gravem oppositionem prodit cum iustitia naturali , etiam si res aliena parva sit . Exemplum subiicit . Si quis cogere aliquem ad tributum sibi solvendum , etiam rei parvæ , peccaret mortaliter : quia licet res tradita sit levis , constituere tamen aliquem tributarium , eumque in servitutem redigere , est gravis iustitiæ læsio . Similiter quamvis mutuatarius rem levem reddat , nihilominus magnum gravamen est , quod cogatur ad reddendum ex iustitia id quod non debet . Adicit auctoritatem Ecclesiæ , quæ hoc vitium turpe , execrabile , impium , inhumanum appellat . Quid quod Patres omnes hoc scelus assimilant morsui aspidis , belluæ immani , canibus , leonibus , piratis , arpiis , homicidio ? Ipse Cato clamat : *Quid est feneratori ? Hominem occidere .*

III. Hæc omnia usuræ enormitatem gravissimam produunt . Ceterum , ut mea minima præfert opinio , non excludunt materiam exiguitatem . Vim inferri mutuatario a mutuate , & ipse concedo ; sed vim hanc levem esse existimo . Etiam rapina vim inferit ; at si vis exigua sit , mortalis culpa non est . Exactio

lucris opponitur utique , sicut quodlibet aliud peccatum , rationi formali obiectivæ ; sed cum oppositio parva sit , etiam culpa levis est . Ita mihi videtur . Interim assero , contemnenda non esse argumenta P. Gennaro . Ut sæpius dixi , in quæstione de peccato mortali , & veniali , nisi veritas expressa habeatur , & communis moratorum hominum sensus , iudicium meum suspendo . Has trutinas ponderandi malitiæ gradus pluribus Probabilistis relinquo , qui sane nimis facile definiunt hoc mortale , hoc veniale esse . Tandem , ad praxim quod attinet , quæstio ista inutilis videtur , ut fatetur etiam ipse P. Gennaro . Quis enim feneratorum pecuniam suam mutuam tradit ob lucrum unius aut alterius obuli ? Ut res in tuto collocetur , cavendum ab omni vel umbra fenoris est : tum ut scandalum vitetur , quod facile contingere potest ; tum ob periculum prolubendi ex parvis in graviora ; tum ob facilitatem existimandi materiam levem quæ gravis sit .

CAPUT VIII.

Sit ne pecunia numerata præsens æstimabilior absente , & titulus accipiendi aliquid ultra sortem ?

I. **N**ulla super proposita quæstione institui disputatio deberet , cum eam damnaverit Innocentius XI. in hac propositione num 41. *Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda ; & nullus sit qui non maioris faciat pecuniam præsentem quam futuram ; potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere , & eo titulo ab usura excusari .* Tamen ut tibi semper evidentius compertum sit , Probabilissimum per universam grassari Theologiam , in mentem revoca S. Pauli verba : *Erit enim tempus , cum sanam doctrinam non sustinebunt , sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus &c.* I. ad Timoth. cap. iv. Dum nos vocem exaltamus adversus juniorum laxitates , perstreperunt benignioris Ethices patroni , nos caritatem lædere , & Casuistas infamare . At istorum voces semper parvi fecimus ; cum verà Christi caritas urgeat nos ad subducendas animas æternæ perditionis laqueis quos nonnulli iuniores bona fide illis paraverunt , ut amœniori via eadem ad cælum ducerent . Præfatam erroneam opinionem docet Caramuel in *Theolog. moral. Lib. II. disp. xrv. num. 799.* ubi hæc habet . *An numerata pecunia pretiosior sit numeranda ? Respondet assertive Navar-*

rui

CAPUT IX.

Licitum ne est aliquid supra sortem accipere ob molestiam , ortam ex privatione pecuniæ mutuo traditæ ? Festiva opinio Caramuelis .

I. **I**oannes Caramuel Lib. II. *Theolog. moral. disput. xiv. num. 778.* hanc versat quæstionem verbis adeo festivis , ut eadem rescribere lubeat ad lectores imbuendos . *Distinguo molestiam a periculo vel a damno emergente , & lucro cessante . Est vere aliqua recreatio in videndis rebus pretiosis ; cur non & possidendis ? Pro audienda comœdia , vel videnda bestia datur pretium ; & nemo contradicit : cur non pro videndis , vel possidendis optimis auri partibus ? Ratione ergo huius molestiæ , a carentia pecuniæ subortæ , præciso omni alio periculo , posse quid supra sortem accipi ; affirmat Medina ; & D. Thomæ interpretes quæst. lxxviii. artic. 1. iudicant speculative probabile . Sed Dicastillus contradicit , & inquit : „ Mihi hæc sententia , & speculative improbabilis , & moraliter in praxi videtur perniciofa . “ *Videte CENSORIUM CATONEM , severo supercilio doctrinam condemnantem . Audite tamen num. 154. sibi contradicentem .* „ Unum solum superest , inquit , sane difficile , nempe tristitia ex carentia rei quam amat , & de qua habita habita apud se delectabatur . “ *Non hæc refiat ; sed de hac unica disputatur : & respondet .* „ Recentiores aliqui docent , eam tristitiam sufficiens ter recompenfari per retributionem ire similis conditionis Verum enimvero carentia illa non videtur recompenfari per retributionem rei similis ; sed ex solutione rei mutuatæ iterum redit delectatio ; quam delectationem si non mutuasset , set , mutuas & eoufque habuisset quod caruit , & modo etiam haberet . Ergo non satisfat præteritæ tristitiæ per præsentem lætitiæ : quia hanc etiam haberet , si non mutuasset . Ideo probo posse in hoc casu aliquid ultra sortem recipere , si id a principio deduxit in pactum , & declaravit mutuatario iuxta dicta in superioribus : atque in eo eventu vera est sententia Medicinæ . “ (Hactenus Dicastillus . Et Caramuel hoc pacto resumit sermonem .) *Parturiunt montes , & nascetur parvulus mus . Cur illa dicta prius ? Sententia quæ a paucis lineis erat speculative improbabilis , practice perniciofa , iam tandem asseritur vera . Veritas**

rus num. 231. Caietanus verb. Usura , ad finem . Falsissime hos laudat Auctores Caramuel , sicuti & Lessium , ac Bellarminum . Nam Theologi isti *loc. cit.* loquuntur de chirographis Genuensibus , ut Caietanus , qui ob peculiare rationes emi minoris posse defendit , non ob anticipatam solutionem , ut expresse docet *ibi* §. 2. *Casus tertius .* Laudat etiam Sa , Armillam , Philiarcum , & alios , quorum examen non vacat instituire .

II. Laxa , erronea , & scandali plena est opinio hæc : ideo merito a S. Sede proscripita . Nam ad intimam & intrinsecam mutui naturam pertinet quod detur pecunia præsens pro futura . Si igitur traditio pecuniæ præsentis pro futura titulus esset qui lucrum ex mutuo perceptum honestaret , ablata de mundo usura foret .

III. Respondet Caramuel *ibi* num. 801. cuius verba transcribit Diana Part. IX. tract. vi. resol. 24. *Sed ais , hac doctrina omnes usuras tolli . At ipsi Auctores possent negare consequentiam : quia usurarius est quicumque accipit ultra sortem . Unde si nonaginta aurei parati centum dandis post annum equivalent , qui nonaginta hodie mutuat , & post annum centum recipit , usurarius non est , quia nihil supra sortem accipit . Esset tamen , si sub finem anni plures quam centenos acciperet .* Ridicularia hæc sunt , & consuetæ sophismata quibus plures iuniores vel luculentissimas veritates implicant , & obvolvunt . Effugium istud proscripsum fuit in damnata propositione . Cur enim exigis centum pro nonaginta numeratis ? Quia æstimabilior est numerata pecunia præsens quam futura . Sors , seu vivum , vel capitale , ut vocatur , sunt 90. supra hanc sortem exigis decem : ergo usuram apertam perpetras . Quid ? Si mutuator pro 90. aureis numeratis acciperet post annum 104. usuram ne committeret ? Ais . Sed quæro . Cur 90. numerata hodie post annum valent 100. secus 104. 112. 120. ? Quis hoc pretium taxavit ? Quis definiit ? *Docti iuniores ?* Ita ne vero ? Sed facessant a catholicis Scholis istorum opiniones , a S. Sede damnatæ . Plura adicere possem ; sed cum proscripita opinio fuerit otio , & tempore non est abutendum . Colliges heinc quam caute abstinere debeas a similium librorum lectione . Similibus enim verborum involucris centenas , & millenas opiniones laxas fuco probabilitatis honestare student Casuistæ plures .

ritas enim est veritas; & tametsi aliis ideis præventus eam condemnes, tandem affulget, & te ipsum condemnans eius sinceritatem propugnabit.

II. Papæ! Qui opiniones laxas scandali plenas refellunt, severi sunt censorii Catones, qui de supercilio loquuntur? Errorem manifestum fulgentem veritatem appellat Caramuel? Hanc opinionem didicere iuniores ab Horatio ethnico scribente:

At mihi plaudo domi: nummos contemptor in arca.

Si hæretici cachinnis, & sibilis similia opinionum portenta deridenda propinant, & Catholicis invidiam constant; non aliud præbere responsum possumus, nisi quod in agro evangelico palææ, & zizania immixta sunt tritico. Sed Catholici communi assensu hæc erronea commenta improbant.

III. P. Leonardus Lessius *Lib. II. cap. xx. dub. 14. num. 133.* & ipse ut probabilem exhibet opinionem proscriptam, quæ ob pecuniæ carentiam, & voluntatem non repetendi infra certum tempus mutuum, sicite ex eodem lucrari defendit. Inquit enim: *Tertio probatur hæc sententia. Quia sicut aliis rebus, & oneribus potest aliquod pretium imponi, ita etiam oneri CARENDI sua pecunia tanto vel tanto tempore. Cum enim pecunia sit instrumentum negotiandi (hæc est potissima ratio Molinæ) & privare se instrumento suæ artis sit pecunia æstimabile; cur non etiam mercatores poterunt carentiæ pecuniæ pretium aliquod communi consensu imponere; præsertim si ratio boni communis id postulet? Ita ne vero? Communis ergo avarorum consensus quod feneratoritium est honestum efficit? Quid huc pertinet consensus hominum? Hæc sophismata labefactavit supra vel ipse Chemnitius. Post multa concludit. *Hæ rationes videri possunt alicui probabiles, potissimum tertia; & iuxta eas consuetudo Burse Antverpiensis excusabilis.* Hæc Bursa Antverpiensis aliquo probabilitatis fuceo protegenda est, Subdit tandem num. 127. *Nilominus sentio non esse tam laxas habenas mercatoribus dandas, nec illis concedendum ut quidquam supra sortem exigant, si illis ex CARENTIA pecuniæ nullum lucrum cessat, nullum periculum impendet, nullum incommodum metuitur. Primo quia sententia illa videtur nova, nec illam apud Auctores reperio; ac proinde in re morali tanti momenti NON EST FACILE ADMITTENDA.* Si vera, cur non facile admittenda? Si falsa, nunquam admittenda. Expende omnia, & facillime, nedum facile,*

admittes. Si ex carentia pecuniæ nullum lucrum cessat (parum hoc;) si nullum periculum impendet (adhuc parum;) si nullum incommodum metuitur, opinio non est facile admittenda. Fieri ne potest ut quis sua pecunia mutuo tradita careat quin saltem aliquod periculum subeat, aut aliquid incommodum patiatur, nedum metuat? Dum unum ex his occurrit, opinio ne probabilissima est? Ergo non modo facile, sed etiam facillime admittenda; si talibus innitaris principiis.

IV. Ut istarum opinionum horrorem evidentius ob oculos ponam, doctrinam S. Thomæ præmitto ex 2. 2. quæst. cxviii. artic. 4. *Si intantum amor divitiarum crescat, quod præferatur caritati, ut scilicet propter amorem divitiarum aliquis non vereatur facere contra amorem Dei, & proximi; sic avaritia erit peccatum mortale.* Mutuum natura sua gratuitum est, & caritatis fructus. Qui tanto divitiarum amore capiuntur, ut naturam mutui gratuiti pervertant, isti mancipia sunt avaritiæ. Clarius exprimit Doctor sanctus hanc doctrinam in disput. quæst. xiii. de malo art. 1. *Ad iustitiam autem pertinet medium æqualitatis constituere in ipsis rebus possessis, ut scilicet unusquisque habeat quod sibi debetur. Liberalitas vero constituit medium in ipsis affectionibus animæ, ut scilicet unusquisque non sit nimium amator, vel cupidus pecuniæ, & quod sit emissivus earum cum delectatione, vel sine tristitia, quando oportet.*

V. P. Thomas Tamburinus, qui non raro *caramuelizat*, incertam sibi videri ait hanc opinionem Caramuelis; & lectorem remittit ad *Dicastrum Lib. IX. tractat. 1. cap. v. §. 3. num. 2.* Qui Probabilissimi lenociniis præventi sunt, nihil certi habent; sed duabus dominantibus opinionibus, licet mutuo istæ pugnent, inserviunt. Si S. Thomam, & ceteros Patres loco iuniorum legissent Tamburinus, Caramuel, & alii, non hæssissent ad aquas. Siquidem ex doctrina Angelici evidenter infertur, opinionem Caramuelis, & aliorum esse antievangelicam. Evincio. Tristitia qua mutuator afficitur ob privationem pecuniæ mutuo traditæ, monstruosus abortus avaritiæ est. Ergo tristitia hæc non pretio, sed vituperio, ignominia, & detestatione digna est. Pergamus ulterius. Tum avaritia peccatum mortale est, S. Thoma teste, quando propter divitiarum amorem agit homo contra caritatem, vel iustitiam. Atqui mutuatores qui ob solam delectationem præsentis pecuniæ, excluso omni alio titulo, lu-

crari ex mutuo volunt, caritatem, & iustitiam lædunt. Ergo mortaliter peccant. Rursus. Quo homines sunt avariores, eo impotentius pecunias depereunt. Maiori ergo tristitia & mœrore consistantur ob illarum privationem. Tristitia hæc pretio æstimabilis est: quo maior est tristitia, eo maiori pretio æstimari debet. Ergo homines avariores maius pretium exigere valent ob maiorem tristitiam quam patiuntur ex pecuniæ absentia. Heinc si homines mediocriter avari exigunt quinque in centum vi mutui ob tristitiam præfatam, homines avariores decem, & homines avarissimi quindecim exigere poterunt. Vah portentosa commenta!

VI. Quod Caramuel indefinite asserit, interpretes S. Thomæ in 2. 2. quæst. 78. defendere, ut probabilem, præfatam opinionem, manifesta calumnia est, quam transcriptit Matthæus Moya, sive Amadæus Guimenius. Docuerint ne aliqui Dominicani hunc errorem, nec affirmo, nec nego: quia non vacat omnes expendere. Si illum docuerunt, non secus in istis quam in aliis de more improbo. Cur quemadmodum in Dominicanos, ita & in externos Casuistas critice tuam non coerces? Iam pluries dixi, me laxas opiniones refellere illorum Auctorum qui communiter obvii sunt, & omnium fere manibus teruntur. Illi quibus hoc displicet, Dominicanorum laxas opiniones refutant. Et sic purgata a laxis opinionibus omnino splendebit Theologia Christiana. Interim legis Vincentii Baronii apologiam in Manuductione ad Theologiam moralem *Part. II. disp. 1. sect. 2. §. 3.* Imposituræ dumtaxat arguo Caramuelem, & Guimenium, quod absolute asserant, interpretes S. Thomæ hanc laxissimam opinionem probabilem reputasse. Aperte enim hoc falsum est; cum non paucos ego legerim, qui de hac quæstione nec verbum faciunt.

VII. Tamburinus *loc. cit.* inquit: *Hæc molestia non videtur esse in omni mutuo.* Dubio procul. Nam mutuatores, caritatis christianæ cultores, hanc molestiam, tristitiamque non experiuntur. At qui hydropi avaritiæ laborant, hac tristitia anguntur. Ergo in mutuo avarorum hominum hæc tristitia adest. Ergo vendibilis erit? Cedo: quodnam beneficium accipit mutuarius ex tristitia mutuatoris, vi cuius solvere pretium debeat? Sed quid amplius tempus tero inconvellendo manifesto errore? Tamburinus ipse tandem concludit, non esse hanc tristitiæ venditionem ad praxim deducendam, quia parva est. At quid, si in avarissimis mutuatoribus magna, & vehemens esset? Absolute itaque dicen-

dum, neque tristitiam ob privationem, neque oblectationem ob præsentiam pecuniæ esse pretio æstimabilem. Reicienda proinde est præfata opinio tamquam erronea.

CAPUT X.

De potestate pecuniæ ad lucrandum. Licetum ne est ex mutuo aliquid exigere ob potestatem pecuniæ ad lucrandum?

I. Caramuel *Lib. II. Theolog. moral. disp. xiv. num. 754.* docet, mutuatores, dum pecuniam mutuo tradit, se privare facultate ad eandem negotiandam. Privationem autem huius facultatis ait esse pretio æstimabilem. *Non posse*, inquit, *negotari gravamen est; & posse est pretio æstimabile.* Et nescio cur deberet Petrus illud subire gravamen, hancque immunitatem pretio æstimabilem perdere gratis. Mutuator ergo qui negotiaturus re ipsa non erat pecuniam suam, poterat tamen, iure exigere aliquid supra sortem, non propter lucrum cessans, sed propter privationem istius potestatis? Opinio hæc falsa est, & usuras de medio aufert. In omni quippe mutuo contingit istius potestatis privatio ad negotiandam pecuniam mutuo traditam. Ergo omne mutuum fenestre est. Ergo opinio Caramuelis eadem est ac error Molinæ, Salmatii, & aliorum. Quin isti finciores sunt. Concedunt enim lucrum istud fenestre esse; sed negant moderatum fenus esse veritum, dummodo a mercatoribus divitibus exigatur. Caramuel vero hoc discrimen fileat, quia feneratoritium esse lucrum negat.

II. In pecunia duplicem distinguunt potentiam Auctores, proximam, & remotam. De proxima, quatenus parata est ad negotiationem, infra sermo erit. De potentia quæ pecuniæ convenit absolute, quatenus subesse industriæ humanæ potest, nunc loquor. Quod ratione istius potestatis non possit absque usuræ vitio aliquid exigi, docent communiter omnes. Quoniam in omni pecunia mutuatitia hæc facultas reperitur. Ergo si ratione huius potentiae licitum esset quidquam exigere, iam omne mutuum feneratoritium esset. Quid quod hæc potentia non est nisi ipsa pecunia?

CAPUT XI.

Licetum ne est in mutuo aliquid ultra sortem exigere ratione vel periculi amittendæ sortis, vel expensarum quæ faciendæ timentur in sorte recuperanda? Singularis doctrina Cardinalis de Lugo, & Tamburini.

I. **F**idem meam oppignoravi dissertatione præcedenti cap. VI. num. 3. dirimendi quæstionem, utrum nempe licitum sit pretium in venditione ad creditum augere ob periculum pretii recuperandi. Tempus est ut eam liberem. Duæ sunt circa hanc quæstionem opiniones. Prima affirmans est, quam defendunt plures iuniores. Serra 2. 2. quæst. 77. art. 1. dub. 4. concl. 3. Valencia disput. v. quæst. x. punct. 2. concl. 4. Lugo disput. xxv. sect. 6. num. 81. Castropalaus disput. v. punct. 12. num. 6. Diana Tom. VI. tract. III. resol. 40. ubi inquit: *Hæc opinio visa est probabilis his omnibus.* Lessius Lib. II. cap. XXI. dub. 6. num. 54. Petrus Navarra Lib. III. cap. II. dub. 11. Bonacina disp. III. de contract. quæst. II. punct. 4. Salmanticenses tract. XIV. cap. II. punct. 11. num. 144. Claudius La-Croix Lib. III. part. II. num. 945.

II. Hanc opinionem falsam reputo: quia cuilibet venditioni ad creditum intimum est periculum quod obrudatur; & consequitur tam eiusmodi venditionem quam mutuum. Cavere autem periculum istud potest per fideiussionem. Sed alias rationes mox dabo.

§. I.

Periculi notio, & diversitas. Omni mutuo insitum periculum illud est vi cuius iuniores purgare ab usura lucrum perceptum a mutuuario contendunt.

I. **P**ericulum definiri, seu describi potest, quod sit incertus eventus sortis amittendæ, vel recuperandæ. Periculum duplex. Aliud facti, aliud iuris. Nunc de primo, post de secundo. Ratione periculi facti non pauci iuniores Probabilistæ defendunt, absque usuræ labe exigi in mutuo lucrum posse. Immo eo laxitatis prolapsi nonnulli sunt, ut illos asserere non puduerit, in omni mutuo hoc periculum reperiri. Hoc fatetur vel ipse P. Claudius La-Croix Lib. III. part. II. de usura num. 854. Sylvius, Serra, alique apud Mendon in Statera disp. VI. num. 58. docuerunt **SEMPER** esse periculum sortis, quando datur mutuum; ideoque ratione periculi **SEM-**

PER posse aliquid exigi. Nec Molinæus, nec Calvinus, nec Salmalius tam laxam opinionem defendunt. Nam illi, dum mutuo pecunia traditur pauperibus, aut divitibus necessitate pressis, nihil exigi posse docent. Isti indiscriminatim asserunt, in omni mutuo adesse semper periculum; atque adeo ex mutuo semper ratione istius periculi moderatum lucrum exigi posse. Errorem hunc profligavit **BENEDICTUS XIV.** in sua Pastoralis Encyclica adversus usuras num. 5. *Sed illud diligenter animadvertendum, falso sibi quemquam & non nisi temere persuasurum, reperi vi SEMPER, & præsto ubique esse vel una cum mutuo titulos alios legitimos, vel secluso etiam mutuo, contractus alios iustos, quorum vel titulorum, vel contractuum præsidio, quotiescumque pecunia, frumentum, aliudve id generis alteri cuicumque creditur, toties semper liceat auctarium moderatum ultra sortem integram salvamque recipere. Ita si quis senserit, non modo divinis documentis, & catholice Ecclesie de usura iudicio, sed ipsi etiam humano communi sensui, ac naturali rationi procul dubio adversabitur. Neminem id latere saltem potest, quod multis in casibus tenetur homo simplici ac nudo mutuo alteri succurrere.* Legge Commentarium nostrum in præfatam Epistolam.

II. Alii iuniores, ut aliquo fisco errorem hunc contendant, distinguunt pericula in ordinaria mutuo intima, & in extraordinaria mutuo extrinseca; ut quando mutua pecunia traditur, inquit cum aliis P. Billuart *diff. IV. art. 5. §. 5.* mutuariis dubiæ fidei, prodigis, decoctoribus, litigiosis, lusui deditis, aut illis qui exercent commercia periculosa, sive navigando, sive deferendo merces prohibitas, aut etiam licitas, sed per vias latronibus obfitas, aut tributa defraudant. Incredibilia mihi essent hæc paradoxa, nisi eadem totidem verbis legissem. Mutuum inter Christianos caritatis, & prudentiæ regulis moderatur. Quis autem Christianorum prudens, & bene moratus mutuas pecunias tradet aut lusui deditis, aut prodigis, aut illis qui deferunt merces prohibitas, qui tributa defraudant? Quis prudens hominibus dubiæ fidei, aut litigiosis, aut ceteris recentitis mutuas pecunias credet, nisi ob duplicem finem, caritatis succurrendi fratri indigenti, aut avaritiæ, & lucra captandi? Si primum; mutuum gratuitum erit, vel ad summum fideiussio adicietur. Si secundum; senescere mutuum est. Nonne ex sola istius opinionis expositione eiusdem apparet manifesta falsitas? Advertas tamen velim,

velim, non omnes iuniores confugere ad hæc extraordinaria pericula, sed solum asserere, dummodo periculum verum sit, & non fictum; ut videre poteris apud Dianam, Tamburinum, Lugo, Bonacinam, La-Croixium, Salmanticenses, & alios; quorum aliqui innuunt dumtaxat, si mutuarii sint decoctores, aut dubiæ fidei, aut non satis noti. His voculis gravissimam difficultatem dirimunt. Sed ad rem.

III. Propositio nostra hæc est. *Lucrum ex mutuo ob periculum facti amittendæ sortis, sive ordinarium, sive extraordinarium, feneratorium est.* Priusquam rationes promo, admonere lectorem interest, in hac de usura controversia versanda semper ad Scripturas, ad Patres, & sacros Canones oculos convertendos esse. Si veræ essent iuniorum Probabilistarum opiniones, in nihilum occideret Scripturarum, Patrum, & Canonum contra usuras doctrina. Quid, quæso, tam severe declamarent & Scripturæ, & Patres, & Canones in feneratores, si frequentissime, & fere semper mutuo hærent tituli vi quorum lucrum perceptum usuræ expertus esset? Nihil frequentius damnant Scripturæ quam exactiorem usuræ a pauperibus, istorumque oppressionem. Istis gratis mutuandum docent vel ipsi hæretici usurarum fautores. Porro nullum mutuum magis obnoxium periculo est quam pauperibus traditum. Ab istis ergo semper ratione periculi exigendum lucrum erit. Ubinam in universa divina Scriptura istius periculi mentio ad honestanda feneratora? Argutabunt Probabilistæ, non omnia in Scripturis reperiri pro casibus decidendis. Verum habet, si sermo sit de casibus excogitatis a Caramuele, a Diana, a Serra, a Zanardo, a Tamburino, ab Escobario, & a pluribus aliis eiusmodi; falsum vero, si de iis præceptionibus loquamur quæ ad imbuedos fideles cum in fidei articulis, tum in morum sanctitate requiruntur. Numquid minus apte instruxit Deus fideles suos? Deficiens ne lex illius in iis quæ ad salutem sunt necessaria? Inutilis ergo nobilis Theologorum natio? Absit. Theologi qui Scripturarum, Patrumque doctrinam communi fidelium intelligentiæ perspicua interpretatione exponunt, diurna, nocturnaque manu versandi sunt; abstinendum vero ab iis omnibus qui, Scripturis neglectis, & Patribus, suis ratiunculis novas morum regulas excogitarunt. Tam subtilia commenta nonnulli inlexerunt pro usura honestanda, ut usuram penitus sustulerint. Tanta vero dexteritate, & acutis sophismatis rem im-

plicant, ut facillime fucum faciant imperitis, qui ea libenter amplectuntur quæ sibi favent, & fidelium lucra ab usuræ labe purgent.

IV. Ab his ergo legendis abstine; & post Scripturas ad Patres confuge. Ex doctrina SS. Patrum luculentissime eruitur periculum istud de quo est sermo, esse purum putumque usuræ pallium. Patres omnes uno ore docent, usuras patrimonia absorbere, domos evertere, opulentosque ad extremam egestatem redigere. Consule quæ ex Basilio, Ambrosio, aliisque supra rescripti, testimonia. Fenus fermento comparant, quod totam farinæ massam corrumpit. Intimum ergo fere semper mutuo est amittendæ sortis periculum sive respectu pauperum, sive respectu divitum. Quid quod *pauperes minime fidem inveniunt?* inquit Basilius. Quis pauperibus mutuum dat pecuniam? Quis eisdem credito vendit, nisi moralis habeatur certitudo futuræ solutionis?

V. Audi quæ scribit Chryostomus homil. LVII. in Matth. *Quid est difficilius quam feneratori, & de usura, & pactionibus vehementer sollicitum, vades querere, & modo de pignoribus, modo de sorte, nunc de syngraphis, nunc de fenoribus, nunc de vadibus ipsis formidare.... Nescis quot homines sortem amiserunt fenoris expectatione, quot in PERICULA deciderunt?.... Multi sæpe in ipsa sorte naufragium pertulerunt, & antequam naufragium patiantur, continuis curis anguntur.* Numquid ob ista pericula a crimine usuræ lucrum excusat? Immo severius exagitat feneratores ibidem. Hanc doctrinam memoriæ commenda, ut evidentius deprehendas, quam sit lepida opinio quam excogitarunt Lugo, & Tamburinus, infra referendi. Curas, & angores mutuantium describit etiam Basilius homil. in Psalm. XIV. *Canes accipientes mansuescunt; fenerator vero accipiens irritatur.... Si iuraveris, non credet. Quæ in ædibus habes, diligentius perscrutatur. Tua commercia, negotiaque investigat.* Plures alias curas, molestias, & sollicitudines recenset.

VI. Ut clarius rationes adducendæ pateant, distinguendum est periculum quod est apud creditorem, a periculo quod est apud debitorem: quæ duo pericula communiter confundunt, & implicant iuniores. Primum itaque sermo erit de periculo apud debitorem. Hoc autem cuique mutuo semper insitum est. Eo ipso enim quod quis mutuatur ad aliquod tempus, adesse semper verum periculum vivi amittendi. Ergo si istius periculi

culi ratione exigi lucrum ex mutuo potest, nullum erit mutuum gratuitum, nulla inter Christianos usura. Declaratur prima propositio. Periculum quod est apud creditorem, inde habere ortum potest quod res mutuatarii vel sunt desperatae, vel erunt, vel possunt esse. In primo casu periculum evidens est & certum. Sed nullus mutuator pecuniam mutuam tradet simili mutuatorio, nisi caritate flagrans succurrere proximo velit dispendio tum fortis, tum accessionis. In secundo quoque casu periculum reperiri, nemo inficiari potest. Si enim res mutuatarii erunt desperatae, periculum recuperandae fortis evidens est. In tertio denique casu periculum eo modo verum est quo verum est, mutuatarium quemlibet, fortuna adversa, in miseriam prolabi posse. Nonne in dies videmus divites ad paupertatem redactos?

VII. Oppones, in primo, & secundo casu, in quibus res aut desperatae sunt, aut probabiliter erunt, reperiri utique periculum, & quidem valde proximum; sed in tertio, in quo non nisi periculum remotum reperitur. Hoc autem nihili reputatur in moralibus. Ita ne vero? Possent reponere. Ex ore tuo te iudico. Quoniam nec in primo, nec in secundo casu nullus usurarius divitiarum avidus suam pecuniam credit similibus mutuatariis; sed dumtaxat illis qui sunt in tertia classe. Ab his autem lucrum exigere, te iudice, usura est; cum istorum periculum non sit pretio aestimabile. Sed hæc dicis gratia. Ceterum distinguendum est periculum certum a periculo vero. In mutuatariis primæ, & secundæ classis periculum verum, & certum est; in mutuatariis tertiæ classis periculum verum est, sed non certum, Probabilius utique respectu istorum est quod fors non sit amittenda. Tamen improbable minime est quod fors pereat ob infinitas circumstantias quæ passim occurrunt. Videnus homines integerrimæ fidei a promissis deficere; & contra, homines dubiæ fidei promissa implere. Insitum ergo est cuilibet mutuo verum periculum, modo utique maius, modo minus, modo propinquius, modo remotius. Communis hominum sensus id experientia docente adfirmat.

VIII. Respondent Serra, Diana, & Tamburinus, laxioris Ethices fautores, non esse verum cuique mutuo coherere fortis periculum. Patet enim, inquit Serra 2.2. qu. lxxviii. art. 1. mutuum esse sine periculo, si mutuatarius pignus, aut fideiussorem daret. Cla-

rius Tamburinus probat, non cuique mutuo coherere periculum Lib. IX. de contract. tract. 1. cap. III. §. 6. num. 2. *Nam si mutuum dem homini fidelissimo, certoque, ac tuto pignore apud me deposito, quo pacto certitudinem habeam quod mutuum non sim amissurus, adhuc constat mutuum; & tamen nullum odoratur periculum amissionis.* Peregrege. Sed acuti Probabilistæ in causas semetipsos detruferunt. Illorum effugium evidenter destruit eorumdem opinionem, nostramque confirmat. Vi fideiussionis, vel affecutionis, aut pignoris separari a mutuo periculum potest. Ergo his sublatis mutuum natura sua insitum periculum habet. Nulla hic ad evadendum rima patet. Subdit Tamburinus ibidem num. 3. *Quando apud te certum pignus habuisti pro affecutione tui mutui, vel FIDELISSIMUM fideiussorem, te non posse ex hoc capite periculi aliquid sumere: quia tunc, cum periculum nullum subesse supponatur, molestiam non patieris.... Vides secundo, etiam si deinde suo præfixo tempore totum mutuum integre tibi solvatur, posse nihilominus dictum aliquod proportionatum (lucrum) a te exigi, & retineri.* Ratio est, quia hoc exigitur ratione gravaminis, quod iam certo suscepisti tolerando per annum illud periculum, & timorem amittendi mutuum. In solo ergo casu quod vel per contractum affecutionis, vel per pignus mutuum circumseptum, munitumque sit, periculum abest a mutuo. Ergo mutuo nude sumpto, seu mutuo, ut mutuo, insitum periculum est. Ergo ex mutuo, ut mutuo, licitum lucrum erit. Si enim mutuo coheret periculum, idem est exigere lucrum ex mutuo ratione mutui, ac ratione periculi eidem intrinsici. Quandoquidem, fatentibus adversariis, ita intrinsicum est mutuo periculum istud, ut ab eo separari nequeat, nisi aut per exhibitionem pignoris, aut per contractum affecutionis. Lepidum responsum Henrici a S. Ignatio infra convellam.

IX. Evinco alia ratione conclusionem meam. Ut mutuator pro periculo pretium exigat, in se periculum suscipere, & mutuatarium a periculo liberare debet. Cur enim mutuatarius ad solvendum pro hoc periculo pretium astringitur, si a periculo non liberatur? Quid emit, quid accipit mutuatarius, ob quod solvere pretium teneatur? Mutuator quid beneficii confert mutuatario præter mutuum? Vi mutui nihil accipi posse fatentur adversarii præter sortem. Pretium ergo exigit quin mercem ullam tradat mutuatario. Iniquum ergo est pretium istud pro nihilo solutum, Urgeo sub alio aspectu hanc rationem. Si

mutuatarius reipsa iacturam pecuniæ mutuo acceptæ patitur, nonne, si solvendo sit, tenetur integram pecuniæ sortem restituere? Dubio procul. Solvit ergo periculi pretium. Nam periculum istud unice spectat fortis iacturam. Ergo quoties mutuatarius capitale reddit, totum periculi pretium solvit. Quid plura? Nonne mutuatarius in ipsa mutui acceptione suscipit periculum restituendæ fortis? Nonne si capitale mutuatitium vel furto sublatum mutuatario sit, vel negotiationi expositum, vel quocumque alio eventu perierit, ad restitutionem integri capitalis astringitur? Solvit ergo periculi pretium integrum. Pretium enim periculi excedere fortis pretium nequit; cum periculum circa sortem non sit damnum diversum ab ipsa sorte. Cedo: potest ne mutuatarius cogi ad certum pretium solvendum pro damno emergente, quando ipse se velit obstringere ad cuiusque futuri damni compensationem? Negant omnes. Atqui mutuatarius reipsa suscipit periculum compensandi omne damnum quod ex fortis iactura oriri posset; cum se obliget ad restituendam sortem in omni eventu. Ergo dum sortem restituit, plene compensat omne damnum; cum damnum fortis non superet fortis pretium, ut dictum est. Quid? Infelix mutuatarius, si sortem, vel fortuna adversa, vel iniquis prædonibus rapientibus, amiserit, eam integram reddere debet; & tenebitur insuper pretium solvere, quod has calamitates passus sit, vel pati poterit? Hæc ne evangelica doctrina? Hæc ne Christi caritas?

X. Confirmo rationem adductam furis paritate. Fur surripit centum aureos. Pœnitentia ductus eosdem restituit. Numquid pretium periculi solvere tenetur creditori? Negant omnes ad unum Theologi. Et tamen maius est periculum pecuniæ raptæ quam pecuniæ mutuatitiæ. Respondent iuniores, paritatem hanc nullius esse roboris. Quoniam ideo fur non tenetur solvere periculi pretium, quia nulla pacta inter furem & dominum conventio fuit periculi istius solvendi; contra inter mutuatores & mutuatarium hæc præcessit conventio. Lepidum profecto effugium. Quid nunc in disputationem vocatur? Nonne utrum sit periculum istud pretio aestimabile? An sit titulus verus pretio compensandus? Quid respondes? Negas? Usura ergo est pro illo pretium exigere. Ais? Ergo potiore iure fur quam mutuatarius, illius solvere pretium tenetur. Insistis. Nulla inter furem & dominum conventio præcessit. Opponi ne hæc possunt

Cont. Theol. Tom. VII.

absque communis sensus præiudicio? Ut conventio iusta sit, iusto niti titulo debet. Titulus ergo istius mutuae pactæ conventionis ostendi, & evinci debet. Et cum titulus, a mutuo distinctus, chimericus a me probatus sit; commentitia quoque, & feneratoria conventio est. Ceterum quomodo præcedere inter latronem & dominum conventio poterat, si fur, incio domino, rem surripuit? Neque de damno emergente conventio præcessit. Ergo fur compensare damnum emergens non astringitur, si illud passus dominus est? Neque præcessit pactum de restituenda re rapta. Ergo ad restitutionem fur non tenetur? Sed quid in convellendo vanissimo effugio tempo tero; cum hæc inepta sophismata evidentissimam patefaciant conclusionem nostram? Paucis rem hanc perstringo. Titulus suapte natura iustus, est pretio aestimabilis in mutuo: hoc suum pretium non amittit in furto. Et titulus qui in furto pretio aestimabilis non est, neque in mutuo pretio dignus esse potest. Alioquin melior esset conditio furis quam mutuatarii. Hoc solum inter mutuatarium & furem discrimen est, quod mutuatarius neque pretium iusti tituli, puta damni emergentis, solvere tenetur, nisi præcedat conventio: quia in quolibet contractu libere convenire partes debent. Et quoties mutuator damnum quod ratione mutui patitur, non manifestat, & de eo, cum possit, non paciscitur, præsumitur illud mutuatario donare. Hæc pacta cum fure iniri nequeunt. Ideo fur ultra restitutionem fortis compensare ea omnia damna tenetur quæ ob furtum passus fuerit dominus, licet nullum præcesserit pactum. Iuxta omnes ad unum Theologos fur non tenetur compensare periculum amittendæ fortis. Ergo iuxta omnes periculum amittendæ fortis neque in furto, neque in mutuo est pretio aestimabile.

XI. Verum ratione adhuc evidentiori, & causæ nostræ intimiori confirmo propositionem meam. Finge aliquem per vim, aut fraudem cogi ad mutuandum cum periculo fortis amittendæ. Is violentus, vel fraudulentus mutuatarius ad quid esset astrictus? Ad restituendam sortem, & omnia damna quæ tali occasione passus fuisset mutuator coactus; quamvis nullum de his damnis pactum præcessisset. Quid ratione periculi fortis amittendæ? Nihil omnino compensare teneretur, ut omnes fatentur, sicut dictum est de fure. Ergo evidens est, periculum non esse a sorte diversum, sicut diversa sunt cetera damna.

P

S. II.

§. II.

Confirmatur nostra sententia ex cap. Naviganti.

I. Dixi initio disputationis, duplex a Theologis distingui periculum. Aliud facti, quod est apud debitorem, quatenus debitor ex omnibus suis bonis teneatur in quocumque eventu, etiam amissæ sortis, & lucri, tantundem reddere creditori. Aliud iuris, quod creditor in se suscipit; ita ut si fors quocumque casu absque debitoris culpa perierit, ipsi creditori pereat. Hoc periculum mutuo extrinsecum vocatur: quia per novum contractum assicurationis suscipitur a creditore. Hoc quoque periculum reicit Gregorius IX. in Decretali, ad S. Raymundum O. P. directâ anno 1306. *Naviganti, vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, eo quod suscipit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem, usurarius est censendus.* Ex hoc pontificio canonice confirmo sententiam meam. Non licet mutuatori aliquid ultra sortem suscipere, etiam si pecuniæ traiecit periculum suscipiat, seu ob periculum iuris; quin, si recipiat, *usurarius est censendus.* Quid? Mutuator qui suscipit periculum, non modo debitoris, seu mutuarii perfidiae, verum etiam maris, prædonum, latronumque, fenerator reputatur, si pretium exigat; mutuator vero qui nullum omnino ex his periculis suscipit, sed uni periculo facti, nempe perfidiae, & inopiae debitoris, subiacet, pretium exigere poterit? Quid magis cum ratione, communique sensu puenat?

II. Heu quot in latebras se recipiunt adversarii, ut heinc elabantur! Innumera sunt commenta quibus eludere obvium canonis sensum pertentant. Multi contendunt, mendum irreplisse in Pontificium textum, & desiderari particulam *NON*, librariorum oscitantia omissam. Sed effugium istud penitus præclusi in opere *de usura contractus trini dist. 1. cap. v. §. 2.* ubi palam feci, non modo codices omnes carere particula *NON*, verum etiam, quod peremptorium est, S. Raymundum, ad quem directâ Decretalis fuit, rextum hunc referre absque præserta particula. Cavillantur alii ultima verba: *Usurarius est censendus*; id est, in foro exteriori ob præsumptionem quod ratione mutui, non periculi, lucrum capetur. Quisque videt, num sit hæc aperta legis circumventio. Nam hæc dicendi formulæ, *Usurarius est censendus*, & *Usurarius est, idem omnino sonant.*

Quid quod in eadem Decretali continuo adicitur secundus casus, cuius initium est, *Ille quoque qui dat &c.* & eadem phrasi resolvitur, *Non debet ex hoc usurarius reputari?* Omnes hunc ab usura absolvunt in utroque foro. Nemo unus dixit, non esse reputandum usurarium in foro conscientiae. Denique numquid Pontifices propositas sibi quaestiones, ad morum integritatem attinentes, decidunt pro foro exteriori, secus pro foro conscientiae?

III. Communior inter iuniores interpretatio hæc est. Quando mutuator cogit mutuatarium, ut semetipsum pro assecuratore suscipiat, usurarius est censendus; secus vero quando mutuator sponte in fideiussorem suscipit mutuatorem. Si hæc consistat interpretatio, nulla lex est tam luculenta quæ circumveniri nequeat. Unde sciunt iuniores, tempore Gregorii IX. mutatores consuevisse imponere onus istud mutuatariis? Ut enim interpretatio locum haberet, morem hunc obtinuisse oporteret tempore quo condita Decretalis fuit. Pontifex enim illum contractum decernit usurarium qui suo peragebatur tempore. Porro ignoravit ne Pontifex sui temporis morem? S. Raymundus, & ceteri qui consuluerunt Pontificem, aut exposuerunt eidem vim illatam mutuatario, aut secus. Si ais, illius meminisset Pontifex. Si negas, ergo Pontifex, nullo ad vim mutuatario factam respectu habito, contractum fenebrem definit. Sed quid ultra argumentationem protrahe? Si necessaria esset vis eiusmodi, ut fenebris contractus esset; chimærica dicenda foret pontificia Decretalis, in qua re ipsa nulla istius violentiae mentio est; & tamen contractus usurarius definitur. Iuxta Bonacinam, Salas, Filliucium, Molinam, Lessium, Tamburinum, aliosque iuniores, ablata violentia, contractus iustus est. Pontifex, nullius violentiae mentione facta, contractum usurarium decernit. Alterutrum ergo: aut erravit Pontifex; aut errant iuniores. Nulla hic ad evadendum via.

IV. Alio ex capite evinco interpretationem iuniorum esse arbitrarium commentum. Omnis civilis obligatio imposta mutuatario contractum efficit usurarium. Si mutuator obliget mutuatarium ad remutandum, ad emendas suas merces, ad accedendum ad suum molendinum, & ad quid simile, usuram committit. Nullum unquam fuit de hoc inter Theologos dissidium. Si mutuator imposuisset hoc onus mutuatario, nullo ad Pontificem

ficem recursum facto, omnes Theologi usurarium illum damnassent. Rursus, aut liceret de assecuratione violenta, aut de assecuratione libera. Si de assecuratione violenta, cur Pontifex violentiae non meminit? Si de assecuratione libera, cur Pontifex indefinite loquitur, nec libertatis, nec violentiae mentione facta?

V. Quid, si mutuator omnino gratis, ut debet, mutuum det naviganti, vel eunti ad nundinas pecuniam, omni alia intentione sublata; & postea mutuatarius sponte adeat mutuatorem, illumque in assecuratorem accipiat? Nullam tunc usuram committi defendit cum aliis vel ipse Natalis ab Alexandro, laxioris Ethices refutator *Lib. III. art. 5. reg. 3.* Quoniam mutuator ob mutui beneficium deterioris conditionis non est ac alius quisque. Porro quilibet alius assecurare periculum negotiationis, si ve maritimæ, si ve terrestris, valet. Ergo & mutuator. Si casus iste precisus a praxi spectetur, immo si re ipsa innocenter accideret in praxi; non viderem cur damnari usuræ posset. Verum magna hic opus est vigilantia, quia usuræ anguis in herba latet. Vix, ac ne vix quidem hoc in praxi sincere & innocenter occurrit. Si tamen occurreret, nec ipse post factum absolute usuræ damnamur. Ceterum, cum vix, ac ne vix quidem id contingat in praxi; ideo absolute Gregorius IX. declaravit usuræ reum mutuatorem qui ob tale periculum in se susceptum, pretium exigit. Nec est eadem ratio de tertio assecuratore, respectu cuius nulla est suspicandi ratio, quod ex mutuo lucrum capetur. Et re ipsa Pontifex mutuatorem, non tertium assecuratorem, usuræ reum declarat. Mutuatores enim facile ementiuntur gratuitum mutuum, & liberam periculi susceptionem: tum quod successive fieri posse conceditur, simultanee fieri posse inferunt ipsi: & tandem, quod vix in praxi contingit, communiter ad proximam reducunt; & ita Decretalis pontificia in nihilum occidit.

VI. Aliam legis circuitionem excogitarunt, & verba Decretalis sic interpretantur plures, quos refert, & sequitur Franciscus Sylvius 2.2. *quest. lxxviii. art. 1. quest. iv.* sub finem. Verba Decretalis, *eo quod suscipit in se periculum*, connectenda sunt cum præcedentibus. *Tò eo quod* denotat causam lucrandi ex mutuo; ac si diceretur: *Naviganti, vel eunti ad nundinas ideo mutuans certam pecuniæ quantitatem, quia suscipit in se periculum, alias scilicet non mutuatarius, ut ita lucretur, recipiens aliquid ultra sortem, usurarius est censendus.* Non damnat ergo

Pontifex eum qui ratione periculi in se suscepti aliquid recipit; modo ex mera, & spontanea alterius voluntate periculum in se suscipiat. Hæc totidem verbis Sylvius.

VII. Interpretatio hæc nihil continet præter ea quæ supra propulsavi. Si *Tò eo quod* indicaret lucrum ex mutuo, debuisset in Decretali poni prius mutuum, non periculum; & hoc modo componi Decretalis: *Eo quod mutuans certam pecuniæ quantitatem, ut in se suscipiat periculum, recepturus &c.* Sed e contrario Decretalis compacta est, in qua usuræ causa periculi susceptio assignatur, *eo quod suscipit periculum &c.* Vana itaque est, & prorsus inepta allegata interpretatio. Hæc luculenta sunt; tamen ad maiorem evidentiam addo responsum Lancelotti, qui casum Decretalis exponit in *Instit. Lib. IV. tit. vii. de usur. §. 10.* his verbis. *Aliud autem iuris est, si quis naviganti, vel ad nundinas eunti certam pecuniæ quantitatem mutuatur; & ex eo quod in se mutuans periculum suscipit, aliquid ultra sortem, ut recipiat, convenit: nam hic usurarius reputandus erit. Quid plura? Glossa ipsa hoc quoque modo casum exponit. *Aliquis mutuavit certam pecuniæ quantitatem naviganti, vel eunti ad nundinas; & pro eo quod mutuans recipit in se periculum sortis, recipit aliquid ultra sortem: queritur, utrum usurarius sit? Respondet Pontifex, quod sic.**

VIII. Hæc sunt omnia commenta quæ excogitarunt iuniores ad eludendam pontificiam Decretalem. Istorum omnium vanitas mirum in modum evidentior reddit propositionem nostram. Resume nunc argumentationem factam. Etiam si mutuator suscipiat periculum sortis amittendæ vel ob naufragium navis, vel ob furta prædonum, vel ob incendium, & alia mala imminencia, nequit pretium exigere præter sortem. Et quando mutuator nullum ex his periculis suscipit, sed omnia sustinet mutuatarius, tunc ne lucrum repetere iure poterit ob solum istius inopiae, vel perfidiae timorem? Quisnam hoc propugnare iure potest?

§. III.

Cardinalis de Lugo, & Tamburini rationes peculiare reiciuntur.

I. **Q**uæso ne me nimis prolixitatis accuses, quia disputatio hæc magni momenti est. P. Thomas Tamburini de hoc periculo recuperandæ sortis hæc scribit *Lib. VIII. tract. III. cap. VIII. §. 4.*

num. I. „ Quando rationabiliter timetur periculum, vel difficultas, vel expensæ in recuperando mutuo, atque hæc oriuntur ratione personæ mutuatarii; potest aliquid exigi proportionatum supra sortem . . . Si pericula timeantur ex sola pusillanimitate, negari poterit . . . Verum de Lugo innuit posse; licet denique aliorum iudicio relinquat. Ratio est . . . angor, & molestia quæ mutuans passurus est toto v. g. anno, propter timorem amittendi sortem, quæque subire ipse non obligatur sine pretio. Atque hæc iam in eo pusillo adsunt. Ergo &c. “

II. Lepidam hanc speculationem adoptavit Tamburinus ex Cardinali de Lugo, qui fin minus perspicuitate scribendi, certe acumine cogitandi Tamburino præstat. Ambo vero, pace illorum dixerim, ad laxitatem declinant. Igitur de Lugo vir sane acutus, & doctus, versat hanc quæstionem disp. 25. sec. 6. num. 81. Fateretur ille contrariæ opinionis fundamenta esse infirma, & periculum non esse a forte distinctum. Nihilominus excoGITAVIT rationem indicatam a Tamburino, quam lubet verbis eiusdem Lugo transcribere. Inquit ergo. „ Ceterum cum hoc stat quod ipsum periculum sit damnum diversum a forte, & pro quo possit aliquid ex pacto præcedenti exigi. Negari enim non potest quod, licet debitum postea recuperetur, molestiam tamen mutuanti attulerit periculum illud, & timor amittendi sortem. Sicut ergo mutuum quod dari non potest sine corporis, vel mentis labore, vel molestia, affert titulum ad exigendum aliquid ultra sortem pro illo labore, vel molestia, & timore amittendi sortem; poteris pro hac molestia subeunda aliquid exigere.

„ Ratio autem a priori est, quia labor, & dolor mentis, licet non sint in genere bonorum fortunæ, & ideo iniuriæ circa illos illatæ non obligent ex se ad compensandum pecuniis, sunt tamen aliquid quod in pactum deduci potest, ut pecuniis compensentur. Sicut enim pro labore corporis poteris pretium exigere, ita & pro labore mentis: & sicut potes exigere pretium, ut aliquis sit tibi dolori capitis, quanti doloris illius molestia æstimari possit; ita pro molestia, & angore mentis subeundo poteris pretium exigere; cum non minus, sed magis aliquando cruciet quam dolor corporis. Si ergo posses ultra sortem exigere, quando mutuum futurum tibi esset causa doloris capitis, poteris etiam exigere,

„ quando mutuum futurum tibi esset causa doloris, & timoris interni propter periculum sortis amittendæ: quia dolor ille, & timor, prout contradistinctus a sorte ipsa, est aliquid quod in pactum possit pro pretio afferri. “ Hæc tenet Cardinalis de Lugo.

III. Nullus dubito quin lector aliquo animi sensu se tactum sentiat ob singularis istius doctrinæ, sane mirificæ, lætionem. Quam verum est effatum P. Elizalde, plurimos videlicet caramuelizare. Doctrina quippe hæc quam tradit Lugo, eadem est ac illa quam ex Caramuele supra retulimus. Sicut visio bestiarum, comædiæ, & similia est pretio æstimabilis, inquit Caramuel; ita visio fulgentis auri, argenticæ. Lætitiam, consolationem, & gaudium adfert visio hæc. Ergo eiusdem privatione mæstitia, & angore afficitur animus. Hæc omnia pretio sunt æstimabilia. Ergo licite vendi possunt quin usura committatur. Periculum, inquit Lugo, amittendæ sortis utique forti ipsi coheret: & falluntur iuniores, ait ille, dum ob periculum absolute spectatum recipi posse lucrum docent. Verum si periculum istud consideretur ut causa molestiæ, angoris, & doloris, quem excitat in animo mutuatoris; tum licitum lucrum est: quoniam dolor mentis, angustia, & molestia animi, quam patitur mutuator ob periculum amittendæ sortis, revera est quid distinctum ab ipsa forte.

IV. Quid heinc? Quo maior erit dolor, eo maius pretium erit exigendum. Quo vero homines sunt avariores, eo sunt pecuniæ amantiores. Ergo acerbioribus isti cruciantur angoribus, & amarioribus consistantur mæstitiis. Altiori ergo pretio compensanda hæc omnia sunt. Respondet P. Tamburinus Lib. IX. de contract. tract. I. cap. III. §. 6. num. 5. communiter a Doctoribus negari consuetarium istud: quia, aiunt, timor debet niti aliqua ratione probabilis, ut probabiliter mutuator dubitare queat de sorte amittenda. Aliqua ergo ratione probabilis niti debet timor iste. Sed quis mutuatorum est qui rationem probabilem saltem aliquam non habeat sortis amittendæ? Præsentis hoc & ipse perspicax Tamburinus: idcirco, missa hac aliqua ratione probabilis, hæc subdit continuo ibi. Dixi communiter a Doctoribus negari: nam inclinatur de Lugo, sed timide. Videamus an timide loquatur de Lugo, qui loc. cit. num. 85. opponit sibi argumentationem factam, quod nempe avariores sint timidiores. Et primum ex P. Thoma Sanchez Lib. IV. de matrim. disp. II. admonet, hunc timorem reipia esse respectivum; & ideo

§. IV.

Ob nullum periculum facti, sive probabile, sive ordinarium, sive extraordinarium, licitum est ex mutuo lucrari. Patrum, & Evangelii testimonio id evincitur. Ethnicorum de hac controversia doctrina.

I. **C**lamitare iuniorum non pauci solent, casus horum temporum non esse a Patribus decisos. Iam supra ostendimus, Basilium, Chrysostomum, Ambrosium, ceterosque pericula enarrare quæ subeunt feneratorum. Neque illorum aliquis ob eiusmodi pericula, licet gravia, & non communia, aliquid exigere ex mutuo concedit, Et quoniam controversia in qua versamur, gravissima est, lubet iterum, quæ diximus, confirmare, & evidentiis iuniorum commenta in nihilum redigere. S. Gregorius Nyssenus, S. Basilii frater, fufius & eloquentius quam de Lugo, Tamburinus, Caramuel, & ceteri omnes Probabilitæ, feneratorum pericula commemorat homil. adversus feneratores, ubi inter alia hæc scribit. Curiose & anxie inquit fenerator omnes debitoris actiones in peregrinationes, in egressum, in mercaturam. Et si fama oriatur infausior, quod scilicet quidam in latrones inciderit, vel eventum aliquo inops ex opulento evaserit . . . assidue gemit, sæpius plorat, voluit chirographum, lamentatur in litteris illis aurum, efferens contractus tabulas, non secus atque vestem filii mortui, acerbiorumque adhuc illarum ad aspectum excuscat dolorem. Si autem mutuum fuerit nauticum, littoribus affidet, deflet ventorum procellas, & tempestates, perpetuo examinat euntes, & redeuntes, numquid aliquid de naufragio sit auditum, numquid alicubi periculum adierint? . . . An non exactio usura est quæ omnes evertit, quæ divitias dissipat, efficitque ut qui honesto, & nobili loco nati sunt, deteriore vitam vivant quam servi? . . . Ecquid respondebis, accusatus incorrupto iudici? quando tibi dixerit: Habuisti legem, Prophetas, evangelicas præceptiones: omnes audisti simul ingeminantes una voce caritatem, & humanitatem: his quidem monentibus: Fratri tuo non feneraberis: aliis vero: Pecuniam suam non dedit ad usuram: aliis: Si mutuum dederis fratri tuo, non urgebis illum: & Matthæus in parabolis clamans Dominique mandatum annuntians, ait: Serve nequam &c. Ego quidem primum dandum, & donandum esse prædico, & annuntio, deinde quoque ad mutuum exhortor: altera enim

minorem causam requiri in femina quam in homine, ad hunc timorem excitandum. Et sic, dum feminae mutantur, quia avariores, & pusillanimiores, maius pretium exigere poterunt.

V. Rescribam verba ipsius De Lugo, ne quidquam ei imponere videar. Innuit ipse quod molestia ista, sive ex indole vitiosa mutuatoris, sive ex ipso periculo probabilioritur, sufficiens ratio sit pretium exigendi. Hæc sunt illius verba. „ Cum enim ratio licite exigendi aliquid propter periculum sit, quia mutuans non potest hic & nunc mutuare quin subeat molestiam illam, & timorem, parum videtur referre quod res ipsa, vel indole mutuantis, & eius dispositio talem molestiam afferat. Quia si ego, quia claudus v. g. sum, debeo subire peculiarem molestiam, ut pecuniam ex domo afferam ad tibi mutuandum, quam molestiam alii non subirent, possum bene (N. B.) peculiare pretium exigere pro illa molestia a me subeunda. Si ergo similiter, quia meticulosus sum, & pavidus, non possum tibi mutuare sine magno angore, & timore amittendæ sortis, videtur quod possim aliquid exigere pro hac molestia, & onere, sine quo ego tibi mutuare non possum. Hoc tamen aliorum iudicio relinquo. “

VI. Opus minime est lectorem excitare, ut recogitet serio, quo pervenerit novus opinandi modus. Allata doctrina seipsa loquitur; quare consultatione non indiget. Ea admitta, horrenda consequuntur absurda. Claudi ergo pretium repetere maius ex mutuo possunt ob maiorem in ferenda pecunia laborem? Quid dicendum ergo de iis qui oculorum hebetudine laborant in pecunia numeranda? Quid de feminis? Quid de avarissimis, qui ob æstuantem pecuniarum amorem gravissime cruciantur? Quid, si dolorem, si molestiam, & angores viri nobiles subire ex mutuo debeant? Pretium quippe doloris, molestiæque istius augendum, minuendumque est per comparationem ad personæ dignitatem, & gradum. Nonne maiori æstimari pretio debet dolor quem patitur vir delicatus, nobilis, & celebris, præ illo quem sustinet plebeus, fortis, & robustus? Sed ad alia, ne satyram scribere videamur.

donationis species est mutuum. Sed addo, hoc dandum esse sine fenore, & exactione usuraria, eoque modo quo divina oracula præcipiunt. *Æque enim obnoxius est pœnæ qui non dat mutuum, & qui dat sub conditione usuræ.... At isti ad alterum extremum sese conferunt.... Vel enim non dabo, inquit; vel mutuum dans, contrarium faciam feneratoritium.*

II. Quanti æstimarent De Lugo, Tamburinus, Bonacina, Salmanticenses, & ceteri iuniores lacrymas, gemitus, acerbissimos dolores, perplexitates, & maestitias, ceteroque angores quo enumerat S. Basilus? Mutuum de quo loquitur Doctor sanctus, nauticum est, nempe periculis valde probabilibus, & frequentissimis, & extraordinariis obnoxium. Propterea ne mutuatores ab usura excusant? Recentiorum neminem legi qui tanta perspicuitate describat tum pericula omnia quibus expositum est mutuum sive nauticum, sive terrestre; tum acerbissimas angustias quibus cruciantur mutuatores, quanta S. Gregorius, Basilus, Ambrosius, ceterique Patres; & tamen nec in mentem illis venit, ob præfata pericula, vel angustias mutuantium lucrum perceptum ex mutuo honestare. Ergo luce meridiana clarius est, doctrinam iuniorum cum Patrum doctrina pugnare.

III. Quid quod doctrina Patrum est ipsa doctrina evangelica? Ut id evincam, evangelicum textum in medium affero. *Si mutuum dederitis iis a quibus speratis accipere, quæ gratia est vobis? Nam & peccatores peccatoribus feneratoribus, ut recipiant æqualia. Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite, & mutuum date nihil inde sperantes.* Luc. vi. Hebræorum peccatores, seu vulgares homines iis feneratoribus a quibus vel simile beneficium, vel fortis restitutionem sperabant. Christus discipulos suos ad maiorem perfectionem instruens, etiam iis a quibus nihil restituendum speratur, mutuum dare iubet. *Mutuum date, nihil inde sperantes: quandoquidem si mutuum dederitis iis a quibus speratis accipere, quæ gratia est vobis?* In lege mosaica vetitum erat lucrum ex mutuo captare. In lege evangelica, quæ lex caritatis, & perfectionis est, non modo Christus lucrum vetat ex mutuo recipi, sed mutuum dari hortatur absque spe illud recuperandi. Hæc omnia Patres docent. *Assuefacti hominem* (inquit Tertullianus Lib. IV. adversus Marcionem cap. xvii.) *ipsi fenori (id est forti) periendo, cuius fructum didicisset per legem amittere.* S. Basilus homil. in

Plalm. xiv. *Date mutuo iis a quibus accipere minime speratis.* S. Ioannes Chrysostomus homil. lvii. in Matth. *Cum Deus velit, quod dederis, accipere: Date namque illis, inquit, a quibus accipere non putatis: tu etiam plusquam dederis flagitas?* Superfluit ceteros allegare Patres, qui omnes docent, Christum Demirum non solum legem mosaicam adversus iuram confirmasse, sed perfecisse. Vult quippe in hoc potissimum caritatis puncto ut discipulorum suorum iustitia Pharisæorum iustitiæ præferret. Quamobrem si Hebræi absque lucro mutuum tradebant illis a quibus certo sperabant se tantumdem recepturos, iubet ut nos etiam illis pecuniam mutuam credamus, si opus fuerit, quos eandem reddituros metuimus. *Mutuum date, nihil inde sperantes.* Id nihil tam lucrum, tum capitale excludit. Tantum igitur abest ut propter periculum, sive probabile, sive extraordinarium, sive quodcumque, aliquid accipere Christiani iuxta evangelicam legem valeant; quin eo ipso in loco ubi de perdenda forte agitur, mutuum dare Christus præscribit. Hæc est omnium Patrum sententia, ut vidimus.

IV. Sententia nostra confirmatur ipsorum Ethnicorum auctoritate, qui etsi infidelitatis caligine circumfusi hanc veritatem agnoverunt. Duplex penes ipsos mutuum, terrestre, & maritimum. Ex utroque usuræ pendebantur, quia licitæ apud ipsos habebantur. Quod ad periculum attinet ex mutuo terrestri, usuræ nullæ præter consuetas pendebantur: quia periculum erat apud debitorem, qui in omni eventu tenebatur ex omnibus bonis suis indemnem reddere creditorem. In mutuo maritimo, seu nautico usuræ consuetis maiores solvebantur propter periculum susceptum a creditore, cui soli pecunia traiecitia, si navis periisset, peribat. Hoc solum periculum susceptum a creditore apud ipsos pretio æstimabile erat. Lege integrum titulum 2. ff. 22. l. 3. Modestinus. *In nautica pecunia ex eo die periculum spectat ad creditorem, ex quo navem navigare conveniat.* Item ibi l. 5. Scævola. *Periculum pretium est &c.* ubi non alii casus recensentur in quibus periculum pretio æstimetur, nisi ii qui *aleæ speciem* præferunt, pecuniæ traiecitia similes. Periculum vero istud semper ad creditorem attinebat. Periculum vero quod ad debitorem pertinet, quatenus hic ex omnibus bonis quæ habet, vel quæ habiturus est, tenetur ad tantumdem creditori reddendum, nunquam penes Ethnicos ipsos pretio dignum reputatum fuit. Periculum utique est,

& quidem probabile, etiam in mutuo terrestri, ne debitor sit solvendo, vel fortuna adversa, vel eius perfidia, prodigalitate, aliisque causis. Sed Ethnicorum nemo periculum istud pretio compensandum docuit. Id vero docebant Christianorum Theologi, qui omne fenus tum nauticum, tum terrestre execrarent? Fenus quippe nauticum, quod ut licitum propugnabant Ethnici, semper detestati sunt Christiani: & quia periculi colore a creditore suscepti ficare eiusmodi fenus contendebant aliqui, illud damnavit Gregorius IX. cap. *Naviganti*. Si itaque nobis nec ratione periculi iuris, suscepti a creditore, licitum lucrum est ex pecunia traiecitia; quanto minus licitum erit lucrum ob periculum facti, cui debitor ipse obnoxius est, si solvendo sit; creditor vero tum solum damnum patitur, cum omnia debitoris bona perierint?

S. V.

Theologorum auctoritate sententia nostra confirmatur. Adversariorum opinio pluribus absurdis obnoxia est, & conscientias torquet.

I. **N**ostram sententiam tuerunt S. Thomas, sive Auctor *opusculi* lxxiii. cap. vi. ubi hæc habentur. *Si quis pecuniam alicui naviganti commiserit mutuo propter spem alicuius lucri, licet periculum etiam sortis super se receperit, nihilominus indicatur usurarius, etiam si totum amiserit.* S. Raymundus in *Sum. tit. de usur.* §. 7. ubi exponit Decretalem *Naviganti*, ad se datam (quo sane nemo melius eiusdem germanum sensum affectus est) hæc scribit: *Tales semper faciunt tale mutuum propter spem lucri pecuniarii; quod non licet.* Si isti damnant usuræ lucrum ob periculum iuris, quod aliunde pretio æstimabile est, ut patet in tertio asscuratore; quanto magis damnant lucrum ob merum periculum facti mutuo infutum?

II. Nostram quoque sententiam propugnant Navarrus cap. xxiii. num. 81. Dominicus Soto Lib. VI. quæst. iv. artic. 1. ad 1. Bannez 2. 2. quæst. lxxvii. art. 4. dub. 6. Guittierez *canonic.* Q. cap. 39. num. 30. Rebellus II. Part. Lib. IX. quæst. xxi. num. 2. Toletus Lib. de septem peccat. mort. cap. 11. Tapia Lib. V. quæst. xvii. art. 9. Conradus quæst. liv. La-Cruz in *direct.* Part. I. præcept. vii. quæst. v. dub. 6. Ludovicus Lopez de *contract.* cap. xxxvii. & Instructor. II. Part. cap. lxx. & contrariam opinionem postulat tamquam periculosam in fide. Natalis ab

Alexandro Lib. III. art. 5. reg. 3. Franciscus Gennettus *tractat.* iv. cap. vii. quæst. iii. & iv. Petrus Ballerinus *prælect.* ii. ad S. Antoninum, & de iur. divino &c. Tom. I. Lib. VI. cap. 111. Nicolaus Gennaro in *Usura detecta Part. I. recognit.* i. §. 5. Item Theologi Parisienses, & Lovanienses, ut testatur Continuator Turnely *Part. II. de contract.* cap. 111. art. 3. sect. 1. conclus. 1. & 2. qui loquens de periculo facti nostræ opinioni accedit. Ratione periculi iuris conclus. 3. adfirmat licitum esse lucrum. Ratione periculi extrinseci probabilis ait vix in praxi sine usura exigi lucrum posse. Gabriel Antoine *tract. de contract.* cap. 111. quæst. xiv. negat licitum esse exigere aliquid a pauperibus ratione periculi orti ex eorum inopia: quia periculum intrinsecum est huic mutuo individuo. Sed etiam vere intrinsecum est huic mutuo in individuo, tradito naviganti, vel eunti nundinas; quamvis Probabilistæ illud appellent extrinsecum. Istorum rationes in favorem lucri percepti ob tale periculum, adducit P. Antoine; nec eas improbat; nec tamen approbat. Verum si lucrum perceptum ratione periculi orti ex pauperum inopia fenore est, eadem ratione fenore est etiam lucrum exactum ratione cuiusque periculi facti.

III. Nostræ sententiæ communiter subscribunt Canonistæ. Honoratus Leotardus perdoctus Canonista de *usuris quæst.* xxiii. defendit nostram sententiam cum communi Canonistarum assensu. Animadvertit, olim permissum fuisse civili iure nauticum fenus ob susceptum periculum. *Nunc vero, inquit, usura hæc nautica omnino damnata est, & leges civiles, nauticum fenus permittentes, abrogatæ sunt ex constitutione D. Gregorii IX. cap. ult. de usur. cap. Naviganti.* Postquam vero demonstravit, fenore esse lucrum ob periculum iuris susceptum a creditore num. 27. improbat potiori iure tamquam feneratoritium lucrum perceptum ob periculum facti, cui se exponit creditor: *quamvis, inquit, id licitum esse sentiant Leonardus Lessius, & Theologi sane plurimi.... Sed nostra sententia tutior est, & inter Iurisperitos recepta.*

IV. P. Nicolaus Gennaro O. P. strenuus cavillationem quas excogitarunt iuniores plures ad fucandas usuras, oppugnator *loc. cit.* num. 36. subscribit doctrinæ Leotardi; deinde sic effatur. *Ita sentiunt Doctores laici in confusione Theologorum. Et, o bone Deus, in quas sententias abeunt tot cavita? Ad quid? Ad iustificandum nauticum fenus. Insudant,*

ut cupiditati favent humanae, sordidæque avaritiæ. Dicent: Alias humanum commercium deperditum esset, & mercatura ad nihilum redacta. Sustineant omnes usuras maritimas illicitas esse, erit via oclusa licitis quæstibus humano commercio. Audiant Gofredum in summa de usuris §. „Vis autem dare pecuniam naviganti, vel eunti ad nundinas, vel aliis mercatoribus sine peccato? Pone tu pecuniam, & alius operam perionalem, & pecuniam tantam, vel minorem. Plerumque enim, quod pecuniæ deest, opera suppletur, ut ff. pro socio l. i. §. i. & communicetis pericula, lucra, & damna. „Hæc ille. Quid est igitur quod licita abhorreant, & illicita complectantur? Securiora spernunt, de dubiis non disputant. Contractum mutui nautici &c. inire volunt; societatis nequaquam. Tu indica.

V. Dum hæc serio animo mecum reputo, miror summopere, Theologos reperiri posse adeo præiudicatis opinionibus obductos, qui non deprehendant compertissimum usuræ scelus, hoc periculi furo obiectum. Habent homines obviam, opportunamque lucrandi occasionem medio contractu societatis. Hanc reiciunt, quia verum periculum nolunt. In societate enim ultra periculum iacturæ sortis incertus est lucri eventus. Porro, ut unum saltem ex duobus periculum declinent, & quoad possunt securius lucrentur, Theologos adeunt, ut tutiorem lucrandi sine usura artem excogitent. Hi falsa commiseratione mori, verborum diversitate usuræ vultum depingunt. Pro ingenio, hoc periculum vocant intrinsicum, illud extrinsecum. Hoc ordinarium, illud extraordinarium. Fatentur omnes usuræ reos esse, si ex mutuo lucrari intendat mutuatores, etiam si periculum oretenus allegent. Henricus a S. Ignatio, licet laxioris Ethices hostis, in iis tamen quæ fenus spectant, cum Van-Roy, & aliis iunioribus Lovaniensibus fibulas relaxat, & ut purget fenebre hoc periculum ab usura, quinque conditiones, sicut ceteri, assignat. 1. ut lucrum deducatur in pactum. 2. ut periculum sit consueturis probabilibus nixum. 3. ut pretium sit proportionatum periculo. 4. ut debitor non cogatur ad paciscendum, vel ad pignus præstandum pro assicuratione sortis. 5. ut pretium non exigatur contra debitum caritatis. Has ipsas conditiones assignant Probabilistæ omnes; immo addunt sextam, quod mutuator non intendat ex mutuo, sed ex periculo lucrari. Et hæc est potissima.

VI. En in quot anfractus coniciunt, & quot laqueis sæpiunt Christianorum conscien-

tias. Innumeræ sunt humani cordis latebræ, occultissimi recessus. Facillime sibi blandiuntur homines ratione non mutui, sed periculi, lucrum exigere; quia mentitur sæpe iniquitas sibi. An non ementiuntur periculum, dum promptum contractum habentes ex quo lucrari tute valent, reiciunt? Quinam istius periculi iudices? Ipsi feneratores? Quinam iudicabunt periculum esse intrinsicum, vel extrinsecum? Periculum enim semper mutuo intrinsicum est, & solum modo maius, modo minus est; sed hoc speciem non variat. Quo sunt avariores homines, eo graviora ipsis videntur pericula, eoque magis eadem amplificant. Augendum vero, minuendumque pretium est pro periculorum diversitate. Æqualitas proportionalis pretium inter & periculum servanda. Rursus, si pretium exigi pro sortis periculo potest, eadem ratione pro periculo accessionis ad sortem aliud pretium exigi poterit. Si enim periculo subiacet fors, maiori periculo subiacet accessio ad sortem. Item aliud periculum apud debitorem non lucrandi, sed amittendæ sortis vel ex furto, vel ex naufragio. Aliud periculum nihil lucrandi ex negotiatione. Hæc omnia pericula sustinere debitor tenetur. Quid quod vel ipsi adversarii fatentur, hoc periculum sæpe illegitimum esse, ut testatur P. Billuart pag. 304. Quis autem discernet, quando legitimum, quando vero illegitimum sit eiusmodi periculum? Duoræ itaque alex Christianorum conscientias committunt benigni iuniores. Tandem si sagaces mutuatores deprehendunt maius esse iacturæ quam lucri periculum, nunquam pecunias suas credunt. Universum genus humanum interrogetur. Nemo unus, nisi stultus, mutuas pecunias fidit mutuatorio, quando maius est perdendæ sortis, quam cum accessione recuperandæ, periculum. Ergo compertum luculentumque est, lucrum istud esse feneratoritium, & ex ipso mutuo perceptum, quamvis larva periculi testum.

VII. Paucis rem omnem habeto. Pericula non negamus; immo plusquam adversarii fatemur, admittimus, amplificamus. Quo nequiores sunt homines, quo avariores, eo maiora pericula sunt. Hæc pericula numerant, exaggerant, ob oculos ponunt SS. Patres plusquam omnes Probabilistæ. Nemo unus lucrari ex mutuo posse ob hæc pericula asserit. Immo ex his periculis, in quorum plura ob solutionem usurarum, quæ sunt malorum multorum fontes, incidunt tum debitores, tum creditores, fenus ini-

qui-

quitatem omnes arguunt, deterrentque feneratorum. Tu ergo, conscientiarum arbiter, coge Christianos tuos aut ad societatem ineundam, si lucrari velint; aut ad gratis mutuandum, si caritatis præceptum urgeat; aut ad mutuum omittendum. Noli animam tuam æternum perdere, ut aliorum fucandis usuris defudes. Brevius, & evidentius rem totam complector. Urget ne præceptum gratis mutui dandi? Nihil tum posse recipi omnes fatentur. Non urget præceptum gratuiti mutui? Mutuum ergo denega petenti, si periculum pertimescis. Quid respondes? Si mutuum denegas, certe non peccas. Si das, peccas iuxta communioem Theologorum sententiam. Cur huic gravissimo peccandi periculo te committere vis? Ut succurras proximo? At negare hoc subsidium sine periculo peccandi potes; conferre vero absque periculo peccandi nequis. Quæ ergo causa te ad mutuum dandum urget? Caritas? At hæc, ut suppono, non urget vi præcepti. Urget vero eiusdem præceptum, ut prius tuæ æternæ salutis consulas quam proximi tui terrenis negotiis. Denique si caritatis ardore flagras, gratis mutuum da. Ex his omnibus patet non caritatem, sed avaritiam te ad mutuum tradendum urgere.

§. VI.

Obiecta diluuntur.

I. **O**pponunt 1. responsum sacræ Congregationis de propaganda Fide, datum anno 1645. ad Missionarios Sinenses, a quibus septemdecim quæsitæ eidem propositæ fuerunt, quorum tertium sequens est. „In præfato regno lege stabilitum est ut in mutuo triginta pro centum accipiantur absque re, spectu lucri cessantis, aut damni emergentis: quæritur, utrum Sinensibus sit licitum pro pecuniarum suarum mutuo, licet non interveniat lucrum cessans, aut damnum emergens, prædictam pro centum triginta, regni lege taxatam, quantitatem accipere: & causa dubitationis est, quia in recuperanda pecunia est aliquod periculum, scilicet quod qui accipit mutuatum, fugiat, vel quod tardet in solvendo, vel quod necessarium sit coram iudice repetere, vel propter huiusmodi.“

II. Resolutio S. Congregationis ad quæsitum istud sequentis tenoris est. „Censuerunt ratione mutui immediate, & præcise nihil esse accipiendum ultra sortem principalem; si vero accipiant ratione per-

iculi probabiliter imminenti, prout in causa, non esse inquietandos, dummodo habeatur ratio qualitatis periculi, & probabilitatis eiusdem, ac servata proportione inter periculum & id quod accipitur.“

III. Henrico a S. Ignatio, hoc decretum in publica disputatione alleganti, responsum fuit, primo, ut ille ipse narrat *Lib. IX. cap. xxxi. num. 377.* de eodem non satis consistere: secundo, resolutionem non esse approbantem, sed permittentem, & tolerantem. Contra primum responsum allegat ille Thomam Hurtadum, qui authenticum exemplar producit. Sed Auctor iste etiam pro licito chocolatis potu ieiunii tempore plura pontificia oracula tamquam authentica obtrudit, quæ sunt manifestæ fabellæ. Mirandum sane quod iuniores isti velint laxissimam opinionem fulcire ambiguo responso Sinensibus dato. Plures sane ab hoc obtrudendo responso abstinere debuissent, gnari decreta alia obreptitia, & subreptitia iactata integro sæculo pro Sinensium moribus, & cultu hætenus esse. Dicimus itaque, laudatam responsonem aut nullius esse fidei, aut permittentem dumtaxat, & tolerantem. Nonne sub decreti finem hæc reperitur clausula: *Donec Sanctitas Sua, vel Sedes Apostolica aliud ordinaverit?* Quot abusus Apostolica Sedes integro sæculo non toleravit respectu Sinensium Christianorum, antequam ad definitivam sententiam deveniret? Porro Sedes Apostolica anno 1679. post annum 1645. quo datum fuisse responsum illud narratur, sequentem propositionem damnavit: *Cum numerata pecunia sit pretiosior numeranda, & nullus sit qui non maioris faciat pecuniam præsentem quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem a mutuuario exigere, & eo titulo ab usura excusari.* Cur maioris faciunt homines pecuniam præsentem quam futuram, nisi quod futurapluribus obnoxia periculis sit, fecus præsens? Quid quod Sedes Apostolica pluribus iam sæculis definierat capit. *Naviganti*, fenus committere illum qui vel ob ipsum periculum *invis* quidquam ex mutuo receperit? Hæc Constitutio Gregorii IX. solemniter est, & sacrorum Canonum Codici inserta. Pluris ne facies ambiguum responsum Theologorum Congregationis de propaganda Fide, quam solemnem Pontificis Summi definitionem, quam Innocentii XI. decretum, quam unanimem SS. Patrum, & graviorum Theologorum auctoritatem? Ut desperata causæ patrocinium quæratur, ad dubiæ fidei responsum, in quo de Sinensium usura agitur, te recipis? Quid quod ipsum

quæ-

quæsitum, propositum Congregationi, legem iniquissimam præfert? Lege regni Sinenfis taxata quantitas est triginta in centum quotannis solvenda, ob fugam debitorum, aliaque pericula. Lex ista suapte natura iniqua est. Centesimam Romani mordentem usuram reputabant. Hæc lex Sinenfis triginta in centum solvenda præscribit. Quis iniquissimam, & crudelis inhumanitatis, atque feritatis plenam non censere legem istam? Et tamen in responso mentio eiusdem nulla est. Ex ipso ergo documento eruitur, nihil certi super quæsito proposito definitum esse; sed prudenti œconomica dispositione in aliud tempus dirimendam difficultatem reiectam fuisse. Plura similia exempla in Sinenfis controversiis discernendis adducere possem, quæ prætereo. Conferas hæc velim cum iis quæ integro hoc capite dicta sunt: & inde colliges, quanti sit faciendum responsum istud.

IV. Opponunt 2. S. Thomas hæc docet 2. 2. quæst. lxxvii. artic. 4. ad 2. posse augeri pretium propter periculum cui se exponit mercator, transferendo rem de loco in locum. Ergo pariter pretium fortis potest augeri propter periculum cui exponitur. Hæc est argutio P. Caroli Billuart, qui S. Doctoris verba in erroneum decoruere sensum pervertat. Integrum Angelici Præceptoris textum transcribo. Agit ille in citato articulo de negotiatione, in qua ostendit licitum esse mercem vilius emptam carius vendere. Et ad oppositionem sibi factam respondet. *Non quicquamque carius vendit aliquid quam emerit, negotiatur; sed solum qui ad hoc emit, ut carius vendat. Si autem rem emit, non ut vendat, sed ut teneat, & postmodum propter aliquam causam eam vendere velit, non est negotiatio, quamvis carius vendat. Potest enim hoc licite facere, vel quia in aliquo rem melioravit, vel quia pretium rei est mutatum secundum diversitatem loci, vel temporis, vel propter periculum cui se exponit transferendo rem de loco ad locum, vel rem ferri faciendum. Et secundum hoc nec emptio, nec venditio est iniusta.*

V. Quod hoc paradoxon opponant Probabilistæ, nihil miror. Sed quod illud obrudant Henricus a S. Ignatio, & P. Billuart, qui se Thomistas ostentant, res est admiratione digna. Sicut ergo in emptione, & venditione mercium licet pretium augere ita etiam in mutuo? Pecunia ne mutuatitia merx est, maiori & minori pretio subiecta, sicut aliæ merces? Nullas ergo in mundo usuras. Merces, antequam emptori tradantur, venditori pereunt Mercator, transferendo mer-

ces de loco in locum, multa sustinet pericula. Et si merces a piratis, vel grafiatoribus surripiantur, aliisque casibus pereant, ipsi mercatori pereunt. Idcirco ob eiusmodi pericula pretium augere iure valet. Nulla de hoc penes aliquem dubitatio est. Pecunia mutuatitia perit mutuatario, penes quem sicuti est dominium eiusdem, ita etiam periculum facti, de quo solo oppositores loquuntur. Ergo paritas ineptissima est.

VI. Opponunt 3. Non est usura, dum aliquid exigitur in mutuo ratione alicuius tituli pretio æstimabilis, mutuo extrinseci, & per accidens annexi. Sed periculum fortis est mutuo extrinsecum, & per accidens eidem coniunctum, estque pretio æstimabile. Ergo &c. Patet prima pars minoris: quia hoc periculum non oritur ex mutuo, sed ex qualitatibus accidentariis mutuatoris; ideoque est a mutuo separabile: ut si mutuatarius fiat decoctor, aut exercere commercium periculosum velit. Patet etiam secunda pars; quia tertius aliquis potest suscipere periculum illud, & pro asssecuratione pretium exigere. Pretio ergo æstimabile est periculum illud. Hæc totidem fere verbis P. Billuart, Henricus a S. Ignatio, & communiter adversarii omnes, qui addere solent, aliud esse periculum ordinarium, & commune mutuo insitum; aliud probabile extraordinarium, & mutuo extrinsecum.

VII. Resp. Cogor interrogare P. Billuart, quid intelligat nomine *mutui*, dum illud a periculo immune asserit? Periculum non oritur ex mutuo, sed ex qualitatibus accidentariis mutuatoris. Exercetur ne aliquod mutuum in lunæ concavo, aut cum homine præadamita? Nos enim loquimur de pecunia mutuo tradita homini fallaci, qui aut malitia, aut inopia cogente impotens ad restituerendum evadere, mori, & multis eventibus perire, ac fidem frangere possit. Hæc & plura alia intima sunt humanæ naturæ corruptæ. Mutuæ rei traditæ homini hac natura compacto, intrinsecum periculum asserimus. Demas has qualitates ab homine; & da nobis hominem falli, aut fallere nescium: atque tunc dicemus & nos, immune a periculo mutuum esse. Sed insistis. Homines non sunt natura sua decoctores (vulgo *falliti*) prodigi, lusores, deceptores. Bene habet. Quid heinc? Iam dixi, neminem, nisi stultum, mutuam pecuniam tradere decoctoribus, prodigis, lusoribus, aliisque similibus. Hæc ne sint pericula extraordinaria, quæ iactantur, & exaggerantur? Sed dum hæc pericula imminet, nemo mutuum tradit.

dit. Numquid Christi caritas, numquid prudentia christiana, vel pagana suggerit ut similibus hominibus mutui beneficium conferatur? Fateare ergo necessum est illos qui talibus mutuatariis pecunias tradunt, aut stultitia agi, aut avaritia, seu spe lucrandi ex mutuo impelli; quod omnes damnant. Deinde nonne omnes mutuatarii domini sunt pecuniæ mutuo acceptæ? Dubio procul. Ergo eam exponere iure valent ludo, mercaturæ periculo, convivii, luxui, pompis, ac denique prodigere. Ergo evidens est, quodlibet periculum, sive ordinarium, sive extraordinarium, intrinsecum esse ipsius mutui naturæ. Id solum verum habet quod hoc periculum, mutuo profusus insitum, possit maius vel minus esse, quatenus homines plus minuve fallaces sunt. Quamquam non raro homines qui creduntur integræ fidei, & divitiis affluentes, solemniter fallunt, & decipiunt: & contra alii dubiæ fidei exacte mutuum reddunt. Ceterum quis cogit mutuatorem ut his hominibus mutuas tradant pecunias? Quis? Avaritia, cupiditas lucri, dementia. Obstrepis iterum. Asssecurator potest pretium exigere: ergo & mutuator. Consequentia ineptissima est. Quia respectu mutuatoris est merum periculum facti; respectu asssecuratoris est periculum iuris. Nulla est respectu istius usuræ suspicio, sicuti est respectu mutuatoris.

VIII. Opponunt 4. Licita est lucri exactio ratione periculi damni emergentis. Ergo etiam ratione periculi fortis amittendæ. *Urget hæc ratio*, inquit P. Billuart: & P. Henricus a S. Ignatio subdit: *Adeo placuit hæc ratio R. P. Platelio, S. T. doctissimo Professori, ut suum mihi de ea iudicium aperiens, dixerit, sibi videri demonstrativam.* Mirabilis humani ingenii diversitas. Quod P. Platelius, apertissimus peccati philosophici propugnator, reputaverit demonstratione vanum, & manifestum sophisma, nihil mirandum; sed quod P. Henricus, qui Theologiam Sanctorum se docere promittit, his argutationibus gravissimam controversiam implicare studeat, magnopere mirandum est.

IX. Respondeo negando consequentiam. Damnum emergens est quid a mutuo diversum. Periculum fortis est ipsi forti intimum. Quid reponit P. Belluart cum P. Henrico a S. Ignatio: nonne & damnum fortis est quid distinctum a forte? Ergo sicut ob periculum damni emergentis licitum lucrum est, ita & ob periculum damni forti annexi. Lusus verberum isti sunt sane vanissimi. Damnum fortis aliud non est nisi fortis

amissio. Quare periculum damni fortis non est nisi periculum amittendæ fortis. Quod P. Henricus ait, *certissimum* esse quod probabile periculum fortis sit quid extrinsecum forti, est certissima, & manifestissima falsitas. Audiamus illius demonstrationem. Quod est separabile a mutuo, est extrinsecum eidem. Sed separari hoc periculum a mutuo potest per pignus, per asssecurationem. Ergo eidem extrinsecum est. Quis non plaudat invictæ demonstrationi? Medio pignore periculum quodlibet, & probabile, & commune, & proximum, & remotum, a mutuo tollitur. Ergo mutuum nullum insitum periculum habet. Iam supra palam feci, hanc cavillationem evidenter patefacere mutuo periculum coherere. Pignoris traditio impedit ne periculi effectus sequatur. Ergo manifeste evincit mutui naturæ periculum inesse: alioquin frustra pignus in asssecurationem peteret mutuator. Sed quam crassa, & ridicula sit cavillatio, quam demonstrationem appellant adversarii, paucis habeo. Periculum probabile fortis amittendæ est quid forti extrinsecum, sicut & periculum damni emergentis. Ergo mutuator duplex pretium exigere poterit, unum ad compensandum probabile fortis periculum; alterum solvendum pro periculo emergentis damni. Et quo maiora sunt hæc pericula, eo ampliora pendenda pretia erunt. Quo posito, quemadmodum in regno Sinenfi, sic & in Europa, triginta in centum solvenda erant. Immo tertium, & quartum addendum erit pro duobus aliis periculis, nempe accessionis solvendæ pro periculo fortis, & accessionis pendendæ pro periculo emergentis damni. Verum ne plus iusto tempus terram in vano sophismate convellendo, advertendum est, adversarios turpiter errare, dum certo statuunt, pro solo periculo damni emergentis, exigere pretium posse. Hoc manifeste falsum est. Pacifici utique contrahentes valent de solvendo damno quod mutuatori imminet, si re ipsa e venerit. Ceterum si damnum non emergat, nihil prorsus solvendum est. Et hoc infra evidenter patefaciam. Alioquin omnia usuris, oppressionibus, & rapinis redundarent. Latius quam par erat, ego disputasse aliquibus videtur. Sed impeditissima quæstio fufum postulavit sermonem.

CAPUT XII.

Liceat ne aliquid exigere supra sortem ratione laboris in numeranda, vel asportanda pecunia, mensurando tritico &c.

I. P. Thomas Tamburinus *Lib. IX. de contract. tract. i. cap. III. §. 2. num. 1.* docet, licitum esse mutuatori exigere aliquid proportionatum notabili labori quem sustinet in parandis pecuniis, in numeranda magna quantitate, in mensurando tritico, in asportando vino in domum mutuatarii, cuius in gratiam eiusdem mutuum dat: quod semper accidit. Et citat pro hac sua opinione Molinam, Medinam, Navarrum, & alios.

II. Hæc opinio absolute falsa est, eaque admissa, omnis usura de mundo aufertur. Qui enim fieri potest ut quis mutuum exerceat quin laborem subeat in paranda, numerandaque pecunia? An aliquis umquam mutuo pecuniam tradit quin eam pareat, numeret? Et quo maior est pecuniæ numerandæ, parandæque quantitas, eo maior sustinendus labor est. Quisque, inquit, locare laborem suum valet. Verum habet. Ergo locare laborem suum Sacerdos poterit in sacramentis administrandis, sicut mutuator in parandis pecuniis numerandisque. Et sic simonia nulla, nulla usura erit. Labor iste coheret mutuo. Quamobrem qui gratis mutuum dare tenetur, gratis laborem hunc sustinere astringitur. An Christi IESU, Apostolorum, SS. Patrum tempore homines non parabant, non numerabant pecuniam, & alia mutuo tradenda?

III. Si contingeret casus in quo mutuator alterius opera indigeret in pecunia numeranda, in dimetiendo tritico, oleo &c. tunc huic tertio compensandus labor esset. Cavendum tamen ne mutuator ipse quidquam reciperet a numeratore vel dimensore: quia tunc pallium usuræ esset. Quid si dimensor, vel numerator gratis, & ex mera liberalitate quidquam donaret mutuatori? In hac hypothese nulla usura esset. Nec enim mutuator ineptus est ad munera accipienda etiam ab ipso mutuatorio, nedum a numeratore pecuniæ. Sed facillime sub larva muneris latitat usuræ scelus. Quare mercatores, ceterique, qui suos servos, & ministros conductos habent ad hæc negotia peragenda, nempe ad pecuniam numerandam, merces ponderandas, vel mensurandas, nihil pro labore istorum exigere absque usuræ labe

possunt, ut cuique patet. Mutuarius vero propriis expensis asportare res mutuo acceptas in domum suam, vel quocumque voluerit, tenetur: quoniam res mutuatitæ illius sunt. Nec in re peripicua amplius immorandum puto, cum graviora insent.

CAPUT XIII.

An pro voluntate mutuandi, vel obligandi se ad mutuandum, aut ad mutuum non repetendum infra præfinitum tempus, liceat quid exigere supra sortem.

I. PRIMAM quæsitam partem versat P. Tamburinus *Lib. IX. tract. i. cap. IV. §. 5.* sed vel ipse eam improbat: nec eiusdem meminisset, nisi ille eandem proposuisset. Voluntas quippe mutuandi intima mutuo est. Quare sicut nihil ob mutuum, ita nihil ob mutui dandi voluntatem accipi potest; nisi, inquit Tamburinus, iocari velimus. Idem tamen Tamburinus paullo ante, nempe *cap. III. §. 2. num. 5.* inquit: Mutuus potest a te aliquid accipere, si se obliget ad mutuandum, quoties tu pecunia indigeris: quia id novum est gravamen. Ecce suscipit mutuator gravamen istud? Cur hunc lucrandi modum præ alio seligit? Tamburinus hanc opinionem tamquam certam exhibet. Sed illam ego reiicio ut falsam, & tamquam usuræ pallium. Feneratores omnes hanc subeunt obligationem, præsertim si mutuatarii solvendo prævideantur idonei.

II. Secunda quæsitam partem suos habet patronos. P. Diana *Tom. VI. tract. III. resol. 45.* pro affirmante opinione citat Ledesinam, & Cælestinum. P. Thomas Tamburinus *Lib. IX. tract. i. cap. v. §. 2.* testatur, opinionem negantem esse communem. Retert Leonardum Lessium *Lib. II. cap. xx. dub. 14.* negativam propugnantem; sed simul alienam, affirmativam videri alicui non improbabilem. Quid inde? *Dubia igitur res est*, inquit ibi Tamburinus. Si dubia res est, resumet Probabilista quispiam, melior est conditio possidentis. Nihil tam absurdum, quod vi Probabilissimi fucari non possit.

III. Ut controversia pleno in lumine collocetur, primo describenda est propositio damnata ab Alexandro VII. num. 42. *Licitum est mutuanti aliquid supra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus.* Respondet P. Thomas Tamburinus *Lib. VIII. in Decalog. cap. VIII. §. 5. num. 18.* his verbis. *Dixi iam posse pro hoc titulo promissionis non repetendi pecuniam mu-*

tuam pro quolibet anno licite in nostra hac ætate PECUNIOSA exigi quinque pro centenario. Ita Caramuel. Pecuniosa ne ætas nostra? Et ideo usuraria? Hac ætate pecuniosa vivebat Alexander VII. qui hanc doctrinam damnavit an. 1666. Tamburinus enim obiit an. 1675. Laxas, & proscriptas Tamburini opiniones frequenter indico, quia illius opera plurimum imperitorum manibus teruntur. Advertendum insuper est, propositiones damnatas sæpe esse veluti principia ex quibus plura consectaria erronea profiscuntur. Quare abstinendum est istis ab illorum librorum lectione qui frequenter scitent opinionibus aut laxis, aut proscriptis.

IV. Itaque exactio accessionis supra sortem est manifeste feneratoria; & opposita Tamburini, ac aliorum iuniorum sententia, ut vidimus, damnata est. Explicatur ratio nostræ sententiæ. Sub initium disputationis dixi, ad naturam mutui attinere quod aliquod tempus interfluat inter traditionem & restitutionem rei mutuatitæ. Quo principio tamquam certo constituto, hanc formam argumentationem. De natura mutui absolute accepti est obligatio implicita non repetendi rem mutuatitiam nisi post aliquod tempus. In hoc enim mutuum a precario præcipue differt (licet discrepet etiam ob alia plura) quod precarium repertum semper, & ad libitum possit, secus mutuum. Porro si de natura mutui absolute spectati est implicita & tacita obligatio non repetendi sortem infra aliquod tempus; necessario consequitur, hanc obligationem cuicumque mutuo in individuo convenire. Hinc sicut mutuo ad quindecim dies coheret obligatio non repetendi sortem ante quindecim dies; sic mutuo ad sex menses, ad annum, ad biennium, ad triennium &c. insita est obligatio sortis non repetendæ ante sex menses, ante annum, ante biennium, triennium &c. Quod enim convenit alicui ratione suæ naturæ specificæ, convenit ei in quocumque statu, & in omni individuo, ut Metaphysici testantur. Ergo si mutuum, ut mutuum, essentialiter postulat ut ante aliquod tempus non repetatur, hoc cuicumque mutuo convenire debet.

V. P. Patrius Sporer, licet Probabilista valde benignus, tamen hanc nostram opinionem vocat communem *tract. VI. in 7. præcep. Decal. cap. IV. sect. 3. §. 4. num. 69. & 70.* ubi citans pro hac communi opinione Auctores, de P. Thoma Tamburino hæc scribit: *In praxi approbat Tamburinus, etsi MORE SOLITO adhaerens sententiæ laxiori.* Hæc

cum legem, pro certo habebam, ab hac laxitate recedere Sporerium. Verum, completa lectione num. 70. hæc illum scribere reperi num. 71. *Sententia opposita non improbabilis.* Et omnia argumenta proponit quæ putat illam probabilem reddere. Et quamquam paullo ante testetur, hanc opinionem fuisse damnatam ab Alexandro VII. nihilominus illam ut non improbabilem exhibere lectoribus non veretur. P. Thomas Tamburinus, tametsi contrariam sententiam defendere expresse non audeat, tamen elevare vim rationis factæ conatur *Lib. VIII. tract. III. cap. VIII. §. 5.* ubi num. 11. *Pro curiosis, inquit, responderi ad rationes contrariæ sententiæ potest, mutuo utique intrinsicam esse obligationem sortis non repetendæ pro aliquo commodo tempore; secus pro longiore tempore, in quod protrahi mutuum possit.* Quam responsionem colligit ex suo P. Dicastillo. Sed hæc sunt consuetæ nugæ excogitatæ pro curiosis, ut phrasi eiusdem Tamburini utar. Nam quoties mutuator sponte & libere præfinit tempus longum pro mutui restitutione, tam est intrinsicum mutuo hoc longum tempus, quam breve. Brevitas quippe, aut longitudo temporis non variat ea quæ mutuo cohererent. Concedit Tamburinus, tempus congruum intrinsicum esse mutui naturæ. Porro unde eruumdum est, hoc aut illud tempus congruum esse mutuo? Non aliunde nisi ex commodo mutuatarii. Commoditas mutuatarii vendi nequit a mutuantem. Ergo si hic ad longum tempus pro commodo mutuatarii mutuum dat, pro tali longo tempore nihil exigere iure valet: alioquin venderet mutuatarii commoditatem; quod usuram manifestam prodit. Sed quid longius immoror in convellendis ratiunculis pro pabulo curiosorum fabricatis? Illud tantum amaris lugendum lacrymis est, quod gravissima evangelica mandata pro curiosis implicari conspiciamus.

VI. P. Dominicus Viva in sua *Trutin.* in hanc *proposit. 42.* post allatas suo calamo rationes in proscriptæ opinionis præsidium, pro vera nostra sententia inquit num. 10. *Ratio a priori cur id non liceat, est perdifficilis.* Narrat, Cardinalem de Lugo *disp. xxvi. sect. 3.* varias allegare rationes, eaque relicere. Post adducit rationem quam excogitavit ipse de Lugo; sed neque hæc arridet P. Viva: & reiectis rationibus aliis, tandem iuxta doctrinam P. Salas num. 11. sic arguitur. Dum quis obligat se per decennium ad non repetendum mutuum, vel prævidet periculum esse remotum, quod inte-

rim ea pecunia indigeat: vel prævitet esse proximum, & probabile. Si prævitet esse remotum, nihil exigere potest. Si prævitet esse proximum, & probabile, tunc poterit percipere iustum pretium, non quidem pro obligatione non repetendi mutuum, sed pro periculo proximo & probabili quod infra tale spatium temporis damnum sit emeritum, vel lucrum cessaturum.

VII. His effugiis eluditur damnata propositio. Potissima ratio cui nitebantur damnatae doctrinae Auctores, erat scilicet hæc, quod infra longum tempus plures occurrant occasiones adhibendi pecuniam ad reparanda damna, & ad lucra captanda. Sola itaque verborum diversitate proscripta doctrina probabilistico fucio honestatur.

VIII. Salmanticenses tract. XIV. cap. III. punct. 4. num. 26. licet & ipsi verbo tenuis dicant, se propriam opinionem liberare a censura damnatae doctrinae, tamen re ipsa, ut ego quidem arbitror, eam propugnant. Inquiunt enim, moraliter impossibile esse quod per multum tempus non occurrant mutuantibus multae necessitates, & occasiones dispensandi pecunias: & ratione huius specialis incommoditatis potest ultra fortem aliquid exigere. Et post pauca ex Ceramueie, Aragon, Bannez, & Prado subdunt, nomine incommoditatis, de qua diximus, non intelligi solum damnum emergens, aut lucrum cessans in ipsa pecunia: sed etiam quemcumque actum vel liberalitatis, vel magnificentiae, quem decebat ipsum mutuatore exercere, vel quemcumque aliam operationem vel necessariam, vel convenientem, a qua mutuantis impeditur: nam pro his omnibus (modo non sit ficta, sed vera incommoditas) pretium accipere, de illoque pacifici licitum erit.

IX. Si vera sunt quae Tamburinus, Viva, Salmanticenses asserunt, immerito Sedes Apostolica damnavit descriptam propositionem. Nam illius Auctores illam propugnabant ob praetextus eosdem quos obtrudunt post damnationem Auctores illi. Impossibile moraliter est quod per multum tempus non occurrant mutuantibus multae occasiones dispensandae pecuniae mutuo traditae, exercendae magnificentiae, aut cuiusque actionis convenientis. Pro his autem omnibus, inquiunt Salmanticenses, licitum est pretium accipere. Ergo potest quisque pretium accipere ob voluntatem non repetendi mutuum intra certum tempus. Quia moraliter fieri nequit ut aliqua ex recensitis incommoditatibus non occurrat, non modo infra multum, verum etiam infra moderatum temporis in-

tervallum. At iuxta doctrinam evangelicam mutuum gratuitum est, liberalitate partum, caritate imperatum. Virtutes istae abique aliqua incommoditate non exercentur in hoc misero statu. Si vera essent quae ex junioribus recensuimus, nulla in mundo usura, nulla liberalitatis, nulla fraternae caritatis virtus. Sed missis juniorum commentis, quae idcirco indicavi, ut te ab iis cavendis admonerem, rationem aliam dabo cur ob voluntatem non repetendae fortis infra determinatum tempus non liceat quidquam sine usura exigere.

X. Voluntas non repetendi mutuum infra annum, aut biennium, aut decennium non est aliqua distincta obligatio ex iustitia suscepta; sed virtutis liberalitatis, seu gratuiti beneficii protractio, & extensio. Cuius rationis vim ut teneas, audi S. Thomam 2. 2. quaest. cxvii. art. 4. *Proprium est liberalis uti pecunia. Usus autem pecuniae est in emissione ipsius. Nam acquisitio pecuniae magis assimilatur generationi quam usui. Custodia vero pecuniae, in quantum ordinatur ad facultatem utendi, assimilatur habitui. Emissio autem alicuius rei quanto fit ad aliquid distantius, tanto a maiori virtute procedit; sicut patet in his quae proiciuntur. Et ideo ex maiori virtute procedit quod aliquis emittat pecuniam dando eam aliis quam expendendo eam circa seipsum. Proprium est autem virtutis ut praecise tendat in id quod perfectius est. Nam virtus est perfectio quaedam . . . & ideo liberalis magis laudatur ex datione.* Annis ad hinc iuniores. Mutuum aut ex virtute liberalitatis, aut ex opposito avaritiae vitio proficitur. Si primum; quo perfectior est virtus, eo longius, inquit Doctor sanctus, pecunias emittit, ut patet in proiciente lapidem. Si alterum; arctius pecuniae retinentur; solaque eadem augendi cupiditas foras emittit, ut cum incremento redeant. Et quo maior est lucri cupiditas, eo longius eadem distrahit, ut minus fiat incrementum. Si virtus liberalitatis nequit ad annum, ad biennium, ad quinquennium, pecunias mutuo tradere; cur illas in tantum tempus distribuis? Ex liberalitate, ex caritate? Gratis ergo id praestas. Refugis gratis tradere? Cur ergo te obligas ad pecunias non repetendas? Ex lucri cupiditate. Nulla hic evadendi rima. Contractus mutui gratuitus natura sua est, ex liberalitate manans. Mutuum dare ad annum, ad biennium, non extrahit mutuum a virtute liberalitatis: neque obligatio illud non repetendi libere suscepta ex alia virtute quam ex

liberalitate oritur, nullo vero modo ex iustitia; alioquin mutuum evaderet contractus onerosus, nec amplius esset gratuitus. Igitur obligatio hæc non repetendi mutui non aliud est quam beneficii extensio, & amplificatio. Obligatio autem liberalis, & gratuita non est digna pretio; alioquin gratuita non esset. Nec obtrudas, quod licet mutuum tradere sit actus gratuitus, tamen obligatio non repetendi intra annum debitum legitime imponit mutuatori. Quoniam sicut mutuum dare ad mensum, aut ad breve tempus, non inducit duplicem obligationem, alteram gratuitam, alteram legalem ex iustitia; ita neque mutuari ad annum, vel ad biennium, vel ultra. Sed quo liberalior est mutuator, eo magis beneficii collationem extendit: & circumstantia brevis, aut longi temporis contractus gratuiti naturam non mutat. Quidquid enim mutuator mutuando tribuit, gratis tribuere debet, sic exigente mutui natura.

XI. Aliqui opponunt *Bursam* Antverpiensem, & Lugdunensem, cuius usus est apud bene moratos mercatores. Respondeo, *Bursam* hanc plenam usuris esse, nisi aliis sit munita praesidiis. Absurdum est, inquiunt, tot mercatores bene moratos damnare. Hæc est illa funesta scaturigo unde tot laxitates, & corruptelae in christianam Theologiam manarunt. Mercatores, & iuniores quidam Theologi mutuo sibi animos addunt ad christianam doctrinam temperandam. Isti bonam conscientiam mercatorum opponunt; illi auctoritatem Casuistarum ostentant. Sed in damnata opinione convellenda non est amplius immorandum.

XII. Ultimo loco adnotare lubet, *P. Dianam* summa iniuria adscribere hanc proscriptam doctrinam discipulis S. Thomae. Non nego, Thomistas aliquos, Serram, Zanardum, Ledesnam, La-Cruz, aliosque laxas docuisse opiniones. Sed impostura nimis audax est, hanc dicam impingere S. Thomae discipulis indefinite: cum veri Thomistae sint strenui doctrinae sanioris assertores, & vindices.

C A P U T XIV.

De damno emergente, eiusque conditionibus.

I. Inter gravissimas quae in celebri de fenore controversia occurrunt difficultates enucleandae, potissima sane, atque ob juniorum opiniones implicatissima est hæc quam proposui de damno emergente. Ni-

hil fere hodie tam fenore quod duobus titulis, damni emergentis, & lucri cessantis, saepissime felicitis, honestate non contentant fenore. Quare si longior sermo erit, non vitio, sed necessitati explodendi plura Casuistarum commenta, vertatur. Immo in id incumbam, ut ad vivum omnibus superfluis refecatis, ea tantum sub examen inducam quae ad declinandum usurae scelus necessaria visa fuerint. Ad rem.

II. Damnum emergens vocatur detrimentum illud quod solius mutui causa mutuator patitur. Exempla dabo. Pecunias paratas habes ad aedes ruinosas refarciendas, ad triticum, vel aliam annonam opportuno tempore emendam pro toto anno. Si, ut has pecunias egenti fratri mutuas tradas, aedes diruantur, si a providenda annona abstineas, & cogaris aut eandem carius emere, aut pecunias cum usura ab alio accipere; hoc vocatur damnum emergens: quia re ipsa ratione mutui tibi emergit.

III. Plures imperiti damnum emergens, & lucrum cessans pro eodem accipiunt; cum duo sint omnino diversa. Nam damnum quod emergens dicitur, patimur in iis quae re ipsa possidemus. Lucrum vero cessans dicitur, quatenus speramus assequi media illa pecunia quam mutuo tradimus, ea quae non habemus, sed in spe tantum sunt. Utrique ob damnum emergens aliquo modo lucrum cessat: quia, ut vulgo dicitur, lucramur, dum non perdimus; & dum perdimus, lucrum cessat. Similiter dum lucrum nobis cessat, damnum patimur ob lucri privationem. Sed hæc accessoria sunt, & secundaria. Verum dum de his duobus titulis sermo est, id considerare debemus quod principaliter in utroque est, nempe damnum, & lucrum. Hæc omnia perspicue S. Thomas docet 2. 2. quaest. lxxviii. art. 2. ad 1. *Ille qui mutuum dat, potest absque peccato in pactum deducere cum eo qui mutuum accipit, recompensationem damni, per quod subtrahitur sibi aliquid quod habere debet.* Hoc est detrimentum, quod appellatur damnum emergens. *Recompensationem vero damni quod consideratur in hoc quod de pecunia non lucratur (ecce lucrum cessans, ad quod sequitur detrimentum talis lucri intercepti) non potest in pactum deducere.* De lucro cessante capite sequenti. In praesentia de damno emergente disputamus.

§. I.

Conditiones requisitæ ad verum damni emergentis titulum.

I. Prima est, quod damnum verum sit & reale: ideo enim dicitur damnum emergere, quia re ipsa instat, & adest. Titulus quippe iste accessionem supra sortem honestat per modum recompensationis, constituendo æqualitatem cum eo quod subtractum est. Damnum itaque sive fictitium, sive dubium, ineptum est ad hunc titulum constituendum.

II. Secunda conditio, primam consequens, est quod damnum istud ratione mutui emergat, & quod alia impediri via nequeat. Quare si alia pecunia reparare ædes, emere annonam vales; si amicum habeas qui tibi ad evitandum damnum opem ferat; tum damnum non est adscribendum mutuo, sed malitiæ mutuatoris, qui cum damnum declinare possit, ex mutuo, prætextu damni, lucrari intendit.

III. Tertia, quod mutuum sit causa per se, non per accidens, talis damni. Igitur si damnum non prævisum, vel quod impediri potest, emergat, imputari mutuo nequit. Tum autem vitare damnum mutuatore posse dicimus, cum moraliter, nempe commode, seu absque gravi incommodo, aut seipso, aut amicorum subsidio illud amovere valet.

IV. Quarta est, quod damnum proponatur mutuuario, & de eo stipulatio constituitur. Quoniam, ut mutuarius subeat hoc onus damni compensandi, necessarius est illius consensus, quem præstare ille nequit, nisi admoneatur. Mutuum enim est in illius commodum; & forte cum tali onere suscipere beneficium recusabit. Contingere enim potest quod compensatio damni plus adferat detrimenti quam sit commodum ex mutuo percipiendum. Quamobrem necessaria est conventio de hac compensatione inter utrosque contrahentes. Negat hanc conditionem Leonardus Lessius cum aliis, de quibus infra.

V. Quinta conditio est, quod damnum in pactum deductum, non compensetur antequam emergat. Si enim mutuator damni compensationem exigat antequam damnum patiatur, commodum ex mutuo percipit, quod est usura.

VI. Ultima conditio est, quod fervetur æqualitas damnum acceptum inter & compensationem. Quidquid enim compensationis

excedit damnum, usura est, quia ille excessus esset ex mutuo. Addunt etiam, quod stipulatio de damno compensando non fiat citra moram debitoris. Verum de hoc infra.

§. II.

Licetum ne est pactum inire de certa quantitate solvenda initio contractus pro futuro damno emergente?

I. Primum omnium refellenda est nimis, ut mihi videtur, laxa opinio P. Leonardus Lessii, qui *Lib. II. cap. xx. dub. 10. num. 74.* hæc scribit. „Adverte tamen, si „revera ex mutuo 100. aureorum certo sis „accepturus detrimentum aureorum decem, „non erit usuræ peccatum, etiam si, non modo „mutuuario, de hoc damno paciscaris „tibi reddendi 110.“ Falsitas istius opinionis patet ex quarta conditione, quam communiter Theologi postulant pro damni emergentis iusta compensatione. Nam iniustitia evidens est quod mutuarius subire onus, illudque solvere debeat absque suo consensu. *Nulla est inæqualitas*, subdit P. Lessius, *quamvis* (mutuarius) *hæc ignoret, & existimet ratione mutui exigere; ac proinde desit occasione scandali.* Nulla ne sit iniuria emptori, dum ad id solvendum adducis quod ipse ignorat? An ad essentiam contractus necessarius non est liber consensus utriusque partis? Suppono, reponit P. Lessius, mutuarium æque suscepturum mutuum, sive aperiretur, sive non, onus istud. Suppositio ista non tollit iniuriam illatam mutuuario, qui inscius, atque adeo involuntarius inducitur ad id solvendum quod ignorat. Præterea, si supponis accepturum debitorem damni recompensationem, cur id eidem non aperis? Quænam occultationis istius honesta causa? Opinio hæc ianuam latissimam aperit ad fraudes, iniustitias, & deceptiones. Plura ex paritate omnium contractuum, in quibus semper necessarius est liber utriusque contrahentis consensus, sumpta afferre possem, quæ brevitatis gratia omitto. Nihil quoque de scandalo quod hæc opinio parit, dico. Obvia enim cuique sunt absurda quæ hanc opinionem consequuntur.

II. Conveniunt omnes, licetum esse pacisci sub initium contractus mutui de vero reali damno, certe emerituro. Immo, quidquid dicat P. Lessius cum aliis quibusdam, necessario monendus est mutuarius de hoc damno solvendo, ut deliberare possit, num

com-

commodum sibi mutuum sit cum hoc compensationis onere. Disputant vero Auctores super quæsto sequenti.

III. Quæst. I. *Licetum ne est pacisci de accessione certa, & determinata solvenda supra sortem pro damno vero & reali, puta quinque in 100. quodcumque tandem erit damnum, sive maius, sive minus?* Resp. Similes quæstiones, quas iuniores plures excogitarunt, implicatissimam hanc materiam efficiunt, & ad prolixum sermonem nos cogunt. Navarrus, Salas, Tamburinus *Lib. VIII. tract. III. cap. VIII. §. 3. num. 4. & 14.* licetum hoc pactum defendunt. Negant alii plures. Quæ verisimiliora mihi videntur, brevissime, quoad potero, exponam. Et primo certum est, sæpe non posse prævideri determinatam damni quantitatem. Præterea pactum ab initio iniri potest, habito certo iudicio quod damnum erit maius accessione constituta inter partes, vel æquale, vel minus. Dico itaque primo. Licetum est pactum ab initio iniri de certa, & determinata accessione, solvenda pro damno quod in certa & determinata quantitate futurum prævidetur. De hoc nulla esse controversia potest. Quoniam hoc modo constituitur æqualitas inter damnum & eiusdem recompensationem. Auferenda tamen occulta æquivocatio est. Nam aliud est inire pactum solvendæ accessionis ab initio contractus: & aliud est sub initium contractus pactiorem inire de solvenda accessione tempore quo damnum emerit. Hoc secundum licetum, primum fenebre. Nam si accessio solveretur initio contractus, solutio hæc esset ex mutuo, non ex damno, quod nondum emerit. Mutuator quippe aliquod commodum ex mutuo perciperet, saltem anticipatam solutionem pro damno futuro. Præterquamquod accidere potest quod damnum non emergat, immunifque sit debitor ab onere recompensationis. Quare anticipata damni compensatio, initio contractus exacta, usuraria semper est.

IV. Dico 2. Fenebre est pactum iniri de certa accessionis quantitate maiori quam sit quantitas damni futuri. Hæc quoque assertio certa est. Siquidem adfirmant omnes, æqualitatem servandam esse damnum inter & compensationem eiusdem. Duæ hæc assertiones intelligendæ sunt in hypothese quod damnum verum sit & reale in tanta præcisa quantitate, nulla egens probatione. In foro exteriori pactio de eo quod interest, non admittitur tum ob fraudes quæ contingere solent, tum quia mutuarius, egestate præ-

Cone. Theol. Tom. VII.

sus, facile iniri pactiones quasque mutui consequendi causa.

V. Licita quoque est pactio de quantitate solvenda minori quam sit damnum certum & reale emergens prævisum. Quoniam sicut mutuator gratis mutuum tradere, ita & damnum remittere aut in totum, aut in partem valet. Unusquisque enim rei suæ moderator est, & arbiter. Contra dum damnum certum, & reale in certa quantitate prævideri nequit, non est licita pactio de certa quantitate solvenda: siquidem recompensatio eo tendit, ut æqualitatem ponat. Fieri autem nequit ut constituatur æqualitas, quando ex una parte damnum determinatum in individuo non est, & ex altera parte definita est quantitas compensationis. Hæc absolute spectata vera sunt. Ceterum si damnum prævisum certo futurum sit, solumque dubitetur de maiori, vel minori quantitate, nihil impedit quominus mutuator, & mutuarius conventionem ineant de hac quantitate, quæ plus minuse contingere potest. Contractus enim iste veluti *aleæ* speciem præfert. Utraque enim pars obnoxia commodo, & incommodo est; & periculum commodi, ac incommodi æquale similiter est. Damnum enim certum supponitur. Quantitas sola in dubium venit. Quoties ergo fide bona, & præcisa omni prorsus fraude, iuxta arbitrium prudentum pactum iniri de quantitate certa, habito respectu ad certum damnum, cuius quantitas maior aut minor esse potest, nulla est iniustitiæ, vel usuræ suspicio. Nec est quod opponas, illicitum esse transigere de debito dubio, nisi in minori summa, ut habetur *ff. de transaction. l. 1.* Quia lex loquitur de debitore qui probabili exceptione se immunem a debito ostendit: & in hoc casu non licet transigere nisi in minori summa. Nos autem loquimur positione facta quod damnum sit omnino certum, & a mutuuario libere probatum. Tum enim nullum usuræ pallium, nulla iniustitia; cum utraque pars æqualiter commodo, & incommodo subiecta sit. Illud tamen semper advertendum, quod compensatio hæc fieri nequeat, nisi postquam damnum evenerit; alioquin usura manifesta committeretur: quia commodum ex mutuo perciperet mutuator; quod illicitum est.

VI. Heinc collige, quod si tu paratam pecuniam habens ad redimendum censum annualem, qui reddit quinque in centum, hanc pecuniam amico roganti, & indigenti mutuum tradas, eumque moneas hanc pecuniam destinatum vere & realiter ad præ-

Q

tum

tum censum redimendum esse; nec aliam habeas qua redimere eundem possis; licite cum eodem pacisceris ut quinque in centum tibi solvat in annum usque dum mutuum reddiderit. Si tamen vel obulum supra quinque exigeres, usuram committeres. Istorum plures adeo severi sunt in hac materia, ut si tu supra illa quinque, quæ iure tibi debentur, sex, aut octo, vel decem in pactum deduceres, integrum contractum damnent usuræ, teque omni lucro privent; ut advertit Leotardus de usuris quæst. lxxi. Verum in foro conscientiæ te licite posse retinere quinque, iure tibi debita, asserendum est. Peccasti vero usuræ peccatum, plura quam quinque exigendo; & ad hunc excessum restituendum astringeris.

VII. Verum ut propriæ conscientiæ consulat mutuatores, quando prævident certum damnus emerfurum, stipulationem incant cum mutuataris, ut hi compensare illud damnus quod eveniet, teneantur, si libere illud subire velint. Sincere tamen exponendum damnus est, quod vi mutui revera emerferit.

VIII. Quæst. II. *Periculum damni emerfuri est ne verus titulus, vi cuius possit fieri conventio aliquid supra sortem solvendi?* Resp. De periculo sortis amittendæ fusc supra locuti sumus. Nunc paucis dicendum est de periculo damni quod causa sortis mutuo traditæ evenire potest. Iam dictum est periculum esse incertum rei eventum. Adfirmant aliqui iuniores; sed sententia negans vera est. Nam titulus qui licitam reddit accessionem supra sortem, est damnus verum, reale, & certo futurum, quodque non compensatur nisi post eventum. At periculum damni est incertus damni eventus. Ergo nihil certi stipulari de eo mutuator valet. Quandoquidem si damnus non evenit, recompensatio locum habere nequit. Si tamen mutuator prævideret periculum certi, & determinati damni probabiliter futuri, stipulari cum mutuataris posset, ut si hoc determinatum damnus quod timet futurum, re ipsa eveniret causa mutui, teneatur ad compensationem. Dixi, si mutuator probabiliter timeat hoc aut illud determinatum damnus, ut excluderem pactum de omni damnus ut sic, & indefinite emerfuro. Pactum enim istud esset apertissime usurarium; & laqueos, atque insidias mutuatorio pararet. Pactum quippe istud de quocumque damnus in communi seditiosum foret, & includeret quodcumque damnus, quod ex pluribus causis

emergere posset. Ut mutuataris possit deliberare, utrum mutuum acceptare cum onere compensationis damni emerfuri, sit nec ne sibi commodum, & utile, debet scire quanti valeat damnus quod compensare debet in casu quod evenerit mutui causa. Quando autem damnus ei proponitur in communi, & indefinite, ignorat damni quantitatem, ad quam compensandam se obligare debet. Ergo pactum de damnus in communi accepto est iniustum, & feneratitium. Ut itaque iustum sit pactum de damnus quod timetur futurum, compensandus, debet mutuator perspicue, & præcise repræsentare damnus in individuo determinatum, de quo periculum est quod eveniat, ut posita eventus conditione, compensare illud mutuataris debeat. Tum solum licitum esset pactum de omni damnus, causa mutui emerfuro, reparando, quando mutuator iniuste cogere ad mutuum tradendum. Immo, nullo pacto explicito præcedente, mutuataris qui iniuste cogere mutuatores ad mutuum dandum, sua culpa libere se subiceret ad cuiusque damni ex tali iniusta sua actione profecturi compensationem. Si vero mutuator iuste cogere ad Principio tempore alicuius calamitatis ad bona mutuo tradenda, tum dictum pactum esset omnino feneratitium.

IX. Ex his quæ dicta sunt, colligas velim, numquam licitum esse quidquam accipere ultra sortem ob periculum probabile, aut etiam probabilissimum damni emerfuri. Probabilissimum aliqui id adfirmant. Sed talis opinio evidenter falsa est, & erronea, atque omnibus usuris viam aperit latissimam. Vix enim contingit casus in quo licita sit pactio de damnus emerfuro absque culpa mutuataris. Quia vix invenitur mutuator qui velit mutuas tradere pecunias suas, quando ob earundem privationem re ipsa subire detrimentum debeat. Quæstio solum esse potest de damnus emergente ob moram mutuataris, de quo mox.

§. III.

De damnus emergente ob moram mutuataris, & de pœna conventionali.

I. **E**xplicui hactenus damnus quod tempore mutui emergit creditori. Nunc de damnus quod, elapso mutui tempore, creditor patitur, agendum est. Iura proprie illud damnus emergens vocant quod ex mora debitoris creditor sustinet; immo vix ius

pe-

petendi quod interest, concedunt, nisi ob moram debitoris, seu mutuataris.

II. Mora notio exhibenda. Isti hanc tradunt. *Mora est solvendi debiti iniusta, & frustratoria dilatio.* Ille igitur debitor est in mora, & morosus nuncupatur qui tempore præstituto reddendæ fortis non reddit, cum possit. Duplex mora. Altera *ex re*, quæ se ipsa debitorem, quin interpellatus sit a creditore, monet ut solvat. Qui ex aliquo delicto furti, aut damni illati reus est, & differt restitutionem, & recompensationem; vel obligatus ex aliquo contractu ad aliquid solvendum tali præfinito tempore, hoc elapso, nisi solvat, etiam non moneatur a creditore, est in mora *ex re ipsa*, quæ eundem monet. Hæc mora *ex re* vocatur *irregularis*. Mora altera *ex persona* est, dum debitor monitus opportuno tempore a creditore ut solvat, negligit solutionem. Idque contingit, quando in contractu non est dies, seu tempus præstitutum. Hæc mora dicitur *regularis*, & facti, quæ in iure non præsumitur, sed probari debet; ut advertunt Sylvester verb. *Mora*, & Leotardus de usuris quæst. lxxxii. n. 3. Exempla subiciam. Mutuum tibi trado ad mensem, ad annum. Elapso mense, vel anno, si non reddis, in mora tu es *ex re*: quia dies ipsa te monet ut reddas. Mutuum tibi do, ut illud mihi restituas tempore opportuno, vel quando mihi visum fuerit. Transacto aliquo tempore (necesse est enim ut aliquod congruum spatium temporis interfluat, quemadmodum dixi supra) te interpellor, ut reddas tantumdem. Nisi reddas, in mora es *ex persona*; & mora est *regularis*. Hic secundus modus multiplici forma peragi valet; v. g. si mutuum tibi trado, ut reddas post obtentam litem victoriam, post regressum ex suscepto itinere, post uxorem ductam, post collectam messem. In his, & similibus, cum tempus aliquo modo indeterminatum sit, creditoris est diem præfinire, & debitorem interpellare, qui si differat restitutionem, cum possit reddere, morosus erit *regularis*, seu *ex persona*. Si enim moneatur, & non possit, morosus non est: quia ex sola mora iniusta, & fraudulenta oritur compensandi damni emergentis debitum. Advertendum tamen, nihil frequentius in ore habere debitores quam impotentiam ad solvendum: quæ impotentia sæpe ficticia est, & versuta.

III. Quæst. I. *An licitum sit pactum pœnæ conventionalis, adiectum initio contractus, ut debitor aliquid supra sortem solvat, si tempore præstituto sortem non reddat, quin interve-*

niat damnus emergens, aut lucrum cessans? Resp. Hæc pœna appellatur *conventionalis*, quia ex mutua conventionione, seu consensu contrahentium imponitur. Quamobrem differt a pœna *iudiciali*, quæ a iudice decernitur adversus mutuatarium morosum; & a *legali*, quæ lege imponitur tutoribus, ut solvant quinque in centum, si otiosas, & steriles relinquunt pupilli pecunias.

IV. Iuniores Theologi plures pactum istud pœnæ *conventionalis*, quibusdam adiectis conditionibus, defendunt ut licitum, quin occurrat id quod interest creditoris. Henricus a S. Ignatio Lib. IX. cap. xxxiii. hanc opinionem vocat communem. Idem adfirmat P. Carolus Billuart *diff. IV. art. 5. §. 6.* Salmanticensis *tractat. XIV. cap. III. punct. 8. §. 4.* similiter ut communem eam propugnant; & citant Sotum Lib. VI. quæst. I. art. 3. Scotum in *IV. diff. XV. quæst. II. art. 2. concl. 4.* Villalobosum *tractat. XXII. diff. 9.* Lessium Lib. II. cap. xx. *dub. 15. num. 128.* Lugo *disp. XXVI. sect. 6.* Arriagam 2. 2. *quæst. lxxviii. dub. 2.* Malderum *tractat. V. cap. III. dub. 13.* Trullencham Lib. VII. cap. XIX. *dub. 13.* Hanc eandem opinionem defendunt Tamburinus, Viva, La-Croix, Gabriel Antoine, Sporer, & alii, quatuor plus minusve adiectis conditionibus, quas infra expendam.

V. Opinio opposita mihi est probabilior, quam sic expono. *Pœna conventionalis, nisi interveniat id quod interest creditoris, seu nisi imponatur pro quantitate lucri cessantis, & damni emergentis, usuraria est.* Honoratus Leotardus celeberrimus Ictus *quæst. xxxviii.* hanc sententiam defendi a doctioribus Iurisperitis asserit, illisque ipse subscribit: & postquam allegavit multos, & graviores, sic iuniores Theologos, oppositam propugnantes opinionem, vellicat num. 13. *Quis putasset, Iurisperitos sanctiores sententias sequi?* Addit hanc suam, nostramque opinionem in foro receptam esse, & quod magni ponderis est, inquit ibi, *ita tenere Rotam, testatur Cardinalis Mantica Quæ sententia multo magis in Ecclesia, & ecclesiasticis viris retinenda est.* Subdit, omnes leges quibus cautum est validam esse stipulationem pœnæ, si ad diem pecunia non solvatur, abrogatas esse. Quæ scribit Leotardus, inquit P. Nicolaus Gennaro *recog. II. §. 3. num. 7.* in confusionem plurium Theologorum recidunt. Hanc sententiam fusc propugnat ibi ipse P. Gennaro: & ab hac non recedit Natalis ab Alexandro Lib. III. art. 5. *reg. 5.* ubi hanc pœnam admittit in casu lucri cessantis, & damni emergentis.

Q 2

VI.

VI. Evinco sententiam nostram. Ideo pactum *pœnæ conventionalis* de accessione supra sortem in mutuo licitum dici potest, quia mutuator hoc pacto servat se indemnem. Sed pactum istud ineptum est ad servandum indemnem mutuatore. Ergo senebre est. Prima propositio certa est. Secundam, quæ sola disputationi subiacet, sic ostendo. Mutuator ideo adicit pactum solvendæ pœnæ conventionalis, vel quia timet sortem post præstitutum diem esse in periculo amissionis; vel quia prævidet mala sibi imminere, aut lucra cessare, si mutuarius stato tempore non reddat sortem; vel denique quia existimat pactum istius pœnæ remedium esse ad sollicitandum mutuatarium, de quo probabiliter dubitat quin sit redditurus sortem præfixo die, nisi hac pœna urgeatur. Nihil profecto præter hæc rationum momenta excogitare adversarii valent ad dictum pactum conventionalis pœnæ honestandum. Enucleemus singula. Prima ratio est manifestum usuræ pallium. Evici quippe supra, feneratoritium esse quiddam exigitur ob periculum amittendæ sortis. Et revera qui timet periculum sortis amittendæ post definitum tempus, eo magis timere debet pœnam conventionalem non esse solvendam. Qui enim est impotens ad solvendum centum, magis impotens est ad solvendum centum & quinque. Ergo patet pœnam conventionalem ineptam esse ad reddendum cautum mutuatore. Si enim in periculo amissionis est fors post definitum tempus, maiori periculo subest exactio pœnæ. Fateantur itaque oportet adversarii, accessionem supra sortem exigi ob periculum sortis amittendæ, & non titulo pœnæ. Ergo titulus pœnæ est merum pallium ad tegendam usuram. Nam supra ostensum est, usuram committere mutuatore qui ob periculum sortis amittendæ quiddam exigit supra sortem.

VII. Si secundum asserant adversarii, nobis manus victas dant. At ipsi conceptis verbis adfirmant, lucrum, constitutum vi pacti pœnæ conventionalis, solvendum esse, seclusis titulis damni emergentis, & lucri cessantis; ut legere poteris apud Continuatorem Turnely *Part. II. de contract. cap. III. sect. 3.* P. Billuart *diff. IV. art. 5. S. 6.* Henricum a S. Ignatio *loc. cit.* & alios communiter. Quod enim hæc pœna imponi queat ad compensandum damnum emergens, & lucrum cessans, mox ostendam.

VIII. Tertium rationis momentum profus inane est. Nam si mutuator prævidet mutuatarium fore invidum, & contumacem in

differenda fortis restitutione, numquid credet ei pecuniam suam? Quis hoc dixerit? Si post elapsum terminum præstitutum morosus debitor deprehensus fuerit, iudicis potestate cogendus est ad restitutionem. Rursus. Aut mutuator prævidet debitorem contumacem, aut secus. Si secundum, pœna conventionalis est usuræ larva. Si primum, aut non credet ei mutuum, aut fideiussorem, vel pignus postulabit. Si neglectis his duobus præfidiis, quæ securam reddunt sortis restitutionem, se recipit mutuator ad pœnam conventionalem dubiam, & ambigam, quæ minime in tuto sortem collocat, nonne argumento evidenti est illum usuram quærere, minime vero se indemnem cautumque servare? Quid ad hæc adversarii?

IX. Quæst. II. *Licitum ne est pactum pœnæ conventionalis, initio contractus initum, propterea quod mutuatoris id interest?* Resp. Adfirmant communiter omnes: quoniam licitum est ut mutuator sibi caveat, seque servet indemnem: ergo quando occurrit id quod eiusdem interest, nempe damnum emergens, & lucrum cessans, licitum est pactum adicere, iis servatis quæ præscripta sunt §. 1. Utique iura plura adprobant pœnam conventionalem, nullo habito respectu ad id quod interest creditoris. Sed, ut ex Leotardo dixi, hæc iura sunt abrogata; quemadmodum illa quæ usuras moderatas concedebant. Casum propono, ut res clarior fiat. Mutuo trado tibi centum intra annum restituenda. Quo elapso anno, in pœnam moræ, nisi restituas, conventio me inter & te peragitur, ut debeas solvere decem, si tanta quantitas revera mea interest, id est si vere & realiter damnum decem sim passurus, casu quo tu differas restitutionem, non ex impotentia, sed ex malitia. Tum iuste accipiam decem, non quidem ratione pœnæ, sed ratione eius quod interest, si re ipsa decem passus fuero: si enim minus fuerim passus, minus accipere debeo; & si damnum maius fuerit quam pœna adiecta, plus quoque accipere potero, ut æqualitas constituatur inter damnum & pœnam, seu compensationem eiusdem damni. Pœna enim adiecta est ad terrorem, & ut ita dicam, ad speciem, & apparentiam. Quia pœna non est pretio æstimabilis. Et si exigere ratione solius pœnæ, sublato eo quod interest, iam lucrum esset ex mutuo.

X. Post moram debitoris poterit iudex mutuatorio contumaci, veteratori, obstinato pœnam moderatam solvendam imponere: quæ pœna dicitur *iudicialis*. Perquam raro

tan est

tamen id ad praxim deducendum est, nisi occurrat id quod interest creditoris. Tum solum iudex hanc infligere pœnam poterit, quando, omnibus spectatis, videat debitorem ex malitia contumacem vexare creditorem. Tum enim ad iudicem pertinet multare eos qui interrumbant civilem societatem. Quare multa hæc non solvitur ratione mutui, sed ob delictum societati perniciosum. Rarissime tamen (iterum dico) imponenda est, dum agitur de mutuo, ad evitandum & usuræ periculum, & scandalum suspicandi quod licitum aliquo in casu sit quiddam exigere ratione mutui.

XI. Hinc sequitur, idem dicendum esse de pœna *legali*. Possunt legislatores pœnas statuere adversus debitores morosos, contumaces, vafros. At respectu contractus mutui cavendum ab eiusmodi legibus est ob rationes adductas. Quoniam numquam lucrari ex mutuo licet. De pœna *legali*, adiecta aliis contractibus, ut de aliquo dando, aut faciendo intra determinatum tempus, fufe disputant Leotardus, aliique isti; sed brevitatibus gratia hac missa facio.

§. I V.

Enucleantur conditiones quas pro licito pacto pœnæ conventionalis Theologi assignant, seclusis titulis damni emergentis, & lucri cessantis. Laxa opinio Emanuelis Sa, & Thomæ Tamburini reuicetur.

I. **P**rima conditio, & potissima quam adversarii requirunt in constituenda pœna conventionali, est *recta intentio* mutuatoris, qui coram Deo velle potius debet & cupere ut fors sibi stato tempore restituatur quam pœnam conventionalem exigere. Quoniam si potius pretium pœnæ quam sortis restitutionem desideret, iam haberetur voluntas lucrandi ex mutuo; quod senus est. Quid, si mutuator æque pœnam ac sortem delideraret? Tum sane æque usuram vellet ac mutuum. Nemo non videt, hanc conditionem, ad praxim quod attinet, vanam esse, & in sola speculatione sitam. Nam hæc voluntas non lucrandi ex mutuo, quam adversarii necessariam merito asserunt ad evitandam usuram, efficax ne esse debet, aut inefficax? Hæc secunda mera velleitas vocatur a Theologis, quæ vana est ad finem intentum. Efficax ergo sit oportet. Si efficaciter vult non lucrari ex mutuo, efficaciter velle debet ut pœnam non solvat: alioquin duo vellet contradictoria. Porro si efficaciter vult

Conc. Theol. Tom. VII.

ut mutuarius pœnam non solvat, quomodo illam exiget elapso tempore? Num dolore, & coacte? Num lucrum quod efficaciter volumus, re ipsa curamus ut nobis persolvatur? Nec est quod reponas, creditorem efficaciter velle sortis restitutionem, minori vero efficacitate pœnæ conventionalis pretium. Quoniam hæc involucra verborum sunt. Nam si vere & efficaciter tantum sortis restitutionem vellet, restituta sorte, pœnæ pretium reiiceret. Illud recipit. Ergo ambo efficaciter vult; licet primum sortem, postea lucrum. Ergo hæc prima conditio futilis speculatio est. Quoniam sermo est de pœna hac in casu quo non occurrat re ipsa id quod interest creditoris.

II. *Secunda conditio* est, quod pœna adiciatur semel tantum, & non pro quolibet mense, vel anno: alioquin mutuator indicaret se velle lucrum ex mutuo. Hæc conditio ineptior est prima. Cur adicitur per adversarios hæc pœna? Ut stimulus sit debitori ad solvendum. Sed efficacior stimulus erit, si pœna in singulos annos, aut menses, aut hebdomadas, aut dies subeunda imponatur; dummodo proportio quantitatis pretii solvendi servetur. Accedit quod possit pœna imponi semel solvenda, quæ superet pœnam solvendam in singulos menses, annos, & dies. Ergo hæc quoque conditio inutilis est.

III. *Tertia conditio*, ut mutuator hanc imponendo pœnam, non lædat famam suam. Hæc conditio communis est aliis contractibus. Requiritur namque ut licite conventio ineaure. Diffamatio enim non lædit iustitiam, sed honestatem conventionis. Quare perperam obruditor ad usuræ vitium declinandum. Tamen quia quodlibet peccatum vitandum Christiano est, pœna imponi non debet, si scandalum declinari nequeat. Porro quid agendum, ut scandalum vitetur? Testari mutuator debet se voluntatem habere non lucrandi, sed sortem recipiendi. Ecquis hoc voluntatis secretæ arcanum credet? Quid, si pactum pœnæ conventionalis sit publicum? Edicta ne evulgare mutuator debet, ut totam moneat civitatem, se non spe lucri, sed securitatis causa pœnam conventionalem imposuisse?

IV. *Quarta conditio*, ut mutuator, antequam pœnam apponat, credat, debitorem velle, & posse restituere tempore constituto. Si enim hoc non crederet, pœnæ impositio esset ad lucrandum ex mutuo. Hæc conditio non est ceteris melior. Constante ne mutuator credit? Ais. Ergo impositio

Q 3 pœ-

pœnæ est ob lucræ spem. Si enim certus moraliter est mutuator, debitorem posse, & velle solvere, pœna adiecta non fortis restitutionem, sed lucræ perceptionem spectat, nempe si casu aliquo fortuito debitor non solverit. Dubitat mutuator? Ergo feneratoria est pœnæ impositio. Sicut enim dubium de potestate, ita & dubium de voluntate restituendi usurariam efficit pœnæ conventionem; ut ipsi adversarii asserunt. Pœna imponitur, inquis, ad maiorem cautionem, & securitatem. Ita ne vero? Ergo ad terrorem, non ad exactiorem. Sed ad exactiorem imponitur. Ergo, ore tuo, usura perpetratur. Insuper, mutuatore probabiliter dumtaxat credere debitorem restitutum. Bene habet. Ergo probabiliter quoque credit illum non restitutum. Ergo æque probabile est mutuatore usuram committere, ac non committere. Ergo perperam hæc quarta conditio obtruditur ad hanc pœnam purgandam ab usuræ labe.

V. Quinta conditio est, ut pro quantitate solutionis debiti diminuat quantitas pœnæ. Mutuum est centum; pœna est decem: solvit quinquaginta mutuarius: diminuenda sunt quinque. Partitio isthæc rationalis est; sed ineptissima ad usuræ crimen amovendum; immo fundamentum præsumendi fenoris præbet. Posito quod pœna conventionalis foret licita, tum diminutio pœnæ pro quantitate soluti mutui faciendæ esset. Ad diminutio pœnæ iuxta proportionem soluti debiti nihil prorsus conducit ad purgandam pœnam a fenoris crimine; immo, ut dixi, indicat accessionem supra fortem exigui mutui, & impositionem pœnæ esse merum pallium. Adde, quod vel ipse P. Tamburinus assentitur, *Lib. VIII. cap. VIII. §. 3. num. 10.* hæc scribens. *Illud recte notat Pasqualigus, creditorem acceptantem solutionem partis debiti liberare debitorem a mora: sibi enim eam partem acceptando præiudicat: nam partem acceptans videtur implicite pœnam moræ, & quodcumque interesse ratione moræ habitum remittere.* Igitur & hæc conditio perperam obtruditur. Huc etiam recidit alia conditio, quod pœna non sit immoderata, & excedens. Quoniam & ipsi fenoris propugnatores usuram immoderatam improbant. Quis autem legitimus quantitatis istius pœnæ iudex? Mutuator? Unde sumendæ regulæ istius quantitatis?

VI. Disputant iuniores, sit ne pœna hæc solvenda ante iudicis sententiam? Adfirmant opinionem veriorum iudicant P. Billuani *loc. cit.* & Bonacina *de contract. disput. III.*

quæst. III. punct. 3. ubi citat Covarrviam, Azorium, Molinam, Salas, Rebellum, & alios. Contra, Sanchez, Rodriguez, Suarez, Lessius, & alii sententiam iudicis requirunt. Dissidium istud nihil ad me. Si enim contractus iste iustus esset, iudicis sententia superflue exigeretur. Si iniustus, & feneratorius sit; iudicis sententia a fenore contractum non liberat.

VII. Alias condiciones exigunt pœnæ conventionalis patroni, nempe quod mora sit notabilis, quod sit ex malitia, non ex impotentia creditoris: quæ condiciones rationabiles, & iustæ sunt; sed non efficiunt ut pactum eiusdem pœnæ sit ab usura immune.

VIII. Opponunt auctoritatem Innocentii III. qui in cap. *Suam* videtur probare pœnam conventionalem. Sed falluntur. Ecce textum Pontificis. *Suam ad nos Rectores Clericorum S. Fortunati querimoniam transmissimus, quod cum tibi essent in quadraginta libris per quoddam arbitrium condemnati, esset pœna triginta librarum apposta, nisi ea solverent in termino constituto, tandem triginta tribus libris in termino persolutis, occasione septem residuarum, per quasdam nostras litteras, veritate tacita impetratas, obtinuerunt eos in præfatis triginta libris tibi per delegatum iudicem condemnari.* Hic est casus expositus Pontifici a Rectoribus Cleri Spoletani adversus Episcopum, cui per iudicis delegati sententiam adiudicata erat pœna triginta librarum contra debitores non solventes in termino constituto. Audias nunc Pontificis responsum ad Episcopum Spoletanum. *Quia igitur te non decet in tantum pontificalis modestiæ oblivisci, ut inhonestis quæstibus anhelando, desideres cum aliena iactura ditari; mandamus quatenus septem librarum solutione contentus, super pœna triginta librarum memoratos Rectores de cetero non molestes.* Hic non tam de pœna conventionali, quam legali sermo est. Et tamen hanc pœnam inhonestum quæstum Innocentius appellat: & Episcopum Spoletanum redarguit, qui aliena iactura ditescere vellet. Porro quæstus inhonesti non Episcopum modo, verum etiam Christianos omnes dedecet.

IX. Ut paucis quæstionem hanc perstrinamus, quæ diximus de damno emergente, huc revocanda sunt. Si revera creditoris interfit, pœna iusta erit iuxta regulas quas supra pro damno emergente assignavi. Si tantum contractus absolutus sit, nullo termino constituto; elapso tempore congruo, mutuator in mora constituitur debitorem poterit, eumque admonere, quod sua inter-

est restitutio mutui, eique exponere damnum quod sibi emergit, nisi infra tale tempus fortem reddat;posito quod revera sua interfit, & quod damnum revera contingat, & quod aliter commode vitari nequeat: & tunc iustam exigere compensationem poterit. Ceterum illud semper meditandum, nempe usuras sensim sine sensu serpere. Quare summa opus est vigilantia, ne sub fictis titulis grassentur. Sed cavendam quoque ab iniustitia debitorem. Plurimi mutuum perunt, credito emunt, spondentes promptam restitutionem: & frequentissime oppignoratam fidem frangunt cum damno creditoris. Quare isti cogendi sunt ad damni compensationem, quando præcesserit creditorum admonitio, & damnum re ipsa creditoribus emerferit. Extrema, tam ex parte creditorum, quam ex parte debitorum, diligentissime vitanda sunt.

X. P. Thomas Tamburinus *Lib. VIII. cap. VIII. §. 3. num. 10.* refert Emanuelem Sa hæc scribentem *verb. Mora. Alii putant, qui non solvit tempore debito, etiam sine culpa, in mora esse. Quæ mihi opinio videtur mercatorum usu recepta.* Deinde subdit continuo Tamburinus. *Quæ consuetudo ubi introducta est, servetur, quia est rationabiliter introducta. Siquidem mercatores solent negotiari, & lucrari continuo. Sed quoad praxim puto facilius introductam fuisse hanc consuetudinem, quando mercatores dant mutuum, quam in ceteris contractibus: quia mercatores regulariter intelligunt pacisci cum recipientibus ipsorum actualem pecuniam mutuum de quocumque damno, etiam post terminum solutionis eventuro, quod non est in aliis contractibus. Ubi magis timendum est usuræ periculum, ibi amplius habenas laxat P. Tamburinus. Mutuo enim passim usuræ crimen se se latenter immiscet: & Tamburinus ait, facilius in mutuo quam in ceteris contractibus obtinere consuetudinem pacti impliciti? P. Nicolaus Gennaro *Part. I. recog. II. §. 3. pag. 101.* post relatum hanc opinionem, sic alloquitur mercatores. *Adverte . . . mercatores ut non credatis dictis ab Emanuele Sa . . . & multo minus Tamburino . . . Non, inquam, credatis: hoc enim parat laqueum animabus vestris, & usuræ labe vestras conscientias deturpat.* Fuscè explodit Magister Gennaro hanc Emanuelis Sa, & Thomæ Tamburini opinionem. Paucis ego illam explodo.*

XI. Communis est Theologorum sententia, ad iustam emergentis damni compensationem monendum esse debitorem, eique proponendum damnum quod creditori imminet. Rationem evidentem supra assignavi. Solu-

tio emergentis damni est novus contractus, mutuo extrinsecus, & accidentaliter adveniens. Ergo ut mutuarius ex iustitia obligetur, necessarius est eiusdem consensus. Libere enim subire, aut respuere hoc novum onus valet: quia mutuum hoc onere gravatum, non commodum, sed perniciosum esse illi potest. Cum ipso autem iure naturæ, & divino pugnat aliquid inconsultum, & invitum subicere oneri, quod non nisi sponte & libere suscipere debet. Porro nulla consuetudo honestare id valet quod iuri tum naturali, tum divino repugnat. Præterea quodnam damnum compensare mutuarius in hoc casu debet? Num damnum emerfurum ante moram, vel post moram? An damnum quod sine culpa, vel quod ex culpa contingit? Omnia ne hæc arbitrio mutuatoris relinquenda? At mercatores solent continenter negotiari, & lucrari. At solent quoque fenorari, & quidem frequenter: & tum potissimum fenorantur, cum pacta quæ proponenda omni iure debitoribus essent, occultant. *Mercatores*, subdit Tamburinus, *regulariter intelligunt pacisci.* Si id intelligunt, cur non expriment? Cur debitores non monent? Cur quantitatem damni emerfuri non patefaciunt? Quia consuetudo, inquis, itner ipsos contraria obtinet. Consuetudo ne inter mercatores fenora licita reddat? Si plura cupis, consule citatum Magistrum Gennaro *loc. cit.* ubi *num. 4.* sic iterum alloquitur mercatores. „ Cave te igitur ab ista consuetudine, mercatores, quæ omni iuri adversatur: & dum mutuum amicis petentibus impertimini, si aliquid interest, in pactum deducite, & de damno monete, non quidem possibili, sed futuro certo, vel verisimiliter iuxta a me dicta in hoc §. . . . Si debitum non esset solutum ratione impotentis eorumdem, & ex mora sine culpa, ne exigatis damna. Sed parcatis, quæso, volenti, sed impotenti. Impium est addere afflictionem afflicto; reflectentes nihil vobis proficere, quod continuo negotiamini, & lucramini Nolite itaque consuetudini confidere, quia hæc irrationabilis est, & ruinofam vobis fruit semitam Omnes consuetudines, leges, & statuta usuras inducentia interdicuntur, & damnantur . . . Consuetudo vestra a pœna vos liberabit in foro externo; sed minime a culpa, cui restitutio annexitur, a qua neque consuetudo totius orbis terrarum vos excutionem valeat. Concionatoria hæc sunt. Scilicet. Sed non sunt casuistica, neque probabilistica. Magis *concionatorie*, nempe elo-

quentius, & vehementius, loquuntur Patres sancti. Hoc nobis fat est.

CAPUT XV.

De lucro cessante, eiusque conditionibus necessariis, ut sit iustus titulus aliquid percipiendi præter sortem.

I. Argumentum undique involutum, a læ plenum, explicatione difficile, usuris tegendis, & fucandis aptissimum, dispiciendum mihi est. Ut disputationi viam aperiam, pauca præmitto. Primo scias oportet, usuram quæ ad moram coercendam refertur, poenam dici; si ad damni reparationem spectat, id quod interest nuncupatur; si ad lucrum respiciat, usura proprie appellatur: ita advertit vel ipse Gerardus Noode Lib. I. de sen. cap. xii. Quod ideo dico, ne huius tituli, id quod interest, falsa intelligentia decipiaris. Sæpe enim ab imperitis id quod interest pro lucro cessante usurpatur, quando in lege pro solo damno emergente ponitur. Communiter omnes lucrum cessans illud intelligunt quod mutuatori intercipitur, seu cessat ratione mutui. Habes paratam pecuniara ad emendas merces parvo pretio, v. g. tempore messis frumentum, oleum, vinum, cum certa spe præfata vendendi majori pretio tempore opportuno. Ut amico roganti succurras, has pecunias mutuas tradis. Ratione istius mutui tibi cessat lucrum. Quomodo distinguatur lucrum istud a damno emergente, dixi cap. xiii. n. 3. Ludovicus Lopez Lib. I. de contr. cap. xxiii. hanc præfati lucri descriptionem perhibet. *Lucrum cessans illud est quod, cum quis possit, & velit mediante aliqua negotiatione, vel industria assequi, ideo omittit lucrari, quia in favorem alicuius aliquid facit, vel quia præpedi- tur iniuste.*

II. Altum apud Patres de hoc titulo silentium. Antiquiores Theologi eundem reiecerunt titulum. Ne gratis asserere id videar, transcribere lubet quæ scribit P. Dominicus Soto, Theologus sane gravissimus de iust. & iur. Lib. VI. quæst. i. art. 3. concl. 4. „ Quod „ hoc modo possit lucrum cessans in pactum „ duci, non est adeo certum, ut patroni „ asserionis huius arbitrantur; sed est tum „ minus probabile, tum quamplurimis uti- „ rarum periculis expositum. Et quidem quod „ non sit usque adeo certum, multis ratio- „ nibus comprobatur. Primum nullam iuris „ aut canonici, aut civilis legem invenies „ quæ hoc permittat: quod certe non est in-

„ finum argumentum. Nam, cum tam fre- „ quentes extent quæ usuris ratione moræ „ pendunt iubent, videlicet dum mutuator „ vel quisvis creditor invitatus re sua caret; „ si spontanea hæc lucri cessantis pactio tam „ plane licita esset, non desineret lex quæ „ id insinuaret. Mox, si prisicos Doctores „ consulas, D. Thomas id negat, consulto „ dignoscens inter damnatum emergens, & lu- „ crum cessans, nempe quod illud licet in „ conventionem ponere, hoc vero minime. „ Cuius sententiæ accedit Scotus in IV. dist. „ xxxvii. quæst. ii. Durandus in III. dist. „ xxxvii. quæst. ii. & inter Iuriconsultos „ Innocentius super cap. Naviganti. Immo „ inter antiquos, gravesque seu iuris, seu „ Theologiæ Doctores neminem invenias qui „ explicitis verbis id astruat, nisi ratione „ moræ, aut alicuius culpæ debitoris.

III. P. Ioannes Azorius III. Part. Lib. V. cap. v. citat pro hac opinione Innocentium III. Ioannem Andream, Ioannem Calderinum, Petrum de Anchranis, Antonium de Butrio, Laurentium de Rodulphis, Aymonem, & Sotum. Ex Theologis doctissimus P. Ignatius de Camargo in celebri opere adversus Probabilissimum constantem negat hunc titulum Lib. II. contr. iv. art. 6. num. 384. Primus qui expresse contrariam opinionem docuerit, citatur Conradus Sunhemart, recens Auctor, inquit Sotus, qui cum formidine & timore eandem defendit, septem conditionibus vallatam. Post Sylvester, Caietanus, Adrianus, qui fatentur esse opinionem modernorum. Tandem temporis successu evasit, ut sit, inter iuniores communis. Si quis modo oppositam doceret doctrinam, vix censuram evaderet recentiorum. In opere de contractibus tria usura exscripta verba quibus P. Joseph Gibalinus Lib. VI. de Usur. cap. v. art. 2. docet, quod opiniones novæ, quemadmodum est ista, conceptæ inter formidinem & pavorem, quæque vix parentem prode- dere audebant, postmodum cum plausu suscipiuntur. Non tam verum, quam verissimum hoc est. Conradus pavide, & timide hanc opinionem evulgavit, sed, aut septem conditionibus circumseptam. Posteriores eam communi plausu susceperunt, & ultra progressi sunt. Conditiones adiectas, sin omnes, plures tamen reiecerunt; aliasque, ad usuram fucandas opportunas, excogitarunt. Unde concludit P. Nicolaus Genaro. recog. 2. §. 2. pag. 124. *Innumera orta sunt laxamenta in laqueum animarum, in cupiditatis solentium, in usurarum incrementum.*

IV. Hinc collige quam ardua, quam gra-

vis, & quanti periculi plena sit quæstio quam in manibus habemus. Ad eam pro dignitate dispiciendam magna opus est diligentia, & ponderatione. Quæ mihi probabiliora visa fuerint, proponam. Ubi aqua hæserit, iudicium meum suspendam, & doctioribus definitionem relinquam. Absit enim ut me pudeat propriam confiteri ignorantiam; & ad eos qui maiori sunt perfusi lumine, eruditione ornati, lectores meos remittere, ut imbuantur.

§. I.

Quid sentiat S. Thomas de lucro cessante ratione mutui spontanei, exponitur.

I. Sermo nunc minime est de lucro cessante ob moram culpabilem debitoris. Respectu istius lucri invitatus mutuator est, & involuntarie damnatum patitur. Quo in casu creditorem iuste huiusmodi damni compensationem exigere posse, fatentur omnes. De eo in præsentia lucro loquimur quod tempore mutui sponte & voluntarie traditi a creditore, cessat.

II. S. Thomas aperte negare videtur compensationem istius lucri iustum titulum esse cur aliquid exigatur supra sortem. Hæc sunt eiusdem verba 2. 2. quæst. lxxviii. art. 2. ad 1. *Dicendum, quod ille qui mutuum dat, potest absque peccato in pactum deducere cum eo qui mutuum accipit, recompensationem damni, per quod subtrahitur sibi aliquid quod debet habere. Hoc enim non est vendere usum pecuniæ, sed damnum vitare: & potest esse quod accipiens mutuum maius damnum evitet quam dans incurrat. Unde accipiens mutuum, sum sua utilitate damnum alterius recompensat. Recompensationem vero damni quod consideratur in hoc quod de pecunia non lucratur, non potest in pactum deducere: quia non debet vendere id quod nondum habet, & potest impediri multipliciter ab habendo.*

III. Respondet post Caietanum, Sylvestrum, & alios interpretes S. Thomæ, Franciscus Sylvius 2. 2. quæst. lxxvii. art. 1. quæst. 5. S. Doctorem negare, mutuatores posse exigere integrum lucrum assequendum, secus partem eiusdem. Sed interpretatio hæc arbitraria videtur; & aperte contraria rationi Angelici Præceptoris. Nemo, inquit ille, vendere debet id quod nondum habet, & ab eo comparando impediri variis modis potest. Hæc autem ratio æque pariter ac totum lucrum excludit: quoniam

mutuator non minus parte quam toto lucro caret; & non minus variis modis impediri assecutio partis potest quam totius. Ergo ratio S. Thomæ evincit, mutuatores exigere haud posse absque usuræ labe sive integrum lucrum, sive eiusdem partem.

IV. Opponit cum aliis Thomistis Franciscus Sylvius textum S. Thomæ ex 2. 2. quæst. lxxi. art. 4. ubi hæc habet. *Dicendum, quod quicumque damnificat aliquem, videtur ei auferre id in quo ipsum damnificat. Damnatum enim dicitur ex eo quod aliquis minus habet quam debet habere. . . . & ideo homo tenetur ad restitutionem eius in quo aliquem damnificavit. Sed aliquis damnificatur dupliciter. Uno modo quia auferitur ei id quod actu habebat: & tale damnum est semper restituendum secundum recompensationem æqualis: puta, si aliquis damnificet aliquem diruens domum eius, tenetur ad tantum, quantum valet domus. Alio modo si damnificet aliquem, impediendo ne adipiscatur, quod erat in via habendi: & tale damnum non oportet recompensare ex æquo: quia minus est habere aliquid virtute quam habere actu: qui autem est in via adipiscendi aliquid, habet illud solum secundum virtutem, vel potentiam. Et ideo si redderetur ei, ut haberet hoc in actu, restitueretur ei quod est ablatum; non simpliciter, sed multiplicatum: quod non est de necessitate restitutionis. . . . Tenetur tamen aliquam recompensationem facere secundum conditionem personarum, & negotiorum.*

V. Tantum abest ut hæc doctrina faveat Sylvio, P. Billuart, & aliis S. Thomæ interpretibus, quin potius eorundem opinionem labefactat. Manifestum quippe est S. Doctorem hic loqui de vero damno quod invitatus creditor sustinet, a debitore moroso illatum. Idque constat evidentius ex argumento 2. quod ibi sibi opponit. *Ille qui detinet, inquit, pecuniam creditoris ultra terminum præfixum, videtur eum damnificare in toto eo quod lucrari de pecunia posset; quod tamen ipse non aufert. Ergo videtur quod aliquis teneatur restituere quod non abstulit.* Cui argumento Doctor sanctus respondet, debitorem hunc recompensare debere non totum lucrum, sed partem eiusdem. *Quia (inquit) ille qui habet pecuniam, nondum habet lucrum in actu, sed solum in virtute: & utrumque potest multipliciter impediri.* Legatur integer articulus, ex quo quisque colliget, S. Thomam ibi loqui de debitore, seu mutuatorio moroso, qui ultra præfixum terminum detinet pecuniam creditoris contra illius voluntatem. Quod paritate confirmat illius qui effo-

effodit femina, damnum inferendo seminari, agri domino. Qui enim, inquit ille, sparsit semen, nondum habet messem in actu, sed in virtute: & ideo qui effodit, recompenfare non tenetur totam messem. Et hoc fatetur etiam Natalis ab Alexandro, nempe S. Thomam loqui de mutuuario moroso, atque adeo de mutuatore qui vim sustinet ab eodem; secus de mutuatore spontaneo & libero. Hunc esse S. Thomæ germanum sensum, declarat acutissimus Caietanus, qui & Sylvio, & ceteris omnibus interpretibus, ut ego quidem sentio, magnopere præstat, in assequenda Angelici Doctoris mente. Igitur in Commentariis ad hunc art. 4. inquit. *Dubium est, quare damnum lucri cessantis ex pecunia mutuata debeat restitui creditori post moram, ut in littera dicitur; & non a principio absolute loquendo. Nulla enim apparet inter hæc differentia; nisi quia post moram involuntarie sustinet damnum creditor, a principio autem voluntarie. Utique Caietanus hanc improbat rationem, contenditque inferre, damnum voluntarium non minus quam involuntarium compensandum esse: quam consequentiam infra refellam. Mihi nunc sat est Caietanum fateri, S. Thomam loqui de damno involuntario, illato a debitore moroso: quod sane planum videtur. Quod autem Sylvester interpretetur, S. Thomam intelligendum esse de lucro possibili, non probabili, falsum est. Comparat quippe S. Doctor debitorem morosum illi qui effodit femina. Ager autem satus femine, non possibile modo, verum etiam futuram, & probabilem messem exhibet. Ergo qui patiuntur damnum & in agro sato, & in pecunia detenta a debitore moroso, inviti sunt, & involuntarii: ideo compensationem eiusmodi damni iure exigunt.*

VI. Ex his constare videtur, nullo modo S. Thomam patrocinari opinioni quæ lucrum cessans exigi a mutuatore spontaneo posse defendit. Immo oppositum potius docere colligitur. Quare non immerito Dominicus Soto a se stare S. Thomam contendit. Idque argumento extrinsecus arcessito confirmari valet. Numquam Doctor sanctus a communi sui temporis Theologorum doctrina recessit. Porro quis Theologorum tempore S. Thomæ docuit, compensandum esse lucrum interceptum mutuatori voluntario? Immo oppositum aliqui expresse docent; ceteri silent. Leges præscribunt compensandum esse id quod interest creditoris, id est damnum emergens. Lex quippe nulla lucri cessantis meminit, ut docte animadvertit Dominicus Soto.

§. II.

Mutuator qui mutuam pecuniam sponte offert, fenerator est, si paciscatur de lucro cessante. Laxa Martini Bonacinae opinio refellitur.

I. **D**istinctis paragraphis exponam, ut promissi, quæ verisimiliora mihi videntur; & laxiora refellam. In hoc paragrapho de mutuatore offerente pecuniam sermo erit. Communiter illi ipsi Theologi qui lucri cessantis titulum defendunt, ad istius tituli iustitiam duo postulant. Primum, ut pecunia mutuo tradenda, sit negotiationi vere & reapse destinata. Alterum, ut mutuator velit potius ex negotiatione, & industria quam ex mutuo lucrari. Ergo necessario docere debent, mutuatorem ultroneum non posse de lucro cessante pacisci: mutuator enim ultroneus nec pecuniam suam reipla destinatam mercaturæ habet, nec mavult ex negotiatione quam ex mutuo lucrum capere; sed contra, reiecta negotiatione, & neglecto industriæ labore, mavult ex mutuo lucrari. Rursus qui offert pecuniam mutuam, aut caritate subveniendi proximo indigenti, aut spe lucranda ducitur. Si primum, gratis mutuatur tradit; si secundum, fenerator est omnium sententia. Tandem tum lucrum interceptum, seu cessans est iustus titulus quidquam præter sortem percipiendi, quando mutuarius est causa cur lucrum cesset. At dum mutuator ultronee offert pecuniam suam, ipse, non mutuarius, est causa quare lucrum cesset. Ergo eidem, non mutuatorio, imputandum est damnum quod lucri cessationem consequitur. Ipse negotiationi pecuniam subtrahit, ipse eam mutuatorio offert. Ergo si non lucratur, sibi dumtaxat impurare debet. Hanc sententiam certam existimo, eamque omnes probare astringuntur qui usuram damnant.

II. Quare, ut manifeste falsa, & nimium laxa, reiicienda est opinio Martini Bonacinae, quam docet de contract. disp. III. quæst. III. punct. 4. prop. 2. num. 12. his verbis. *Et hoc valet, etiamsi mutuator se offerat ad mutuandum, ut inquit multi ex Doctoribus contra Conradum quæst. xxx. & apud Emanuelem Sa. Conradus inter primos habetur qui lucri intercepti titulum invexerunt: & successores eundem oppugnant, quod parum laxaverit habenas.*

§. III.

§. III.

Mutuator paratus ad mutuum tradendum cuique petenti, nequit aliquid præter sortem recipere ratione lucri cessantis.

I. **H**anc sententiam si omnes propugnare debent qui ad iustitiam lucri cessantis requirunt quod mutuator malit lucrari ex pecunia negotiationi exposita quam mutuo tradita. Qui enim ad cuiuscumque petitionem pecuniam subtrahit negotiationi, ut eandem mutuo tradat, ipse lucri cessantis causa est, & mavult lucrum ex mutuo quam ex negotiatione; & eiusdem conditionis est ac mutuator ultroneus. In eiusdem libertate positum est lucrari ex negotiatione, & ex mutatione. Libere præfert mutuandi artem arti negotiatoriæ. Ergo libere mavult lucrum ex mutuo quam ex mercatura. Hoc enim ex ipso facto præsumitur. Quis prudens præsumere iure potest, hunc mutuatorem, qui ad cuiuscumque petitionem pecuniam mercaturæ subducit, ut mutuum tradat, velle potius ex mercatura quam ex re mutuatiæ lucrari?

II. Oppones ex Caietano 2. 2. quæst. lxi. art. 4. & ex aliis, tum contra primam, tum contra secundam opinionem. Iustitiæ commutantis est æqualitatem constituere inter rem & rem. At qui habet pecuniam expositam negotiationi, habet pecuniam, puta centum in re, & quinque in virtute. Ergo ad iustitiam commutantem attinet æquare centum in actu, & quinque in virtute. Quod voluntarie, libere, & spontanee mutuator careat lucro in virtute, perperam se habet ad iustitiam, in qua res cum re æquatur, nullo ad consensum ultroneum, spontaneum, liberumque respectu habito.

III. Urgetur hæc ratio. Ideo mutuatori invito debetur lucrum cessans, non quia invitatus, sed quia re ipsa habet centum negotiationi exposita, & quinque in virtute. Sed etiam mutuator ultroneus, voluntarius, & paratus ad mutuum tradendum, habet centum in re, exposita negotiationi, & quinque in virtute. Ergo æque mutuator ultroneus, & paratus exigere quinque potest ac mutuator invitatus. Quod confirmari exemplo potest. Agricola vendere sata femina potest quanti valent in virtute, quamquam sit ultroneus & expositus; immo offerre sponte cuiuscumque emptori illa valet. Cur hoc? Non alia ratione, nisi quia illa sata femina tanti sunt, quanti æstimantur fructus in spe. Er-

go idem dicendum de pecunia mutuatiæ, quæ æstimari debet quanti valet in virtute. Has rationes indicat Caietanus loc. cit. quas tamen ipse, dum de usura disputat, non probat.

IV. Ut quam vana sint, unaque insidiosa sophismata hæc, deprehendas, primo advertite, lucrum præter sortem esse, eique omnino extrinsecus accidere, ut omnes isti restantur, & res ipsa clamat. Secundo æqualitas rei cum re in iustitia commutante spectari potest & materialiter, ut quatuor cum quatuor; & formaliter, ut duo cum quatuor ratione circumstantiarum. Prima æqualitas materialis non semper necessaria est ad iustitiam commutantem; ut patet in possessore bonæ fidei, qui tantum tenetur ad restituendum id in quo locupletior factus est. Tum sane non est æqualitas rei cum re; & tamen restitutio est actus iustitiæ commutantis. Idem patet in damno emergente, de quo monitus non est debitor. Illius exactio esset æqualitas rei cum re, propria iustitiæ commutatricis; & tamen nec creditor exigere potest, nec debitor ponere hanc æqualitatem tenetur. Tertio magna attentione, & acutissime advertendum est, lucrum cessans non esse computandum inter ea quæ sunt in spe, & aliquando erunt; sed inter ea quæ essent, nisi interciperentur; sed quia re ipsa intercipiuntur, re ipsa nunquam erunt. En quam insidiosa sit paritas Caietani, & aliorum dicentium, vendi posse & ab agricola femina sata, secundum quod sunt in re, & in virtute, seu in spe; & a piscatore iustum retis, seu spem futuræ prædæ. Ergo similiter centum, quatenus sunt in re, & quinque in virtute, seu in spe, vendi possunt. Sophistica paritas est. Lucrum interceptum, seu cessans comparari debet cum seminibus satis, sed effosis, quæ numquam messem producent; cum actu retis intercepto, seu impedito, quo numquam pisces capiuntur; sicut lucrum ideo dicitur cessare, quia numquam erit, sed esset, nisi interciperetur, ut docte advertit P. Gennaro loc. cit.

V. His delibatis, responsio ad sophistica argumenta patet. Æqualitas in mutuo formalis est forti cum eiusdem restitutione. Dum mutuator se offert ad mutuum tradendum, voluntarie transfert dominium in mutuatarium, qui tantumdem restituere debet, ut ponat æqualitatem. Accessio lucri est omnino extra rem; & a mutuatorio non impeditur, sed ab ipso mutuatore, sponte offerente cuiuscumque petenti mutuum. Æqualitas

itas igitur sumenda est ex re mutuatitia, secus ex accessione prorsus extranea.

VI. Qui habet centum mercaturæ exposita, eaque subtrahit, ut illa mutuo offerat, non habet centum & quinque in se: quia pecunia natura sua sterilis est, eiusque usus non est vendibilis. Quare falsum omnino est iniorum axioma, & Molinæ errori prorsus conforme, quod centum negotiationi exposita sint centum & quinque in virtute: alioquin pecunia pecuniam pareret, sicut femina fata; neque illa quinque comparari cum fructibus in spe, seu in virtute possunt. Dum ergo mutuator centum subtrahit negotiationi se offerendo ad mutuandum, nuda & sola centum remanent; nihil vero in spe, seu in virtute, ob pecuniæ sterilitatem. Exemplis doctrinam evidentiorum reddo, quæ ab ipsis adversariis opponuntur. Ipsi enim in pecunia duplicem distinguunt potentiam, remotam nempe in pecunia nude sumpta, & proximam in pecunia negotiationi exposita: quæ distinctio viam errori Molinæ aperit. In medium veniant & rete piscatoris, & malleus fabri, & ligo agricolæ. Rete instrumentum est quo capiuntur pisces. Illud in manu habens piscator, paratus ad piscandum, mihi offert. Pretium retis est quinque. Futura piscium captura æstimatur unum. Numquid piscator, mihi libere vendens rete, exigere pretium piscium quos erat capturus, iure potest? Accessio piscium supra pretium retis extra rem omnino est, & industriæ piscatoris, non reti tribuenda est. Similiter malleus fabri, ligo agricolæ decem valent in se. His instrumentis faber, & agricola duo lucrantur in diem. Illa mihi sponte offerunt restituenda post diem. Exigere ne illa duo a me possint, ut contenta in potentia proxima, seu in virtute? Tum solum exigere a me hæc duo possent, cum, illis invitis, paratis ad piscandum, vel laborandum, præfata instrumenta furriperem. Et tunc hæc duo exigerent, non quia contenta in potentia proxima, seu in virtute instrumentorum; sed ob impedimentum appositum eorum industriæ, & labori. Quamquam aliunde paritas hæc de instrumentis operariorum ineptissima est. Quoniam instrumenta hæc non mutuo, sed commodato traduntur: eorumque usus vendibilis est; cum usui non destruantur, sed detrimentum tantummodo patiantur. Pecunia vero usu consumitur: & qui eiusdem usum concedit in mutuo, necessario concedit & dominium; ut fufè alibi demonstratum est, & Catholici omnes fatentur.

VII. Ad secundum sophisma patet quoque responsio. Nam invito creditori debentur centum, & quinque: quia mutuatarius impedit mutuatorem ne illa quinque adequatur, quæ sunt omnino extra rem. Mutuator vero voluntarius ipse se sponte privat industria sua. Ultima paritas est prorsus disparata. Agricola spontaneus, & ultro-neus potest vendere semina fata, secundum quod actu, & in virtute valent, quia re ipsa fructus futuri in seminum virtute continentur: quare accessio fructuum ad fata semina non est extra, sed intra rem; & re ipsa futura erit. Accessio autem lucri ad pecuniam est prorsus extra rem; & lucrum cessans, cum sit interceptum, numquam erit: unde comparatur seminibus satis, sed effossis.

VIII. Quæst. unic. *Quid dicendum de opinione Lessii, Molinæ, Lugo, & aliorum, qui mutuatori ultro-neo concedunt lucri cessantis exactionem?* Resp. Hæc opinio imbecillitati meæ nimis laxa videtur. Porro, ne Theologis istis imponere videar, ipsorum verba transcribo. P. Leonardus Lessius *Lib. II. cap. xx. dubit. II. n. 101.* hæc scribit. „Pecunia, utrum, ut pactio lucri cessantis sit licita, necessarium sit ut mutuans se non offerat ad mutuandum, sed alterius precibus compulsus mutuet?“

Respondeo, id necessarium non esse (et si Conradus quæst. xxx. & quidam alii id existiment) ut recte Navarrus num. 112. & Sotus supra art. 3. Ratio est, quia æqualitas, & iustitia contractus non pendet ex eo quod desideres, vel non desideres illum fieri. Hanc eandem opinionem docet Lugo disp. xxv. sect. 6. §. 1. num. 107. & pro eadem laudat Molinam, Sotum, Navarrum, Lopez, Toleum, Valentiam, Bannez.

IX. En nova argumenta progressionis laxarum opinionum. Conradus trepidus & pavidus lucri cessantis titulum multis vallatum conditionibus proposuit (ut iam indicavi; sed iuvat repetere.) Iuniores vero conditiones istas, sin omnes, aliquas saltem reiiciunt. Quod miramur, est, P. Dominicum Sotum citari a P. Lessio pro hac opinione; cum Sotus omni argumentorum genere hanc de lucro cessante opinionem improbare conetur. Conditionem Conradii ad purgandum lucrum ab usura reiicit, tanquam inutilem: quia, inquit ille, sive ultro-neus, sive rogatus mutuator lucrum exigit ratione lucri cessantis, usurarius est. Et nostri iuniores, ut laxæ opinioni prædium aucupentur, audent P. Dominicum Soto auctoritatem pro se allegare.

X. Opin-

X. Opinonis laxitas ex se patet. Nam cum mutuator sponte, non rogatus, mutuum offert pecuniam, lucrum non cessat causa mutui, vel mutuatarii, sed mutuatoris. Ipse sibi lucrum intercipit, ipse se impedit. Cur? Ut lucretur ex mutuo. Nam aut mutuum rem offert caritate impellente; & tum gratis offert: aut spe lucrandi ex mutuo; quod usura est manifesta. Non attenditur in contractu, inquit iuniores, voluntas creditoris, sed res ipsa. Peregrege. In donatione ergo res dono data spectanda est; secus voluntas libera & gratuita creditoris. Nulla ergo usura mentalis, sola voluntate concepta? Verum de hoc plura infra.

§. IV.

Proponuntur rationes quas adducunt Auctores propugnantes, mutuatorem precibus rogatum posse recipere compensationem lucri intercepti, seu cessantis.

I. P. Billuart *diff. IV. art. 5. §. 4.* & communiter alii iuniores in favorem lucri cessantis auctoritatem Lucii Papæ III. cap. *Pervenit* de fideiussoribus adducunt; sed paucissimi verba recitant. Ego illa excipiam. *Mandamus itaque discretioni vestræ, quatenus, si ex confessione prædictorum Clericorum, vel alias legitime vobis rem ita se habere constiterit, monentes eosdem ut memorato N. pecuniam quam pro eis solvit, restituunt, ipsamque servent indemnem: alioquin de redditibus eorum præscripta debita faciatis exsolvi, & damna etiam quæ propter hoc pertulit, resarciri; aut prædictos redditus sibi assignetis, tamdiu sine molestia detinendos, donec ipsa damna resarcita fuerint, & debita sine diminutione soluta.* Hæc scribit Pontifex Archiepiscopo Norvicensi. Hic solum de eo quod interest, seu de puro damno emergente sermo est adversus debitores morosos, qui invitum creditorem ex dilatione solutionis damnum pati cogebant. Et hæc damna quæ invitus creditor passus est, resarciri Pontifex iubet. Ubi hic mentio cessantis lucri? Collocare vero inter damna emergentia etiam damnum quod consequitur lucrum cessans, crassum commentum est. Præterquam quod pluribus conditionibus, ut fatentur etiam iuniores, limitatum sit oportet lucrum istud.

II. Alii producant caput *Salubriter* de usuris. Sed & ibi manifeste conceditur genero accipere fructus pignoris, non computandos in dotem, ratione moræ culpabilis.

Alii afferunt cap. *In civit. & Naviganti* de usuris. Sed minus textus iste favet; cum dirimat difficultatem quæ tum disputabatur de pretio mercium in futurum tempus servandarum a venditore. Tandem allegant aliqui cap. *Religiosi*. Clement. *de privilegiis*. Sed isti textum non legerunt; cum nec verbum in eodem habeatur vel de lucro cessante, vel de damno emergente. Tantum ibi præcipitur ut iura personarum, Religiosorum, & Ecclesiarum læsa, & pessumdata resarciantur. Quare merito P. Dominicus Soto clamat, iura nulla huic favere opinioni. Rationes ergo promendæ.

III. Licita est compensatio damni emergentis: ergo etiam lucri cessantis. Probatur consequentia. Ideo illicitus reputatur titulus lucri cessantis, quia mutuator libere in mutuum consentit; atque adeo iuri suo cedit. Atqui etiam mutuator qui damnum emergens patitur, libere in mutuum consentit. Ergo aut uterque titulus reiiciendus, aut uterque probandus.

IV. Respondet Sotus discrimen esse apertum. Nam revera mutuator consentire potest in mutuum, secus in damnum emergens. Sincere dicere mutuator valet: Volo tibi pecuniam mutuam tradere; & nolo damnum, quod mihi absque mea voluntate imminet. Nec a mea voluntate pendet quod damnum non imminet. At mentitur mutuator, dum dicit: Volo tibi mutuum impertiri; & nolo lucrum mihi cessare: sed necessario asserere debet: Volo tibi mutuum tradere; volo a lucro cessare. Quoniam eo ipso quod velit mutuum tradere, vult pecuniam negotiationi expositam, aut proxime exponendam subtrahere. En quam manifestum: sic quod lucrum cessans pendet ab eiusdem mutuatoris voluntate. Quare eo ipso quod vult mutuum, vult a lucro percipiendo ex negotiatione cessare.

V. Ut fautores lucri cessantis ab his metaphysicis ratiociniis se liberent, confugiunt ad contractum innominatum, *Do, ut des*. Contractus isti innominati, ut suo loco videbimus, sunt, quatenus a pluribus obtruduntur, mera usurarum pallia. Quid enim aliud in præsentiarum præfert contractus iste innominatus, nisi do tibi mutuum, ut des mihi lucrum cessans, vel aliquid supra sortem? Quid aliud est usura, nisi do tibi mutuum, ut aliquid mihi rependas? Nemo suam pecuniam otiosam habere vult, inquit Molinæus, Calvinus, & ceteri omnes usurarum patroni. Quisque pecuniam considerat ut instrumentum quo lucra assequa-

quatur. Ergo aut nulla usura in mundo est; aut contractus iste *Do, ut des*, in hac controversia est usurae pallium. Omnes quippe ex pecunia quam otiosam nolunt, iactare lucrum cessans valent, & medio contractu *Do, ut des*, usurae crimen honestare. Quare non immerito clamare videntur praetati usurarum defensores adversus non paucos Casuistas qui voce usuras damnant, & re ipsa illas propugnant sub diversis verborum involucris.

VI. Argumentantur alii. Nemo cum suo detrimento beneficium impertiri tenetur. Ergo, ut quis beneficium mutui conferat, iustam repetere compensationem potest. Sic arguitur post Bonacinam *disp. III. quest. III. punct. 4. propos. 2. num. 12. P. Billuart loc. cit.* Quae argumentatio est illa ipsa qua utitur Molinæus, quamque Catholici omnes sic impugnant. Mutui beneficium suapte natura gratuitum est. Ergo gratis concedendum. Si recompensationem postulas, non gratuitum beneficium confers, sed contractum onerosum celebras. Aut urget praecipuum caritatis mutui dandi, aut secus. Si primum, gratis illud conferre astringeris. Si secundum; aut a beneficio conferendo abstinere; aut si beneficium conferre vis, ne detruas eiusdem naturam, quae est ut sit gratuitum. Incommodum istud sponte suscipis; & tu solus eiusdem causa es.

VII. Instunt alii. Qui aliquem impedit ne bonum in spe habitum assequatur, ad eiusdem boni compensationem atringitur. Mutuatarius impedit ne creditor lucrum cessans, quod est quasi habitum, indispicatur. Ergo compensare illud debet. Qui impedit ne artifex sua opera exercent, ne vineae, & fata semina fructum pariant, nonne compensare haec damna tenetur?

VIII. Nego, mutuatarium causam esse impediendam consecutionem alicuius lucri contenti in bonis mutuatoris. Siquidem ipse mutuator, qui sponte subtrahit pecuniam suam negotiationi, non vult lucrum cessans ex illa; sed vult lucrum cessans ex mutuo. Quod idem est ac dicere, vult lucrari ex mutuo, quia ex isto facilius, & securius lucrum assequitur; recusat vero lucrum ex negotiatione, quia & maiori labori, & pluribus periculis obnoxium est. Falsum ergo est mutuatorem a debitore impediti in lucri consecutione.

IX. Exempla quae opponuntur, damnant, non probant lucrum cessans. Nam qui impedit artificem ne laboret, ne fata semina fructum pariant, iniuriam, & damnum in-

fert invitis: ideo iure compensare illa tenetur. Quid, si quis hoc modo impedimenta apponeret? Nolo ut opereris ad lucrandum, nolo ut fata semina germinent; dummodo tumet ipse velis? Si is consensum praerberet, esset ne compensationi locus? Idem accidit in casu nostro. Nolo ut ex negotiatione lucreis, sed ut mihi pecuniam, negotiationi destinam, mutuam tradas; dummodo tu sponte consentias, & velis. Consentit is, & re ipsa pecuniam libere mihi tradit. Cur ergo compensationem exigere a me valet? Quia beneficium mihi confert? At beneficium istud gratuitum est. Quia a lucro cessat? At libere ipse hoc lucrum recusat. Praeterea quodnam mihi beneficium confert, si tantundem restituere debeo? Aliunde pecunia sua natura sterilis est. Sola negotiatione, & industria secunda evadit. Eo ipso quod mutuator eam subtrahit negotiationi, & industriae suae, ad nativam suam sterilitatem illam revocat. Dum eam collocat mutuando sub industria mea, nihil omnino repetere ille valet: quia industria mea ab illo vendibilis non est. Et sicut si sub industria mea perit, perit mihi, non ipsi; ita, si lucrum parit, mihi, non ipsi parere debet.

§. V.

Duae rationes potissimae quae titulum lucri cessantis honestare interdum valent.

I. P. Nicolaus Gennaro, qui hanc controversiam stilo quidem non parum impedito, sed alioquin docte, & acute dispicit, lucrum cessans partitur in classes tres. Quae partitio, nisi me amor fallit, ad illustrandam S. Thomae doctrinam valde confert. In prima classe constituit lucrum futurum moraliter certum tam in genere, quam in individuo, seu in quantitate. Habes paratam pecuniam ad emendum censum obvium quinque in centum. En lucrum certum tam in genere seu specie, quam in individuo seu in quantitate. In secunda collocat lucrum certum in genere, sed incertum in quantitate. Habes pecuniam expositam negotiationi, aut proxime exponendam. Certus moraliter es de lucro futuro in genere, nempe quod aliquid lucraturus sis; incertus vero, num quinque, aut tria, aut duo. In tertia tandem ponit lucrum incertum tam in genere, quam in quantitate. Habes expositam pecuniam negotiationi. Probabile est te lucraturum, & non lucraturum.

Pro-

Probabile est lucrum; sed probabilis quoque iactura est.

II. Lucrum primae classis moraliter certum tam in genere, quam in quantitate, & quod moraliter impediri nequit, non dicitur proprie lucrum tantum in spe, nisi quatenus futurum est; sed dicitur quali habitum, & in actu. Lucrum secundae classis est solum in spe respectu quantitatis incertae, secus quantum ad genus, nempe quod aliquid lucrandum sit. Lucrum tertiae classis est lucrum proprie & absolute in spe: aequae enim, aut plus minusve speratur lucrum, & timetur iactura. De lucro hoc dicitur, quod multis modis impediri valet.

III. His constitutis, lucrum certum sive in genere, sive in individuo, videtur titulus sufficiens ad honestandam accessionem supra sortem, servatis conditionibus infra exponendis. Declaratur. Ideo, inquit S. Thomas *quest. lxxviii.* non debetur mutuatori lucrum cessans, quia non potest, nec debet vendere quod nondum habet, & multis modis impediri valet. At lucrum cessans, certum modo explicato, & a mutuatore fere habitum, impediri multis modis non valet, moraliter loquendo. Ergo vendere illud mutuator potest. Ut clarius S. Thomae doctrinæ sane profundæ germanum sensum teneas, sub duplici aspectu considerandum est lucrum cessans moraliter certum, prout explicatum est. Primo formaliter, nempe ut est titulus honestans actum aliquem. Secundo ut est merces vendibilis medio contractu alioquin ex se iusto. Lucrum cessans primo modo impeditum, & interceptum honestat accessionem supra sortem. Secundo modo est materia vendibilis per contractum ceteroquin iustum, at non exerret officium honestandi actum aliquem. Censualista vendit quinque, quae percepturus ex censu erat. Tum hoc lucrum futurum se habet ut materia, seu merx contractus venditionis. S. Thomas *quest. lxxii. art. 4.* obligat ad compensandum lucrum, non actu possessum, sed habitum in virtute, seu in iure: quia quicumque impedit aliquem ne id assequatur ad quod ius habet, damnum eidem infert, & ab eodem aufert id quod assequi ille poterat. Hic titulus lucri cessantis fundatus in detrimento, & iniuria, quam quis patitur ob impedimentum ab altero positum, iustus & honestissimus est: & de hoc titulo loquitur Doctor sanctus *cit. quest. lxxii.* Contra disputat *quest. lxxviii. art. 2.* quia ibi loquitur de mutuatore spontaneo, respectu cuius lucrum cessans nec

formaliter, nec materialiter reperitur. Non primo modo: quia mutuator spontaneus nec iniuriam, nec detrimentum per vim illatum patitur, quod compensari debeat titulo lucri cessantis. Non secundo modo: quia lucrum incertum, & multis modis impedibile, & cuius iactura aequae probabilis est, vendi non potest. Vera igitur est doctrina S. Thomae *quest. lxxviii. art. 2.* nempe recompensationem damni provenientis ex hoc quod quis de pecunia non lucratur, non posse in pactum deduci. Haec, licet paululum subtilia, certa tamen videntur.

IV. Porro lucrum certum in genere, vel individuo, licet dicatur non habitum ratione distantiae temporis, est tamen habitum ratione iuris acquisiti, & moraliter impedibile non est: ergo vendi potest. Exemplo res magis patebit. Miles habet stipendium certum, & determinatum quolibet mense. Qui invito militi impediret pretii affectuionem, recompensationi astrictus esset; eamque exigere miles iure posset ratione lucri cessantis formaliter considerati, & fundati super iniuriam quam sustulit. Similiter si miles aliqua mensis die vellet stipendium istud vendere, quinque nempe pro quinque, iuste venderet: quia licet non sit habitum ob temporis distantiam, est tamen habitum ratione acquisiti iuris; & certum est, & moraliter non est impedibile. Distantia autem temporis respectu rei moraliter futuræ non plus operatur quam distantia loci respectu rei longe extantis.

V. Altera ratio eiusmodi est. Tu negotiationi, aut praediorum, vel censuum emptioni re ipsa, & constanter operam das, ut familiam alas, ut filiabus dotem pares, ut habeas unde vivere honeste queas. Te amicus, pressus necessitate, convenit: pressuras, calamitates, egestates exponit, inculcat, exaggerat: mutuumque petit, rogat, iterum atque iterum efflagitat. Tactus ex una parte amici indigentis commiseratione ad mutuum tradendum inclinaris, & veluti abriperis. At ex altera parte nolles pecuniam ex lucrosa negotiatione subtrahere, unde certum lucrum, familiae tuae necessarium, percipis. Anxius haeres, angustiae undique te premunt, animus utrinque cruciatur. Velles amici miseriam sublevare; nolles familiam tuam lucro defraudare. Tandem, caritate erga proximum praevalente mutuum tradis, & de lucro certo cessante rependendo pacisceris quasi invitus: malles enim lucrum ex negotiatione quam ex mutuo. Tu veluti invitus prudentis iudicio reputaris.

Hoc

Hoc docet vel ipse Hotomanus *disp. de fenor. cap. vi.* his verbis. *Cum creditor non sui commodi, sed debitoris invocandi causa dat mutuum, idem est ac si eo invito debitor eius pecunia uteretur: quoniam invitum hoc loco accipimus, non qui vi adactus est, sed eum etiam qui id non adpetat, nec adsciet.*

VI. Si qua ex rationibus adductis ostenderet invitum mutuatore, hæc esset: quædam enim quasi violentiæ species apparet in affectuum oppositorum pugna; & ideo invitum dici aliquo modo potest mutuator iste. Accedit quod quando lucrum est moraliter certum, est veluti merx certa, & moraliter non impedibilis; atque adeo venditionis, & emptionis materia. Quando omnes hæc circumstantiæ occurrerent, quod raro contingit; forte liceret exigere lucri intercepti recompensationem. Hinc collige, quod infra fortius inculcabo, quam raro in praxi verum occurrat lucri cessantis titulus.

5. VI.

Conditiones necessariae ad iustum lucri cessantis titulum.

I. **C**onradus Sunhemart fere primus fuit, iuxta Sotum, qui lucrum cessans reputavit titulum sufficientem ad quid exigendum supra sortem. Octo autem requiritur conditiones. 1. Quod lucrum istud vere & realiter, non ficte cesset. 2. Accessio exacta supra sortem, non debet excedere lucrum istud. 3. Necessè est ut mutuator malit lucrum ex negotiatione quam ex mutuo. 4. Lucrum cessare debet dumtaxat ratione mutui. 5. Quando mutuum cadit sub præcepto caritatis, nullum exigi lucrum potest; sed solum quando est meri consilii. 6. Absesse scandalum debet tam activum, quam passivum. 7. Exactio lucri fieri nequit ante, sed solum post tempus illud quo lucrum mutuator obtineret. 8. Nequit totum lucrum exigi; sed diminuendum est iuxta expensas, pericula, labores, & alia quæ necessaria erant ad lucrum istud assequendum.

II. Bonacina, Tamburinus, & plures alii iuniores tres tantum conditiones requirunt, quæ huc recidunt. 1. Quod lucrum cesset causa mutui; & sit in certa, vel probabilis spe: quod tum contingit, quando pecunia subtrahitur negotiationi lucrosæ, ut mutua tradatur. 2. Ut non exigatur statim post mutuum. 3. In constituendo lucri pretio spectandæ sunt expensæ, pericula, labores, &

cetera alia quæ requiruntur ad lucri consecutionem.

§. VII.

Primæ conditionis, quod lucrum debeat esse verum & reale, examen. Licet debitor sit morosus, exigi lucrum nequit, si reipsa non liceat.

I. **Q**uæ dixi de damno emergente, applicanda sunt lucro cessanti. Tunc itaque lucrum vere & realiter cessare dicitur, quando certo moraliter futurum est, saltem in genere; & moraliter liberum ab impedimentis, & solum quantum ad quantitatem maiorem & minorem dubium. Quod enim probabiliter futurum, & non futurum est, nequit lucrum verum, & reale reputari; cum nihil aliud sit quam indifferentia ad futuritionem, & non futuritionem. Neque tale lucrum in spe dici potest, cum sit extrinsecum pecuniæ; sicuti e contrario frumentum in semine est in spe, quia in eiusdem virtute continetur.

II. Ut lucrum cessans sit iustus titulus aliquid exigendi supra sortem, necesse est ut sit certo moraliter futurum, saltem in genere, licet sit incertum penes quantitatem. Quandoquidem quod certo moraliter futurum non est, sed moraliter impedibile, non potest dici quasi habitum: ergo vendi non potest, ut ratio S. Thomæ evincit. Quæ autem stipulatio fieri de hoc lucro possit, infra dicitur. Tum autem dicitur lucrum moraliter certo futurum, saltem in genere, quando communiter omnes negotiatores ex pecunia applicata tali mercium negotiationi, lucrari absolute solent. Hoc est lucrum moraliter certum in genere. Si vero lucrari passim consuecant quatuor, aut sex; erit moraliter certum in quantitate. Si modo lucrari solent tria, modo duo, modo quinque; incertum erit penes quantitatem, ut iam supra innui.

III. Quod lucrum probabiliter futurum, & probabiliter non futurum nequeat esse titulus sufficiens ad honestandam accessionem supra sortem, mihi verum videtur, & præter rationem S. Thomæ suffragatur I. *Quemadmodum §. Item Labeo ff. ad leg. Aquil.* ubi hoc statuitur. Si quis piscatoris, habentis retia parata in flumine, vel mari, ea frangeret, ad solum damnum retium teneretur; secus ad lucrum cessans, ob capiendorum piscium incertitudinem. Et tamen æque probabile est pisces capi, vel non capi

capi posse. Ergo similiter quando lucrum ex negotiatione æque futurum, ac non futurum est, nequit accessionem supra sortem licitam efficere.

IV. Quando mutuatori reipsa non cessat lucrum, exigere compensationem nequit; etiam si debitor morosus sit, & statuta civilia istius lucri exactionem concedant, & iudices in foro externo adiudicent. Plura sunt statuta contra debitores morosos, qui ob tardam solutionem condemnantur ad solvendam mutuatori compensationem lucri cessantis: quoniam statuta hæc facta sunt in præsumptione quod dilatio solutionis detrimentum inferat creditori. Idcirco iudices in foro exteriori absolute obligant debitorem morosum ad solvendum interesse: & alicubi istius interesse est sex, alibi quatuor &c.

V. Multi falsarum opinionum, & consuetudinis fere universalis præiudicii occupati, tuta conscientia exigunt a debitoribus morosis (utinam & a non morosis) proventum taxatum a statuto, vel iudice (vulgo *a uso di ciò che fa la piazza*) sive interfit, sive non interfit creditori. Porro quam evidens hæc corruptela sit, & quam manifeste iniusta, continuo percipies, si adverteris, nullam legem, nullum statutum posse iuri naturali, & divino derogare. Usura utroque iure vetita est. Ergo quando nullus verus & realis titulus occurrit qui accessionem præter sortem licitam efficiat, usuræ scelus perpetratur; quod nulla humana lege honestari valet. Ergo quoties mutuatori reipsa non cessat lucrum ob dilationem solutionis, nihil exigere iure valet. Aut si cesset, sed non ea in quantitate quam index, aut leges taxant, non potest exigere nisi id quod eidem vere & realiter cessavit. Et contra, si plus detrimenti passus ex dilatione fuerit quam leges præscribant, tum mutuarius ad æqualitatem recompensare damnum astringitur, tamen in foro exteriori ad hoc non astringatur. Hæc doctrina deberet ab omnibus, utrego quidem arbitror, admitti.

§. VIII.

Sensus secundæ conditionis, quæ vult pecuniam expositam esse negotiationi. Laxæ opinionones Leonardi Lessii, Bonacinae, Tamburini, Laymani, Sporer, & aliorum refelluntur.

I. **S**ecunda conditio requirit ad verum titulum lucri cessantis ut pecunia sit exposita negotiationi, a qua subtrahatur mutui

Conc. Theol. Tom. VII.

caussa. Splendida usuræ vestis forinsecus spectata apparet hæc pecuniæ subtrahitio a negotiatione; at si penitus introspectatur, quæ ratione a pluribus iunioribus contextitur, continuo usuræ crimen se prodit. Ad rem ergo.

II. Tunc pecunia vere destinata negotiationi, aut proxime destinanda dicitur, & dici debet, quando non solum mutuator eam efficaciter destinavit mercaturæ, aut rebus frugiferis emendis; verum etiam, ultra hanc efficacem voluntatem, habet actu, vel proxime præsentem occasionem, merces, aut res frugiferas emendi; quas occasiones relinquat, ut indigenti mutuo succurrat. Hic est præfatæ conditionis germanus sensus: & hoc in sensu conditionem illam explicant, inquit P. Minutulus O. P. p. art. 8. quadraginta tres Doctores, quos cum S. Thoma, & Scotto citat Antonius Merenda *tract. de cambiis mundanalibus cap. III.*

III. Lessius, Azorius, Valentia, Filliucius, Reginaldus, Navarrus, Bonacina, Tamburinus, Lugo, alique Probabilistæ defendunt, sat esse ut mutuator destinaverit pecuniam negotiationi; licet ob defectum occasionum, actu, aut proxime præsentium, reipsa pecuniam non exponat. Quæ opinio falsa est, & usuras fere omnes de mundo aufert.

IV. Quæst. I. *Ad verum lucri cessantis titulum sat ne est quod quis in locis negotiosis, seu in emporiis pecuniam habeat ad lucrandum?* Resp. Sententia negans certa est; & opposita falsa, ac erronea. Pecunia sua natura sterilis est. Quod eam quis habeat in emporiis, & in locis ubi mercatura floret, aut fundi venales abundant, non propterea quidquam acquirit ultra proprium valorem. Nec enim vel istis in locis pecunia fertilis evadit semper, si desit manus hominis industrii, aut si occasiones negociandi non occurrant. Agricola commoratur in terra fecundissima: frumentum habet Octobris mense; sed nec satum est, neque proxime ab agricola satui addictum. Numquid ob messem in spe vendere illud potest? Numquid qui illud furatur, quidquam ultra sortem restituere tenetur? Et tamen frumentum in vitam virtutem ad messem habet, secus pecunia. Tandem si pecunia in emporiis, in civitatibus ubi mercatura viget, & fundi venales abundant, secunda reputanda esset, exularent ab his locis usuræ omnes, saltem moderatæ. Possent mercatores a commerciis abstinere, & ex mutuo lucrari. Denique contraria opinio non differt ab errore Molinæ.

R

V. Quæst.

V. Quæst. II. *Ad verum titulum lucri cessantis satis ne est quod quis pecuniam destinata habeat negotiati, si occasione emendi occurrerint?* Resp. Sententia negans vera est; & opposita falsa. Qui habet pecuniam destinata negotiati, vultque reipsa, & sincere emere, si occasiones occurrerint (interim occasiones reipsa non occurrunt, nec sunt proxime præsentis) is non habet lucrum in spe, nisi fictum, & mente conceptum. Cedo. Si per annum, aut duos menses negotia reipsa non occurrant, quantumvis pecunia negotiati sit efficaciter destinata; numquid aliquid lucraris hoc intervallo? Non certe. Ergo pecunia pro hoc tempore nihil habet in spe; nisi dicere velis, quod nihil sit aliquid. Rursus. Tum lucrum cessans est titulus ad honestandam accessionem supra sortem, quando mutuatori cessat causa mutui. Sed hoc in casu lucrum cessat, quod negotia desint. Ergo non mutui causa. Neque enim pecuniam subtrahis negotiati, ut roganti amico illam mutuo tradas. At, inquis, negotia, fundi venales occurrere possunt. Interim dum pecuniam mutuam trado, occasione occurrente, eadem careo, & lucrandi occasionem amitto causa mutui præteriti. Hæc sunt avaritiæ sophismata, quæ si confiterent, vix ulla in mundo usura esset. Dum negotia præsentia actu, aut proxime non sunt, mutuator dumtaxat voluntatem mutat; & pecuniam quam aut fundis frugiferis emendis, aut negotiati destinaverat, nunc mutuam tradit. Porro numquid mutatio voluntatis mercatoris est pretio æstimabilis? At probabiliter occurrere occasiones possunt. Fateor. At etiam probabiliter deesse valent. At probabiliter est quod occurrant. Bene. Sed interim, dum non occurrunt, non lucraris. Ergo lucrum non cessat mutui causa, sed ex negotiorum defectu. Tandem si probabilitas, tametsi maior, quod occasiones lucrandi occurrere possint, sat esset ad fundandum titulum lucri cessantis, nullo in mundo fenus esset. Accedit quod licet in emporiis, aliisque locis probabiliter sit futuras esse occasiones applicandi pecuniam negotiati, non ideo tamen semper probabiliter est te ex ea negotiatione lucraturum. Lucrum debet esse certo futurum, saltem in genere, ut fundet iustum titulum quidquam lucrandi supra sortem. Dum una conditio explicatur, non sunt prætereunda cetera; sed simul omnes concurrere debent.

VI. Quæst. III. *Quid dicendum de opinione P. Tamburini, asserentis mercatorem posse ali-*

quid exigere titulo lucri cessantis, etiamsi is dubitet num pecuniam sit applicaturus negotiati? Resp. Hæc opinio falsa, laxa, & omnium usurarum pallium est. Hæc sunt verba Tamburini *Lib. IX. tract. 1. cap. III. §. 4. num. 3.* „ Si quis sit dubius an negotiationi destinanda sit pecunia in occasionebus quæ se forte offerrent, non potest totum lucrum accipere; sed ad rationem dubii a prudenti viro decernendum. “ Adeste prudentes viri, audite mercatorem dubium, & perplexum, vestrum consilium postulantem: Pecunias habeo: dubius hæreo, applicaturus ne sim negotiati. Occasiones nunc desunt; at forsitan occurrunt; & tum forte illas negotiabor. Quantum lucri ob hanc dubitationem mihi adiudicatis? Quanti facitis vos occasiones probabiles, circa quas, etiamsi adestent, anceps hærerem, esse nonne illas amplectur? Attentionem instaure. Potest forte occasio vini emendi occurrere: & dubius sum fuerit ne mihi tale negotium futurum commodum. Offerri se potest negotium olei, frumenti, lanarum, ferri, gemmarum: cuiam ex his negotiis sim daturus operam, ipse ignoro, & in utramque partem animus vacillat. Quid lucri pro istorum dubiorum rata parte mihi conceditis? Prudens, maturumque consilium vestrum imploro. Sic lepide deridendum propinat P. Nicolaus Gennaro Tamburini commentum, *recog. 2. §. 2. num. 14.*

VII. Quæst. IV. *Quid de opinione Bonacina, asserentis ob solam probabilitatem, quod pecunia sit negotio destinanda, posse aliquid exigere?* Resp. Qui probabiliter destinaturus est pecuniam negotiati, probabiliter lucraturus est. Si hanc pecuniam mutuam tradit, amittit lucrum probabile. Ergo pro rata probabilitatis exigere lucrum poterit, inquit Bonacina *cit. disput. III. punct. 4. num. 13.* ubi inquit: *Sequitur, aut probabiliter illam destinaturus erat &c. . . . secus dicendum de eo qui non habet voluntatem, neque conditionalem (si se offerat occasio) negotiandi.* Falsum hoc esse cenfeo. Mutuator qui probabiliter destinaturus pecuniam esset negotiati, si se offerret occasio, non deliberavit reipsa illam destinare; sed probabiliter indifferens est ad eam applicandam, & non applicandam. Ergo nihil in re est quo honestari accessio supra sortem possit. Siquidem neque dubium, neque probabilitas mutuatoris quidquam valoris pecuniæ confert. Nonne possibile est ut quælibet pecunia otiosa destinatur negotiati? Quæ dum mutuo traditur, cessat possibilitas ad destina-

tionem.

tionem. Quis tamen dixerit, id esse pretio æstimabile? Cur ergo pecunia sub dubio, aut sub probabilitate destinationis ad negotium plaris valet; licet, dum mutua traditur, cesset a destinatione dubia, vel probabili? Nul- lum sane aliud discrimen assignari potest, nisi quod possibilitas remotior sit dubio, & probabilitate: & ideo minus lucrum pro rata possibilitatis quam pro rata dubii, vel probabilitatis pendendum esset. Prætereo contradictiones quibus semetipsum iugulant Auctores istius sententiæ.

VIII. Quæst. V. *Probabilis ne est opinio PP. Lessii, Laymani, Tamburini, asserentium, ad lucrum cessans sat esse, si mutuator dicat: Vellem negotiari, nisi multi peterent mutuum?* Resp. Hæc opinio non minus falsa, & laxa, immo laxior est præcedentibus. Ne vero quidquam ad conflandam invidiam dictum esse quis suspicetur, exscribo verba P. Lessii, qui *Lib. II. cap. xx. dubit. II. num. 90.* hæc habet. „ Tertius modus est. Si pecuniam destinaram negotiationi, non absolute, sed dumtaxat sub conditione; ut si dicam: Vellem negotiari, nisi multi mutuum peterent: de quo modo est difficultas. Quidam enim doctissimi viri putant, etiam tunc posse aliquid exigere ratione lucri cessantis. Non leve beneficium contulisset P. Lessius Casuistis, si *hos doctissimos viros* manifestaste. Sed forte hi sententiam scriptis non consignarunt. Quinque rationes ibidem fuso calamo in huius opinionis præsidium promit. Deinde *num. 95.* sic concludit. „ Ob has rationes hæc sententia mihi olim visa est probabilis, & etiam nunc videtur, præsertim speculative considerata, modo ille non exigat amplius quam spes illa lucrari, detracta laborum, & expensarum æstimatione, valebat, & semper retineat animum negotiandi, si mutuum non peteretur. In praxi tamen ob periculum palliandi usuras non est facile admittenda. “ Admittatur, sed non facile, ob periculum palliandi usuras. Periculum ne tantum est palliandæ usuræ? Ecquid plus requiritur ad verum pallium? Quin istud, ut mox dicam, lacrum, & commentitium pallium est, ineptum ad usuram regendam.

IX. Hanc Lessii opinionem transcribunt, & adoptant P. Tamburini *Lib. IX. cap. III. §. 4. num. 4.* P. Laymanus *Lib. III. tract. IV. cap. XVI. num. 8.* totidem fere verbis. Is insuper, ut fieri solet, omittit clausulam: *In praxi non est facile admittenda:* sed tantum dicit cavendum usuræ pallium, hanc eandem opinionem de more transcribit P. Pa-

tritius Sporer *tract. VI. in 7. præcept. cap. IV. sec. 2. num. 44.* Hæc opinio falsa, & ad summum laxa. Non pallio usuram regit; sed usuram, ut ego quidem arbitror, manifeste promovet. *Vellem negotiari,* inquit P. Lessius, *nisi multi mutuum peterent.* Ergo vis absolute, & efficaciter lucrum ex mutuo: & solum ineffaciter, ac conditionate ucrum ex mercatura. Quem alium sensum produunt hæc verba: nisi hunc? Quia multi sunt qui petunt mutuum, volo lucrari ex mutuo, & non ex negotiatione. Si deesset lucrum ex mutuo, tunc vellem lucrum ex negotiatione. Si deesset occasio fenerandi, vellem mercaturam; sed quia multi sunt qui fenebre mutuum petunt, ideo nolo lucrum mercatorum. Expende mature hæc verba: *Semper retineat animum negotiandi, si mutuum non peteretur.* Quid hæc aliud significant, nisi volo lucrum ex mutuo, quia minori periculo, molestia, & incommodo illud assequor? Si hoc deesset, committerem tunc pecuniam negotiationi. Hæc P. Lessii, Laymani, & Tamburini doctrina occasionem mihi præbet aliam instituendi disputationem in favorem mutuatoris hoc pacto. Si mercator adiret hunc mutuatorem, & diceret: Relinque mutuum, ut mecum negotieris: posset ne mutuator respondere: Negotiarer, nisi multi peterent mutuum; at quia multi petunt mutuum, nolo negotiari: si autem vis ut tecum negotia ineam, detrahare mihi de iusto pretio aliquid debes? Quid? Audi. Qui relinquit negotiationem causa mutui, aliquid præter sortem ex mutuo exigere iure valet, quia relinquit lucrum ex negotiatione. Ergo a pari, qui relinquit certum lucrum ex mutuo, ut periculosa negotiationi, quæ non nisi lucrum dubium, & incertum præbet, pecuniam suam exponat, aliquid præter iustum pretium exigere iure potest, in compensationem lucri certi, quod percipiebat ex mutuo amisso causa negotiandi tecum. Ineptia, inquis, argutatio. Ineptissima, repono ego. Sed aptissima ad manifestanda absurda quæ præfatam opinionem consequuntur.

X. Ne plus iusto disputationem protraham, nimiaque prolixitate rem certam, & claram dubiam, & obscuram efficiam: ut lucrum cessans sit verus titulus qui licitam reddat accessionem supra sortem, pecunia debet esse exposita negotiati, & occasiones negotiandi debent esse præsentis, aut pro præsentibus haberi, & insuper lucrum percipiendum debet esse moraliter certo saltem in genere, ut dictum est. Multi disputant, num satis sit occasiones esse certo fu-

turas; aut proxime probabiles. Deinde in discrimen adducunt, quid sit futuritio, quid probabilitas proxima, quid remota: & innumeris ambagibus implicant evangelicam doctrinam: *Mutuum date, nihil inde sperantes.* Volumen implerem, si omnia sophismata expendere, & refutare vellem.

S. I X.

Tertia conditio, quod mutuator non habeat aliam pecuniam otiosam, expenditur. Laxa opiniones plurimum iuniorum refutantur.

I. **P**ecunia otiosa dicitur ea qua non indiget mutuator: nam ea quam paratam habet ad familiæ provisionem, ad alimenta, ad emendum aliquod officium, ad filiarum quæ nuptui proximæ sint, dotem tradendam, non dicitur otiosa. Ut lucrum cessans sit titulus iustus aliquid præter sortem exigendi, mutuator non debet aliam pecuniam otiosam in arca habere, quam loco pecuniæ mutuo traditæ substituere valeat. Hæc veritas adeo manifesta est, ut vix probatione egeat. Si enim alia pecunia in promptu illi sit, negotiationi substituenda, revera illi non cessat lucrum. Habet mutuator quadringenta scuta. Ducenta mercaturæ destinavit: via servat in arca. Hæc destinata negotiationi non habent aliquem valorem pecuniarem, quo careant alia; & æque illa ac ista destinari negotiationi possunt, cum hæc præ illis non sint plus aut minus apta. Partitio itaque hæc mere mentalis est, inepta ad fundandum verum & realem titulum; immo ad usuram tegendam unice inventa. Si enim quærat a mutuatore, cur ducenta destinata negotiationi, & non ducenta otiosa mutuo tradat; quid reponet? Non profecto aliud, nisi quod velit tum ex mercatura, tum ex mutuo luerari; quod est manifestum fenus. Clarius rem explico, ut pateat quam ridicula, nedum falsa, & laxa, sit contraria opinio. Mutuator admonere debitorem debet de lucro quod ratione mutui sibi cessat, eique dicere: Adverte, me habere quadringenta scuta: ducenta otiosa in arca, & ducenta negotiationi destinata. Si quæ otiosa in arca teneo, accipis; nihil a te repetere præter fortem valeo. Si quæ sunt negotiationi destinata, præbeo; quinque in centumolvere debes ratione cessantis lucri. Cachinnis, & sibilis hanc propositionem mutuarius susciperet. Nonne responderet, omnia esse eiusdem valoris, & aptitudinis? Sive otiosa, sive mercaturæ destinata mihi præbeas,

perinde mihi est. Verum si tu hac laboras dementia, ut plures facias hæc præ illis, da mihi quæ in mente tua sunt otiosa; cum propter ista nihil tibi rependere debeam.

II. Quis sensu communi præditus in animum sibi inducere possit, hæc tam manifesta principia in discrimen vocanda a Theologis esse? Et tamen non unus aut alter, non aliqui de Casuistarum vulgo, sed graviores, doctioresque iuniores contrariam opinionem propugnant, & commenta huc pertinentia adeo festiva excogitant; ut eadem ob oculos referre operæ pretium existimem, quo inde colligas quam caute legenda sint non paucorum opera.

III. Quæst. I. *Probabilis ne est opinio Tamburini, concedentis titulum lucri cessantis mutuatori habenti pecuniam superfluum?* Resp. Hæc opinio falsa est, & laxa. Eam docet P. Tamburinus *Lib. IX. tract. I. cap. III. §. 4. num. 2.* his verbis. „ Si habes domi „ aliam pecuniam otiosam, hanc tamen uam „ mutuas, negotiationi destinaveras, adhuc „ potes, si hanc destinatam mutues, exigere „ lucrum cessans: quia revera ratione „ mutui cessat tibi eiusmodi lucrum ex hac „ destinata pecunia. “ Eandem defendit *Lib. VIII. cap. VIII. §. 3. num. II.* ubi pro se citat Aragonium, & Valentiam Tom. III. disp. v. quæst. xx. part. 2. quia, inquit, hæc tibi fructificatura erat, & non alia. Hæc eadem verba Tamburini de more transcribit Patritius Sporer *tract. VI. in 7. præcept. cap. IV. sect. 2. §. 3. num. 44.* ubi citat Molinam, Lessium, Laymanum, Lugo. Ex iis quæ dixi, constat laxitas & falsitas opinionis. Ut autem evidentius pateat, exemplo sensibili veritatem confirmo. Faber ferrarius habet duos malleos eiusdem conditionis, & ad suæ artis opera æqualis aptitudinis. Latro unum rapit, destinatum in diem crastinum ad opera exercenda. Faber habens alterum malleum, labore neglecto, otiosam vitam agit. Numquid latro, præter mallei restitutionem, lucrum cessans fabro compensare astringitur? Numquid faber exigere compensationem istam velit? Nonne omnes qui sensu communi non carent, dicent, lucrum cessasse fabro ob eius ignaviam, & desidiam, secus ob furtum? An non idem dicendum de mutuatore qui, præter centum mutuo tradita, habet alia centum prompta, otiosa, eiusdem omnino valoris, & aptitudinis ad lucrandum? Falsa itaque est, & feneratoria opinio Molinæ, Lessii, Laymani, Tamburini, Sporerii, & La-Croix, qui *Lib. III. part. II. num. 861.* docet, te posse petere

lucrum cessans ex pecunia mutuatâ, etiam si aliam pecuniam habeas quam ex nimia etiam sollicitudine reserves familiæ. Alia ibi docet magis laxa, ut mihi videtur.

IV. Quæst. II. *Quid de opinione Lugo, qui distinguit lucrum in genere causæ finalis, & efficientis?* Resp. Cardinalis de Lugo Theologus quo acutior, eo aptior ad liniendam Ethices christianæ severitatem, proponit super hac secunda conditione hanc quæstionem *disp. xxv. sect. 6. §. 1. num. 91.* „ Circa eandem conditionem quæritur secundum „ do, an dicatur lucrum cessare causa mutui, ita ut pro eo possit aliquid a mutuario exigi, quando aliquis servat aliquam pecuniam apud se, quam ideo noluit ad negotiationem applicare, ut haberet ad manus pecuniam pro iis qui mutuo peterent? ...

„ Lessius num. 88. & sequentibus hunc casum dividit in alios duos. „ Primus est, quando scio te postea petiturum mutuum, & in gratiam tui subtraho negotiationi pecuniam aliquam, ut possim tibi postea mutuare: in quo casu dicit, posse ultra sortem exigi. „ Secundus casus est, quando non scis de aliquo in particulari mutuum petituro, sed quia multi postea mutuo indigebunt, subtrahis pecuniam negotiationi, ut possis iis, quicumque sint, mutuare: quo casu dicit probabile videri quod postea exigi lucrum cessans; præsertim speculative loquendo, si animus retineatur negotiandi, si pecunia illa non mutuo daretur &c. „ Claritatis gratia possumus primum casum in alios duos subdividere. „

V. Ut prolixitatem nimiam evitem, omitto transcribere hanc casuum divisionem, cum eodem fere recidat. Ubique enim admittit titulum lucri cessantis; & doctrinam, mihi sane mirificam, promittit num. 93. his verbis.

VI. *Unde ad rationem dubitandi, dicere possumus, etiam tunc mutuum esse causam lucri cessantis: quod dupliciter explicari potest.*

Primo in genere causæ finalis: ideo enim a negotiatione, & lucro presenti cessas, ut postea possis mihi mutuare: nec videtur requiri quod mutuum sit causa efficiens, & antecedens PRIORITATE REALI cessationem lucri; sed videtur sufficere quod in genere causæ finalis sit causa cessandi a lucro: sicut etiam NOSTRA SALUS ET IUSTIFICATIO dicitur CAUSA PASSIONIS CHRISTI, quia fuit finis propter quem Christus mortuus est: nec minus gratus esse debet ei qui damnus patitur, ut me liberet, quam si, me petente ut *Conc. Theol. Tom. VII.*

patiatur; licet in primo casu mea liberatio sit causa finalis, & in secundo mea preces sint causa moralis efficiens.

VII. *Secundo addere possumus, voluntatem mutuatarii futuram prævisam esse causam moralem efficientem desistendi a lucro negotiationis. Nam licet non movearis a mutuo negotiatio futuro absolute ad subtrahendam pecuniam: non enim ideo desistis a negotiatione, quia mutuaturus es; sed ideo mutuaturus es, quia desistis a negotiatione: sed tamen moveris a prævisa voluntate mea futura petendi mutuum. Quare vere mea voluntas, & petitio mutui est causa moralis cessantis lucri, quod sufficit ad exigendum interesse &c.*

VIII. Nimis fortasse subtilia & acuta hæc tibi videntur? ideo fusius hæc ipsa exponit post varias speculationes. Hæc enim subdit num. 94.

IX. *His suppositis circa utramque partem prioris casus dicendum videtur consequenter, in posteriori etiam posse exigi lucrum cessans, quando nullus in particulari prævidetur petiturus, sed aliqui in communi, in quorum gratiam pecuniam a negotiatione subtraxisti; prout absolute, & sine scrupulo concedit Maldenerus. . . . Ratio ex dictis colligi potest: quia inter hunc secundum casum & primum ea sola differentia esse videtur, quod in primo ego in particulari prævisus fuerim mutuum petiturus; in secundo autem non sum ego prævisus in particulari, sed aliqui in consilio, & indeterminate. Hoc autem ad propositum parum referre videtur. . . . Quod explicari potest exemplo supra adducto. PASSIONIS CHRISTI. Licet enim Christus ante voluntatem patiendi non præviderit determinate peccatum futurum huius hominis; sed aliquos homines mortaliter peccaturos, ad quorum iustificationem voluit sanguinis pretium persolvere; adhuc vere dicitur peccatum huius hominis fuisse causa ut pateretur. Ratio autem est, quia sub ista distinctione cognoscuntur omnia futura disiunctim, & ita volendo mori pro his liberandis qui peccaturi erant, voluit mori pro hoc, si hic de facto peccasset. Si ergo vis reservare pecuniam pro illo qui petiturus est, quicumque ille sit, prævidens aliquem petiturum, pro illo de facto voluisti reservare, quamvis indeterminate cognito.*

X. Hæc, lector, perpende: & serio recogita, quibus humanis cogitationibus graviora evangelicæ Moralismandata involvantur, quibus commentis arbitrariis deludantur. Quo disputatio procederet, si revocare ad severiorem criticen vellem sacratissimæ Christi IESU Passionis, salutis nostræ æter-

næ, & iustificationis sublimia, divinaque arcana, rei mercatoris, lucroque intercepto applicata? Quid, si palam facerem comparationis istius commentum? Ex tanta mysteriorum sanctitate usurarum pallia eruuntur? Et tamen istæ argutationes illæ sunt quas posteriores, & vulgares Casuistæ tamquam oracula e cælo delapsa suscipiunt, & magnificiunt. Hanc doctrinam de lucro cessante citat P. Sporer *loc. citat. num. 44.* tibi inquit: *Vide de Lugo de hoc late, & doctissime differentem.*

S. X.

Examen quartæ, & quintæ conditionis, nempe quod debitor moneatur de lucro cessante; & quod initio contractus exigi nequeat. Opiniones Lessii, Azorii, Lugo, Tamburini, Caramuelis, Salas, Baunii, & aliorum laxæ.

Lucrum cessans consideratur vel tempore mutui, vel post elapsum mutui terminum. Respectu posterioris lucri non requiritur pactum, docent plures Auctores: quia debitor morosus culpabilis furi comparatur, qui retinet rem alienam invito domino. Et re ipsa debitor qui ultra præfinitum tempus restitutionem differt, non ob impotentiam, sed ob malitiam, invito domino, nulla præcedente admonitione, sive pacto, ad compensationem astringitur. Admonitio requiritur, ne debitor præsumat consensum creditoris in solutionis dilationem. Ut vero debitor teneatur, sive ad damnum emergens, sive ad lucrum cessans tempore mutui, necesse est ut moneatur; quemadmodum supra iam ostensum est. Quoniam ut onus, & gravamen mutuo extrinsecum subeat, eius consensus necessarius est.

II. Non desunt, qui doceant, in mutuo accepto a mercatore non esse necessariam admonitionem, neque pactum. Quandoquidem mercatores pecunias suas negotiis expositas habent; neque mutuas tradere solent sine re-compensatione intercepti lucri. Quare eo ipso quod mutuarius petat mutuum a mercatore, præsumitur in cessantis lucri compensationem assentiri, nullo expresso pacto, vel monitione.

III. Id a me non probatur. Contractus mutui initus cum mercatore, idem est ac initus cum nobili, & quocumque alio. Respectu omnium officium est caritatis, & liberalitatis; & omnes Icti illum vocant stricti iuris. Vi istius contractus nihil præter

sortem debetur. Ineundus itaque alius contractus præter contractum mutui, dum aliquid supra sortem solvendum est. Utrinque ergo mutuus requiritur consensus.

IV. Quæst. I. *Licita ne est exactio lucri cessantis initio traditi mutui?* Resp. Omnes absolute docent, re-compensationem istius lucri non posse statim ac traditum mutuum est, exigi: & est conditio quinto loco enumerata, quam omnes requirunt ut necessariam. Ratio evidens est. Nam si dum mutuo tradis centum, decem continuo accipias pro lucro cessante, mutuo tradis dumtaxat nonaginta. Accedit quod dum mutuo pecuniam das, non es passus detrimentum cessantis lucri. Quo ergo titulo pretium pollicis? Non ratione mutui, quia fenerator es. Non ratione detrimenti, quod adhuc non sustinisti. Ergo iure nullo. Hæc adeo clara & manifesta sunt, ut nemo crederet potuisse a quopiam in discrimen adduci. Sed acuti quidam Auctores, quo veritates evidenciores sunt, eo fortius nervos intenderunt, ingeniumque acuerunt, ut easdem ad mores hominum inflecterent. Animum tuum para ad audienda commenta incredibilia, & paradoxa sane prodigiola.

V. Quæst. II. *Probabilis ne est opinio Azorii asserentis licitam esse initio contractus lucri cessantis compensationem; dummodo non pecunia, sed diversa merce fiat solutio?* Resp. Azorius non est vulgaribus Casuistis accensendus; sed inter iuniores gravis Theologus est, atque eruditus, & utriusque iuris peritissimus: nihilominus Probabilissimi caligine & ipse obductus non raro ad laxiora declinat. Rescribam quæ docet, dum hanc conditionem explicat III. Part. Lib. V. cap. v. quæst. III. Primum defendit communem opinionem his verbis. „An lucrum cessans possit solvi anticipata solutione? Responderet ex communi consensu non posse. Sed notandum est, hoc intelligi sic. V. g. mutuatur Titius Caio centum, & quia convenit inter eos ut ratione lucri cessantis, Caius solvat Titio quinque, dicitur anticipata solutio, si Titius det Caio nonaginta quinque, & ratione lucri cessantis retineat quinque. Hoc omnino est illicitum: quia est usura manifesta. Nam perinde est ac si mutuet nonaginta quinque, ut postea sibi reddantur centum.“

VI. Hactenus tradidit communem doctrinam, obviam, & evidentem. Audi nunc linimentum. *At vero non est illicitum, si anticipata solutio intelligatur sic. Mutuat Titius centum Caio, & convenit inter eos ut*

ratio

ratione lucri cessantis Caius solvat Titio quinque, v. g. certam portionem olei, vini, frumenti, vel parva gallinarum; quæ dat Caius ratione illorum quinque, de quibus solvendis convenit inter eos ratione lucri cessantis.

VII. Artificium istud vetustum est. Hoc eodem velamine tempore Ambrosii, & Hieronymi usuras obtegebant feneratores. Verfutum inventum explodit S. Ambrosius Lib. de Tobia cap. vi. *Plerique. . . non in pecunia usuras exigunt, sed in mercibus eorum. . . Fraus enim ista, & circumscriptio legis. . . Et esca usura est, & vestis usura est. Quod velis, ei nomen imponas, usura est.* Hanc eandem cavillationem inflectatur Hieronymus Lib. VI. Com. in cap. xviii. *Ezech. inquit: Putant quidam usuram tantum esse in pecunia. . . Alii pro pecunia accipiunt munuscula diversi generis, puta oleum, vinum, par gallinarum. Et non intelligunt usuram appellari superabundantiam, & quidquid illud est.* En quomodo Patres sancti in antecessum labefactarunt iuniorum commenta.

VIII. Non modo omni probabilitate caret hæc opinio Azorii; sed laxa simul, & ridicula est; & eadem prorsus ac illa confutata a SS. Ambrosio, & Hieronymo. Quid? Dum mutuum tradis, nequis simul exigere lucrum cessans, puta quinque in centum in pecunia; at potes exigere aliquid aliud quod æstimatur quinque, v. g. portionem olei, vini, frumenti, vel parva gallinarum? Præclara profecto casuistica inventio. Dum ergo mutuo tradis oleum, potes recipere aliquid aliud quod æstimatur quinque, nempe quinque cados olei. Et dum mutua tradis centum parva gallinarum, potes recipere aliquid aliud quod æstimatur quinque, nempe quinque parva columbarum. Non aliis argumentis hæc puerilis cavillatio explodenda est, ne, si serio confutetur, aliquid, iuxta Tertulliani dictum, gravitatis acquirat. Eam detestatur vel ipse Tamburinus Lib. VIII. cap. viii. num. 20. quia, inquit, *illa olei, vel vini portio, licet physice non sit pecunia, est tamen æquivalenter.* Opinionem tamen Azorii defendit Salas, & probat de Lugo *disp. xxv. sect. 6. §. 1. n. 106.*

IX. P. Thomas Tamburinus, ut sæpe dixi, iunioribus fere omnibus palmam in linenda christiana Morali præripuit, sive stili, & ordinis perspicuitatem, sive libertatem, & leporem, quo cogitationes suas exponit, spectes. Verbat hanc quæstionem Lib. IX.

cap. III. §. 3. & , improbatis aliorum cavillationibus, inquit: *Nos aliqua remedia, seu iusta artificia tradidimus* Lib. VIII. in Decal. tract. III. cap. viii. §. 3. num. 16. *quorum auxilio aliquid anticipato sumi possit.* In examen itaque veniant hæc iusta artificia P. Tamburini.

X. Quæst. III. *Iusta ne sunt artificia ad honestandum lucrum cessans, solum initio contractus mutui, quæ invenerunt P. Leonardus Lessius, Caramuel, & Tamburinus?* Resp. Ut iustum iudicium feratur in hæc artificia, prius exponenda illa sunt propriis Auctorum verbis. P. Thomas Tamburinus *cit. Lib. VIII. tract. III. cap. viii. §. 3. num. 16.* his verbis refert primum artificium Caramuelis, qui Lib. II. Theolog. moral. num. 755. „tollit sic difficultatem. *„ Fiant duo contractus: alter mutuacionis, alter venditionis; & sic poterit mutuans sumere nunc decem, seu saltem octo vel sex. . .* Explico (inquit Tamburinus.) Mutuans nunc mutuatur centum aureos cum spe ut recipiat hinc ad annum ex lucro licito, præter sortem, alia decem. Vendat nunc anticipato hanc spem denarii lucri ipsi mutuuario, quæ spes valebit v. g. omnibus ab experto viro expensis, sex, vel octo aureis; nam statim nunc poterit sine labe usuræ hos sex, vel octo aureos sumere, non quidem ex vi mutui, sed ex vi venditionis sperati a se lucri, & venditi mutuuario.“

XI. Hactenus Tamburinus, qui propriis verbis exponit artificium Caramuelis absque ulla alteratione, si rei substantiam spectes. Ceterum, quia Caramuel acutior est Tamburino, & non minus intrepidus, ac lepidus in suis promendis inventis, interest verba ipsa Caramuelis rescribere, quæ *loc. cit.* eiusmodi sunt. „Respondeo ibi celebrari duos contractus, alterum mutuacionis, venditionis alterum; hunc esse extra conceptum alius, & se habere ad illum solummodo concomitanter. Dantur mutui centum aurei, & venditur incommoditas lucri cessantis pro aureis duodecim. Dico igitur ex regula V. C. *plus valere pecuniam numeratam quam numerandam* &c.“ Hoc capitale principium probabilisticum consueta sua perspicuitate non exposuit Tamburinus, qui ibidem num. 20. hoc Caramuelicum artificium probat: *nam inquit, si sincere exhibeatur, nihil continet iniquitatis.* Et tamen ut iniquum damnatum est ab Apostolica Romana Sede. Hoc eris artificium, quo iniqui feneratoris incipiunt supputationem summx mutuariæ, dicentes *sex, octo, duodecim,* in

sincere exponatur, nihil continet iniquitatis? Nonne vel ipsum vulgus tam crudelem usuram perhorrescit? Sed prætereamus nunc severam argumentationem.

XII. P. Tamburinus ibidem num. 18. inquit: LESSIUS Lib. II. cap. xx. dub. 11. num. 100. ab eadem difficultate sic se liberat. Audistin? Ab hac usuræ difficultate sic se liberat. Sed referibamus verba Lessii, relata a Tamburino. *Mutuet quis tibi centum ita ut mutuet cum interesse solum 91. & 9. sine interesse. Nam mox hæc 9. reddere mutuantem potes sine ulla ipsius iniustitia pro interesse debito illis 91. Tunc enim tu mutuarius non solves lucrum ex ipsa summa mutuata cum interesse, sed ex alia; quo pacto plus æquo non gravaberis.* Hæc sunt verba P. Leonardi Lessii, relata a Tamburino; quæ licet non sint illa ipsa materialiter, sunt tamen formaliter. Legi enim & Lessium in fonte, ut facio semper, dum res postulat.

XIII. Adversus hanc doctrinam Lessii clamabit mutuarius, se crudeliter gravatum esse, quod debeat solvere lucrum cessans, antequam mutui beneficium expertus sit; & quod re ipsa, sublati artificiis, loco centum recipiat 91. Sensit acutus Tamburinus difficultatem, quam sibi opponit, & attice respondet sic. *Dices: Gravabor ex eo quod anticipato solvo quod nondum debeo. Respondeo sic pro Lessio. At certo debebis: & ex alia parte molestia dandi nunc quod debebis postea, compensari sufficienter videtur ex eo quod mutui gratis mutat tibi, & sine interesse illa novem.* Ambo artificia Caramuelis, & Leonardi Lessii approbat Tamburinus, ibi his verbis. *Primus, & secundus (modus) approbentur. Nam, si sincere exhibeantur, nihil continent iniquitatis.* Tamburinus ipse hæc duo artificia Caramuelis, & Lessii exposuit. Quis ergo de sincera expositione ambigere audeat?

XIV. Ne verborum multitudine ambiguum reddatur artificium Lessianum, simplici, & perspicua explicatione declarandum est. Mutuaris a Caio centum ad annum. In fine anni deberes reddere centum & novem. Centum, quia tantumdem reddendum: novem, ratione lucri cessantis. Caius non vult expectare anni finem, sed vult ista novem illo ipso tempore dum tibi mutuum centum dat. Hoc omnes, etiam ipse Lessius, usuræ damnant. Verum ut sine usuræ labe id facere possis, hoc artificium excogitavit mentale. Caius loco fortis intendat computare solum nonaginta & unum. Alia novem intendat gratis mutuo tradere. Hæc novem statim illico re-

ponenda sunt in manu Cui mutuatoris. Cui postea in fine anni non nonaginta & unum debebis reddere, sed centum. Ut vides, hic est merus verborum lusus, & artificium, quod undique dolis, & fraude scateret. Quid? Gratis mutuo das novem: & hæc novem statim in manus redire tuas debent? Ergo mutuum chimæricum, & inane iuxta omnes ad unum tum Ictos, tum Theologos: quia inter mutui traditionem & restitutionem interfluere congruum tempus debet. Patet ergo ex hoc solo capite artificii futilitas. Rursus festivum artificium prodit usuram manifestam ex omni parte. Fatetur P. Lessius cum ceteris omnibus Theologis, quod mutuo tradere centum, & exigere statim decem, novem, vel sex, sit usura. Veritas ista nec in disputationem vocatur. Quoniam dum ex centum mutuo traditis subtrahis illico decem tibi retinenda, remanent nonaginta dumtaxat pro mutuuario, qui elapso anno reddere centum debet ob nonaginta accepta. Quodnam remedium verum, & reale in re ponit P. Lessius, ut hanc plusquam iudaicam usuram honestet? Quodnam? Intentionem mutuatoris. Intendat is mutuo tradere cum interesse lucri cessantis nonaginta; decem vero gratis mutuo det. Quid tum? Recipiet continuo in manus suas illa decem pro interesse solvendum ob nonaginta. Quid? Battologia hæc tibi videtur? His distinctiunculis possent honestari adulteria, fornicationes, furta, & quid non? Falleris, reclamat P. Tamburinus, qui pro Lessio, inquit, respondevisti sic. *At certo debebis: & ex alia parte molestia dandi nunc quod debebis postea, compensari sufficienter videtur ex eo quod mutuatur gratis mutat illa novem.* Novum casuisticæ subtilitatis commentum. Gratis itaque mutuum dare novem, vel decem est pretio æstimabile? Quando ergo Christus dicit, *Mutuum date, nihil inde sperantes*, docet ut aliquid recipiamus? Siquidem hoc nihil sperare, necdum recipere, est quid pretio dignum. Si mutuarius per annum retineret illa decem, ex eorum negotiatione aliquid lucraretur, quo facilius integræ fortis solvere interesse posset. Hæc sunt nimis acuta. Solvat statim, quia gratis accepit illa decem. Irascaris, quod deridenda tam inaudita, & festiva inventa exhibeam? At numquid solliciti argumentatione consutari similia possunt? Si plura contra hoc artificium, quo P. Lessius a fenore liberare Christianos sibi blanditur, cupis, leges P. Magistrum Gennaro, qui fuso calamo invehitur contra hæc commenta, recog. 2. §. 2. ubi frequenter exclamat, num-

numquam in hoc artificio reperiri posse voluntatem sinceram, immo semper dolosam, & fraudulentam. *Require in hoc mutuatore voluntatem sinceram: invenies plenam dolo, & fraude... O iustum artificium!*

XV. Quæst. IV. Quid dicendum de iudicio P. Dianæ super his artificiis Azorii, Lessii, Salas, & Tamburini? Resp. Ex tribus recensitis artificiis, quorum auxilio P. Tamburinus asserit, absque usuræ labe te posse exigere statim lucrum cessans, detrahendo de summa mutuatitæ novem, aut decem, vel octo, quodnam sit magis crassum, non facile dixerim: nam omnia de palma certant. P. Antoninus Diana, alter casuisticæ benignitatis facile Princeps, rescribit duo artificia Lessii, Azorii, & Salas, Tom. VI. coord. tract. III. resol. 47. num. 3. inquitens. *Ostendam Confessariis duos modos, in quibus poenitentes mutuando possunt pacisci ut statim sibi lucrum reddatur ex illo mutuo.* (Lucrum ex illo mutuo? scilicet.) *Primus modus est Leonardi Lessii &c. Secundus est Ioannis de Salas... & Ioannis Azorii &c.* Audi conclusionem. *Notabunt hæc Confessarii, & in praxi se expedierint. Ad tollendas occasiones peccatorum his MONITIS utantur.* Similibus monitis non modo a lege usuras vetante, verum etiam ferme dixerim ab universo Decalogo in praxi se se expedire. Hi sunt novi agni, qui tollunt occasiones peccatorum. Obstreperet Probabilistarum aliqui nos minus reverenter Casuistas suspicere, & ab eorum libris volvendis lectores avertere. Personas suspicimus, sed laxas detestamur opiniones, a quibus legendis, & exequendis omnes pro modulo nostro avertere studemus.

XVI. Quæst. V. Quid dicendum de opinione P. Baunii, qui absque ullo artificio vult statim lucrum solvi occasione mutui? Resp. P. Antoninus Diana loc. cit. ref. 48. proponit his verbis quæstionem. *An sit usura velle ut mutuarius initio mutui solvat lucrum occasione mutui?* Secluso scandalo, negative respondet Baunius Theol. Mor. Tom. V. Lib. II. quæst. xxii. *Primo* (inquit Baunius) *quia est tempus quidpiam usuræ extrinsecum. Ergo ab eo lucri cessantis solutio non trahit usuræ maculam, ac vitium.* Plures alias rationes transcribit P. Diana ex P. Baunio, quas brevitatis gratia misissis facio. Postea concludit P. Diana num. 6. *Sed hæc opinio mihi non placet, & singularis contra communem Doctorum videtur.* Si vel Dianæ opinio P. Baunii non placet, quisque iudicet quam sit laxa. Caramuel, Lessius, Salas, Azorius, Tamburinus defudarunt ut invenirent artifi-

cia coniungendi simul cum traditione mutui solutionem lucri cessantis. P. Baunius duobus verbis totam litem dirimit: *Est tempus* (inquit ille) *quidpiam usuræ extrinsecum. Ergo ab eo lucri cessantis solutio non trahit usuræ maculam.* Argumentatio isthæc non est artificiosa, ut illa Lessii, Azorii, Caramuelis, Salas, Tamburini; sed simplex, & clara. Tempus est extrinsecum usuræ. At nonne extrinsecum est tempus adulterio, homicidio, furto, fornicationi, & ceteris actionibus? Quid hæc obrudis, quæ nunquam licita sunt? Sed neque usura aliquando licita est. Cur ergo tempus extrinsecum in subsidium advocas? Sed numquid ego otio abutar in convellenda opinione iam improbata a Diana, tamquam contraria communi Doctorum iuniorum sensui?

§. XI.

Ceteræ conditiones necessariae ad iustum titulum lucri cessantis.

I. Quæst. I. *Ut mutuator queat licite lucrum cessans exigere, debet ne lucrum velle potius ex negotiatione quam ex mutuo?* Resp. Sexta conditio, quam Conradus, & ceteri communiter Theologi requirunt ad honestam exactionem cessantis lucri, est, ut mutuator malit lucrum ex pecunia exposita negotiationi quam ex eadem pecunia mutuo tradita. Hæc pecunia debet negotiationi, cui destinata erat, subduci ad preces mutuarii, & sincera voluntate succurrendi eiusdem necessitati, non causa ex mutuo lucrandi. Verum quia lucrum illud percepturus ex negotiatione eras, & tibi cessat causa prospiciendi egestati petentis; ideo consequenter poteris illud exigere. Primum ergo velle sincere debes egestatem sublevare petentis, & postea lucri, quod ex negotiatione amittis, compensationem exigere.

II. Quando hæc in praxi occurrunt? Tamburinus Lib. VIII. in Decal. tract. i. cap. VIII. §. 3. num. 11. cum Lessio, Lugo, Maldero, ut iam supra vidimus, docet sat esse voluntatem conditionatam; id est, Vellem hanc pecuniam applicare negotiationi; sed quia multi petituri mutuum sunt, nolo illam negotiari, sed mutuo tradere, & lucrum capere ex mutuo. Quis non videt hoc esse usuræ pallium? Efficaciter enim vult lucrum ex mutuo, & inefficaciter ex negotiatione.

III. Quæst. II. *Quid de lucro quod ex negotia-*

negotiatione cessat, detrabi debet, ut iustus titulus sit in mutuo? Resp. Communiter defensores lucri intercepti docent, non posse totum lucrum percipiendum ex negotiatione, exigi a mutuuario; sed diminuendum esse, spectatis expensis, laboribus, periculis, incertitudine &c. Verum quis erit reclus, & aptus iudex horum omnium? Prudens, & bonus vir, inquit. At ubi reperiendus, qui a partium studio immunis sit? Isti difficillimam hanc taxationem reputant, non modo quia deficere probationes solent ad demonstrandum quod lucrum vere cessaverit, verum etiam quia vix probari potest quantum cessaverit. Iuniores Theologi mutuo dissident. Tamburinus *Lib. VIII. cap. VIII. §. 3. num. 15.* cum Lessio, Salas & aliis advertit, homines communiter malle laborare lucrando quam otiosi sine lucro: ideo non nisi parvum pretium detrahendum esse ob cessationem ab hoc labore. Lugo *disp. xxv. sect. 6. §. 1. num. 97.* fuse refert varias Theologorum opiniones, & ipse *num. 99.* concludit, parum, aut nihil detrabi debere ob laborem mercatoris. Martinus Bonacina *disp. xxi. qu. III. punct. 4. prop. 2.* tantum exigi posse docet, quantum daret mutuarius alteri qui redderet illum securum de lucro sperato; tantumque detrahendum pro labore, & molestiis subeundis in negotiatione, quantum ipse daret, ut se a labore, & molestiis liberaret. Diana *loc. cit. resol. 48.* fatetur, taxationem hanc scrupulis plenam esse. Alii standum esse contendunt statutis Principum, & consuetudinibus locorum propriis. Alii reiciunt hanc regulam pro foro conscientiae: quia accidere potest, nihil lucri cessare ex negotiatione, cui destinata pecunia erat. Et tum, quamvis statuta Principum concedant lucri exactiorem in foro externo, ob praesumptionem lucri re ipsa intercepti, in foro tamen interno exigi nequit: quia re ipsa, cum deficiat tunc titulus lucri intercepti, exigeretur accessio supra sortem vi mutui; quod nulla Principum lex in foro conscientiae honestare potest.

IV. Alii sustinent, nihil detrahendum esse, quando lucrum certum, & determinatum est tam in genere, quam in individuo, seu in quantitate; quando vero lucrum certum est in genere, & indeterminatum in individuo; tum diminuendum lucrum esse subdunt. Alii docent, spectandam esse negotiorum varietatem, personarum industriam, & plura alia. Haec sunt iuniorum, qui defendunt titulum lucri cessantis, glaci-

ta. Quid a me in tanta opinionum varietate expectas? Dicam §. ultimo.

V. Quæst. III. Quid de duabus ultimis conditionibus dicendum? Resp. Ultimæ duæ conditiones levioris momenti sunt: ideo paucis exponendæ. Septima igitur conditio est, quod mutuum non sit præceptum & imperatum a lege. Nam tum evidens est, gratis tribuendum esse, omni lucro femoto. Neque hoc in controversiam vocatur. Sermo enim semper est de mutuo quod cadat sub consilio, non sub præcepto. Octava & ultima conditio est, quod mutuarius non se infamet, sed scandalum declinet. Conditio hæc non iustitiam, sed honestatem actionis spectat. Et, ut mea præfert opinio, conditio ista superflua est. Nam semel posito quod titulus lucri cessantis sit iustus, non video cur infamare se mutuarius possit, aut scandalum pati mutuarius, vel ceteri. Potius qui hanc conditionem invexerunt, de istius tituli iustitia dubitarunt; cum vel ipse populus scandalum patitur, dum videt lucrum ex mutuo percipi.

§. ULTIMUS.

Pauca lectori consideranda proponuntur.

AUCTORIS CONSILIUM.

I. Consideratio prima. Paucis, quid in praxi agendum sit, perstringam. Animadvertas primum omnium velim, grave dissidium, & divisionem Theologorum in præcipuo quæstionis puncto, sit ne admittendus titulus lucri cessantis. Altum de hoc titulo apud antiquos silentium; cum contra de damno emergente loquantur vel ipsi vetusti Patres. S. Thomas lucrum cessans improbat, aut saltem improbare videtur: cui accedunt graviores illius temporis Theologi. Secundo conditiones quas præscribunt illi ipsi Theologi qui hunc titulum defendunt, sub una oculorum acie reducās oportet. Eas ego distinde, & fuse etiam expendi, atque germanum earundem sensum exposui; & denuo illas tibi paucis meditandas propono. Necessè est primo ut mutuarius rogatus sit, & amore subveniendi proximi egestati mutuum tradat, non lucri, & propriæ commoditatis spe allectus. Quare mutuarius ultroneus & paratus, fenerator est. Secundo lucrum istud non fictitium & imaginarium, sed verum & reale sit necessum est: insuper determinatum aut in genere, & quantitate, aut saltem in genere

nere tantum. Tertio mutui causa unice cessare lucrum debet: quod contingit, dum pecunia revera negotiationi est destinata, & occasionibus ultro se offerentibus, aut proxime præsentibus negotiandi, & lucrandi subtrahitur; ut proximo subveniatur, aliaque pecunia otiosa, mercaturæ substituenda, desit. Quarto monendus debitor est. Quinto lucrum exigendum statim non est, sed solum dum mutuum redditur. Sexto expendenda sunt pericula, molestiæ, incertitudo fasti eventus, & labores in negotiatione sustinendi, ut iusta lucri quantitas taxari possit.

II. Consideratio secunda. Si una, vel altera ex his conditionibus deficiat, fenebris est lucri accessio supra sortem. Interroget quisque conscientiam suam, quandonam in praxi hæc contingant. Præterea quis in tanta conditionum varietate certum ferre iudicium valet? Propugnatores lucri cessantis primo aspectu benignitatis specie te demulcent; at, ut ego quidem arbitror, quot conditionibus lucrum istud circumsepium, tot te implicat laqueis. Conditiones præscribunt quæ vix, ac ne vix quidem servari re ipsa solent. Quamobrem opinio quæ benignitatis larvam extrinsecus præfert, omnibus mature expensis, intrinsecus crudelis est: quia innumeris perplexitatibus, & angustiis animum tuum angit, & excruciat.

III. Consideratio tertia. Ut hoc evidenti patet, in mentem revoca artificia, cavillationes, & laxitatum portenta, quæ plures Theologi excogitarunt, ut conditiones istas extenuarent. Ipse audisti paradoxa incredibilia, quibus ab usura purgare lucrum istud conantur. Istorum ne opinatiunculae conscientiae tuæ regulæ erunt? Horum ne auctoritati unicum æternæ salutis tuæ negotium committes? Animum tuum in divinorum Scripturarum oracula adversus fenora, & feneratores converte. Sanctorum Ecclesie Patrum gravissimas declamationes contra usuras serio meditare. Quorsum tanta severitas Scripturæ, & Patres improbarent usuras, si sola verborum diversitate lucrum ex mutuo honestum evaderet? At si hunc cessantis lucri titulum damnas, languent commercia, egentes pereunt, & Christiani damnantur. Ita ne vero? Cedo. Ignoravit ne Deus, qui indefinite, & nullo adiecto limimento, usuras damnavit, quæ sint commercii opportuna, quæ subsidia egentibus congruant, quæ salutis æternæ sint necessaria? Quinam ferventius animarum salutem anhelant, sitiantque, iuniores Theologi, be-

nigne Casuistæ, an Patres sancti? Nihil hodie ad fucandas usuras invenere homines quod Basilio, Gregorio Nysseno, Ambrosio, Hieronymo, Augustino oppositum non fuerit. Videbant & ipsi hominum commercia usuris polluta. Aestuabant & ipsi non minus quam Theologi nostri hominum salutis desiderio, ac fervore. At non propterea legis severitatem delinierunt, & ad hominum mores illam inflexere: non propterea fucis periculorum, lucri cessantis, tristitiæ conceptæ ob pecuniæ alienationem, fenoris horrorem occultarunt. Sed quo acutiores erant feneratores in excogitandis pro usura cavillationibus, eo ipsi vehementius in usuram investiti sunt, & prætextus omnes dissiparunt, effugia præcluserunt, & pro doctrinæ integritate acerrime pugnarunt.

IV. Consideratio quarta. Si opiniones consistere quas hætenus recensui ex iunioribus, & quidem gravioribus Probabilistis, exularet a mundo usura fere omnis. A multis annis tota mentis indagine hanc controversiam versavi. Molinæ, Calvinæ, Salmasii, & istius furfuris aliorum doctrinam, pro moderatis usuris investam, serio perpendi. Hæreticam opinionem depictam vidi fucis sane delicatioribus, & commentis acutioribus, & ad seducendum, hallucinandumque aptioribus, a nonnullis, probis alioquin, piisque Theologis, qui hæreticorum errorem detestantur. Heinc est quod Franciscus Budeus in suis Institutionibus Theologicis moralibus *II. Part. cap. III. sect. 5. §. 27.* adversus Catholicos obganniens bacchatur. Turpiter autem hic se traducunt Pontificiorum Moralistæ, qui dum acriter contendunt omnes usuras esse illicitas, adeo ut hæresis sit, si senus carere peccato dicatur, lepidissimis tamen commentis, aliisque rebus impostis nominibus, usuris iniquissimis locum concedunt. Basilice fallitur Lutheranus Doctor, dum quorundam Casuistarum commenta universæ impingit Ecclesie Romanæ.

V. Sciat ergo Lutheranus homo, Romanam Ecclesiam istorum Casuistarum paradoxa diris devovisse. Sed, missis Lutheranis, ad lectores meos catholicos orationem converto. Vos enixe rogo, ut sanctorum Scripturarum, Conciliorum, Patrum sanctorum, & graviorum Theologorum adversus usuram doctrinæ constanter adhærescatis, spreitis quorundam iuniorum arbitrariis interpretamentis, quæ, ut vidistis, vel ipsis heterodoxis scandalum ingerunt.

VI. Consilium igitur meum paucis habetote. Recompensationem damni emergentis iuxta

iuxta regulas supra traditas admitto. Lucri cessantis titulum ob moram culpabilem debitoris probo; quia vim tum patitur creditor, dum, eo invito, illius pecuniam retinet debitor: & ius habet ad compensationem huius iniuriæ sibi illatæ ob pecuniæ, gratis traditæ cum onere restituendi tantumdem, violentam detentionem. Quare læsio mutuae conventionis reparari iusto pretio debet. Nec tamen id absolute concedo; sed solum positione facta quod ob moram culpabilem debitoris revera damnum lucri cessantis passus mutuator sit. Si enim indempnis a damno mutuator fuerit, nihil repetere a debitore etiam moroso debet. Quia tum, licet peccaverit debitor contra fidelitatem, differendo ultra terminum restitutionem; tamen si nullum hac sua mora damnum intulit, nihil compensare tenetur. Hæc omnia, nisi me amor fallit, clara sunt, certa, & comperta.

VII. Ad merum lucrum cessans quod attinet, quod nempe cessat mutuatori libero, tamen si rogato, si id quod sentio, candide fateri debeam, ut revera debeo, vix ego alicui auctor ero ut hoc titulo quidquam lucretur. Occurrere ne aliquando casus possit istius lucri, omnibus quas explicui conditionibus ornatus, ignoro. Unum scio, vix umquam in praxi revera omnes illas contingere: quarum tamen si una deficiat, fenestre lucrum est. In terrogenitur omnes mercatores, omnes mutuatores, qui continenter mutua tradunt, num calleant, & memoria teneant recentitas conditiones? Risu interrogationem excipiant. Quid quod nec ipsi Theologi, lucri intercepti adestores, in sensu harum conditionum exponendo conveniunt? Lucrum, deflitutum conditionibus narratis, fenestre est. Mutuatores conditiones earumque sensum verum ignorant. Conditiones istæ vulgi captum excedunt: conscientias implicant, & torquent: usuram non eliminant, sed regunt, & fovent. Nec est quod *Tutoristæ*, & *Rigoristæ* censuris me iuniores concidant; quodque audaciæ, & temeritatis me redarguant quia communi torrenti me opponere ausim. Misereantur potius ignorantia mea, & timoris tum propriæ, tum aliorum salutis periclitandæ. *Artificia illa quorum auxilio ne usuræ crimen evitaretur* spondet Tamburinus cum aliis quibusdam iunioribus, laqueos esse, quibus misere strangulantur feneratores, deprehendimus. Iure igitur & merito in gravissima, ac periculosissima quæstione, quod tutius, quod securius existimamus, amplectimur, & amplectendum consiliumus

aliis. Neminem cogimus, cuique libertatem relinquimus eam eligendi opinionem quæ magis sibi placuerit.

VIII. Sed, ut sensu aliquo tangantur benigni homines, audiant *Consilium*, non meum, sed duorum qui, inter lucri cessantis defensores præcipuum locum tenent, *Medinae*, & *Toleti*. Medina cod. de rebus per usur. restit. quæsit. In quibus casibus licitum est mutuanti &c. hæc scribit. Sed quoniam in his qui mutantur, rarissime hæc omnia requisita concurrunt; ideo tales contractus, in quibus aliquid ultra capitale ratione interesse lucri cessantis exigitur, dissuadendi sunt, ut fiant. Toletus in *Instruct. Sacerd. lib. V. cap. xxxiii.* sub finem capituli hæc habet. Hæc igitur de lucro cessante dicta sunt. Securius est a tali abstinere lucro, & gratis mutuae, cum nullum damnum emergit. Audiant insuper P. Paulum Comitolum, cuius auctoritas non parvo Casuistarum manipulo prævalet, Lib. III. Resp. moral. quæst. xxxv. num. 6. Neque eo quartum Navarri dictum correxerit, quod communem recentiorum Doctorum opinionem falsitatis arguam, cum rem suam mutuam danti sperati lucri actionem, & actionem concedunt; sed ne quis hanc opinionem ut certam sequatur, neve sibi persuadeat actionem lucri futuri, quod multipliciter impediri potest, æque iustam, certamque esse ut est illa ex omnium sententia quæ datur ob damnum acceptum. Nam lucri cessantis actionem mutuam suam pecuniam dantibus negari apud Venetos Magistratus perspicuum est; idque mihi Patricii Veneti non semel confirmarunt.

IX. Tandem, si umquam casus occurrere posset in quo licitum lucrum cessans reputari deberet, ille profecto esset quem proponit S. Archipræsul Antoninus II. Part. tit. I. cap. VII. §. 15. his verbis. „ Quid, cum habere pecuniam, & volebam ire ad nundinas, & ibi merces emere, & ad alium locum deferre, vel servare lucri causa, vel possessionem emere? Tu indiges pecunia illa. Recipis eam mutuo a me, offerens paratum te illam restituere cum lucro sperato in termino, & loco: est ne usura? Respondet INNOCENTIUS in cap. fin. eod. tit. dicens, quod, licet QUIDAM contrarium dicant, ipse putat hunc contractum usurarium; sic scit nec contractum excusare. Hostiensis vero in cap. Salubriter dicit, quod talis est mihi obligatus ad interesse illius lucri quod facturus eram verisimiliter ex pecunia, modo nihil fiat in fraudem usurarum. IOANNES ANDREAS approbat dictum INNO-

„ CEN-

CENTII. Et quod dicitur de interesse, „ habet locum post moram debitoris; & contrarium dicendo pararetur via aperta ad senus. Et hoc etiam placet IOANNI CALDERINO. Sed IOANNES DE LIGNANO dicit, quod quomodo COMMUNITER TENEATUR CUM INNOCENTIO, ne via fraudibus aperiatur, ipse tamen credit veram opinionem Hostiensis, dummodo fiat nil in fraudem. Tutum tamen est ab hoc abstinere. Laurentius de Ridulphis. Quod etiam dicit Hostiensis de lucro, videtur intelligendum, deducto etiam dubio lucri; cum scilicet potuisset etiam non lucrari, vel perdere. Et ante factum prohibendus est; post factum vero in foro conscientia, ubi credendum est profe, sicut contra se, cum asserit sine fraude fecisse, videtur posse transire. . . . Sed si extra casum necessitatis, & pietatis, precibus amici hoc facit; tunc eo ipso vincitur quod potius vult uti, ut usurario, mutuo, quam in mercationibus, ut vero capitati: unde contractus erit usurarius. Sic ut etiam si quis mutuaret alicui pecuniam, cum pacto quod si in termino concessio non restituit, ex tunc teneatur ad interesse probabilis lucri. Sed si hoc facit, quia credit illum non posse in termino reddere, ut sic inde lucretur, usuram committit art. XIV. quæst. III. Plerique de reg. iur. cap. Centum est Lib. VI. secus, si simpliciter facit, ad tollendam moram scilicet debitoris, & se conservandum indemnem. Sic etiam in proposito. Si indigentia amici esset casus extremae necessitatis, vel quasi, ita quod teneretur ex præcepto hoc sciens ad illi subveniendum, & dandum; tunc nihil debet expetere ultra capitale, cum multo magis teneatur ad mutuandum quam ad dandum in casu huius necessitatis. Quia ergo homines se ipsos amantes, nimis se decipiunt in huiusmodi; ideo potius secundum INNOCENTIUM sunt dissuadendi isti contractus quam admittendi, etiam cum piam haberent intentionem.

X. Quis nunc arguere iure potest severitatis consilium meum, quo suadeo doctrinam quam sanctissimus, unaque doctissimus Pontifex INNOCENTIUS, quam S. Thomas, Durandus, Scotus docent: quam communem in Ecclesia tempore Innocentii fuisse restantur illi ipsi qui lucri cessantis titulo favent? Perpendenda sunt ultima S. Antonini verba. Homines lucro inhiant; seipos nimis amant: pietatis, & beneficentiæ furo avaritiam regunt, usuram colorant. Quid? Si

urget caritatis præceptum, gratis tradendum mutuum est. Quot sunt qui hoc impleant præceptum? Quando consilium dumtaxat mutuum suadet, abstinere absque peccato a mutuo vales. Define ergo mutuum dare, ut peccandi periculum declines. Quid te ad mutuum impellit? Caritas? Gratis ergo dandum, Lucrum postulas? Ut minus periculo feneratori te exponis. Cur sponte huic te committis periculo? Ut succurras amico? At si subvenire amico negligis, immunis & a peccato, & a peccandi periculo es. Ergo apertissime stultus es, qui cum periculo æternum pereundi distrahere pecuniam tuam vis, quando absque ullo peccandi periculo retinere in arca pecuniam tuam secure potes. Verum reipsa stultus non es; sed manifestus fenerator: quia non amore subveniendi amico, sed desiderio lucrandi ex mutuo, mutuum tradis. Argumentatio isthæc interiorem animi tui avaritiam, & usuram evincit.

XI. Verum, ut omnem lectoribus meis ansam, quod ad me attinet, carpenti consilium meum eripiam, lucri cessantis titulum probare volo, dummodo recensitæ conditiones revera occurrant. Si quis vero caritatis zelo succensus erga pauperes, animo sincero & christiano iisdem succurrendi, exclusa omni cupiditate lucrandi, onittit emergere parata prædia, promptas merces, atque adeo occasionem moraliter præsentem lucrandi quatuor & ultra in centum, ut hanc pecuniam mutuam cedat in præstatum finem, hic recipiat, me etiam auctore, moderatam accessionem. Quid a me amplius postulas? Verum quia in praxi me latet, hac ne caritate, & zelo quis ardeat; & e contrario manifestum est homines lucri cupiditate communiter accensos esse: ideo in praxi vix alicui consulerem ut petentibus mutuum, potissimum ad negotiationem, ad lucra captanda, traderent cum onere solvendi accessionem. Quisque ergo animum suum consulat, & penitus lustret; ac si experiat coram Deo se caritate moveri ad omittendum lucrum moraliter certum, quod ex pecunia negotiatoria captare posset, ut proximo subveniat; tum forte lucri cessantis titulo uti poterit. Solus ergo mutuator iudex in hac sua causa esse potest legitimus.

XII. Fufius fortasse quam opus erat, consilium meum manifestavi. Paucis nunc illud confirmo. Sententia damnans lucri cessantis titulum, tempore Pontificis INNOCENTII communis erat. Quid inde? Quid? Communis ergo fuit in Ecclesia ante Pontificem INNOCENT-

nocentium præfata doctrina. Ergo doctrina hæc perpetua fuit in Ecclesia; quia nemo redarguit Pontificem Innocentium, quod quidquam innovaverit, dum hanc doctrinam propugnavit. Simili prorsus argumento perpetuitatem doctrinæ nostræ propugnamus contra novatores Luthericos, & Calvinicos: & eodem nunc utimur in ea quam versamus quæstione. Opinio quæ stat pro lucro cessante, nova est. Conradus Sunhemart fere primus eam cum timore & pavore propugnavit, octo conditionum præsidio munitam. Conditiones istæ vix, ac ne vix quidem in praxi servantur; easque vel ignorant, vel earum intelligentiam non tenent mutuatores; immo ipsi Theologi in oppositos, erroneosque sensus, ut vidimus, eas detorquent. Hanc opinionem alexæ plenam fatentur eiusdem patroni; & graviores ab eadem abstinendum suadent. Contra, doctrina quam nos suademus, tredecim & fere quatuordecim sæculorum intervallo communis in Ecclesia fuit. Doctissimi Theologi etiamnum amplectuntur illam. Rursus hæc tuta & secunda a cuiusque culpæ periculo est.

XIII. Ex quibus omnibus collige cautionem, & moderationem meam, dum doctrinam quam veram iudico, quia traditam a maioribus nostris scio, tibi amplectendam consulo; oppositam vero nec approbo, nec improbo; nemini tantum auctor esse volo ut me vade & sponfore illam ad praxim deducat. Quod si post hæc omnia me nimii rigoris redarguere volueris, reponam quæ scribit P. Nicolaus Gennaro loc. cit. recog. 2. §. 2. sub num. 26. *Non me turbat aliquorum benignitatem, ut aiunt, sed melius laxamenta dicerent, sextantum censura, qua me austerum appellant. O utinam hæc, immo maiorem austeritatem atramento ceteri, & præcipue recentiores adiuverissent. Calanus chartam lineando tam amplam, & profundam voraginem usurarum, quæ quamplurimos nostris temporibus deglutit, non effodisset. Respondis: Nemo te sequetur. Respondes: Nullam de hoc curam habeo. Non quæro affectas, sed veritatem inquiri. Non possum, nec debeo contra conscientiam scribere in materia tam periculosa. Rationes me convincunt. Contra rationes me convincentes non audeo docere, ne me convictum ante tribunal Christi de doctrina contra conscientiam Satanas audeat accusare. Si lector meas rationes considerando, velit meæ doctrinæ acquiescere, acquiescat; si tamen nolit, suæ cum opinioni relinquat: sanctius sum officio meo. Hactenus verus Dominicanus P. Magister Nicolaus Gennaro, Theologus valde celebris.*

CAPUT XVI.

De peccato fenerationis mentalis, seu quænam spes lucri confirmat usuræ peccatum. Caietani, Serræ, Pradi, Molinæ, Tamburini, & aliorum opiniones periculi plenæ.

I. **Q**UII mutuum tradit ea intentione, & spe, ut lucrum assequatur tamquam sibi debitum, licet nullum pactum sive tacitum, sive expressum interveniat, usuræ peccatum committit. Manifestus quippe est evangelicus textus: *Mutuum date, nihil inde sperantes*. Luculenta quoque est resolutio Urbani Papæ III. cap. *Consuluit* de usur. ubi hæc habet. *Eum qui mutuat, alias non mutuaturus, eo proposito, ut licet omni conventionione cessante, plus tamen sorte recipiat, pro eiusmodi mutui intentione iudicandum esse male agere, & efficaciter ad restitutionem inducendum.*

II. Usura mentalis duplex. Altera, quæ intra mentem sistit, omni actione exteriori seclusa. Hæc numquam onus restitutionis infert; sicut qui furandi animum habet, si nihil reipsa furatur, nihil restituere debet. Mentalis, coniuncta cum exteriori officio, inducere onus restitutionis valet. Hæc mentalis usura, quam actus exterior, puta accessio supra sortem, comitatur, a reali distinguitur non penes rem exteriorem, sed penes pactum. Realis quippe accessionem sperat, & accipit accessionem supra sortem ex pacto aut implicito, aut manifesto. Mentalis vero accessionem hanc sperat, & accipit, omni exteriori pacto sublato.

III. Convenit penes omnes, mutuatores usuræ mentalis reum esse, si sperat lucrum ex mutuo tamquam pretium debitum: & si illud re accipit, tenetur ad restitutionem. Contra, si mutuarius intenderet reddere, ut pretium mutui, accessionem aliquam, committeret usuræ mentalis peccatum, etiam si mutuator intenderet illam accipere ut gratis donatam. Et tunc mutuator, prava intentione debitoris cognita, restituere id deberet in quo locupletior esset factus. Quando uterque pravo animo laborat, uterque peccatum usuræ mentalis committit; & mutuator restituere acceptum astringitur. Denique quando mutuator intendit lucrum ex mutuo, dum debitor revera gratis illud donat, tenetur illud restituere, si ignorat voluntatem liberalis debitoris; secus ea cognita. In praxi, nisi evidentia occurrant argumenta istius liberæ gratuitæ donationis, præ-

præsumendum est coacte datum esse; & restitutioni astringendus creditor est. Quare si aliqua dubitatio oritur, sit ne gratuita donatio, præsumendum est fuisse coactam: quia raro, & difficile homines gratis omnino dant: & in re adeo gravi, & periculosa tutior pars amplectenda est. Probabilistæ docent, mutuatores qui positive dubitat, sit ne gratuita accessio, habetque in utramque partem rationes probabiles, posse licite retinere lucrum. Sed tu cave ab hac doctrina, quam alibi labefactavi. His positis, quæstio proponitur.

IV. Quæst. I. *Licet ne intendere, & sperare aliquid ex mutuo?* Resp. Attento evangelico textu, superflua videtur quæstio. Et tamen iuniores distinctiunculis, & argutationibus eam implicant. Primum omnium doctrina S. Thomæ, quam tradit 2. 2. quæst. lxxviii. art. 2. rescribenda est. *Si vero accipiat aliquid huiusmodi, non quasi exigens, nec quasi ex aliqua obligatione tacita, vel expressa, sed sicut gratuitum donum, non peccat: quia etiam, antequam pecuniam mutuasisset, licite poterat aliquod donum gratis accipere: nec peioris conditionis efficitur per hoc quod mutuavit. Recompensationem vero eorum quæ pecunia non mensurantur, licet pro mutuo exigere; puta benevolentiam, & amorem eius qui mutuavit, vel aliquid huiusmodi.*

V. Salmanticenses tractat. xiv. cap. iii. punct. 4. num. 33. ad verba S. Thomæ, *gratis accipere, ex arbitrio adiciunt, & sic sperare*. Doctor sanctus hoc verbum *sperare* nec in toto hoc articulo, nec in tota Summa adhibet. Et cum significatum valde amplificet, ideo additio omitti debet. Nam aliud est accipere, & aliud sperare aliquod donum. Qui enim donum gratuitum sponte oblatum accipit, quin illud speraverit, a quocumque usuræ periculo immunis est. Qui vero illud & sperat, & accipit, periculo usuræ, sub spe latitantis, est obnoxius. Non me latet, S. Thomam in *disput. quæst. xiii. de malo art. 4.* verbo *sperare* uti; sed ab eodem in Summa abstinuit. Quæ non ideo dico, quasi improbare quancumque spem gratuiti muneris velim; sed ut ostendam, Angelicum Præceptorem castigatori sermone usum esse in Summa quam in disputatis.

VI. Ceterum quid ipse sentiam de hac intentione, & spe, breviter dico; & ad quæsitum respondeo, licitum esse cuilibet sperare benevolentiam, & amicitiam. Quin si aliquis ideo in mutuum traderet, ut benevoluntiam, & amicum sibi mutuatarium redderet,

& hæc esset potissima mutui ratio, ab omni culpa eum liberum assero. Siquidem hæc gratuita beneficia eo pertinent ut mutua benevolentia, & amicitia foveatur. Neque hæc sub nomine pecuniæ, vel pretii continetur.

VII. Quæst. II. *Licet ne lucrum sperare ex mutuo tamquam ex gratitudine debitum?* Resp. Ut perspicua responsio præbeatur, ob oculos semper habendus est evangelicus textus: *Mutuum date, nihil inde sperantes*. Consideranda quoque est propositio damnata ab Innocentio XI. *Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur tamquam ex benevolentia, & gratitudine debitum, sed solum si exigatur tamquam ex iustitia debitum*. Hanc damnatam thesim propugnarunt plures iuniores, & nunc quoque extat in eorum operibus, quæ manibus omnium teruntur. Omnes fatentur, sperare aliquid ex mutuo tamquam ex iustitia debitum, esse usuram mentalem. Disputatur tantum, sit ne licitum sperare lucrum ex benevolentia, vel ex gratitudine. Exigere aliquid tamquam ex gratitudine debitum, usura est, ut ex propositione damnata constat. Ergo si illud speras, usuram committis. Si enim vitiosa actio est, eiusdem quoque spes mala sit necessum est. Neque exigere ergo licet, neque sperare aliquod lucrum tamquam ex gratitudine debitum. Verum sicut licet aliquid accipere ex gratitudine sponte oblatum, ita licet illud sperare. Quoniam tum nihil ex mutuo speras, sed tantum ex gratitudine: neque illud speras ut debitum, sed tamquam libere donatum. De hac sola spe loquitur S. Thomas in *disp. loc. cit.*

VIII. Caietanus 2. 2. quæst. lxxviii. art. 2. quem sequuntur Serra, Pradus, & plures alii iuniores, docet, non modo licitum esse habere hanc intentionem, & spem internam; sed insuper manifestare te posse hanc intentionem, dicendo te sperare opera amici, & beneficium mutuo factum remunerandum esse; dummodo ex pacto nulla exponatur obligatio. *Sed hæc doctrina* (inquiunt Salmanticenses loc. cit. num. 34.) *non est coram avaris divulganda, ne inde ansam accipiant palliandi usuras*. Coram avaris? An coram aliis? Doctrina hæc falsa est, & non coram avaris modo, verum etiam coram omnibus refellenda, tamquam textui evangelico opposita, & periculorum plena.

IX. P. Thomas Tamburinus ultra pergit *Lib. VIII. cap. viii. §. 2. num. 6.* ubi inquit. *Ex dictis collige primo, licitum per se, & speculative esse, mutuatum etiam antequam mutuet, rogare, vel excitare mutuatarium, im-*

mo & cum illo pacisci, ut aliquid supra sortem impertiat ex mera liberalitate, & vere voluntarie: quia sic nihil expectatur vi mutui. Ita Molina disp. ccv. Speculative offeruntur usuræ pallium: post adiciuntur aliquæ conditiones quibus ipsum pallium iterum obvolvitur. Infinitum estem, si referre omnia sophismata vellem quibus Lugo, & Molina, a Tamburino citati, hanc spem lucrandi circumspiciunt. Dicunt, sperari posse lucrum, non tamquam pretium, sed tamquam conditionem; & alia similia usurarum pallia multiplicant, quæ prætereo, ut prolixitatem, quoad fieri potest, evitem.

X. Paucis ergo iuniorum doctrinam perstringo. Commuter isti docent, sperari lucrum posse non ex mutuo, & tamquam iustitiæ pretium, sed ex liberalitate, & benevolentia mutuatarii. Adduntque parum referre quod lucrum sit causa principalis, & impellens ad mutuam tradendum, vel minus principalis, & alliciens. Verum cum homines nimio ardore in lucrum abripiantur, dum lucrum istud est causa princeps, & movens ad mutuum, præscindere illi non solent spem lucrandi ex mutuo, a spe lucrandi ex liberalitate debitoris. Quare, missis speculationibus, inhærendum est textui evangelico: *Mutuum date, nihil inde sperantes*. Nec video qua ratione excusari ab usura mentali valeat in praxi, spectata corrupta hominis natura, qui ad mutuam dandum movetur propter lucrum tamquam propter causam finalem. Tum enim si cessaret lucrum, cessaret mutuum. Verum habet, inquit. Sed lucrum speratur non ex mutuo, neque ex iustitia, sed ex liberalitate donatarii. Esto. Sed sublata liberalitate hac ex gratitudine mutuum non datur. Ad praxim quod atinet, lucrum est quod movet, quod impellit mutuatorem. Et quamquam metaphysice differat sperare lucrum ex iustitia, vel ex mera liberalitate, & benevolentia; tamen in praxi respectu mutuatoris, lucro inhiantis, perinde fere est. Et quia nec nos, nec mutuatores ipsi discernere valent unam intentionem ab altera, dum principalis causa mutui est lucri spes; ideo grave periculum est sperare lucrum, quocumque ex capite proficiscatur. Porro prudentis medici, & Theologi ne est proponere ut probabilem doctrinam, gravissimo periculo obnoxiam?

XI. Mutuator itaque absolute, & gratis mutuum tradat. Ita paratus sit, ut cessante quacumque gratuita remuneratione, mutuum daret. Si hanc animi dispositionem aliqua spes muneris gratuiti comiteretur, non est

usuræ mentalis damnandus. Hæc est S. Thomæ doctrina. Ceterum si lucri spes esset causa princeps, numquam in praxi illum ab usura ego liberarem. Quid quod reipsa iuniores hanc spem periculi plenam fatentur? Dissuadenda ergo, non vanis ratiunculis, & arbitrariis speculationibus confirmanda, S. Raymundi præceptionem transcribo ex Lib. II. cap. de usuris §. 4. ubi hæc habet. *Ideo hanc naturalem obligationem non potest creditor deducere in pactum expressum, vel saltem sperare effectum ipsius obligationis naturalis: quia creditor nullo modo debet pactum apponere, nec principaliter spem, vel intentionem in tali retributione habere; sed propter Deum, & ex caritate debet mutuari indigentii. Et tunc forte, si secundario speret quod ille debitor sibi remutuet, vel aliquid simile, si opus fuerit, forte non est reprobandum*. Eadem est S. Thomæ doctrina. Nemo antiquiorum dixit licitam esse spem cuius causa princeps lucrum sit. Cavendum ergo ab opinione Caietani, Molinæ, Lugo, Lessii, Serræ, Tamburini, Viva, Sporer, & aliorum: quia eorum speculatio implicandis, exagitantisque conscientis unice in praxi deservit. Ceterum mutuatarii qui ingrati sunt mutuatoribus suis, qui, occasione data, signa benevolentiae, & liberalitatis exhibere negligunt, & ipsi improbandi. Siquidem propter ingratitudinem, & infidelitatem debitorum, accipientium mutuum, & avaritiam mutuatorum, caritatis officia exulant a Christianis, & usquequaque usuræ, ac iniustitiæ grassantur.

C A P U T XVII.

Falsa, & laxa est opinio Emanuelis Sa, Lugo, Tamburini, Tanneri, Sporer, La-Croix, Dianæ, & aliorum, qui docent, eum qui bona fide celebravit contractum usurarium, qui poterat celebrare contractum iustum, posse quod acquisivit, retinere, etiam cognito postea usuræ crimine.

I. **Q**uæstio proposita non est speculatrix, sed practica, & frequentissima, inquit Salmanticenses tractat. xiv. cap. III. punct. 5. num. 37. Explicandus est primo contractus. Caio tradis centum mutuo, ex quo exigis accessionem supra sortem. Manifestam usuram committis. Pecuniam hanc poteras applicare vel societati, vel exemptioni, vel contractui assicuracionis &c. Disputatur, num si tu bona fide exigis usuram, putans esse licitam, possis retinere tale lucrum feneratorium, cognitione habita quod

quod reipsa sit usurarium. Adfirmant citati Theologi.

II. Cardinalis de Lugo disp. xxv. sect. 9. fide versat hanc quæstionem num. 180. & refert sententiam P. Leonardi Lessii, qui Lib. II. cap. xx. dub. 12. commemorat viros aliquos doctos, sentientes id posse fieri: quam sententiam ipse dicit videri posse saltem habere locum in aliquibus casibus. 1. si intendat lucrari omni meliori modo quo potest. 2. si intendat accipere lucrum eo modo quo consuevit accipi a mercatoribus. 3. magis generaliter, si habeat animum lucrandi iusto modo.

III. Alii, subdit Lugo, adhuc magis generaliter sententiam illam approbare videntur. P. Thomas Tamburinus Lib. VIII. cap. VIII. §. 3. num. 21. post relatum probabilem opinionem Lessii, dictis tribus terminis circumscriptam, hæc scribit, *Immo Sa, Tannerus, de Lugo, Diana. . . benignius loquuntur, & absolute posse concedunt*. Nimum austerus, & rigidus est P. Lessius in limitanda opinione tribus præfatis conditionibus, quæ requirunt bonum animum lucrandi iusto modo. Cardinalis de Lugo recitat verba Emanuelis Sa verb. *Usura*, quæ sunt eiusmodi. *Qui fecit contractum usurarium, bona fide credens iustum, potest tantum lucrum retinere, quantum acquisivisset alioquin per contractum licitum*. Idem, subdit Lugo, docet Tannerus in 2. 2. disp. iv. quæst. VII. dub. 3. n. 99. Diana tract. de contract. res. 47. & eadem propugnat ipse Lugo ibidem.

IV. P. Patritius Sporer tract. xi. cap. iv. sect. 4. num. 106. docet, id probabilissime esse licitum, saltem quando mutuans intendit, & exprimit se velle contrahere omni meliori modo. Ita late Lessius. . . Ita optime Lugo, vel absolute sine limitatione Emanuel Sa. . . Item Tannerus, & Diana.

V. Istorum rationes hæc sunt. Qui bona fide contrahit, censetur habere animum saltem implicitum contrahendi, & lucrandi honesto modo. Et ideo celebrat contractum usurarium, quia existimat licitum. Idcirco iudicandum est, illum velle saltem virtualiter quocumque modo licito lucrari. Nec requiritur expressus bonus animus, & aperta intentio celebrandi contractum iustum omni meliori modo, ut contendit Lessius; sed sat est intentio virtualis, ut docent Sa, Tannerus, Lugo.

VI. Diana Tom. VI. tract. III. res. 50. inquit: *Pulchra quæstio, & sæpius in praxi occurrens*. Defendit, tamquam probabilem, de more opinionem Emanuelis Sa, & citat etiam

iam Sanctarellum. Deinde resol. 51. narrat, se propugnasse hanc opinionem in tract. de contract. & lætabundus subdit, se novissime invenisse, hanc sententiam docere etiam Tannerum. Post, rescriptis rationibus Tanneri, pro laxa opinione concludit: *Ex quibus Confessarii multos ab onere restitutionis liberabunt*.

VII. P. Claudius La-Croix Lib. III. part. 2. num. 875. refert sententiam Lessii, Tamburini, & opiniones quas Tamburinus vocat benigniores, congerit, atque lectori proponit ut probabiles, aut probabiliores. Scribit ibi. *Hinc docent plurimi, ut notabimus num. 924. & 1024. posse in mutuo ad annum dato sine usura exigi 4. aut 5. in 100. non considerando, sed supponendo adesse aliquem iustum titulum*. Subdit, Auctores laborare in assignando iusto titulo: & multorum placita infarcit. Remittit ad Lessium, & Lugo, qui materiam illam optime explicant. Tandem concludit num. 877. *Tannerus de iust. disp. iv. quæst. III. d. 3. putat adhuc aliter iustificari posse acceptionem 5. in 100. nempe per hoc quod sit utilis Reipublicæ, a qua cum permittatur, censetur validari potestate domini alti, quod Reipublica habet in bona subditorum, qui etiam ad hoc invitati non sunt*. Favet huic explicationi Besoldus in consil. polit. Lib. I. cap. v. a num. 9. Vindex Gobat ad propos. 18. n. 25. hunc titulum absolute defendit pro Germania: impugnat quidem illud Vading. Sed huius argumenta conatur solvere Haunoldus t. IX. num. 421.

VIII. Vindex ergo Gobat hunc titulum iustum esse pro Germania defendit? Et pro Italia, & pro Gallia, & pro Hispania? Quisque propugnet sua. Ita ne vero? Evangelicus textus, *Mutuum date, nihil inde sperantes*, excipit ne Germaniam? Hanc doctrinam Tanneri, Haunoldi, Pichleri, Vindicis Gobat integra quinta dissertatione in opere de contract. trin. ut fallam, & erroneam refelli. Vide supra cap. v. quæ scribit vel ipse Chemnitius Lutheranus contra hanc laxam doctrinam.

IX. Recensita opinio Sa, Tanneri, Lugo, Dianæ falsa est, & laxa. Conditiones quas adiecit Lessius, licet laxitatem temperent, probabilem tamen, ut ego quidem arbitror, opinionem non reddunt. Prima pars manifesta est. Mutuator præfatus reipsa consentit in contractum fenebrem. Eius habitualis dispositio ad celebrandum contractum alium iustum hic & nunc inepta est: nihil in re ponit. Quod sit recte dispositus mutuator ad alium iustum ineundum contractum, non tollit quin reipsa consentiat in usuram,

ant vocant, materiale. Sibi imputare mutuator debet, quod feneratorium contractum celebret, cum possit iustum celebrare. Eiusdem bona fides excusare illum valet a culpa, fecus a restitutionis onere. Secunda pars quoque patet. Nam quod mutuator qui ex mutuo bona fide lucrum recipit, intendat omni meliori modo lucrari, non tollit quin actualiter consentiat in contractum feneratorium. Animus iste vagus erga aliquem iustum titulum, chimæra est ineptissima ad lucrum feneratorium honestandum. Nam re ipsa mutuator iste nullum iustum titulum determinatum vult: quia hic & tunc nullum agnoscit. Nihil autem volitum, nisi præcognitum. Vult ergo usuram dumtaxat. Qui vendit bona fide supra iustum pretium, vel emit infra iustum, an, cognita veritate, retinere pretii excessum potest? Numquid iste obrudere alium contractum potest, si cuius maius assensus lucrum fuisset? Quid plura? Si hæc universalis, & indefinita intentio fat esset ad honestandum lucrum fenebre, posset quoque honestare congressum fornicarium. Volunt homines agnoscere mulierem omni meliori modo quo possunt; & sub hac universali intentione, pioque animo cum eadem congregiuntur. Volunt ergo matrimonium? Coire ergo cum muliere poterunt sola, aut virtuali, ut contendunt Sa, Tannerus, Lugo, Diana, Gibalinus, aut expressa intentione coeundi aliquo possibili modo licito? Non diffiteor, aliquam esse inter hæc duo disparitatem. Ceterum verum etiam est plurima scelera tali intentione excusari posse, semel admisso quod honestari usura queat. Rursus quaero a P. Lessio, & ceteris adversariis: quando mutuator adicit præfatas clausulas, quænam sit causa movens eiusmodi additionis. Quia mutuator dubitat? Fenerator ergo est iuxta omnes. Non dubitat. Cur ergo illas adicit? Cur contractum quem iustum iudicat, tot præfidiis munit? Iterum: notarii, & scribæ omnia sua instrumenta roborare hac clausula, *omni meliori modo*, solent. Si contractus, si testamentum re ipsa nullum sit, numquid clausula adiecta validum reddit? Sed de hoc infra. Nolo prolixius refellere opinionem cuius & fallitas, & laxitas cuique, Probabilissimi præiudicii non occupato, patet. Legis quæ fufe habentur *dissert. iv.* adversus contractum trinum. Sed iterum sermo infra redibit contra has chimæras sane inauditas contractuum implicitorum intentionalium.

CAPUT XVIII.

Cuinam debeantur fructus pignoris, traditi mutuatori in assecurationem sortis. Quid de usuris pupillaribus, & dotalibus?

I. DE fructibus pignoris dati in assecurationem sortis, disserit S. Thomas 2. 2. quæst. lxxviii. art. 2. ad 6. & hæc decernit. *Si quis pro pecunia sibi mutuata obliget rem aliquam, cuius usus pretio æstimari potest, debet usum illius rei ille qui mutuavit, computare in restitutionem eius quod mutuavit; alioquin si usum illius rei quasi gratis sibi superaddi velit, idem est ac si pecuniam acciperet pro mutuo, quod est usurarium; nisi forte esset talis res cuius usus sine pretio soleat concedi inter amicos; sicut patet de libro accommodato.*

II. Angelicæ doctrinæ subscribunt omnes, quia pignoris dominium manet penes mutuatarium. Res autem quælibet domino suo fructus parit. Immo tenetur mutuator compensare etiam fructus quos ex sua culpa lata non collegit. Si negligens fuerit in colendo agro, in locanda domo, quam in pignus accepit, recompensare mutuatarium debet.

III. Quæst. I. *Licetum ne est pactum legis commissoriae in pignorum traditione?* Resp. Hoc pactum perperam lex vocatur; cum aliud non sit quam conventio mutua inter partes, quatenus conveniunt ut pignus sit mutuatoris, quando præfixo tempore fors non restituitur: & ideo dicitur legis commissoriae, quia si debitor non solvit, incidit in commissum; videlicet rei suæ ius amittit. Illicitum esse hoc pactum leges decreverunt, ut constat cod. *de pactis pignori cap. Significante*: & fatentur omnes. Quoniam pignus communiter pretium sortis mutuatiæ excedit. Idcirco pactum fenebre præsumitur. Contra, si pignus eiusdem omnino valoris esset ac debitum, tum nulla pollueretur pactum usura. Hæc penes omnes certa sunt. Iuniorum quidam defendunt, quod adici conditio possit, ut pignus sit creditoris, etiam si pluri valeat pignus quam debitum, si debitor in mora solvendi fuerit; dummodo non sit nimius excessus. Sed commentum istud iam supra profligavi.

IV. Quæst. II. *Quid de usuris pupillaribus, & dotalibus dicendum?* Resp. Ibi fufe disputant, seu potius implicent hanc quæstionem. Usuræ pupillares vocantur non illæ quas pupilli a mutuatariis exigere valent; sed eæ quas tutores aut curatores ob

fray-

CAPUT XIX.

Resolvuntur plures quæstionculæ de pactis quæ mutuo adici solent. Laxæ opiniones Tamburini, Laymani, Sporer, & aliorum refelluntur.

I. Quæst. I. *An in pactum deduci possint amicitia, iniuriarum condonationes, & quæ sunt debita vel ex caritate, vel ex religione, vel ex iustitia?* Resp. Lam supra ex S. Thoma dictum est, tantum abesse, ut pactum mutuae amicitia, signa benevolentia, & grati animi, usurae labe mutuum polluant; quin mutui officium huc maxime pertinet ut amoris & benevolentiae frædere contociet fidelium animos. Pactum quoque de iniuriis privatis condonandis mutuum usura non inquinat: quoniam privatorum nemo ius habet ad privatam vindictam; sed vi legis & naturalis, & evangelicæ quisque remittere iniurias astringitur. Similiter qui mutuum tradit hoc pacto, ut omnia sibi ex iustitia debita solvantur, ut iniustæ persecutiones suspendantur, nullius usurae reus est.

II. De iis quæ debita sunt ex caritate, & religione, disputant iuniores Theologi. Medicus ex caritate mederi, Advocatus pauperum causis patrocinari, dives graviter indigenti succurrere astringitur. Tu his mutuum das, pacto inito, ut hæc officia impleant. Te usurae reum damnant Bonacina, Azorius, Reginaldus, Trullenbus, Salas, quia novum gravamen iisdem imponis. Siquidem quod ante mutuum ex sola religione, post mutuum pacto circumscriptum, ex iustitia præstare astringuntur. Severitas profecto mirifica, quæ, cum innumeris facis ab usura purget lucrum mutuatoris, modo usurae arguit mutuatorem ipsum, qui nullum sibi percipit commodum, sed unice proximi bonum intendit. Dico itaque, si pactum sincerum sit, & unice bonum mutuatarii, vel proximi spectet, mutuatorem hunc ab omni usura indemnem esse. Obligatio nova imposita non cedit in utilitatem mutuatoris, sed mutuatarii. Non est pretio æstimabilis, & quæ ad pecuniam revocetur; sed unice tendit in commodum debitoris, & proximorum utilitatem spectat. Unde ergo tanta conscientia teneritudo, unde tanta severitas in citatis iunioribus, qui tam amplas usuras habenas laxarunt? Si verentur ne sub hoc specioso caritatis pallio includantur tacita pacta, quæ tandem in utilitatem mutuatoris recidunt;

S. 2.

mul-

fraudem in administranda pupillorum pecunia solvere debere contendunt aliqui, ut quando pupilli pecuniam in proprium commodum tutores convertunt; aut quia præfatum pecuniam otiosam servarunt; aut quia pupillis non succurrerunt necessitatis tempore, eorundem pecuniam apud se retinentes. In his, & similibus casibus pupillis usuras deberi decrevit ius civile, ut patet ex leg. 38. *de negot. gest. leg. 34. ff. de administr. tut.* Istorum aliqui contendunt, etiamnum leges istas obtinere in foro exteriori. Sed hæc opinio falsa est.

V. Respondeo igitur, ius civile, adiudicans pupillis, & viduis usuras, abrogatum esse iure canonico, seu verius, semper iure divino, & naturali improbatum fuisse. Neque enim aliud Evangelium est pro pupillis, & viduis; aliud pro ceteris Christianis. Nisi ergo adsit iustus titulus, nihil ex propria pecunia pupillis debetur.

VI. De fructibus pignoris dotalis Innocentius III. cap. *Salubriter* de usuris hæc statuit. *Sane generum ad fructus possessionum, quæ sibi a socero sunt pro numerata dote pignori obligatæ, computandos in sortem non credimus compellendum; cum frequenter dotis fructus non sufficiant ad onera matrimonii supportanda.* Missis variis explicationibus, quibus textum hunc interpretantur Bannez, Tapia, Sorus, & alii, germanus sensus est, generum posse suscipere fructus pignoris, quemadmodum fructus dotis. Dos ad onera matrimonii sustinenda datur. Ergo iure gener, usquedum dote caret, pignoris fructus percipit. Sicut enim ex iustitia debetur ei dos, ita debentur ei fructus dotis. Pignus supplet dotis vicem. Ergo quo iure ex dote, eodem ex pignore, dotis loco dato, percipere fructus valet. Spectandus tamen est contractus dotalis. Nam si mutua conventio fieret inter partes, ut pignus esset dumtaxat ad dotis securitatem, tum fructus pignoris gener recipere non possit, sed computandi in sortem forent. Gener enim sicut absque dote ducere sponsam valet, ita potest ad tempus remittere dotis fructus. Ne multa: spectandi sunt contractus dotales, spectandumque, num sint ad iustitiæ regulas celebrati. Quoniam, ut dixi, nullus est, vel esse potest privilegium vi cuius contractus dotales exempti sint a lege divina, & naturali, usuras omnes vetante. Si enim gener non præstaret alimenta, nec sustineret familiaræ onera, nec domi suæ uxorem retineret; tum certe non posset pignoris fructus percipere.

nulla est disputatio. Omnes tunc pacta eiusmodi improbant, aut improbare debent.

III. Caute advertendum est, vel sub ipsi amicitiae pactis latitare usuram posse. Nam saepe homines confundunt amorem amicitiae cum amore concupiscentiae: & dum simulant, & ementiuntur amicitiam, quae mutuum amorem tantum prodit, non amorem, sed effectus amoris, nempe temporalia bona, quaerunt. Ut has latebras declines, ab omni pacto abstine, & absolute mutuum trade, dum potes, & occasiones postulant.

IV. Dixi, licitum esse pactum de condonatione privatae iniuriae, & vindictae omitte: quia debitor ad id ex iustitia, & caritate astringitur. Contra autem dicendum, si mutuarius ius habeat ad satisfactionem pro iniuria sibi illata exigendam. Si a iudice pecuniae multa condemnatus sit ob iniuriam irrogatam, & mutuum dares cum pacto condonationis; fenerator proculdubio esses. Iniuria laedit honorem, & famam; cuius laesionem damna etiam temporalia consequuntur. Contendunt aliqui, non fore usurae reum illum qui mutuum tradendo exigeret condonationem, non ex iustitia, sed ex amicitia faciendam. Quoniam haec titulo amicitiae remitti, & condonari solet. Negant alii: quia titulus amicitiae latebra est sub qua usura occultatur. Theologi aliqui saepe metaphysicis speculationibus indulgent, & quae mente facile seiungi possunt, ut licita proponuntur exequenda. Verum quo facilius mente haec distinctiones concipiuntur, eo difficilius in praxi contingunt. Heinc dum tecum benigni esse volunt, dum similibus speculationibus lucrum ab usura separant, communiter saevi sunt: quia pluribus laqueis conscientiam tuam implicent, & involvunt. Ideo ab eiusmodi pactis omnino abstinendum est, cum vel ipsi adversarii periculorum plena fateantur.

V. Quaest. II. Fenerator ne est qui mutuum dat, ut beneficium, vel officium, vel munus a lingua, ab obsequio, a manu assequatur? Resp. Consuetudine utuntur plures recentior es. Si in pactum ducatur ut mutuatori beneficium, vel officium ex mera liberalitate, & antidotali, ut aiunt, gratitudine, & amicitia conferatur, nulla usura est: secus, si pactum apponatur, ut ex iustitia remuneratio fiat. Sed haec quoque distinctio, ut usurae pallium, reicienda est, ut docet S. Thomas Opus. xx. ad Ducisiam Brabantiae. Circa quod dicendum videtur, quod si pacto hoc mutuum dant ut officium

accipiant, absque dubio pactum est usurarium, quia pro mutuo accipiunt officii potestatem. Unde in hoc datis eis occasionem peccandi, & ipsi tunc tenentur resignare officio taliter acquisito. Si tamen gratis officia dederitis, & post ab eis mutuum acceperitis, quod de suo officio possint recipere, hoc absque omni peccato fieri potest. Faciant ergo speculationes, & gratuitum mutui beneficium ab eiusmodi pactis liberum sit.

VI. Ad alteram quaesiti partem respondet idem Angelicus Doctor 2. 2. quaest. lxxviii. art. 2. ad 3. Dicendum, quod si aliquis ex pecunia mutuata expectet, vel exigat, quasi per obligationem pacti taciti, vel expressi, recompensationem muneris ab obsequio, vel a lingua, perinde est ac si expectaret, vel exigeret munus a manu; quia utrumque pecunia aestimari potest; ut patet in his qui locant operas suas, quas manu, vel lingua exercent. Si vero munus ab obsequio, vel a lingua non quasi ex obligatione rei exhibetur, sed ex benevolentia, quae sub aestimationem pecuniae non cadit, licet hoc accipere, & exigere, & expectare. Munus a lingua est allocutio ad Principem, ad Magnatem, laudibus esse, & familia. Ab obsequio caput denudare, peculiaris reverentiae signa exhibere, comitari, salutare &c. A manu operas locare, laborare, inservire, dona reipia praebere.

VII. Disputant Bonacina, & Trullenchus, num mutuum dare feminae pacto, & intentione, ut sui corporis copiam praebet, fenus includat? Solita distinctione usuram faciunt. Si, inquiunt, eo spectat mutuum, ut dulce amicitiae foedus in eas, & media amicitia copulam obtineas; abest usura. Contra, si mutuo recta copulam intendis, usurae reus es. Hanc quoque distinctionem ut ineptam reiciat.

VIII. Quaest. III. Qui mutuum dat cum pacto ut ad eius molendinum, officinam &c. mutuarius accedat, fenerator ne est? Resp. Quidquid oneris imponitur mutuuario praeter sortem, quod pretio subiaceat, usura est. Quare si ei mutuum tradas his pactis ut ad emendas in tua officina merces accedat, ut ad molendum frumentum tuum molendinum adeat, ut tuum agrum iusto pretio emat, aut ut tuam domum conducat, vel suam tibi opportuno tempore indigenti remutuet, usuram semper committis. Distingunt etiam hic iuniores amicitiae foedus, & iustitiae debitum. Immunis ab usura es, inquiunt, si haec tibi amicitiae titulo praestari intendas, feneratorem vero te esse tacentur, si ex iustitia haec exigas. Sed repeto quod dixi, eiusmodi

modi distinctiunculas splendida esse usurarum pallia: ideo non admittendas.

IX. Quaest. IV. Usura ne committitur, quando duo mutua officia inter se exercent? Resp. Quando sponte, & libere duo aliquid vicissim sibi praebent, nihil usurae redolet: immo illa mutuae caritatis officia exercent quae lex iubet. Item usura non est, si dum ego tibi mutuum pecuniam trado, accipiam a te mutuo frumentum, vinum, aut aliam mercem, qua ego indigeo, dummodo id tibi detrimento non sit, & nihil fraudis interveniat. Res clara est. Quia haec sunt mutua benevolentiae, & communicationis officia: & congruum est ut dum ego tibi beneficium confero, tu mihi aliud cum possis, impretias. Pacta tamen quae obligationem inducant uni parti tantum, omnino vitanda sunt. Praclare S. Thomas 2. 2. qu. lxxviii. art. 2. ad 4. Et ideo licet simul mutuanti unum aliquid aliud mutuum recipere; non autem licet eum obligare ad mutuum in posterum faciendum. Recipere, inquit, non exigere: quia si exigis, debitum imponis, forte cum detrimento alterius.

X. Quaest. V. Licet mutuum dare cum pacto ut alter in posterum remutuet? Resp. Licet quaesiti solutio ex iis quae indicavi, pateat; tamen iuniores ad consuetam distinctionem civilis, & antidotalis obligationis se recipiunt. Angelus, Bannez, Serra, Trullenchus, Aragon docent, te nullam usuram committere, si mutues, ut vicissim alter remutuet, ut veniat ad tuum molendinum, ut agrum tuum iusto pretio colat: dummodo, inquit P. Leonardus Lessius Lib. II. cap. xx. dub. 8. n. 56. obligationem civilem non imponas, sed solum obligationem gratitudinis. Quam opinionem & falsam reputo, & in propositione damnata ab Innocentio XI. contineri existimo. Sed adhuc laxius remittere habenas videtur P. Lessius ibidem num. 61. ubi pactum ad obligationem civilem extendit, quando onus carendi pecunia tanto tempore par sit civili obligationi impositae. Laymanus Lib. III. de iust. tract. iv. cap. xvi. de pactis & contract. num. 3. aliam invenit distinctiunculam, videlicet non esse usuram, si obligatio remutuandi, accedendi ad tuam officinam, ad tuum molendinum imponatur tamquam conditio sine qua non. Verum haec omnia pallia sunt tenoris, omniaque vitanda: gratias enim tradendum mutuum est. Quando onus aliquod pretio aestimabile imponitur mutuuario reipia subeundum, quid in praxi refert quod solvere illud debeat per modum conditionis sine qua non, vel per modum Conc. Theol. Tom. VII.

obligationis antidotalis, vel civilis, quando revera solvere illud debeat? Resolutio S. Thomae perspicua est. Non autem licet eum obligare ad mutuum in posterum faciendum. Ne ergo otio abutar, uno verbo dico, omnia haec, & similia pacta profus abesse a mutuo debere. Heinc usuram committis, si mutuum tradis ea conditione, ut mutuarius in partem mutui recipiat quod tibi alius tertius debet, quodque sine labore, & expensis recuperare non vales. Item fenerator es, si mutuo tradis frumentum hoc loco, alibi cum gravamine mutuarii restituendum. Quod si absque incommodo debitoris id fieri posset, & cum commodo tuo, nulla esset usura.

XI. Quaest. VI. Fenerator ne est mutuator qui obligat mutuarium ad reddendam eandem tritici, vini, olei &c. mensuram, si pretium auctum sit? Resp. Quaestio proposita varios habere aspectus potest, & formas. Primo convenit penes omnes quod licitum pactum sit de reddenda eadem mensura, quantitate, & qualitate dictarum mercium, quando aequae dubitatur, num minuendus, vel augendus valor sit. Quia tunc aequale est commodum, & incommodum. Similiter quando bona fide mutuum traditur, nullo habito respectu ad augmentum, vel decrementum pretii, restituenda est eadem mensura. Mutuos tradidisti decem modios tritici, urnas vini, vel olei tempore quo vilis erat pretium. Tot mensuras reddere mutuarius debet, etiam si valor creverit. Et contra, si pretium decreverit, totidem, & non plures mensuras accipere mutuator tenetur. Ratio est, quia si pretii varietas spectetur, iam non mutuum, sed venditio est. Traditur enim tum merx, ut pretium recipiatur. Natura autem mutui postulat ut tantumdem eiusdem generis, ponderis, mensurae, & qualitatis restituatur. Mutuo tibi mense Ianuarii decem modios tritici, reddendos mense Maii, quos in familiae sustentationem reservavi. Tempore restitutionis frumentum pluris valet: reddere ergo mihi deberes v. g. novem: & tum ob mutuum detrimentum mihi emergeret. Si frumentum minoris varet, deberes mihi reddere undecim: & tum ego ex mutuo lucrum perciperem; quod est usura. Restituenda ergo est eadem mensura eiusdem qualitatis, & quantitatis. Quoniam in eiusmodi mercibus quae usu physice consumuntur, non consideratur valor extrinsecus, & moralis, sed physica, & intrinseca bonitas; adeoque servanda est mensura, numerus, & pondus. Multas congerunt tum isti, tum Theologi quaestiones quae mate-

tiam implicant, non explicant, & propterea illas missas facio. Nam cum disputant, utrum qui mutuum dat frumentum, servaturus in tempus maioris pretii, possit exigere hoc maius pretium; venditio est, non mutuatio. Nam dum est verum mutuum, nonne præfigere tempus vales ultra quod non differatur fortis restitutio; licet non possis obligare debitorem ne antea restituat? Porro vel ante tempus restituit frumentum; & tu serva illud usque ad tempus maioris pretii; vel restituit tempore præfixo maioris pretii; & tum vende illud: vel est morosus, & regulis compensationis causa moræ subiectus debitor est. Evanescent ergo quæstiones illæ quas iuniores hac de re instituant.

XII. Quæst. VII. *In restitutione pecuniæ mutuatiæ valor ne, an species consideranda?* Resp. Mutuos tradidisti centum aureos tempore quo singuli valent viginti iulii; tempore vero restitutionis valent viginti quatuor, aut duodeviginti. Innumeræ sunt subtilitates quas super hac quæstione excogitarunt Icti. Communis Theologorum sententia est, in restitutione pecuniæ mutuatiæ, non speciem, sed pretium pecuniæ spectandum esse; atque adeo non monetam eiusdem speciei, sed pretium quo valebat tempore traditionis, restituendum esse. Ratio est, quia quamquam in mutuo communiter tantumdem eiusdem speciei in numero, pondere, & mensura restituendum sit; tamen pecunia excipitur, in qua non consideratur eius physica species, sed valor extrinsecus, qui non ab ipsa materia, sed a Principis voluntate sumitur. Hic enim valor constituit formaliter monetam in ratione monetæ, prout communi societati, & commercio deservit. Ergo quoties solvitur pretium quo tempore traditionis moneta constabat, iam restituatur mutuum in eadem specie, ut sic dicam, formali.

XIII. Hæc eadem ratio magis declaratur. Accepisti mutuo quatuor tritici modios, vel vini, oleive urnas. Post acceptionem Princeps auget mensuras istas. Tu non debes reddere frumentum, vinum, oleum &c. quæ æquent mensuras auctas a Principe, sed quæ æquent mensuras quas tu accepisti; quemadmodum si diminutæ a Principe mensuræ essent, deberes reddere res mutuatiæ æquantas mensuras priores. Eadem ergo ratione quando accepisti mutuo centum aureos, quorum valor lege publica postea crevit, reddere haud debes centum aureos in specie, sed pretium quod constabant aurei tem-

pore acceptionis; sicuti hoc idem pretium restituere astrictus es, si pretium aureorum lege publica decrevisset. Quæ omnia ex illo certo & inconcussio principio manant, quod res mutuatiæ transit in dominium mutuatarii, cui utpote domino crescit, vel decrevit.

XIV. Quando mutuator pactum apponit, ut eadem pecunia in specie reddatur a mutuatario, servandæ sunt regulæ generales. Si æquale sit periculum incrementi, & decrementi, pactum licitum est. Si vero periculum non sit æquale, fenebre pactum est. Qualitas pacti, & mens etiam contrahentium considerari debet. Si enim pactum solum spectet monetæ qualitatem, puta quod restituantur tales aurei; tum, aucto pretio, non totidem aurei restituendi essent, sed dumtaxat quot satis sunt ad æquandum valorem qui tempore acceptionis obtinebat. Si vero pactum comprehendit & qualitatem monetæ, & valorem, & periculum æquale sit; totidem aurei in specie restituendi sunt. Si pactum comprehendat tantum & speciem, & valorem, & incrementum, & decrementum monetæ; non vero futuram prohibitionem eiusdem monetæ, quæ fieri a Principe potest; tum debitor, valore monetæ prohibito, deberet reddere aliam monetam tanti valoris, quanti illa quam accepit, erat. Quoniam hæc prohibitio non est sub pacto comprehensa. Verum difficultas hæc, & aliæ similes quas versant iuniores, nullius momenti sunt. Quoniam communiter pactum fit de illis monetis, nempe aureis, vel argenteis, quæ numquam a Principe reprobantur; sed quarum valor tantum augetur, vel diminuitur. De ceteris monetis inferioribus, quæ interdum reprobari solent, vix fit pactum, ut eadem in specie restituantur. Addendum dumtaxat, feneratium esse pactum quo astringeretur mutuatarium ut restitueret sortem in moneta diversæ speciei: quia licet quacunque moneta æquante pretium acceptæ fortis restituere ille possit; tamen si eum obliges ut hac potius quam alia moneta solvat, onus ei imponis pretio æstimabile; quod est usura.

XV. Quæst. VIII. *Quid dicendum de mulierculis, quibus quinque in centum concedere videtur P. Tamburinus?* Resp. Narrat P. Thomas Tamburinus *Lib. VIII. in Decal. cap. VIII. §. 3. num. 28.* doctissimum Theologum concessisse nobili viduæ ut decem pro centum in annum repeteret pro dato mutuo. Hanc ipse opinionem improbat. Insuper aliquo modo damnat aliam muliercularum

rum novam negotiationem. Dant, inquit, unum vel alterum aureum cuiuspiam petenti, hac lege, ut singulis hebdomadis repetant duos terenos, seu iulios, donec aureum integrum solvant; & insuper alios tres, quatuorve iulios pro lucro. Damnatur aliquo modo hanc negotiationem. Aliquo modo eam probat, nempe si adit periculum fortis, cui se exponunt mulierculæ. Quod periculum, ut iustum lucri titulum, cum aliis admittit. Sublato vero omni profus titulo, hanc improbat novam negotiationem *loc. cit.*

XVI. Verum ibidem §. 5. num. 19. hæc in favorem nobilis viduæ, & muliercularum scribit. *Ex his collige primo, viduæ illi allatæ §. 3. num. 28. posse concedi, si vera esset doctrina numeri secundi hætenus expensa, quinque pro centum; nempe propter bonam fidem indicare possumus eam celebratam fuisse contractum hunc promissionis, non repetendi &c.* Viden', quam facile sit remedium purgandi lucrum ab usura? Promissio non repetendi mutuum per annum unum aut alterum, iustus titulus est purgans lucrum ab usura? Tempus breve, inquit Tamburinus *ibid. num. 11.* puta unius hebdomadæ, vel mensis, plus minusve, est imbibitum in mutuo: & ob promissionem non repetendæ fortis intra tempus adeo breve non licet exigere lucrum. At si tempus sit longius, tunc est extrinsecum, ut docet Baurinus, mutuo; & tunc evadit titulus iustus lucrandi, dum mutuator se obligat ad non repetendam sortem. *Hinc collige secundo (subdit Tamburinus) cur mulierculis illis allatis eodem §. num. 30. negandum sit quidpiam lucri percipere.* Quia unus aureus ad rationem quinque pro centum vix unum obulum potuisset *ex hoc titulo promissionis parere* in anno. Et tamen avarissimæ illæ mulierculæ repetebant aliquos iulios, *nec post annum, sed post hebdomadas.* Malum! Hoc est fenus immaniissimum, inquit Tamburinus ipse. Si vero promissio non repetendæ fortis esset per annum, per duos, per tres, per decem, per viginti annos, per totam vitam; lucrum quinque pro centum in annos singulos esset iustum, & ab usuræ labe intaminatum: & sic nobiles viduæ, & mulierculæ, quæ ire ad nudinas nequeunt, habent modum lucrandi ex mutuo, & constituendi sibi annuos redditus, medio fundo pecuniæ mutuatiæ. Obligatio sola non repetendæ fortis infra unum, vel plures annos, sat est ad illas eximendas ab evangelicæ legis iugo: *Mutuum date, nihil inde sperantes.* Hæc obiter, ut animadvertas, quam

caute legendi sint libri qui non raro similia docent.

XVII. Ad quæsitum respondeo, personarum conditionem non infringere evangelicam legem adversus usuras. Ab hac nec pupilli, nec viduæ nobiles, nec virgines nobiles, nec homines pauperrimi, nec mercatores exempti sunt. Ob oculos revocandum est testimonium S. Augustini in Psalmum cxxviii. quod alibi retuli. *Audent feneratores dicere: Non habeo aliud unde vivam. Et hoc latro mihi diceret, deprehensus in faucibus: hoc & effractor diceret, deprehensus circa parietem alienum: hoc mihi & leno diceret, emens puellas ad prostitutionem: hoc & maleficus, incantans mala, & vendens malitiam suam. Quidquid tale prohibere conaremur, responderent omnes: quia non haberent unde viverent, quia inde se pascere: quasi non hoc ipsum in illis maxime puniendum est, quia artem nequitie delegerunt, unde vitam transigant; & inde se volunt pascere unde offendant eum a quo omnes pascuntur.* Simile sophisma, a necessitate petitur, sibi opponit Tertullianus *Lib. de corona militis cap. xi.* ubi hæc reponit. *Non admittit status fidei necessitates. Nulla est necessitas delinquendi, quibus una est necessitas non delinquendi. Nam ad sacrificandum, & directo negandum necessitate quis premitur tormentorum, sive pœnarum; tamen nec illi necessitati disciplina coninet. Quia potius est necessitas timendæ negotiationis, & obeundi martyrii, quam evadendæ passionis, & implendi officii. Ceterum subvertit omnem substantiam sacramenti causatio huiusmodi, ut etiam voluntariis delictis fibulam laxet.*

XVIII. Quæst. IX. *Quid de mutuo locorum piorum?* Resp. Loca pia quæ vulgo appellantur Congregationes, Confraternitates &c. & etiam Monasteria, præcipue Monialium, quæ laicorum regimini subditæ sunt, sæpe habent peculia vel ex redditibus, vel ex piis legatis. Aliquis ex confratribus Congregationis, aut ex curatoribus, seu procuratoribus Monasterii, accipit peculium istud, aut partem, & proventum in annum solvit, si tamen solvit. Usura ne hæc est? Quis ambigere potest? Nam nulla necessitas, neque operis pietas honestare usuram valet. Nec est quod Conciliorum auctoritates, vel rationes promam; cum res manifesta sit. Neque pro redimendo captivo ab infidelium tyrannide concessit Alexander III. lucrum ex mutuo.

XIX. Quæst. X. *Probabilis ne est opinio Tamburini, qui non committi usuram docet, dum mutuatarium in fidelissimum elegit mutua-*

torum? Resp. Quæstiunculam hanc proponit P. Thomas Tamburinus *Lib. IX. tract. i. cap. III. §. 2. num. 6.* Item Lugo *disp. xxv. sect. 6. num. 61.* Contendit Tamburinus cum aliis, fideiussionem titulum esse pretio æstimabilem. Et sicut mutuatarius potest eligere tertium pro fideiussore, ita & ipsum mutuatorem: & sicut tertio pro fideiussione, ita & mutuatori solvere pretium valet. Ut quo procedit istius opinionis laxitas, teneas; duo præmitto. Primum. Si mutuator amittit lucrum cessans, aut damnum emergens patitur; potest, inquit, compensationem exigere, scuta sex, decem, plus minuscve, iuxta varias circumstantias: deinde pretium recipere, quemadmodum reciperet tertius, pro fideiussione. Similes usuræ, quæ alicubi inter non paucos serpunt, vix grassantur apud Iudæos. Secundum. Fideiussionem, ad mutui, vel præstiti beneficii rationem revocant communiter graviores Istei, & Theologi. Fideiussionem, & assecurationem multi confundunt ob proximam affinitatem; cum fideiussio sit quædam assecuratio, & assecuratio quædam fideiussio. Sed revera discrepant, & quidem valde. Nam assecurator fortis periculum in se suscipit, & pretium pacificatur. Sorte naufragio, furto, incendio sublata, pretium solvere assecurator tenetur creditori. Fideiussor periculum dumtaxat quod est apud mutuatarium, suscipit, quatenus si mutuatarius aut impotentia, aut infidelitate fortem non restituit, ipse reddere tenetur; at actionem retinet in mutuatarium, quem ad compensandum, si sit solvendo, cogere iure valet. Verum assecurator fortis iacturam compensare astringitur, nulla retenta actione in creditorem. Assecurator ergo suscipit periculum extrinsecum, seu *iuris*; fideiussor suscipit periculum intrinsecum, seu *facti*.

XX. His politis, evinco improbabilitatem opinionis Tamburini, & Lugo. Dum Titius fideiussoris officium præstat, reipta nullum onus suscipit quod mutuo non cohæreat, & non sit eidem insitum. Nam cum mutuator fideiubet pro mutuatario, periculum fortis suscipit, quod est pennis mutuatarium. Sed hoc periculum est intrinsecum mutuo. Ergo nihil suscipit quod non sit mutuo insitum. Clarius rem explico. Si mutuatarius fideiubet pro se apud mutuatorem, susciperet ne aliquod novum onus? Si mutuatarius fideiussorem se pro seipso exhiberet mutuatori, nonne ridiculum, & stultum se proderet? Ergo non minus ridicula, & stultitæ plena est fideiussio quam sibi ipsi præstat mutuator pro mutuatario. Nam hæc fideiussio mutuatori,

sibi præstita pro mutuatario, nullam omnino maiorem securitatem adicit quam si abesset. Numquid hæc fideiussio magis fidelem, magis divitem efficit mutuatarium? Numquid mutuator post hanc suam fideiussionem indemnus est a periculo vel infidelitatis, vel inopiæ, vel impotentia mutuatarii? Nec est quod opponas paritatem assecurationis, ut istius chimæricæ fideiussionis vanitatem tegas. Quoniam, ut dixi, dum mutuator onus assecuratoris suscipit, pacto pretio, forte deperdita, liberatur mutuatarius ab ea solvenda. Quare, nisi alia obstarent, contractus alæ esset; & æqualis conditio commodi & incommodi inter assecuratorem & assecuratarium, ut sic claritatis gratia loquar. At in casu nostro, forte pereunte, non liberatur mutuatarius ab ea solvenda mutuatori fideiussori. De hac vero fideiussione loquitur Tamburinum evidens est. Nam de illa fideiussione loquitur quam Covarruvias, laudatus a Tamburino, ibidem, docet contra Navarrum esse gratuitum officium, pro quo nullum exigi pretium possit. Probatur ergo evidenter remanet, hanc fideiussionem mutuatoris sibi præstitam pro mutuatario esse festivam chimæram, quæ sub eodem omnino periculo relinquit mutuatorem, & eidem oneri obnoxium mutuatarium.

XXI. Quæst. XI. *Probabilis ne est opinio quam defendit Lugo, inquit, fideiussionem factam purgare lucrum ab usura?* Resp. Implexa est quæstiuncula proposita, & subtilissima. Ne in eiusdem expositione errem, lubet eam transcribere verbis P. Claudii La-Croix, qui *Lib. III. part. II. num. 890.* sic illam proponit, „Immo Lugo *num. 62.* & „Tamburinus *num. 4.* putant, si Titius a „te petat mutuum, & tu des mutuum Caio, petasque ut Caius mutuet Titio, tu „autem te Caio statuas fideiussorem pro Titio, te posse ideo aliquid accipere a Titio, „quia pro illo subis onus ad quod non tenearis ex vi mutui Caio dati. Sed hic est „saltem periculum usuræ palliatæ, uti per „se patet.“

XXII. Mutuum istud *circulatorium* vocare possumus: quia per circuitum gyrat, ut mutuatarium, quin advertat, in usuræ laqueum detrudat. Audiamus ipsum Lugo, qui *disp. xxv. sect. 6. num. 62.* hoc inauditum genus mutui sic nobis explicat aliquo modo clarius quam P. La-Croix. „Petes secundo, „an detur usura in fideiussione facta. V. g. „Petrus petit a te mutuum. Tu dicis: No- „lo tibi mutuare, sed Paulo, qui postea mu- „tuabit tibi. Paulus mutat Petro id quod

„a te mutuo accepit, & vult te fideiubere „pro Petro. Tu fideiubes, & pro fideiussio- „ne pretium exigis a Petro, quod iam ul- „tra sortem lucraris. Dicitur autem hæc „fideiussio facta: quia revera non te obligas „ad solvendum Paulo, licet Petrus non sol- „vat; cum Paulus tantundem tibi debeat.“

XXIII. Hæc sunt quæstiones quas ignorarunt Patres, quasque versant, ut phrasi utar P. Reginaldi, Doctores temporum. Nonne sola expositio fastidium, & indignationem excitat? Tot excogitantur circuitiones, tot ambages, tot cuniculi, ut gravissima christianæ Moralis lex circumveniat, & hæreticorum cachinnis propinetur. Vis dare mutuum Petro petenti; sed, ut lucrum assequaris absque usura, hoc mutuum debet pervenire ad manus Pauli; deinde a manibus Pauli pergere ad manus Petri, ut hoc longo circuitu factum usuræ exuat lucrum quod hinc captare anhelas. Fatetur ipse Lugo, S. Antoninum, Sylvestrum, & alios apud Salas improbare ut fenestre lucrum istud. Subdit Navarrum, Salonium, & Salas defendere in tali contractu iniustitiam reperiri, non usuram. Verum ipse concludit, nullam adesse iniustitiam, neque usuram, si fideiussio pro Petro sit revera periculosa. Periculosa autem semper est: quia periculum plus minusve semper insitum mutuo est. Hæc fideiussio peior est illa quam quæstione præcedenti reieci, ut ridiculam & commentitiam. Simplex illa; hæc facta, versuta, & fraudulenta. Tota hæc artificiosa machinatio eo tandem recidit, ut Petrus mutuatarius solvat tibi mutuatori quinque præter propter in centum pro mutuo. Quocumque te veritas, usuram de clinare nequis. Quoniam fideiussio pro mutuatario, sive Petro, sive Paulo, sive Caio, sive Mævio, respicit dumtaxat periculum facti mutuo intrinsecum. Idcirco, si lucrum perceptum ex mutuo usurarium est, feneratorium quoque est lucrum exactum pro fideiussione mutui. Nec in re manifeste usuraria, & factitia explodenda immorandum diutius est.

XXIV. Quæst. XII. *Probabilis ne est opinio Layman, & Sporer, qui mutuatori, accipienti pignus a mutuatario, simul lucrum concedunt?* Resp. P. Paulus Layman *Lib. III. tract. IV. cap. XVI. num. II.* hanc quæstiunculam, seu casum proponit his verbis. „Ci- „vis maiore anni parte pecunias paratas „habet, ex quibus indigentibus opificibus, „præsertim textoribus mutuum dare possit, „relictio ipsi in securitatem solutionis pignore, „v. g. tela. Cum autem, recepto pignore

„ solutio facienda est, post annum medium „in singulos florenos mutuo datos aucta- „rium adiciendum est, v. g. unus *pazius*. „Considerandum enim est, auctarium istud „non accipi ratione mutui, sed ratione ob- „ligationis, oneris, ac curæ quam civis il- „le ob gratiam textorum in se suscipit, ut „toto ferme anno pecunias pro illis in prom- „ptu habeat, quocumque tempore in do- „mum suam adventantes intronittat, *pecu- „nias numeret* &c. quæ obligatio pretio æsti- „mabilis est.“

XXV. P. Patritius Sporer *tract. VI. cap. IV. sect. 2. §. 2. num. 39.* hanc opinionem Laymani adoptat; immo pro eadem citat Molinam, aitque esse communem. Tamburinus, ut vidimus supra, eam defendit *Lib. IX. cap. III. §. 2. num. 5.* Admissa P. Pauli Layman opinione, nemo tam immunis ab usura quam publici, & indefessi feneratoris. Nam non *anno medio*, non *toto ferme anno*, sed decem, viginti, quadraginta annis, & tota ferme vita paratas pecunias tenent, non pro textoribus modo, verum etiam pro omnibus indigentibus. Quin isti exigere pignus non solent; sed alicui se exponunt periculo. Libenter suscipiunt omnes in domum suam adventantes, pecunias numerant &c. Quidni ergo exigere pro singulis florenis unum *pazium*, pro singulis scutis duos *pazios*, pro singulis duplionibus sex *pazios* poterunt? Ubi ergo usura in mundo? *Telam* opificum in pignus accipiunt cives Germani, & simul *paziorum* auctarium exigunt? Si hæc usura non est, quænam erit? At recipiunt accessionem, non mutui vi, sed quod se obligent ad mutuum tradendum, & ob onus excipiendi in domos suas adventantes, & numerandi pecuniam, & custodiendi pignus *tela*. An hæc omnia, & maiora non præstant publici feneratoris omnes? Fuerunt ne ab orbe condito feneratoris qui pecunias mutuo traditas non numeraverint, qui paratos non se præbuerint ad excipiendos adventantes in domos suas?

XXVI. Respondeo itaque, hanc Laymani, Sporerii, Tamburini opinionem non modo improbabilem, falsamque esse, sed præter modum laxam, quæ de mundo aufert usuras omnes. Scandalum patiuntur vel ipsi quasi avari, dum audiunt aliquos feneratoris ita efferratos, ut cum pignore in manu lucrum exigant. Ostendenda autem opinionis falsitas. Obligatio mutuandi, extrinsecus imposita, onus est pretio æstimabile. Quamobrem diximus eum qui mutuum dat, usuram committere, si mutuatario-onus remutuandi

imponat. Contra, obligatio mutui tradendi, spontanee & ultronee suscepta, omni pretio caret. Hæc propositio aut evidens est; aut nulla usura occurrit. Onus alicui impositum vendendi tales merces ad se accedentibus, pretio dignum est. Si sponte illud suscipit, pretio caret. Alioquin qui se sponte offerunt ad vendendos vitulos, carnes, oleum, vinum, frumentum, & alias merces Collegiis, Universitatibus, Monasteriis, & ceteris omnibus, vendere carius iusto pretio possent: quod nemo haecenus asseruit. Ergo onus mutui tradendi, sponte libereque susceptum, pretio caret. Qui enim ultronee & libere aliquod onus suscipit, gratis illud suscipere debet: alioquin omnes avari, omnes feneratorum possent ultronee onera vendendi, feneratorum emendi suscipere; & vi istius tituli sponte suscepti rerum pretia augere; vel diminuere, mutationes lucratorias efficere, & universam legem, ac præcepta pervertere, corrumpere, depravare. Evidens itaque est obligationem mutuandi libere & ultronee susceptam, omni carere pretio. Altera propositio non minus evidens est, cives Germanos, de quibus loquuntur PP. Layman, & Sporer, sponte suscipere onus opificibus mutui tradendi, iisdem numerandi pecunias, eosdem adventantes in propriis domos excipiendi, & telam in pignus acceptam custodiendi: id fatentur adversarii. Ergo evidens quoque est consequentia, videlicet accessionem *paziorum* supra sortem esse usurariam.

XXVII. Duo effugia quæ ibidem indicat Layman, vana sunt, & futilia. Primum, quod in *montibus pietatis* exigitur accessio supra sortem. Nam non pro onere, & obligatione mutuandi, sed pro debito alendi ministros, accessio supra sortem exigitur. Dum P. Layman usuram hanc Germanorum manifestam fucare *montium pietatis* consuetudine, in Concilio Lateranensi probata, contendit, invidiam summam iisdem sacris montibus, & ipsi Concilio Lateranensi inadvertenter conflatur. De sacris his montibus dicam infra, ubi evidentius patebit paritatis vanitas.

XXVIII. Alterum effugium non minus ineptum est. Subdit enim P. Layman loc. cit. *Deinde addi potest, lucrandi illam rationem defendi posse titulo societatis cum annexo pacto assicurationis.* Prætereo modo, hanc societatem chimericam esse, & monstruosam, damnatam a Sixto V. ut quatuor integris dissertationibus palam feci. Hoc, inquam, nunc prætereo, & dico, etiam admisso hoc trino contractu etiam implicito, non posse P. Layman hunc trinum contractum in usu-

re Germanicæ pallium advocare. Quandoquidem ideo hic trinus contractus secundum Layman, & omnes eiusdem propugnatores iustus, licitusque est, quia principali contractui Societatis adicitur contractus alius assicurationis, quo unus sociorum periculum capitalis suscipit, & mercedem recipit. At in casu præfatæ negotiationis Germanicæ nullus est huic assicurationis contractui locus. Cur? Quia mutuatores *tele pignus* recipiunt. Quid? Capitale pignore munitum est & salvum: & insuper assicurationem talis capitalis quæres? Si clamamus, hæc ridicularia, festiva, & incredibilia paradoxa esse; an non iure meritoque clamamus? Quod subdit P. Sporer, mutationem hanc Germanicam reduci posse ad contractum innominatum, *Do, ut des*, non est minus acutum, & lepidum. Mutuo usurario cuilibet inest contractus iste, *Do, ut des*: do pecuniam mutuatam, ut des accessionem supra sortem: suscipio onus feneratorum, seu mutui tradendi, ut tu des compensationem accessionis supra sortem. Non est quod pluribus convellam hoc paradoxon, videlicet quod obligatio mutuandi sponte suscepta, & a iunioribus Probabilistis excogitata, sit titulus purgandi lucrum ab usura: quoniam supra penitus illud labefactavi.

XXX. Alias quæstiunculas ad criticen revocare possem Innumeras enim iuniores commenti sunt. Sed tempus, & charta me deficerent, si expendere omnes vellem. Excusanda est bona iuniorum Theologorum intentio. Viderunt illi in propriis regionibus, Tamburinus in Sicilia, Layman, & Sporer in Germania, eiusmodi negotiationes investas, consuetudine roboratas, populorum multitudine vallatas. Ausi illi non sunt patrias damnare consuetudines, & contractus dia obtinentes reiicere. Sed quod altius eos perterrefecit, sequens est ratiocinium. Si contractus istos fenestras declaramus, innumeri populi damnantur. Nam ex una parte sperare minime possumus fore ut isti ab hac inveterata consuetudine negotiandi absterneant. Ex alia parte bona fide hos contractus ineunt, & conscientia placida atque tranquilla. Si feneratorios eosdem declaramus, bonam fidem tollimus, conscientiam peccandi excitamus, & tandem infinitam gentem in orcum æternum detrudimus. Invenienda ergo est doctrina, & ex vasto fundo saltem probabilissimi expiscanda distinctio aliqua est, qua eiusmodi contractus ab usura purgantur. Centies P. Diana hæc ratiocinia inculcat Confessariis, ut *his montibus tollant peccata mundi.* Igitur iuniores boæ

bono zelo salvandi animas laxas opiniones commenti sunt. Pia illorum desideria laudanda, commendandus eorum zelus. At si falsæ sint opiniones, si usuram reipsa populi perpetrent, neque pia desideria Theologorum, ut inquit Augustinus, nec laxæ opiniones, nec error, quia publicus, inquit Cyprianus, animas inferno subtrahunt. Hæc ideo dicta sunt, ut intelligant lectores, me non contra personas, ut millies dixi, sed contra opiniones quas falsas, & erroneas reputo, stilum armare, vocis sonitum occasione data exaltare. Lex evangelica urget ut excitem torpentes, & opinionum illicio fascinos dedoceam, atque ad veritatem amplectendam exhorter. Si me errare contigerit, ut sæpe fortassis continget, eadem me mensura metiantur posteri qua ego mensus sum alios.

C A P U T X X.

De montibus pietatis.

I. P. Auca de his sacris montibus, qui alio nomine vocantur *montes Christi*, vel *deposita apostolica*, delibabo. *Mons pietatis* summa pecuniæ est, ex piorum fidelium elemosynis in pauperum levamen, & subsidium collata, ut iisdem indigentibus mutuo tradatur, pignore deposito, & accessionis contributione, qua ministri alantur. Hæc montium origo primum Perusii anno 1464. obtinuit. Ideo dicuntur *pietatis*, quia, ut pauperes Iudeorum usuris mordentibus subducerentur, pii fideles, sacrorum Concionatorum, potissimum inelyti Ordinis Minorum, zelo excitati, summam pecuniæ contulerunt, a publicis ministris iisdem pauperibus præfato modo distribuendam. Alii successu temporis instituti sunt montes, partim ex elemosynis, partim ex censibus (ideoque mixti appellantur) partim ex solis censibus. Et hi quoque ob sanctum finem succurrendi pauperibus *pietatis* montes nuncupantur.

II. Adeo fideles eo tempore ab usura crimine abhorrebant, ut vel hæc sacra pietatis opera turbas, & acerrimas disputationes excitarent, ob quamdam feneratorii lucris speciem, quam præferre aliquibus videbantur. Sed dissidiis finem imposuerunt Romani Pontifices, Paulus II. anno 1467. Sixtus IV. anno 1672. Innocentius VIII. & tandem anno 1515. Concilium Lateranense, sub Leone X. celebratum, in quo sacri isti montes approbati fuerunt. Decreto Concilii subscribere Theologi omnes, exceptis Caietano, & Soto, qui etiam post Concilii decretum, ni-

mio sane ausu, usura arguere præfatos montes non cessarunt. Archiepiscopus quoque Tranensis Concilii definitioni factum opposuit, quod montes isti plus damnosi quam utiles, ut ipse arbitrabatur, essent.

III. Explicanda nunc superest accessio quæ supra sortem exigitur in his sacris montibus. Sacrum Lateranense Concilium in hunc finem exigi hanc accessionem concedit, videlicet *ad solas ministrorum expensas, & aliarum rerum ad illorum conservationem, ut præfertur, pertinentium, pro eorum indemnitate dumtaxat, ultra sortem, absque lucro eorundem montium.* Si hæc accessio in montium lucrum aliquo modo cederet, fenestras esset: idcirco Concilium dicit: *Absque lucro eorundem montium*, sed in solum ministrorum stipendium, & aliarum rerum conservationem. Quibus expensis, & oneribus succumbere montes nequeunt absque eorundem destructione, & interitu, nedum damno. Titulus itaque istius accessionis præter sortem est evidens damnus emergens. Quare erronea est interpretatio quorundam iuniorum, qui ut suis opiniunculis patrocinium quærant, commiscuntur ob obligationem mutuandi præfatum accessionem in istis montibus exigi. Supra ostensum est, & quidem, nisi me amor fallit, evidenter, hanc obligationem mutuandi esse merum usurae pallium.

IV. Tres conditiones præscriptæ communiter sunt pro æquo istorum montium regimine. 1. Ut pecunia pauperibus tradatur intra limites certæ summæ, pro tempore determinato restituendæ. 2. Ut pignus a debitoribus exhibeatur, quod a ministris proprio custodiri periculo debet. Si pecunia tempore præfinito non restituitur, venditur pignus sub hasta, pretio quod monti debetur, retento; & si quid superest, domino pignoris restituitur. 3. Ut tenuis supra sortem accessio exigatur in ministrorum mercedem, montiumque expensas, quæ pro domorum conductione, & aliis rebus fieri debent.

V. Ex quibus omnibus constat istorum montium institutionem unice pauperum levamen, & utilitatem spectare. Nihil in eorundem montium utilitatem, & commodum cedere debet. Heinc si ex accessionibus quæ præter sortem exiguntur, aliquid, solutis expensis, & ministrorum stipendiis, superfit, non in montium augmentum, qui nunquam lucrari possunt, ut ex Concilio Lateranensi dictum est, sed vel in ipsius mutuatariis pro rata, si fieri potest, restituendum est. Contingere potest quod ipsi montes inter-

terdum egestate laborent, & necessitate succurrendi pauperibus premantur; & tunc montes loco pauperum haberi possunt, atque ipsis tamquam eleemosyna potest applicari quod superest. Hoc siquidem concessit & monti Bergomenfi Sixtus V. & monti Ferrariensi Clemens X. perhibetur.

VI. Quæst. I. *An qui pauperes revera non sunt, neque ob paupertatem levandam mutuam pecuniam a sacro monte accipiunt, peccent, & ad restitutionem teneantur?* Resp. Aliqui avaritiæ æstu succens, levi accessione monti solvenda allesti, pecunias petunt mutuas, ut easdem vel negotiationi applicent, vel cum maiori accessione aliis mutuas tradant. Isti & furti, & avaritiæ iniquitate inficiuntur. Animo quippe fraudulento, & pravo montem decipiunt; ac pecuniam, destinatam pauperum indigentibus levandis, mutuam furripiunt, ut propriæ avaritiæ indulgeant. Tenentur isti & pecuniam illico monti restituere; & damnum, si quod pauperibus, quibus ob hanc pecuniæ distractionem concessum non fuit mutui beneficium, emerit, compensare. Si tamen lucrum ex tali pecunia negotiationi exposita acquisierunt, non tenentur monti restituere: quia lucrum istud fructus non pecuniæ, sed industriæ est. Si quid vero per usuram perceperunt, restituendum est mutuataris, quos usura vexarunt.

VII. Quæst. II. *Probabilis ne est opinio Pasqualigi, asserentis eos qui collocant pecuniam in his montibus, posse recipere accessionem dempto titulo?* Resp. P. Pasqualigus decis. clxxxiii. contendit, ex pecunia collocata in montibus pietatis percipi posse accessionem præter sortem, sublato titulo damni emergentis, & lucri cessantis. Antequam respondeo, advertendum est, plures reperiri pietatis montes, quos diximus mixtos, quatenus præter pecuniam a piis fidelibus in eleemosynam traditam, alias pecunias conquirunt, ut indigentibus subveniant. Pecuniarum collatoribus pensionem solvunt. Disputari ceptum est, num hæc accessio immunis ab usura sit. Theologi omnes, & Canonistæ eam semper usuræ damnarunt. P. Pasqualigus omnium primus communi doctrinæ sese opposuit, & falsam laxamque opinionem evulgavit, qua ab usura purgare conatur præfatam accessionem. Et quia nulla tam laxa opinio ab uno Casuista evulgatur quæ aliquem non sibi conciliet clientem, Pasqualigum secuti sunt Bassæus, & Pignatellus. Hinc vi Probabilissimi reflexi facile ab aliquibus Probabilistis fuco probabilitatis depingi posset, nisi eiusdem manifesta falsitas demonstraretur.

VIII. Primum omnium convellendum est fundamentum quo nititur Pasqualigus. Opponit ipse apostolicas Pauli III. litteras pro Ferrariensi monte datas anno 1549. in quibus licite concedi posse aseritur accessionem annuam iis qui pecuniam otiosam in præfato monte collocant. Et similes litteræ datæ dicuntur pro montibus Bononiensi, & Mutinensi. Cl. Petrus Ballerinus opus. de his mont. §. 3. luculentissimis argumentis evincit apocryphas, & supposititias esse eiusmodi litteras. Quare non est quod in iisdem convellendis nos tempus teramus, actumque agamus. Opposita potius doctrina Sedis Apostolicæ indicanda, quæ falsam Pasqualigi opinionem, supposito isti documento nixam, damnat.

IX. Porro Paulus III. pro monte Mutinensi litteris datis anno 1542. Iulius III. pro monte Vicentino anno 1555. Pius IV. pro monte Veronensi anno 1563. non aliis solvi accessionem concedunt nisi illis qui caritatis zelo adducti, ac pro pauperum subventionem, non feneratori animo, pecunias deponunt tempore illo quando merces paratas, ac prædia ad emendum parata haberent, ex quorum redditu, quatuor & ultra pro centenario percipere possent. Pasqualigus e contrario docet, demptis eiusmodi titulis, licitam esse accessionem illis qui non caritatis amore, sed lucri cupiditate ducti collocant in præfatis montibus suas otiosas pecunias. Hæc autem opinio directe pugnat cum Sedis Apostolicæ doctrina. Nec est quod Pasqualigus opponat, summum Pontificem Paulum III. declarasse, legem naturalem, & divinam adversus usuram non obligare his in casibus. Quoniam quæ intrinsecus, & natura sua mala sunt, nulla humana lege licita fieri valent. Quomodo lex naturalis aliquo in casu non obliget, fute Lib. I. explicatum est, quin necesse sit actum agere.

X. Ut itaque id quod interest collocantium pecunias in montibus, licitus & iustus titulus sit, sive etiam ut lucri intercepti titulus occurrat, conditiones quas supra explicuimus, necessariæ sunt. Potissimas obiter iterum indicabo, quas ipsi Romani Pontifices, probantes montes mixtos, requirunt. Prima est, ut merces, vel prædia emenda prompta moraliter sint. Nec sat est animus negotiandi, vel emendi: quia tunc lucrum possibile, non moraliter certum esset. Secunda, & quidem potissima, est, quod non feneratori, non lucrandi animo, sed caritatis zelo succurrendi pauperibus quis moveatur, impellaturque ad pecuniam collocandam in montibus, quæ pau-

pauperibus distribuenda est. Sed quis est hic, & laudabimus eum? Quare serio cavendum ne fenoris aspis latitet sub herba ementitæ caritatis. Quandoquidem si quis eo animo pecuniam in montibus collocaret quidem ad pauperum levamen, atque subsidium, ut hinc lucrum illud assequeretur quod ex negotiatione captare posset, hic fenoris suspectus esset. Ut fenoris crimen evadat, causa princeps movens esse debet caritas succurrendi pauperibus, non cupiditas lucrandi ex mutuo. Rem clarius explico, ut occultissimas fenoris latebras pandam. Præsens occasio est ex una parte emendarum mercium, vel prædiorum cum spe moraliter certa lucrandi. Instat ex altera parte necessitas subveniendi pauperibus cum accessione lucri. Optio tibi datur alterutrum eligendi. Si revera malles lucrum ex negotiatione, quia maius, aut ex prædio, quia commodius, & perpetuum; sed has commoditates, & utilitates sperneres, quia amor caritatis succurrendi pauperibus in animo tuo prævalet; & ideo ommitteres lucrum ex prædio, vel ex mercatura, quod tibi carius, quod tibi utilius, quod tibi commodius esset, ut pecuniam huic lucro destinatam in pauperum subsidium collocares: hac hypothese vera extante, tum accessionem, seu compensationem intercepti lucri percipere posses. Si contra eligeres mutuum, seu collocationem pecuniæ in montibus, utique in pauperum commodum, sed simul quia commodius est lucrum hac via perceptum, ita ut malles lucrum ex mutuo quam ex negotiatione, tum fenerator esses.

XI. Quid de illis dicendum qui pecuniam ideo in sacris montibus collocant, quia licet lucrum sit tenue, tamen securum est, certum, & a periculis, laboribus, molestiis,urbationibusque negotiationis, a prædiorum grandine, tributis, ab agriculturæ calamitatibus, & colonorum infidelitate liberum, & immune? Quid de illis qui pecunias otiosas habentes, eas in montibus collocant, ut lucrum captent; sed repetendas continuo ac occasio occurrerit emendi prædii, census, vel exercendæ opportunitæ negotiationis? Hi omnes manifesti sunt feneratores.

XII. Nihil hætenus dictum est, quod conceptis verbis non contineatur in litteris pontificiis probantibus montes mixtos. Pius IV. perspicue loquitur, sic inquires. *Qui caritatis zelo adducti, ac pro pauperum subventionem, non feneratori animo, pecunias deponunt tempore quo parata habent prædia, vel merces ad emendum, ex quorum redditu quatuor, &*

ULTRA percipere possent &c. Paulus III. *Qui ex prædiis, vel mercibus maiora lucra habere potuissent.* Iulius III. Ex quibus prædiis, vel negotiatione non solum quatuor (quæ solvi a montibus solent) sed & quinque, & sex, & forsitan ULTRA pro centenario percipere possent; & caritatis zelo deponent ad quatuor pro centenario.

XIII. Hæc tertia conditio, quæ exigit maius lucrum moraliter certum ex prædiis, censibus, & negotiatione, quam sit percipiendum ex pecunia collata in montibus, necessaria potissimum est: tum ut periculum evitetur ne accessio ex mutuo superet lucrum ex negotiatione, aut prædio acquirendum; quia tunc usura contingeret: tum ut iudicium habeatur quod non lucri cupiditate, sed caritatis amore pecuniæ collocentur in monte. Alias conditiones necessarias pro lucri cessantis iusto titulo prætereo, quia easdem fufius supra declaravi.

XIV. Oppones. Si quæ hætenus paucis perstrinxisti vera sunt, verum quoque ex una parte dicendum est consilium quod supra exp. xiv. §. ult. datum fuit; at ex altera parte doctrina hæc destruit omnes sacros Christi montes, bono publico perniciosâ, pauperibus crudelis & immanis, civitatibus, & communitatibus exitiosa est. Quis in posterum ad montes istos suas pecunias deseret? Quis tam manifesto feneratori periculo se se exponet? Consuetudo, huic doctrinæ opposita, universalis est, Theologorum auctoritate fulsa, communi populorum consensu firmata. An perire pauperes, occludi montes, emendicare ministri, omnia perverti debent? Huc tandem recidunt Rigoristarum sententiæ.

XV. Sophisma istud *diabolicum a Patribus* vocatur. Doctrina quam hic exposui, ab Apostolica Sede, ut imbecillitati meæ videatur, manavit. Si tibi non aridet, eam reiice, eam falsitatis revincito. Rationes in medium adducito. Absurda quæ opposuisti, mihi commentitia sunt. Audi. Corruunt Christi montes omnes: fame conficiuntur pauperes, periclitantur pupilli, & viduæ: ministrorum familiæ languent, interrumpuntur commerca, mercatura cessat, pervertuntur omnia, mundus totus incendio flagrat. Unico mendacio salva sunt omnia. Quid? Licetne mentiri? Licet ne mendacium officiosum, nulli noxium? Non licet mendacium: & licebit fenus? Hoc probandum, inquis, lucrum istud fenebre esse. Fenebre illud esse mihi videtur. Iustum tibi apparet? Utare iudicio tuo.

XVI. Unum te monere interest, quod mon-

montium pietatis gubernatores, & ministros spectat. Montes isti deposita apostolica, pauperum patrimonia sunt. Ministri horum montium pauperum ministri sunt, pauperum mercede conducuntur, pauperum stipendio aluntur. Quid? Pauperum mercenarii splendide vivunt? Pauperum ministri curru incedunt, veste fulgent, divitiis affluunt? Quid, si magnam redituum portionem ministrorum multitudo absorberet? Quid si ministri isti non levem pecuniae portionem, variis titulis sibi negociandam, applicarent? Quid, si ministri isti pignora sub hasta exponerent, & aliorum ope eadem vili pretio emerent? Isti ne pietatis montes? Isti ne Christi montes? Montes isti montes non pietatis, sed impietatis forent. Nihil tam sanctum, quod hominum depravari malitia nequeat. Immo quo sanctius opus est, eo scelestius adulterare dæmon pertentat. Cauti ergo sint sacrorum montium ministri, & gubernatores. Qui gratis exercere officia nequeunt, levi stipendio contenti sint, memores quod pauperum, non divitum, ministri sint. Officia ista, & ministeria non iis conferantur qui indigent, qui absque labore pauperum sanguine saginari cupiunt, & student; sed piis probisque viris. Dum seligendi sunt, pauperum habeatur ratio, non familiarum sustentatio. Multae familiae vivunt sacrorum montium ministerio; sed verendum ne multae æternum sint perituræ ob voratum pauperum patrimonium. Hæc pauca de his montibus delibasse sat est.

CAPUT XXI.

De contractu trino, familiari, & frequenti usuræ pallio.

Integro volumine, Romæ anno 1746. typis edito, contractum hunc trinum profligavi omni argumentorum genere. Verum quia opus istud rarum iam est, & emptu difficile, ideo ne penitus ignorent lectores mei iniustitiam feneratoriam istius contractus, quem obviam habent in omnibus Moralistarum, qui ad manus sunt, libris, paucis quaestionem de hoc trino contractu dispi-

§. I.

Contractus trini descriptio, & conditiones, eius origo, & progressus.

Trium contractuum primus est societatis, alter assicurationis, tertius venditionis. Singuli explicandi. Contractus societatis conventio duorum est, vel plurium de contribuendo aliquid pretio æstimabile in commune lucrum, & damnum pro rata. Omnium consensu licitus & honestus est contractus iste. Quatuor conditiones postulat. I. Qui pecuniam, aut quamcumque aliam mercem ponit, puta animalia, periculum subire debet. II. Negotio, aut ars, in qua collocandum vivum est, honesta sit oportet. III. Æquitas servetur. IV. Capitale tradendum est personæ industriæ, nempe pecunia mercatoribus, animalia rusticis &c. In hoc primo contractu Caius ponit pecuniam, Mævius mercator industriam, & ambo lucri, iacturæve participes sunt. Secundus contractus assicurationis capitalis vocatur. Caius qui pecuniam contulit, paciscitur cum Mævio, ut suum capitale ab omni periculo immune restituat. Et pro hac assicuratione partem lucri remittit. Dedit 100. Lucrum ex negotiatione percipiendum, ut præsumitur, est duodecim. Remittit quatuor pro capitalis securitate, a Mævio præstanda. Tertius est venditionis lucri maioris incerti pro lucro minori certo. Itaque Caius post duos contractus societatis, & assicurationis, tertium inquit, quo vendit Mævio mercatori illud maius lucrum speratum incertum, nempe octo in 100. pro minori certo reddendo, puta quatuor. Quibus peractis, Caius quatuor in centum percipit, omni labore, molestia, periculoque subiat.

II. Sola quaestionis perspicua, & simplex expositio usuram tibi in oculos proicit. Si Caius simplici sermone dicat: Do tibi, Mævii, mutuo centum, ut quatuor in annos singulos mihi pendas, fenerator est. Si præfatos verborum involucro, & circuitione utatur, usuræ scelus declinavit. Mirifica sane ars, quæ sola verborum circuitione vitia transmutat in virtutes.

III. Trini istius contractus originem iuniorum Theologorum gloriæ vertit P. Thomas Tamburinus, quem ego, sive ingenii acumen, sive ordinis perspicuitatem, sive scribendi elegantiam spectes, inter iuniores nemini secundum reputo. Is Lib. IX. de contractibus. cap. v. §. 3. num. 1. & 2. hæc scribit.

Ex

Ex vi solius contractus societatis non licere totum periculum in socium reicere, nimis clare patet.... Verum INGENIOSI THEOLOGI, forte ab ipsis mercatoribus, quorum res interest, admoniti, invenerunt MODUM reiciendi totum periculum in UNUM ex sociis sine iniustitia.

IV. Vin' meliora? Societas, & securitas duo sunt quæ natura sua simul stare nequeunt. At ingeniosi iuniores modum invenerunt simul coniungendi extrema quæ sunt natura sua contraria. Primus, qui contractus trini aliqua iecit semina, fuit Ostiensis Lib. V. tit. de usur. Sed obiter, & ambigue loquitur. Eius opinionem confutant S. Antoninus, Panormitanus, Ioannes Andreas, & communiter Canonistæ. Ioannes Maior, Doctor Universitatis Parisiensis, primus omnium contractum trinum defensitavit, suamque vocat opinionem ipse singularem. Et reipsa P. Thomas Mercadus, qui anno 1569. edidit tract. de contract. testatur, omnes ad unum Doctores eiusmodi contractum improbare.

V. Dominicus Soto præ ceteris post Gaetanum liberiori stilo contractum trinum profligavit: & Martinus Navarrus post Ioannem Maiorem pro contractu trino adversus Dominicum Soto pugnare aggressus est, suæ tamen sententiæ incertus: quamobrem Pontificis definitionem percipiebat, quæ anno quo Navarrus obiit, emanavit in eiusdem sententiæ condemnationem. Siquidem Sixtus V. anno 1586. constitutionem edidit quæ incipit, *Detestabilis avaritiæ*, in qua contractum trinum damnari, in citato opere *Usura contract. trini diss.* r. evidenter, ut ego quidem arbitror, palam feci.

VI. Antequam Sixtus V. damnasset contractum trinum, eiusdem inventores, & assertores clamabant, contractum periculi plenum esse. Ostiensis ait, non esse tutum in conscientia qui illum ad praxim reducit. Ioannes Maior primus inventor admonet, non esse proponendum populo, sed dissuadendum. Mercadus testatur, contractum hunc ab omnibus Doctoribus oppugnari. Navarrus pontificiam decisionem avehat. In opere citato istorum Auctorum verba rescripti.

VII. Primus qui post Sixtinam constitutionem propugnavit contractum trinum, fuit P. Leonardus Lessius, quem secuti sunt Layman, Castropalaus, Lugo, Bonacina, Diana, & alii plures. Miraberis forte, quod primi inventores adeo pavidi, & ancipites dubitaverint de contractus istius usura; quod post pontificiam constitutionem altius hunc

timorem exaggeraverint Bail, Abelly, Reginaldus, Salmanticenses, Baifæus, alique eiusdem contractus patroni. Sed admirandam rationem omnem amolitur P. Ioseph. Gibalinus, acerrimus contractus trini propugnator, qui Lib. VI. de usur. cap. v. art. 2. pag. 383. num. 3. hæc scribit. „Moneo dumtaxat impræsentiarum, plurimas sententias, ubi primum in scholis inductæ sunt contra opinionones receptas, & vulgares, non nisi timide admodum a suis Auctoribus fuisse prolatas: tum ne vulgus Doctorum offenderent, quorum plerique ex præiudicatis opinionibus censent, & fere pedarii senatores sunt: tum ne alii nondum bene discussas sententias damnarent: & denique ne qui illis male intellectis abuterentur. Ubi vero aliquamdiu pensiculationis examinatae sunt eiusmodi sententiæ, & discussa nube, luce veritatis persulfæ, magno consensu recipiuntur, quæ primum natæ vix parentem prodere audebant.... Idem in nostro casu profusus accidit. Cum enim societas æqualitatem constituat inter socios; hæc obligationes certi lucri, quamvis minoris, & securitatis fortis præstanda ab altero socio, cum societatis natura pugnare iure merito sapientibus visæ sunt: ubi vero adverterunt hæc onera non imponi socio vi contractus societatis; sed per nova pacta, & novos contractus, ad quos etiam celebrandos minime obligentur socii vi eiusdem societatis; sed volentes, & sponte illa pacta, tanquam sibi commodiora, celebrent, in quibus etiam servatur æqualitas; cum onus quod imponitur uni socio, ad quod vi societatis non tenetur, compensatur eiusmodi pactis, quæ in se spectata æquissima, & legitima sunt, & passim celebrantur, coniuncta vero non se destruant, magno consensu trium istorum contractuum consuetudinem probarunt, hodieque omni timore discusso probant, & suadent.“

VIII. En quam fecunda sit & ferax probabilistica Theologiæ fodina. Magno consensu suscipitur doctrina contractus trini? Ecquidni? Favet cupiditati, pugnantia confociat, soloque verborum aggestu usuram incredibili transmigratione in virtutem iustitiæ mutat. Evangelica Moralis e cælo delapsa est, numquam purior, numquam splendidior quam cum primum illuxit. Ceteræ artes hominum industria partæ temporis intervallo perficiuntur. Contra doctrina revelata pericula a Deo prodit in lucem; nec hominum ore, & ratiociniis perficitur, sed sæpe involvitur, & obscuratur. Contractus trini inventum igno-

ignorarunt Evangelistæ, ignorarunt Patres, & Theologi quatuordecim sæculorum. Iuniores inter pavorem & timorem quamdam adumbrarunt imaginem, eam perpolivere successores, & tandem novissimi Probabilistæ ultimam apposuerunt manum, & foras excusso omni timore, tanquam validissimum contra usuras omnes antidotum, dividendum. Si plura cupis, legis præfatam nostram *diff. II.*

S. II

Auctoritate tum iuris civilis, tum Romanæ Sedis, tum Episcoporum, commentum triplicis contractus exploditur ut manifestum usuræ pallium.

I. Purimis documentis, quæ fuscè exposui *loc. cit.* arcessitis tum a Conciliis, potissimum Nicæno, tum a Patribus, missis, pauca delibo. Ius civile societatem in qua socii pro rata non sint damni, & lucri participes, damnat tanquam societatem leoninam, iniustam, & crudelem. Ulpianus ff. *Pro socio* Lib. LII. §. 4. *Sicut lucrum, ita damnum quoque sociis commune esse oportet, quod non culpa socii contingit.* Item Paulus Lib. LXVII. ff. *Pro socio.* *Cum societas contrahitur, tam lucri, quam damni communio initur.* Addit Ulpianus Lib. LV. ff. *Pro socio.* *Equum est ut cuius participavit lucrum, participet & damnum.*

II. Summorum Pontificum testimonia, Innocentii III. Alexandri III. Gregorii IX. Gregorii XIII. quæ *loc. cit.* retuli, præterco. Ex constitutione dumtaxat Sixti V. quam integram ibidem attuli, pauca quæ rem conficiunt, transcribo. „ Multi speciosum & honestum societatis nomen suis feneratoriis contractibus prætexendo, hoc quasi colore & fuce mercatoribus, opificibus, & negotiatoribus, & aliis personis . . . pecunias suas, & alias res societatis nomine conferunt . . . ea conditione ut fors ipsa, seu capitale, tam pecuniarum, quam animalium, & rerum salutarum semper & integrum existat pro eo qui non industriam, aut operas, sed pecunias, & animalia, aut res eiusmodi in societatem confert, ut omne periculum & damnum ab altero socio recipiente sustineatur, contra æquitatem, & societatis iustitiam diversissime paciscuntur: eos denique socios cum quibus contrahunt, plerumque pauperes, & egenos, suoque labore, & industria visitantes, quicumque tandem casus & rerum eventus consequatur, pacto & obligatione

constringunt, simulque etiam certi lucri quantitatem, & summam, veluti tot pro quolibet centenario in singulos annos, aut menses, per alterum socium, durante societate solvendam præfinitur, ac præscribunt . . . Proinde nos . . . huiusmodi morbi contagium, antequam in communem fidelium perniciem serpat, quantum Deo favente possumus, tollere cupientes, de attributæ nobis apostolicæ potestatis plenitudine, hac nostra perpetuo valitura constitutione damnamus, reprobamus omnes & quoscumque contractus, conventiones, & pactiones posthac ineundos, seu incundas, per quos, seu quas cavebitur personis, pecunias, animalia, aut quaslibet alias res societatis nomine tradentibus, ut, etiam si fortuito casu quamlibet iacturam, damnum, aut amissionem sequi contingat, fors ipsa, seu capitale semper salvum sit, & integrum a socio restituitur: sive ut de certa quantitate, vel summa in singulos annos, aut menses, durante societate, respondeatur: statimque huiusmodi contractus, conventiones, & pactiones usurarios, & illicitos posthac censeri debere: atque in posterum non licere iis qui pecunias, vel animalia, aut alias res in societatem tradent, de certo lucro, ut præfertur, perficiendo inter se pacisci, & concordare, neque etiam sive ad certum, sive ad incertum lucrum convenerint, socios qui ea recipient, ad fortem, seu capitale salvum, & integrum, ubi illud casu fortuito perierit, vel amissum erit, quovis pacto, aut promissione sibi obligare. Ac ne de cetero societates ineantur sub huiusmodi pactis & conditionibus, quæ usurariam pravitatem sapiunt, directe interdiximus, & prohibemus. “

III. Tam luculenta & perspicua est constitutio Sixtina, ut Lessius, Lugo, Filliucius, Bonacina, & alii ingeniosi iuniores subtilissima interpretamenta excogitaverint. Celebre est *vivæ vocis oraculum*, quo Pontifex oppositum declarasse contendunt plures; ac si Pontifex summus solemniter constitutione de cepisset Ecclesiam, suam doctrinam ei proponendo, quam privato *vivæ vocis oraculo* retractavit. Omnia istorum commenta *loc. cit. diff. I.* penitus labefactavi. Qui ad *vivæ vocis oraculum* confugiunt, fatentur constitutionem adeo compertam, & ineluctabilem esse, ut opus fuerit opposita Pontificis declaratione. Sed inventum istius *vivæ vocis oraculi* fabulam esse, Pontifici, & Ecclesiæ iniuriosam, quasi una doctrina publice, alte-

altera contraria privatim Romæ traderetur, manifestavi *loc. cit.*

IV. Cosmas Philiaricus Florentinus, Sixto V. suppar, in opere eidem Pontifici Summo dicato, Lib. V. cap. ix. pag. 59. hæc scribit. *Magna inter Doctores fuit hucusque controversia, an socius possit alterius capitale assecurare &c. . . . Sed hæc controversia iam sublata est per constitutionem Detestabilis, Sixti V. in qua damnantur & reprobantur illæ societates in quibus sunt cum socio illi duo contractus assecurationis capitalis, & certæ quantitatis fructuum.* P. Ioannes Azorius, qui pariter tempore editæ constitutionis vivebat, idem testatur III. Part. Lib. IX. cap. iv. Pontifex constitutione edita declaravit, feneratoriam & usurariam esse societatem in qua pactum est ut socius pecuniam quæ in commune confertur, suo damno & periculo suscipiat, ita ut in omni eventu tantumdem reddere debeat, quantum accepit. Optabat Navarrus ut Pontifex declararet, tale pactum in societate licitum esse, & iustum. At contrarium Pontifex declaravit, ac DEFINIUIT; ut superiori capite dixi in vi. quæst. Theologorum, & utriusque iuris Doctorum sententia semper fuit tale pactum esse feneratorium.

V. Consensus Episcoporum Europæ, qui Sixtinam constitutionem in suis diocesisibus promulgarunt, & commentariis illustrarunt, damnat contractum triplicem. Novem Archiepiscopi, & Episcopi Hispaniarum non solum improbant contractum hunc; sed damnandum etiam supplices obtulerunt Apostolicæ Sedi, simul cum aliis 332. laxissimis propositionibus, suasque preces instaurarunt apud regnantem Pontificem summum BENEDICTUM XIV. Libellum, typis editum, continentem 332. propositiones damnandas penes me habeo: & re ipsa censuris Romæ fuerunt notatæ propositiones, sed decretum hætenus publicatum non est; speramus tamen fore ut sapientissimus Pontifex feliciter regnans BENEDICTUS XIV. brevi solemniter evulgaturus illud sit. Porro inter præfatas propositiones proscribendas hæc recenseretur num. 157. *Ex contractu trino aliquid ultra fortem in pactum deducere non est legale.*

VI. Illustrissimus D. Bartholomæus De Espejo, & Cisneros, Episcopus Malacitanus, Sixtinam constitutionem, in linguam hispanicam versam, in sua diocesi evulgavit, eamque doctissimo commentario typis edito illustravit an. 1698. Titulus Commentarii hic est: *Tractatus de usura personata in contractu trino.* Ex ungue leonem. Refert in Conc. Theol. Tom. VII.

super decretum sacre Inquisitionis Hispanicæ adversus eundem contractum.

VII. Universitas Parisiensis anno 1665. contractum trinum damnavit. *Si contractui societatis adiungatur contractus assecurationis capitalis, ac venditionis lucri incerti pro certo, virtute trium horum contractuum licitum est exigere lucrum certum cum assecuratione capitalis.* Hæc est propositio casuistica. Audi in eandem latam censuram. *Falsa est, scandalosa, inducens ad usuras committendas, variasque aperit artes eas palliandi, iustitiam, & caritatem violandi, & a sacra Facultate iam damnata.* Censuram hanc renovavit eadem sacra Universitas Parisiensis anno 1717. *Vi trium, ut aiunt, contractuum, scilicet societatis, assecurationis summæ principalis, & venditionis maioris lucri incerti pro minori quod certum sit, lucrum exigere, vel intendere usura est.*

VIII. Sixtinam constitutionem acceptatam in Belgio fuisse testatur Anselmus in Tribon. Belgico cap. xlvi. Synodi Mechliniensis tit. de usuris, Cameracensis tit. xxiii. Iprensis tit. xxx. & Atrebatensis contractum trinum ut feneratorium damnant.

IX. Italiæ Episcopi similiter hunc diris devoverunt contractum tanquam usurarium. Cardinalis Denbous, Episcopus Cefenatenfis, in suo edito pastorali, typis edito an. 1694. Pontifex (Sixtus V.) damnavit sua bulla, Detestabilis avaritiæ, societatem trini contractus tanquam usurariam, & vetuit ne in posterum coiretur . . . iure summo cum damnavit non modo in foro exteriori, verum etiam in interiori . . . & revera quicumque serio animo secum reputaverit, colliget nullas in mundo illicitas fore usuras, dummodo moderatæ sint, semel admissa trini contractus iustitia: quoniam semper in quolibet negotio iactabitur contractus trinus, si expressus, saltem implicitus. Latine versa ex italica lingua fide summa. Lucas Trapanus, Episcopus Iſclanensis, in Synodo celebrata an. 1716. Part. I. cap. vi. §. 4. num. 3. inter feneratorios contractus numerat illum qui famosus contractus trium contractuum nominatur. Franciscus Layerius, Episcopus Umbraticensis, in Synodo habita an. 1727. tit. ix. hæc statuit. *Contractus trium contractuum (quamvis raro, vel numquam in nostra diocesi iniuri contingat) societatis scilicet, assecurationis, & venditionis lucri maioris incerti pro lucro minori certo, tanquam usurarios, & proscriptos esse apostolica constitutione (Sixti V.) nostris diocesanis volumus innotescere, ut ab illis casu occurrente valeant abstinere.*

X. Infinitus essem, si omnia Synodorum, & Episcoporum decreta in damnationem contractus trini lata referre vellem. Coniule quæ scripsi *dissert. I. & II. cit. oper.*

s. III.

BENEDICTUS XIV. feliciter regnans declaravit contractum trinum damnatum esse a Sixto V. Inaudita paradoxa Lessii, Gibalinii, & aliorum.

I. Sapientissimus Pontifex **BENEDICTUS XIV.** ad Ecclesie catholice splendorem, & ornamentum feliciter regnans, in suo percelebri doctissimoque opere de Synodo &c. sæpius laudato, *Lib. VII. cap. I.* declarat, Sixtum V. damnasse tamquam usurarium contractum triplicem. Hæc sunt illius verba. „ Hic porro est trinus ille contractus quem celebrem fecit exorta inter „ Dominicum Sorum & Martinum Navarrum discordia. Putabat nimirum Navarrus, tres prædictos contractus simul, & cum eadem persona, tuta conscientia iniri posse; „ atque ab usuraria pravitate immunes esse ob rationes quas adducit in suo Manuali „ cap. XVII. numer. 254. & seqq. Sorus ex „ adverso assererat, trium illorum contractuum conjunctionem degenerare in mutuum feneratoritium, & societatis leges quæ „ lucri, dampnique communionem expolcunt, evertere; suamque assertionem pluribus „ propugnabat argumentis, quæ videri possunt in eius opere de iustitia *Lib. VI. quæst. VI. art. 2.*

„ Causa delata est ad Sixtum V. Pontificem Maximum, qui diligenter quæstione discussa, *duplicis securitatis pactionem, societati adiectam, USURARIAM PROMUNTIAVIT: EAMQUE DEINCEPS FIERI PROHIBUIT* sua constitutione 68. quæ incipit. Detestabilis, edita anno 1586. Tom. IV. Bull. pag. 263.

II. Quid ad hæc iuniores? Reponent, Pontificem summum non loqui ex cathedra, sed tamquam privatum Doctorem. Esto. At sapientissimi Pontificis, etiam ut privati Doctoris, auctoritas prævalet centum Probabilistis. Quod ibidem *num. 4.* subdit Pontifex sanctissimus, videlicet plures, & non obscuro nominis Theologos posteriores trinum contractum ab usura absolvere, omnium piorum lacrymas exprimere debet. Quandoquidem innumeræ sunt opiniones a iunioribus inventæ, sane laxissimæ, quæ Moralem christianam corrumpunt; ut testatur Alexander

VII. Novæ benignitatis non pauci assertores, dum eandem falsitatis, & improbabilitatis accusatas audiunt, clamant non esse ab Apostolica Sede damnatas. Ergo inferunt, eas ut probabiles reputandas. Si Apostolica Sede eadem damnat; tum unica distinctiuncula damnatio eluditur, & pontificiæ constitutiones vanissimis commentis frustraneæ redduntur. Vix una ex tot summorum Pontificum constitutionibus adversus novas opiniones, amplificantes superstitionis, cupiditatis, & libidinis confinia, prodiit, quin vanis commentis, & cavillatoriis interpretamentis fuerit obnoxia. Inter Theologos, a Pontifice Maximo **BENEDICTO XIV.** citatos, qui post Sixtinam constitutionem ab usura absolvunt contractum trinum, præcipui sunt *Lessius, Gibalinus, Lugo.* De duobus primis aliqua nunc, de tertio alibi.

III. P. Leonardus Lessius, non inferioris subseculi Theologus, primus fere omnium Sixti V. constitutionem vanam reddere, & pro trino contractu, veluti pro aris & focis, pugnare aggressus est. Vix ullam morum controversiam tam fuse versavit quam hanc de contractu trino, ut ipse testatur. Ne quid per invidiam dictum appareat, præcipua commenta contra præfatam constitutionem, & argumenta illius pro hoc contractu paucis indicabo. Inter plurima argumenta quæ pro contractu trino adfert, hæc nunc transcribo, infra cetera excussurus. Inquit igitur *Lib. II. cap. xxv. dub. 3.* Sentio esse expediens, præsertim hoc tempore, & ad salutem animarum, & ad commodum Principum, & ad compendium viduarum, & pupillarum hanc formam (contractus trini, & quidem impliciti) non prohiberi, sed permitti. Quod ad salutem animarum expediat, probatur. Quia si hæc forma prohibeatur, subtrahitur plurimis qui redditus non habent, nec venales inveniunt, ratio vivendi, salva sorte, quam tamen omnes conservatam volunt. Hoc est principium capitale. Omnes salvam volunt sortem: omnes quoque simul lucrari: omnes item simul peccare nolunt. Ergo invenienda doctrina est quæ hæc omnia simul conciliet hoc præsertim tempore. Hoc præsertim tempore? Non tempore Christi, non tempore Apostolorum, Patrum; sed hoc præsertim tempore, quo Sedes Apostolica hunc contractum damnavit. Alioquin, pergit continuo *ibi num. 32.* P. Lessius, conferent se ad iniquas artes, ad occultas usuras (minus re malum quod sint publicæ?) ad fraudes emptionum, & venditionum, ad cambia sicca, & ficta, ad

ad mobatras, monopolia, furta. Alii paucis annis sortem consument: sicque filice non poterunt honeste collocari, nec filii in studiis liberalibus alii; aliaque plurima incommoda sequentur.

Quod ad commodum Principis, & Reipublicæ attinet, patet. Si enim hic contractus prohibitus fuerit, non poterunt mercatores Principi suppeditare pecuniam, nisi sub maximis detrimentis &c.

Quod etiam ad commodum viduarum, pupillarum, & plurimorum aliorum, qui alia ratione fructuose suam pecuniam non possunt impendere, expediat hunc contractum permittere, constat ex dictis: alioquin consument sortem, & tandem redigentur ad inopiam, & ad turpia lucra se convertent.

IV. Ab hac arguendi ratione christianæ Moralis relaxatio profecta est. Quia nolunt homines, inquit Augustinus, se conformare ad legem Dei, detorquent Theologi non pauci legem Dei ad mores hominum. Hæc arguendi ratio funditus evertit, ut mea minima præfert opinio, universam sacram Scripturam, & totum Decalogum. Sed audiamus quid ad Sixtinam constitutionem respondeat.

V. Nec obstat (subdit *ibi num. 33.*) quod Sixtus V. in constitutione edita an. 1586. 12. Kal. Nov. damnet, & reprobet omnes contractus imposterum inveniendos, per quos cavebitur &c. Quia, non obstante hac constitutione, in Italia maxime viget, & semper viguit ista forma contrahendi.

VI. Bella sane arguendi forma. Evangelio promulgato, grassantur scorta, adulteria, furta, periuria. Ergo hæc scelera Evangelio non adversantur? Post constitutiones pontificias contra propositiones Baianas, Iansenianas, Quænelianas, superstitiones Sineses, & Malabaricas, vigent errores Baiani, Ianseniani, Quæneliani, superstitiones Sinicæ, & Malabaricæ &c. Quid inde?

VII. Reponit ibidem P. Lessius, in Italia Sixtinam constitutionem numquam fuisse receptam. Multo minus, inquit, fuit recepta hic in Belgio, ubi neque fuit umquam promulgata, neque cogitata.

Simili modo Pius V. an. 1569. multa statuit de censibus, v. g. ut statuatur super re immobili, frugifera, certis finibus designata, ut re pereunte, pereat census pro rata, ut pecunia reipsa numeretur. & iubet contractum censeri usurarium, si aliqua ex his conditionibus deservit: tamen, quia hic in Belgio illa constitutio non est recepta, nemo sibi facti scrupulum, etiamsi eam non servet.

VIII. Opportunissima est doctissimi Iesuitæ P. Michaelis Elizalde responsio, *Lib. VIII. quæst. VIII. §. 8.* „ Oraculo pontificio . . . „ constar nobis, quibus Sedes Apostolica in „ suo loco est, irreplisse modum de rebus conscientiæ opinandi, omnino alienum a simplicitate evangelica, & a doctrina SS. Patrum. Si qui vero erunt qui oracula pontificia pro re sua maximi faciunt (N. B.) „ contra se vero nihil pendant, hoc sane locum non est. „ Si constitutiones summorum Pontificum, quos Deus constituit regere Ecclesiam suam, quibus morum controversiæ definiuntur, tanta facilitate eludunt pro arbitrio, ac reiciunt nonnulli benignioris Ethices patroni; quæ esse cum illis disputatio potest? Numquid constitutiones pontificiæ, quæ morum præcepta divina interpretantur, a populorum acceptance pendent? Quam ansam non præbet Iansenistis, pontificiis definitionibus resistendi, hic opinandi modus? Clamant reipsa homines isti, constitutiones contra semetipfos latas, obsequio summo, exclusis cavillationibus, acceptari; e contrario alias constitutiones contra opiniones laxas, superstitionis, & scandali plenas, cavillari, extenuari, deludi.

IX. Tandem concludit P. Lessius suam prolixam disputationem his verbis. Hæc fufius præter morem meum persecutus sum, quod videam adhuc a quibusdam propter UMBRAS quasdam USURÆ hunc contractum damnari, cuius prohibitionem hoc tempore cura damno publico futuram non dubitaverim. Papæ! Propter umbras usuræ? Umbræ ergo sunt Romanæ Sedis constitutiones, tot Episcoporum, tot Synodorum, tot Universitatum ex universa Europa decreta contra usuram istius contractus? Umbræ ne istæ? Quid quod Paulus Apostolus ab umbra mali cavendum clamat? Quid quod non modo ante Sixtinam constitutionem omnes Ecclesie Doctores, tribus, aut quatuor Theologis exceptis; & post hanc constitutionem nobilior Theologorum, & Canonistarum natio ut feneratoritium damnant hunc contractum; verum etiam argumenta luculentissima, a iure naturali repetita, eiusdem evincunt usuram; & P. Lessii, atque aliorum rationes, ut mox videbimus, vanæ sunt? Sed ad P. Gibalinum transeamus, alterum trini contractus celebrem patronum.

X. Itaque P. Gibalinus *Lib. VI. cap. v. art. 3. num. 5.* commenta P. Lessii transcribit contra Sixti V. constitutionem, nempe aut non esse receptam in Gallia, in Belgio &c. aut intelligendam de assecuratione vi-

societatis adiecta. Sed hæc interpretatio est mera chimæra. Nam vi societatis non potest poni nisi contractus societatis. Societas, cum includat essentialiter lucrum, & damni communionem, natura sua excludit assicurationem. Luce meridiana clarius Sixtus V. loquitur de duobus adiectis societati contractibus, de quibus tum controversia erat, quam Pontifex definivit. Numquid inter Solum & Navarrum his erat de assicuratione vi societatis adiecta? Se recipit Gibalinus ad fabulam vivæ vocis oraculi: & tandem coactus fateatur, eiusmodi contractus solum prohiberi iure positivo, ubi *SIXTI constitutio recepta fuerit*. Nullibi pedem figunt; sed huc atque illuc se rotant, ut ab hac pontificia constitutione elabuntur. Sed hæc obiter.

XI. Robustum argumentum rescribendum est, quo P. Gibalinus damnat Theologos contractum trinum dissuadentes. Scribit ille *Lib. VI. cap. v. art. I. num. 5. pag. 384.* Sempronium, conscientia tactum, conulere Sulpitium, virum doctum, de hoc contractu; atque iniecitam sibi fuisse ab aliquo viro pio religionem usurariæ labis, de qua ipse numquam cogitavit. . . . Rogat igitur ut illum sibi scriptulum exvellat, paratum se esse ad omnia præstanda quæ ipse arbitratur: sive abstinere iubeat ab eiusmodi contractibus, & pecuniam suam repetere, illamque in alia quævis impendere; aut, si id nequeat, otiosam potius relinquere quam inique, & per usuras agitare, sequæ lucra omnia, si ipse iniqua censeat, restitutum: denique se malle suæ iacturam pecuniæ, ac fortunarum omnium quam animæ, atque salutis facere. Quare fidenter pronuntiet quid censeat; & ad omnia se obsequentissimum fore pollicetur.

XII. Quis exemplo istius Sempronii se diviti amoris igne succensum non experitur? Felices Confessarii, si tales semper haberent Sempronios, ad omnia consilia suscipienda promptos, paratosque ad fortunarum omnium iacturam subeundam potius quam periculo æternum pereundi animam committere. Accipe nunc Sulpitii, docti probique Theologi, consilium, quod tibi narrare persequitur P. Gibalinus.

XIII. Sulpitius respondet, illum delusum fuisse, & in fraudem inductum, usuram, & iniustitiam, quamvis ignarum & involuntum, commisisse. Itaque illi auctor est ut deinceps ab huiusmodi iniquo commercio abstinere, repetat suam pecuniam, & in alia quæpiam lucra legitima impendat, redditus annuos, aut prædia coemat, usuras acceptas restituat, aut sibi condonari a suo mercatore procuret. Re-

spondet Sempronii pietati, sinceritati, & sanctitati, prudentia, zelus, & christiana Sulpitii Theologia.

XIV. Aures arrigito, animumque intendito, ut audias P. Gibalinum irruentem, atque his verbis declamantem in miserum Sulpitium Theologum *Antiprobabilissimum*. Dico EGO, Sulpitium hoc responso imprudenter abusum esse Sempronii facilitate, illique gravem intulisse iniuriam, atque etiam damnum, quod *REPARARE TENETUR*. Quæ omnia sigillatim ostendo. . . . Qui enim ex conscientia probabili (N.B.) operatur, ex recta conscientia, & legitima operatur. . . . Ille porro agit ex conscientia probabili qui optimi præcepti probabili insistit. Ergo &c.

XV. Lugendum ne hic est, an exclamandum? O tempora! O mores! Sulpitius abutitur facilitate Sempronii penitentis, parati ad tutissimam doctrinam suscipiendam? Reus est, quod tam piis votis obsecundavit? Ut tuis armis iugulum tuum petam: si qui ex opinione probabili operatur, prudenter operatur; Sulpitio autem probabilis opinio est quæ usuræ damnat contractum triplicem; cur ergo eundem temeritatis, imprudentiæ, iniquitatis arguis? Sed meis te premere armis volo. Concedere tibi gratis volo, probabilem esse opinionem tuam, quam fallam, chimæricam, bonoque sensui adversam mox ostendam. Quid inde? Sulpitius, Romanæ Sedis auctoritate præsertim fultus, probabiliorum, immo unice veram, reputat suam sententiam. Penitentem Sempronium videt Dei amore succensum, salutis suæ desiderio flagrantem, ad omnium divitiarum iacturam ferendam paratissimum, ut perdendæ animæ periculum declinet. Et Sulpitius imprudens, temerarius, iniquus erit, quod tam pio Christiano securiorem viam attingendi portum aperiat? Quis vel laxiorum Casuistarum unquam dixit, sub letalis culpæ poena amplectendam esse opinionem minus probabilem? Quis unquam negavit, Christiano optime parato suadendam esse saniorum doctrinam? Quid quod in materia iustitiæ vel ipsorum Probabilistarum plures Probabilissimum damnant? Restitutioni ne subicies, & peccati damnabis iudicem, qui iuxta securiorem doctrinam de iustitia controversias dirimit? Sed quid te, Gibaline Pater, argumentis urgeo? Nonne ipse fassus supra es, hunc contractum timide admodum inventum esse? Nonne omnes istius contractus inventores, & fautores clamant, eundem esse aleæ plenum; tutumque esse ab eodem abstinere? Et tu, homo Dei, imprudentiæ

pravitatis, & temeritatis damnas Sulpitium, quod optimo Christiano Sempronio suadeat doctrinam tutam, ab omni periculo Deo displicendi, proximique lædendi immunem? Hucine malorum Probabilissimus detrudit? Si plura de hoc cupis, lege citatum nostrum tractatum *diff. II. cap. III.* ubi fufe rescripti doctrinam P. Gibalini, & pluribus eandem profligavi.

S. IV.

Luculenta rationum momenta, quæ evincunt, contractum trinum esse merum figmentum casuisticum, speciatim dumtaxat contractuum naturis mutuo pugnantibus.

I. **N**atura societatis quatuor constat, consensione voluntatum, personarum coniunctione, rerum operarumque collatione, lucrum damneque communione. Contractus trinus, si factum spectes, chimæra est. Quænam inter hos contrahentes fraternitatis necessitudo? Quænam amicitiaæ fœderata? Quænam inter eos communis arca, in qua collocanda pecunia sit? Quænam bonorum, & damnorum communio? Quid quod mercator acceptam pecuniam pro ingenio distrahit, aut in latifundia emenda, aut in filiam nuptui tradendam, aut in negotia arbitraria, socio inconsulto? Nec socius pecuniæ collator de hoc queritur; immo ne cogitat quidem. Societas ergo ista, si vel ipsum factum spectes, chimæra caluistica est, ad tegendam usuræ iniquitatem excogitata ab *ingeniosis Theologis*, inquit P. Tamburinus.

II. Secundum rationis momentum arcesso ex natura primi contractus societatis, cui repugnant duo adiecti contractus, assicurationis, & venditionis respectu eiusdem personæ. Ut argumentationis efficacitatem teneas, præmoneo, nullum nunc esse de iniustitia, aut usura istius contractus sermonem. Sola societatis essentia expenditur. Quibus positis, hanc formo argumentationem.

III. Contractus ex tribus specie diversis, & mutuo pugnantibus contractibus coalescens, figmentum est, sola mente conceptum. Eiusmodi est contractus trinus. Ergo chimæra. Probo minorem. Naturam primi contractus societatis perspectam ex iis quæ dixi, habes. Quæ sit aliorum contractuum natura, expono. Essentia secundi contractus *assicurationis* suscipit rei alienæ periculum. Periculi istius præstatio, seu susceptio, excludit omnem communionem damni & lucri, *Cont. Theol. Tom. VII.*

societati necessariam. Essentia tertii contractus venditionis & emptionis lucrum maiori sperati transfert dominium a venditore in emptorem eiusdem lucrum sperati ex negotiatione: quod dominium essentialiter in societate commune sit necessarium est. Posito autem venditionis contractu, nullo modo venditor, & emptor communicant in hoc dominio, quo, iure emptionis, emptor solus potitur, & iure venditionis, venditor omnino caret. Ergo contractus triplex, ex his tribus contractibus mutuo essentialiter pugnantibus conflatus, larva, & chimæra est. Nec est quod reponas, pretio redimi periculum istud, & æqualitatem constitui. Quoniam, ut dixi, non de iustitia, sed de contrarietate, & pugna horum contractuum nunc nobis certamen est. Tollatur duabus pactioibus adiectis, per me licet, iniustitia, inæqualitas, usura, de quibus infra. At non aufertur propterea implacabilis pugna, & oppositio, qua se mutuo hi tres contractus perimunt, & destrunt. Sed, societate perempta, fatentibus omnibus adversariis, lucrum est usurarium. Ergo chimæricum fateri contractum trinum coguntur.

IV. Evidentius expono essentialem contradictionem. In hoc triplici contractu idem omnino Sempronius respectu eiusdem rei haberet, & non haberet bonorum, malorumque communionem; esset, & non esset rei periculo obnoxius. Haberet periculum rei suæ, quia socius; non haberet, vi assicurationis emptæ. Haberet ius ad lucrum, quia socius; non haberet, quia illud vendidit. Socius operarius haberet lucrum incommunicabile, quia, ut emptor, eiusdem absolutus evasit dominus; haberet vero communicabile, quia socius. Periculum pecuniæ assicuratiæ subiret solus, quia *assicurator*; non subiret solus, quia *socius*. Hæc manifestæ contradictiones occurrunt respectu eiusdem omnino & rei, & personæ. Hinc collige quam puerilis, & levicula sit adversariorum argutatio, cui unice fidant. Potest contractus assicuratiæ iniri cum tertio: ergo & cum socio. Non advertunt acuti Logici, ad tollendam contradictionem, & pugnam sat esse variari *subiectum*, seu personam. Sed de hoc infra.

V. Nimis metaphysica hæc sunt, inquis. Habeto eadem faciliore exposita sermone. Cautione posita de forte præstanda, & lucro maiori incerto vendito pro minori certo, quid remanet societatis? Remanet subdit, dominium penes deponentem pecuniam. Remanet, quia dicis; non remanet, quia

illud vendidit. Evinco. Essentialis domini proprietas est, ut res domino stet, aut cadat. Si hæc a dominio auferas, non minus dominium destruis, ac destrueres hominem, si ab eodem ratiocinium auferres. Remanet, inquis, dominium apud deponentem: quia socius operarius nequit pro arbitrio pecuniam nisi in negotiationem distrahere. Hæc, ut vidimus, manifesta fallitas est. Immo, quia re ipsa pro arbitrio, positus duobus contractibus, illam pecuniam aut ad prædia emenda, aut in commercia ineunda, aut in filias nuptui tradendas distrahant, societatem chimæricam diximus. Sed verum sit quod reponis. Ergo hæc societas plusquam leonina est. Nulli incommodo subiacere vis, nullique periculo; & una ardere socium contendis, ut non nisi in eam quæ tibi arridet, negotiationem distrahat pecuniam illam quæ unico illius commo- do, & incommodo stat? Tyrannidem, non societatem, non fraternitatem, hæc sapiunt.

VI. Reponis. Contractus asecurationis est præter, non contra naturam societatis; quemadmodum non contra, sed præter naturam est commodati, locati, depositi. Hæc exempla iugulum tuum petunt. Socius accipit pecuniam consumendam, depositarius custodiendam, eandemque numero restituendam: idcirco depositarius asecurare pecuniam sub deposito acceptam potest. Concede depositario non custodiam tantum, sed usum pecuniæ cum onere restituendi tantumdem: quid tum? Depositum immigraret in mutuum; & dominium transfret in depositarium, seu mutuatarium. Quod si velis, cum natura depositi usum pecuniæ quam deponis, coniungere; tum chimæram ex duabus naturis mutui, & depositi oppositis conflas. Adversarii, vim ratiocinii nostri elevare nescientes, se recipiunt ad paritates, seu paritatus, quæ quemdam fucum imperitis facere valent, ob quamdam unius rei cum altera affinitatem; ut aliquo modo e vinculis elabantur. Sed sophistarum hæc artes sunt, non Theologorum.

§. V.

Duo contractus asecurationis, & venditionis. Lucri incerti maioris pro minori certo, adiecti contractui societatis, fragmenta sunt.

I. Cumine abutuntur suo ingeniosi Theologi, dum contractum asecurationis in societatis contractum intrudunt. Asecurationis contractus cum tertio verus contractus;

cum socio pura putaque chimæra. Cervus sua constat natura, hircus sua: separatim nullo modo pugnant; coniunctim hircocervi chimæram efficiunt. Asecuratio absolute spectata, & in eum ob quem instituta finem est, peracta, legitimum contractum efficit. Contractui societatis coniuncta in materia iustitiæ hircocervum constituit. Evinco. Sempronius capitalista quingentos ducatos Caio mercatori in societatem tradit. Caius pecunia accepta merces emit aut in suis officinis vendendas, aut per mare, vel loca terrestria periculis obnoxia ad alias nundinas asportandas, vendendas, permutandasve. De hoc facto dissidium nullum. Si merces emit in propriis officinis vendendas, a quibus cavere periculis sortem debet? A periculis maris, incendii, piratarum? Iocaris? A quibus ergo? A periculis debitorum, dum merces credito vendit? At pro cavendo periculo recipere a Caio mercatore Sempronius capitalista pretium nullo modo potest: tenetur enim Caius mercator societatis iure eam præstare diligentiam quam in re propria adhiberet, ut emptoribus qui sint solvendo, merces vendat. Quod si de illorum fidelitate ambigat, pignus postulare debet. Nec maior in societate desiderari diligentia potest. Pretium ergo pro istius diligentia, vi societatis præstandæ, asecuratione exigere non valet. An asecurationem de sui ipsius fidelitate præstare debet? At quis unquam ab orbe condito asecuravit se fore in ministerio fidelem, & pro tali asecuratione pactum pretium recepit? Quis nunc est qui non videat quam sit ridicula, quam vana, quam lepida eiusmodi asecuratio?

II. Quid ergo superest nisi ut asecuratio præstetur de iacturæ periculo, aut diminutionis sortis præter spem negotiationis obvenientis? Merces enim marcescere, crescere, decrescere pretio valent: tractandæ, custodiendæ, distrahendæ a famulis mercatorum sunt. Ab his periculis Sempronius capitalista postulat sibi asecurari a Caio socio mercatore. Verum pericula hæc intrinseca sunt negotiationi. Sempronius, fatentibus adversariis, vult societatem, vult negotiationem. Vult negotiationem? Ergo necessario vult pericula quæ intima, & inseparabilia a negotiatione sunt. Alioquin non societatem, non negotiationem, sed chimæram vellet. Ergo asecurationem ab his periculis negotiationi in fitis recipere, seu emere nullo iure Sempronius valet. Intelligent ergo acuti iuniores, asecurationem fieri dumtaxat posse de periculis extrinsecus negotiatio-

ob-

obvenientibus, quæ vocantur pericula iuris, non facti.

III. Luculentissimo exemplo doctrinam explico. Cedo. Cur Caius mercator, & socius cautionem Sempronio præstat; cum illius industria sæpe pecuniæ valorem æquet? Casum sub opposito aspectu expendamus. Sempronius capitalista Caii mercatoris socii operas, industriamque asecuret, ita ut si negotium finistre vertat, debeat Sempronius operarum, industriæque valorem Caio socio mercatori solvere. Quæro: est ne isthæc asecuratio? Minime, inquis. Cur? Quod periculum amittendæ operæ, industriæque intimum est negotiationi. Quoties enim Caius mercator subire periculum istud refugit, exigitque pro sua industria & opera mercedem, locat operas, & negotiationem prorsus respuit. Transfret ergo tum asecuratio in locationem. Simili omnino ratione, dum Sempronius capitalista subire recusat pericula negotiationi intrinseca, sed pacto pretio eadem in Caium socium relinquit, necessario respuit negotiationem, ab his periculis inseparabilem, vultque purum mutuum. Quandoquidem sicuti absque pecunia negotiatio non consistit, ita neque absque labore, & industria; sed ex his duobus coalescit. Ergo si industriæ, & operarum Caius socius asecurationem, societate consistente, exigere nequit, pariter nec Sempronius capitalista petere potest ut Caius socius asecurationem præstet de sortis periculis, quæ intrinseca societati sunt, non secus ac industria negotiationi. Provoco omnes Probabilistas, ut quid discriminis assignent. Porro si merces emptæ per loca aut maritima, aut terrestria transevendæ essent; tum asecuratio locum haberet, quatenus a periculis extrinsecus advenientibus cavere sortem asecurator deberet. Tum enim si fors aut piratarum rapinis, aut maris naufragio periret, restituere illam asecurator deberet. Verum nunc sermo non est de hac asecuratione, quæ est contractus alexæ, ut infra dicitur: & a solis periculis iuris seu extrinsecus advenientibus indemnitate præstat. Loquimur nunc de asecuratione a periculis quæ negotiationi intrinseca sunt. Nam iuxta regulas veræ asecurationis, si merces evadant pericula maris, piratarum, incendii &c. preant vero in negotiatione, vel quia marcescunt, vel quia pretio decrescunt, & tandem sub finem negotiationis in nihilum recidunt; nihil restituere asecurator debet: quia tantum de tribus, quatuorve periculis, extrinsecus contingentibus, cautionem spondit. Verum asecuratio casualis, contractui trino adiecta,

ab omnibus periculis tum extrinsecis, tum intrinsecis cavere debet: & ideo imaginaria, inaudita, chimærica, ut ego arbitror.

IV. Tertius contractus, quo lucrum maius incertum pro minori certo venditur, non minus commentitius est. Nam posito secundo asecurationis contractu, iam fors perit, vel frugifera, seu lucrosa evadit asecuratori. Ergo lucrum quod ex tali sorte redit Caio asecuratori, emptionis materia non est: & Sempronius iniuste vendit quod suum non est. Præterea quodnam pretium solvitur in hoc contractu? Diminutio futuri lucri, quod forte percipi, & non percipi potest. Porro diminutio futuri lucri incerti separati, pretium asecurati lucri certi, quantumvis minoris, esse nequit; ut omnia iura clamant. Omnia ergo in contractu hoc triplici commentitia. Ficta societas, asecuratio chimærica, ficta venditio, ficta emptio.

§. VI.

Iniustitia triplicis contractus evidenter demonstratur.

I. Societas quæ omnia pericula in unum sociorum reiicit, leonina est, & iniusta. Verum est, inquis, nisi pericula hæc pacto pretio compensentur. Quodnam pretium istud? Diminutio futuri lucri. Sed quid hoc aliud, quæso, est, nisi quod merx sit simul & merx, & pretium; cum pretium extrahendum sit ex fructu eiusdem mercis? Præterea lucrum futurum potest, & non potest evenire. Nulla autem æqualitas inter mercedem certo restituendam una cum pretio solvendo, & lucrum futurum incertum, licet maius. Hoc lucrum futurum incertum æquare ne potest & securitatem sortis certo restituendæ, & securitatem pretii certi in omni eventu solvendi. Horrorem inæqualitatis exemplo declaro. Sempronius cum Caio mercatore societatem init in annos decem. Confert Sempronius capitalista mille ducatos negotiandos. Caius ponit industriam, & operas, quæ pecuniæ plus minusve valorem æquant. Paciscuntur, quod Caius præstare sortem debeat, elapso decennio, & singulis annis solvere quatuor in centum. Sempronius nec obolum numerat pro lucro certo solvendo; sed totum pretium deducendum erit ex maiori lucro futuro incerto ex negotiatione percipiendo. Primo, aut secundo anno Caius naufragio, vel incendio, vel furto capitale integrum amittit. Quid in hoc eventu & probabili, & non raro? Quid? Iuxta patro-

nos contractus trini *Caius* socius solvere quotannis quadraginta ducatos debet; & decennio elapso restituere integram sortem debet. Proventus annualis solvitur, societate sublata. Proventus ergo usurarius est adversariorum confessione. At, usura mista, de qua infra, ubi æqualitas, ubi iustitia?

II. Alio ex capite demonstro iniustitiam huius triplicis contractus. Ut securitatis pactum iustum sit, pretium solvendum est proportionatum periculo sortis præstandæ. Porro asecuratio quam pro trino contractu exogitavit ingeniosus Theologi, adeo singularis & peregrina est; quemadmodum supra indicavi, & nunc ostendo, ut nemo rei mercatoris peritus illius meminisset, nisi acuti iuniores quidam Theologi illam vanis speculationibus evulgassent. Contractus asecurationis, quem iura admittunt, de hoc, aut illo iuris periculo, extrinsecus contingente, cavet, nempe a piratarum incursione, a tempestatis naufragio, ab incendio &c. Asecuratio hæc casuistica, adiecta trino contractui, cavet ab omnibus periculis tum extrinsecis, tum intimis mercaturæ, usque ad negotii consummationem. Cavet a periculis terræ, maris, diminutionis pretii, difficilis venditionis, mercium corruptionis: a periculis infidelitatis famulorum, vel emptorum, qui decoctores fiant. Ubinam simile asecurationis spectrum? Quis prudens, nisi sit necessitate habendæ pecuniæ coactus, simile præstabit, aut præstabit umquam asecurationem?

III. Sed finge, aliquem talem præstare asecurationem, sicut reipsa præstant trini contractus socii: quodnam tum pretium iustum, quod tam amplæ asecurationi respondeat? Animadvertunt rei negotiatoris peritissimi, adeo magnum debere esse pretium, omnibus his de quibus cavetur, periculis respondens, ut nulla apud nos negotiatio illud pariat. Deberet negotiatio reddere saltem quadraginta in centum. Nam magnæ istius lucri pars detrahenda est ad asecurandum caput, seu capitale socii mercatoris, nempe industriam, & operas quas ipse ponit. Altera æqualis pars ad asecurandam pecuniæ sortem. Postremum altera portio ad solvendum incertum maius emptum pro minori certo. Hæc sola tria capita absorbent quodcumque negotiationis, etiam secundissimæ, lucrum. Et tamen duæ adhuc portiones superesse deberent. Altera pro solvendo certo minori proventu quatuor, aut sex in annos singulos. Et tandem altera portio pro ipso socio negotiatore. Hæc obvia

sunt, & sub sensu cadunt; ut inquit Cardinalis de Luca, cuius auctoritas in hac materia prævalet non parvo Casuistarum manipulo. Is *Lib. V. de usur. discurs. r. num. 16.* hæc scribit. *Hoc autem impracticabile videtur in lucro retrahendo ex pecunia numerata. Quoniam ad effectum ut creditor, seu mutuator asecuratus tam de sorte, quam de lucro obtineat quinque pro centenario, oporteret dare lucrum in plusquam quadraginta pro centenario, dum ex lucro detrahere prius oportet portionem quodammodo colonicam, debitam ipsi mutuatorio, tamquam socio ponenti operas, pro istarum congrua, & proportionata remuneratio. Deinde vero de eo quod superesset ad commodum creditoris, tamquam species portionis dominicalis, detrahenda est magna, & notabilis quantitas, quæ verisimiliter sit congrua merces dictæ duplilis asecurationis, etiam a quolibet tertio negotiatore faciendæ, quod videtur impracticabile.* Hoc idem advertunt duo celebres Theologi Siculi, *Minutulus*, & *Gennarus*. Porro negotiationes nostræ, etiam secundissimæ, vix duodecim, aut quindecim in centum reddunt; ut rei mercatoris periti testantur. Ubi ergo æqualitas, ubi proportio, quam iactant trini contractus patroni? Nonne evidens argumentatio hæc est, ab ipsius artis experientia arcessita, quæ iniustitiam contractus trini patefacit? Facebant ergo a scholis nostris inanium subtilitatum nugæ, dum de praxi, & reali commercio sermo est. En quam futilis sit cavillatoria illa argutatio, cui maxime fidunt adversarii. *Asecuratio licita est cum tertio: Ergo & cum socio.* Tertius sortem cavet ab hoc vel illo periculo extrinsecus contingente, accepto pretio. Socius inauditum asecurationis portentum præstat: cavet enim de omnibus periculis possibilibus tum extimis, tum intimis, tum iuris, tum facti usque ad negotii consummationem, nullo certo pretio accepto; sed totum illius & pretium, & lucrum situm est in fallaci spe incerti magni lucri. Hæc omnia simul accepta luce clarius evincunt iniustitiam istius chimærici contractus; atque commentum eum esse vanissimum patefaciunt.

S. VII.

Contractus trinus larvata usura pollutus. Dominici Soto argumentatio luculenta. Responsa Navarri, Lessii, Gibalini vana. Theologorum, & Canonistarum auctoritate confirmatur sententia nostra.

I. **P**AUCIS perstringitur argumentatio qua P. Dominicus Soto contra Navarrum trini contractus usuram evincit. Contractus societatis, duabus aliis actionibus circumscriptus, recidit in merum mutuum. Quoniam pecunia in societatem primum collata, accedentibus aliis duobus contractibus, in dominium immigrat socii mercatoris. Ergo transit reipsa in purum mutuum.

II. Negant adversarii dominii translationem, non ratione aliqua, sed necessitate negandi usurarium contractum ducti. At illos sic ad incitas redigo. Tota dominii natura in hoc sita est, quod dominus possit pro libito de re cuius dominio potitur, disporre. Hæc est tota dominii natura. Ex qua consequitur quod si res pereat, domino pereat; si stat, domino stat. Contingere potest ut res pereat, & non domino; quemadmodum patet in asecuratione ab hoc, vel illo periculo iuris: tum enim perit asecuratori, & non domino. Si tamen stat, non asecuratori, sed domino stat. Quamobrem fieri nequit ut res alicui pereat, & si non pereat, eidem remaneat; & simul dominus non sit. Atqui in trino contractu, si pecunia perit, socio mercatori perit; si stat, eidem stat. Ergo verus eiusdem dominus.

III. Respondet P. Gibalinus *Lib. VI. cap. rrr. art. 3. num. 5.* ex Navarro, Lessio, ceterisque aseculis, argumentationem Soto infringi exemplis commodatarii, depositarii, locatarii. Exemplis hæc tantis Theologis digna non sunt. His exemplis utuntur Calvinus, Molinæus, Salmasius, & omnes usurarum patroni. Contendunt hi, quod sicuti locatur domus, ager, equus, ita locari pecunia possit. Omnes Catholici negant, locari pecuniam posse. Et omnes fatentur, licitam esse locationem domus, equi, agri &c. ob rationes quas supra dedi larga manu. Pudere sane adversarios deberet talia obtrudere exempla, quæ errorem hæreticorum confirmant, seu ab ipsis hæreticis decerpta sunt. Manifestum quippe est Calvinum, Molinæum, Salmasium, ceterosque primos fuisse qui istis exemplis usi sunt, ut licitam pecuniæ locationem evincerent. Alterutrum ergo ne-

cessarium. Aut exempla hæc futilia, vana, inepta sunt; aut si quid probant, evincunt usuram licitam esse.

IV. Intelligent ergo tandem aliquando adversarii, nos non inferre ex quacumque asecuratione dominii translationem; sed tantum ex asecuratione rei quæ usu consumitur, quæque proprie mutui materia est. Et quia in contractu trino asecuratur modo dicto pecunia, quæ usu consumitur; ideo necessario eiusdem dominium transfertur. In domo, equo, agro locatis, vel commodatis usus distinguitur a rei substantia: ideo asecuratio non transfert dominium, sicuti nec locatio.

V. Reponunt Lessius, Lugo, Gibalinus, & alii. Socius operarius nequit pro arbitrio in quoscumque usus acceptam pecuniam distrahere; sed tantum negotiationi applicare. Ergo non est eiusdem dominus. Aut verum est antecedens; aut falsum. Si secundum, lis finita est. Si primum: ergo nova iniquitas in contractu trino. Proprietas dominii est quod res commodo, & incommodo domini stet. Sed in contractu trino reipsa sic stat pecunia socio operario. Ergo is dominus verus eiusdem est. Quo posito, nova iniquitas est in trino contractu, quod veri domini vinculis devincire manus velis, ne is valeat in quoscumque usus rem suam distrahere. Si res perit, eidem perit; si lucrum parit, eidem parit. Et uti eadem ad libitum nequit? Quæ maior iniquitas quam talem impedire voluntatem? Quid, amabente, interest creditoris capitalistæ, quod socius operarius in quoscumque usus pecuniam acceptam distribuatur? Pecunia creditoris asecurata est. Proventus certi, simulque securi. Anne creditori quidpiam crescit, vel decrescit, quod socius operarius pro arbitrio pecuniam applicet vel prædiis, & censibus emendis, vel filiarum maritandæ, vel negotiationi exercendæ? Nihil sane, si contractus trini natura spectetur. Ergo irrationabilis, stulta, & iniqua est creditoris istius voluntas, quæ liberam socio operario impedit dispositionem, ex qua neque commodum ille percipit, neque detrimentum patitur; sed hæc omnia ad socium pertinent.

VI. Evidentissima hæc sunt. Verum quia, his concessis, usurarius contractus necessario apparet: ideo adversarii voce tenus, sophistarum more, negant hanc dominii translationem. Sed præter argumentationem factam eisdem redarguunt omnes, quotquot medio contractu trino pecunias tradunt mercatoribus. Isti omnes clamant; Ideo simplicem

respuimus societatem, ut molestias, turbationes, incommoda declinemus. Quia locii mercatores audaces sunt, & temerarii, qui pecunias nostras, in simplici societatem acceptas, exponunt mercaturis, & negotiationibus periculosis, ingentis lucri cupiditate succenti; ideo ut hæc nos pericula declinemus, & illi libere negotiari valeant, parvo contenti sumus lucro, ut tranquille vivamus. Pro libito focii pecunias applicent, dummodo ad nos vivum tutum, securique proventus præstituto tempore redeant. Quid nostra interest quod focius vel in prædia, vel in hanc aut in illam negotiationem pecuniam distrahat? An ex hac præ illa applicatione crescunt proventus nostri?

VII. Hinc altera eruitur argumentatio. Sempronius capitalista, celebrato trino contractu, omnem maioris lucri spem præcidit. Ergo & negotiationi se subduxit. Finis quippe negotiationis lucrum est. Ergo dum lucro renuntiat, negotiationem respuit. Qui enim finem recusat, & ea quæ in finem tendunt, relinquit necessum est.

VIII. Insistunt, Lessius, Gibalinus, Lugo, & ceteri. Etiam contractu trino posito, semper periculum remanet ne mercatores deceptorum fiant. Verum habet. Sed hoc periculum non oritur ex contractu; immo: vi contractus omne periculum cessat. Quemadmodum nullum periculum adest, dum pecuniam in scrinio clausam habes; & tamen perire furto, incendio, aliove eventu potest: similiter in præsentia vi triplicis contractus. Periculum quod aliunde oriri pericula possint, non tollit usuram contractus trini. Numquid in venditione, & quolibet alio contractu excedere iusti pretii limites vales, quia pericula contingere possunt, ut emptores deceptores fiant? Si hoc asseratur; nulla amplius de commerciis iustitia, fides nulla. Verum de hac plura iam dicta sunt. Instat P. Gibalinus: Si esset murum, non esset necessarium pactum asecurationis. Effugium septimum. Societas non est mutuum ante pactum asecurationis; sed, pacto adiecto, societas immigrat in mutuum. Non modo ergo iniustus est contractus trinus, & chimericus, verum etiam usurarius, quemadmodum illum definiit Sixtus V.

IX. Præter auctoritatem summorum Pontificum, & invicta rationum momenta quæ hætenus exposui in favorem sententiæ nolite, acceda quoque graviorum Theologorum patrocinium. Eam defendunt S. Thomas, S. Bonaventura, S. Raymundus, S. Antonius, Gerson, & omnes qui ante Maio-

rem scripserunt. Ex recentioribus, Caietanus, Mercadus, Soto, Bannez, Ledesma, Ioannes a Cruce, Ioannes a S. Thoma, Pradus, Tapia, Minutulus, Natalis ab Alexandro, Gennarus, Billuart, Rebellus, Sylvius, Azorius, Aragonius, Azorius Gaytte, Steyart, Gennetus, Henricus a S. Ignatio, Espeio, Balerinus. Ex Canonistis Accursus, Ancharanus, Calderinus, Parladorius, Sarmiento, Fillucius, Gomez, Raphael a Fume, Binsfeldius, Panormitanus, Cardinalis de Luca. Mitto celebres istos. Lege *diff. IV. de usura contr. trin.*

S. VIII.

Diluuntur adversariorum sophismata. Argumentationes P. Lessii, & P. Viva expenduntur.

I. Illud semper mirandum, & serio meditandum est, quod ingeniosi iuniores nullum Ecclesiæ documentum, nullum alicuius, sive Episcopi, sive Synodi, decretum allegare in subsidium propriæ opinionis hætenus potuerint. Sed hoc illis in more est. Opponit quidem P. Gibalinus cap. *Per vestras* &c. Sed hæc est, inquit Cardinalis de Luca, manifesta fallacia. Vide *loc. cit. diff. III. cap. I. §. 2.* P. Gibalinus prolixum Auctorum censum texit. Citat Angelum, Sylvestrum, Fumum, Tabienam, Gabrielem, Maiorem, Ekium, Angles, Medinam, Toletum, Garziam, Valentiam, Lopez. Qui omnes expungendi ex eiusdem catalogo sunt, partim quod de trino contractu non loquantur, partim quod Maior, Lopez, & Garzias trinum contractum proponant tamquam fraudum, & usurarum periculis obnoxium.

II. Ceteri Theologi, citati a P. Gibalino, sunt Lessius, Molina, Castropalaus, Bonacina, Homobonus, Malderus, Megala, de Lugo, Scortia, Reginaldus, Fillucius, Salon, Diana. Citat quoque plures Canonistas, quorum plures oppositum docere adverti de *usur. contr. trin. diff. III. cap. I.* Exiguus quatuordecim Probabilistarum manipulus quidquam ne probabilitatis tribuere potest opinioni quam Sixtus V. teste BENEDICTO XIV. tot Universitates, tot Synodi, tot Episcopi, & nobilior Theologorum pars, ut pravitate usuraria plenam, damnant?

III. Obiiciunt I. Licitum sunt hi tres contractus cum tribus personis. Ergo & liciti cum eodem socio. Contractus qui seorsim iniri valent, quidni simul celebrari possunt? *Ista siquidem entia moralia* (inquit P. Gibalinus.

linus loc. cit.) *ex pluribus etiam in sese integris, & perfectis coalescere per unionem quamdam moralem possunt.* Quid hanc unionem impedit? Non iniustitia, non usura. Ergo liciti.

IV. Resp. Hoc sophisma plane ineptum non plus virium habet quam ista. Petrus est prædestinatus, Iudas est reprobus: ergo idem Petrus prædestinatus, & reprobus esse potest. Licitæ sunt plures uxores successive: ergo licita est simultanea uxorum multitudo. Contractus emptionis, & revenditionis licitus est cum diversis personis: ergo *contractus mohatra licitus est etiam respectu eiusdem personæ.* Hæc sunt macula adversariorum ratiocinia.

V. P. Leonardus Lessius post Sixti V. constitutionem damnantem contractum trinum, præ aliis omnibus non modo eiusdem contractus defensionem suscepit, sed in sanæ doctrinæ propugnatores investus est, veluti in eos qui *propter umbras* turbarent pacem, & publicam commerciorum felicitatem, viduarum, pupillorum, nobilium commoda impedirent. Porro is qua ratione defendit contractum mohatra, eadem defendit contractum trinum. Probo. P. Lessius *Lib. II. cap. XXI. dub. 16. pag. mibi 223. num. 130.* hac ratione defendit contractum mohatra. Proponit titulum. *Utrum venditiones, & emptiones, reciprocæ eiusdem rei diverso pretio, quas Hispani vocant Baratas, & Mohatras, sint licitæ?* Et exposito contractu respondet. „ Quidam DD. existimant id esse iniustum, & palliatam usuram, quando idem redimit qui vendidit. Sed verius est non esse iniustum, etiam si revendat ipse venditor, modo infra limites iusti pretii consistat. . . . Ratio est: quia & venditio prima iusta est, cum fiat iusto pretio, quamvis summo: & secunda etiam iusta est, quia eadem merces revenduntur. Nec refert quod hæc revenditio fiat pretio infimo: tum quia pretium infimum est, etiam iustum, præsertim in numerata pecunia: tum quia merces quæ a venditore ingeruntur, vilescunt. Nec etiam refert, quod idem sit emptor, qui ante erat venditor. QUIA SI ALIUS QUIVIS POTERAT ILLO PRETIO EMERE, CUR NON ET ILLE QUI VENDIDIT? “

VI. Imploro nunc defendentium contractum trinum sinceritatem. Nonne ipsissimis rationibus defenditur contractus triplex ac contractus mohatra? Contractus venditionis separatus est licitus, licet pretio summo. Contractus revenditionis separatus est

licitus, licet pretio infimo. *Nec refert quod idem sit emptor qui ante erat venditor: quia si alius quisvis poterat illo pretio emere, cur non & ille qui vendidit?* Contractus asecurationis, & contractus venditionis liciti sunt coniunctim cum eodem socio. Sunt ergo illæ ipsæ rationes & pro contractu mohatra, & pro contractu trino. Damnatus est contractus mohatra. Ergo damnatus est contractus trinus. Contractus mohatra, in quo pactum prævium intervenit revenditionis, damnatus est. In contractu trino interveniunt expressa pacta asecurationis, & venditionis. Ergo vi iusti ratiocinii tanta evidentia damnatus est contractus trinus, quanta evidentia damnatus est contractus mohatra.

VII. Hæc solum evincunt, inquit, damnatum esse contractum trinum. Scilicet. Hoc mihi sat est. Plus non exposco. Quorsum hæc oppositio? Quorsum? P. Lessius non defendit contractum mohatra cum pacto prævio. Non? Propugnat contractum quem Hispani vocant Baratas, & Mohatras, quem postea damnavit Ecclesia. Quid plus exigit? Verum ne quis suspicetur invidiam conflatum esse P. Lessii, rescribo quæ *loc. cit.* immediate subiicit. „ Adverte tamen, hunc modum contrahendi sæpe non carere culpa in mercatore, qui ex COMPOSITO ita vendit, ut pretio infimo redimat. Nam primo peccare potest contra caritatem, ut si cogat miserum alium quem hominem (quid, si miser non sit?) emere merces quibus non eget, magno (quid, si parvo?) illius dispendio; cum possit illi facile, & absque suo incommodo mutuum dare. Secundo præbendo malum exemplum. Nam contractus ille habet speciem mali, & suspicionem usuræ. Tertio seipsum, & suos infamando. Non tamen tenetur ad restitutionem, ut inquit Navarrus: quod intellige ex iustitia. “

VIII. P. Dominicus Viva in hanc prop. 40. damnatam ab Innocentio XI. num. I. inquit. *Communiter tamen docent apud Lugo . . . Lessium . . . Dianam . . . esse iniustum, & usuram palliatam continere. Nec reperio inter Auctores qui oppositum docuerit.* Ergo Innocentius XI. absque necessitate propositionem chimericam, a Catholicorum nemine propugnatam, damnavit. Numquid dum Romana Sedes, Episcoporum supplicatione exorata, opiniones erroneas, fallas, scandali plenas proferat, non Theologorum catholicorum, sed Abyssinorum, Æthiopum, Sinensium opiniones damnat? *Communiter*, inquit P. Viva, *docent Theologi* no-

nostri esse iniustum. P. Leonardus Lessius contra docet. QUIDAM existimant esse iniustum; sed VERIUS est non esse iniustum. Si huius tempestatis eruditi viri artem criticam adeo necessariam inculcant in detegendis Scriptorum erratis, quæ frequenter res nullius momenti spectant: quis explicare pro dignitate poterit istius criticæ necessitatem, qua opiniones illæ a quibus animarum salus pendet, manifestentur; & libri qui eandem continent, noti evadant lectoribus, ut sibi ab eorumdem lectione caveant, aut caute eosdem legant? Non raro P. Viva aut arbitrariis distinctionibus eludit propositiones damnatas; aut in Theologorum libris eas non reperiri indicat. Excusanda semper est pia Auctorum intentio, quoad fieri potest; sed caritatis erga Christi fideles habenda ratio est. Admonendi isti sunt, quibus in libris errores reperiantur, ne decepti pereant.

IX. Paucis sophisma, cui maxime fidunt adversarii, refello. Plures contractus separatum iusti sunt qui coniuncti iniusti evadunt; ut patet ex cap. Naviganti, ex contractu mobilia, ex fideiussione, quæ cum mutuo, seu mutuatore componi nequit, & a tertio præstari potest. Ut dixi supra, quando variantur personæ, aufertur contrarietas, & usuræ vitium. Assuratio quæ a tertio præstatur, diversi omnino generis est, & toto cælo diversa, ut ostendi, ab assuratore quæ præstatur a socio in trino contractu. Ergo præcipuum, & unicum fundamentum, cui adversarii innituntur, ineptissimum sophisma est.

X. Obiicit 2. P. Leonardus Lessius cit. Lib. II. cap. xxv. dub. 3. num. 25. ubi tandem restringit contractum trinum ad contractum innominatum. Labet ipsius verbis oppositionem referre. „ Hinc patet hos tres contractus posse fieri per modum unius contractus innominati: Do, & facio, ut des, & facias; nimirum, trado tibi hanc meam pecuniam ad negotiandum, exponens eam periculo, & PRIVANS ME ILLIUS COMMUNITATE, & do tibi totum lucrum, ut tu ea negotieris, & te obliges ad reddendam sortem, & ad solvendum 6. & $\frac{1}{4}$ in centum. „ Concluditque: Hic enim sunt tres contractus a se mutuo independentes; sed

Propositio P. Lessii.

Secundum (quod confertur ex parte deponentis) æstimatio (est) commoditatis, quam habebat ex pecunia præsentis. Commodum enim sui-

unus solus involvens omnia, quæ utrimque sunt conferenda, & commutanda.

XI. Ut mea minima præfert opinio, non plus docent Molinæus, Calvinus, Salmasius, & omnes uturarum patroni. P. Lessius, ut verborum superfluitatem declinet, hos tres contractus, tot conditionibus circumseptos, ad simplicem, & unicum contractum innominatum revocat: Do, & facio, ut des, & facias. Christus dicit: Date mutuum, nihil inde sperantes. P. Lessius contra dicit: Da

pecuniam, ut det 6. $\frac{1}{4}$ in centum. Si hæc usura non est, quænam erit? Falleris. Est contractus innominatus, Do, ut des. Per egregie. Etiam Molinæus, & ceteri omnes uturarum patroni hoc titulo contractus innominati usuram moderatam propugnant. Nec discrimen, præter vocum diversitatem, imbecillitas mea deprehendit. Nam uturarum fautores sic arguantur. Lucrum ex pecunia mutuo tradita mercatori, est licitum: quia usura moderata non est prohibita. Contra clamant Moralistæ isti catholici: Omnis usura a Deo vetita est; sed lucrum ex pecunia tradita mercatori, est licitum: quia non est ex vi mutui, sed ex vi contractus innominati, Do, ut des. At malum! Nonne omnis fenerator dicit, Do, ut des? An non iure clamat Franciscus Budæus Lutheranus Mor. Inst. II. Part. cap. xxx. sect. 5. §. 27. Turpiter autem hic se traducunt Pontificiorum Moralistæ, qui dum acriter contendunt, omnes usuras esse illicitas, adeo ut hæresis sit, si genus cavere peccato dicatur, lepidissimis tamen commentis, aliisque rebus impositis nominibus, usuris iniquissimis locum concedunt. Oro, efflagitoque ut ad versarii aliquod verum discrimen, non vocale, sed reale exhibeant inter hanc doctrinam P. Lessii, & aliorum Moralistarum, ac errorem fenebremque propugnant Molinæus, & Salmasiuscum ceteris.

XII. Verum, ut evidentius confirmem quæ dixi, lubet in medium asserere principium quo P. Lessius loc. cit. suam sententiam sustinet. Ex una parte Lessii propositionem, ex altera proscripam propositionem Innocentii XI. colloco, ut Budæus Lutheranus pudore suffundatur, dum lapsum aliquorum Moralistarum in Moralistas pontificios indefinite regerit.

Propositio 1. damnata ab Innocentio XI.

Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, & nullus sit qui non maioris faciat pecuniam præsentem quam futuram, potest

cuique est habere pecuniam suam expeditam ad omne lucrum quod se FORTE offert. Hæc æstimatio est facile duorum, vel trium in mille.

XIII. Verba diversa sunt: sensus, spiritus, & scopus utriusque propositionis omnino idem. Commodum cuique est, inquit P. Lessius, suam habere pecuniam præsentem, expeditam ad omne lucrum quod forte occurrere potest. Tò forte exprimit omnem lucri possibilitatem, nedum probabilitatem. Privatio commoditatis pecuniæ præsentis pretio æstimabilis est, inquit P. Lessius; atque adeo nullus est qui non maioris faciat pecuniam præsentem quam futuram: quæ sunt verba proscripæ thes. Hæc æstimatio, subdit P. Lessius, est facile duorum, vel trium in mille. Exiguam sane lucrum. Sed cautior est damnata thes, in qua dicitur, Potest creditor ALIQUID ultra sortem exigere.

XIV. Alterutrum ergo. Aut commentitia est doctrina Ecclesiæ contra usuram; aut damnata est doctrina P. Lessii. Primum vel suspicari nefas est. Ergo verum secundum, nisi me amor fallit.

XV. Opponis. Cur P. Lessium in scenam toties reducis, cum omnes contractus trini defensores eandem propugnent doctrinam? Respondeo, quia scilicet ceteri Moralistæ magna in parte exscriperunt quæ P. Lessius primus ex instituto post Sixtinam constitutionem trini contractus propugnator docuit. Ideo, hoc confutato, ceteri seipis iacent. Accedit quod P. Lessius celebris Theologus est, quem epistola S. Francisci Saleii commendatum referunt. Idcirco, ne tanti Theologi auctoritate imperiti lectores decipiantur, instituti mei ratio postulat ut eos errandi periculo subducam. Plurima commendanda, & laudibus extollenda docuit celebris P. Lessius; quemadmodum plus minusve & ceteri Theologi, quos frequenter refello. At non propterea quæ falsa, & cum Ecclesiæ doctrina pugnantia evulgarunt, vera sunt. In quocumque Auctore pretiosum a vili separandum est; & personæ omnes debito obsequio suspiciendæ. Quod sæpissime repeto, ne adversarii criminentur, me personas ipsas, quas sincere colo, vellicare. Factum protestationi repugnat. Ita ne vero? Quoties ergo adversus laxas, & proscripæ sententias vocem extollimus, & inclamamus, ut dormientes imperitos excitemus, in Auctores ipsos invehimur? Quis prudens hoc dixerit? Interioris animi solus Deus iudex est.

creditor ALIQUID ultra sortem a mutuario exigere, & eo titulo ab usura excitari.

C A P U T XXII.

Contractus trinus immigravit in chimeram contractus intentionalis. Nova contractuum implicitorum intentionalium, lucrandi omni meliori modo, inventio de mundo omnes usuras tollit. Docent hanc opinionem VIRI PROBI, ET PII: ergo probabilis. Sophisma vanum est.

I. Ingeniosi Theologi iuniores nulla præfiniunt cogitatuunculis suis consilia; sed usquequaque circumvagantur, & nova semper inventa producant. Eadem methodo contractum trinum, ac Probabilissimum, defendunt. Dum Probabilissimum primo aspectu, & absolute proponunt, pluribus clausulis muniunt, & temperant. Audivisti leges, conditiones, limitationes contractus triplicis. Tres sint oportet contractus distincti. Vera cori ex utraque parte societas debet. Assuratori contractus eo peragendum modo est ac si cum tertio fieret. Contractus tertius emptionis, & venditionis ad regulas generales istius contractus est revocandus. Cuique contractui suæ præscribuntur clausulæ, videlicet pretia iusta, negotiationis peragendæ debitum, sincerus contrahendæ societatis animus, libertas ex parte socii ponentis operas, respuendi securitatis præstandæ pæctæ. Hæc, & alia plura speciosa, & grandi verborum apparatu in quæstionis limine explicantur, clamantque defensores huius opinionis aliqui, contractum hunc aleæ plenum esse: quia vix in praxi hæc conditiones observantur, ob quarum defectum fenore contractus polluitur.

II. Oculos nunc, animumque intendite, ut novum spectetis commentum, omnium subtilissimum. Omnia quæ narravi, in solam virtuales implicitam intentionem hæc peragendi recidunt. Quid? In intentionem implicitam? Quid prodit intentio isthæc implicita? Quod intendas sigillatim omnes tres inire contractus? Heus tu, Rigidista? Onus istud importabile vulgo, ignorantibus contractuum species, est. Quid ergo? Sat est ut animum habeas iuste lucrandi omni meliori modo quo lucrari posse docent ingeniosi, pii, doctique iuniores Theologi. Quid? Etiam ignorem quid sit societas, quid assuratio, quid venditio? Dubio procul. Iure ergo dixi, contractum hunc trinum cum universo suo clausula-

salarem, seu conditionum apparatus in nihilum, & chimeram recidere. Et quia hæc incredibilia videntur, transcribenda sunt verba ipsa quibus hæc quæ dixi, docent contractus trini principes propugnatores.

III. Porro P. Gibalinus, qui communi omnium suæ opinionis defensorum voce loquitur, hæc scribit *Lib. VI. cap. vi. sect. 2.*
 „ Implicite fiunt isti contractus, quoties datur pecunia mercatori ad negotiandum, salva sorte, & lucro moderato eo modo, quo dari posse licite censent viri probi, & DD. neque explicatur distincte iniri societatem cum mercatore, & celebrari contractum assicurationis, in cuius compensationem datur totum lucrum, excepta aliqua minori parte, ex qua etiam aliquid detrahitur, ut minor pars certa, & determinata obtineatur: hæc tamen omnia implicite intenduntur: quandoquidem contrahunt modo solito, & communi viri probis, atque adeo licito; neque aliter contrahere velint. V. g. in hac formula: Confero Caio negotiatori mille ad negotiationem ut quotannis mihi solvat quinque, salva sorte. *Intendo autem hæc omnia facere eo modo quo passim viri probi existimant fieri licite posse . . .* quamvis distincte illam suam mentem non explicent; immo neque fortassis distincte de singulis illis pactis cogitent: satis enim fuerit (ut ait Lessius *Lib. II. cap. xx.*) ad intendendum iustum titulum implicite, ut intendatur lucrari prout passim fit ab illis qui hoc genus contractus celebrant. V. g. inquit, *ut in Bursa Antverpiensi fit: quia tunc implicite spectat illum iustum titulum, ex quo consuetudo, & usus ortum duxit, quævis illum titulum IGNORET.*“

IV. Hæc splendidiore sunt quam ut explanatione egeant. Concludit autem P. Gibalinus sic. „ His observatis dicendum est, sufficere, si tres isti contractus implicite intenduntur uno aliquo ex illis modis adductis, modo aliunde fervetur æqualitas. Qui dat igitur suam pecuniam mercatori, ut, salva sorte, quotannis quinque accipiat in singula centena, non debet velle dare mutuo; alioquin vi mutui lucrum acciperet, & usuram committeret; sed velle dare negotiatori ad lucrandum, & negotiandum eo modo quo VIRI PROBI faciunt communiter, aut velle lucrari ex illa sua pecunia negotiationi exposita eo titulo quo id facere potest: cum enim non sit alius iustus titulus, aut modus quam isti tres contractus; revera illos implicite intendit, ut ait Lessius, qui nihil aliud requiri sapienter dixit *Lib. II. cap.*

„ xxv. num. 31. De Lugo disp. xxx. n. 47. Molina tract. 11. disp. ccccxxvii. Navar. Maior, & alii passim pro nostra sententia laudati. “

S. I.

Chimæra contractuum implicitorum, seu intentio lucrandi omni meliori modo quem excogitarunt aliqui Moraliste, sensui communi repugnat.

I. **C**ontractus istos intentionales penitus profligavi in opere sæpius citato, *Usur. contr. trin.* & quoniam nihil novi addendum occurrit, destinaveram te illuc remittere. Verum melius consultus, quæ ibi paragraphis duobus docui, isthuc transferre deliberavi: Amanuentis ope, ne ipse tempus teram in actis agendis. Hæc autem ibidem scripsi.

II. Contractum trinum, utrimque expresse conceptum, cum suis limitationibus, & regulis larvam esse, spectrum, atque inanissimum figmentum, hæcenus omni argumentationum genere demonstravimus. Quid nunc de contractu trino implicito dicendum? Quid de sola intentione virtuali lucrandi omni meliori modo quo fieri iuxta ingeniosos iuniores potest? Si contractus expresse conceptus, & pluribus limitationibus, ac clausulis circumscriptus, usurarius est; quodnam monstrum erit, si sublati regulis, limitationibus, clausulisque, indefinite concipiatur? Adeo monstruosa est doctrina hæc, ut non confutatione, sed redargutione potius, vehementique oratione detestanda veniat. Tamen quam sit ea primis communis sensus scintillis adverbia, paucis evincam luculentissime.

III. Adesdum. Omnis voluntas implicita in aliqua explicita iure contineri debet. Ubinam voluntas expressa trini contractus, in quam revocetur voluntas implicita? At, ut evidentius constet chimæricam esse virtutalem hanc intentionem, formulæ trini contractus, a P. Gibalino propositæ, in medium recurrant.

PRIMA EST.

Confero Caio negotiatori mille ad negotiandum, ut quotannis mihi solvat quinque, salva sorte.

SECUNDA.

Do negotiatori mille aureos, ut, salva sorte, singulis annis quinque tribuat in singula centena.

IV. Quilibet contractus onerosus mutuuum ex utraque parte consensum requirit. Consensus iste mutuus signis, aut verbis externis manifestetur necessarium est. Angeli soli sola conceptuum interiorum directione voluntates patefaciunt. Requiritur præterea intimatio voluntatis contrahentium, qua mutuo sese obligent. Implicita intentio nec mutuuum consensum includit, nec externo aliquo signo eundem consensum prodit. Ergo vana, & commentitia est intentio isthæc virtualis. Quodnam in utrisque formulis vestigium trium contractuum? Quodnam verbum, saltem reverte, hanc artificiosam, trinamque machinam designat?

V. Respondet P. Gibalinus *loc. cit.* posse contractum trinum explicite celebrari, etiam si contrahentes ignorent iustum titulum contractus quem celebrant: quia revera iustum aliquem titulum intendunt, & non alium. Si titulum contractus ignorant contrahentes, qui fieri potest ut eundem velint? Ignorantia antecedens, tollit omnem libertatem. Quoniam nil volitum, quin præcognitum. Ergo velle contrahentes nequeunt titulum quem ignorant. At volunt aliquem iustum lucri titulum: & in hac voluntate universali volunt trinum contractum. Ita ne vero? Volunt luxuriosi aliquem honestum congressum cum muliere: ergo volunt matrimonium. Coire ergo cum muliere poterunt, sola virtuali intentione coeundi aliquo possibili modo licito. Coitus cum muliere, inquit, natura sua vetitus est; idcirco nequit intentione bona honestari.

VI. Contrahentes volunt contractum trinum? Quot verba, tot errores. Quomodo volunt contractum trinum, si illum ignorant? Quomodo volunt contractum trinum, si in rerum natura non est, ut iam vidimus? Numquid volendo simplici intentione interna contractum trinum, eundem efficiunt? At solius omnipotentis Dei est voluntas tam secunda, quæ quod vult efficiat. Si duo homines contractum trinum sola virtuali, & bona intentione volentes, eundem re ipsa efficiunt: ergo homines volentes bona inten-

tione, modo possibili licito cognoscere puellam, matrimonium efficiunt, & modo matrimoniali illam cognoscent. Est ne aliqua discriminis ratio? Nulla profecto, nisi quod carnalia malitiam redolent sensibus obviam; spiritualia vero, seu a sensibus remota, ut avaritia, & usura, propriam deformitatem rationi, non sensibus produunt.

VII. Hæc eadem ratio sub alio proponitur aspectu. Sublata causa, nullus consistit effectus. Contractus trini causa mutuus est contrahentium assensus. Hic assensus mutuus non habetur, nisi aut verbis, aut nutibus, aut scriptura exprimitur. Consensus iste mutuus nullo omnino proditur signo. Ergo nullus. Ergo nulla contractus trini causa. Verum enimvero, nedum nullo modo externo signo proditur consensus iste, sed neque interius concipitur, cum ignoretur. Consensus quæ naturam efficit societatis, tria producere debet; ut coniungantur socii, ut aliquid conferant ad negotiandum, ut quæstus participes sint. Cur dicuntur socii, nisi quia coniuncti in fraternitatem? Cur coniunguntur, nisi ut aliquid in commune conferant negotiandum? Cur aliquid in commune conferunt, nisi ut lucrentur?

VIII. Altera demonstratio adversus hanc cavillarioriam, & sane ridiculariam virtutalem intentionem lucrandi omni meliori modo invento ab ingeniosis Theologis immoribus, hæc est. Pactio securitatis fortis, & venditio lucri initam supponere societatem necessario debent. Quomodo enim assicurari fors potest, nisi fors ista exposita periculo sit? Porro fors hæc nequit periculo exponi, nisi societate coita; sicut neque lucrum sperari iuste potest, nisi ex societate; ut vel ipsi adversarii fatentur, ne dicant, lucrum ex mutuo proficisci. Præcedat ergo societatis coitio necesse est: quoniam quod non est, assicurari nequit. Assicuratur fors simul cum lucro. Ergo præsupponitur coita societas, vi cuius fors periculo, & quæstui exposita sit. At impossibile est ut virtuali intentione præiaciatur societas hæc, seu constituatur prius societas quam duo posteriores contractus. Ergo puerilis, inepta, atque prorsus chimærica est eiusmodi pia intentio lucrandi modo meliori quo fieri potest. Minor propositio se ipsa evidens est pluribus titulis: tum quod contrahentes vel ipsam societatem ignorant: tum quod etiam illam agnoscerent, una simplici virtuali intentione nequirent eam ponere, Societas enim, ut toties diximus, duorum, aut plurium conventio est, quæ absque aliquo externo signo

gno prodire in lucem nequit. Hæc demonstratio evincit evidenter, neque expressis verbis fieri posse simul hos tres contractus, quorum unus alterum præcedat oportet, & destruat.

IX. *Ingeniosi iuniores*, speculationibus innutriti, forsitan reponent, coitam societatem præcedere prioritate rationis, & naturæ, non temporis. Bene habet. Ergo eodem temporis instanti sunt simplex societas, & duplex securitatis pactio. Hæc autem evidenter includunt contradictionem. Siquidem fors esset eodem reali instanti secunda, & non secunda. Non esset secunda vi societatis; esset autem vi assicurationis. Similiter lucrum vi societatis esset incertum, vi assicurationis certum.

X. Quid ad hæc, quæ excludunt evidenter simultaneam trini contractus coitionem? Reponunt, plura requiri instantia physica. Ergo undique causa cadunt, & trinum contractum simultaneum, sive expresse, sive implicite, impossibile fatentur. Et quidem eadem simplex virtualis intentio plura instantia physica metiri nequit. Porro si plura physica instantia requirantur: ergo simul tempore neque expresse hi tres contractus consistere valent, nedum virtuali intentione. Accedit quod quilibet horum contractuum humano more iniri debeat: humanus autem operandi modus, non modo varia instantia physica, verum etiam diversum morale tempus includit ad paciscendum, ad contrahendum, ad firmandam mutuam obligationem. Ergo vera est sententia Caietani, quod neque expressis verbis hi tres contractus fieri simul queant. Hinc luculentissime patet, formulas PP. Lessii, & Gibalini esse manifesta usuraria pravitate plenas. Hæc quippe formulæ contractum mutui explicant. Ergo neque implicite, neque explicite continere contractus societatis, & assicurationis valent. Fatetur hoc P. Gibalini *Lib. VI. cap. vi. consuet.* 3. monetque, nihil hoc obviare, quominus lucrari homines valeant. En eiusdem verba, alibi etiam recitata. *Vides igitur causam vulgari loquendi modi, & cur dicantur eiusmodi pecuniæ dari cambio; quamvis non contrahatur verus cambii contractus; sed alius longe diversus, nempe societatis, cum pacto duplicis assicurationis, servata tamen æqualitate, & iustitia. Deluduntur igitur adversarii hoc loquendi modo, sicut & alio vulgari Gallico, PRÆSTARE AD LUCRUM: PRESTER AVEC PROFIT; quod existimant significare dare mutuo ad lucrum, in quo foret sine dubio usura; cum illa vox*

præstandi ambigua sit apud Gallos; & non modo mutuum, sed & commodatum significet, & alium quemcumque contractum, in quo ad quempiam usum datur aliqua fors integra recipienda.

XI. Hæc R. P. Gibalini doctrina leges quæ ab imis suffodit radicibus, & labefactat. Si legum verba non secundum obviam naturalemque sensum accipienda sunt; actum sane de omnibus legibus est. Edisserat nobis P. Gibalini cur societatis contractus intelligi nequeat in hac Gregorii IX. formula: *Naviganti, vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, eo quod suscipit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem, usurarius est censendus.* Aut fuit celebratus contractus trinus hic; aut secus. Hinc evadere nequis. Si celebratus: ergo usurarius est censendus. Nec obtrudere amplius futilem illam negationem NON valet; cum certum iam sit deesse in omnibus codicibus tum mss. tum editis. Si non fuit celebratus: ergo implicite non intelligitur celebratus contractus trinus eo ipso quod detur pecunia mercatori ad negotiandum. Factum recensitum a Gregorio IX. aptius est ad celebrandum contractum trinum quam formulæ Gibalini, & Lessii. Quia in facto a Gregorio descripto traditur pecunia mercatori eunti ad nundinas, in quibus pecunia negotianda erat. Quare omnis suspicio aberat quod in prædiâ emenda, aut dotandam filiam esset distrahenda. In pactum securitatis ibi deductum periculum sortis. Ergo factum illud aptissimum erat, ut ex eo implicite saltem intelligeretur contractus trinus. Quid enim in eo facto obstat? Verbum *mutuandi*? At hoc verbum, iuxta RR. PP. Gibalini, & Raynaudum, æquivocum est, & ambiguum. Ergo nil impedit quominus bono in sensu accipi possit; maxime cum homines intentionem iuste lucrandi habeant omni meliori quo fieri modo potest. Sic enim arguit Gibalini *loc. cit. consuet.* 2. Qui statuit lucrari in aliquo contractu omni titulo quo iure id potest; dum contrahit, iusto titulo illum lucrari præsumere debemus, etiam si de nullo singulari iusto titulo cogitet, immo etiam si iustum ignoret titulum. Quare licet de aliquo cogitaret titulo qui iniustus esset; dummodo tamen alius iustus adsit, hunc reipsa intendit: quia omnem iustum intendit, & iniustum quem vult, re ipsa non vult. At hanc moralem acutamque Philosophiam reprobavit Gregorius IX. Ergo reprobatus manet contractus trinus. Nec reponas, in facto a Gregorio descripto periculum suscipi a traden-

dente, non ab accipiente pecuniam. Quoniam hoc vim auget argumentationis factæ. Siquidem minus periculum est usurariæ pravitatis, quando tradens pecuniam iacturæ periculo subiacet quam cum accipiens.

XII. Quarta demonstratio adversus hanc virtuales contractus trini, etiam ignorati, etiam intentionem. Tres isti contractus sunt specie diversi, ut evidens est. Contractus quippe societatis est conventio duorum, vel plurium in communem fraternitatem: assicuratio est contractus commutationis: & tertius est contractus venditionis. Porro unus contractus nequit natura sua includere alios duos specie diversos. Neque virtualis intentio edere tres fetus specie diversos potest. Quænam causa creata unico partu producere tres effectus specie diversos potest? Et, quod futiliorem efficit hanc cavillationem, lucrandi omni meliori modo quem excogitarunt docti iuniores, est quod contrahentes etiam tum pariter hos tres contractus, cum eos ignorant, ut vidimus ex P. Gibalino.

XIII. Quinta demonstratio, evincens contractum trinum merum esse figmentum, & chimeram. In vera societate, quando negotiator sit decoctor, forsque cedit, capitale, seu fors tota tribuenda inter creditores est, nihilque remanet ipsis sociis, posito quod solvendo non sint, seu quod nihil iis bonorum remaneat. Hoc principium certum est, & omnium mercatorum assensu confirmatum. At in contractu trino, a junioribus investo, capitalista inter creditores computatur; & pro rata creditum exigit, eique solvitur, non secus ac ceteris creditoribus. Quod si capitalista esset, verusque socius, summa pecuniæ traditæ tamquam verum capitale reputaretur in communem sociorum utilitatem, & detrimentum; atque adeo in decoctionis casu ambo socii nihil accipere possent, usquedum satisfactum omnibus creditoribus non sit. Et tum, si quod superfit, deberent illud pro rata inter se partiri. At oppositum omnino sit in qualibet depositione pecuniæ quam tradere homines avari, & usurarii negotiatoribus solent. Decoctione manifestata, statim nomina inter creditores collocant, & eandem ac creditores ceteri fortunam sustinent. Utique negotiator ob duplicem cautionem factam suis peculiaribus, & non societatis bonis, solvere deberet sortis pretium capitalistæ, si vera præcederet societas. Fieri tamen hoc minime debet, quia ficta, & chimerica est fraternitas isthæc: non secus ac illa monastica, in qua dominium asseritur commune; interim vero quisque sua utitur

pecunia, & qui ea carent, suis necessitatibus consulere nequeunt, cum toto dominio, usu destituti. Et quod societas ficta sit, factum ipsum evincit, dum inter creditores capitalista reputatur, ut experientia constat. Ne multa. Intentio, sive implicita, sive explicita, factum non efficit; sed supponit trinum contractus intentionem, non præcedit. Ergo omnia, quæ excogitarunt iuniores in trino contractu, larva sunt, & spectra.

XIV. Sexta demonstratio. Negotiatio una altera secundior est, maiusque lucrum parit. Dum ergo pecunia traditur negotianda in hac aut illa mercatura, pro negotiatiois diversitate pretium augeri, aut diminui debet, quo assicuratur fors & emitur lucrum certum. Maius enim lucrum reddit negotiatio maritima quam terrestris: & ex his una felicior altera est. Pluribus hæc quam illa periculis subiacet. Hæc omnia manifesta sunt. At non minus certum luculentumque est, eundem in qualibet respectu provincia semper a mercatore proventum solvi; idemque pretium a creditore & solvi, & exigi, nullo respectu habito ad maius vel minus negotiatiois lucrum. Ergo manifestissima experientia liquet, ne cogitare quidem sive mercatores, sive mutuatores de societatis contractu. Hoc societatis nomen unice usurpatur, ut occultetur usuræ scelus.

§. II.

Intentio pia virtualis lucrandi omni meliori modo iuxta mentem DD. error est perniciosissimus, omnes de mundo usuras auferens.

I. **C**ontractum quem supra proposui, iterum sub oculos revoco, ut denuo evincam, nullam in mundo usuram esse, admissa sententia quæ docet, sat esse ad iustum lucrum intentionem lucrandi omni meliori modo quo fieri potest. „ Titius pecuniam tradit Sempronio minime pauperi, sed rei familiari iugendæ intento, qui præfatam pecuniam accipit negotiandam, ad prædiâ, domosque emendas, & in alium quemlibet usum, ex quo lucrum notabile percipere sperat, distrahendam, hoc pacto ut, salva semper forte, quotannis quatuor in centum solvat, usquedum fortem restituat. “

II. Præfatum contractum usurarium esse liquido constat ex iis quæ dicta sunt. Usurarium illum declaravit Gregorius XIII. in Rescripto ad Ducem Bavaricæ. Nec declaratio-

ne opus est : sua quippe natura mutui speciem præfert. Audias tamen velim ingeniosos iuniores nostros.

III. Sempronius, inquit, noster plures in hoc contractu personas sustinet. Quatenus pecuniam a Titio acceptam in commercium distrahit, mercatoris personam gerit, & implicite trinum contractum intendit. Si Sempronius accepta pecunia fundos, domosve emit, censum realem cum Titio init. Si Sempronius artifex sit, censum personalem intendit. Si Sempronius paterfamilias fuerit, pecuniaque opus habeat, ut filiabus nubendis, Deoque sacrandis provideat, vel ut legationem obeat, aut ingentem pecuniæ iacturam in ludo factam, aliave persolvat debita; tum vi contractus *innominati* moderatum pretium Titio solvet. Titio enim nolenti tenere pecuniam suam otiosam, semper adest aliquis titulus iuste lucrandi.

IV. Hæc sunt lepidissima Casuistarum quorundam commenta, quæ leges omnes unico bonæ intentionis prætextu de medio tollunt, & scelera vel horrenda honestant, atque Religionem ipsam sibilis, & cachinnis hæreticorum excipiendam exponunt; ut vel ipsi buccinant Protestantes. Et revera quæ hac de re potissimum excogitarunt Casuistæ non pauci, somnia videntur, chimææræ, & errores adeo perniciosi, ut leges omnes enervent, atque e mundo auferant. Idque evidentissime, nisi me omnia fallunt, demonstro. Intentio, inquit, implicite lucrandi *omni meliori modo* fat est ad iuste lucrandum, quando contractus ineundus excipere aliquem iustum titulum valet. Et quia in proposito contractu potest reipsa adici aut contractus trinus, aut census personalis, vel realis, aut contractus innominatus; ideo intentio implicite lucrandi aliquo ex his modis sufficit ad iustum lucrum. Intentio itaque humana implicite tantæ virtutis, & efficacitatis est, ut se sola efficere contractum quemlibet valeat? Poterunt ergo, ut innui supra, iuvenes, & puellæ congrederi cum implicite intentione congrederi aliquo modo licito, nempe matrimoniali. Congressus iste fieri matrimonialis potest, non secus ac propositus contractus capax est admittendi contractum trinum, censumve personalem, aut realem. Ergo quemadmodum sola intentio virtualis efficit contractus negotiatorios; sic intentio virtualis efficit contractum matrimonialem, saltem in ratione contractus. Cur, quæso, hæc intentio potens est unum efficere contractum realem, secus alterum? Discriminis rationem nobis assignent Casuistæ. Usura iu-

re naturæ, non secus ac fornicatio, vetita est. Congressus maris cum femina fornicationis malitiam exuit, accedente matrimoniali contractu, qui penes Catholicos simul est sacramentalis. Accedente trino contractu lucrum, quod aliunde esset usurarium, usuræ malitiam amittit. Trinus contractus adest sola pia intentione lucrandi iuste, etiamsi contractus trinus ignoretur. Ergo eadem intentione pie cognoscendi puellam contractus matrimonialis celebratus intelligitur, & congressus mutuus maris cum femina licitus evadit. Alterutrum deglutiant Probabilistæ necessum est. Aut retrahent hanc doctrinam, nempe intentionem implicitam iuste lucrandi efficere contractum trinum, vel censum personalem: aut admittant oportet, hanc eandem piam intentionem congrederi omni meliori modo viri cum muliere, & contra mulieris cum viro, efficere contractum matrimonialem; cum uterque capax matrimonii sit.

V. Sed missis absurdis, missis rationibus, quod res est, dicamus, hæc nimirum omnia quæ recensuimus, mera esse figmenta, mera somnia, mera spectra, in solis Auctorum mentibus residentia. Ceterum christiani homines nec implicite hæc festiva somnia, hæc ludicra machinantur. Non aliud homines in traditione pecuniarum cogitant quam ut aurum multiplicent, augeantque. Tricas, & machinulas casuisticas ipsi ignorant, ut fatentur vel ipsi triplicis contractus patroni.

§ III.

Alio ex capite profigatur Sophisma istud seditiosum: Docent hanc opinionem VIRI PROBII, PII, ET DOCTI: ergo probabilis: ergo non est proscribenda.

I. **N** Ulla in universa Theologia illusio perniciosior, nulla argutatio fraudulenter, nulla ad seducendos, pervertendosque imperitos potentior cavillatio ea quæ hic nobis obiicitur: idcirco undique versum profliganda est. Et primum, quo in tribunali declarata est istorum pietas, & probitas? Nemo præsumendus malus, nisi probetur. Verum habet. At quid inde? Sint probi, sint pii laxarum opinionum patroni: propterea ne veræ illorum opiniones? Si coniecturis indulgendum esset, sic potius instituenda argumentatio foret. Mala est doctrina: ergo mali Auctores. Arbor enim bona non edit fructus malos. Quare a recentioribus nostris, qui propositum iophisimæ exaggerant. Si in-

stituendum examen in sacra Rituum Congregatione esset super virtutibus heroicis cuiusdam Moralistæ, laxarum opinionum patroni; numquid perdocti eiusdem Congregationis Theologi hoc pacto arguerent. Hanc opinionem laxam docuit Servus Dei: ergo laxa non est? Qui sic arguerent, nonne se deridendos propinarent? Omnes contra rationem præditi hanc formarent argumentationem. Hæc opinio quam docuit Moralista noster, est laxa, & falsa: ergo hic Auctor non est catalogo Servorum Dei accensendus.

II. Sophisma sub alio aspectu diluamus. Theologi Moralistæ qui docuerunt propositiones damnatas ab Alexandro VII. & ab Innocentio XI. fuerunt ne viri docti, probi, & pii? Ais? Ergo fatilis est consequentia, quæ ex doctrina, & pietate Doctorum colligitur sententiæ probabilitatem. Negas? Non ergo pii, doctique Bonacina, Lessius, Molina, Tamburinus, Sanchez, Escobarius, Diana, ceterique plurimi. En Charybdim, in quam iucidis, cupiens vitare Scyllam.

III. Pro veritate dicendum, ipsos Sanctos potuisse errare, & reipsa interdum errasse; raro tamen, & in re aliqua valde obscura. Sed erroris deprehendendi, cognoscendique indicia; reliquerunt. Quoniam admonere, causam implicatam esse, obscuram, atque securiorem viam amplectendam: vel adeo caute, & dubitanter locuti sunt, ut prudens lector possit sibi cavere. Non invenies Sanctos aliquos ceu ruras securasque venditasse opiniones quæ antiquitati adversabantur, vel quæ a Pontificum constitutionibus proscriptæ erant. Inveniant adversarii Sanctorum quempiam qui fateatur, aliquam doctrinam singulari constitutione pontificia damnatam esse; simulque eo prætextu defendat, quod pontificia constitutio, Romæ publicata, acceptata non fuerit in provinciis. Inveniant mihi Sanctos aliquos qui passim docuerint propositiones laxas, falsas, proscriptas.

IV. Verum adhuc instant, urgentque. Quod docuit Alcozer, prius docuit Bizozzer; & quod docet Kazemberger, prius docuit Mazzuchellus; item quod Mazzuchellus, simul docuit Sammarugus. Ergo nec iste, nec ille damnandus.

V. Sophisma istud quo ineptius, eo frequentius. Vix percipi valet, similia ab hominibus ratione præditis obtrudi posse. Et tamen quoties proscribendus liber est, aut doctrina aliqua, continuo inelamatur: Non solus hic Auctor hoc docet: id ipsum prius docuerunt alii. Ita hac via a multitudine

peccantium errori patrociniū quæerunt. Laxam doctrinam ab usura immunem contendunt, quod turba magna illam amplectatur. Quid? clamat ex S. Basilio Theodorus Studita epist. xlviii. Lib. I. *Multitudine mendacium defendis? Hinc mali vini declarasti. Quo enim ad plures malum pertingit, eo maior est calamitas.* Et sane quo pestis latius savit, eo est maior medicinæ necessitas.

VI. Sed audiendus est Iacobus Pignatelli, nimii rigoris nequaquam suspectus, qui *Tom. IV. consult. 75. num. 52.* egregie in hanc rem loquitur. „ Quare non mihi quisquam „ quasi aliquid solidius didicimus occinat „ quemadmodum perspicuo crimini palliando „ fieri video: Princeps, Rex, Imperator, „ iste, vel ille similiter fecit. Absit modo „ calumnia, nec se fatiget. Qui similiter fecit, „ similiter iudicabitur. *Pessimum peccati „ patrociniū est multitudo peccantium.* Ubi „ veritas non accipit personam, nec ego accipio. Hoc damno quod illa damnaverit. „ Neque hic ego arrogantæ invidiam formidaverim. Securus me fecit Augustinus, qui dixit Lib. IV. contra Crescon. cap. lxxvi. „ *NON EST ARROGANTIÆ VEL QUÆRERE, VEL ASSERERE VERITATEM.* „ *Nam eam sollicite quæerere, quando latet, „ caritatis inchoatio est; pie constanterque asserere, quando patet, caritatis consummatio; „ in eius luce gestire, inchoatæ consummatæque felicitatis.* “

VII. Obiiciunt Layman *Lib. III. de iust. tract. IV. cap. xviii. num. 12.* & Gibalinus *Lib. VI. cap. III. art. 4. num. 9.* Quoties contractus quispiam in aliqua regione, provincia &c. celebrari solet; & a viris doctis, & piis approbatur, quamvis dubii iuris sit, speciemque usuræ præferat, non debet iniustus, & usurarius reputari. Sed hic contractus trinus passim in Germania, Gallia, Hispania, & Italia celebratur, & a viris timoratis approbatur. Ergo licet imaginem præferat usuræ, non debet tamquam usurarius improbari. Consuetudo quippe provinciarum vim legis obtinet.

VIII. Hæc argumentatio ceteris peior est; & Auctorum qui similia obtrudunt, afflictam desperatamque causam evincit. Et in primis ea pugnat cum Christi Evangelio, quod a mali, & periculi specie cavendum iubet. Contractus usura non ab illius natura, sed a provinciæ consuetudine colligenda est? Tam vana paradoxa vel refellere pudet. Audiamus Cardinalem de Luca *Lib. V. de usur. disc. 1. num. 17.* hæc respondentem. „ Ullus „ Galliæ; Germaniæ; Hispaniæ, ac etiam „ Ita-

Italiæ, per dictos Morales attestatus, & in quo præsertim magnum fundamentum constituit Gibalinus, huiusmodi contrahendi formulæ maior Defensor, apud me, versantem in Curia Romana, atque in iudicando cum eius opinionibus procedere debentem in hac materia ecclesiastica, ut pote torius Orbis Metropoli in ecclesiasticis, & spiritualibus, nullam faciebat impressionem. Quoniam de facto videmus in plerisque regnis, & provinciis usu non recipi in censibus Bullam Pii V. eiusque formam non servari, sive sustineri conventiones ab initio de certo lucro, seu certa accessione, ratione interesse lucri cessantis, & damni emergentis, etiam non probatis in specie solitis requisitis, ut practicatur in Regno Neapolitano, & alibi; & tamen in istis, & similibus in Roma, & Curia huiusmodi usus reputantur ABUSUS, ET CORRUPTELÆ, ac reprobandur, ut in Lucan. disc. xviii. in dist. Sabonenf. disc. xxi. & in aliis hoc titulo frequenter. "Hoc consuetudinis, idest putidæ corruptelæ, spectrum alibi explosimus.

IX. Heinc intelligant oportet Probabilistæ illi quorum id interest, se nuper absque ullo solido fundamento pugnasse, dum alacres erectique pro hac (quam certe falsissimam esse hucusque probavimus) propositione publice dimicant. Pecunia quæ datur mercatori cum stipulatione determinati lucri, non est mutuum; & consequenter lucrum istud usurarium esse nequit. Illa pecunie traditio dici potest, & est revera triplex contractus implicitus, cuius adminiculo nunquam in mutuis illis, præteritis factis mercatoribus, reperiri potest usura, præsertim in urbibus negotiationis, quales sunt Marsilia, Lugdunum, Amstelodamum &c. Intelligant, inquam, se propositionem falsissimam docuisse; sapientissimoque Cardinalis de Luca, rei mercatoris peritissimi, iudicio tandem aliquando se subdant.

§. IV.

Nonnullæ aliæ opiniones Molinæ, Luga, Gibalini, & La-Croix exploduntur.

P. Ludovicus Molina tract. ii. de iust. disp. ccccxvii. num. 8. singulare excogitavit remedium, omnibus aliis ignotum, quo contractus trinus, etiam implicitus, ab usura purgatur. Pressus enim argumentatione Soti, qui demonstrat, posita asecuratione, trinum contractum desinere in purum

mutuum, Transeat gratis, respondet. . . . Nam, sublato asecurationis pacto, adhuc capitalista percipere lucrum iure valet ex pecunie traditione ad negotiandum. Quo titulo? Titulo lucri cessantis. Ecce. Capitalista paratus erat inire contractum triplicem societatis, in quo salvum est vivum, & lucrum. Si desistat ab hoc triplici contractu, iam allegare valet titulum lucri cessantis. Acutissime. Sed omnes Doctores aiunt, debere lucrum cessare ex iusto, non feneratio, contractu, ut evadat influs titulus. Gratis conceditur, posita asecuratione, contractum trinum transire in mutuum, atque fenebrem contractum esse. Ergo necessario concedendum est, titulum hunc lucri cessantis esse feneratitium. Quia vix credi potest, hæc a tam celebri Theologo doceri, e re mea esse puto illius verba transcribere ex loc. cit. "Illud admonuerim, esto gratis dæremus, dominium capitalis eo ipso quod apponitur asecurationis contractus cum altero socio, transire in eum socium, & desinere esse in eo qui illud apponit; sane quando qui capitale apponit, initurus erat verum eundem societatis contractum, esto non subiungeretur contractus asecurationis, præsertim si confideret socium sincere rem peracturum, posset licite propter lucrum EX EO ipsi celsans, quod a societatis contractu ea via desistat, totumque lucrum quod inde speratur, ei concedat qui operas apponit, accipere capitale suum saluum, & insuper certum moderatum lucrum, tanquam pretium iustum lucri cessantis; quod multi non attendunt; atque adeo ille esset legitimus titulus ad iustificandum tunc eum contractum."

II. Non solum multi non attendunt; sed nemo ante P. Molinam tantum arcanum noverat. Duo quoque monita, quæ num. 9. adicit sunt valde mirifica. Alterum est. Nunquam simplices, qui hæc (pacta) distinguere nesciunt, condemnandos esse, si pecuniam suam eiusmodi pactis ei tradant quem non dubitant velle eam ad negotiandum, & lucrandum: quoniam virtute saltem eam tradere intendunt quarto modo explicato. Alterum est. Si is postea non negotietur, nihilominus teneri solvere integrum capitale, & incrementum lucri: quoniam per ipsum stat quod non negotietur, & quod suo periculo, & damno prosequi non velit societatis contractum.

III. Si contractus trinus celebratur, usura omnis cessat, & lucrum licitum est: si non celebratur, succedit lucrum celsans, cuius lucrum licitum evadit. Simpliciter, qui

has tricas ignorant, nunquam sunt damnandi: quia omnes intendunt licite lucrari meliori modo quo possunt. His positis; ubinam in orbe terrarum usura? Penes simplices hanc reperiri timendum erat, quod nescirent hæc subtilia arcana. Sed eorum simplicitas titulus est legitimus qui ab usuræ labe lucrum purgat.

IV. Concludit tandem P. Molina num. ii. Conradum docuisse, huiusmodi contractum generare scandalum, & infamare contrahentem. Sed ipse definit, falsum hoc esse. Nec est, subdit, quod, si fiant meliori quo possunt modo eiusmodi contractus, usuræ suspicio esse debeat, aut cur scandalum generetur. . . . tamen si aliqui trepidi sint, ob Doctorum quos citavimus opiniones in contrarium. Trepidati sunt, & timentes, ubi vere est timor, Ostiensis, Maior, Conradus, Navarrus, ceterique. Verum sicut P. Molina intrepide novum de gratia systema invexit, ut ipse testatur; ita in hac morum causa, excusato timore quo premebantur ceteri Doctores, ipse animose omnium primus hac in causa legem laxavit iustitiæ, ut ego quidem arbitror, viamque aliquibus sociis aperuit novæ scientiæ mediæ in Moralem christianam invehendæ.

V. P. Gibalinus Lib. VI. cap. vi. Consect. 6. opponit, in contractu trino præter duo pacta asecurationis, & venditionis exigi insuper pignus posse: & adducit testimonium Cardinalis de Lugo ex disp. xxx. sect. 4. num. 51. Secundo dubitari potest, an socius cuiusque dat capitale, possit pro eius securitate pignus ab alio socio exigere. Respondetur licere, ut si forte ex culpa socii pereat, vel quia pecuniam contra pactum alteri negotiationi exposuit, solvere cogatur. Ita Antonius Navarrus, & alii, quos affert, & sequitur Rebellus. . . . Unde iuxta nostra principia idem dicendum videtur, quando pactum fuit de securitate capitalis integri reddendi, etiam si pereat casu fortuito, vel etiam pro securitate lucri certi promissi, quando id pactum licite fit: semper enim petitio pignoris secundum se non reddit pactum illicitum; dum tamen, si pignus fructiferum sit, fructus ipsi in partem debiti computentur. "Approbat hæc P. Tamburinus Lib. IX. tract. VIII. cap. v. §. 3. Oppositum docent Calvinus, Molinæus, Salmatius, & omnes usuræ moderatæ patroni.

VI. Hæc Lugo, & Gibalini doctrina æquitati, & commercio perniciofa est. Nec opus est ut multis illam refellam, & pignus exigi iu-

re nequit, nisi ob aliquod debitum certum, in quod creditor actionem habeat; ut patet ex l. Si pignus ff. de pignor. Societas quædam fraternitas est, in qua socii dominium individuum habent & commune. Quare si pecunie collator pignus postulat, eadem ratione socius operarius pignus exigere potest in securitatem & dati pignoris, & operarum. Nam in simplici societatis contractu, de quo primo loco loquitur P. Gibalinus, si fors pereat absque socii operarii culpa, vel dolo; tum capitalista perit. Hoc in casu, ut socius de restitutione dati pignoris securus sit, pignus exigere iure poterit. Alioquin datum pignus creditoris infidelitati maneret expolitum. Quæ quam sint civili commercio pro quo amplificando ingeniosi Theologi se scribere dicunt, perniciofa & exitialia, nemo non videt.

VII. Adde, quod non modo in simplici societate, verum etiam in contractu trino pacto exigi pignus posse defendit P. Gibalinus loc. cit. quod iniustitiæ, & usuræ crimen auget. Tum enim capitalista vult & negotiationem, & securitatem ab omni periculo etiam possibili. Vult indemnitatem duabus pactioibus, asecurationis fortis, & emptionis lucri certi: & post exigit pignus in maiorem securitatis acceptæ confirmationem. Hoc autem quid aliud est nisi usuras usuris accumulare? Vel ipsi feneratores aliquantulum moderati perhorrescunt illos usurarios qui accepto pignore lucrum exigunt. Clamant ipsi, ut alias dixi, Usure col pegno in mano? Perhorrescunt, dum audiunt feneratorem mutuam, sic incipientem numerare: Al nome di Dio, sei, otto, & aliquando dieci. Et tamen hæc omnia infans ille novus opinandi modus, quem in materia saltem iustitiæ damnatum asserunt Probabilistæ plures, honestat, & ab usuræ crimine purgat; ut ex Azorio, Lessio, Caramele, & aliis supra vidimus.

VIII. P. Claudius La-Croix de more omnium ingeniosorum Theologorum opiniones molliores colligit. Frequenter nec probat illas, nec improbat; sed lectoribus seligendas relinquit. Is Lib. III. part. ii. cap. iii. dub. 7. num. 877. hæc scribit. Tamen de iust. d. iv. quest. vii. d. iii. putat adhuc iustificari posse acceptionem quinque in centum, nempe per hoc quod talis contractus sit utilis Reipublicæ, a qua cum permittatur, censetur validari potestate domini alti, quod Reipublica habet in bona subditorum, qui etiam ad hoc invitati non sunt. Favet huic explicationi Besoldus. Et Vindex Gobat hunc titulum.

alium absolute defendit pro Germania. Impugnatum quidem illum VVadingus; sed huius argumenta conatur solvere Hamoldus.

IX. In has sententias nec verbum profert P. La-Croix. Scit beneficio probabilitatis quemlibet eam amplexurum quæ magis comoda illi fuerit. Ideo, ne alicui displiceat, iudicium suspensum tenet. Nec advertit, hac sua methodo Scepticismum, & Pyrrhonismum in Moralem invehi christianam. Quod iure naturali, & divino proscriptum est, honestare vi alti domini Principes non valent. Plura rescribit P. La-Croix, quin illa refutet. Hanc methodum frequentissime usurpat Auctor ille, qui, si advertisset quam sit perniciofa, dubio procul illam non usurpasset. Aliud exemplum huius pyrrhonicæ methodi subiicit in hac ipsa materia. Scribit enim *loc. cit.* P. La-Croix num. 875. „Lectus item, Tamburinus, alique dicunt, „satis esse, quamvis contrahentes nesciant determinate de ullo iusto titulo, si intendunt contrahere omni modo optimo quo iuste fieri potest, dummodo non sciant deesse omnem bonum titulum, & voluissent facere contractum iustum, si hic & nunc scivissent modum faciendi. Hinc docent plurimi . . . posse in mutuo exigi 4. aut 5. in 100. non considerando, sed supponendo adesse aliquem iustum titulum.“ Felix suppositio isthæc! Subdit, Auctores laborare in inveniendi iusto titulo evitandi usuram. Nam Lessius, inquit, & Tamburinus defendunt iustum hoc lucrum, si intendatur mente census. Alii consueverunt ad implicitam intentionem contractus trini; quem titulum & ipse probat. Tandem hæc scribit num. 924. „Si datum est, & acceptum ob vim mutui, „& mala fide, potuisset tamen dari, & accipi ex alio iusto contractu, quem celebrassent, si scivissent, putat Verricelli posse retineri? Sed merito negat Tamburinus, & Sporer. Admittunt tamen cum Sa, Tann. Dian. Pyrb. Steph. posse retineri, si processerint bona fide; maxime si mutuans intenderit, & expresserit se velle contrahere omni meliori modo, uti cum multis aliis docet Lessius. „Tandem num. 1024. hæc subdit. „Quamvis nescias modum contrahendi per census, vel alium contractum licitum; si tamen videas viros probos, & prudentes passim contrahere hoc vel illo modo, & velis contrahere modo optimo; si modus sit quo excusantur alii, etiam tu excusaberis, licet illum explicite nescias. Ita Valent. Less. Laym. Tambur.“

X. Hæc recensere volui, ut data occasio-

ne, nova tradendæ Theologiæ christianæ ratio lectori pateat. Lucrum, etiam mala fide partum, retineri posse, docet Verricelli. Doctrinam Verricelli rescribit La-Croix, & lectoribus proponit: quia licet merito oppositum doceant Tamburinus, & Sporerius: hoc tamen non officit quin vi Probabilissimi opinio Verricelli eligi possit. Nec P. La-Croix eam ut falsam, scandalique plenam reicit: quia nova benignitas has duriores, acerbisque formulas destatur.

XI. Plura alia paradoxa, in hac materia a Theologis excogitata, resellere omitto, tum prolixitatis vitandæ gratia, tum quia ex iis quæ dicta sunt, facile corrunt cetera omnia quæ vulgares Casuistæ ex Lessio, Lugo, Gibalino, Tamburino, Diana, & aliis transcribere. P. Patritius Sporer *tract. vi. cap. vi. sect. 3. num. 58.* scribit, communior DD. sententiam docere contractum prædictum, iam praxi orbis receptum, & a Magnatibus practicatum, licitum esse & iustum. A Magnatibus practicatur, & praxi orbis recipitur? Ergo inveniendæ sunt rationes quibus licite practicetur. Frequentissimæ sunt eiusmodi argumentationes in P. Sporer, & plurimis Probabilistis.

S. V.

De duplici societatis contractu, & societate animalium.

I. **Q**uest. I. Licitus ne contractus societatis duplex, in quo aut capitale, aut lucrum assicuratur? Resp. P. Carolus Billuart *dis. iv. art. 3.* & ipse trinum contractum improbat; contendit tamen ex constitutione Sixti V. non inferri eiusdem damnationem, eo quod post attentam lectionem non minus reperiat improbatum contractum duplicem quam triplicem. Sed quia ipse defendit contractum duplicem, ideo negat damnatum contractum triplicem. Hæc interpretandi ratio inepta est.

II. Nihilominus non solum P. Billuart, sed etiam Continuator Turnely II. *Part. cap. iv. art. 1. concl. 2.* defendit contractum duplicem in quo socius vel assicuratur fortem, sed non lucrum; vel assicuratur lucrum, sed non fortem. Quoniam, inquit tum contractus non degenerat in mutuum, sicut triplex contractus. Licet enim socius assureret fortem; tamen de ea ad libitum disponere nequit, sed illa negotiationi impendere debet. Si assurerat dumtaxat lucrum, non assicurata forte, evidentior res est, quod non sit dominus fortis.

III.

III. Sententia hæc duas habet partes. Prima spectat affectionem fortis. Hanc absolute falsam, praxi potissimum spectata, reputo, si fors assuretur ab omni periculo: quia, missis aliis rationibus, fors assicurata ab omni periculo non potest esse lucrosa capitalistæ neque ratione industriæ, nec ratione periculi. Hi autem sunt duo tituli soli quibus lucrosa in mercatura pecunia redditur. Accedit quod re ipsa numquam solvitur pretium quod æquet omnia pericula tum extrinseca, tum intrinseca. Est periculum, inquit, nihil lucrandi. Sed hoc periculum non est illud quod pecuniam secundam reddit. Periculum istud, subdunt, pretio redimitur, & non sic, ut in contractu triplici. Nam etiamsi nihil lucri negotiatio pariat, adhuc capitalista solveat pretium debet: quo in calu tam capitalista, quam socius sunt pares. Pares? Socius laboravit anno integro, operas, industriam, applicationem, incommoda, & ea omnia quæ negotiationem comitantur, præstitit: quæ omnia sæpe aut æquant, aut superant caput mille ducatorum, quod accepit socius a capitalista. Quodnam pretium accipit pro affectione? tria, aut quatuor ad summum in centum. Finge, quod sæpe accidit, negotiationem nihil lucri reddere; immo quod iactura contingat, saltem alicuius partis, si minus fortis totius. Tum socius iacturam patitur suæ industriæ, operarum, & fortis. At, subdunt, si fors non perit, socius percipit lucrum quadraginta, etiamsi negotiatio nihil reddat. Respondeo primum, quod pretium iniustum & inæquale sit. Secundo dico, quod in praxi vix unquam contingit. Confule omnes capitalistas: nec unum invenies qui, dum post annum fortem pecuniaz integram domum reportat, detrahat ex mille quadraginta, solvenda socio in pretium affectionis datæ. Respondebunt, se loqui in hypothesi quod serventur conditiones adiectæ. Si enim hæc negligentur, tunc non ex contractus iniustitia, sed ex iniquitate contrahentium tota oritur malitia. Et ego repono. Magna usurarum pars oritur ex speculationibus plurimum Theologorum, qui in cubiculo suo præcisiones, distinctiones, divisiones, & plura commenta excogitant, quæ in metaphysica abstractione verisimilia apparent; pro praxi vero ineptissima sunt, & viam aperiunt fraudibus, ac usuris manifestis. Conditiones istæ tot pericula sunt, & laquei, in quos homines lucri cupidi incidunt. Prudentis Theologi est ea potissimum indicare, & inculcare quæ homines pericu-

lis subducunt, non quæ eos in pericula detrudunt. Ceterum si iusta pretii taxatio fieri posset, & istud revera traderetur, nec ipse hac in hypothesi iniustitiæ damnare contractum audeam.

IV. P. Carolus Billuart, cuius laxas opiniones data occasione vellicavi, nunc iure commendo, quod licet defendat contractum istum, tamen subdit *loc. cit.* „Hic tamen „contractus duplex non est facile admittendus in praxi: quia facile potest irrepere „usura, ut si assuretus de forte, assignet „pretium affectionis, accipiendum ex lucro sperato, quod forte non erit . . . Similiter si non servatur æqualitas inter „pretium affectionis fortis, & eius periculum, vel inter spem lucri, & lucrum „certum assuretum. Quibus de causis posset iure prohiberi, & de facto videtur prohibitus per Bullam Sixtinam in locis ubi viget.“ Immo evidenter prohibitus est, ut legenti illam patet.

V. Ut evidentiùs deprehendas quam falsam, & laqueis plena sit opinio hæc, quæro: quis valet iustum pretium constituere pro affectione fortis ab omni periculo solvendum? Pretium pro affectione ab hoc aut illo periculo, extrinsecus occurrente, usus platearum iam introduxit; sed nullibi in toto terrarum orbe taxatio facta unquam fuit pretii solvendi a capitalista socio assurenti fortem ab omni periculo tum iuris, tum facti. Assignabunt, inquit, rei negotiatoriæ periti. En quo tota res recidit. Theologi suas conditiones, præcisiones, & cogitationunculas comminiscuntur. Deinde hominibus sacræ doctrinæ ignaris, cupiditatis præstigiis obductis, easdem subiiciunt. Utique plura in executione ab artis prudentum iudicio pendent. Nemo vero eorum quæ recensui, legitimus iudex esse potest: Idcirco iure Sixtus V. hæc omnia prohibuit. Neque illius prohibitio a locorum diversitate pendet; ut male scribit P. Billuart: *In locis ubi viget.* Quid? Pontificiæ constitutiones quæ morum integritatem, quæ ius divinum, & naturale interpretantur, obligant tantum in locis ubi vigent?

VI. Difficultas institui posset de affectione ab hoc vel illo periculo extrinsecus adveniente, ut a periculo itinerum. Capitalista timet de temeritate socii mercatoris, ne merces malis debitoribus credat, qui decoctores evadere solent, & fidem fallere. Hæc affectio quamdam apparentiam præfert. Sed & hanc omnino reicio ob rationes datas, & quia viam usuris aperit, & quia in

praxi iusta confinia non admittit. Præterea ad præcavenda hæc pericula fat est ut in contractu societatis pacta præscribantur exercendæ negotiationis, ut loca designentur, & quæ vitanda, quæve agenda sunt, statuantur.

VII. Mercatores, inquis, facile omnia spondent. Sed cum alienam pecuniam negotientur, temerarii sunt, & audaces, & sæpe fidem fallunt. Verum habet. Quid inde? Hæc omnia, & peiora intima sunt hominum societati. Exire de mundo debes, si ab hominum infidelitate cavere tibi contendis. Tute tibi infidelis es. Graviora mundi negotia, bella, fœdera, ministeria publica, & privata, matrimonia, & cetera gravissima negotia ab hominum fide pendent. Numquid affecurari hæc cautione aliqua valent? Numquid exigi, numquid obtineri potest affecuratio?

VIII. Verum, ut magis appareat quam futilis sit hæc oppositio, quam non pauci magnificiunt, animum intende. Socius mercator vel cautissimus necessario ex natura negotiationis merces emptas credere cogitur, modo decem, modo viginti, modo centum hominibus, quibus eandem vendit, aut quas cum iisdem permutat. Itaque in negotianda capitalistæ pecunia ex natura mercaturæ is pendere debet a decem, a viginti, a centum plus minusve hominum fide quorum plures, qui honestatem, sinceritatem, & securitatem vel experrectis mercatoribus præferunt, & isti sæpius fidem fallunt. Et capitalista refugit pendere ab unius socii fidelitate? Ubinam, quæso, æquitas & iustitia in exigenda cautione? Nullam itaque cautionem admitto, qua sortem a quovis periculo affecuratur. Eligat capitalista honestiores, & fideiiores, quoad poterit, socios mercatores, & iisdem suam sortem tradat; negotiumque, ut Christianum decet, divinæ commendat providentiæ.

IX. Quid de altera opinionis parte, nempe de affecuratione lucri certi? Sors periculo exposita lucrum parit. Hoc lucrum incertum est. Quidni miri contractus valet inter socium & capitalistam super istius lucri quantitate? Lucrum istud modo maius, modo minus est. Ut plurimum est octo, vel decem in centum. Illud emit socius pro quatuor, aut quinque. Nulla hic videtur iniustitia; cum sit contractus æquæ, in quo pro utraque parte est æquale periculum, & æqualis spes. Si naturam contractus considero, nullam deprehendo iniustitiam. Verum quia Sixtus V. in sua constitutione hæc pacta

absolute vetat, ideo neque hunc venditionis contractum probo. Semel olim illum consului, cuius me pœnitet: re enim serius considerata, non permittendam existimo. Neque dicas, Sixtum V. prohibere tria pacta simul coniuncta, secus separata. Quia gratis hoc asseritur. Luculentissima enim sunt Sixtinæ constitutionis verba, quibus divisim affecurationem, sive lucri certi, sive capitalis, prohibet. Ita ut non ad certam aut quantitatem, ab omni periculo & damno, ut præfertur, immunem lucri nomine persolvendam, NEQUE ad capitale, si casu fortuito perit, restituendum socius accipiens teneatur. Lege integram constitutionem, & nullus tibi erit ambigendi locus.

X. Verum si contractus iste venditionis absolute spectatus nullam prodit iniustitiam, aut prohibitus asseritur? Quia contractus non peraguntur in metaphyfica præcisione, & ut sunt in hominum mentibus. Videndum num talis contractus, attenta hominum cupiditate, & consideratis periculis fraudum, & usurarum quæ secum defert, communiter ad praxim reduci sine peccato possit. Et quia præfatus contractus reipsa in praxi eiusmodi periculis obnoxius est, ideo iuste illum prohibuit Pontifex.

XI. Accedit quod illæ ipsæ rationes quibus suaderi contractus solet, nec ad illum improbandum movent. Nolunt, inquit, capitalistæ pati fastidia supputationum, neque molestiam revidendi rationes; nolunt subiacere mercatorum infidelitati; sed parva potius lucro contenti, volunt tranquillam vitam agere. En quo recidunt omnia. Vel lent homines pecuniosi otio disfluere, ludis, recreationibus, deliciis indulgere & suam pecuniam aliorum sudore, ac industria lucrosam efficere; omni sublato fastidio. Mirifici homines, sed mirabiliores Theologi, qui ut istorum ignaviæ, mollietiei, & cupiditati obsequantur, mentem & ingenium cruciant in excogitandis titulis quibus ea liceant quæ istis favent. Non dives aliquis, non Magnates, non Principes, non Reges sua patrimonialia iam acquisita, sine molestia, labore, & inquietudine possidere, ac conservare valent; quin perpetuas lites, bella, expensas sustinere coguntur, ut illa defendant. Et capitalistæ nostri sine tædio, sine perturbatione, & mentis applicatione acquirere, augere, amplificare divitias quas non habent, velient? O lepidi homines! Sudent & ipsi, ac laborent, si lucrosas reddere pecunias suas volunt.

XII. Præterea, ut alias dixi, si homines

tanti, prudentes, sinceri, fideles securi essent, nonne crederes iisdem pecunias tuas ad lucrum, omni exclusâ cautione, & sub iatis titulis illis quos ingeniosi Theologi, forte a mercatoribus prius admoniti, excogitarunt? Procul dubio, inquis. Et quia homines fraudulentis, dolosi, iniusti, veteratores sunt; ideo summorum Pontificum constitutiones exquisitis interpretamentis aut eludere, aut extenuare nos debemus?

XIII. Quæst. II. Quid de societate animalium dicendum? Resp. Animalia in societatem, non secus ac pecunia, tradi solent: quæ societas italice dicitur *Socco*, & *Soccida*. Animalia in hoc contractu gerunt vices capitalis: & qui eadem tradit, capitalista; qui accipit, socius vocatur. Contractus iste communem contractus societatis notionem participat: est enim *conventio duorum, vel plurium, quorum alii certum animalium numerum tradunt in societatem; alii eadem pascenda, & custodienda accipiunt, ut ex fructibus lucrum percipiant*.

XIV. Eisdem omnino conditiones in contractu societatis animalium ac pecuniæ præscribit servandas Sixtus V. videlicet, quod capita animalium tradit, dominus est. Dummodo sine *villici*, seu accipientis fraude, vel culpa pereant. Et hoc ob communem rationem, quod res perire domino debeat. Qui autem animalia tradit, dominus est. Communicare ergo socii isti debent tum in damno, tum in lucro. Quare societates illæ quæ fiunt, ut vulgo dicitur, *a capo salvo*, salvo nempe capitali, omnes iniustæ sunt; ut Sixtus V. definivit, & plura Concilia provincialia declararunt, potissimum Concilium Mediolanense I. sub. S. Carolo. *In societate non fiat pactio ut sors salva sit, fructus vero communiter dividatur*.

XV. Altera conditio est, ut *villicus* animalia pascat, custodiat, curet, conservet, ac si essent sua, & lucri rationem sincere reddat.

XVI. Tertia conditio est communis omni societatis contractui, videlicet ut in proventuum, seu lucri partitione servetur æqualitas, considerata capitalis, & operarum quantitate. Si enim industria socii æquet capitalis quantitate; tum socius, non solum lucri, sed etiam sortis particeps sit oportet. Quod ut percipias, exemplum subiicio. Sempronius confert in societatem ducentos ducatos, vel tot animalia eiusdem valoris. Socius confert industriam, quæ æstimatur centum. Finita societate, summa conflata tum ex sorte, tum ex proventibus, est 600. Ex

his Sempronio capitalistæ cedunt 400. & socio 200. In hoc itaque contractu industria socii est addenda forti; ita ut ex pecunia, aut animalibus capitalistæ, & industria socii una sors communis fiat. Si operæ socii æquent summam capitalistæ; tum æqualiter sors, & lucrum dividenda sunt. Si industria socii æquivalet tertiæ parti summæ capitalistæ: tum in partitione cedit socio tertia pars sortis, & lucri, seu tertia pars totius summæ. Ratio evidens: quia ad negotiationem non minus conferunt operæ socii ac sors capitalistæ. Ergo eiusmodi operæ in sortem computandæ sunt, & iuxta earundem valorem socius tam sortis, quam lucri particeps esse debet. Siquidem si integra sors, quam ponit capitalista, integra eidem redire deberet; socius nihil lucraretur, ut patet in exemplo allato. Fac lucrum esse 300. Operæ socii æstimantur 100. Tertia lucri pars ei cedit, nempe 100. Ergo nihil lucratur. Sed tantum locaret operas, seu servus recipiens mercedem. Heinc si lucrum esset minus, tum capitale operarum amitteret, & capitalista haberet integram sortem cum lucro.

XVII. Heinc colliges, si finita societate, nullum sit lucrum, sed solum remaneat sors, a capitalista collata, tum dividendam esse iuxta æstimationem operarum. Alioquin socius amitteret totum capitale operarum, si integra sors rediret ad capitalistam.

XVIII. Pluribus modis iniri contractus societatis solent, videlicet ut sors redire integra capitalistæ debeat, nisi pereat; & socius habeat sextam, vel octavam partem, vulgo *caratum*, lucri pro æstimatione operæ. Sed tum non est vera societas; sed potius conductio, & locatio operarum. Plures alios modos quibus eiusmodi societates coiri solent, prætereo. Regula generalis est, quod æquitas semper servanda est, & æqualis participatio tum damni, tum lucri.

C A P U T XXIII.

Sint ne feneratorum domini rerum quas senore acquisiverunt. Quinam præter feneratorum ad restitutionem teneantur usurarum.

Plures recentiores, ut Lugo, Sa, Navarrus, & alii, defendunt, feneratorum dominium acquirere eorum quæ vi mutui lucrantur. Sed S. Thomas, cui communiter Theologi subscribunt, negat tale dominium usurariis 2. 2. quæst. lxxviii. art. 3. Ratio evidens est. Contractus feneratoritius iure tum naturali, tum divino nullus est. Ergo im-

par ad dominium transferendum. Mutuarius enim eo modo feneratori pecunias solvit quo traderet eas latroni, ut sibi caveret: nec plus dare feneratori re ipsa intendit quam quod debet. Usuras autem nullo modo debet. Quid quod, si etiam vellet, nequit mutuarius sua libertate efficere validum contractum qui omni iure nullus est? Potest utique libere sua donare; at non potest cum feneratori concurrere ad celebrandum contractum iure suo nullum. Libertas quæ in mutuuario astringitur, re ipsa fictitia est: nam omnes vellent sibi gratis mutuum tradi.

II. Bona feneratoria, si frugifera sint, crescant mutuariis, non feneratori: pereunt vero feneratori, quia is possessor malæ fidei est. Hinc consequitur, feneratorem non posse in alios transferre dominium bonorum quæ fenore assecutus est. Qui vero præfata bona ab usurario accipiunt, eadem restituere debent, ac si a latronibus emissent.

III. Adverte tamen, omnes ad unum Theologos obligare feneratorem ad restitutionem eorum quæ fenore acquisivit, siue dominio potatur in eadem, siue non. Quoniam qui dominium istud concedunt, asserunt simul, hocce dominium restitutionis onere gravatum esse. Si mutuarius aut desint, aut sint ignoti, pauperibus facienda restitutio est. Disputant etiam iuniores, num usurarius dominium acquirat, quando res feneratoriæ perceptæ, puta pecuniæ, frumentum, oleum &c. immixta forent suis pecuniis, frumento, oleo, ita ut discerni nequirent? Aiunt communiter acquirere dominium imperfectum, simul tamen mutuarios habere ius in rebus quæ in præfata cumulo extant, & usurarum titulo solvæ sunt; & fenerator semper tenetur tantundem restituere.

IV. Si bona quæ usurarius fenore acquisivit, sint sterilia, puta pecunia, frumentum, & alia quæ usu consumuntur, & istorum bonorum negotiatione alia bona acquisivit, non tenetur hæc restituere: quia sunt fructus industriæ, ut dictum de latrone est. Si vero bona mutuarii, vi fenoris soluta, essent frugifera; tum fructus restituendi essent, ut præclare S. Thomas 2. 2. quæst. lxxviii. art. 3. docet: *Res quædam sunt quarum usus est ipsa earum rerum consumptio, quæ non habent usumfructum secundum iura... Et ideo si talia fuerint per usuram extorta (puta denarii, triticum, vinum, aut aliquid huiusmodi) non tenetur homo ad restituendum, nisi id quod accepit: quia id quod de tali re est acquisitum, non est fructus huiusmodi rei, sed humane industrie: nisi forte per detentionem talis rei al-*

ter sit damnificatus amittendo aliquid de bonis suis: tunc enim tenetur ad recompensationem nocenti. Quædam vero res sunt quarum usus non est earum consumptio; & talia habent usumfructum; sicut domus, & ager, & alia huiusmodi. Et ideo si quis domum alterius, vel agrum per usuram extorsisset, non solum tenetur restituere domum, vel agrum, sed etiam fructus inde perceptos: quia sunt fructus rerum, quarum alius est dominus; & ideo ei debentur.

V. Feneratores itaque tenentur restituere omnes fructus ex re frugifera usuraria perceptos, etiam si mutuarii eosdem non perciperent, detractis expensis, & labore. Insuper si feneratores fructus non colligant, colligant vero mutuarii, damnum compensare tenentur quod passi isti sunt.

VI. Quæst. I. *Consultentes feneratores, aut eisdem pecunias præbentes tenentur ne ad restitutionem?* Resp. Negant plures. Sed affirmat vera sententia: quia isti sunt causæ efficaces damni.

VII. Quæst. II. *Qui deponunt pecunias apud feneratores, quos sciunt eisdem ad fenora abusuros, peccant ne contra iustitiam?* Resp. S. Thomas 2. 2. quæst. lxxviii. art. 4. ad 3. respondet. *Quod si quis committeret pecuniam suam usurario non habenti alias, unde usuras exerceat, vel hac intentione committeret, ut inde copiosius per usuram lucraretur, daret materiam peccandi. Unde & ipse esset participes culpæ. Si autem aliquis usurario alias habenti unde usuras exerceat, pecuniam suam committat, ut tutius servetur, non peccat, sed utitur homine peccatore ad bonum.*

VIII. Prospicue Angelicus docet, eum qui deponit pecunias apud feneratorem in eum finem, ut feneretur, peccare. Verum habet, inquit Lugo, Palaus, Salmanticenses, & alii. At non asserit S. Thomas hunc ad restitutionem teneri. Angelicus docet, hunc esse participem culpæ, quia dat materiam peccandi. & peccandi sane contra iustitiam. Cuiusnam culpæ particeps is est? Iniustitiæ quam committit fenerator. Si peccat contra iustitiam, ergo ad restitutionem tenetur. Nam non alterius culpæ particeps hac sua actione esse valet nisi illius quam perpetrat fenerator. Culpæ feneratoris est contra iustitiam. Ergo contra iustitiam est quoque culpa illius qui feneratori materiam sic peccandi præbet. An qui furi instrumenta, & viam aperit ad furandum, ad furta compensanda non astringitur?

IX. Quæst. III. *Refores, supremæ potestates, iudices, advocati, qui aliquo statuto in-*

caussa sunt ut usuræ solvantur, peccant ne contra iustitiam? Resp. Adfirmans sententia vera, & certa est: quoniam isti sunt causæ efficaces peccati perpetrati; atque adeo restitutioni obnoxii sunt, feneratoribus non restituentibus. Quomodo supremæ potestates possint permittere, gravissima necessitate urgente, usurarum artem, sicut ad evitandum maius malum permittere lupanaria valent, alibi dictum est.

X. Quæst. IV. *Ministri qui dominorum nomine usuras percipiunt, tenentur ne ad restitutionem?* Resp. Distingunt Auctores ministros qui officia exercent minus proxima ad usuras, ut scribere, numerare pecunias, custodire illas: & hos non teneri ad restitutionem docent; immo nec peccare: quemadmodum, inquit, famulæ quæ aperiant portas, quæ sternunt lectum ad fornicandum, ne suam perdant commoditatem, seu mercedem. Hæc opinio, ad peccatum quod attinet, mihi falsa est, & laxa. Hic & nunc actiones istæ influunt in peccatum, ut alibi demonstravimus: & similes opiniones continentur in propositione damnata de eo qui scalam tenet herò ascendenti ad fornicandum. Num postea præfati ministri ab onere restitutionis excusentur ob bonam fidem, & ignorantiam, fateor me prorsus ignorare. Si praxim spectes, communiter isti sunt impares ad restituendum. Unum mihi certum est, videlicet cogendos eiusmodi ministros esse ut a simili ministerio recedant: quidquid dicant iuniores plures in oppositum. Scribere, numerare pecunias, sicut & tenere scalam præfata hæro, sunt actiones adiphoræ, absolute spectatæ; at in his circumstantiis sunt vitiosæ. Cooperantur eiusmodi ministri peccato iniustitiæ. Quare, admitta cooperatione hac, suapte natura consequi videtur restitutionis onus. Sed, ut dixi, an bona fides, an ignorantia excuset, profecto ignoro. Ministris istis numquam auctor essem ut feneratoribus inservirent; & sic numquam essent restitutioni obnoxii. Si casus mihi occurreret, primum omnium eosdem, ut a ministerio se abdicarent, cogerem; nisi gravis necessitas pro aliquo tempore congruam suaderet dilationem. Ob elapsam ministerium præstitum non subicerem restitutionis oneri, nisi consultis viris doctis, probisque, Deoque suis precibus ad lumen impetrandum. Ministri vero illi propinquius arti usurariæ operam dant qui usuras colligunt, qui mutuarios ad fenora solvenda urgent: & hos communior iuniorum sententia adfirmat peccare contra iustitiam, & ad restitutionem teneri:

quia isti vere in iniustitiam influxum præbent.

XI. Quæst. V. *Potes ne accipere a feneratori in solutionem tui crediti quæ eidem ab alio tertio debentur vi usurarum?* Resp. Titius fenerator tuus debitor est. In solutionem tibi assignat centum quæ ratione usurarum ei debet Sempronius. Licite ne tu potes ab hoc Sempronio centum exigere? Si tibi constat Sempronium debere ob solas usuras centum Titio feneratori, tuoque debitori, planum est te non posse in solutionem tui crediti hæc centum accipere: quia nullo iure debentur tuo debitori usurario: & hic tibi re aliena solvere suum debitum vult. Quare sicut ille nequit hæc centum exigere, ita neque tu eadem accipere iure potes.

XII. Quæst. VI. *Peccant ne qui mutuum petunt sub usuris?* Resp. S. Thomas 2. 2. quæst. lxxviii. art. 4. respondet. *Dicendum, quod inducere hominem ad peccandum nullo modo licet; uti tamen peccato alterius ad bonum, licitum est: quia & Deus utitur omnibus peccatis ad aliquod bonum. Ex quolibet enim malo elicit aliquod bonum, ut dicitur in Enchirid... & ideo Augustinus... Publicolæ quærenti, utrum liceret uti iuramento eius qui per falsos deos iurat, in quo manifeste peccat, eis divinam reverentiam adhibens; respondet, quod qui utitur fide illius qui per falsos deos iurat, non ad malum, sed ad bonum, non peccato illius se sociat, quo per demonia iuravit, sed pacto eius bono, quo fidem servavit. Si tamen induceret eum ad iurandum per falsos deos, peccaret.*

Ita etiam in proposito dicendum est, quod nullo modo licet inducere aliquem ad mutuandum sub usuris; licet tamen ab eo qui hoc paratus est facere, & usuras exerceat, mutuum accipere sub usuris propter aliquod bonum, quod est subventio suæ necessitatis, vel alterius; sicut etiam licet ei qui incidit in latrones, manifestare bona quæ habet, quæ latrones peccant diripiendo, ad hoc quod non occidatur; exemplo decem virorum qui dixerunt ad Ismael: *Noli occidere nos, quia thesauros habemus in agro, ut dicitur Ier. xli.*

XIII. Observes velim, S. Doctorem concedere mutui petitionem ob subventionem necessitatis propriæ, vel alterius. Et exemplo utitur illius qui manifestat latroni sua bona diripienda ad mortem evadendam. Itaque non ob quodcumque commodum, non ut negotiationem amplifices, non ut maiora lucra captes, sed ob gravem levandam necessitatem dumtaxat, quæ alia via reparari nequeat, licitum est mutuum petere; cum sola mu-

mutuatores pravitare lucrum mutuo extrinsecum exigatur. Quod ideo dico, ne hinc occasionem arripas honestandi ministrorum officia, & famulatum meretricibus præstitum. Quoniam meretricium exerceri sine peccato nequit. Et ideo qui eidem coperantur, peccant omni excusatione sublata. Mutuum tradere, & accipere, bonum natura sua opus est: & ideo illud petere quoque licet. Quod autem mutuator nolit absque usura tradere, illius nequitia, & malitia est: a qua tu ex caritate distrahere debes; nisi caritas erga te ipsum, vel proximum urgeat, ut, illius malitia permittitur, tibi prospicias. Præterea aliud est pro aliquo casu contingente, & necessitate premente mutuum petere; aliud est ministerium habituale suscipere interveniendi aut feneratori, aut meretrici. Quis non videat inter hæc duo magnum discrimen? Moralia enim moraliter tractanda, & spectanda sunt. Sæpe, ut advertit vel ipse Caramuel, iuniores plures sui paritatibus ob controversiarum affinitatem morum regulas corrumpunt. Ministri inserviunt arti feneratori, quæ natura sua detestabilis est; immo ministri ipsam artem exequuntur pravam, & crudelem: idcirco omittere illam adstringuntur. Qui aliqua necessitate pressus mutuum petit a feneratori, officium postulat quod hic & nunc virtutis formam induere potest.

XIV. Heinc collige, falsam esse quorundam iuniorum opinionem, qua asserunt, licitum esse mutuatores offerre feneratori, dum mutuum ab eodem petit; usuras. Potes, inquit, dicere: *Da mihi mutuum; & tot tibi pro usuris solvam.* Hanc opinionem docere Bannez, Trullenbium, Sanchez, Lugo, Dianam, referunt Salmanticenses. Falsa, inquam, & laxa est opinio hæc. Quoniam tu offers quod ille nec petere, nec accipere licite potest. Ergo nec tu offerre iure vales. Aliud quippe est petere mutuum, aliud petere usuras. Primum licet, secus alterum. Quod postea ille tradere mutuum nolit nisi sub usuris, illius pravitas est, quam tu permittis ob tuam necessitatem levandam.

XV. Quæst. VII. *An qui emit mercem a venditore avaro, iniusto, & crudeli, pretium magnopere iniustum exigente, sit eiusdem iniustitiæ particeps?* Resp. Quæstiuncula proposita hæc est. Indiges tali fundo sive ad ædificium construendum, sive ad alium finem. Dominus, tuæ indigentia conscientis, pretium postulat quod enormiter iustitiæ limites excedit; puta, pro fundo cuius summum pretium sunt quadringenti aurei, petit quatuor

millia aureorum. Potes ne pretium istud iniustum solvere, quin iniustitiæ particeps fias? Quæ certa sunt, præmittenda. Et primo merx, vel fundus spectari aut absolute potest, aut relative ad venditorem, qui damnnum aliquod patitur ex talis fundi venditione: & tum certum est eiusmodi damni compensationem exigere venditore iure posse; quemadmodum certum est non posse venditorem pretium augere ob utilitatem, & commodum, quantumvis maximum, quod emptor ex fundo percepturus est. Ponamus venditorem damnnum pati ex fundi venditione mille aureorum. Quadringenti aureis fundus valet. Demus ei etiam pro pretio quod affectionis vocant, sexcentos aureos. Heinc habemus summam iusti pretii, omnibus spectatis, non excedere duo millia aureorum. Avarus venditor, conscientis sive necessitatis, sive impotentis affectus emptoris erga fundum suum, ultra prætata duo millia, quæ pretium summum abundanter constituunt, exigit alia duo millia. Hunc mortaliter peccare, & ad restitutionem obstringi docent Theologi omnes. Mihi sat est in medium asferre doctrinam S. Thomæ 2. 2. quæst. lxxvii. artic. 1. in corp. *Alio modo possumus loqui de emptione, & venditione, secundum quod per accidens cedit in utilitatem unius, & detrimentum alterius; puta, cum aliquis multum indiget habere rem aliquam, & alius læditur, si ea careat: & in tali casu iniustum pretium erit ut non solum respiciatur ad rem quæ venditur, sed ad damnnum quod venditor ex venditione incurrit. Et sic licite poterit aliquid vendi plusquam valeat secundum se, quantumvis non vendatur plusquam valeat habenti. Si vero aliquis multum invidet ex re alterius, quam accepit, ille vero qui vendit, non damnificetur carendo re illa, non debet eam supervendere: quia utilitas quæ alteri accrescit, non est ex vendente, sed ex conditione ementis. Nullus autem debet vendere alteri quod non est suum; licet possit ei vendere damnnum quod patitur. Ille tamen qui ex re alterius accepta multum invidet, potest propria sponte aliquid vendenti supererogare; quod pertinet ad eius honestatem.*

XVI. Hac angelica doctrina præmissa, respondeo, emptorem iniustitiæ venditoris participem fieri, nisi gravis, & evidens necessitas ad fundi emptionem cogat. Hæc autem necessitas colligenda est ex conditione, & statu emptoris. Nam quod necessarium est nobili & prædixiti, utile & commodum tantum potest esse personæ inferiori. Non me latet dictum Augustini: *Sanctum est quod volu-*

voluit. Heinc tum venditores, avaritiæ æstu abrepti, damna sibi effingunt ex venditione obvenire; tum emptores, aut ambitione, aut alio occultissimo affectu perciti, luxum, pompas, delicias, commoda, proprio statui superflua, necessitatem, & quidem gravem, appellant. Verum Deus non irridetur. Nisi, spectato proprio statu, vera necessitas sit, æque mortaliter peccat emptor iste qui cooperatur iniustitiæ gravissimæ, & manifestæ venditoris, ac ille qui sine necessitate mutuum petit a feneratori. Doctrina hæc adeo luculenta est, & certa, ut a nemine Casuistarum adduci in controversiam possit. Idcirco a fusiori confirmatione abstinere.

XVII. Quæst. VIII. *Peccant ne qui petunt mutuum ad ludos, vel pompas superfluas a feneratori parato?* Resp. Negant aliqui apud citatos Salmanticenses. Sed hæc quoque opinio falsa, & laxa est. Quoniam nulla est ratio quæ talem petitionem honestet. Quin tales petitores peccatis peccata cumulant. Paritas mulieris domo egredientis, licet sciat ab impudicis se fore amandam, inepta est & futilis. Quia honesta est mulieri egressus ratio; neque sua se libertate privare debet ob scandalum, ex sola malitia impudicorum ortum, vitandum. Consule quæ de scandalo vitando dicta sunt Tom. II.

XVIII. Quæst. IX. *Quanam sunt pœnæ feneratoribus iniustitiæ?* Resp. Variæ sunt pœnæ lætæ in feneratores publicos. Vocantur publici vel notorietate facti, quando publice coram multis usuras exercent; vel notorietate iuris, quando iudicis sententia ut tales declarati sunt. Contra hos usurarios læta est pœna infamiæ, a sacris ordinibus arcentur, & ab altaris communione, & ab omnibus sacramentis, nisi prius se a ministerio abdicent, & satisficiant. Privantur sepulturæ iure, & qui eisdem sepultura ecclesiastica donant, excommunicantur. Ius quoque testandi eis interdicitur. Peccant quoque qui publicis feneratoribus ad exercendas usuras domos locant, & censuris ecclesiasticis ab Episcopo plestendi sunt. Alias pœnas infligunt iura civilia cuiuscumque regni. Communiter bona fenore comparata, fisco addicuntur.

CAPUT XXIV.

Aliquæ observationes pro negotiatione exercenda, & pecunia applicanda absque fenore.

I. **P**ura scripsi tum in opere, *Espliazio- ne del dogma che la Chiesa Romana*

propone a crederfi intorno l'usura, Lib. III. tum in tract. de contract. trin. diss. v. adversus sophismata plurium iuniorum, qui, non secus ac Molinæus, Salmasius, & alii, passim obtrudunt, everti Respublicas, commercia destrui, omnia languere, si de medio auferantur contractus trini, contractus impliciti, innominati, & aliæ similes opiniunculæ, quibus tegi, & fucari usuræ solent. Ibidem palam feci, oppositores istos prima evangelicæ legis fundamenta ignorare, & ipsa civilia commercia, artes, & mercaturam evertere. Quæ omnia locis citatis consulere potes. Obiter hic nonnulla adiciam.

II. Quoniam Deus hominum genus consociatum voluit, tali partitione & distributione omnia officia, personarum gradus, & bona ordinavit, atque disposuit, quæ esset tranquillæ societati, & mutua communicationi aptissima. Plures hominum gradus supremus Provisor constituit, ut hæc suam totius universi familiam in mutua perfecta communicatione tum animorum, tum rerum devinctam conservaret. Primo loco alios divites, alios pauperes voluit, ut hi qui bonis, & viribus, atque industria carent, humili patientique animo ab illis necessarium subsidium precario accipiant: & e contrario illi amoris, & liberalitatis officia exerceant erga indigentes, cum a supremo Patrefamilias reditus abundantes acceperint, seu illo benedicente compararint, hac adiecta pensione, & gravamine, ut superflua in præfatos pauperes piaque opera distribuant. En primum gratuita donationis, & mutua communicationis genus, ex ipsa naturali societate proficiscens. In secunda classe sunt ii qui licet pecuniis, & bonis destituti sint, robore tamen, & industria laborandi, serviendique pollent. Hi neque permutatione, neque venditione rerum iuvari, vel sublevari possunt, neque elemosynis debent: quia inquit Apostolus Paulus II. Thessal. III. *Hi operantes suum panem manducant.* Duplici via isti iuvandi sunt, videlicet aut operas illorum conducendo; aut, si illorum vocatio seu conditio operarum locationem non patitur, gratuiti mutui traditione. In tertio ordine sunt plurimi, qui divitiis, fundis, redditibus non affluunt sicut divites primi ordinis; patrimonium tamen habent, sed in pecunia positum aut in totum, aut in partem. Istorum multi aut ob corporum imbecillitatem, & ineptitudinem, ut viduæ, pupilli, senes, morbi; vel propter vitæ functionem, aut dignitatem, ut nobiles, ministri inservientes Respublicæ, litterarum cultores, nequeunt hone-

honesto negotiationis, officii, agricultio- nis, rei pecuariae quaestu suam pecuniam exerce- re, & frugiferam reddere. Si vero sterilis in serinio iaceat, familiae sustentandae non suf- ficit, & cito deficit. Alii vero sunt qui & pecunia, & fundis carent, sed ingenio, in- dustria, & arte praestant, quorum alii ad culturam agrorum, alii ad rem pastoritiam, alii ad officia, alii ad mercaturam exercen- dam apti sunt. Divites prioris ordinis adiu- vent istos pecunia, in societatem tradita, qua emere prata, pecora, officiorum mate- riam, merces possunt: & lucrum dividatur pro rata parte. In quarto tandem ordine eos collocare possumus qui & pecunias, & fun- dos habent ex utraque parte; sed mutua com- municatione egent: quia hi carent rebus qui- bus abundant alii, & e contrario. Isti com- municationem alant emptionibus, venditioni- bus, permutationibus, commodatis, cen- sibus, locationibus &c.

III. En quot viae planae, quot modi ob- vii, quibus fovere societatem, exercere com- mercia, rem tum domesticam, tum publicam promovere, ordine divinae providentiae ser- vato, homines possunt. In tanta mutuae com- municationis amplitudine caritatis, & ius- titiae iura illaesa custodiri, summus univer- sae familiae Rector praecipit. Plura speciatim servanda in communicatione mutuationis praescribit. In hac restituendam fortem iubet. Verum, si ad paupertatem redactus debitor fuerit, vetat *Exod. XXI.* ne eum urgeas qua- si exactor. Si pignus acceperis, quo utitur ille ad vitae sustentationem, illud ante solis occasum reddendum imperat. Meditanda sunt quae de remissione debitorum habentur *Isaie cap. LVIII.* Venditionis, emptionis, venditarum possessionum redemptionis, & re- venditionis earundem, item agricultio- nis regulae plures traduntur *Levit. xxv.* Frequen- tius in Scriptura sancta inculcatur, altius exag- geratur, & suadet ut officia mutuationis sint gratuita, ut pauperes sublevantur, ut illorum debita remittantur. Istorum posses- sionulas captare, patrimonia exhaurire;

unico verbo, istorum gravamina severius, & frequentissime vetat, atque detestatur.

IV. Paucis ordinem adumbravi quo pro- moveri humanum commercium debeat. Si quae Deus isthuc pertinentia praecipit, ex- acte facta testa custodiantur, felices divites, fortunati pauperes, laeti operarii, mercato- res, artifices, agricolae, pastores, & cuius- que ordinis homines, tranquillae societatis, & mutui commercii foedere iuncti, vitam agent florentissimam. Verum quia immode- rata rerum humanarum cupiditas hunc a na- tura, a Deo praestitutum ordinem pervertit & depravavit, omnia avaritia, iniustitia, usuris, fraudibus, dolis, oppressio- nibus plena sunt. Et quoniam ad pristinam harmoniam, divinamque legem revocari homines ne- queunt, novus, & profusus oppositus ordo investus est, & divina mandata ad hominum mores detorta sunt; ut saepius ex S. Augu- stino animadverti.

V. Opiniorum portenta, sane incredibi- lia, quae non pauci ingeniosi Theologi com- menti sunt, zelo vitandi tanta usurarum cri- mina, quae usquequaque grassantur, & a quibus vix avelli homines possunt, haecenus descripsi fide summa. Opus haud est ut eadem in mentem revocem. Quid heinc? Ab- stinendum sane ab istorum librorum lectione, si usurarum pallia, involucra, atque anfra- ctus declinare tibi cordi est. Probabilistarum plures docent, in controversiis quae iustitiam spectant, contemnendum Probabilissimum esse, & securiorem sententiam amplectendam. Il- lorum ergo opiniunculis, & commentis, quae in hoc potissimum de contractibus, de resti- tutione, de usura tractatu pro ingenio fabri- carunt, relictis, quae probabiliora, quae se- curiora sunt, amplectere. Noli humani inge- nii ratiunculis fidere, sed divinam legem se- rius meditare; illudque Tertullianiscitum sit tibi alta mente repositum: *Quam sapiens argumentatrix sibi videtur ignorantia huma- na, praesertim cum aliquid eiusmodi de gau- diis, & fructibus huius saeculi metuit amitte- re!* Lib. II. de spect. cap. II.

DISSERTATIO IV.

DE CAMBIIS, CENSIBUS, LOCATIONE, CONDUCTIONE, LUDO;
ET SPONSIONE, PROMISSIONE, ET DONATIONE,
CETERISQUE CONTRACTIBUS.

P R A E L O Q U I U M.

Controversias quas de contractibus, in hac dissertatione explicandis, sus- calamo versant iuniores, paucis perstringam. Principia certa, quoad fieri poterit, & maiora conditio fert, constituam. Duo praecipue sunt contractus, *cambiorum* nempe, & *censuum*, qui amplam disputandi ma- teriam praebent. Cambia antiquis ignota. Unicum eorum vestigium de- prehenditur in *l. 16. ff. de Senatusconsulto Macedon.* ubi narratur, filium- familias ex mandato patris acceptam pecuniam ad patrem per litteras mi- sisse, ut eam pecuniam in provincia solveret. Cambium tamen latiore si- gnificatione usurpatum, quatenus videlicet permutationem unius mercis cum alia signi- ficat, pervetustum est; immo ante monetarum inventionem in hoc cambio sita negotia- tio erat. Inventa pecunia, novi excogitati contractus sunt, quorum duo maxime hodie obtinent, *cambium*, & *census*. Ambo hi contractus praeter ceteris omnibus usuris palliandis aptissimi sunt. Prima cambiorum quae nunc celebrantur, origo valde obscura. Iacobus Sa- vary in suo *de perfecto negotiatore* opere *Lib. III. cap. III.* cambiorum epocham figit in expulsionem Iudeorum e Gallia, qui, ut inde pecuniam secure in Longobardiam, quo concessere, traducerent, *litterarum cambialium* invento usi fuere. Sed altius ars cam- patoria sua repetit orsa. Mea tamen non interest, nec instituto meo conducit diligentius hanc inquirere originem. Illud potius inculcandum mihi est, artem istam fraudum, usur- rarum, & periculorum plenissimam esse. P. Thomas Mercatus O. P. pius, & doctus sane Theologus in *tract. de camb.* hispanice, & italice edito, advertit, tot insidias, technas, sutelas, versutias, circuitiones, fraudes, anfractus, dolos, cavillationes, machinationes- que subtilissimas artem hanc comitari, & obsidere, ut vix percipi, nedum perspicue expli- cari a Theologis possint. Solis campioribus nota haec omnia sunt, & familiaria: qui no- derident, veluti artis ignaros, dum illorum larvata fenora patefacimus. Narrat praefa- tus P. Mercatus, Theologos communiter hanc artem sub initium quo exerceri publice cepit, improbasse. Nec ignorarunt, subdit, doctissimi viri, artem absolute spectatam pra- vam non esse; immo posse absque culpa exerceri. Verum, attenta hominum cupiditate, avaritia, & divitiarum siti ardentissima, vix innocens esse solet *cambiendi* exercitium. Porro homines non modo quod sua natura pravum est, verum etiam id quod ad peccandum inducit, vitare debent. Labet nonnulla Theologi istius verba transcribere. In prologo haec scribit. „ Per trattar convenientemente questa materia de' cambj, bisognerà secondo „ il mio giudicio tanta chiarezza, e risoluzione in questo negozio, quanto ella è in se „ stessa oscura, e confusa: perchè sono tante le sottigliezze, i tiri ingegnosi di questi ne- „ gozianti, e le tele, e trame di essi sono ordinariamente tanto intricate, che maggior „ capacità bisogna per intenderle a chi non ne fa professione, che a chi ne fa per eser- „ citarle. „ Deinde *cap. I. num. 9.* haec subdit. *Non dico già, che uno o duo cambj non „ possano alcuna volta farsi senza scrupolo di coscienza. Ma dico, che niuno fece giammai lun- „ go tempo tale esercizio, che non commettesse, a dir così, due mila rubbamenti, ed usure, e „ non avesse almeno di ciò il nome, e la fama del popolo.... E qui si deve avvertire, che le „ genti non solo non devono peccare, e trasgredire la legge, ma nè anco ponesi a manifesto peri- „ colo di farlo: attesochè solo per mettersi l'uomo in tal pericolo, fa peccato; sebbene poi per „ qualche evento non peccasse altrimenti. Onde per condannare uno stato, ed un modo di vive- „ re, non solo s'ha da vedere, se di sua natura è lecito, o che non si possa fare senza pec- „ cato, come è il prestar a usura, che per se stesso è condannato; ma deve si anche insieme esa- „ minare,*

minare, se dà grande occasione di offendere Dio; e se quelli che ne fanno professione, comunemente caggiono in peccati mortali; e se di questo ne è pubblica voce e fama: tutte le quali cose hanno luogo, e si verificano in questo particolar esercizio; perchè offerisce, e somministra altrui occasioni molto cattive da far scavezzar il collo all' uomo, che pur troppo da sè stesso senza altra occasione, dove si tratta d' interesse, cade, e va in precipizio. E questa voce comune, che tutti i cambiatori sono usurarij, è argomento assai chiaro, che così sia: perchè la voce del popolo dicono esser voce divina. . . . Dicono che questo traffico sia necessario per la Repubblica. Non si nega, che veramente utile, e commodità grande apportino i cambiatori. . . . Questa ragione, che l' arte sia necessaria, prova che devono i Principi permetterla, come in fatti la permettono. Ma non fa già loro esenti dalla colpa, nè dall' usura, se la commettono. Dico ancora, che l' arte è quella che serve alla Repubblica, ma non già gl' inganni, e le bugie, e i tanti rubbamenti, che con tal arte si accompagnano, anzi che queste cose son quelle che divorano e distruggono la Repubblica, e le sostanze de' cittadini. Hactenus P. Thomas Mercatus, quem Probabilistarum catalogo accensere non erubescunt Probabilissimi cultores. Hæc pauca recensui, non ut artem ipsam improbem, quam iustis terminis circumscriptam, Pontifices summi, Pius IV. & S. Pius V. probarunt; sed ut admonerem, quanta cautione, quantaque diligentia Dei ministri suos instruere penitentes debeant. Censuram quoque difficultates non leves sunt. Graviorum proponam, & pro modulo meo discutiam. Ceteros contractus paucis expediam. Ad rem.

CAPUT I.

De cambio, eiusque divisione, & conditionibus.

I. Uamquam cambire absolute comprehendat permutationem cuiuscumque rei cum alia re, maxime si spectetur idioma italicum, vulgo *cambiare*; tamen in præsens communiter cambium definitur *contractus commutationis pecuniarum pro pecuniis cum lucro campforis*. Exercitatio cambiorum vocatur *ars campforia*. Contractantes vocantur *campfor*, qui nempe alterius gratia pecuniam cambit; & *campfarius* ille qui petit cambium, & in cuius commodum fit. Vi istius definitionis differt cambium, & convenit cum aliis contractibus. Convenit vi primæ particulæ *commutationis*, differt ratione materiæ a venditione, & emptione: quia in istis venditur merx pro pecunia, aut traditur pecunia pro merce; in cambio vero pecunia pro pecunia commutatur. Possent tamen & cambium dici quædam venditionis species, quatenus pecunia ut merx venditur pro pecunia gerente pretii vices. Differt a commodato, locato, & deposito: quia in his non alienatur dominium; in cambio vero dominium pecuniæ a campfario in campforem transfertur. A mutuo pluribus titulis discrepat: tum quia mutuum non solum pecunia, sed etiam quæcumque re usu consumptibili peragitur; cambium vero sola pecunia; tum quia mutuum

tempus aliquod poseit; in cambio pecunia præsens pro præsentis datur; tum denique quia mutuum gratuitum est, cambium lucratum.

II. Dividitur in *reale*, & *factum*, seu *factum*. Istud mutuum palliatum est omni titulo iusto lucrandi destitutum: est enim traditio pecuniæ absque loci distantia. Solum tempus absens est, quia futurum. Neque species unius pecuniæ pro alia datur. Hæc cambiorum *lavæ* usquequaque grassantur. Quare cambium, non secus ac negotiatio, quamdam turpitudinis speciem præfert. Sola publica necessitate Reipublicæ, commerciorumque honestari valeret, ut mox dicitur, si sit verum & reale. At *factum*, de quo nunc agimus, nullo honestari titulo potest. Cambium istud sic peragi solet. Indiges pecunia Veronæ, ibidem restituenda, sed iuxta valorem cambiorum Boieni, vulgo *Bolzan*.

III. Cambium reale est in quo vere pecunia pro pecunia commutatur, siye præsens pro præsentis qualitatis diversæ, siye præsens pro distante, aut distans pro præsentis. Dividitur in *minutum*, & *locale*, seu per *litteras*. Minutum, seu *manuale* est in quo pecunia aurea pro argentea, aut argentea pro ærea, vel contra, datur. Ideo dicitur *manuale*, quia pecunia de manu in manum transit, cum sola qualitatis diversitate. Cambium *locale*, seu per *litteras* illud est in quo permutatur pecunia præsens pro distante in alio loco, aut distans in alio loco pro præsentis. Duobus modis peragi potest. I. Campfor

for dat pecunias campfario Venetiis, reddendas Romæ. 2. Campfarius dat Venetiis campfario pecunias, Romæ recipiendas. Et quia chirographis hæc cambia scribuntur, ideo dicuntur cambia per *litteras*.

IV. Quæst. I. *Quo titulo licitum est cambium manuale?* Respond. Plures titulos assignant Auctores. Primus est officium ipsum cambiendi, vel publica auctoritate impostum, vel sponte susceptum in commodum Reipublicæ. Valde enim communi bono conducit quod aliqui monetæ diversi generis habeant paratas ad utilitatem eorum qui eisdem egent. Plures qui iter agere debent, indigent monetis aureis, quia, utpote levioris ponderis, facilius asportantur: & ideo eas a campfore petunt, quibus dant æreas. Alii indigent æreis pro minutis expensis. Quamobrem utilitas istius permutationis manifesta est.

V. Alter titulus est labor, & incommodum congregandi pecunias cuiuscumque generis, numerandi, conservandi, distribuendi. Ad quæ omnia peragenda requiruntur ministri, domus, & expensæ non leves. Pericula plura occurrunt mutandi valoris monetarum, infidelitatis ministrorum, & eorum qui correspondentes vocantur. Tertius titulus est incommodum quod adfert & conservatio, & supputatio monetarum tantæ varietatis. Hæc omnia simul coniuncta constituunt titulum iusti, & moderati lucris. Titulus qui potissimum honestare lucrum valet, est ipsa diversitas intrinseca metalli monetarum. In hoc manuali cambio monetæ gerunt quasi vices mercium, quarum una utilior alia est in ratione mercis asportandæ, distribuendæ, & conservandæ; licet in ratione monetæ omnes sint eiusdem valoris. Taxatio lucris exigendi in hoc cambio, communiter publico consensu definita in emporiis est, a qua non licet recedere in excessu.

VI. Heinc inferunt Theologi non pauci, licitum famulo campforis esse, pecuniam auream acceptam, solvendam creditori, in æream commutare, & retento lucro, solvere æream: quia lucrum istud fructus industriæ est, dummodo tamen dominus detrimentum non patiat; & nisi dominus expresse iusserit ut talem auream pecuniam famulus creditori tradat: in qua hypothese & ipsi consentiunt, famulum peccare, ac teneri ad compensandum tum dominum, tum creditorem, si ob hanc pecuniæ variationem detrimentum passus sit. Verum hæc opinio absolute mihi non probatur, quia fraudibus,

& usuris viam aperit. Famuli suis stipendiis contenti sint. Nec video titulum cur famuli, qui nullum incommodum cambio annexum subeunt, & mercedem pro suo exercendo officio accipiunt, possint licite lucrari. Salmanticensis tract. XIV. cap. IV. punct. I. num. 5. docent, campforem qui pro exercendo cambio a Principe stipendium accipit, non posse lucrum a campfariis, petentibus cambium, exigere. Deinde *ibid.* num. 7. cum Castro palao, Lugo, Prado, & aliis concedunt, præfatum famulum lucrari modo dicto posse. Quæ sane opinio pugnat cum prima: & cum prima mihi vera sit, secundam ut falsam relicio. Cardinalis de Lugo *disp. XXVIII. sec. 2. num. 25. & seqq.* plura subtilia commenta excogitavit pro honestandis lucris quæ fieri solent a famulis & procuratoribus campforum: quæ omnia falsa existimo. Neque enim famuli, vel procuratores dominorum pecuniis uti ad proprios ineundos contractus; sed rem dominorum, a quibus stipendium accipiunt, agere debent. Plura dicenda forent, si omnes subtilitates, excogitatas a Lugo, dissolvere vellem: Sed non est pretium operæ.

VII. Quæst. II. *Licitum ne est cuilibet privato cambium hoc minutum exercere?* Resp. Adfirmant communiter Auctores: quia hæc cambiendi ratio nullo iure vetita apparet: non naturali, quia tum neque publica accedente auctoritate, licita esset: non positivo, quia nullum reperitur ius, hoc cambium vetans. Ratio vero cur licitum sit, ex iis quæ indicavi, manifesta est. Hoc cambium speciem præfert venditionis, & emptionis, quatenus monetæ æreæ, puta *sacculi solidorum*, licet in ratione valoris æquent aureos, tamen prout commercio, asportationi, & usui communi deserviunt, reputantur merces viliores, & non levis incommodi. Ergo cambium, vi cuius aufertur incommodum istud, pretio æstimabile est, & moderato lucro dignum. Quæ tamen intelligenda cum moderatione, & prudenti iudicio sunt. Si quis enim unum, vel alterum aureum, unum aut alterum ducatum permutaret, & lucrum exigeret, avarum se proderet. Eiusmodi enim cambia iuxta prudentum existimationem levioris momenti nullo pretio sunt æstimabilia. Et ideo reipsa hæc cambia familiaria gratis fieri solent. Sermo ergo est de cambio monetarum in magna, & congrua quantitate. Advertendum etiam est, quod in aliquo regno, ut in Gallia, prohibitum privatis est hæc cambia exercere: quo in casu peccant qui legitimas leges Principum trans-

grediuntur. Infuper minus lucrum exigere privati debent quam publici campfores: quia minoribus expensis, & oneribus sunt obnoxii. Hac ratione Caietanus *Tom. II. opusc. tract. VII. cap. 1.* & post illum Armilla verb. *Campfor* negant licitum esse privatis cambia exercere: quorum opinio explicari potest, quando privati idem lucrum quod publici campfores, exigunt.

VIII. Quæst. III. *Quo titulo licitum est cambium locale cum lucro?* Resp. Omnes licitum afferunt cambium istud, quo pecunia uno loco traditur, & alibi solvitur, aut contra. Porro lucrandi titulus est pecuniarum asportatio; Republicæ valde necessaria. Plures enim indigent pecunia in uno loco, ubi eadem carent, & quo transferre absque expensis, & periculis nequeunt. In hac asportatione campfor vices baiuli gerit, non quidem reipsa, sed virtute. Idcirco non tantum exigere lucrum debet, quantum vero baiulo tribuendum esset. Nihil titulo hoc æquius. Hic fuit primus & verus cambiorum titulus. Sed vix illius in cambiis hodiernis habetur ratio. Quoniam sæpe campfores habent pecunias in locis, quo asportandæ sunt, & quærunt campforios, quibus eas tradunt; & nihilo fecius lucrum accipiunt. Sed Theologi respondent, hoc esse per accidens. Accedit alius titulus assècurationis pecuniæ a translationis periculis, quæ pretio æstimabilis est. Campfor enim dominus evadit pecuniæ quæ illi solvenda in alio loco traditur: atque adeo pericula subit eisdem pecuniæ. Hic tamen secundus titulus includitur in primo: quia dum subit campfor onus solvendæ pecuniæ in alia civitate, etiam ea quæ necessario heinc consequuntur, suscipit. Quamobrem nequit lucrum pro uno, & pro altero titulo exigere; sed asportatio, & securitas pro eodem titulo computantur. Quæ locum habent, sive campfor prius pecuniam recipiat, alio in loco reddendam; sive ille hic numeret, alibi recipendam. Utrouque enim modo fit pecuniæ translatio. Quare campfor, qui campforio petenti tradit pecuniam Venetiis, sibi reddendam Romæ, iure plus exigere Romæ potest quam numeraverit Venetiis. Nec refert, inquirunt, quod campfores aliquando sine incommodo eiusmodi cambia præstent, ut moderatum lucrum recipere valeant; quia id contingens est, & accidentarium, illorumque propitiæ forti hoc tribuendum est, & officio, vi cuius in pluribus civitatibus dispersas pecunias conferant, ut publico commercio satisfaciunt. Cavendum tamen, addunt, ne quid ob tempo-

ris dilationem petant: quia tum usuram committerent. Quare qui longius assignant tempus quam illud requisitum, & necessarium ad translationem litterarum, ut pretium augeant, manifestam usuræ culpam perpetrant.

IX. Quod ad quantitatem pretii exigendi attinet, spectanda est locorum distantia: quia quo longius asportatur pecunia, eo magis exigitur pretium. Quare sive intra, sive extra regnum cambium fiat, congruum lucrum percipi potest; dummodo maioris, aut minoris distantia ratio habeatur. Consideranda quoque est monetæ æstimatio, quæ maior in uno ac in altero loco esse solet. Quare, præter titulum asportationis, seorsim occurrere potest alius titulus, in diverso monetarum valore situs. Heinc si campfor daret pecunias Venetiis, recipiendas alibi, ubi minoris monetæ valent, æquandus valor esset, ac inter datum & acceptum æqualitas constituenda. Similiter quando commutatur pecunia in uno loco pro eadem, vel simili, alio in loco tradenda, ubi magis valet, compensandus excessus est; alioquin usura committitur. Idque locum habet in aliis quoque cambiis, seu permutationibus frumenti, vini, olei, quæ pro locorum diversitate maiori, aut minori pretio valent, Idcirco supplendus est valoris defectus, vel excessus, & ponenda æqualitas.

X. Quæst. IV. *Exigere ne pignus potest campfor, prius tradens pecunias campforio, alibi sibi restituendas?* Resp. Adfirmant communiter Auctores. Quoniam sicut in aliis contractibus, puta emptionis, venditionis &c. ad creditum factis, licitum est pignus, aut fideiussionem exigere, eadem ratione id permissum est etiam in contractu præfato cambii. Si campforius qui accepit pecunias, securus est, æquitas postulat ut campfor in tuto collocetur. Neque difficultas de hoc esse potest.

XI. Ut plura in pauca contraham, tituli qui pro cambiorum iustitia assignari solent ab Auctoribus, sunt sequentes, quos ex Navarro Azorius *III. Part. Lib. X. cap. III.* recenset. 1. Materiam diversitas: quia ad plures usus opportuna est pecunia aurea vel argentea quam ærea, vel e contrario. 2. Varietas formæ, ponderis, signi, figuræ. Pecunia enim una forma signata hic valet, alibi reiicitur. 3. Materiam pretiositas: nam aliqua pecunia potest esse ex auro puro & selectiore. 4. Raritas, & antiquitas utilis ad historiam. 5. Loci distantia. 6. Diversitas temporis, quatenus temporis decursu valor

mutatur. Sola vero temporis dilatio nequit esse lucri titulus. 7. Maior aut minor pecuniæ copia, vel penuria. 8. Expensæ, & incommoda campforum.

XII. Quæst. V. *Campfores valent ne monetarum pretium Principis auctoritate definitum variare?* Resp. Aureus auctoritate publica valet 20. iuliis argenteis. Potest ne campfor hunc aureum commutare maiori pretio? Negant aliqui. Sed communior, & ut videtur, verior opinio docet, hoc licitum esse ob rationes datas. Quoniam publica auctoritas valorem numismatum definit, prout sunt rerum venalium pretia, non prout sunt veluti merces, ad communes usus valde utiles. Frumenta, & alia eiusmodi, dum habent determinatum pretium, non possunt pluris vendi; quia talia unicum usum habent vitæ sustentandæ. Duplex vero pecuniæ usus est. Alter, quatenus est rerum venalium pretium, quod Principis lege taxatum, non potest augeri. Alter, ut est res, seu merx quædam, opportuna transactioni, & quotidianis distractionibus. Facilius enim aurei quam argentei, vel ærei nummi transferuntur. Quare campfores in hoc casu non variant pretia monetarum; sed exigunt lucrum quod ipsis debetur ob officium congregandi tot monetæ diversæ speciei, ob publicam commoditatem: & dicitur cambium minutum, seu manuale.

CAPUT II.

De cambio cum recambio, vulgo con la ricorsa. Opinio Lessii, Lugo, & Tamburini exploratur ut laxa.

PHænomenon mercatorium inter omnia quæ iuniores nonnulli excogitarunt, & consuetis opiniunculis, & clausulis vallarunt, difficillimum exponere aggredior. Adeo impeditum, intricatumque est, ut vix proponi, nedum declarari perspicue queat. Circuitionibus quippe, & gyris perpetuis volvitur cambium istud. Egre ditur Venetiis e manibus Titii, & in eadem civitate immigrat in manus Caii. Heinc discedit, Placentiam petens, invisurum Sempronium procuratorem Titii. Sempronius mittit illud ad Scium procuratorem Caii. Scius illud remittit ad Sempronium. Et tandem relegere vestigia Venetias cogit, regrediturque in manus Titii, onustum lucro duplici. Artis campforiæ minus periti, me verbis iocari, & lectorum mentes chæmæris paicere, eorumque patientia, & credulitate abuti iudicabunt. Verum

ne quis talem concipere suspensionem valeat, verbis ipsis quibus cambium istud exponunt Lessius, Lugo, Tamburinus cum aliis communiter, repræsentare lubet. Et quoniam P. Tamburinus ceteros iuniores in perspicua quæstionum expositione superat, ex eodem verba rescribo. Is autem *Lib. IX. tract. III. de contract. cap. v. §. 2. num. 1.* sic cambium istud exponit. „ Praxis huius cambii (quod *Bisuntinum*, vel *Placentinum*, apud Lessium *Lib. II. cap. xxiii. num. 59.* appellatur) nostro ævo frequentissima, huiusmodi est. Titius campfor hic Panormi v. g. dat Caio centum aureos, solvendos ab eodem Caio in proximis nundinis Placentiæ celebrandis, vel in aliquo Italiae, vel Siciliae loco. Quoniam vero Caius neminem habet Placentiæ, vel in illis aliis locis, qui eius nomine solvat quod ipse Caius debet; ideo Titius offert eidem Caio suum correspondentem, nomine Scium, respondentem in illis locis. Offert, inquam, ut sicuti est correspondens Titii cum omni potestate, ipsi Scio concessa ab eodem Titio, ita in hoc negotio, ut sit etiam correspondens Caii, & solvat cambium, id est dictos centum aureos cum lucro, ibi apud mercatores, seu apud forum decerni solito. Sit autem hoc lucrum nunc v. g. aureorum quinque. Acceptata oblatione scribit ad Scium Titius, nomine utriusque, puta eiusdem Titii, & dicti Caii, ut scilicet Scius acceptet creditum Titii, & debitum Caii, & ut correspondens iam Caii, solvat cambium, eiusque lucrum, id est centum & quinque aureos, & ut correspondens Titii, eos aureos recipiat, & sic extinguatur cambium. Sed quia Scius, ut correspondens Caii, pecuniam non habet, ideo ipse idem Scius, ut correspondens Titii, seu Titii nomine offert, & dat illam pecuniam sibi eidem, ut correspondenti, seu procuratori prædicti Caii: dat, inquam, ad cambium (quod certe erit secundum cambium, seu, ut loquimur, *recambium*) solvendum a Caio Panormi. Cum accepta ergo hac pecunia Scius, ut correspondens Caii, extinguit, seu solvit, ut dictum est, prædictum cambium primum, Panormi celebratum, ita ut nihil omnino amplius debeat pro dicto primo cambio Caius. Lege Lessium, qui recte notat, si dictus Scius fugeret, vel decoqueret, campforum Titium non posse agere nomine suo contra campforium Caium: is enim Caius iam solvit cambium ipsi campfori Titio.

2. Quoniam vero dictum secundum cambium parere suum lucrum debet, quod erit v. g. aliorum quinque aureorum, qui solvendi erunt a *Caio* Panormi; ideo *Caius* debet Panormi solvere *Titio* centum & decem aureos, idest centum ex primo capitali, quinque ex lucro primi cambii extincti Placentiæ cum pecunia habita a procuratore *Titii*, & quinque ex lucro cambii extinguendi Panormi ab eodem *Caio*.

3. Suppono ad iustitiam secundi cambii *Caium*, seu eius procuratorem non cogi ad dictum secundum cambium. Possit enim *Caius*, seu eius procurator, extinguere primum cambium pecunia presenti, sine necessitate sumendi recambium; vel certe possit sumere recambium ab alio quam a correspondente *Titio*.

4. Solet autem occurrere ut *Caius* ne Panormi quidem promptam eam summam habeat quam debet *Titio*, unde rursus totam illam eandem summam, ac si illam iterum accepisset a *Titio* ad cambium, se obligat solvere cum suo lucro iterum Placentiæ, vel alibi, ubi rursus fiet. Quod modo *num. 1.* diximus, & sic continuatur per multos aliquando annos cambia, & recambia, donec reipsa, & numerata pecunia totum capitale cum omnibus lucris intercurrentibus solvat *Titio Caius*. Nam propterea mercatores hoc appellant etiam cambium cum *recurso*. Recurrit enim, unde *inceperat*. Et *adverte permaxime* totum hoc negotium præter primam traditionem illorum centum aureorum, *Caio* a *Titio* numerato datorum, & præter ultimam hanc solutionem, quam numeratam denique fieri oportebit, tractari, & expediri oportebit per solas syngraphas, seu per acceptationes, & dationes crediti, & debiti, quæ in libris dati, & accepti scribantur.

II. Hæc est sola simplex expositio istius mirifici cambii, & recambii. *Adverte permaxime*, inquit P. Tamburinus, præter primam traditionem, & ultimam restitutionem *omnia esse ficta*, seu solis syngraphis datis, & acceptis, medio isto *Seio*, qui & numerat, & solvit sibi ipsi cambium. Hæc sunt prodigiosa sane signa ad usuras occultandas excogitata. Quis ad simplicem istius cambii currentis, & recurrentis per gyros, & anfractus prospectum non deprehendit merum esse usurarium pallium?

III. P. Tamburinus *loc. cit. §. 3.* testatur, multos improbare hoc cambium, quamvis, ut Tamburinus ipse asserit, frequentissimi-

mum. Multi tamen (subdit ille) ut *Navarus*, referens ita sensisse virum quemdam doctissimum Societ. Iesu Boninsig. Sa verb. *Cambium, Diana, Lessius, De Lugo*, & satis probabiliter, quos ego sequor, licitum esse docent cum explicatione danda §. 4. Probatur: quia si *Caius campfarius* haberet Placentiæ aliquem amicum qui ibi solveret cambium contractum Panormi, esset iustum cambium, ut supra vidimus: ergo etiam si solvat, seu correspondens &c.

IV. Hæc Tamburini, seu Lessii, De Lugo, & aliorum, qui idem docent, & fere iisdem verbis (maxime De Lugo) exponunt hoc cambium, argumentatio huc recidit. Si cambium esset verum, & reale, licitum foret. Ergo licitum quoque erit, etiam si fictum sit. Nulla fit pecuniæ numeratio Placentiæ; sed fiste, & sola imaginatione, vel calamo peraguntur duo cambia, nempe cambium, & recambium. Et nihiloties cambium, & recambium erit licitum? Quidni? Reponunt Lessius, Lugo, & Tamburinus. Quamvis non adit pecunia vere & realiter, adest tamen virtualiter, & æquivalenter; quæ sufficientissima est, inquit Tamburinus, ad veram solutionem faciendam. Felices, faustique debitores, si hac pecunia virtuali, sola mente concepta, & calamo exarata, solvere debita sua possent. Lapis iste casuisticus omni lapide philosophico pretiosior esset, si quemadmodum usuram fucat, ita pecunias ad veras solutiones pareret debitorum.

V. Ut usuræ iniquitatem deprehendas, *Caius* necessitate coactus petit a *Titio* 100 aureos, nihil prorsus de cambio cogitans; cum in universo terrarum orbe sine mensam apertam, sive campfores, aut correspondentes habeat. Versipellis *Titius* & vaser videt, se feneratorum manifestum prodere, si absolute aureos tradat cum accessione supra sortem. Suggestit ei cambium Placentinum. Ecqui fieri hoc potest? inquit *Caius*. Facillime, reponit *Titius*. Habeo ego ibi procuratorem meum *Seium*, qui illa omnia quæ narrata sunt, peraget. Quis manibus non tangit, versutam circuitionem ad palliandam usuram excogitatam? Immo respondet P. Leonardus Lessius *Eib. II. cap. xxiii.* inquit P. Tamburinus *loc. cit. num. 4.* campforem magnum conferre campfario beneficium, dum ei suggerit correspondentem quem is invenire nequit.

Beneficium istud eo tendit ut in usurarum voraginem *Caius* detrudatur, ibique per plures annos detineatur, donec, fenore multiplicato, exhaustum patrimonium sit. Concedit P. Lessius, non esse cogendum cam-

psarium ad acceptandum *Seium* in suum correspondentem. Verum, etiam si cogeret, addit P. Tamburinus ibidem, illi non fiet iniuria. Quoniam quisque illas adiciere contractui conditiones potest quæ non pugnant cum natura contractus. Has autem non repugnare vero cambio contendit P. Tamburinus. Sed, cum cambium fictum, & chimericum sit, universa machina fictitia est. Plura distinguit §. 4. P. Tamburinus, quæ expendere non vacat. Cambium quippe hoc, sublatis circuitionibus, feneratoritium manifeste est. Siquidem *Titius* non aliud reipsa intendit nisi exigere ex centum quæ tradit *Caio*, lucrum: & *Caius* non aliud intendit nisi recipere pecuniam restituendam *Titio* eo in loco in quo illam accipit. Cetera omnia imaginationes sunt prorsus chimericæ. Cedo: quomodo intendere *Caius* potest cambium, si eo non eget? Intendit ergo unice pecunias ibi restituendas, ubi easdem recipit. Nec pluribus opus est ad tam inane commentum explodendum.

CAPUT III.

Constitutio S. Pii V. Conditiones in eadem contentæ. Commenta quibus Lessius, Lugo, Tamburinus, La-Croix, & alii eludunt hanc constitutionem prætextu non acceptationis, refelluntur.

I. Primum omnium sanctissimi Pontificis Pii V. constitutionem transcribo, quæ eiusmodi est. In eam pro nostro pastoralis officio curam diligenter incumbimus, ut Domini nostri ovis opportuna pro animarum salute remedia adhibere minime differamus.

1. Cum itaque ad aures nostras pervenerit, legitimum cambiorum usum, quem necessitas, publica que utilitas induxit, sæpe numero ob illiciti quæstus cupiditatem depravari, ut sub illius prætextu usuraria pravitatis a nonnullis exercentur; Mos petitionibus quæ super his nobis nuper factæ sunt, hac perpetuo valitura decretali respondendum esse duximus, ut neque dolosis sua fraus suffragetur, neque ignaros perdat inscitia: sic enim Pastoris officium exequimur, dum gregem nobis commissum ab æternæ damnationis periculo eripere modis omnibus studemus.

2. Primum igitur damnamus ea omnia cambia quæ sicca nominantur, & ita consinguntur, ut contrabentes ad certas nundinas, seu ad alia loca, cambia celebrare simulent; ad quæ loca si qui pecuniam recipiunt, litteras quidem suas cambii tradunt, sed non mittuntur;

vel ita mittuntur, ut transacto tempore, unde processerant, inanes referantur; aut etiam nullis huiusmodi litteris traditis, pecunia ibi denique cum interesse reposcitur, ubi contractus fuerat celebratus: nam inter dantes & recipientes usque a principio ita convenerat, vel certe talis intentio erat; neque quisquam est qui in nundinis, aut locis suprascriptis, huiusmodi litteris receptis, solutionem faciat. Cui malo simile etiam illud est, cum pecuniæ, sive depositi, sive alio nomine ficti cambii traduntur, ut postea eodem in loco, vel alibi cum lucro restituantur. Sed & in ipsis cambiis, quæ realia appellantur, interdum, ut ad nos præfertur, campfores præstitutum solutionis terminum, lucro ex tacta, vel expressa conventionne recepto, seu etiam tantummodo promisso, differunt. Quæ omnia nos usurarum esse declaramus, & ne fiant, districtius prohibemus. Porro ad tollendas quoque in cambiis, quantum cum Deo possumus, occasiones peccandi, fraudesque feneratorum, statuimus ne deinceps quisquam audeat, sive a principio, sive alias, certum & determinatum interesse, etiam in casu non solutionis, pacisci; neque realia cambia aliter quam pro primis nundinis, ubi illæ celebrantur, ubi vero non celebrantur, pro primis terminis, iuxta receptum locorum usum exercere, abusu illo prorsus reiecto, cambia pro secundis, & deinceps nundinis, sive terminis exercendi.

3. Curandum autem erit in terminis, ut ratio habeatur longinquitatis, & vicinitatis locorum, in quibus solutio destinatur, ne dum longiores præfiguntur quam loca destinata solutionis desiderant, feneratori detur occasio.

4. Quicumque contra hanc nostram constitutionem commiserit, poenis a sacris canonibus contra usurarios institutis se noverit subiacere. Eos vero qui conspirationes fecerint, vel congestam undique pecuniam ita ad se redegerint, ut quasi monopolium pecuniæ facere videantur, poenis quæ a iure contra exercentes monopolia constitutæ sunt, retineri sancimus.

5. Volumus autem quod præsentis litteræ in Camera Apostolica, & ad valvas Basilicæ Principis Apostolorum de Urbe, & Cancellariæ etiam Apostolicæ publicentur, & in ipsa Camera describantur.

6. Et quia difficile foret eas ad singula quæque loca deferri, quod earum transumptis, etiam impressis, manu alicuius eiusdem Cameræ, vel alterius Notarii subscriptis, & sigillo dictæ Cameræ, vel Prælati Ecclesiastici munitis, eadem prorsus fides adhibeatur quæ præsentibus adhiberetur, si forent exhibitæ, vel ostensæ.

Nulli ergo &c.

Datum Romæ apud S. Petrum, anno incarnationis Domini 1571. 5. Kal. Febr. Pontificatus nostri anno sexto.

II. Primo loco Pontifex cambia sicca damnat, in quibus pecunia, ubi accipitur, dato tempore restituitur. Obrudicitur quidem cambii nomen ad tales nundinas, vel alia loca, ad quæ aut nullæ litteræ mittuntur, aut si mittuntur, inanes redeunt. Uno verbo, omnia ficta sunt, & ideo siccum cambium vocatur: quia campfarius nullam pecuniam, nullum procuratorem habet, ubi faciendum cambium esset.

III. Cardinalis de Lugo *disp. xxviii. sec. 8. num. 109.* cum Lessius, & Salas docet, constitutionem Pianam paucis in locis, & fere nullibi esse receptam in iis quæ iuris naturalis obligationi adduntur. P. Claudius La-Croix, suæ methodo hærens colligendi quæ alii iuniores docuerunt, de hac constitutione ita scribit *Lib. III. part. III. num. 1032.* "Cum ea Bulla vix ullibi sit usu recepta, communiter censetur non obligare; ut notant Salas, Lugo... Stephanus &c. Hinc DD. non damnant eos qui non observant, inquit Lessius *Lib. II. cap. xxv. num. 33.* eo quod constitutio illa recepta non fuerit. *Itaque videndum est quid ius naturæ requirat.* " Qui sunt isti iuris naturæ iudices? Iuniores Probabilistæ? Non vidit Pontifex sanctissimus Pius V.? Non viderunt Theologi doctissimi quorum consilio usus ille est? Si Baiani, si Ianfeniani simili responso Bullas Pianam, & Innocentianam reicerent, quibus censuris digni essent? An pontificiæ Constitutiones in fidei articulis, secus in morum regulis obligant? Sed cur constitutio usu recepta non est? Quia non observatur a mercatoribus. Næ isthæc egregia ratio.

IV. Post damnata cambia sicca quæ iuri naturali repugnare fatentur omnes, occasiones secundo loco prohibet usurarum. Porro ad tollendas quoque in cambiis occasiones peccandi, fraudesque feneratorum &c. Verat itaque Pontifex ne principio determinatum interesse deducatur in pactum, etiam in casu quo debitor non solveret. Non prohibet Pontifex pretium cambii; sed lucrum pactum ratione eius quod interest, seu damni emergentis, & lucri cessantis, casu quo in mora solutionis debitor esset. Hæc ab eventu pendere Pontifex vult; secus in pactum deduci, ad vitanda pericula, & occasiones usurarum.

V. Adversus hanc Pontificis regulam insurgit casuistica commentatio, quærens, sit ne in foro conscientiæ licitum, initio con-

tractus taxari a campfore qui prævidet periculum damni emergentis, lucrive cessantis, compensationem, ubi hæc Bulla obligat? Adfirmant Molina, Valentia, Navarrus, ut testatur Salas *dub. XIII.* quia lex fundatur in præsumptione usuræ, qua præsumptione sublata constitutio non obligat. Constitutio pontificia vix alicubi, inquit, est recepta. Ubi vero recepta est, in foro exteriori obligat; in interiori autem vim obligandi non habet, quia præsumptione nititur. Usque dum hæc interpretandi summorum Pontificum regulas pro morum integritate præscriptas ratio viget, nil boni sperari valet. Utique præsumptione fraudum, usurarumque nititur pontificia constitutio: & ideo ad pericula, & occasiones usurarum tollendas eiusmodi pacta interdicit. An parendum non est superiorum legibus, quibus subditi a peccandi periculis subtrahuntur? Hæc est una ex potissimis relaxatæ Theologiæ radicibus. Quidam Theologi peccata dumtaxat quæ nulla probabilitatis larva tegi possunt, damnant; pericula vero, occasionesque quæ ad peccandum impellunt, exquisitis pigmentis, & leuociniis fucare non raro solent. Recensita pacta S. Pius V. tamquam feneratorum occasiones prohibet. Laudati interpretes prohibitionem pontificiam eludunt duplici via. Aut Bulla, inquit, non est acceptata; vel præsumptione nititur quod fraus intersit. Si Ecclesia tolerat errores, silentium pro tacita approbatione evulgant. Si eos prohibet, prohibitionem obsolevisse effutiunt, vel non esse usu receptam. Tu, si peccata declinare sincere cupis, ab eiusmodi interpretamentis caveo.

VI. Altera conditio præscribit ne cambia realia aliter fiant nisi ad primas nundinas, ubi nundinæ sunt; ubi vero nundinæ non celebrantur, fieri cambia debent ad primos terminos iuxta consuetum locorum usum. Si proximæ nundinæ tam parum a peracto cambio distant, ut litteræ ad nundinarum locum nequeant pervenire, ut in eisdem fiat solutio; tum proximæ nundinæ, quarum fit in Bulla mentio, intelliguntur sequentes, in quibus fieri solutio possit; ut communiter Auctores iure interpretantur.

VII. Si cambium fieret ad nundinas, non proximæ, sed ad alias remotiores, cum maiori lucro propter dilationem; tum violaretur constitutio pontificia, quæ id prohibet. Hæc tamen conditio campfores comprehendere videtur, secus campfarios. Si itaque campfarius prius pecunias numeret campfiori Venetiis, soluto campfiori iusto pretio,

ratio, recepturus pecunias Mediolani, si terminum solutioni proroget campfiori ad secundas nundinas, nihil adversus constitutionem agit: quia tum nullum est fenoris periculum, cum nullum heinc lucrum campfarius percipiat. Videndum tamen ne fraudes obrepant, ut si campfarius non solveret totum pretium: quia tum ex prorogatione termini captari aliquod lucrum posset: aut si campfarius evaderet campfor, & lucri augendi causa cambium differret. Si tamen campfor daret cambium ad secundas, aut tertias nundinas absque ullo pretii augmento supra id quod acciperet, si cambium daret ad primas nundinas; nihil eum agere contra Bullam, dicunt multi. Quod verum reputo. At quia vix reperitur campfor qui cambium absque lucro proroget; ideo servanda adamussim est Bulla pontificia.

VIII. Exponenda sunt illa verba: *Cavendum autem erit in terminis ut ratio habeatur longinquitatis, & vicinitatis locorum in quibus solutio destinatur, ne dum longiores præfiguntur quam loca destinata solutionis desiderant, feneratori detur occasio.* Azorius, & Lugo diversis interpretationibus declarant huiusmodi verba. Germanus sensus est, ut in præfigendis terminis solutionis præstandæ, ratio habeatur distantie, aut propinquitatis locorum, ne longiores præfigantur termini quam loci in quo facienda solutio est, distantia postulat. Si enim longiores præstituantur quam maior aut minor distantia locorum exigit; feneratori captatur occasio. Quoniam prorogatis terminis solutionis augetur pretium. In præfata verborum clausula sermo est de cambiis ad loca in quibus nundinæ non celebrantur. Ubi enim nundinæ sunt, cambium fit in proximæ nundinas.

IX. Ultimo loco concludit Pontifex: *Eos vero qui conspirationes fecerint, vel congestam undique pecuniam ita ad se redegerint, ut quasi monopolium pecuniæ facere videantur, poenis quæ a iure contra exercentes monopolia constitutæ sunt, retineri sancimus.* Quemadmodum mercium quæ venduntur, & emuntur monopolia fiunt, dum aliqui mercatores ad se trahunt merces omnes, ut emptores pretio æquo altiori emere ab iisdem cogantur; ita etiam in cambiis fiunt monopolia, dum aliqui campfores pecunias conquirunt, & aggerunt, ut cambia maiori pretio vendant. Interdum absque conspiratione fieri hæc monopolia valent, dum campfor fingit in nundinis magnam se pecuniæ copiam habere, ut ceteri campfores, falso illusi timore,

villiori pretio infra infimum offerant. Quæ omnia cum æquitate, & iustitia pugnant. X. Advertas tandem velim, non semper maiorem locorum distantiam esse causam pretii augendi. Nam sæpe in locis remotioribus facilius cambia fiunt, ob commercium frequentius quam in locis minus remotis, ubi nullum, aut rarum commercium est, aut difficilius, & maiori periculo agitur. Sed, ad hoc quod attinet, spectandus communis mos est, & consuetudo.

CAPUT IV.

De cambio ad nundinas, seu ad terminum; & de cambio civico, quod in eadem civitate consummatur. De iniquitate proxenatarum.

I. P. Thomas Tamburinus *Lib. IX. tract. III. cap. v.* observat cum aliis, communiter mercatores nundinas habere in certis locis, seu urbibus determinatis, ubi debita solvuntur, ratiocinia fiunt, & in libris dati & accepti scribuntur. In Italia quater in annos singulos nundinæ istæ celebrantur trium mensium intervallo. Primæ celebrantur prope festum Epiphaniæ, secundæ ineunte Maio, tertiæ mense Augusti, quartæ circa festum omnium SS. Francofurti bis in anno fiunt: idcirco plures iuniores vocant has nundinas *Francofurtenses*. Porro quando cambium fit ad primas, vel ad secundas, aut ad tertias, quartave nundinas, sensus est quod cambii solutio fieri debeat aut post tres, aut post sex, aut post novem, aut post duodecim menses.

II. Cambium *Francofurtense* est, dum campfor pecuniam hic numerat, a campfario Francofurti reddendam cum lucro tanto maiori, quanto longiori tempore nundinæ distant. Lessius, Layman, & alii licitum hoc cambium esse propugnant absolute; quamquam suadendum non esse subdant. Absolute usurarium esse, iure defendunt Caietanus, Soto, & graviore Theologi. Ratio evidens est: quoniam lucrum exigere ob solam temporis dilationem est manifesta usura, ut ex iis quæ iam dicta sunt, patet. Possent allegari tituli lucri cessantis, & damni emergentis; sed ut advertit Franciscus Genetius *tract. v. cap. i.* vix umquam mercatores verum damnum patiuntur ex tali cambio: quia raro ambiunt, dilata solutione, nisi dum otiosa pecunia abundant, & deficiente occasione cambiendi ad lucrum certum. Ideo cambium ad terminum est fere semper *usurarium*, inquit ille.

III. P. Thomas Tamburinus *loc. cit. n. 6.* scribit. *Tituli iustificantes lucrum cambii ad nundinas.* Primus titulus est, quia cambii post carebit pecunia quam tibi ipse tradit post tres, vel plures menses: unde privabitur, etiam si non sit mercator, & oportunitate, & libertate aliquid lucrandi cum illa pecunia a te reddenda per alias forte negotiationes sese offerentes.

IV. Titulus iste non aliud significat nisi quod pecunia præfens pretiosior sit futura. Titulus iste fundatur in sola spe lucri fortuiti, & omnino possibili, quem omnes communiter reiciunt, tamquam ineptum ad honestandum lucrum. Secundus titulus quem ibidem assignat Tamburinus, nempe periculum cui subest pecunia a campfore tradita, omnino commentitius est, ut alibi probavi; eum sit intrinsecum. Idem est & de tertio, fundato in expectatione solutionis faciendæ; & de quarto, constituto in traiectione virtuali.

V. Restat nunc agendum de cambio civili, quod in eadem civitate consummatur. Caius indiget 100. aureis Romæ, quos a Titio campfore petit ibidem restituendos ad terminum, nempe ad primas, ad secundas, ad tertias &c. nundinas. Nemo est qui absolute cambium istud tamquam fictum, & feneratorium non damnet. Quoniam cambium est vel permutatio pecuniæ præsentis cum absente, vel emptio pecuniæ absentis pretio pecuniæ præsentis, vel quid simile; ut supra declaravi. Porro quando campfarius nec Romæ, nec alibi pecuniam habet permutandam, planum est cambium esse fictum, & iniquum. Modum quo illum fucare solent, fingendo correspondentes in aliqua civitate, & constituendo cambium cum recambio, seu cum *recursu*, vulgo *con la riconsu*, supra exposui.

VI. Aliam nunc larvam qua occultari usura solet, paucis perstringo. Caius Romæ testatur campfiori se nummos accipere vel ad cambium exercendum Neapoli, Lugduni, Mediolani &c. vel ad alios contractus negotiatorios ineundos: idque, si opus fuerit, iuramento confirmat; tamen pecunia recipiatur Romæ expendenda aut in filia collocanda, aut in propriis indigentibus reparandis. Titius campfor refugit credere pecuniam Caio, nisi aut pignore, aut fideiussore accepto: & tum pecuniam numerat. Porro Caius lucrum aliquod primum omnium solvere debet fideiussori qui asscurat contractum debitum; deinde lucrum campfiori. En quot facinora in uno crimine. Duplex usura cum periu-

rio, si iurat, aut saltem cum mendacio, si non iurat. Campfores communiter hæc omnia a campfariis fingi sciunt ex pluribus circumstantiis. Interdum tamen ignorare, sed raro, valent.

VII. Proxenetis non modo hæc omnia nota sunt, sed ipsi ut plurimum sunt harum fraudum, & mendaciorum inventores. Hi suggerunt & fideiussores, & campfores, & cetera quæ ad sensu regendum opportuna indicant. Propterea proxenetæ isti iniquissimi sunt, & veteratores, innumeris culpis onusti. Si infelix Caius sincere mutuum a Titio posceret eum accessione; unum usuræ crimen cum Titio committeret, & unum lucrum Caius solveret. Quia vero hoc crimen occultari curatur, plurima crimina perpetrantur, & tres accessiones solvere Caius debet, unam proxenetæ, alteram fideiussori, tertiam & præcipuam Titio campfiori, ac feneratori.

VIII. Est ne aliquid arcanum quod ab usuræ crimine indemnem reddere Titium campforem queat? Est quam maxime. Ecce. Aut Caius re ipsa negotiatur emptione, & venditione, vel cambio pecuniam acceptam a Titio, aut secus. Si primum; verum est cambium, vel negotiatio, in qua trinus contractus virtualis, & implicitus includitur, vi cuius Titius lucrum iure percipit. Si secundum; per Caium stat quod pecunia non exponatur aut negotiationi, aut cambio. Porro ex culpa Caii pati Titius damnum non debet. Hæc est doctrina quam tradunt Lessius, Molina, & præsertim Lugo *disp. xxx. sect. 5. num. 48.* iniquens: *Insertur tertio, etiamsi mercator postea non negotietur, lucrum illud de quo conventum fuit, exigi posse, si tamen qui capitale dedit, putavit bona fide illum negotiaturum: quia iam per accipientem stat quod non negotietur, nec observet contractum societatis initum, quem observare debet.* Hanc eandem doctrinam docet Tamburinus *Lib. IX. tract. VIII. cap. v. §. 3. num. 9.* De contractu trino implicito, quo per alium fieri cambium possunt iuxta Tamburinum, mox dicam.

IX. Quod ad bonam fidem attinet campforis, communiter mala, & falsa est. Quando enim campfor tradit pecuniam ad cambium, vel contractum societatis, loca cambii, & correspondentes scire debet, campfarium agnoscere, cum quo ineanda societas est. Hæc perspecta esse campforibus debent. Et re ipsa, quando illorum interest, in hæc omnia servare inquirunt. Sed lucri aviditate perciti, dissimulant, claudunt oculos, fidem adhibent

pro-

proxenetis vaserrimis, & usurarum lenonibus. Si revera bona fides adesset; damni emergentis, quod campfor pateretur invidus, compensatio necessaria esset. Verum, ut dixi, hæc bona fides vix unquam adest. Quoniam campfores tenentur præfata investigare, cum sciant melius ipsi quam nos innumeras usuras his technis, & circuitionibus palliari.

CAPUT V.

De bancariis, recipientibus pecunias mercatorum in deposito, & de quibusdam pactis quæ cambiis adiici solent.

I. Præter campfores, vulgo *Cambistas*, sunt alii qui nuncupantur *Banchieri*, qui mercatorum pecunias accipiunt custodiendas, easque suis dominis reddendas, aut iis quibus isti præscribunt. Hi, antequam munus istud suscipiant, fideiussionem, cautionemque dare Reipublicæ debent. Differunt a meris depositariis: quia hi bancarii veri domini sunt pecuniarum quas in deposito accipiunt; pereuntque pecuniæ illorum damno, non deponentis, ut contingit in simplici deposito. Quare his pecuniis negotiantur, sive ad cambium, sive ad negotiationem illas tradendo. Frequenter bancarii isti iis in locis ubi celebriores nundinæ habentur, recipientibus pecunias mercatorum accedentium ad nundinas, & postea eorumdem deponentium litteras solvant, supputatione in suis libris dati, & accepti scripta, & nundinis terminatis, laboris mercedem a deponentibus accipiunt, plus vel minus pro negotiorum numero, ut P. Thomas Mercatus describit, & ex eodem Molina, & Lugo; qui peccare bancarios istos docent, & ad restitutionem damni teneri, si tantam ex depositis pecuniis summam in proprias negotiationes, & cambium distrahant, ut impares fiant ad eas deponentibus reddendas, quando hi opportuno tempore illas exigunt. Peccant quoque, si easdem tali negotiationi exponunt ex qua periculum oritur ut decoctores evadant, inepti ad restitutionem. Deposita hæc fieri solent aut pecunia numerata, aut litteris cambialibus. Si plura cupis, consule citatum Mercatum, Lugo, & alios, qui fusiùs hæc describunt.

II. Disputant primum, teneantur ne deponentes solvere bancariis stipendium propter depositi custodiam? Adfirmat Navarrus; sed probabilius negant alii. Quoniam non leve beneficium bancarii recipiunt, cum eis pecuniis uti valeant ad negotiationem, & cambium. Et re ipsa bancarii avidè quærent eius-

modi deposita, sicut mutua gratuita, quibus non levia lucra comparant.

III. Disputant secundo, num deponentes exigere a bancariis iure possint lucrum aliquod ultra sortem depositam? Alicubi enim, ut ex Soto, & Molina refert Lugo, bancarii consueverunt deponentibus dare quatuor, aut quinque in mille quotannis. Verum hoc lucrum & Auctores isti tamquam feneratorium improbant. Plura alia disputant de his depositis, quæ expendere non iudico pretium operæ. Paucis enim in locis hæc deposita fiunt. Illud solum adverto, non posse mercatores licite suas pecunias deponere apud illos bancarios quos sciunt his pecuniis cambium sicca, seu contractus feneratorios exercere, aut suspicantur eisdem pecuniis ad fenora illos abufuros; quemadmodum nemini licet apud campfores, vel mercatores pecunias deponere, quando dubitatur de istorum feneratoriis cambiis, aut contractibus.

IV. Plura sunt pacta quæ adiici cambiis solent. Primo campfores pacifici consueverunt initio cambii de lucro cessante, damno emergente, a campfario solvendo, si præfinito tempore cambium non solvatur. Quam pactiōnem prohibet S. Pius V. in sua laudata constitutione. Sed iuniores, quos indicavi supra, reponunt, hanc constitutionem non esse usum receptam; ideoque posse fieri pactum de certo lucro reddendo, quoties isti tituli occurrunt. Sed istorum opinionem supra reieci.

V. Secundum pactum solent campfores ad iicere, nempe quod, si campfarius loco, & tempore constitutis non solverit cambium, teneatur eandem summam accipere ad recambium ab eodem campfore, vel eiusdem procuratore. Hoc pactum ut iniquum damnant communiter iuniores; sed statim addunt, nisi occurrant tituli lucri cessantis, & damni emergentis. Diana vero, de more laxiora promovens, etiam sublati his titulis, pactum istud absolute ut licitum propugnat. Ego vero absolute ut iniustum improbo. Tituli qui obtruduntur, ut alias dixi cum Francisco Gennet, communiter chimærici sunt. Sublati titulis, usura manifesta est.

VI. Super proposito recambio disputant iuniores, utrum quando pactum de recambio fuit licite appositum propter lucrum cessans, aut damnum emergens, possit pro capitali computari etiam lucrum debitum ex primo cambio, ita ut pro illo etiam lucro converso in sortem, solvatur lucrum in recambio? Quod est quæerere, utrum usuræ usurarum, seu

feu lucra lucrorum, quæ Ulpianus vocat *interusurium*, sint licita? Respondet Cardinalis de Lugo disp. xxviii. sect. 9. num. 123. *Id videtur concedere Lessius num. 85. & Salas dicto dub. 22. num. 2.* Hæc sunt verba P. Leonardi Lessii Lib. II. cap. xxiii. dub. 9. n. 85. *Petes, utrum id quod campforibus debetur ratione provisionum, & interesse, possit ab ipsis continenter adici sorti, ut cambium augeant?*

Resp. Id fieri non posse, nisi moraliter certi sint se illud potuisse aliis statim ad recambium dare, & per illud lucrari. Tunc enim ratione lucri cessantis possunt illud sorti unire ad cambii augmentum.

VII. Aliquid *anatocismi*, seu interusurii redolere opinionem hanc, nemo non videt. Ethnici ipsi qui usuras moderatas permittebant, usuras usurarum damnarunt. Diocletianus, & Maximianus usuras usurarum exigentibus infamiae maculam irrogandam esse decreverunt. Denique leges omnes vetant ne ex usuris in fortem computatis lucra percipiantur. Utique Lessius, & Salas non loquuntur de usuris, seu de lucro feneratorio, sed de lucro legitime debito: & ob solum lucri cessantis titulum contendunt lucrum illud in fortem computandum esse, & ex eodem lucro lucrum novum captare, & in recambio eidem campfario tradere: & ita si in secundo recambio campfarius non solverit, iterum tertium lucrum sorti coniungatur, & pariet quartum lucrum, & quartum quintum; donec campfarii patrimonium exhaustum fuerit universum. Quæ opinio, cui subscribit etiam Lugo, mihi falsa, & laxissima apparet, quæ usuris, & interusuriis viam aperit latissimam.

VIII. Plura alia pacta quæ sub examen inducunt Lugo, Tamburinus, & alii, prætereo: quia ex iis quæ dicta sunt, eorum vel iustitia, vel iniustitia apparet.

CAPUT VI.

[De nova cambii inventione valde mirifica.]

P Rodigiosum cambii genus, quod *oblitum* vocant, paucis perstringo. *Sempronius* petit mutuos mille ducatos, quibus indiget a *Caio* mercatore. Vaser *Caius*, prospiciens se nihil vi mutui lucrari posse, *Sempronii* petitionem reiicit. *Sempronius*, necessitate pressus, inlicitit. *Caius*, lucri avidus, mutuum negat. Quid tum? Audi arcana duo, excogitata ad usuram regendam. Primum. *Sempronius* dicit *Caio*: Da mihi mutuos mille ducatos. Ne vero hinc da-

num patiaris; accipe tu æquivalentem summam sive a temetipso, sive ab alio ad cambium; eamque negotiationi applica. Quidquid vero ratione cambii tu impendes, vel impendere deberes, si a campfore accepisses præfatam summam, usquedum restituero mutuum acceptum tibi solvam. Alterum, sive idem arcanum alio modo ad praxim redactum. *Sempronius* mutuarius dicit *Caio* mutuatori: Tu mihi trade mutuos ducatos mille; & ego parem pecuniæ summam negotiationi destinabo, aut ad cambium tradam in commodum, & utilitatem tuam: & quotannis tibi solvam quantum vel ex negotiatione, vel ex cambio lucrabor, aut lucrari deberem, donec reddidero mutuum acceptam summam. Si *Caius* primum arcanum acceptat; illius est probare, litteras cambiales reipsa se misisse, vel ab alio mille ducatos ad cambium accepisse. Si secundo modo negotium agatur, & *Sempronius* mutuarius onus accipiat summam æqualem: ei quam a *Caio* mutuum accipit negotiandi aut cambii, aut aliis contractibus; tunc aut implet promissum, aut secus. Si primum; *Caius* iure percipit lucra cambii, vel mercatura parta. Si secundum; *Caius* iure exigit lucra titulo eius quod *interest*, seu damni quod patitur ob culpam *Sempronii* mutuatorii, qui implere promissa negligit, & datam fidem violavit.

II. Quisque præiudiciorum vacuus, & bono præditus sensu, existimabit, descriptum cambii genus chimæram esse, ab otiosis scriptoribus confictam. Et tamen hoc est cambium quod passim obtinet in primoribus urbibus. Immo quia secundus descriptus modus illud peragendi securiorem reddit: *Caius* mutuatorem; ideo frequentius tali modo ad praxim reducitur, ut testatur, quis? Sapien- tissimus Pontifex feliciter regnans BENEDICTUS-XIV. in opere de Synodo Lib. VII. cap. xlviii. num. 8. & Cardinalis de Luca Lib. V. tit. de cambiis in sum. part. II. num. 16. illud exponit, & quod dolendum est, eiusdem iustitiam tuetur de cambiis *disc. III. num. 5. disp. v. num. 8. disc. xxiii. num. 9.* Analdus de *Commerc. & mercat. disc. lxxv. num. 46. & seqq.* Urceolus de *tract. quæst. xl. num. 23. & seqq.* & adducitur *Rota Bononiensis*, immo & *Rota Romana decis. 829. coram Dunozzetto Iun. & Rota Romana coram Molines decis. 323. & 695.*

III. In foro exteriori decisiones *Sac. Rotæ* non parvi momenti habentur. Sæpe tamen *Rotæ* contra *Rotas* certant. Sed de hoc nihil ad nos, qui causarum patronos, ut

Car-

Cardinalis de Luca, Analdus, alique, non agimus; sed Theologos, qui contractuum iustitiam secundum ius naturale, & divinum definiunt. Missio itaque exteriori foro, & descripti cambii machinatione serio spectata, dico, chimæram esse portentosam. Quid? *Sempronius* indiget ducatis mille, eosque mutuos petit: & simul totidem eodem tempore paratos habet ad nundinas mittendos, & in activa cambia distrahendos in *Caii* mutuatoris commodum? Credat hoc *Iudæus Appella*, non ego. Si hanc summam haberet *Sempronius* paratam ad cambia, in sui commodum illam negotiari vellet. Quare sapienter BENEDICTUS XIV. *loc. cit. num. 9.* inquit: *Quid enim absurdius, quid incredibilem fingi potest quam quod Titius, indigens mille aureis, quos mutuos accipit a Caio, totidem statim habeat paratos, ad nundinas transmittendos, atque in activa cambia erogandos in mutuantis Caii utilitatem?*

IV. Sive itaque primo, sive secundo modo cambium peragatur, figmentum est, & circuitio adeo puerilis simul, & mendax, ut nulla egeat confutatione. Id solum advertendum, non modo purum putumque fenus esse cambium istud; sed insuper mendaciis, fraudibus, & dolis plenum. Communiter tum mutuatorem tum proxenetæ sciunt *Sempronium* mutuo solo egere, & ad cambia, vel mercaturam imparem esse. Quare & mutuatorem, & proxenetæ, & fideiussores peccata peccatis accumulunt, atque usurarum, mendaciorum, & fraudum rei evadunt. Consultatur Synodus *Cingulana*, quam celebravit doctissimus Cardinalis *Lansfredinus* anno 1736. cap. xiv. ubi plura eiusmodi cambia damnata invenies. Item consule pastorale edictum Cardinalis *Marcelli de Asse* Episcopi Anconitani, editum post constitutiones synodales Cardinalis *Massei*, pariter Anconæ Episcopi, an. 1738. pag. 165. & seqq. ubi similiter plura saluberrima monita contra cambia obliqua reperies. Harum Synodorum auctoritas numerosæ quorundam Casuistarum turbæ prævalet.

CAPUT VII.

Panca pro tuta cambiorum praxi. Consilium Ioannis Dominici PERI mercatoris magnopere perpendendum.

Consiliarium primum. Quam sit periculis plena ars campforia, quisque ex paucis quæ indicavi, colligere valet. Plures juniorum quæstionculas, quæ mihi in-

perditissima sophismata sunt, quæque materiam cambiorum non illustrant, sed magnopere implicant, præterivi. Tamen ex iis quæ perstrinxi, palam est nullas in mundo reperiri usuras, juniorum plurimum admisis opinionibus. P. Thomas Tamburinus cum aliis Theologis *loc. cit. S. 7.* invenit modum quo *Cambistas* efficit viduas, mulieres, & cuiusque conditionis homines, etiam mercatores non sint. Hi enim, inquit, possunt invenire mediatorem, seu socium, per quem exercere cambia valeant. Et ut facilius, & sine scrupulo determinatum lucrum certo assequantur, possunt inire tres contractus, & insuper in maiorem securitatem possunt exigere pignus. Quæ omnia iam supra labefacta manent. Pius itaque, & doctus Confessarius curare debet, quoad fieri potest, ut eius penitentes aut artem hanc dimittant, aut summa cautione, & æquitate illam exerceant. Spectanda est campforum in dolos, probitas, lucrandi, & augendarum divitiarum cupiditas. Si enim qui hanc artem exercent, vel avaritia & æstu divitiarum ardeant, vel inopia premantur; vix in praxi fieri poterit ut licite, & absque iniquissimis usuris huic arti dent operam. Siquidem tam penuria, quam nimia lucrandi cupiditas urgent ad quæcumque cambia sive licca, sive realia. Vere scripsit P. Thomas *Mercatus*, artem hanc natura sua licitam, Republicæ utilem, civili commercio necessariam esse. At tot eam comitantur pericula, fraudes, doli, sophismata, ut vix in praxi exerceri sine peccato soleat. Quare opus est summa vigilantia, cautione, piorum hominum, doctorumque consiliis; sacramentorum frequentia, æternæque vitæ seria meditatione.

II. Proxenetæ, vulgo *senfali*, maiori in periculo versantur; atque adeo singularis probitas necessaria est ut isti honeste artem exerceant. Cautus sit Dei minister in istorum conscientiiis perscrutandis. Moneat eos ut fugerendis cambiis fictis, aut turpem lucrum redolentibus abstineant. Quod si reos in hoc invenerit, a sacramentorum participatione eosdem arceat, tamquam omnium fraudum, & usurarum quæ perpetrantur & a campforibus, & a campfariis, participes.

III. CONSILIUM, seu monitum Ioannis Dominici PERI meditandum propono. Dominicus *Peri* Genuensis opus typis edidit, inscriptum *Il Negoziante*, quod pro instruentibus filiis suis, Hieronymo, & Thoma, scripserat; ut in præfatione ad lectorem ipse testatur. Unde colligitur, mercatoriam artem professum illum fuisse. Is in hoc suo opere

cap.

cap. xviii. quinque quæstiunculas, seu casus, quos decidendos Respublica Genuensis an. 1625. porrexit Pontifici Summo (URBANO VIII. narrat, in quorum primo, & secundo exponuntur cambia con la ricorso: & ambo in Congregatione, iussu Sanctissimi habitæ, improbata fuere an. 1627. Cambia vero per litteras, quæ reipsa iuxta veras cambiorum regulas peraguntur, probata fuere. Post narratam tum casuum propositionem, tum resolutionem Sac. Congregationis (quæ omnia brevitatis gratia prætermitto, cum nihil peculiare contineant) hæc adiecit mercator Peri.

IV. Il cambio non lecito è quello che non è regolato conforme agli ordini de' sommi Pontifici, i quali devono sempre osservarsi esattamente, semplicemente, e senza volerli assottigliare con interpretazioni accomodate al proprio gusto. Quæ latine sic reddo. Cambium licitum est quod celebratur iuxta regulas a summis Pontificibus præscriptas. Hæc autem exacte, & sincere observari debent, sublati acutis interpretamentis, quibus ad proprium palatum detorquentur. Aures arrigant ingeniosi illi Theologi qui pontificias constitutiones arbitrariis distinctiunculis eludere consueverunt. Hocce laici, & mercatoris hominis consilium suffundere non levi pudore quoddam Casuista debet qui constitutiones pontificias pro ingenio, dum ad propriam fallivam non sapiunt, aut omnino reiiciunt, obtrudentes easdem non esse usu receptas, quia avari homines illas passim violant; aut captiosis commentis inflectunt. Quid? inquit. Damnabis ne tot probos, ingenuosque mercatores, qui cambia quæ nunc obtinent, fide bona, & conscientia tuta exercent? Respondet mercator PERI ibidem. Nè la simplicità può scusare: perchè questa fra uomini di negozio non deve ammettersi, nè può cadere. Intellexistis? Simplicitas, & bona fides, quæ adeo frequenter inculcantur, non excusant: quia hæc in acutis negotiatoribus nec adsunt, nec admitti possunt. Tu hæc serio meditare: & ego inveniri ad alia tractanda pergo.

CAPUT VIII.

Quid sit census, & quotuplex.

I. Plures significationes hæc vox census prodit. Nam ff. de censibus, l. Forma loco tributum accipitur quod civis pro honorum rata Principibus solvunt. Census quoque significat tributum quod singula capi-

ta subditorum Principi pendunt. Principes olim censebant, seu æstimabant omnia subditorum bona, ut singulis congrua imponerent tributorum onera; & ideo a censendo nomen census derivatum est. Recensentur quoque personarum capita, & singulis tributum imponebant: quod etiam hodie fit, & vulgo appellatur Testatico. De quo censu mentio fit Matth. xxii. Licet censum dare Cæsari, an non? Missis aliis significationibus, census de quo in præsentiarum loquimur, communiter definitur hoc pacto: Census est ius exigendi pensionem ex re alterius frugifera. Iuniores addunt aliam particulam, vel ex persona, ut censum personalem in communi definitione census includant. Verum, cum census iste mihi commentitius sit, & usuræ pallium; ideo a census finitione eiusmodi particulam reiici.

II. Primo dividitur census in reservativum, & consignativum. Reservativus ille est quem sibi quis reservat, dum rem suam alteri tradit hoc onere adiecto, ut quotannis, qui rem accipit, solvat pensionem præscriptam. Census iste antiquus est, & eiusdem mentio fit Gen. xlvii. ubi Ioseph reddens populo Ægyptio partem fructuum, pensionem solvendam Regi reservavit. Si tu prædium tuum tradis Gaio, reservata tibi pensione aut pecuniæ, aut fructuum quotannis solvenda, censum reservativum constituis. Censum consignativum tum celebras, quando, recente dominio rei tuæ, prædii, domus &c. alteri vendis ius percipiendæ pensionis in annos singulos.

III. Consignativus rursus dividitur i. ex parte rei in qua fundatur, in realem, personalem, & mixtum. 2. ex parte pensionis in pecuniarium, & fructuarium. 3. ex parte temporis in temporalem, & perpetuum. 4. ex parte modi quo celebratur, in redimibilem, & irredimibilem.

IV. Realis est qui constituitur super fundo fructifero, puta agro, domo, vel terra aliqua secunda, quam semper immediate afficit, & comitatur: & si alienetur fundus, transeatque ad plures dominos, transit quoque onus istius census, donec redimatur. Si res pereat aut in totum, aut in partem, perit quoque census.

V. Personalis constituitur immediate in persona, quæ obligatur ad solvendam annuam pensionem ex industria, labore, operibus, & etiam ex bonis suis, si habeat. Census iste immediate afficit, & comitatur non rem aliquam, sed personam: quare si bona percant, & non persona, census consistit. Et quam-

vis

vis pro affectatione tradatur hypotheca, non propterea transit in realem: quia hypotheca non manet immediate obligata, sed tantum in defectum personæ.

VI. Mixtus constituitur tum super re, tum super persona. Et ideo si res pereat, & non persona, hæc solvere debet; si persona perit, & non res, ex hac pensio exigitur.

VII. Pecuniarius pecunia, fructuarium fructibus solvitur.

VIII. Temporalis vel ad certum tempus, v. g. ad decem annos; vel ad incertum, v. g. vitæ (& dicitur vitalitius) constituitur.

IX. Perpetuus nullo præfinitur tempore. Iste natura sua numquam expirat, sed persistit semper.

X. Redimibilis redimi potest arbitrio censuaria, aut censuarii, aut utriusque, pro diversitate conventionum quas ambo emptor, & venditor stipulati sunt. Irredimibilis redimi numquam potest.

XI. Qui emit censum, seu ille cui solvenda pensio est, vocatur Censuaria. Qui vendit censum, seu ille qui solvere pensionem debet, appellatur Censuarius: quæ voces investæ sunt, & adhibentur claritatis ac brevitatis gratia.

CAPUT IX.

Iustitiam census realis probarunt Martinus V. Calixtus III. S. Pius V. Integra exhibetur S. Pii V. constitutio.

I. Censum omnem feneratorium esse, meramque usuræ larvam existimaverunt Henricus quodlib. i. quæst. xxxix. & quodlib. viii. quæst. xxiv. Salicet. in Authent. ea leg. cod. de usur. Hotomanus Lib. II. observ. cap. xv. Henricus tamen concedit, licitam esse censum antiqui, seu iam constituti emptionem; sed improbat novum aliquem instituire. Similiter nemo, neque Henricus, neque alii, damnant censum reservativum. Nimis quippe evidens est quemlibet posse rei suæ, cuius dominium vel gratis, vel pacto pretio in alium transferri, partem sibi aliquam reservare. Nec est controversia de censu reali fructuario, quo quis emit partem fructuum alieni prædii. Qua siquidem ratione potest emere totum prædium, & ius ad omnes fructus, vel ad usumfructum, dominio manente penes venditorem; eadem valet partem horum fructuum emere. Tota igitur controversia est de censu pecuniario, quo emitur ius ad pensionem pecuniariam quotannis solvendam.

II. Tam Theologi, quam Canonice unanimi consensu iustitiam census realis pecuniarii defendunt: quam sententiam suis Bullis confirmarunt Martinus V. Calixtus III. Nicolaus V. & S. Pius V. certis adiectis conditionibus. Martinus V. Extrav. commun. de empt. & vendit. cap. Regim. inquit. Nos igitur ex relatione Guillelmi Presbyteri Cardinalis, cui negotium huiusmodi cum peritorum consilio commissimus examinandum, commisitimus, contractus huiusmodi iuridicos, & iuxta determinationem Doctorum licitos fore. Constitutionem Martini V. confirmavit Calixtus III. sua Extrav. cap. Regim. his verbis. Nos factam ex commissione fel. record. Martini Papæ V. prædecessoris desuper examinationem & eiusdem prædecessoris nostri declarationem attentius perpenderunt, suisque vestigiis inhaerentes, ad omne super his ambiguitatis tollendum dubium præfatos contractus licitos, iurique conformes auctoritate apostolica declaravimus.

III. Rescribo integram constitutionem S. Pii V. quoniam hæc præ ceteris iustitiam census declarat, & condiciones quibus celebrari debet, perspicue explicat, ac præscribit. Est autem sequentis tenoris.

PIUS EPISCOPUS,
Servus Servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

„ Cum onus apostolicæ servitutis obven-
„ tes, cognoverimus, innumeros celebratos
„ fuisse, & in dies celebrari censuum con-
„ tractus, qui nedum non continentur intra
„ limites a nostris antecessoribus eisdem con-
„ tractibus statutos, verum etiam, quod de-
„ terius est, contrariis omnino pactioibus,
„ propter ardentem avaritiæ stimulum, le-
„ gum etiam divinarum manifestum contem-
„ ptum præferebant, non potuimus anima-
„ rum (prout tenemur) saluti consulentes,
„ & piarum mentium petitionibus etiam sa-
„ tisfacientes, tam gravi morbo, letifero-
„ que veneno salutari antidoto non mederi.
„ Hac igitur nostra constitutione statuimus,
„ censum, seu annuum redditum creari con-
„ stitutive nullo modo posse nisi in re immo-
„ bili, aut quæ pro immobili habeatur, de
„ sui natura fructifera, & quæ nominatim
„ certis finibus designata sit. Rursus, nisi
„ vere in pecunia numerata, præsentibus
„ testibus, ac notario, & in actu celebratio-
„ nis instrumenti, non autem prius recepto,
„ integro, iustoque pretio, solutiones, quas
„ vulgo anticipatas appellant, fieri, aut im-
„

„ pa-

pactum deduci prohibemus. Conventiones
 directe, aut indirecte obligantes ad casus
 fortuitos eum qui alias ex natura contra-
 ctus non tenetur, nullo modo valere volumus;
 quemadmodum nec pactum aufere-
 rens, aut restringens facultatem alienan-
 di rem censui suppositam: quia volumus
 rem ipsam semper, & libere, ac sine so-
 lutione laudemii, seu quinquagesimæ, aut
 alterius quantitatis, vel rei, tam inter
 vivos, quam in ultima voluntate alienari;
 ubi autem vendenda sit, volumus domi-
 num census aliis omnibus præferri, eique
 denuntiari conditiones quibus vendenda, sit
 etiam per mensum expectari. Pacta conti-
 nentia morosum census debitorem teneri
 ad interesse lucri cessantis, vel ad cam-
 bium, seu certas expensas, aut certa sala-
 ria, aut adalaria, seu expensas medio
 iuramento creditoris liquidandas, aut rem
 censui subiectam, seu aliquam eius partem
 amittere, aut aliud ius ex eodem contra-
 ctu, siue aliunde acquisitum perdere, aut
 in aliquam poenam cadere, ex toto irrita
 sint, & nulla. Immo & censum augeri,
 & novum creari super eadem, vel alia re,
 in favorem eiusdem, aut personæ per eum
 suppositæ pro censibus temporis vel præ-
 teriti, vel futuri, omnino prohibemus:
 sicut etiam annullamus pacta continentia
 solutiones onerum ad eum spectare ad quem
 alias de iure, & ex natura contractus non
 spectarent. Postremo census omnes in fu-
 turum creandos, non solum re in totum,
 vel pro parte perempta, aut infructuosa
 in totum, vel pro parte effecta, volumus
 ad ratam perire; sed etiam posse pro eo-
 dem pretio extingui, non obstante longis-
 simi etiam temporis, ac immemorabili,
 immo centum & plurium annorum præ-
 scriptione, non obstantibus aliquibus pun-
 ctis directe, vel indirecte talem facultatem
 auferentibus, quibuscumque verbis, aut
 clausulis concepta sint. Cum vero tradi-
 tione pretii reditus extinguendus erit, vo-
 lumus per bimestre ante id denuntiari,
 cui pretium dandum erit, & post denun-
 tiam, intra annum tamen, etiam ab invi-
 to pretium repeti posse; & ubi pretium
 nec volens intra bimestre solvat, nec ab
 invito intra annum exigatur, volumus
 nihilominus, quancumque reditum extin-
 gui posse, prævia tamen semper denun-
 tia, de qua supra, & non obstantibus
 his de quibus supra; idque observari man-
 damus, etiam quod pluries, ac pluries
 denuntiatum fuisset, nec unquam effectus

secutus fuisset. Pacta etiam continentia
 pretium census extra casum prædictum,
 ab invito, aut ob poenam, aut ob aliam
 causam remitti posse omnino prohibemus;
 contractusque sub alia forma post hæc ce-
 lebrandos feneratorios iudicamus. Et ita
 illis propterea non obstantibus quicquid
 vel expresse, vel tacite contra hæc no-
 stra mandata dari, remitti, aut dimitti
 contingat, a fisco volumus posse vendi-
 cari. Hanc autem salutiferam sanctionem,
 nedum in censu noviter creando, verum
 etiam in creato quocumque tempore alie-
 nando, modo post publicationem consti-
 tutionis creatus sit, perpetuo, & in omni-
 bus servari volumus, declarantes pretium
 semel censui constitutum numquam posse
 ob temporum, aut contrahentium quali-
 tatem, seu aliud accidens, neque quoad
 ultimo contrahentes minui, vel augeri. Et
 licet legem ipsam ad contractus iam cele-
 bratos non extendamus; illos tamen omnes
 in quos sub alia forma pervenerunt census,
 hortamur in Domino, singulos contractus
 censuræ bonorum Religiosorum subiiciant,
 & animarum salutem consulant: non obsta-
 ntibus &c. Dat. Romæ. anno 1568. 14. Kal. Feb. 46

IV. Conditiones quæ in hac Bulla con-
 tinentur, infra explicabo, & a iuniorum
 vanis commentis asseram. Nunc paucis per-
 stringenda est ratio quæ census realis abso-
 lute spectati iustitiam evincit. Communis
 autem ratio huiusmodi est.

V. In censu contractu ea omnia adfunt
 quæ ad iustitiam emptionis, & venditionis
 requiruntur; nempe mutui contrahentium
 consensus, merx, & iustum pretium. Iustus
 ergo contractus est. De mutuo consensu pa-
 tet. Merx est ius ad pensionem recipiendam,
 seu ad fructuum fundi partem exigendam.
 Quod ius distinguitur, inquit, ab ipsa pec-
 unia, seu fructibus prædii, vel fundi. Ius-
 titia autem pretii ex eo colligitur quod, li-
 cet pensiones, solvendæ successive, omnes
 simul sumptæ superent pretium quod emptor
 solvit, hoc tamen non impedit quo minus
 pretium iustum sit; quemadmodum fructus
 prædii, agri, domus, omnes simul sumpti
 spatium centum annorum superant pretium ab
 emptore solutum; nec propterea pretium
 iniustum dicitur: quia illi fructus, seu pen-
 siones, successive colligendæ, iuxta commu-
 nem prudentium intelligentiam minoris va-
 lent quam simul sumptæ. Ergo eadem ra-
 tione iustum est pretium census, licet pen-
 siones collective acceptæ excedant pretium
 quo census emitur.

VI.

VI. Obiiciunt i. censuum oppugnatores.
 Censum est purum putumque mutuum. Ego
 trado tibi 100. ut singulis annis reddas mihi
 quinque. Viginti annis elapsis, integram re-
 cepi fortem traditam. Postea vero recipiam
 quinque quotannis. Quid autem hoc est nisi
 mutuum perpetuum? Hoc autem evenit in
 censu redimibili pecuniario. Trado tibi 100.
 ut singulis annis reddas quinque, aut sex,
 aut septem, donec reddideris fortem, lucro
 minime in fortem computato.

VII. Ex diversitate responsionum quæ ab
 Auctoribus exhibentur, patet argumentatio-
 nem factam haud esse levioris momenti. Re-
 spondent aliqui, in censu irredimibili duos ce-
 lebrari contractus. Primus est, quo ego tibi
 vendo fundum, subiiciendum censui. Secun-
 do, adiicio pactum, quo tu debeas eundem
 fundum mihi in emphyteusim tradere, refer-
 vata tibi annua pensione. Idem fit in censu
 redimibili. Hæc responsio communiter rei-
 citur: tum quod venditor census animum mi-
 nime habeat alienandi fundi sui dominium;
 tum quod conditiones necessariæ ad emphy-
 teusim non ferventur. Ideo alii respondent,
 in censu non emi prædium, sed prædii fru-
 ctus, qui postea in pecuniam commutantur.
 Neque responsio hæc vim elevat argumen-
 ti: quoniam fructus 40. aut 50. annorum
 superant valorem pretii quod solvitur pro
 censu.

VIII. Communis responsio est, non emi
 prædium, neque fructus prædii; sed ius ad
 pensiones annuas recipiendas. Sed neque re-
 sponsio hæc a difficultate immunis est: quon-
 iam arbitraria videtur distinctio inter ius
 ad pensiones, & ipsas pensiones. Quando-
 quidem qui emit fundum aliquem sibi traden-
 dum post mensum, emit ius ad fundum.
 Nec aliter hoc ius acquiritur nisi emendo
 fundum. Pari ratione qui emit ius ad pen-
 siones, emit ipsas pensiones. Nec alia via
 acquirere ius ad pensiones potest, nisi pen-
 siones emendo; sicut aliter acquiri ius ad
 fundum repetendum non potest, nisi fundum
 ipsum emendo. Igitur si emi nequit pensio
 quæ superet pretium quo emitur, quin usura
 perpetretur; pariter nequit emi ius ad pen-
 siones excedentes solutionis pretium, sine usura.
 Alioquin quilibet mutuator dicere posset,
 se nolle quidquam ex mutuo; sed velle 100.
 annuos ducatos tradit, emere ius ad quinque
 annuos ducatos recipiendos, usque dum red-
 datur fors.

IX. Facilius alii respondent; censuistam
 non emere pensiones, neque ius ad pensio-
 nem; sed partem ususfructus talis fundi sub-

iecti censui; ita ut dominium directum fun-
 di totum maneat apud venditorem, seu cen-
 suarium; dominium vero utile, seu ususfructus
 ex parte vendatur. Quod ius, seu do-
 minium utile partiale minoris valet quam to-
 tus fundus. Acquisito ab emptore domini-
 q. utili, seu iure in ususfructum fundi, alio
 contractu, implicite contento in censu in-
 stituitio, convenit inter partes contrahen-
 tes ut pro spe fructuum quos emptor ex il-
 lo dominio utili sperare valet, obliget se ven-
 ditor ad annuam pecuniariam pensionem sol-
 vendam. Hanc solutionem tradit Cardinalis
 de Lugo *disp. xxvii. sect. 2. §. 2. num. 20.*
 Sed neque hæc responsio adeo perspicua ap-
 pareret, quemadmodum Lugo sibi persuadet.

X. Ut clara præbeatur responsio, vis argu-
 menti spectanda. Huc autem tota argumen-
 tatio recidit, quod pretium sit iniustum,
 cum pensiones solvendæ illud superent. Er-
 go aut licita dicenda usura, quæ accessionem
 reddit supra fortem; aut illiciti sunt cen-
 sus in quibus pensiones superant pretii solu-
 tionem, quam præbet emptor. Hæc est tota
 vis argumenti: quod retorquere nolo in illius
 auctores, qui licitam concedunt censuum
 antiquorum emptionem, & licitos census *fru-*
ctuarios: quia retorsio argumenti difficulta-
 tem non dirimit. Revocandum in memoriam
 principium quo iniustitia usuræ evincitur; &
 continuo sophistica cavillatio deprehenditur.
 Improbatur accessio supra fortem in mutuo,
 quia pecunia, seu res usu consumptibilis,
 sterilis natura sua est, fructumque parit ho-
 minis industria. Contra fundi censuum na-
 tura sua frugiferi sunt; & ideo in ipsis usus-
 fructus a dominio distinguitur. Si hæc duo di-
 stincta sunt, ergo vendi unum sine altero
 potest. Porro re ipsa in censu venditur ius in
 fundi, qui subiicitur censui, fructus perci-
 piendos. Ius istud pretio æstimabile est. Er-
 go vendi potest. Censum ergo iustus est:
 quia in vera & reali emptione, & venditio-
 ne sita illius natura est. Nimum futile est
 quod obtruditur, nempe pensiones superare
 pretium. Nam in qualibet emptione, &
 locatione pensiones longi temporis superant
 pretium collective sumptæ; nec propterea
 pretium iniustum dicitur. Quoniam pretii
 æquitas sumitur per comparisonem ad valo-
 rem mercis tempore traditionis spectatæ. Fun-
 dus autem iuxta communem omnium gentium
 consensum non æstimatur secundum ordinem
 ad fructus, quos in perpetuum parere pot-
 est, cum hoc vix cadat sub humano iudicio;
 sed secundum quod hic & nunc iuxta com-
 munem, probatamque consuetudinem valet.

Iu-

Iustitia itaque census defenditur, quia fundata in vero contractu venditionis, & emptionis fundi frugiferi. Et sicuti licita est venditio cum pacto retrovenditionis, ut constat ex Levit. xxv. *Cuncta regio possessionis vestrae sub redemptionis conditione vendetur: ita licitus est census redimibilis, non computatis pensionibus in fortis pretium; quemadmodum nec in venditione fundi id peragitur.* Si plura cupis de discrimine inter census & mutuatitiam pecuniam, legis nostrum comment. in Epist. Encyclicam BENEDICTI XIV. ad ver. usur. diss. III. cap. IV. §. 5.

XI. Obijciunt 2. Ex censibus eadem quae ex usura proficiuntur absurda. Nam emptores, seu censuitae alieno labore saginantur, alieno sudore ditescunt, otio distulant, & opipare vivunt sine molestia. Denique gratuita caritatis officia evanescent, dum divites mutuum refugientes, census aucupantur; pauperes vero possessiunculas suas gravare censibus astringuntur, quia divites, qui mutuum tradere velint, non reperiunt. Resp. Divina providentia disposuit ut res mundanae, caducae, & in perpetuo transitu, ac veluti fluxu sint. Noluit ut divites semper divites, neque pauperes semper pauperes forent. Ideo bonorum per venditionem, & emptionem transitum de uno in alium probavit. Videndum ergo, num divites iniusto contractu pauperum fundos acquirant; & tum absurda quae haec consequuntur, improbanda. Contractus feneratoritius iniustus est: ideo mala quae inde manant, in caput feneratoris recidere debent. Census iusti sunt, ut probavi: ideo immunes sunt ab absurdis, si quae inde oriuntur.

CAPUT X.

De censu personali.

I. Aliud celebre, & familiare usurae pallium, contractui trino quam maxime affine, immo eidem fere insitum, discutendum suscipio. Quae penes omnes certa sunt, delibanda. Distinguendus primo est census a tributo, quod per capita olim pendebatur Principibus. Nullus de hoc census genere nobis nunc sermo est; quemadmodum nec de censu quo obligetur persona, pensione non soluta, in servitutem se tradere, cum id sit vel ipsis civilibus legibus vetitum.

II. Secundo compertum omnibus est, censum personalem licitum esse, quando pensiones reddendae non excedunt pretium quod

pro eisdem solvitur: quia tunc perinde esset ac si traderes 100. aureos mutuos, reddendos decennio, nempe decem quotannis. In hoc enim contractu nulla usurae species apparet. Similiter licitus est census in tempus incertum, quando ex utraque parte aequale sit dubium, & periculum, an cumulus pensionum maior, vel minor futurus sit quam pretium quod pro pensionibus solvitur: esset enim tunc aequa contractus, in quo spes lucri, & periculum damni aequalia forent.

III. Denum extra controversiam est, quod si occurrant iusti tituli, puta eius quod interest, licitam esse emptionem census minori pretio quam valeat totus cumulus pensionum solvendarum; sicuti tunc licita est accessio supra sortem mutuo traditam.

IV. Quaestio ergo, in praesenti disputanda, est, utrum licitus sit census personalis, praesertim utrimque redimibilis, quando pretium non aequat cumulum pensionum solvendarum, sublato quocumque alio iusto titulo lucri cessantis, damni emergentis, periculo, aliave ratione.

§. I.

Testimonia Theologorum qui scripserunt ante constitutionem S. Pii V. de censu personali utrimque redimibili. P. Leonardi Lessii dignum ponderatione interpretamentum.

I. **M**artinus Navarrus comment. de usur. num. 80. testatur fere omnes Theologos, & Canonistas damnare censum personalem.

II. Gabriel Biel in IV. dist. xv. quaest. xii, primus est qui a P. Leonardo Lessio laudatur tamquam propugnator census personalis utrimque redimibilis. Biel vero non defendit, sed tantum proponit hunc contractum peritorum iudicio. En illius verba. *Verum hoc dico RECITATIVE, & probabiliter, sciens quosdam Doctores notabiles haec scripserunt; offero tamen examini peritorum.*

III. P. Leonardus Lessius sibi haec verba Gabrielis Biel opponit Lib. II. cap. xxii. dub. 10. num. 56. & hac illa interpretatione excipit. *Nec obstat quod Gabriel in resp. ad 3. argumentum contra 4. conclus. addat, Verum hoc dico recitative &c. Sic enim loquitur SOLEMUS ad declinandam invidiam, quando aliquid NOVI, & receptae opinioni adversum, ex nostra sententia proferimus. Intellexistin? Solemus sic loqui, quando in morum controversiis, & quidem gravissimis, novas procedimus opiniones, receptae*

ptae doctrinae adversas. Et quos Theologos complectitur P. Lessius hoc verbo, in plurali numero usurpato, SOLEMUS? Clamant Antiprobabilitate omnes: NOS NON SOLEMUS; sed vos tantum soletis novas opiniones excogitare, receptae opinioni adversas. Nos autem inquirimus: aut verum est quod dicitis, aut falsum. Si verum; timenda ne IESU Christi discipulis invidia? *Inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis*, inquit Paulus ad Galat. iv. Si falsum promittis, pruriens auribus, & demulcens cupiditatem; declinare plebis invidiam, & populi favorem captare potestis: at Dei iudicium effugere non valetis. Simili lenocinio usus est P. Gibalinus, ut trinum contractum, inter timorem & pavorem a iunioribus conceptum, propagaret, ut vidimus. Vitiò ne, piaculoque vertetur nobis, si in eiusmodi effata, unde falsus opinandi modus sobolescit, calamum acuiamus?

IV. Conradus Sunhemart citatur secundo loco a P. Lessio. Sed hic quoque Auctor locis ipsis citatis, nempe quaest. lxxxiv. concl. 4. & 5. non semel, sed pluries testatur se tantum de vigore scholastico, & scholastice disputando, censum personalem discussisse. Deinde concludit. *Haec autem hic tantum scholastice disputasse volui, ut detur occasio lectoribus ad cogitandum super hoc diligentius. Opus tamen erit ut in talibus contractibus nihil novi admittatur, quo maligni possint uti in fraudem, & pallium suarum usurarum: quamobrem supra dixi, quod etiam si servaretur aequalitas commutativa, non admitterem illum contractum, ubi facultas repetendi pretium remanet apud emptorem. Unde opus est aliquos contractus, licet in se aequos, reprobare propter abusum eorum, & latibulum latronum de medio tollendum. . . . Sexta conclusio. Generaliter loquendo sex modis depravatur emptio redditus redimibilis secundum sex circumstantias ad eius bonitatem requisitas. Brevitatis causa praetereo omnes istas circumstantias, quibus depravari hunc contractum docet Conradus. Sed paucis moneo lectorem, Theologum hunc tantum abesse a censu utrimque redimibili probando, ut immo aperte illum dissuadeat, tamquam usurarum manifestum pallium.*

V. Tertio loco citatur Ioannes Maior, Doctor Universitatis Parisiensis, qui laudibus extollitur ab Elia Dupin Tom. XIV. Biblioth. non alia ratione, nisi quod eidem similis sit, audax nempe in rebus innovandis. Ille ipse se primum trini contractus parentem prodit; ut iam monui in opere de usur. conc. Theol. Tom. VII.

tract. trin. diss. II. §. 4. Similiter primus fere est qui aperte censum personalem propugnet. Illius auctoritas nullius plane ponderis est: quia in materia praesertim feneratoritiae ad laxiora declinat; & contra communem Theologorum sui temporis doctrinam suas opiniunculas evulgare non dubitavit; ut ille ipse ait in IV. dist. xv. quaest. xlix. *Dicam cum benigna supportatione opinionem meam particularem.* Opiniones autem istae particulares in conscientiarum regimine cum suis Auctoribus reiiciendae sunt.

VI. Dominicus Soto pro censu personali utrimque redimibili citari a pluribus solet Lib. VI. de iust. quaest. v. ubi art. 1. defendit censum personalem absolute; censum vero personalem redimibilem ex parte emptoris, tamquam usurarium, apertissime detestatur; ut fatetur vel ipse P. Lessius, qui Dominicum Soto tamquam sibi adversantem citat.

§. II.

Auctores praecipui qui post S. Pii V. constitutionem censum personalem utrimque redimibilem propugnant.

I. **P** Valentia a P. Lessio citatur inter primos qui post Pianam constitutionem defendunt censum personalem utrimque redimibilem. Is 2. 2. disp. v. qu. xxiv. punct. 2. & quaest. xxv. punct. 2. inquit: *Mihi etiam placet, sicut etiam me praesente placuit Romae an. 1581. multis doctissimis Theologis re tota diligenter excussa.* Quam attestationem refert etiam P. Lessius. Sed attestatio P. Valentiae nullius proferri momenti est. Siquidem Gregorius XIII. hoc eodem anno, ut demonstravi documento pontificio, adducto in opere de usur. contr. trin. diss. I. cap. vi. improbavit tum contractum trinum, tum censum personalem. Porro Pontifex summus in litteris ad Guillelmum Ducem Bavariae testatur, se consuluisse doctissimos viros. *Diligentissime consideravimus, doctissimosque viros adhibuimus.* Doctissimi Theologi quos in consilium advocavit Pontifex, contractum hunc ut feneratoritium reprobarunt. Theologi doctissimi, allegati a P. Valentia, dubio procul non fuerunt a Pontifice in consilium adhibiti. Quibus ergo standum? Probabilistis doctissimis, citatis a P. Valentia pariter Probabilista; an doctissimis Theologis, consultis a Pontifice? Iudicent aequi rerum arbitri. Subdit P. Lessius, hanc opinionem a P. Valentia probabilem esse indicatam, etsi ob periculum usurarum non esse suadendam. Cur ex-

go typis editur? Cur omni studio, conatu, & undique accitis ratiunculis muniri curatur?

II. P. Leonardus Lessius *loc. cit. num. 56.* Valentia inhaerens, similiter hanc opinionem, tantum ut probabilem, & speculative verior, exhibet. *Speculative verior.* Numquid practice falsior? Speculativus ne census personalis? Quo tendunt eiusmodi limitationes probabilitatis, & quidem speculative? Agitur ne de aliquo puncto speculative disputando in circulo, & non de contractu celebrando in nudinis? Quid obstrepis? Sic loqui solemus, reponit P. Lessius, *ad declinandam invidiam, quando aliquid novi, & receptae opinioni adversum, ex nostra sententia proferimus.* Si nova sunt quae dicitis, clamat Augustinus, falsa sunt quae profertis.

III. P. Paulus Layman *Lib. III. tract. IV. cap. XVIII. asser. 4.* scribit. *Census personalis utrimque redimibilis, super personae industria locatus, probabiliter defenditur; attamen periculo usurariae intentionis non caret. Ita contra COMMUNEM docent DD.* Qui sunt hi DD. qui contra communem Ecclesiae doctrinam propugnant census personalem utrimque redimibilem? Valentia, Lessius, Laymanus, & alii Probabilistae. Hi sunt qui in morum controversiis communi Doctorum sensui se se opponere, ut ipsi testantur, non reformidant.

IV. Ut a primis Probabilistarum Theologis ad posteriores transeam, P. Patritius Sporer, anteriorum Probabilistarum diligens collector *tract. VI. cap. VI. num. 16.* ad ultimum probabilitatis gradum magistrorum suorum opinionem evexit. Sic enim scribit. *Probabilissime quoque licitus est census personalis, super personae industria collocatus, maxime irredimibilis, ac redimibilis ex parte venditoris tantum: etiam redimibilis ex utraque parte: etiam adiuncto pacto assecrationis, spectando praesens rei naturam: licet ubique subsit periculum usurariae intentionis; ideoque merito prohibitus per Bullas Pontificum.* Nimirum fusa oratio mea esset, si anti-logias quibus hic se strangulat P. Sporer, si lepida illius commenta omnia recensere vellem. Adfirmat hunc census merito esse per Bullas Pontificum reprobatum: & simul probabilissime licitum docet? Haec (inquit num. 26.) *speculatio vera est. Sed quam vereor ne sit speculatio mera.* Si vereris meram esse speculationem, nempe futile commentum; cur probabilissime illud dividendis? Merito prohibitum contractum fatetur; at iuxta suos DD. pontificiae Bullae non sunt receptae in Germania.

V. P. Dominicus Viva in *curf. Theolog. Part. IV. quaest. IV. art. 3. num. 6.* ultra progressus non modo probabilissimam, sed communissimam esse scribit hanc opinionem, in-quiens: *Dubitatur an census personalis sit usurarius? Affirmant Navarrus, Lopez, Molin. & alii apud Palaum. Sed COMMUNIS-SIME negant.* Lessius, Layman, & omnes praecipui census personalis propugnatores testantur, communem Theologorum sententiam damnare tanquam usurarium eiusmodi census. Initio probabilitas speculative verecunda, & pavida apparuit. Post, excusso pavore, & verecundia, probabilissimam se prodidit. Deinde, erecta fronte, communissima evasit.

VI. Tandem adversam sententiam, quae erat communis Ecclesiae doctrina, fatentibus vel ipsis Lessio, & Laymano, P. Thomas Tamburinus *Lib. IX. tract. II. cap. II. s. I. num. 1.* errorem appellat, quem aliqui tantum defendunt. *A veritate aberrat id quod aliqui cum Navarro dicunt, contractum hunc non esse nisi mutuum cum lucro, atque adeo esse meram usuram. Aberrat, inquam, a veritate.* Aliqui cum Navarro? Aberrant ergo Lessius, & Laymanus toto caelo, dum asserunt sententiam Navarrae esse communem? Sic se mutuo configunt Probabilistae. Aberrarunt ergo a veritate communiter Doctores omnes ante Maiorem, Valentiam, Lessium, aliosque Probabilistas? Haec simplex, & vera narratio originis, progressus, & incrementi opiniunculae in favorem census personalis excogitatae, satis superque eiusdem falsitatem patefacit.

VII. Verum ea est humanae naturae conditio, ut pro vero, aut probabili habeat quod publicum esse coepit. Casuistarum plures, & populorum usuris inhiantium multitudo fucum fecit paucis quibusdam Theologis, sanioris alioquin doctrinae assertoribus. Siquidem census personalem ut licitum defendunt Henricus a S. Ignatio, Continuator Turnely, Van-Roy, Gabriel Antoine. Hi Theologi qui in aliis controversiis interdum ad extremum nimii rigoris impingunt, in his de usura controversiis e contrario ad laxiora declinant. Scripserunt illi in regionibus ubi negotiationes, & commercia plurimum vigent; atque adeo usurae latius grassantur. Non sunt autem communi consuetudini, seu corruptelae se se opponere. Verum istorum nemo pro dignitate hanc controversiam dispe-xit; sed Probabilistarum opiniones, mercatorum praxi munitas, absque severo examine eiberunt. Defendunt quoque hanc opinio- nem

nem Salmanticenses, Bannez, Trullenchus, Covarruvias, Salicetus, Castropalaus, P. Carolus Billuart, & alii.

S. III.

Rationes sententiae defendentis census personalem absolute & etiam utrimque redimibilem.

I. **A**Uctores qui defendunt census personalem, divisi sunt in classes duas, Alii defendunt census personalem absolute, & redimibilem solum ex parte venditoris; alii redimibilem utrimque, adiecta etiam hypotheca.

II. Primam partem his rationibus evincunt. II. *Esdr. cap. x.* Iudaei tertiam partem sicii solvebant quotannis pro Templi fabrica. Et reipsa Principes imponunt, aut imponere valent tributum annuum solvendum per capita. Haec prima ratio prorsus inepta est. Nemo enim dubitat quin quisque possit vel sponte se obligare, vel cogi a Principe ad pendendum tributum.

III. Probant vero ratione a iure naturali arcessita, hoc pacto. Possum ego vendere tibi ius percipiendi partem fructuum agri mei. Ergo eadem ratione possum tibi vendere partem fructuum industriae meae. Aut igitur damnandus est census realis; aut admittendus etiam census personalis. In utroque enim inveniuntur ea omnia quae ad verum contractum necessaria sunt, nempe consensus mutuus, merx, & iustum pretium. Accedit quod ad iustitiam huius census requirunt quod persona sit frugifera, quod iustum sit pretium, & tandem, ut Billuart, Henricus a S. Ignatio, & alii, quod sit irredimibilis ex parte emptoris.

IV. Hoc est unicum sophisma quod fucum imperitis facere aliquo modo valet. Sed si penitus inspicatur, continuo apparebit arbitrariam esse speculationem, mente iuniorum conceptam, & a contrahentium animis prorsus alienam. Nihil minus cogitant contrahentes partes quam emere aut industriam, aut industriae partem. Locare quis industriam suam, & operas; & alius haec conducere iure valet, iusto pretio pacto. Nullum hic mutuum, nullum usurae periculum. Operae quippe & industria respondent pretio, & vicissim aequantur. Aliud vero longe diversum est constituere has operas, & industriam tanquam fundem perpetuum in quo fundetur census ad exigendas pensiones quotannis in perpetuum, ut declinetur mu-

tuum, & usura. Ipse communis sensus deprehendit quam sit chimerica haec comparatio fertilitatis personae cum fertilitate agri. Terra natura sua in perpetuum fructus parit ilato tempore. Persona humana in dies mutatur: hodie secunda, cras sterilis est. Hodie census contrahis personalem perpetuum: cras in morbum incidis diuturnum: pecunia accepta in census pretium furto surripitur: in prima negotiatione tota perit aut infortunio, aut hominum iniquitate. Interim census continenter in dies currit, & singulis fere momentis quidquam solvitur ex industria quae periit, ex operibus quae non sunt. Quid autem iustitiae, & aequitati magis adversum, & repugnans?

V. Verum enim vero, ut magis pateat quam sit inutilis haec fertilitas personalis, quae tanquam fundus frugifer obtruditur, in quo constituendus census sit, hoc unum serio perpende. Terra quo fertilior est, eo maiori pretio emitur. Quo ergo nobilior, & excellentior persona erit, maiori pretio emendus industriae, & operarum fundus erit. Si census personalem emere vis a praedivite & celebri mercatore, & nobili viro, a Marchione, a Duce; pretium quadruplo, & amplius maius solito solvendum tibi erit. Nonne si in famulum, aut ministrum conducere Ducem, Marchionem, Comitem, Principem velles, pretium longe maius solvere deberes quam si famulatum hominum inferioris conditionis emeris? Ex his, & aliis quae infra dabo, constar, potissimum principium cui innitur haec opinio, commentitium esse, & vanum.

VI. Secundam partem de censu utrimque redimibili hac ratione probare nititur P. Leonardus Lessius *Lib. II. cap. XXII. dub. 10.* Potest venditor census vendere cum pacto redimendi illum pro arbitrio: & tum emptor tenetur litteras census reddere. Ergo pari iure idem poterit & emptor. Alias rationes congerit, & quidem fuso calamo, P. Lessius. Verum illas praeterire iuvat; cum sint manifestae cavillationes, ut infra patebit. Et reipsa cordatiores census personales perpetui, & ex parte solius venditoris redimibilis, propugnatores hunc census utrimque redimibilem tanquam generatitium improbant; ut Soto, Henricus a S. Ignatio, Billuart, & alii. Verum de hoc s. sequenti.

VII. Aliam rationem prodit P. Lessius in subsidium census personalis *loc. cit. dub. 4. num. 2.* a communibus Probabilissimi locis arcessitam. Nisi essent, inquit, liciti census personales, damnandi essent plerique cen-

ius in Belgio, Germania, & Gallia. Nam plerique, antequam realitentur coram Magistratu, quod sæpe non fit, vel non nisi post longum tempus, sunt mere personales, cum hypotheca speciali... vel generali &c... At qui non est facile damnandum quod tot viri docti, & religiosi in tot provinciis faciunt. Nonne robusta argumentatio hæc? Et tamen hoc est principium illud quod passim ingerunt iuniores. Damnabis ne integras provincias, & regna, quæ contractus istos celebrant, quæ talem, & talem consuetudinem familiarem habent, quam viri docti, & religiosi probant? Hoc argumentum, quod passim obtrudunt, superiori dissertatione profligavi. Commentum funestissimum, & perniciosissimum istud Patres appellant, clamantque: Numquid mendacia, fraudes, fenora multitudinis defendis? Nonne alias corruptelas populi familiares habent? Nonne viri docti centenas opiniones laxas, falsas, temerarias, scandalique plenas, damnatas ab Ecclesia propugnant? Verum de hoc alias.

§. IV.

Iuniorum doctrina de censu personali, sive redimibili, sive irredimibili; eadem omnino videtur ac doctrina Calvinii, Molinæi, Salmasii, aliorumque qui propugnant usuras moderatas licitas.

I. UT quæ proposui, perspicue demonstrarem, conferenda est iuniorum doctrina de censu personali, sive irredimibili, sive utrimque redimibili, cum doctrina Calvinii, Molinæi, Salmasii, & aliorum de usura moderata.

II. Prima, & potissima conditio qua iuniores, Valentia, Lessius, Layman, Tamburinus, Sporer, & alii, ab usura purgare contendunt censum personalem utrimque redimibilem, est quod persona a qua emendus census est, sit fertilis, lucrari potens, seu quæ vel ex suis fundis, vel ex suis laboribus, industria, negotiatione, officio fructus percipere valeat; ita ut census illicitus sit, si contrahatur cum femina, senes, paupere, aliisque ad lucrandum ineptis. Altera conditio est, quod pretium census sit moderatum, & iustum. His duabus conditionibus positis, inferunt, censum personalem esse iustum, & ab omni usuræ labe alienum.

III. Calvinus, Molinæus, Salmasius, & ceteri omnes usuræ moderatæ propugnatores hæc tamquam principia certa & firma constituunt. Primo quod pecunia mutuati-

tia tradatur negotiatoribus non indigentibus tali pecunia qua suis provideant necessitatibus, sed amplificare volentibus negotiationes, aut patrimonium sua. Hinc duplex distinguunt mutuum. Unum *consumptionis*, quod scilicet traditur mercatori, vel alteri, etiam diviti, indigenti pecunia, qua præsentaneæ necessitati provideat. Alterum *negotiationis*, quod traditur ad res augendas, promovendamque negotiationem, vel officia. Non ex primo, sed ex secundo mutuo docent accessionem exigi supra sortem posse. Non modo requirunt personam industriam, frugiferam, & lucrari potentem; sed insuper quod pecunia ipsa applicanda sit ad lucrum, ad fundos emendos, ad mercaturam exercendam. Secunda conditio est, quod pretium, seu accessio sit moderata & iusta. Ergo eadem omnino est doctrina Lessii, Valentia, Laymani, Sporerii, & aliorum de censu personali utrimque redimibili, ac doctrina Calvinii, Molinæi, Salmasii, & aliorum hæreticorum de usura moderata licita. Provoco omnes Probabilistas, propugnatores census personalis utrimque redimibilis, ut vel minimum, præter voces, discrimen adducant inter doctrinam Calvinii, Molinæi, Salmasii, & aliorum hæreticorum de usura moderata licita; & doctrinam de censu personali utrimque redimibili licito. In utraque sententia requiritur pretium moderatum, & licitum: in utraque requiritur persona industria, fecunda, lucrari potens: in utraque deposcitur, quod pecunia re ipsa destinetur negotiationi, aut fundis emendis, aut patrimonio amplificando. Immo fere severius hæretici exigunt conditiones istas quam iuniores nostri. Quis istorum mutui *consumptionis* meminit? Quis istorum adeo severe loquitur, ut si dives mercator, aut nobilis fundis, & patrimonio præditus, pecuniam petat, qua urgenti necessitati consulat, doceat, celebrari non posse censum personalem; sed gratis pecuniam mutuo tradendam esse? Quid quod aliqui iuniores docent, pensionem exigi posse etiam a persona quæ industria non sit, quando celebrare poterat cum mercatore industrio, & frugifero: quia tum vi tituli lucri cessantis, quod percipere a negotiatore poterat, exigit accessionem ab hac persona sterili, quæ pecuniam a te acceptam, non negotiationi, sed levandæ urgenti inopiæ applicabit? Id confirmo evidentissimo argumento. Licet adversarii nostri, ut ficerent quoquo modo censum personalem, præfatas conditiones adiciant; tamen concludunt, posse eiusmodi census, sicut contractus trinos, celebrari solâ

vix

virtuali intentione, absque ulla expressa mentione harum conditionum: immo addunt, posse homines ineptos, qui ignorant quid sit census, quid contractus trinus, quid persona industria, tradere pecuniam suam cuique petenti, cum sola intentione universali lucrandi eo modo quo docti & probi docent lucrari posse. Talia ne Molinæus, aut Salmasius docent? At, ut cavillandi effugium præcludam, mihi sat est utramque sententiam esse omnino eandem, quocumque prorsus sublato discrimine præter vocem, & lepida atque festiva commenta. In censu utrimque redimibili reperitur ab emptore vivum, seu capitale pro arbitrio, sicut a mutuatore pro libito reperitur fors. Utrobique exigitur accessio; utrobique persona est fecunda, & frugifera. Ubi ergo discrimen? Illud ab acutissimis Probabilistis expecto.

IV. Alia via improbat, tamquam manifeste feneratorius, census personalis, sive redimibilis, sive irredimibilis. In hoc censu, quocumque modo concepto, nil aliud venditur, vel emitur, nisi pensiones solvendæ, quæ duplo, aut quadruplo sortem superant. Tradis 100. ut per partes recipias 200. aut 400. aut 600. Falleris, inquit. Non emuntur pensiones, sed ius ad easdem. Quando mutuum credis alteri cum accessione solvenda a mutuatorio, nonne emis ius ad accessiones percipiendas, atque adeo accessiones ipsas emis? Quando vendis triticum, in futurum tradendum pro pretio in præsens solvendo, vendis ne ius ad triticum, secus triticum ipsum? Cum mutuarius se se obstringit ad restituendum mutuum, numquid se obligat ad ius tantum, secus vero ad pecuniam ipsam reddendam? Quis vel communi sensu non reprehendit istius distinctiunculæ futilitatem? Verum ergo est in censu personali pro mille præsentibus vendi, & respective emi duo millia futura. Ergo quemadmodum usura est, dum tibi creduntur mille, ut post 20. annos eadem summa reddatur, & interea singulis annis solvas accessionem; ita usura est, dum te obligas ad solvendam annuam pensionem, & post plures pensiones integram sortem.

V. Insistunt adversarii, hæc omnia locum habere in censu reali, seu prædiali. Hanc paritatem exaggerant non modo iuniores nostri, verum etiam, & quidem vehementius, Molinæus, & Salmasius. Et ecce alterum argumentum, quo palam fit, eandem prorsus esse doctrinam Calvinianorum, & Lutherianorum de usura moderata, ac doctrinam de censu personali. Nam sicut Calvinus, Molinæus, & potissimum Salmasius ex pa-

Sonc. Theol. Tom. VII.

ritate censuum realium, seu prædialium inferunt licitam accessionem ex mutuo; ita iuniores nostri ex censu reali colligunt licitum esse censum personalem. Quibus rationibus profligavi hæreticam doctrinam Salmasii, & aliorum hæreticorum, eisdem labe facto censum personalem propugnatum a iunioribus. Præterea unico ictu profero iuniorum nostrorum doctrinam. Probat Ecclesia census prædiales, & improbat census personales. Ergo chimæra est paritas census prædialis, & personalis.

VI. Interim assero, non minorem intercedere disparitatem censum prædialium inter & personalem, quam inter hominem & prædium. In censu reali prædium ipsum, quantum ad dominium utile in usufructus eius, emitur. Dum census realis celebratur, prædium ipsum frugiferum est. In censu personali dominium nec directum, nec indirectum, seu utile venditur, sicut emitur; ut adversarii ipsi fatentur. Distinctio domini directi, & utilis nec respectu pecuniæ, nec respectu personæ locum habere potest. Quid ni? reponunt Valentia, Lessius, Laymanus, ceterique iuniores. Industria personæ fundus frugifer est, non locus ac ager. Venduntur opera famulorum: quid ni & ius ad ipsa? Hanc cavillationem supra explosi. Si paritas consisteret, sicuti subiectus ager uni censui, alio gravari nequit; alioquin fictitia, & fraudulenta emptio, & venditio esset: ita, constituto uno censu personali in capite Cui, non posset Caius alium censum personalem inire; cum eius fundus industrialis totus venditus sit. Iuniores autem nostri plures census super eadem institui persona posse fatentur. Præterea, si industria personæ fundus venalis esset, posset pro personæ dignitate, & gradu pretium augeri, ut supra dictum est. Quæ omnia falsa sunt.

VII. Adeo hæc luculenta sunt, ut P. Lessius, eadem verborum involucro quo quomodo eludens, incidat in aliam syrtem; quemadmodum usuvenit cuique a veritate toto ostio aberranti. Respondet itaque *cit. Lib. II. cap. xxii. dub. 4. num. 29.* his verbis. *Respondet primo negando minorem. Longe enim pluris communi hominum estimatione censetur valere pecunia PRÆSENS quam actio personalis, seu ius ad illam sic per partes, & per tanta intervalla exigendam.* Huc recidit universa machinatio census personalis. Pluris valet pecunia numerata quam futura restituenda per partes, sublato omni titulo extrinseci lucri cessantis, vel damni emergentis. His quippe præcisus titulis, iuniores propugnant

Y 3

cen-

centum personalem. Porro hæc doctrina damnata ab Ecclesia est, postquam scripsit P. Lessius: ideo excusandus, si hanc, & alias plures doctrinas docuit, quæ postea proscriptæ fuere. Ut præfatam suam doctrinam confirmet P. Lessius, addit num. 23. *ex communi hominum usu* pluris valere pecuniam præsentem quam ius ad illam. Addendum fuisset ex communi usu hominum *usurarium*, secus bene moratorum.

VIII. Martinus Navarrus in suo *de usur. comment.* octo argumentis improbat centum personalem. 1. In Republica Romana pagana, nedum christiana, census personalis non obtinuit. 2. Iure sancitum est ne homo liber detur in pignus, aut imponatur a privatis personis super eum ius reale. *Cap. II. de pignor. l. Ob æs alienum, C. de off. con. & obligat.* 3. Impositio census super personas est innovatio antiquæ immanitatis, & feritatis barbarorum. 4. Quamvis ratiunculæ defensorum census personalis quidquam fuci facerent imperitis; non tamen præsumptionem usurariam, & dolosam auferunt. Quid quod ad tollendam usuræ præsumptionem, quam plures docti conceperant adversus census reales prædiales redimibiles, necesse fuit ut Pontifices summi post maturam discussionem præfatos census probarent? 5. Opinio census personalis ianuam occludit petentibus mutuum gratuitum. Quoniam mutuatores reponere valent: Si indiges, cum industrius sit, suscipere super industriam tuam frugiferam onus pendendi pensiones moderatas annuas. 6. Hæc opinio ianuam aperit ad innumeratas usuræ palliandas. 7. Occasio est immoderati fenoris: quia pretextu quod fundus pensionum sit incertus, accessiones ultra præscriptum legis augēbunt homines lucri avidi. 8. Ex hac opinione ansam arripiunt homines debita contrahendi ingentia ad luxum, & pompas fovendas.

IX. Hæc sunt absurda quæ fuso calamo describit Navarrus, eaque perstringit Ludovicus Lopez *de contract. Lib. I. cap. lrv.* ubi rationes ipse promittit quæ usurarium talem censum evincunt. Inter alias hæc una est. Qui emunt possessiones, & animalia ab iis qui eisdem carent, & eadem fictis istis venditoribus locant pro annuis pensionibus, manifesti feneratores habentur; ut communiter docent omnes. Cur? Quia reipsa non consistunt fundi, nec animalia. Quid hoc impedit? Emptor emit ius ad percipiendas pensiones annuas. Apage nugæ. Ius istud chimericum est, dum bona immobilia non extant. Ergo eadem ratione fenerator ille est

qui, nullis extantibus bonis immobilibus, & frugiferis quæ censui subiiciantur, emit ius fundatum in sola capacitate personæ ad bona acquirenda. Nec est quod reponas, adesse fundum industriæ ad lucrum, in quo census fundatur: quoniam adesse quoque industria ad fundos, ad agros, ad animalia comparanda; & tamen, dum hæc non extant, qui fundat super iisdem censum, fenerator est. Ergo similiter usurarius est fundator census personalis.

X. Altera cavillatio qua fucare censum personalem perpetuum, & ex parte emptoris irredimibilem solent, explodenda ultimo loco est. Usura, inquit, sine mutuo consistere nequit: neque mutuum sine obligatione restituendæ sortis ad nutum creditoris. In censu personali irredimibili non est obligatus debitor ad sortis restitutionem; nec repetere illam emptor potest. Ergo in hoc censu mutuum non adesse, atque adeo neque usura.

XI. Respondetur, vanum hoc esse sophisma, iam *superiori diff.* labefactatum. Usuram tum committi demonstravi, cum ex pecunia suapte natura sterili, & usu consumptibili, accessio præter sortem exigitur, nullo fundo frugifero empto. Quoniam tum nullus adesse titulus accessionis exigendæ. Utique naturæ mutui insitum ius est repetendi sortis restitutionem; & mutuatarium onere eadem reddendi ad arbitrium creditoris obstringitur. Verum si homines avari, & feneratorum pactum adiciant mutuum in perpetuum protrahendi, & usuræ in perpetuum multiplicent, augetur, non evitatur usuræ crimen. Iuniores nostri, ut supra *loc. cit.* vidimus, commenti sunt, mutuatores posse accessionem exigere ob obligationem sibi impositam mutui non repetendi. Sed hanc opinionem ut usurariam explosi. Igitur hæc conditio non repetendi sortem non destruit mutui naturam; cum adesse, vel abesse possit ex contrahentium voluntate. Hæc facultas adempta emptori census personalis repetendi capitale pecuniarium conditionata est; videlicet, quoad censuarius solverit pensiones, censuista ad redimendum censum, seu ad restitutionem sortis non cogit debitorem. Verum continuo ac iste solvere vel ex impotentia, vel ex malitia pensiones omittit, creditor invadit & personam, & bona debitoris. Ergo census iste verum mutuum est. Quandoquidem ad naturam mutui sat est quod per se restitui fors debeat. Pactio adiecta eam non repetendi, neque debitorem adstringendi ad eam reddendam, usquequodum pensiones

fiones solverit, non destruit mutui naturam; cum reipsa semper & in perpetuum onus maneat restituendi sortem; & reipsa simul atque censuarius non solvit pensiones, capitale auferitur debitori, eiusque bona, si adint, invadit creditor pro pensionibus non solutis.

XII. Tandem non modo rationes a iure naturali accessit evincunt usuram census personalis, verum etiam graviorum Theologorum communis consensus. Martinus Navarrus *loc. cit.* pro hac nostra sententia citat *Innocentium, Hostiensem, Ioannem Andream, Ancharanum, Cardinalem Zabarelam, Antonium de Butrio, Ioannem de Anania C. Civitate de usur. Panormitanum in disput. v. col. pen. Summam Anglicam verb. Usur. §. 78. Bartholomæum Cassanum in Catalog. part. XII. considerat. 99. Laurentium de Rodolphis cap. Consultat. de usur. II. Part. quæst. XII. S. Antoninum II. Part. tit. I. cap. VIII.* deinde concludit, & *ferè omnes.*

XIII. Præter citatos a Navarro hanc sententiam defendunt Sylvester *verb. Usur. 2. qu. XII.* Ludovicus Molina *disp. cccclxxxvii.* Gregorius Lopez *in reg. xxviii. tit. VIII. part. v. Rebellus II. Part. Lib. X. quæst. III.* Guittierez *II. Part. qq. pract. quæst. clxxxviii. num. 7.* Villalobosius *tract. xxiii. difficult. 2. num. 3.* Petrus Tapia *Lib. V. quæst. xviii.* Ludovicus Lopez *Lib. I. de contract. quæst. lrv.* Cardinalis de Lugo *disp. xxvii. sect. 2. §. 1.* qui citat *Alvarum, Valdesum, Lasseram, Sarmientum, Emanuellem, Vegam, Mirandam.* Denique opinionem Valentis, Lessii, Haunoldi, Laymani, Schmalzgrueber, Pichleri, Sporerii, Tamburini, & aliorum propugnantium censum personalem utrimque redimibilem, defendunt Henricus a S. Ignatio *Lib. IX. cap. lxxviii.* Dominicus Soto *loc. cit.* Covarruvias, Sylvius, Carolus Billuart, qui allegat auctoritatem Universitatis Lovaniensis.

§. V.

S. Pius V. damnavit censum personalem. Commenta plurimorum adversus constitutionem Pianam penitus labefactantur.

I. BENEDICTUS XIV. feliciter regnans in suo doctissimo opere de Synodo anno 1748. typis edito *Lib. VII. capit. xlviii. num. 5.* relatis argumentis adversus censum personalem, hæc sapientissime de more scribit. *Sed superfluum est censum personalem novis argumentis insereari, quem iam proscriptum S. Pius V. in laudat. constituit.* Cum onus; ubi

ad census honestatem inter ceteras conditiones hanc quoque requirit; ut census constituatur in re fructifera, non qualicumque, sed immobili, certa ac nominatim designata.

II. P. Leonardus Lessius, quem posteriores iuniores secuti sunt, *loc. cit. num. 99.* respondet, constitutionem S. Pii V. non esse receptam in Belgio. *Idem credo* (inquit) *de Gallia, & Germania.* Adde nec in regno Sicilia vim habere. Perdocte. Bulla S. Pii V. de censibus non est usu recepta. Bulla S. Pii V. de cambiis non est usu recepta. Bulla Sixti V. adversus contractum trinum non est usu recepta. Bulla Gregorii XIII. adversus propositiones Baianas est ne usu recepta in Belgio? Bulla Innocentii X. adversum Ianfenium est ne usu recepta in Belgio? Bulla Clementis XI. adversus propositiones Quæfnelianas est ne usu recepta in Belgio? Dubio procul. Cur non primæ adversus usuram contractuum? Quia homines cupidi, avari, feneratorum in vetusta feneratorum consuetudine persistere? Quæ esse disputatio cum illis potest qui Romanæ Sedis definitiones suscipiunt, vel reiiciunt, prout diversæ rerum postulant rationes?

III. P. Paulus Comitulus, præclarus S. I. Theologus, P. Lessio suppar *Lib. III. Resp. moral. quæst. xxvii.* proponit hanc questionem: *Utrum constitutio Pii V. de censibus obliget omnes?* Duplici in sensu hanc ille questionem dispicit. Primo, utrum hæc constitutio possit astringere omnem christianum orbem; & utrum revera nunc adstringat. *Uiroque modo* (inquit) *a nobis explicari debet.* Primam partem affirmativam septem rationibus evincit. De altera parte hæc inter alia scribit. *Quis existimare posset omnes christiani Imperii provincias, ac regna non teneri hac lege? . . . Verum mihi minime dubium est vim habere constitutionem in omnibus regnis ac provinciis: id quod non obscure declarant verba illa eiusdem constitutionis, Volumus autem &c.*

Accedit hæc firmissima ratio. Pontifex perniciosi census necessaria lege potuit mederi, debuit, & voluit: debuit, potuit, ac voluit in omnibus locis mederi. Quare maxime generalem hanc legem esse oportuit: alioquin omnium christianarum nationum, & suæ item salutis Romanus Pontifex non valde prudenter consulisset, cum non iussit illud malum ex omnibus provinciis orbis christiani, quod æqua sanctione tollere poterat, ac debebat.

IV. Ad incitas redigere iuniores nostros parumper lubet. Ac primum, quodnam istius non acceptationis argumentum produunt? Quod.

Quod non sit promulgata in singulis provinciis. Bullæ ergo pontificiæ quæ fidei, vel morum puncta definiunt, pendent ab huius, vel illius provinciæ consensu? Finge falsam hypothefim, Bullam a consensu pendere provinciæ. Quænam provincia, quodnam regnum examen, iuris forma servata, instituit, sit ne acceptanda, an secus Piana Bulla? Nullum omnino. Cur ergo non acceptata? Quia homines cupidi, avari, feneratores suos ficitos census, & usuraria cambia continuarunt. At hac ratione nec Decalogus, nec Evangelium acceptatum diceretur; cum maior pars hominum illud transgrediantur. Cur ergo non acceptata Bulla hæc? Quia aliqui Theologi, videntes populum maiori ex parte census personales, contractus trinos exercentem, post Bullam, non secus ac antea, zelo illum præservandi ab usuræ flagitio scribere cœperunt: *Bulla non est usu recepta*. Ceteri vulgares Casuistæ, currentes velut oves & aves post primos, sicuti reipsa recentiores qui stant pro censu personali, clausis oculis vestigia prementes P. Lessii, continuarunt scribere, *Bullam non esse usu receptam*. En non acceptationis referatum arcanum. Est enim axiomata probabilisticum, legem ipsam divinam in controversiam adductam, & dubiam disputationibus effectam, non esse satis promulgatam; atque adeo non obstringere fideles. Vera hæc? Verissima. Consule quæ scripsi contra Probabilissimi commentum. Totum ergo arcanum non acceptationis recidit & in mercatorum praxim, & in Casuistarum nonnullorum interpretationem, qua evulgarunt, Bullam non esse usu receptam. Mercatores quippe, ceterique homines, qui contractus feneratorios, & negotiationem exercent, Bullas penitus ignorant; & omne aliud, præter acceptationem, aut non acceptationem in mente habent. Et si Theologi, si Confessarii urgerent Bullæ observantiam, Bulla forte usu recepta esset. Si Theologi plures adversus homines Bullæ pontificiæ violatores, imitentur celebrem Iesuitam P. Paulum Comitolum Antiprobabilistam, non tam impune grassarentur usurarum immania scelera. Quodnam imitationis exemplum præbet? Audi illum *cit. Lib. III. quæst. xxvii. num. 5. scribentem. Querent enim arbitri sacrarum confessionum: Quid igitur nobis cum iis agendum erit. . . qui ex censibus, qui ad præscriptam rationem constitutionis non sunt facti, nec celebrantur, fructus percipiunt? Quid item cum DOMINIS provinciarum?*

EGO id agerem, Dominos provinciarum,

nisi vellent accipere PLAM constitutionem, NON ABSOLVEREM. Ceteris, si quid post auditam legem Pii V. per fraudem ac dolum contrahendo censu commiserint, pronuntiarem inane esse quicquid fecerunt: contractum fuisse nullum; ac propterea nullum iis ius fuisse percipiendarum pensionum: ita necessariæ restitutioni esse obnoxios.

V. Quid? Dominos provinciarum resistentes Pii V. constitutioni, non absolveres? Abeundum ergo ab aula? Exulandum a patria? Magnatum, Principum, supremarumque potestatum favor, patrociniū, populorum aura, & omnia quæ mundi sunt, contemnenda? Scilicet, reponit non modo laudatus P. Comitulus, sed Evangelium Christi. Felix christiana Theologia, si hoc pacto se gererent viri doctores, & sacri conscientiarum arbitri. Alii mores, sanctior disciplina.

VI. Sed oppositiones iuniorum persequamur. Conditiones quæ præscribuntur in Bulla, præsumptione nituntur fraudum, & usurarum; suntque quid iuris positivi. Quare videndum quid ius naturale, quid ius divinum præscribant. Quinam legitimi iudices sic exponendi Bullas pontificias? Univerfus provinciæ, aut regni clerus in unum ad hoc congregatus? Minime; sed nonnulli Moralistæ, qui tribunal erigunt in pontificias leges. His similibus effugiis Baianistæ, & Lanenistæ pontificias Bullas eludere student. Detorquent Ecclesiæ sanctiones ad quæstiones meri facti, aut facti connexi, vel separati a iure, & innumeras, atque interminabiles suscitant controversias. Quid quod hoc interpretandi genus ansam Lutheranis, & Calvinianis porrigit exprobandi, etiam apud nos quemquam suo privato sensui indulgere; easque Ecclesiæ leges profundo obsequio suscipere quæ proprio sapiunt palato; eas vero quæ sibi non arident, reicere, & nauci facere? Quæ monstruosa absurda omnes Catholici detestantur.

VII. Porro, ut evincam quam sit paucorum iuniorum interpretamentum in Piam constitutionem falsum, & (pace illorum dixerim) scandalosi pñem, ab iis quæro: quid de censibus disputabant Theologi ante Martini V. Callixti III. & S. Pii V. constitutiones? Non aliud sane nisi, essent ne, attento naturali, divinoque iure, feneratorii census eiusmodi. Quid definiunt Pontifices summi? Ad declinandum usuræ crimen statuerunt necessum esse ut census constituantur in fundo immobili, & frugifero. Hæc determinatio spectat ipsum ius naturale, & divinum, atque ipsum capitale punctum con-

troversæ, quæ inutramque partem disputabatur. Quid ergo obtrudunt iuniores constitutionem Piam præsumptione niti fraudum, & usurarum, atque in solo exteriori foro obligare? Lepidius est quod subdunt alii, præcipere utique Pontifices census constituendos esse in fundo frugifero, & immobili; at non prohibere oppositum. Mirificane interpretatio. Qui præcipit actum iustitiæ, non vetat iniustitiæ crimen? Interpretamentum istud vel ipsi adversarii communiter explodunt. Communitè siquidem fatentur, constitutionem S. Pii V. damnare census personales, usuramque illos committere qui, ubi recepta constitutio est, similes census contrahunt. Quare ad asylum non acceptationis se se recipiunt. Verum & ab hoc asylo illos penitus expulimus. Et iterum addo: contra ius naturale, & divinum nulla opposita prævalere consuetudo potest. Clausula quæ præcipit supponendum esse censui fundum immobilem, & frugiferum, ius naturale spectat, ipsamque contractus substantiam. Hanc clausulam præscribunt quatuor Romani Pontifices, Martinus V. Nicolaus V. Callixtus III. Pius V. Numquam disputatum fuit inter Theologos ante Piam constitutionem, esset ne humani tantum iuris præfata clausula; sed utrum, illa subla, esset usurarius census. Usurarium declaravit Pontifex, conditione hac deficiente. Ergo evidens est iuniorum commentum esse inane, & chimericum.

VIII. Paucis omnia perstringo. Si rationes cum rationibus conferantur, quæ stant pro censu personali, levioris, ne dicam nullius, sunt ponderis. Si auctoritates Theologorum, & Canonistarum cum Auctoribus comparentur, fatetur vel ipse P. Leonardus Lessius, nedum Navarrus, & ceteri, nostram sententiam esse communem. Fac omnia esse æqualia. Pontifices summi damnant censum personale. Finge, quod prorsus nego, prohibitionem esse iuris positivi. Quid inde? An leges quæ vetant aliquem contractum ob usuræ speciem, ob pericula gravissima fraudum, oppressionum, & usurarum, non obligant ubique gentium? An obligatio vitandi gravia pericula, & occasionem scandali non est naturalis, & divini iuris? An non obstringit provincias christianas omnes? An in re omnium gravissima quæ impotentem hominum cupiditatem avaritiamque spectat, quorundam iuniorum ratiunculis, vanisque interpretamentis adhærendum, neglectis graviorum Theologorum, & summorum Pontificum sanctionibus? Tu, lector fidelis, in me-

moriam revoca *consilium Ioannis Dominici PERI* mercatoris, nempe pontificias constitutiones summo obsequio, sublatis cavillationibus, suscipiendas esse. Si ab hac regula declinaveris, in usurarum anfractus impinges.

IX. Firmum itaque certumque maneat, censum personale, sive utrimque redimibilem, sive irredimibilem, sive quocumque modo conceptum, feneratorium esse. Evidentius quidem se prodit usura in censu personali utrimque redimibili; at non propterea probabilis aliquo modo opinio remanet de censu personali irredimibili. Census personalis proscriptus est a S. Pio V. fatentibus ipsis eiusdem census patronis. Opinio autem ab Ecclesia proscripta omni caret probabilitate, etiam si mille Probabilitas patronos haberet. Quid quod vel ipsi adversarii testantur, censum hunc personalem, quem fucis Probabilissimi delinire fatagunt, usuræ suspicionem laborare, usurarum, & avaritiæ periculis obnoxium esse? Opinio quæ hunc censum propugnat, nova est, a paucis recentioribus excogitata, quam Christiani ignorant, quam sensus communis reicit. Nullus dubito quin nullius tibi auctoritatis in hac causa futuri sint patroni census personalis, si animum intenderis in sophisticam eorundem disputandi rationem. Primo, ut alias monui, clausulis, & conditionibus ornant hunc censum, ut probabilem aliquo modo illum exhibeant. Post, omnibus conditionibus exutum, in concavo cuiusdam generalis intentionis virtualis illum collocant. Ne multa. Sola universali intentione lucrandi eo modo quo viri pii, & docti docent licere, fenora honestantur. Hæc ne probabilia, etiam si mille Probabilistarum suffragiis fulcerentur?

C A P U T X I.

Conditiones quas pro censibus celebrandis præscripserunt summi Pontifices Martinus V. Callixtus III. S. Pius V.

I. **D**Uas constitutiones edidit Martinus V. & Callixtus III. quæ intèr extravagantes recensentur, in quibus pro censibus rite celebrandis octo præscribuntur conditiones. 1. Qui censum vendit, fundum, nempe domum, aut possessiones, assignare debet, super quibus census constituatur. 2. Solus fundus subiectus censui, manere debet pensioni obligatus, non persona, nec cetera eius bona; ubi excluditur census personalis. 3. Pretium iustum sit. 4. Emptio non fiat.

fiat pecunia credita, sed numerata. 5. Venditor census valeat ad libitum redimere aut in totum, aut in partem, prout ei placuerit. 6. Emptor non cogat venditorem ad censum redimendum. 7. Si fundus subiectus censui, perit, absque culpa censuarii, pereat census. 8. Fundus tantum ut minus fructificet, quanti æstimatur pensio solvenda. Iuniores contendunt, has duas extravagantes probare quidem census his conditionibus præditos; secus præcipere ut eadem serventur.

II. Nicolaus V. alteram edidit Bullam, quæ quatuor præscribit conditiones in censibus constituendis servandas. 1. Quod census super re immobili certa constituatur: ad cuius securitatem obligari generaliter alia bona possunt ad tollendas fraudes, ne videlicet si fundus subiectus censui, esset alio onere gravatus, deceptus remaneret emptor. 2. Pactum adiciatur de retrovendendo eodem pretio. 3. Pensio non excedat decem in 100. 4. Pro securitate, pœnæ, & pacta iusta adici valent.

III. Constitutio S. Pii V. pro censuum iustitia est omnium celeberrima, quam integram supra dedi. Ad duodecim revocantur conditiones in eadem præscriptæ, quarum plures in aliis tribus extravagantibus Bullis, quas indicavi, continentur. 1. Census constituendus est super fundo frugifero, & natura sua frugifero; qua conditione improbat census personalis, ut fatentur omnes. 2. Pretium census solvatur numerata pecunia coram testibus, & notario. Hac conditione excluduntur census quorum pretium solvitur debitis censuarii. Eludunt hanc conditionem censuisti emptores hoc pacto. Pecuniam censuario dant, pacto adiecto, ut eo ipso tempore restituatur in solutionem debiti. 3. Prohibet anticipatam pensionum solutionem, aut id in pactum deduci. 4. Vetat pacta quæ obligent ad casus fortuitos eos qui ex natura contractus non tenentur. 5. Potestatem reservatam vult censuario vendendi, & alienandi fundum subiectum censui. 6. Rescindit, & irrita declarat omnia pacta quæ obstringunt debitorem morosum ad interesse lucri cessantis, vel ad cambium, seu certas expensas, aut certa salaria. 7. Census non augeatur ex pensionibus non solutis. 8. Nulla onera solvantur quæ vi contractus non debentur. 9. Si fundus perit vel in totum, vel in partem, census aut extinguatur, aut minuatur pro rata fundi deperditi. 10. Facultatem censuarius habeat redimendi censum suum eodem quo vendidit pretio, quoties voluerit, non obstantibus pactis contra-

riis initis. 11. Teneatur censuarius, quando redimere censum velit, bimestri ante denuntiare id censuisti. 12. Pretium census semel constitutum non augeatur, vel minuatur.

C A P U T XII.

Animadversiones in conditiones præscriptas a S. Pii V. constitutione.

I. **A**nimadversio prima. Census contractus investiti fuere circiter sæculum XIV. Quatuordecim sæculis christiana Respublica vixit sine censibus. Iidem homines tunc ac in præsens, eadem commercia, eadem negotiationes, eadem egestates, eadem negotiationes, eadem egestates, eadem egestates, & tamen absque censuum subsidio civile constitit regimen. Quid quod ipsi Romano imperio censuales contractus ignoti fuere; cum nullum extet in universo civilis iuris corpore eorumdem vestigium? Quatuor Romani Pontifices, ut ab usuræ labe, quam continuo ac investiti fuere, census isti præferebant gravissimis Theologis, immunes præservarent, quatuor edidit Bullas, quæ, si rei substantiam spectes, eodem pertinent; & ultima S. Pii V. confirmat anteriores, novis adiectis præfidiis. Primis Bullis, editis a Martino V. Nicolao V. a Callixto III. obstitere homines cupidi & avari, ut in exordio suæ constitutionis narrat S. Pius V. his verbis. *Nedum non continentur intra limites a nostris Antecessoribus eisdem contractibus statutos; verum etiam, quod deterius est, contrariis omnino pactioibus, propter ardentem avaritiæ stimulum, legum etiam divinarum manifestum contemptum præferunt.* Quapropter, subdit Pontifex sanctus, *non potuimus animarum, prout tenemur, salutem consulentes, & piarum mentium petitionibus etiam satisfacientes, tam gravi morbo, letiferoque veneno salutari antidoto non mederi.*

II. *Animadversio secunda* acerbi doloris materia est. Homines avaritiæ siti æstuant, non modo non se continuere intra limites constitutos a Martino V. a Nicolao V. a Callixto III. verum etiam novis pactioibus usuram occultabant. Quid quod mala quæ S. Pius V. deplorat accidisse Bullis suorum antecessorum Pontificum, eadem, immo longe maiora Bullæ eiusdem, quamvis superioribus munita conditionibus, contigerunt? Non modo homines propter ardentem avaritiæ sitim, quæ in censibus constituendis S. Pius V. præscripsit, transgressi sunt; sed Theologi ipsi non pauci, quorum est Roma-

manæ Cathedræ sanctiones factas testas custodire, & a vanis commentis asserere, novas invexere pactioes, novos census personales, implicitos, contractus innominatos, aliasque contrahendi chimæricas formas ad *Bursam Antverpiensem* propugnandam excogitarunt. Non Scripturarum testimonia, non Patrum documenta, non summorum Pontificum leges humanæ cupiditatis sagacissima interpretamenta coercere intra æquitatis confinia valent. Hæc sola animadversio excitare pium, prudentemque lectorem debet ad quorundam detestanda commenta.

III. *Animadversio tertia* spiritum, & substantiam Bullæ spectat. Hæc, ut fatentur omnes, præcipiens est, immo addo, iuris naturalis, & divini declarativa. Perpendenda magnopere sunt hæc Bullæ verba, quibus, post præscriptas conditiones in censibus servandas, Pontifex summus concludit. *Contractusque sub alia forma posthac celebrandos, feneratorios IUDICAMUS.* An hæc sola verba penitus non labefactant commenta iuniorum, qui asserere non erubescunt, Bullam Piam non esse usu receptam? *Iudicium Pontificis ex Cathedra loquentis & trium Antecessorum præsidio firmatum, non est usu receptum?* Non modo ergo Pontifex prohibet census sub alia forma celebratos, sed eosdem *feneratorios iudicat.*

IV. *Animadversio quarta.* Conditiones in hac Bulla præscriptæ, diversi sunt generis, & obligationis. Quædam sunt quæ ius naturale, & divinum declarant; quædam sunt adiectæ ad præcavenda pericula usurarum, & fraudum; & hæc absolute obstringunt omnes; neque ab hominum acceptatione pendent. Quædam sunt quæ nihil horum continent; sed modum dumtaxat rationabilem, honestumque præscribunt. Eiusmodi sunt quæ prælationem adjudicant censuario in emptione rei censui subiectæ. Item denuntiatio, quam redempturus censum facere ante bimestre debet creditori. Item quod denuntiator, velit, nolit, teneatur post denuntiationem infra annum censum redimere. Conditiones iuris naturalis, & divini declaratoriae sunt quæ iubent ut census constituatur in re natura sua frugifera, & non secus; cum contra naturam sit rem sterilem parere. Census autem partus, seu fructus est, qui a re infrugifera produci nequit. Ad hæc quoque iura pertinet altera conditio, quod census non constituatur nisi super fundo immobili. Res quippe mobilis absque sui vel in totum, vel in partem consumptione reddere fructum nequit. Census vero fructus est

qui a re absque sui peremptione producitur. Heinc consequitur necessario, censum personalem feneratorium esse. Quare clausula illa, *contractusque sub alia forma posthac celebrandos, feneratorios iudicamus*, intelligenda est de censibus qui celebrantur non servatis his conditionibus, quæ iuris naturalis, & divini sunt. Ad ius humanum pertinent aliæ conditiones, quod pretium solvatur pecunia numerata: item quod hoc fiat coram notario, & testibus. Pretium enim solvi posset merce, quæ æque ac pecunia utilis venditori esset. Neque testes absolute, & coram Deo necessarij sunt, quando pretium re ipsa solvitur. Ad ius quoque humanum pertinere videtur quod pensiones anticipata solutione non reddantur; quod debita liquida & certa non possint in pretium census computari, quando creditoris interest sua exigere credita, & alia eiusmodi.

V. *Animadversio quinta.* Leges pontificiæ circa ea quæ periculum animæ, & spirituale æternæ salutis negotium spectant, servari ab omnibus Christianis omnino debent; etiam si non contineant immediate ius naturale, & divinum peculiare. Quamvis enim eiusmodi leges, vel præcepta iuris humani absolute sint; tamen ipsum ius naturale, & divinum præcipit & cavenda animæ pericula, & in dubijs animæ iis parendum quos Deus constituit regere Ecclesiam suam. Quamobrem Pontifex summus tamquam feneratorios haberi vult census qui in posterum sub diversa ab illa quam ipse præscripsit, forma celebrabuntur. Quæ clausula duplici in sensu intelligi posse viderur. Primo: census non constituti in fundo frugifero, & immobili, semper fuerunt, eruntque feneratorii. Secundo: census qui celebrantur post editam constitutionem Piam absque conditionibus quæ præcipiuntur in eadem ad evitanda usuræ pericula, tamquam feneratorios vult illos Pontifex summus in posterum iudicari; licet ante suam constitutionem tales non iudicarentur. Qui enim deliberate periculis perpetrandæ usuræ se se exponunt, merito feneratorios habendi sunt. Aures itaque claudere non paucis iunioribus, qui arguentes obfrepunt: conditiones præscriptæ in Bulla, sunt iuris humani: ergo contraria abrogari consuetudine valent; & per non usum aboleri. Aures, inquam, istis claudere; quoniam si ius humanum per usum contrarium aboleri potest; pericula tamen perpetrandi usuras non abolentur per usum exercendi census qui speciem usuræ præferunt; sed augentur, & multiplicantur.

VI. *Animadversio sexta*. Ex iis quæ diximus, collige, inclasestres tribui conditiones posse in Bulla contentas. In prima illæ collocantur quas diximus ad ius naturale, divinumque attinere. In secunda collocantur illæ quæ ius humanum continent, quæque præscriptæ sunt ad evitanda usurarum pericula; ut sunt illæ quæ iubent pretium solvi pecunia numerata; quæ anticipatas solutiones, conventionesque obligantes ad casus fortuitos prohibent; quæ facultatem tribuunt censuario alienandi rem censui suppositam; quæ prohibent morosum debitorem ad interesse lucri cessantis obligare (nota, prohiberi compensationem lucri cessantis, secus damni emergentis) quæ declarant censum extingui, aut minui, perempto aut in totum, aut in partem fundo censui subiecto. Quin conditio hæc ad ius naturale pertinere videtur. Hæc conditiones, & aliæ eiusmodi ad ius humanum pertinere videntur. In tertia classe collocandæ illæ sunt quæ veluti ad decorem, & honestatem civilis commercii reduci valent.

VII. *Animadversio septima*. Servandæ ne sunt adamussim omnes conditiones istæ? In id sane incumbendum ut lex tota diligenter, & sincere observetur. Ceterum in unaquaque lege quæ plura complectitur, & quæ pluribus subiecta circumstantiis est, ea primum servari debent omnino quæ vel ipsam rei substantiam spectant, vel eidem proxime, vel propius accedunt. Divitiarum cupiditas fyrts illa est ad quam maxima hominum pars allidit. Censuales contractus tanti sunt momenti, & tanta usurarum suspicione laborant, ut quatuor summos Pontifices sollicitarint ad quatuor edendas extravagantes constitutiones. Summa ergo cautione, summa vigilantia opus est in earumdem executione. Cavendum ne, sicut S. Pius V. pronuntiavit, homines propter avaritiæ stimulum non observavisse antecessorum Pontificum constitutiones, ita improperandum sit, constitutionem Pianam non servari ob impotentem lucrum, & usurarum æstum. S. Pius V. doctiores, probioresque sui temporis Theologos in consilium adhibuit, antequam suam ederet constitutionem. Quare audacia non ferenda videtur, quod constitutio post tres alias constitutiones super eodem argumento, post tot consilia, post tot severa examina, post fusas ad Deum preces edita, paucorum iuniorum distinctiunculis, & circuitationibus eludatur. Curandum igitur ut exacte, quoad fieri potest, in omnibus servetur. Si aliqua postremæ classis conditio-

nes neglectæ bona fide sint; ea adhibenda prudentia est qua in cuiusque humanæ legis observantia uti pii, doctique viri solent.

VIII. Salmanticenses *tract. xiv. cap. iv. punct. 2. §. 1.* referunt, Regem Philippum II. libellum supplicem porrexisse Pontifici summo Pio V. ut pro Hispania impetraret exemptionem a præfata constitutionis observatione. Imprudens essem, si negarem supplicationem factam fuisse. At iure nego, Pontificem summum supplicationem eiusmodi probasse. Nec verbum pontificii responsi exhibent sive Salmanticenses, sive alii Auctores, qui tale factum narrant. An Christiani Hispani eximendi sunt a præceptis quæ iuris naturalis, & divini sunt; aut ab iis præceptis quæ pericula usurarum & fraudum vitanda iubent? Eiusmodi autem sunt omnia, præter paucas levioris momenti conditiones, quæ in præfata constitutione præscribuntur: Quid? Pontifex summus, post tres constitutiones, supplicantibus piis viris, & consultis gravissimis Theologis, quartam solemnem edidit constitutionem pro universali Ecclesia; & continuo eandem pro Hispania abrogavit? Quidni pro Gallia, pro Germania, pro Italia? Cur Hispania eximi ab hac constitutione debet, secus aliarum nationum Christiani? An census frequenter non celebrantur æque in quolibet regno, & provincia ac in Hispania? Hæc narratio similis ei est qua dicitur, Sixtum V. vivæ vocis oraculo suam constitutionem adversus contractum trinum retractasse. Hæc interpretamenta, seu narratiunculæ, ut mea minima præfert opinio, hæreticorum derisioni exponunt Romanæ Sedis constitutiones. Quid? Solemniter Bullæ publicantur pro tota Ecclesia: & secreto hæc, aut illa natio ab illarum observantia eximitur? Est ne aliqua verisimilitudo, S. Pium V. talia præstitisse? Hæc ne credenda sunt, nullo allato authentico documento?

C A P U T XIII.

Nonnullæ quasiunculae de censibus referuntur.

I. **Q**uæst. I. Iure naturæ spectato, licitum ne pactum est quo obstringitur censuarius ut redimat censum ad arbitrium emptoris? Resp. Censum esse redimibilem ad nutum venditoris, nisi perpetuus sit, fatentur omnes. Disputant dumtaxat, num obligari venditor possit ut redimat censum ad beneplacitum emptoris. Adfirmant

firmant Valentia 2. 2. *disp. v. quæst. xxii. punct. 6.* Lessius *Lib. II. cap. xxii. dub. 10.* Castropalaus *tract. xxxii. disp. vi. punct. 24.* Layman *Lib. III. tract. iv. cap. xviii.* Hæc opinio laxa, & manifeste falsa est, spectato solo naturæ iure. Ratio evidens est. Quoties tradis pecuniam, vel usum cuiusvis rei consumptibilis cum pacto ut tantumdem restituatur, usura est, si accessiones præter sortem exigas. Id autem in præfata evenit. Siquidem emis censum mille aureorum pretio. Quinquaginta in annos singulos exigis. Censuarius cogis ut post triennium, aut sexennium censum redimat eodem pretio, seu ut tibi reddat mille aureos, in sortem non computatis annuis accessionibus, seu pensionibus. Quid amplius ad verum mutuum requiritur? E contrario res se habet, dum ex parte solius venditoris remanet facultas redimendi censum. Hæc enim facultas non tollit veram emptionis, & venditionis rationem: quia venditor potest nunquam redimere censum: & ex parte illius ratio mutui nec haberi, nec timeri potest. Quare emptor vere emit, cum pretium traditum repetere nequeat. Hanc sententiam communiter defendunt Thomistæ. Dominicus Soto *Lib. VI. quæst. v. art. 3. concl. 1.* Ludovicus Lopez *Lib. I. de contract. cap. lvii. Tapia Lib. V. quæst. xviii. art. 2. num. 3.* Prado *cap. xxviii. quæst. vi. num. 41.* Salmanticenses *tract. xiv. cap. iv. punct. 2. §. 3. num. 4.* Trullenchus *Lib. VII. cap. xxi. dub. 6.* Villalobosius *tract. xxiii. diff. v. num. 2.* Saloniarius *art. 3. de censib. contro. xix.* Aragonius 2. 2. *quæst. lxxviii. art. 4. concl. 4.* Covarruvias *III. qq. variar. cap. ix. num. 4.* Sylvius 2. 2. *quæst. lxxviii. art. 6. quæst. 11.* Carolus Billuart *diff. v. art. 1. §. 3.* & alii plures.

II. **Q**uæst. II. Obligari ne venditor iuste potest ut redimat censum eadem moneta in specie qua emptus est? Resp. Si æquale sit incrementi, & decrementi periculum, licitum pactum est: quoniam tunc est contractus aleæ: & sicut commoda est emptori in redemptione talis pecunia aurea, vel argentea; ita fuit utilis venditori in venditione, sive ad asportationem, sive ad negotiationem. Cavendum tamen ne fraus obrepit.

III. **Q**uæst. III. Licitum ne pactum est quo obligetur venditor ut, si redimere censum velit, totum simul, & non per partes redimat? Resp. Duo Pontifices Martinus V. & Callixtus III. ut vidimus, statuerunt ut venditor posset vel in totum, vel in partem censum redimere, S. Pius V. in sua constitutio-

ne istius clausulæ non meminit: quod argumento est noluisse hunc Pontificem talem conditionem subsistere. Ex alia parte, si ius naturale spectetur, æquum est ut sicut emptor totam integram summam simul numeravit, ita totam simul recipiat. Accedit quod hæc redemptio per partes incommoda sit emptori, & perniciofa. Et hæc opinio communis est.

IV. **Q**uæst. IV. *Pereunte fundo supposito censui, perit ne census iure naturæ?* Resp. S. Pius V. ut vidimus, iam determinavit, pereunte sive in totum, sive in partem fundo subiecto censui, extingui censum ipsum. Salmanticenses *tract. xiv. cap. iv. punct. 2. §. 4.* hanc versantes quæstionem, negantem opinionem defendunt, spectato naturæ iure. Quoniam, inquit, fundi non supponuntur censui, ut eiusdem pensiones solvantur, sed ut ipsa solutio securior sit. Immo, inquit, supponuntur ut pignus, & hypotheca, non ut fundamentum census. Sed etiam si pignora pereant, aut hypotheca, non cessat obligatio. Hæc ipsi totidem fere verbis. Dum hæretici usurarum patroni hæc legunt, iure arguunt, licitam esse usuram, si eiusmodi census legitimi sint. Quid enim, nisi verum mutuum, pignore adiecto munitum, sunt census isti? Non supponuntur fundi censibus, ut inde solvantur pensiones. Quid ergo emit censuista? Nihil. Aut si quid emit, accessiones supra sortem emit. Fictitii sunt census isti, & pallia usurarum. Usuræ istæ sunt præ ceteris crudeliores, quod pignus etiam postulent. Sed insistant Salmanticenses, frequenter sic institui census in Hispania. Et ego subdo in Italia, in Germania, in Gallia, & alibi. Quid inde? Avaritia, adulterium, usuræ, & cetera vitia ubique plus & minus grassantur: ergo licita? Hanc opinionem reiicimus ut manifeste falsam, & aperte usuris faventem: eamque improbant vel ipsi Lessius, Valentia, Toletus, Rebellus, Molina, & alii. Censum enim eiusmodi est purum putumque mutuum; ut cuique rem serio perpendenti constare potest.

V. **Q**uæst. V. *Licitus ne census est cui ampliores fundi, parte non designata, subiiciuntur?* Resp. S. Pius V. ad usurarum pericula, & fraudes tollendas præcipit ut determinata fundi pars subiicienda censui designetur. Iustum prudensque mandatum est; cum ex eius omissione plures oriri lites soleant, & fictitii census. Si ius naturæ spectetur, designatio non est necessaria. Sed iure Pontifex summus designationem præcipit ad tollen-

lendas fraudes, & iniustitias quæ ex omissione designationis toriri solent. Nam si pars fundi, puta domus, aut prædii, perit, pro rata perire debet emptori census, inspecto etiam naturali, nedum positivo iure. Si enim totum prædium, aut tota domus supponitur censui; obligatio comprehendit totum prædium, vel totam domum. Ergo si totus fundus, aut pars eiusdem perit, totus, aut pars quoque census pereat necesse est. Nonne pars, tametsi indefinita, illius fundi amplioris, subiecta censui, gravata est census onere? Ergo pro rata perire debet census emptori. Alioquin, attento solo naturæ iure, nedum iure pontificio, iniuste gravaretur census venditor, si eidem soli perire totus fundus, cuius pars censui supposita est, deberet. Neque paritas de emphyteusi, quam obtrudere adversarii solent, quidquam officit. Axioma est: *Nisi res pereat tota, non liberatur emphyteuta*. Fundus in emphyteusim traditur cum exiguæ pensionis onere proprietario solvendæ. Porro emphyteuta, non pro fructuum rata, sed in testimonium directi domini pensionem solvit. At censuarius solvit pensionem iuxta proportionem fructuum, quos pars fundi censui subiecta parere solet.

VI. Nonne in assecurationem fundi subiecti censui, substitui omnia bona venditoris, omnesque eiusdem actiones tum præsentis, tum futuræ solent? In quolibet census instrumento eiusmodi cautiones adiciuntur ad fundi suppositi censui securitatem. Verum habet. Sed eiusmodi cautiones, seu hypothecæ solum securum reddunt fundum ab evictione; nempe, si fundus esset alio censu gravatus, fideicommissio esset subiectus, vel aliquo alio debito onustus, tum cetera venditoris bona supplere deberent. Ceterum nunquam illa clausula, *obligatio omnium bonorum* &c. eo pertinet ut si domus incendio pereat, aut prædium fluvio absorbeatur, teneatur venditor ex aliis bonis pensiones solvere. Sed quia hæc perquam raro accidunt, ideo a fuliori explicatione abstinco.

VII. Quæst. VI. *Licitus est ne census vitalitius?* Resp. Contractus iste hoc celebrari pacto solet. Do tibi centum aureos, ut quoad vixero ego, vel tu, vel Paulus, vel nepos &c. solvas mihi sex, vel octo &c. quotannis. Non desunt qui hunc contractum damnent, veluti proscriptum a S. Pio V. Verum nulla in istius Pontificis constitutione mentio est talis contractus. Damnatur utique in eadem census personalis, in personæ industria constitutus; at de censu vitalitio nec vela ibidem apparet. Quare communiter

Theologi hunc census absolute probant, præcisè fraudibus, & dolis. Est enim contractus aleæ, & meræ sortis, in quo æquale periculum est pro utraque parte. Non ergo fundatur census iste in iure ad percipiendos fructus salvo capitali, sicuti census personalis; sed in contractu sortis, vi cuius partes æqualiter se exponunt periculo damni, & lucri. Licitus est census iste, etiamsi fundetur in prædio: e. g. Do tibi centum aureos, ut solvas mihi ex tuo prædio fructus, donec vixeris: quoniam tunc designatio prædii est in assecurationem contractus sortis.

VIII. Quæst. VII. *Licitus ne est contractus vulgo dictus A godere?* Resp. P. Diana Tom. VI. traç. III. resol. 30. ait, frequentissimum in Italia esse contractum istum; eundemque ut iustum atque licitum defendit. Contractus iste hoc pacto celebratur. Sempronius dat tibi suam domum, vel suum agrum; & tu eidem das pecunias tuas, quæ respondent valori domus, vel prædii, mutuo sic pacificentes: Tu utere pecunia mea; & ego utar domo, aut prædio tuo. Ego, quando voluero, repetam pecuniam meam; & tu fundum tuum. Vel tu quinquennio, aut decennio utere pecunia mea; & ego quinquennio, vel decennio utar fundo tuo. Honestare contractum hunc iuniores aliqui cum Diana contendunt larva venditionis, & emptionis, cum pacto retrovenditionis, & redemptionis. Sed est aperta circuitio, & mutui larva. Licitus utique est contractus venditionis cum pacto redemptionis, seu retrovenditionis in favorem venditoris. Pactum e contrario redemptionis in favorem emptoris, tradentis pecunias, semper est feneratoritium, ut supra dixi. Siquidem ad contractum venditionis, & emptionis requiritur ut qui vendit, vere velit vendere; & qui emit, vere emere velit. In hoc contractu neque qui vendit, vere vendere vult; neque qui emit, vere emere. Sed qui pecunias tradit, ex mutuo vero contrahit; & qui remutilem tradit, pinguis fructiferum consignat mutuatori. Nec se recipere ad contractum innominatum valent iuniores; cum contractum istum proprio nomine appellent *godere a godere*. Quoties itaque mutuator, seu qui tradit pecunias, ius sibi reservat ad eas repetendas, purum putumque mutui contractum celebrat. Et ideo si post perceptos fructus non computandos in sortem, capitale exigit, usuram perperat. Quare contractus iste feneratoritius est; nec praxis, seu corruptela, tametsi esset universalis, eundem ab usura purgat. Si contractum licitum & iustum inire velint, vendat

Sem-

Sempronius fundum Caio cum pacto retrovenditionis, adempta Caio facultate repetendi pecunias suas. At, inquis, contractus iste non est commodus Caio, qui libertatem sibi reservare vult repetendi pecunias suas; cum non sit deterioris conditionis quam Sempronius. Scio contractum hunc commodum non esse Caio; sed ideo quia contractum feneratoritium amat. Ceterum si hoc pacto commodum non est contractus, ab eodem absteat; cum ipsum nemo ad eundem cogat. At si pactum sibi reservat repetendi pecunias, usuram committit. Quid quod vel ipsi adversarii, Medina, Conradus, Covarruvias, docent pactum istud non esse in Republica permittendum?

IX. Quæst. VIII. *Quomodo distinguantur census a livellis?* Resp. Varia assignat discrimina P. Paulus Comitulus Lib. III. Resp. mor. quæst. xxix. Primum. Venditor census remanet fundi dominus & proprietarius. In livello fundi dominium, & proprietatem acquirit emptor. Secundum. In censu dominus fundi solvit annuam pensionem; in livello domino pensio solvitur. Plures alias discriminis rationes assignat Comitulus, quas brevitate gratia prætereo, cum non sint magni ponderis.

CAPUT XIV.

De ludo, & iocis. Quomodo tum in sermone, tum in scriptura adhibendi ioci, & facetiæ sint.

I. Plura essent de ludo dicenda, si ex instituto talem dispicere materiam vellem. Ioannes Barbeyracus hæreticus tres edidit de ludo tomulos. Plura laxa, & erronea docet, quæ aliqua eruditione, ex Tyers, & aliis conquisita, aspergit. Cum ludo ad corporis oblectationem instituto, sortis ludum confundit. Mapheium pereruditum Iesuitam carpit, qui singulari divini Numinis favori vertit, S. Patriarcham Ignatium in ludo quodam evasisse victorem: *Hoc enim est*, inquit Barbeyracus Lib. I. cap. II. §. 4. *prostitueret miracula*; quasi dedecet divinam Maiestatem ludis se se immiscere. Verum, occasione data, sive etiam arrepta, audacis scribillatoris imposturam repellere lubet, & ut veritati litem, & ut præferam aliquid summi illius obsequii quo sanctissimum Patriarcham, & doctos, probosque eiusdem Socios colo. Si enim laxas quorundam Iesuitarum, sicut & aliorum; opiniones pro re nata libere confuto; æquum est ut eadem sinceritate tot sapientes, doctosque Iesuitas debitis laudibus

non defraudem. Sed hæc obiter. Validius autem Barbeyraci audaciam retundere nequeo, quam exscribendo elegantissimam narrationem qua P. Mapheius rem exponit Lib. III. cap. v. „ Parisiis per iocum invitatus a nobili quodam, vellet sic trucidulis ludere, quibus in oblonga mensa per angustum fornicem eburnea pila traicitur: Ego vero ludam, inquit Ignatius. At enim qua sponcione, subiicit ille, qui pecunia careas? Tum Ignatius, Hac sponcione, respondit, ut certo utique dierum numero tibi deserviam; verum arbitrato tuo, si viceris tu; meo, si superior ipse discessero. Quum ea conditio placuisset: age sane in certamine descenditur. Quumque minus calleret Ignatius, divinitus factum est ut in singulos omnino traiectus victor evaderet, subinde exclamante adversario, se merito plecti, qui Ignatium provocasset; seque divinum iudicium prorsus agnoscere. Peracto deinde certamine victum victor ab inanibus curis, & occupationibus in aliquot dies abductum, e sponcione spiritalibus exercitationibus diligenter excoluit: torpentemque situ, ac deliciis animum ipsius ad salutarem Dei metum, æternæque vitæ cogitationem excitavit. „ Solus Barbeyracus divina prodigia, quibus ad pietatem, ad Dei amorem, ad æternæ salutis negotium ferventius capeendum excitantur homines, vellicare, & arrodere poterat. Innumera alia eiusdem adversus pietatem, & sanam morum doctrinam errata quibus illius tractatus de ludo scætet, prætereo, & in viam regressor.

II. S. Thomas præclare de more ludi notionem, & prærogativas describit 2.2. quæst. clxviii. tribus articulis. Quæ art. 2. docet, isthuc transcribere lubet. *Respondeo dicendum, quod sicut homo indiget corporali quiete ad corporis refocillationem, quia non potest continuo laborare propter hoc quod habet finitam virtutem, quæ determinatis laboribus proportionatur; ita etiam est ex parte animæ, cuius etiam est virtus finita ad determinatas operationes proportionata. Et ideo quando ultra modum suum in aliquas operationes se extendit, laborat, & ex hoc fatigatur; præsertim quia in operationibus animæ simul etiam laborat corpus, in quantum scilicet anima intellectiva utitur viribus per organa corporea operantibus. Sunt autem bona sensibilia connaturalia homini. Et ideo quando anima supra sensibilia elevatur, operibus rationis intentis, nascitur exinde quedam fatigatio animalis, sive homo intendat operibus rationis practicæ, sive*

speculativæ; magis tamen si operibus contemplationis intendat, quia per hoc magis a sensibilibus elevatur; quamvis forte in aliquibus operibus exterioribus rationis practicæ maior labor corporis consistat. In utriusque tamen tanto aliquis magis altero fatigatur, quanto vehementius operibus rationis intendit. Sicut autem fatigatio corporalis solvitur per corporis quietem; ita etiam oportet quod fatigatio animalis solvatur per animæ quietem.

Quies autem animæ est delectatio, ut supra habitum est . . . cum de passionibus ageretur. Et ideo oportet remedium contra fatigationem animalem adhiberi per aliquam delectationem, intermissa intentione ad insistendum studio rationis; sicut in Collationibus Patrum . . . legitur, quod B. Iohannes Evangelista, cum quidam scandalizarentur, quod cum cum discipulis suis ludentem invenirent, dicitur mandasse uni eorum, qui arcum gerebat, ut sagittam traheret: quod cum plures fecisset, quæsit, utrum hoc continue facere posset: qui respondit, quod si hoc continue faceret, arcus frangeretur. Unde B. Iohannes subintulit, quod similiter animus hominis frangeretur, si nunquam a sua intentione relaxaretur. Huiusmodi autem dicta, vel facta, in quibus non queritur nisi delectatio animalis, vocantur ludicra, vel iocosa. Et ideo necesse est talibus interdum uti, quasi ad quandam animæ quietem.

Et hoc est quod Philosophus dicit in IV. Ethic. . . . quod in huius vitæ conversatione quedam requies cum ludo habetur. Et ideo oportet interdum aliquibus talibus uti. Circa quæ tamen videntur tria esse præcipue cavenda. Quorum primum, & principale est, quod prædicta delectatio non queratur in aliquibus operationibus, vel verbis turpibus, vel nocivis. Unde Tullius dicit in I. de Offic. . . . quod unum genus iocandi est illiberale, petulans, flagitiosum, obscenum. Aliud autem attendendum est, ne totaliter gravitas animæ resolvatur. Unde Ambrosius dicit in I. de Officiis . . . Caveamus ne, dum relaxare animum volumus, solvamus omnem harmoniam, quasi concentum quemdam bonorum operum. Et Tullius dicit in I. de Off. . . . quod sicut pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam quæ ab honestis actionibus non sit aliena; sic in ipso ioco aliquod probi ingenii lumen eluceat. Tertio autem attendendum est, sicut & in omnibus aliis humanis actionibus, ut congruat personæ, tempori, & loco, & secundum alias circumstantias debite ordinetur; ut scilicet sit tempore, & homine dignus, ut Tullius dicit ibidem . . . Huiusmodi autem secundum regulam rationis ordinantur. Habitus autem se-

cundum rationem operans est virtus moralis.

Et ideo circa ludos potest esse aliqua virtus quam Philosophus . . . eutrapeliam nominat: & dicitur aliquis eutrapelus a bona conversatione, quia scilicet bene convertit aliqua dicta, vel facta in solatium; & in quantum per hanc virtutem homo refrenatur ab immoderantia ludorum, sub modestia continetur.

III. Ludis itaque inesse virtus potest, si necessaria moderatione exercentur. Sed distinguenda hæc tria sunt, iocus, ludus, & lusus. Iocus verbis facietis, ludus factis peragitur, lusus quodammodo utrumque comprehendit, & ad voluptatem pertinet, & solius voluptatis gratia exercetur.

IV. Virtus ad quam ludum, vel iocum S. Thomas reducit, iuxta Aristotelem eutrapelia dicitur: quam nos, inquit Angelicus, possumus dicere iucunditatem, vel urbanitatem, & comitatem. Verum vitia, & virtutes iidem affines sæpe confunduntur; & vocabulorum abusu scurræ vocari facietis, & iocosi solent. Heinc non pauci Theologi omne iocorum, & facietiarum genus improbant: quia præfatis vocibus scurrilitates, nugas, & gerras intelligunt.

V. Porro, ut ludi, ioci, facietiarum vitio careant, virtutique accedant, tria servanda sunt. I. Verba obscena, turpia, illiberalia vitanda, ut vel ipse M. Tullius animadvertit Lib. I. offic. cap. xxxv. ubi inquit: Duplex est omnino iocandi genus. Unum illiberale, petulans, flagitiosum, obscenum; alterum elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. II. Ne plus æquo animi gravitas remittatur, neque ultra moderationis, & sobrietatis confinia quisquam ludicris, & iocosis vacet. Frequenter homines lepidi & facietis contra hanc regulam peccant, dum continenter sermones suos salibus, argutiis, & leporibus aspergunt, animosque ad nimiam dissolutionem impellunt. Hos increpat M. Tullius loc. cit. cap. xxxiv. his verbis. Ex quibus illud intelligitur (ut ad officii formam revertamur) appetitus omnes contrahendos, sedandosque, excitandamque esse animadversionem, & diligentiam, ut ne quid temere, ac fortuito, inconsiderato, negligentique agamus. Neque enim ita generati a natura sumus, ut ad ludum, & iocum facti esse videamur; sed ad severitatem potius, & ad quedam studia graviora, atque maiora. Ludo itaque, & ioco uti illis quidem licet, sed sicut somno, & quietibus ceteris, tum cum gravibus, seriisque rebus satis fecerimus. Ipsaque genus iocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuum, & facetum esse debet, ut enim pueris non omnia licen-

licentiam ludendi damus, sed eam quæ ab honestis actionibus non sit aliena; sic in ipso ioco aliquod probi ingenii lumen eluceat. III. Habenda est temporis, negotii, & personarum ratio. Servandæ omnes conditiones sunt quæ ad virtutis officium attinent. Nec fat est ut ludi, & facietiarum sint honestæ & temperatæ; sed congruere insuper debent loco, tempori, personæ, & negotio quo de agitur.

VI. Porro sicut sermo iocorum sale aspergendus est ad animosum, quibuscumque vivimus, solamen; ita quoque scripta nostra simili oblatione condienda sunt. Homines nimium severi, graves, superciliosi agrestem, molestamque humanam societatem efficiunt: similiter Scriptores qui semper eodem severitatis tenore causam orant, tædio lectores afficiunt, a lectione abducunt, & finem suadendæ veritatis amittunt. Quamvis epulæ bonæ sint qualitatibus, nisi suavi condimento præparatæ, atque dispositæ fuerint, nauseam, fastidiumque ingerunt. Levandi lectorum animi, atque ad lectionis cursum temperato facietiarum illicio adiuvandi, urgendique sunt. Verumtamen (inquit M. Tullius Lib. II. de Orat.) multum in causis persæpe lepore, & facietis profici videtur. Lectiones prolixæ fatigant animum: nam dum gravia & momentosa considerat, corporis vires franguntur, extenuanturque. Quare nisi aliquo solamine recreetur, fatiscit, atque succumbit. Id tamen animadvertendum, facilius in scriptis quam in sermone, iocorum immoderatione efferri nos posse. Personæ dignitas, dum præsens adest, sæpe linguam coercet. Callamus neminem videt, distantes alloquitur. Quare summa opus est temperantia, & personis, quarum opiniones reselluntur, semper parcendum, errata tantum acri, aut iocoso stilo perfringenda; eoque omnia tendere debent, ut illæsa personæ dignitate, veritas suadeatur. Ut autem te intra moderationis confinia detineas, illud Ciceronis animo hæreat. Homines (inquit) facietis, & dicacibus difficillimum habere hominum rationem, & temporum, & ea quæ occurrant, cum falsissime dici possint, tenere . . . Dicere enim aiunt Ennium, flammam a sapiente facilius ore inardente opprimi, quam bona dicta teneat. Hæc scilicet bona dicta quæ falsa sint. Nam ea dicta proprio appellantur iam nomine.

VII. Utrum nos, post molestissimas de censibus, de cambiis, & sexcentis aliis talebrosas quæstiones, de iocis, & facietis pauca disputationi nostræ opportune inferuerimus, iudicent prudentes rerum arbitri. Inter hæc ad Cong. Theol. Tom. VII.

quæstionculas quas de ludo movere Theologi solent, discutendas accedo.

CAPUT XV.

Nonnullæ quæstionculæ de ludo iucroso, alearum, & sponione.

I. Quæst. I. Ludus propter lucrum principaliter intentum vitiosus ne est? Resp. Gabriel in IV. dist. xv. quæst. xlii. conclus. 3. Tostatus in cap. vi. Matth. quæst. lxxi. & alii plures graviter peccare contendunt propter lucrum ludentes. Quoniam, inquiunt, tunc desideratur damnum proximi, & violatur præceptum Decalogi, Non concupiscas rem proximi tui. Quam rationem alii oppugnant: quia desiderare rem proximi, licito contractu obtinendam, omni peccato caret, nedum gravi. Sed illud discutendum, sit ne licitus contractus iste propter lucri finem?

II. Quæst. II. Qui principaliter ludunt propter lucrum, peccant ne saltem venialiter? Resp. Negant communiter Probabilistæ. Non est peccatum, inquit Cardinalis de Lugo disp. xxxi. ordinare medium ad finem qui utilis sit, si finis licitus est. Lucrum est finis. Ergo ludere propter lucrum omni culpa caret.

III. Hanc opinionem, quam falsam reputo, aperte improbat S. Thomas 2. 2. quæst. lxxvii. art. 4. ubi statuit, mercaturam ipsam quæ est propter lucrum quærendum, quamdam turpitudinem habere, quia deseruit cupiditati. Eam licitam reddit necessitas, aut publica, vel privata utilitas. Ludus suapte natura tendit ad animum recreandum. Animi solamen est finis ludi, non lucrum. Ergo lucrum perturbat ordinem, & detorquet ludum a suo fine. Quid quod lucrum de se honestatem non prætert, vi cuius finis rationem habere possit; sed solum ad aliquem finem necessarium dirigi valet? Ludus itaque propter lucrum principaliter intentum manifeste ordinem intervertit, vitioque laborat: tum quia contra sui naturam privatur suo fine, ad quem institutus est: tum quia ordinatur ad lucrum, quod finis rationem habere nequit. Hæc omnia manifesta sunt.

IV. Quid de illis qui ludunt preces sacras, ita ut victus tot salutationes angelicas, tot psalmos recitare pro purgatorii animabus debeant? Hos peccare adfirmant Ludovicus Lopez II. Part. Instruct. cap. xxxii. Vega verb. Ludus, & alii: quia, inquiunt, immiscet sacra profanis; & si civiliter victos obligare vellent, simoniam committerent. Hanc ego opi-

opinionem non probo: quoniam isti non ludunt propter preces tamquam propter finem intentum; sed finis istorum est animi solamen; adiciunt vero onus precum, veluti quemdam stimulum ad victoriam obtinendam. Sicuti alicuius culpæ non damnarem eos qui principaliter ludentes ad animum recreandum, aliquid lucri pro victoribus adicerent. Ceterum istorum devotio imprudentia non caret. Tempus siquidem ludendi est, tempus manducandi, tempus laborandi. Quid ludo cum precibus? Si orare velint, negligant ludum; & si ludo ad recreandum animum indigent, preces dimittant: aut, peracto ludo, simul preces Deo fundant in gratiarum actionem; sicuti post refectum cibo corpus omnes simul preces Deo offerunt. Preces istorum sunt ludum dirigere, & moderari intra confinia sobrietatis, & corporis animique solaminis. Ludus facillime extra virtutis limites animum pertrahit, nisi coerceatur freno rectæ intentionis, & sobriæ recreationis. Quando victori præmium, seu lucrum sive spirituale, sive temporale proponitur, continuo accenditur aut lucri cupiditas, aut spes victoriæ; & tum plus æquo animus in ludum incumbit, & lucrum evadit finis ludi, quamquam oretenus dicatur adici tamquam aliquod oblectamentum minus principale: quia, inquit, ludus non recreat, nisi lucrum aliquod proponatur victori. Bene habet. At nonne ipsa experientia tunc constat, nihil minus intendi quam animi solamen, quoties victori destinatur lucrum, maxime si sit pecuniarium, aut quid simile? Nonne videmus tum ludentes tanto mentis conatu victoriæ assequendæ operam dare, ut nihil aliud cogitent quam superiores evadere? Quare raro ludus actus virtutis est, quoties destinatur victori lucrum. Si virtus non est, vitium necessario in praxi erit. Porro sit ne vitium istud grave, vel leve, bilances quibus malitiæ istius gradus ponderem, mihi desunt. Tu declina a malo, & fac bonum. Tempora lucrandi a tempore ludendi divide; & omnia in proprios fines, Deique tandem gloriam dirige. Ut vitii levitatem, & gravitatem dignoscere valeas; considera personarum conditiones, temporis, loci, pecuniæ ludo expositæ quantitatem, & alias circumstantias. Potissimum considera, si ludentes ex instituto, & quasi ex professione, vel solum accidentaliter, & oblectandi animi causa ludo operam dent.

V. Quæst. III. Quæ conditiones requiruntur, ut ludus lucratorius sit licitus? Resp. Ludus, ut diximus, ad animi & corporis vi-

res reparandas institutus est. Hominum cupiditas omnia pervertit; & ludum ab animi oblectatione ad crumenas expilandas, ad prodigenda patrimonia, ad evertendas familias iniquissime detorsit. Ludus iste lucratorius iam sibi ascivit tractatum theologicum, in quo aliqui iuniores, quid Probabilismus valeat, patefaciunt. Ludum hunc inter contractus collocant, eumque ita definiunt: *Est contractus in quo victori certaminis res ab utroque exposita tribuitur*. Contractum hunc natura iura licitum asserunt, dummodo tres potissimum conditiones adsint. Prima, ut ludentes habeant liberam facultatem disponendi de re quam ludo exponunt. Hinc peccare eos aiunt qui ludunt cum latrone, depositario, puero, stulto, mancipio, filiofamilias, prodigo, Religioso. Secunda conditio, ut ludus sit licitus, est, quod alter alterum iniuriis, fraudibus, conviciis ad ludum non inducat. Tertia, ne fraudes contra ludi leges interveniant. Super qualibet harum conditionum innumeras instituunt quæstiones.

VI. Quid de hoc ludo lucratorio qui principaliter & unice lucrum intendit, ipse sentiam, iam patet ex iis quæ dixi. Mercatura, seu negotiatio quæ unice lucrum intendit, turpitudinem quamdam præfert. Sola privata, aut publica necessitas, & commodum eam licitam facit; ut cum omnibus Patribus S. Thomas docet. Ludus lucratorius, seu negotiatorius, necessarius ne Reipublicæ, aut familiarum sustentationi est? Nonne tum privatis familiis, tum Reipublicæ perniciosi sunt lucratorii ludi? Unde ergo honesti, & liciti evadere queunt? Conditiones quas iuniores plures præscribunt, maiorem malitiam, & nova scelera impedire possunt; at honestatem donare tali ludo nequeunt. Quicumque itaque ludus lucratorius, qui principaliter ob lucrum exercetur, mea quidem sententia vitio non caret. Gradum autem malitiæ absolute ignoro. Tria mihi certa videntur. Primum est, ludum principaliter propter lucrum intentum, vitiosum esse. Secundum, eos qui præter consuetudinem, & accidentaliter aliquid pecuniæ ludo exponerent, etiam principaliter propter lucrum, gravis culpæ non damnarem. Tertium, a gravi culpa non liberarem eos qui in consuetudine ludendi principaliter propter lucrum versarentur: quoniam vix in praxi contingit, quin talem consuetudinem gravia consequantur absurda, quæ recensere non vacat, cum sint obvia. Quare omnibus inuideo a ludolucratorio abstineri. Quoniam communiter initium esse solet

solet animi oblectamentum; at progressum & finem desinere in avaritiam, experientia docet. Sensim sine sensu serpit cupiditas, & consuetudo gignitur. Deinde cavendum ne ludus tuus aliis exemplum, & impulsivum præbeat. Vix quinque in centum ex lusoribus continent intra confinia ludi culpa carentis, quando lucrum in eodem addit.

VII. Quæst. IV. Licitus ne est ludus aleariorius, seu fortunæ? Resp. Ludus iste ipso civili iure severissime prohibetur, ff. de aleatoribus, l. 1. 2. 3. & in Authentica alearum usus C. de aleatoribus, & alear. lusu, ubi statuitur, victum non esse condemnandum ad debiti solutionem. Immo eidem, vel eius heredibus actio conceditur repetendi id quod solvit. Prohibentur quoque sponiones, vulgo scommesse, astantibus in favorem ludentium. Id quod comedendum in convivio est, ludo exponi permittitur eisdem legibus. Denique in præfata Authentica prohibetur ne aliis etiam ludis non vetitis perdidit quam supra unum solidum ab uno ludentium possit. Quanti nunc æstimandus sit solidus iste, non vacat inquirere.

VIII. Plures sunt leges municipales civitumque regni, & principatus quæ ludos fortunæ, nempe alearum, & taxillorum, severe prohibent. Ioannes Barbeyracus in citato suo opere Lib. II. cap. 11. §. 2. refert decretum Serenissimæ huius invictæ, atque immortalis Veneræ Reipublicæ adversus ludos istos alearios.

IX. Disputant iuniores, peccent ne graviter ludentes contra præfatas leges. Affirmant non pauci. Sanchez, Filiucius, Lessius, & alii plures negant: quia inquit, præfatae leges vel obligant solum ad pœnam, vel non fuerunt receptæ, vel sunt contrario usu abrogatae. Quid ipse sentiam, mox dicam.

X. Non modo ius civile, sed etiam ius canonicum cap. Episcopus dist. xxxv. laicos aleæ operam dantes, communionem privat. Verum & legem istam præfati iuniores Lessius, Sanchez, & alii asserunt non esse usu receptam.

XI. Plures sunt canones, qui Clericis lulum chartarum, seu alearum interdunt. Dist. xxxv. cap. 1. hæc habentur. Episcopus, aut Presbyter, aut Diaconus aleæ, atque ebrietati vacans, aut desinat, aut deponatur. Subdiaconus, Cantor, Lector similia faciens aut desinat, aut separetur. Item cap. Clerici, de vita & honest. Clericor. hæc præscribunt. Ad aleas, & taxillos non ludant, nec eiusmodi ludis intersint. Rursus cap. Inter dilectos. Et eandem Concilium Tridentinum sess. xxii. cap. xxii. de Refor. renovat omnes antiquos

canones adversus Clericos ludis chartarum, seu alearum vacantes. Innumera Synodi & dioecesanae, & provinciales prohibent Clericis eiusmodi ludos.

XII. Communis quoque iuniorum opinio vix audet Clericos præfatis ludis operam dantes a gravi culpa liberare. Solum plures addunt, eiusmodi leges comprehendere Clericos frequenter, non raro, nempe bis vel ter, ludentes.

XIII. Paucis hæc ego controversiam dirimo. Ludus fortunæ, seu fortis, propter lucrum peractus, natura sua vitiosus est, ob rationes iam supra indicatas contra omnem ludum lucratorium, seu propter lucrum principaliter intentum. Præterea ludi alearum, seu chartarum, qui non ab industria, sed a mera sorte pendunt, ut sunt ludi vulgo Basseta, Faraon, triffac, taxillorum &c. tot pericula secum afferunt, & tam ingentia mala pariunt, ut neminem illorum absolverem qui his ludis vacarent, nisi prius desisterent, si ve laici sint, si ve Clerici, si ve Religiosi. Hac sola decisione evanescent innumera illæ quæstiones quas fuso calamo versant iuniores de iis qui ludere valent, nempe de filiisfamilias, de uxoribus, deque aliis pluribus; & de quantitate pecuniæ quam isti exponere ludo possunt.

XIV. Benignitas casuistica scientiæ, sicuti in aliis, sic in hac materia magnopere perniciosa est. Damnabis ne, inquit, illos qui non frequenter ludunt, qui in consuetudine non versantur ludendi? En omnium malorum originem. Permittunt iuniores plures, quod possis quandoque his ludis vacare conscientia tuta, non crebro, sed raro. Sensim habitus, & consuetudo gignitur: & consuetudinem emendationis desperatio quasi consequitur. Videmus homines ludis istis deditos, cupiditatis, & cuiusdam desperationis vinculis obstrictos. Aut enim victores evadunt; & tum insaturabili avaritiæ æstu abripiuntur: aut victi sunt; & tum, ut perditam pecuniam recuperent, omnia prodigunt. Illi in scorta, in comestationes, in luxum, & pompas pecunias ludo acquisitas profundunt; isti blasphemias, fraudibus, dolis, & flagitiis implicantur, ac sceleribus scelera accumulunt. Aristoteli lutores isti, & latrones iidem sunt. Nemo iidem fidem habet. A publicis officiis, & ministeriis quæ pecuniæ procuracionem annexam habent, excludunt. Illos veluti grassatores, & pecuniarum expilatores, declinant viri prudentes. Nota hæc omnia sunt. Etiam benigniores Casuistæ eiusmodi lutores, habitu ludendi irretitos, damnant; sed

sed ipsi hunc habitum non raro consuunt, dum iidem permittunt negotiationem istam Inforiam identidem exercere, dummodo sint absoluti pecuniarum ludo exponendarum domini, dummodo a fraudibus abstineant, & æqualitatem fervent. Ludus iste aleatorius, & lucratorius confinia vix patitur, terminos omnes transilit, præstigium est, quod homini lucri cupido rationem adimit. Qui conditionibus casualibus ludum istum negotiatorium intra iusta confinia coercere sibi illudunt, similes iis sunt qui ebrios inter pocula temperantes, libidinosos in familiari puellarum venustarum conversatione castos, & heliuncos inter exquisitas epulas sobrios esse contendunt.

XV. Quid ergo agendum cum aleatoribus? Arcendi omnino sunt a sacramentorum participatione, donec resipiscant. Qui tali pravo habitu detinentur, signa certa emendationis exhibeant, antequam ad sacramenta suscipienda admittantur. Qui ludere incipiunt, si sincere spondeant se imposterum non lustros lucri causa, absolvantur. Quid? Damnas ergo omnes ludos chartarum, & taxillorum? Ludi isti sunt negotiationes licitæ, in quibus æque est & damni periculum, & spes lucri. Sunt qui hanc negotiationem exercent moderatione summa. Durum autem est omnes istos lufores gravis culpæ damnare. Iam dixi, me trutinas non habere quibus gradus malitiæ mortalis, aut venialis in hac materia ponderem. Quod aliqui interdum debita moderatione & temperantia eiusmodi fortunæ ludos agant, eventus insolitus est, & perrarus. In mortum autem materia, non quod uni, aut alteri contingit, sed quod communiter evenire in praxi solet, spectandum est. Quamvis negotiatio hæc luforia, absolute considerata, malitiam gravem non proderet; tamen re ipsa tot est malorum, scelerumque origo, ut remediis intra moderationis terminos restringi nequeat. Ex alia parte humanæ societati necessaria non est. Ergo prorsus exterminanda. Ludent proculdubio homines. Quid inde? A fornicatione, ab adulteriis, ab usuris, a furtis, a perinriis, a blasphemis, a mendaciis non abstinere homines. Propterea ne licita hæc scelera erant? Hac sola doctina evanescent innumeræ quæstiones de ludis quas versare iuniores solent. Tota hæc controversia huc recidit: ludi fortunæ, lucri causa peracti, gravissima pericula secum adferunt plurimum scelerum: ergo omnino cavendi, & prohibendi. Alii ludi qui ex industria pendent, si revera ad solamen, & recreationem cor-

poris tendant, vitio carent: si aliquid lucri per modum obsonii, & condimenti sit ipsis adiectum, ex circumstantiis videndum, an vitio careant. Si lucrum est finis præcipuus, prohibendi omnino. Quoniam ludi ad animi, & corporis recreationem sunt instituti; mercatura ad lucrum tendit.

XVI. De ludis Regularium vide *Disciplinam Apostolico-Monasticam* diff. vi. cap. xv. ubi plura festiva commenta iuniorum confutata reperies. Si omnibus ludi fortunæ vetiti sunt, quanto magis Clausalibus?

XVII. In eorum quæ adversus ludos breviter dixi, confirmationem plura SS. Patrum testimonia referre possem. Celebris est sermo adversus aleatores, qui tribuitur S. Cypriano, quem Ballutius reicit in opera supposititia, huic S. Martyri adscripta. In hoc sermone alex tabula appellatur *diaboli venabulum, ubi diabolus prælo est, & ad capiendum summissus*. Sed, missis antiquorum Patrum documentis, pauca transcribam ex multis quæ scribit S. Antoninus Archiepiscopus Florentinus II. Part. tit. i. cap. xxiii. §. 6. ubi hæc, quæ ludum alex consequuntur, scelera recenset. *Primum est* (inquit) *amissio temporis, secundum blasphemiam, tertium contumelia, quartum dissipatio substantiæ temporalis, quintum Ecclesiæ contemptus, seu inobedientia, sextum est furtum, septimum est gula, octavum homicidium, nonum invidia, decimum rerum necessariorum in familia penuria, undecimum iactantia, duodecimum mendacium, tertiumdecimum neglectus divinorum, quartumdecimum est odium, quintumdecimum participatio sceleris. . . sextumdecimum contentiones, decimumseptimum est rapina, decimumoctavum est scandalum, decimumnonum est tristitia, vigesimum usura, vigesimumprimum est christianitatis vituperatio, contra illud quod ait Apostolus (II. Corinth. vi.) Non vituperetur ministerium nostrum, id est servitium quo servimus Christo. Sed per ludum servitur diabolo. Sicut enim Deus invenit 21. litteras primo ad componenda Biblia, ubi est omnis sapientia revelata; ita invenit diabolus taxillos, & chartas pro biblia sua, ubi posuit 21. puncta ad litteras suas nigras, ubi reperitur omnis malitia peccati. Non ergo debet dici Christianus qui deditus est ludo, cum vituperet nomen Christi. Et S. 8. Quantum ad tertium facit illud vitium associari demonis; quod innuit, cum dicitur, in circuitu. Opus diaboli est circuire. . . Unde (Isai. lxx.) Qui ponitis fortunæ mensam, ut bibatis super eam: propterea dinumerabo vos in gladio. Ponunt mensam fortunæ qui ludunt, ex-*

ponentes se fortunæ, sive per taxillos ludendo, sive per chartas, & isti feriuntur gladio divinæ actionis in inferno. Unde in chartis, sive naibilibus sunt figuræ non solum baccularum, denariorum, cupparum, sed & gladiorum, ad immendum, quod ex ludo sequuntur cupiditates, potationes usque ad ebrietatem, verberationes, & vulnera, & demum gladius mortis eternæ.

XVIII. Quæst. V. Qui exponunt publicas mensas ad ludendum, & in propriam domum volentes ludere recipiunt, peccant ne mortaliter? Resp. Afirmant vel ipsi benigni iuniores, Sanchez, Alcozer, & potissimum Diana, qui acriter, ut inquit Lugo, hanc propugnat opinionem. Addunt, peccare quoque eos mortaliter qui eiusmodi lufores propria præsentia animant, vel adiuvant, vel eos, cum possint, non corrigunt, impediuntve. Excusant vero illos a gravi culpa, si posito ludo quem non approbant, videant exitum fortunæ, & luforum industriam. Ceterum vix talis deliberata præsentia vitio aliquo caret.

XIX. Quæst. VI. An peccent artifices taxillorum, & chartarum? Resp. Chartarum, & taxillorum usus licitus esse potest: quia tum chartæ, tum taxilli adhiberi solent etiam in ludis non lucratoriis, sed in animi corporisque recreationem peractis, & etiam in ludis qui ex industria pendent. Vera hæc sunt. At si ars ipsa, & taxillorum chartarumque usus in praxi spectentur, hæc quæ recensui per accidens eveniunt. Per se vero, seu communiter in praxi taxilli, & chartæ ad turpe lucrum adhibentur: idcirco eiusmodi artifices peccare mortaliter, & nisi derelinquere artes eiusmodi proponant, non esse absolvendos docet S. Antoninus in sua *Summula Confessional.* II. Part. de peccat. avar. cap. iii. de turpi lucro his verbis. Si quis facit aliquam artem, vel artificium cuius usus (N. B.) ut plurimum est ad mortale, ut facere taxillos, vel chartas, & huiusmodi, peccat mortaliter; nec debet absolvi, nisi disponat illud dimittere. Fufius hanc doctrinam exponit in *Sum. II. Part. tit. i. cap. xxiii. §. 13.* ubi hæc habet. *Videtur dicendum de factoribus, & venditoribus alcarum, & taxillorum, & chartarum, quod, quia ut in pluribus homines his utuntur ad peccatum mortale, propter avaritiam, ideo non videntur tales posse excusari a mortali, unde nec absolvendi, nisi talia dimittant.* De penit. dist. v. can. Falsas, & can. Fratres, & can. Negotium Guilielmus etiam dicit, quod non est securum de talibus vivere, quorum usus est fre-

quentius ad peccatum, quod intelligo de mortali, & est turpe lucrum. Sic loquuntur viri sancti, & Episcopi. Aliter docent Diana, Tamburinus, Lugo, & communiter Probabilistæ. Quibus auscultandum? Animadvertite lector, quam futilis, & perniciosus sit apud Casuistas usus distinctionis per se, & per accidens. Per se in genere moris illa ars mala est quæ communiter, & ut plurimum peccandi occasio est. Per accidens potest esse bona, quatenus aliqui raro eadem inculpate utuntur. E contrario ratiocinantur Casuistæ communiter; & ideo turpiter aberrant, ut alibi fufius patefecit. Præfatæ igitur artes periculorum plenæ sunt: quoniam abusus eorumdem operum communis, & universalis est. Dura hæc sunt, inquis. Fateor. Sed durus quoque Christi sermo suis auditoribus apparuit. Totum autem hoc doctiorum iudicio submitto.

XX. Quæst. VII. Sponsiones, vulgo scommesse, licitæ ne sunt? Resp. Negant Gabriel, Sylvester, & alii. S. Antoninus II. Part. tit. i. cap. xxiii. §. 9. hæc docet. Quæritur, quid iuris cum altercantibus duobus, puta Petro, & Martino, super aliquo rei eventu præterito, vel futuro, puta morte alicuius Domini, vel adventu alicuius Principis: unus, ut Petrus, asserit mortuum talem Dominum, vel venturum talem Principem ad talem civitatem intra certum tempus: quod si fecus fuerit, obligat se Martino daturum centum; ita tamen quod si ita est ut asseruit Martinus, qui tenebat contrarium, vice versa teneatur dare Petro centum, vel minus secundum conventionem adinvicem factam: utrum tale lucrum sit licitum? Respondeo non: sed turpe lucrum dici potest, procedens ex avaritia, & nulli deserviens utilitati, sed vanitati, & prodigalitati: non tamen restituere oportet; sed pauperibus erogandum, ut audiui a peritis. Non modo S. Archiepiscopus, quem Deus constituit regere Ecclesiam suam, sed periti quoque illius temporis, quos ille consuluit, talem propugnabant doctrinam.

XXI. Licitas e contrario tales sponsiones defendunt communiter iuniores tanta confidentia, ut si ego oppositum docuero, eorumdem centuras vix declinabo. At numquid ego ab antiquorum, & quidam Sanctorum, doctrina recedam, ut istorum opinioniones clausis oculis suscipiam? Quas illi rationes promunt? Audi. Hi contractus, inquit Salmanticenses tract. xiv. cap. iv. punct. iii. num. 64. sunt fortunæ, in quibus sponsiones

æquali periculo se exponunt lucri, & iacturæ; nulloque iure prohibentur; ut probat Sanchez. Heinc solum colligitur, ludos fortunæ absolute, & natura eorum a circumstantiis præcisa, non esse malos. At nunc quærimus, utrum eiusmodi sponfiones in individuo, & omnibus circumstantiis spectatis, sint honestæ? Quærimus, quodnam sit istius honestatis obiectum? Lucrum? Iactura? Hæcine honesta officia? Quisnam harum sponfionum finis? Lucrosa victoria: adversarii sponfionis depressio, irrisio, & despicientia. Num aliquo in casu sponfiones istæ, ob solam cuiusdam oblectationis causam peractæ, ut dum inter amicos aliquid una comedendum luditur, vitio carere queant, ex circumstantiis dignoscendum erit. Ceterum sponfiones illæ lucratoriaræ, & pecuniariæ, quæ communiter fiunt super bellorum exitu, super aliorum ludorum victoria, vel iactura, super aliis eventibus, nisi omnia Philosophiæ moralis, nedum Christianæ Theologiæ, principia evertantur, a vitio purgari nequeunt. Erit ne veniale, an mortale hoc vitium? Ignoro. Ex circumstantiis colligendum. Sponfiones istæ ex avaritia lucrandi, ex superbia devincendi adversarii, ex nimio & impotenti amore erga eventum pro quo luditur, ex partium studio proficiscuntur. Nullus hic honestus finis; necessitas nulla. Unde ergo iuniores nostri tam asseveranter harum sponfionum honestatem colligunt? Nullam ego ab iisdem rationem productam vidi quæ honestas evincat lucratorias sponfiones istas.

XXII. Salmanticenses cum aliis Probabilistis docent *loc. cit.* hanc opinionem. Si unus diceret se certo scire; & nihilominus aliter contenderet, & perseveraret in sua sponfione, nolens credere dicenti: licite potest alius spondere, & lucrari; & suæ protervitati, & duritiæ alter debet imputare detrimentum. Et pro hac opinione citant Dianam, Trullenchum, Villalobosium, Sanchez, Pradum. Ubi in tali opinione caritas? ubi æquitas? ubi iustitia? Non credit ille tibi certo affirmanti se scire eventum, quia te deceptum existimat. Imprudens utique est, & perversax. Et tu ex eiusdem imprudentia, & obstinata ignorantia emolumentum colligere iure vales? Hoc ne Christi Evangelium permittit? Hoc ne Ethnicorum Philosophia concedit?

XXIII. Cardinalis de Lugo *disp. xxxi. sect. vi. num. 74.* licite fieri sponfionem docet quæ cum damno proximi eveniet: quia, inquit, licet spondenti detur occasio optandi mortem Petri; hoc tamen per accidens est.

XXIV. Idem Cardinalis de Lugo *ibi n. 75.* hæc scribit. *Infertur secundo, non esse etiam de iure naturæ illicitum sponfionem facere super peccato committendo, vel non committendo ab aliquo tercio. Ita Sanchez cum aliis. Quodnam istius sponfionis obiectum? Peccatum. Nonne honestum? Quinam finis? Lucrum. Nonne sanctum? Sanctum, inquit Augustinus, quod volumus. Nolo plura recensere. Ex paucis quæ obiter indicavi, collige quam verum sit effatum Alexandri VII. nempe Doctores iuniores modum opinandi invenisse ab evangelica simplicitate alienum.*

S. U N I C U S.

P. Cæsaris Calini opiniones de ludis lucratoris qui ex industria, & fortuna pendent, reselluntur.

R. P. Cæsar Calini novem prolixis lectionibus, quæ secundam partem *Tom. V. in Lib. I. Regum* formant, ludi lucratorii argumentum dispicit *lingua italica*. Et quoniam opiniones, ut imbecillitati meæ videtur, laxiores a Casuistis excogitatas defendit, illasque e suggestu nobili iuventuti uberrima eloquentiæ vi persuasit primum voce, post publicis typis universæ Christianæ genti: ideo pretium operæ existimavi eadem pro modulo meo resellere. Nemo itaque vitio vertere mihi iure valet earundem opinionum confutationem, hypothesi facta quod falsæ sint, viamque nobili iuventuti, & Christianis omnibus aperiant latissimam ad ludos lucratorios frequentandos, ex quibus illa proficiscuntur absurda quæ omnibus (heu nimium!) comperta sunt. Num vero falsæ doctrinæ hypothesi vera sit, ex iis quæ dicturus sum, lector colliget.

II. *Lectio I.* recensitis argumentis Theologorum qui ludum, principaliter ob lucrum peractum, peccati damnant, hæc ipse scribit *pag. 17.* „Io mi avvedo, che questa dottrina reca qualche turbazione alle anime timorate, le quali con ragione hanno in orrore il prendersi per passatempo un peccato, benchè veniale. Voi già dite nel vostro cuore: Questo insegnamento ci sembra più severo che vero; e in questo io mi accordo con voi: e meco con voi si accordano un Cardinale de Lugo . . . un Sanchez . . . un Urtado . . . un Molina . . . un Valenza, e la piena maggior de' Dottori, insegnando, che il giuocare anco a fin di guadagno, e ancora a fin di GRAN GUADAGNO, se altronde non intervenga qual-

che

che circostanza peccaminosa, non è in se stesso alcun peccato.“

III. Quam sit doctrina isthæc Christi Iesu Evangelio consentanea, iudicet pius & prudens lector. Clamat S. Paulus: *Ommes qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem & in laqueum diaboli, & in desideria multa nociva.* Inhiare ergo per ludum lucro, & quidem ingenti, omni culpa etiam veniali vacat? Erit ergo virtutis officium? Ecquid ni? reponit *pag. 26.* „Ora vi aggiungo: il giuoco moderato secondo a' dettami del retto, non solo è innocente, e libero da ogni colpa, ma può esser ancora merito di gloria del Paradiso. La dottrina è dell' Angelico S. Tommaso. *Ludere ad recreationem, servato modo eutrapeliæ, quæ medium tenet in ludis, meritorium erit in eo qui caritatem habet.* (S. Th. in II. dist. xl. art. 5. corp.) *Vedete, o Ascoltanti, che io non pretendo ingannarvi: no, non vo atterrirvi col falso. Dove la verità si spavento, non vo dissimulare il vero, per non recarvi spavento: e dove la verità consorta, godo d' instruirvi nel vero, anche a fine di recarvi conforto.“*

IV. Confortamini ergo, o lusores, qui ingentis lucri ludo dum operam datis, comparare non modo terrenas, sed & æternas quoque divitias felicissime valetis. Quæ profecto doctrina benignior, suavior, & ad perfundendos gaudii, lætitiæ, & consolatione lusorum animos efficacior? Quis fidem non adhiberet sacro Concionatori, & Christi cathedra talia asseveranti, S. Thomæ Aquinatis auctoritate producta? Onus mihi a professione mea impositum, Aquinatis doctrinæ ab imposturis asserendæ, urget ut Republicam litterariam moneam, Concionatorem nostrum humanæ naturæ lapsum passum esse, lectores suos fide bona decipere, summamque invidiam Angelico Doctori confiare. De ludo, in verbis factive sito, ad animi solamen peracto, loquitur Angelicus; secus de lucratorio. Si vel unicum verbum in operibus S. Thomæ reperitur ex quo erui possit, ludum ob lucrum, & quidem magnum, principaliter intentum, honestum esse, & aliqua Paradisi gloria dignum, gravissimas luere pœnas volo. Vel ipsam mercaturam, nedum ludum, ob lucrum frequentatam, turpitudinem præferre Aquinas docet, ut supra admonui. Excusandus Concionator est, quod forte in aliquo Doctorum quos pro sua opinione allegat, eiusmodi falsissimum commentum legerit.

V. *Lectio II.* Quærit Auctor noster: *Se il giuocare con carte, o dadi sia peccato; e se*

sia peccato il giuocare per molto tempo? Responder primo his verbis. „E quanto alle carte, e dadi, primo si condannano da' Santi Padri. S. Basilio si scaglia contro de' suoi uditori, perchè dopo la sua predica farebbero passati a tai giuochi; e dice, che a questi assiste il demonio per rinvigorire la voglia. *Si vos misero, & concilium hoc dissolvero, sunt qui proinus ad tesseras, aleasque se conferunt. Ille spiritus malignus assistit, furorẽ punctis ossibus illis ludentium, insaniamque accendens* (S. Basii. Hexam. hom. VIII.) S. Efrem tra le operazioni del demonio, alle quali dee rinunciare chi riceve il battesimo di Gesù Cristo, numera il giuoco delle carte e dadi. . . S. Cipriano scrisse un libro intero sopra questo giuoco, e lo chiama colpa mortale. . . S. Ambrogio lo detesta, e dice tra le altre cose: *Vitæ hanc aleam rectius dixerim quam peccuniam. Sub momento fertur quod valeat æternum &c.*

Secondo. I giuochi di tal qualità si condannano da' Savi, benchè gentili. Aristotele (IV. Eth. I.) fa come un fascio di simili giuocatori, e gli unisce di camerata co' ladri, e tutti gli dichiara infami. Platone (in Phæd.) afferma, questo essere ritrovamento del demonio. Alessandro il Macedone non li tollerò, e li punì nella sua corte ec.

Terzo. I giuochi di tal qualità si condannano dalle leggi, e da' sacri Canoni. Si vietano dalle leggi seconda, terza, e quarta de' Digesti al titolo *de aleæ lusu* . . . Si uniscono il braccio secolare ed ecclesiastico ad inseguirlo. Certamente tra gli ottanta cinque canoni degli Apostoli, menovati, e ricevuti nel sesto Sinodo il 42. dice così. *Episcopus, aut Presbyter, aut Diaconus, aleæ, atque ebrietati vacans, aut desinat, aut deponatur . . . Similiter etiam laicus.* Il sesto Sinodo Constantinopolitano intima la stessa pena della scomunica. *Nullum omnino, siue Clericum, siue laicum, ab hoc deinceps tempore aleæ ludere permittatur. Qui secus fecerit, excommunicetur . . .* Finalmente il sacro Concilio di Trento nel capo primo della sessione ventesima seconda conferma in questo gli antichi canoni, e le lor pene, lasciando agli Ordinarij la libertà di accrescerle.

VI. Hæc sunt rationum momenta quæ pluribus a me omissis unico brevitate studio, contra ludum alearum & taxillorum adducit P. Calini. Urgentiora sane afferri nequeunt. Quis itaque sibi in animum indu-

Z. 4. ceret.

ceret, P. Concionatorem idcirco hæc & Patrum, & Conciliorum, & Canonum, immo ipsorum Ethnicorum testimonia adversus alearum, & taxillorum pravitatem adduxisse, ut eadem deluderet? Si ego dicerem, P. Concionatorem veritum fuisse ne iuvenes nobiles, legentes præfata Patrum, Conciliorum, Canonum documenta perterrefacti, ab aleis & taxillis profus abstinere; ideoque illorum mæstitia motus, animos illis fecisse ad taxillos aleasque tractandas: lectores mihi, tanquam impostori, succenserent. Quamobrem rescribere cogor quæ continuo subdit ibidem P. Concionator.

VII. „Se fosse mia intenzione di atterrirvi in qual si voglia maniera dal giuoco, non d'intruirvi sincera mente nel vero, vi lascerei la pena di cercar la risposta a questi argomenti. (N. B.) Ma io vò che siate ben informati: onde senza ansietà, e senza scrupoli distinguerete il vero dal falso, il sodo dall'apparente, l'illicito dal lecito. Per tanto a ben intendere la forza de' canoni, e delle leggi . . . e degli Scrittori, e de' Padri, dovete sapere ciò che notano i Dottori, che il nome di *aleæ*, usato nelle citate autorità, nè significa ogni giuoco che si eseguisca con carte o dadi, nè significa i soli giuochi che si eseguiscono con carte, o dadi.“

VIII. Prolixo sermone varios ludos chartis, & taxillis fieri solitos, alios a sola sorte, alios ab industria, & sorte pendentes, distinguit: & post plura eiusmodi de ludis alearum, & taxillorum, vetitis a sacris canonibus, hæc subiicit pag. mihi 38.

IX. „Però, acciocchè vediate con quanta sincerità io v'informi, schiettamente confessovi colla piena de' Dottori, che nè pure tai giuochi, almeno a quelli che non sono Ecclesiastici, nel giorno d'oggi sono proibiti. Le leggi, è vero, sono assai chiare: i canoni sono palesi: ma o non si accettassero nella loro pubblicazione, o si abrogassero da una consuetudine tollerata per lungo tempo, al di d'oggi non sono in vigore (N. B.) Parmi che accada al giuoco ciò che accade a un fortunato falcone: l'aveano preso di mira gli uccellatori, perchè di tanto in tanto ghermiva, e spennacchiava i poveri uccelletti delle loro gabbie: più volte aveano contro lui dirizzati i lor colpi, ma non l'aveano mai colpito: finalmente tocco da piombo discosto leggermente in un'ala, l'ebbero nelle loro mani, e tra quelle si addomesticò. Quando cominciò ad esser domestico, lasciò d'esser per-

seguitato: lui nutrivano, con lui ricreavano, tanto caro, dopo averlo famigliare, quanto odiato, mentre era loro straniero. I Legislatori vedevano le famiglie sudite frequentemente o lacerate, o spennacchiate dal giuoco: lo prefero di mira colle loro leggi; ma la ferita fu assai leggera. (Excommunicatio leve vulnus?) Finalmente entrò nelle loro case: e già è trattamento di loro delizie, quello che fu bersaglio delle loro saette. Giuocano i Principi, giuocano i lor ministri, giuocano i sudditi, giuocano pubblicamente: nè governo ecclesiastico, o secolar si attraversa, nè castiga, nè reclama col diritto alla mano: dunque questo diritto non vive. Così il Cardinal de Lugo, il Molina, l'Omobuono, il Regio, il Filliuccio, il Lessio, il Salas, il Diana (coord. Tom. VI. tract. xv. ref. 1.) gli altri, ed Io con essi: onde si fa assai chiaro, non essere violatore di tali diritti il laico che giuoca, e per tal parte non aggravarsi di colpa nè pur VENIALE.“

X. Hæc meditetur pius, & prudens lector. Fatetur P. Concionator, omnes Ethnicorum Sapientes, Platonem, Aristotelem, Alexandrum, Chilonem Lacedæmonem, ceterosque Philosophos ludum alearum, & taxillorum furti loco habuisse. Fatetur Cyprianum, Basilium, Ephrem, Ambrosium, aliosque Patres eiusmodi ludos execrari. Fatetur leges tum civiles, tum ecclesiasticas hos ludos severe vetare. Fatetur tandem xv. sæculorum spatio sacros canones severissimas pœnas eiusmodi ludentibus iulixisse: quos canones, inquit, & pœnas confirmavit Concilium Tridentinum. Vini itaque obligandi a primis Ecclesiæ sæculis usque ad Concilium Tridentinum habuerunt canones isti. Immo, si Concilium Tridentinum, teste P. Concionatore, hæc omnia confirmavit (Finalmente il sacro Concilio di Trento conferma in questa materia gli antichi canoni, e le lor pene) ergo etiam post Tridentinum leges viguerunt usque ad Doctorum plenitudinem. Quinam Doctores isti? Un Diana, un Filliuccio, un Sanchez, un Salas, un Molina, un de Lugo, gli altri, idest, Tamburinus, Escobarius, Caspripalaus, Caramuel, Sporer, Leander &c. Hæc est Doctorum plenitudo. At nonne Doctores sunt Ecclesiæ Patres? Quis Christianorum Doctores constituit defensores istos alearum, & taxillorum? Quibus rationibus nixi novisti Doctores audent adversus Patres omnes, adversus leges, adversus sacrorum Conciliorum canones vexillum erigere? Quia, inquit, Auctor noster, ludo alearum, & taxillorum

evenit id quod accidit fortunato falconi, qui leviter læsus, in manus venit percussorum, quibuscum dulce & perpetuum amicitia, familiaritatis, & domesticæ consuetudinis fecundus inivit. Similiter ludus, levi & blando vulnere a sacris canonibus fauciatus, ingressus nobilium præfertim domos, evalit deliciarum, & oblectamenti materies, quem prius legum severitate persequerantur. Ludunt Principes, ludunt ministri, ludunt subditi, ludunt publice. Ergo licitus ludus est, infert la piena de' Dottori. At hi omnes ludabant etiam omnibus sæculis usque, & post Concilium Tridentinum. Alterutrum ergo: aut errarunt Patres, Concilia, & Sapientes omnes tum christiani, tum pagani xv. sæculorum: aut errant Diana, Filliucius, Homobonus, Lugo, Molina, Salas, & alii. Ludunt Principes, ludunt ministri, ludunt subditi, ludunt publice: ergo licitus ludus? Si hæc consecutio legitima est; actum de legibus omnibus. Clamant Scripturæ sanctæ: Omnes avaritiæ student: Omnes declinaverunt: Non est qui faciat bonum. Ergo honesta avaritia, honesta fenora? Clamant Scripturæ sanctæ: Ne sequaris multitudinem ad peccandum: & Doctorum recentium plenitudo ex multitudine ludentium, alearum, & taxillorum honestatem infert.

XI. Verum, ut Concionatoris, & recentium Doctorum sophismata luculentius pateant, distinguendæ sunt pœnæ, & anathemata, in aleæ lufores a sacris Conciliis lata, a ludi pravitate. Abrogaverit, per me licet, temporis præscriptio pœnas præfatas; at propterea ne abrogata est ludi iniquitas? Propterea ne abrogata sunt absurda quæ ludum hunc consequuntur? Cur Aristoteles, Plato, Cicero, & ceteri sapientes pagani: cur Patres omnes, cur Concilia, cur Canones, cur ipsæ civiles leges unanimi consensu ludum hunc prohibuerunt? Cur sapientes omnes tum ethnici, tum christiani tam severe execrati, & detestati sunt ludum hunc? Si indifferens esset; fieri ne potuisset ut omnes in eiusdem damnationem consensissent? Alterutrum ergo: aut pravus & iniquus est ludus iste absolute, & moraliter spectatus, seu ut communiter exercetur, & præciso aliquo casu (moralia enim moraliter tractanda sunt); aut errarunt omnes sapientes tum pagani, tum christiani, tum Concilia, tum Legislatores. Falsum secundum. Ergo verum primum. Pœnæ severissimæ ludoribus iniectæ, & ferventissimæ Patrum, omniumque Ecclesiæ Doctorum contra ludum hunc declamatores; eiusdem produnt iniquitatem.

Aberrant ergo Doctores casuistæ, dum ex præscriptione contra pœnas inferunt præscriptionem contra ludi pravitatem. Primum, secus secundum, præscriptioni subest. Verum Patrum testimonia hac benigna interpretatione exponit Auctor noster pag. 41. I Santi Padri hanno ragione di alzar la voce contro il giuoco, regolato principalmente dalla fortuna... Così declamano contro gli ornamenti, contro le ricchezze, contro il vino: e le loro declamazioni vanno a ferire l'abuso, non l'uso: così non detestano il ginoco, ma solamente il mal uso del giuoco. Ludus ergo alearum, & taxillorum licitus est, quemadmodum usus vini, ornamentorum, & divitiarum? Patres non ludum alearum, sed abusum dumtaxat insectantur? Immo e contrario ideo ludum alearum absolute detestantur, quia in praxi tot illum consequuntur absurda & scelera, ut moraliter loquendo absolute vitiosus ludus iste sit. Illa enim in genere moris absolute mala sunt quæ communiter & ut plurimum scelerum causa sunt. Sed quid ego operam ludo in refellenda doctrina quæ pi prudentisque tum christiani, tum pagani lectoris dedignationem & odium sibi conciliat, nisi me meus amor fallat?

XII. Lectione iv. inquit Auctor: Se il giuocare di somma grave sia peccato mortale? Post exordium concionis sic respondet. „Ora o giuochi con danaro presente, o giuochi con maggior pericolo sulla parola, noi dobbiamo vedere, se il giuocare di somma grave sia peccato mortale. Se il quesito si ferma in sè stesso, in maniera che non intervenga altra circostanza peccaminosa, ripondo, non esser colpa mortale. Questa dottrina resta già stabilita nella prima lezione. Se la somma sia in eccesso, non potrà a meno che non abbia il reato di colpa veniale; o sia poi di avarizia, o sia di prodigalità, o sia di dissolutezza, o sia di imprudenza, ciò poco importa. Ogni virtù vuole la mediocrità: dunque ogni eccesso la offende: dunque ancor l'eccesso della somma che esponesi al giuoco. Dunque questo eccesso è peccato: non mortale, se si confideri in sè stesso, come dalla citata lezione ben si comprende: dunque veniale.“

XIII. Omnis quæstio in qua de peccato mortali agitur, periculose determinatur, nisi veritas expresse habeatur, inquit S. Thomas. Unde ergo colligit Auctor summam in excessu ludo expositam venialis culpæ limites non transire? Unde trutinam istas gradus malitiæ ponderandi accepit? A plenitudine Doctorum iuniorum, forte reponet. At Patres omnes, qui

qui revera sunt Ecclesie Doctores, docent, mortaliter peccare eiusmodi ludores, præsertim dum ingentem summam ludunt. Novi autem Doctores casuistæ contendunt, actum exercere virtutis illius qui magnam summam pecunie alee exponunt, ut aliam ingentem summam lucrentur, nisi circumstantiæ illam inficiant. Si vero sit in hac summa excessus, tum est culpa venialis. Ecce? Quia quilibet excessus virtutem, quæ inter extrema medium tenet, inficit. Virtus ergo ludus alee est, dummodo pecunie summa sortis exposita, tamen magna, non sit excedens? Quisnam istius excessus iudex? Lusor? At is summam excedentem mediocre vocabit. Quid tum? Nec peccatum veniale erit.

XIV. Liceat nunc mihi hanc doctrinam ad sacrosanctum Evangelii tribunal revocare: Impotens illud desiderium ditescendi, immanis illa cupiditas depopulandi aliarum familiarum patrimonia, æstus ille spoliandi focios ludores, affligendi victum focium, truculenta illa victoria, tot calamitatum secunda, hæc omnia aut virtutis officia sunt, aut venialis noxæ confinia non transiliunt: quia victoriam medio ludi contractu licito atque intendit? Quod focius in hoc alee certamine secundo sanguine exhaustus iaceat, quod ad extremam miseriam redigatur, quod eiusdem domestici, uxor, fratres, filii, parentes accessi, afflicti lugeant: hæc omnia sunt præter victoris intentionem, & per accidens se habent ad victoriam, licito ludo comparatam? Iudicet pius prudensque lector, sint ne hæc evangelica, aut antievangolica. Quid quod Christus gravissime imperat ut superflua in pauperes erogentur? Summa illa magna & excedens, ludo alee applicanda, aut necessaria est statui familie servando; & tum peccatum grave est eandem in alea prodigere: aut superflua est familie statui; & tum peccatum est eandem pauperibus surripere, ut ludo tradatur.

XV. Respondet huic doctrinæ Auctor noster *Lectione VI.* pag. mihi 124. his verbis. Se voleffi trattare questo argomento con dottrine severe, vi potrei dire, che hanno allora peccato gravemente contro al precetto della limosina, e carità; e potrei formare l'argomento così: Perdendo la grossa somma che arrischiare nel giuoco, voi dite non seguirne detrimento nè alla famiglia, nè a' creditori: dunque: dunque, inferisco, tutta questa somma vi è superflua nel vostro stato. *I Santi, e i Teologi* dicono, che il superfluo allo stato si dee dar in limosina a' poveri. Dunque tal somma si dee

dar in limosina a' poveri. Così potrei dirvi. Pur non vel dico. *Ammetto a vostro favore le dottrine ben fondate, e discrete, che ci danno i Dottori.* "Audistis?" Sancti Patres; & Theologi doctrinas severas perhibent. Et hoc verum habet: quia evangelica doctrina non severa modo, verum severissima etiam est cupiditati, carni, & sanguini. *Doctores* tibi porrigunt doctrinas bene fundatas, & discretas, id est tutas, sed benignas, moderatas, mites. Quinam vero Doctores isti? Iam supra tibi eos patefeci. Sed in maiorem confirmationem repetit ibidem pag. 126. *Così colla più comune il Diana, il Tamburino, il Viva* cum aliis iam recensitis. Quænam hæc communior sententia? Respondet, & concludit ibidem. *Perianò come senza peccato si può arrischiare in altro traffico MOLTO ANARO SUPERFLUO; così può si TRAFFICARE NEL GIUOCO, senza violare il precetto della limosina, e carità.*

XVI. Etiam super hac doctrina pii, prudentisque lectoris iudicium imploro. Imbecillitati meæ commenta duo hic se se offerunt inaudita. Primum, quod ludus alee ad genus mercaturæ, & ad contractum honestum revocari possit. Mercaturam licitam Patres asserunt ob necessitatem, commoditatemque tum publicam, tum privatam. Ludus alee, & taxillorum necessarius ne, aut utilis sive communi, sive privato commercio, & societati? Immo, tamquam perniciosum & familiaris, & Reipublicæ, infestati sunt sapientes omnes. Genus istud negotiationis invenit la piena de' Dottori Doctores casuistici. Quæ negotiatio aleatoria incognita fuit ante Probabilissimi nativitate universitatis antiquitati. Et tamen hoc chimericum commentum, quod ex instituto, si otio abundavero, fusius explodam, est unicum principium quod recurrit per omnes lectiones P. Calini. Porro, cum evidenter falsum sit principium istud, evidenter quoque falsa est doctrina quæ ex eodem eruitur.

XVII. Alterum paradoxon, quod mihi antievangelicum videtur, est, quod Christianus multam pecuniam proprio statui superfluum valeat in alea ludo negotiari, quin lædat præceptum elemosinæ, vel caritatis. Nam qui ludit, ideo hanc superfluum pecunie summam alee exponit, ut alteram magnam pecunie summam lucretur. Si victoriam assequitur; iam aucta est pecuniarum crudelissima litis, quæ nullam excipit saturitatem: & en progressum alee in infinitum. Si superfluum pecuniam amittit; cupiditas iactura reparandæ urgentius ad mercaturam alee

toriam impellit. Denique tot animi motus effrenati ludum hunc comitantur, ut qui in praxi velit illum innoxium reddere, aquam cribro colligat, & Æthiopem lavet. Utique P. Calini invehitur contra absurda quæ hunc ludum consequuntur. Detestatur blasphemias, dolos, fraudes, mendacia, perinuria, immoderatam aviditatem, & innumera alia mala quæ hunc sociare ludum solent. Hæc omnia laudo, commendo, approbo; & falsa dumtaxat, quæ mixta veris, ut mihi videtur, docet, improbo. Admissa doctrina, quod ludus lucrativus alee sit negotiatio licita, quæ cum virtutis merito exerceri queat, ob lucrum principaliter intentum, futiles sunt declamationes contra absurda quæ in praxi vix separari ab hoc ludo possunt. Quapropter sancti Ecclesie Patres, cælesti luce perfusi, immo ipsi Sapientes ethnici vi solius naturæ luminis ludum hunc absolute condemnarunt, optime intelligentes, ludum istum negotiatorium adeo effrenatæ cupiditatis passionem accendere, ut absque culpa exerceri re ipsa communiter nequeat. Excusatio pia intentionem, & consilium illud sane mirificum, quo contendit Christianos efficere ludores, quin sint peccatores; ut scribit *lect. IV.* pag. 68. *Non ho genio di volervi a ogni patto peccatore, a viva forza. Gusterò, che siate giuocatore, non peccatore: anzi per tal fine vi mostrando come s'infirui nel giuoco il peccato, acciocchè GIUOCANDO non abbiate a peccare.*

XVIII. Iste est scopulus, hæc syrthis, ad quam plurimi Doctores casuistici allisere. Immanissimas feras avaritiæ, & libidinis mansuefacere pia intentione subducendi animas illarum voracitati conantur, non freno severo & forti, non pabuli subtractione, sed suavi & dulci alimento. Ludunt nobiles, Magnates, ministri, subditi, & Principes. Huic passioni, seu efferatæ bestię, frenum iniicere, falconem hunc fortunatum penitus interimere nemo valet. Quid ergo? Reperiendus modus est, omnibus Sapientibus paganis, christianis, Conciliis, Legumlatoribus incognitus, quo ludere, quo passioni effrenatæ indulgere, sed temperate, sed moderate, sed sobrie valeant. Cupiditatis falco, libidinis bestia sobrietatem, moderationem, temperantiam servare refugit. Si tangit mamillas, ad ulteriora impotenter progreditur. Si pecunias comparat, etiam magnas, maiorebus inhiat, modumque omnem relinquit. Et quoniam Doctores casuistæ hæc duo, nempe exercitium passionis cum sobrietate, & temperantia a peccato etiam veniali, conlociare infelici conatu pertentarunt: ideo pio

animo tollendi peccata mundi, mundum præter intentionem peccatis, virtutis iugo illitis, replevere. *Gusterò che siate giuocatore, non peccatore.* Chimeram chimærarum cupit Auctor noster. Ludores suos nobiles auditores avet, & non peccatores? Et hanc chimeram in deliciis habet? Ludi negotiatorii passio est, ipso fatente, libidinis appetitione effrenator. Hæc vires corporis extenuat, nervos languidos efficit, & ad tempus satietatem depressa iacet. Contra auri fames, & pecuniarum cupiditas numquam vires remittit; sed sive victa, sive victrix, semper ardentiores flammæ, & funestiora incendia evomit, furit, depopulatur. Cuperes ne aspiciere nobiles auditores cum nobilibus, & pulchris puellis familiariter conversari, eandem blande alloqui, tangere, tractare, unaque pudicos, castos, immaculatos? Absit, inquis. Et degustas (*gusterò*) seu cupis, illos ludorias chartas tractare, pecuniam ludere: cupis illos certantes cum immani avaritiæ & cupiditatis bestia; simulque sanos, integros, & spiritu pauperes eosdem anhelas? En quam iure dixi, hanc esse chimeram chimærarum. Nec est quod opponatur, id docere Doctorem plenitudinem: quoniam hæc Doctorum plenitudo in conspectu omnium ethnicorum Sapientum, in conspectu Scripturæ sanctæ, in conspectu SS. Patrum, Conciliorum, & graviorum Theologorum nihil valet.

XIX. Verum, illud me stupore replet, quod recensitæ doctrinæ, sanctis Ecclesie patribus evidenter contrariæ, e sacra Christi cathedra recitatæ, & inculcatæ nobili inventuti diebus dominicis fuerint, sintque publicis typis editæ pro Christianorum instructione, & quidem vulgari lingua: quæ vulgaris lingua adeo vellicat, & offendit, dum ab aliis adhibetur. Illud me stupore perstringit, quod *Diana, Tamburinus, Sanchez, Lugo, ceterique* similes, quorum opera scatent doctrinis ab Ecclesia proscripitis, & ut ego sentio, pluribus aliis proscribendis, e sacro suggestu laudentur, tamquam Doctores Ecclesie, qui maturiori prudentia, & iudicio meliori quam sancti Ecclesie Patres, ludi alearum, & taxillorum agnovissent naturam, eamque innocentem iudicaverint, quam velut pravam, iniquam, monstruosam, crudelam omnes Sapientes execrati sunt. Quibus adhærendum? Tamburino, an Augustino? Dianæ, an Cypriano? Sanchez, an Ambrosio? Lugo, an Basilio? Revocet pius prudensque lector in mentem quæ hi recentes Doctores laxa, & inaudita paradoxa in quolibet fere Theologiæ tractatu doceant: & de-

& deinde concludat, quænam sit istorum Doctorum auctoritas, quæ fides iisdem sit adhibenda, quo in pretio istorum opera moralia habenda sint. Si de choreis sermo sit: Patres præter modum exaggerarunt, inquit Francolinus. Si de ludo loquamur: Patres non ludum aleæ, sed tantum excessum, ut excessum cibi, & potus, improbarunt. Si de usura disputamus: Patres stilo concionatorio locuti sunt. In controversiis de elemosyna, de theatris, & sexcentis aliis, generales tantum, & universales regulas, casibus particularibus minime applicatas, Patres præscribunt. Hæc omnia luculenta sunt, & resonant in operibus Casuistarum, qui Doctores sese mutuo urbanissime appellant. Quommalorum, & corruptelarum hic opinandi modus recidat, quisque experientia doctus cognoscere valet. Lacrymantur Italiæ, ne dicam Europæ, familiæ, quod tot iuvenes theatralium mulierularum præstigiis capiantur, quod patrimonia ludis prodigant, quod libidinis lue infecti sordeant. Interim illos Castitas summis præconiis, & plausu universali extollunt qui theatrorum, qui chorearum, qui ludorum honestatem propugnant.

CAPUT XVI.

De æsecuratione.

I. **A**æsecurationis contractus est quo pacto pretio, aliquis rei periculum suscipit, damnum sive in totum, sive in partem compensaturus. Hæc æsecuratio contrahitur, dum quis pecuniam traiectionem, aut merces, aut navim, quæ per itinera periculosa vehi debet, ita æsecurat, ut si forte perierit vel naufragio, vel incendio, vel pyratarum incursione, ipse debeat damnum compensare iuxta conventionem factam pro pretio accepto. Pretii quantitas debet esse secundum platearum, seu consularum leges. Contractum hunc licitum adfirmant omnes, dummodo conditiones legitime præscriptæ servantur. Disputant iuniores, ad quem contractum æsecuratio revocari debeat. Alii ad contractum ludi, alii ad contractum inopinatum, alii ad contractum sponsonis æsecurationem hanc revocant. Sed, ut advertit P. Nicolaus Gennaro *recog.* v. s. i. verbis ledunt Auctores isti. Siquidem æsecuratio scripta species contractus est, quemadmodum mutuum, locatio, venditio &c. ut ex eiusdem, quam dedi, finitione constat.

II. Contractus æsecurationis iustitia manifestata est. Nam æsecurator suscipit in se onus

compensandi damnum, si res aliena perierit: quod onus pretio æstimabile est. Aæsecurarius pretium solvit æsecuratori, proportionatum obligationi susceptæ. Iustus ergo ex utraque parte contractus est. Nullum in hoc contractu mutuum, sive expressum, sive implicitum; ut patet. Lucrum turpe non est, utpote lege nulla vetitum. In cap. *Naviganti*, quia æsecurator est simul mutuator, ob usuræ ex mutuo perceptæ periculum prohibita æsecuratio est. Ceterum æsecuratio absolute spectata nullam prodit iniustitiam, nullumque præfert usuræ periculum. Ex alia parte contractus utilis, & necessarius est negotiationi, & reipublicæ. Sæpe enim mercatores in navibus mercibus onustis totum patrimonium, aut magnam partem habent. Quid ipsis utilius, quam tenui pecuniæ summa æsecuratoribus solvenda, securam reddere negotiationem, immunes a periculis constituere merces suas, & naves?

III. S. Antoninus III. *Part. tit. VIII. cap. II. s. I.* æsecurationis contractum hoc modo describit, & probat. *Petrus habet mille florenorum valorem in mercimoniis in navi de Anglia, Flandria, vel Hispania Pisas deferendis: dubitat, vel timet de submersione navis, vel captura a piratis. Dat, vel offert Martino quinque, vel decem pro centenariis plus vel minus, secundum quod plus vel minus timeatur de periculis pro securitate super his fienda, cum assensit, sumens in se periculum dicti lucri. . . . Ille igitur Martinus acceptis illis quinque, vel decem pro centenariis, si merces salvæ conducuntur, sibi retinet illud lucrum ratione securitatis; sed si navis perierit, vel caperetur ab hostibus, Martinus teneatur de mille florenis pro securitate facta. Licitum reputatur tale lucrum ratione periculi quod subit.*

IV. Etiam si contractus iste æsecurationis ad aleæ contractum revocaretur, ut contendunt aliqui; non ideo tamen foret improbandus. Quoniam contractus iste necessarius est, & utilis Reipublicæ; ut experientia constat. Constat enim plurimum felicitati mercaturæ, & commercii publici. E contrario ludus aleæ noxius est tum familiis, tum Reipublicæ; nullusque finis occurrit qui honestare eum valeat, ut supra declaravi.

V. Quatuor assignare conditiones solent Auctores pro iustitia æsecurationis contractus. Prima, ut pretium sit iustum iuxta platearum consuetudines & leges, quæ pro maiori, aut minori periculorum quantitate, & qualitate pretium augent, aut minuunt. Secunda præscribit ut vera sint pericula,

quæ

quæ tum æsecuratori, tum æsecuratorio nota esse debent. Tertia requirit rem quæ æsecuratur, re ipsa existere. Quarta postulat ut æsecuratur in bonis habeat tantundem æquivalens merci pro qua æsecurationem præstat. Addunt alii quintam, nempe ut æsecuratio libere a contrahentibus fiat, & non coacte.

VI. Pro clariori secundæ conditionis intelligentia colliges, æsecuratorem non posse pretium accipere, quando scit navem iam esse in tuto, portumque attigisse, tamen hoc ab aliis ignoretur; quemadmodum, si is qui æsecurationem petit, scit navem, vel merces iam periisse, aut in proximo, & evidenti periculo pereundi extare, non potest securitatem, pacto pretio, ab alio exigere. Pericula ergo dubia esse debent, & respectu utriusque partis æqualia. Quid dicendum, quando qui æsecurat, licet non habeat certam notitiam, merces, aut naves ad portum pervenisse, scit tamen pericula magna ex parte cessasse; aut quando æsecurarius e contrario, licet certam notitiam non habeat, navem iam periisse, ex litteris tamen, vel ex rumore intellexit, esse proximam iacturam; & hæc notitia alterum latet? Respondeo, tunc necessariam esse restitutionem pretii pro quantitate incrementi, vel decrementi periculi. Quoniam præfata omnia inæqualitatem pariunt in contractu.

CAPUT XVII.

De fideiussione, pignore, hypotheca, & transactione.

I. **F**ideiussio communiter definitur, quod sit alienæ obligationis in se susceptio, qua quis se ad eam implendam obstringit, principali debitor deficiente. Vocant hunc contractum subsidiarium, seu accessorium, quatenus accedit ad confirmandum aut præsentem, aut futurum contractum. Quare fideiussio non est principalis, sed accessoria obligatio, quæ priorem supponit obligationem. Quare qui se pro alio debitorem principalem constituit, non est proprie fideiussor; cum non se obliget in defectum alterius, sed principaliter, qui potest primo conveniri. Heinc sequitur, obligationem fideiussoris non excedere obligationem debitoris principalis, neque ad plura extendi. Quare si debitor debet quinquaginta, fideiussor non debet quinquaginta & unam. Si obligatio debitoris invalida est, nulla quoque evadit obligatio fideiussoris. Nec fideiussor potest conve-

niri, nisi prius iuridice conveniatur debitor, quando huic privilegio ordinis fideiussor non renuntiaverit; ut communiter contingit in præsens. Fideiussores enim solent se se constitueri tamquam debitores principales, qui vulgo appellantur *Malleadori in principali*.

II. Fideiubere omnes illi possunt qui se principaliter obligare valent, seu qui bonorum liberam administrationem, & dominium habent. Quapropter pauperes, pupilli, filii familias, mulieres, Regulares fideiubere nequeunt. Plura quæ disputari de hoc contractu solent, prætereo: quia ad forum externum attinent.

III. Pignus, & hypotheca pro eodem accipi solent. Hi tamen contractus presse accepti differunt. Nam pignus est de solis mobilibus, quæ consignantur: hypotheca de immobilibus solis, quæ tradi non solent.

IV. Pignoris in rigoroso sensu accepti hæc est finitio: *Contractus quo res mobilis creditori traditur in securitatem debiti*. Communiter sumitur pro ipsa re quæ creditori traditur. Hypotheca sic definitur: *Contractus quo res immobilis, nuda conventionione, absque traditione obligatur creditori in securitatem debiti, ut si alter non satisfaciatur, inde peti possit satisfactio*. Pignori subiecti possunt quæ sunt venalia; quæ vendi nequeunt, oppignorari non possunt: & qui facultate vendendi carent, oppignorandi potestatem non habent. Creditor vendere pignus iure valet, elapso solutionis termino: neque reddere pignus tenetur, nisi soluto toto debito.

V. Hypotheca duplex. Generalis, quæ omnia bona sua tum præsentia, tum futura obligat. Particularis hypotheca est qua quis rem aliquam determinatam obligat. Hæc hypothecaria obligatio ita rem subiectam hypothecæ afficit, ut eam comitetur, quocumque, & ad quemcumque perveniat. Rursus hypotheca alia expressa, alia tacita. Expressa, conventionione mutua partium celebratur, vel iudicis auctoritate. Tacita, ipsa iuris dispositione in priori celebrato contractu includitur: ita ut continuo ac celebratus contractus est, vi legum oriatur hypotheca, qua bona unius contrahentis alteri obligantur.

VI. Tacitæ hypothecæ plures numerantur. 1. Uxor hypothecam tacitam habet in omnibus mariti bonis. 2. Bona cuiuscumque debitoris sunt tacita hypotheca subiecta fisco. 3. Bona uxoris dotalia sunt oppignorata marito. 4. Pupilli, & minores ius in bona tutorum, & curatorum habent pro legitima procuratore, seu administratione. 5. Bona

5. Bona parentum sunt hypotheca tacita obligata filiis pro administratione bonorum quæ adventitia, vel castrenia nuncupantur. 6. Proprietariis sunt subiecta bona locata, aut in emphyteusim data pro pensionibus solvendis. 7. Ecclesia ius acquirit in bona ministrorum pro fuorum bonorum administratione. Plures alias tacitas hypothecas numerant Ibi, quas recensere non interest.

VII. Transactio conventio est onerosa, qua dubia iura, & incerta inter partes componuntur; ut definitur ff. de transact. l. Qui transigit. Transactio, legitime inter partes constituta, eadem vi pollet ac iudicis sententia. Quare, ea semel peracta, non conceditur ius in integrum, nisi læsio enormis appareat. Utinam frequentior esset hic contractus; utilior sane utrique parti quam tot lites, quarum decisiones vel ipsi victoribus perniciosæ esse solent ob ingentia dispendia in quæ prodigere pecunias suas astringuntur.

C A P U T XVIII.

De emphyteusi, feudo, commodato, precario, & deposito.

I. Emphyteusis vox græca est, quæ latine inscriptionem, seu implantationem significat: quia olim inculti fundi excolendi, & inserendi colonis tradebantur, concessio ipsi dominio utili, cum onere solvendi pensionem aliquam aut fructuariam, aut pecuniariam. Eius finitio est: *Contractus quo rei immobilis dominium utile ad longum tempus transfertur, directo retento, onere imposto annuæ pensionis solvendæ.*

II. Licet emphyteusis affinis sit locationi, ab ea tamen differt, ut ex primis particulis constat. Nam emphyteusi sola bona immobilia subiacent, & ad longum tempus; locari vero etiam bona mobilia valent, & ad breve tempus: in longum autem tempus traduntur fundi, emphyteusi subiecti. Longum tempus non debet esse minus decennio; nec solet ultra 99. annos protrahi: quamquam nihil impediatur quo minus perpetui sint eiusmodi contractus. Emphyteuta, seu emphyteota verum dominium utile acquirit in bona tradita, eaque locare, atque in secundam emphyteusim tradere, domino monito, potest: ad expensas, fundis conservandis necessarias, faciendas tenetur. Remanet dominium directum penes priorem dominum, contra quem præscribere emphyteota nequit, nisi quantum ad dominium utile. Quare si fun-

di emphyteutici pereant sine culpa emphyteotæ, domino proprietario pereunt.

III. Si emphyteota per triennium domino laico, & per biennium Ecclesiæ non solvit pactam pensionem integram, ipso facto cadit in pœnam commissi; valetque dominus propriarius illum privare re emphyteutica cum omnibus meliorationibus factis, etiamsi interpellatus non fuerit: quia dies pro creditore interpellat. Eidem pœnæ subiacet emphyteota, si fundos emphyteuticos notabiliter deteriores efficiat. Similiter si emphyteota ius suum, & melioramenta vendat, inconsulto domino, omnia redeunt ad priorem dominum. Dominus autem duos menses habet ad deliberandum, si velit ipse emere. Rursus emphyteota non potest bona emphyteutica tradere alteri sub emphyteusi, seu, ut dicitur, dare ad libellum, nisi prius dominum moneat. Quando tandem emphyteota vult alienare venditione, aut donatione, aut permutatione bona emphyteutica: qui hæc accipit, solve re laudemium debet domino directo pro investitura in quam immittitur. Laudemium nuncupatur, quia dominus laudat, & approbat alienationem. Pensio laudemii solet esse quinquagesima pars pretii rei venditæ; alicubi tamen est minor iuxta varias regionum consuetudines. Laudemium non solvitur; dum heres necessarius succedit, ut filius patri; & quando pater rem emphyteuticam in dotem filiae tradit, eo quod aliis bonis careat; & quoties plures emphyteotæ fundos dividunt inter semetipsos.

IV. Feudum sic definitur solet: *Contractus quo rei immobilis dominium utile transfertur, retento directo dominio, sub onere fidelitatis, & obsequii personalis.* Feudum ab emphyteusi partim differt, partim cum eadem convenit. Differt, quia feudatarius, seu vassallus non pendit domino annuam pensionem, sicut emphyteuta; sed tantum obsequium personale defensionis, auxilii, & fidelitatis præstare debet requisitus a domino. Quare feudum a fidelitate dicitur feudatarii erga dominum. Neque feudum evadit caducum ex quacumque fidelitatis violatione; sed solum ex aliqua gravi iniuria, vel machinatione contra vitam, famam, aut fortunas domini. Fundus semel in emphyteusim traditus, mortuo domino directo, absque novo onere continuatur; contra feudum renovatur, quoties moritur aut vassallus, aut dominus; tunc quippe accipi nova investitura cum iuramento fidelitatis, & laudemio debet intra annum & diem, alioquin feudum regreditur ad dominum directum post iudicis sententiam. In

feudo femine non succedunt iure communi, sicut in si emphyteusi; sed solum masculi, & agnati ex parte patris, exclusis agnatis ex parte matris. Monasteria, & Clerici non sunt feudi capaces, nisi dignitati, vel Monasterio sint feuda annexa; emphyteusis vero tum Monasteria, tum Clerici sunt capaces. Feudatarius ad libitum abdicare feudum potest; cum in illius favorem, & commodum sit principaliter institutum: contra emphyteota nequit fundum emphyteuticum abdicare; cum emphyteusis sit contractus onerosus, æque in emphyteotæ, ac domini commodum.

V. Convenit vero feudum cum emphyteusi, quia utrumque fundatur in fundo immobili, & in utroque transfertur tantum dominium utile; & tam emphyteuta, quam feudatarius debent investituram a domino accipere. Denique neque emphyteuta, neque feudatarius possunt alienare fundos, dominis inconsultis. Discrepat tantum, ad hoc quod attinet, emphyteuta a feudatario, quod hic neque contractu gratuito, puta donatione, valeat absque consensu domini rem feudalem distrahere; emphyteuta vero, inconsulto domino, donare fundum emphyteuticum potest.

VI. Commodati finitio hæc est: *Est rei alicuius, quoad usum solum, gratuita concessio ad certum tempus.* Precarium vero sic communiter definitur: *Est rei alicuius, quoad usum solum, gratuita concessio, ad nutum concedentis revocabilis.* Affines sunt eiusmodi contractus, cum in utroque solus & merus usus impertiatur cum onere eandem numero rem restituendi absque detrimento procedente ex culpa commodatarii, dominio remanente apud commodantem. Discrepat solum, quod commodatum repeti nequeat nisi elapso tempore præstituto. Commodas equum ad iter agendum ex tuo ad alium locum. Non potes equum repetere, nisi post elapsum tempus necessarium ad iter istud conficiendum. Precarium e contrario repeti ad nutum concedentis potest. Precarium quippe dicitur, quia recipiens quasi continenter precatur, ut rem concessam retinere valeat. Aliquod tamen temporis intervallum fluere debet; alioquin vana & nugatoria concessio esset. Addunt communiter Auctores, commodatum quoque repeti posse, antequam præfixum tempus elabatur, si commodator aliqua inopinata necessitate urgeatur. Quoniam qui rem suam gratuito commodat, non censetur inopinatum casum in concessione facta voluisse comprehendere. Secus est in donatione: qui eam donat, omnino alienat rem suam, &

omne dominium transfert in donatarium absque ullo restitutionis onere. Si res commodata pereat, aut deterior fiat aliter quam per usum concessum; commodatarius tenetur de culpa levi, & levissima.

VII. Depositum est *contractus quo sua rei custodia alterius fidei committitur, ut integra reddatur.* Ad veritatem ergo depositi consensus requiritur & deponentis, qui velit rem suam alterius custodiæ committere, & depositarii, qui consentiat rem alienam in suam custodiam acceptare. Nec enim eo ipso quod deponis rem apud Sempronium, censetur is ex lege depositi eam accipere; nisi expresse, vel tacite perhibeat se eam sub tali lege accipere. Et cum lex depositi severa sit; certa, & non dubia signa, quæ ostendant vere sub depositi lege rem accipi, necessaria sunt. Quare dum tempore belli res apud Religiosos collocant laici, tamquam in securitatis asylo, non accipiuntur depositi lege. Similiter nec caupones, nec nautæ accipiunt res sub lege depositi, eo ipso quod vident præfatas res in navim, vel domum suam introduci; sed eorumdem consensus aliquo certo signo expressus requiritur.

VIII. Depositarius nequit uti re deposita, maxime si usu atteratur, absque consensu deponentis: & si utatur cum rei damno, tenetur ad restitutionem. Si tamen res depositæ sint fungibiles, ut pecuniæ; non peccat depositarius, eisdem quasi mutuis utens, dummodo semper paratus sit reddere depositum ad nutum deponentis sine ullo eiusdem damno. Porro cum depositum fidei depositarii committatur, is adhibere diligentiam astrictus est in custodiendo deposito tamquam re sua. Si damnum sequatur, tenetur ex culpa lata tantum ad recompensationem. Quoniam, cum depositum cedat in utilitatem deponentis, non depositarii, is proprio munere satisfacit, si eam diligentiam adhibeat in servando deposito quam in rei propriæ custodia adhibere solet. Si tamen temetipsum ad depositum suscipiendum obtulisti, aut si pretium pro custodia accepisti; tunc teneris etiam ex culpa levi. Si ex pacto te obligaveris ad eventum fortuitum; si alio absque necessitate transfuleris depositum; vel si fueris in mora, non reddendo tempore debito, & perierit, vel detrimentum passum depositum fuerit: teneris ex culpa levi, & levissima ad restitutionem. Similiter nautæ, caupones, stabularii tenentur ex culpa levissima recompensare damnum rerum quas in custodiam, etli gratis, acceperunt. Integram autem reddi depositum debet pro arbitrio

crio deponentis, etiam si deponens sit fur, nisi domino reddatur.

IX. Quando depositum perniciosum est deponenti, reddi non debet, nisi ex retentione grave damnum imminet deponenti. Si deponens minetur tibi mortem, aut incendium domus, vel bonorum, nisi restituas pecunias, quibus abusus est ad ebrietatem, scortationes, & alia eiusmodi mala; reddere potes. Similiter si deponens, furor abreptus in hostem, quærat gladium ad occidendum, tibi que mortem minetur, nisi reddas; restituere vales: secus, si occidendus esset Princeps, Reipublicæ valde utilis: quia tunc vita Principis prævaleret morti privati hominis.

X. Omnes ratione utentes capaces sunt suscipiendi depositi. Religiosi dumtaxat illicite illud suscipiunt sine Prælati licentia. Illud tamen advertendum, Monasterium non teneri ad compensationem, si depositum apud privatum Religiosum, vel apud Prælatum ipsum pereat, sive dolo, sive lata culpa; nisi Religiosus, aut Prælatus cum Capituli assensu illud suscepisset. Regula enim generalis est, quod delictum personæ non afficiat communitatem.

C A P U T X I X.

De locatione, & conductione.

I. Quemadmodum venditio & emptio, ita locatio & conductio duo sunt correlativa, ex quibus unus coalescit contractus. Ex parte locantis dicitur locatio, & ex parte locatarii vocatur conductio. Qui locat, locator; & qui rem in locationem accipit, conductor nuncupatur.

II. Communis finitio locationis hæc est: Contractus onerosus quo usus, vel fructus rei, vel personæ traditur ad certum tempus pro pretio. Conductio est contractus quo usus rei, vel personæ emitur pro conductor. Locator uti libere valet; quemadmodum habetur ff. loc. l. 25. *Certe quod licet colono, vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est... si ostia, fenestrasve nimium corruptas locator non restituat.* Item ibidem l. 6. additur, si locator evictus sit, etiam sine dolo malo culpaque eius, eum nihilominus teneri ex conducto, seu de damno conductoris. Similiter ff. de reg. iur. l. 25. statuitur. *Si vicino edificante, obscurentur lumina comaculi, teneri locatorem inquilino, seu conductori.* Locator tamen non tenetur de vi quæ eius superat

potestatem; ut si Princeps rem locatam accipiat, aut si incendio, vel illuvione percat; prout sancitur ibidem l. 23. *Siquidem incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum a nullo præstantur.*

III. Ad locatorem attinet, rei locatæ vitium manifestare, & rem bonam utilemque tradere ad usum in quem locatur. Si scienter vitium taceat, quo res locata inutilis sit locatario, aut damnum eidem pariat; ut si locet domum ruinofam, equum non ferentem fessorem: petere pretium nequit; immo tenetur de damno. Si autem ignoranter id fecerit; non tenetur de damno; sed pensionem exigere non potest, ut statuitur ff. locati conducti l. 19. *Addes, ubi definitur, locantem dolia vitiosa teneri de damno, etiam si ignoranter id fecerit: quod communiter intelligitur de ignorantia voluntaria, quæ, ut talis, præsumitur in foro exteriori. Si saltum pasuum locasti, in quo herba mala nascebatur, & pecora vel mortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest, præstabitur, si scisti; si ignorasti, pensionem non petes: ut habetur loc. cit. l. 19.*

IV. Locator expensis præstandis pro necessaria, & congrua conservatione, vel habitatione rei locatæ obnoxius est. Quoniam tenetur locare rem aptam communibus usibus, eamque ut talem conservare. Quamobrem ipse debet tributa solvere, aggeres facere ad evitandam illuvionem, & cetera præstare quæ necessaria sunt illis usibus ad quos res locata fuit, nisi aliter conventum inter partes fuerit.

V. Ante præfixum tempus repetere locator nequit rem locatam, nisi locator domo sua vere indigeat ad inhabitandum, omni fitione sublata; vel mali mores conductoris, aut reparatio fabricæ, aut defectus partæ pensionis ad id urgeant: item si conductor re conducta abutatur, ut si arbores cædat, si in domum introducatur meretrices, aleatores, leones cum vicinorum scandalo.

VI. Locatarii, seu conductoris est re conducta uti in eum usum ad quem conduxit. Conduxisti equum ad equitandum, non potes eodem uti ad trahendum currum, vel ad ferenda onera. Conductoris quoque est rem conductam servare quemadmodum res suas; & tempore præstituto, domino reddere qualem accepit, ut rei conditio fert, quatenus eius culpa deterior facta non sit.

VII. Locator, & conductor mutuo sese astringunt ex culpa lata, & levi; non ex levissima, neque ex casu fortuito. In hoc contractu non transiuntur dominium, sed penes loca-

locatorem manet: ideo in eiusdem definitione dicitur, concedi usum, vel fructum. Conceditur usus equi, domus, vasorum &c. fructus agri, vineæ &c. Potest locatarius rem locatam ad eundem usum, vel fructum alteri conductori æque idoneo locare, nisi conventio contraria inter partes præcesserit; ut habetur C. de locato l. Nemo 6. Si secundus conductor solvat secundo locatori, nihil debet primo; ut sancitum est ff. de pignorat. l. Solutum 11.

VIII. Non modo rei, sed etiam personæ usus locatur, ut dictum in definitione est. Hinc famuli, operarii, artifices, medici, chirurgi, advocati locant operas, & industria suas. Res quæcumque locari possunt, sive mobiles, sive immobiles; nisi lex vetet. Porro lex vetat locare ius quod quis habet transfundendi per agrum alterius ff. locati & conducti l. Locare 44. Item vetatur locare prædia militibus, & curialibus l. Curialis, & l. Militis C. de locato. Item Clericis, & Monachis interdictum est conducere res sæculares, cap. Multa 1. *Ne Clerici, & Monachi:* quod explicat, si fiat turpis lucra causa. Praxis enim opposita est; at non semper laudabilis: quia scilicet turpis lucra causa non raro obtinet. Res quoque spirituales, actiones iniustas, sicuti vendi, ita locari nequeunt.

IX. Quæst. I. *Peccant ne qui locant res illis quos prævident eisdem abusivos ad mala officia exercenda; puta, dum locant gladium, aut alia arma ad duellum, domos ad meretricandum, ad ludos alearum, ad usuras perpetrandas?* Resp. Adfirmant Patres omnes; idque alibi ex instituto palam feci. Pauca nunc referam ex iis quæ docet S. Carolus Borromæus in Añ. Eccl. Mediol. part. iv. pag. 653. *Nec ii possunt absolvi qui sincera resolutione peccata mortalia, & eorum occasiones fugere non staverunt... Occasiones porro illæ quæ ex natura sua ad peccatum inducunt, sunt, si qui aleæ, & huiusmodi lusibus indulgent, vel qui domum in hunc finem præparatam aperiunt.* Porro si non licet luforibus, multo minus permiffum est meretricibus domum locare.

X. P. Claudius La-Croix Lib. III. part. 2. dub. 11. num. 1042. de more congerit opiniones veras & falsas, laxas & probabiles, & lectorum arbitrio relinquit eas seligere quæ ipsis arrideant. Refert Navarrum docentem, illicitum esse locare domum meretricibus. Deinde illorum sententiam adducit qui dicunt, illicitum esse in ea urbis parte in qua vetitum est meretricibus habitare, eisdem locare domos. Tandem Maiorem, & Beiam producit, qui absolute docent, licitam esse eiusmodi

locationem, nulla adiecta limitatione. Nihil ipse expresse decernit; sed lectoribus seligendi quamlibet ex his opinionibus libertatem relinquit. In hanc ultimam tamen se inclinare ostendit: quia rationem cui innititur, ob oculos ponit. Siquidem locatio ista, inquit, proxime tendit ad dandam habitationem; remote autem tantum dat occasionem peccati. Hac una distinctiuncula gravissimum christianæ Ethices caput eludi solet.

XI. Opinio hæc laxa, & falsa est. Si qui tenet scalam ascendenti per fenestras ad fornicandum, gravis culpæ reus est, ut ex damnata propositione ab Innocentio XI. constat; quanto magis culpabilis est qui ipsam domum aperit, locatque iis quos prævideat fornicaturos? Utique domus absolute locatur ad inhabitationem; sicut & gladius ad defensionem, non ad occisionem traditur. Verum sicut inutilis esset distinctio hæc, dum gladius locatur furenti in hostem, quem occidere tentat; ita commentitia est, cum domus petitur ad meretricium exercendum. Insistunt iuniores benigni. Licet meretrici vendere cibos necessarios ad vitam alendam: ergo & locare domum; cum non minus necessaria sit habitatio quam refectio. Paritas hæc ineptissima est. Cibus necessarius est ad vitam; & qui illum denegaret, occideret personam. Ex alia parte nullum commodum cibus porrigit fornicatori ad scortandum. Contra domus suscipit fornicatorem, eique commodum præbet ad ipsam fornicationem patranda. Accedit quod ciborum venditio nullum scandalum parit. Domus autem locari meretrici absque vicinorum scandalo nequit. Tandem cibum vendere meretricibus nulla lex vetat. At domum locare eisdem lex ipsa interdicit; ut habetur in Novel. 14. *Iustinian. de lenon. ubi decernitur. Si quis patiat in domo sua lenonem... & non ex domo sua expulerit, sciat se & decem librarum auri sustinere poenam, & circa ipsam periclitaturum habitationem.* Recensita ergo opinio, relata, & non improbata a P. La-Croix, omnino falsa est.

XII. Nec aliorum opinionem probo, quam defendit Franciscus Sylvius 2. 2. quæst. lxxvii. art. 4. quæst. 1. concl. 5. ubi docet, locari posse meretricibus domum in illa urbis parte in qua a Republica tolerantur, quando persistunt in voluntate meretricandi: dummodo locatarius peccatum displiceat: quia isti tunc non tenentur peccatum impedire. Sed aliud est quod non teneantur peccatum impedire; aliud longe diversum; quod cooperari peccato valeant. Cum domum locant, occasione peccandi præbent; idcirco nullo modo Christiane

licere existimo locare domum meretrici in quacumque civitatis parte. Doctiores tamen in suo sensu abundant.

XIII. Quæst. II. *Utrum opinio quam P. Sanchez Lib. I. Consiliorum cap. VII. dub. 2. docet, pauperem nempe qui ius mendicandi in urbe obtinuit, posse hoc ius viro non pauperi locare, probabilis sit?* Resp. Eandem opinionem defendit P. Sporer num. 23. quia elemosyna etiam tunc datur pauperi *mediate*: quia datur conductori solventi pensionem pauperi. Nonne pauper æger per alium divitem petere elemosynam valet? Hæc sunt quæstiones quæ in Patribus sanctis discutæ non reperiuntur. Opinio hæc falsa est, & fraudis plena. Fraus quippe populo fieret, qui pauperi, non diviti elemosynam dare se arbitratur. Dum pauper ægrotus per alium etiam divitem elemosynam petit; vere elemosyna pauperi, non diviti porrigitur; nullaque fraus occurrit. At dum pauper locat diviti ius mendicandi pacto pretio, tunc dives conductor nomine proprio elemosynam petit, & eidem datur. Præfata opinio ordinem divinæ providentiæ pervertit, quæ vult pauperes patientia, humilitate, & verecundiæ tolerantia stipem sibi comparare. Quinam pauperes isti qui reditibus vivunt? Sed opinio hæc contemnenda, non reſeſcenda est, potissimum quod, si praxim spectes, chimerica apparet. Quis enim est qui ius mendicandi a paupere conducere velit, nulla egestate pressus? Nemo sane, nisi aut avarus, aut veterator, aut aleator, & proiectæ frontis homo.

XIV. Quæst. III. *Conductor qui impeditur ab usu, vel fructu rei conductæ, astringitur ne pensionem solvere?* Resp. Adfirmant Molina, Lessius, Lugo *disp. xxix. n. 36.* quia, inquit, sicut emptor tolerare omnes casus fortuitos, & iacturam ipsam mercium debet; ita colonus, seu conductor pati debet omnes casus sterilitatis, ceterosque eventus inopinatos. Addunt tamen, iuris benignitate introductum esse ut aliquid interdum remittatur, magna clade contingente. Sed dissident, quænam dicenda sit magna clades, ob quam pensionis pars remitti debeat. Alii dicunt, si, deducto semine, & expensis, ne media quidem pars solvendæ pensionis colligatur. Addunt alii, si conductor vix percipiat tertiam partem; puta, cum colligere soletet 15. colligat 5. Alii subdunt, si colonus vix colligat duas tertias partes.

XV. Probabilior mihi ea opinio est quæ docet, attendendam esse cuiusvis patriæ consuetudinem, & modos contrahendi. Si enim conductor se se obligavit in omni eventu,

tunc pensionem integram solvere tenetur: quoniam in tali contractu præsumendum est, diminutum fuisse pretium, & proportionatum oneri suscepto a conductore. Excipiunt aliqui casus inolitos, & extraordinarios. Verum & in hoc spectanda est contractus natura. Nam communiter homines contrahentes non sunt adeo stupidi, ut ignorent mala quæ impedire fructuum collectionem possunt.

XVI. Si impedimentum usus, vel fructus eveniat ex parte locatoris, vel ex re conductæ, absque culpa conductoris; tunc conductor a solvenda pensione liber est pro tempore quo uti, vel frui fundo conducto nequit. Et hæc est communis sententia; & colligitur ex ff. *locati l. Si fundus 33. & l. Si quis domum 9. & l. Habitatores 27.* Ratio patet: quia conductor non præsumitur se obligasse ad solvendam pensionem pro fundo quo absque sua culpa uti nequit.

XVII. Contra, si ipse conductor in causa sit cur non utatur, aut fruatur re conductæ; tum solvere pactam pensionem astringitur. Quoniam locator pati detrimentum non debet ob impedimentum quod ex solo conductore provenit: & sicut conductor liber est a pensione, quando impedimentum proficiscitur a locatore; ita æquitas postulat ut locator exigere pensionem valeat, quando impedimentum contingit ex parte conductoris. Heinc quando conductor cogitur deferere domum conductam, quia evincitur a vero domino, non astringitur pensionem solvere locatori ab illo tempore quo domus evicta est; immo locator damnum quod patitur conductor, solvere debet, si sciens domum esse alienam, illam locavit. Insuper quoties conductor tenetur deferere domum conductam ob ruinam imminentem, pestem grassantem, hostium incurſiones, aliasque similes causas, non est astrictus solvere pensionem pro tempore quæam deserit; sicut qui conduxit operarium in dies, non tenetur solvere pensionem pro tempore quo infirmatur, lege caritatis sublata, quæ frequenter obligat saltem ad alimenta, & modicas expensas pro reparanda sanitate. Famuli ad annum conducti, si solo trimestri ægrotent, non tenentur, evolutio anno, id supplere, nec aliquid detrahendum de stipendio est; ut docent plures cum S. Antonino. Oppositum sustinet Lugo cum aliis. Sed consulenda est locorum consuetudo. Qui e contrario domum conductam deserit pro prii commodi causa, ad pensionis solutionem astrictus est.

XVIII. Si sterilitas fundi frugiferi casibus fortuitis accidat, ut alluvione nimia, aut sic-

itate, aut copia imbrium, hostium incurſione, grandine &c. si colonus nihil percipiat, nihil solvere tenetur; ut sancitum est ff. *locati l. Ex conducto 15.* Si sterilitas non auferat omnem messem, sed partem; pensio pro rata diminuenda est. Si modica sit sterilitas; nihil remittendum, sed integra pensio solvenda; ut constat ex cit. ff. *locati l. Si merces 23. §. Vis maior 6.* Hæc vera sunt, attentate lege communi; sed, ut supra dictum est, consuetudo diversarum regionum spectanda est, & contractuum formæ. Nam ipsæ leges citatæ liberant colonos a pensione solvenda anni sterilis, nisi cum ubertate præcedentis, vel subsequenti anni valeat sterilitas compensari. Et quia communiter locationes solent ad plures annos protrahi; ideo communiter pensio raro diminuitur: quia ubertate unius anni compensari sterilitas alterius anni solet.

XIX. Quæst. IV. *Quot modis desinat locatio?* Resp. Duobus modis, nempe consensu partium, & elapso termino constituto. Si post elapsum tempus præfinitum locator sciens permittat conductorem retinere rem locatam, censetur prorogare locationem prædii urbani, ut est domus, usquedum alter contrahentium resilire voluerit; locationem vero prædii rustici ad annum eodem pretio, & eisdem conditionibus, non tamen cum iisdem fideiussoribus, nisi isti renouent fideiussionem, censetur prorogare.

XX. Si locator præmoriatur, heres universalis stare debet locationi: quia heres universalis repræsentat personam defuncti, & succedit tum iuribus, tum oneribus. Secus dicendum de legatariis, aut donatariis, qui minime defuncti personam referunt. Pupilli, & minores facti maiores tenentur stare locationi factæ a tutore, vel curatore; quemadmodum & Ecclesia, Xenodochium, Collegium, Communitas stare debent locationibus factis a suis legitimis administratoribus. Si tamen enormis læsio facta fuit, restitutio in integrum peti valet.

XXI. Quæst. V. *Nuncius, conductus a Caio ut Romam pergat, potest ne, re dissimulata, sinere se conduci a Titio ad eandem civitatem, ab utroque integra mercede accepta?* Resp. Adfirmant communiter iuniores. Quoniam opera quam hic nuncius præstat secundo, digna est mercede. Per accidens autem est quod eandem tradat priori. Nam ita se obligat singulis in solidum, ut si unus deficeret, totam operam præstaret alteri: neque ex eo quod eam præstet pluribus, minus præstat singulis. Et re ipsa, si ob propria negotia destinasset ire Romam, posset locare suam operam, re

dissimulata, conductori. Ergo & in priori casu. Sic & auriga Romam conductus eo pretio, ac si vacuus rediturus esset, potest locare in reditu currum, & accipere integrum pretium. De auriga nulla est difficultas, quia talis est consuetudo; & si vacuus non reditur, forti propitiæ tribuitur. In solo primo casu difficultas esse posset. Ceterum talis non apparet quæ improbabilem efficiat relatam opinionem. Sinceritati, & æquitati valde congruum videtur ut secundo conductori, & nuncio secundo locanti fors æque favoreat; ac pretium, a secundo conductore dandum, ad medietatem diminuat, re manifestata. Hoc modo fors utrique favoreat; & sinceritas, ac æquitas magis splendent. Nuncius fortunatus est, quod ultra integrum pretium acceptum a primo conductore, aliam eiusdem pretii medietatem accipiat. Fortunatus quoque est secundus conductor, qui cum medietate pretii votorum suorum compos evadit. Hac ratione tuta sunt omnia. Hæc opinio securior mihi apparet; absolute tamen non improbo primam, potissimum quod rari, & mere fortuiti sint tales eventus, & conductores ipsi interdum nihil curent, quando necessitate premuntur, quod eiusmodi nuncii ab aliis sint conducti: cum sciant id mera forte contingere.

XXII. Fructus rei locatæ, si sint adhuc pendentes, attinent ad dominum fundi locati, utpote pars fundi, quocum unum constituunt. E contrario fructus separati, & collecti, sunt conductoris, & ad eum attinent; etiam si pensionem nondum solverit; manent tamen pensioni oppignorati, seu hypothecati. Quoniam conductor iure potitur fruendi fructibus fundi conducti.

CAPUT XX.

De promissione, eiusdemque acceptatione, & obligatione.

I. **P**romissio homini facta (de promissione enim facta Deo, quæ votum nuncupatur, alibi sermo fuit) communiter definitur: *Libera & spontanea fidei datio de re licita possibili.* Ad veram promissionem satis non est sola voluntas faciendi: requiritur insuper obligatio præstandi ex virtute fidelitatis id quod promittitur: & ideo dicitur *datio fidei*: qua particula distinguitur a donatione, quæ est *datio rei*. *Libera* nuncupatur: quia promissio fraude, metuve extorta nullam inducit obligationem. Additur *spontanea*: quia promissio contractus gratuitus est.

nullum onus imponens promissario. Heinc discrepat a promissionibus utrinque onerosis, vi quarum utraque pars ad aliquid se alstringit. Tandem adiicitur *de re licita, & possibili*: quia de re mala, & impossibili nulla contrahi obligatio valet. Discrepat promissio a proposito: quia istud sola deliberatio est aliquid faciendi: quare simplex propositum Deo insinuat non constituit votum. Qui dicit, *Promitto me hoc facturum*, ut ostendat animi sui propositum, & affectum, quemadmodum frequenter contingit, non autem intendit fidem dare, non contrahit obligationem. In dubio præsumendum est in favorem promittentis: quia non præsumitur aliquem subire onus voluisse, nisi expresse constet illud capse suscepisse. Promissio triplex distinguitur. Alia acceptata ab eo cui fit; & est promissio perfecta, & consummata. Alia est nondum acceptata; & vocatur *pollicitatio*. Tertia fit sub quadam verborum formula, utro interrogante, & altero respondente; puta, si unus dicat, *Dabis mihi librum*; & alter respondeat, *Dabo*: & hæc nuncupatur *stipulatio*. Quæ forma in quolibet contractu adhiberi potest, & dicitur contractus utrinque stipulatus, ut fideiussio stipulativa, donatio stipulativa, promissio stipulativa &c.

II. Ut promissio obligationem inducat, acceptata sit ab illo cui fit, necessum est: & ante acceptationem, nullam inducit obligationem. Et hoc communiter affirmant omnes, quorum aliqui excipiunt promissiones factas infantibus, Reipublicæ, locis piis &c. Sed verius mihi videtur nullam promissionem, nisi includat votum, obligationem parere ante acceptationem.

III. Disputant iuniores, utrum promissio, vel donatio ante acceptationem iuramento firmata, ita roboreretur, ut revocari nequeat, potissimum si iuramentum sit de ea non revocanda. Adfirmant Salmanticenses *tract. xiv. cap. iv. punct. 4. §. i. num. 70.* & citant Castropalaum, Molinam, Sanchezium, & alios. Quoniam, inquit, iuramentum sequitur naturam actus quem confirmat. Sed actus cui adiicitur iuramentum, revocabilis est ante acceptationem. Ergo revocari quoque potest, licet sit iuramento confirmatus.

IV. Hæc opinio mihi falsa est. Iuramentum apponitur de non revocanda promissione, & revocari licite valet? Utiq; iuramentum in genere fidelitatis irrevocabilem non efficit promissionem: & ideo dicitur iuramentum sequi conditionem actus cui apponitur, quatenus actum hunc in suo genere revocabilem relinquit. Sed vinculum addit re-

ligionis, vi cuius promissor se se obstringit ad non revocandam promissionem. Alioquin vanum, & frustraneum esset iuramentum istud. Materia quippe istius iuramenti est non revocatio. Ergo dum revocatur, falsum evadit iuramentum, & frustraneum. Si tamen aliqua conditio occurreret non prævisa, vi cuius promissor prudenter revocare deberet promissionem; tum etiam iuramentum includeret talem conditionem, & nullam induceret obligationem: quoniam tum esset iuramentum conditionatum, & pendens ab hac conditione non prævisa. Vide plura de iuramento promissorio a nobis dicta.

V. Promissio, vel donatio acceptari potest a promissario, vel donatario per se, vel per alios præsentem donationi, vel promissioni, verbis, aut signis, quibus ostendatur gratam esse donationem, promissionemve. Hoc quippe pacto utriusque partis consensus coniungitur. Acceptatio fieri quoque potest solaturnitate, quæ ex se indifferens sit ad consensum, & dissentium: & ideo in iis quæ cedunt in eodem, & utilitatem tacentis, pro consensu accipi solent: & in his valet regula: *Qui tacet, consentire videtur*. In iis vero quæ acceptanti onerosa sunt, taciturnitas consensum non prodat. Si promissor, aut donator absens fuerit: epistolam, aut nuntium mittere ad promissarium debet, qui nomine promittentis, aut donantis referat promissionem. Nec fat est, si tertius, qui conscius promissionis fuit, referat proprio nomine promissionem; sed necessaria est manifestatio facta ex commissione, & iussu promittentis, & donantis. Promissarius vero, seu donatarius coram ipso nuntio acceptationem declarare debet. Quod si per litteras promissio demandetur, requiritur ut donatarius, aut promissarius litteras pariter mittat ad donantem, in quibus suam manifestet acceptationem. Si post missam epistolam, aut nuntium promissor, vel donator revocet promissionem, aut donationem ante acceptationem, idque innotescat internuntio; revocatio valida est: debet tamen hæc revocatio manifestari donatario. Si autem missus sit internuntius, ignoretque revocationem principalis; tum acceptatione secuta, valida promissio est, eidemque itare tenetur promissor, aut donator. Si promissarius, aut donatarius moriatur ante acceptationem, extinguuntur obligatio; nec ius acceptandi, cum sit personale, transit ad heredes. Contra, si promissor, aut donator ante acceptationem decedat, potest promissarius, aut donatarius acceptare promissionem, vel donationem non revocandam ante mortem

promissoris: quia talis donatio, vel promissio ex parte donantis, vel promittentis valida fuit, & non revocata: ergo remanet in literis, aut internuntio. Accedit quod promissio, vel donatio gratia est. Gratia autem, & favor non extinguuntur morte concedentis: quod potissimum verum est in promissionibus, & donationibus ad causas pias.

VI. Quæst. unic. *Promissio acceptata inducit ne obligationem gravem ex iustitia?* Resp. Sermo non est de promissione onerosa, ex utraque parte inducente obligationem; neque de promissione civili, pariente præter obligationem fidelitatis debitum legale. Civilis promissio, debitum legale inducens, ea dicitur quæ fit coram notario, & testibus, vel medio chirographo subscripto, vi cuius in foro externo cogi promissor, aut donator potest ad implendum promissum. Convenit penes omnes, has duas promissiones obligationem gravem ex iustitia parere. Disputatur dumtaxat de promissione simplici privata, verbis facta, & acceptata.

VII. Tria præmittunt Salmanticenses *loc. cit. num. 77.* ut certa penes omnes. Primum, violationem promissionis acceptatæ peccatum esse oppositum & veracitati, & fidelitati: quia perfidus est qui promissam fidelitatem non servat. Vi itaque cuiusque promissionis obligatur homo id implere quod promissit. Secundum. Si violatio promissionis noxia est promissario, ex genere suo peccatum grave est, oppositum caritati, & sæpe iustitiæ. Exempla perhibet Caietanus 2. 2. *quæst. cxiii. art. 1. dub. 4.* si quis promittat inchoato bello statim suppetias ferre, & non impleat: si quis promittat servare secretum magni momenti, & revelet: si medicus promittat graviter ægrotanti mederi, & omittat, ex quo infirmus notabiliter lædatur: denique quoties violatio promissionis perniciose graviter est promissario, peccatum ex genere suo mortale est. Tertium. Sæpe nullum peccatum committit qui promissionem non servat; ut si res promissa sit inutilis, illicita, impossibilis, aut noxia. Item, si superveniat nova rerum mutatio promissioni factæ, quæ si prævisa esset, promissio non fuisset facta: tunc enim cessat obligatio servandæ fidei: quia in qualibet promissione includitur conditio, *nisi nova superveniat rerum mutatio*. Ut itaque homo, quod promissit, implere astringatur, immutata omnia permanere debent; ut docet S. Thomas 2. 2. *quæst. cx. art. 3. ad 5. Dicendum, quod ille qui aliquid promittit, si habeat animum faciendi quod promittit, non mentitur: quia non loquitur contra id quod gerit in mente.* *Conz. Theol. Tom. VII.*

Si vero non faciat quod promissit, tunc videtur infideliter agere per hoc quod animum mutat. Potest tamen excusari ex duobus. Uno modo, si promissit id quod manifeste est illicitum: quia promittendo peccavit, mutando autem propositum bene facit. Alio modo, si sunt mutatae conditiones personarum, & negotiorum: ut enim Seneca dicit in Lib. IV. de benefico. . . . ad hoc quod homo teneatur facere quod promissit, requiritur quod omnia immutata permanant: alioquin nec fuit mendax in promittendo, quia promissit quod habebat in mente, subintellectis debitis conditionibus; nec etiam est infidelis non implendo quod promissit, quia eadem conditiones non extant. Unde & Apostolus non est mentitus, qui non revit Corinthum, quo se iurum esse promiserat; ut dicitur II. ad Corinth. 1. & hoc propter impedimenta quæ supervenerunt. Disputatur itaque, an rebus eodem loco, & statu manentibus, absque ulla notabili mutatione, peccet mortaliter contra iustitiam promissor, nisi impleat simplicem promissionem acceptatam, etiam si promissarius nullum aliud patiatur danatum præter rei promissæ privationem? Tres referunt sententias Salmanticenses, quas omnes tutas in conscientia asserunt.

VIII. Prima opinio defendit, peccare mortaliter, & quidem contra iustitiam promissorem qui non implet promissionem acceptatam; etiam si nullum aliud damnum eveniat promissario quam carere re promissa. Quoniam virtus fidelitatis proxima est iustitiæ, & est omnium obligationum fundamentum, & apprimè necessaria Reipublicæ, atque humanæ societati. Accedit quod omnis contractus parit obligationem ex iustitia. Promissio contractus est iure gentium investus. Ergo eius obligatio gravis est, si materia gravis sit. Hanc opinionem defendunt S. Antoninus II. *Part. tit. x. cap. 11. §. 4.* Sylvester verb. *Factum* quæst. IV. Covarruvias cap. *Quamvis pactum* 11. part. §. 4. *num. 13.* Tapia *Lib. V. quæst. xx. art. 6. num. 5.* Soto *Lib. VII. quæst. xi. art. 1. ad 1.* Ludovicus Lopez *Lib. III. de contract. cap. ult. Lessius Lib. II. cap. xviii. dub. 8.* Layman *Lib. III. sect. 5. tractat. IV. cap. xii. num. 1.* Castropalaus *tract. xxxii. disp. 11. punct. 8.* Continuator Turnely *Part. II. de contract. capit. 11.* & alii.

IX. Secunda opinio docet, gravitatem obligationis ex promissoris intentione pendere. Promissio enim quædam lex est quam sibi sponte promissor imponit. Ergo potest vel ex sola fidelitate, vel ex iustitia se astringere. Et hanc sententiam defendunt Molina *Tom. II. tract. 11. disp. cclxi. Reginaldus Lib. XXV. num.*

num. 96. Lugo disput. xxiii. sect. 6. num. 89. Rebellus II. Part. Lib. XVIII. quæst. iv. & alii.

X. Tertia sententia defendit, simplicem promissionem gratuitam acceptatam obligare dumtaxat sub veniali; immo addit repugnare, promissorem velle se obligare ex debito iustitiæ. Quoniam, inquit Salmanticenses, non est in voluntate promissoris efficere ut debitum morale, quale est promissionis simplicis, evadat debitum legale ex iustitia: siquidem nequit ipse rerum naturas pervertere, & actuum obiecta variare. Ergo quoties homo simplici tantum promissione se se obligat, non nisi ex fidelitate se attingit, secus ex iustitia. Nec negamus, subdunt, quemlibet posse gravem obligationem ex iustitia sibi imponere. Sed dum id efficaciter intendit, debet ea ponere quæ ad talem obligationem necessaria sunt; & sic debet suam promissionem scriptura coram notario, & coram testibus firmare, ut civiliter cogi in foro externo possit.

XI. Evincere primo hanc sententiam conantur auctoritate S. Thomæ 2. 2. quæst. lxxxviii. art. 3. ad 1. ubi ait: *Dicendum, quod secundum honestatem ex qualibet promissione homo homini obligatur.* Deinde probant ratione. Promissio obligat ex fidelitate. Sed fidelitas inducit obligationem solum ex quadam honestate. Ergo non obligat ex iustitia. Siquidem debitum ex fidelitate, & debitum ex iustitia distinguuntur; uti manifestum est. Quoniam fidelitas est pars tantum potentialis iustitiæ. Ergo nequit inducere debitum legale. Tandem confirmatur ex communi æstimatione hominum, qui conscientiam sibi graviter non vertunt simplices violare promissiones. Si ab his exigeretur chirographum, quo se coram testibus obligarent, expresse renuerent: quia nollent tam arcte se se attingere. Signum ergo est promissorem simplici promissione nolle sibi imponere obligationem civilem & legalem, seu ex iustitia. Hanc opinionem defendunt citati Salmanticenses loc. laud. ubi pro eadem citant Caietanum 2. 2. quæst. lxxxiii. art. 1. dub. 4. Armillam verb. *Perfidia*, Bannez 2. 2. quæst. de dominio, Lerdemam de matrim. quæst. xlv. artic. 5. dub. 2. Ioannem a S. Thoma 1. 2. quæst. lxxxviii. disput. xxix. artic. 9. Martinez Tom. II. cap. xxix. quæst. iv. Ioannem a Cruce in sept. præcept. quæst. 1. artic. 1. dub. 1. Henriquez Lib. II. de matrim. cap. xiii. Dianam Part. II. tractat. xvii.

XII. Vix definire valeo, quænam ex his tribus opinionibus probabilior sit. Quantum colligere potui, in hoc conveniunt, & con-

venire sane debent omnes, obligationis gravitatem in promissione omnino gratuita pendere ex intentione promissoris, qui, cum legislator privatus sit, libereque & spontaneè onus assumat promissionis, potest gravem, vel levem obligationem sibi imponere. Nec probo quod docent Salmanticenses, in eiusdem voluntate non esse, obligationem ex iustitia se devincere, nisi chirographo coram testibus, & notario promissionem firmet. Utique in foro exteriori hæc necessaria sunt. Verum factum ex istimo, non posse quemlibet in foro interiori, & coram Deo debitum ex iustitia sibi imponere, quin opus habeat his signis exterioribus. Nec talis rerum naturas pervertit, quia transmutat debitum fidelitatis in debitum iustitiæ; sed ultra debitum ex fidelitate, sibi imponit debitum iustitiæ. In genere quippe morum rerum naturas sæpe ab intentione hominum pendere planum est.

XIII. Igitur, ut mea minima præfert opinio, in qualibet promissione simplici, & prorsus gratuita primum omnium spectanda est voluntas promissoris: & ex ea, atque ex re promissa, & ex conditione tum promittentis, tum promissarii, & ex aliis circumstantiis gravitas obligationis colligenda est. Omnis quippe quæstio in qua de peccato mortali agitur, periculose determinatur, nisi veritas expressa habeatur; ut inquit S. Thomas. Illud etiam mihi videtur probabilius, in simplici promissione verbis expressa, & omnino gratuita, raro homines se obligare ex iustitia, sed tantum ex quadam fidelitate, & honestate, ut ait Angelicus. Nec tantum onus, a voluntate dumtaxat promissoris procedens, eidem imponendum est, nisi expresse constet de eiusdem voluntate. Ex circumstantiis ergo colligenda est gravitas istius obligationis.

C A P U T XXI.

De donationibus, earumque conditionibus.

I. **D**onatio est liberalis alicuius rei traditio, quæ dominium parit, & ius in re. Dicitur autem vel *strictè liberalis*, quæ omne debitum excludit tum gratitudinis, tum iustitiæ; vel *liberalis lato modo*, quatenus donator nullo utique iustitiæ debito obstringitur, sed tamen titulo gratitudinis donat; & hæc donatio antidotalis, seu remuneratoria nuncupatur.

II. Donatio alia *realis*, in rei traditione sita, qua donator reipsa a se dominium abdicat,

dicat, & in alium transfert: alia *verbalis*, quia quis donat rem absentem; quæ imperfecta donatio est, & potius promissio, seu non est perfecta donatio, usquedum donatarius rem non asequitur.

III. Rursus donatio dividitur in absolutam, & conditionatam. Illa perfecta est, omnemque conditionem excludit; hæc imperfecta, quia conditionem annexam habet. Dividitur etiam in donationem *inter vivos*, & in donationem *mortis causa*. Donatio *inter vivos* transfert continuo dominium in donatarium, etiam vivente donatore. Donatio *mortis causa* ea est qua quis reipsa nunc donat rem, sed post mortem possidendam. Quare, secuta dumtaxat morte donatoris, dominium acquirit donatarius. Donatio causa mortis ab homine etiam sano fieri potest; mortis tamen causa, & cum eiusdem mentione fiat oportet. Donatio inter vivos natura sua irrevocabilis est, exceptis paucis casibus, de quibus mox. Donatio mortis causa natura sua revocabilis est; ut habetur ff. *de adimendis* l. 4. ubi hæc habentur. *In supremis enim dispositionibus hæc regula dubio procul obtinet, ut ambulatoria sit hominis voluntas usque ad extremum vitæ spiritum.* Donator inter vivos cogi iuridice potest ad rei traditionem, secus donator mortis causa. Si donator reservavit sibi facultatem pro nutu disponendi; aut si donationis instrumentum donatario non dedit, sed apud se servavit, nullo exemplari tradito donatario, invalidam esse donationem docent graves & celebres Isti. Disputant Doctores, num donationes causa mortis discrepent a dispositionibus testamentariis. Alii adfirmant, negant alii. Sed hanc disputationem tamquam nullius momenti prætereo.

IV. Quatuor conditiones necessariæ sunt ad donationem. Prima est ex parte donatoris. Secunda spectat donatarium. Tertia afficit rem donatam. Quarta comprehendit formulas sine quibus caduca donatio est. Singulas expendam.

V. Quæst. I. *Quinam donare valent?* Resp. Prima conditio ex parte donantis requirit potestatem donandi. Omnes autem qui liberam facultatem lege non ligatam habent disponendi de rebus suis, donare possunt. Plures lege prohibentur donare. Muti a natiuitate, & surdi simul, qui nec voce, nec scriptura exprimere propriam voluntatem queunt, donare prohibentur. Furiosi, qui mente carent, ebrii, amentes, & prodigi, quibus a iudice interdicta est, inepti sunt ad quarumque donationem. Prohibentur quoque donare impuberes, nempe masculi ante 14. an-

nos, & puellæ ante 12. Omnes personæ ecclesiasticæ rerum immobilium Ecclesiæ, & mobilium quæ servando servari valent, nihil donare possunt: immo nec pecuniam ad emenda immobilia destinatam solemniter decreto: Qui ex donatione impares ad debita solvenda fiunt, donare interdicti sunt. Donatio pro quacumque causa illicita, quæ lege prohibetur, ut pro adulterio, pro homicidio &c. nulla est; sicuti & donatio militis facta concubinae. Rei læsæ maiestatis, & hæretici, quorum bona sint addicta fisco, donare nequeunt. Nec uxores, inscio marito, nec filiifamilias invitatis parentibus donare valent; nisi habeant bona propria, ut castrensia vel quasi castrensia, & paraphernalia &c. de quibus liberam habeant administrationem.

VI. Clausuales, quia omni dominio sunt destituti, donandi facultate carent. Clemens VIII. sua constitutione, data anno 1594. omnes Religiosorum claustralium donationes irritavit; nisi in Capitulo generali unanimi consensu, & Superiorum permisso probatæ fuerint. Urbanus VIII. Clementinam constitutionem confirmavit altera sua Bulla anno 1640. eamque declaravit. Prælati Regulares moderatas donationes in Monasterii utilitatem facere valent, iuxta propriarum legum præscriptum. Religiosi quoque officiales, ut procuratores in bonum Monasterii, aliquas elemosynas ex Superiorum permisso, & iusta occurrente causa, donationes facere interdum valent. Religiosi privati nullam sive donationem, sive elemosynam erogare possunt; cum vetitum ipsis vi professionis suæ habere pecunias sit.

VII. P. Carolus Billuart Tom. II. diff. 11. artic. 2. concedit Religiosis privatis de sibi collatis a parentibus, vel amicis, vel propria industria partis facultatem donandi, & elemosynas elargiendi, constitutione Urbani VIII. allegata. Verum præfatus Pontifex, non privatis, sed Prælati, & officialibus Monasterii id concedit. Plura ibidem docet Auctor iste. Refert aliorum opiniones, quorum aliqui docent, Religiosos privatos posse singulis annis decem ducatos, alii duodecim aureos, alii duos vel tres aureos singulis mensibus, alii id remittunt arbitrio viri prudentis. Hæc omnia refert P. Billuart, & probat, hæc fieri posse & consuetudine, & usu, & ex tacita, vel expressa Prælati licentia. Laxa hæc sunt, & absurda. Sacrificium paupertatis, non donationum, non munerum, a Religiosis Deus postulat. Si plura de Religiosorum paupertate cupis, lege duo opera nostra, nempe *Disciplinam Apostolico-Mona-*

ficam, & Defensionem Decretorum Concilii Tridentini &c.

VIII. Secunda conditio ex parte donatarii est, ut is aptus sit ad recipiendam donationem. Quamobrem tutores, & curatores capaces non sunt ad donationes recipiendas, factas a pupillis, & minoribus. Alicubi etiam prohibentur donationes quæ fiunt Confessario a pœnitentibus, & quæ medicis, chirurgis, advocatis, procuratoribus offeruntur ab infirmis, & clientibus; ut refert Continuator Tournely. Sed leges istæ in Gallia, secus alibi, locum habent.

IX. Tertia conditio est, ut res quæ donatur, non sit alicui perniciofa. Hinc donatio facta in fraudem creditorum, nulla est. Disputant Auctores, utrum qui accipiunt similes donationes, teneantur ad restitutionem? Negant Molina *Tom. II. disp. cccxxvii. Lessius Lib. II. cap. xx. Laymanus, Diana, & alii*. Hanc opinionem damnavit Clerus Gallicanus anno 1700. Talis quippe donatio iniusta est tam ex parte dantis, quam ex parte accipientis. Idcirco ad restitutionem obligant accipientem Sanctus Antoninus *II. Part. titul. I. cap. xii. §. 27. Caietanus Tom. II. opus. tractat. xv. quæst. iv. Pradus cap. xxix. quæst. v. num. 15. Sylvester verb. restitut. 3. quæst. vi. Aragon, Salmanticenses, Continuator Turnely, & alii*.

X. Quarta conditio formulas comprehendit necessarias ad donationis valorem. Requiritur primo acceptatio expressa. Secunda formalitas est traditio, quæ duplex est: altera realis, altera ficta. Realis est qua dominium tum directum, tum utile transfertur in donatarium: ficta vero qua transfertur dominium directum in donatarium; sed donator sibi retinet usumfructum. Tertia formalitas est *insinuatio*, quia videlicet donationes in acta publica referuntur; cum omnium interfit ne donationes sint occultæ, & ignotæ. Ad solemnitatem insinuationis requiritur ut donator ipse coram iudice compareat, suamque declarat voluntatem. Plures aliæ formalitates adhiberi solent iuxta diversitatem legum, quæ in foro dumtaxat exteriori vim habent, quatenus donatori, aut eius heredibus actionem præbent ad rescindendam donationem consuetis clausulis desitutam. Donationes pecuniariæ quæ brevi manu fiunt, non indigent insinuatione. Donatio omnium bonorum invalida est; ut sancitur ff. *de verb. oblig. l. Stipulatio hoc modo*. Quoniam tum donatores se privant facultate testandi: quod noxium Reipublicæ reputatur. Ideo donationes huiusmodi,

si sunt causa mortis, validæ sunt: quia hæc nihil impediunt quominus donatores possint heredem instituere. Leges vero istæ quæ nullam declarant donationem omnium bonorum præsentium, tum futurorum, obligant dumtaxat in foro exteriori, secus in interiori. Siquidem nulla apparet lex aut naturalis, aut divina quæ prohibeat omnium bonorum abdicationem; immo eam Evangelium consuluit, sequendi Christi IESU causa; dummodo tales donationes nemini damnum inferant, nec creditoribus, nec filiis, aliisque qui ius habeant ad bona donata.

XI. Donationes inter coniuges iure communi nullæ sunt ff. *de donat. inter virum, & uxorem. l. 32*. Quod ideo statutum asseritur, ne coniuges mutuo amore quo se prosequuntur, se spoliarent bonis suis cum damno filiorum. Retineri tamen bona donata valent, donec alter eorum donationem revocet. Validas eiusmodi donationes Auctores asserunt, si iuramento firmatæ sint. Item morte donatoris validæ evadunt, nisi in vita revocatæ fuerint, & si bona donata tradita re ipsa ante mortem fuerint. Requiritur etiam ut donator ante donatarium moriatur. Alii quoque assignantur casus in quibus validæ sunt inter coniuges donationes. Primo donatio remuneratoria valida est. Secundo quando Imperator donat Imperatrici. Tertio si donatio fiat ad reparandas ædes ruinosas. Quarto si donator non fiat pauper ex donatione; ut si coniux repudiet legatum in gratiam alterius coniugis, quæ succedat. Quinto, si donatarius ex donatione non fiat ditior; ut si maritus donet uxori ad elemosynas erogandas. Sexto, si uxor donet marito ad aliquam dignitatem comparandam. Rursus coniuges mutuo sibi donare valent bona futura acquirenda.

XII. Donatio patris facta filio non emancipato invalida est, & ad nutum revocabilis: quia idem cum patre filius reputatur: nemo autem donare sibi potest. Valida tamen evadit aut patris morte, aut filii emancipatione. Valida quoque est, si filius sit naturalis, si donatio sit remuneratoria, si decur in dotem, aut filio eunti ad bellum. Cavendum patribus est ne quid uni filiorum donent cum præiudicio legitimæ quæ debetur aliis filiis. Et omnes abstinere debent a donationibus profanis, factis ad fovendas pompas, luxum, & ambitionem, nullaque rationabili causa occurrente.

XIII. Quæst. II. *Quas ob causas revocari donatio inter vivos valida, & acceptata possit?* Resp. Tres assignantur communiter causas

1. Si numquam 8. Quo in casu si revocatio facta fuerit, & filii obeant, non reviviscit donatio: quia actio semel extincta, semper extincta manet. Tertia causa est, si donatio sit inofficiosa, videlicet contra pietatem paternam erga filios; ut si lædat ius legitimæ filii debitæ. Si autem sit inofficiosa dumtaxat in re; tunc rescinditur tantum quoad illam portionem quæ lædit legitimam filii. Si vero inofficiosa re, & consilio, seu, si animo nocendi filiis donatio facta fuerit extraneis, tota rescinditur. Secus, si donatio facta sit aliis filiis, & descendentibus, vel Ecclesiis, & ad causas pias: tunc enim rescinditur dumtaxat quantum ad illam solam partem quæ damnum intulit legitimæ filiorum. Hæc tamen revocatio solum post parentum mortem fit: quia tum solum legitima filii debetur.

XIV. De donatione mortis causa iam dictum est, eam esse natura sua revocabilem. Dupliciter fieri hæc donatio potest. Primo absolute, quando, nullo instante mortis periculo, donas aliquid post mortem tradendum. Secundo conditionate, si mors sequatur: quo in casu, morte non secuta, evanescit donatio.

1. Si numquam 8. Quo in casu si revocatio facta fuerit, & filii obeant, non reviviscit donatio: quia actio semel extincta, semper extincta manet. Tertia causa est, si donatio sit inofficiosa, videlicet contra pietatem paternam erga filios; ut si lædat ius legitimæ filii debitæ. Si autem sit inofficiosa dumtaxat in re; tunc rescinditur tantum quoad illam portionem quæ lædit legitimam filii. Si vero inofficiosa re, & consilio, seu, si animo nocendi filiis donatio facta fuerit extraneis, tota rescinditur. Secus, si donatio facta sit aliis filiis, & descendentibus, vel Ecclesiis, & ad causas pias: tunc enim rescinditur dumtaxat quantum ad illam solam partem quæ damnum intulit legitimæ filiorum. Hæc tamen revocatio solum post parentum mortem fit: quia tum solum legitima filii debetur.

XIV. De donatione mortis causa iam dictum est, eam esse natura sua revocabilem. Dupliciter fieri hæc donatio potest. Primo absolute, quando, nullo instante mortis periculo, donas aliquid post mortem tradendum. Secundo conditionate, si mors sequatur: quo in casu, morte non secuta, evanescit donatio.

DISSERTATIO V.

DE TESTAMENTIS, ET ULTIMIS VOLUNTATIBUS.

PRÆLOQUIUM.

QUAM inter gratuitos contractus testamenta locum occupent; instituti nostri ratio postulat ut pauca saltem de iisdem differamus. Argumentum istud ad Ictos potissimum attinet, qui ingentia volumina, ut illud illustrent, ediderunt. Vix in foro civili alia occurrunt argumenta, quæ tam uberrimam disputandi, & vitiligandi materiam præbeant, ac ultimarum voluntatum dispositiones, testamenta, legata, & codicilli. Hæc iudicum ingenia continenter torquent, advocatorum crumenas implent, & litigantium animos vexant, excruciantque. Id vero ut plurimum in causa est, quod negotium hoc gravissimum in extremum vitæ tempus reiicere testatores soleant, quod est prolixum intempestivum, atque permolestum. Animadvertit percelebris elapsi sæculi Theologus Ioannes a S. Thoma in sua exquisita *Methodo adiuvandi moribundos cap. rr.* inter cetera præstigia, quibus dæmon homines seducit, hoc unum esse, quod scilicet testamentum condere sit officium letalis infirmitatis temporariè servatum. *Non pauci*, inquit, *peccant in materia tam gravi peccato negligentia, quæ illos postea plurimum turbat, & affligit, quod de his non disposuerint, cum integre essent valetudinibus, & iudicii, dum cogitant id se de die in diem distulisse, existimantes se illico morituros, ubi testamentum condiderint. Debent Confessarii talium personarum, aut illis quos*

consultant de rebus suæ conscientiæ, illis serio inculcare, tamquam negotium maximi momenti, quod sine magno scrupulo omitti non potest, maxime si personæ sint provectioris ætatis, vel implicatæ ministeris, & occupationibus periculosis, ut quantocius ab illis se expediant. Quilibet testator quidam legislator est, legem gravissimam rogans, qua patrimonium suum aut in legitimos heredes distribuit, aut liberali animo amicis legat, aut in opera pia erogat. Partitio isthæc, gravis momenti cum sit, exquisitam prudentiam, iudicii maturitatem, animum odii, invidentiæ, immoderati amoris vacuum, mentemque tranquillam postulat. Hæc omnia in extrema illa lucta atque horrendo conspectu desiderari, nedum sperari, vix queunt. Undique pericula circumstant aut violandæ iustitiæ, aut lædendæ caritatis. Quid, si minus perspicue, apteque suam exprimat voluntatem testator; si verbis ambiguus, sensibusque involutis distributionis legem concipiat? Lites interminabiles, iurgia, dissidia, odia, & innumera heinc consequuntur absurda: quorum omnium causa princeps testator est, qui tam arduum negotium in illud ultimum agonis intervallum distulit, quo turbatus animus cum morte luctans, & mens futuri iudicii divini iam imminentis terrore exagitata, impar est ad illud opportune prudenterque conficiendum. Quamobrem summopere verendum ne omnium quæ ex tanta negligentia, & culpabili dilatione proficiuntur malorum reddere supremo iudici rationem debeat. Missis itaque innumeris disputationibus quas versare Isti consueverunt ad lites dirimendas, ea ego dumtaxat edisseram quæ pro conscientiæ foro optime moderando necessaria iudicavero.

C A P U T I.

Quid, & quotoplex sit testamentum: & quæ solemnitates ad eiusdem valorem requirantur.

I. **Q**uæque iure gentium concessum est ut, antequam ex hoc mundo decedat, de rebus suis disponant, modumque executionis, post mortem sui peragendæ, definiat. Hæc dispositio ultima appellatur, quæ dividitur in testamentum, codicillum, legatum, fideicommissum, & donationem mortis causa.

II. Testamentum, quod est quasi mentis, animique declaratio, seu testatio, definitur ultima voluntatis humanæ iusta sententia de eo quod quis vult fieri post mortem cum directa heredis institutione. Ultimæ particulæ sunt quæ distinguunt testamentum a ceteris ultimis voluntatibus. Proprietas enim testamenti est directa institutio heredis, qui defuncti personam repræsentet. Nuncupatur iusta sententia, seu dispositio: quia conformis esse iuri communi debet, ut infra dicetur. Codicillus est velut testamenti appendix, seu scriptura ultima, aliquam dispositionem continens, absque directa heredis institutione. Codicillus scribitur ad aliquid mutandum eorum quæ in testamento disposita sunt, aut declarandum, vel adiciendum, detrahendumve, absque institutione, vel revocatione heredis iam in testamento instituti. Ex privilegio dumtaxat potest in codicillo

heres institui; ut sancitur ff. de milit. testamen. l. Militis codicil. 36. Per accidens quoque institui heres in codicillo potest, ut per fideicommissum; & institutus indirecte revocari, quando heres in testamento designatus tale delictum perpetrasset vi cuius mereretur hereditate privari. Debet tamen delictum probari, antequam institutus heres revocetur. Hæc de iure communi. Ceterum in pluribus regnis, & provinciis valet testamentum absque heredis institutione.

III. Legatum est donatio facta a testatore, & ab herede præstanda, alicuius rei particularis. Fideicommissum est legatum, vel hereditas, legatarii, vel heredis fidei ita commissa, ut alienare eam nequeat: sed debeat illam restituere cui testator restituendam præscripsit. Duplex fideicommissum. Unum est generale, quo tota hereditas gravatur, & restituenda successoribus designatur. Alterum particulare, quo bonum aliquod fidei legatarii committitur, reddendum illis quos testator designat. De substitutionibus infra dicam.

IV. Testamentum duplex. Aliud scriptum, seu clausum, & sigillis munitum. Aliud nuncupativum, seu apertum, quod absque scriptura, sola verborum nuncupatione formari potest. Si quis præscriptum numerum testium advocet, & coram iisdem suam declarat voluntatem, heredem instituat, legata designet, & ceteras institutiones, atque conditiones præscribat, rogans eos ut testes sint suæ ultimæ dispositionis; testamentum validum est. Quod si testamentum scriptis con-

signe-

fignetur, scriptura solum adicitur, ut firmius, & evidentius probetur testatoris dispositio. Qui plura conficit testamenta, ultimo revocat priora, ultimoque standum est: quia nemo plura habere testamenta valet, exceptis militibus: si tamen istorum etiam testamenta mutuo pugnent, ultimum prævalet ceteris. Contra, quilibet plures conficere codicillos potest, invicem non oppositos. Quod si contrarii sint, ultimo loco factus præfertur.

V. Quæst. I. Quæ solemnitates requirantur ad testamentum nuncupativum? Resp. Iure communi requiruntur septem testes masculi puberes, qui annos 14. expleverint, quique liberi sint, vel ut tales reputati; & qui invitati, ac rogati, omnes audiant voluntatem testatoris. In hoc testamento non est necessaria, saltem iure communi, subscriptio testium, nec ipsius testatoris; cum scriptio non pertineat ad substantiam testamenti nuncupativi. Quando tamen eiusmodi testamentum publicæ scripturæ mandantur, coram tabellione subscribi a testatore debent: quia publicæ scripturæ omnes subscribendæ ab illis sunt a quibus exhibentur.

VI. Quæst. II. Quænam solemnitates requirantur ad valorem testamenti scripti, seu clausi? Resp. Iure communi, postquam testamentum istud scriptum fuerit, clausum, & signatum, debet testator coram septem testibus declarare, hoc esse suum testamentum. Omnes testes debent subscribere. Quod si quis ineptus sit ad subscribendum, unus testium pro eo subscribat, & omnes aut proprio, aut uno communi sigillo testamentum signare debent: ut sancitum est l. Hæc consultißima C. de testamen. §. Secum paullatim. A numero testium excluduntur qui sunt sub potestate testatoris, & pater heredis: item feminæ, impuberes, surdi, muti, cæci, amentes, prodigi, iure infames, legatarius, & communiter omnes qui aliquam utilitatem ex testamento acquirunt.

VII. Hæc quæ indicavi, sunt de iure communi. Ceterum singuli fere principatus suas habent peculiare solemnitates. Alicubi sancitum est ut testamentum recipiatur a notario coram tribus, alibi coram quatuor testibus, vel a Parocho, seu Curato coram totidem testibus: alibi, ut recipiatur a duobus notariis, vel ab uno notario, & Parocho coram duobus testibus. Singuli ergo testatores consilere leges, & consuetudines debent loci in quo testamentum conditur.

VIII. Quando testator testamentum clausum sua manu non scribit, sed alteri scriben-

dum tradit, si is seipsum heredem instituat, vel legatarium, non valere testamentum, quantum ad eius quod interit, docent communiter Auctores ob fraudis suspicionem. Validum tamen esset, si testator hæc esse suam voluntatem declararet, ut colligitur ex ff. de iis qui lib. adscribunt in testam. l. r. & 2. Verum quia leges istæ pœnales sunt, non obligant ante iudicis sententiam; cum nitantur in præsumptione fraudis. Quare si bona fide ex voluntate testatoris quis se scriberet heredem, vel legatarium, valeret in foro conscientiæ dispositio.

IX. Quæst. III. Testamentum ad pias causas quas solemnitates postulat? Resp. Illud dicitur testamentum ad causas pias quod ordinatur ad honorem, cultumque Dei, & ad bonum spirituale animæ. Quare testamenta quæ hereditatem destinant pauperibus, Ecclesiis, Monasteriis, hospitalibus, viduis; aut virginibus egentibus, nuncupantur ad pias causas. Immo testamentum ad pias causas etiam est illud in quo causa pia substituitur; ut quando testator disponit ut, mortuo herede instituto, vel illo recusante hereditatem, vel non impiente conditionem, hereditas devolvatur ad Ecclesiam, ad xenodochium, ad Monasterium &c. Si vero in testamento solum legatum aliquod pium relinquatur, non dicitur testamentum ad pias causas: alioquin omnia fere testamenta essent ad pias causas, cum vix aliquod testamentum sit in quo aliqua pia legata non designentur. Pro testamentis autem ad causas pias haud sunt necessariae solemnitates quæ præscribuntur vel a iure communi, vel a iure peculiari principatus; sed solum illæ quæ iure naturali, vel gentium necessariae sunt ad ceteros contractus. Igitur quoties consensus testatoris, aut privata eius scriptura, aut per duos testes, sive viros, sive feminas, manifeste patet; validum est testamentum in utroque foro; ut declaravit Alexander III. in cap. Relatum 1. cap. Cum esses de testament. Immo communis opinio Auctorum est, valere testamentum quantum ad pia legata in eo contenta, etiamsi ob defectum solemnitatum quoad cetera nullum esset. Addunt communiter Auctores, valere legatum pium, etiamsi testator non potuerit aut verbis, aut scriptura declarare suam voluntatem; dummodo certis signis, & nutibus revera ipsum velle legatum pium constet: quoniam ad istius valorem nullæ requiruntur solemnitates; sed sola sufficit manifestatio voluntatis testatoris sic statuentis. Et quamquam laudatus Pontifex dicto cap. Relatum 1. requirat duos tes-

tes

stes, quia communiter testium attestatio-
ne animus testatoris nobis constat; tamen, si
etiam absque testibus heres certo sciret, tes-
tatores hoc aut illud legatum, aut heredi-
tatem reliquissē piæ causæ, in conscientiæ
foro astrictus esset tradere rem legatam. Tes-
tes quippe necessarii sunt ad probandum in
foro exteriori, aut quando defunt alia ar-
gumenta. Ceterum, si heres audisset solus
oretenus a testatore, illum velle hoc aut il-
lud legatum, tradere illud deberet causæ piæ.
Quando testamentum ad pias causas, desti-
tutum solemnitatibus necessariis, a iure civi-
li præscriptis, validum est; valida quoque
sunt legata in eo contenta, etiam si non sint
ad pias causas. Quoniam legatum est quid
accessorium, quod sequitur principale. Si hoc
constitit, etiam illud consistere debet. Si tes-
tator instituat heredem suum agnatum, vel
extraneum, & simul piam causam; careat-
que testamentum necessariis solemnitatibus:
nullum est quantum ad institutionem heredis
consanguinei, vel extranei, sed valet quan-
tum ad institutionem causæ piæ.

X. Quæst. IV. Quæ solemnitas requiritur
ad valorem testamenti cæcorum, militum, &
parentum inter liberos? Resp. Ut valida sint
cæcorum testamenta nuncupativa, seu aper-
ta, cum scribere nequeant testamenta clausa,
sive liberos, sive extraneos respiciant, se-
ptem testes requiruntur; sicut & alia quæ de-
scriptimus testamenta, iure communi specta-
to. Ceterum in quolibet principatus ad-
sunt leges, quæ servari debent. Milites tes-
tantes extra bellum, sunt subiecti iuri com-
muni sicut ceteri. Dum vero in castris, aut
in expeditione belli reperiuntur, soluti sunt
a conditionibus communis iuris, & testari
valent ea solum servando quæ sunt de iure
naturæ, nempe coram duobus testibus sive
viris, sive feminis. Quæ testamenta per an-
num integrum valida sunt postquam milites
redierint e bello. Ad testamenta parentum
respectu filiorum duo testes, etiam non ro-
gati, & non masculi, ex iure communi
requiruntur. Iure tamen particulari regio-
num eadem solemnitates necessariæ sunt pro
his ac pro aliis testamentis non privilegiatis.

XI. Quæst. V. Quæ solemnitas ad codicil-
lorum valorem necessaria est? Resp. Vi com-
munis iuris quinque testes requiruntur, ut
codicilli validi sint, sive nuncupativi sint,
sive clausi. Codicilli autem ad pias causas
respectu filiorum, & militum, iidem fruun-
tur privilegiis ac testamenta. Verum iura par-
ticularia saltem plurium regionum solemnita-
tes etiam pro codicillis præscribere solent,

quæ servari debent. Solent testatores suis
testamentis adicere clausulas, quibus decla-
rant ut testamentum validum sit, sin minus
ut testamentum, saltem ut codicillus, &
ultima dispositio, vel meliori modo quo va-
lere in iure potest.

C A P U T II.

De testamento imperfecto, & de iis qui
condere testamentum valent.

I. **T**estamentum imperfectum est aut de-
fectu solemnitatis a iure præscriptæ,
quæ substantiam contractus spectat; aut quia
testator morte percussus perficere illud ne-
quivit; aut quia deest pl. na & perfecta testa-
toris voluntas. De contractu cui deest solem-
nitas substantialis, disputavi supra hoc Lib.
III. dis. I. cap. VII. quæst. III. In præsens
alia duo capita dispiciam.

II. Testamentum imperfectum vel ob re-
pentinam testatoris mortem, vel quia lo-
quelam amisit, vel ob aliud impedimentum,
licet testator heredem instituerit, illique
designaverit legata coram notario, & testi-
bus, nullum est communi iure; ut sancitur
ff. de testament. l. Si quis, cum testamentum
ubi hæc habentur. Si quis, cum testamentum
faceret, heredibus primis nuncupatis, prius-
quam secundos heredes exprimeret, obmutisset;
magis coepisse cum testamentum facere quam se-
cisse. Hoc autem tum verum est, quando cer-
to constat testamentum non esse finitum. Dum
autem dubitandi locus occurrit, sit nec ne
perfectum testamentum; tunc illud validum
esse communiter Auctores docent. Si tamen
testamentum sit ad causas pias, validum in
utroque foro est; quemadmodum & legata
pia, licet nullum foret testamentum quantum
ad alia, ut dictum iam est.

III. Si testator decedat post confectum tes-
tamentum nuncupativum, seu apertum, an-
tequam eidem legatur, invalidum est; ut
colligitur ex ff. de legatis, l. fideicommissum
s. quoties. Verum si sufficienti numero tes-
tium constaret omnia quæ scripta sunt, con-
sona esse testatoris menti, validum in utro-
que foro testamentum esset. Siquidem, ut
iam dixi, haud necesse est ut hæc testamen-
ta nuncupativa scribantur; sed sat est certo
constare de mente testatoris, Si testator asse-
rat in testamento, schedulam suo Confessa-
rio, vel alteri personæ se dedisse subscri-
ptam, seque velle omnia in ea contenta vim
habere; executioni mandanda, & implenda,
non secus ac testamentum, essent, ut com-
muni-

muniter Auctores docent, & res natura sua
patet.

IV. Quando testator plena libertate carens,
testamentum conficit, vel quia dolo, aut frau-
de decipitur, aut vi cogitur; testamentum
istud nullum est. Quoniam sicut in ceteris con-
tractibus, sic, & potissimum in hoc plena
libertas necessaria est. Quare si quis per
errorem constitueret heredem, aut legatari-
um, falso existimans esse filium suum, aut
consanguineum; in utroque foro nulla esset
dispositio. Qui vero deciperent testatorem,
eum inducendo ut se, vel alios heredes insti-
tueret, aut legatarios, peccarent contra iusti-
tiam, & ad restitutionem tenerentur. Idem
dicendum de testamento facto vel obmetum,
quem vocant reverentialem, filii erga pa-
trem, uxoris erga maritum; vel ob preces
importunissimas, quæ ob continuam mole-
stiam quasi vim inferrent. Qui aliquo ex his
modis testatorem decipiunt, aut vim eidem
inferunt, non modo graviter contra iustitiam
peccant, & restitutionem obnoxii sunt; verum
etiam in foro exteriori privantur quocum-
que iure ad ea bona quæ in tali testamento
isdem relicta sunt. Peccant quoque, & ad
restitutionem tenentur qui impediunt ne tes-
tamentum condatur, aut ne immutetur fa-
ctum. Quod impedimentum multis modis ap-
poni valet, vel notarium, aut testes deci-
pendo ne ingrediantur cubiculum testatoris;
vel testatorem ipsum decipiendo, dum gra-
vitas mortalis infirmitatis eidem occulatur,
ut in eum morbi gradum tandem incidat in
quo condendo testamento idoneus non sit.
Quæ fraudes non adeo raræ sunt. Qui vero
suasione, consilio, aut moderatis precibus tes-
tatores inducit ut testamentum mutet, ut
se, vel alios instituat heredes, aut legatari-
os, non peccat; nec ad restitutionem ten-
netur.

V. Pauca nunc de iis qui condere testa-
menta possunt, explicabo. Omnes usu ra-
tionis præditos posse de bonis suis testari,
nisi lex aliqua oblit, certum est. Lex autem
vetat testari Religiosos, voto paupertatis de-
vinctos, Episcopos de redditibus Ecclesiæ.
Pauperes, qui nihil possident, testari neque-
unt; si tamen sperant se in posterum habi-
turos, aut ius habeant ad bona futura, tes-
tari de his iure valent. Servi, usu rationis
destituti, amentes inepti sunt ad testandum.
Diversi generis stultitia reperitur. Qui stul-
tus est in uno genere, secus in negotiis suis per-
agendis, testari valet: item illi qui perpetuo
amentes non sunt. De his constitui regula ge-
neralis nequit; sed ex signis, ex iusta & ho-

nesta rerum dispositione colligi poterit, fue-
rint ne rationis compotes, quando testamen-
tum condiderit. Si enim testamentum sit ad
legum præscriptum, & optime dispositum; si-
gnum satis validum est testatorem usu ratio-
nis ornatum fuisse. Idem dicendum de ægro-
tis delirantibus. Soli adstantes colligere va-
lent, sint nec ne apti ad testandum. Impube-
res, nempe masculi ante 14. & feminae an-
te 12. annos, testari non valent. Imperfec-
tum enim in istis iudicium est: & licet in
aliquibus iudicium præveniat ætatem; ta-
men ad lites vitandas ante præstatum tempus
nequeunt testari, etiam ad pias causas, et-
iam si aliquis miles sit. Ex concessione tamen
Principis testari illos posse contendunt plures,
dummodo rationis sint compotes. Principes
enim ex iusta causa dispensare ab hac positi-
va lege valent.

VI. Filii familias puberes de bonis quasi ca-
strensibus, & castrensibus testari possunt, se-
cus de adventitiis. Si tamen sint Clerici, &
post Clericatum bona adventitia compara-
verint, de istis condere testamentum queunt;
ut colligitur ex C. de Episc. & Cleric. l. Sa-
cror. ubi hæc habentur. Ea, quæcumque in
eodem clericatus gradu, locoque viventes ac-
quirere, & habere poterint, etiam si in patris
potestate constituti sint, tamquam bona propria
vincunt. De his si quando libitum fuerit,
testandi, vel alienandi, vel donandi libera
facultate concessa.

VII. Qui muti simulque surdi a nativitate
sunt, testari nequeunt, aut codicillos facere,
aut donationes mortis causa. Si ex morbo,
secus a nativitate, surdus quis sit, & mu-
tus, si scribere sciat, testari, & codicillos
facere, quemadmodum ceteri, potest. Idem
præstare valet qui dumtaxat surdus sive a
nativitate, sive ex morbo sit. Similiter qui
mutus, & non surdus est, sive ex morbo,
sive a nativitate, si scribendi arte præditus
sit, potest testari, donare mortis causa, &
cetera quæ ad ultimam dispositionem requi-
runtur, facere. Hæc omnia perspicue decla-
rantur l. discretis 10. C. Qui testamenta face-
re possunt.

VIII. Plura sunt crimina ob quæ leges con-
denandi testamenti facultatem adimunt. Requi-
ritur tamen ut iudicis sententia declaratum
crimen sit, antequam quis inhabilis fiat ad
testamentum faciendum. Crimina autem e-
iusmodi sunt. Hostilis Cardinalium infectio,
percussio, incarceration &c. aut cooperatio
in eiusmodi crimina. Alterum crimen est hæ-
resis, vel hæreticis favere, patrocinari, eos-
dem defendere, receptare. Tertium crimen
est

est damnatio ob libellum famosum. Aliqui addunt quartum, nempe sodomiae scelus nefandum. Usurarii publici, & notorii testari, codicillos facere, donare mortis causa pariter nequeunt ex cap. *Quamquam* de usuris in 6. nisi creditoribus satisfecerint, aut cautionem satisfaciendi praestiterint vel ipsis creditoribus, vel personis fide dignis, ut Parrocho, Episcopo &c. Quam poenam locum habere Auctores docent, etiam si ab usuris parandis fenerator destiterit, nisi praefatam satisfactionem, cautionemve praestiterit ante mortem, etiam si testamentum ante usuras conditum sit: quia testamentum mortis tempore confirmatur. Si tamen conditum est ante cautionem, vel satisfactionem praefatam; & postea satisfactio, vel cautio praestetur; validum reputatur, ut communis docet opinio. Damnatos ad mortem, & illos quibus aqua, & ignis interdicebatur, inhabiles ad testandum declarat *l. Eius qui s. Sed cui*, ff. de testamentis, alicuaeque leges, quae tamen hodie vix alicubi locum habent. Illud verum est, eos testari non posse quorum omnia bona fisco adjudicata fuerint.

CAPUT III.

De iis qui possunt, vel non possunt heredes, aut legatarii in testamento institui.

I. Septem recenseri solent personarum genera quae institui heredes nequeunt. 1. Qui non possunt testari ob delictum, neque accipere hereditatem ex testamento valent; ut declarat Gloss. in *l. Is cui*, ff. *Qui facere testam.* &c. 2. Haeretici, & apostatae & eorum fautores, receptatores, & defensores, si intra annum poenitentiam non egerint, accipere quicquam ex testamento nequeunt. 3. Persecutores, & percussores Cardinalium post iudicis sententiam. 4. Civitates inimicae, Iudaeorum communitates apud Christianos commorantes, Collegia illicita nequeunt heredes institui. 5. Clerici prohibentur haereticos, vel infideles quoscumque heredes instituire, etiam si consanguineos. Cap. *Si quis Episcopus*. 6. Si dominus institui heres nequeat, neque eiusdem servus, nisi servus sit manumissus, vel ad alterum dominum hereditatis capacem transierit; ut sancitur ff. de hered. inst. *l. Non minus*. Similiter institui a domina heres nequit servus, pendente accusatione de adulterio cum eadem patrato. Quando dominus heredem servum instituit, liberum eum relinquere censetur; sicuti si tutorem filii sui constituat, in li-

bertatem eundem asserit. 7. Quomodo Religiosi institui heredes possint, vel Monasteria, consulendae sunt eorundem leges.

II. Praeter recensitos casus, alios enumerant Auctores. Primus est. Heredes, aut legatarii qui occidunt testatorem, excluduntur ipso facto a bonis defuncti; ut patet ex ff. *de bonis damnator.* *l. ultim. s. ultim.* Disputant vero Auctores, num bona defuncti filio applicanda sint, an devolvi debeant ad heredes alios ab intestato. Affirmant alii, alii negant. Sed haec solum externum spectant; & leges, atque consuetudines locorum spectandae sunt. Addunt communiter, legatarium qui post legatum factum gravem ingratitude, vel inimicitiam exercuit erga testatorem, non posse accipere legatum; immo acceptum restituere debere: quia enormis ingratitude, vel inimicitia sufficit ad revocandum testamentum, ut diximus.

III. Secundus est. Si legatarius, vel heres prohibuerint testatori condere testamentum, aut conditum revocare; excluduntur ab hereditate, vel legato: & filio applicatur legatum.

IV. Tertius est. Si heres accessit ad uxorem testatoris, iudicatur indignus hereditate. Quamquam vero de hoc dissident Auctores, omnes tamen legatarium talis delicti reum privant legato ex *l. Si inimicitiae* ff. *de iis quibus ut indignis* &c.

V. Quartus casus est. Si defunctus mente captus erat, & heres curam praesentem ianitate non adhibuerit, vel si captivus existebat, & eundem liberare neglexerit, ac mortuus in captivitate fuerit: tum asferuntur ab eo hereditas, & addicitur fisco.

VI. Quintus. Si heres testamentum suae institutionis accusavit, & persecutus est litem usque ad ultimam sententiam prolatam contra eundem; hereditate privatur. Si tamen ante prolatam sententiam, vel pendente appellatione desistat ab intentata lite: hereditatem non amittit.

VII. Quaest. I. Quomodo parentes teneantur alimenta praebere filiis naturalibus, & spuriiis. Resp. Triplex filiorum genus. Alii sunt legitimi, qui nempe ex legitimo matrimonio, vel ut tali reputato, nati sunt, aut per subsequens matrimonium legitimati. Alii naturales nati ex parentibus nullo impedimento dirimente irretitis; sed qui contrahere simul matrimonium poterant. Impedimentum solum impediens, ut est simplex castitatis votum, non tollit quin sint naturales. Alii sunt spurii, qui nempe nati sunt ex parentibus qui contrahere simul non poterant, quia impe-

dirimento dirimente devincti; puta, si alter parentum esset matrimonio ligatus, aut constitutus in sacris, aut Religiosus professus; si essent consanguinei usque ad quartum gradum. Spurii aliqui dicuntur etiam orti ex damnato concubitu; ut quando mulier rem habuit cum proprio servo; vel quando adulterii crimini adiungitur flagitium incestus. Ob hoc enim duplex crimen mater poena mortis plebitur. Item quando mulier copulam habuit cum ascendentibus, vel descendentibus; ut colligitur ex ff. *de adulteriis* *l. Si adulterium cum incestu*. Et licet lex includat copulam habitam cum consanguineo intra quartum gradum, tamen communiter Auctores interpretantur, quando consanguineus est aut ex ascendentibus, aut ex descendentibus. Rursus ex damnato concubitu dicuntur illi qui oriuntur ex Christiana & Iudaeo, vel Mahometano.

VIII. His delibatis respondeo ad propositam quaestiunculam, parentes naturae iure teneri ad alimenta praebenda filiis omnibus, sive legitimi sint, sive naturales, sive spurii. Immo, etiam si pater sit Sacerdos, & mater Monialis. Haec alimenta quae praestare parentes tenentur, debent esse congrua status, & dignitati parentum. Nomine alimentorum veniunt victus, vestitus, medicinae, habitatio, & sumptus funerum. Si parentes nobiles sunt, nequeunt filios etiam spurios cogere ut arte, & labore vili vivant, quando id dedecori filio esset. Utrique omnes in labore vultus comparare sibi debent; sed modo congruo proprio status. Plures sunt artes quae a nobilibus quoque exerceri sine dedecore possunt. In eisdem parentes filios erudiant, aut erudiri curent, ut queant sibi comparare victum necessarium. Quando parentes divites sunt, nequeunt collocare filios in hospitali, aliisque orphanorum collegiis, locisque piis, nisi occultandae infamiae causa; sed tum compensare sumptus loco pio, vel hospitali debent. In defectu parentum adstringuntur avi iure naturae alere filios filiorum, sive nepotes sint ex patre, sive ex matre; quemadmodum eodem quoque iure filii spurii, & nepotes in eorundem defectu adstringuntur alere parentes, & avos, si pauperes sint, & unde vivant non habeant. Heres quoque patris alimenta praestare debet filio spurio, cui pater illa non dedit. Quoniam heres subit omnia onera sui defuncti testatoris. Utrum vero ad hoc teneatur heres vel ex iustitia, vel ex pietate, non vacat in praesentia disputare. Quamdiu tamen pater non agnoscit

ut suos filios spurios, sive naturales, non tenetur iisdem alimenta praebere. Si vero semel agnoverit ut suos, eos alere tenetur; licet neget esse suos. Si pater domi unicam concubinam habeat, & ex ea natus filius sit; illius reputandus est, quando non constet, eam cum alio commercium illo tempore habuisse. Primo triennio mater quantum ad lac praebendum astringitur: ad cetera tenetur pater, qui, elapso primo triennio, alere filium debet, donec is propria sustentari industria valeat. Si pater moriatur, tenetur mater supplere vices parentis in filiorum alimentis: si ipsa non possit, succedunt avi, & proavi ex parte patris; & secundo loco succedunt huic obligationi avi materni, ut communiter Auctores docent.

IX. Quaest. II. Quomodo filii naturales, & spurii succedant patri? Resp. Filius naturalis iure antiquo nullo modo succedere patri poterat, etiam si is legitimos filios non habuisset; ut patet ex *C. de naturalibus liberis* *l. Humanitatis*. Iure vero communi novo succedit in duabus uncias parenti non habenti filios legitimos. Duae unciae comprehendunt sextam bonorum partem. Hoc tamen limitatur, si pater uxorem non habeat; ut colligitur ex *C. de naturalibus* Authent. *Licet* vers. *ab intestato*. Alicubi tamen leges obtinent ut filii naturales succedant in duabus uncias, etiam si pater uxorem habeat. Immo pater qui filiis legitimis caret, communi iure ex *cit. Authent.* potest omnia bona sua ex testamento relinquere filio naturali. Ceterum nunc vigent peculiare leges pro regionum diversitate. Alicubi, si pater habeat legitimos descendentes, nequit nisi unicam unciam, id est duodecimam bonorum partem, filio naturali relinquere. Alibi potest pater relinquere filio naturali quintam bonorum partem in praefato casu. Docent plures, filium naturalem actionem non habere de inofficioso testamento, etiam si nihil ei pater relinquat.

X. Filius spurius nihil praeter alimenta recipere sive ex testamento, sive ab intestato iure valet, etiam si pater filiis legitimis careat; ut sancitur in *cit. Authent. C. de naturalibus liberis*. Immo Lessius, Tapia, Sanchez, Lugo, Salmanticenses docent, teneri in conscientia filium spurium restituere heredibus, si quid praeter alimenta accipiat a patre; secus, si aliquid recipiat ab avo, aut proavo, dummodo isti filios legitimos non habeant: quoniam leges praefatae, cum sint odiosae, restringi, non amplificari debent.

XI. Quid, si pater spurii mandet in suo testamento ut bona sua distribuantur inter pau-

pauperes, poterunt ne executores testamentarii, quibus commissa est bonorum distributio, dare aliquid spurio præter alimenta? Negat communis opinio: quia executores testamentarii non sunt bonorum domini; sed pater, a quo spurii nihil præter alimenta accipere valent. Si vero pater ipse sit executor testamentarius ad distribuenda pauperibus testatoris bona; tum poterit dare filio spurio pauperi, sicut ceteris pauperibus. Plura alia disputare Auctores solent de modo quo per substitutionem possit pater efficere ut aliqua sua bona perveniant ad filium spurium. Sed hæc ad Ictos magis quam ad Theologos attinent. Idcirco illa prætereo.

XII. Quæst. III. *Quomodo filii naturales succedant matri?* Resp. Iure communi filii naturales succedunt matri ab intestato, non secus ac filii legitimi l. *Si quis illustris, C. ad Senat. consult. Orsinianum*. In diversis regionibus peculiare obtinent leges. Alicubi filii naturales succedunt tantum, cum mater filios legitimos non habet, tum ex testamento, tum ab intestato; & actionem tum habent contra inofficiosum testamentum, si mater illos præterierit. Contra, si mater filios legitimos habeat; tunc nec ex testamento, nec ab intestato succedunt filii naturales. Aliquam tamen partem, iuxta diversas locorum leges, poterit iisdem mater relinquere; ut docent Salmanticenses, Covarruvias, Tapia, & alii. Si mater vi compressa fuerit, aut fraude decepta ab aliquo quem putavit maritum suum, tum filius, sive naturalis, sive spurius, sive ex damnato concubitu, succedit cum aliis filiis legitimis tam ab intestato, quam ex testamento. Quoniam in hoc casu nulla intervenit culpa respectu matris. Ergo successio materna denegari filio non debet. Filius spurius succedit matri quæ filios legitimos non habet, tam ex testamento, quam ab intestato, iure communi; secus filii ex damnato concubitu. Verum si mater filios legitimos habeat; vel alios descendentes, nequit spurio relinquere nisi quintam bonorum partem. Plures tamen docent, posse filium spurium retinere ea quæ mater illi relinquit, antequam per iudicis sententiam privetur; dummodo filiis legitimis notabile detrimentum non inferatur.

XIII. Quæst. IV. *Fideicommissarius, institutus heres a patre cum onere tradendi hereditatem filio spurio, licite ne tradere illam valet?* Resp. Salmanticenses gravissimam hanc vocant difficultatem tract. xiv. cap. v. punct. 5. §. 4. num. 67. ac tres opiniones in medium afferunt. Et primo quædam præmittunt ut

certa apud Auctores. Convenit penes omnes, peccare tam patrem donantem, & instituentem amicam cum pacto expresso, vel tacito reddendi hereditatem filio spurio, quam amicam acceptantem hereditatem cum tali onere: quia uterque fraudem in re gravi legi id vetanti infert. Quo siquidem hæc institutio pertinet, nisi eo ut legem quæ vetat & parenti dare, & filio spurio recipere aliquid præter alimenta, eludat? Convenit similiter penes Auctores, fisco adiudicanda esse eiusmodi bona, si amicus fideicommissarius fidem præstet parenti de reddendis bonis filio spurio; ut constat ex C. *de iis quibus ut indignis* l. 1. & l. *Non intelligatur*, ff. *de iure fisci*. At quia leges hæc pœnales sunt, obligant solum post iudicis sententiam. Quid, si iudex inquisitionem instituat, interrogetque fideicommissarium, an fidem præstiterit testatori de tradendis bonis filio spurio? Respondent Salmanticenses cum aliis, posse tum fideicommissarium uti æquivocatione, nisi præcesserit infamia: quia tunc iudex iuridice non interrogaret. Immo addunt, hunc posse iuramento confirmare æquivocationem ad occultandam veritatem. Sed hæc opinio mihi non probatur: quia iuramentum institutum est ad manifestandam, non ad celandam veritatem; ut in tractatu de iuramento palam feci. Verum de hoc obiter. Illud certum est, rogata a iudice sententia, ut bona restituantur fisco, quæ filio spurio fideicommissarius dare promiserat, reddenda esse: & si fideicommissarius clericus est, docent citati Auctores, bona tradenda esse fisco Ecclesiæ; si laicus, adiudicanda esse fisco laico. Hæc communia sunt.

XIV. Illud in disputationem vocatur, utrum fideicommissarius qui accepit hereditatem cum pacto expresso, vel tacito eam tradendi filio spurio, teneatur ante iudicis sententiam hanc hereditatem, vel partem eiusdem tradere filio spurio, vel heredibus ab intestato ipsius patris? Tres, ut dixi, sunt sententiæ.

XV. Prima opinio docet, hunc fideicommissarium dominum haudquaquam fieri talis hereditatis; atque adeo non posse sibi eam retinere, nec tradere filio spurio; sed astringi illam restituere heredibus ab intestato patris. Quandoquidem hereditarius titulus ab initio fuit iniustus; immo inter prædones talem constituit heredem l. *Prædonis*, ff. *de petit. heredit.* Porro, si fideicommissarius hereditatem sibi non assequitur, eam nec retinere, nec dare spurio filio valet. Si enim iusto titulo hereditatem non possidet, evi-

dens

dens est non esse eiusdem dominum. Si dominus non est; nec sibi retinere, nec tradere filio spurio valet. Porro quod iusto titulo eam non possideat fideicommissarius, patet. Unde enim hunc titulum acquirit? A patre testatore? Minime: quia pater testator non tradidit hanc illi hereditatem, nisi sub onere, & pacto ut eam filio spurio redderet. Ergo nullo iusto titulo aut retinere illam sibi potest, aut filio spurio tradere. Neque filius spurius potest illam tuta conscientia accipere a fideicommissario: quia hic nullo iusto titulo hereditatem possidet. Acciperet ergo illam a patre, qui solus eiusdem dominus est. Sed a patre recipere illam nequit, quia lege prohibetur pater illam tradere: si enim pater dare filio spurio hanc hereditatem iure posset; haudquaquam excogitaret captivum tradendi illam fideicommissario cum pacto, & onere ut eandem filio spurio redderet. Reddenda ergo hereditas est heredibus ab intestato. Hanc sententiam defendit Sorro Lib. IV. *de iust. quæst.* v. art. 1. Ledesma II. *Part. quæst.* xviii. Salonius 2. 2. *quæst.* v. *de dom. art.* 5. *concl.* 8. Trullenchus Lib. VII. *cap.* xviii. *dub.* 7. & ex Ictis Bartholus l. *final.* ff. *de iis quibus ut indignis*. Gomez l. 9. *Tanci num.* 9. & alii.

XVI. Secunda opinio defendit, fideicommissarium verum esse heredem; atque adeo sibi retinere hereditatem posse, eamque, si velit, filio spurio donare. Quod sit verus heres, constat: nam re ipsa institutus talis a patre testatore est. Ex alia parte nulla occurrit lex quæ prohibeat: eum heredem institui. Lex enim dumtaxat eum hereditate privat in pœnam fidei datæ contra legem tradendi hereditatem filio spurio. Quæ pœna subeunda non est ante iudicis sententiam. Porro promissio tradendi hanc hereditatem filio spurio facta fuit in fraudem legis: & ideo non obligat. Ergo spurio reddere non tenetur; conditio enim turpis pro non adiecta habetur. Sibi itaque retinere hanc hereditatem potest. Hanc opinionem defendunt Lugo, Lessius, Sanchez, Covarruvias, Bonacina, Tapia, Villalobosius, Diana, & alii.

XVII. Sententia tertia defendit, fideicommissarium verum esse heredem, & dominum hereditatis acquirere: additque, eundem ex iustitia astringi reddere hereditatem filio spurio. Quod sit heres, evincit ratione adducta pro secunda sententia. Quod ex iustitia teneatur reddere hereditatem filio spurio, hoc pacto ostendit. Promissio onerosa obligat ex iustitia: quia eiusdem transgressio est perniciosa alteri, in cuius favorem gravamen

Conc. Theol. Tom. VII.

impositum fuit. Porro heres fideicommissarius promissit, pacto adiecto explicito, vel tacito, hereditatem tradere filio spurio. Ergo ex iustitia stare promissis debet. Idque potissimum verum habet, si heres fideicommissarius aliquid hereditatis accepit in pretium tradendæ hereditatis filio spurio. Hanc opinionem amplectuntur Salmanticenses loc. cit. num. 73. & seqq. & pro eadem citant Bannez, Pradum, Victoriam, Ledesmam, & alios. Ad argumenta primæ sententiæ respondent, fideicommissarium hunc appellari prædonem in l. *Prædonis*, quia fraudem facit præstando fidem contra legem; non quia hereditatem suscipit. Quæ responsio quam sit vana, nemo non videt. Si fraudem legi infert: ergo, repugnante lege, hereditatem suscipit tradendam spurio. Ad secundum respondent, præfatam institutionem non esse conditionalem, sed modalem. Institutio autem modalis non suspendit effectum, sicut conditionalis. Hæc responsio melior non est præcedenti, soloque verborum involucre legem circumvenit. Testator fideicommissarium heredem instituit hoc pacto ut is hereditatem filio spurio tradat; & heres, institutus cum tali pacto, & onere, hereditatem suscipit, fide data id adimplendi. Si pactum istud mutuum conditionem appelles; vera est prima sententia: si modum voces; falsa illa evadit? Sola ne vocum diversitate veritas in falsitatem immigrat?

XVIII. His omnibus expensis, sola prima sententia mihi probabilior est: quia aliæ duæ, ut ego quidem arbitror, mera effugia sunt ad legem circumveniendam. Omnes fatentur, patrem testatorem destitutum potestate esse tradendi hereditatem filio spurio. Ut hanc legem eludat, instituit heredem fideicommissarium. Cur? ut sit instrumentum deferendi hanc hereditatem, lege repugnante, ad filium spurium, & quidem adiecto pacto id præstandi. Quid hoc aliud est nisi hereditatem tradere filio spurio, non propria, sed aliena manu? Quid hoc aliud est nisi furari alieno instrumento? Restituenda ergo est heredibus ab intestato patris.

C A P U T IV.

De heredibus necessariis, eorumque exheredatione.

I. **T**riplex heredum genus. Alii necessarii, qui, sublata legitima causa, privari hereditate nequeunt. Si hos testator præterit innominatos; nullum est communi iure

B b

testa-

testamentum. Alii vocantur heredes ab intestato, qui succedunt defuncto decedenti absque valido testamento. Tertio loco sunt heredes extranei, qui libere instituuntur a testatore, nulloque iure potiuntur succedendi sive ex testamento, sive ab intestato.

II. Quæst. I. Quomodo filii patribus, & patres filiis succedant tanquam heredes necessarii? Resp. Sermo est de filiis legitimis: de illegitimis enim, spurii, & ex damnato concubitu ortis, supra disputatum est. Filii itaque legitimi, heredes necessarii sunt respectu parentum: non quia necessario acceptare hereditatem debeant; sed quia pater necessario eos instituere heredes astringitur, nisi adsit legitima causa eisdem exheredandi. Deficientibus vero filiis succedunt descendentes nepotes, & pronepotes.

III. Respondeo itaque, filios parentibus necessario succedere in bonorum portione quæ vocatur *legitima*. Legitima hæc comprehendit tertiam bonorum partem, si filii fuerint tantum quatuor, vel pauciores, dividendam inter illos. De reliquis bonis pro libito disponere pater valet. Si plures quam quatuor filii sint; tunc legitima includit medietatem bonorum, quæ dividi inter filios debent. Alia medietas ad patrem attinet; ut colligitur ex Authentica de *trient. & semise* §. 1. & 2. Authent. Unde si pater de *inofficioso testamento*. In aliquibus regnis peculiare leges obtinent, nempe ut descendentes sint necessarii heredes in bonis ascendentium, quibus conceditur ut de sola quinta parte disponere inter extraneos valeant, detractis expensis funerum. Si vero sermo sit de filiis, præter dictam quintam partem, possunt parentes aliam tertiam partem tradere uni, cui mauerint, filiorum, in ea eum *meliorando*, ut lex loquitur. Itaque si cumulus hereditatis fuerit quindecim, primum extrahenda est quinta pars, nempe tres, de quibus ad libitum disponere pater valet, etiam respectu extraneorum. Deinde ex duodecim remanentibus quatuor, quæ constituunt tertiam partem tradendam filio quem meliorare pater vult. Reliquæ octo partes dividendæ sunt inter omnes fratres.

IV. Aliæ etiam conditiones præscribuntur: puta, si aliquis filiorum, sive descendentium quidquam recepit aut in dotem, aut donationis titulo; produci illud debet in hereditatis cumulum, dividendum inter heredes necessarios. Immo si in hoc excessus fuerit, restitui debet, & inter heredes dividi.

V. Ordo autem in successione servandus est. Nam viventibus propinquoibus præcipi, non

succedunt remotiores: sic viventibus filiis non succedunt nepotes; sed inter filios hereditas dividitur per capita, seu, ut aiunt, per viriles portiones. Exemplum subiicio. Pater habet tres filios. Horum unus moritur, plures filios relinquens. Filii isti succedunt hereditati avi, vel avæ, non per capita, sed *per stirpem*: quia omnes simul repræsentant suum patrem, atque adeo succedunt solum portioni quæ debebatur patri, inter eos dividendæ. Finge, patrem habere hereditatem dividendam inter filios, quæ valeat 300. habeatque tres filios, quorum unus sit mortuus, & reliquerit quatuor filios. Hereditas dividenda est in tres portiones. Duæ portiones debentur filiis viventibus, nempe unicuique centum, quia isti succedunt *per capita*. Quatuor vero nepotibus debetur altera tertia pars, quæ continebat parenti mortuo: quia omnes isti simul repræsentant suum patrem: & ideo dicitur in iure, istos succedere *per stirpem*. Hæc vero tertia portio dividenda est inter quatuor filios, & respective nepotes per capita. Exemplum applica ceteris descendentibus.

VI. Illud etiam certum est, & ubique obtinet, nempe parentes non posse portionem legitimam, filiis debitam, onere aliquo gravare. Immo, etiamsi pater instituat filium heredem omnium bonorum, adiecta conditione, ut si decedat absque filiis, hereditas tota restituenda sit tali personæ, vel pio loco; semper legitima exempta, & libera a gravamine intelligitur. Validum vero gravamen est in ceteris bonis legitimam excedentibus.

VII. Quæst. II. Quomodo ascendentes succedant in hereditate descendentibus? Resp. Regula generalis est, ut ascendentes succedant descendentibus illis quos diximus necessario succedere in legitima debita ipsis ascendentibus, quando descendentes careant successoribus. Si enim descendentes relinquunt successores, isti, non ascendentes succedunt; sed, successoribus deficientibus, ascendentibus legitima tantum debetur. Ordo tamen & hic servandus est. Primi enim omnium succedunt proximiores in gradu, non remotiores. Si uterque parens vivat; uterque per partes æquales instituendus heres est. Si unus tantum vivit, sive mater, sive pater; solus instituendus heres est. Defuncto utroque parente, succedunt avi tum paterni, tum materni; ita ut media pars ad maternum, altera pars ad paternum avum pertineat. Deficientibus avis, succedunt proavi. Si autem sint solum ascendentes vel paterni, vel ma-

terni, succedunt proximiores in gradu; ut de descendentibus dictum est.

VIII. Quanta sit portio legitimæ debitæ ascendentibus qui succedunt descendentibus, iure communi non est assignata. Glossa in *Authenticam Novissima, C. de inofficioso testamento*, assignat ultimo tertiam bonorum partem. Etiam ad hoc quod attinet, sunt pro locorum diversitate peculiare leges. Alicubi duas partes bonorum continet legitima relinquenda ascendentibus. De tertia solum disponere descendentes valent, deducto prius ære alieno, & sumptibus funerum. Marito non habenti unde decenter vivat, aliquæ leges taxarunt quartam bonorum partem uxoris, deducendam ex toto cumulo bonorum eiusdem. Verum consulendæ leges sunt locorum.

IX. Fratres, & sorores, sublatis descendentibus, & ascendentibus, non sunt heredes necessarii: & multo minus ceteri consanguinei. Quare nullo potiuntur iure ut heredes a fratribus instituuntur. Succedunt dumtaxat bonis gravatis ab ascendentibus. Si tamen fratres superstites egentes fuerint; ex caritate tenetur frater testator levare fratrum inopiam, relictis extraneis, & piis locis: quoniam Christi caritas urget ut propinquoibus opem feramus. Non raro fratres obeuntes ex odio, aut saltem ex defectu fraternæ benevolentiae, neglectis fratribus, sua bona legant aut extraneis, aut piis locis. Laudantur utique dispositiones in favorem pauperum, & piorum locorum; sed prius implenda sunt officia caritatis erga propinquoiores. Circumstantias omnes spectare testator debet. Spectandum, num ceteri fratres filiis, & filiabus abundant, imparesque sint ad filias dote donandas, ad alendos filios. Et quos cognoverit egentiores, hos iuvet. Testamentum exemplum prudentiæ, caritatis, iustitiæ, & pietatis est. Idcirco matura prudentia, & consideratione opus est in illo condendo.

X. Disputant Auctores, quæ indigentia requiratur in fratribus, ut testator ex caritate teneatur iisdem subvenire? Navarrus requirit extremam necessitatem in *Man. cap. xxvi. num. 36*. Navarrum sequuntur alii. Sed hæc opinio mihi non probatur. Nam extreme indigentibus omnes succurrere astringuntur, nedum fratres. Lugo *disp. xxiv. num. 175*. quem sequuntur Trullenchus, & Salmanticenses *loc. cit. num. 87*. dicunt peccare mortaliter testatorem, nisi succurrat fratribus extrema necessitate pressis; venialiter vero, si graviter tantum egeant, eosque non iuvet. Balances ponderandi hos malitiæ gradus mihi defunt. In his, & similibus casibus nequit, ut ego

quidem arbitror, regula generalis præstitui. Quare id quod magis prudentiæ, caritati, & æquitati accedit, implendum est, omnibus circumstantiis spectatis. Si inimicitia inter fratres præcessere; ad tollendum scandalum signa fraternæ benevolentiae relinquenda sunt. Rursus cor nostrum inscrutabile est, & amor proprius astutissimus præstigiator odium, & invidentiam sæpe nobis falsis coloribus depingit. Quare tutius est in his eventibus fratres superstites participes efficere testamentariæ dispositionis, ultimæque voluntatis, deficientibus necessariis heredibus.

XI. Quæst. III. Quibus de causis exheredari filii a parentibus, & parentes a filiis valeant? Resp. Convenit penes omnes, parentes haud posse hereditate necessaria filios privare, nisi vel ipsi consentiant, vel crimina perpetraverint ob quæ tali pena puniri mereantur. Primum crimen quod habetur in *Authentic. de appellat.* est, si filius manus impias in parentes extenderit, culpa interveniente mortali: si enim id filius faceret in sui, aut patriæ defensionem; nullum esset flagitium. Secundum crimen est contumelia gravis, illata verbis, aut factis parenti a filio. Gravitas istius contumeliæ, quæ sufficiat ad exheredationem, iudicio prudentis viri definienda est, spectatis qualitatibus filii, parentis, & circumstantiis loci, & temporis. Tertium est, si filius accuset parentem de crimine, ob quod pater plestendus sit pœna aut mortis, aut perpetui exilii, aut notabilis infamiæ. Excipitur tamen accusatio de prodicione patriæ, de læsa maiestate, de hæresi. Quartum, si maleficus, si excantator fuerit filius, aut istorum socius. Quintum, si filius patris occisionem quocumque modo machinatus fuerit, etiam effectu non secuto. Sextum, si patris uxorem, aut concubinam domi habitam scienter cognoverit. Septimum, si fuit delator, vel testis in iudicio contra patrem in gravi crimine. Octavum, si, patre detento in carcere, noluit filius fideiubere pro eo, ut liber evaderet. Nonum, si filius, vel filia impedire tentavit ne pater testamentum conderet, aut efficere ut conditum revocaret. Decimum, si filia oblatam dotem pro ineundo matrimonio repudiavit, ut luxuriose, & in meretricio viveret. Undecimum, si filia nupserit servo non libero, aut famulo libero. Duodecimum, si parentes amentes curare filii noluerint, si iudicii compotes evaserint, exheredare filios poterunt. Tertiumdecimum, si parentes captivos liberare filii noluerint. Quartumdecimum, si filii catholici apostataverint a religione, parentes catholici privare eos hereditate possunt.

XII. Quemadmodum parentes filios ingratos, scelestosque exheredare valent; ita filii parentes ingratos, atque inhumanos eadem plectere poena valent. Causæ istius exheredationis habentur in cit. Authentica *Cum de appellationibus cognoscend. s. Sive legatur.* I. est, si pater mortem filio intentaverit, aut de filio crimina denuntiet ob quæ morte puniri mereatur, excepto crimine hæresis, aut læsæ maiestatis divinæ, vel humanæ. II. Si pater fornicatus sit cum filii uxore, vel concubina domi habitata. III. Si pater impediatur ne filius testamentum condatur. IV. Si pater veneno matrem necare tentavit, vel alia via occidere studuit. V. Si amentem filium sanare non curaverint parentes, si compos iudicii filius evaserit, exheredare parentes poterit. VI. Si parentes filios, aut filias captivas in libertatem asserere neglexerint. VII. Si pater a fide catholica desciverit.

XIII. Disputant Auctores, utrum in recentis casibus, in quibus parentes filios, aut filii parentes exheredare queunt, denegare quoque ipsis alimenta iure valeant? Adfirmant Sylvester verb. *Hereditas*, Vasquez de *testam. cap. vi. s. 3. dub. 4.* Dicastillus *Lib. II. tract. xix. disp. 1. dub. 21.* Sed melius distinguunt alii. Si filii, vel parentes habent unde vitam ducant, tamen non iuxta status honestatem; tum alimenta præstare exheredatis non tenentur testatores. Si vero unde vivant careant exheredati; hoc in casu alere eos debent parentes, aut filii testatores: alioquin illos necarent, si necessaria ad vivendum alimenta non præberent.

XIV. Quid, si pater non exheredet filium, aut filius patrem post patrata delicta, vel quia pater morte præventus non potuit, vel quia delicta ignoravit; valet ne filius in conscientia hereditatem capere; vel alii heredes queant filium reum ab hereditate excludere? Communis, & mihi vera sententia est, posse tunc filium (& idem est de patre respectu filii, seu ascendentium respectu descendentium) tuta conscientia hereditatem assequi, & retinere. Quandoquidem exhereditatio poena est a lege civili infligenda statuta. At nemo ante iudicis sententiam poenam criminalem subire astringitur. An pater non potest amore paterno succensus remittere crimen etiam cognitum filio? Quid quod pater, ut exheredare iure filium valeat, in suo testamento allegare exheredationis causam debet, eamque probatam exhibere? Si enim alleget, & non probet; exhereditatio nulla est. Alii heredes non sunt iudices istius exheredationis, nec ius habent ad exheredandum filium. Quoties enim

nulla est in testamento mentio delicti, existimandum est, patrem condonasse filio crimen. Quid quod si pater post exheredatum filium in testamento expresse eidem iniuriam sibi illatam remittat, adhuc filius hereditati succedit: & si ante exheredationem condonet iniuriam filio, eumque in suam amicitiam recipiat, nequit amplius ipsum exheredare? Quoniam ob iniuriam iam remissam nemo iure puniri debet. Et quod dictum est de filio respectu patris, dicendum etiam de patre respectu filii. Et hoc verum habet, etiamsi testator non revocet testamentum, quando certo constat de iniuria remissa. Immo plures defendunt, hoc verum esse, quando non solum expresse, sed etiam tacite condonata iniuria sit. Addunt quoque alii, patrem non posse exheredare filium qui post patratum delictum professionem emittat in aliqua Religione approbata: quia per professionem religiosam omnis ingratitude deleta existimatur. Aliqui id extendunt etiam ad poenitentiam privatam; sed iure hoc alii negant: quia poenitentia privata non reputatur sufficiens ad liberandum reum a poena quæ in foro humano infligitur delinquenti. Hæc communia sunt apud Auctores, quos inter consulere poteris Molinam, De Lugo, Sylvestrum, Vasquez, & alios ab his citatos.

C A P U T V.

De hereditibus ab intestato.

I. **H**ereditas est iuridica successio in bona, & iura defuncti ratione aut sanguinis, aut legitimæ institutionis. Iure quippe gentium, & civili statutum est, ne defunctorum bona derelicta, & communia remaneant, ut capiantur aut ab iis qui iure sanguinis propinquiores defuncto sunt, aut ab iis quos dominus, antequam decederet, instituit heredes. Duplex succedendi via: aut ex testamento, de qua iam dictum est; aut ab intestato. Heres ab intestato ille dicitur qui succedit ratione propinquitatis sanguinis. Ille vero dicitur mori ab intestato qui vel morte præventus testamentum non condidit, vel noluit condere, vel factum revocavit, vel conditum nullum est ob defectum solemnitatum, vel ob alias causas.

II. Defuncto itaque, decedenti absque testamento valido, succedunt descendentes legitimi, servato propinquitatis ordine, nempe filii, nepotes, pronepotes &c. exclusis ascendentibus, & transversalibus. Si filii sint, succedunt per capita; si nepotes, per stirpem; omnes

omnes quippe nepotes, seu filii fratris repræsentant unam solam personam patris, ut dictum supra est: igitur isti accipiunt solum unam portionem, debitam patri, æqualem illi quam singuli filii superstites ex defuncto ab intestato accipiunt. Omnes autem filii, sive viri, sive feminae, sive emancipati, sive non emancipati, sive ingrati, qui exheredationis causam dedere, sed exheredati non fuerunt, succedunt per capita; ut communiter Auctores docent, & sancitum est in Authent. *de hereditat. ab intest. & C. Senat. consult.*

III. Sublatis descendentes, succedunt ascendentes, exclusis collateralibus. Primo loco succedunt pater, & mater æquis portionibus. Si unus parentum vivat, sive pater sit, sive mater, totam capit hereditatem. Sublatis parentibus, succedunt avi, & post istos proavi. Si defunctus habeat fratres, vel sorores, utrumque coniunctos, nempe tam ex parte patris, quam ex parte matris, mortis tempore communi iure succedunt simul cum ascendente, sive parente, sive avo, & quidem non per stirpem, sed per capita; ut sancitur in cit. Authent. *de heredit. ab intestat. s. Sic igitur.* Alicubi tamen leges obtinent ut soli ascendentes superstites succedant, exclusis fratribus utrumque etiam coniunctis.

IV. Sublatis descendentes, & ascendentibus, succedunt consanguinei collaterales, sive agnati sint, sive cognati. Agnati dicuntur consanguinei qui descendunt ex parte virorum. Cognati sunt consanguinei ex parte feminarum. Hi omnes iure communi succedunt usque ad decimum gradum civilem inclusive, ita ut præferantur qui propinquiores sunt in gradu, non spectata linea. Si vero omnes sunt in eodem gradu, omnes succedunt per capita; ut colligitur ex cit. Authent. *de heredit. ab intestat.* Animadvertendum autem, duos gradus civiles unum gradum canonicum constituere. In iure quippe canonico consideratur sola distantia a stipite: & quoniam uno tantum gradu distant a stipite, uno tantum gradu distant inter se: & sic, quia consobrini, seu filii duorum fratrum duobus gradibus distant a stipite, duobus gradibus distant inter se. Verum ius civile numerat personas ipsas: & quia unus frater distat uno gradu, & alter frater alio gradu a stipite; ideo duobus gradibus distant inter se. Et consobrini, seu filii fratrum, qui in iure canonico distant in secundo gradu, secundum ius civile distant in quarto. Hinc iuxta ius civile nunquam est primus gradus in linea collateralibus.

V. Si frater decedat absque descendentes, & ascendentibus, primo loco succedunt fra-

tres utrumque coniuncti, seu fratres tam ex parte patris, quam ex parte matris. Post succedunt semifratres, videlicet ex parte unius parentis. Si horum filii sint; succedunt & isti, non per capita, sed per stirpem. Fratres ex uno parente hunc inter se servant ordinem. Frater uterinus, idest ex eadem matre, præfertur fratri consanguineo, idest ex solo patre, in bonorum successione quæ obveniunt ex parte matris; in bonis vero quæ contingunt ex parte patris, præfertur frater consanguineus: & idem est de istorum filiis.

VI. Disputant Auctores, num quando nullus superstitis sit frater defuncti, sed solum filii fratrum defunctorum, succedant isti per capita, an per stirpem? Do exemplum. Sunt duo fratres; unus habet quatuor, alter duos filios. Si succedant per stirpem; hereditas defuncti dividenda est in duas portiones: una distribuenda inter quatuor, altera inter duos. Si succedant per capita, hereditas dividitur in sex portiones. Contendunt non pauci, succedere istos per stirpem. Plures alii defendunt, eos succedere per capita. Et hæc secunda mihi probabilior opinio est. Quoniam tunc filii fratrum succedunt per stirpem, quando concurrunt ad hereditatem cum patruo, seu fratre defuncti: quia tunc omnes filii unius fratris repræsentant unam personam, patrem nempe defunctum. Quando vero filii fratrum concurrunt inter se, & non cum patruo vel patruis, tunc succedunt per capita: quia tunc solum consideratur gradus consanguinitatis.

VII. Quando tandem non sunt fratres, nec filii fratrum defuncti ab intestato; iure communi hereditatem capiunt consanguinei, solo gradu spectato, nulla habita ratione, an sint utrumque coniuncti, an secus, usque ad decimum gradum: & qui propinquior est stipiti, totam assequitur hereditatem. Si fuerint plures in eodem gradu; hereditas dividitur per capita. Deficientibus consanguineis intra decem gradus, succedit uxor defuncti: & si defuncta sit uxor, succedit vir; ut docent Lugo *loc. cit. num. 192.* Vasquez *loc. cit. s. 3. dub. 3.* & alii plures. Omnibus his sublatis, hereditas devolvitur ad fiscum. Hæc ex iure communi. Ceterum consulendæ sunt leges, & consuetudines locorum.

VIII. Advertendum ultimo loco est, heredem alium esse universalem, alium particularem. Particularis vel instituitur a testatore ad aliquam partem aliquotam, seu indeterminatam a testatore; vel succedit ab intestato in aliqua portione, gravata aut fideicommissio, aut alio onere ab ascendentibus. Heres universalis succedit in omnibus bonis: &

is dicitur heres *ex asse*. Hæc vox *as* pondus significat, nempe libram Romanam duodecim unciarum. Applicata est ad significandam integram hereditatem, duodecim partibus constantem: quæ partes appellantur unciæ, propriis nominibus designatæ. *Sesquunx* est unica uncia. *Sextans* est sexta pars hereditatis, nempe duæ unciæ. *Quadrans* est quarta hereditatis pars, idest tres unciæ. *Triens* est tertia pars hereditatis, videlicet quatuor unciæ. *Quincunx* æquivalet quinque unciis. *Septunx*, idest septem unciæ. *Bes*, videlicet octo unciæ. *Dodrans*, nempe novem unciæ. *Dextans* decem unciæ. *Denunx*, idest undecim unciæ. *As* duodecim unciæ comprehendit. Nomine itaque *assis* significatur heres universalis; diciturque heres *ex asse*.

CAPUT VI.

De substitutione vulgari, pupillari, exemplari, fideicommissaria, reciproca, compendiosa.

I. Substitutio, quæ una est ex dispositionibus ultimæ voluntatis, definitur *unius, vel plurium in alterius, aut aliorum locum ad rem aliquam in ultima voluntate vocatio*. Dicitur unius, vel plurium: quia testator hoc pacto suam concipere institutionem valet: *Instituo heredem meum Titum: hoc mortuo, succedant Franciscus, & Antonius: post istos hospitale &c.* Substitutio dividitur in plures species.

II. Prima nuncupatur *vulgaris*, qua quis heredi a se instituto alium quemlibet substituit, qui capax sit successionis in testamento. Eiusmodi institutio plurimis modis exprimi valet, quos recensere non interest. Finitur, & extinguitur institutio ista primo eo instanti quo primus heres acceptat hereditatem, si institutio hoc modo concepta sit: *Instituo heredem meum Paulum: si is noluerit acceptare, instituo Petrum*. Locus vero successioni est continuo ac Paulus non acceptat hereditatem, aut quia nolit, aut quia moriatur ante acceptionem, aut quia capax non sit hereditatis. Si testator heredes instituat Paulum, & Antonium, illisque vulgariter substituat Petrum, si Paulus non acceptet, disputant Isti, & Theologi, an Antonius capere debeat totam hereditatem, vel an portio Pauli debeatur Antonio instituto, an Petro substituto. Communiter respondent, colligendum id esse ex verbis testatoris. Si hæc fuerint testatoris verba: *Quando noster ex his voluerit esse heres, substituo Petrum*: tunc portio Pauli immediate transit ad Antonium. Idem adiuvant,

quando testator dicit: *Si illi heredes non fuerint, substituo Petrum*. Quando tamen substitutus esset causa pia, hanc præferendam docent. Si vero testator ita exprimeret suam voluntatem: *Si vel Paulus, vel Antonius heres non fuerit, substituo Petrum*: tum, uno instituto deficiente, præferendus est Petrus substitutus.

III. Substitutio *pupillaris* ea dicitur qua pater filiis sub patria potestate constitutis substituit heredem in casu quo filii decedant ante pubertatem, nempe masculi ante 14. feminæ ante 12. annos, qua in ætate testandi capaces non sunt. Ideo ius commune parentibus facultatem pro iisdem testandi concessit. Hæc substitutio sic concipi solet. *Instituo meum heredem filium meum Antonium. Si is in ætate pupillari decesserit, Petrus sit eius heres*. In iure civili ff. de vulgar. & pupillar. substitutione l. *Iam hoc iure*, & l. *Quarvus*, & s. *Igitur, instit. de pupillar. substitut.* hæc inter cetera habentur. *In pupillari substitutione duo quodammodo sunt testamenta, alterum patris, alterum filii, tamquam si ipse filius heredem instituisset*. Quare substitutus vi substitutionis huius non solum atsequitur bona omnia quæ a patre filius accepit; sed etiam omnia quæ apud filium mortis tempore inventa fuerint. Substitutio pupillaris, sicut & vulgaris, verbis generalibus exprimi potest; ut si pater dicat: *Filium meum instituo heredem, & substituo ei Petrum*, nulla pubertatis mentione facta: vel verbis specialibus, & specialissimis, ut aiunt, sic exprimendo suam dispositionem: *Filius meus impuber sit meus heres: si in pupillari ætate post meam mortem decesserit, ei substituo Ioannem*.

IV. Sex conditiones assignari solent ad validam substitutionem pupillarem. I. Is cui datur substitutus, debet esse filius, aut nepos, vel alius descendens. II. Filius cui datur substitutus, sit sub patria potestate oportet. Quare feminæ nequeunt substituere, quia carent potestate patria: nec patres pro filiis emancipatis, nec pro filiis illegitimis. III. Filius cui datur substitutus, debet esse impuber. IV. Instituentus est filius heres: aut declaranda exheredationis causa. V. Filius acceptare hereditatem debet, si capax sit, vel saltem eam non recuset. VI. Mortuo testatore, filius sui iuris esse debet, quin transeat in alterius patriam potestatem. Quamobrem avus non potest substituere nepoti extanti sub patria potestate, nec pater pro filio, qui mortuo patre continuo subiacet potestati avi.

V. Si pater substituat filio matrem habenti, mortuo filio impubere, substitutus succedit, exclusâ matre ff. ad vulg. & pupil. l. *Lucius*, & l.

& l. *Sed & si plures*, s. *Ad substitutos*. Quoniam substitutio pupillaris, non est dispositio filii, sed patris, qui uxorem heredem instituere nulla lege astringitur.

VI. Substitutio pupillaris extinguitur tripliciter. I. Quando filius atsequitur ætatem pubertatis, in qua testari valeat. II. Si substitutus obeat ante pupillum: quia substitutio non transit ad heredes. III. Quando filius in libertatem ex patria potestate evadit, vivente patre. Per professionem quoque regularem cessat patria potestas, & consequenter pupillaris substitutio.

VII. Substitutio *exemplaris* imitatur substitutionem pupillarem, quatenus pater pro filio amente, phrenetico, mente capto, testamentum condere valet: & hoc ius communiter Auctores extendunt ad alios casus; ut si filius sit furdus & mutus, aut prodigus, vel alio morbo laboret qui testandi facultatem adimat. Quæ substitutio exemplaris locum non habet in filiis respectu ascendentium. Distinguitur vero hæc substitutio exemplaris a pupillari potissimum, quod tam pater, quam mater queant hac exemplari substitutione pro filio substituere heredem: & quando uterque parens substituit diversum heredem, substitutus a patre succedit in bonis quæ contingunt filio ex parte patris; & substitutus a matre succedit in bonis quæ obveniunt filio ex parte matris. In substitutione pupillari pater pro libito heredem, quem vult, substituere valet; secus in exemplari, in qua substitutus determinatur a iure, in quo præscribitur ut substitutus sit ex descendens a patre, si pater substituat, & ex descendens a matre, quando ab ista designatur substitutus. Extinguitur hæc substitutio, quando filius amentis sit compos sui. Si vero iterum relabatur in amentiam, & testamentum non fecerit, reviviscit substitutio exemplaris.

VIII. Substitutio *fideicommissaria* gravat heredem, qui vocatur *commissarius heres*, ut reddat aut integram hereditatem, aut partem personæ alteri, quæ appellatur *fideicommissaria*; ut sancitur ff. de Senat. consult. l. 1. & 2. Indirecta, & obliqua hæc substitutio nuncupatur: quia hereditas per manus fideicommissarii. Heinc hæc substitutio fieri etiam in codicillo potest: quia licet in eo institui heres directe nequeat, indirecte tamen substitui heres potest. Quamobrem, antequam heres gravatus acceptet hereditatem, eam, vel eius partem non acquirat substitutus. Addunt tamen plures, posse fideicommissarium ante iudicem petere ut heres acce-

ptet hereditatem. Mortuo fideicommissario ante testatorem, ius ad hereditatem non transit ad descendentes, seu heredes fideicommissarii; sed fideicommissum extinguitur. Iure quoque communi extinguitur substitutio fideicommissaria, si heres gravatus, antequam acceptet, decedat. Leges tamen peculiare aliud præscribunt pluribus in locis. Si heres gravatus Religionem profiteatur; fideicommissum non potest hereditatem adire nisi post mortem naturalem heredis gravati, si Religio quam is professus est, possidere non prohibeatur, ut propugnant plures Auctores: & ratio ipsa suffragatur. Quoniam licet professio religiosa ut mors civilis reputetur, tamen non impedit quominus Religiosus instrumentum sit quo bona ad Monasterium capax hereditatis pervenire valeant.

IX. Disputant Auctores, quantum heres gravatus detrahere ex iis possit quæ fideicommissario reddere tenetur? Respondent Covarruvias, Lessius *Lib. II. cap. XIX. dub. 7. n. 87.* Salmanticenses *loc. cit. num. 123.* & alii communiter, spectato iure communi, detrahere illum posse quartam hereditatis partem. Si hereditas sit integra, quartam totius; si sit pars, quartam eiusdem partis: quæ quarta pars vocatur *Trebellianica* a Senatu consulto Trebelliano, l. 1. & 2. ff. de Senat. consult. Idque ius præscribit, ut heres gravatus hereditatem acceptaret, & ne heredis nomen vanum foret, tum etiam ut ad acceptandam hereditatem compelli a iudice posset. Quando tamen compulsus acceptat, quartam hanc *Trebellianicam* deducere nequit; ut sancitur cit. ff. l. *Quia poterat*, s. *Ergo* vers. *Si reus*. Si vero heres gravatus aliquid certum accipiat a testatore cum onere ut integram hereditatem reddat; si hoc quod ei assignatur, æquet quartam partem, nihil accipere valet; si vero quod ei testator tradit, minus sit quarta parte, tum detrahere poterit ex hereditate quantum sat est ad æquandam eandem quartam partem. Si postea heres gravatus sit necessarius, ut filius; tum potest prius detrahere legitimam, quæ gravari nullo modo valet; & simul ex hereditate gravata quartam Trebellianicam. Si heres necessarius iustus esset ut continuo post mortem testatoris redderet hereditatem fideicommissario; tum non posset præter legitimam deducere quartam Trebellianicam; sed alterutram duntaxat, nempe vel legitimam, vel quartam, prout maluerit. Potest tamen testator prohibere ne heres gravatus deducat quartam Trebellianicam; sicut prohibere valet ne deducat quartam *Falcidiam* ex legatis: & est com-

munis opinio. Immo hodie pluribus in locis non obtinet hoc ius commune detrahendi quartam sive Trebellianicam, sive Falcidiam; sed contrariæ vigent leges peculiare. Nullibi vero heres gravatus deducere quartam Trebellianicam potest ex fideicommissio ad causas pias. Advertendum tamen, quod si heres gravatus sit causa pia, potest tum Trebellianicam ex hereditate, tum Falcidiam ex legatis detrahere: quia causa pia non fruitur privilegio adversus causam piam.

X. Substitutio *reciproca*, seu *breviloqua*, a brevibus verbis sic dicta, ea est qua heredes substituti sibi succedunt: quæ hac forma concipitur: *Instituo Scium, & Caium meos heredes, & eos invicem substituo*. Hic interveniunt duæ substitutiones vulgares. Si uterque heres est impubes, occurrunt duæ vulgares, & duæ pupillares. Si alter est impubes, & alter pubes, sunt tantum duæ vulgares; ut Covarruvias *cap. XVI. §. 7. num. 4.* & alii docent. Substitutio *compendiosa* ea est quæ plures substitutiones comprehendit quantum ad diversa tempora. Siquidem includere potest omnes heredes, & omnes ætates eorum; ut si testator dicat: *Instituo filium meum heredem: & quandocumque obiero, substituo ei Caium*. Si filius ante mortem patris obierit, aut alio impedimento non adeat hereditatem; Caius succedit substitutione vulgari. Si filius affectura hereditate ante pubertatem decedat; Caius succedit substitutione pupillari. Si filius moriatur post pubertatem; Caius succedit substitutione fideicommissaria. Si filius moriatur infans; Caius succedit substitutione exemplari. Si plura cupis, consule Covarruviam, Molinam, Acoftam, & alios Ictos.

C A P U T VII.

Quomodo testamenta valida revocari, & per interpositam personam condi valeant.

I. **R**evocari testamenta valida posse certum est ad libitum testatoris; nullaque potestas est quæ hanc impedire revocationem possit.

II. **Quæst. I.** *An, si testator iuraverit se non revocaturum testamentum, valeat aut licite, aut valide revocare?* Resp. Cardinalis de Lugo *disp. xxiv.* sub calamo hanc versat questionem. Et ad primam partem quod attinet, Bartolus, Gomez, Molina Ictus, Diana Tom. IV. *traç. III. de casibus occurrentibus tempore mortis resol. 121.* defendunt, licite absque perjurii peccato revocari hoc testamentum posse. Hæc opinio falsa est; & communiter tum Icti,

tum Theologi fere omnes eam improbant. Quoties enim iuramentum de re licita est, servari debet. Licite non revocari testamentum potest, ut supponitur. Ergo servandum iuramentum est.

III. Obiiciunt: Iuramentum sequitur conditionem actus cui apponitur. Actio testamenti est revocabilis, Ergo nihil obstat iuramentum. Præterea, iuramentum istud est contra bonos mores, nempe contra ius civile, quod vult testamentum revocabile esse: ergo non tenet. Resp. Obiectivæ istæ vanæ sunt. Si prima firma maneret, nulla promissio iurata consisteret. Actio testamenti indifferens est ad revocationem, & non revocationem. Ergo quoties iuramentum excludit revocationem, servandum est. Futile & nugatorium esset iuramentum, si naturam actionis indifferens ad utramque partem neutri parti firmitatem præberet. Falsa quoque est secunda obiectio, quod hoc iuramentum sit contra bonos mores. Utique ius civile vult testamentum esse revocabile. At numquid ius civile præcipit ut non revocetur? Numquid prohibet ne quis possit velle illud non revocare? Ad summum iuramentum illud esset contra mores civiles, non contra bonos mores naturales. Insistunt. Testamentum natura sua, seu de iure naturæ est revocabile. Distinguo: revocabile est de iure naturæ concessivo, seu permissivo, concedo; de iure naturæ præceptivo, nego; seu natura sua revocari, & non revocari potest. Sed longius refellenda non est laxa, & falsa opiniuncula.

IV. Quantum ad secundam partem communis opinio tenet, revocationem esse validam: quia iuramentum non adimit potestatem, iure gentium, & civili concessam, revocandi testamentum; sed solum perjurium efficit qui illud non servat. Promissum in uxorem ducere Bertam, adiecto iuramento. Contrahis re ipsa cum Francisca. Hoc secundum matrimonium tenet. Hæc tamen ratio quam adfert Lessius *Lib. II. cap. XIX. dub. 8.* non videtur valida: quia matrimonium natura sua est indissolubile. Secundum autem testamentum non est irrevocabile.

V. P. Vasquez *dub. 3. num. 15.* contendit, primum testamentum iuratum validum esse, & secundum invalidum: quandoquidem dum promittis Petro dare illi fundum tuum, adiecto iuramento, si postea eundem fundum Paulo promittas, promissio hæc secunda invalida est, utpote de re illicita, nempe de fundo dando Paulo, sub iuramento iam promisso Petro. Similiter testator qui sub iuramento Petro promissit non revocare testamentum, quo il-

lum heredem instituit, non potest valide promittere Paulo eandem hereditatem per aliud testamentum, quia promitteret rem illicitam. Distinguit promissionem non revocandi testamentum, & promissionem tradendi hereditatem. Promissio non revocandi testamentum efficit quidem revocationem illicitam, sed invalidam. Promissio vero iurata tradendi hereditatem efficit secundum testamentum nullum. Hanc doctrinam pluribus confirmat P. Vasquez.

VI. Cardinalis de Lugo *loc. cit.* refellere conatur argumentationes P. Vasquez. An id præstet felici eventu, non vacat expendere; cum omnia fere recidant in meram speculationem. In praxi probabilior mihi videtur sententia quam docent Molina *disp. cxxxii.* Lessius *Lib. II. cap. XIX. dub. 8. num. 98.* & ipse Lugo *num. 31.* nempe, in utroque foro debere impleri primum testamentum iuratum. Siquidem promissio facta Petro sub iuramento, & ab eodem acceptata, ius tribuit Petro ad rem promissam acquirendam in utroque foro; quod ius transit ad heredes. Quæ doctrina communiter recepta est. Hoc principio constituto, inferunt præfati Auctores hereditatem deberi primo heredi, non ut heredi, sed ut promissario. Quoniam licet secundum testamentum validum sit, validaque revocatio; tamen secundus heres tenetur solvere omnia defuncti testatoris debita. Porro testator vi primi testamenti, seu promissionis testamentariæ iurata, factæ Petro, & ab eodem acceptata, debitum contraxit tradendæ hereditatis, & ad eam acquirendam ius promissarius habet. Ergo secundus heres tenetur solvere hoc debitum Petro, sin minus ut heredi, saltem ut promissario. Multum refert contendit Lugo *num. 32.* quod hereditas tradatur a secundo herede Petro, non ut heredi, sed ut promissario, & ob iniuriam eidem illatam a testatore. Verum utcumque res se habeat, sat est Auctores convenire in hoc quod hereditas re ipsa debeatur primo heredi.

VII. **Quæst. II.** *Secundum testamentum solemniter conditum revocat ne re ipsa primum?* Resp. Etiam si in secundo testamento expresse non revocetur primum; si tamen solemnitatibus necessariis conditum sit, ipso facto revocatum primum intelligitur. Ultima enim dispositio omnibus anterioribus prævalet, ut communiter docent omnes. Si testator auferat a testamento sigillum, si debeat heredem; revocatum testamentum manet. Si partem dimittat deleverit; sola pars delet a nulla est, reliqua integra, & valida restant, ut patet ex

cellaverat. Si notarius conservet cancellationem, cuius mentionem faciens dicat, *Non noceat*; tunc non censetur revocatum; ut colligitur ex eodem *ff. l. i.* dummodo tamen testator consentiat, seu apponat declarationem, *Non noceat*. Si testator habeat duo testamenta, & unum frangat, laceretque; valet aliud. Si laceret exemplar transcriptum, integrumque maneat apud notarium autographum; hoc validum est. Si in primo testamento inserta clausula sit revocatoria secundi, validum est primum; etiam si in secundo ponatur clausula generalis, *Hoc meo testamento revoco quodcumque aliud a me factum*: quia clausula hæc generalis non plus valet quam actio ipsa quæ conditur testamentum. Heinc advertunt Auctores, uxores eiusmodi condere testamenta consuescere, nempe primum clausum, & in scriptis, cum dicta clausula revocante quodcumque posterius testamentum: & ad maiorem firmitatem adicere iuramentum solent, & simul protestationem, quodcumque aliud posterius iuramentum invalidum fore, veluti factum ob timorem, & alios humanos respectus. Revocabile tamen manet primum testamentum, nisi iuramentum impediatur, aut promissio valida, & acceptata, ut diximus. Quoniam testamentum natura sua revocabile est. Ut autem revocetur, mentio fieri expressa prioris clausulæ non revocandi, eaque retractari debet, ut secundum valeat. Quando adiectum iuramentum fuit, semper cavendum iuramentum est.

VIII. **Quæst. III.** *Quando duo simul condunt testamentum, in quo disponunt de propriis bonis, potest ne unus, altero mortuo, revocare suam dispositionem de propriis bonis?* Resp. Adfirmant communiter Auctores, posse & licite, & valide eum qui superstes est, retractare testamentum istud quantum ad eam partem quæ sua bona tangit: quoniam licet eadem materialis scriptura sit, duo tamen sunt testamenta quorum singula naturam testamenti revocabilis non amittunt, propterea quod coniuncta sint. Nec refert, unum, aut ambos putasse simile testamentum esse irrevocabile: quia hoc ignorantia eorum tribuendum est; quæ ignorantia nequit impedire quin revocabile sit testamentum. Si maritus, & uxor simul testamentum conderent ad pias causas, aut ad profanas, bona gravando; ordinarentque ut, uno mortuo, alter esset usufructuarius: nihilominus uno mortuo alter qui viveret, posset revocare suum testamentum; usufructus tamen percipere non posset; quia traditio usufructus præsumitur adiecta non ut finium, pignusque mutui amoris, sed ut conditio

ditio non revocandi testamentum. Et quamquam conditio non efficiat ut testamentum evadat irrevocabile; efficit tamen ut alterutrum præstare superstes debeat, nempe aut restituere usufructus, aut non revocare testamentum. Alterutrum eligere valet, secus utrumque. Conditio enim appositæ licita, non turpis est: ideo servanda.

IX. Quæst. IV. *Valet ne dominus revocare testamentum ab altero ex eiusdem domini beneplacito conditum, mortuo testatore?* Resp. Respondent communiter Auctores, hoc testamentum revocari non posse: quia testatoris morte testamentum omnino firmatur. Uxor facultatem impertit marito disponendi de bonis suis medio testamento, servata sibi aliqua parte necessaria, ut dispositio valida sit. Maritus tali facultate præditus condit testamentum: eo mortuo, vivit uxor, quæ revocare testamentum nequit ob rationem datam, quod testamentum firmetur morte testatoris: quod communiter hoc in sensu Auctores explicant, quando videlicet is qui licentiam a domino obtinet disponendi de illius bonis, proprio nomine condat testamentum, ita ut ille sit verus testator. Si enim dumtaxat ut minister, & veluti commissarius, non proprio, sed domini nomine conderet testamentum; tunc verus testator esset dominus, cuius nomine, & facultate præditus commissarius conderet testamentum: & tunc dominus revocare testamentum posset, etiam mortuo commissario.

X. Quando itaque dominus commissarium eligit ad condendum testamentum, spectanda est facultas minus, vel magis ampla, concessa eidem ad testamentum condendum. Quilibet potest esse commissarius in hoc munere, dummodo non sit a lege prohibitus; sicut quisque vel quia infirmitate oppressus, vel aliam ob causam, eligere interpositam personam in commissarium potest pro testamento conficiendo. Commissarius nequit heredem instituere, nisi ad hoc specialem facultatem a domino acceperit.

C A P U T VIII.

Quam obligationem habeant heredes, & executores testamentarii.

Heres tenetur solvere omnia defuncti testatoris debita, nisi superent hereditatem. Olim continuo ac heres hereditatem adibat, tenebatur omnia testatoris onera iurare, etiam si hereditatem excederent. At istud illud correctum est; & heredibus concessum

fuit privilegium inventarii instituendi, quo dignoscere valeant, utrum sibi expediat acceptare hereditatem. ff. de iur. deliberand. §. Si autem. Qui beneficio huius legis, seu inventarii hereditatem acceptant, non tenentur solvere debita quæ hereditatem superant. A iure laudato mensis conceditur ad inventarium accipiendum; & alter mensis pro eo construendo, si bona testatoris sint intra propriam heredis regionem. Si vero extra fuerint, anni spatium indulgetur. Dum inventarium conficitur, creditores vxare heredem nequeunt. Inventarium istud ante publicum notarium fieri debet, creditoribus, & legatariis citatis ad fraudes vitandas. Quæ omnia iudicis auctoritate præstanda sunt, ne postea fraudis accusent inventarium, ut cit. ff. l. ult. §. fin. sancitur. In hoc inventario describenda sunt omnia defuncti bona, credita, & debita, actiones tam activæ, quam passivæ, omnesque scripturæ, ut heinc colligi valor hereditatis possit. Nequit testator liberare heredem ab onere construendi inventarii respectu creditorum, quibus ille damnum inferre nequit; liberare vero eum valet ab inventario faciendo respectu eorum quibus testator ex sola liberalitate aliqua relinquit, ut sunt legatarii, fideicommissarii, & alii, quibus testator nihil ex iustitia debet.

II. Si heres intra terminum a lege præscriptum non construit inventarium, & non repudiaverit hereditatem; tenetur omnia testatoris debita solvere, etiam si superent hereditatem: quia tum præsumitur in iure, heredem bona hereditatis occultasse. Authent. de heredit. §. falcid. §. Sancimus, coll. 1. Ceterum si revera hereditatis bona non sufficiunt ad debita solvenda, heres in conscientia non astringitur; ut res de se patet.

III. Ex bonis hereditatis tenetur heres omnia debita realia defuncti solvere: secus personalia, quæ comitantur personam. Succedit quippe in omnibus iuribus realibus defuncti, cuius personam repræsentat. Debita personalia comitantur personam, qua extincta, extinguuntur & debita talia. Si plures sint instituti heredes, singuli pro rata hereditatis solvere debita tenentur; nisi aliter præscriptum sit. Bona defuncti, gravata aliquo vinculo, non subiacent debitis solvendis: quia talia bona ad defunctum pertinebant solum quantum ad usumfructum. Quare heres rescindere tenetur omnes contractus factos a defuncto circa eiusmodi bona, quæ non libera, sed gravata erant. Contractus vero quos super bonis liberis testator fecit, implere, iisque stare heres debet.

IV.

IV. Præter solutionem debitorum realium, legata quoque adimplere heres debet; dummodo, solutis debitis, bona supersint ex hereditate pro legatis implendis. Prudens testator, antequam onera heredibus imponat, hereditatis suæ valore mature considerare debet, ut possit & onera moderata imponere, & congrua beneficia impertiri. In implendis oneribus prius solvere realia debita heres debet, post legata. Pro legatis profanis solvendis annus integer a morte testatoris conceditur heredi a iure C. de fideicommissis, cap. Nos quidem, de testament. Authent. Hoc amplius. Si legatum absolutum sit, & ad causam piam, continuo post aditam hereditatem illud solvere heres astringitur; & ad hanc solutionem cogi a iudice potest.

V. Hæc dicta sunt, iure civili, respectu fori externi, spectato. Ceterum tam debita realia, quam legata statim solvere heres debet. Forsitan testator plura perpetravit crimina, solutionem debitorum protrahendo. Si hæc dilatio damnum reale intulit creditoribus, omnia compensare heres astringitur: repræsentat enim testatoris personam. Quare sicuti testator compensare debuit, & deberet, si in vivis esset, id quod interest creditoris; ita heres eiusdem supplere vices astringitur. Si is differat solutionem, cum possit solvere, peccat; & ultra compensationem damnorum quæ intulit testator creditoribus, relarcire illa debet quæ ipse sua dilatione inducit. Debitores isti morosi absolvi a Confessariis non debent, nisi primum & debita, & legata solverint. Invat referre verba quibus sacra Concilia execrantur eiusmodi sive heredes, sive executores testamentarios, qui implere differunt debita, & legata pia defunctorum. Concilium Agathense, relatum XIII. quæst. II. cap. XI. *Qui oblata Ecclesiis, hæc in istos iaculatur. Clerici, vel sæculares qui oblationes parentum, aut donatas, aut testamento relictas, retinere persisterint, aut id quod ipsi donaverint Ecclesiis, vel Monasteriis, crediderint auferendum, sicut sancta Synodus constituit, velut necatores pauperum, quousque reddant, excludantur ab Ecclesiis.* Et Concilium Valsense l. cap. IV. relatum XIII. quæst. II. cap. VIII. hæc habet. *Qui oblationes defunctorum retinent, & Ecclesiis tradere demorantur, ut infideles, sunt ab Ecclesia abiiciendi: quia usque ad inanitionem fidei pervenire certum est hanc pietatis divinæ exacerbationem: quia & fideles de corpore recedentes, votorum suorum plenitudine, & pauperes consolatu alimentis, & necessaria sustentatione fraudantur. Hi enim tales quasi egentium necatores... ha-*

bendi sunt. Unde & quidam Patrum hoc scriptis suis traserunt congruente sententia, qua ait: Amico quippiam rapere furtum est; Ecclesiam vero fraudare, sacrilegium. Item Concilium Carthaginense XIV. cap. xcv. relatum cit. caus. XIII. quæst. II. cap. IX. *Qui oblationes defunctorum aut negant Ecclesiis, aut difficulter reddunt, tamquam egentium necatores, excommunicantur.* Hæc meditentur Confessarii, ut urgere ad solutionem legatorum heredes fortius valeant.

VI. Lubet hæc omnia confirmare doctrina S. Thomæ, qui quodlib. VI. quæst. VIII. art. 13. hæc docet. *Utrum mortuus aliquod detrimentum sentiat ex hoc quod elemosynæ quas mandavit dari, retardantur.* Iste est articuli titulus; & hæc est illius responsio. *Circa primum sic proceditur. Videtur quod mortuus nullum detrimentum sentiat ex hoc quod elemosynæ quas mandavit dari, retardantur. Huiusmodi enim retardatio provenit ex negligentia executoris. Sed negligentia unius non imputatur alteri. Ergo nullum detrimentum mortuus patitur ex huiusmodi tarditate.*

Sed contra est, quod propter huiusmodi tarditatem retardantur orationes, & sacrificia quæ fierent pro anima defuncti, ex quibus plurimum iuvaretur. Ergo ex huiusmodi tarditate patitur detrimentum.

Respondeo dicendum, quod hic est opus duplici distinctione. Primo quidem ex parte ipsius detrimenti. Distinguendum est enim duplex detrimentum. Nam quoddam detrimentum est quod pertinet ad tolerantiam pœnæ, secundum illud primæ Corinthiorum tertio: Si cuius opus asserit, detrimentum patietur. Aliud autem quod pertinet ad subtractionem remedii. Secundo etiam distinguendum est ex parte elemosynæ: circa quam potest considerari etiam detrimentum ipsius elemosynæ, & effectus ipsius. Quantum ergo ad meritum elemosynæ nullum detrimentum patitur defunctus ex prædicta tarditate, maxime si, quantum in ipso fuit, curam adhibuit ut huiusmodi elemosynæ cito darentur: quia meritum principaliter ex voluntate, & intentione dependet. Sed quantum ad effectum elemosynæ patitur detrimentum, non quidem ut pro huiusmodi tarditate puniatur; sed quia remedium ei non adhibetur, dum suffragia differuntur, ex quibus plurimum iuvaretur.

Ad primum ergo dicendum, quod negligentia unius non imputatur alteri ad pœnam; potest tamen redundare in alterum quantum ad effectum remedii, secundum quod unus homo ab alio iuvari potest.

VII. Hanc eandem difficultatem versat ibidem

ibidem art. 14. ubi inquit. *Utrum executor debeat tardare distributionem eleemosynarum ad hoc quod res defuncti melius vendantur. Et inter alia respondet, quod in mora modici temporis non videtur esse magnum periculum... Si vero e converso per multum tempus differat eleemosynam distribuere, ut non multo ampliores eleemosynas faciat, non videtur esse absque culpa: quia forte defunctus a purgatorio liberaretur, in quo existenti remedium suffragiorum maxime necessarium erat.*

VIII. Illud etiam heredes, & executores testamentarii considerare debent in distribuendis legatis quæ Missarum celebratione impleri debeant, ut videlicet illis Sacerdotibus sacrificia offerenda committant quos noverint probitate, & pietate instructos. Si enim merces quibusque emptoribus credito non vendunt; sed solum fide dignis, & quos certo sperant soluturos: quanto magis sacrosancta Sacrificia Sacerdotibus bene moratis celebranda tradere debent? Sicut inter laicos, sic inter Dei ministros infideles reperiuntur, & quidem non pauci. Heredum negligentia in hoc tam gravi negotio culpa non caret. Sacerdotes qui onera celebrandarum Missarum suscipiunt, credita solutione, si differant celebrationem, peccant. Ut stipendium sibi certum faciant, promittunt se illico celebraturos Missas. Postmodum, affecurato stipendio, differunt sacrificia, usquedum stipendium acceperint: & sic fidem datam violant, & quantum per eos fiat, inter flammaram incendia purgantes animas detinent.

IX. Quæst. I. *Utrum defunctus detrimentum patiat ex protracta debitorum solutione?* Resp. Salmanticenses loc. cit. punct. II. num. 158. respondent, tam crassam esse vulgi ignorantiam, ut credat, tardius in purgatorio animas sanctas detineri, quamdiu differuntur debitorum solutiones. Quod sane error crassissimus est; alienumque a divina pietate, & ab omni ratione, quod animæ in purgatorio patiantur ob aliorum incuriam, & negligentiam. Lex quippe esset indigna Deo, si sanxisset ut quis pro ea culpa pateretur quæ iam nullatenus est in sua libertate. Quam opinionem confirmant verbis Dominici Soto in IV. Sent. disp. xlv. quæst. II. art. 3. adduntque esse communem Doctorum sententiam, pro qua citant S. Antoninum, Bellarminum, Sylvium, Suarez, Pradum, Castropalaum, Navarrum, Villalobosium, Trullenchum, & S. Thomam. Veritas ex se patens est, nec indiget maiori confirmatione.

X. Quæst. II. *Quenam sit obligatio qua obstringuntur executores testamentarii?* Resp.

Executores testamentarii alii dicuntur *universales*, alii *particulares*. Universales illi sunt qui eliguntur in testamento in quo non est facta heredis institutio, ut omnia testatoris debita solvant, & bona omnia distribuunt. Alii sunt executores particulares, quos eligunt testatores, ut validum testamentum a se conditum exequantur. Testamentarius executor universalis vendere omnia bona defuncti valet, quia consideratur a iure communi ut heres; particularis autem bona hæc vendere nequit, nisi ad id facultatem obtinuerit a testatore.

XI. Executoris testamentarii est debita solvere, legata implere, & cetera omnia executioni demandare quæ disponuntur in testamento. Istius negligentia culpa non caret. Legata sibi in testamento relicta, propria auctoritate accipere valet. Heredem qui possessionem hereditatis consecutus est, sollicitare, si negligens fuerit, ad implenda legata debet; & si opus fuerit, iudicem adire, ut heres compellatur ad legatorum solutionem.

XII. Eligi quisque potest in executorem testamentarium, sive vir, sive femina, sive clericus, sive laicus; immo vel ipse heres, aut solus, aut aliis iunctus. Religiosi regulares nequeunt esse executores testamentarii, nisi ex licentia Prælatorum suorum: qui hanc licentiam, si prudentes fuerint, fere semper negabunt; cum tale officium odii plenum sit, minusque conveniat regulari viro, qui omnibus terrenis bonis nuntium remisit, segregatusque est in sortem Domini. Nemo cogi potest ut hoc officium suscipiat; sed qui libere sponteque suscepit, cogi potest ut illud exacte impleat. Si executor testamentarius pauper fuerit, ex eleemosynis quas in testamento relictas distribuere inter pauperes debet, potest sibi ut pauperi congruam partem applicare; sicut docet S. Thomas 2. 2. quæst. xxxii. art. 9. ad 3. *Cum aliquis distributor ponitur eleemosynarum, potest & ipse sibi accipere, si indigeat, eo tenore quo & aliis ministrat.*

C A P U T IX.

De legatis, eorumque diversitate, & fructibus.

Legatum differt ab hereditate, quod hæc non est alligata rei determinatæ, & particulari, sicut illud; & potissimum quod legatum ab herede præstandum est. Quare definitur legatum solet hoc pacto: *Est donatio aliqua quam testator præstandam relinquit ab herede de eo quod foret heredis.* Vi particularæ præstanda ab herede differt a donatione causa

mor-

mortis, quæ immediate a testatore præstat. Legatum aliud appellatur *purum*, quando nullo definito tempore, nullaque præscripta conditione relinquitur. Aliud *in diem*, quando dies, vel tempus definitur, quo reddendum est. Aliud *conditionatum*, quod gravatum aliqua conditione, vel onere est. Durat legatum iuxta voluntatem testatoris: & contrariam opinionem damnavit Alexander VII. in hac propositione num. 43. *Annuum legatum pro anima relictum non durat plusquam per decem annos.*

II. Si heres hereditatem repudiavit, iure communi nulla legata sunt, sive pura, sive conditionata, exceptis legatis ad pias causas, quæ præstare heredes ab intestato debent. Iura tamen particularia plura, valida legata quæcumque decernunt, etiam si heres recuset hereditatem. Legata *pura* continuo ac decessit testator, & eadem acceptavit legatarius, eidem debentur: & ius legatarii ad eadem transit ad eiusdem heredes. Si legatarius obierit ante testatorem, evanescit legatum, nec ius aliquod transit ad heredes: quia qui non recipit, nequit transmittere ad alios. Idem est, si legatarius moriatur ante acceptance, vel ante tempus, vel conditionem, si legatum sit *in diem*, aut *conditionatum*. Si in fundo, relicto titulo legati, ædificetur domus, plantetur vinea, aut alia melioramenta fiant; omnia pertinent ad legatarium. Si relicta fuerit domus, & incendio pereat; fundus est legatarii. ff. de legat. 1. l. *Si segreg.* Si vero res legata vendatur, destruat, diminuat; revocatum, aut diminutum legatum reputatur.

III. Fructus percepti ante mortem testatoris sunt heredis, non legatarii. ff. de legat. 2. l. *Lucius.* Si ramen fructus insiti sunt rei legatæ, eidemque aggregati, ut si res legata sit grex; fructus qui nascuntur, aut capita quæ emuntur, & gregi incorporantur, sunt legatarii: & si aliqua capita gregis pereant, legatario pereunt. A morte vero testatoris legatarius acquirit ius ad fructus, etiam antequam heres acceptet hereditatem, nisi iura particularia aliud decernant.

IV. Legato aliquo fundo sive mobili, sive immobili, censentur legata ea quæ illum consequuntur, seu quæ eidem accessoria sunt. Hinc, legato viridario, legata intelliguntur plantæ, & ornamenta eiusdem; legato lecto, legata intelliguntur ornamenta; legatis vestibus, etiam ornamenta sive aurea, sive argentea, legata censentur; legata domo, etiam viridarium eidem cohærens legatum reputatur. Addunt quoque Auctores communiter, legato usufructu alicuius fundi, cen-

feri legata omnia instrumenta ad fundum colendum, ut aratra, iumenta, boves; immo si legatarius fuerit agricola, contendunt ceteri legata horrea, domum, cellam vinariam, triticum ad seminandum, tamquam instrumenta necessaria ad agriculturam; ut constat ex ff. de usufructu, l. *Item si fundi*, S. *Seminarios.* Si legatum fuerit alternativum, & non determinatum in specie, seu in individuo, ut si testator dicat: Relinquo Petro vel annulum, vel vestem, electio est heredis; ut sancitur ff. de legat. 2. l. *Si ita scriptum*, & l. 43. *Si ita relictum fuerit: quia in alternativa summarum, vel temporum inspicitur illud quod minus est in obligatione.*

V. Legatum ad pias causas, si testator eligat talem pauperem, aut talem locum pium, mortuo paupere, aut loco pio sublato, adhuc consistit, & impleri debet. Quoniam causa finalis legati fuit pietas, qua persistente, persistere legatum debet. Si autem constaret, legatum relictum esse pauperi ut bonum ipsius pauperis, non ut opus pium; tunc, mortuo paupere, cessaret legatum. In dubio, an legatum relictum sit ut bonum pauperis, vel ut opus pium, præsumendum est in favorem pii operis; ut docent communiter Auctores. Si heres negligens fuerit, & morosus in solvendo pauperi legato, & interim pauper moriatur; solvi heredibus debet legatum.

VI. Si legatum fuerit *conditionatum*, & conditio fuerit impossibilis, sive de facto, quia impleri re ipsa nequit, sive de iure, quatenus turpis, utpote repugnans legi naturali, aut divinæ, aut humanæ, aut bonis moribus; pro non adiecta habetur, & legatum ut purum consistit. Conditio adiecta, ut legatarius nubat huic aut illi puellæ, puta filix testatoris, valida est; & nullum legatum efficit, nisi designatæ puellæ legatarius nubat. Si tamen puella designata aut nubere legatario nolit, aut moriatur; tunc valet legatum, quia per legatarium non stat quin testatoris voluntas impleatur. Valet quoque legatum, si designatam puellam ducere minus deceret legatarium: esset enim tunc conditio turpis, & pro non adiecta habenda foret.

VII. Disputant quoque Auctores, num invalida sit conditio adiecta *numquam nubendi*: & adfirmant communiter tam ex iure antiquo, quam novo, exceptis dumtaxat viduis, quarum respectu conditio, *quod non nubunt*, valida iudicatur. Hæc igitur, si secundas nuptias celebraverint, amittunt legatum, vel hereditatem tali conditione gravatam. Neque illis tradendum legatum, nisi cautionem exhibeant, quam *Mantuanam* vocant, de restituenda

tuenda hereditate, vel legato, si nupserit, *C. de induct. viduit. tollend. Authent. Cui relictum*. Hoc idem extendunt Auctores ad viros viduos, quibus sub tali conditione relinquitur legatum. Si testator relinquat mulieri legatum, adiecta conditione, ut honeste & caste vivat, non amittere illam legatum asserunt Auctores, etiam si contrahat matrimonium: quia re ipsa caste & honeste vivere in matrimonio potest. Cessare vero legatum subdunt, si luxuriose, & in fornicatione viveret mulier, cui relictum legatum esset sub conditione, si caste & honeste vixerit. Si tamen semel, aut bis fornicaretur; non esset denegandum legatum: quia ab honesta vita non recedere censetur qui semel, aut bis delinquit.

VIII. Quæst. I. Legatum relictum ad nubendas virgines orphanas, viduasve, valet ne tradi puellis religionem ingredientibus? Resp. Omnes adfirmant, legatum relictum determinatæ puellæ, ut nubere valeat, tradendum eidem esse, etiam si ingredi Religionem velit. Idque sancitum est *Authent. de sanctis. Episcop. §. Et hoc præsentis*. Si vero legatum indèditum sit ad puellas nubendas, disputant in utramque partem Auctores. Lugo *disp. xxiv. sect. 11. num. 293.* negantem opinionem defendit, quam dicit esse communem, quamque propugnant Sanchez *de matrim. Lib. I. disp. xxxiii. n. 32.* Bonacina *disp. III. quæst. ult. punct. ult. n. 19.* Molina *tract. II. disp. ccvii.* Trullenchus *Lib. VII. cap. xviii. dub. 12.* Barbosa *de potest. Episcop. allegat. lxxxiii. num. 27. & seqq.* & alii, quos citat Lugo: quam opinionem evincunt hoc pacto. Legatum relictum est pro matrimonio carnali, non spirituali. Ergo mens testatoris non servatur, dum legatum puellis traditur profiteri in Religione volentibus. Neque ex citata Authentica aliquid erui potest: quia a iure communi exorbitat, novumque ius imponit, inquit Lugo, quod in præiudicium substitutorum, aut heredum extendi non debet ad alios casus, & ad alias personas, præter illas de quibus lex illa loquitur. Porro lex citata loquitur tantum in casu quo legatum relictum sit puellæ determinatæ sub conditione matrimonii ineundi. Ergo extendi nequit ad personas incertas; sicut extendi nequit ad alia legata, diversis aliis conditionibus gravata.

IX. Salmanticenses *tract. xiv. cap. v. punct. 13. §. 2. num. 185.* contrariam adfirmantem opinionem defendunt, pro qua citant *Lesium, Basilium Legionensem, Ochagaviam, Martinum a S. Ioseph;* contenduntque dari posse legatum, etiam si constaret de mente testatoris, quod nollet legatum relinquere puellis quæ essent Religionem ingressuræ, sed tantum

illis quæ nupturæ erunt. Idque probant ex *Authentica Iustiniani* supra citata, in qua post casum determinatæ puellæ, addit, *seu alteri cuiuscumque personæ*: quæ clausula, universalis cum sit, includit omnes modos similes, & dissimiles. Et rationem ibi Iustinianus in sua *Authentica* assignat: *quod vitam profitentur religionem, & conversationem castam*. Nec videtur consonum rationi, ut deleatur melior status religiosus ob consecutionem legati, sub tali forma relicti, videlicet pro matrimonio contrahendo carnali. Accedit quod non ideo conceditur legatum, determinatæ puellæ pro matrimonio relictum, dum vult ingredi Religionem, quia talis præsumitur testatoris voluntas, aut non præsumitur opposita; sed quia a iure reicitur talis conditio, impediens statum religiosum, ut turpis, & inhonesta. Quamobrem sicut reicitur ab ultimis voluntatibus hæc conditio, si non nupseris; ita improbat hæc, si non ingrediaris Religionem. Tenendum ergo est in hoc casu, mulieri volenti ingredi Religionem, posse concedi legatum pro nubendis mulieribus relictum.

X. Hæc opinio & falso supposito, ut dicitur, laborare, & ratione fati infirma niti videtur. Quod suppositum falsum sit, nempe testatorem adiacere conditionem turpem, dum legatum relinquit puellis nubere volentibus tantum, patet. Siquidem dum testatores favere volunt puellis istis quæ nubere volunt, quia ad Religionem vocatæ non sunt, non adiaciunt conditionem, si non ingrediaris Religionem. Hoc est merum commentum excogitatum ab his Auctoribus. Testatores enim, quia sciunt innumeratas esse puellas quæ profiteri Religionem nolunt, quia a Deo vocatæ non sunt; & aliunde dote carent, ut nubant, ne suam prostituunt castitatem, ideo istis dumtaxat succurrere volunt. Ubi hic turpis conditio? Quia testator potius succurrere vult puellis præfatis, ut in tuto collocet illarum castitatem, quam puellis profitentibus Religionem; ideo turpiter operatur? Utrique eiusmodi conditiones, si non nupseris, si non ingrediaris Religionem, relinquunt tibi legatum, merito ut turpes reiciuntur. Verum, ut dixi, testatores de quibus nunc sermo est, non relinquunt legata puellis pro matrimonio contrahendo, hoc adiecto pacto, ut nubant, & non ingrediantur Religionem; quod pactum turpe esset: sed quia volunt nubere, eisdem de dote congrua providere volunt. Quemadmodum alii pii testatores, qui favere statui religioso volunt, non relinquunt legata puellis cum conditione ut ingrediantur Religionem; sed quia profiteri Religionem volunt,

ideo

ideo illis providere de pecunia necessaria fatagunt. Corruente itaque falso supposito, cui innituntur præfati Auctores, corrumpit opinio ipsa. Cedo: si quis, dum vivit, dotare puellas nupturas velit, ne periclitentur, quia ad hoc nupturæ sanctumque officium se a Deo impelli experitur; hunc ne damnabis, quia expresse recusat dotem dare aliis quæ profiteri Religionem velint? Nemo id dixerit. Utrique excellentior est statu matrimoniali status religiosus. At sicut nemo Catholicorum damnabit illos, si neglecto statu religioso, amplectuntur mundanalem; ita nemo improbat testatores, tanquam auctores adiectæ turpis conditionis, quod legata relinquunt puellis nubere volentibus, exclusis aliis quæ profiteri Religionem velint. Quoniam nemo astringitur seligere opera excellentiora; alioquin omnes tenerentur Religionem profiteri.

XI. Disputandum solum esset, utrum, non extantibus puellis in illa civitate, oppidove ubi relicta legata sunt, quæ nubere velint, doteque indigeant, tradenda legata essent puellis profiteri Religionem volentibus; an ad heredes devolvi eadem legata deberent. Nisi ex mente testatoris expresse oppositum colligatur, crederem, hoc in casu tradenda esse legata his puellis ingredientibus Religionem. Idque erui existimo ex citata Iustiniana Authentica. Quoniam sicuti quando legatum relictum est determinatæ puellæ pro matrimonio contrahendo, si hæc ingredi Religionem velit, eidem conceditur legatum: quia impleri voluntas testatoris meliori quo fieri modo potest, debet; ita, deficientibus puellis indeterminatis, & in genere vocatis ad legata, quæ nubere velint, doteque indigeant, consequi videatur, legata tradenda esse puellis quæ profiteri Religionem velint. Si enim legata principaliter destinata sunt ad pias causas, deficiente una pia causa, substitui altera debet: & maxime si magis pia occurrat, ut est professio religiosa. Hæc mihi probabiliora apparent. Alii abundant in suo sensu.

XII. Quæst. II. Legatum relictum pro nubendis puellis, conferri ne nuptis potest quæ sine dote, aut cum exigua nupserunt? Resp. Mantica *de coniectur. Lib. XII. tit. 1. num. 12.* Sanchez *Lib. VII. de matrim. disp. xcvi.* Salmanticenses *loc. cit. §. 3. num. 188.* respondent, tradi posse puellis iam nuptis sine dote, aut cum exigua, si legatum relictum sit pro his definitis puellis: quia in hoc casu præsumitur testatorem voluisse his puellis, ob peculiarem erga illas affectum, favere, & providere, ut decenter vitam agant. Si e contrario relictum sit legatum pro puellis nubendis indefinite, & in generali;

tunc non posse tradi legatum iam nuptis adfirmant. Quoniam tum testator voluit providere puellis pro matrimonio, ut pericula profuturæ castitatis vitarentur. Si vero legatum destinatum esset ad dotandas virgines, aut feminas pauperes; tunc legatum tradi posse adfirmant etiam feminis nuptis pauperibus absque dote. Verum si testamentum nominet virgines, vel puellas nubendas, non video quare ratione tradi legatum nuptis possit, licet pauperes sint. Servanda enim, quoad fieri potest, testatoris verba sunt.

XIII. Quæst. III. Legatum relictum puellis nubendis, tradi ne viduis potest secundas nuptias celebrantibus? Resp. Si legatum relictum sit pro certa puella nubenda, hæc habet ius ad legatum: & ideo licet ætatem nacta non sit aptam matrimonio, expectari ætas, & adimpletio legati differri debet. Si vero legatum relictum sit pro puellis maritandis; istis extantibus tradi legatum debet, fecus viduis. Illis vero deficientibus, tunc viduis secundas nuptias celebrantibus, legatum dari posse videtur.

XIV. Quæst. IV. Legatum destinatum pro naturalibus alicuius loci, tradi ne extraneis potest? Resp. Non posse certum est: quia esset aperte contra testatoris mentem. Quid si extranei incolæ fierent talis loci in quo relictum legatum est? Aut extranei figunt ibi domicilium, aut fecus. Si primum; tradi legatum & istis, sicut ceteris, potest. Si secundum: nullo modo potest. Tum autem extraneus acquirit domicilium, quando animum habet ibi perpetuo manendi. Decennium lex concedit *C. de incolis l. 1.* pro acquirendo domicilio, seu decennii intervallum sufficiens est ad declarandum talem acquisivisse domicilium. Ceterum si domicilium fixit cum animo huiusmodi perpetuo manendi, ab initio pro naturali haberi potest, quando de eius animo manendi ibidem in perpetuum constat.

XV. Quæst. V. Legatum relictum pro nubendis orphanis, tradi ne potest puellis habentibus parentes inutiles, & pauperes? Resp. Si orphanæ extant vere pauperes, primum istis tradendum legatum est. Istis vero deficientibus, tradi illis potest quæ parentes habent inutiles, vel quia impares ad lucrandum, vel quia curam filiarum negligunt: tales enim puellæ pro orphanis reputari re ipsa possunt.

XVI. Quæst. VI. Legatum relictum pro nubendis virginibus, tradi ne potest puellis corruptis? Resp. Si publice constat de earum corruptione, & prostitutione, tradi istis legatum nequit. Si corruptio secreta sit, tradendum est legatum: quia pro virgine reputatur puella communi opinione, quæ secreto corrupta est; ut colli-

colligitur ex ff. de legat. l. Liber, §. Quod autem Cassius. Contendunt tamen aliqui, puellam corruptam non posse urgere pro tradendo sibi legato relicto pro virginibus: quia verba testatoris servanda in rigore sunt, quantum fieri potest. Oppositum defendunt Salmanticensis loc. cit. num. 190. quia in favorabilibus verba testatorum extendenda sunt. Probabilior videtur prima opinio, si aliae virgines aequae pauperes simul cum virgine corrupta concurrant. Deficientibus vero virginibus incorruptis, tunc cum secunda opinione dicendum videtur, quod tradi virgini secreto corruptae debeat; & quod illa sollicitare pro consequendo legato heredes valeat. Cavendum tamen semper est ne ex denegatione legati virgo secreto violata infametur.

XVII. Quæst. VII. *Qui ordo servandus sit in legatis implendis?* Resp. Communis responsio est. Si legata pro omnibus non sufficiunt, & sint aliqui legatarii privilegiati; isti ceteris præferendi sunt. Si legatarii omnes habeant æquale ius, nullusque vi testamenti fruatur prælationis privilegio; tunc, si legata pro omnibus satis non sunt, solvi pro rata debent; uti fit in solvendis debitis creditoribus qui æquali iure potiuntur.

XVIII. Quæst. VIII. *Valet ne aliquis testamentis, & legatis derogare?* Resp. Testator supremus legislator iure gentium, & civili est. Expressa eius voluntas absolute, & iusta causa sublata, mutari nequit. Si mens testatoris dubia fuerit, non commutationi, sed interpretationi locus est. Legatum relicto pro fabrica alicuius Ecclesiae, si fabrica necessaria non sit, aut verba testamenti non sint perspicua, expendi in ornamentis eiusdem potest; quia licet fabricæ vox ædificium in rigore significet; tamen, iuxta vulgarem concipiendi modum, nomine fabricæ intelligi etiam solent quæ ad Ecclesiae ornatum, cultumque attinent. Spectanda tamen semper sunt testamenti verba, & testatoris intentio, quæ testamenti anima est, & spiritus. Utique verba sunt quæ intentionem, & voluntatem testatoris produunt; tamen nec sola verba, nec sola intentio, sed ambo simul considerari debent. Quisque autem prudens, & peritus interpretari dubiam testamenti dispositionem potest.

XIX. Commutatio itaque tum locum habet, quando dispositio testatoris clara, non dubia est; sed impleri nequit. Porro hoc in casu, si legatum profanum sit, sit caducum, & devolvitur ad heredem. Si vero legatum fuerit ad pias causas, tunc converti in alium similem usum debet, ut colligitur ex Trident. sess. xxv. cap. viii. de refor. Hæc commutatio ab Epi-

scopo fieri debet, heredis consensu accedente. In hac autem commutatione Episcopus non pro libito seligere quemlibet pium usum potest, sed quem magis similem iudicaverit illi quem testator præscripsit. Plura sunt exempla, quæ recensere non vacat. Testator ordinavit ut in tali situ ædificetur Monasterium, Hospitale, Ecclesia &c. Si situs a testatore designatus, ineptus sit, alius eligatur qui in maiorem utilitatem proximi, Deique cultum cedat. Potest etiam Episcopus, consentiente herede, aliquem legatum pium, pro tali usu a testatore relicto, in alium magis pium, & utilioris maximo commutare ex rationabili causa, non ex arbitrio. Quomodo potestates supremæ, & summus Pontifex derogare, vel commutare testamenta valeant ob publicam necessitatem, mea non interest in præsentia dispicere.

XX. Quæst. IX. *Quando ex legatis deduci Falcidia possit?* Resp. Caius Falcidius tempore Cæsaris Augusti legem rogavit pro heredibus, quibus facultatem concessit detrahendi quartam partem bonorum testatoris, ut hac via eosdem alliceret ad acceptandam hereditatem, vel ne solo nomine heredes essent. Hæc quarta pars Falcidia vocatur a suo Auctore Falcidio. Hæc quarta falcidia detrahenda est ex bonis testatoris, qualia erant tempore eiusdem mortis; ut colligitur ex Institut. de leg. falcid. §. Quantitas. Et detrahitur non modo ex legatis, verum etiam ex donationibus causa mortis. Plures sunt casus in quibus hæc quarta falcidia non potest detrahi. Primus, quando testator, sciens vires hereditatis suæ, id prohibuit; ut sancitur in Authent. Sed cum testator. Cod. ad leg. falcid. Secundo non detrahitur ex legatis piis. Tertio neque ex legato relicto cum prohibitione illud alienandi. Quarto non deducitur ex legato libertatis. Quinto prohibetur deduci, quando heres non fecit inventarium intra tempus præscriptum a lege. Alii etiam enumerantur casus in lege, quos referre non vacat; cum vix alicubi hodie obtineat ius commune circa falcidiam. Sed fere ubique sunt peculiare leges quæ pro casibus qui occurrere solent, quid agendum sit, præscribunt.

XXI. Et hæc de iure & iustitia dicta sufficiant. Destinaveram adiciere dissertationem de iis quæ publica iudicia spectant, & potissimum de iudicibus, de reis, de testibus, de accusatoribus, de denuntiatoribus, de advocatis, & notariis. Verum cum hæc, & plura alia, quæ præterii, ad Istos, non ad Theologos pertineant; ideo ab iisdem tractandis abstinere decrevi: potissimum quod graviora quæ ad Theologiam nostram attinent, tractanda occurrant.